

Gróf Eszterházy Ferencz főkancellár, a szempczi fenyítőház alapítója.

HAZAI RÉGI BÜNTETÉSEK.

ÍRTA

ÉS A MAGYAR IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM T Á M O G A T Á S Á V A L

KIADJA

VAJNA KÁROLY

K I R . TANÁCSOS,

A BUDAPESTI K I R . ORSZ. GYŰJTŐFOGHÁZ IGAZGATÓJA.

181 KÉPPEL.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.
NYOMATOTT LŐRINTZ JÁNOS „UNIVERS“ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1906.

E L Ő S Z Ó .

Bizonyára jótévője az emberiségnek és méltán számíthat az utókor hála-jára, a ki őserdőkön át törvén utat magának, ember nem járta sivatagokon hatolván keresztül, új világrészek fölfedezésével, ismeretlen országok meghódításával gyarapítja a tudományok birodalmát. Ámde a nagy fölfedezők, a híres hódítók száma igen csekély. Ezek dicsősége elérhetlen távolban van a legtöbb kutató, a legtöbb harcos előtt. De nincs is szükség rá, hogy minden bokorban úttörő, meg vezér teremjen! Hova jutnánk olyan expedícióval, a mely csak nagy fölfedezőből, olyan sereggel a mely csupa hadvezérből állana?

Czélaltan volna ha mindenki, a ki csak némi erőt érez magában, az eredeti tudományos munkásság úttörőinek fönntartva levő nagy szabású föladatakra vállalkoznék. És vájjon minek nekünk „szegény magyaroknak“ új világrészek fölfedezéséért törnünk magunkat addig, a míg saját országunkat sem ismerjük? Itthon veszendőbe mennének a múlt szerzeményei, mialatt idegenben új kincsek gyűjtése végett kalandoznánk.

A jó gazda mielőtt birtokát új szerzeménnyel gyarapítaná, azon van, hogy elébb a meglevő öröklött birtok határát járja ki, földjét ismerje s aztán művelje meg. Ha mindez megtörtént és jól sikerült, csak azután gondol arra, hogy pénz és erőbeli fölöslegét terjeszkedésre fordítsa.

Ezért nem eredeti tudományos munkásságnak, teszem föl új börtönügyi elméletek kieszelésének szenteltem csekély erőmet. Nem az újítás vágya vezérelt, hanem a régiségek iránt való szeretetem ösztönzött munkásságra. Nem az úttörő elérhetlen dicsőségére vágyakoztam, hanem csak arra vitt rá a kegyelet, hogy fölkeressem a régi nyomokat, avarfedte, bozótbenőtte elhagyott útakon. Nem fölfedező, csak kutató, nem úttörő, csak útmutató vagyok én járatlan útakon, elhagyott romok közt. Fölkutattam a jelentéktelen forrásokat is, és ezeket, meg az alig szivárgó erecskéket olyan kútfővé törekedtem egyesíteni, a melyből bőven meríthessen, ki a régi adatokra szomjúhozik, akár kriminálista, akár történetíró, akár pedig régiségbúvár legyen az.

Kutatásom rendszere nagyon egyszerű. A régiséggyűjtőtől, az etnográfustól vettem példát, a kinek föladata, hogy a mi csak ismeretek gyarapítására szolgálhat, mindazt gyűjtse össze, az enyészettől mentse meg, hogy a hivatottak hasznát vegyék, földolgozzák azt.

Nem nagyon válogattam tehát, hogy mi az értékes és mi nem? Az éremgyűjtőt a réz poltra és az arany pénz, a régészt a történelem előtt való időben készült cserép edény és a sèvres-i porcellán váza egyaránt érdekli. Nekem is minden becses a mi a mult-é, azé a mult-é, a mely az édes miénk!

És miért vállalkoztam erre a föladatra? Talán mert különös hivatottságot éreztem rá magamban? Korántsem. Csak is azért, mert azt hittem, hogy evvel kötelességet teljesítek. Mert láttam, hogy milyen édes keveset törődnek nálunk általában a múlttal, különösen pedig a hazai börtönügy múltjával. A kegyelet készítetett rá, hogy ha hivatottabbak nem teszik, foglalkozzam hát én vele.

Erőteljes fa csak termékeny talajban fejlődhetik. Máról holnapra pedig nem lehet termékeny humusszá érlelni a földet, semmiféle mesterséggel. Az a talaj pedig a mult, a melybe a jövőnek ültetünk csemétét. Honnan tudjuk, hogy mit ültessünk bele, ha nem ismerjük a földet, a melybe ültetni akarunk?

De bárminő szempontból tekintjük is a dolgot, annyi haszna minden körülmények között van a múlt ismeretének, hogy mértéket ad kezünkbe a jelen intézményeinek elbírálásához. Ha nem törődünk avval, hogy mekkora utat, mennyi idő alatt és minő erőfeszítéssel hagytunk hátra — akkor távoli célt elérni soha sem fogunk.

Munkámhoz az első impulzust az adta, hogy II. József császárnak a büntető jog terén való alkotásaival foglalkozván, a hajóvontatókra vonatkozó intézkedéséből megtudtam, hogy Szegeden fenyítőház létezett. Kérdezősködven utána, Szeged város levéltárában egy nagy halmaz összekevert iratsomóra találtam, a melyet hogy rég ki nem selejteztek, azt egyedül a város ritka lelkiismeretes és buzgó régi levéltárnokának Kontz Antalnak lehet köszönni. Ezekben az iratsomókban az egykori szegedi fenyítőház ügyiratai voltak, a melyeket a fenyítőház föloszlatásának 1832-ben történt befejezésekor bizonyára rövid úton helyeztek el a városi levéltárban. Bizonyára mondom, mert annak a kitűnő rendben tartott levéltárnak a tárgymutatóiban, tanácsülési-, közgyűlési jegyzőkönyveiben és ügyiratai között az átadásnak vagy átvételnek semmi nyoma.

Ezt az irathalmazt és az orsz. levéltárban [található, a fenyítőházakra vonatkozó összes irományokat áttanulmányoztam, a tárgyamra vonatkozással levő könyveket, a hol csak találtam, átolvastam. Beletelt abba több mint 5 esztendő, a míg munkálatommal elkészültem.

Nem volt ennek az 5 évnek olyan napja, hogy művemmel ne foglalkoztam volna. Hogy az eredmény a ráfordított fáradsággal nem áll arányban,

az kétségtelen. Mentségem és vigasztalásom az, hogy én nem dicsőséget keiestem, hanem kötelességemet végeztem. Hogy érdemes vagy bárcsak érdekes-e művem? nem tudom. Csak annyit tudok, hogy lelkiismeretesen dolgoztam rajta, hogy becsületes munkát végeztem, hogy megírásával kötelességet teljesíttem. A kötelesség teljesítése pedig nem lehet hiábavaló munka.

Budapesten, 1906. július 11-én.

Vajna Károly.

ELŐZMÉNYEK.

A 18-ik század első felében fenyítőház nem létezett hazánkban. De országos jellegű ilyen intézet Ausztriában sem volt akkor. Tartományi fenyítőház egy létezett: a spielbergi. A többi azután keletkezett: a milánói 1771-ben;¹ a genfi fenyítőház építéséhez 1772-ben kezdtek hozzá.² Az ausztriai városok közül is csak Bécsnek és Prágának volt abban az időben fenyítőháza.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtására nálunk börtönök, u. m. a vármegyék, a törvényhatósági joggal fölruházott városok és a pallos joggal bíró uradalmak börtönei szolgáltak. Azonban a katonaságnak is adtak át hajóvontatásra és sánczmunkára ítélt rabokat, valamint politikai foglyokat is. E két utóbbi kategóriába tartozókon az erősségekben hajtották végre a büntetést.

A mikor orsz. fenyítőházak létesítésének szüksége a helytartótanács kebelében 1763-ban először kifejezést nyert, akkor a fenyítőház fogalma alatt nem mai értelemben vett intézetet értettek, hanem olyan kombinált dolgozó, javító és fenyítőházat, a melyben a „szüleiknek és elüljáróiknak nem engedelmeskedő semmirevaló egyének megzaboláztassanak“ és a büntetettek fenyíttessenek, de egyszersmind a közveszélyes elmebetegék is elhelyeztessenek, mivel elmegyógyító intézet az országban nem létezett. Tehát kettős célú: rendőri és büntető intézetnek szánták a tervezett fenyítőházat.

Egyébiránt kezdetben² külföldön sem volt legtöbb helyt tisztán rendőri intézmény a „dolgozó és fenyítőház“, a mely idővel aztán általában vegyes

¹) Blätter für Gefängnisskunde. 23 kötet. 1888 évf. 81.

²) Brockhaus' Conv. Lexikon VII. kötet 782.

³) t. i. a 16-ik században, mert az első fenyítőház 1555-ben létesült Londonban: Ennek célja az volt, hogy a henye nép munkára kényszeríttessék. Az amsterdami fenyítőház volt a második. Ezt 1595-ben állították föl, abból a célból, hogy abba a kóborlókat, gonosztevőket, gazembereket és eféleket fenyítés végett bezárni és dolgoztatni lehessen. A két legelső fenyítőház egyike tehát tisztán rendőri, másika pedig vegyes célú intézet volt.

czélú intézetté alakult át, végre azonban többé-kevésbé elvesztette rendőri jellegét, illetőleg ketté vált és Ion belőle külön dolgozó és külön fenyítő ház.¹

De a inig ez a különválás megtörtént volna, addig sokszor különféle, egymással rokonságban nem levő czélokra szolgáltak a fenyítőházak. A Lübeckben 1613-ban s Hamburgban 1614-ben létesült dolgozó és fenyítőház részben menedékházul használtatott. Ezeket követte Németországban több intézet fölállítása, melyek egyike „dolgozó és elmebetegház,” másika „fenyítő és zálogház,” a waldheimi intézet pedig „fenyítő, árva és szegényház” volt. Olyat is alapítottak, a mely kórházul és elmeógyógyító intézetül is szolgált.²

Külömböző czéloknak egy intézetbe való megvalósítása bizonyára főként a kezelés olcsósága miatt történt s több mint valószínű, hogy meg volt a törekvés arra, hogy az egyesítés inkább névleges, semmint tényleges legyen: de hogy czélszerűtlen volt a különböző elemeknek elkerülhetetlen érintkezésénél fogva, az kétségtelen!

De bárminő szervezetet szántak és adtak tényleg hazánkban az első fenyítőháznak: annak létesítése rendkívül nagy fontosságú volt azért, mert ez volt az első elhatározó lépés a büntetés végrehajtásának egységessé tételére.³

Ezt a célt tűzte ki maga elé bizonyára, ha nem is vallotta be, a helytartó tanács, mikor 1763-ban körrendeletét bocsátott ki a törv. hatóságokhoz, felszólítván őket: adjanak véleményt fenyítőházaknak az ország mely részeiben s mi módon leendő létesítésére nézve?

Dr. Heppel: Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft. Berlin 1898. Guttenberg. XVII. kötet. 425 és 440.

Bécsben, a Lipótvárosban 1671-ben alapított dolgozó és fenyítőházat „a megromlott erkölcsök javítására, a gazdátlan henye csöcselék foglalkoztatására, a koldusok apasztására, a zabolátlan ifjúság, a nyilván. fehérszemélyek és hajhászok fenyítésére” létesítették. Bernmann: Alt. u. Neu Wien. 1880 Hartleben. 922.

Spielbergben 1673-óta polit. büntettesek, rablók, gyilkosok, pénzhamisítók, mindkét nemű más gonosztevők, zsebmetszők, csavargók, ellenszegülő cselédek és jobbágyok, késedelmes számadók, eretnekek, álkimisták, csempészek stb. egyidejűleg voltak fogva.

Dr. Victor Leitmaier: Oestereichische Gefängniskunde. Wien 1890. K. K. Hof u. Staatsdruckerei. 151 és 152.

¹⁾ Ausztriában ez a ketté választás a 19-ik század derekán is csak részben volt keresztülvive. A milánói, velencei, laibachi intézet mindkét célra használtatott.

Leitmaier idézett műve.

²⁾ Cäsar Krause: Das Deutsche Zuchthaus. 1898. Dresden. H. K. Dohrn. 8 és 11.

Dr. Richard Wrede: Die Körperstrafen bei allen Völkern. 1898. Dresden H. K. Dohrn. 414.

³⁾ „A hazai törv. hatósági börtönök között alig található kettő, melyeknél a rabok tartására nézve óriási különbségek ne volnának.” így írtak 1843-ban — tehát 80 évvel később — börtöneinkről!

Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. Bpest. 1896. Tud. akadémia. 93.

A törv. hatóságoktól beérkezett véleményes jelentések szerint fenyítőházak föllállítására nem lévén alap — a helyt. t. ennek az ügynek az országgyűlés elé leendő terjesztését hozta 1764-ben javaslatba.

A mi azonban, úgy látszik elmaradt.

A kormány azonban ezen általános terven kívül két speciális, meghatározott helyen föllálandó fenyítőház eszméjével is foglalkozott, nevezetesen az udv. kancellária 1767 május 18-án tett előterjesztésében¹ azon véleményének adott kifejezést, hogy a béklyei uradalomban lehetne fenyítő- és dolgozóházat létesíteni. Az a terv, hogy Temesvárt hozzon létre fenyítőházat: a kormányt hosszabb ideig foglalkoztatta és pedig a Mária Terézia parancsára. „De a Bánság sajátos viszonyai és a félreismerhetlen nehézségek a mivel a raboknak oda szállítása járt volna,“ ezen terv kedvező elbírálását ellenezték. A legfelső igazságügyi kormányzék (Bécsben) e tekintetben az összes érdekelt hatóságok meghallgatása után 1768-ban tett fölterjesztésében, az erre vonatkozó többségi vélemény értelmében, ezt az eszmét elejtette. Javaslatához képest csak is az egyes osztrák tartományokban már meg levő fenyítőházak kibővítése rendeltetett el, egyidejűleg sürgettetvén, hogy ilyen intézetek ott a hol nem léteznek, létesítsenek.

Az ügy azért vált olyan sürgőssé, mert a börtönök elégtelensége miatt a közmunkára ítélt büntetéseket katonai erősségekbe kellett szállítani s ez a szokás lábra kapván a katonaságra nézve nem csak a rabok foglalkoztatása és őrzése, hanem csak elhelyezése is hova-tovább mind terhesebbé lett. Az udv. hadi tanács ennél fogva mindent elkövetett, hogy a katonai hatóságokat attól a teherrel, hogy polg. bíróságok által elítélteken szabadságvesztés — büntetéstök hajtssanak végre — megszabadítsa.¹

Ez a körülmény sietette azt, hogy az első fenyítőház hazánkban nem sokára létrejött és pedig Szempczen, de nem a törvényhozásnak, sem az uralkodónak, hanem egy lelkes főúrnak Eszterházy Ferencz grófnak az áldozatkészségéből, ki e célra 1770-ben telket és épületeket ingyen ajánlott föl. Ennek az 1772-ben megnyílt intézetnek a fönntartásáról a királynő gondoskodott az által, hogy kezdetben a megüresedett püspökségek, később pedig a pozsonyi kir. zálogház jövedelméből évi segélylyel látta azt el. A rabtartási díjakat az illető törv. hatóságok fizették.

Ez a szempczi fenyítőház a mai monstrózus büntető intézetekhez hasonlítva kisszerűnek tetszik, mivel rabjainak létszáma, tudomásunk szerint a 109-et egyszer sem haladta meg. De azért kicsinysége miatt korántsem kicsinylendő, hanem épen irigylendő az, mert az egyénítés elve annál jobban

¹) O. 1. udv. Kancz. 191/1767.

²) Dr. M. Friedr. V. Maasburg: Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. 1890. Wien. Manz. 8 és 23.

megvalósítható benne, mennél kisebb létszámmal bír valamely intézet. Abban az időben nagyobb súlyt kellett, hogy fektessenek erre a körülményre, mert jobbára mind csekély számi rab számára építették a fenyítő-házakat.¹

Épen nem kicsinylendő az első hazai fenyítőház más szempontból sem pl. a mi illeti annak kastélyszerű épületében levő helyiségeit, a rabok egészségi állapotát, ipari foglalkoztatását, a jó élelmezést, a humánus bánásmódot. Ezekre való tekintetben az egykorú külföldi intézeteknél nem állott hátrább, sőt akárhányszor fölülmúlt.²

¹) A Prágában 1737-ben fölállított fenyítő és dolgozó házban 70—80 volt a férőhely, a klagenfurti 1754-ben létesített fenyítőházban 100, az olmützi 1760-ban létesült börtönben 125. A görtzi 1779 óta fönnálló fenyítőházban 1783-ban a rabok száma 40 volt. Triesztben az 1680 óta büntető intézetnek használt kastélyban 1790-ben— két kaszámata 20 férfi és 10 női rab, 10 kis szoba pedig titkos foglyok és adósok számára szolgálván börtönül — összesen 40 férő hely létezett. Gradiskában 150, mert 1818-ban a czitadellába ennyi rabot szállítottak Triesztből. Capo d'Istriában az 1824-ben fenyítőházzá átalakított Domokos rendi zárdában 309 rabnak volt helye. Spielbergben egy 1818-ból való jelentés szerint a létszám 200—300 között váltakozott. Ebbel 70 nő volt. Bécsben egy 1784-ből való leírás szerint az 1671-ben létesített fenyítő- és dolgozóházban a fenyítőházi osztályban 21 szobában összesen 197 férő hely volt, a dolgozóházban, a mely 7 szobából állott, 286 egyén fért el.

Maasburg idézett műve: 28. 43. 45. 46. 47. 49. 53 és 57.

Az amsterdami fenyítőházat 1595-ben 150 személyre rendezték be.

Dr. Rippel R. hivatkozott műve: 454.

A 18-ik század végén, 1775-ben az amsterdami „Reszelőházban“ a rablétszám 54 volt, a „Fonóházban“ 32, Löwardenben a „Reszelőházban 34, a „Fonóházban“ 36, Delftben pedig 90.

Howard: Ueber Gefängnisse und Zuchthäuser. Ein Auszug aus dem Englischen des William Howard. Mit Zusätzen etc. Köster. Lipcse. 1780. Weygand: 254. 255. 258 259.

²) Howard 1775 évi utazása alkalmából azt írja a párisi földalatti börtönökről, hogy egészen sötétek, minden képzeletet meghaladóan utálatosak és borzalmasak. A Bicêtre nagyon piszkos, a szobákban nincs fűtő, az utolsó hideg télen több száz ember pusztult el a hidegtől. A vidéken több helyt vannak földalatti börtönök. A pierrecize-beli börtönbe több mint 200 lépcsőn megy le az ember. Amsterdamban a büntetettek földalatti börtönben vannak.

Ugyancsak Howard mondja más helyt: Leírásomnak célja egy nálunk uralkodó eszme ellen küzdeni: hogy t. i. az angol szabadság alapelveivel nem egyeztethető össze, hogy a rabok dolgozva, kivált közmunkára szoríttassanak.

Howard idézett műve: 210.215. 219. 251. és 274.

Az angol büntető intézetekről a 17. és 18. században azt írja Dr. Aschrott P. F. Strafsystem u. Gefängnisswissenschaft in England czimű Berlinben és Lipcsében 1887-ben Guttentagnál megjelent művében.

A fenyítőházakban a rabok tétlenül ültek. Vizsg. foglyok, kihágást elkövetők és súlyos büntetettek külömbség és kellő felügyelet nélkül együvé kerültek. A bűn iskolái voltak ezen intézetek.

A fogházakban sem volt jobb az állapot. Az igazgatás csaknem teljesen a fogházi elüljáró önkényétől függött, a kinek nem volt fizetése, hanem ő fizetett, sokszor nagy összeget állásáért. Neki ugyanis a raboktól, a kik maguk viselték ellátásuk költségeit,

meghatározott díj járt és joga volt a vagyontalan rabokat addig tartani a fogházban, míg ledolgozták díjaikat. Ez a jog még a vizsg. foglyokra is kiterjedt, a kiknek fölmentetésük után még sokáig a fogházban kellett maradniok, mert díjaikat nem bírták lefizetni. —

Az őri állásokat a legtöbbet fizető rabok kapták meg. A kinek elég pénze volt, minden lehető könnyebbséget megvásárolhatott az előljárótól. A szegény rabok munkaereje a legszűkebb határig kizsákníányoltatott, fogságuk ideje pedig lehetőleg kiterjesztett. Ennek következtében a legtöbb fogház szörnyű módon túl volt tömve és a legrosszabb betegségek állottak elé. A „börtönláz“ számtalan rabot ragadott el. Az erkölcsi pestis, mely a fogházakban uralkodott, szinte még rosszabb volt, mint a testi betegségek: pénz- és bankjegy hamisítást űztek ott; az is előfordult, hogy az előljáró maga bocsátott ki rabokat a fogházból, hogy éjjel lopjanak és fosztogassanak és azután a zsákmányt a tiszteletreméltó fogházelőljáróval megosszák. Soká tartott míg javultak az állapotok. Csak is Howard János fáradozásai vezettek törvényes reformokra. Ő volt az első sheriff (megye-bíró) aki a fogházak felügyeletére vonatkozó törvényes kötelességet komolyan vette. 1773-ban a Bedford grófságban sheriffé neveztetvén ki, azonnal fölismerte a visszasságokat és azok okait, javasolta a grófsága békebíráinak, hogy a fogházelőljáró díjait szüntessék meg és fizetett előljárókat alkalmazzanak. De ezek azt válaszolták, hogy előbb mutasson olyan intézményt Angliában, aztán Bedfordhireben is létesítik azt. Howard utazásaira és az angolországi valamint a szárazföldi fogházak meglátogatására tulajdonképen ez a felelet szolgáltatott okot, amint Howard maga mondja. (Howard 244 angol fogházat látogatott meg.)

Aschrott műve: 70—74.

A bécsi Schranne nevű f. házban 18 földalatti, teljesen fűthetetlen, sötét és nedves börtön volt. A felső emeleten levő helyiségek is nélkülözték részben a világosságot és friss levegőt és nagyon gyakran grasszáltak a rabok közt halálos kimenetelű betegségek. 1795-ben a Ferencz császár látogatása alkalmából elrendelt vizsgálat kiderítette, hogy ebben az intézetben a vizsgálati foglyok, rendőri kihágásért elzártak, csavargók és büntettesek vegyesen voltak elzárva, összezsúfolva. Hogy ezek fapricscseken háltak télen is, szalma és takaró nélkül, hogy a börtönök és pricscsek évek óta nem voltak tisztítva s ennél fogva hemzsegték a férgekétől.

A bécsi lipótvárosi f. házban olyan nagy volt a tisztatlanság, hogy 1772-ben ragály ütött ki.

Gráczban II. Lipót idejében a f.-házban a zárt levegő, a kenyér és vízből álló táplálék, a kemény fekhely miatt úgy lesoványkoztak a rabok, mint a csontváz. Szárazbetegség, vízkór, skorbutos láz rövid idő alatt elpusztította a rabokat. A legerősebb ember sem állotta ki 4 évnél tovább.

II. Lipót 1791. okt. 10-én a legfelső igazságügyi kormányzék elnökéhez intézett kéziratában azt írja, hogy Cseh- és Morva orsz.-ban tett utazása alkalmával személyesen győződött meg arról, hogy a városok és törv. székek börtöneinek és fogházainak legnagyobb része rossz, egészségtelen és rossz állapotban és azonfölül a szükséges levegő híjával van, a rabok és vizsg. foglyok meg vannak vasalva, rossz és kurta pricscsen, szalmazsák és pokrócz nélkül kell feküdniük.

Spielbergben is hasonló állapotot talált az 1818-ban megejtett vizsgálat. Galicz-iában a börtönök 1777-ben nyomorúságosak voltak.

Maasburg: 23—27. 41—54. 57—59.

Az Élelmezés című XII. fejezetben látni fogjuk, hogy a rabkoszt nálunk jobb volt mint Európa legtöbb f. házában; a kenyéren, levesen és főzeléken kívül hetenként 5-ször húst kaptak a rabok, míg Angol orsz.-ban az egész rabkoszt kenyérből, Franczia orsz.-ban kenyérből és egy kevés levesből állott.

Hézagos adatainkból csak ennyit tudunk arról, hogy mi volt előzménye hazánk első fenyítőháza létesítésének.

Erre vonatkozó adataink ezen fejezet végén sorrendbe vannak foglalva.

Mielőtt azokra rátérnénk, elmondjuk, hogy mi szolgáltatott közvetlenül alkalmat arra, hogy a helyt. t. 1763-ban kibocsássa azon körrendeletét, a melyben a törv. hatóságoktól véleményt kért be arról, hogy az ország mely részeiben és mi módon lennének f. házak föllábitandók?

Az udv. kancz. 1763. június 22-én¹ megkereste az udv. hadi tanácsot az iránt, hogy a Bihar vármegye által hozott ítélet szerint katonaszökevény-nyel való czimboraság miatt 10 évi közmunkára ítélt Nagyiday Anna férj. Petésné² számára valamely erősséget jelöljön ki s a nevezett büntettesnek oda leendő befogadása iránt egyetértő intézkedés tétessék. Miután pedig a hadi tanácstól értesült afelől, hogy nincs erősség a hova nevezett nő befogadtassék és a hadi tanács azt javasolta, hogy az a temesvári várba szállitassék: az udv. kancz. július 20-án 143 sz. a. megkereste a kir. min. báni bizottságot avval a fölkéréssel, hogy a temesvári (katonai) f. házba fogadják be őt.

Ez a „ministerialis banco-deputatio“ augusztus 7-én³ azt válaszolta, hogy miután a német örökös tartományokból évente kétszer büntetésre leküldendő rabok száma mind gyarapodik s ezeken kívül újabban az udvari hadi tanács megkeresésére a gradiskai határról 2 és Komáromból 9 büntetésben levő nőszemély vétetett át, a temesvári befogadó helyiségek nem elegendők; ennél fogva a nevezett büntettesnőnek a temesvári f. házba való befogadása nem lehetséges.

Erre az udv. kancz. augusztus 24-én⁴ újabb megkeresést intézett az udv. hadi t.-hoz valamely erősség kijelölése iránt.

Mire az a válasz érkezvén, hogy egyáltalában nincs olyan erősség és f. ház: az udv. kancz. szeptember 12-én 58 sz. a. leírt a helyt, t.-hoz fölhíván azt, tegyen előterjesztést úgy arra nézve, hogy Nagyiday Anna közmunkára miként alkalmaztassék, valamint arra nézve is, hogy az ilyen és más haszontalan férfiak és nők fenyítés végett való befogadására f.-házak Magyar ország mely helyein és minő módon volnának a legalkalmasabban létesítendők?

A helyt. t. pedig mielőtt eleget tett volna ezen rendeletnek — ugyancsak szept. hóban, 30-án kibocsátotta szóban levő körrendeletét avégett, hogy elébb tájékozást szerezzen magának a törv. hatóságoktól.

Lássuk most az ide vágó adatok kiegészítésére szolgáló okmányokat:

¹) O. 1. udv kancz. 103/1763.

²) Egy katonai szökevénynek elrejtése és avval szökése előtt ismételt házasságtörés miatt ítéltetett el.

³) O. 1. udv. kancz. 192 1663.

⁴) O. 1. udv. kancz. 192 1763.

Gyóry Ferencz tanácsosnak fenyítőházak létesítése tárgyában a helytartó tanácshoz 1763 szeptember 26-án intézett jelentése.¹

Az utóbbi néhány év alatt sok eset volt arra, hogy hol egyik, hol másik megye és szab. kir. város a magas helytartó tanácshoz és a helytartó tanács útján Ő Apostoli Felségéhez kérelmet nyújtott be aziránt, hogy a területén találtató eszelősök és őrzöngök, az ilyenek számára való és az országban sehol sem létező kórházakba és fenyítőházakba szállíttassanak. Ő Felsége ismételten azt válaszolta, hogy az ilyeneknek kérelmezett elhelyezése nem történhetik meg, pedig szükséges, hogy az ilyeneknek ne engedessék meg az emberekkel való szabad érintkezés és hogy az ilyen — szabadon hagyva magukra, másokra és a közönségre veszélyes — egyének ne hagyassanak gondozás és fölügyelet nélkül, azért ha vagyontalanok, akkor ezen eszelősök eltartásáról s egyszersmind eszköz visszaszerzésének eszközeiről a hatóságnak, hivatalos kötelességéből kifolyólag és a keresztény szeretet törvényénél fogva gondoskodnia kell.

És mivel azon kívül, hogy a hatóságoknak ezekről a közpénztárból gondoskodni kell, kötelességük még országos törvénynél, jelesen az 1723. évi 11. törvényczikk rendelkezésénél fogva is az, hogy a szüleiknek és elüljáróiknak nem engedelmeskedő semmirevaló és minden intelmet megvető egyének hatósági hatalommal megzaboláztassanak, de olyképen, a hogy legüdvösebb volna, ezen intézkedések egyike sem foganatosítható fenyítőházak létesítése nélkül.

Ezért Ő Apostoli Felségének ezen rendkívül való gondoskodást tanúsító parancsára a megyéknek és városoknak körrendelettel meghagyandó, hogy az előrebocsátottakból a fenyítőház szükségességét megfontolván, kölcsönösen tanácskozzanak afölött, hogy hol? Magyarország mely helyein és mi módon volnának ilyen fenyítőházak legjobban létesítendőek, melyekbe a semmirevaló férfiak és nők büntetés végett fölvetetnének, de a melyek a szerencsétlen eszelősöknek köteles gondozásra való befogadására is alkalmasak volnának. És ezekről a magas helytartó tanácshoz tegyenek mielőbb körülményes jelentést, stb.

Legalázatosabb stb. szolgálja
GyóryFerencz.

¹) O. l. Szám nélkül.

II.

A helytartó tanács által a törvényhatóságokhoz fenyítőházak hol és milyen módon Való létesítésére Vonatkozó Véleményeik betérjesztése iránt intézett körrendelet.¹

Minekutána bizonyos Nagyiday Anna nevezetű asszony szökött katona bűnpártolása miatt Bihar megye által elítéltetett és büntetése a rákövetkezett királyi kegyelmes rendelettel, valamely erősségekben elszenvedendő 10 évi rabságra változtatott volna, az udvari hadi tanács a maga helyére azt jelentette vissza, hogy teljességgel nincs több vár és fenyítőház, a melybe a katona-szökevény bűnpártolása miatt elítélt Nagyiday Anna megérdemelt büntetése végett köteles óvatossággal befogadható lenne.

Ennélfogva Ő Felsége ezen kir. helytartó tanácsnak kegyelmesen elrendelni méltóztatott, hogy úgy az említett Nagyidaynak vármunkára való alkalmazására, valamint arra vonatkozólag, hogy ilyen és más semmirekellő, úgy férfiaknak mint nőknek fenyítés végett leendő befogadására való fenyítőházak hol és Magyarország mely helyein és milyen módon lennének legjobban létesítendőek? (a meghallgatandók meghallgatásával) véleményét Ő Felségéhez alázatosan terjeszse föl.

A mint tehát ezen kir. helytartó tanács a fentemlített Nagyiday Annának vármunkára miként leendő alkalmazására nézve nevezett Bihar megyét a mai napon meghallgatja; akként elől címzett Uraságtokat a kegyelmes kir. parancsról ezennel értesíti, hogy az említett fenyítőházak hol s az ország mely helyein és milyen módon leendő létesítéséről véleményüket ne terheltesse ezen kir. helytartó tanácshoz betérjeszteni. —

Kelt Pozsonyban, az 1763-ik esztendőben szeptember 30-án.

Gr. Keglevich József *s. k.*

Balogh László s. k.

Hlavács János s. k.

III.

A törvényhatóságoktól a körrendeletre beérkezett Véleményes jelentések:

1. *Győr városa* 1763. október 11-én azt válaszolja, hogy területén, melynek szűk volta széliében ismeretes, fenyítőház számára alkalmas helyet nem talált.

¹) Csongrád megye levéltára, 18 jkvi. sz.

²) O. I.

2. *Borsod megye* 1763. október 13-án válaszolja, hogy saját területén a megfelelő intézkedéseket megtette, az országos intézkedés pedig az országgyűlésre tartozik.

3. *Sopron városa* 1763. október 18-án fenyítőházaknak más tartományok példájára Magyarországon leendő fölállítása tárgyában jelenti, hogy a kihágók megfenyítésére szükséges kellékekkel annyira el van látva, hogy módjában áll azoknak jobb magaviseletre való visszatérése is. Fenyítőházra tehát szüksége nincs. Egyébiránt ajánlja, hogy a hol ilyen üdvös intézet mint Sopronban nincsen, ott a kerületek által, azok költségén, fenyítőházak létesíttessenek.

4. *Best városa* 1763. október 20-án azon véleményét terjeszti elő, miszerint tekintve, hogy a szab. leír. városokban és főként a Duna mentén levőkben minden élelmi czikk, kivált pedig a tüzi-fa elviselhetlen módon drága és Pesten a drágaság a rokkantak háza és a sok szerzetes miatt napról—napra emelkedik: azon a vidéken fenyítőház létesítésére Csepeli szigeténél és jelesen Ráczeke városánál alkalmasabb hely nincsen. Mert:

1- *ször*, ott van már ház a fenyítendőkhely elhelyezésére, az t. i. a melyet egykor Eugen herczeg építtetett;

2- *szor*, bőven van ott tiizi-fa;

3- *szor*, a sziget lakói szeles és téli időben a Dunán nehezen járhatnak át és gabonájukat, marháikat s egyéb élelmi czikkeiket bajjal, sok költséggel és idővesztéssel szállíthatják át, ha azonban a fenyítendő emberek oda gyűjtetnének össze, akkor a lakosok terményeiket magán a szigeten adhatnák el, a mi úgy az uradalomnak, mint a szigeten élőknek nagy jótétemény volna; hogy azonban a fenyítendőkhely kenyerüket megérdemeljék és a közjóra nézve hasznossá váljanak, a sziget csúcsától kezdve mintegy mérföldnyi területen vagy pedig épen Ráczeke városa körül eperfát ültessenek, az ültetvények leveleivel azután selyemhernyókat tápláljanak, selymet termeljenek;

4- *szor*, ha a fenyítőház a szigeten létesíttetik, a rabok onnan nem szökhetnek mégolyán könnyen, mint máshonnan a vidékről, illetőleg Pest megyéből s annak kir. városaiból.

5. *Bártfa városa* 1763. október 18-án válaszolja, hogy fenyítőház kevésbé elrejtett és termékenyebb helyen létesítendő, mint a milyen Bártfa.

6. *Székes-Fehérvár városa* 1763. október 21-én kelt jelentésében oda nyilatkozik, hogy ezen ügyet az országgyűlésen kell tárgyalni.

7. *Kassa városa* október 21-én válaszolja, hogy ottan szolid anyagból, illetőleg égetett téglából épült ház csak 336 van s azok a katonaság, hivatalok, tisztok stb. által mind el vannak foglalva. Ennélfogva a létesítendő fenyítőház, valamint a Bihar megye által szökevény-katona bűnpártolása miatt 10 évi fogság elszenvedésére ítélt Nagyiday Anna elhelyezésére nem lehet helyet szorítani.

8. *Korpona városa* október 22-ért a katonaszökevények 10 évi munkára ítélt bűnpártolói és más haszontalan nők és férfiak fenyítésére szolgáló házak miképen való létesítésére vonatkozólag azon véleményét nyilvánítja, hogy fenyítőházat az ország központján magukkal a szökevények bűnpártolóival kell építtetni.

9. *Thuróc megye* október 24-én kelt jelentése: nehogy a tehertől már-már kimerült szegény adófizető nép még inkább megterheltesék: a megye a katonaszökevények bűnpártolóit és más haszontalan embereket a megyével szomszédos erősségekbe szállítja.

10. *Arad megye* október 25-én kelt jelentése szerint a szegény adófizető népet nem lehet hasonló rendkívül való költséggel megterhelni. Egyébként az ország minden megyéjében, sz. kir. városában, a legtöbb magánuradalomban és törvényhatóságokban létezik olyan nagyobb költséggel épített fenyítőház, köz-börtön, a hol mindenfajta gonoszságért elitét mindkét nemű emberek eddig fenýítették és tényleg kézzelfogható javulás mellett fenýíttetnek. Ennélfogva Arad megye az eddig való szokás mellett nyilatkozik és a tervezett külön fenyítőházak létesítését mellőzendőnek tartja.

11. *Liptó megye* október 27-én jelenti, hogy börtönökkel el van látva s ezt fölteszi más megyékről is.

12. *Baranya megye* október 31-én kelt jelentésében kinyilvánítja, hogy fenyítőház létesítéséhez nem járulhat hozzá, nem lévén költsége. Fenyítőház fölállítására különben Pécs városát tartja alkalmasnak.

13. *Szala megye* november 3-án jelenti, hogy a megye területén, a köztörvényhatósági és magán földesúri börtönökön kívül fenyítőház nincsen.

14. *Bars megye* november 7-én azt válaszolja a helytartó tanácsnak, hogy a nép az adófizetést sem győzi.

15. *Eperjes városa* november 8-án kelt jelentésében a fenyítőházak létesítését üdvösnek tartja, de költsége nincs hozzá.

16. *Pozsony megye* november 9-én hasonlóképp nyilatkozik.

17. *Csanád megye* november 9-ről keltezett jelentésében fenyítőház építésére Szegedet véli a legalkalmasabbnak. Arra a kérdésre pedig, hogy mely alapból lenne az fölépítendő és fönntartandó? azt válaszolja, hogy az ország közpénztárából. A mit az országgyűlésnek kell, hogy elhatározzon.

18. *Újvidék városa* november 10-én azt jelenti, hogy területén nincs alkalmas hely, sem kőbánya.

19. *Nyitva megye* november 11-én kelt jelentésében kifejezett nézete szerint nincs szükség fenyítőházakra, miután a törvényhatóságoknak módjukban áll a büntetéseket megbüntetni.

20. *Vas megye* november 14-én úgy nyilatkozik, hogy fenyítőházak a nagyobb és népesebb megyékben létesítendőek.

21. *Pozsony város* november 9-én kelt jelentésében kifejezett nézete szerint biztos és állandó alap kell a fenyítőházak létesítéséhez, felszereléséhez és fönntartásához; valamint a foglyok eltartásához is, a kik idővel kenyerüket megfogják keresni. A fenyítőházakat hajózható folyók, jelesen a Duna mentén kell építeni, de Pozsony nem ajánlatos erre a czélra, főként drágasága miatt.

22. *Ugocsa megye* november 17-én jelenti, hogy területén fenyítőház föllállítására nincs hely, sem erősség.

23. *Bakabánya városa* november 14-én kelt jelentése szerint nincs helye fenyítőház számára.

24. *Csongrád megye* november 22-ről keltezett jelentésében úgy nyilatkozik, hogy fenyítőháznak Szeged városát tartja legalkalmasabbnak, már helyzeténél fogva is, mivel Buda, Pétervárad és Arad között csaknem közép-távolságra esik, a Tisza és Maros egyesülésénél. Ezen intézet alapjáról s egyéb körülményeiről legjobban az országgyűlés intézkedhetik.

25. *Árva megye* november 26-án azon véleményének ad kifejezést, hogy a fenyítőházak, — az ő rendes terheit nehezen viselő árva megyei népnek hozzájárulása nélkül — a városokban létesítendők.

26. *Szathmár megye* november 28-án azt jelenti, hogy legjobbnak lát-szik, hogy a fenyítőházak ott, a Tiszántúl levő kerület központjában Huszton létesíttessenek.

27. *Trencsén megye* november 29-én oda nyilatkozik, hogy: Trencsén megyének és a területén levő magán törvényhatóságoknak (s föltehetőleg a többi megyének is) vannak börtöneik, az országnak pedig nincs olyan köz-alapja, a melyből fenyítőházakat lehetne alapítani és fönntartani. Ennélfogva az eddigi gyakorlat mellett kell maradni.

28. *Heves megye* deczember 12-én kelt jelentésében üdvösnek mondván Ő Fölsége szándékát, javasolja, hogy fenyítőház Kassán. Váradon, Pesten, Sz.-Fehérvárt és Nagy Szombaton állíttassék föl. Hogy mi módon? az a jövő országgyűlésen lenne tárgyalandó.

29. *Máramaros megye* deczember 5-én válaszolván a helytartó tanács rendeletére azt véleményezi, hogy a fenyítőházakat az ország közepén, valamely gyárral kell létesíteni.

30. *Sáros megye* deczember 12-én jelenti, hogy a fenyítőházak véleménye szerint nem az adóból, hanem más alapból, az erősségekben pl. Budán, Kassán és más helyt létesítendők.

31. *Heves megye* deczember 12-én kelt jelentése szerint fenyítőházakra nincs szükség.

32. *Gömör megye* deczember 15-én azon véleményének ad kifejezést, miszerint legalkalmasabb lenne a fenyítőházat az ország közepén állítani föl.

33. *Sopron megye* december 17-én jelenti, hogy abban a megyében külön fenyítőházak nem léteznek s így aztán azok, a kikre büntett miatt börtönbüntetés szabott ki, valamint azok is, a kiket jó magaviseletre börtönnel kell visszavezetni: ősi szokás szerint a közbörtönökben őriztetnek. Külön fenyítőházak létesítésére nincs más mód, mint a házi pénztárból fődözni a költségeket. Erre azonban az nem elegendő.

34. *Bács megye* december 20-án kelt jelentésében úgy vélekedik, hogy a fenyítőházak létesítésére nem lévén alap, a javaslat az egész országot érdeklis ennélfogva az országos gyűlésre tartozik.

35. *A Jász-kerület* 1764. január 5-én kelt jelentése szerint a kerület lakói, kik nyilvános fenyítést érdemelnek legtöbbszörre a kerületi börtönökben fenyítetnek és a kik súlyosabb büntetést érdemelnek, az erősségek újraépítésénél teljesítendő közmunkára Ítéltetők.

36. *Moson megye* 1764. január 9-én kelt jelentésében azon véleményének ad kifejezést, hogy olyan büntetettek számára, a kik nem ítéltendők életük elvesztésére, de időleges büntetéssel fenyítetnek, azonban nem javíthatók meg — föltötte szükséges és hasznos, hogy fenyítőházak állíttassanak föl. Moson megyét illetőleg a legalkalmasabb volna, ha Ő Főlsége Magyar-Óvárt levő elhagyott épületeiből valamelyiket arra a célra átalakítani és használatba venni rendelné.

37. *Tolna megye* 1764. január 11-én azon véleményét nyilvánítja jelentésében, hogy ha van rá alap, akkor legalább minden kerületben egy fenyítőház létesítendő.

38. *Fehér megye* 1764. január 17-én kelt jelentése szerint a megyében egyedül Székesfehérvár alkalmas fenyítőház fölállítására. És miután az költségén történik, ezen ügy az országgyűlésre tartozik.

39. *Szabolcs megye* 1764. január 19-én azt jelenti, hogy területén nincs vár, erősség vagy várkastélya hol Nagyiday Annát elhelyezni vagy pedig fenyítőházat építeni lehetne.

40. *Győr megye* 1764. január 26-án kelt jelentésében nyilvánított nézete szerint az ügy országos értekezleten tárgyalandó.

41. *Nagy-Szombat városa* 1764. február 6-áról keltezett véleménye szerint fenyítőházat Pozsonyban vagy Budán kell fölállítani, Nagyiday Annát pedig talán valamely középület, megyeháza építésénél vagy más munkára kell alkalmazni.

42. *Zólyom városa* február 8-án válaszolja, hogy pénztárának szegény állapota miatt nem képes középületet emelni, de még azt fönn tartani is alig.

43. *Szeged városa* február 8-án kelt jelentése szerint azt véli, hogy elég lenne egy fenyítőházat létesíteni a kir. kincstár költségén. Az megtörténhetnék Szegeden, a hol a vár biztonságot nyújt és élelmi czikkeket olcsóbban szerzhetni be.

44. *Trencsén várom* 1764. február 10-én jelenti, hogy azon a szoros helyen fenyítőháznak nem lehet telket találni, míg Kassán, Pesten és más tágasabb városokban igen.

45. *Szeben városa* február 10-én úgy nyilatkozik, hogy kicsiny arra, hogy fenyítőház ott állíttassék föl. Arra a kérdésre, hogy hol és miképen létesíttessenek fenyítőházak? nem ad véleményt, nem akarván nagyobb városoknak elébe vágni.

46. *Libetbánya városa* február 14-én jelenti, hogy az országúttól félreeső és szűk völgyben fekvő azon kis városban fenyítőház fölállítására nincs hely, sem megfelelő alkalmatosság, meg nagy hiánya van ott a szükséges élelmi czikkeknak.

47. *Komárom menyé* február 14-én oda nyilatkozik, hogy ezen kérdés általános voltánál fogva az országgyűlésre tartozik.

48. *Zombor városa* február 15-én kelt jelentésében foglalt véleménye szerint a büntetettek a reájuk kiszabott büntetést ott töltsék ki, a hol elfogattak és elítéltettek.

49. *Zemplén megye* február 15-én kelt jelentése szerint: megfontolva az adófizetők kimerültségét és a fenyítőházakban szokásos s a megye sarkalatos előjogaival homlokegyenest ellenkező gyakorlatot, — mely szerint a fenyítendőök oda kiváló állásukra és körülményeikre való tekintet és idézés nélkül hurczoltatnak be — a törvények és előjogok megtartását kéri.

50. *Kőszeg városa* február 17-én azt jelenti, hogy az ő szűk területén fenyítőház nem létezhet. Ajánlja, hogy Budán állítsák föl azt oly módon, mint a hogy a bécsit létesítették.

51. *Késmárk: városa* február 18-án kelt jelentésében ajánlja, hogy Kassán, Szegeden és Nagyszombatban állíttassék föl fenyítőház és hogy abban fenyítés végett elhelyezendő minden egyes személy tartása fejében évente 100 firt fizetessék.

52. *Rüsztt város* február 18-án kelt jelentésében kifejtett javaslata: az ország minden kerületében egy, következésképen az egész országban négy fenyítőház állíttassék föl és pedig a Dunántúl levő kerületben Veszprémben, mert ott a szükséges fával és élelmi czikkekkal való ellátás kevesebb nehézséggel jár. A létesítésnek más módja alig lehetséges, minthogy ahhoz minden kerület, vagy minden abban levő megye és város valamivel önkényt hozzájáruljon. A fenyítőházakban a fenyítendőök számára sokféle munka javasolható, ajánlatos lenne azokat gyapjútépéssel és fonással foglalkoztatni és mindenkinek naponta bizonyos mennyiségű jól és pontosan elvégzendő munkát büntetés terhe alatt kiszabni. Azután posztócsinálókat kell alkalmazni, a megfont gyapjúnak posztóvá való földolgozására, mivel mi sem szükségesebb és hasznosabb, minthogy nagyobb mennyiségű posztó készíttessék az országban, hogy a lakosok ne legyenek kénytelenek, — mint a hogy most történik —

az országon kívül készült annyi ezer forint árú gyapjút szállítani be évenként.

53. *A Hajdú-városok directora* február 20-án kelt válaszában ajánlja, hogy fenyítőházak az ország mind a négy kerületében, a főbb helyeken állíttassanak föl. Ezek költségeinek fődözésére állandó alapról kellene gondoskodni. Mely országos érdekű kérdéstről szükséges volna országszerte tanácskozni.

54. *Hont megye* február 20-án kelt jelentésében üdvösnek tartja az eszmét, hogy fenyítőházak létesíttessenek, mely teljesen méltó arra, hogy megvalósítása mindenképen előmozdítottassék. Miután azonban úgy látszik, hogy az országos költségen fogna történni — az ügy az országgyűlés elé viendő.

55. *Pest megye* február 21-én oda nyilatkozik, hogy e kérdés az országgyűlésen tárgyalandó.

56. *Komárom városa* 1764. február 22-én kelt jelentése szerint: ezen szakadatlan földrengésektől zaklatott és saját megmaradásán aggódó szerencsétlen város f. ház befogadására nem alkalmas, különböző okokból s azok között helyzeténél fogva sem.

57. *Sz.-György városa* márczius 3-án azt jelenti, hogy ismeretlen lévén előtte úgy az ország helyzete, mint a földesurak jogai — nem mondhat véleményt.

58. *Esztergom városa* márczius 9-én kelt jelentésében úgy nyilatkozik, hogy a miként a többi sz. kir. város el van látva a gonosztevők fenyítésére és elzárására megfelelően épített börtönnel, azonképen Esztergom városának is van nemcsak földalatt levő börtöne, hanem fogháza is. Különbösen helyszűke miatt a város területén nem lehetne f. házat építeni.

59. *Selmecz városa* márczius 9-én jelenti: e városnak annál kevésbé van szüksége f. ház építésére, mivel a hazai positiv törvények bőven gondoskodnak bármilyen kihágást elkövetők fenyítéséről és úgy ennek, mint a többi bányavárosnak alkalma van arra, hogy a közmunkára ítéltet bányamunkára alkalmazza. Egyébként az adó- és házipénztár nagyon meg van terhelve.

60. *Új-Bánya városa* márczius 10-én kelt jelentésében a helyt, tanács belátására bízta az ügyet.

61. *Esztergom megye* márczius 12-én jelenti, hogy el van látva fenyítésre alkalmas börtönökkel és nem kételkedik, hogy a többi megye szintén el van látva megfelelő fogházakkal és nyilv. börtönökkel. Ennélfogva az országos f. házakat szükségesnek nem tartja s annálkevésbé ítélni meg, hogy hol és miképen volnának olyak létesítendőek. Megfontolván az ország sanyarú állapotát azt véli, hogy közterhektől alig lélezkző adófizetők megterhelésével országos f. ház sehoh sem létesítendő.

62. *Nagy-Bánya város* márczius 12-én kelt jelentésében ezeket mondja:

Ha ez a sz. kir. és bányaváros megerősítettik a mihez reményünk van, akkor a fölötte rideg moldvai határhoz való közel fekvése miatt alkalmas lesz

számkivetésre, f.-ház építésére. De hogy az épület hol és mely alaptól emeltessek — nem tudjuk hacsak

1.) az elítéltek, a reájuk bíróilag kiszabott büntetési időn túl nem szorítottatnak annak fölépítésére, vagy

2.) ha a f.-házakkal ellátva levő törv.-hatóságok maguk is néha némelyeket arra nem ítélnék, hogy valamit fizessenek, annál is inkább

3.) mivel az ilyen büntettek őrzése, házuknak fölügyelete nem kevés teherrel és alkalmatlansággal jár, a mitől azok, a hol ilyenek nincsenek, megvannak kímélve. Ezek tehát arányosan járuljanak hozzá a költségekhez.

63. *Somogy megye* 1764. ápril 2-án jelenti, hogy neki f.-ház építésére alkalmas közhelye nincsen. Nem is tudja, hogy hová lehetne más megyében olyat fölláttani.

64. *Veszprém megye* április 12-én szintén azt jelenti, hogy területén f.-háznak megfelelő hely nem létezik. Azt véli külömben. hogy olyan intézetek létesítésére a szab. kir. városok alkalmasabbak, mint más helyek.

65. *Szokolcza városa* április 16-án hasonlóképp nyilatkozik azon hozzáadás-sal, hogy nem ismerős az ország többi helyének körülményeivel.

66. *Békés megye* április 26-án kelt jelentése: Fenyítőházak létesítése, ha az csakis az eddig a hatóságok által büntetni szokott gonosztevőkért történék: fölösleges, mert nem olyan lelkületűek a gonosztevők, hogy azok elvetemült féktelensége a f.-házak enyhe gyógyszerével legyőzhető volna. Legalkalmasabb az olyanoknak a jól megerősített börtön, a hol a szabadság elvesztése fölött való fájdalmat, szörnyű ínséget és sok más bajt meg nyomorgatást kell elszedniük; ennél fogva a megyékben és más kiváltságos törv. hatóságokban századok óta fönnálló szokás továbbra is fönn tartandónak véleményeztetik, mert bizonyos, hogy ennek lehet köszönni, hogy az ország nem gyászolja a rablásokat, gyilkosságokat, gyújtogatásokat, útunállásokat, hogy kellemes nyugalmat élvezünk, hogy végre az utazók biztonságban vannak.

67. *Körmöczbánya városa* márczius 28-án kelt jelentése szerint fenyítőház létesítésére nincs ott hely, de szükség sincs. Azon a terméketlen vidéken annak ellátása drága is lenne.

68. *Debrcczen városa* május 21-én kelt jelentésében úgy nyilatkozik: f.-házat azon a vidéken is többet lehet felállítani, hogy hol? az a megyék által adandó fölvilágosításokból könnyen megállapítható lesz.

A mi ezt a várost illeti, sok éve már, hogy beláttuk, hogy a kiknek erkölcsét ismételt büntetéssel megjavítani nem volt lehetséges, azoknak kihágásaik megakadályozására aligha létezik hasznosabb szer az olyan folytonos fegyelemnél, a mely a visszaesésre minden alkalmat elhárít. És eddig is már gyakran szándékoztunk városunkban ilyen f.-házat fölláttani, de ezen tervünk kivételét több körülmény, főként pedig az építéshez szükséges költség hiánya akadályozta, mihelyt azonban a város pénztára az adóságok terhétől vala-

mennyire megkönnyebbül, vagy pedig e célra telket szerezhet, azonnal hozzáfogunk és úgy intézzük a dolgot, hogy e város számára emeltessék külön f.-ház és az tartassék fõnn a város költségén, egyedül az ezen város területén található javíthatatlanok számára.

A többi törv. hatóság is tett bizonyára jelentést ez ügyben a helyt, tanácshoz, az orsz. levéltárban azonban ezek kívül több nem található.

Van tehát összesen 68 jelentés, melybõl 30 a városokból, 38 pedig a megyékbõl és kerületekbõl érkezeit be.

Ezekbõl a fenyítõházak létesítése ellen szól 1 város	
és 7 megye, összesen	8
Mellette nyilatkozik.....	29
Érdemleges nyilatkozatot nem tesz, illetõleg az ügyet	
az országgyûlésretartozónak mondja	31
összesen ...	68

IV.

A helyt. tanács 1768. márczius 1-én ˆ Felségéhez intézett fõlterjesztésének rövidített fordítása.¹

Fõlséged 1763. szeptember 12-én kegyesen elrendelni méltóztatott, hogy a helyt. t. a meghallgatandók meghallgatásával véleményt mondjon arról, hogy a semmirekellõ férfiak és nõk befogadására alkalmas fenyítõházak hol és miképen lennének legjobban létesítendõk?

Mely kegyelmes parancsnak engedelmeskedve a megyéknek, kir. városoknak és kerületeknek megrendeltetett, hogy az ügy érdemére nézve nyilatkozzanak, a melyekbõl eddig beérkezett jelentések abban összpontosulnak, hogy az olyan nyilvános f.-házak üdvösek ugyan, mivel azonban azok létesítéséhez nincs alap, a különben is megterhelt adófizetõ népre pedig adót kiróni orsz. gyûlésen kívül egyáltalában nem lehet, ennélfogva a gonosztevõk és semmirevaló emberek a törv. hatóságok által az ország törvényeinek megfelelelõen az eddig való módon fenyítendõk.

Midõn tehát sok megye és sz. kir. város maga is üdvösnek ismeri el az ilyen nyílt fenyítõházakat és az orsz. gyûlésre való hivatkozásának okául jobbára az alap hiányát adja: a helyt. t. ezen ügynek tárgyalás és befejezés, végett a küszöbön álló orsz. gyûléshez való visszautalását javasolja.

¹) O. 1. Szám nélkül.

V.

Az 1768. febr. 20-án kelt udv. kancelláriai rendelet kivonata:¹

Mivel kegyesen elhatároztuk légyen, hogy az esztergomi főegyházmegye jövedelméből a létesítendő f.-ház részére három ezer forint letétessek.²

Ezért szíveskedjék Kedveltséged és Hűséged gondoskodni arról, hogy ezen összeg a maga helyén fölvetessék és azon f.- ház számára kir. kamarai kincstárunkban ezen időtől való állandó kamatozásra elhelyeztessék.

Mária Terézia *s. k.*

Gr. Eszterházy Fercencz *s. k.*

Battha László *s. k.*

VI.

Az udv. törvényszék által a helyt. t.-hoz 1789. augusztus 17-én intézett átirat.¹

A munkácsi kerület főispánjának, egy fenyítő- és dolgozó háznak kerületében való létesítése iránt legfelsőbb helyen tett javaslata alkalmából ide kibocsátott legfelsőbb rendelettel, a melyből a t. kir. magy. helyt. t. is kapott bizonyára másolatot, a szokásos kölcsönösen egyetértő vélemény kívántatik be arról, hogy vajjon nem kellene-e a közönséges bünyfenyítő börtönöknek a hosszabb, többé vagy kevésbé súlyos fogságra ítélt büntettesektől való megszabadítása, egyszersmind azonban azon büntetteseknek, a kikre egyenlő ítélet szabott ki, lehetőleg egyenlő bánásmódban leendő részesítése végett az országban több fenyítőházat fölállítani.

Annálfogva szerencsés vagyok nagyméltóságodat barátságosan föl hívni, hogy méltóztassék a Skerlecz kir. főlebbviteli törvényszéki alelnök elnöklete alatt az új bünyfenyítő eljárás folytán fölmerülő nehézségek tekintetéből fölállított bizottságba, a melyhez utasított a fönnemlített tárgy is, a t. kir. magy. helyt. tanács részéről néhány tanácsost kinevezni és arról ide jóságos értesítését megtenni.

¹) O. I. Szám nélkül.

²) A Kollonich-féle egyezmény 4-ik pontja szerint a főpapi jövedelmek időközi jövedelmei 3 hónapig titulo juris patronatus a fejedelmet illetik meg, ezentúl pedig megosztandók az egyház és a fejedelem között.

³) Kazaly Imre: A kath. egyh. jogtan kézikönyve Vác 1882. Serédy. II. k. 805.

⁵) O. I. 34162/1789.

ELSŐ RÉSZ:
A SZEMPCZI FENYÍTŐHÁZ.

ALAPÍTÁS. GR. ESZTERHÁZY FERENCZ. A NAGY STIFT. KEMPELEN JÁNOS.

Hazánkban az első országos büntető intézet 1772-ben nyílt meg Szemp-czen, Pozsony megyében, a honnan 1780-ban Tallósra helyezték át. Tallósról a férfi rabokat 1785-ben, a női rabokat 1790-ben a szegedi várba szállították át, ott rendezvén be számukra f.-házat.

A szernpczi f.-házat gróf Eszterházy Ferencz¹ alapította, annak létesítésére megfelelő telket és épületeket díjtanul ajánlván föl.²

A bőkezű alapító, kinek atyja ugyancsak Ferencz, anyja Pálffy Szidónia, neje pedig báró Durville Antonia volt: szül. 1715. szept. 19-én, meghalt 1785-ben. Mosony megye főispánja volt, később udv. kamarai tanácsos lett, 1766-ban a magy. kancz. élére és így a legbefolyásosabb polczra állítatott. 1783—1785-ig a horvát báni méltóságot viselte. Különös kegyben állott Mária Teréziánál³ és férjénél. Az ő kormányzása alatt hajtották végre Magyarországon az úrbér

1) Eszterháznak és nem Esterháznak írta magát. Utódai ez utóbbi írásmódot használják.

2) Az alapító levél 1770. augusztus 20-án kelt O. 1. udv. kancz. 1042/1770.

3) A Szt. István rendjel alapításakor 1764-ben, melynek eszméje tőle eredt, e rendjel kancellárja lett. Ennek nagykeresztjével is kitüntette az uralkodó kegye. 1777-ben főudvarmesterré és aranygyapjas vitézzé neveztetett ki.

Gr. Eszterházy János: Az Eszterházy család és oldalágának leírása. Budapest 1901. Atheneum 168.

A Szt. István rendet Mária Terézia fiának Józsefnek római királylyá lett választása és koronázásakor, mikor Szt. István első magyar királyt védszentjének választá, ennek emlékére és dicsőítésére, egyszersmind a polg. érdemek megjutalmazására állította föl. Maga az alapító királynő is mindenkor kegyelettel viselte a rend jelét.

Sebestyén Gábor: a Szt. István m. k. rend kitől nyerte eredetét. Veszprémi újság 1863. évf. 478.

szabályozását és a nagy tanügyi reformokat. József császárral szemben, ki őt szintén nagyra becsülte, fölterjesztéseiben erélyesen védte a magyar alkotmányt, a nemesi és egyházi szabályokat. Nagyon művelt, olvasott főnr volt, a ki cseklézi kastélyában szép könyvtárt gyűjtött.'

1770 körül egy ismeretlen francia követ a bécsi udvart ecsetelvén, ezeket írja róla: „Fölvilágosodott fő, igazságos, tövises állásán nemzete bizalmát bírja, az uralkodónó akaratának nem hódol eléggé; ez által állását kockáztatja vagy legalább befolyását nem öregbíti“.

Az 1778, évi hadjáratokhoz a megyék és a nemesség által kiállított had-erő létrehozásában nagy része volt, ő maga 100 lovaszt szerelt föl.

1784.-ben József császár germanizáló rendelete ellen benyújtott fölirata eredménytelen maradt, sőt a császár dorgatóriumát vonta maga után.

A l'Orionn nevű szabadkőmíves páholynak nagymestere volt. Ő alapította a cseklézi hitbizományt, övé volt Szered, Szempcz, Tallós stb.¹

Az ő fejedelmi bőkezősége és hazafias áldozatkészsége, nemes szive és emelkedett szelleme nemcsak a szempczi fenyítőház létrehozásában nyilvánult. Azon kívül még két közintézet alapításának emléke fűződik az ő nevéhez.

Jelesen 1763-ban egy fiú és leány — árvaházat létesített, e czélra fölajánlván tallósi kastélyát a hozzátartozó épületekkel és veteményes kerttel együtt és adományozván 10.000 firtot. Ez a piarista atyák kezelésére bízott, de egy kapitány igazgatása alatt álló és katonailag szervezett³ intézet, melyben Mária Terézia királynő az árvákat — Bél Mátyás szerint — különféle tudományokra saját költségén taníttatta, nagy szabású alkotás volt. Fiú növendékeinek száma 1782-ben 108 volt. A Szempczre történt átköltözése után való időből 1785-ből fönmaradt két rendbeli alaprajzból láthatólag 120 fiú és 30 leány nyert benne elhelyezést."

1) Pallas nagy lexikona VI. k. 457.

2) A gr. Eszterházy János idézett műve. 169.

3) A gr. Eszterházy János idézett műve 168 és 169.

4) O. I. 20596/1785.

Az alapító levél 1763. július 16-án kelt. Az árvaház 1764-ben nyílt meg, miután az arra vonatkozó kir. parancs 1764. január 23-án kelt.

O. I. 3705/1791.

Megszűnt, illetőleg Pozsonyba helyeztetett át 1786-ban. O. I. udv. kancz. 5838/1786.

Eredetileg 110 árva számára alapították. A királynő a kastély átalakítására és az első berendezésére szükséges költségen kívül évi 6440 írt javadalmazást engedélyezett részére a „papi alapból.“ 1765-ben megszorította ezt 3.16(5 írttal, 1773-ban pedig 10.000 írtban állapította meg.

O. I. udv. kancz. 7502/1803.

5) Korabinsky János Mátyás: Geographisch-Histor. u. Produkten Lexikon v. Ungarn. Pozsony 1786. Weber és Korabinsky kiadása 811.

6) Az árvaháznak Tallósról Szempczre 1780-ban bekövetkezett átköltöztetése után a fiúk az u. n. Nagy Stiftben, a leányok pedig a Kis Stiftben voltak elhelyezve.

A másik intézet gr. Eszterházy Ferencz Szempczen alapította, ugyan csak 1763-ban¹ nemes ifjak számára, a kiknek tanításával piáristák voltak megbízva. „Vegyes föladató s jobbára alkalmas gazdatisztek és egyéb kamerátikus hivatalnokok képzésére irányított, tehát túlnyomóan reáloktatásó földtani iskola“ volt ez, melyről a szempczi községi jegyzőkönyvben³ azt találjuk följegyezve, hogy:

Anno 1764/ Fölséges császárné és koronás királyné asszonyunk Mária Terézia (stb. stb.) behozta Szenczre tisztelendő páter piáristákat, a kiknek nagyméltóságú galanthalai és fraknoi gróf Eszterházy Ferencz magyarországi udvari cancellarius, kegyelmes földesurunk Ő excellenciája etc. nemcsak maga itt levő kastélyát¹ ezen páter piáristáknak lakásul örökösen adta, de az uraság kertjét is odaengedte és öt szerzetest is fundált Ő Excellenciája. Ezen szenci királyi collegiumban húsz magyarországbeli ifiakat behelyezettett a fölséges királyné asszonyunk és azokat egyenlő formán ruházta és tartja is Ő Felsege. Mely ifjak arithmetikát, oeconomiát, geometriát, arehitecturát, szépírást és. stylust német nyelven tanulnak.“

Előadták nekik még a kincstár és pénzügytant és a magyar nyelv tanításáról is gondoskodtak.⁶

¹) és pedig szeptember 19-én.

O. l. udv: kancz. 5S38/1786.

²) Hübner lexikona, Csaplár Benedek kegyesrendi tanár szives közlése a rend hiv. följegyzéseiből, valamint Bél Mátyás „Compendium Hung. Geogr.“ című művének 57. és Korabinsky lexikonének 810.

³) Rovara Frigyes: Galanthalai és Fraknoi gr. Esterházy Mihály uradalmi. 1901 Pozsony. A kath. irod. társ. könyvnyomdája. 25.

⁴) A piarista rend hiv. följegyzései, valamint a többi forrásaink is mind 1763-ra és 64-re teszik ennek a kollégiumnak az alapítását, amint fönnebb láttuk.

⁵) A Nagy Stiftet érti a „kastély“ alatt, — a mely tulajdonképen nagyobb szabású majorház és nem kastély, — mert a tallói árvaházat kétségtelen, hogy abba költöztették át. (Az 1785-ből fönmaradt alaprajzból is kétségbevonhatatlanul bizonyos ez.) Ámde az is bizonyos, hogy a fenyítőház az átköltözés előtt ugyancsak a Nagy Stifben volt elhelyezve. Már pedig a gazdaságiintézet, melyben a piáristák is laktak, 1776-ban leégett, de a fenyítőház nem. Tehát: a piáristák — a tűzvészkor legalább — nem laktak a Nagy Stifben. Hol laktak hát? A Pasa-háznak nevezett ma is meglevő kis várkastélyszerű épületben nem, mert annak közel kirakott lapos födele nem éghetett le. Ennélfogva a Kis Stifben kellett lakniok. Ott az 5 piarista, a 20 tanuló s a tanítók kényelmesen elférhettek. Hiszen később 30 árvaháznyert ott elhelyezést, egy 1785-ik évi alakrajzból láthatólag. A piáristák s a vezetésökre bízott gazd. tanintézet, később pedig a leányárvaház tényleg a Kis Stifben voltak elhelyezve az 5838/1786 udv. kancz. okmány szerint. (O. l.)

Evvel szemben egy 1780. január 20-án kelt és hátrább közlendő okmány szerint az árvaház Tallósról Szempczre „a piarista atyák egykori épületébe“ költözött át. Tehát úgy kell lenni, hogy a piáristák elébb a Nagy Stifben laktak és csak később, hihetőleg a fenyítőház alapítása alkalmából költöztek át onnan a Kis Stifbe s ott érte őket a nagy tűz.

⁶) Korabinsky lexikona 810.

Ez a gazdasági tanintézet 1776-ban a nagy tűzvész alkalmával, mely a község nagy részét elpusztította, de a fenyítőházat megkímélte — leégvén: Tatára helyeztetett át.'

Árvaháznak, tanintézetnek és fenyítőháznak egy időben történt alapítása közt bizonyára szoros összefüggés van. Ezen intézeteknek együttes létesítése által az alapító államférfiul bölcsessége és hazafias buzgalma minden alkalmas eszközt és rendelkezésére álló módot föl akart használni a köznevelés ügyének előmozdítására — a köznevelést széles értelemben véve.

Az árvák érdekének fölkarolása, a növendék ifjaknak gyakorlati ismeretekre oktatása, a züllésnek indult fiatal embereknek megmentése, a dologkerülőknek és gonosztevőknek fegyelem és munka által való javítása és a közveszélyes elmebetegekről való gondoskodás által egy nagyszabású társadalmi programot valósított meg.

De az első f.-ház létesítése új fölfogás eredménye is volt és új korszak kezdetét is jelentette, mert a fenyítés mellett a munkáltatást és javítást is kifejezetten célul tűzte ki.

Addig csak börtönök léteztek, a hol a közbiztonság érdekében és megtorlás végett tartották elzárva a rabokat. És a hány börtön volt, annyiféle képen hajtották végre abban a büntetést. Fenyítőház létesítése, az egységes büntetés elvének a megvalósítását képezte. E tekintetben is korszakot alkotó volt tehát.

Szempcz vagy Szencz helységről, hol az első hazai fenyítőházat állították föl s a melynek német neve Wartburg, azt írja egy 1782-ből való

¹⁾ Hübner János: Reales Staat-Zeitungs u. Conversations-Lexikon. Leipzig 1782. Gleditschens Buchhanglung 2819.

Csaplár Benedek kgysr. tanár közlése szerint „a szempczi collegium a tűzvész által elpusztulván végleg megszűnt és a részben megmenthető maradványait aztán a tatai intézetbe juttatták át, a melyet Gr. Eszterházy Miklós 1765-ben alapított.“

Az 1776-ban leégett Kis Stiften a tulajdonos helyreállította. 1780-ban aztán mikor az árvaházat Tallósról Szempczre hozták át s a fiúkat a Nagy Stiflben a leányokat pedig a Kis Stiftenben helyezték el: sok átalakítást tettek azon. Jelesen több szobából egy közös hálótermet, iskolát, kápolnát, éttermet stbit létesítettek.

Az árvaházat Szempczről 1786 június 28-án átköltöztették Pozsonyba, a hol a convictorok és 50 árva a házban maradtak, a többieket a szomszédos városokban kézművesknél helyeztek el tartásra.

O. l. udv. kancz. 29762/1786 és 9759/1786.

Az árvák számát 1792-ben 180-ban állapították meg, a kiből 60-nak a házban kellett maradnia, a többit pedig ki kellett adni magánosokhoz. 1802-ben bennlakó volt 52, künnlevő 111.

Egy 1800-beli okmányban az áll az árvaházról, hogy Pozsonyból Győrbe tették át. De hogy az mikor történt? arról nincs szó.

O. l. udv. kancz. 7502/1803.

lexikon, hogy „nagy kiterjedésű és népes mezőváros, mely az Eszterházy grófok tulajdona. Lakói mindenféle iparból, föld és szőlőművelésből élnek.“ Marhavásárainak már a 17.-ik században híre volt. Házainak száma a 300-at meghaladta.¹

A kis magyar alföld felső szélén, a Kis-Kárpátok közelében, egy magaslaton terül el ez a szép fekvésű község, a hol 1574-ben született Molnár Albert a hírneves protestáns vallási író, zsoldárfordító és nyelvész. Lakóinak száma ez idő szerint 3315, kik mind magyarok.

Szolgabírói székhely; vasútja, posta és táviróhivatala van. Hires marhavásáraitól.

Pozsonytól mintegy 22 kmnyire esik. Vasúton a távolság 25 km.

Az első fenyítőház hazánkban tehát Szempczen létesült és — a mint látni fogjuk — 1772-ben szeptember 4-én adatott át rendeltetésének.

Létesítésével Kempelen Nép. János udv. kanczell. tanácsos és ezredes — a későbbi tábornok — bízott meg. Ő vezette az építkezést a helyszínén 1771 elejétől kezdve, az intézett berendezéséről is ő gondoskodott, sőt annak egész szervezete tőle eredt.

Kempelen Szempczről visszaérkezvén Pozsonyba 1771. június 13-án Eszterházy Ferencz kanczellárhoz jelentést tesz arról, hogy a f.-ház építése előre haladt, de arról is, hogy a pénz fogytán van. Kimutatja, hogy befolyt arra a célra

a helytartó ő kir. fönsége által adományozott	2.200 frt ¹
az Ő Fölsége által engedélyezett káptalani	
jövedelem	3.000 frt*
a kir. udv. kamarától legfelsőbb utasításra	9.000 frt
végül befolyt az erre az intézetre legkegyelme-	
sebben rendelt br. Koller-féle összeg ⁵	6.202 frt
	összesen 20.402 frt
kiadatott	17.840 „ 21 kr.
pénztári maradvány	2.561 „ 39 „

¹) a Hübner-é ²) Korabinsky lexikona. 810.

³) illetőleg 500 arany, ami 2.00 írtnak felelt meg; a 200 frt többlet kamat kellett hogy legyen.

⁴) a székesfehérvári káptalan jövedelméről van szó. Az udv. kancz. által az udv. kamarához ebben az ügyben 1770. márcz. 26-án intézett átirat: Ő Fölsége a múlt október hónapban méltóztatott elhatározni, hogy a székesfehérvári káptalan jövedelme, mely az utolsó elhunyt custos halálától a kegyes rendelet napjáig katonai gyermekek tartására volt rendelve — a Magyarországon létesítendő f.-házra fordítandó, és amint a többi a létesítendő f.-ház alapjára rendelt pénzekkel történt, biztos helyre kölcsön adandó. O. 1. udv. kancz. 214/1770.

⁵) A báró Koller-féle jószágok eladásából 6.000 frt rendeltetett erre a célra. Úgy látszik kamat is járult hozzá. O. 1. unv. kancz. 500/1769.

Jelenti továbbá, hogy még 15.000 írtra van szükség, mert a Hillebrand építész által bemutatott és elfogadott alaprajz és költségvetés szerint ugyan az egész építkezés 20.000 írtra kellett volna kerülni, de a terv szerint a rabok hálószobái földszinten lettek volna az azelőtti színekben, hogy a régi födelet meg lehessen tartani, ezt azonban jelentéstevő felsőbb jóváhagyással megváltoztatta, a födelet lebontatta és emeletet építtetett oda, mi által az azelőtt 100 rabra javasolt hely két annyira gyarapodott, úgy hogy most a f.-ház nemcsak hogy 100 helyett 200 rabot képes befogadni, de azokat nemük szerint jobban el is lehet különíteni. Ehhez járult még az is, hogy minden anyag ára emelkedett, nevezetesen a mész-é, melynek vékáját azelőtt 22'/' krra! vették, most 27 sőt 30 krral fizetik és a téglát különböző távol eső helyekről s ennél fogva drágán szállították.

Tekintve, hogy azon ajánlata miszerint, a f.-ház 200 rab befogadására létesítsék elfogadtatott: javaslatba hozza, hogy a rabok hálószobáival szomszédos és jelenleg csak földszintesnek tervezett épület emeletesnek és a hálószobákkal egyenlő magasra építtessék, mi által 6—7 szép szobát lehet nyerni s a mi csak 2.000 írtra kerülne.

Az egész építkezés befejezésére még 15.000 írtra lenne szükség, a mely összegnek utalványozását kéri.

Erre a kancellár által pártolólág fölterjesztett jelentésre a kért 15.000 írt. 1771 július 7-ike előtt már utalványoztatok az uralkodónó azon kívánságának kifejezése mellett, hogy az egész építkezés még abban az évben befejeztessék, hogy tavasszal be lehessen népesíteni és hogy a rabokért a megyék és felek legalább 4 krt fizessenek napjára, mivel a ház mindjárt kezdetben nem lesz képes, hogy ingyen tartsa el őket.²

A pénzt azonban Kempelen csak 1772 február 18-án kelt nyugtájával vette föl. Ebből arra kell következtetnünk, hogy az építkezést csak 1772-ben

¹) Hogy honnan vették ezt a pénzt, arra tudunk egy esetet: a királynő Chiolnich Antalnak bosniai másképp diakovári püspöknek szabad végrendelkezési jogot engedélyezett azon föltétellel, hogy a kir. kincstárba a szempczi f.-ház részére 3.000 írtot fizessen be. A befizetés megtörténvén, az engedély 1771 december 27-én kiállítatott.

O. l. udv. kancz. 6459/1771.

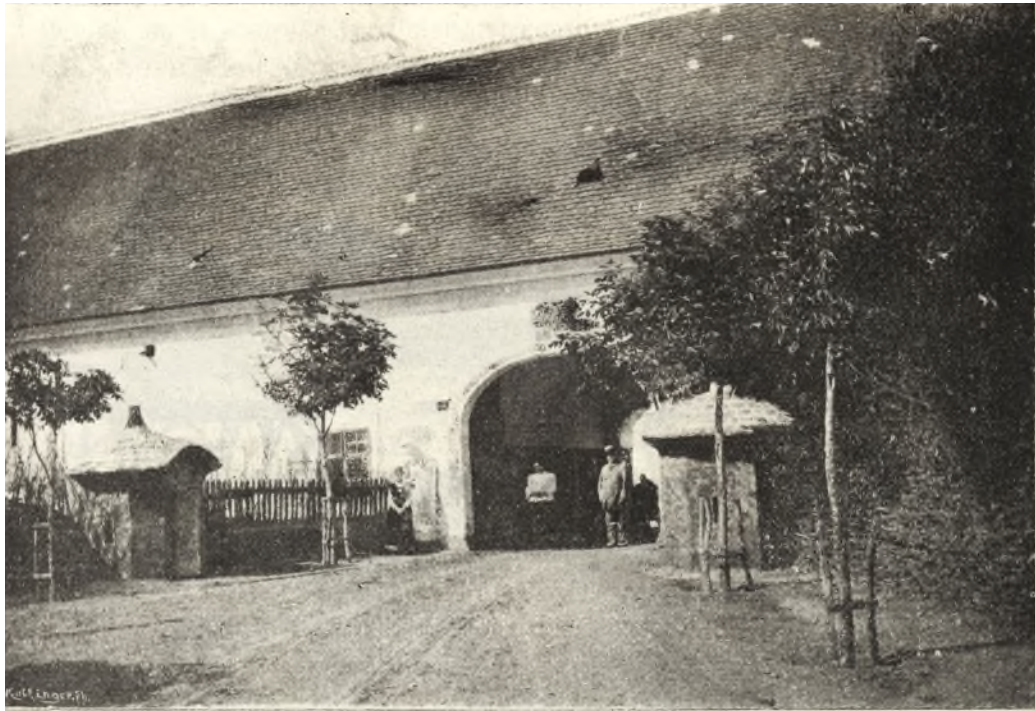
A Kollonich-féle — az 1715. XVI. t. ez. által törv. erőre emelkedett — egyezmény szerint mindazon magyarorsz. főpapok, kik kir. kinevezés által nyerték javadalmaikat, ha ezen javadalmakból szerzett vagyona nézve külön kir. engedély folytán szabad végrendelkezési jogot nem nyertek — szerzeményüknek csak ½ része felől végrendelkezhetnek szabadon; a másik harmad pedig mindenkor az egyházra marad, a harmadikat pedig a kir. fiscus örökli.

Kazaly Imre: A kath. egyh. jogtan kézi könyve. Vác 1882. Serédy nyomása. II. k. 801.

²) O. l. udv. kancz. 3472/1771.

ben fejezték be, jóllehet az udv. kancz. az előző évi május hó 18-án azt jelentette volt a Fölségnek, hogy a f.-háznak szánt szempczi épület néhány hónap alatt elkészülhet.

A f.-ház épületeit tehát — a hova 1780-ban a tallósi fiúárvaház növendékeit költöztették át, a rabokat viszont Tallósra az árvaházba szállítván — részben legalább a letartóztatás céljaira emelték és pedig jó móddal. Santner f.-házi igazgató 1783 május 22-én kelt jelentésében úgy nyilatkozott a szemp-

2.

Az egykori szempczi fenyítőház, az u. n. „Nagy Stift“ bejárata.

czi, akkor már csak „volt“ f.-házzól, hogy „jó állapotban levő, jól épült szilárd épület, a tallósi ellenben félig roskadozó, a hozzátartozó kerti épületekkel együtt.“

Ma is fönn áll ez az épület, a mely eredetileg majorház, azután fenyítő-, később pedig árvaház volt. „Nagy Stiftnek“ nevezik és részben az urad. ispán lakásául szolgál, részben istállónak, magtárnak és cselédlakásoknak használják. Rendkívül nagy kiterjedésű épület az. Nem 109 rabnak — a mennyi a legmagasabb létszám volt a f.-háznak otléte alatt — hanem kétannynak is elég tágas lenne és még mindig maradna hely a tisztviselők, munkavezetők és örök számára.

Csaknem teljes négyszöget képez. Az udvar, melyet befog, 41 öl=77 m. széles és 32-öl = 60 m. hosszú. A homlokzat, melynek hossza 68-öl = 129m. és a két szárnyépület földszintes, a homlokzattal párhuzamos hátsó rész ellenben emeletes. Az egész telek 105, illetőleg 108-öl széles, 98-öl hosszú. Területe 6 kat. hold és 848 □-öl.

Künn a kapu előtt-két felől, a kőből épült őrház (katona köpenyeg) most is megvan. A bejáratnál két természetes nagyságú, csonka és a számtalanszor ismételt bemeszelés következtében hüvelyknyi vastag mészréteggel bevont

3.

Az egykori szemeczi fenyitőház udvarán levő emeletes épület.

szobor áll jobbról és balról. Egyike szakállas férfit, másika nőt ábrázol. Mithologiai alakok lehetnek. Kezdetleges munka.

A homlokvonaltól a kaputól jobb kézre az ispán lakása, bal kézre raktárak vannak. Úgy az itt levő, mint a többi összes helyiség mind boltíves, erős falazatú és igen jó móddal van építve.

A 32-öl = 60 m. hosszú balszárnyat egy — két sor kőből faragott gömbölyű oszlopokon nyugvó boltozatú— terem foglalja el, melyet marha istállónak használnak. Ez a terem eredetileg több helyiségből állott. Újabb átalakítás.

Az udvar hátsó részét egy magasabb és egy valamivel alacsonyabb emeletes épület fogja be. Mindkét — egy vonalban levő — épület eredetileg

földszintes volt. Kempelen rakatta rájuk az emeletet, mikor f.-házzá alakították át az épületeket. A kaputól balra eső és jelenleg magtárnak használt magasabbik épület emelete most is egy roppant nagy, 16 m. széles és két olyan hosszú — termet képez. Háló teremnek épült. 120 ágy volt benne az árvák otlétekor. Ennek az épületnek a lépcsője alatt egy és pinczejében két sötét odú van, a mely fegyelmi zárka, u. n. „lyuk-áristom“ lehetett.

Az utca felől levő földszintes épület bizonyára a tisztviselők lakásául szolgált.

Lássuk most magyar fordításban az adománylevelet és a f.-ház fölállításának alkalmából kibocsátott körrendeletét.

1., Eszterházy Ferencz grófnak egy f.-háznak Szempczen leendő létesítése czéljából 1770. aug. 20-án kelt s az 1772. febr. 21-én kiadott udv. kancelláriai rendeletben foglalt adománylevele

Én galánthai Eszterházy Ferencz gróf, Franknó örökös ura, mindkét, Császári és Apostoli Királyi Szent Felségének Kamarása és Valóságos Belső Titkos Tanácsosa, Moson Vármegyének Főispánja, a Szt. István Apóst. Király Jeles Rendjének Nagy Keresztes Lovagja, a Tekintetes m. kir. Udvarnak a mint az említett Szt. István rendnek is Kancellárja és Főkomornyikmester, terhet vállalván fitestvéremmel, rokonaim és utódaimmal szemben, tudtúl adom mind közönségesen és az egyeseknek is, a kiket ez a dolog bármi tekintetben jelenleg vagy a jövőben illet vagy illethet: Hogy minekutána a Legfelségesebb Császárnő és Apóst. Királynő Mária Terézia (czím) az ő királyi gondoskodásánál és aggodalmánál fogva, a melylyel Magyarország közjava iránt szakadatlan viseltetik, Császári Királyi áradozó kegyének és bőkezűségének az utódok emlékezetébe átszármatatott egyéb számtalan emléken kívül legkegyelmesebben még arra is figyelmeztet, hogy a mennyiben az ő Magyar Királysága azoknak fenyítésére, a kik kicsapongó és romlott erkölcsűek és az egész közönségnek súlyos terhe nélkül más jámbor polgártársaik társaságában nem élhetnek, fenyítő házzal még nincs ellátva, e részben is jóságosan gondoskodva legyen, és e végre, hogy olyatén fenyítőház az Ő említett Magy. Királyságában építtessék és létesíttessék általában jóságosan elhatározta, előleges érett megfontolás után, fönnemlített Felsége ezen legkegyesebb és Magyarország közjavára is igen hasznos szándékának kedvezendő, a Pozsony megyébe bekebelezett Szencz városában levő, az említett fenyítőháznak alkalmas nemes telkemet a hozzá tartozó épületekkel és azon fölül ezen földhöz a szomszédból azon fenyítőház hasznára említett nemes telkemnek kézreadása és átadása alkalmával kihasítandólag ugyanannyit, a mennyit t. i. ennek a nemes teleknek a hozzátartozó épületekkel, kerülete és kiterjedése kitesz, önkényt, szabadon, örökre és visszavonhatatlanul használatra és kölcsönbe följánlottam légyen;

¹⁾ O. I. 20596 1785.

praj: 6. April 1777

Ego Comes Franciscus Eszterházy de Galantha Perpetuus in Frakno, utriusque Sacrae Caesaricae, et Regiae Apostolicae Majestatis Camerarius, et Actualis Intimus Status Consiliarus, Comitatus Meseoensis Supremus Comes, Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolice Magnae Crucis Eques, per Ineluctum Regnum Hungariae Aulae, prout et dicti Ordinis S. Stephani Cancellarius, nec non Cubiculariorum Regalium Magister assumptus in me Onoribus Fratrum, ac Cognationum, atque Successorum Meorum, de pro Memoria Universis, et Singulis, ad quos praesens Negotium quaedam ratione nunc, aut in futurum pertinet, aut pertinere possit: Quod postquam Augustissima Imperatrix, et Regina Apostolica Maria Theresia Imperatrix pro Regia sua, qua in publicum Regni Hungariae Bonum continuo fertur, Cura, et Sollicitudine, praeter innumera alia exuberantia Clementiae, et Munificentiae Caesaricae Regiae Monumenta ad Posterorum Memoriam transfusa eo quoque piensissime reflectere dignata fuisse, ut in quantum Idem Regnum suum Hungariae pro salubri eorumdem Correctione, qui dissoluta et depravata Indolis sunt, atque non sine totius Publicae gravi Onere in Consortio aliorum proborum Concivium decurrunt, Domus Correctoriae necesse provisionum esset, hae etiam in parte benignè praecipiat, sine qua hoc Correctoriae ejusmodi Domum in praesato Regno suo Hungariae constituendam, et erigendam omnino benignè decrevisset, praehabita maturam Animi mei Deliberatione, ad secundandam presentissimam hanc, atque etiam Publico Regni Hungariae perquam utilem adestatae Suae Majestatis Intentionem Allodium meum in Oppido Szencz Comitatus Pozomensi ingremiato existens cum adnexis Aedificiis in Usu, ac Commoda memoratae Domus Correctoriae accommodandum, ac praeterea tantum ex vicino adhuc Terrino ad Nationem ejusdem Domus Correctoriae occasione Traditionis, et Resignationis praedicti Allodij mei extendendum sponte, liberè in perpetuum, ac irrevocabiliter obtulerim, quantum nimirum ipsum hoc Allodium cum adnexis Aedificiis

in Circumferentia, et Extensione sua exportaret supplicans hu-
 millime, ut hoc erga DEUM immortalem Cultus, et Pietatis, ac ad
 obsecrandas benignas clementias suae Majestatis Intentionibus prom-
 pti, paratiq[ue] Animi meynon secus in Patriam observantibus Argu-
 mentum benignè acceptare, ac etiam Consensu suo Regis proferre di-
 gnaretur. Quam humillimam oblationem meam siquidem Summe,
 facta sua Majestas clementer acceptare dignata est, d. eum ad d. d. d. m.
 m. cum annexo ad istum, et hancone Traditionis ea similitudo pra-
 attado Terrino, nullum suum, nullamve Intra Proprietatem suam, Me-
 ipse reservando, pro parte antelata Domus correctoria sponte, libe-
 re, et virtute presentium in perpetuum cedo, dono, ac in illam
 pleno Jure sub huiusmodi Conditionibus transferre, nempe. Primo:
 ut in iuris Dominibus per Curatores Supplicata Domus Corre-
 ctoria nulla Ratione, ac nullo sub Titulo nunc, vel in futurum pre-
 judicetur, et per me donati Fundi ad Mensuram redacti limites
 nulli Ratione excedant. Secundo: Si futuris Temporibus di-
 ctam Correctoriam Domum ad alium Regni Locum transferri, aut
 quocumq[ue] alia etiam ex Ratione ibidem cessare contingeret, Domus
 illa cum Accessoribus sine Consensu meo, Successorumq[ue] meorum ad
 nullum alium Usu: converteri possit, verum ipso facto, et abq[ue] omni
 Resusione ad Me, ac Haeredes, Successoresq[ue] meos redeat. In cujus
 itaq[ue] per me facta Donationis, ac Cessionis majorem Fidem has Li-
 teras Fisionales, ac Cessionales coram Cancellaria Regia Hunga-
 rico- Slavica in majorem Securitatem authenticandas, ac Manus
 propriae Subscriptionis, sigilliq[ue] mei appositione roboratas de
 de Vienna, die 20ma Mensis Augusti, Anno Domini 1770.

Comes Franciscus Eszterházy

legalázatosabban könyörögvén, hogy az örökkévaló Isten iránt való tisztelettemnek és ájtatosságomnak és nevezett Felsőge kegyes szándékainak kedvezni kész és hajlandó lelkiütemnek, nemkülönb hazaszeretetemnek ezen bizonyítékát kegyesen fogadni és Királyi beleegyezésével jóváhagyni méltóztatnék. Mely legalázatosabb ajánlatomat, mivel sokszor említett Felsőge kegyesen elfogadni méltóztatott, mondott nemes telkemet a hozzátartozó épületekkel és az átadás alkalmával kihalásandó előbb említett földdel, semmi jogot és semmi jogi tulajdont magamnak és enyéimnek fönn nem tartván, nevezett fenyítőház részére jelen (okmány) erejénél fogva örökre átengedem, adományozom és arra teljes joggal átruházom, azon föltétellel azonban: *Először:* Hogy az Uradalmi Jogoknak a fönnemlített fenyítőház gondviselői semmi tekintetben és semmi czímen most, avvagy jövőben sérelmére ne legyenek és az általam adományozott földnek mérték szerint átadott határát semmi tekintetben át ne hágiák. *Másodszor:* Ha jövőben úgy történék, hogy az említett f.-házat az ország más helyére tennék át vagy bármely okból ugyanott megszüntetnék, azon ház tartozékaival együtt a magam és utódaim beleegyezése nélkül semmi más célra nem (lesz) használható, hanem legott és minden megtérítés nélkül Reám és Örököseimre s Utódaimra visszaszáll. A mely általam tett Adománynak és engedménynek nagyobb hitelül adtam tehát ezen a m. kir. udv. kancellária előtt nagyobb biztonság okáért hitelesítendő és saját kezem aláírásával és pecséttemmel megerősített bevalló és engedményes leveletem Bécsben az Úrnak 1770-ik esztendőjében augusztus hónapnak 20-ik napján. Gróf Eszterházy Ferencz s. k. (P. h.)

2) A helyt, tanácsnak a szemeczi f.-háznak föllállítása alkalmából 1772-ben 1618 sz. a. kibocsátott körrendeleté:¹

Ő Császári és Apostoli Kir. Legszentebb Fölségének figyelmét az anyai gond és aggodalom, a mely országainak előnyére minden időben buzgólkodni szokott, már régóta arra irányította, hogy, mivel nagy Magyarország területén sehol sem létezik olyan ház, a melyben a rossz indulatú és javíthatatlan emberek megjobbítatnának s illetőleg vétkeikért jövőben bűnhődnének és (a hol) egyszersmind ekképen számukra vétkeik mértékéhez képest való orvossernyújtásról gondoskodva, a közönségen pedig a mely efféle ház hiánya következtében szorongatva van, az ilyen javíthatatlanokra nézve való elhatározásában gyakran zavarba jön, segítve legyen, annak ezen ország határai között itt vagy ott leendő létesítésére mód találtassék.

Különböni buzgalmánál és a cs. kir. kegyelmes szándékok előmozdításában való hódolatánál fogva ezen a közjóra irányuló kegyelmes eszmének is.

¹) Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnmege levéltára.

mellette volt Nagyméltóságú gr. Eszterházy Ferencz kir. kancellár úr sat. midőn Pozsony megyébe bekebelezett Szempcz városában levő birtokán több és a külön e végre szerkesztett oklevelében megjelölt területet, sőt az ott már eleve létezett s azon czélra alkalmas épületeknek nevezetes részét azon (fenyítő) ház használatára tényleg átadta.

A közmunkának ezen kísérlete és minden a mi azon (fenyítő) ház utasítását és zsinórmértékét illeti, a Kempelen udv. tanácsos úr buzgalmából és fáradozásából kidolgoztatván, ezen f.-ház annyira alkalmassá tétetett, hogy már-már készen van, (arra) hogy olyan javíthatlanok, a kik Magyarországon itt vagy ott találtnak oda befogadhatók legyenek. Ennélfogva fönnemlített Ő Legszentebb Felsege kegyelmesen elrendelte, hogy az ő kir. gondoskodásának ezen újabbi ismételt tanúságánál fogva az egész ország vármegyéi valamint sz. kir. városai és a külön portával bíró kerületek azonnal tudósíttassanak és valamennyien értesíttessenek; kegyelmesen akként rendeltetett:

1., Hogy nem kevésbé a köztörvényhatóságok és magánosok vagy példának okáért a szülők vagy más olyan hatalommal fölruháztak a javíthatatlanokat és kihágókat, más, vétkeikért halálos büntetésre kevésbé érdemeseket vagy attól máskülönben kiváltképen való cs. kir. kegyelemből és irgalomból fölmentetteket oda rendelhetik és küldhetik, de avval a határozott föltétellel, hogy a magánosok ugyanis, a kik gyermekeiket ebbe a házba fölvetetni óhajtják, azok élelmezéséről és eltartásáról maguk kötelesek gondoskodni és ha némelyik közülök előkelőbb származású ember lenne, az ilyennek szabad lesz gyermeke azon f.-házban való jobb élelmezéséről is intézkedni, nemkevésbé minden ilyen magános egy olyan féle javíthatlan *befogadásáért és őrzéséért napjára 3 krt előre* letenni köteles; a mi pedig az ítéletnél fogva oda küldendő és élelmezésüket innen a f.-háztól kapandó többieket illeti, előre megállapítva és biztosnak kell lenni, hogy az ilyenek tekintetében napjára 4 kr. számíttassék.

2. Kegyelmesen jónak láttatott, hogy akként határozassék meg, hogy mivel ezen Kir. Helyt. Tanács határozott engedelmé nélkül senki oda be nem fogadható, az oda szánt javíthatatlanokról ezen Helyt. T.-hoz minden esetben előre köteles fölterjesztés tétessék, hogy ekképen azok a mik szükségesek, előzetesen megvizsgáltatván, végre a körülményekhez képest itten határozat hozható legyen.

3. A javíthatlanoknak és a házi fegyelem nélkül szükölködőknek válogatás nélkül bárminő vallásúak legyenek — — a nélkül, hogy ottan az örök igaz vallás szerint való isteni tiszteletre valaki idegen kényszeríttetnék (és) bárkinek más vallást magánosán gyakorolni, de nem többeknek összegyűlve, imádságukat csöndben elvégezni szabad lesz.

4. A ki törv. hatósági ítélettel fog oda küldetni, a rá vonatkozólag hozott ítélet egyszersmind ide mindig terjesztessék föl, hogy innen a büntetés minő-

sége és ideje meghatározható legyen és annak megfelelően történhessék azon büntető házban az elbánás.

5. Mivel meg fog történni, hogy némely ilyen ítélettel elítéltet távoli részekből küldenek az említett házba, az útbaeső megyéknek azok továbbításában kölcsönös segítséggel kell hogy legyenek.

6. Azon háznak ezen Kir. Helyt. Tanácsot megillető főfölgyeletére különösen Skerlecz Ferencz kebli Tanácsos úrnak lesz gondja és örködése.

7. Ha pedig némely szerencsétlen előkelőbb szülők javíthatatlan gyermekeiket ebbe a f.-házba óhajtának küldeni, nevüket azonban az egész törv. hatósági tiszti kar előtt vagy ezen Kir. Helyt. T. előtt el akarnák titkolni azon okból, hogy fenytett és ezen ház által így megjavított gyermekeik: jó és a hazának is talán hasznos polgárai lehessenek, s nehogy az azon házba való belépés által megbélyegeztetvén, előmenetelükben nehézségekbe ütközzenek, az ő nekik szabadságukban fog állani, és ilyen esetben csupán a nevezett Skerlecz Tanácsos úrnál kötelesek magukat bejelenteni és egyedül neki tartoznak az álnevet fölfödözni, a melyet gyermekeiknek adni akarnak.

Kelt a Magy. Kir. Helyt. T.-ból Pozsonyban 1772. április 13-án.

Ezen körrendelet keltének napján a helyt. t. még a következő intézkedéseket tette:¹

Skerlecz Ferencz kebli tanácsoshoz rendeletet intézett, megbízván őt a f.-ház fölgyeletével és utasítván, hogy a személyzet kinevezésében és az annak a részére kiadandó utasítást illetőleg Kempelen udv. tanácsossal egyetértőleg járjon el,

megkereste az esztergomi püspöki helynököt az iránt, hogy — miután Ő Felsége úgy rendelte, hogy a lelki gondozással, a naponként való isteni tisztelet tartásával és egyéb egyházi szolgálattal a szempezi piárista atyák bizassanak meg: az egyházi jurisdictionra nézve a meghatalmazást adja meg,

átírt a pozsonyi főhadparancsnoksághoz, kérvén, hogy az újonan létesített f.-ház részére, amikor szükséges lesz, őrséget rendeljen ki.

Helyén való lesz itten, hogy Kempelen udv. kancelláriai tanácsosnak — ki a f. ház építését vezette, szervezésében részt vett és szíven viselte — életrajzi adatait felsoroljuk. Teszszük ezt akképen, a mint azokat az ő utóda Kempelen Béla, a birtokában levő családi levéltár okmányaiból, a hadi levéltár irataiból és máshonnan gondosan összegyűjtvén, közlés végett készségeesen rendelkezésünkre bocsátotta.

Pázmándi Kempelen Nép. János, a Kempelen Engelbert pozsonyi harminczados, utóbb udv. tanácsos és neje nemes Spindler Teréz fia, szül. 1724. nov. 28-án Pozsonyban.

¹) O. 1. udv. kancz. 896 1772 sz.-hoz.

1744-ben a gr. Eszterházy Józsefről elnevezett (most 37 sz.) gyalogezredbe lépett be és részt vett a legközelebbi háborúban, a melyben legfels. elismerésre érdemesítette magát.

1751-ben gránátos főhadnagygyá, 1753-ban kapitánynyá léptették elő és ez évben legfelsőbb rendelettel engedélyt nyert arra, hogy gr. Eszterházy Miklós újonnan kinevezett követet az orosz udvarhoz kísérje.

1762-ig az orosz udvarnál tartózkodott, azután Bécsben teljesített udvari szolgálatot.

1759-ben alezredesi rangot nyert, 1762-ben ezredessé nevezték ki és szóig, tételre Ferdinánd főherceg mellé osztották be.

1765. november 30-án neveztetett ki a m. kir. udv. kancelláriához tanácsossá.

1767-ben történt a Szt. István rend kis keresztségével való kitüntetése.

1774-ben tábornokká lett.

1780 81 évben részt vett a bajor örökösödési háborúban.

1795-ben nyugdíjba ment és 1801. márcz. 31-én meghalt Budán.

Neje Schöffel Judit volt, a kivel 1765. körül kelt egybe. Testvéröccsége Kempelen Farkas, kamarai tanácsos, a sakkozó- és beszélőgép hírneves föltalálója.

Kempelen János igen előkelő szerepet játszott és befolyásos egyén volt az udvarnál. Kitűnik ez Mária Terézia királynőnek gyermekeihez intézett leveleiből. Így pl. a mikor 1774. márczius 3-iki kelettel, arról értesíti az uralkodónó fiát Ferdinándot, hogy Kempelen tábornok lett, arra kéri: írna néki néhány üdvözlő sort.¹ Ferdinánd főherceg hamarosan teljesíti anyja kívánságát és gratulál Kempelennek. A királynő áprilisban értesíti fiát, hogy levele a legkellemesebb benyomást tette Kempelenre. A Felsőleges asszony különben folytonosan érdeklődött leveleiben iránta, sőt bizalmas levelezésben is állt vele. A családi levéltárnak Kempelen Jánosra vonatkozó anyaggyűjteményében több ilyen levél őriztetik.

Kempelen János a család pázmándi ágának az ősatya.

II.

IGAZGATÁS. TISZTVISELŐK.

Az intézet hivatalos czíme, pecsétjéből láthatólag: „cs. kir. fenyítő- és dolgozó ház,”² hiv. nyelve a német volt. És pedig annyira német volt az, hogy a helyt, tanács is ezen a nyelven írta rendeleteit az igazgatóságához.

¹) Arneth: Briefe der Kaiserin Marie Theresia an ihre Kinder u. Freunde. Wien 1881. I. r. 262.

²) Neveztek azt magyarul néha jobbító háznak, büntető háznak is, de rendesen köznyelven is fenyítőháznak mondták.

A főfőlügyelet a m. kir. helyt. tanács hatáskörébe tartozott, mely hatóság „a f.-házra való gondoskodással s különös főlügyelettel“ 1772. ápril 13-án Skerletz Ferencz helyt. t. tanácsost bízta meg¹ utasítván őt, hogy az intézet-hez szükséges személyzet megválasztásában és kinevezésében, valamint az annak adandó utasításokra nézve Kempelen udv. kamarai tanácsos — ezredessel egyetértőleg járjon el és életbeléptetvén a főlügyelői intézményt, a mely — az 1807-ben történt módosítással — főnállóit az intézetnek Tallósra s onnan Szegedre történt áthelyezése után is, mindvégig.

Az intézet vezetőjét, az igazgatót németül Verwalternek, diákul Curator-nak hívták.

Első igazgatója 1772-től kezdve Engensteiner József¹ volt, a ki 1777. január 5-én meghalván, helyébe

Santner Istvánt nevezték ki.

A f.-ház a ellenőre 1772-től kezdve Santner volt, igazgatóvá történt előléptetéséig. Utána nem töltötték be az ellenőri állást, költségkímélésből. Épen a Santner ajánlatára határozta el a helyt. t. 1777. márczius 16-án, hogy javaslatot tegyen az iránt, hogy az ellenőri állás betöltése nem lévén szükséges, az ellenőri 400 frt fizetés takarítassék meg és helyette 150 frt adassék az igazgatónak írnok tartására.

A f.-házban a lelkészi teendőket a szempczi kegyesrendi atyák végezték. A lelki joghatóság gyakorlására az engedélyt a n. szombati káptalani helynök Galgóczv János 1772. december 22-én adta meg.⁴ Simich Mátyás volt az adminisztrátor kezdettől fogva mind végig úgy Szempczen mint Tallóson.'

Az orvost Brunn Antalnak hívták. Ő is az intézet keletkezésétől Szegedre való áthelyezéséig szolgált annál.

¹) O. 1. udv. kancz. 1896 1772 sz.-hoz. 3472/1772 és 844/1772.

²) Lásd a szegedi f.-háznál a III. 1.) alatt.

³) Engensteinerről azt írja az özvegye fölség folyamodványában, hogy tiróli születésű és 30 évig volt katonai szolgálatban. Utóbb őrmesteri minőségben 13 évig szolgált az Albert herczeg karabélyos ezredben. 4 kiskorú gyermeket hagyott hátra, a kik közül a legnagyobb 13 éves.

²) A tallósi róm. kath. plébánia levéltárában levő: Visitatio parochiae Tallosiensis. Lecta 9 Mártii 1781.

³) Simich piarista atya ugyanis 1793. aug. 30-án Tallóson kelt kérvényében azt írja, hogy a f.-házban 18 évig lelki pásztorkodott 150 frt. fizetés mellett. G tehát a kegyesrendi kollégiumnak a nagy tűzvész következtében 1776-ban történt megszünte után is Szempczen maradt és a f.-ház áthelyezésével szintén átköltözött Tallósra.

III.

ŐRSÉG.

A helyt. t. 1773. február 8-án átír¹ a pozsonyi főhadparancsnoksághoz tudatván, hogy a f.-házban már 10 rab van s miután ezek számának gyarapodása előre látható, ennél fogva katonai őrségre már szükség van. Kéri tehát, hogy 1 káplárt és 6 közlegényt rendeljen ki és küldjön őrségül.

A mi a február 27-ről keltezett válasz szerint meg is történt és pedig a koronaőrség létszámából.

Az április 12-én kelt főhadparancsnoksági átirat² szerint Ő Felsége akarata folytán a f.-ház őrzését jövőre nem a pozsonyi koronaőrség, hanem az ottani helyőrség fogja ellátni.

1777. márczius 6-án az őrség

1 káplárból 1 szabadosból és 12 közlegényből állott.

IV.

MÁS ALKALMAZOTTAK.

A rabok és rabnők fölött való közvetlen felügyeletet a Zuchtvaternek és Zuchtmutternek nevezett felügyelők gyakorolták — a mint a következő fejezetben közölt utasításból kitűnik.

Az intézetnek 1777-ben szerződött élelmezőnöje (Speisemutter) volt, a ki ingyen fát és lakást kapott s havi 9 frt vagyis évi 108 frt. fizetést húzott.

Szolgálatából — a Santner volt igazgató jelentése szerint — azért bocsátották el, mert évente 1000 vödör bornál és 500 vödör sörnél többet adott el a nélkül, hogy a haszonból valakinek egy krajczárt is fizetett volna.

A többi személyzet állott 1777-ben:

- a kulcsárból (Arrestdiener),
- a pokróczmesterből,
- a posztószövőmesterből,
- a fonótanítónőből és
- a gyaratólómesterből.

1) O. I. 942 1773.

2) O. I. 1748 1773.

V.
JAVADALMAZÁS.

1., Az intézet személyzetének javadalalmazása, egy 1777. márczius 6-án kiállított kimutatás' szerint a következő volt:

ÁLLÁS	Évi fizetés		Keményfa	
	ftl.	kr.	nyáron	télen
Igazgató	500		6	12
Ellenőr	400		6	12
Lelkész	150			6
Seborvos	190		3	12
Főlügyelő	144		3	6
Nőfőlügyelő	96		3	6
Ételmezőnö	108			6
Kulcsár, napi 1 kenyér porcióval együtt	112	10	3	6
Pokróczmester	150		3	6
Posztószövő mester	150		3	6
Fonó tanítómesternő	36	30	3	6
Gyاراتolómester	91	15		6
1 káplár napi 4 krajczárjával és 1 porció kenyérrel 36.30				
1 szabados napi 3 krajczárjával és 1 porció kenyérrel 30.25	358	55	3	9
12 közlegény napi 2 krajczárjával és 1 porció kenyérrel 292				

2., A Santner igazgató javaslata² arra nézve, hogy a fenyítőház személyzetének javadalalmazása 1777. április 1-től kezdve miből álljon?

ÁLLÁS	Évi pénzületmény		Keményfa	
	ftl.	kr.	nyárára	télire
1 Igazgató irnokkal együtt	650		6	12
1 Lelkész	150			4 ^{1/2}
1 Sebész	250		3	7 ^{1/2}
1 Felügyelő	150		3	6
1 Fonómester	150			3
1 Gyاراتolómester egyszersmind kulcsár	109	30		3
1 Ételmezőnö				6
1 Pokróczszövő	150		3	6
1 Posztókészítő	150		3	6
1 Káplár, 1 szabados, 12 közör	358	55	3	9
A rabok két nagy munkaszobájában				18
2 posztó és takács-munkaszobában				9
2 kórházi szobában				4 ^{1/2}
A rabok fehérneműjének mosására				9
A rabkenyér sütéséhez				20
Főzéshez				9
Összeg	2118	25	21	134 ^{1/2}

¹⁾ O. I. udv. kancz. 2533 1777 sz.-hoz. ²⁾ O. I. udv. kancz. 261 1778.

VI.

SZOLGÁLATI UTASÍTÁSOK

I.,

Utasítás.

A szempci ház igazgatója számára, a mely egyszersmind magában foglalja a ház valamennyi lobbí alkalmazottja számára való utasításokat is.¹

Miután az egész ház az igazgató fölügyelete alá tartozik, ennél fogva minden előforduló hibáért ő felelős, hacsak a bajnak önhatalmúlag nem tudna gátat vetni és ezt orvoslás végett felsőbb helyre idejekorán bejelentette volna: tehát gondja kell hogy legyen arra, hogy kötelességének teljesítésére mindenkit folyvást rászorítson.

Mivégre ő, úgy alárendeltjei, mint a rabok előtt jó példával kell hogy elüljárjon, minden szabályt megtartson, állandóan szigorú rendet tartson, a rabok szorgalmát és javulását nemkevésbé a ház hasznát szívéen kell hogy viselje, következőképen mindenről a miről azt véli, hogy a ház javára szolgálhat, mindenkor körülményes jelentést kell hogy tegyen.

Hogy azonban kellőképen tudja, hogy tulajdonképen miben áll az ő és alárendeltjeinek a kötelessége, és hogy a házat milyen karban kell tartani, a jóváhagyott szabályzatnak az a része, a melyről tudomással kell bírnia, a következőkben közöltetik vele.

I. mo:

A ház fönntartására meghatározott jövedelmekre nézve.

1mo: minden egyes elítélt személy által elítéltetésének egész idejére-magával hozandó napi 4 krajczárok, a melyek pontos befolyásáról az igazgató köteles mindenkor gondoskodni,

2do: a rabok munkadíjaiból a ház javára eső és a kenyér és a ruházat megfizetésére meghatározott napi garas,

3^{tio}: a házban eladásra készített dolgokért befolyó haszon: mihez jövöre talán még néhány kézműárút is lehet számítani,

1) O. 1. udv. kancz. 1078/1772.

Szerkesztették ezen utasítást Kempelen Nép. János udv. kamarai tanácsos - ezredes és Skerletz Ferencz helyt. t. tanácsos.

2) Az utasításnak ezen intézkedésétől eltérőleg mindig csak egy félévre követelték előre a tartási díjat.

4to: végül, és míg a ház egyfelől maga megerősödik, másfelől pedig a kérdéses zálogház által biztos évi jövedelemmel láttatik el, az első három évben egyébre nem lehet számítani, mint a háznak Legfelsőbb helyről juttatandó alamizsnára. Mind ezeket a fönntartásra szentelt pénzeket tehát az alább bővebben megmagyarázandó módon el kell számolni.

2do:

A rabok kézi munkájára nézve.

A mi a rabok alkalmazását illeti, annak azok neme és képességéhez képest szintén különbözőnek kell lennie. F.-házban földolgoz, hogy a benne levő emberek folytonosan munkára szoríttassanak, — ez által pedig szorgalomhoz szokjanak, a minnek hiánya őket mindenféle bűnre csábította. És mivel kevés ember létezik, a ki épen semmiféle munkára se lenne képes, vagy alkalmas, ezért ebben a házban is amint tőle telik mindenki dolgozzék és gondoskodni kell arról, hogy mindenkit olyan munkára fogjanak, a melyre legügyesebbnek találhatik vagy alkalmassá képezhető.

Hogy azonban ezek az emberek szorgalomra inkább ösztönöztessenek, ezért maguk okozta sorsuknak javítását szorgalmukkal kell, hogy előidézhesék, a mennyiben nekik több vagy kevesebb, jobb vagy rosszabb munkájukhoz képest arányos jutalom fog adatni.

A legelőnyösebb munka, a mivel az ilyenféle emberek foglalkozhatnak, kétségtelenül az, a mely vagy a legközönségesebb, vagy legalább a legkönnyebben megtanulható és a melynek készítményei készpénzért a legbiztosabban és leggyorsabban eladhatók.

Ezen cél elérésére a fonás lenne a legjobb eszköz; javasoltatik tehát 1mo! hogy kendert kell venni, azt a még tudatlan kezdőkkel meg kell fonatni és abból szalmazsáknak való vásznat kell készíteni; 2do: lent kell fonatni s abból a kir. raktárak számára gabonás zsákokat és a katonaság számára foszlálynak való csinvatot kell készíteni; 3^{io}: magyar gyapjút kell első kézből venni, azt a házban kell osztályozni, tisztítani, gyaratolni és akképen elkészíteni, hogy azt ottan nem csak megfonni, hanem a nyerendő minőség szerint földolgozni lehessen, és pedig a javaslat oda irányul, hogy abból általában, kiváltképen pedig a cs. kir. lovasság számára a szükséges pokróczokat készítsék, a melyeket, ha a dolog egyszer folyamatban lesz, senki sem szállíthatja olcsóbb árban, mint egy ilyen ház, a hol inkább a rabok részére befolyó munkadíjra és a tartásra, sem mint egyéb haszonra kell nézni.

Ez volna jelenleg az a tárgy, a melyből a rabok foglalkoztatása és élelemforrása eredhet, a mely jövőben még bővebb lehet, ha a körülmények megengedik, hogy még több más ilyes kézműre lehessen gondolni.

Ekképen bizvást lehet remélni, hogy mindenik rab rövid idő alatt képes lesz magának 6—7 és több krt keresni, a miből a kenyér és ruházat megfizetésére a háznak kijáró napi garas és egyszersmind az ők élelmük is jól kifutja. Igen, azt is lehet ám javaslatba hozni, hogy azok számára megtakarítás történjék, a kik szorgalmukkal kitüntették magukat és ez által nagyobb díjra tettek szert, a mely nekik mint méltányos követelés mindig javukra írandó és azután adandó ki, ha bűnhődési idejük leteltével magukba szállottak és méltóknak találtattak a szabadon bocsátásra és szorgalmuk jutalmának magukkal való vitelére, hogy ez által a visszaesés és az ínség sikamlós útjától megóva legyenek addig, míg nem találnak alkalmat, hogy magukat munkával tisztességesen fönntartsák.

E czélból a munka mértékének elő kell szabva lennie, melyet mindenki köteles büntetés terhe alatt naponta és múlhatatlanul elvégezni; ellenben minél többet szolgáltat be abból valaki, annál nagyobb díj jut neki. Nehogy azonban ez esetben valaki rövidet húzhasson, ezért a házban földolgozandó minden fajta anyagért járó díj a mennyiség és minőség szerint megállapítandó és a raboknak a munkaszobáikban kifüggesztendő táblán való közzététel által tudomására hozandó.

Továbbá még nagyobb ösztönzésükre ki kellene nekik jelenteni, hogy azok, a kik valamely a házban földolgozandó anyagnemből kötelességükön fölül a legtöbbet dolgoznak föl, egy forintot; azok pedig, a kik így aránylagosan legjobb minőséget készítenek két forintot kapnak rendes fizetésükön fölül, minden $\frac{1}{4}$ év végével a pénztárból. E mellett a szorgalom fokozására és az erkölcsök javítására hihetőleg sokat segítene, ha a raboknak megígérnék, hogy ha istenfélelemre és szorgalomra adják magukat, azáltal pedig tartós igazi javulást tanúsítanak, abban az esetben ha két ottan levő személy hatósági felügyelet mellett egymással házasságra akar lépni, nekik nemcsak megfelelő telket fognak valamely kamarai uradalomban letelepülésre kijelölni, hanem a gazdaság megkezdéséhez megkívántató mennyiségű gabonával, marhával és fával is fogják őket segíyezni. — Vagy, hogy (a felsőbbség) hajlandó lesz arra, hogy azoknak, a kik az elébb említett föltételeknek eleget tettek, bűnhődési idejük kitöltése után is, azonban mint teljesen szabad embereknek, munkát és élelmet szerezzen mindaddig, míg alkalmat nem találnak, hogy helyzetükön másutt segítsenek.

Hogy azonban a munka kellőképen folyamatba tétethessék, az anyag könnyelműen el ne pazaroltathassék, hanem a legelőnyösebben használtathassék és mindenik rab képességének megfelelően alkalmaztathassék, ezért az ahhoz megkívántató tanító- és mű vezetőmestereket kell alkalmazni, kiknek az igazgató felügyelete és gondviselete mellett kötelessége lesz, hogy a szükséges szerszámokat és az első anyagot elegendő mennyiségben és jó minőségben

beszerezzék, a rabokat tanítsák és a ház hasznára és jó munka előállítására minden lehetőit elköveessenek. De az igazgató különösen rajta lesz, hogy a munkások megérdemelt díjaikat hetenként pontosan s minden sérelem nélkül megkapják: azonban nem forgalomban levő pénzben, hanem külön arra készített rézjegyekben, hogy eleje vétessék minden visszaélésnek a mit a rabok készpénzzel elkövethetnének. Ha némelyik valamit megtakarítana, vagy pedig szorgalmas munkájával a fönnemlített jutalomban részesülne és némi pénzre tenne szert, úgy azt sohasem szabad készpénzre fölváltani, hanem azt a mit a tulajdonos abból önkényt a pénztárba akar hagyni, formyszerű kötelezvény-nyel mint követelést az ő részére biztosítani kell, — akképen ugyanis, hogy ez a megtakarítás neki mindenkorra kérésére, távozásakor azonban okvetlenül kiadandó. Amennyiben a rabok közt olyan emberek találkoznának, a kik minden komoly ösztönzés daczára is a házban meghonosított munkák egyikére sem volnának alkalmasak vagy eléggé ügyesek, úgy azokat nemi különbség nélkül minden szükséges házi dologra kell fölhasználni, a miért azonban a kenyeren és a napi 2 krokon kívül egyéb díjat nem kapnak.

3^{ix}:

A bejövendő rabok ellátásáról és élelmezéséről.

1mo: Mivel a kenyeret magában a házban kell sütni, ennél fogva az igazgató kötelessége gondoskodni arról, hogy a szükséges gabona a lehető legelőnyösebben vásároltassék be, öröltessék meg és mindig elegendő készlet szereztessék abból be;

2do: ebből ő olyan gyakran és annyit süttet, a mennyi szükséges; minden kenyér tészta-állapotban 4 font súlyú legyen és két napi porciót adjon ki;

3^{io}: gondos figyelemmel kell lenni arra, hogy a kenyér mindig tökéletesen jól sikerüljön és sohase osztassák ki frissen sülvé. A sütéssel járó kötelességet az élelmezőnőnek (Speise-Mutter) kell magára vállalnia; mi végre neki minden sütés alkalmával a megkívántató szükséglet a készített porciók mértéke szerint adandó ki.

Mivel azonban:

4to: ezen tárgyról pontos számadást kell vezetni és ez által minden visszaélésnek gondosan gátat kell vetni, (a miért az igazgató egyedül szavatol) ezért neki szakadatlanul szemmel kel tartania azt, hogy ezt a sütést folyton gazdaságosan végezzék és elszámolják.

Minden szorgalmas és ügyes munkás kivált a gyapjúfonásnál naponta 8 és több krt szerezheth; habár abból a háznak a kenyér és ruházatért visszajáró napi 3 krt ki kell fizetnie, 5 krja mégis megmarad neki, a mi az ingyen kenyér mellett, olyan emberek élelmezésére, a kik büntetésből vannak itt, fölösleges.

Kétségtelen, hogy ebben a sorban kezdetben nem a legtöbben fognak részesülni, mert kevesen lesznek elég szorgalmasak vagy ügyesek arra, hogy ilyen keresetre tegyenek szert. De épen hogy munkára buzdíttassanak, azért kell nekik nagyobb keresetük élvezetét is megengedni, még ha az bűnhődő rabok számára igen busásnak is látszanék, minthogy nem az a lényeges, hogy az ilyen emberek nyomorogjanak és kétségbeessenek; hanem, hogy megjavuljanak, dolgozzanak és hasznos polgárokká váljanak.

Minthogy a míg azok a rabok, a kik másra, mint házi munkára nem alkalmaztatnak, következképen rendes díjat nem szerezhhetnek, a természetben való kenyéren kívül legszükségesebb táplálékukra többet, mint naponta 2 krt nem kapnak, azok ellenben, a kik valamely hasznos kézi munkát végeznek, két vagy három annyit kereshetnek és fordíthatnak élelmezésükre, ezért gondoskodni kell arról, hogy az ők 2 krjukért az első is megkaphassák legszükségesebb élelmüket.

Hogy azonban ez a cél minél könnyebben elérhető legyen, ezért egy külön élelmező állítatott be a házba és évi 150 fjt fizetés adatott neki, hogy a raboknak főzzön, de abban semmi további hasznot ne keressen, hanem minden ételmet a lehető legolcsóbban szerezzon be. Hogy tehát a rabok tudhassák, hogy mit kelljen minden ételért fizetni, az igazgató mindenféleből próbafőzést csináltat és minden porció árát tapasztalásból a legpontosabban meghatározatja és azt in specifico kimutatva, általa aláírt és a munkaszobában kifüggesztett táblán, mindenki tudomására hozza.

Az élelmező senkinek se hitelezzen, hanem mindig pénzt vegyen az ételért vagy italért; ellenkező esetben pedig magára vessen, ha nem fizetnek neki. Ez a legbiztosabb mód minden kellemetlenség és károsodás megelőzésére. Az igazgatónak lesz a főkötelessége, hogy éber szemmel kísérje, hogy az ételek mindig egyformán élvezhetők legyenek és az embereknek azokat mindig a meghatározott mennyiségben, minőségben és árban szolgáltatassák ki.

4.to:

Mire kell ügyelni a raboknak a házba való befogadásakor.

Senkit sem szabad a házba befogadni, csakis a Nagytekintetű Magy. Helytartó Tanács rendeletére; minden befogadandó rabnak a helységtől, mely őt bíróilag elítélte, magával kell hoznia elkövetett bűnének körülményes leírását, továbbá az időnek meghatározását, hogy milyen hosszú és netalán milyen különös büntetéssel kell, hogy azért fenyíttessék? nem kevésbé (magával kell hoznia) egész elítéltetése idejére a háznak napi 4 krajczárjával járó tartási quantumot készpénzben, a miből az igazgatónak az első az ő legitimatijára azonnal protocollumra kell vennie, a másikat pedig a pénztárba bevételeznie.

Ha netalán szülék javíthatatlan gyermekeiket be akarnák adni és ahhoz a helyt. t.-tól engedélyt nyernének, úgy azok tartásáról maguknak kell gondoskodni; szabadságukban áll gyermekeik számára fizetésért tetszés szerint való kosztot alkudni ki — mégis kötelesek legyenek a háznak csupán a tartásért és őrzésért napjára 3 krt előre fizetni.

Minekelőtte valaki a házba befogadtatnék, a netalán nála levő valamely kártékony eszköz miatt, valamint teste a seborvos által egészsége miatt szigorúan megvizsgálendő. Ha talán itten egészségtelennek vagy épen ragályos bajban levőnek találtatnék, akkor a ragályozás megakadályozása végett tüstént a betegszobába kell őt vinni és gyógyítás alá venni. Továbbá gondoskodni kell arról, hogy senki se osztassék be a többi rabok közé, a míg nem bizonyos, hogy minden féregtől és tisztátalanságtól teljesen meg van tisztítva és ha szükséges, házi ruhával el van látva, a mi hogy megtörténjék, a felügyelőnek (Zuchtmeister) és a föl ügyelőnek (Zuchtmutter) a legszigorúbban meg-hagyandó.

5to:

A ruházatról.

A befogadandó rabok között szükséges különbséget tenni, mert némelyek 1, 2, 3, sőt több évre, mások örökre vannak elítélve; és ha az elsők meghatározott bűnhődési idejüket ki is töltötték, még sem bocsáthatók el, még ha jelét is adták javulásuknak.

Azokat, a kiket szüleik adtak be, vagy a kiknek különben vagyonuk van, hogy magukat ruházzák, vagy a kik egészen rövid időre fogadtatnának be, nem szabad fölruházni. A kiknek pedig bírói ítélet szerint 1 évnél tovább kell raboskodniok, azokat igenis az előszabott módon ruhával kell ellátni, mivel máskülönbén sajátjukat egészen elnyűnék és azután félmeztelenül kellene őket elbocsátani, a mi nem csak illetlen volna, hanem az is következne belőle, hogy a szabaduló megjavult emberek ilyen állapotban nem tudnák kenyérüket megkeresni; minek okáért a befogadandó raboktól magukkal hozandó jó ruháikat el kell venni, szabadulásukig meg kell őrizni, a helyett pedig nekik a mellékelt kimutatásban x., alatt foglalt ruházatot kell adni.

Hogy azonban ez a költség a házi pénztárnak terhére ne essék, ezért azoktól a raboktól, a kik kézi munkájukkal díjra tesznek szert, ebből a kezesükből a ruházatra naponta 1 krt le kell vonni. Ellenben távozásukkor nem csak magukkal hozott ruháikat, hanem az ebből a levonásból netalán mutatkozandó fölösleget is pontosan ki fogják nekik szolgáltatni. A mennyiben valamely ilyen személy kézi munkával semmit sem tudna szerezni, azt, jóllehet a költséget megtéríteni képtelen, mégis mindig ruházni kell, megakadályozandó,

hogy a magával hozottat elnyűjje és akár a házban magában, akár távozásakor mindenki megbotránkozására járjon-keljen, vagy az ember kénytelen legyen neki távozásakor a legszükségesebb ruhát megszerezni, a mi tehát egyre megy! Egyébiránt ezek az emberek, ha nem is tudnak készpénzt szerezni, a rájuk fordított költségeket házi nehéz munkával még is le kell, hogy szolgálják; minthogy a házban előforduló minden képzelhető munkát csupán és egyedül az ilyen embereknek kell elvégezniük.

6to:

Arról, ami azisteni tisztetéire és az ájtatosságra tartozik.

1mo: Miután a f.-házban sok istentelen és elvetemült ember szokott összejönni, ezért kiváltképpen szükséges, hogy ezek az emberek buzgó és fáradhatatlan lelkész által, nem csak jobb útra téríttessenek és a vallás alaptételeire hetenként való tanítással és prédikálással oktattassanak; hanem az áhítatosság gyarapodásával azokban megerősíttessenek, a szt. gyónásra gyakran akképen szoríttassanak rá és a vallásban úgy oktattassanak, hogy a miképen testük fenyítetik, azonképen lelkük is megtisztíttassék és jóra vezéreltessék.

2do: Miután épen úgy esik, hogy Szempczen piarista atyák vannak, ennélfogva a lelkészességgel évi alkalmazással ők lesznek megbízva. Ezek naponta 9 órakor szt. misét fognak mondani, a melyen minden katolikusnak meg kel! jelenni; elébb a férfiaknak és (ezek) a templomnak közepén elrekesztett bal oldalát foglalják el, a kiket az asszonyok követnek és jobb felől kell, hogy maradjanak. Minden vásár- és ünnepponon délelőtt és délután elő kell adni a kath. vallás alaptanát és pedig ha megkívántatik több nyelven. Minden rabot, ha olvasni tud, bejövetelekor kátéval kell ellátni és az oktatói tisztre kirendelt lelkésznek kötelessége, hogy őket vásár- és ünnepponon föl váltva, a férfiakat délelőtt, az asszonyokat délután a munkaszobában összegyűjtve a kátéból megvizsgálja és gondja legyen rá, hogy mindenki legalább a lelkiüdvösségre megkívántató keresztyéni kötelességeket tökéletesen ismerje.

3^{tio}: Ámbár egyedül a lelkész belátásától függne, hogy minden kath. rabot, mikor és milyen gyakran szorítson rá a gyónásra és úrvacsorára, mindazonáltal annak legalább évnegyedenként egyszer meg kell történnie.

4to: A naponként való szt. mise-áldozatkor vagy a katonaságnál szokásos éneket kell énekelni vagy az olvasót kell hangosan leimádkozni; mégis, hogy ez és valamennyi többi egyházi functio tisztességesen és illő tisztelettel végeztessék, a jelen levő házi tisztviselők általában, különösen pedig a fölügyelő és a fölügyelőnő (a kiknek az ők nemükön levő rabokkal mindig jelen kel! lenni és elő kell imádkozni) szigorúan ügyeljenek. Ilyen módon az Istennek szentelt órákat valóban áhítattal, vagy legalább illő külső szerénységgel

fogják eltölteni, a ki pedig netalán az ellen hajlandónak mutatkoznék véteni, kezdetben intessék meg és ha ennek nem lenne eredménye, vétségének mértékéhez képest nyilvánosan néhány csapással fenyítettessék.

5to: A protestánsokat ne kényszerítsék, hogy nyilvános áhítatosságon megjelenjenek, de ha maguk akarják, az nincs nekik megtiltva, avval a föltétellel, hogy ottan illedelmesen viselkedjenek. Különben meg van nekik engedve, hogy imádságát mindegyikük a maga módja szerint a szobában csöndesen elvégezze, de e célra több hitsorsosnak összejövetelfélét rendezni egyáltalában nem szabad.

6to: Minden reggel, mikor munkaszobáikban összegyűlnek, a reggeli ima végett a Hiszekegyet és öt Miatyánkot kell fönnhangon elmondani. Hasonlóképp este, munka után, éjjeli imádságul; evés előtt azonban az Angyali Üdvözlétei.

7mo:

Arról, hogy az egészségi viszonyokat illetőleg mit kell szem előtt tartani.

1mo: Mihelyt a rabok reggel szobáikból a munkaszobába mennek, az ajtókat és ablakokat egy órára ki kell nyitni és evvel a levegőt meg kell újítani; a mellett a hálószobák kitakarítására a legnagyobb gonddal kell ügyelni.

2do: Egy szobában rendszeren 10, végső szükség esetében 12 személy hál, de ennél több soha.

3^{io}: Hogy a tisztaság, a mit sohasem lehet túlozni, ezek közt az emberek közt mindig fönttartassék és hogy a ház férgektől megóvassék, arra a lehető legnagyobb gondot kell fordítani, miért is a szalmazsákokat évenként legalább háromszor friss szalmával kell megtölteni és ugyanannyiszor meg kell mosni. A pokróczokat pedig minden hónapban egyszer vagy kétszer a kenyér kiséde után a sütő kemenczébe kell bedugni és így a férgektől meg kell óvni.

4to: Azoknak, a kik jól és szerényen viselik magukat, az igazgató megengedheti, hogy vásár- és ünnepponon fölváltva, nemük szerint elkülönítve, zárt helyen járkáljanak és ártatlan testmozgást tegyenek.

5to: A legszigorúbban rajta kell lenni, hogy a kenyér és a többi étel jó és élvezhető és hogy mindenik a maga nemében hibátlan s ennél fogva az emberek egészségére ártalmatlan legyen.

6to: Ha valaki megbetegszik, azt azonnal át kell adni a seborvosnak, és általa a betegség mibenléte szerint a kijelölt beteg-vagy fertőzött szobába vitetvén, ottan az ő gyógyítására, ápolására és élelmezésére, elkövetett vétkére való tekintet nélkül, a legnagyobb gondot kell fordítani. Minekokáért a fölfigyelő (Zuchtmeister) a rabokat a munkaszobában mindennap reggel számba veszi és a netalán visszamaradtakat az igazgatónak és seborvosnak bejelenti.

7mo: A betegszobákban az ágyaknak matráczzal, párnával és lepedővel kell ellátva lenniük, a betegeknek fejkötőt és hálókabátot is kell adni, arra is ügyelni kell, hogy ők egyházi és világi szerekkel ápoltságban, miért is a seborvosnak a legszükségesebb orvosságokkal ellátott házi gyógyszerár legyen kezénél, abban az esetben pedig, ha veszélyes beteg lenne és medicus jelenlétét tartaná szükségesnek, azt idejében jelentse, hogy olyat a városból hozatni lehessen.

8°: Az eledelt a seborvos kell, hogy előszabja, az igazgató kell, hogy az élelmezőnél megrendelje és ez kell, hogy megfőzze; mindent az előre meghatározandó árban és heti elszámolásra; a minél a seborvos által készített és az igazgató által aláírt beteg-étlapnak az élelmező legimitatiojára kell szolgálnia, de azonkívül semmit sem kell fizetni.

8.º

A ház belső berendezéséről.

1mo: A férfi nemnek a nőtől minden alkalommal elkülönítve kell maradnia, miért is az asszonyok a felső emeleten levő hálókamrákban, a férfiak pedig az alsó emeleten levőkben laknak. Ezen kamrák mindegyikében 10 ágy van, ezek mindegyike egy szalmazsákkal, szecskapárnával és egy jó pokrócczal van ellátva. A fehérműt és ruhát vagy a mójuk még van, az emberek az ágyfő (fejdeszka) alatt tartják.

2do: A munkaszobákat, a miből a rabok számának szaporodásával mind a két nem elkülönítésére elég van, télen reggel és délután a szükséghez képest fűtik.

3^{tio}: A fölkelésre, a munkához, a templomba, az evésre, haranggal adnak jelt. Nyáron a fölkelés ideje 4, télen 5 órára van meghatározva; jeladás után egy negyed órával a hálókamrákat kinyitják és mindenki a munkaszobába megy, a hol a helye és dolga mindenkinek ki van jelölve; a helyet azonban a foglalkozáshoz képest akképen kell kimérni, hogy, egyik a másikat ne akadályozza. Vagy fölügyelőnek vagy tanítómesternek mindig jelen kell lenni, hogy mindenki szorgalmasan dolgozzék, e mellett nem szabad megengedni, hogy lármázzanak vagy valami illetlenséget kövessenek el, hanem minden a tisztesség és szerénység korlátai között maradjon; hogy minden pajkosságnak és kicsapongásnak annál biztosabban eleje vétessék, mindenik munkaszobában egy házi őr fog tartózkodni, a kinek, ha láрма keletkezik, oda kell hívni az őrséget.

4to: Kora reggel, mikor az emberek dologra mennek és este, mikor onnan hálókamráikba térnek, mindig 12 fegyveres házi őr vagy rokkant jelenjék meg a férfiak folyosóján és addig maradjon ott, a míg reggel valamennyi rab a munkaszobákba távozott és este ismét, a míg a hálókamrákat bezárták. Hasonló elővigyázattal kell lenni mikor az emberek a templomba mennek és ott összegyűlnek. Az őrség mindenkor, de kivált az említett alkalmakkor vigyázzon, nehogy lázadás üssön ki, a mi könnyen megtörténhetnék, ha ilyen sok, habár fegyvertelen férfi erejét megszabadítására egyesítené és valamit kockáztatni akarna. Ezen baj megelőzésére az igazgató szigorúan ügyeljen, a házban levő valamennyi rokkantat mindig ébren tartsa és ne engedje meg hogy egyszerre 2-nél vagy 3-nál több a házon kívül legyen és fegyverét mindenik használható állapotban tartsa és 6 éles tölténnyel legyen ellátva.

5to: Miután az egész épület mindenütt, jól el van zárva, elég magas falakkal van ellátva, nincs is más bejárás mint az őrszobán keresztül, ennél-fogva az igazgató tudtán kívül a házba való ki- és bejárás senkinek sincs megengedve; a kapukat pedig mindig jól bezárva kell tartani.

6to: Kellő megfontolással javasoltatott, hogy a rokkant-házi őrség egy részének éjjeli szállása ugyanazon folyosókon legyen, a hol a rabok hálókamrái vannak, hogy éjjeli zendülés elhárítására mindig kéznél lehessen. Mindenkor 6 ember vezényeltessék ki őrségre, ebből mindenik folyosón éjjel egynek őrt kell állani és a ház nyugalmára és biztonságára ügyelni, mi végre mindenik folyosón 2 lámpa ég.

7mo: Miután a házhoz tartozó minden egyén számára megfelelő lakás van kijelölve, ennél-fogva az igazgató kötelessége mindent békében és csöndben tartani, de mindenkit előszabott kötelességére is utasítani; egyébként arról is gondoskodni kell, hogy a nyers és földolgozott anyag jó raktárakban kellően őriztessék, a műhelyek előnyösen legyenek elhelyezve, a művezetők kötelességükre rászoríttassanak és így a ház java a lehető legjobban előmozdítottassék, a mit minden alkalommal célul kell kitűznie.

Hogy a tisztaság minden tekintetben a legnagyobb mértékben fönntartassék, ezennel hasonlóképen meghagyatik neki.

8vo: Ha minden védelem ellenére és minden elővigyázat alkalmazása daczára a házban néhány gonosztevő mégis lázadást szítana, vagy pedig tűz ütne ki, akkor a helységet haladék nélkül fül kellene lármázni, hogy a lakosok a nekik kiadott parancsnak megfelelően azonnal segítségre siethessenek és a veszélyt elháríthassák.

9no: A tűzoltáshoz szükséges minden eszköz és hozzávaló az udvaron mindenkor készenlétben legyen; valaki hibájából vagy hanyagságából nehogy azonban mégis valami olyas szerencsétlenség történhessék, az igazgatónak magának és minden alantasának szüntelen gondja legyen rá.

A fegyelemről, mely a házban meghonosítandó.

1mo: Az ebben a házban meghonosítandó szigorú rend sohasem lehet eléggé hathatós, mindenki tudja, hogy sehol sem olyan szükséges az és hogy ennél fogva azon szakadatlanul szigorúan rajta kell lenni, fönn már említve volt, hogy az embereket miként kell istenfélelemre és áhíatra, valamint munkára oktatni, mivel azonban kivált ilyen elvetemült csőcselék között igen sokan lesznek a kikre enyhébb megintés lassan vagy épen nem hatna, a midőn rendszerint senkit sem kell ugyan veréssel illetni, azokat kivéve, a kik bírói ítélettel vagy büntetésből annak rendje szerint elítéltek, mégis ha néhány javíthatatlan volna és (ezek) sem áhíthatosságra, sem munkára nem akarnák magokat rászáni vagy pedig egyébként a házban magában újabb kicsapongásokat, bünt és gonosztetteket követnének el, úgy őket másoknak példájára igenis kiszabott testi büntetéssel kell fenýíteni.

2do: Azokat, kik áhíatra vagy munkára és tisztaságra komoly megintés után is dévajságból nem akarnák ráadni magukat, először, egy vagy két napig kenyéren és vízen kell tartani, azután pedig fokozatosan 8, 12, 16, 20-tól 24-ig (terjedő) korbácsütéssel kell büntetni és addig kell kenyér és víz mellett fenýíteni, míg igazi töredelem és engedelmesség nem mutatkozik.

3^{tio}: Pajkos, szemtelen beszédet vagy cselekedetet, szitkozódást és esküdözést, mi által mások megbotráncoztatnak, sohasem kell túrni; miért is azok, a kiket ilyes gaztetten érnek rajta, mindig a bűn mértékéhez képest fenýítéssel büntetendők. Ha azonban

4^{lo}: netalán súlyos istenkáromlás, ocsmánytett, ellenszegülés, zendülés, lázadás vagy összeesküvés történnék, akkor a bűnösöket a dolog mivolta szerint, esetleg keresztvasra is verve börtönre kell vetni, elkövetett bűnüket pedig a helyt, tanácsnak be kell jelenteni, hogy ottan elhatározzák, vájjon az ilyen büntettesek ellen nem kell-e bűnfenyítő eljárást indítani, vagy hogy mi-féle büntetés szabassék ki rájuk?

5to: Mivel az alacsony lelkűek a büntetéssel szemben inkább konokságot, semmint javulást mutatnak, ezért megállapított, hogy ha valaki nagyobb büntett miatt rendkívüli büntetéssel sújtott, annak bűnhődési ideje 3 hónappal meghosszabbíttassék. És ha valamely rab háromszor esik ilyen büntetésbe, akkor neki bűnhődési idejét ismét egészen előlről kell kezdenie; ha bíróilag nem is ítéltetett verésre, gonosz javíthatatlansága miatt, kenyéren és vízen hetenként való egy napi böjt mellett minden évnegyedben 12 csapással fenýíttessék. Egyszermind a három első hónapban táplálkozására a kenyéren kívül kerestetéből naponként 2 krnál ne kapjon többet.

10mo:

A ház személyzetéről és annak kötelességeiről és pedig

1mo: Az igazgatóról.

Miután a f.-ház létesítésének az emberi társaság oda jövőendő szerencsétlen selejtjének nem annyira büntetése, mint javítása a célja, ennél fogva az igazgató gondjának szüntelen csupán ezen cél elérésére kell irányulnia. E végre dicséretes és épületes erkölcsével másoknak példát kell adnia és keresztyéni könnyűületnek kell minden cselekedetét vezérelnie olyképen, bogy sem önkényűleg, sem végső szükség esetén kívül büntetést ne alkalmazzon; az által pedig a bűnhődő rabokat a míg csak lehet jósággal a jó útra visszatéríteni és belőlük hasznos polgárokat képezni törekedjék.

2do: Minthogy ettől a f.-háztól a várt eredmény elérését máskép nem lehet remélni, mint a rend, a szüntelen való gondosság és a mindenkinek előszabott kötelességnek teljesítése által, ezért az ebben a házban alkalmazott minden egyénnek (a mint mindjárt következik) írásbeli utasítás adatik, a mi hogy a legszigorúbban megtartassák, arról az igazgatónak mint előljárójuknak kötelessége múlhatlanul és felelőség mellett gondoskodni.

3^{tio}: Valószínűleg remélhető, hogy ha a munka fejlesztésére jó intézkedések tételnek, a ház nemsokára képes lehet nemcsak magát fönntartani, hanem a (létesíteni) javasolt zálogháztól kapandó jövedelem fölhasználásával arra is kiterjeszkedni, hogy egy dolgozóház s abban valami hasznos gyár létesíttessék. Ebből egyszersmind a közönségre az a nagy előny háramlanék, hogy alkalom adatnék henye és csavargó emberek foglalkoztatására, így hát az igazgató törekvésének mindig erre a célra kell irányulnia.

4^{io}: E fölött a ház fölött való főföliigyelet a magy. hetytartó tanácsra van bízva, miért is az igazgatónak minden rendkívüli esetben oda kell fordulnia és a további parancsot (onnan) kell várnia. Egyszersmind kötelessége ezen magas hatósághoz minden négy hétben a legpontosabb jelentést terjeszteni be és nem tenni semmi rendkívüli kiadást a nélkül, hogy arra előleges engedélyt nyert volna.

A jelentés maga a netalán említésre való események világos közléséből áll. (Áll) ezenkívül 1mo: az A. alatt mellékelt mintának megfelelő *személyi havi*

*kimutatásból,*¹ melyet a külön arra rendelt kézi könyvekből kell szerkeszteni, a melyekről alább bővebben lesz említés téve; 2do: a B. alatt levő mintának niegfező *pénztári állomány-kivonatból,* a melynél az elébb említett észrevétel szintén fönnforog; 3^{tio}: az ellenőrtől (Material-Verwahrer) a C. alatti melléklet szerint való *anyagszámadást* kell követelnie és beterjeszteni, a melylyel az ő pénztári kivonatát ellenőrzi; 4do: beterjeszti a seborvos által beadott *kórházi jelentést* is, a D. alatt levő mellékletből kitetszőleg.

Ennek a beterjesztésnek ehhez képest minden 4 hétben rendszeren és így az egész éven át 13-szor kell megtörténnie. Év végével azonban valamennyi alább említett eredeti kézi könyv a megkívántató mellékletekkel a helyt, tanácshoz megvizsgálásra beterjesztendő és onnan vagy fölmentvény vagy hiányok kifogásolása várandó, a miért a hibásnak szavatolnia kell. Mivel azonban

¹) Ennek a kimutatásnak — a mely esetleg évnegyedenként terjesztetik be — a rovatai a minta szerint:

a hálókamra és ágy száma
a rab neve
állapota (nős vagy nőtlen)
foglalkozása
kora
vallása
mikor szállított be
tartási díjban magával hozott frl krt.
mely törvényhatóság szállította be
büntette
büntetési ideje
büntetése
rendes (ítéleti súlyosbítás)
rendkívüli (a házban elkövetett büntettért)
magaviseleté
milyen ruhát kapott (ócskát vagy újat)
a miért adós írttal krral.
miféle munkára alkalmaztatott
munkadíj:
keresett a megállapított díj szerint
ebből levonás kenyérre és ruhára 3 krjával
kap tehát a rab készpénzben
marad megtakarítás
a kórházba fölvetetett
a kórházból elbocsáttatott
apadásba jött:
meghalt
elbocsátott
követel:
kivettfrt krt.
a házban hagyott frt krt.

5°: mindez a legszigorúbb rend nélkül, a mely minden dolognak a lelke, nem egykönnyen érhető el, ezért az igazgatónak zsinórmértékűi a következő kezelés szabatik elő, a melyhez neki alkalmazkodnia kell és a melybe alárendeltjeit is bele kell vezetnie.

Először: vezetni kell a mintáz E. alatt levő mintából kitűnik egy *naplót*, és abba minden számadásba vágó dolgot a mint előfordul különbség nélkül mindjárt be kell írni és azután minden tételt a megfelelő kézi könyvbe be kell vezetni.

Másodszor: egy *pénztári könyvet* az F. alatt levő minta szerint, melybe minden pénzbevételt és kiadást mindenkor pontosan be kell írni, minden dolgot kellő okmánynyal ellátni és így a számadás mindig befejezve kell hogy legyen. Ebből a pénztári könyvből kell a helyt, tanácshoz betérjesztendő pénztári állománykivonatot minden 4 hétben kiírni és ennél fogva ezeknek a kivonatoknak, mikor az év végével a pénztári könyvvel megvizsgálás alá vétetnek, teljesen egyezniük és minden tételnek pontosan igazolva lennie kell.

Harmadszor: egy *anyakönyvet* a G. alatt levő minta szerint, a melyhez hozzá van csatolva az utasítás, hogy erre nézve, hogy kell viselkedni és a mihez tehát alkalmazkodni kell.

Negyedszer: egy *könyvet a megrendelésekről és javításokról* a H. alatt levő minta szerint, a melynél fogva a házban előforduló minden kigondolható megrendelést és javítást az előszabott módon ki kell mutatni és a melynek olyan kell hogy legyen a mivoltja, hogy az ellenőrnek hasonlóképp vezetendő könyve általa ellenőriztessék.

Ötödször: egy *egyéni könyvet* a J. alatt levő minta szerint, a miből a helyt, tanácshoz minden 4 hétben betérjesztendő havi kimutatás igen könnyen kiírható.

Hatodszor: egy *egyéni ruházati könyvet* a K. alatt levő minta szerint, a melyből bármikor kivehető, hogy mindenik rab mit hozott magával a házba, mit kapott ottan beléptekor és otléte alatt. De (az is) hogy eltávozásakor mit hagyott ott vagy vitt el magával, valamint az, hogy a napi levonásokkal mit fizetett érte.

Hetedszer: egy *munkakönyvet* az L. alatt levő minta szerint, a melybe pontosan be kell hogy vezetve legyen, hogy miféle anyagot ki és mire dolgozott föl, meg hogy mi fizettetett vagy vétetett beérte? Ez az elővigyázat akkor lesz legszükségesebb, a mikor egykor a házban többféle kézmű fog készülni: — az L. alatt levő munkakönyv jelenleg még csak a földolgozott és kifizetett anyag pontos följegyzéséből áll, mint az 5 alatt; és az igazgató nézzen pontosan utána, hogy szorgalmasan, rendszeren, takarékosan és jól dolgozzák föl; annak idejében neki is kell egyet vezetni.

Nyolczadszor: egy *általános leltári* a házban található és ahhoz tartozó minden szerelvényről az M. alatt levő minta szerint, a melynél ügyelni

kell, hogy legalább évnegyedenként egyszer vizsgálat tartassék és utána nézessék annak, hogy vajjon ezek a házi szerelvények meg vannak-e és milyen állapotban? A miről a helyt, tanácsnak a jelentésben említést kell tenni, az év végével pedig a leltárt másolatban be kell terjeszteni.

Kilenczedszer: A házi személyzet állománya az N. alatt levő mellékleten közöltetik az igazgatóval, hogy abból láthassa, hogy közülük mindenkinek tulajdonképen mennyi fizetés van kiszabva és a pénztárból évnegyedenként vagy havonként nyugtájára mennyi fizetendő ki V

Ezekből áll tehát az igazgató főkötelessége, a ház gyarapodása és jóléte érdekében való rend és buzgóság kell egyébiránt, hogy irányítsa minden cselekedetét és mindig szem előtt kell tartania, hogy letett esküje nemcsak erre, hanem szüntelen való éberségre is kötelezi, hogy alárendeltjei valamennyien (a kiknek kötelességei alább szintén meg lesznek állapítva) hasonlóképp viselkedjenek, minthogy ő minden hibáért és rendetlenségért egyedül felelős.

2do:

Az ellenőrről.

Ez az igazgató mellé van rendelve és helyettesíti őt abban az esetben ha beteg, vagy hivatalos dologban távol lenne, (a minek azonban a lehető legritkábban és legrövidebb időre szabad megtörténnie.) Ő vezeti annak vezetése mellett az egész házi gazdaságot, őrzi és elszámolja az egész nyers és földolgozott anyagot, nem kevésbé mindent a mi a kézműhöz, ruházathoz és lisztkészlethez vagy sütéshez tartozik. Továbbá kötelessége a raboknak a nyers anyagot földolgozásra kiadni, a földolgozót ismét beszedni, az azért kiérdemelt díjat javukra írni, a kenyérért és ruházatért a háznak járó levonást elintézni, az igazgatótól veendő és az utasítás intézkedéseivel nem ellenkező meghagyásokat mindenkor vonakodás nélkül teljesíteni, nehogy ellenkező esetben felelősségnek és büntetésnek tegye ki magát.

Valamint az igazgató nincs feljogosítva arra, hogy felsőbb parancs nélkül rendkívüli kiadást tegyen, úgy az ellenőr se adjon ki soha abból a mi az ő számadása alatt van, csak ha arra az igazgatótól írásbeli utalványt kapott, a mi teendő számadásának igazolásául kell hogy szolgáljon.

Hogy azonban minden a kellő rendben történjék, azért a következő számadási könyveket kell használnia és pedig:

Először: *naplót,* az O. alatt levő minta szerint,

másodszor: *anyagkönyvet* a P. alatt levő minta szerint,

harmadszor: *megrendelő és javításokról való könyvek* a Q. alatt levő minta szerint,

negyedszer: *egyéni ruházati könyvet* az R. alatt levő minta szerint,

ötödször: *munkakönyvet* az S. alatt levő mintának megfelelően.

Mindezekből, a hozzájuk csatolt kezelési utasítások segítségével (jegyzés: a Q. és R. alatt fölhozottak a H. és K. alatt levő fönnebbiekkel azonosak; tehát azokhoz kell alkalmazkodni) eléggé világosan megmagyarázott mintákból így kellőképen megértheti, hogy miként kelljen kötelességének megfelelnie; a mihez azért múlhatatlanul alkalmazkodják, egyébként pedig minden alkalommal legfőbb gondja legyen, hogy a ház javát és hasznát minden erejéből előmozdítsa és ezáltal esküjével vállalt kötelességének eleget tegyen.

3to:

A lelkészekről.

A Szempczen levő piárista atyákkal javadalmazás mellett szerződés fog köttetni, ahhoz kell, (aztán) hogy tartsák magukat; Ez az igazgatóval tudomásul és zsinórmértékül közölve lesz: Főként arra kell ügyelnie, hogy a fön megállapított szabályoknak, ahol csak vallás-gyakorlatról van szó, elég tétessék.

4to:

A seborvosról.

Előre föltételezzük, hogy ez ügyes és művészetében tapasztalt ember; € mellett azonban szorgalmas és emberszerető is kell hogy legyen, kötelességét mindig szem előtt kell hogy tartsa, a beteg rabokon buzgalommal és szeretettel fáradhatatlanul segítsen, jó ápolásukat és gyógyulásukat éber figyelemmel kísérje és a mennyiben a kettő összeegyeztethető, az orvoságokkal és a betegek élelmezésével múlhatatlan felelősség mellett a lehető leggazdaságosabban bánják. Hogy azonban minden cselekedetét igazolhassa, e végre a következő számadási könyveket kell használnia:

Először: gyógyszerári leltárt, a melyben az orvoságok bevétele és kiadása részletesen kimutatandó.

Másodszor: orvosságos könyvel, a melybe be kell vezetnie, hogy naponta ki részére és mennyi orvosság használtatott föl.

Harmadszor: egyéni betegkönyvek a melyből szerkesztendő a helyt, tanácshoz minden 4 hétben betérjesztendő kórházi jelentés. Miként a mellékelt T. U. és W. alatt levő minták tüzetesebben mutatják. Mivel különben a seborvosnak legjobban kell tudnia, hogy a betegnek miféle táplálékot lehet adni, ezért mindennap este adja be az igazgatóhoz a NB. NB. alatt levő minta szerint való másnapra szóló *beteg-étlapok* ez az engedélyt ráírja és az élelmezőnőnek elintézés végett átadja. E mellett ügyelnie kell, hogy nemcsak a seborvos, hanem az igazgató is gondos figyelemmel legyen arra, hogy az

engedélyezett beteg-ételporciót mindenki és pedig jó minőségben kikapja. Ha gyakori vagy ragályos betegségek mutatkoznak, akkor azok elterjedése idejében való intézkedések által megelőzendő, olyan esetben pedig, ha a seborvos medicus jelenlétét tartja szükségesnek, az ordinarus elhívandó; kiváltképen pedig veszélyes betegeknek a szentségekkel való ellátása, szigorú felelőség mellett soha se mulasztassék el. Egyébként és ha némileg jelentékeny beteg van a házban, a seborvos épen ne legyen távol; ha pedig nincs olyan, iefőnnebb 24 óráig és ennek is csak ritkán szabad megtörténnie, minthogy véletlen eseteket soha sem lehet előre látni.

5to:

A fölügyelőről. (Zucht-Vater.)

A szó (fölügyelő) már egymagában jelzi szolgálati kötelességeit; a rabok különösen az ő gondjára vannak bízva, neki kell minden cselekedeteikre szigorúan fölügyelni, őket állandóan munkára szorítani, hogy mindegyikök tisztességesen és fegyelmezetten viselje magát, szemmel tartani minden lépésüket, ügyelni tűzre és más szerencsétlenségre és egyáltalában ébren őrködni a ház biztonsága fölött;

Önkényes büntetésre nincs fölhatalmazva, de mindenről a mi előadja magát tegyen azonnal jelentést az igazgatónak, a kinek föladata a továbbiak iránt intézkedni;

A legszigorúbb rendet kell tartania mindabban, a mi a házban állandó szabályul előszabva van vagy a mit az igazgató időnként elrendel, okvetlenül teljesítenie kell. Kötelessége gondoskodni arról, hogy a tisztaság úgy az embereket mint az egész házat illetőleg annál is inkább fönntartassék, mert ellenkező esetben a felelőség és büntetés reá fog háramlani.

Mivel az állandó rend és szorgalom fönntartása főkötelessége, úgy annak teljesítésére minden erejét meg kell hogy feszítse és az erkölcsök javítását állandóan szem előtt kell hogy tartsa:

Hogy ez annál könnyebben megtörténhessék, önként értetik, hogy tiszte magával hozza, hogy állandóan a rabok körül és közöttük legyen és mindegyiket a részükre előszabott kötelességekre, u. m.

a munkában szorgalomra, — az imádságban ájtatosságra, — cselekedeteikben tisztességre és minden alkalommal erkölcsösségre nyomatékosan rászorítsa.

Kora reggel a fölkelésre adott jelre az őri készütséggel a hálókamrák folyosójára megy s azokat egymásután fölnyitja s a rabokat a dolgozószobába ereszti.

Mikor itt mind összegyűltek, számba kell vennie, hogy senki sem hiányzik-e. Ezután elimádkozza velük a reggeli imát és megkezdeti velük a munkát.

Mikor a templomozás ideje (elérkezett), oda vezeti őket, elénekli vagy elimádkozza velük az előszabott imát, az isteni tisztelet bevégzésével (a melyen a házi őrségnek is szintén jelen kell lenni) ismét vissza kíséri őket a munkára.

Neki kell mindig a kenyeret átvenni és rendesen kiosztani.

A déli órában, mikor a rabok az ételmezőnőtől az ételt elkérik, mindig legyen jelen és ügyeljen arra egyfelől, hogy semmi helytelenség ne történjék, hanem minden a legnagyobb rendben menjen, másfelől hogy az étel, melyet mindenki tehetsége szerint kérhet, de mindjárt ki kell hogy fizessen, az előszabott minőségben, mennyiségben és árban adassék ki; a minél azonban ügyelnie kell arra, hogy azok, kik bírói ítélettel vagy másként valamely bűjnapra vannak Ítéelve, ételmet ne kapjanak.

Mikor este a munka bevégzésére csöngetnek, előimádkozza az éjjeli imát és ugyanolyan elővigyázattal mint reggel, hálókamráikba vezeti az embereket, a hova őket jól becsukják és a hol őrszemeket állítanak föl. Ha némelyik este is enni kérne, s azt megtudná fizetni, úgy az, mielőtt a munkateremből ki-mennek, szabadságában áll. Kötelessége továbbá gondoskodni arról, hogy a rabok ruhájukat, testüket és ágyukat mindig tisztán tartsák, ruhájukat minden szombaton délután kikeféljék s ha szükséges megfoldsák, hajukat pedig megfésüljék és fejüket megtisztítsák.

Egy személyi munkakönyvét tartson magának: mert miután úgy azt a nyers anyagot, a mely a raboknak földolgozás végett kiadatik, valamint azt, a mely tőlük földolgozva ismét visszavéteik, a rend és pontosság megtartása végett mindenkor föl kell jegyezni, egyfelől, hogy semmi anyag haszontalanul el ne fecséreltessék vagy el ne veszzen, másfelől pedig, hogy a munkások kiérdemelt díjaiktól el ne essenek, ennél fogva az átvételkor és átadásakor a keresetet és követelést a W. W. alatt mellékelt minta szerint pontosan be kell hogy vezesse, a minek aztán az ellenőr erre vonatkozó számadásával meg kell egyeznie és a minden héten szombaton délutánonként megtörténendő kifizetést meg kell állapítania.

Továbbá ügyelni kell arra, hogy a rabok jól őriztessenek, hogy minde-
nik a rá bíróilag kiszabott büntetésnek a maga idejében, de mindig az igazgató helybenhagyásával alája vetessék, de senkivel se bánjon mértéken túl és méltánytalanul keményen.

A betegek különösen a fölügyeletére vannak bízva, ennél fogva az ők jó ápolására a lehető legnagyobb gondot fordítson és betegségük alatt elkövetett hibáikat teljesen el kell felejtene.

Mindezekből önkényt következik, hogy a fölügyelő a házból egykönnyen nem távozhathat el, hanem mindig kéznél kell, hogy legyen.

Egyébiránt lesz egy külön kulcsár vagy börtönszolga (Arrest-Diener oder Stock-Knecht) is, a ki a börtönöket és rabokat őrizze és gondjukat viselje, a bilincseket rájuk tegye és levegye, meg a megparancsolt büntetéseket kiosztsza és e végett a főlügyelőnek lesz alárendelve.

6to:

A nőfölügyelőről.

A nőfölügyelő kötelességei a fölügyelőével egészen azonosak és a különbség csak abban áll, hogy neki ugyanazt kell az asszonyoknál elvégeznie a mi a másoknak a férfiaknál való teljesítésre van előszabva. De e mellett még frt évi díjért az egész házi fehéreneműnek gondját kell hogy viselje, a mire hatalmában áll, hogy a legalkalmasabb férfiakat és asszonyokat kiválasztsza és alkalmazza, azonban köteles legyen nekik azért ugyanazt a díjat adni, a mit ők különben kézi munkájukkal megszoktak keresni.

Minden fehérenemű legyen valamennyi rab ágyának a számával megjegyezve és minden szombat adassék ki mindenkinek a szükséges fehérenemű, vasárnap pedig a levetettet be kell kérni. A tisztaságnak általában a leggondosabban utána kell nézni.

7mo:

Az élelmezőnőről.

A főczélja annak, hogy élelmező (Speise-Mutter) miért alkalmaztatott, részére bizonyos előnyök miatt engedtetek és elegendő évi fizetéssel miért láttatott el, az tulajdonképen, hogy ő a raboknak az ételt a lehető legjutányosabb árban főzze.

Miért is az igazgató mindenféle ételből, a mit hetenként fölváltva kell adni, pontos próbafőzést csináltasson és abból határozza meg az árat, a mennyit mindenik porció megér. Ezt az árszabást (a mely mindenki tudomására a munkaszobákban ki lesz függesztve) mindenkor híven meg kell tartani, az ételeket nemcsak jó minőségben, hanem az előszabott mennyiségben is kell kiszolgáltatni és ezeken a különben is szánelomraméltó embereken nem kell bűnös hasznot keresni, hanem sokkal inkább könnyíteni kell keresztyén módon a sorsukon. Kiváltkép a betegeknel legyen erre gondja, a kiknek a seborvos rendelvényére, de az igazgató hozzácsatolt írásbeli engedélyével szolgáltatja ki a szükséges ételt és az engedély-czédulák fölmutatása mellett hetenként kapja meg a fizetést.

Ha délre jelt adnak, akkor a vas vagy cserép, de sohasem réz edényben főtt ételt a munkaszobák mellett levő külön előszobába viteti és kiosztja

mindenki kívánsága szerint, de mindig készpénz fizetésre, a nélkül nem tartozik adni senkinek semmit, vagy pedig kárát magának tulajdonítsa.

Könnyű kitalálni, hogy nem úgy értendő, hogy naponta többféle ételt kell főzni és a rabok választhatnak:

Az egész különbség csupán abban áll, hogy vajjon valaki a levest hússal vagy a nélkül kívánja, a főzelékből vagy tésztából egyszerű vagy kettős porciót akar és képes megfizetni: ezen kívül az eledelben nincs különbség, de méltányos, hogy az ételekben a változatosságra ügyelet legyen. —

Továbbá az élelmező kötelessége magával hozza, hogy a házban szükséges kenyeret mind ő süsse. E célra a szükséges kemenczék már elkészültek; e végre a sütést úgy intézze, hogy a naponként megkívántató porciók arányához képest mindig elegendő készlet legyen kéznél, hogy a kenyeret soha se kelljen frissen, sült állapotban kiosztani: lisztet, fát és egyéb kelléket az általa kiállítandó elismervényre az anyagkezelőtől¹ kap és neki adja át ismét nyugtára az előállított kenyeret. Mivel most tudva van, hogy hány porciót lehet adott súlyú lisztből előállítani, és mennyi kellék szükséges még minden sütéshez, ennél fogva, ha ezek az átvételi és átadási elismervények összehasonlíttatnak (a kezelés) helyességét vagy az abba becsúszott hibákat megmutatják.

Különben szabad neki a házban mindenki számára főzni, még sört és bort is kimérni: de nem szabad, hogy a rabnak készpénzre is naponként 1 itcze sörnél és 1 meszely bornál, a házból ki pedig bármi keveset is kiszolgáltasson 20 frt büntetés terhe alatt (a mit a földesúr tetszése szerint használ föl).

Egyébként szabadságában áll, hogy mindent a mi a gazdasághoz szükséges idejében, saját belátása szerint szerezzon be, a mire neki a házban megfelelő hely és alkalmatosság jelöltessék ki; egészségtelen vagy ártalmas dolgoknak a házba behozatalára soha se legyen följogosítva.

8vo:

A házi őrségről.

Ez áll:

1 őrmesterből,

1 káplárbél és

24 rokkant közlegényből.

Valamennyien az igazgató alatt állanak, ki a körülményekhez képest osztja ki a szükséges rendeleteket, egyébként pedig az őrmester parancsol nekik, a ki minden hibáért felelős. Állandó zsinórmértékül a következők szolgálnak:

¹⁾ az ellenőrtől.

Ilyen házban általános jó példa kiváltképen szükséges: ennél fogva azon lesznek, hogy csupa jó erkölcsű és még jó erőben levő rokkantakat válaszsza-
nak ki a ház számára, a kiket neki minden kötelességükre, rendre és tiszta-
ságra és szigorú éberségre rá kell szorítania. Ez megköveteli minden
más segélynek a f.-háztól való eltávolítását — mert, minthogy abban sok
elvetemült ember lesz, így könnyen megeshetnék, hogy közülük néhányan
erőszakos megszabadulásukra gondolnának és lázadást szítanának, mely bajt
gondos intézkedésekkel kellőképpen meg kell előzni. E végre van az a gon-
doskodás, hogy a kapu mindig zárva és gondos őrizet alatt legyen.

Tehát a legénységnek nappal a kapu közelében levő őrszobában össze-
gyűlve kell lennie és fegyverét jó állapotban kell tartania, hogy ha lárma
keletkezik, mindjárt kéznél legyen. Kora reggel, mikor munkára csöngetnek . . .
ember a hálókamrák folyosójára vonul s ott marad fegyveresen addig, míg a
rabok a munkaszobákba mind el nem mentek. A misére (melyen az egész
házi őrség köteles oldalfegyveresen jelen lenni) ennek a legénységnek pus-
kával kell megjelennie és e kettőnek együtt nem szabad addig eltávozni, a
míg mindenki a munkateremben ismét össze nem gyűlt, a hol egy fegyveres
őrt kell egész napon át tartani fölügyelet végett. Egyébként a hálókamrák fo-
lyosóin külön szobák vannak fönntartva, a hol a káplárnak és 15 embernek
éjjel laknia kell, azoknak, a kik sorosok, szorgalmasan őrt kell állani, ez által
pedig minden rendetlenségnek elejét kell venni.

Épen ez a legénység este, mikor lefekvésre csöngetnek (a mint fönnebb
a fölkelésnél mondva volt) fegyveresen a folyosókon tartózkodik mindaddig,
míg valamennyi rabot a kamrájukba be nem zárták. Az őrnök a folyosókon
többször föl és alá kell járkálni, fülelni és utána kell nézni, hogy ne történ-
jék semmi helytelenség, soha sem kell megengedni, hogy lármázzanak, hanem
mindenkit csöndre és nyugalomra kell inteni. Amennyiben azonban valami
gyanúsat vagy helytelent észlelne, jelentse azt tüstént a káplárnak, a ki a
dolgát meg kell, hogy szüntesse vagy tovább kell, hogy jelentse.

Minekelőtte a legénység az őrségről eltávoznék, a káplár vizsgáljon
meg minden ajtót és nézzen utána, hogy minden jól be is van-e zárva?

Az őrmester a legénység többi részével az őrszobákban marad, melyek
a kapu közelében vannak, hogy ezt biztosítsa. Ő maga gyakran véletlenül
tartson vizsgálatot és nézzen utána, hogy mindent pontosan teljesítenek-e
a mi elő van szabva? Miért is a legnagyobb felelősség mellett soha se en-
gedje meg, hogy ezt illetőleg hanyagság csúszszék be, mert némely merész
rab hasznára fordíthatná azt. Mivel az őrmesternek a ház biztonságáról való
gondoskodáson és a fegyelemnek és rendnek a legénység közt való fönntar-
tásán kívül nincs semmi más foglalkozása, ezért mellékesen használtassa föl
magát mind arra a tisztességes foglalatosságra, a mire az igazgató őt a ház-

ban alkalmasnak találja, különben pedig a mennyire lehet naphosszat tartózkodják a munkaszobákban és lehetőleg legyen segítségére a felügyelőknek.

A mi az őrsemeket illeti, naponta őrseget kell kivezényelni, a melynek a kapunál teljes 24 óra hosszat kell az őrszobában időznie, és a következő őrsemeket kell ellátnia, 1mo: egyet a kapunál levő szobában; 2do: egyet a férfiak munkaszobájában; 3^{ti}: egyet a nők munkaszobájában: mely két utóbbi őrsem a hálókamrák folyosóin köteles őrködni. Minden nyilvános büntetés alkalmával a legénységnek fegyveresen kell kivonulnia, hasonlóképen kell tennie, ha lázadás vagy tűz üt ki, hogy segítségével minden bajt el lehessen ^hárítani, és a házat meg lehessen oltalmazni.

Egyébiránt a legénységnek zsoldját minden szombaton és kenyérét minden harmadnap szolgáltatják ki; meg van nekik engedve, hogy közösen főzzenek vagy élelmüket az élelmezőnőtől szerezzék be, mely utóbbi nem volna épen a legrosszabb, minthogy ő köteles a házi őrsegek az ételeket ugyanabban az árban kiszolgáltatni, a mely a rabok részére, következésképen a lehető legjutányosabban van megállapítva; azonban e mellett ügyelni kell arra, hogy a legénység egy vagy más módon naponta meleg ételt kapjon, ez által pedig erejét és egészségét fönntartsa.

9no:

A munkavezetőkről és a tanítómesterek és mesternőkről.

A szüntelen való szorgalmas és jó munka a házban fődolognak tekintendő, minthogy az egyfelől foglalkozást kell, hogy nekik nyújtson és javulásukra kell, hogy hasson, másfelől pedig tartási költségeiket kell, hogy fődözze; hogy tehát munkájuk hasznot hajtson, azért először: tanítómestereket vagy mesternöket kell alkalmazni, a kiknek kötelessége abban áll, hogy a rabokat tanítsák meg, hogy a nyers anyagot az abból készítendő kéznemek jól, kellően és előnyösen miként dolgozzák föl és hogy szakadatlanul ügyeljenek arra, hogy ez ne hanyagul vagy hányt-vetett módon történjék; a mi mellett nekik a nyers anyag földolgozásában a munkavezetők kívánságához és utasításához szorosan alkalmazkodniok kell.

Ehhez képest másodsor: a munkavezetőknek kötelessége lesz a megkivántató intézkedéseket akképen tenni meg, hogy mindenkor annyi szövöszék és egyéb szükségesek legyenek kéznél és működésben, a mennyi szükségesnek mutatkozik, hogy a készletben levő anyag, mindenik a maga minősége szerint földolgoztassék és a háznak a mennyire csak lehet, hasznot hajtson. Ez a dolog a legnagyobb fontossággal bír és az igazgató részéről rendkívül való figyelmet igényel, hogy minden csempészkedés, hűtlenség vagy hanyagság

megakadályoztassék és a haszonról minden lehető módon gondoskodva legyen. Ezen végezel minél bizonyosabb elérésére egészen az igazgatóra bízatik a munkavezetők és a tanítómesterek vagy mesternők megválasztása, arra is fölhatalmaztatik, hogy ha (azok) alkalmatlanok vagy henyék lennének, tetszése szerint elbocsássa őket és helyükbe másokat vegyen föl, minthogy a házi kézműnél előforduló hibákért, pazarlásért és károkért felelősséggel és kártérítéssel egyedül ő tartozik.

Ebben állanak tehát a házban alkalmazott egyének mindenikének a kötelességei, a melyek az igazgatóval egész terjedelmükben a végből közölnetnek, hogy ne csak az ő, hanem mindenki kötelességeit is ismerje, magát a legszigorúbban azokhoz tartsa, alárendeltjeit pedig azok múlhatatlan teljesítésére rászorítsa és azon rendet szüntelen szem előtt tartsa, a mely ezen ház föntartására föltétlenül és még inkább szükséges mint bárhol.

Valamint tehát az ő tiszte, hogy kötelességére mindenkit rászorítson, azonképen mindenkinek tudtára kell adni, hogy miben áll az tulajdonképen. Ez okból az igazgató mindenik házi alkalmazottnak a fönnebb előadottak szerint zsinórmértékül megjelölt kötelességeit jelen utasításból vonja ki és azoknak a kiket illet aláírásával ellátva legszigorúbb mihez tartás végett kézbesítse. Az ellenőrnek pedig azonkívül az egész jelen utasításba engedjen betekintést, hogy abban az esetben, ha az igazgató megbetegednék vagy szükséges házi ügyekben távol lenne, mindenről tudomással bírjon és tájékozva legyen.

Végezetül az igazgatóval szemben a házban mindenki engedelmességre és függetlenre van utalva, és mivelhogy ő az egész jelenlegi házzal egyetemben egyedül a magy. helyt, tanács fölügyelete alatt áll, ezért ő minden rendkívüli esetben oda forduljon és a további tetszés szerint való parancsot onnan várja.

2do:

Utasítás

a szempczi fenyítő- és dolgozóházba kirendelt lelkész számára¹

1-ször. Miután a f.-házban sok istentelen és elvetemült ember szokott összejönni, ennél fogva kiváltképen szükséges, hogy ezek az emberek buzgó és fáradhatatlan lelkész által nemcsak, hogy jobb útra téríttessenek és a vallás elemeiben hetenként való egyházi tanítások és prédikációkkal jól oktattassanak, hanem, hogy az áhitat növekedésével abban megerősíttessenek, a szent gyónásra gyakran olyképen rászoríttassanak és a hitben úgy oktattassanak, hogy a

¹) Szeged v. I.

Ezt az utasítást 1772-ben vagy 1773-ban kellett, hogy kiadják.

miképen testük fenyítették, azonképen lelkük is megtisztíttassék és jóra vezérelhető legyen;

2-*szor.* Mivel úgy történt, hogy a szempczi T. Piarista atyák egyike bízott meg, ennél fogva a lelki pásztorság évi fizetés mellett rábízatik, hogy naponta 9 órakor szent misét olvasson, a melyen a katolikusoknak mind meg kell jelenniük.

Előbb az asszonyoknak és elfoglalják a templom elül elrekesztett részét, a kiket követnek a férfiak és a hátulsó részen kell maradniok. Minden vásár- és ünnepnapokon délelőtt és délután elő kell adni a kath. vallás alaptanát. És ezt ha szükséges, több nyelven. Minden rabot mikor belép, ha tud olvasni kátéval kell ellátni és a tanítói tiszttel fölruházott lelkész kötelessége őket minden vásár- és ünnepnapokon fölváltva, a férfiakat délelőtt, a nőket délután a munkateremben összegyűjtve a kátéból megvizsgálni és gondoskodni arról, hogy mindenki legalább a keresztyéneknek lelki üdvösségükre megkívántak) kötelességeit tökéletesen tudja.

3-*szor.* Ugyan egyedül a lelkész ítéletétől függne, hogy minden katolikus rab, milyen gyakran szoríttassék rá a szent gyónásra és úrvacsorára; mindazonáltal ennek minden évnyegyedben egyszer meg kell történnie.

4-*szor.* A naponként való szent miseáldozatkor vagy a katonáknál szokásos éneket kell énekelni vagy az olvasót hangosan imádkozni. Hogy azonban ez és a többi valamennyi functio tisztességesen és kellő buzgalommal végeztessék, a jelenlevő házi tisztviselők egyáltalában, főként pedig a fölügyelő és fölügyelőnő, a kiknek a saját nemükön levő rabokkal mindig jelen kell lenniük és nekik előimádkozniok, szigorúan ügyeljenek; ekképen az Istennek szentelt órákat valóban áhítattal vagy legalább illő, külső szerénységgel töltik el. Azok aztán, a kiknek az ellen cselekedni netalán kedvük volna, kezdetben intessenek meg és ha az nem használna, vétségeik mértékéhez képest néhány csapással nyilvánosan fenyíttessenek meg.

5-*szor.* A protestánsokat nem kell kényszeríteni, hogy a nyilvános ájtossági gyakorlatokon megjelenjenek; de ha maguk akarnak, meg van nekik engedve, avval a föltétellel, hogy ott magukat illően viseljék. Különben szabad nekik mindeniknek, hogy imáját az ő módja szerint a szobában csöndben elvégezze: de e végre több hitsorsosnak összejövetelfélét semmi esetre sem szabad tartani.

6-*szor.* Minden reggel, mikor a rabok a munkatermekben összegyűlnek, a reggeli ima helyett a Hiszekegyet és a Miatyánkot kell elmondani; hasonlóképen este munka után, éjjeli imádságul; evés előtt azonban az Angyali Üdvözlését.

Végül főként mindig arra törekedjék, hogy a fönn megállapított szabályoknak, a hol vallási gyakorlatok tárgyaltattak, eleget tegyen.

VII.

Rabok.

A rabok létszáma, hiányos adataink szerint

1772. szeptember 4-én — — — — —	1 volt.
1773. február 8-án volt a létszám — —	10.
1775. november 15-én érkezett meg az első bécsi rabszállítmány, a mely 50 rabnőből állott. ¹	
1777. február 13-án a magyarországi rabok száma — — — — —	57 volt.
1777. szept. 16-án a magyarországi rabok száma 59, az összlétszám — —	109 volt.
1778. január 5-én magyarországi rab 59 bécsi rab — — — — —	50 109 volt
1780. február 14-én ugyancsak — — —	109 volt.
Beutaltatott magyarországi rab:	
1774-ben 6 férfi, 1 nő — — — — —	7
1776- ban 8 „ — „ — — — — —	8
1777- ben 5 „ — „ — — — — —	5
1778- ban 6 „ 9 „ — — — — —	15
1779- ben 7 „ 3 „ — — — — —	10
1780- ban 8 „ 3 „ — — — — —	11

A rabok befogadását s a büntetés végrehajtását illetőleg utalunk e mű harmadik részében a szegedi f.-háznál megírtakra. Itt csak néhány adatot sorolunk fel.

1. 1774. aug. 13-án a f.-házba egy Szabó Mihály nevezetű „az igaz kath. vallástól elszakadt és elméjében megzavarodott“ egyént utaltak be Debreczenből a végett, hogy a míg magához tér és ép elméjű lesz, ottan magát kézi munkájával tartsa fönn és egyszersmind egy lelkész által oktattassék.

2. Az 1776. deczember 13-án Nógrádmegyéből beutalt Figuly János gombkötő legény tébolyodott volt és a Rettel Antal kassai tanácsosra boszti-ból mért halálos csapás miatt 3 évi börtönre ítéltetett.

¹) Korabinszky Georg. „Histor. u. Produkten Lexikon v. Ungarn.“ 1786. Pozsony Weber és Korabinsky kiadása. 810.

A bécsi rabokról ezen mű második részében, a tallósi f.-ház III. fejezetének 1 szakaszában tüzetesebben lesz szó.

3. 1779. május 17-én egy Zwiklin Anna nevű szintén tébolyodott és gyújtogatással fenyegetőző özvegy asszonyt utaltak be a m.-óvári kir. főhercegi uradalomhoz tartozó Halbturm faluból, a kinek tartási költségei fejében a nevezett uradalom évi 50 frtot fizetett

4. A helyt. t. 1778. november 28-án kelt rendelete:

Bizonyos Dr. Hann, a ki mint javíthatatlan és vakmerő ember Bécsből már sokszor kiutasított és közelebről az őrség által onnan Grácza kísértetett — újólág merészkedett Ő Fölségét oltalom iránt való kéréssel zaklatni. Ennélfogva Legfelsőbb helyen elhatározatott, hogy ez az ember a szempczi f. és dolg. házba zárassék és további rendeletig s a míg magához térésének jelét adja külön szobában ott tartassék, azonban semmi munkára ne szorítassék és semmi esetre se sanyargattassék, hanem szabadságában álljon úgy élnie, a hogy ő akar.

A rabtartási díjra nézve megjegyezzük, hogy az napjára 4 kr., egész évre 24 frt volt és félévenként előre fizettetett. A fönnebbi 3. pont alatt említett 50 frtnyi évi díj, valamint a bizonyos R s grófné bécsi rabért járt napi 8 kr. fizetése kivételt képezett.

A rabok munkáltatásáról e mű második részének V. fejezetében lesz szó.

VIII.

F E G Y E L E M.

Az intézeti fegyelemről csak annyit tudunk, a mi a következő okmányokból¹ kivehető

582.

Mária Terézia stb.

Fönséges Herczeg stb. A súlyos kihágásokkal vádolt szempczi f.-házi igazgató² válasz-iratára már a múlt év márczius 20-án kegyesen elrendeltük, hogy miután azon igazgató említett válaszában beismeri, hogy a raboknak, kiket saját szolgálatára alkalmazott, élelmet adott, sőt őket még a saját asztalához is ültette, hogy nemkülönben többen szabadabban járkálva a házból megszöktek; az előrebocsátottak azonban a f.-házzal semmiképen össze nem illenek, de a fenytésre alkalmazott igazgató — a neki kegyetlenség miatt terhére rótt — legsúlyosabb kihágásainak is lesznek olyan momentumai, hogy egészen szigorú vizsgálatot követelnek, (tehát) Kedvelt Híveink az előbb

¹) O. 1. 1031/1780,

²) Santner.

említett f.-házi igazgató számadásait, ha még nem lennének beadva, mindenképen sürgessék és azokat megvizsgálván a szempczi bizottságnak küldjék el, a mely a többször említett f.-házban gyakori kihágásokat és fogyatkozásokat igen okosan vizsgálja meg és azok miképen eszközendő orvoslására nézve javaslatot terjeszzen elő.

De mivelhogy ez idő szerint nem lehet bizonyosan tudni, hogy vajjon ezen kegyelmes intézkedéseinknek elég tétetett-e és mennyiben? Kedvelt Híveink az előrebocsátottak fogantatását ne hagyják félbe.

Erre nézve akarjuk, hogy:

1- ször. A f. ház jelenlegi cselekvő és szenvedő állapotáról a mellékelt minta rovatai szerint kivonat készíttessék és ide a lehető leggyorsabban be-terjesztessék.

2- ször. Egy más kivonat közvetítésével különböző rovatok szerint kimutató lesz, hogy azon f.-házban az intézet erejével hány fajta kézmű készül? valamint, hogy ezen fajtákból melyeket szoktak eddig a legkevesebb nehézséggel elárúsítani? az afajta kézművekre nézve pedig, a melyekre nagy ritkán találkozik vevő vagy a melyeket csak a vásárookra való költséges járkálással lehet eladni, Kedvelt Híveink, a meghallgatandók meghallgatásával terjeszszék elő alázatos véleményüket, hogy vajjon nem volna-e jobb ezek helyett más fajtákat készíteni? a melyek a tallósi árvaház részére ruházatra és más célra nyilván szükségesek, mely móddal az eladás mindkét ház hasznára biztosabban és gyorsabban volna elérhető. Egyébként stb.

Kelt Bécsben, 1780. február 4-én.

Mária Terézia *s. k.*

Gr. Eszterházy Fercncz *s. k.*
Jablanczy József s. k.

IX.

VAGYONI ÁLLAPOT.

A f.-ház vagyoni helyzetét megismerhetjük a Kempelen tanácsos és tábornok 1777-ben kelt emlékiratából,

a helyt, tanácsnak az udv. kancz.-hoz 1778-ban intézett fölterjesztéséből és az 1780-ból való vagyonálladáki kimutatásból.

Mind a három okmányt közöljük, az elsőt kevés kihagyással, a két utóbbit egész terjedelmében.

1.,

A Kempelen tanácsos emlékirata

Kempelen tanácsos megbízatása a f.-ház építésének és szervezésének befejezésével véget ért. De az intézet sorsa iránt később is nagy érdeklődéssel viseltetett. Figyelemmel kísérvén azt, látta, hogy a f.-ház folyton anyagi zavarokkal küzd. Emlékiratszerű javaslattal járult tehát 1777-ben az ország-bíró útján a Fölség színe elé.¹ A mely ekként szól:

Egykönnyen senki sem tagadhatja, hogy nyilván. fenyítő- és dolgozóház egy jól berendezett államban nélkülözhetetlen; ezért méltóztatott Fölséged egy ilyen háznak Magyarországon való alapítását helybenhagyni és azonnal reám bízni annak építését és teljes berendezését. Az alapját ennek a magy. udv. kancellár Eszterházy gróf vetette meg, a mennyiben szempczi birtokán ezen üdvös célra nemcsak elegendő telket, hanem egy azon lévő igen jelentékeny gazdasági épületet is adományozott: én pedig a magam részéről nem kíméltem sem gondot sem fáradságot, hogy ez a fenyítő hely céljának megfelelően előkészítettessék, jó elüljárókkal láttassék el, azokkal minden szükséges utasítás közöltessék és minden a lehető legnagyobb takarékossgal a megkívántató állapotba helyeztessék. Az ahhoz szükséges költségek a Fölséged kegyelméből folytak be. Az építéséből származó megtakarítás, az ő kir. fönségének a Herczegnek ezen ház részére tett ajándéka és a magy. udv. kamaránál fölmondhatlanul 3%-ra elhelyezett 3.000 frt tőke, mindössze mintegy 19.000 frt képezi az egész alapot, miből ez az intézet fönntartása fődözendő lenne. Könnyű belátni és én kezdetben mindjárt meg voltam győződve arról, hogy merő lehetlenség egy ilyen intézetet elegendő javadalmazás nélkül azokból a mintegy 890 frtnyi kamatokból fönntartani. Ez a csekély jövedelem olyan nagy szükséglettel szemben alig jöhet tekintetbe, mivel egyedül a szükséges személyzet költségének a fődözése jóval túlhaladja azt. — — — Ilyen körülmények között — az által gondoltam, hogy célzt érek, ha egy ártatlan

¹) O. 1. udv. kancz. 5934/1777.

s a mellett a közönségnek hasznos eszközt, a zálogház létesítését hozom javaslatba, melylyel a dolgozóházat segíyezni és még több jót lehetne elérni.

Fölséged méltóztatott ezen javaslatomat jóvá hagyni, a zálogházat létesíttetni,¹ és mivel ezen tetemes kezelés a megkívántató alapok nélkül szűkölködött,² a magy. udv. kamaránál egy 40.000 frtnyi összeget kamat nélkül azonban oly föltétellel méltóztatott legkegyelmesebben utalványoztatni, hogy a zálogház ezen összeget gyarapodásának és nyereségének mértékéhez képest térítse meg. -----Miután első berendezési költségein kívül minden tisztviselőjének a fizetését s azon fölül rövid idő alatt a tulajdonul megvásárolt házat is már kifizette, következésképen egész bizonyosan remélhető, hogy évről évre mindinkább gyarapodni fog és képes lesz nemcsak a kincstárnak tartozó tőkét letörleszteni, hanem tekintélyes haszonnal sajátjából operálni: ennélfogva ezen zálogház fönnállásában a legkevésbé sem lehet ugyan kételkedni; de miután annak alapítása főként a nyilv. dolg. ház gyámolítására és így tulajdonképen mint annak szentelt fundus pius indítványoztatott; ennélfogva az intézet célja mindaddig el van tévesztve, a míg utóbbi az előbbitől a neki szánt segélyben nem részesül.

Nem szükséges hosszadalmásán bizonyítani, hogy a f.-ház javadalmazás nélkül nem állhat fönn, sem pedig a rabok munkájából egyedül nem képes magát föntartani.

-----Kezdetben minden képzelhető el lett követve arra, hogy az elkerülhetetlen kiadásokat különös jövedelem nélkül győzni lehessen és ezért még a házi személyzetnek is meg kellett elégednie kiszabott fizetésének egy részével. A rabok számának gyarapodásával a költségek szaporodtak. -----Olyan emberek kaptak, a kik részben képtelenek voltak valamit dolgozni, részben pedig, a kiknek nem volt mit vagy olyan munkát kellett adni, a mivel legszegényesebb ellátásukat sem győzték megkeresni, annál kevésbé voltak képesek a háznak valami hasznot hajtani.

Valóban a szükséges alapítványok hiánya szolgáltatott okot azon javaslatra, hogy a háznak minden beérkező rabért napjára 4 krt. kelljen az elítéltetési időre beszolgáltatni: ez a csekély adó mégis azt eredményezte, hogy a megyéket és más törv. hatóságokat elijesztette attól, hogy fogságra ítélt büntetéseiket oda küldjék és inkább házi börtöneikben nyomorgatták őket, hogy költség nélkül használhassák előforduló közmunkára; és így a ház hosszú időn keresztül nagyon kevés rabbal volt benépesítve és következésképen jelentékeny munkára nem is lehetett vállalkozni. Mindazonáltal nem volt más mód, mint valamely olyan munkába fogni bele, a melyet az ilyen emberek elvégezni képesek és az által legalább valamit szerezhetnek.

¹) Ennek a — pozsonyi — zálogháznak a létesítése az 1773. január 15-én kelt kir. leirattal rendeltetett el. O. I. 1289/1773.

²) Nem volt ennek a zálogháznak egy fillér alapja sem. O. I. udv kancz. 3845 1777.

A legalkalmasabbnak vélték mindenféle pokrócz gyártását és az jól is ment; annak a készítését a tökély olyan fokára vitték, hogy az eladás haszonnal járt és a szaporodó raboknak munkát lehetett adni; csak hogy ezt az ipart nem lehetett nagyban üzni; következésképen az abból eredő nyereség távolról sem volt elegendő a házi szükséglet fődözésére.

Hogy egy csak némileg jelentékeny gyárhoz emberek és úgy nyers, mint földolgozott — — — anyagkészlet szükségese, annak beszerzéséhez pedig pénz kell, az szembetűnően világos; itt mind a kettő nélkül szűkölködtek! Ennél fogva kényszerűségből a pénzkészlethez kellett alkalmazkodni; a nyers anyagot gyakran idején kívül, következéskép harmadik kézből drágábban szerezni be, és ismét, hogy új vásárlásra pénzhez lehessen jutni, a kézműveket érteken alul kellett eladni, ha ebből egyéb előny nem is származott, mint a lassanként szaporodó hazai rabok foglalkoztatása és táplálása.

Ilyen nyomorúságos állapotban volt a szempezi f.-ház, mikor a bécsi kormány részéről kérdés tétetett az iránt, hogy az ottan levő rabokól mintegy 50 személyt nem lehetne-e és nem akarnának-e befogadni és esetleg mennyi tartási díjért? A lassúság, melylyel a magy. kir. törv. hatóságok elhatározták, hogy gonosztevőiket oda küldjék: a vágy, hogy a főnnemlített több mint 200 főre berendezett és még nagy részben üresen álló ház több munkással töltsék meg; de egyszersmind, hogy a bécsi rendőrségnek kedvébe járjon, arra indította a magy. helyt, tanácsot, hogy abba beleegyezzék és a főnnemlített 50 bécsi rabot örök időre befogadja; a miért semmi egyebet sem kötöttek ki, mint 10.000 frt tőkének a letételét, a mely 5%-kal véve egy főnek napi tartására nem jövedelmez többet mint 1½ krt, a mivel alig fizetődik ki a kenyér. Ez esetben szándékosan tanúsítottak olyan nagy előzenységet részben azért, mert a bécsi rendőrségen örömet segíteni akartak, részben ezért is mert remélték, hogy az egyszerre kapandó 10.000 frtnyi összeg olyan tőkét fog képezni, a mivel a rabok foglalkoztatására, következésképen azok tartására is az első anyagbeszerzés eszközölhető lesz: és erről az oldalról valóban nem is forog fönn semmi akadály! Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy nem csupán a rabok élelmezésére, hanem azon kívül még végtelen sok és jóval nagyobb kiadásokra kell költség; akkor önkényt nyilvánvalóvá lesz, hogy a f.-ház szükségleteit semmiképen sem képes, legkevésbé pedig a hazai raboktól befolyó napi 4 krból, illetőleg a bécsiektől való 1½ krból fődözni és annak ennél fogva, ha nem akarják, hogy föloszolják, egy vagy más módon megfelelő segílyt kell nyújtani.

Ez a vélemény indított engem Fölség már sok idővel ezelőtt arra, hogy néhány fajta selyem és másféle ottan készült finomabb pokróczot bemutassak és kérjem, hogy méltóztassék azoknak Bécsbe és Ausztriába való vámmentes bevitelét legkegyelmesebben engedélyezni, főként mivel olyan pokróczot Bécsben nem készítenek, — — — erre azonban eddig semmi kedvező legfelsőbb

rendelet nem érkezett. Ennek következtében a nyomasztó szükség nemcsak hogy tovább tartott, sőt mindinkább növekedett!

Ebben a szorultságban nem marad egyéb hátra, mint ott keresni segílyt a hol olyat remélni lehetett. A zálogház eredetileg csupán a f.-ház javára léte—sített; már tetemes évi hasznót takarít meg, minélfogva a m. helyt. t. legalázatosabban kérte a Legfelsőbb Hatóságtól, abból 1.009 írtnak a kiszolgáltatását, de arra a legfelsőbb rendelet elutasítólág ütött ki avval a hozzácsatolt kijelentéssel, „hogy a zálogház egyelőre meg kell, hogy térítse a kincstárnak mind azt a pénzt, a mivel tartozik, mielőtt és a meddig a f.-háznak az évi nyereségből valamit juttatna.“

Továbbá a zálogház igazgató bizottsága által a Fölséged lábához azon legalázatosabb javaslatot helyezte, hogy nem tetszenék-e a zálogháznak ama 33.000 frtot — mely után eddig az itteni m. udv. kamarának kamatokat kellett fizetni, ép úgy mint az első, onnan kezelésre kapott 40.000 frtot — minden kamat nélkül csak 20 évre legkegyelmesebben átengedni és azáltal két kegyes cselekedetet követni el; nevezetesen egy részről nevezett hivatalt abba az állapotba helyezni, hogy ez alatt az idő alatt terhelő adósságait leróhassa és egyszersmind más részről a f.-háznak évente a nélkülözhetetlen segílyt nyújthassa. — — — Miután a m. udv. kamara ezen javaslattal ellenkező előterjesztést juttatott a trón lábához, ennélfogva Legfelsőbb Helyről nemcsak ezen tárgyra nézve érkezett le kedvezőtlen határozat, hanem a m. udv. kamara által fölterjesztett, még meglehetősen kedvező ajánlat sem fogadtatott el, melyben az a kamatok további fizetéséhez ragaszkodott ugyan, de egyszersmind méltányosnak találta, hogy a zálogház évi haszna 2 része osztassék és annak fele az adósságok törlesztésére, másik fele pedig a f.-ház segélyezésére fordítassék; sőt a m. helyt, t.-nak Fölséged nevében ismételten értésére adatott, hogy legfelsőbb akarata, hogy nem csak, hogy a zálogház az udv. kamarának a kamatokat mint eddig fizesse, hanem hogy évi nyereségből ne adjon semmi segílyt, mivel a f.-háznak szükségleteit a különböző törvényhatóságok által minden fő után beszolgáltatandó napi 4 krból kell fődöznie.

Ebben a szorultságban nem ugyan hivatalos kötelességből hanem csupán azon leghívebb jóakarató szándékból, hogy ezen két hasznos intézmény fönn-tartásához (melynek létesítésében, hogy szintén közreműködtem szabad legyen magamnak hízelegnem) továbbra is némileg hozzájáruljak, bátorkodom Cs. Kir Apostoli Fölségedet újólág legalázatosabban kérni: — — — hogy az itteni m. udv. kamara méltányos véleményéhez képest] legkegyelmesebben elrendelni méltóztassék, hogy az évi zálogházi tiszta nyereség, legalább addig, a míg szükséges lesz, fele részben a szempczi f.-házra, felerészben pedig adósságai törlesztésére fordítassék. — — —

Kempelen s. k.

Ennek az emlékiratnak megvolt a fogantaja. Hogy a királynő látogatását¹ annak lehet-e köszönni? nem tudjuk, de azt biztosra vehetjük, hogy azon 2.000 fjt segélyt, melyet a fenyítőház 1778. óta élvezett, a Kempelen emlékirata eszközölte ki.

2-,

A helyt. t. 1778. január 5-én kelt fölterjesztése;¹

Ezen helyt. t. a múlt 1777. évi márczius 16-án, továbbá — április 24-én tett legalázatosabb fölterjesztésében hódolattal javasolta volt Fölségednek, hogy a szűkölködő szempczi fenyítőház fölsegélésére és gyámolítására azon kamatokból melyeket a pozsonyi zálogház a neki kölcsön adott tőkék után a kamarai alapnak eddig évente fizetett, jövőre a nevezett f.-ház szükségletére fizethesse vagy pedig miután azon zálogháznak jövedelméből már évente 3.000 fjt tiszta haszna van, ezen remélhetőleg idővel növekedő haszonból az említett szűkölködő f.-házat, a melynek fölsegélésére alapított különben is, évente legalább 1.000 írttal segélyezze.

Erre nézve Fölséged a hivatkozott év május havának 24-én 2533, azután augusztus havának 22-én 4240 sz. a. kegyelmesen válaszolni méltóztatott, hogy a nevezett zálogház évi jövedelméből az említett évi 1.000 irtot a szempczi fenyítőház segélyezésére fordítani ne köteleztessék, a kamarai alaptól 40.000 frtot meghaladó, kötelezettség nélkül előlegezett tőkék után pedig a kamatokat ezentúl a kamarai kincstárnak fizesse.³ Mivel pedig a f.-házba fenyítés végett beszállítandó minden egyénért napjára 4 krt kell fizetni a büntettes vagyonából, ha van neki, különben pedig ezen költség azon személyek vagy törvényhatóságok által fizetendő előre, a melyeknek azon emberek tartása és őrzése kötelességük; azonban a m. kir. udv. kamara fölterjesztéséből azt kell következtetni, hogy azon összeg az előbb nevezett intézetnek nem elegendő, ennél fogva arról a mi a szempczi fenyítőház ellátására kívántatik azon megyék és városok gondoskodjanak, melyek a büntetteseket oda s szállítják; egyszersmind pedig elrendelni méltóztatik Fölséged, hogy erre nézve a meg-

¹) A királynő 1777-ben látogatta meg a f.-házat s azon alkalommal 95 fjt 12 krt ajándékozott arra a célra, hogy a rabok között osszák ki. O. I. 35996/178G.

²) O. I. 3005 és 4734/1778.

³) Ez itt zavaros. A dolog így áll: A királynő az udv. kancelláriai iratok között levő 1777. július 25-én kelt legfels. kéziratával úgy intézkedett, hogy „mivel a pozsonyi zálogház körülményei nem engedik meg, hogy az 1.000 frtot a szempczi f.-ház javára fizesse; elhatároztam, hogy attól mentes legyen, a kamarai kincstárnak azonban a 4 „-os kamatokat azon 33.000 fjt után, a mely a kamatozatlan 40.000 írton kívül előlegeztetett, ezután fizetnie kelljen.“

O. I. 3846, 1777.

hallgatandók meghallgatásával jelentés tétessék arról, hogy az előző pontban megjelöltekre nézve a f.-háznak rendszerint eleget tesznek-e? és vajjon nincs-e valahol és mennyi van e czímen hátralékban? és végül Magyarországból hány büntettes létezik azon f.-házban és ezek után mennyi jövedelme van évenként a többször említett f.-háznak?

Mindezekre nézve az említett f.-ház igazgatója megképeztetvén, be-terjesztette alázattal mellékelt jelentését, melyben tüzetesen kimutatja, hogy számításba véve a f.-háznak úgy 5, illetőleg a m. kir. udvari kamaránál 3 százalékra elhelyezett alapítványi tőkéje után való évi 890 frtnyi kamatjövödelmét, valamint azon 1.200 frtnyi nyereséget, a mit az eladandó anyagokból remélni lehet; számításba véve végre azon 4 krnyi napi díjakat, a melyek az 59 magyarországi büntettesért az illető megyék és városok által egész pontosan előlegeztettek és összesen 1.435 frt 40 krt tesznek ki: az említett f.-ház összes tényleges bevétele 3.525 frt 40 krból áll, évi kiadása pedig 5.041 frt 25 krt tevén, ha a bevétellel egybevetetjük, 1.515 frt 85 kr. túlkiadás mutatkozik.

Miután pedig ezen túlkiadás még nagyobb lesz, ha a fenyítendőek száma növekedik s így nincs remény, hogy ez a szegény ház saját erejéből magán segíthessen, sőt legfönnebb két év alatt tönkre kell annak mennie, hacsak Fölséged anyai gondoskodása és kegyelmessége egy vagy más módon nem jön segítségére.

A mi pedig azután az abban a f.-házban levő rabokat illeti: igaz ugyan hogy értük valamennyi megye és város az előszabott tartási költséget azon háznak pontosan megfizeti, következésképen ebből hátralék sehol sincsen; mivel azonban ez a pénz (a mint fönnebb alázatosan érintett) egészben csak 1.435 frt 40 krt tevén ki, egyedül a rabok ételmezésére és ruházatára fordítatik, önkényt következik, hogy egyéb kiadásaiért u. m. a házi tisztviselők fizetésére, tűzifa vásárlására, a katonai őrség ellátására, az épületek jó karban tartására, a káplár fizetésére, gyógyszervásárlásra s más effélék fődözésére a többször említett f.-háznak más alapra van mulhatatlanul szüksége és tekintetbe véve itt azt is, hogy az 50 bécsi rab, a kiket naponként való 1½ krért (azaz a kapott, illetőleg vásárolt nyers anyagokba fektetett 10.000 írtból) kell eltartani, ennek a nyomorúságos háznak avval a 100 írttal, a mit azoknak a bécsi raboknak évenként való kétszeri szállítására fizetni kell — egyetlen évben 833 frt kárt okoz, nem is számítva ide azt, a mit nevezett raboknak legtöbbszörre tisztátalan betegsége miatt orvosságra és azt az összeget a mit szükséges ruházatra mulhatatlanul igényelnek, nehogy meztelenül és rongyosan közmegebotránkozásnak legyenek kitéve.

Mindezekből tehát világosan következik, hogy ez az intézet, hacsak számára elegendő alapról és segélyről idejekorán gondoskodva nem lesz, rövid idő alatt minden kétséget kizárólag egészen meg kell, hogy szűnjék; az pedig

hogy azt, a mi ennek ellátására még szükséges, azon megyék és városok, a melyek a büntetéseket oda szállították, házi pénztáraikból pótolják és hogy alapról gondoskodjanak — az távolról sem látszik remélhetőnek, de kivihetőnek sem, mivel már most is lehet tapasztalni, hogy több megye ezen előszabott előre fizetendő 4 krra nézve is sok nehézséget okoz, s annak fizetésétől különben is túlságosan megterhelt adófizetőit mentesíteni kéri.

Miután pedig Fölségednek naponként való példák által tanúsított rendkívüli kegyelméből sok gonosztevőnek halálbüntetése az említett f.-házban végzendő munkára szokott átváltoztatatok s azon felül a kínvallatás jelenleg egészen fel lévén függesztve úgy tapasztaltatik, hogy a megyék és a többi pallósjoggal bíró törv. hatóságok e helyett nagyobb számmal ítélik el gonosztevőiket azon f.-házban kitöltendő büntetésre; valamint miután biztosra vehető, hogy azon szóban levő f.-háznak hasznos és föllette üdvös intézményéből oly sok szerencsétlen büntettes ellátása, óhajtott és jó eredménnyel sikerülő fenyítése és megromlott erkölcsének üdvös javítása által az egész országra és ennek közbékéjére és nyugalma nagy előny és nem csekély haszon származik: így tehát igenis méltányos és szükséges, hogy ezen úgy a közönségnek mint a magánosoknak oly annyira üdvös és hasznos ház minden lehető eszközzel gyámolítottassék és minden időre megszilárdítottassék és állandósítottassék.

Ezen kir. helyt. t. fönnemlített fölterjesztései kapcsolatában alázattal kéri, hogy Fölséged legkegyelmesebben elhatározni és engedélyezni méltóztassék, hogy az említett és a zálogház által, a neki kölcsönadott tőkék után a m. kir. udv. kamarának fizetni szokott kamatok jövőre évenként közvetlenül a nevezett fenyítőház szükségére fizetessenek vagy pedig azon zálogház tiszta jövedelméből, a mi már évente 3.000 írtra megy, évenként legalább 1.000 frt a fenyítőháznak szolgáltatassék ki; mivel a pozsonyi zálogház különben is a Fölséged királyi gondoskodásából és bőkezűségéből azon czélra alapított és létesített, hogy annak jövedelméből a szempczi fenyítőház rendszeresen segíztessék.

És miután ezen szegény f.-házzal előre láthatólag az említett módszerrel sem lesz eléggé és tökéletesen gondoskodva; ezen helyt. t. a Fölséged cs. kir. anyai kegyelmességéhez és jótékonyágához azon alázatos kérést intézi, hogy más szegényházak és kegyes alapítványok példájára, a melyek kir. anyai kegyeletes jótékonyágából javadalmaztatnak, ürességben levő püspökség avagy egyháznagyi hivatal jövedelméből való valamely alapítványi tőkével ezen f.-házon kegyelmesen segíteni méltóztassék.

Továbbá a sokszor említett f.-háznak igazgatója alázattal idehajlított emlékiratával aziránt folyamodik ezen helyt.-t.-hoz, hogy miután azon f.-házban nevezetes és 8000 frtra menő értékű készlet van különböző fajta kézműárúkból, a tapasztalás pedig azt bizonyítja, hogy azoknak vásárokon való

eladása, az úti és avval járó különféle költségek miatt nem minden tekintetben nyereséges, annak okáért, azon ház olyan kegyes engedélyvel láttassék el, a melynél fogva azon kézműárakat Pozsonyban és más szabad kir. vagy mezővárosokban, a hol előnyösnek látszik, bizonyos raktárokban naponta szabadon el lehessen adni, annál inkább, mert ez a közönségnek is hasznára válik, mivel azon kézműárakat 15 sőt 20 százalékkal olcsóbban vásárolhatja meg, mint más kereskedőtől, különben pedig ha a nevezett ház kézműárúinak eladása nem könnyítettik meg, azok nemcsak hogy nagy mennyiségben haszon nélkül és az elromlás veszélyének kitéve mindig ott fognak heverni, hanem a sokszor említett ház képtelenné tétetik arra, hogy magának további nyers anyagot vásárolhasson és a ma már 117-re szaporodott rabjainak munkát adhasson. — — —

Ennélfogva azon kérést ezen helyt. t. kedvező véleménnyel terjeszti föl.

És mivel — — — a bécsi büntetések tartásából a f.-házra nem csekély nehézség és teher hármlik és azon ház további fönntartásának érdeke föltétlenül megköveteli, hogy nevezett háznak az említett teher megosztására az ausztria főhercegség is a maga részéről megfelelően segédkezet nyújtson, ennélfogva ezen helyt. t. a múlt évi április 24-éről való, alázatosan hivatkozott jelentésének kapcsolatában esdekelve kéri, hogy a fönnkifejezett legalázatosabb indokoknál, légióként azonban cs. kir. kegyelménél valamint jóindulatánál fogva legkegyelmesebben elhatározni és engedélyezni méltóztassék, hogy ezen ínséges ház, saját területén készített tárgyainak könnyebb és gyorsabb eladása végett azokat Bécsbe is, meg a többi örökös tartományokba szabadon és vámfizetés nélkül bevihesse.

Ezen fölterjesztésre az udv. kancellária 1778. február 27-én úgy intézkedett, hogy a míg a pozsonyi zálogház¹ a mely a f.-ház alapjául létesített, adóságaitól megszabadul, addig az ürességben levő egyházi javadalmak jövedelméből évi 2.000 frt fiztessék a f.-háznak segély fejében.²

¹) A pozsonyi kir. zálogház létesítését a helyt. t. 1773. április 1-én 583 sz. a. rendelte el.

A pesti zálogház 1787-ben létesült.

²) Ebből a segélyből 1780. február 14-ig legalább — semmit sem kapott a f.-ház.

Az 1777. évből való vagyónálladáki kimutatás¹

A szempezi fenyítő- és dolgozóház jelenlegi vagyoni állapota.

	R É N E S	
	frt.	kr.
Áru-készlet	8000	—
Nyers anyag német és magyar gyapjúban	4000	—
A Végh udv. kamarai tanácsosnál 5%-kal (elhelyezett) tőke	16000	—
D ^o : a magy. udv. kamaránál 3%-kal	3000	—
Összesen	31000	—
Ebből befolyó kamatok:		
Az áru-készletben levő 8.000 frtból 10% hasznot számítunk	800	—
Ép így az anyagkészletben levő 4.000 frtból	400	—
A 16.000 frt tőkéből 5%-kal	800	—
A kir. udv. kamaránál levő tőkéből 3%-kal	90	—
Az 59 magyar rabtól, a kiket részint a vármegyék, részint a szab. kir. városok ítéltek f.-házra és szállítottak be napi 4 krt előlegezvéen	1435	40
A bevételek összege	3525	40
Évi kiadások, melyeket a nevezett háznak fődözni kell:		
Fizetésekre	2118	25
155 ¹ / ₂ -öl fára 4 frt 30 krjával	699	30
600 kötés szalmára — 2 „	20	—
3 mázsa faggyúgyertyára	60	—
Lenmag olaj 4 lámpába a 3 folyósón és az őrségnél éjjel éven át égetni összesen	30	—
A 109 rab legszükségesebb fehérneműjének mosása évente 1 frt 30 krjával	163	33
Éven át a jelenlegi raboknak szükséges orvosság	100	—
A beteg raboknak ételre és italra, a kik ilyen esetben a háznak nem kereshetnek	80	—
Átvitel	3271	25

1) O. l. 1031-1780, illetőleg 5934-1777. udv. kancz. ügyirat.

	R É N E S	
	frt	kr.
Áthozat	3271	25
Az évenként beszerzendő szerszámokra, u. m. szövőszékre, bordákra, gerebenekre, feszítőkre, afféle deszkákra, orsóra, zsinórra, rokkára, a fönntartásukra való javításokkal	250	—
A rabok ágyneműjének fönntartására évenként	150	—
Az évente szükséges kőművesek, ácsok, fazekasok, lakatosok eltartására, továbbá egyéb házi javításokra	200	—
Évente 2-szer való bécsi toloncz-kieserélés költségeire	100	—
190 rabnak legszükségesebb ruházatára, a kik olyat szerezni nem képesek	200	—
A házi kápolna részére viaszgyertya, egyházi ruhánemű és naponta szükséges misebor	20	—
Az évenként szükséges levélportó és írószer	50	—
Az anyagvásárláskor és a kézműárak eladásakor napi-díjra és egyéb költségekre	150	—
A vásárookra és egyéb házi ügyekben külön fuvarra	200	—
A pozsonyi zálogháznak évi kamatban a fölvelt 3.000 frt tőkéért	150	—
Marad még ehhez az igazgató, lelkész, seborvos, föl-ügyelő és fonó- tanítómester fizetéséből hátra évenként 50 frtjával	250	—
A mi mellett meg kell főként jegyezni, hogy a ház nincs semmiféle tűzoltó szerelvénynyel, u. m. tűzifecskendővel, létrákkal, szekerekkel és vizes vödörökkel ellátva, a melyek ilyes házakban mégis nagyon szükségesek, minélfogva fokozatos beszerzésükre évenként számítandó körül-belül	50	—
A kiadások összege	5041	25
Ha most a bevételt	3525	40
az előbbi kiadási összeggel összehasonlítjuk, akkor többkiadás mutatkozik.	1515	45

A mely kiadás bizonyosan szaporodni fog, ha a rabok száma növekedik és szükséges lesz a kezelést gyarapítani.

A házi utasítás 1-ső fejezetében meg van ígérve, hogy a míg egyfelől a ház megerősödik, másfelől pedig a zálogház részéről biztos évi jövedelemmel láttatik el, az első 3 év alatt nem lehet semmi egyébre számítani mint a — — — legfelsőbb helyről kapandó segélyre, azonban ebből a nevezett ház semmit sem részesült.

1777. szeptember 16-án.

A szenipczi fenyítőház iparüzletéről némi tájékoztatást nyújt az a néhány adat, a mely rendelkezésünkre áll.

X. IPARÜZLET

Adataink a következők:

1., Egy 1774-ből való kimutatás szerint¹ a f.-házban készült pokróczok ára volt:

Adataink a következők :

1., Egy 1774-ből való kimutatás szerint¹ a f.-házban készült pokróczok ára volt:

1 közöns. dupla pokrócz-é	---	---	---	1 frt 45 kr.
1 közepes „ „	---	---	---	2 „ — „
1 széles „ „	---	---	---	2 „ 18 „
1 festett piros, — kék vagy zöld dupla pokrócz-é	---	---	---	3 „ — „
1 festett dupla pokrócz-é	---	---	---	2 „ 45 „
1 egyszerű „ „	---	---	---	1 „ 09 „
1 széles, egyszerű, vászonnal bélelt pokrócz-é	---	---	---	1 „ 50 „
1 közöns. egyszerű vászonnal bélelt pokrócz-é	---	---	---	1 „ 33 „

Ezeknek a gyártását a hely. t. 1774. szeptember 29-én kiadott körözüvényével közzé tette.

2., Koppel Jeremiás ó-budai kereskedő a stockeraui cs. kir. katonai egyenruházati bizottság részére pokróczok szállítására vállalkozván, szerződést kötött a szempezi f.-ház igazgatóságával, mely szerint a f.-ház által 1778. decz. végéig szállítandó huszár-pokróczok súlya 5½—6 fontban, hossza 2¾ szélessége pedig 2¼ singben volt megállapítva.

¹) O. I. 4359/1774.

A f.-ház által gyártott 1.000 drb. pokróczból azonban az átvétellel megbízott pesti rokkantházi gyárigazgató egyet sem vett át, mert az — egy pozsonyi hajón részint ványolt, részint ványolatlan állapotban érkezett — valamennyi pokrócz vagy oly gyér volt, hogy az ember majdnem átdughatta rajta az ujját, vagy tisztátalan, fekete vagy kurta vagy pedig egy singgel hosszabb avagy rövidebb volt a kelleténél.

Úgy látszik, hogy Koppel és a f.-ház között újabb szerződés jött létre 1778. aug. 15-én, a mely a pokróczok súlyát darabonként $5\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{4}$ fontban, hosszát $2\frac{3}{4}$, szélességét $2\frac{1}{2}$ singben, árát pedig 1 frt 45 árban állapította meg.

Ugyanazon év és hó 17-én a f.-ház igazgatója és Koppel szerződésre léptek 3.200 frt árú posztóra, kronvasra, felpára, posztó- és béllés-flanellre nézve, a melyért Koppel gyapjút volt köteles szállítani és pedig:

25 m. hitelesen mosott cigája- és

25 „ szortirozatlan téli gyapjút a következő évi medárdusnapi vásárkor,

25 „ hitelesen mosott cigájagyapjút az 1779. évi augusztusi, János fejlevétele napján tartandó pesti vásárkor,

25 „ nyári gyapjút a lipótnapi vásárig, valamint

50 „ cigájagyapjút az 1780. évi medárdusnapi vásárkor, Pestre állítva, a cigájagyapjút 17 írttal, a „juhgyapjút“ 30 firttal számítva.'

3., 1777-ben írják, hogy a szempczi f.-ház évenként 500 mázsa gyapjút dolgozik föl, melynek ára abban az évben 17 frt volt, helybe szállítva.

4., Az üzleti anyag- és készárúkézszeltről 1777. árcius 6-án kiállított leltár

		frt.	kr.	frt.	kr.
733 ^{1/2}	tt. fonott takácsfonal 9-től 24 számig, ttja 54 bis 69 krjával számítva megér ...	—	—	720	52
1574	tt. fonott posztó- és flanell-fonal 30 krjával	787	—	—	—
271	tt. fonott Carasse-fonal 27 krjával	121	47	—	—
98	tt. „ Tuchzwisten 18 „	29	24	—	—
214	tt. festett fonott posztófonal 36 krjával	128	24	1.066	35
60	tt. fonott Cronwasch beverőfonal 34 krjával	—	—	34	—
261 ^{1/2}	tt. fésült takácsgyapjú 44-45 krjával	—	—	216	27
104	rőf Carass 54 krjával	93	36	—	—
334	„ komisz posztó 1 frt 6 krjával	367	24	—	—
131	„ közepes „ 1 „ 15 „	163	45	—	—
21	vég ványolatlan posztó 23 frtjával	493	—	1.107	45
130	rőf festett posztó-flanell 1 frt 03 krjával	136	30	—	—
35 ²	„ fehér „ 45 krjával	264	—	—	—
	Átvitel	400	30	3.145	39

¹⁾ O. l. 1125/1795.

²⁾ O. l. udv. kancz. ad 2533-1777.

		frt.	kr.	frt.	kr.
	Áthozat	400	30	3.145	39
12	darab ványolatlan flanell 14 frtjával	280	—	680	30
11	„ selyem pokrócz 15 frtjával	165	—	—	—
10	„ gyapott „ 9 „	90	—	—	—
16	„ augsburgi dupla pokrócz 7 frtjával	112	—	—	—
12	„ egyszerü francziskánus-pokrócz 8 frtjával	96	—	—	—
2	„ anfriempokrócz 5 frtjával	10	—	—	—
33	„ „ „ 3½ frtjával	116	30	—	—
1	„ egyszerü augsburgi pokrócz	6	—	—	—
150	„ ványolatlan komisz-pokrócz 2 frtjával	300	—	895	30
5	vég Felban 22 frtjával	110	—	—	—
1	„ Damiss 25 „	25	—	—	—
1	„ Chalon 25 „	25	—	—	—
34	„ Cronwasch 20 frtjával	680	—	840	—
60	mázsza nyers gyapjú 34 frtjával	2.040	—	—	—
3	„ „ czigájagyapjú 16 frtjával	48	—	—	—
6	„ 2. sz. fonott czigájagyapjú 18 frtjával	108	—	2.196	—
	Az egész készlet összege:	—	—	7.757	39

5., Santner igazgató 1777. december 19-én kéri,¹ hogy az intézet 8.000 frt. értékű posztó-, flanell-, cronwasch-, béllés- flanell- stb. készletét Pozsonyban, valamint más hazai sz. kir. városokban, bizonyos raktárakban, naponta árusíthassák, mivel a vásárokon való eladás sok költséggel jár.

6., Az udv. kancellária 1778. január 17-én a helyt. t. kezdeményezésére fülterjesztést tesz² a királynőhöz kérvén, hogy miután a pokróczokat és a f.-házban készíteni szokott egyéb kézműveket nem lehet az országban olyan könnyen eladni, mint a hogy remélték — engedély adassék arra, hogy azokat Bécsbe és máshová az örökös tartományokba szabadon lehessen bevinni és ott eladni annál is inkább, mivel az osztrák közönség részéről ez a csekély előzékenység csak némi viszonzásul szolgálna azért az előzékenyséért, hogy 50 bécsi rab örök időre befogadtatott, a mi a f.-háznak évente 833 frt kárt okoz, minekutána az érték letett 10.000 frt tőke 5%-os kamataiból egy főre napjára csak 1 ½ kr. jut, az pedig alig fődözi a kenyér költségeit.

¹) O. 1. udv. kancz. 261,1777.

²) O. 1. udv. kancz. 518 1778.

XI.

A FENYÍTŐHÁZ TALLÓSRA VALÓ ÁTHELYEZÉSE.

Az áthelyezést a M. udv. kancellária 1779. novemb. 26-án 6096. sz. a. kelt leiratával rendelte el. Ezen intézkedés „sokféle“ okból történt. De azokból a leirat egyet sem hoz föl. Megtaláljuk azonban azokat az 1780. január 28-án kelt 578 sz. udv. kancz. fölterjesztésben, a mely fölhozza, hogy a f.-háznak Tallósra az árvaház helyére és az árvaháznak a szempczi f.-házba való átköltöztetése mind a két intézetre nézve nagyon előnyös, mert az árvaház az országúton lesz és minden elmenőnek a szemébe fog ötleni, következésképen egyfelől a fölügyelők a jó rend fönntartására inkább fognak ügyelni, másfelől pedig ez a körülmény több jószívű embert fog arra indítani, hogy az ottan levő alapítványokat gyarapítsa. Továbbá Szempczen az ott fölnevelt gyermekek könnyebben találnak alkalmat elhelyezésükre, mint a félreeső Tallóson. Inkább is találkoznak ottan jó emberek arra, hogy az árvaházban való szolgálatba lépjenek. A levegő is Szempczen sokkal egészségesebb, mint Tallóson, a hol mindig sok szegény árva betegeskedett. Ellenben a f.-házra is sok előny háramlik az átköltözésből. A többek közt a Tallós mellett levő Duna a legjobb alkalmat fogja nyújtani a gyártmányok és készítmények előnyösebb és könnyebb eladására. A rabokat is sokkal könnyebb lesz oda szállítani. De a Feketevíz nevezetű folyót is jól föl lehet használni börgyártásra, a többi víz pedig malmok és egyéb készítmények számára való gépek hajtására alkalmas. A rabokat is jobban el lehet ottan különíteni.

Fölhozza továbbá ez a fölterjesztés, hogy a tallósi épület átalakítása, a hálósobák számára az udvaron levő házra építendő emelet költségeivel együtt 20000 frttal terveztetik, a miből leütvén a leányok számára már engedélyezett 4 000 frtot — csak 16000 írtra van szükség. Erre új alapjelölendő ki. Ezen alap talán következő forrásokból volna merítendő:

a nyitrai püspökséghez tartozó skachani uradalom jövedelméből, azon 6.000 frtból, melyet bizonyos Baranyinak házassági fölmentvényért Rómába kellene fizetnie s a mely most kérdés alatt van, hogy inkább kegyes alapítványra fordíttassék,

a tallósi árvaház megtakarított alapjából, a honnan a szükséges összeg egyelőre előlegezhető volna.

A királynő erre a fölterjesztésre sajátkezűleg írta rá, hogy; „a kancelláriával mindenben egyetértek, hogy a költségekre ne tekintsek, a mi mindkettő számára megkívántatik, mivel ez a legjobb mindkettőre nézve, — — —

Ha lehetne örömet látnám az árvákat május 13-án Szempczen.“¹

¹) O. l. udv. kancz. 578,1780.

A f.-ház áthelyezésének főoka tehát az volt, hogy az árvaháznak akartak kedvezni az által, hogy a f.-háznak használt jó karban levő és sokkal, kétszerié tágasabb szempczi épületbe vigyék át a roskatag és nedves tallósi kastélyból.

A kölcsönös átköltözködét 1780. április havában és pedig 24-ike előtt történt meg. Azért kellett annak az irt nap előtt megtörténnie, mert a f.-ház sütőházának 20 irtért való bérbeadásáról a szerződés ezen a napon kelt Tallóson.

A költözködésre vonatkozó intézkedéseket a következő 2 okmány tartalmazza:

1.,

„A tallósi kir. árvaháznak Szempczre s a szempczi f.-háznak Tallóstra áthelyezésével járó költségek előirányzására kiküldött bizottság

1780. január 20-án.

Gr. Balassa Ferencz elnöklete alatt és Skerlecz Ferencz tanácsos,

Geramb Ernő kapitány kir. árvaházi igazgató,

Santner István szempczi f.-házi igazgató és

John Antal jegyző jelenlétében ülést tartott:

Az arról fölvetett jkv.' szerint a különféle okokból elrendelt áthelyezés, az árvaház igazgatójának véleménye szerint a f.-házra nézve legkevésbé sem káros, sőt előnyös, ott is lesz annyi helyisége s a szökés ellen is olyan biztonsága mint itt, az árvaház pedig az áthelyezés által, miután annak a piarista atyák egykori épülete átengedtetett, úgy helyiségek, mint más előnyök tekintetében a jelenleginél sokkal jobb állapotba jut.

Az áthelyezéssel járó költségek:

a mesteremberek mellékelt előirányzata szerint	11.700 frt.
a szállításra	1.000 frt.
a keresztfalra és más előre nem látott szükségletekre	3.300 frt.
	Összesen 16.000 frt.

Az átszállítást az árvaházi igazgató úgy véli fogatosítandónak, hogy mindkét intézet saját helyiségeibe annyira összehúzná magát, hogy mindkét helyen egy-egy emelet a kívánt módon előre átalakítható legyen, azután pedig mindkét intézet a házi eszközöket és szerelvényeket rendre átköltöztetné, a személyzet átszállítása pedig ugyanazon napon venné kezdetét.

A f.-ház igazgatója szükségesnek tartja, hogy Tallóson egyéb épületváltoztatásokon kívül — egy 14 öl hosszú raktár építtessék.

A bizottság elfogadja a javaslatot, hogy a már utalványozott 4.000 frton fölül 16 000 frt költséggel az átalakítások és átköltöztetés az árvaház igazgatója által fogatosíttassék.“

1) O. 1. 5850/1780.

2.

A t.-ház és árvaház kölcsönös átköltöztetésére vonatkozó udv. kancz. leirat.¹
578.

Mária Terézia *stb.*

Főnséges Fő-Herczeg *stb.* a tallósi árvaház és szempczi f.-ház kölcsönös áthelyezésére vonatkozó mindkét részről tett, általatok Kedvelt Híveink a külön jegyzőkönyv és ide visszazárt eredeti okmányok mellett fölterjesztett észrevételeket bővebben megfontolván és kegyesen tekintetbe vevén m. kir. udv. főkancellárunknak² az árvák iránt, a lányok számára külön ház és telek átengedése által újabban tanúsított bőkezűségét, az áthelyezés javaslatba hozott eszméjét teljesen jóváhagyjuk, egyszersmind kegyelmesen akarjuk, hogy a Tallóson az udvar közepén újonnan építendő emelet a javasolt emelettel is nagyobbíttassék³ és az egész annyira siettessék, hogy az árvák a jövő május hó 13-ig Szempczre vitethessenek. Egyébként Kedvelt Híveink nem sokára intézkedés fog tétetni az iránt, hogy a leányok épületére általunk már más alkalomból kegyesen engedélyezett 4.000 fít oda azonnal kifizettessék, a többi 16.000 fít pedig azonközben az árvaházakra gyűjtögetett alapból előlegeztessék, a míg ezen előlegezett összeg a legközelebből kegyelmesen kijelölendő alapokból az említett árvaháznak megtéríthető lesz.

Kelt Bécsben, 1780. február 4-én.

Mária Terézia *s. k.*

Gráf Eszterházy Ferencz *s. k.*

Gaszaer József *s. k.*

5.

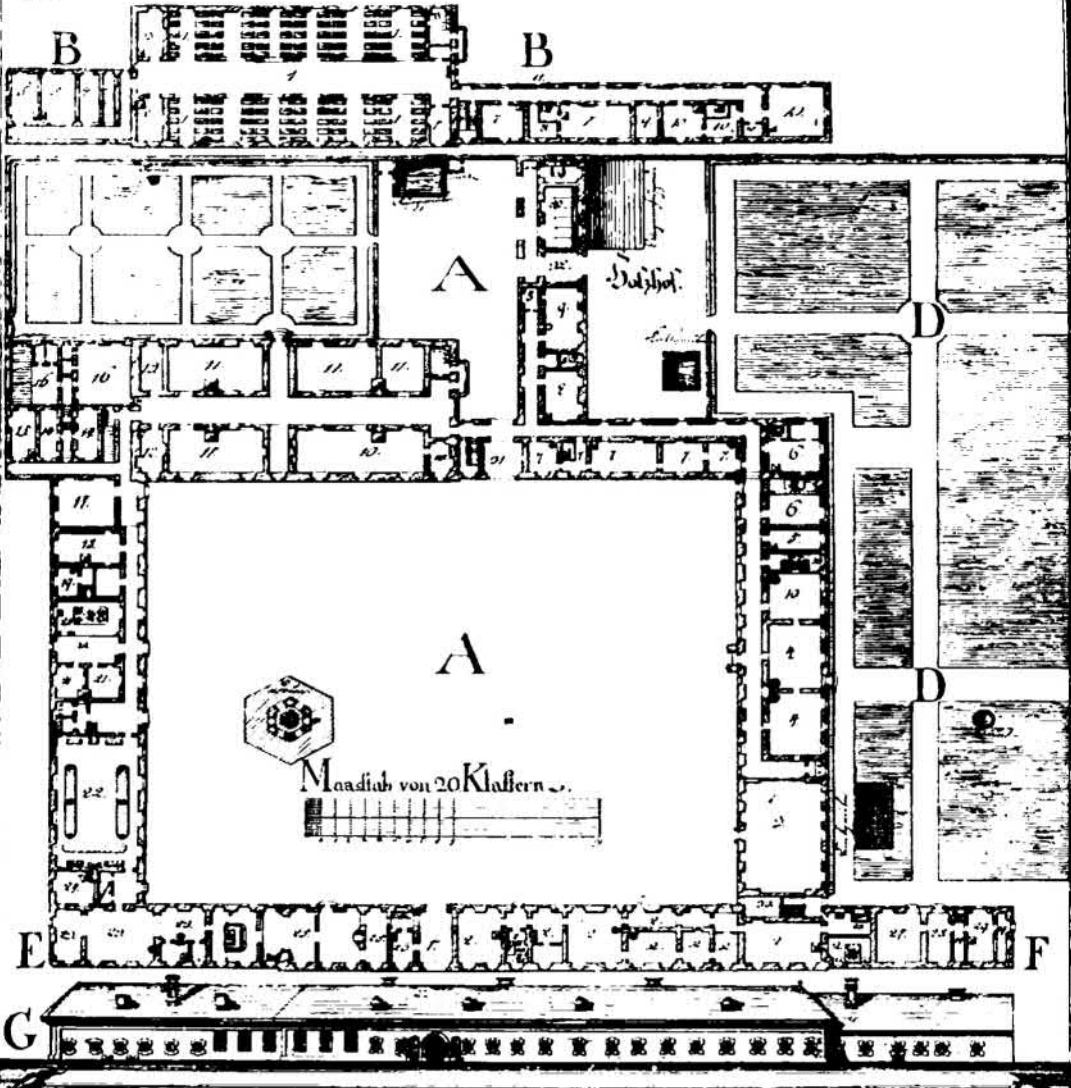
A szempczi fenyítőház pecsétje.

¹ O. I. 984/1780.

² Gr. Eszterházy Ferenczet érti és az árvák alatt a Tallóson 1763-ban létesített árvaház növendékeit.

³ Ennek az emeletnek az építése abban maradt.

Grundriß des kaiserlichen königlichen Würtembergischen Knabenstiftes.

Anmerkung	Erläuterung der Maße	Beschreibung Stockwerke
<p>1. Die Größe der Räume ist nach dem Maßstab von 20 Klaftern angegeben.</p> <p>2. Die Räume sind nach ihrer Bestimmung benannt.</p> <p>3. Die Räume sind nach ihrer Größe in Klassen eingeteilt.</p>	<p>1. Die Maße sind in Klafter angegeben.</p> <p>2. Die Maße sind in Fuß angegeben.</p> <p>3. Die Maße sind in Zollen angegeben.</p>	<p>1. Die Räume sind nach der Stockwerke benannt.</p> <p>2. Die Räume sind nach der Größe benannt.</p> <p>3. Die Räume sind nach der Bestimmung benannt.</p>
<p>G. Die Größe der Räume ist nach dem Maßstab von 20 Klaftern angegeben.</p>		

G. Die Größe der Räume ist nach dem Maßstab von 20 Klaftern angegeben.

ERKLÄRUNG DES RISSENS.

A. Zu ebener Erde.

1. Das Thor oder die Einfahrt. 2. Wohnung des Administrators. 3. Das Gelehrzimmer. 4. Absteigegarthier für den königlichen Curator. 5. Die Kanzley. 6. Wohnung des Prof. von der Ingenieur- und Zeichnehl. 7. Wohnung des Kassiers. 8. Wohnung des Kapellmeisters. 9. Das Musikzimmer. 10. Zwey Zimmer für die Kostgänger oder Convictors. 11. Die IV. Klassen zum Schulunterricht. 12. Wohnung des Ordnungsführers. 13. Garderobe. 14. Speissen; unter diesen die Keller und Eisgrube.	15. Die Schnederey. 16. Zwey Kleine Geflügelhölle. 17. Stifts-Speiss. 18. Hausknechtzimmer. 19. Kitchenschreiberszimmer. 20. Die grosse Stiftsküche. 21. Zwey Zimmer für das Kitchensgestände. 22. Speisessaal. 23. Die Zeichnungsklassen. 24. Schreibmeisterzimmer. 25. Die Kapelle. 26. Wachtzimmer. 27. Garten Einsatz. 28. Wohnung des Stifts-schneiders. 29. Wohnung des Stifts-schusters. 30. Die Pferdeställe. 31. Das Thor welches zum hinteren Hof führet. 32. Das Thor, welches zum Holzhoff und Garten führet 33. Keller und Bodenstiege.

B. Des ersten Stockwerkes.

1. Der Schlaftsaal. 2. Ordnungsführers-Schlafzimmer. 3. Wachtzimmer bei Nachts. 4. Kleine Speiss. 5. P. Beneficenten Zimmer. 6. Zimmer für den Lehrer der Mädchenschule.	7. Zwey Krankenzimmer. 8. Die Krankenküche. 9. Die Appetecke. 10. Die Wohnung des Stifts-Chirurgus. 11. Boden Thüren.

C. Der kleine Garten zur Oekonomie-Schule.

D. Der Grosse Stiftsgarten, wo dessen Länge 60⁰, die Breite aber 50 Klafter enthält.

G. Die Fagade des Gebäudes, sowie es nach der Länge.

EF. gegen der Miltageseite in die Augen fällt.

Aufgenommen von J. B. SCHERZINGER, Professor Der Geometrie und Architektur.
Gezeichnet von PAULUS RIBNIKAR, kais. königl. Stiffling, 1785.

MÁSODIK RÉSZ:
A TALLÓSI FENYÍTŐHÁZ.

I.

HELYISÉGEK.

Tallós község, hova a f.-házat a 30 km. távolságra levő Szempeczről 1780. tavaszán átköltöztették, szintén a kis magyar alföldön, ugyancsak Pozsony-megyében, a „Mátyus föld“ közepén fekszik, a Kis-Duna és a Fekete-Víz között. A galántai vasúti állomástól déli irányban 16 km. távolságra esik.

A Dunának ez az ága mintegy 2 kilométernyire van a helységtől, a Fekete-Víz pedig közvetlen mellette foly.

Lakói magyarok s azok létszáma ez idő szerint az 1.600-at meghaladja.

Fával szegélyezett országút vezet ide Szempeczről, illetőleg a galántai v.-állomástól, homokos talajú, kitűnően művelt szántóföldek, szőlő-ültetvények, ligetek között és erdők közelében.

A közbeneső falvakból, a míg el nem érjük, csak a torony csillogó keresztje és egy-egy gyárkémény látszik ki. A fák sűrűje elfödi őket.

Itt-ott homokbuczkák s a kanyargó Dudvág és Fekete-Víz teszik váltó-, zatossá nádasaikkal és berkeikkel ezt az egyszerűségében bájos vidéket. A nádasokban a vadruczák együtt úszkálnak a szelídekkel. Mintha csak egy óriási kiterjedésű parkban utazna az ember — ötnegyedóra hosszat. Mert ennyit tart meg az út a galántai v. állomástól Tallósig.

Szép rendes egy falu ez a Tallós. Kőből épült és legtöbbször cseréppel fődött, fehérre meszelt házai csak úgy csillognak a tisztaságtól. Szorgalmas, tisztességtudó nép lakja, a mely jó módú is. Olyan szép svájci faj marha-állományt, mint ezen a vidéken s általában Pozsony megyében, sehol sem látni az országban.

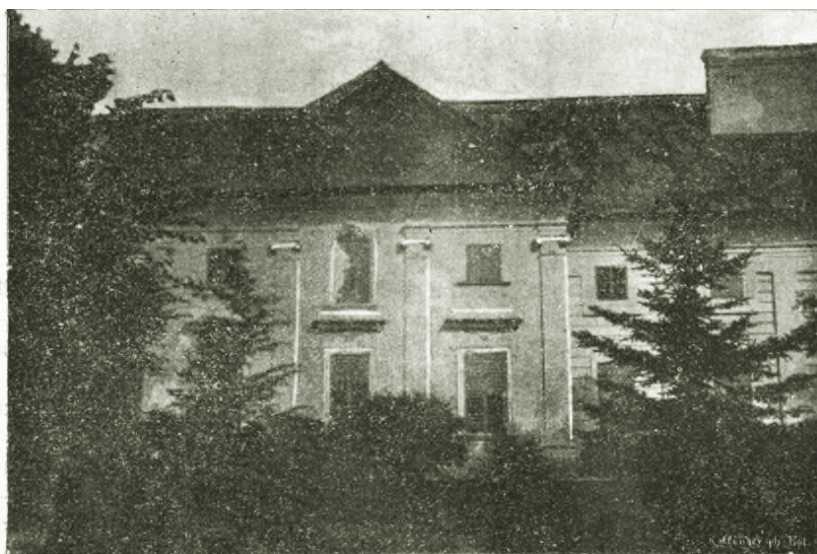
Nemcsak a tágas templomtér, hanem az egész község, elejétől végig gyümölcsfával van beültetve, a Szt. József tanító buzgalmából, a ki 4000

drb. sajátkezü leg ójtott és már rég termőre fordult csemetével gyümölcsös-kertté alakította át a községet.

Az 1781-ből való parochia visitatióban¹ azt olvassuk Tallósról, illetőleg plébániájáról, hogy „Ez a plébánia 3 falúból áll: Tallósból, Eperjesből és Vezekényből. Az anya-egyház Tallós helység, a melyben van a plébánia-templom. -----Ez a helység lapályon fekszik, a házak két sorban állanak.

Közepén emelkedik az épület, mely először fényes kastély, azután árvaház volt, most szomorú fenyítőház. Ha annak hosszában megy a plébános, egy negyed órára van szüksége, szélességében 5 perczre, az egész egyházközséget egy fél óra alatt könnyen meg lehet kerülni.“

A kastélyt Bél Mátyás szerint² Eszterházy Ferencz gróf nem rég építette. Állítólag 1760-ban épült az, melyben „Mária Terézia királyné a törökök-

7.
A tallósi kastély, a volt fenyítőház homlokzata.

¹) A mely a tallósi r. kath. plébánia levéltárában őriztetik s a melyből a község érdeemes lelkészének Ocsovay Holéczy Ignác esperes úrnak szíves engedelmével később is idézni fogunk.

²) A Bel Mátyás „Compendium Hungáriáé Geograficum“ című Ländlerer Ján. Mihály-nál 1779-ben Pozsonyban és Kassán megjelent művének 57-ik lapján ez áll: Castellum nuper accepit magnificum, quod comes Franc. Eszterházy erexit. E mii 3-ik kiadásának előszavát a szerző 1777. október 15-én írta.

kel vívott csatákban elesett nemesek árva fiait neveltette, kiknek nevelőik és oktatóik páterek voltak.“¹

Ez a Ferencz gróf által saját használatára épített kastélyt, mely ma déd-unokájának Esterházy Mihály grófnak², a cseklézi hitbizomány s az ahhoz tartozó szempezi, valamint a tallósi uradalom birtokosának szintén lakásul szolgál — a szempezi a f.-háznak ide történt átköltöztetésekor 1780-ban már félig rozogant állapotban volt. Erre adataink vannak.

Hogy a jó móddal, égetett téglából épült kastély 20 év alatt félig-meddig rozogává lett, annak oka abban keresendő, hogy a falú is, de kivált a kastély mélyedésben fekszik. A talaj ugyanis a Kis-Dunától a kastélyig szakadatlan lejt.

Áradás alkalmával mindig előtötte tehát a víz az épület környékét, a mely különben is nedves. A kastély falain az utóbbi időkben is gyakran mutatkoztak repedések. A zsindegy fődél is megromlott volt 20 év alatt s így a nedvesség nemcsak alulról, hanem fölülről is sok kárt tett az épületben.

1789. aug. 17. kelt jelentésében azt írja Trunzl igazgató, hogy: méltán lehet tartani tőle, hogy a második udvarban a nagy tető a télen beszakad, mert a szarvazat egészen megereszkedett és ezen másként mint ideiglenes új befedéssel segíteni nem lehet. Az eső az egész emeleten átszivárog. Egyáltalában rozoga az egész ház.

Erről a kastélyról három pontos mérnöki rajz maradt fenn 1783-ból az orsz. levéltárban, melyek egyike annak földszintjét, a másika emeletét, harmadika pedig keresztmetszetét tünteti föl. Kisebbitett másolatban közöljük mind a hármat. Ezekből látható, hogy homlokzata 52 öl hosszú, oldalmérete 48 öl. Az épületek által befogott terület a két udvarral együtt 2928 □ öl. Az egész telek, az épület „mögött“ levő kerttel 4331 □ öl kiterjedésű és kőfállal volt kerítve. A szobák magassága 13 láb 4 méter.

Az épület „mögött“ volt a kert, a mely terebélyes fákkal beárnyékolva igen szép park mostan. Mögötte, mondjuk, mert a bejárat a rajz alsó részén látható kapunál volt, az országútról. Most is megvan ez a bejárat is, de az országútát áthelyezték az ellenkező oldalra s jelenleg onnan is be lehet járni, a két sor fa között vezető úton, a parkon keresztül. A kastélykert két sarkában az árvaház otlétekor két „egyformán épített és cseréppel fődött“ ház volt II. m. a kertészlak és gyümölcsaszaló. Utóbbi az árvaház otlétekor lakóházzá alakították át.³

Azóta nem sok változás történt a fő-épületen. Az „új“ bejárat felől levő rész most is emeletes és a grófi család lakásul szolgál. Az épület többi része

1) Dr. Komlóssy Ferencz: „Az esztergomi főegyházmegyei róm. kath. iskolák története.“ Esztergom. 1906. 234.

2) Mihály gróf, közéletünk ez ismert, kimagasló alakja 1906. tavaszán elhunyt.

3) O. I. 24867 1794.

mind földszintes. Most azonban csak egy udvara van. Ugyanis az udvartért az alaprajzon fekete vonallal jelzett két földszintes épület és holmi kerítés ketté választotta volt. Ez a két ház s a kerítés nem létezik többé.' A helyük fákkal van beültetve. A körfalat is lebontották.

Megjegyzendő, hogy a rajzokon halványan, szürke színnel jelzett vonalak a tervezett — de föl nem épített — falakat mutatják, míg a fekete vonal mindenütt a tényleges állapot föltüntetésére szolgál.

8.

A tallósi kastély az udvarról nézve.

Közljük különben a rajzokat felvevő Tallherr József kamarai építésznek a kastély akkori állapotáról és általa javasolt átalakításáról szóló jelentését is, megjegyezvén, hogy az árvaházhoz, utóbb a f.-házhoz tartozott a kastélykerten kívül egy gyümölcsfákkal beülteti nagy kert is, melyben egykor vadászlak később az árvaház által épített majorház állott és egy körülsáncolt szántóföld vagy káposztáskert, a melybe 2 pozsonyi mérő gabonát lehetett vetni.¹

¹) Ezt a két földszintes, zsindefődelű kisebb épületet újonnan épültnek mondta Santner volt igazgató 1783-ban. Az átköltöztetés alkalmából emelheték azt s ugyanakkor választották ketté az udvart.

²) 1 kataszteri hold területű volt tehát. Egy pozsonyi mérő 62.50. 1.

³) O. l. 40922, 1787.

Bevett ezekért az intézet hasznobér fejében: a majorházért évente 47, a majorházi kertért 40 irtot¹ és a szántóföldért 4 irtot.

És fizetett mindezekért „pro jure dominali“ évenként 30 frtot. Az épületet ingyen használta.

Tallherr udv. kamarai építész megbízást nyert, hogy a tallósi f.-ház — Santner volt igazgató és Trungrl későbbi igazgató által roskatagnak mondott — épületének kijavításáról és átalakításáról tervet és költség-előirányzatot készítsen.

Megbízásának eleget tevén, az általa fölvett 3 tervrajzot és a részleges költségvetésekkel fölszerelt előirányzatot a következő jelentéssel terjesztette be

Legalázatosabb jegyzék.

Alúlírt a tek. udv. kamarai számvevőséghez a tallósi f.- és dolgozó házra vonatkozólag beterjeszti legalázatosabb jelentését

Minthogy

1 -ször neki a magas udv. kamara részéről Gr.Brunswik udv. kamarai tanácsos úr által azon szóbeli megbízás adatott, hogy a fönnemlített helyre utazzék és az ottan való f.- és dóig. házi igazgatóval a házra vonatkozó intézkedéseket tegye meg, következőleg szükségesnek mutatkozott, hogy a ház újból egészen fölvéttessék, mivel az idehajlított rajz hibásnak találtatott.

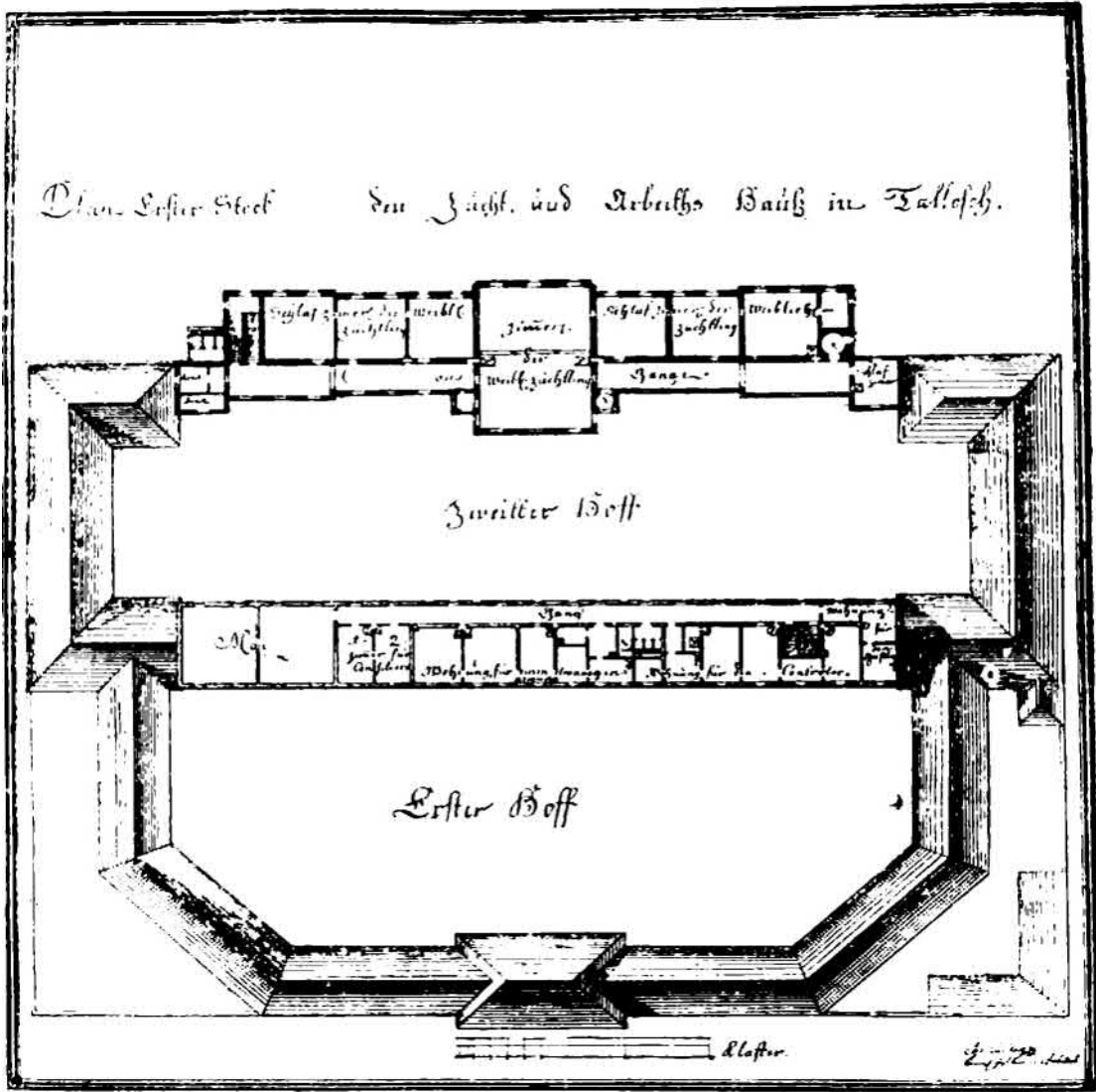
2- ször. Ez a ház fekvését illetőleg szép helyen van, két udvarra osztva, csak hogy erre a használatra nincs elegendően építve, sem a rabok biztonságára eléggé megerősítve, az ablakon épen a hol a férfi raboknak a földszinten és a női raboknak az emeleten a dolgozó- és hálószobáik vannak, az udvar felől nincsen vas rács és a szobák közül egy sincs boltozattal ellátva, a középső emeletet kivéve. A. betű.

A férfi rabok sokan vannak és csak 3 szobájuk van a munkára, B.-vel jegyezve, a mely mellett van a beteg szoba C. és épen ebben végzik az egészségesek munkájukat, hely szűke miatt, az említettek számára a háló szobák a D. betűsök, a melyek aztán ismét igen kevesen vannak arra, hogy ezek az emberek megoszoljanak;

3- ször. A női rabok az E. csigalépcső fölött az emeleten vannak, melyeknek száma a férfiakét fölülmúlja, ezeknek 5 hálószobájuk, egy betegszobájuk van F. a középső részben a kápolna fölött levő 2 dolgozó szobán kívül, általában ezek a szobák olyan sok embernek szűkek és alacsonyok, a kigőzölgés fölötte nagy, az árnyékszék sincs jó helyre alkalmazva, ez nagyon elősegíti a rossz kigőzölgést és a földszinten csak egy van a G. betűnél, ilyen sok ember számára,

¹) 1785. nov. 9-én a majorházat a kerttel együtt Wundsam műkertésznek évi 55 irt 30 krért adták bérbe, kikötvén, hogy a kertben levő gyümölcsfákat bérlő gondozni és a f.-házat a lehetőségig zöldséggel, azonban készpénz fizetésért, ellátni köteles.

²) O. 1. 6499 1783.

4-*szer* a kápolna igen kicsiny, a férfi rabok a szent misét a H. betúnél és a női rabok az I. betúnél hallgatják, és mivel mindkét nembeliek a rácsos ajtón át egymásra nézhetnek, így sok botránkoztató jelt adhatnak egymásnak arczjátékkal és testmozdulatokkal; a mint a tervből 38. sz. a. látható;

5-*ször* Az igazgató lakásában nincs kellőképen biztonságban, az ajtók rosszul vannak megerősítve, az ablakok hasonlóképp, Ezért alólírt az igazgatóval egyetértőleg tervet készített és ugyanabban írással is följegyezte megjelölve minden helyet, hogy a ház, úgy a biztonság, mint a rabok osztályozása valamint a ház részére rendelt tisztviselők és munkások érdekében miként volna tágasabbá alakítható és hogy mi lenne annak a költsége föltüntetik az idehajlított költségvetések, ha a házat jó állapotba kell helyreállítani;

Az újonnan javasolt épületrész, a melyben földszinten mindkét oldalon a kórházak vannak tervezve, általában boltozattal javasoltatik, a felső emelet azonban gerenda-padozattal és szobával a tisztviselők és a lelkész számára, a ki jelenleg nem lakik a házban, a hol pedig szükséges volna, hogy lakják,

6-*ször* A kápolna megnagyobbított és egy oratórium van bal felől a férfi rabok és jobb felől a női rabok számára, a kik felülről egy újonnan készítenő csiga-lépcsőn jöhetnének le a felső folyosóról, dolgozó- és hálószobáikból, miáltal az előbb fejtegetett kölcsönös taglejtéseknek véget lehetne vetni,

7-*szer* Az élelmező konyhája, a mely igen nagy, elrekesztetett és abból az élelmező lakása mellé kenyérsütő konyha terveztetett, hogy ottan az elillanást megakadályozzuk, azt akarjuk, hogy az ajtónál cc. betű, egy ör álljon, és az ajtót berakják.

Az egész ház fölött való fődélzet zszindelylyel van fődve, az élelmező konyhája fölött a fődélzeten nincs padlás-ablak, ha a kéményen át tűz üt ki, akkor annál nagyobb a veszély, mert nem könnyen lehet segítségül jönni, a miről azonban a költségvetésben gondoskodva van,

Hogy a hátulso udvar, a hol a rabok tartatnak és a hol az igazgatónak valamint az élelmezőnek a lakása; éjjel elzárható legyen, ezért ő a költségvetésben gondoskodott egy bélelt kapáról és az újonnan építendő épületrészben a külső udvarból SS. betű alatt föl és lejárásra javaslatba hozta a lépcsőt, hogy csak minden eshetőleges elillanásnak eleje vétessék, tehát az első udvar az azt körülvevő épülettel a műhelyek, a mesterek lakásai, a fölügyelő, a seb-orvos, a két börtön-szolga és a katonai őrség és a ház egyéb szükségei számára megmaradhatna;

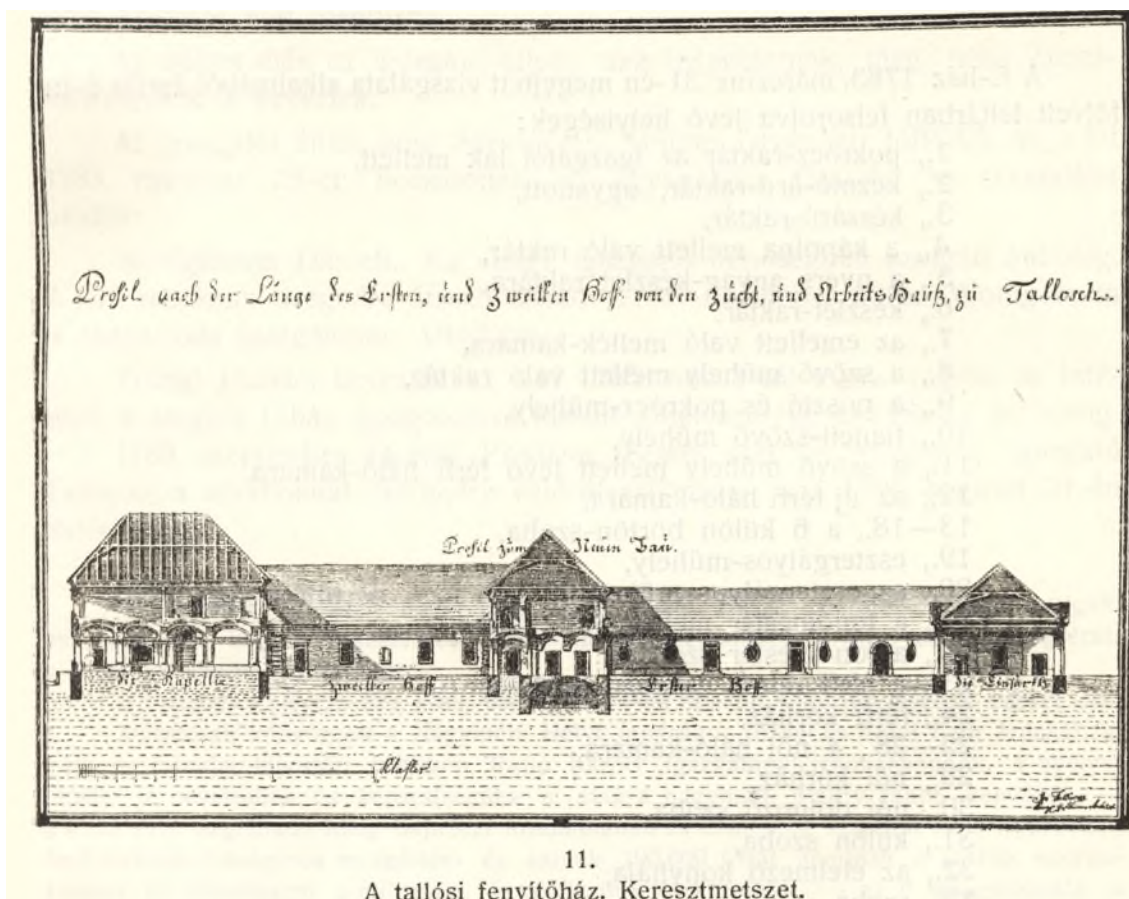
8-*ször* Az árnyékszékeket is szükséges volna elmozdítani és kitisztítani, a miként arról a költségvetésben gondoskodva van;

9-*szer* A tűzoltó szerelvényeket illetőleg nagy a hiány, a mit ezen hely megmentésére és biztonságára beszerezni szükséges volna, azt alulírt részletezve

szintén idehajlította, A padláson sehol sincsen vizes kád sem létra, kivéve egy tűzi fecskendőt, 4 dugattyú-hengerrel, melyek azonban részben hibásak, vizes vödör van,

Tehát ezen legalázatosabb jelentés a további jóváhagyástól függ.
Pozsonyban 1783. július 10-én.

Tallherr József
kir. udv. kamarai építész.

Ehhez a német nyelven szerkesztett nagyon gyarló irányú jelentéshez mellékelve levő költségelőirányzat szerint az összes javítási és átalakítási munkálatok az új építkezéssel együtt 21.819 ft 20¹/₈ krba kerültek volna. Azokat azonban megfelelő alap hiányában nem engedélyezte az udv. kancellária, hanem a föltétlenül szükséges javításokról elrendelte, hogy költségvetés terjesztessék föl.

Mire Tallherr építész 1783. nov. 11-én a „legszükségesebb javításokra“ vonatkozólag egy 3.030 ft 17¹/₂ krról szóló költségvetést mutatott be, mely a födélzet javítására, új ajtók és kályhák beállítására, az árnyékszéknek új

pöczegödőrrel való ellátására, az élelmező lakásán tervezett némi változásra, a börtönhelyiségek ablakainak félig befalazására és félig rostélylyal való ellátására szorított. ¹

Ezt sem engedélyezték, a mint a X-ik fejezetben látni fogjuk.

A f.-ház 1783. márczius 31-én megejtett vizsgálata alkalmából április 6-án fölvelt leltárban felsorolva levő helyiségek:

- 1 ., pokrócz-raktár az igazgatói lak mellett,
- 2 ., kézmű-árú-raktár, ugyanott,
- 3., készáru-raktár,
- 4., a kápolna mellett való raktár,
- 5., a nyers anyag-készlet raktára,
- 6., készlet-raktár,
- 7., az emellett való mellék-kamara,
- 8., a szövő műhely mellett való raktár,
- 9., a posztó és pokrócz-műhely,
- 10 ., flanel-szövő műhely,
- 11 ., a szövő műhely mellett levő férfi háló-kamara,
- 12 ., az új férfi háló-kamara,
- 13—18., a 6 külön börtön-szoba,
- 19., esztergályos-műhely,
- 20 ., az esztergályos műhely mellett levő börtön-szolgai szoba»
- 21 ., a fonómester mellett való szoba,
- 22 ., a fonómester szobája,
- 23., a férfi rabok dolgozó szobája,
- 24., férfi kórház,
- 25—28., 4 női háló-kamara,
- 29., női kórház,
- 30., női dolgozó szoba,
- 31., külön szoba,
- 32., az élelmező konyhája,
- 33., szoba,
- 34., iroda,
- 35., pincze mellett való kamara,
- 36., sebészeti szoba,
- 37., őrszoba,
- 38., őrségi konyha,
- 39., kulcsár szobája,
- 40., a majorházban levő festő-műhely,
- 41., a festő-műhely mosó-konyhája,
- 42., a lelkész szobája,
- 43., a kápolna.

¹) O. l. udv. kancz. 12399,1783.

II.
S Z E M É L Y Z E T .
1., Tisztviselők.

A tallósi f.-ház fölügyeletével — director czímmel — Skerlecz Ferencz helyt, tanácsos volt megbízva.

Az intézet élén az igazgató állott, akit inspectornak, meg néha Zucht-verwalternek is neveztek.

Az igazgatói állást még Szempczen Santner Istvánnal¹ töltötték be, a kit 1783. márczius 25-én bocsátottak el, ugyanakkor iktatván be hivatalába utódját:

Wohlgemuth Dánielt. Ez ideigl. igazgatói minőségben szolgált haláláig. A férfi raboknak Szegedre átszállításakor 1785. november 23-án Wohlgemuth is átment oda igazgatónak. Utódjául:

Trungl Józsefet nevezték ki, aki 1785. nov. 1 -től fogva vezette az intézetet, a szegedi f.-ház igazgatójává történt áthelyezéséig, az 1789-ik év őszéig.

1789. szeptember 14-étől Privitzer József² volt az ideiglenes igazgató Tallóson, a nőraboknak Szegedre való átszállításáig, ami 1790. auguszt. 31-én történt meg.

¹) Santner a Toscanai nagyherczeg nevét viselő vértés ezrednél 21 évig szolgált, mint közember, káplár, őrmester és végül mint ezredsegédtiszt. Lováról leesvén megsérült s ennek következtében kviétált.

²) Privitzer a helyt. t.-hoz 1789. deczember 4-én intézett fölterjesztésében ezeket írja:

Alázatosan könyörgök a Nagymélt. Helyt, tanácshoz József és Antal fiam érdekében, a kik az ó-budai kincstári birtokon Rupp Károly igazgatónál írnokoskodnak, 4 nyelvet bírnak, jó nevelésűek és képzettségűek s akik a nagymélt. Pálffy János kegyéből, — a kit 33 évet meghaladó ideig bajnóczi uradalmában és Csallóköz szigetén Alsó-Nyárosdon levő birtokán hűségesen szolgáltam és akinek 100.000 írtját nemcsak a köteles szorgalommal és fáradsággal gondoztam, bevételeztem és kezeltem, — az ő igazgatójának a fiatal Várady Jánosnak miatta velem, anyjukkál és két fiútestvérükkel s három nőtestvérükkel egyetemben kiestek és kenyerrüktől megfosztattak, akiket atyai kegyébe fogadni ne terhellessék; ő kegyelmessége nem tekintette hű szolgálatban fáradsággal eltöltött éveimet, sem atyám által az áldott emlékezetű néhai Pálffy János nádornál 20 évet meghaladó időn át hűséggel teljesített szolgálatnak idejét és a mit meg kell, hogy mondjak, életében 40 éves korában a Pálffy családért történt elvesztését, ugyanis a mi jelenleg uralkodó legkegyelmesebb Császáruk dicsőséges születésére az 1741-ik esztendőben a nádor Mária Terézia ö Felségének egy 6.000 frtot meghaladó értékű Körmöcztől szerzett aranyat ajánlott föl, melyet én is láttam mint gyermek s a mely aranyat a mint atyám Körmöcztől Bajnócz várába vitt volna, lova a hradeni erdőben megbokrosodván levetette őt, a mellére gázolt, az nap vért köpött, úgy hogy azután 25 nap múlva, gondos ápolás mellett is meg kellett halnia, hátrahagyván feleségét és anyánkat 7 élő gyermekével.

Privitzer, a ki a pozsony megyei alispán által, bizonyára a helyt. t. megbízása folytán, július 30-án neveztetett ki 1 frt napi díjjal, szabad lakással és fűtéssel: az intézet átvételét szeptember 14-én fejezte be.

Ellenőr volt — a ki Tallóson contra ágens et materialium curator-nak, németül Gegenhandler und Material-Verwalter-nek mondtak — Trunzl József 1782. május 1-től 1785. októb. végéig, a mikor igazgatóvá léptették elő.

A seborvost Brunn Antalnak hívták. Ő az intézetnek Szempczen 1772-ben történt megnyitása óta a raboknak Szegedre 1785-ben bekövetkezett átszállításáig szolgált. Azt megelőzőleg 22 évig tábori al-seborvos volt a chevaux légéres-eknél. 1785-ben 61 éves volt.

Évi ellátás iránt való kérését a helyt. t. 1790. nov. 30-án pártolólólag terjesztette föl, megjegyezvén, hogy folyamodó arra érdemes, a f.-háznak azonban annak fizetésére nincs alapja.

Mire az udv. kancellária részére a kamarai pénztárból 150 frt évi nyugdíjat engedélyezett.¹

Az intézet adminisztrátora² Simicli Pál piarista volt kezdettől végig, a kinek abbeli kérését, hogy 18-évi hu szolgálata után — abból a f.-háznak Szegedre áthelyezésével érdemetlenül egyszerűen elbocsáttatván — némi jutalmazásában részesíttessék: a helyt. t. úgy látta el 1790. deczemb. 3-án 26.984 sz. a., hogy a piarista atyák provinciálisához átirt, hogy vétesse őt föl valamelyik szerzetes házba és állásának megfelelő ellátásáról gondoskodják!

A tisztviselők javadalmazása:

az igazgató-é — _____ -.....	500 frt ³
4 szobából, konyhából álló lakás és kert,	
az ellenőr-é	150 frt,
2 szobából, kamarából, konyhából álló lakás és kert,	
a lelkész-é	150 frt,
egy szoba és kamara a majorházban,	
a seborvos-é.....	250 frt,
3 szoba, konyha és kert.	

¹) 1791. márczius 17-én O. 1. 6157/1791.

²) A plébánia kiterjedéséről, joghatóságának határaitól és körülményeiről a „Visitationis parochiae Tallosiensis“ 1781. márczius 9-ről ezt írja:

„Ez a plébánia 3 faluból áll: Tallósból, Eperjesből és Vezekényből. Az anya-egyház Tallós helység, a melyben van a plébánia-templom-----“

A káplánokról és a kath. imaházról:

„A plébános lelki joghatóságának gyakorlására az ő kerületében kápolna nem található, de a miképen az 1772-ik évben a szempczi f.-ház kir. kegyességgel és hatalommal létesített, azonképen a folyó 1780-ik esztendőben kegyes kir. rendeletből ugyanazon ház Tallós községbe áthelyeztetvén, ugyanazon kir. akarattal állandósított és megszilárdított. Ezen módon az egykor Szempczen megyés püspöki hatalommal megkezdett isteni tisztelet és szolgálat is ezen a helyen is a maga állapotában és érvényében megmaradt.“

³) Trunzlnek azonban 1789. július 6-án kelt kérése szerint, melyben a tőle követelt 400 frt óvadék elengedéséért folyamodik, csak 200 frt volt az évi fizetése. Privitzer részére pedig fönnebb hivatkozott, 1789. deczemb. 4-ről keltezett fölterjesztéséből kivehetőleg napjára 1 frt napidíj volt megállapítva.

Az igazgató napi díja hiv. utazások alkalmával 2 frt volt.

2., Örök.

Az őrség katonákból állott, a mint kitetszik az alábbiakból:

A katonai főparancsnokság által a helyt, t.-hoz 1783. nov. 4-én intézett átirat szerint a polgári-státus Ó Főlsége parancsánál fogva a fölügyelete alatt álló rabokat jövőre maga kell, hogy őriztesse, következésképen a Tallóson levő, Ferdinánd főherczeg nevét viselő ezredtől való kirendeltség, a mely 1 káplárból, 1 örvezetőből és 12 közemberből áll — bevonandó. Megkeresi tehát a helyt, tanácsot, hogy annak fölváltása iránt mielőbb intézkedjék.

A helyt. t. erre november 15-én fölterjesztést tett az udv. kancelláriához és megjegyezvén, hogy ilyen rendelet hozzá nem érkezett, a következőket fejtí ki fölterjesztésében:

A f.-ház Utasításának tanúsítása szerint a rabokat az intézet keletkezésétől fogva, kenyérporció és az 1772. ápril 4-én kegyesen engedélyezett zsoldpótlék mellett először a pozsonyi koronaőrségtől, azután egészen a jelen ideig rendes soredtől való katonaság őrzi és ez a f.-ház nem nélkülözheti az öröket, de hogy ez a fölötte szegényesen és szűkölködve tengődő, adósággal terhelt ház saját öröket állítson be, arra teljességgel képtelen is. Kéri tehát a helyt, t., hogy a f.-háznál az őrizetül a legnagyobb mértékben szükséges, megfelelő szánni katonaság továbbra is ineghagyassék.’

Meg is hagyatott az tényleg, legalább egyelőre. ²

Állott pedig az őrség:

1 káplárból					
1 szabadosból és					
1 2 közlegényből, a kiknek az ezred-zsoldon, kenyeren, fűtés- vilá- gításon, konyhaberendezésen és ágyfölszerelésen kivid járandósága a következő volt:					
A káplár napi díja á 4 kr. egész évre 24 frt 20 kr.					
kenyér	„ 2 „	„ „	1 2 „	1 0 „	
a szabados napi díja „3,,		„ „	1 8 „	1 5 „	
kenyér	„ 2 „	„ „	1 2 „	1 0 „	
a közlegények napi díja „	2 „	„ „	1 4 6 „	— „	
kenyér	„ 2 „	„ „	1 4 6 „	— „	
			összesen ... 358 „	55 „	

¹⁾ O. I. 10.962 1783.

²⁾ Egy 1786. január 23-án 787 sz. a. kelt számvevőségi költségvetésben megyei hajdúkról (Provincial-Wacht) van szó, zárjelben megjegyeztetvén, hogy a katonai őrség el van tiltva.

3., Az intézet más alkalmazottjai voltak:

Az élelmező¹ évi 150 frt fizetéssel, 1 szobából, konyhából, éléskamarából és pinczéből álló lakással, meg kerttel,

A fölügyelő (Zuchtvatter) évi 150 frt fizetéssel, 1 szobából és kamarából álló lakással és kerttel,

A takácsmester 216 frt. fizetéssel, 1 szobából, kamarából és konyhából álló lakással,

A pokróczszövő-mester 150 frt fizetéssel és 1 szobából álló lakással.

Két kulcsár fejenként 60 frt 50 kr. fizetéssel, 1 szobából, konyhából álló lakással és kerttel,

Mosónő 84 frt fizetéssel, 1 szobából, kamarából, konyhából álló lakással és a majorháznál levő kerttel javadalmazva.

Két takács legény. Ezeket valamint a takácsmestert is az általok végzett munka szerint, darab számra fizették.

A pokróczszövő-mesternek is járt minden drb pokrócz ványolásáért ³/₄ kr. A többi mestert is ha új szerszámot készített vagy javított, külön fizették,

III.

R A B O K .

I.. Beutalás, beszállítás.

a., Magyarországi rabok.

A rabokat a f.-házba az udv. kancellária rendeletére a helyt. t. utalta be, a jogerős ítéletnek az illetékes törvényhatóság részéről történt bemutatása és a rabtartási díj egy félévre való lefizetésének igazolása után.

A beszállítás akképen foganasított, hogy a törvényhatóság a rabot kísérő levéllel és a rab személyleírását, nácionáléját és a büntettére vonatkozó adatokat tartalmazó kimutatással átkísértette a szomszéd törvényható-

E szerint a költségvetés szerint előirányoztatik egy legénynek napjára 8 kr., egész évre	48 frt 40 kr.
Ruhára, a mely áll kaput-rokkból, mellényből, nadrágból és csakóból	14 , 36 ,,
Csizmára	2 ,, 30 ,,
Napi kenyérporezióra	12 ,, 10 ,
összesen	77 ,, 56 ,,
Négy legénynek és 1 kulcsárnak	311 ,, 44 ,,
Az őrségnek jár 4 öltűzifa á4 frt	16 ,, — ,,
80 tt fagygyúgyertya á 18 kr. —	14 ,, 24 ,,

1). 1. 8520 1786.

2) Az élelmezői teendőket — 1789. végén legalább — egyik kulcsár végezte.

sághoz és átadatta annak, továbbítás végett. Így adták őt kézről-kézre, míg végre az a törv. hatóság, melynek területén volt a f.-ház — beszállította őt oda.

Egy ilyen rabszállítás alkalmával kiállított kísérő levelet közlünk ezennel mutatványul:

Dorosmai és a többi elő adandó Helységek Bíráinak.'

Elő adandó Helységek Bírái, ezen Tallósra condemnált személyeket úgymint; Sára Badárt, Susanna Sztachot és Mária Anna Friesint, Pesten által vivén, Tallósi jobbító házba promovealjak, amelly a személyek 10 napokra kéz pénzel providealva vannak, úgymint; egy napra kr. egy fejre, melly tézsen in Summa 2 Rhenensis forintokat. Annak okáért egy Helység a másiktul Recognitiot végyen, hogy mind a megnevezet Rabokat, mind pediglen a pénzt melly meg marad által adta, azonkívül arra is vigyázni kölletik, hogy ezen személleket az Bírák azon Rh. forintokbul minden napra ki fizessék és ezen Assignatioba bé tegyék melly nap mit adtak Sig. Szegedini die. 6to *Novembris 1787.* Marsovszky Ferencz T: N: Békés Csanád és Csongrad egyesült Vargkk Comiss. (A rendeletre rá van vezetve, hogy melyik bíró mennyit fizetett ki és annálfogva mennyi a pénzmaradvány. Az első följegyzés nov. 6-án, az utolsó 19-én kelt. Az utazás tehát 13 napig tartott Szegedtől Tallósig, Kecskeméten, Czepléden, Péterül, Pesten, Cséven, Ny. Újfalun, Tatán, Szelóczén, Hosszufalú mellett lévő Tornoczon, Hosszufalván és Fölső-Szelin át).

A fenyítőházba szállítandó rabot tehát egyik törv. hatóság átadta a másíknak; a törv. hatóság pedig a területén levő legelső községnek és az a szomszéd községnek s így tovább. A községeknek azonban senki sem térítette meg a szállítással fölmerült költségeit. Kitűnik ez a következő két okmányból:

1., Tekintetes Nemes Vármegye! ¹⁾)

Maga a Tekintetes Nemes Vármegye kegyessen által látni méltóztatik, melly térhessen essék Szegény Helységünk az majd egész Fölső Magyar Országbúi a Szegedi Királyi Jobbító Házba condemnált rab személyek általunk szükségképpen meg esni szokott promotioja; mert noha már ennek előtte az Felsőes rendelések szerint az említett rabokk promotiojára Kotsi adattatni meg tiltatott, minthogy ez semmiképpen nem bonificáltathatnék; midazáltal kelletik őrzésekre Strázsát állítani, hogy el ne szökjenek, kelletik melléjek gyalog embert rendelni, aki által négy Mérföldekre tőlünk Szegedig kísértessenek a rabok és által adásrul *recepisse* hozatasson.

Történik az is, a mint már nem egyszer történt, hogy a mi Helységünkig Kotsin nem tudjuk minémő bonificatióra a fent nevezett Rabok

¹⁾ Szeged o. 1. Ad Lit. B. Fasc. 12.

²⁾ O 1. 14226 1796.

promovéaltattak, a mi pedig egyrészlül azért, hogy Tettes Nemes Vármegye parancsolattját, melly szerént nékik kotsi adattatni meg tiltatott, eszünkben tartván; rész szerint pedig hogy az mindennapi Militaris Transennakk terhe nem is engedné, kotsit nem adtunk, hanem gyalog késértettük Szegedre, maradott még is olly Jószágunk, a mellyet gyalog nem vihetvén data occasione ismét utánnok kellett küldeni.

Mellyre nézve alázatosan esedezünk az Tettes Nemes Vármegye előtt, méltóssassék szörnyű Terheinkre kegyessen tekinteni, s aztat kegyessen meg nyerni, hogy ha kotsin promoválattanak az említett rabok, a kotsi bér, úgy a strázsákk, s örzökk szolgálattya mellettek tett Fáradságok hijjában ne essék, annyival is inkább, minthogy ez szegény Helységünk (más Helgségek ettől ha nem egészlen, legalább nagyobb részben mentek lévén) Különös terhe és Fáradsága légyen.

Mellyet ismét alázatosan Instálván vagyunk
Az Tettes Nemes Vármegyének

alázatos méltatlan Szolgáji
Kiss. Jelek Helysége Bírája és
Eskü Ilyet.

Kis Telek die 3* Juny 796.

2., Tekintetes Nemes vármegye! ¹⁾

Jöllehet a Felséges kegyes Rendelés az Szegedi Fenyíték Házban, Más Tekintetes Nemes vármegyék és Törvény Székek által küldetni szokott Rabok erant az: hogy azok Gyalog kísértessenek, de úgy is az szegény adófizető népnek terhes, hogy fáradsága semmiben sem vétetik, de más különben is (amint gyakran meg esni szokott) hogy azok az hoszas úton elerőtlenedvén szükséges képpen Forspontot kellett alájok rendelni; azért alázatosan esedezünk a Tettes Ns. Vármegye előtt hat hatos közbenjárása által méltosztasson a Felséges K. H. Tanátsnál azt exoperálni, hogy az illetén Rabok promotiojában teendő fuvarozások, és azok mellett a kísérők által teendő fáradozások az adófizetőnépnek valamiben vetetődgyön. Melly alázatos kérésünk mellet mar.

A Tettes Ns. Vármegyének
Szeged die 3^{iu} Junii 796.

alázatos szolgái
H. M.-Vásárhely, Szentés, Csongrád Várossá
Kis-Telek és más Helyiségek Bírái.

¹⁾ O. 1. 14220 1796.

A ragályos betegek beszállítása tilos volt. Kitűnik ez a helyt, t.-nak a f.-ház igazgatójának jelentésére 1784.febr. 16-án kiadott rendeletéből, mely szerint Kovács Ilona a f.-házba beutalt rabnő, a ki a barsmegyei alispán átirata szerint bujakóros, addig míg ki nem gyógyul bajából, nem szállítható be.

Miután azonban a beszállítás időközben megtörtént, febr. 22-én gyógykezelés alá vétetett.

Gyógyítása márcz. 16-ig 12 irtba került. Az igazgató jelenti, hogy még 3 irt 30 kr. költség fog felmerülni, mivel ha a beteg fölgyógyul akkor összes ágyneműjét el kell égetni. A költségeket az illető megye viselte.

A f.-házba az 1780—1785 években a magy. kor. országaiból beutalt rabok adatai fönnmaradtak az orsz. levéltárban.

Ez alatt a 6 év alatt beutaltak a tallósi f.-házba magy. országai illetőségű férfi és nőrabot 91-et.

Ezek közül

Ezek közül

lopásért volt elítélve	23	rab	$\frac{1}{2}$ —10	évre
„ és rablásért	3	„	3—6	„
csalásért	1	„	1	„
sikkasztásért... ..	1	„	3	„
hamis pénz készítéséért	1	„	6	„
gyűjtásért	5	„	1—10	„
gyűjtással való fenyegetésért és javíthatlan életmódért	1	„	1	„
gyilkosságért	8	„	3—5	„
gyermekgyilkosságért	9	„	2—8	„
gyermekgyilk. gyanújáért	2	„	2—3	„
férje meggyilk.-ban való bűn- részességért	1	„	8	„
mérgezés és férjgyil. kísérletéért	1	„	1	„
szüleinek bántalmazásáért	1	„	3	„
„ és több bűntényért	1	„	3	„
feleségével és nőtestvérével való embertelen bánásmódért	1	„	$\frac{1}{2}$	„
házasságtörésért	1	„	1	„
vérfertőzésért	2	„	2—3	„
mostoha fiával elkövetett vér- fertőzésért	1	„	4	„
barommal való fajtalanságért	2	„	4...5	„
bigamiáért	1	„	2	„
istenkáromlás és kurvázkodásért (férfi)	1	„	4	„

ist. káromlás és egyebekért	1	rab	3	évre
" és gyújtásért	1	"	1	"
" gyújtás és lopásokért	1	"	6	"
" és erkölcstelen életmód.	1	"	6	"
különféle büntettekért	5	"	3—10	"
" kihágásokért	3	"	1	"
gonoszságokért	1	"	1	"
iszákoság és kóbór életmóddért	1	"	1	"
botrányos életmóddért	1	"	4	"
" " " " " "	2	"	jobbulásáig	"
ismeretlen okból	6	"	2—5	"
" " nem tudni	1	"		"
	összesen		91	

El volt ítélve közülük:

$\frac{1}{2}$ évre	—	8	egyén
1 "	14	"	"
2 "	12	"	"
3 "	17	"	"
4 "	14	"	"
5 "	5	"	"
6 "	10	"	"
8 "	3	"	"
10 "	5	"	"
jobbulásáig	2	"	"
nem tudni mennyi időre	1	"	"
	összesen		91

Ezekből halálra volt ítélve, de büntetése kir. kegyelemből időleges szabadságvesztés-büntetésre lett megváltoztatva 27 egyénnek.

És pedig:

halálra volt ítélve:		c helyett kiszabatott rá:
lopásért	9	3—10 év
hamis pénz készítéséért ...	1	6 "
gyújtásért	2	2—5 "
gyilkosságért	7	3—8 "
gyermekgyilkosságért ...	5	3—8 "
vérfertőzésért	1	4 "
barommal való fajtalanságért	2	4—5 "
	összesen 27 egyén.	

A szülői hatalom illetőleg a gyámság alatt levőknek a szülői illetve gyám kérésére történt befogadására vonatkozik a következő két levél:

1., *Spectabilis ac Perillustris Domine!*¹

Ezen levelemmel egyidejűleg meg meghalt édes testvéremnek Valentovics Ádámnak a leánya Valentovics Erzsébet hajadon; a ki míg gyámságom alatt volt és házi fegyelem és fölügyelet alatt állott, az utálatos bor és pálinkaivástól valamint ruháinak italszerzés végett való elvesztegetésétől nem volt visszatartható és megjavítható, sőt ocsmány iszákosságában megmaradt és mámorosan veszekedik s öreg özvegy édes anyjának nem akar engedelmeskedni és dolgozni: hogy tehát a jó útra visszavezetessék és megjavíttassék; józanon ugyanis kitűnő magaviseletű; a tallósi kir. fenyítő házba beszállítom egy évre, fönntartván azonban jogomat, hogy őt, ha az éven belül férjhezmenetelre szerencséje akad, anyja beleegyezésével visszahívhassam. A szokott díjat u. m. 24 frt 20 krt valamint ruhabeszerzésre 6 frot, összesen 30 frt 20 krt, előre kifizettem. Rokona és útítársa Steffani János bittsei lakós át fogja azt adni. Ha idővel több költségre lesz szükség, annak kifizetésére magamat kötelezem. Szükség esetében a levél nekem Nyitra- Zsámbokréten, Zsolnán át Bittsére, Trencsén megyébe küldendő. Végül: alázattal kérem Tekintetes és Nagytekin- tetű Uraságodat, hogy őt atyai gondviselésébe fogadni méltóztassék. A miért ígérem, hogy örköre hálás leszek; és magamat kegyébe ajánlva, változatlan tisztelettel maradok

Tekintetes és Nagytekin- tetű uraságodnak.

Bittsén, 1789. Julius 12-én.

alázatos szolgája
Valentovics József
Bittse város lelkésze.

2., *Nagyszületésű Uram!*²

Nekem alólirt özvegy és beteges nőnek van egy Erzsébet nevű leányom, a ki 10 éves, figyelmeztésem, iparkodásom és büntetés által sem bírtam el- szoktatni a szeszes ital- ivástól, azért lefizetem az elrendelt összeget, hogy őt a Tallós városában levő javító intézetbe, de nem veréssel, büntetni kegyes- kedjék fölvenni, alázattal kérem, ha netalán szerencse szolgálna férjhez me- nésre, vagy megbetegedne, azt a jogot fönntartom magamnak, hogy őt az én kívánságomra haza bocsássák, a gondozást és oktatást meg fogom szolgálni.

Kelt Bittsén, 1789. július 11-én.

Francziska Johanna
Valentovics Ádám Özvegye.

¹) A levél latin szövegű. Magyar fordításban közöljük. Eredetije Szeged város levéltárában.

²) Ez a cseh-tót nyelven irt és Agrima József börtöntanító által magyarra fordított levél az előbbeni kéréshez van mellékelve.

Mást mint atyai hatalom, vagy gyámság alatt levő egyént jogerős ítélet nélkül nem utalt be f.-házba a helyt. t.

Példa erre a következő kérésre adott válasz.

Tettes Nemes Vármegye, Kegyes nagy jó Uraim!

Sok bu, és bánotimtul el-nyomorítattván, Kéntenittetem az T. Urak Kegyes Színek eleibe folyamodni, meg vallom, hogy a mit eddig tehetségem szerint földözni kívántam, most nem kevés orczám pirulásával s ki mondhatatlany szivem fájdalomával ki nyilatkosztattni a kéntelenségtül ösztönösztetem:

Már tudniillik nyolcz esztendőktiil fogvást házas társommal töltöm nyomorúságos életemet, a kiis mind egy eöt esztendőktől fogvást a nagy bor ital által annyira magát meg vesztegette, hogy semmi némü módot ki nem gondolhatok, mely által eötet jóra téréhetném, bár csak egy evő késem, kanalam, abroszom, keszkenyöm, Lepödöm, üngöm, vagy s. v. lábra valóm, eg, két főzet vajam, lisztem, tojásom a vagy más zsiradék, vág főzelékem előtte ment maradna, de még testin lévő ruhája se maradhat meg rajta.

Szoknyáját, s. v. kapczáit, gyöngyit, zsebben és nyakán lévő keszkenyeit, czipellője csattyát, imádságos könyvét, olvasóját, több ízben korcsmákon el zálogolta, számtalant a mit meg tudhattam hol vagyon, ki váltogattam, most is sok egygyem, másom oda vagyon, a mint az egész város Lakojival meg bizonyíthatom. Mostan vidékieknél is a lopást kezdi, nem külömben, ah szörnyű gyalázat! a förtelmes életre is magát bocsaitotta, akár Rác, Görög, Zsidó, Czigány, vagy Koldus légyen, tsak ötet itassa, előtte mind kevés, nem tsak hetek, egész holnapokig is oda kóborol.

Eleget én ötét mind szép szóval, Kéréssel, melyek nem használván, Kemény büntetéssel jó útra hozni és a boriul el távosztatni iparkodtam, sőt lánczon kötve is tartottam, de mind haszontalan, most is nem régenten a Kálhát is kitorste, és az lukján ki bujt, ugyan kilenczedik napja, hogy a sz: egyházba, mondása szerint elment, azulta mindig csavarog, és már egynéhányon hozzám jöttek, kiket azulta meg lopot, s minden ruháját, fejköteit, Rékliit, keszkenyőit, pantofliát, és szoknyáját róla lehuszták a borért, engemet neveletlen fiacskámmal, nem egyedül böcsületemtül, és keresetemtül meg foszt, hanem ippenségesen Koldussá teszen; a mi nagyobb, fölöttébb irtózom, hogy ollyasra vete kedik, mellyért mind élete, mind egy Lelke veszendőbe mehet, a vagy épenséggel Hóhér Keze alá juthat. Ugyan azért: hogy eleit vehetném, és ötét jó útra téréhetném,

Borulok inéi alázatossággal a T. N. Vgye kegyes színe eleibe, a nagy Ur-Isten Kedvéért Kérvén, szánakodjanak rajtam, és szegén neveletlen Gyermekeken, s hogy feleségem ezen rós életitül el távosztattassék, s az Népek botránkozásáro ne csavaroghassa!!, s az Ur-Isten meg bántásáro módgya ne

légyen, valami intézést Kegyesen tenni méltóztassanak. Igaz hogy szegénységben élődöm, mindazonáltal ha még nagyobb nyomorúságban költetik is fiammal sénlődöm, hogy csak jobbítását várhossam, kész lézsek néki kenyérit meg szerezni, és a hol lézsen bé szolgálatni.

Újjonnan a T. Urak élöt ezen irgalmasságért térdepelve esedezem holtig illendő tisztelettel maradván. Az T. N. Vgye nagy jó Kegyes Uraimnak

legalázotossab szegén szolgájo

Nemes Kozma Antal m. p.

Pápoi Németh Oskola Mester.

Collat. per ord: Notar.

Ezt a kérést Veszprém megye 1781. május 21-én avval az ajánlattal terjesztette föl a helyt, tanácshoz, hogy kérelmes felesége a tallósi f.-házba utaltassék és szállítassék be.

A helyt. t. azonban 1781. június 21-én kelt válaszában¹ arra utasította a megyét, hogy a „nevezett kihágásos asszony ellen annak rendje szerint port indítson, ítéletet hozzon s azt terjesze föl.“

b., Bécsi rabok.

A tallósi f.-házba, büntetésük kiállása végett Bécsből is szállítottak oda való és ausztriai rabokat, leginkább nőket.²

A szállítás évenként kétszer: május és novemb. 14-én szokott történni. Az 1783. május 14-iki szállítmány 19 főből állott. A szállítás költségeit a bécsi fenyítőházi alap térítette meg. A bécsi rabok állandó létszáma 50 volt. Ezek tartási költségeinek a fődözésére szolgáltak annak a 10.000 frt³ tőkének az 5%-os kamatai, a melyet az alsó ausztriai kormány 1775-ben letétképen átadott a f.-háznak

A magy. udv. kancellária 1782. május 17-én⁴ megkereste a cseh-osztrák udv. kancelláriát az iránt, hogy — miután a tallósi f.-háznak büntetés végett átadott 50 bécsi rabért a 1½ krjával számított tartási díj oly csekély, hogy azon nyomorúságosán tengődő háznak abból évente 833 frtnyi sőt azt meghaladó kára van s ennél fogva a bécsi rabokat olyan csekély díjért ott tartani többé nem lehet: érték ezentúl napjára, úgy mint a magyar rabokért 4 kr. fizetessék, máskülönben a f.-háznak fizetett 10.000 frt tőkét vissza kell fizetni és a bécsi rabokat haza kell küldeni.

¹) O. I. 3938, 1781.

²) A szempezi f.-házba is küldtek Bécsből rabokat 1775. óta, egy abban az évben létrejött egyesség folytán. Lásd ezen mű első részének VII. és IX., fejezetét.

³) Rénes vagy rajnai forint a tallérnak $\frac{2}{3}$ része 60 kr.

⁴) O. I. udv. kancz. 2275, 1782.

A cseh-osztr. udv. kancellária ugyanazon évi július hó 17-én adott válaszában¹ körülményes fölvilágosítást kér a 10.000 frt tőke gyümölcsöztetése és affelől, hogy a rab munkadíjából a f.-háznak mennyi a haszna? a 833 frt évi kárról pedig tüzetes adatokat kíván. Addig míg azt megkapja, ragaszkodik az 1775-ben kiállított kötelezvényhez.

II. József császár ebben az ügyben egy 1783. július 17-én² kelt okmányból kitetszőleg ekképen döntött: „A tallósi f.-ház a mint magam szemügyre vettem sokkal jobb állapotban van mint a bécsi: az első berendezésre adott 10.000 frtot nem lehet tehát attól romlása nélkül visszakövetelni. Ennélfogva meg kell egyezni evvel a f.-házzal abban, hogy az átadandó 50 rabot vagy kevesebb kosztal lássa el mint most, vagy pedig e helyett az 50 helyett csak 40 rabot tartsanak ott.“

A magy. udv. kancellária fölírta ez ellen hangsúlyozván, hogy ha 40 lesz a bécsi rabok száma, akkor is csak 2 kr. jut egy főre s az nem elég, de a császár azt válaszolta,³ hogy „2 kr. egy rabnak, tekintve, hogy ezen fölül munkájával is kereshet még, mindenképen elegendő.“ Elrendelte tehát 1783. szept. 12-én, hogy jövőre csak annyi bécsi rabot küldjenek Tallósra, a menyinyinek napi 2 krral való ellátásáért a 10.000 frt tőke 5"/₀ kamatai kifutják. Azt is elrendelte, hogy jövőre a Pozsonytól Tallósra való szállít, díja megtérítették.

A bécsi rabok közt volt egy Steinerin Margit férj. R..... s grófné nevű nő, lovas kapitány özvegye, a kiért 8 krt fizettek napjára s a kit még 1777. előtt szállították be a szempczi f.-házba. Ennek a tartási díját József császár 1783-ban 2 krra szállította le.

Egy Krauss Rudolf nevű volt írnok is a bécsi rabok közé tartozott. Ezért a hülye rabért a kamarai kincstárból 120 frtot fizettek évente, tartási díj fejében.

A bécsi rabok létszáma:

1783. őszén —	—	—	—	—	—	—	41 volt.
1784. május 16-án	—	—	—	—	—	—	33 „
1784. június 3-án	—	—	—	—	—	—	42 „
Az 1785-ik évből való „örökbevallás szerint ⁴	41						„

Az átlagos létszám a fönnebb hivatkozott okmányok szerint 1783-ig 50, azon innen 40 volt.

¹) O. 1. udv. kancz. 4684/1782.

²) O. 1. udv. kancz. 1008 1783.

³) O. 1. udv. kancz. 8638 1783.

⁴) Ez a fassio Szeged v. levéltárában van meg. Az okmánytárban közöljük.

Egy 1784. május 16-án szerkesztett kimutatás szerint az évi forgalmi létszám 50 volt. Ebből 4 volt férfi, a többi nő. Közülök:

6	hónapra volt elítélve	—	—	—	—	5	egyen
1	évre	—	—	—	—	13	„
1 ¹⁾	„	—	—	—	—	9	„
2	„	—	—	—	—	5	„
3	„	—	—	—	—	4	„
3 ¹⁾	„	—	—	—	—	3	„
4	„	—	—	—	—	6	„
5 ¹⁾	„	—	—	—	—	1	„
6	„	—	—	—	—	1	„
7	„	—	—	—	—	1	„
8	„	—	—	—	—	1	„
9 ¹⁾	„	—	—	—	—	1	„
összesen						50	„

Ezek között olyan rab, a ki büntetésének kiállása után kívánságához képest Magyarországon volt maradandó és a ki magyarországi születésű lévén itt volt szabadon bocsátandó: 10 létezett. Előzőleg már szabadon bocsátott Tallóson 16. Elhalt 1.

A tallósi f.-ház fölhagyása 1784. tavaszán már elhatározott dolog volt.. Ez év folyamában meg is szüntették a bécsi raboknak odaszállítását.

A férfi rabokat Bécsbe 1785. deczemb. 18-án¹⁾ küldték haza,- miután a magyarországi rabok nov. 23-án Szegedre lettek átköltöztetve.

2., A kiszabott büntetés megváltoztatása

kir. kegyelemből történt és pedig

- a. , a halálos büntetésnek időleges büntetésre átváltoztatása,
- b. , az időleges büntetés idejének részben való elengedése,
- c. , a büntetés enyhítése által.

Megváltoztatott még a kiszabott büntetés legfelsőbb engedélylyel

- d. , a büntetési idő meghosszabbítása által is.

A büntetésnek az a., és b., pont alatt említett megváltoztatását e mű harmadik részében tárgyaljuk.

Itten a c., és d., pont alatt irt változtatásokkal foglalkozunk.

Ad c., *A büntetés enyhítéséről* szól a következő okmány:

1) O. l. 789/1786.

2) Hányan voltak? nem tudni. Azon évi aug. 17-én csak 1 bécsi rab volt Tallóson.

A helyt. t. 1783. július 14-én fölterjeszti¹ az udv. kancelláriához a tal-
lói f.-ház igazgatójának véleményét azon 11 rabra vonatkozólag, a kik az
utolsó kir. bizottsághoz büntetésük enyhítése, vagy leszállítása iránt fo-
lyamodtak.

Ehhez a fölterjesztéshez egy személyi táblázat van mellékelve, melynek
utolsó rovatja foglalja magán az igazgató véleményét.

A személyi táblázat fontosabb adatai:

Az első rab tolvajságért 7 évre van elítélve, 6 éve bűnhődik. Vélemény:
iszákosságra adta magát.

A 2-ik testvérenek megöléséért 6 évre ítéltetett. 5 éve bűnhődik. Véle-
mény: mindig beteges, különben csendes és békés.

A 3-ik nagy kihágásokért 4 évet kapott. 1 ½ évet kitöltött abból. Vé-
lemény: ettől jövőben sem lehet semmi jót várni, mert javulásra épen nem
hajlandó.

A 4-ik folyamodó apja megölésének eltitkolásáért 4 évre van elítélve.
Kitöltött 3 ½ évet. 18 ½ éves. Vélemény: csendes és nyugodt.

Az 5-ik emberölésért bűnhődik 5 év óta. 6 évre van ítéltve. Vélemény:
most már csendes és nyugodt embernek mutatkozik.

A 6-ik istenkáromlásért 2 évre ítéltetett. Büntetéséből kitöltött 1 évet.
57 ½ éves. Vélemény: jóllehet istenkáromlás elkövetéséért jött a házba, még
is ezen esetben már javult.

A 7-ik sok tolvajságért 12 évre van elítélve, 19 hónapot töltött ki eddig.
Vélemény: mint nyugtalan és bujtogató ember, úgy viselkedik.

A 8-ik emberölésért 10 évre elítélve közel 6 évet töltött ki büntetéséből. 63 ½
éves. Vélemény: ez arra ítéltetett, hogy vasban legyen, de rossz és egészség-
telen lába miatt a vastól meg kellett szabadítani, különben csendes és békés.

A 9-ik istenkáromlásért elítélt kérelmező 10 évi büntetéséből szintén kö-
zel 6 évet töltött ki. Vélemény: napról-napra javul és jó munkás embernek
mutatkozik.

10-ik gyilkosság miatt életfogytig tartó büntetésre ítélt kikeresztelkedett
zsidó rabnő 5 évet töltött ki. Életkora: 26 ½ éves. Vélemény: május 16-ika
óta kezd keresztyénné lenni, június 30-án meggyónt és különben csendesen
viselkedik.

A 11-ik istenkáromlás, részegség és vétkes élete miatt javulásáig elítélt
rokkant katona 9 évet töltött ki. Vélemény: ivás és káromkodás az ő min-
dennapi szokása és egyáltalában nagyon feslett életű egyén.

¹) O. 1. G499 1783.

Az udv. kancellária 1783. aug. 16-án kelt leiratával az 1., alatt felterjesztett rab a pálcza ütések alul fölmentetik, hátralevő börtönbüntetése alul azonban nem, mivel az jelentetik róla, hogy az ivásnak adta magát.

A többi fölterjesztett egyén részint elkövetett büntettének kegyetlensége, részint a miatt, hogy javulásának nem adta bizonyítékát — kegyelmet nem érdemel.

Ad (I., A büntetési idő meghosszabbítására¹ vonatkoznak az alábbi adatok.

1., Wohlgemuth szegedi f.-házi igazgató 1733. augusztus 12-én kelt jelentése:²

Miután ezen f.- és dolgozóházban a kéznél levő Utasítás szerint az igazgatónak kötelessége nem csak arra nézni, hogy a rabok munkához szoktattassanak és arra rászoktassanak, hanem főként, hogy eddigi hibáikkal és vétkeikkel föl hagyjanak és magukat megjobbítsák és abban az esetben, ha elbocsátásukkor javulásuknak semmi ismertető jele nem volna észrevehető, hogy őket ne bocsássa el.

Miért is mivel Jobbágyi Sámuel rab, a ki Nemes Sárosmegye által fellelt életmódja miatt fenyítés végett 2 évre küldetett ide, s idejét ezen év december havának 11-én már ki fogja tölteni, magát legkevésbé sem jobbitotta még meg és folytonos ivása miatt, jóllehet őt minden arra való alkalmától megfosztani iparkodunk, javulásához semmi reményt nem nyújt; Tehát e miatt megteszem az én legalázatosabb jelentésemet a végett, hogy ennek a korhely embernek más raboknak példaadásul ideje meghosszabbíttassék és addig el ne bocsátassák, a míg magát talán megjobbította. Aztán minthogy a rabok legnagyobb része olyan, hogy legkevésbé sem törekszik magát megjobbitani, azon okból mivel eddig példát nem mutattak neki és idejét kitöltvén mindenik tekintet nélkül elbocsátatott.

Az igazgató említett kötelességét illetőleg hivatkozom az Utasításban foglalt 5-ik pontra, a hol a ruházat tárgyalatik és a 10-ik pontra, a hol az igazgató kötelességéről van szó; hogy tehát senki se bocsátassék el, hacsak elébb magát nem jobbitotta meg.³

¹) A büntetés meghosszabbítása az amsterdami f.-házban is szokásban volt. „A felsőbbsegileg (nem szüleik vagy hozzátartozóik kérésére) letartóztatottak meghatározott időre zárattak el, de rossz magaviselet büntetéséül a fogság utólagosan meghosszabbítható volt.“

Dr. Rippel: Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft. Berlin, üttentag. 1898. XVIII. kötet 449.

²) O. 1. 7686 1783.

³) Lásd a szemeczi f.-házi szöveg első rész VI. fejezetében közölt szolgálati utasításokat.

2., A tallói f.-ház igazgatójának 1787. aug. 1-én kelt jelentése: ¹

A Hárszabályok 9 §-ának 5-ik pontja szerint olyan raboknak, a kik gyakori büntetés után inkább konokságot semmint javulást mutatnak és nagyobb bűntényekért rendkívül való büntetésekkel sújtottak, büntetési idejük 3 hónappal meghosszabbítandó és ha azok ilyen büntetésbe 3-szor esnek, büntetési idejüket egészen elül kell, hogy kezdjék.

Ezen magas intézkedésnek Kovács Ilona 1 évre és Sztojanovics Latinka szintén 1 évre ide ítélt rabnőket alája kell vetni, a kik a f.-házban elkövetett csalások, lopások, rendkívül való káromkodások és összeesküvések miatt rájuk kiszabott ismételt kemény büntetések után szemtelenül a szemembe mondták, hogy elbocsátásuk után az ők megszokott bűnös vágyaikat fogják követni, lopásokat és egyéb cselekedeteket követvén el.

Ugyanerre az ügyre vonatkozik a tallói igazgatónak 1787. szept. 18-án kelt jelentése is, a mely így szól: ²

A magas helyt. t. elrendelni kegyeskedett, hogy Sztojanovics Latinkának és Kovács Ilonának tudtára adassék, hogy rossz magaviseletük miatt büntetési idejüket élűiről kell kezdeniök és hogy egy hó elteltével jelentsem, vajjon ezek a rabnők erre javulást mutattak-e, ennek folytán jelentem alázattal, hogy Kovács Ilona büntetési idejének meghosszabbítását semmibe sem veszi és őt rabtársai között zavart okozván és káromkodván ezen idő alatt meg kellett fenyíteni, Sztojanovics Latinka pedig büntetési idejének meghosszabbítása után 3 nappal a sebész tulajdonát képező rézből való orvosságos poharat ellopta a kórházból és eladta az élelmezőnek, ki őt följelentette, hogy van-e ezen két rabnő jövőre való megjavulásához remény, annak megítélése a magas H. t. belátására bízatik.

Erre a jelentésre a helyt. t. 1787. október 9-én azt válaszolta³ 35445. sz. a. hogy: miután a fölterjesztett okmányokból kitetszőleg Kovács I. és Sztojanovics L. büntetési idejük alatt legkevésbé sem javultak, sőt inkább makranczos, nyughatatlan és a munkában hanyag magaviseletét tanúsítottak, ennél fogva ők a f.-házra nézve fönnálló utasítások értelmében büntetésüket elől kell, hogy kezdjék.

A rákövetkező évben, május hó 14-én az igazgató⁴ jelenti a f. é. inárczius 14-én történt azon intézkedésre vonatkozólag, miszerint Kovács I. még egy hónapig fenyítettessék, — hogy nevezett a közelebről elbocsátott Sztojanovics L. példájára ezen hó alatt jól viselte magát, a mire a Sztojanovics L. elbocsátása befolyású volt, főként pedig nagyon felköltötte az összes rabok figyelmét, hogy megfélemlettek, hogy jelentékenyebb kihágás esetében ők is ilyen elbánásban fognak részesülni.

¹) O. I. .29391/1787

²) Szeged v. I.

³) Szeged v. I.

⁴) Szeged v. I.

B., létszám.

Hiányos adataink szerint a létszám volt:

1781. márczius 9-én 42 férfi, 88 nő	—	—	—	130
1784. április 7-én	—	—	—	84

Az 1785 őszen kelt örökbevallás szerint az átlagos

létszám volt:	—	—	—	101
Ebből magy. országi volt	—	—	—	60,
a többi bécsi.				

1785. nov. 10-én, a Szegedre való induláskor volt a létszám:

magy. orsz. férfi 34, nő 16				
bécsi „ 19, „ 2 ¹	—	—	—	71
1787. márczius 17-én volt a nőrabok létszáma	—	—	—	25. ²
1788. május 23-án	—	—	—	25
1789. április 20-án	—	—	—	24
1789. augusztus 17-én	—	—	—	19

1) A bécsi raboknak 1785. decz. 18-án történt hazaszállításakor is ugyanannyi volt a létszám.

2) Ebből el volt ítélve:

szánd. gyilkosságért életfogytig	—	—	—	—	—	—	—	—	1
mostoha fiának orozva meggyilkolásáért életfogytig	—	—	—	—	—	—	—	—	1
gyermek- gyilkosságért 5 évre és 7 óra	1								
„ 5 évre és 1 óra	1								
„ 3 ¹ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
„ 1 ³ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
„ 1 évre és 7 óra	1								
„ 1 ¹ / ₂ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
„ 1 évre és 2 óra	1								
„ 10 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
„ ³ / ₄ éve	—	—	—	—	—	—	—	—	1
férjgyilkosságért életfogytig	—	—	—	—	—	—	—	—	1
férje meggyilkolásában való részességért 1 ¹ / ₂ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
fiával való testi bűnért 5 évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
paráznaságért 1 évre 1 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
paráznaság, lopás és gyújtogatás gyanújáért 4 évre és 1 óra	1								
mostoha apjával való testi bűnért ¹ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
gyújtásért ³ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
gyújtásért és feslett életért 4 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
gyújtásért és testi vétékért 3 évre és 8 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
lopásért életfogytig	—	—	—	—	—	—	—	—	1
lopásért 1 ¹ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1
lopásért és testi vétékért 5 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
lopásért és férjétől elszökés stb.-ért 7 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	1
káromkodás és anyjának bántalmazásáért 1 ³ / ₄ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	1

Összesen: 25

Beutalások.

1780-ban

beutaltak 10 férfit és 7 nőt, összesen 17 egyént
és pedig:

lopásért	—	—	—	—	—	1—4 évre	8	egyént
gyújtásért	—	—	—	—	—	10	„	1 „
gyermekgyilkosság gyanújáért	—	—	—	—	—	3—4	„	2 „
férje meggyilkolásában való								
bűnrészességért	—	—	—	—	—	8	„	1 „
gyilkosságért	—	—	—	—	—	3	„	1 „
szüleiknek hajuknál fogva való megzei-								
bálásáért	—	—	—	—	—	3	„	1 „
iszákosság és kóbor életmódért	—	—	—	—	—	1	„	1 „
állattal való fajtalanságért	—	—	—	—	—	4	„	1 „
különböző büntettekért	—	—	—	—	—	10	„	1 „

Összesen : 17 egyént.

1781-ben

beutaltak 9 férfit és 12 nőt, összesen 21 egyént
és pedig:

lopásért	—	—	—	—	—	3—6 évre	3	egyént
gyújtásért	—	—	—	—	—	1—2	„	3 „
gyermekgyilkosságért	—	—	—	—	—	3	„	3 „
méregkeverés illetőleg férjgyilkosságért	—	—	—	—	—	4	„	3 „
anyjának, istennek szidalmazásáért és								
kurvázkodásért stb.-ért	—	—	—	—	—	4	„	1 „
botrányos életmódért javulásáig	—	—	—	—	—	1	„	1 „
botrányos életmódért és súlyos kihágásokért	—	—	—	—	—	1	„	1 „
vérfertőzésért	—	—	—	—	—	4	„	1 „
ismételt házasságtörésért	—	—	—	—	—	1	„	1 „
különféle büntettekért	—	—	—	—	—	4	„	1 „
különféle kihágásokért	—	—	—	—	—	1	„	2 „
ismeretlen okból	—	—	—	—	—	2	„	1 „

Összesen : 21 egyént.

Jegyzés 1., A botrányos életmódjáért elítéltek egyike férfi, másika nő. Mindkettőt házastársának költségére utalták be.

2., A különféle kihágásokért elítéltek két egyén mindenike alig 14 éves fiú volt.

3., A férjeik megmérgezése miatt beutaltak egyikének már kiállott fog-sága beszámíttatott.

1783-ban

beutaltak 8 férfit és 15 nőt, összesen 23 egyént

és pedig:

lopásért	— — — — —	2—10	évre	4	egyént
lopás és csalásért	— — — — —	1 $\frac{1}{2}$	"	2	"
csalásért	— — — — —	1	"	1	"
sikkasztásért	— — — — —	3	"	1	"
hamis pénz készítésért	— — — — —	6	"	1	"
gyújtásért	— — — — —	5	"	1	"
gyermekgyilkosságért	— — — — —	2—6	"	4	"
gyilkosságért	— — — — —	4—5	"	3	"
közbotrányt okozó javíthatlan					
életmódért	— — — — —	4	"	1	"
különféle gonoszságokért	— — — — —		"	1	"
különféle kihágásokért	— — — — —	1	"	1	"
ismeretlen okból	— — — — —		"	1	"
" "	— — — — —	4—5	"	2	"

Összesen: 23 egyént.

1784-ben

beutaltak 11 férfit és 2 nőt, összesen 13 egyént

és pedig:

lopás miatt	— — — — —	1—10	évre	6	egyént
gyújtás és istenkáromlásért	— — — — —	1 $\frac{1}{2}$	"	1	"
gyermekgyilkosságért	— — — — —	8	"	1	"
gyilkosságért	— — — — —	3	"	1	"
anyjának bántalmazásáért és több					
büntényért	— — — — —	3	"	1	"
feleségével és nő-testvérével való					
embertelen bánásmódért	— — — — —	1 $\frac{1}{2}$	"	1	"
barommal való fajtalanságért	— — — — —	5	"	1	"
ismeretlen okból	— — — — —		"	1	"

Összesen: 13 egyén.

1785-ben

beutaltak 14 férfit és 4 nőt, összesen 18 egyént

és pedig:

lopásért	— — — — —	1—6	évre	2	egyént
lopás és rablásért	— — — — —	3—6	"	3	"
istenkároml., lopás, gyújtás stb.-ért	— — — — —	5	"	1	"
gyújtással való fenyegetés és javíthatlan					
életmódért	— — — — —	1	"	1	"

istenkáromlás és egyebekért	—	3 évre	1 egyént
istenkáromlás és erkölcstelen életmódért	6	"	1 "
mérgezés és férj. gyilk. kísérletéért	1	"	1 "
vérfertőzésért	— — — —	2—3	" 2 "
bigámiáért	— — — — —	2	" 1 "
gonoszságokért	— — — —	1/2	" 1 "
különféle büntettekért	— — —	3	" 1 "
különféle büntettek, kihágások és botránys életmódért	— —	3	" 1 "
ismeretlen okból	— — —	3	" 2 "
<hr/> Összesen : 18 egyén.			

1786-ban

beutaltak 10 nőt, összesen 10 egyént

és pedig:

lopásért	— — — — —	1—2 évre	2 egyént
lopás és házasságtörésért	— —	1—2	" 2 "
gyujtás és kurválkodásért	— —	4	" 1 "
gyermekgyilkosságért	— — —	2—6	" 4 "
mostoha apjával való vérfertőzésért	1	"	1 "
<hr/> Összesen : 10 egyén.			

1787-ben

beutaltak 13 nőt, összesen 13 egyént

és pedig:

lopásért	— — — — —	1—4 évre	6 egyént
gyujtásért	— — — — —	2	" 1 "
gyermekgyilkosságért	— — —	2—6	" 3 "
ismeretlen okból	— — — —	2—10	" 3 "
<hr/> Összesen : 13 egyén.			

Jegyzés. A lopás miatt elítéltek egyike hadbíróilag elítélt egyén volt. Ennek férje a Kavanogh vértés ezrednél szolgált mint közlegény.

IV.

S Z Ö K É S E K .

Megszöktek a tallósi f.-házból tudomásunk szerint a következők:

1.) 1780. május 9-én Kovács József
2.) „ „ „ Kovács Sándor
3.) „ „ „ Mekeress Keresztély.

Utóbbi 1786. márczius 11-én elfogatván, a szegedi f.-házba szállítottott. Kovács József is megkerült volt. Tallósra vitték vissza. Szökésük úgy történt, hogy a munkateremben a falat az ablak alatt áttörték. Éjjel szöktek ki és Pestnek vették útjukat.

4.) 1782. ápril 16-án megszökött egy ismeretlen nevű rab.

5.) 1783. júniusban Barbossy.

6.) 1784. febr. 10-én Somogyi Béni.

Visszahozták május 4-én.

7.) Ugyanakkor szökött meg Krett János is, a kit július 18-án hoztak vissza.

„Ezek mindketten a szövőgyárban dolgoztak és azon ürügy alatt, hogy a szövőmestertől munkát akarnak hozni, átmentek az őrszem mellett az első udvarba s ott a szövőmester és a pokróczmester lakása közt levő konyhába betörvén, az ablakrácsot (amely nagyon rossz, mint a többi valamennyi) kiütötték és a seborvos kertjéből a falon át megugrottak.“

8.) 1784. októb. 1-én megszökött Schmid János az igazgató udvarából, a hova őrizet nélkül vízért küldték. Magával vitte a pokróczszövőmester előzőleg ellopott 27 írtját.

9.) 1784. októb. 22-én elszökött Csizmadia Ferencz, a ki fölügyelet mellett másodmagával homokásásra volt kirendelve, a f.-ház közelébe. Az őrszeme láttára szaladt el. 1785. febr. 1-én elfogatott.

10.) 1784. nov. 7-én történt a Steinbacherin Anna Mária,

11.) a Kuhtreiberin Anna Mária és

12.) a Lanzin Katalin szökése.

13.) 1785. május 19-én Moravekin Anna Mária reggel 4 órakor az élelmező lakásának padlásáról részint pokrócz-íonalból készített, részint vászonból varrott kötélén leereszkedett az utczára s elillant. 1792-ben fogták el és szállították Szegedre.

14.) 1785. júliusban Mayerin Teréz a búcsú alkalmával a templomból kijövet az idegen nép közé elegyedve a kapun kiszökött, előre magyar rabtársnőitől összeszedett magy. ruhába öltözvén. A személyleírás szerint szökésekor piros posztó váll, kék kötény, rövid magyar ing, zöld és piros csíkos

szoknya, fehér flanell kabát és fehér — négy szögletén piros virágú nyak-
kendő és fekete, magas sarkú magyar csizma volt rajta.

15.) 1798. február 10-én Postye Irina rabnő szökött meg.

A szökésre vonatkozólag három érdekes iromány maradt fenn. Közöl-
jük azokat:

1., Tekintetes V. Ispán Úr!

kegyes Patronus Uram!

Ha a fiák akárminémű vétkes cselekedetekben bátorságot vesznek
Attyok eleiben való fojamodásra, és reménységet megesezt véttségeknél
meg engedésére: engedje meg Tettes Ur! hogy vehessek annyi bátor-
ságot én is magamnak; hogy magam meg tett vétkeimnek megese-
mérésére, megjobbulásomra elszánt igyekezetemnek előtt beszéllő alázatos
Instantiájával jelenhessem meg kegyes színe előtt. Én gonosz cseleke-
deteimért Tettes N. Vrgye eleiben küldettévé, ez előtt majd 4 eszten-
dőkkel, írgalmasságából mint kegyes Attyáimnak a' szenczi megjobbító
házban való küldettésemet és ott több esztendőön való szenvedése-
met sententiául vettem vala, hol is az el múlt pünkösztig szenczrül Tallós
városában által vitettévé, három esztendő és hat heteket töltöttem, akkor
pedig az ablakon keresvén el jöveletemre ajtót másokkal együtt, csele-
kedetemre érdemlett és ítelt büntetésemet azzal nehezítettem, hogy onnan
el jöttem. — Ki midőn esmerősseim és Atyám fiánál meg jelentem, mint
ollyan a' ki még rendelt büntetésem idejét ki nem töltöttem, viszont
ezen Tettes N. Vrgye kezébe küldtettem.

Tettes Úr! kegyes Úr! Nincsenek nekem több Atyáim a'kikhez
fojamodjak, nincsenek irgalmassabb Atyáim mint a Tettes Úr a kinél
bátrabban, és nagyobb reménységgel könyörögjek, hogy az én meg val-
lott cselekedetemnek engedelmet hathatós munkálkodása által előbb moz-
dítani méltóztasson; és ha rendelt büntetésemnek belére vissza menni
parancsoltatom is, a Tettes Nemes Vrmgye tekintvén meg jobbulásomra
el szánt készségemet, még hátra lévő büntetésem idejét meg rövidíteni,
és Atyai irgalmasságával meg vigasztalni. Mellyért a' midőn tovább is
alázatos bizodalominal reménykedem Vagyok

Tettes N. Ordin. V. Ispány Úrnak

alázatos kész szolgája
Kovács József, néhai
Szenczre sententiázta-
tott, és onnan magát
el hozott személy¹⁾

¹⁾ O 1. 7653 1780.

2., Descriptio Joannis Balás in
Magralibus Cottus Barsiensis Carceribus consiluti.¹

Posony Vármegyéből Uj-falu névű helységből mondatik lenni, circiter 34. Esztendősz Papista hitű, közép szerű termetű, erős vaskos, gömbelű képű, Zavaros Szemű, Fekete hajú, szakáid és vergenyés Bajuczu, és kúzszerű Orrú, Ócska Magyar hosszú szőrből, egy Újas ócska foltos számasa Czaichbúl, más pediglen ujjatlan sötét kék posztó Laibliban, á mellyeken, minden féle gombok vannak, egy fél viselt világos kék, és kék sinorra való nadrágban, á mellyen vörös hajtóka is vagyon, toth ócska kalapban, de semmi Mesterséget egyéb Paraszti munkát tud, és úgy mint Sasvény körül oly beszédű, és Sima képű

Sigl. or. jud. J. Cottus Barsiens. Notar.

3., A helyt. t. által Wohlgemuth tallósi ig.-hoz intézett német nyelvű levél,² melynek szószerint való fordítása a következő:

A Mayerin Teréz rabnő szökése miatt f. é. július 29 beküldött jelentésében ugyan fölhoztatik mentségül, hogy már az isteni tisztelet alatt történt kémlés és annak megnyitásakor a káplár és börtönmester a keresztül menők megfigyelésére oda voltak állítva, de tüzetesebb és a mint ilyen házakban szükséges minden egyes emberre kiterjedő megfigyelés esetében nem segített volna sem az álöltözet és annál kevésbé az arcz eltakarása, így a rossz és elégtelen intézkedések mindenkor Önre az igazgatóra háramlanak vissza.

Ennélfogva az igazgatónak a legszigorúbban és kimaradhatlanul bekövetkezendő büntetés terhe alatt meghagyatik, hogy a ház rabjaira szorosabb és éberebb fölügyeletet gyakoroljon és a rabok őrizetéről úgy intézkedjék, nehogy hasonló eset előfordulása alkalmából őt meg kelljen büntetni.

Budán, 1785. any. 16-án.

¹) O. I. 18010 1784.

²) Szeged v. I. 21126.

RABMUNKA ÉS AZ 1783-IKI LEJTÁR

1., Készárúk, lejtár, szőlészeti eszközök.

A tallósi f.-ház iparüzletéről fogalmat szerezhethünk magunknak a Csernyánszky helyt, tanácsi járulnok által 1783. márczius 31-én megejtett vizsgálat alkalmával fölvetv és április 6 -áról keltezett

lejtárból.

A melynek nemcsak iparüzleti, hanem más tekintetben is nagy értékű adatai a következők:

I. Kézmű-árúk:

79	drb	nagy	katona-pokrócz
84	„	egyszerű	„
32	„	fekete csikos	„
2	„	közöns. kettős	pokrócz
11	„	egyszerű közöns.	„
6	„	nagy festett	katona-pokrócz
9	„	közöns. festett	pokrócz
8	„	festett egyszerű	katona-pokrócz
8	„	franciscanus-	pokrócz
102	„	ványolatlan 7/8 rőf széles	béllés flanell
33	„	„	1 „ „ „ „
14	„	„	„ „ Rattin

II. Készárúk a készletraktárban:

939 ^{21/24}	rőf közöns. posztó	41 egész	drbban
213 ^{2/3}	„ „ „	maradék	
23 ^{3/4}	„ közepes „	egy	drbban
64 ^{1/8}	„ „ „	maradék	
7 ^{1/2}	„ finom posztó		
157 ^{1/4}	„ Carasse-posztó	7	drbban
76 ^{23/24}	„ „ „	maradék	
612 ^{3/4}	„ ^{6/4} széles Rattin	27	drbban
139 ^{19/24}	„ „ „	maradék	
27 ^{1/4}	„ 1 rőf széles „	egész	drbban
33 ^{11/12}	„ „ „ „	maradék	
273	„ „ „	festett és barkázott	béllés Boj

14 ^{1/2}	rőf	1 rőf széles festett és barkázott maradék
41 ^{1/4}	"	" " " " " barkázatlan
42 ^{1/2}	"	" " " " " barkázatlan fehér bélés Boj
46 ^{1/2}	"	fehér 3/4 széles posztó-flanell
15 ^{1/2}	"	" " " " " maradék
2433 ^{1/4}	"	1 rőf széles fehér béllés-flanell
108 ^{1/4}	"	" " " " " maradék
6 ^{1/4}	"	csíkos Pergopsán
99 ^{3/8}	"	festett gyapot Moldan
28 ^{1/8}	"	fehér " "
	1 drb	egyszerű gyapot pokrócz
	2	" selyem pokrócz
12	"	gyapot női szoknya, selyem csíkos
16	"	" " " " gyapott "
11	rőf	szürke szövet ¹ 1 rőf széles
38 ^{1/4}	"	" " " 2/3 " "
14	"	" " " gyapottból
184 ^{7/24}	"	Felber
2 ^{2/3}	"	Chalon
162 ^{5/12}	"	Kronwasch
8 ^{1/2}	"	Barcan
64	drb	kis lengyel sapka
110	"	nagy " "
16	"	katona köpenyeg (roquelaure)
2	"	szárnyas "
27	lat	újonan fonott selyem
6	tt	tépett selyem fonal
197 ^{3/4}	tt	gyapot fonal sat. sat.

III. A kápolna mellett levő raktárban:

680	tt	fonott szövő fonal
306	"	" " " " sodrott
43	"	" " " " festett
895	"	flanell fonal, szürke, régi
371	"	" " " fehér "
1694	"	" " " " új
38	"	posztó-fonal
6 ^{1/2}	"	fonott pokrócz-fonal, festett
8	"	" " gyapott női szoknyáknak, festett
6	tt.	fonott és festett szövő fonal.

¹⁾ Pfeffer und Salz Zeich.

IV. A nyers anyagok készlet-raktárában:

1869 tt fonott és sodrott fonal stb.

V. A szövőműhely mellett való férfi hálókamarában:

18 ágy
14 pokrócz
11 „
11 szalmazsák
1 kis szent sír, fölmenő zsámolykával együtt.

VI. Az új férfi hálókamarában:

20 ágy
15 pokrócz
14 „
4 szalmazsák
1 gyalog árnyékszék.

VII. A 6 külön börtönszobában:

4 ágy
6 pokrócz
5 szalmazsák
3 asztal
2 karosszék
2 fonókerék
1 motolla
4 gyalog árnyékszék.

VIII. Az esztergályos műhelyben:

34 különféle gyalú
12 furó, nagy és kicsiny
1 esztergapad
2 faragószék
1 gyalúpad
1 nagy fenőkő
stb.

IX. Az első hálókamarában az asszonyoknál:

16 ágy
10 közöns. kettős pokrócz
11 „
11 szalmazsák
1 gyalog árnyékszék.

X. A második hálókamarában:

9 ágy
3 pokrócz
7 „
9 szalmazsák.

XI. A harmadik hálókamarában:

9 ágy
 5 pokrócz
 3 „
 8 szalmazsák
 n if
 I gyalog árnyékszék.

XII. A negyedik hálókamarában:

12 ágy
 II pokrócz
 12 szalmazsák
 1 gyalog árnyékszék

XIII. Az őrség szobájában:

1 ágy
 1 nagy pries
 5 nagy katona-pokrócz
 stb.

Ezekből, a nagy terjedelmű leltárból kisedett adatokból láthatólag a tallósi f.-házban készítettek

pokróczot 9 fajtát és pedig: gyapjúból, gyapotból és selyemből,
 posztót 3 féle minőségűt: közönségest, közepest és finomat.

Előállítottak a pokróczon kívül még 10 féle szövetet, gyapjút, gyapotot
 és selymet dolgozván föl.

Vásznat is szőttek, de úgy látszik csak kicsinyben.

Találtatott készletben:

244 pokrócz.
 5840 rőf 4555 méter különféle szövet,
 7338 tt 41 métermázsa fonal.

Használatban volt:

2 posztószövő-szék
 6 flannelszövő-szék és
 8 8 kisebb és nagyobb fonókerék.

A pokróczok, szövetek és a fonal értéke az 1783. május 22-én szakértők közbejöttével megejtett becslés szerint 4.662 frt $23\frac{3}{4}$ kr. volt.

A szövött árúkészlet becslésére 1.371 frt 13 kr. volt, de csak 56S frt 18 krt kínáltak érte. A helyt t. 1785. szept. 7-én elrendelte tehát, hogy a legközelebbi pesti vásáron árverés útján adják el azt, a városokban előre dobszóval kihirdetvén az árverést.

A Wohlgemuth igazgató 1783. ápril 21-én kelt előirányzata szerint a f.-házban földolgoztak volna évente 250 m. magyar cigája és 150 m. német gyapjút, összesen 400 mázsányit, a mi 224 métermázsnak felelne meg.

Ez azonban épen nem valószínű. A megelőző években, jelesen 1776—1782-ben, a mint alább látni fogjuk, az átlagos évi gyapjú-beszerzés csak 100 mázsa volt. Ez tehát a mérvadó. Az új igazgató Wohlgemuth úgy látszik nem volt jól tájékozva és igen sokat irányzott elő.

Az is elég, ha 100 mázsányit dolgoztak föl, tekintve, hogy a rabok és rabnők összes létszáma átlag 100 lehetett (1784. ápril 7-én tudjuk, hogy 84 volt). Ennek felét vehetjük, tehát 50-et, hogy állandóan a szövőgyárban dolgozott.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a rabok aránylag csekély létszámuk mellett elég sok anyagot dolgoztak föl s abból milyen sokféle s azok közt finomabb és egész finom szöveteket állítottak elő szakértő munkavezető vezetése alatt (takácsmester és 2 takácslegény volt ottan alkalmazva), továbbá, hogy a szövetekhez való nyers anyagot nemcsak hogy ők tépték, gyaratoiták, fonták, hanem részben legalább ők is festették és ők szőtték meg: a tallósi f.-ház szövészeti iparát virágzónak kellene mondanunk, a mely készítményeinek sokféleségével éppen meglepi az embert!

A Wohlgemuht újonnan kinevezett igazgató 1783. ápril 21-én kelt jelentéséből azonban arról értesülünk, hogy az árukon nemcsak azért kell minél előbb túladni, mert nagy részük molyette, hanem azért is, mert többi részük igénytelenül és rosszul van készítve (rosszul festve).

Kellett tehát hibának lenni a készítményekben, de a szövőgyár azért jelentékeny volt.

Üzlete azonban rosszul ment a f.-háznak. Erre vall a nagy árukészlet, a miből a leltározóban kívül sok volt még künn a posztónyíronál, ványolónál, festőnél, meg a zálogházban is. De hogy mennyi? azt nem lehetett kideríteni a vizsgálat alkalmával! Micsoda hanyag kezelés és ellenőrzés volt az! Nem csoda, hogy rosszul ment az üzlet.

A leltár adatai szerint a rabok szabósággal is foglalkoztak, készítvén lengyel sapkát, katona-köpenyeget, (roquelaure), szárnyas köpenyeget sőt selyem-csíkos női szoknyát is.

Úzték még az esztergályos és asztalos ipart.

Nagyon érdekes adatai a leltárnak azok, melyek a rabok hálószobáira vonatkoznak, mert ezekből kétségtelen módon kiderül, hogy a rabok akkor nem priesen háltak mint később Szegeden és még a 19-ik század második felének kezdetén mindenik hazai f.-házban — hanem ágyban, szalmazsákon, mint mostan.

(A vizsgáló biztos latin nyelven szerkesztett és kivonatossan fönebb közölt jelentéséhez mellékelte német szövegű leltárban, a hálókamarában levő bútorok között ugyanis mindenütt Beth-Statt és Stroh-Sack félremagyarázhatatlan értelmű kifejezés fordul elő, az őrszobánál pedig az áll, hogy: 1 Beth-Statt, 1 Grosse Brütschen. Itt tehát az ágy és pries egymástól a leghatározottabban megkülönböztetve és egymással úgy szólva szembe állítva szerepel).

Az is kitűnik a leltárból, hogy a hálókamarában, a női kórházban és a külön börtön-szobákban gyalogszékek voltak elhelyezve, valamint az is, hogy a f.-háznak kézi gyógyszertára is volt, a mely — egy szekrényben elhelyezett — 38 cserép tégelyben levő orvosságból és 13 üvegből állott.

A rabmunkára vonatkozó egyéb adatok:

1.

A fönnebbi leltárban kitüntetett iparüzleti készárúk megbecsléséről 1783. márczius 21-én szerkesztett részletes

kimutatás.

darab	röf	font	K É S Z Á R U	Becsár		Összeg	
				frt.	kr.	frt.	kr.
73	—	—	Nagy katonai vagy széles kettős pokrócz	2	24	175	12
2	—	—	Ugyanaz	2	—	4	—
2	—	—	Ugyanaz	1	45	3	30
65	—	—	Ugyanaz vagy széles egyszerű pokrócz	1	15	81	15
32	—	—	Fekete csikos pokrócz	2	18	73	36
9	—	—	Egyszerű közönséges pokrócz	—	42	6	18
2	—	—	Augsburgi vagy francziscanus pokrócz	3	36	7	12
6	—	—	"	1	30	9	—
3	—	—	Nagy festett katonai pokrócz	3	15	9	45
3	—	—	"	1	45	5	15
9	—	—	Festett közönséges	1	45	15	45
8	—	—	Festett egyszerű	1	15	10	—
1	—	—	Egyszerű gyapot	3	30	3	30
2	—	—	Csikos selyem	12	—	24	—
1	—	—	Sima selyem	11	—	11	—
12	—	—	Gyapot női szoknya selyem csikos	3	30	42	—
16	—	—	gyapot	3	—	48	—
—	1153	—	Különb. színű közönséges posztó	—	39	749	27
—	87 ^{1/8}	—	Középfinom posztó	—	45	65	39 ^{3/8}
—	7 ^{1/2}	—	Finom posztó	1	6	8	15
233	—	—	Carasse-posztó	—	36	139	48
752	—	—	3/8 széles Rattin	—	42	526	24
60	—	—	Röf-széles	—	20	20	—
287	—	—	" festett és barkás Béllésboj	—	15	71	45
41	—	—	" barkátlan	—	15	10	15
42 ^{1/2}	—	—	" fehér	—	11	7	45 ^{1/2}
6 ^{1/4}	—	—	Csikos Pergopsán	—	14	1	27 ^{1/4}
99 ^{1/4}	—	—	Festett gyapot Moldon (vagy Molton)	—	36	59	28 ^{1/2}
28 ^{1/8}	—	—	Fehér	—	30	14	3 ^{3/4}
11	—	—	Röf-szélés szürke szövet	—	30	5	30
38 ^{3/4}	—	—	3/8 röf széles szürke szövet	—	15	9	41 ^{1/4}
14	—	—	" " " gyapotból	—	15	3	30
184	—	—	Jelpa	—	36	110	24
2 ^{1/2}	—	—	Chalon	—	20	—	53 ^{1/3}
162	—	—	Kronwasch	—	24	64	48
8 ^{1/2}	—	—	Bercan (vagy Barcan)	—	30	4	15
40	—	—	Nagy lengyel sapka, tarka	—	39	26	—
70	—	—	" fekete	—	30	35	—
64	—	—	Kis " " "	—	20	21	20
16	—	—	Katona-köpenyeg (roquelaure)	2	45	44	—
2	—	—	Szárnyas köpenyeg	2	51	5	42
—	—	190	Fonott gyapjú	1	—	190	—
—	—	235	Finoman font szövőfonal	—	51	199	45
—	—	445	Fésült szövőfonal	—	24	178	—
—	—	43	Festett szövőfonal	—	51	199	45
—	—	306	Sodrott " " "	—	27	137	43
3418	—	—	Röf széles fehér Béllésfanell	—	13	740	33
3060	—	—	3/8 széles " " "	—	12	612	—
62	—	—	3/4 " Posztófanell " " "	—	30	31	—
Összesen						4662	23 ^{9/24}

) O. I.

Wohlgemuth Dániel
igazgató.

2.

A pozsonyi helytartótanács által, hív. szám nélkül Wohlgemuth Dánielhez, a tallósi fenyítő- és dolgozóház újonnan kinevezett igazgatójához 1783. márczius 24-én intézett rendelet¹ kivonata:

Ő cs. kir. apóst. Fölsége a hiányokon és rendetlenségeken segítő és ezen dolgozóháznak állapotán javítandó, a következőket méltóztatott legkegyelmesebben elhatározni:

1- ször. Még egy vagy két szobát kell szövőszékekkel berendezni, alkalmas legényeket munkára fölfogadni.

A pokróczkészítő, anyagok beszerzésére ritkábban küldessék ki és hogy ne kelljen neki jövőre tettemes költségek elfecsérlésével olyan gyakran orsz. vásárookra utaznia, meghatároztadk ezennel, hogy a készítmények egy része a szempczi árvaház igazgatójának Geramb-nak elárusítás végett átengedtessek, másik részét pedig adja el a pozsonyi zálogház, melynek rendeltetésénél fogva a fenyítőház érdekének előmozdítása a hivatása.

2- ször. Jövőre főként olyan czikkeket kell készíteni, melyeket nem szükséges ványolni és nyírni és a melyek úgy a fenyítőháznak magának, mint a szempczi árvaháznak nélkülözhetetlenek: ilyenek foglyok és árvák számára való ingnek, lábravalónak, lepedőnek alkalmas vászon, *durva pokrócé és a mindkét nemű foglyok ruházatához szükséges igen durva gyapjűszövet*, az árvaháznak való legsilányabb fajta asztalnemű.

A jobb minőségű pokróczokat Pozsonyban a zálogház, Szempczen pedig Geramb igazgató a fenyítőház minden megterhelése nélkül kényelmesen elárusítja.

Jövőre óvakodni kell olyan czikkeek készítésétől, a melyeket nem lehet a ház nyereségére könnyű szerrel eladni. Világos, hogy a készítményeknek speculatio és belátás nélkül való gyártásával a háznak tettemes kár okoztatott és az orsz. vásárok fölkeresése nem haszonnal, hanem kárral járt és azon czikkeekben, melyeknek nem akadt vevője a molyok kárt tettek.

3-szor. Az elhalt Falster festő ügyetlen festése következtében foltossá lett darabok, a mennyiben nem adhatók el, újra festendők és azután Pozsonyban, Tallóson vagy Szempczen a lehető legjobb áron értékesítendők.

4-szer. Az igazgatónak és ellenőrnek (Gegenhandler) szoros kötelességévé tétetik, hogy a könyveket a nekik előszabott útatisások értelmében legszigorúbb felelőség terhe mellett rendesen vezessék, ha rendetlen kezelésük esetében kárt okoznának, annak megtérítésében kérlelhetetlenül el fognak marasztaltatni.

5-szor. Miután Santner volt igazgató szállítási és a szempczi földél kijavításáért való 1.313 f. 03 knyi költségeinek megtérítését kérte, ennél fogva az igazgató ezennel megbízatik, (valamint ebben a tárgyban Geramb igazgató lakhelyén kihallgattatik) hogy az ügyet mielőbb úgy intézze el, hogy az ilyen porlekedés kellően megvilágosíttassék és arról ide jelentés tétessék.

¹) Szeged v. I.

7- szer. A réz konyhaedény évenként legalább egyszer, ha szükséges félévenként is megónoztassék.

8- ssor. A közös konyhába s onnan a mindkét neműek munkatermébe való szabad belépésből származó rossz következmények megelőzésére intézkedések teendők.

3.

A f.-ház részére töldolgozasra beszerzettek az 1776—1782-ik években.¹

303 ^{1²}	tt selymet,	melynek ált. ára volt	4	frt
54.323 ¹ / ₄	„ juh-gyapjút,	„ „ „	32	„
93.100	„ czigája	„ „ „	16	„
6.194	„ flamand	„ „ „	35	„
3.860 ¹ / ₄	„ gyapotot	„ „ „	65	„

Esik ebből átlag egy évre:

43	tt selyem		
7.760	„ juh-gyapjú	77 ¹ / ₂ m.	43 ¹ / ₂ mm.
1.330	„ czigája	13 „	7 ¹ / ₂ „
885	„ flamand	9 „	5 „
551	„ gyapot	5 ¹ / ₂ „	3 „

Úgy látszik, hogy a juh-gyapjú az, a mely másutt „német gyapjú“ néven fordul elő. Selyem birka gyapja kellett, hogy legyen. Külföldi termék volt. Ebből válogatták ki a drágábbnak jelzett „flamand“ gyapjút. A „czigájából“ és a „bánsági“ gyapjúból készítették a pokróczokat. A katona pokróczokat most is abból gyártják.

Az 1783. őszén Pozsonyban, Váczon s más helyt összevásárolt bánsági és magyar czigája gyapjú ára 12¹/₂;—14¹/₄ kr. volt.

4.

A Wolhgemuth igazgató által 1782. április 21-én fölterjesztett

Előirányzat⁵

arról, hogy a tallósi nyilv. fenyítő- és dolgozóház egy év alatt vagy egyik gyapjú-nyírástól a másikig, úgy magyar czigája mint német juh-gyapjúból mennyit képes földolgozni,

ugyanis:

magyar czigája gyapjúból —	—	—	250 mázsányit*
német juh-gyapjúból —	—	—	150 „

¹) O. l. 35996 1786. Ezek az adatok részben arra az időre vonatkoznak — 1776-79 évekre — mikor a f.-ház Szempezen volt.

²) O. l. 3783.

³) Az 1782. június 20-tól december végéig terjedő időről szerkesztett napló szerint azon évi gyapjú fontja 25 kr., a téli gyapjúé 20 kr., a tépni való selyem-é pedig 2 frt volt.

Jegyzés. Miután a magyar czigáját évenként csak egyszer és pedig tavasszal nyírják meg, ennél fogva a czigája vagy pokrócz-gyapjút nem lehet nyári és téli nyírásra fölosztani s így azt mindig tavasszal vagy nyáron kell beszerezni.

Nemkülönben mivel a flanelhez a nyári és téli német gyapjú vegyítve dolgoztatik föl, azért javasolni lehet, hogy tavasszal 45 m. téli és 45 m. nyári, azután ősszel 30 m. nyári és 30 m. téli juh-gyapjú szereztessék be.

5.

Egy 1785. július 19-éről kelt üggyirat szerint a flanelt és pokróczot azon év tavaszán próbaképen a vöröskői gr. Pálffy-féle ványolómalomban kezdték ványolni.

Addig a flanelt Bazinban, a pokróczot Maniga községben ványolták. A pokrócz darabjának ványolása eddig egyre-másra 1¹ 2 krba került. Most egy keskeny-é 1 krba, a széles-é 1¹ 2 krba kerül. A szállít, díj ezenkívül 120 drbonként 4 frt volt, most 150 darab-é 4 frt.

A ványolást az intézet pokróczszövő mestere végzi. Eddig szállítással együtt 2 vég flanel ványolása 34-/r, kr. költségbe került, most csak 27¹ krba jön.

Ez azonban csak kísérlet maradt, mert a raboknak Szegedre való átszállítása már el volt határozva.

A helyt.-t. Beyschach Sebestyén szövőmestertől 305 frt 21 kr. értékű szövéshez való szerszámot és szerelvényt vásárolt 305 írtért és annak átvételét és kifizetését a tallói f.-ház igazgatójának 1783. nov. 20-án elrendelte.

Ezek között van:

1 hatvan orsós fonógép egy vagy két személyre való ¹	70 frt — kr.
4 drb. berlini szövőszék minden hozzávalóval, bordával együtt ű 25 frt.....	100 „ — „
1 drb. linzi szövőszék.....	25 „ — „
5 rendbeli borda n 5 frt 30 kr.....	25 „ 30 „
1300 drb. finom fonalhoz való orsó a 2 kr.	43 „ 20 „
stb. stb.	

2. Munkakereset. számadások.

A labok fizetőlisztája szerint, mely az 1785. októb. 30-tól 1786. októb. 31-ig terjedő katonai évről szól:

¹) Ez a fonógép olyan kézi tologép lehetett, mint a milyen a szamosujvári fegyverintézetben a pokrócznak való gyapjúfonal készítésére ma is használatban van.

Novemb. 17-ig 39 rab dolgozott, ebből 4 férfi, a többi nő volt.

Novemb. 18-tól márczius 11-ig 22-en, azontúl 17-en, 1786. aug. 6-tól kezdve 21-en dolgoztak.

A főnaplón kívül vezettek:

- 1., anyagnaplót, vezették
- 2., a beszerzésekről és javításokról szóló naplót,
- 3., a személyi kiadások naplóját,
- 4., a ruházati és
- 5., a szövészeti naplót.

VI.

ÉLELMEZÉS

Az élelmezésre vonatkozólag több okmány maradt fenn abból az időből, mikor a f.-ház Tallóson létezett.

Ezeket az okmányokat közöljük keletkezésük sorrendjében, előre bocsátván azt — az árjegyzéket is tartalmazó — étlapot,¹ a mely a Santner igazgató által az élelmező részére 1782. nov. 5-én kiadott utasításhoz van mellékelve s a mely az élelmezésről tüzetes tájékoztatást nyújt.

Magát az utasítást nem közöljük, mert az a szemeczi f.-házból szóló első rész VI-ik fejezetében egész terjedelmében közölt szóig, utasítások 10 pontja 7-ik alpontjának szóról-szóra való másolatát képezi.

1.,

Az 1782-ből való étlap.

Vasárnap: 1 meszelyes- kanálnyi tészta, vágott laska, koczkás tészta vagy árpa $\frac{1}{4}$ tt.³ marhahússal levessel együtt 2 kr. vagy pedig $\frac{1}{4}$ tt. marhahús 1 meszelyes kanálnyi zöld főzelékkal együtt leves és tészta nélkül szintén 2 kr.

Hétfőn: a rabok saját kenyérüket kell hogy a levesbe aprítsák, ellenben kapnak egy kanálnyi becsinált paczalt és $\frac{1}{4}$ -tt. marhahúst.

Kedden: 1 meszely öreg szemű árpa levessel és $\frac{1}{4}$ tt. marhahús vagy 1 kanálnyi savanyú káposzta és $\frac{1}{4}$ tt. marhahús.

¹⁾ Szeged v. l.

²⁾ Egy meszely a bécsi pint $\frac{1}{4}$ része 0.353 l.

³⁾ Egy font 0.560 kgr.

Szerdán ismét saját kenyereket kell, hogy a rabok beleaprítsák a levesbe ellenben (kapnak) 1 kanálnyi borsót $\frac{1}{4}$ tt. marhahússal.

Csütörtökön: 1 kanálnyi tészta levessel ¹ i tt. marhahús és 1 porció vetemény főzelék.

Péntek: 1 kanálnyi leves lencsével vagy paszulylyal és két nagy gombóczaal.

Szombaton: 1 kanálnyi hagymaleves, 1 kanálnyi megszírozott laskával vagy csipedettel.

1 porció marhasült $\frac{1}{2}$ tt. nyers húsból mártással 2 kr.

1 „ disznósült $\frac{1}{2}$ tt. nyers húsból $1\frac{1}{2}$ kr.

1 „ ürü $\frac{1}{2}$ tt. húsból $1\frac{1}{2}$ kr.

1 libaszárny 5 kr.

1 porció malacz 5 kr.

2.

A helyt. t. 1783. márczius hó 24-én kelt rendeletének 22-ik pontja:

A kenyérsütés ezután -----a házra bizatik, de avval az elővigyázattal azonban, hogy az ellenőr maga öntse a sót a tiszta vízbe és annak fölolvadása után épen az a sós víz, az ő vagy a fölügyelő¹ jelenlétében elegyítessék a lisztel, hogy ez által az elegendően kiadott só kevesbítése megakadályoztassék.

3.

A helyt. t. 1783. április 9-én Knoll Lajos élelmezőhöz intézet rendelete:

Knoll Lajos értesítetik, hogy a tallósi f.- és dolg.-házba élelmezőnek fölvétetett és hogy attól a naptól kezdve, melyen nevezett házat ellátja, 150 frt fizetést fog kapni.

Egyébként Wolhgemuth Dániel igazgató fogja Önnek a magatartására vonatkozó oktatást megadni és a konyharendet megszabni, a melynek pontos megtartására figyelmeztetik.

4.

Az igazgató 1783. október 31-én egy specziális eset alkalmából tett jelentéséből³ az tűnik ki, hogy:

¹) Azért fölügyelő, mert a helyt, t.-nak a f.-ház Szegedre való átköltözése alkalmá- 1785. októb. 16-án kiadott rendeletének egyik passzusa szerint „az igazgató, ellenőr és a fölügyelő egymást kölcsönösen ellenőrzik.“

²) O. l.

³) O. l. 10688 1784.

„ezen ház alapításakor legfelsőbb engedélyvel megállapított, hogy a minden rabért beküldött 24 frt csupán a ház fönntartására a szükséges javításokra, az anyagok beszerzésére és a fizetések teljesítésére szolgáljon, a raboknak ellenben a napi kenyér mellett készpénzben annyi fizetessék ki, a mennyit kézi munkájukkal a héten át kiérdemeltek.

A panaszos a kenyér mellett hetenként 10 krt kapott, a mely elvégzett munkájáért bére volt. Ennélfogva a házon 24 frtját illetőleg nincs mit követelnie.“

5.

Étlap¹⁾

a tallósi fenytő- és dolgozóház számára, minden hétre beosztva, u. m :

Vasárnap :	1	meszely rántás-leves, meg
	1	„ paczal.
Hétfőn :	1	„ árpakása-leves, meg
	1	„ paszuly, mint főzelék.
Kedden :	1	„ paszuly-leves, meg
	1	„ savanyú tüdő. ²
Szerdán :	1	„ borsó-leves, meg
	1	„ paczal vagy savanyú tüdő.
Csütörtökön :	1	„ rántás-leves, meg
	1	„ zsiros kása vagy pohánka.
Pénteken :	1	„ kenyér-leves, meg
	1	„ lencse, mint főzelék.
Szombaton :	1	„ rántás-leves, meg
	1	„ paszuly vagy keverék. ³

Minden levesbe egész héten át kenyeret kell bele aprítani, egyébként az élelmező az időhöz és a vásárokhöz képest más, fönnt be nem iktatott szatócsárút is használhat és azt napjára beoszthatja, de mindenféle ételnek jól meg kell sózva, rántásozva és főve lennie; hogy azonban ne legyen szabad a rabokon hasznót keresnie, havonta, szabad lakáson és fán kívül 6 frt 40 kr. köttetik és fizettetik ki neki.

Kelt Tallóson, 1787. deczemb. 1-én.

(P. h.)

Trangl József s. k.
igazgató.

¹⁾ O. I. 19918/1790,

²⁾ Illetőleg tüdő, máj és szív-vagdalék. Pájsli (Geschnatel).

³⁾ Ritscher. Ez az étel a katonai étlapon ma is szerepel. Külön-külön megfőzött és azután össze-elegyített, rántással ellátott rizsből és babból, néha borsóból és árpakásából áll. De hús is jár hozzá. „Czakunpak“ a népies neve. Hivatalosan „tábori keveréknek“ hívják.

Ez az étlap a mostani drágaság megszűntéig lesz érvényes és addig a jelenlegi élelmező Hofmann János részére általam alulírott által helybenhagyatik, engedélyeztetik, aztán megerősítetik.

A tallósi f.-házban 1789. szeptember 30-án.

(p. h.)

Privitzcr József s. k.
igazgató.

Megjegyzendő, hogy a napi levesért meg a paczalért vagy főzelékért csak 2 krt fizettek a rabok, miért is könnyű kitalálni, hogy mit lehet adni azért az árért annál inkább, hogy a levesbe beleapritani való 7 tt. fekete kenyérnek 24 kr., egy itcze árpának 7 és 8 kr., a borsónak 8 kr., paszulynak és kásának 5 és 6 kr., a lencsének 6 és 7 kr. az ára, a mészárostól belső részt nem lehet kapni mert azt itten a húshoz mérik.

VII. F E G Y E L E M.

Erre vonatkozó adataink:

1.

A Wohlgemuth Dániel újonnan kinevezett igazgatóhoz 1783. márczius 24-én intézett helyt, tanácsi rendelet ide vágó intézkedései:

Minekutánna a nős és verekedésért Abaujvármegye részéről 5 évre elitéit Havas János egy bizonyos Strumphin Katalint, a ki gyermekgyilkosságért a 16 szepességi város által 8 évre ítéltetett el — teherbe ejtette, de a ki (már mint Havas) a volt igazgató által, mert orsó, kerék és más eszközök, székek, ágyak és hasonló fa-bútorok készítésével a háznak hasznot csinált, szorgalmas és békés természetű volt, Strumphin Katalin özvegyasszony pedig a volt igazgató neje által szoptatós dajkának vétetett föl — büntetlen maradt, hogy tehát a bűn mások botránkoztatására ne részesüljön büntetlen elnézésben, mi által a volt igazgató tisztére méltatlanná tette magát, ezért nevezett Havas, miután fogsága a f. 1783-ik évi február 11-én letelt, bűnhődésére bűnének melylyel magát fenytése ideje alatt bemocskolta, büntetése a hivatkozott febr. 11-től számítandó $\frac{1}{4}$ évvel meghosszabbíttatik és úgy ő, mint Strumphin, a kinek különben még több ideig tart fogsága, 24 erős korbácsütésből álló jól megérdemelt büntetéssel sújtatnak. (Ez a korbácscsapásokkal való büntetés az összes nőrabok jelenlétében fölolvastatott és példaadás okáért végrehajtatott.)

¹⁾ A megjegyzést az élelmező teszi, mert az étlap az ő — 1790. július 6-án kelt — kéréséhez van másolatban mellékelve, a melyben a helyt, t.-hoz a 2 krnyi kosztpénz föl-emeléséért folyamodik, hivatkozván a drágaságra.

— — — Az ítéletek szabályszerűen végrehajtandók; a vízen és kenyeren bizonyos napokon való bojt pontosan megtartandó, azok a kik bilincsre vannak ítélve nem hagyandók szabadon s több efféle: aztán mivel az ilyen büntetések *üdvös javulás végett* szabadak ki, azért az igazgatónak ilyen büntetésre méltó elnézése súlyos felelősséget fog maga után vonni.

Miután a kiadott utasításokat helytelenül magyarázva a volt igazgató, a többi házi tisztviselők és szolgák a mindkét nemű foglyokat saját szolgálatukra önkényesen használták — — — ennél fogva az igazgató, a többi tisztviselő és házi szolga állásuktól való múlhatatlanul bekövetkezendő megfosztás és elbocsátás terhe alatt komolyan figyelmeztettetnek, nehogy rabot vagy rabnőt alkalmazzanak bármi legcsekélyebb névvel nevezendő és bármilyen ürügy alatt előforduló magán munkára, ha mindjárt fizetésért és kosztért kívánnák is azt és ez a büntetés vár arra is, a ki efféléről tudomással bír és azt az illető helyre azonnal nem jelenti föl.

Ha Pecskeő József a malomból még nem hozatott volna vissza, a mint azt a kir. bizottság (börtönvizsgáló bizottság t. i.) elővigyázóan elrendelte, úgy az azonnal történjék meg és a büntetés rajta ítélete szerint hajtassék végre.

Mindez a czélből közöltetik az igazgatóval, hogy addig is, inig az új utasítást megkapja, az egész házi személyzettel együtt pontosan tudja, hogy mihez tartsa magát. A kir. magyar helytartótanácsból.

2.

Resinetz Simon fölügyelő¹ jelentést adott be a helyt.-tanácshoz mindjárt a mint állását elfoglalta, a melyben panaszkodik, hogy a f.-házban a fegyelmet és rendet illetőleg nagy rendetlenséget talált s intézkedést kér tétetni ennél fogva az iránt, hogy:

1., az örök és rabok engedelmeskedjenek neki és köteles alázatossággal viseltessenek iránta,

2., hogy a szabadult rabok ne tartózkodhassanak Tallóson és az örökkel ne járhassanak egyik korcsmából a másikba botrányt okozni,

3., az összes munkatermek, az összes munkavezetők és legények alája rendeltessenek, minden elvégzett munkadarab neki bemutatassék és az ő aláírásával ellátott czédula tétessék azokra s avval helyeztessék el a raktárban,

4., hatalmaztassék föl, hogy mihelyt valami rendetlenséget tapasztal, az azonnal megvizsgáltassék és megbüntettessék (így!);

5., a megrendeléseket a munkatermek számára az ő ajánlatára tegye meg az igazgató és vele bíraltassa el azokat.

¹) Zuchtvater régiesen Zuchtvatter. Ennek hatáskörét lásd a szempczi f.-háznál.

Ezen beadvány az igazgatóval közöltetvén, ő arra 1783. június I-én megtette észrevételeit, jelentvén, hogy panaszló a mint május 13-án reggel beiktatott már délután eltávozott onnan azon ürügy alatt, hogy holmiját oda szállíttassa és 17-én már beadta panaszos följelentését. Megczáfolja azután a vádakát és hivatkozik az Utasításra és arra, hogy nevezett nem a gyárak fölügyelőjévé és igazgatóvá, hanem a rabok fölügyelőjévé neveztetett ki. Nem is ért egyéb munkához, mint a festéshez, mert kelmefestő volt s mint olyan sem boldogult, hanem tönkre ment.

1783. június 22-én jelenti az igazgató, hogy Resinetz fölügyelő veszélyes lázadást okozott a mint belépett az intézetbe. Az ő szemében az alantasak nem érnek semmit, csak ő tud és akar intézni mindent. A rabokat megnyerte magának, azok mindenki másra félvállról néznek. Az igazgató rendeletével szemben engedetlen, kötelességét nem teljesíti. A múlt héten majdnem lázadás tört ki, a melynek ő az oka. Négy rabot kurta vasra kellett verni és elkülöníteni. Elkezdett a házban különféle dolgokkal hír nélkül kereskedni s az által az élelmezőnek kárt okoz. Tegnap a kulcsárral veszekedni kezdett és az igazgató megkérdezése nélkül elzáratta azt. Kérdőre vonatván ezért, a kulcsokat az igazgatónak kiabálva oda dobta és megköszönte a szolgálatot. Mire az igazgató kibocsáttatta a kulcsárt s őt záratta be az örszobába. Egyik kulcsárt miatta az első héten el kellett tenni, a másik 8 nappal ezelőtt megszökött, a harmadik fölmondta a szolgálatot. Az igazgató az ügy megvizsgálását és a bűnös megbüntetését kéri.

A helyt. t. Resinetz fölügyelőt másnap, június 23-án szolgálatából elbocsátotta.¹

3..

A helyt, t.-nak Wohlgemuth Dánielhez 1785. aug. 29-én intézett rendelete,²

A kitörni akaró rabok ellen a pozsonyi másodk alispán által legközelebről megejtett vizsgálatból kitűnik, hogy Dobos Jánosnak ebben az összeküvésben nem volt része, sőt Sornodi Béni, teljesen kimenti őt, a miért ő minden büntetés alól fölmentetik: ellenben Sornodi Béni, Fekete György és Pék Pál találtattak a tulajdonképen való fölbujtóknak és részeseeknek, mivel azonban a két első mint nemes ember munkájukat büntetésre méltó szándékuk idejétől fogva vasra verve teljesítik, nem kevésbé Pék Pálnak külön áristomban nyakán és testén meglánczolva, kezén megvasalva, evvel a láncz-teherrel kell nappal munkáját elvégeznie és ugyanilyen módon az éjét eltöltenie, ezért mostani büntettükért egyéb nem szabandó ki rájuk; hanem ez a büntetés biztonság tekintetéből megfelelőnek és elegendőnek ismertetik el.

¹) O. 1. 4937.

²) Szeged v. 1. 21658 1785.

VIII.

VAGYONI HELYZET.

A f-ház vagyoni helyzete kezdettől mindvégig, Szempczen való létesítésétől Szegeden történt megszüntetéséig nagyon kedvezőtlen, mondhatni nyomorúságos volt.¹ És pedig azért, mert kevés volt a jövedelme s a mi lett volna, az sem folyt be rendesen.

Biztos jövedelmét csak a kamaránál előbb 3-, utóbb 4%-ra elhelyezett 3.000 frt tőke² 130 frtnyi és a Végh Ignác udv. kamarai tanácsosnál levő 16.000 frt 5%-os 800 frtnyi kamatai képezték.³

A rabok tartási díját, a mi fejenként és napjára 4 krban volt megállapítva és a mit a rabok vagyontalansága esetében az őket elítélt törv. hatóság házi pénztára volt köteles félévre előre fizetni: a törv. hatóságok állandóan pontatlanul fizették. 1783. június végén pl. 1.840 frt volt a hátralék.

Az intézet részére az egyetemi alapból rendelt évi segélyt⁴ sem fizették ki pontosan. 1789. aug. 17-én kelt fölterjesztésében az igazgató panaszkodik a fölött, hogy a f.-ház annak a 2.000 frtnyi évi segélynek csak $\frac{1}{4}$ részét kapja és kimutatja, hogy a f.-háznak 3.000 firtal több az évi kiadása mint a bevétele.

¹) Privitzer mikor az intézet igazgatását 1789-ben átvette, nem talált a pénztárban egy krajczárt sem. De nem volt az intézetnek sem fája, sem olaja, sem élelmiczikke a kenyérén kívül, a mit hitelben kapott. O. 1. 38606/1789.

²) Ez az esztergomi érsekség jövedelméből az 1768. febr. 20-án kelt udv. kancz. rendelettel tétetett be a kir. kam. kincstárba kamatozásra, a f.-ház részére. Lásd az „Előzmények“ fejezetben 5. sz. a.

³) Ez a tőke 9.000 írta apadt le. Ugyanis a bécsi rabok 1785-ben a tallósi f.-ház férfi rabjainak Szegedre történt átszállítását megelőzőleg hazaküldetvén: az alsó-ausztriai kormány által részükre — ezen összeg kamataiból való ellátásukra — letétbe helyezett 10.000 firtot vissza kellett fizetni. Hogy ez megtörténhessék, azért mondtak föl Végh Ignác örökösének a náluk künn levő 16.000 írtból 7.000 firtot, mely összeget az özv. tényleg le is fizette 1785-ben.

⁴) A m. kir. udv. kamara a helyt, t.-hoz ez ügyben 1783. április 2-án a következő átiratot intézte:

Ezen kir. udv. kamara Ő Fölségének közbejött kegyelmes rendeletére, alantas fizető hivatalának a mai napon intézkedett, hogy azon 2.000 frt — a mely 1778-ban a dicső emlékezetű Mária Terézia Császárnő és Magyarország. Királynője által a tallósi f.-ház segélyezésére alamizsna czímen addig, a míg a korábban alapú rendelt pozsonyi zálogház adósságaiból kivergődhetik, kegyesen engedélyeztetett és erre aztán a n.-várad megüresedett püspökség jövedelméből az említett 1780. év júniusának utolsójáig fizettetett, attól fogva pedig a n.-várad püspökség betöltetvén és azon 2.000 frt a pécs—várad apátsághoz átutaltatván, annak a nevezett apátság jövedelméből a budai kir. egyetemnek annakelőtte fölállított pénztári hivatal által való kifizetése nem tudni miképen félbehagyatott, — úgy a múltra nézve és pedig a 1780. július 1-től, mint ennek utána folytatólagosan a tanulmányi alapból, a pécs—várad apátság részére (terhére) való följegyzés mellett, a nevezett Wohlgemuth Dániel újonnan kinevezett f.-házi igazgató nyugtájára fizetessék ki. (0.1.3246.)

Az iparüzlet sem jövedelmezett, a készárúk fölhalmozódtak. A munka szünetelt huzamos időn át, ha nem volt pénz anyagbeszerzésre.

Ha nagyon megszorult a f.-ház, akkor készáruit elzálogosította a pozsonyi kir. zálogháznál, 4% kamatra kölcsönt vevén föl. A kölcsön 10.000 írtra ment föl a Santner igazgató idejében, a miből Wohlgemuth 1783-ban törlesztett 5.000 frtot.

Az épület, az intézetnek Szempczről való áthelyezésekor már rozoga állapotban volt. Az is maradt mind végig, mert a mint láttuk annak helyreállítása a szükséges átalakításokkal közel 22.000 frtba került volna!

Az igazgatói jelentés mind csupa panasz. Így pl. az igazgató 1783. augusztus 12-én a helyt, tanácshoz intézett jelentésében¹⁾ elpanaszolja, hogy a f.-ház nagy szegénységben van, egy krja sincs, de kenyér és fa nélkül is szűkölködik és a 147 frt 6 krnyi túlkiadás mellett a molnárnak gabonáért 90 írttal, a rabok és legények kifizetésére kölcsönvett 93 frttal, hátralékos fizetés fejében 41 frt 30 krral, összesen 371 frt 36 krral tartozik, fa c-ak 4 öl van, kenyér pedig semmi sincs.

Télre Szt. Mihály napig, inig az út jó, be kell szerezni 209 öl tűzi fát, a mire 3 frt 30 krjával 709 frt kell, szükséges még egy évre 1.209 pozsonyi mérő gabona, ez 51 krjával 1.020 frt, a közelgő pesti János-fővételi vásárkor vásárlandó 300 mázsa pokrócz-gyapjúra szüksége²⁾ 3.600 frt. a rabok, a mes-ter és a legények kifizetésére, a fizetésekre és más házi és gyári szükség-letekre csak e hó végéig kell 700 frt. Kitűnik ebből, hogy a háznak szüksége van most mindjárt 6.391 frt 36 krra.

Kéri tehát, hogy a háznak a helyt. t. nagy szükségében segítségére jöjjön.

Jelenti továbbá, hogy a meglevő jobbára régi és rossz kézműárakat nem érdemes raktárakban helyezni el eladás végett, a mint az javasoltatott, hanem tekintve, hogy pénzre van szükség, azt ajánlja, hogy küldjék azokat Pozsonyba s adják el ott a legtöbbet ígérőnek, mert ha el nem viszik azokat, félős, hogy a háznak rövid idő alatt még több kára lesz.

A helyt. t. 1783. aug. 2-án az udv. kancelláriához tett fölterjesztésében az igazgató által a fönnebbi jelentésben kért pénzösszeg engedélyezését javasolta.

Wohlgemuth igazgató közvetlenül az udv. kancelláriához is folyamodott a 6.391 frt 36 krnak utalványozása iránt. Folyamodványát aug. 23-án leküldték a helyt, t.-hoz véleményezés végett. A kedvező véleményt szept. 16-én terjesztették föl, hivatkozván az e tárgyban aug. 28-án tett javaslatra.

Októb. 4-én engedélyezte aztán az udv. kancellária a 6.391 frt 36 krnak az udv. kamarai pénztárból az árverésen eladandó árúk árából részletenként visszatérítendőleg való előlegezését.

¹⁾ O. I. 7684.

Október 31-én azonban ez még nem volt utalványozva, mert az új igazgató e napon azt jelenti, hogy mivel a rabok olyan sok héten át munka nélkül vannak, mulhatatlanul szükséges, hogy a közlegő pesti lipótnapi vásáron, november 15-én mintegy 400 mázsa pokróczgyapjú szereztessék be. Kéri tehát hogy az Ő Fölsége által engedélyezett 6.391 frt 36 krból a m. kir kamarai főpénztárnál 4.000 frt utalványoztassék, mert ha most nem vásároltatnék be gyapjú, akkor a rabok legnagyobb része a télen szünetelni lenne kénytelen.

November 6-án — mint máskor is Skerletz udv. tanácsoshoz a f.-ház főlügyelőjéhez — intézett jelentésében azt írja az igazgató, hogy Wachtler kereskedővel, a ki már Pestre utazott, megegyezett arra nézve, hogy tegye le a 4.000 frtot és ha az igazgató a gyapjú kiválasztása végett a pokróczszövő mestert Pestre küldi, Wachtler alkudja meg a gyapjút és nyugtára fizesse ki s az igazgatónak számoljon el. Így most csak a 4.000 írtra nézve kellene Wachtler! — ha az már utalványoztatott — biztosítani.

November 9-én újból könyörög a 4.000 frt utalványozásáért, mivel úgy értesült, hogy javaslata, illetőleg kérése előbb Becsbe kell hogy fölterjesztessék s mire elintézik, a vásárnak vége lesz.

Az udv. kancz. végre nov. 14-én engedélyezte a 4.000 frt kifizetését s azt a pozonyi udv, kamara nov. 16-án utalványozta alantas fizető hivatalánál s erről a helyt. t. nov. 20-án értesítette is a f.-ház igazgatóját, a kinek tehát ez, a vásár után 7 nappal tudomására jutott!

Lássunk még egy igazgatói jelentést, melyet Wohlgemuth 1783. szept. 18-án intézett a f.-ház felügyelőjéhez ekképen:

Nagyságodnak legalázatosabb jelentést teszek ezennel arról, hogy úgy a házi Utasítást, mint a f. hó 11-ről keltezett 3 rendeletet megkaptam, mivel-hogy azonban harmadnapos hideglelésemnél fogva most képtelen vagyok arra válaszolni, ezért alázattal türelmet kérek addig, a míg kissé jobban leszek. Santner azonban ígéri, hogy a jövő vasárnapig Pozsonyba érkezik.

A magam részéről azonban a legalázatosabban kérnem kell, hogy ne hagyjon engem tovább az én nyomorúságomban, az utolsó pénz a mit az eladott árukért magammal hoztam ide, rég elfogyott és most valóban olyan állapotban vagyok, hogy elébb hogysen az embereket föllázadni engedném nem akadályozhatnám meg őket abban, hogy a kapun szabadon ki ne menjenek, aztán

1-ször, az élelmező nem élelmezhet tovább, mert a mészáros nem akar neki többet hitelezni, minthogy már 100 forint felé adós neki,

2-ször, nem vagyok többé képes az élelmezőnek a főzéshez fát adni, minthogy alig van egy hétre való készletem,

3-ször. négy-öt nap múlva nem lesz kenyér mit a raboknak adjak, mivel hogy senki sem ad nekem gabonát kölcsön és a molnárnak, a

ki épen Nagyságodhoz fog menni pénzért holnap, már 260 frttal tartozom rozs árában.

4-szer. A rabok már türelmetlenek, mivel már 2 hét óta nem fizették ki őket és most még türelmetlenebbek lesznek, minthogy a munka ismét meg szűnik;

Ezen okból a legalázatosabban kérem, hogy a molnárnak, a ki holnap Nagyságodnál meg fog jelenni, csakugyan adjon valamennyi pénzt számomra, hogy az én nagy ínségemből némileg kiszabaduljak.

Nemes Hont megyének a 13 cigány gyermektől visszamaradt pénz fejében 161 frt $17\frac{2}{5}$ krral tartozom, az idecsatolt 2 levél tanúsítja azt, hogy már kétszer küldtek hozzám különfutárt érte, én azonban a nélkül szűkölködvén, nem fizettem ki, hanem különféle kifogásokkal éltem, az árverésen most eladott portéka árából vissza lehet azt azonban tartani és onnan oda elküldeni.

A Nagyágod előtt tudva levő szövetkészítő végett hasonlóképen emlékeztetem a legalázatosabban, hogy az munkavezetőnek fölvétessék és mielőbb ide küldessék, mivelhogy az ő személye az intézkedések végett a mit itt tenni kell nagyon szükséges.

Ajánlom magamat stb.¹

Deczember 21-én jelenti Wohlgemuth, hogy a Santner-féle adósságból 5.376 frtot kifizetett, de még hátra van 6.501 frt 58 kr., a mivel nem tudja, hogy mi tevő legyen? Ebből 3.900 írttal a pozsonyi zálogháznak adós az intézet. A többi házi és üzleti adósság.

De máskor is voltak ám munka nélkül a rabok. Az 1789 január 20-án kelt jelentés szerint: a ház zavarban van, mert a rabok 7 héten át munka nélkül lévén, a pénztárból nyertek tartást, mert a tartós rossz idő miatt Wieselburger Gábor Pozsonyból nem szállíthatott gyapjút, a mi 130 frt kárt okozott, azonkívül a tartós kemény hideg miatt a 13 láb magas rossz ablakú és ajtajú lakásoknak rendkívül nagy keménczékkel való fűtése nagyobb mennyiségű tűzi fát igényelt. A hátralékos tartási költségek a szükséges kiadások fődözésére nem elegendők.

Az ugyanezen ügyben április 20-án kelt fölterjesztésben jelenti az igazgató; hogy a hátralékos rabtartási díjából alig folyt be valami és így a ház személyzete 3 hónap óta nem kaphatott fizetést. Kéri tehát, hogy a szegedi sóbivatalnál fekvő 2.000 frtnyi árverési pénzekből segílyt rendeljen főként mivel a rabok — szám szerint 24-en — nagyobb részt betegesek s ennél fogva munkájukból magukat nem képesek élelmezni és jobbára a pénztár kell őket hogy ellássa.

¹) O. I. 9184.

SANTNER IGAZGATÓ ELMOZDÍTÁSA

Santner igazgató az 1776-ik évről számadásaival hátralékban lévén az udv. kancz. 1781. augusztus 17-én rendeletet bocsátott ki,¹ melyben az áll, hogy:

Miután a tallói f.-ház igazgatója nem adta be számadását, sem pedig a bizottság nem küldetett ki és miután újabban tudva van, hogy azon igazgató saját gazdaságára önkényűleg nagy számú rabot alkalmaz — komolyan meghagyatik, hogy febr. 4-én kelt leirat mielőbb foganatosíttassék és ha azon igazgató a neki a czélből kitűzendő 15 nap alatt nem adja be számadásait, akkor hivatalától és fizetésétől azonnal fölfüggesztendő és miután számadásai megvizsgáltattak, a neki korábban és újabban tulajdonított kihágások megvizsgálására bizottság küldendő ki.

Az ezen udv. kancz. leirat folytán aug. 20-án kibocsátott helyt, tanácsi rendeletre szept. 13-án jelenti Santner igazgató, hogy 11 hétig vörös himlőben szenvedett, 3 hét óta pedig harmadnapos hideg leli, napjában 4-szer vesz be chinát. Ennélfogva számadásai elkészítésére idő haladékat kér, annál inkább, mert egyedül van. ígéri, hogy éjjel-nappal dolgozni fog, hogy mielőbb elkészíthesse számadásait.

A helyt. t. szept. 20-áról kelt válaszában orvosi bizonyítvány azonnal való betérjesztését rendeli el annak tanúsítására, hogy a fölhozott betegség olyan súlyos és hosszadalmas volt-e, hogy az igazgató hátralékos házi számadásainak, a neki Skerletz udv. tanácsos által szóval és rendelettel többször komolyan és hivatalának s fizetésének elvesztése mellett meghagyott elkészítéséhez nem foghatott hozzá és azokat teljesen nem végezhetette be?

A helyt. t. 1781. november 8-án- Christóffy László iktatót kiküldötte: Santner igazgatótól vegye be és vizsgálja meg számadásait, rovincsolja meg az intézet kézműárúit, ha szükséges foglalja le az igazgató vagyonát, esetleg függeszse föl az igazgatót, gondoskodjék helyettesítéséről és vizsgálja meg tüzetesen az azon intézetben otthonos hiányokat és az igazgató ellen való panaszokat.

Christóffy biztos 1781. novemb. 20-án Tallóson kelt terjedelmes jelentésében³ azt írja, hogy Santner igazgató számadásai beadásának elmulasztását illetőleg avval védekezik, hogy elődje Engensteiner József, a kinek ő ellenőre volt, 1777. január 5-én elhalván, az egész ház összes terhe, a mit addig ketten hordoztak, egyedül ő reá nehezedett, a mellett, hogy elődje az 1776-ik évről bevégezetlenül hagyta számadását, továbbá, 1777-ben igazgatóvá

¹) L. I. 5645,1781.

²) O. I. 7235 1781.

³) O. I. 7543/1781.

neveztetvén ki, az ellenőri állás, a pénztár szegénysége és fizetési alap hiányában nem töltetett be. Sokat is betegeskedett, de a f.-háznak Szempczrő! Tallósra való áthelyezése ügyében a vitakozások és munkás javaslatok kidolgozása a mi 1779. novemb. 26-ától, az áthelyezés elhatározásától 1780. április 17-ig tartott — szintén késleltették a számadásokat. Aztán nem is volt a ki letisztázta azokat, a melyek elkészültek. Pozsonyból és Nagy-Szombatból kellett írnokokat szerezni. Ha a kitűzött 5 hét alatt nem is, de kevéssel több idő miatt elkészül azokkal s akkor kiderül ártatlansága és hűsége.

A jelentést tevő biztos írja továbbá, hogy meggyőződött a felől, hogy az 1776—1780. évi számadások részint elohaladt állapotban, részint tisztázás alatt vannak, a mivel 8 írnok foglalkozik. Az 5 heti kitűzött határidőt nem hosszabította meg. Azonban számadó igazgató ellen sikkasztás nem lévén bebizonyítva — vagyont nem véli zár alá veendőnek, annál kevésbé, mert akkor az igazgató helyettesítéséről is kellene gondoskodnia, arra alkalmas egyént pedig ott helyt nem talál, a míg pedig olyan Bécsből vagy máshonnan szereztetnék, az intézetnek ott, valamint Pozsonyban, Szempczen és Győrött levő raktáraiban levő átveendőinek hosszú idő alatt való átvétele a pénztárra új terhet róna.

Az igazgató ellen való panaszokat s a f.-házban otthonos hiányokat a számadások ügyének elintézése után fogja megvizsgálni.

A helyt. t. 1781. novemb. 26-án kelt válaszában beleegyezett abba, hogy az igazgató ellen ne történjék foglalás.

Ezután a következő évben, nagy sokára beadta ugyan Santner a számadásait, de azok nagyon hiányosak voltak. A helyt. t. 1773. január 30-án ezt írja róluk:¹

„Mivelhogy az 1781. évi számadások mellől, úgy az okmányok, mint az anyagkönyv és a ruhakönyv hiányzanak, sőt az ilyen ruhakönyvek az 1776., 77., 78., 79. és 1780. évekről, az egyenként való könyvek összesítése pedig az 1776., 77. és 1781. évekről megígértetett ugyan, de még nem adatott be.

Ennélfogva a magas helyt. t. rendeletére igazgató úrnak komolyan meghagyatik, hogy úgy az előbb említett okmányokat, könyveket és összesítéseket, valamint az 1782-ik évi számadásokat legkésőbb a jövő márczius végéig küldjeis be, a mennyiben április 1-től kezdve fizetését nem akarja elveszteni.“

Ennek a rendeletnek nem volt meg a kellő fogantja, sőt úgy kell lennie, hogy időközben gyanús körülmények merültek föl, mert a helyt. t. a márczius végéig kitűzött határidőt be nem várva, márczius 24-én Csernyánszky József helyt. tanácsi járulnokhoz a következő rendeletet intézte.²

Mivel Ő Fölsége kegyesen elrendelte, hogy tunya hanyagsága miatt Santner István a tallósi f.-ház igazgatója, a ki ismételt pirongatásokra sem

¹) O. 1.

²) O. 1. 2555 1783.

igyekezett jobban és magát ezen hivatalra méltatlanná tette, állásából azonnal elmozdítottassék és addig is, míg számadásai, melyeknek megvizsgálása mielőbb megejtendő, átvizsgálva és azokból kiderítve lesz, hogy a f.-háznak vajjon köteles-e és mennyit megtéríteni, vagyona a ház biztosítására zár alá vétessék, az említett Santner helyébe pedig azon f.-ház igazgatójává Wohlgemuth Dániel legott kineveztessek; Ennélfogva, hogy minden rendben történjék, a miképen Pozsony megye első alispánjának Ambró Mihálynak az idemlékelt és Uraságod által a mint Tallósra érkezik az uradalmi tiszt jelenlétében a híró által tüstént kirendelendő lovassal átküldendő rendeletben meghagyatik, hogy az elbocsátandó igazgató összes lefoglalandó vagyonának és a ház szerelvényeinek leltározására bizonyoságtétel végett (tanúnak) a járási vagy ennek távollétében valamelyik szomszédbeli legott kéznél levő szolgabíró egy esküdttel, ezen rendelet vételével, ahhoz képest, hogy a késelem veszélylyel jár, haladéktalanul és a legkisebb késelem nélkül Tallósra a f.-házhoz, Uraságod mellett leendő működés végett küldje ki; azonképen Uraságod, mint a ki különben is ismeri ezen f.-házat, Ő Császári Kir. Fölsége legfelsőbb parancsa követelményeinek ezen előrebocsátott sorrendben való végrehajtására kiküldetik azon utasítással, hogy egy díjnokot vevén maga mellé azonnal minden, egy napi vagy legrövidebb idei késelem közbejötté nélkül legott a tallósi f.-házhoz induljon és megérkezvén a mellékelt rendeletet az alispánnak azonnal elküldvén a míg a megyei tanuk megjelenének stb. stb. -----

A helyt. t. 1783. márczius 24-én a főhadparancsnokszághoz intézett átiratában¹ kéri, hogy a tallósi f.-házba kirendelve levő katonaságot utasítsa, hogy az ott levő igazgató vagyonának lefoglalása és az igazgató beiktatása végett kiküldött számvevőségi tisztviselőnek Csernyánszky Józsefnek, a kegyelmes királyi parancs végrehajtásában készségesen segítségére legyen.

A főhad parancsnokság márczius 30-án^s értesíti a helyt, tanácsot a felől, hogy a Mersics-féle gránátos zászlóaljnak megparancsoltatott, hagyja meg a tallósi f.-házhoz kirendelendő altisztnek, hogy a kiküldött számvevőségi tisztviselőnek katonai assistentiát nyújtson; miután erre a nevezett zászlóalj azt jelentette ide, hogy az említett f.-házi volt igazgatót már letartóztatták, két őrrrel őriztetik és vagyonát lepecsételték és az öt őrszem fönntartására utalt legénység könnyítésére még 3 katona kirendelése szükséges, erre az engedély megadatott.

Erre a helyt. t. április 3-án azt válaszolja, hogy az őrség szaporítására nincs már szükség.

Csernyánszky József helyt, tanácsi járuloknak, mint kiküldött biztosnak Talióson 1783. április 7-én kelt jelentése.³

¹) O. I. 2555/1783.

²) O. .2880/1783.

³) O. I. H202/1783.

„Méltóztatott a magas Helyt. t. nekem a megelőző márczius hó 24-én kiadott kegyes rendeletével meghagyni — — — A mely végrehajtott kegyes rendeletnek engedelmeskedve betérjusztem következő legalázatosabb jelentésemet; ugyanis

Először: a mint az illetékesen kegyes parancsoló rendeletet megkaptam. legott minden egy napi vagy legrövidebb idejű késedelem közbejötté nélkül Csernák Józseffel, a magas Kir. Helyt. t. mellém adott díjnokával útra keltem és a mint a múlt márczius hó 25-én, körülbelül d. u. $\frac{1}{2}$ 4 órakor Tallós helységébe sőt magához a f.-házhoz megérkeztem volna, magamhoz vevén a ház őrségének káplárját, az elbocsátandó igazgató Santner István szállására mentem és összegyűjtvén a ház tisztviselőit és szolgálait, a hivatkozott kegyes rendeletet az említett Csernák József által felolvastattam, a mely Tóth Antal uradalmi tiszt jelenlétében is egész terjedelmében fölvestatván, utána következőleg az újonnan kinevezett jelenlevő és az általam beiktatott igazgató jelenlétében az elbocsátott igazgató összes zár alá venni rendelt vagyonát, minden ingóságát, valamint lovait, szekereit, teheneit, méheket és általában azon Santnernek minden névvel nevezendő úgy a f.-ház környékén, mint a majorházban lélező holmiját először is az ő saját vagyona és az egész ház kulcsainak beszedése által, azután pedig az elbocsátott igazgató vagyonának az előszabott módon való közvetlen lepecsételése által — lefoglaltam és az alatta migaz említett megyei tanúk megérkeztek, katonai őrizet alá helyeztem tényleg a konyhát, melyből kijárás vezet a kertbe, más őrsöt a környékben a katonák elégtelen száma miatt nem lehet fölállítani, mindazonáltal a folyosónál levő rendes őrsnek kiadatott a rendelet, hogy a környékre éjjel-nappal vigyázzon, a mely állapot az említett márczius hó 28-ig fönntartott.¹

Megérkezvén aztán Ábrahámffy József fő-szolgabíró úr Fekete József esküdttel, az említett márczius 28-án Santner Istvánnak itt Tallóson a f.-házban és az ahhoz tartozó majorházban találtatott összes vagyonának számbavételét, összeírását és a házi eszközöktől való elkülönítését, az ő szakadatlan jelenlétében megkezdettük, folytattuk és azon hónap 30-án bevégeztük; melyekképen bevégezt és befejezett számbavételt A. és B. alatt legalázatosabban idecsatolom;

¹) Santner 1790 június 10-én kelt és 6.508 fit 42 $\frac{1}{2}$ kiban fölszámított károsodásáról szerkesztett, az O. l.-ban 20714/1790 sz. a. levő — beadványában úgy adja elő a dolgot, hogy „Csernyánszky számv. járulnok a díjnok és az új igazgató az uradalmi ispán kíséretében, a házi őrség káplárjával és éles töltésű és szuronyos fegyverrel ellátott 6 gránátossal szobájába jöttek, és a hol ő betegen az ágyban feküdt s a hol a f.-ház személyzetének is össze kellett gyűlnie. Szobájának 2 ajtajához 2 töltött fegyveres őrt állítottak. Csernyánszky előlépett mondván: föl, császári parancsot kell fölolvadni.“

Ebben a beadványában Santner azt állítja Wohlgemuth igazgatóról, hogy 1773-ban a katonaságtól mint furírt hűtlenségért elcsapták és 1782-ben N.-Szombatból az adószedő hivatalból a rábizott 600 frt pénztárral megszökött, a városi darabantok elfogták és vasra verve vitték vissza.

és pedig A. alatt a Santner-féle vagyon azon részét,¹ mely zár alá vétetett és tényleg részben a kézműárúk raktárával szomszédos negyedik nagyobb szobában pecsét alatt, részben a pinczében és a fölött a kamrában, valamint a jelenlegi igazgató szállása fölött levő padláson őriztetik és az új igazgatóra gondozás végett rábízott; B. alatt pedig azt, a mely az elbocsátott igazgatónak, szükséges élelemmel és ruházattal való ellátására és mindennapi használatára szükségesnek találtatott és további kegyes magas intézkedésig meghagyatott.

És mivel a szintén zár alá vett három tehenet és két borjút illetőleg megfontolandó volt, hogy azok gondozására a ház terhére conventiós szolgáló kellene fölfogadni, ilyen szolgáló pedig az említett tehenekre való gondviselésen kívül egyébként a háznak hasznára semmiképen sem lehetne, ezeknek gondozása arra a Santnerre bízott, a kinek különben is van szolgálója és ezért a teherért az általuk adott tej használata azonban neki átengedtetett. A mi végül a lovak ellátását és az ezekből eredő hasznot illeti, mivel takarmányhiány az előbb A. alatt csatolt leltár szerint nincsen, az új igazgatóra bízott, hogy az azok által leendő fuvarozásokat külön naplóba vezesse be és az akár a ház, akár bárki más részére történt fuvarozás bérét pontosan és külön-külön jegyezze föl, melyből aztán az azon lovak mellett meghagyott szolgálóknak kiadandó bére ha nem is egészben, legalább részben kifizetendő lesz.

A melyek által a Santner-féle vagyon zár alá vétele a leírt módon végrehajtatván, az annyiszor említett elbocsátott igazgatót, kijelölvén neki a ház külső udvarában levő szállást, a hol azelőtt a pokróczszövő mester lakott, komolyan figyelmeztetem és sürgettem, hogy az előző 1782-ik évi és ezen évi január 1-től márczius 25-ig, ugyanis az új igazgató beiktatásáig való számadását az eredeti naplóból és az azokra vonatkozó előszabva levő könyvek-ből mielőbb készítse el.

Másodszor: nehogy pedig az új igazgató zavaros állapotban foglalja el hivatalát, a házi pénztár, a kihirdetett kegyes rendelkezésnek megfelelően a megyei tanuk előtt és az ellenőr jelenlétében, a C. alatt idemellékelt följegyzés szerint márczius 31-én megszámláltatott és azon új igazgatónak számadásába és kezelésébe 104 frt 10½ krral átadatott. A 10 kros házi pénz¹ kiverésére való, közönségesen pénzverő bélyegzőnek nevezett, az előbb csatolt följegyzésben 9 sz. a. kitüntetett szerszámot, (a másik, az 1 kros pénz verésére való az elbocsátott igazgató állítása szerint elveszett) a pénztár kinyitása alkalmával megtalálván, azt a magas Kir. Helyt. T.-nak ezennel D. alatt bemutatandónak véltem, az új igazgatónak utasításul adván, hogy azt a házi jegyzőkönyvbe bevezetvén tudomású vegye és netalán fölmerülendő szükség esetében, illetén való házi pénz veréséről csakis felsőbb engedélylyei intézkedjék.

¹) A házi pénz rézből készült. Egyik fele sima volt, a másikon Z. H. (Zucht-Haus) betű látszott.

Mivel az összeírt és az E. alatt csatolt leltárban a maga helyén felsorolt kézmű-árúkon kívül a Sombergi ványolóhoz ványoiás végett küldött és Bazinban Grosz Sámuel posztónyíronál előkészítés végett, valamint a Pozsonyban Stronz Péter posztónyíronál és Huber János festőnél festés végett levő és a pozsonyi zálogházban zálogban maradt kézmű-árúk számát sem az elbocsátott igazgató, sem az ellenőr megegyezően megadni és bemondani nem tudták és azoknak valamint a netalán még más helyt is künn maradt árúknak bemonadását maguknak jövőre tartották fenn; — azok az új igazgatónak meghatározott szám és minőség szerint átadhatók nem voltak.

Egyébiránt pedig, midőn ezen kegyes kiküldetésben fuvarbérre és úti-költségre 9 frtot, a saját szükségemre és díjnak segédemére meg a tanukéit mellém adott és magukat máshol élelemmel ellátni nem tudó két megyei tisztviselő tartására a H. alatt ide csatolt tanúsítvány szerint 12 frtot a sajátomból kellett kifizetnem, ezen költségek megtérítéséért alázattal könyörögvén, egyszersmind az úgy ezen alkalommal, mint máskor azelőtt 3 hónapon át híven és teljes buzgósággal teljesített s a nagyhatalmú Magas Kir. Hely. T. pártfogása által gyámolított munkálkodásomnak valamelyes kegyes megjutalmazását alázatosan Ő Felsége elé terjesztem föl.

Kelt Tallóson 1783. április hó 7-ik napján

Csernyanszky József

a magas kir. Magy. Helyt. T.-nak járulnoka, mint
az előző eljárásra legkegyelmesebben kiküldött.“

A Csernyanszky járulnok által beterjesztett jelentést a helyt. t. gazdasági bizottsága — a mely gr. Csáky György kegyelmes úr elnökből, Klobusiczky József h. t. tanácsos előadóból, Bacsák János ugyancsak helyt, tanácsi tanácsosból és Csernyanszky József jkvvezetőből állott — *1783. április O-én tárgyalván*, tudomásul vette, a Santner lefoglalt teheneinek, lovainak, méheinek, takarmányának árverésen leendő eladását, a befolyandó vételárnak a zár alá vett tömeghez való csatolását, Santnernek 1782. illetőleg 1783. évi számadásai elkészítésére kötelezését, a 10 kros házi pénz verésére való fölösleges bélyegzőnek a lajstromozó hivatalban elhelyezését véleményezte stb.¹

A helyt. t. pedig elfogadta ezen javaslatot és április 14-én ahhoz képest intézkedett, az árverés megtartását és a számadások sürgetését a tallósi f.-ház igazgatójának, a ványolók, posztónyírók és posztófestőnél künn levő kézmű-árúk összeírását az illető városok tanácsának meghagyván, a javaslat többi részének elfogadása iránt pedig az udv. kancelláriához fölterjesztést tevén.

¹) O. 1. 3-202/1783.

Ugyanazon alkalommal Modor, Bazin és Sz.-György városokhoz rendeletét bocsátott ki annak kipuhatólása és bejelentése végett, hogy Santner elbocsátott ig.-nak van-e ottan valami pénze vagy ingatlana?

A helyt. t.-nak 1783. *április 17-én* 3202. sz. a. Skerlecz Ferencz tanácsos-hoz intézet rendelete.¹

Santner István elbocsátott f.-házi igazgató vagyona azon ház érdekében legfelsőbb rendeletre zár alá vétetvén megállapított, hogy a Santner-féle vagyonhoz egyebek közt tehének, valamint lovak és méh-kasok, meg jelenleg elhasználandó takarmány is tartozik, ez pedig a nevezett ház terhére tovább nem lévén tartható, címzett Uraságodnak jeleztetik, hogy intézkedjék az iránt, hogy az előbb említett tárgyak a takarmánnyal együtt az elbocsátott igazgató jelenlétében, az újonnan kinevezett igazgató és ellenőr által, a legközelebb fekvő megyéből valamely esküdtet tanúnak híván, a szomszédos helyeken előre kihirdetett árverés útján, a legtöbbet ígérőnek eladassék és a beveendő vételár a zár alá vett vagyontömeg javára bevételeztessék és eljárásáról tegyen jelentést és mivel Santner elbocsátott igazgató az 1782-ik illetőleg 1783-ik évről számadását még nem adta be, nehogy a számvevői hivatal a már beterjesztett számadások megvizsgálásában akadályba ütközzék és ezen annyi idő óta halogatott ügy elintézése végre-valahára megtörténjék, címzett Uraságod által azon Santnernek komolyan kötelességévé teendő, hogy az említett 1782, illetőleg 1783. évről való számadását késedelem nélkül és minden halogatást mellőzve készítse el és egy hónapi időn belül múlhatatlanul nyújtsa be.

Wohlgemuth tallósi f.-ház igazgatóhoz a pozsonyi helyt, tanács által intézett rendelet¹ kivonata:

Santner István előbbi igazgató értesítendő arról, hogy számadásainak megvizsgálása és a még bebizonyítandók bebizonyítása végett, minden számadásához tartozó aktáival és irományaival itten személyesen jelenjék meg, a hol neki számadásainak hiányairól felelni és mindent fölvilágosítani és a netalán még hiányzó számadásokat és okmányokat pótolni és addig itt maradnia kell, míg minden számadásai és azok hiányai és aggályai kellően fölvilágosítva és rendbehozva lesznek.

Pozsonyban 1783. szeptember 11-én.

Santner volt igazgató által Wohlgemuth igazgató ellen a helyt, t.-hoz benyújtott 6 lapra terjedő tömötten írott panaszlevél kivonata:

„Számadásomnak fölülvizsgálása és 2½ év óta lefoglalt bútoraimnak és ingóságaimnak a zár alól való föloldása iránt f. é. április hó 20-án benyújtott

¹) O. I. 3202/1783.

²) Szeged v. 1.

³) Szeged v. I. 32518.

kérésemre sem nyertem orvoslást, sőt az utódom Wohlgemuth Dániel igazgató részéről napról-napra hovatovább mind elviselhetlenebb és embertelenebb és gonoszságból származó üldözésnek vagyok kitéve; ennél fogva kénytelen vagyok az ő ide vonatkozó szabálytalanságairól és helytelenül vezetett igazgatásáról egy rövid beadványt szerkeszteni — — — — és a magas helyt, tanács tájékoztására azt fölterjeszteni.

Jelesen: Mióta a f.-ház igazgatását átvette, egyszer sem volt sem a legények sem a rabok munkatermében, hogy a munkának, az anyagnak utána nézzen; kisebb gondja is nagyobb annál, hogy a munkáltatás haszonnal vagy kárral jár e?

Az Utasítás, igazgatása óta csak egyetlen egyszer olvastatott fel az összes személyzetnek, holott az minden évnegyedben meg kellene hogy történjék.

A szabályok értelmében a 2 tisztviselő s a többi házi személyzet jelenlétében minden szombaton reggel ülést kell tartani, melyben minden a rákövetkező hétre szükséges intézkedést meg kell tenni: amely azonban egészen elmaradt; a munkavezetők (Meister) kézi könyvei nem mutattatnak be, mert az igazgató nem gondolt rá és nem akarta láttamozni.

Nem törődik avval, hogy mi szükséges a munkáltatáshoz s ennél fogva helytelen megrendeléseket tesz és beszerzéseket eszközöl.

Minden legkisebb alkalmat fölhasznál arra, hogy utazzék, olyan ügyben is melyet egy levéllel elintézhette 7—8 napig kocsikázik s nekem 8 nap helyett 5 napról kell nyugtát kiállítanom; s mikor látta, hogy ezt kelleetlenül teszem, embertelen boszút állott rajtam, nem engedvén többé, hogy egy krajczár keresetre tegyek szert kocsibér fejében. És jóllehet, hogy az ő saját nyilatkozata szerint a magas helytartó tanács szigorúan megtiltotta neki, hogy tudta nélkül elutazzék, mégis régi szokása szerint 6, 7, 8, napig tetszése szerint utazgat.

A gyapjút, úgy van előszabva, hogy első kézből kell beszerezni, annál inkább mert készpénz van a pénztárban, mégis mindig zsidóktól veszi azt, ez alatt valami önzés lappang.

A bevásárolt legszebb és legjobb gabonából a legfeketébb és leghítványabb kenyeret sütnek, melyet a rabok alig élvezhetnek, sőt kénytelenek a két napi adagot I, P/2 és legfönnebb 2 krért eladni, holott tőlük a kényérért naponként 2 krt vonnak le; az igazgató, fölügyelő (Zuchtvaler) és molnár között titoknak kell tehát lappangnia.

Mikor az igazgatói állást elfoglalta, mindenkinek azt mondta, hogy két legfönnebb három év alatt megfogja mutatni csak engedelmeskedjenek neki, hogy miként lehet 1 krból 3-at csinálni és annak már közel 2½ éve eltelt a nélkül, hogy a házi pénztárnak bár egy fillért megtakarított volna, annál kevésbé

adott be erről az időről számadást a helyt t. számvevőségéhez, pedig hivatalvesztés terhe alatt elő van szabva, hogy minden hó végével be kell küldeni a számadást.

A szövészetnél, kivált a pokróczokban és béllés-flanellben sok a kár és nincs semmi haszon.

Az igazgató kellő belátás nélkül való gazdálkodását bizonyítja az, hogy a kenyérnél, gyertyánál és szappannál, a rabok számára beszerzett ruhánál, a nagyobb részt szükségtelen fuvarnál, az éven át munka és kereset nélkül fizetett fegyenczeknél, az önkényűleg okozott napidíjak és fuvarnál, az általa megszüntetett házi esztergályosságnál, melyet ő azonnal esztergályosokkal, asztalosokkal és ácsokkal drága pénzért a házonkívül végeztet — igen tetemes kára van a háznak.

A házi személyzettel embertelenül bánik. A 13 és 14 éves jobbágygyermekeket, a kik a házi személyzetnek eladásra tejet, savanyú káposztát és egyéb élelmicikkeket hoztak be, megfogatja és a legrosszabb sötét börtönbe csukatja be.

Jóllehet neki a szabályok szerint mindenben jó példával kellene eliljárnia, mégis, fájdalom az ellenkezőt teszi, az igazi kath. vallás botránkoztatására két év alatt nem vett részt 15-ször az isteni tiszteletben, a melyen pedig naponta meg kellene, hogy jelenjék.

Hogy a múlt 1784. évben két rabnő Brücklin Erzsébet és Kutzin Teréz május 15-én terhes állapotban bocsáttattak el a házból és 14 nap és 3 hét múlva Pozsonyban megszülettek, az ismeretes dolog egyháziak és világiak, a házbeliek és házonkívül valók előtt, ebből látszik, hogy milyen óvatosan jár ő el a 6-ik parancsolat alkalmazásában, eltekintve attól, hogy többször jelentették neki, hogy szükséges volna a rabnőket elzárni és jobban ügyelni rájuk.

A rabnők a szabályszerűnél nagyobb büntetésben részesülnek. Többre mértek 40-et meghaladó csapást.

Jóllehet a legszigorúbban és állásuktól elmozdítás terhe alatt meg van tiltva a hivatalnokoknak és az összes alkalmazottaknak, hogy rabot magán szolgálatra használjanak, az igazgató mégis Schmid János rabot több héten át magánál tartotta kukoricza válogattatás és morzsolás végett, a nélkül, hogy bár egy falat kenyeret adott volna neki. és mivel a rab belé únt ebbe a munkába, egy napon napfeljötté előtt megszökött az igazgató lakásán és kertjén át. Más alkalommal az igazgatónő parancsára elküldték Fekete és Csizmadia nevű két rabot kukoriczával a malomba, hogy visszajövet talicskával homokot hozzanak a kertbe, mikor Csizmadia alkalmat talált a megszökésre. — — — A múlt őszszel rabbal 60-nál több libát étetett, megöletett, megsüttetett és negyedeként a raboknak részint titokban, részint nyíltan eladatott, felesége a raboknak krajczáronként földarabolva kenyeret árul; és jóllehet a szabályok az ilyen eljárást hivatalvesztés terhe alatt tiltják mindenkinek, az igazgató leg-

kevésbé sem tiszteli ezt a tilalmat, hanem teljes erejéből és minden úton-módon törekszik, hogy ártson a korcsmárosnak és haszonlesésből nem vesz húst a székből, hanem a korcsmárosnak kell őt naponta a legjobb darabbal kiszolgáltatnia; Haas főlügyelőnek (Zuchtvater) meg volt engedve, hogy min-dennel kereskedjék, sört és bort mérjen, a mi különben a korcsmárost illette, az igazgató sok mindent fordít még hasznára pl. a tilos vizekben való rák- és halfogást.

Egyszer az itten való lelkésznél káplán minőségben levő francziskánust megkérte, hogy tegyen vele Szombathelyig sétakocsizást, a káplán azt mondta hogy úgy is dolga van a zárdában, az igazgató 2 v. 3 napig maradt a francziskánusoknál egy külön szobában és a gárdián a legpompásabban látta őt el, annál inkább mert megígérte neki, hogy azt a káplánt behozza a házba lelkésznek. Egy idő múlva az igazgató 270 frtnyi régi adósságot kellett, hogy megfizessen a tallósi papnak, melyből ő tehát 1 frtot a káplánnal valófönnebbi szombathelyi kocsizásért valósággal lehúzott, végre azonban sok nehézség után a papnak visszafizetett.

A feleségemet az egész házi személyzet, mester-legények (Meister-Gesellen) és az őrség fölkérték, hogy hozasson nekik sört az urasági sörgyárból, a mint azonban néhány hordóval kiadott nekik, a raboknak azonban egy meszelyyel sem, az igazgató meghagyta az őrkáplárnak (Wach Corporal) hogy mikor a régi igazgatónének sört hoznak be, vegyék el azt; el is vétetett 2 hordó sört s csak hosszú czivódás után adatta vissza, de meghagyta a káplárnak, hogy szemmel tartsanak engem, mintha valóságos rab volnék. Elviselhetetlen üldözéseknek vagyok ezen embertelen igazgató részéről kitéve, a ki észre-vevén, hogy a feleségem a sörből egy tt hústra való néhány krt megkeres, egyszerre 6 hordó sört hozatott éléskamrájába és nemcsak a házi embereknek, hanem minden rabnak ő maga sajátkezüleg méri ki a sört, nyereszkedik, mulat a vendégekkel és keveset törődik a ház egyéb ügyeivel, és valóban inkább korcsmáros mint igazgató, kimérésre használja a 4-ik szobáját. Hogy én az ő gyalázatos — igazságtalan — boszuálló — gonoszságait el kell-e tőle tőrjem, ezt egyedül a Magas Hatóság legkegyehesebb ítéletére és ezután való elhatározására bízom, de egyszersmind alázattal ismételve kérek intéz-kedést arra nézve, hogy az én ügyem a számvevőségnél egyszer már befejez-tessék, mert az éhség, bánat és inség engemet, feleségemet és 4 gyermekemet majd elemészt.

Kelt a tallósi fenyítő- és dolgozóházban 1785. július 20-án.

Legalázatosabb
Santner István
volt igazgató.“

Hogy mikor adta be végre Santner a számadásait? nem tudjuk. Valószínűleg az 1785-ik évfolyamában, mert azok megvizsgálása 1786. elején már be volt fejezve.

A számvevőség ez évi február 18-án jelenti,¹ hogy a Santner 1776. január 1-től 1783. márczius 23-ig terjedő időre szerkesztett házi és gyári számadásai elintéztetvén 2.895 frt 22^{11/40} kr. megtérítésében marasztaltatok el és nincs egyéb hátra, mint hogy a házi pénztár az ő lefoglalt vagyonából kártalaníttassék.

Továbbá azon véleményének ad kifejezést, hogy: tekintve, hogy Santnernek a kinek számadásokban való képzettsége és tapasztaltsága félreismerhetetlen, olyan munkát kellett végeznie, a mihez semmit sem értett, hogy ezt a gyári munkát olyan emberekkel folytatatta, a kik arra épen nem voltak kiképezve, kedvük sem volt hozzá, a kiknek jelenlegi helyzetükkel való elégedetlensége, különféle eszközt adott kezükbe a háznak és számadónak pusztulását a nekik földolgozásra átadott anyagok tönkretételével elősegíteni, hogy végül az ő bukásához nem kevésbé járult hozzá, hogy számadást évről nem tett, hanem 8 év múltán egyszerre kellett azt benyújtani, a miből könnyen elképzelhető, hogy zavarba és rendetlenségbe kellett jönnie; ha az ember ezt méltányosan mérlegeli, részvételt kell lenni ezen ember iránt annál inkább, mivel sem a Klobusitzky-Bacsáky-féle helyi bizottság, sem más nem fődözött föl nála nyivánvaló gonosz álnokságot, hanem minden arra mutat, hogy neki erre a munkára részint a szükséges szakismeretek hiánya, részint teendőkkal való túlterheltsége miatt nem volt rátermettsége.

Ennélfogva a Magas Helyt. T. jószágához nem volna illetlen, hogy ezen kenyér nélkül szűkölködő és már 3 év óta ellátást nélkülöző embert 4 kiskorú gyermekére való tekintetből is valami szolgálatra, a hol ellenőrzés van, alkalmazza.

De azért sok idő telt el míg végre — másod, harmad, stb. észrevételek, válaszok és viszonzválaszok után az udv. kancz. 1792. augusztus 13-én 9.688 sz. a. kelt leiratával az ügyet végleg befejezte és pedig a Santner rehabilitációjával, részére addig míg valami állásba helyezhető lesz, elmozdítása idejétől számítandó évi 200 frt nyugdíjat engedélyezvén a f.-ház pénztárából.*

X.

AZ F.-HÁZ SZEGEKRE VALÓ ÁTHELYEZÉSE.

Az I-ső fejezetben láttuk, hogy a rozoga tallósi f.-ház helyreállítása és átalakítása a Tallherr kamarai építész költségvetése szerint kerek számban 22.000 frtba került volna.

¹) O. l. 11726/1786.

²) O. l. 18896/1792 és 21457,1792.

Ilyen sok költségről a kormány hallani sem akart. A legszükségesebb javításokról kért be előirányzatot, a mi 3.030 írtól szólt. Ezt már az udv. kancellária pártolólag terjesztette föl, mondván, hogy a f.-ház olyan roskadozó állapotban van, hogyha az fönntartandó, akkor az előirányzott javításokhoz haladék nélkül hozzá kell fogni.

A császár azonban az írta rá a fölterjesztésre¹ hogy: „egészen haszontalan és fölösleges lenne pénzt adni ki olyan helyre, a mely, miként Tallós, a f.-ház eszméjének semmiképen sem felel meg és a mely nagy költség nélkül megfelelően nem is alakítható át. Ennélfogva azon f.-ház máshová helyezendő át és pedig a komáromi várban a mely egyetlen kapuval, aránylag magas falakkal, szolid földalatti helyiségekkel és sok, jóllehet részben rozoga épületekkel s más alkalmatosságokkal van ellátva, folyó mentén és város szomszédságában fekszik, a mely a szükségesekkel elláthatja azt. A rabok Tallósról oda mielőbb átszállítandók és meghagyatik, hogy a komáromi vár átalakításának tervrajza és költségvetése minél előbb mutattassék be. A tallósi házra pedig több pénzt nem kell kiadni.“

Ezen parancsot az udv. kancz. közölte a helyt, t.-csal, az pedig a főhadparancsnoksággal, a melytől 1784. június 19-én³ azon értesítést vette, hogy a komáromi összes külözhető épületek, az élelmező hivatalé kivételével, május 1-én eladattak a legtöbbet Ígérőnek és ennélfogva ottan a f.-házat nem lehet elhelyezni.

Az udv. kancellária ugyanazon évi aug. 28-án⁴ 9039. sz. a. elrendelte, hogy miután a tallósi f.-ház Komáromba, s az ott lévő katonai épületek időközben történt eladása következtében nem helyezhető át, a katonasággal egyetértően meg kell állapítani, hogy vajjon Szegedem⁵ nem létezik e valamely épület vagy kaszárnya a f.-ház számára? a hol egyszersmind az arra a vidékre rendelt hajóvontató rabok is tartózkodhatnának?

A főhad parancsnokság 1784. szept. 24-én kelt átiratában'' kéri a helyt, tanácsot, hogy a maga részéről is küldjön ki valakit a szegedi várbeli épületek megvizsgálására.

Tudatja egyben, hogy 50 hajóvontatásra szánt rab számára a tömlöczök már készen vannak (?)

Az udv. kamarának a helyt, t.-hoz azon évi nov. hó 18-án intézett leirata szerint Tallherr kam. építész küldetésében eljár és beterjesztette jelentését, melynek értelmében úgy a hely fekvése alkalmasabb f.-háznak, mint a

1) O. 1. udv. kancz. 5500/1784.

2) Abban az időben hagyták föl a szamosújvári, nagyvárad, szolnoki, szegedi és komáromi várat.

3) O. 1. 14637/1784.

4) O. 1. 20978/1784. sz.-hoz.

5) t. i. a városban.

6) O. 1. 23038/1781.

tallósi-é, valamint a várban létező épületek és kaszamáta a raboknak és a hozzájuk tartozó személyzetnek elhelyezésére elegendők.

Az ügy egy évig még elhúzódott. Az udv. kancelláriának 1785. szept. 26-án a szóban levő áthelyezés tárgyában tett fölterjesztésében¹ foglalt egyéb javaslatok között azt olvassuk, hogy a tallósi f.-ház szüntettessék meg, a férfi rabok elszállításával visszamaradandó 16 rabnő, illető törv. hatóságához küldessék vissza.

A császár a fölterjesztésre ezt írta rá: „a tervből láthatólag a szegedi várkastélyban olyan jó és jelentékeny büntető- és fenyítőház számára a milyen Magyarországnak és Erdélynek szükséges — elegendő hely van; engedélyezem ennél fogva annak helyreállítására a javaslatba hozott költségeket. — Egyébiránt az első zárda, a melynek megszüntetése nélkül is el van határozva és a mely elegendő terjedelmű, kiválasztandó és női dolgozóházzá kijelölendő, addig a 16 asszony Tallóson kell hogy maradjon.“

Az 1785. október 10-én 12.623. sz. a kelt kancelláriai rendeletben² szó van a Szegedre jöendő rabok számára átadandó kincstári épületekről és a „bizonyos számú hajóhúzásra ítélt és a főhajóhivatal által a kincstári vízi szállításnál alkalmazandó rabok elhelyezésére szolgálendő többi kaszamáta elkészítéséről.“

A hajóvontatók számára kijelölt kaszamáta átalakítását a főhadparancsnokság végeztette Kollhofer kapitány által 1785. végén.

A tallósi f.-ház rabjainak elhelyezése érdekében az átalakításokat 1785. végén és 1786-ban vitték keresztül s a férfi rabokat már 1785-ben átszállították Szegedre. A női rabokat egyelőre Tallóson hagyták.

A helyt, t.-nak a rabok átköltöztetésére vonatkozó 1784. márczius 7-én és július 25-én kiadott rendelete nem maradt fenn, mi csak a szeptember 21-én kelt rendeletet ismerjük, mely szerint a Szegedre szállítandó férfi raboknak ott nem lesz más foglalkozásuk, mint házi munka, fonás és gyapjufésülés, ennél fogva a többi kézi munka mind megszüntetendő és Szegedre csak is azokat a szerzőségeket szabad elvinni, a melyek ezen foglalkozáshoz szükségesek, a szövőszékek és ványoló holmik ellenben eladandók. A szállításhoz hajókat a cs. kir. hajóhivatal fog adni; a földötet a Duna és Tisza mentén fekvő Pozsony Győr, Komárom, Esztergom, Pest, Bács, Csanád és Csongrád vármegyék 10 hajdúval és egy megyei biztossal úgy fogják kiállítani, hogy a mint azok egy megye határát a vizen elérik, a kirendelt 10 ember a biztossal ott már jelen legyen és a kíséretet más és más legénység azonnal átvegye, hogy azonban minden féktelenségnek és minden szökésre való törekvésnek is annál bizonyosabban eleje vétessék, ezért a rabokat páronként nyakbilincsel is össze kelt lánczolni, hogy ők a hajókat, a hol szükséges lesz, annál akadálytalanabból,

¹) O. I. udv. kancz. 12.381/1785.

²) O. I. 31201/1785.

annál nagyobb erővel hajthassák. Ennélfogva meghagyatik az igazgatónak, hogy ezeket a lánczczal ellátott nyakbilincseket, a mennyiben már nem lenne néhány készen, azonnal megkettőztetett szorgalommal készíttesse el és tartsa készen az indulás idejére, hogy az útrakelésnek ne legyen semmi akadály.

1785. október 16-án 29454. sz. a azután a helyt. t. a f.-ház igazgatójához és a szegedi sóhivatali pénztárhoz az átköltöztetésnek kölcsönös egyetértéssel leendő eszközését és a visszamaradandó nőrabok foglalkoztatását és ellátását illetőleg tüzetes utasításokat tartalmazó rendeletet bocsátott ki. Ennek a rendeletnek, mely szerint a szállításnak a cs. kir. hajóhivatal hajóin, egész Szegedig vizen és míg a jó idő tart addig kell megtörténnie — főbb intézkedései a következők:

1., Mivel a ház személyzetét meg kell osztani s annak egy része a nőrabokkal Tallóson kell hogy hagyassék, más része pedig Szegedre küldetik, ennélfogva számadók a lefolyt évről* szóló számadásaikat október végéig haladék nélkül zárják le, mert az igazgató, ellenőr és fölügyelő kölcsönösen ellenőrizvén egymást, nehogy talán megválás után ezek a számadások hosszadalmas kérdezősködéseknek, kifogásoknak és tévedéseknek legyenek kitéve.

Egyidejűleg a rabok által eddig űzött minden kézműipart egyszerre meg kell szüntetni, a rabokat azonban elindulásukig vagy házi munkával kell ellátni vagy annak hiányában a házi pénztárból annál inkább élelmezni kell, hogy ne legyen alkalmuk megszökni. A zárlatkor található készárúk és anyagok pontosan leltározandók, leírandók és Tallóson maradandó számadónak átadandók.

2., A Tallóson maradandó tisztviselő az említett portékát és anyagokat leltár szerint az általa november 1-től vezetendő számadásba vegye be, miután azonban az ilyen f.-háznak nem való kézműipar teljesen meg fog szünetelni, ennélfogva azoknak lehető legelőnyösebb eladása iránt javaslat teendő.

3., A nőrabok a míg máshova szállítatnak fonással, gyapjufésüléssel és házi munkával foglalkoztassanak, a legelőnyösebb volna ha munkájuk valamely kereskedőnek vagy gyárosnak bérbe adatnék. A munkadíj a házi pénztárba volna bevételezendő, abból az eddigi árszabás szerint a koszt és kenyér kifizetendő és a mi fönmarad az a nőraboknak hetenként kiadandó volna, ha nem akad bérlő, akkor a meglevő nyers anyagot meg kell fésülni és fonni és a fonalat gyárnak, kereskedőnek vagy mesterembernek előnyös árban eladni.

4., A fölügyelőnek ismételten meghagyatott, hogy a szerszámokról és házi szerelvényekről legpontosabb kimutatást adjon be és pedig azokról a tárgyakról, a melyek a nőrabok számára visszatartatnak, a melyek a férfi rabokkal a hajókon Szegedre szállítatnak és végül a melyek sem meg nem tartatnak, sem el nem küldetnek, hanem mint fölöslegések eladandók lennének.

¹⁾ Nov. 1-én kezdődő katonai évről van szó.

Ha intézkedés nem fogantatosított volna úgy a Pénztáros úr azt a legrövidebb idő alatt hajtsa végre.

5., Mivel Tallóson nincs más lelkész a papon kívül és más seborvos sincs, ezért a nőrabok máshová való áthelyezéséig a lelkészt és házi seborvost meg kell ott tartani.

6., Wohlgemuth Dániel igazgató jövőre Szegeden lesz állomásban eddigi minőségében, Tallóson pedig az ellenőrnek kell maradnia.

7., Mivel ezelőtt, a mint a 3-ik pont alatt láthatni, az élelmezést a munkádéből az igazgatónak kellett levonni, kifizetni és a raboknak átadni, ennél fogva valamely férfival vagy fehérméppel jutányos egységre kelleni lépni, a kenyérsütésre és főzésre nézve.

Ezek a tallósi házra és az ott maradandó nőrabokra vonatkoznak; a Szegedre való szállításra nézve szem előtt tartandó:

1., Az igazgatónak meghagyatik, hogy a Szegedre szánt szerelvények készen legyenek, hogy mikor a szállító hajók megjönnek azokat azonnal be lehessen rakni.

2., Az indulás napjától a Szegedig tartó egész útra úti pénz fejében az igazgató 1 irtot, a fölügyelő 24 krt, a két kulcsár egyenként 9 krt, hasonlóképpen minden rab naponta egy porció kenyeret természetben és 3 krt készpénzben kap.

A rabokra nézve az igazgató mindeniknek az élelmezési költségét külön kimutatva bejelenti és megjegyzi, hogy melyik törv. hatóságtól való, hogy ezen költség a illető hatóság által megtéríttethessék.

3., ----- A földözetül szolgáló hajdúk és a dereglyések¹ maguk kell, hogy élelmezzék magukat és mivel előfordulhat, hogy a szomszéd megye őrsege nem érkezik meg azonnal, ezért az igazgató utasítandó, hogy ilyen esetben a régi őrseget ne bocsássa el, míg az új a legközelebbi vármegyékből meg nem érkezik és az előzőt föl nem váltja.

4., Szeged városának már meghagyatott, hogy 10 hajdút és egy káplárt készenlétben tartson, hogy azokat a mint a szállítmány oda érkezik, azonnal őrizetül lehessen rendelni.

Hogy pedig hány hajdút vagy darabontot lehet most alkalmazni úgy Tallóson mint Szegeden az eddigi katonaország helyett a mely többé sincs megengedve, a kimutatásban meg van határozva és az igazgató tartsa ahhoz magát és mindkét helyen jó embereket válasszon, ezen ország ruházatát illetőleg azt kék posztóból készíttesse zöld hajtókával és zsinórosan.

5., Mivel a férfi rabok munkája valamint a nőrabok házi dolgukon kívül való munkája nem lesz semmi más mint fonás, — gyapjűfűsülés és ilyenféle, ezért az erre vonatkozó munka bérbeadandó és az élelmezési, ruházati és

¹) pontoniers.

kenyérporció költségek levonása után fennmaradó fölösleg a rabok kezéhez adandó.

Mindez a Sópénztárosnak avval az utasítással adatik tudtára, hogy azonnal Tallósra menjen és az igazgatóval egyetértőleg a mi a tallósi ház szervezését valamint a rabok Szegedre való szállítását illetőleg, mi végre a es. kir. hajóhivatal 3 tágas hajója október végéig meg fog érkezni, megteendő, pontosan és a legnagyobb gondossággal intézze el. A mi a tallósi igazgatónak is meghagyatik.

Ehhez a rendelethez egy költségelőirányzat van mellékelve, a mely így szól:

A házi személyzet Szegeden.

Igazgató	---	---	---	---	---	---	---	500	frt	---	kr.
Fölügyelő	---	---	---	---	---	---	---	150	"	---	"
2 kulcsár, egynek a fizetése	60 frt 50 kr.										
kenyérporció napjára 2 krjával az	egész évre kitesz 12 frt 10 krt., így egy										
73 frtba kerül, mind a kettő	---	---	---	---	---	---	---	146	"	---	"
Egy szerzetes pap, a kinek kötelessége	ünnep- és vasárnap misét tartani és a										
lelki gondozást végezni. Évi jutalom	---	---	---	---	---	---	---	60	"	---	"
Seborvos évi javadalmazása körül-belül	---	---	---	---	---	---	---	50	"	---	"
Orvosság körül-belül	---	---	---	---	---	---	---	150	"	---	"
Őrségül 8 hajdút napi 8 krjával számítva	kitesz 48 frt 40 kr.										
A ruházat 16 frtjával belekerül egynek	64 frt 40 krba, a nyolcznak										
1 káplár napi 9 krral és ruhára	---	---	---	---	---	---	---	517	"	20	"
16 frtal	---	---	---	---	---	---	---	70	"	45	"
A ruha állana 1 nadrágból, 1 csákó-	kalapból, 1 mellényből, 1 pálczából										
évente, aztán 2 évre 1 köpenyből.											
Fehérnemű minden rab munkabéréből	le lehetne húzni hetenként 2 krt.										

A tallósi házi személyzet.

Egy fölügyelő a ki egyszersmind szám-	---	---	---	---	---	---	---	200	"	---	"
adó vagy igazgató	---	---	---	---	---	---	---	73	"	---	"
Kulcsár	---	---	---	---	---	---	---	60	"	---	"
Egy szerzetes pap jutalmazása	---	---	---	---	---	---	---	40	"	---	"
Seborvos körül-belül	---	---	---	---	---	---	---				
átvitel	---	---	---	---	---	---	---	2017	frt	05	kr.

áthozat	2017	frt	05	kr.
Orvosságra körül-belül	60	„	—	„
Őrizetül 4 ember, a kikből 1 kr. pót- díjjal a fegyelmet tartaná fönn 264	„	45	„
összesen	2341	frt	50	kr.

A férfi rabok átköltöztetésére vonatkozik a pozsonyi cs. kir. hajó hivatalnak a f.-ház igazgatójához címzett 1785. nov. 5-én kelt következő átrata is:

A tallósi f.-ház elszállítása végett e hó 9-én egy fődött kelheimi és egy fődött ládahajó¹ fog Komáromba érkezni, a mivel Önnek kényelmes helye lesz, következésképen a Fenyítőházi Igazgató Úrnak családjával és podgyászával, a rabok és a mellettük leendő őrséggel egyetemben ezen november hó 10-én Komáromba bizonyosan meg kell érkeznie, hogy 11-én reggel onnan el lehessen indulni. A miről ezennel barátságosan értesítetik.

A rabokat számszerint 31-et* nov. 10-én indították útnak és pedig 32 négyfogatú kocsin, mivel a Dunának Tallós mellett levő ágában a víz sekély lévén, a hajók nem köthettek ki ottan. Velük ment az ellenőr, a fölügyelő a kulcsár, 2 megyei biztos és 12 megyei hajdú. November 11-én reggel 10 órakor érkeztek Komáromba.

Itt őket, a hozzájuk csatlakozott 3 növedékkal együtt átadták a vármegyének őrzés végett, mivel a hajók még nem jöttek volt meg. 13-án indultak el, az időközben megérkezett hajón.

Komáromtól Bajáig utaztak vízen. Az úton napjára egy porció kenyeret és 3 krt kaptak fejenként élelmezésre.

Bajától, illetőleg Szalankamentől Szegedig a hajókat raboknak kellett volna hogy fölrontassák, de az ilyen késő évszakban már nem lévén kivihető, ezt a 8 mérföldnyi útát szárazföldön tették meg — a fölség engedelmével!

Az úton az ellenőr 1 frt, a fölügyelő 24 kr., s a kulcsár 9 kr. napidíjt kapott. A szállítási költségeket a törv. hatóságok térítették meg.

Az utazás 14 napig tartott, miután nov. 10-én indultak el Tallósról és 23-án érkeztek meg Szegedre.

1) Truhschiff, Bruk Schiff, eine Arzillen.

2) 3 rab betegen visszamaradt.

A nőrabok Szegedre való átköltöztetését a császár „a rezsi egyszerűsítése” végett határozta el s ennek érdekében az első lépéseket 1787. derekán tétette meg, fölhagyván avval az 1787. elején fölvetett eszmével, hogy a magyaróvári volt kapuczinus zárdát vegyék meg az iskola alaptól a nőrabok elhelyezésére.

Az átköltöztetés azért húzódott el, mert a helyt. t. a szegedi várban levő és a Károlyi ezred által használt kaszárnyát akarta 3.518 frt költséggel 50 férőhelylyel női f.-házzá átalakíttatni. Eziránt az udv. kancz. 1788. január 3-án fölterjesztést is tett. De a császár azt válaszolta hogy:

----- „A kaszárnya a katonaság számára kell, hogy fönntartva maradjon; hanem úgy a női, mint a férfi rabokat az erősség kaszamátaiban kell elhelyezni és számukra annál inkább elegendő hely lesz, mert azokba a helyiségekbe a melyek a hajóvontatók számára alakíttattak át, szintén lehet férfi rabokat elszállásolni és tudomásom szerint valamennyi kaszamáta erre már át van alakítva.“¹

A helyt. t. azonban 1788. novemb. 27-án azt jelenti, hogy „a szegedi f.-ház helyreállítása szeptemberben egészen megtörtént és már készületek is-tétettek a nőrabok elszállítására, mikor az a véletlen eset következett be váratlanul, hogy a jelenlegi körülményeknél fogva a kincstári gabonának Szegedre, mint központba való szállítása több vidékről kezdetét vette s annak elhelyezésére a Szegeden létező összes helyiségeket s azok közt a rabnők számára elkészítettek is igénybe kellett venni.“

A császár ezt tudomásul vette kijelentvén, hogy az áthelyezésnek mihelyt a körülmények engedik meg kell történnie.^M

A szegedi f.-ház igazgatójának 1790-ben tett jelentése szerint, ha a rabnők továbbra is Tallóson maradnak a szegedi f.-ház pénzükségbe és zavarba jut, mert a tallósi intézetre több a kiadás mint a szegedire; Szegeden elég hely van a rabnők számára is. Ha oda átszállítják őket évi 845 frt személyi kiadás takaríttatik meg és Szegeden a kötömester elláthatja őket elég munkával.⁴

Az átköltöztetés ebben az évben, 1790-ben meg is történt. Augusztus 31-től szeptember 8-ig bezárólag, tehát 9 napig tartott az utazás.

A rabnők átszállítását is vízen tervezték, úgy azonban, hogy a Tiszán fölfelé hajóvontató rabok húzzák a hajókat. A vízen való szállítás azonban a főhajóhivatal szerint igen sokba került volna. Ezért kocsikra rakták őket s úgy vitték Szegedre.

1) O. I. udv. kancz. 521/1783.

2) érti ez alatt a háborúra való előkészületeket.

3) O. I. udv. kancz. 17275/1788 és 18015/1788.

4) O. I. udv. kancz. 2206/1790.

A rabnók 20-an voltak, velük ment Trunzl József szegedi f.-házi igazgató Az út melyet megtettek $18\frac{3}{4}$ stációt tett ki.

A tallósi fenytőház peesétje.

XI.

AZ EMBEREVŐK GYERMEKEI

1783. június elején a József császár parancsára Hont megyéből 14 és Bars megyéből 1, összesen 15, nyolcz-tizenkét éves cigánygyermeket szállítottak a tallósi fenytőházba „nevelés végett“. Fiú volt köztük 4, leány 11.

Ezek a gyermekek a nevezett két megyében emberevés miatt kivégzett cigányok árvái voltak.

A Tallósra való szállításukat elrendelő leiratot s a rájuk vonatkozó ügyiratot is közöljük sorrendben, megjegyezvén egyfelől, hogy tartási költségeik fejében a két megye házi pénztára fejenként és naponként 3 krt fizetett, másfelől hogy e gyermekek nagyon rövid ideig maradtak a f.-házban, miután; június elején érkeztek oda és július 13-án már intézkedés történt nyomban való elszállításuk iránt.

Tényleg el is vitték őket onnan Bécsbe. További sorsuk felől nem tudunk semmit.

1.

803.

II. József Isten kegyelméből választott Római Császár, (a birodalomnak) mindkor Gyarápítója és Német, Magyar, Cseh, Dalmát, Horvát és Tóthország Apostoli Királya, Ausztria főhercege stb.’

Tisztelendő, Tiszteletes, Tekintetes és Nagyságos, Nemzetes és Nemes Kedvelt Híveink! A Kakara másként Betov Ilona és Kállay Krisztina cigány

¹⁾ Latin szövegű eredetije Bars megye levéltárában XII. 54, 84/8 sz. a.

gyermekéről f. é. múlt január hó 9-én Általatok jelentés tétetvén Hozzánk, erre nézve indítatva éreztük Magunkat kegyesen válaszolni, hogy az a Mi kegyes határozatunk, hogy az átkos emberevés bűne minden emlékének eltörlése végett ne csak az abban a bűnben elmarasztalt gonosztevők számkivettessenek a hazából és számkivetésre Török földre üzessenek, hanem az ők gyermekei is azon megyék területéről a hol vagy a gonoszságot elkövették vagy azon bűn miatt elítéltek, máshova szállíttassanak és pedig az olyanok, a kik életük hetedik évét vagy még nem töltötték be, vagy alig érték el, Szala, Beregh, Szöréin, Zágráb, Posega és Varasd megyébe küldessenek és ott nevelés végett római katolikus parasztnak vagy a körülményekhez képest¹ kézműveseknek adassanak át, a cigány gyermekek neveléséért rendszeresen megállapított és azon megyék házi pénztárából a honnan oda szállíttatnak megtérítendő díjért; azok a gyermekek pedig akik életük hetedik évét már túlhaladták, csak nevelés és nem büntetés végett a tallósi fenyítőházba vitessenek és ottan az igazgató fölügyelete alá, lelkész is lévén ott, és jámbor életénél s más minéműségénél fogva dicséretes asszony lévén fölveendő, helyeztessenek, hogy soha se lehessen alkalmuk az ottan fenyítő büntetésüket szenvedő gonosztevőkkel összejöni és társalogni, továbbá az ezeknek úgy nevelésére mint bekövetkezendő szükségleteire megkívántató költségek évről-évre egyaránt az illető megyék által azon fenyítőház igazgatója által kimutatandó fölszámítás mellett fizettetnek.

— — — És minthogy Hontmegyéből úgy a távolabbi megyékbe, valamint a tallósi f.-házba megyéről-megyére ingyenes fuvarral továbbítandó gyermekekre vonatkozólag Királyi Helyt. Tanácsunk által az illető megyéknél a szükséges rendelkezéseket megtenni megparancsolandjuk, ennél fogva szükséges, hogy az említett Hont megyével megegyeztetek arra nézve, hogy t. i. a fennemlített Kakara Ilonának a fia azon gyermekekhez a kik Varasd megyébe, Kállay Katalinnak János nevű fia pedig azokhoz, a kik a tallósi f.-házba ezen Hont megyéből átkísértetnek, csatlakozhassanak. A mi pedig Általatok tett

¹) A cigányok gyermekeinek elszedéséről és mesterségre taníttatásáról már Mária Terézia idejében történt intézkedés:

„Mária Terézia királynő a kóbor cigányokat állandó lakhelyekre szorítani és megtelepíteni óhajtván, e rendelet következtében 1768-ban a munkácsi cigányok is, kik vajda alatt állottak, elhelyeztetek. 1775-ben pedig legfelsőbbig meghagyatott, hogy a tömegesen lakó cigányok szétszattassanak; ennek következtében 1777-ben cigányaink panaszkodtak, kiemelve azt is, hogy a hatóságok gyermekeiket elszedik és városokban mesterségre adják. Számuk azon időben az országban 68 ezerre ment. Akkor a munkácsi cigányok az addig fizetett 51 kr-nyi fejadótól fölmentettek, 1780-ban pedig a kunyhópénz-fizetéstől is, annál inkább, mert akkor II. József újabb rendelete folytán polgárosíttatván, az uradalom által a mai cigánysoron számukra kijelölt telkeken elhelyeztetek. Ennek következtében az 1781-ik évben eszközölt összeírásban a Bereg- és Szatmármegyei és Győrvárosi cigányok fel nem vétettek, mert azok akkor a területeken mint földművesek és iparosok, sajnos, csak rövid időre letelepedve voltak s a rendes adófizetők közé soroztattak.“

Lehoczky Tivadar: Bereg megye monographiája. Ungvár, 1881. II. k. 268.

azon kérdést illeti, hogy t. i. mely határnaptól számíttassák ezen nőknek fog-ságának ideje? indíttatva éreztük Magunkat kegyesen válaszolni, hogy ez az ellenük hozott ítélet napjától számítandó.

— — — Kelt a Mi főhercegi városunkban Bécsben, Ausztriában febr. hó első napján az ezerhétszáznyolczvanharmadik esztendőben.

József s. k.

Gr. Eszterházy Ferencz *s. k.*

Trajcsik Adóm *s. k.*

2-,

Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Első Alispán Úr,

Igen Tisztelt Barátom!¹

A mai futárral kapom a Magas Kancelláriának a cigányok ügyében való rendeletét, a inelylyel megparancsoltatik, hogy azt a 29 cigányt, a kiket Kemenczén fogva tartanak, azonnal, minden további késedelem nélkül kildjem Temesvárra vármunkára, a kik kitöltvén ottan a rájuk kiszabott büntetést onnan egyenesen örökre a török megyékbe² vitetnek át; Hasonlóképen az a 18 asszony is, kitöltvén Kemenczén egy évi börtönt és kikapván néhány korbácsütést Török földre³ fog szállíttatni, valamint az a három asszony is — — — a ki vizsgáló székünk alkalmával 25 korbácsütést kapván, szabadon bocsátatott, ezeknek elfogatása és azonnal a Török földre való szállítása hagyatik meg. A mi azt az 50 gyermeket illeti, a kik életük 7-ik évét még nem haladták meg, a megye által szétosztandók ilyenképen: Szala megyébe 12, Beregbe 10, Szörémbe 7, Zágrábba 7, Posegába 7 és Varasdba 7. Ezeket a gyermekeket csak is a jövő tavasszal kell a rendelet szerint elszállítani, a mikor melegebb lesz. — — A többi 14-et pedig, a kiket a tallósi f. házba kell küldeni — — a f. hó 25-ére kitűzött megye bizotts. gyűlésből gondolom, hogy elszállíthatom oda és ha megyéről-megyére odábbittatnak, a Kállay Katalin fia a ki szintén oda rendeltetett, a mikor Bars megyén átmennek hozzájuk csatlakozhat. — — —

Semberen 1783. febr. 15-én.

Baross György.

3-,

A tallósi f.-ház igazgatóságának az 1783. január 3-án kelt legfelsőbb rendeletre, a Honth megyei 14 hét éves gyermek ügyében *január 6-áról* keltezett jelentése:⁴

¹) Barsmegye levéltára 5.

²) Ad Provincias Turcicas.

³) Ad Diciones Turcicas.

⁴) O. 1. 375/1783.

Ezt a 10 lánykát a gyarató és fonó tanítómester mellett a házban egy (közös) kemenczével fűtendő két szobácskában, a hol rájuk az arra alkalmas asszony, kiről már gondoskodva van, külön fizetés mellett fölügyelne és másfelől attól elkülönítve a folyóson egy szobácskába a 4 fiút lehetne megfelelően elhelyezni; a mely alkalmatosságnak a második udvarban olyan a mivoltja, hogy ezek a gyermekek soh'sem láthatnának rabot, annál kevésbé beszélhetnének velük; ezek olyan jó fölügyelet alatt lennének, hogy a házban mindenki szüntelen vigyázhatna ezekre a gyermekekre, ez az asszony naponta elkísérné őket a templomba a hol ezek a gyermekek a raboktól is elkülönítve volnának

A mosóházban azért nem lenne alkalmas nekik, mert ezek a gyermekek könnyen eltávoznak, nem is lehetne őket olyan jó és elkülönített fölügyelet alatt tartani, mert ottan igen távol lennének a háztól és foglalkoztatásuk, tanításuk, ellátásuk és gondozásuknak nem lehetne olyan jól utána nézni mintha az említett alkalmatosságban kézügyben lennének;

miután azonban ezen gyermekek — — gondozása sok költséggel és bajjal jár — — az iránt folyamodik az igazgatóság a helyt, t.-hoz, hogy gondoskodják Ő Fölségénél a Császárnál arról, hogy az erre a 14 gyermekre fordított kiadások és költségek a háznak külön megtéríttessenek, mivel a háznak úgy sincs elég költsége.

4.,

Wohlgemuth Dániel igazgató által a 14 cigány gyermekre fölügyelendő nőszemély számára 1783. június 1-én szerkesztett és a helyt. t. nak bemutatott

Utasítás.¹

A mellett, hogy Ön maga is békés, épületes és jó erkölcsű személy legyen, a legszorosabb szemelött-tartás végett zsinórmértékül adatik ezennel önnek, még pedig:

1-ször. A mint belép a házba, vizsgálja meg gondosan, hogy ennek a 14 gyermeknek úgy a ruhája mint a feje tiszta-e a féregtől és ha olyat venne észre, addig tisztítsa azok fejét és ruháját, a míg legkisebb tisztátalanság sem lesz rajtuk látható.

2-ször. Szoktassa ezeket a gyermekeket arra, hogy azonképen mint a többi rabok, korán keljenek és ha aztán fölkeltek, hajukat rendesen fésüljék meg, tisztára mosakodjanak és öltözzenek föl és ha fölöltöztek, előbb a lánykákat, azután a fiúkat szobájukban gyűjtse össze, térdeljen le és imádkozza el velük németül a reggeli imát, a mi a Hiszekegyből, egy Miatyánkból és az Angyali Üdvözetből áll.

¹) O. I. 6540,1783.

3- *szor.* A reggeli imádság elvégzése után szorítsa rá úgy a fiúkat mint a lánykákat, hogy ágyukat maguk vessék föl, a szobát takarítsák és tisztára söpörjék ki és azután fogja rá őket vagy fonásra vagy más nekik kiszabott munkára, a míg a templomba beharangoznak, mire fogja úgy a fiúkat mint a lánykákat, vezesse őket rendesen a templomba, az oltár mellett való korlátnál térdeltesse le és maga menjen a mögöttük levő székbe; isteni tisztelet után megint menjen velük rendben haza és ne engedje meg nekik sem, hogy futkározzanak, sem hogy más rabokkal csevegjenek.

4- *szer.* Ha a ház lelki pásztora délelőtt és délután a szobába jön, hogy őket a keresztény vallásra oktassa; akkor gyűjtse össze a gyermekeket egy szobába, hagyassa félbe velük a munkát, hogy a lelki pásztor őket oktassa, de azután mindenik csoport menjen a maga szobájába és dolgoztassa őket addig, míg az ételt elhozzák az ételmezőtől.

5- *ször.* Mindenik csoport a maga szobájában, azonban a lánykák együtt s a fiúk is úgy, egy tálból eszik meg azt, a mit az ételmezőtől hoznak; de a felügyelő úgy az evés előtt mint azután elimádkozik velük egy Miatyánkot és Üdvözlégyet, meg egy Dicsőséget az Atyának és a gyermekeket az evés alatt tisztességre szorítja és semmi esetre sem enged meg nekik helytelenséget.

tí-szor. Evés után egy órával a gyermekeket megint munkára hajtja és folyvást dolgoztatja őket, míg ismét eljön az estebéd ideje, azután az asztali ima után megint mindjárt velük imádkozik, mint a reggel, elmondván az éjjeli imát, engedi őket hogy lefeküdjenek, a gyertyát maga oltja ki és a szobákat jól bezárja.

7- *szer.* Kötelessége ebéd után, főként szombaton, hogy a gyermekeket elővegye, fejüket megtisztítsa, valamint hogyha ruhájuk elszakadt volna, azt lassanként megfoltozza és kijavítsa, míg a gyermekek fölcseperednek és képesek lesznek azt maguk elvégezni.

8- *ször.* Miután a fölügyelőnek különös kötelessége lesz ezeknek a gyermekeknek ápolására fölügyelettel lenni, hogy rendes kenyerüket és ételüket megkapják, ennél fogva a felügyelőnek is komolyan kötelességévé tétetik mindent a mi előadja magát, neki azonnal jelenteni, hogy az minden eseményről tüzetes jelentést tehessen az igazgatónak. És végül: hogy Ön fölügyelő kötelességét mindenben pontosan teljesíthesse, ezért személyének jobb ételmezésére havonként 3 frtot, azaz egész évre 36 frtot kap fizetésül.

5.,

6535.

II. József stb.¹

Főtisztelendő stb. Mivel azt jelentették nekünk, hogy bizonyosra lehet venni, hogy a cigány gonosztevőknek Hont megye által a tallósi f.-házba

¹) O. 1. 6540,1783.

fölnevelés végeit átadott gyermekeinek a szülei istentelenül elkövetett vétke-ről távolról sincs sem képzetük vagy tudomásuk:

Ezért úgy abból a czélből, hogy ezen tudatlanságukban örökké megmaradjanak, valamint annakokáért is, hogy az említett tallósi f.-házban annak szülei volta miatt a szükséges oktatásban különben sem részesülhetnek, kegyel-mesen elhatároztuk, hogy őket valamennyiüket más helyre akként alkalmazzuk, hogy ne tudják, micsoda népfajhoz tartozó szüléktől származnak? de mégis belőlük a közönségnek hasznos földmivelők vagy kézművesek váljanak.

Hivségtek tehát haladéktalanul intézkedni ne terheltesse, hogy a többször említett gyermekek fölfogadandó alkalmatossággal nyomban Bécsbe szállítassanak. Kiket egyébíránt stb.

Kelt Bécsben 1783. július hó 13-ik napján.

József s. k.

Gr, Eszterházy Ferencz s. k,
Jablony József s. k.

6.,

Az udv. cancellár által az orsz. bíróhoz 1783. július 13-án intézett átirata.¹

A kegyelmes királyi leirat, melyet szerencsés vagyok Nagyméltóságodnak ezennel eredetiben megküldeni, bővebben megmondja a Császári Fenségnek a cigány gonosztevők azon gyermekeire vonatkozó legkegyesebb akaratát, a kik Hont megyéből a tallósi f.-házba fölnevelés végett átadattak s onnan ide Bécsbe mielőbb átszállítandók.

Midőn pedig Ő Felségének az a tulajdonképen való szándéka, hogy sem ezek a gyermekek, bárhova legyenek is szétosztva, ne tudhassák meg azt, sem más valaki tudomására ne juthasson annak, hogy milyen fajból származnak, méltóztassék nagyméltóságod úgy intézni a dolgot, nehogy az, kire azon gyermekeknek ide Bécsbe való szállítása a szükséges útlevelekkel ellátva rábizatik, az átszállítás okát megtudja, útközben pedig ha netalán valaki megkérdezné, hogy miféle gyermekek ezek, azoknak eredetét idegennek fölfedezze, hanem a kérdezősködőknek egyedül azt válaszolja, hogy ezeket a legfelsőbb oltalom alatt levő gyermekeket Ő Felsége kegyelmes parancsára Bécsbe viszi. Minekutánna pedig velük Bécsbe megérkezett, köteles egyenesen és késedelem nélkül nálam jelentkezni, hogy úgy végre Ő Felsége kegyelmes parancsát egészen teljesíthesse. E végre jó lesz arra nézve is előre gondoskodni, nehogy

¹) O. 1. 6540 1783.

ezeknek az említett gyermekeknek az átszállítása a pozsonyi újságokba valamiképpen belekerüljön.¹

Arra a kérdésre, hogy kik voltak ezen árva gyermekek szülei? megfelelünk ezen mű hetedik részében, az „Embrevők“ címet viselő cikkünkben.

¹) Pozsonyban akkor egy magyar és egy német újságot adtak ki. A magyar újság címe „Magyar Hírmondó“ volt, melyet Rát Mátyás indított meg 1789. január 1-én s a mely hetenként kétszer jelent meg. Megszűnt 1788-ban. „Pressburger Zeitung“ volt a német újság neve. Ezt 1764. július 14-én alapították. Kétszer jelent meg szintén, minden héten. Mai napig is fennáll. (Pallas Nagy Lexikona XII. kötet 26 lap.)

HARMADIK RÉSZ
A SZEGEDI FENYÍTŐHÁZ.

I.

AZ F.-HÁZ MEGNYITÁSA A TALLÓSI RABOK MEGÉRKEZTÉVEL

Ezen mű második részének X-ik fejezetében láttuk, hogy a f.-ház Szegedre átköltöztetése tisztán pénzügyi tekintetből történt. A rozoga tallósi kastély jó karba hozatala sok pénzbe került volna, a szegedi vár kaszamatái pedig részint üresen állottak részint raktáraknak használtattak, miután a várat a katonai erösségek sorából törölték. Így hát ide szállították át előbb a férfi rabokat azután a rabnőket.

József császárnak a szegedi f.-házra vonatkozó egész programját magába foglalja az udv. kancz. 1785. június 27-én¹ és 1787. febr. 15-én² kelt följesztsére adott válasza.

Az egyik válasz így hangzik:

„A költségek lehetőségig való megtakarítása végett Szegedre csak a férfi rabokat kell Tallósról átszállítani, valamint a hajóvontatókat, a nők maradjanak még Tallóson, annál kevesebb örre és fölügyeletre lesz szükség; ez által a javasolt épületekből és átalakításokból sok elesik, a föltöltendő árok maradjon úgy a hogy van; az új kút megásása hasonlókép szükségtelen, csak a javasolt rácsokat kell az ablakokra megcsináltatni és valamennyi ablakot, a mely a kaszamatákból kifelé néz, egy lábnyi hosszúságban és 3 hiivelyknyi szélességben be kell falazni és ezeket kettős nagy és kicsiny fonott ráccsal kell ellátni; a szállítás Szegedig vízen történjék és a Tiszán fölfelé a hajókat és a podgyászt a rabok maguk húzzák; katonai őrséget nem lehet kölcsön venni és csak afféle megyei hajdút és pandúrt lehet fölfogadni néhányat, a kik különben is rabok őrzésére valók. Mindenik rab, a kinek valami vagyona van, maga kell hogy magát élelmezze és annyit kell hogy fizessen a háznak, hogy nemcsak kosztja, hanem tartási költsége is megtérüljön, a kinek semmije sincs azért az a megye fizessen, a melyik őt elítélte. Evvel az új módszerrel talán sokat lehet az épületekből, a parancsnoki lakást és több effélét megtakarítani, a melyeket azután a katonaság eladhat: a rabok foglalkozása nem lehet egyéb mint házi munka és fonás meg gyapjúgyaratolás, minden más kézműnem való ilyen házba.“

¹) O. I. udv. kancz. 8465 1785.

²) O. L. udv. kancz. 2369 1787.

A másik válasz teljes szövege a következő:

„A szegedi f.-házat három szempontból kell tekinteni, u. m. annak

1- ső osztálya a hajóvontatóknak van szánva; ezek rendeltetése a hajóvontatás a Maroson fölfelé és ha ott nincs dolguk, Szegeden a legnehezebb munkára használtassanak:

2- ik osztály a férfi raboké, a kik csupán f.-házra vannak ítélve, ezeket nem 4 krral kell élelmezni mint itten, a hol az élet sokkal drágább, hanem 3 krral, mert különben sokkal jobban lennének tartva mint az itteniek; Munkájuk a város tisztításából és más nyilv. föld és épületmunkából álljon; Ha azonban olyan nincs, úgy otthon gyapjút gyaratoljanak és fonjanak, gyékényt és kosarat kössenek; Szerződést nem kell kötni,¹ mivel ezen munkáról nem lehet semmi bizonyost mondani, hanem az igazgató vásároljon néhány mázsa gyapjút és a fonalat a lehető legjobban adja el és az érte járó pénzt vételezze he, valamint azt is, a mit munkájukkal magánosoknál szereznek.

Végül a 3-ik osztályt képezik az asszonyok, a kiket Tallósról a rezi egyszerűsítése végett Szegedre kell átszállítani; Ezeket nem kell a házon kívül munkára használni, hanem csakis benn fonásra, gyaratolásra és az egész házban ruhamosásra kell használni; Ezt a fonalat úgy mint a férfi rabokét ingekre, pokróczokra és a rabok egyéb szükségeire is föl lehet használni, e célra pedig néhány szövőszéket kell a házban fölállítani, mire azokat kell alkalmazni, a kik leghosszabb időre vannak elítélve és ezekre a munkákra a legügyesebbek. Minden egyébre nézve az itteni rendőri fogház rendjét és fegyelmét kell Szegeden is szem előtt tartani.“

Ez volt tehát a császár programja, a melynek 1-ső és 2-ik pontja legnagyobb részben nem vált be, a mint azt a maga helyén látni fogjuk.

Szóljunk most arról, hogy a szegedi f.-házat mikor adták át rendeltetésének s az első szállítmány hány és minő rabból állott?

1., A férfi rabokat Tallósról 1785. nov. 10-én indították útnak. Az utat Komáromig kocsin, Komáromtól Bajáig vízen tették meg. Onnan Szegedig szárazon. Az útazás részleteit ismerjük jelen mű második részének X. fejezetéből.

A szállítmány novemb. 24-én érkezett meg Szegedre. A szegedi f.-ház megnyitása tehát erre a napra esik, mert a tallósi rabok megérkezése előtt ottan letartóztatva nem volt senki.

A tallósi szállítmány 34 rabból állott.

1) Az udv. kancz. a Latinovits János bácsmegyei alispán javaslatára azt ajánlta volt hogy szerződés kötendő valamelyik ausztriai gyárossal gyapjú gyaratolás és fonásra nézve, mert azok a gyárosok úgyis Szeged vidékén szoktak gyapjút venni, ha pedig ez a kísérlet nem sikerülne, akkor talán jó lenne közöns. pokróczot és flanellt gyártani, a minek Szegeden kivált vásárkor gyakran híja van. Gyékény és kézi kosarak készítését is ajánlja az udv. kancellária.

El volt ítélve:

Káromkodásértés újtévta terjesztéséért—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Állattal való fajtalanóságért —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Bűnös és botrányos életmódért—										1
Lopásért — —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	13
Templomrablásért ¹	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Vérfertőzésért —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Postapecsét-hamisításért, levélfeltörés és a pénz meg-										
tartásáért —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
A népnek előljárói ellen való fölbújtásáért —										3
Rosszul kezelt adópénzekért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Anyjának veréssel és megöléssel való fenyegetéséért — — — —										1
Atyjának gyilk.-ban való segédkezésért — — — — — — — —										1
Szülei pénzének elidegenítéséért — — — — — — — — — —										1
Istenkáromlásért és lopásért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Kettős házasságért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Verekedés, káromkodás stb.-ért —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Istenkáromlásért —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1

Összesen: 34

2., A nőraboknak Tallósról Szegedre való szállítása 5 év múlva, 1790-ben és pedig augusztus 31-től szeptember 8-ig bezárólag terjedő időben történt. Az utazás kocsin 9 napig tartott. A távolság Tallósról Szegedig 18 ³/₄ stáció. Trunzl szegedi igazgató hozta el őket. Az átszállítás összes költsége a Trunzl úti számlája szerint 398 frt 16 krt tett ki.

Az evvel az alkalommal Szegedre hozott nőrabok létszáma 20 volt.

Ezek közül el volt ítélve:

1 1/2 évre	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
2 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
3 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4

¹) Ez két évig hajót vontatott 1786-tól kezdve.

4	"	—	—	—	—	—	—	—	—	3
5	"	—	—	—	—	—	—	—	—	2
6	"	—	—	—	—	—	—	—	—	2
10	"	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Életfogytig		—	—	—	—	—	—	—	—	1
Összesen : 20										

És pedig :

Lopás, testi véték és káromkodásért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Testi véték és gyűjtogatásért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Férjmergezésért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Férjgyikosságért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Gyermekgyilkosságért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Gyilkosságért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Megétetés büntetében való részességért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Lopásért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Gyűjtásért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Atyjával való nemi közösülésért	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Összesen : 20										

II.

HELYISÉGEK. A SZEGEDI VÁR. JÓZSEF CSÁSZÁR LÁTOGATÁSA A FENYÍTŐHÁZBAN.

A fenyítőház Szegeden a Tiszapartján, a várban volt elhelyezve. A vár nem létezik többé, az 1879-iki árvíz után, a városnak 1880 —83-ban történt újjáépítése alkalmából lebontották, csak az u. n. Mária Terézia-kaput hagyták meg belőle emlékül, a mely kívül érdekes romnak látszik, belül pedig vendéglővé van átalakítva.

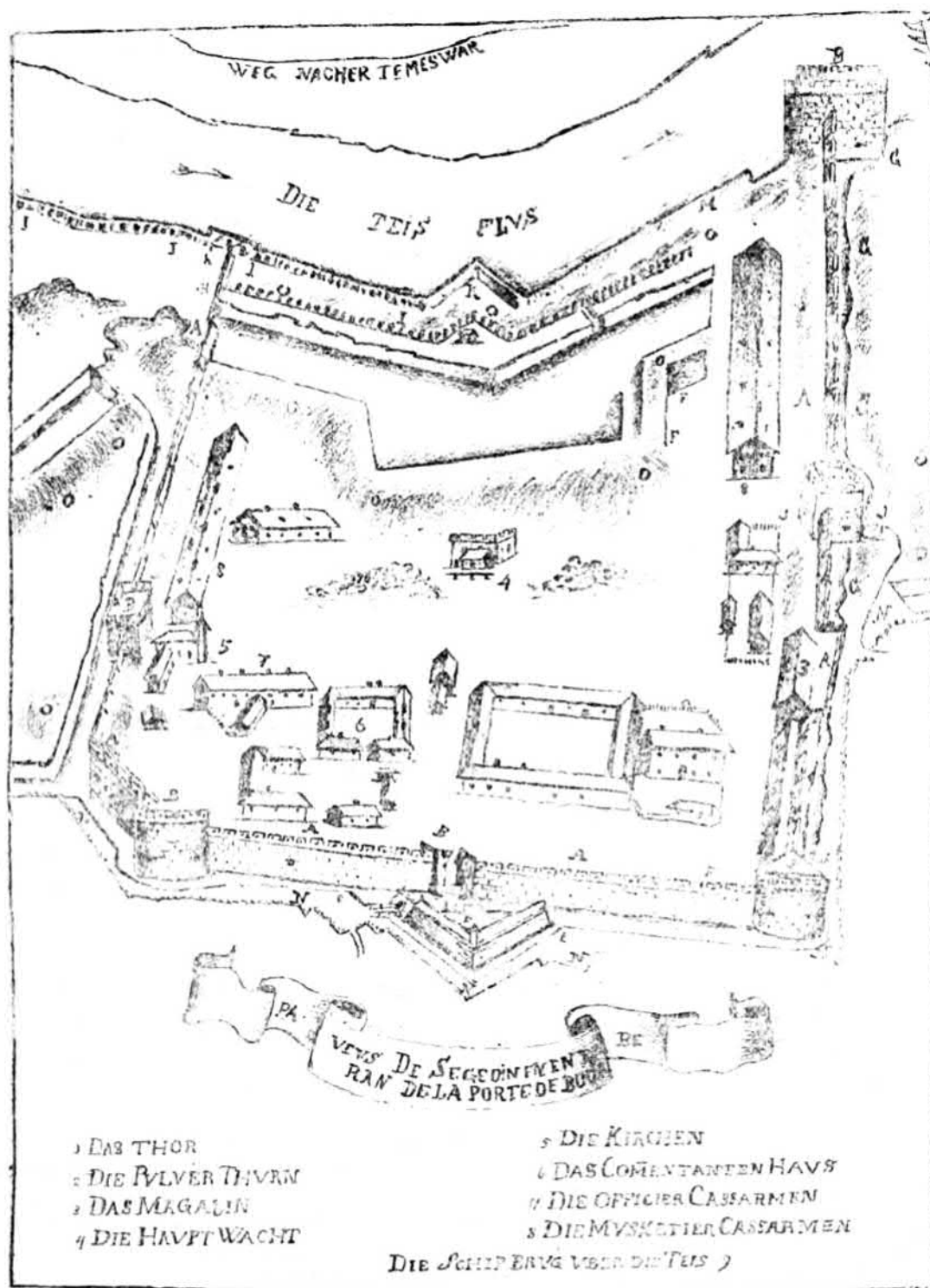
A vár helyét, a mely egyik sarkával egészen a mai Széchenyi-térig nyúlt be és a Pfaun-féle házig terjedt fölfelé, most részben a Stefánia sétány, részben a sétány mellett elvonuló palota-sor, meg a kultúrpalota foglalja el. Kiterjedése 9 kát. hold és 125 négyszög öl volt.² Nem közvetlen a folyó

¹) Ennek keletkezését Reizner János Szeged története című 1899-ben megjelent műjében (I. k. 47 és 48.) IV. Béla korára teszi, mikor a tatárok által elpusztított csongrádi vár helyett építtetett az fel, egy hajdan önálló szigetet s kiemelkedő magaslatot képezett területen, melyet erek vettek körül. 1543-ban — írja Reizner — a szegedi vár török kézre került. A budai pasa a romokban levő régi kir. várat kijavíttatta.

A vár erődtiményi jellegét II. József császár szüntette meg.

Idézett mű 1. 380.

²) Reizner idézett műve. I. k. 228.

A szegedi vár 1716-ban.

P L A A.

Von der alten Vestung Segedin in Prospect, damit man alles klar erschen kan, wie es stehet, und was diszes Jahr darinnen, und herauszen gebauet worden, gemacht aus Befelch Ithro Excell. Herrn Herrn Paul Graf von Herberstein durch Beausson,

EXPLICATION.

Von der alten Vestung, was von türkischer Seiten ist gebauet worden, und darun noch stehet?

- A** ----- Die Mauern
- B** ----- Die Thüre
- C** ----- Der Graben

EXPLICATION

Was dises Jahr an Maur ist angelegt- und gebauet worden?

- D** ----- Das Revelin
- E** ----- Die furdre Maur von dem Graben
- F** ----- Die Cassarmaten
- G** ----- Die Pattrey
- H** ----- Die Maur bey dem Wasserzergeben

EXPLICATION

Von dem Wasser geben.
Die Pillotten oder giflecht
Der Flosdamm von harten Holz gemacht

Der Kasten in der Maur
Die Faschinen arbeits in dem Wasser
Contrescarpen verpalisadiret umb die alte Vestung, oder Re-leid
Was in der Erdarbeits an der alt- und neuen Vestung gegraben worden: wie im beyliegenden Plan Zuerschen

SPECIFICATION

Über die beraths von dem Herrn obristleut: Graff Caussan abgemessen: und in 636. Klafter conbique. 137 $\frac{1}{2}$ schuch haltenden hautbmaur annoch angefirte arbeits, und gemaurwerch verfertiget, welches der Ingenieur Beausson aus Befelch Ithro Excell. Herrn Herrn Paul Graffen von Herberstein ausgemessen.

Als nemlich bey dem halben Mon ober dem Rundstaab, und ober dem Thor: dan beede ausgäng- Mauern in den glassice: Item die Maur von den contrescarpen, brustgewehr, die fundamente unter der pruckhen, und graben furder mauren halten in allen. 51. Klafter Conbique. 19. schuch: nicht weniger die neugemachte Cassarmaten Mauern. 80. Klafter. 19. schuch: in Simili die Cassarmaten gwelber. 52. Klafter, und die. 3. neu erbaute Ziegl öffen Jedes. 38. Klafter Conbique. 72. schuch. 115. Klafter, so in allen an Conbique Klafter ausmacht. 298. Klafter. 38. Schuch.

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

mellett kerül el. A várfal és a Tisza között jókora, mintegy két holdnyi pusztahely maradt fenn.

A várnak észak felé elszűkülő szabálytalan négyszög alakja s a minket érdeklő korban 3 bástyája és ugyanannyi kapuja volt. A negyedik kapu, mely a Mária Terézia nevét viselte, már 1790-ben belevén falazva és kaszamatává alakítva. A Tisza felől a vár alsó végén létezett bástyát rondellának, vagy víztoronynak nevezték. Ebben a 11 öl átmérőjű kerek bástyában volt a kút, mely a várat és környékét ivó vízzel látta el és a mely Mária Terézia királynő parancsára készülvén, róla neveztetett el. Ehhez a kúthoz* 1805-ben vízvezetéket csináltak és úgy a helyőrséget, mint a katonai élelmező hivatalt földalatti csöveken abból látták el vízzel.⁸ A piacra nyíló nyugati kaput budai kapunak hívták. Az észak felől való kapu nevét nem ismerjük, a délről tudjuk, hogy péterváradit kapunak nevezték.³ A víztorony mellett a várfal-n át egy két szárnyú ajtó vezetett a Tiszára.

A várfalak a földszinétől számítva 696 méter magasak voltak⁴ A falak mentén a vár egész területén, déli oldala egy részének és délkeleti sarkának kivételével kaszamaták, azaz földdel földdel fedett boltozatos helyiségek voltak.¹ A várfalak vagyis a kaszamaták tetejének a szélessége 7 öl 5 m. volt/ A várt 19 m. széles, mély vízzel telt árok vette körül. Ezen áron a déli kapu előtt híd vezetett keresztül⁷ a halpiaczról a várba.

Ez volt a fenyítőház bejárata. A f.-ház ugyanis a várnak csak egy részét, mintegy felét foglalta el, a Tisza felől. A vár többi része kaszárnyául, tisztilakul szolgált a katonaság részére. Ettől a f.-ház területét kapuval és ajtóval ellátott fal választotta el, melyet bizonyára a f.-háznak Tallósról való áthelyezése alkalmából és valószínűleg a rabok által építettek, mert tudjuk, hogy a

¹) O. 1. 10406/1810 és Szeged o. I. 57/1805.

²) A kútszerkezet állott egy 1789-iki leírás szerint egy állványból, a mely négyzetben 1 ölet és 1 lábat tett ki és 3 láb magas volt, továbbá egy szíjból, két oszlopból hengerrel és kerékkel s egy körülbelül 12 öl hosszú láncból. A kút az állvány körül be van deszkázva. Ez a kemény fából készült szerkezet 24 mázsa súlyú lehet és általgerendákon nyugszik, a melyek 6 hüv. vastagságúak és 9 szélességűek.

³) Ennek lehetett népies neve a „tündérek kapúja“, melyet a „haza szeretet“ című Grün Orbán kiadásában Szegeden 1809-ben megjelent négy részből álló vitézi nézőjátékában a 87-ik lapon ekképen említ Vedres István:

„Ti most a felső; ti pedig a Várnak középső kapáihoz vezető Utakat foglaljátok el; én a Tündérek kapuján, ha lehetséges lesz berohanok.“

⁴) Reizner J. idézett műve. I. k. 228. A Dezső Mihály rab vallomásaiban, a ki 1811-ben megszökött lyukáristomból két társával az áll, hogy a mintegy 3 öl magas ablakból ugrottak le a sáncba.

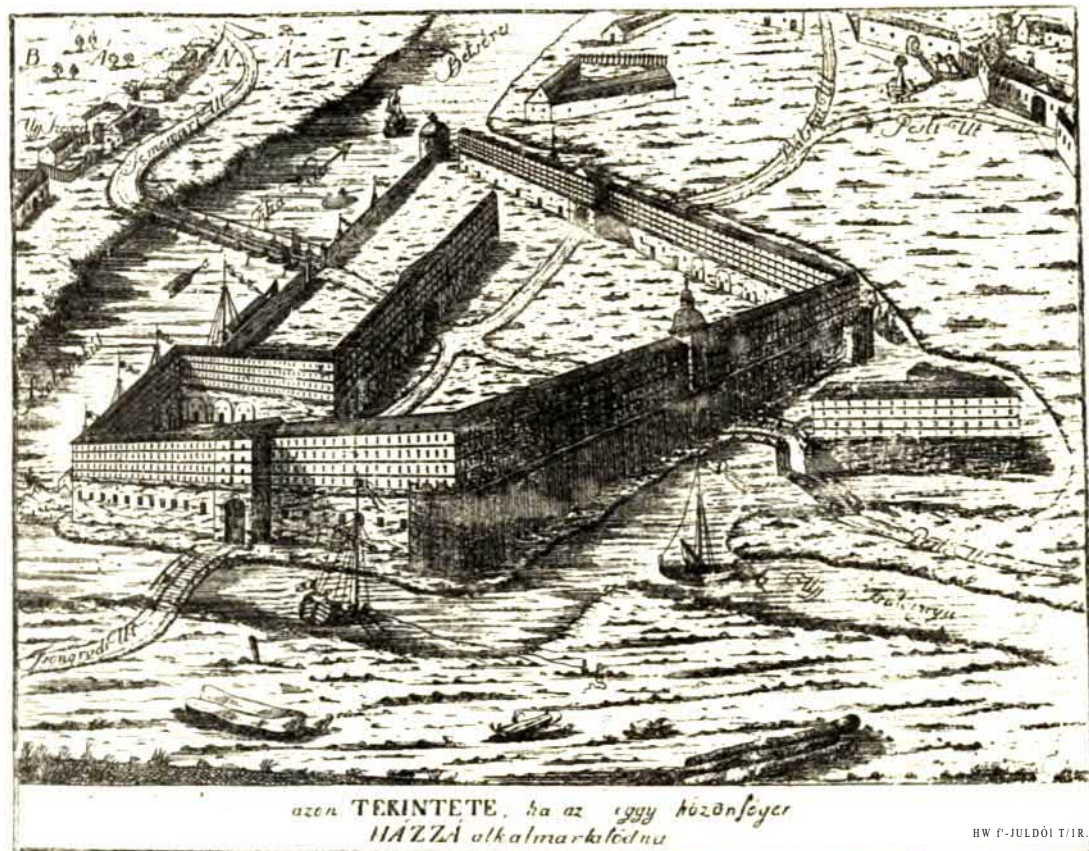
⁵) összesen 41 lakásnak való kaszamatája volt a várnak.

⁶) Vedres István: A Tiszát a Dunával öszve kapcsoló újhajózható tsatorna. Szeged 1805. Grün Orbán. 86.

⁷) Reizner J. idézett műve. I. 228.

mint ők Tallósról 1785. őszén megérkeztek a „vár egy részének f.-házzá való átalakításánál“ mindjárt foglalkozást adtak nekik.

A f.-ház az ő kaszamátáióól 8-at¹ kezdettől fogva mindvégig nem használt a letartóztatás céljaira. Ezek 1788. és 89-ben az összes nélkülözhető helyiségekkel együtt a katonai élelmező hiv. által gabona raktárnak használtak, azután részint magánosoknak, legnagyobb részben pedig a dohánybeváltó-

14.

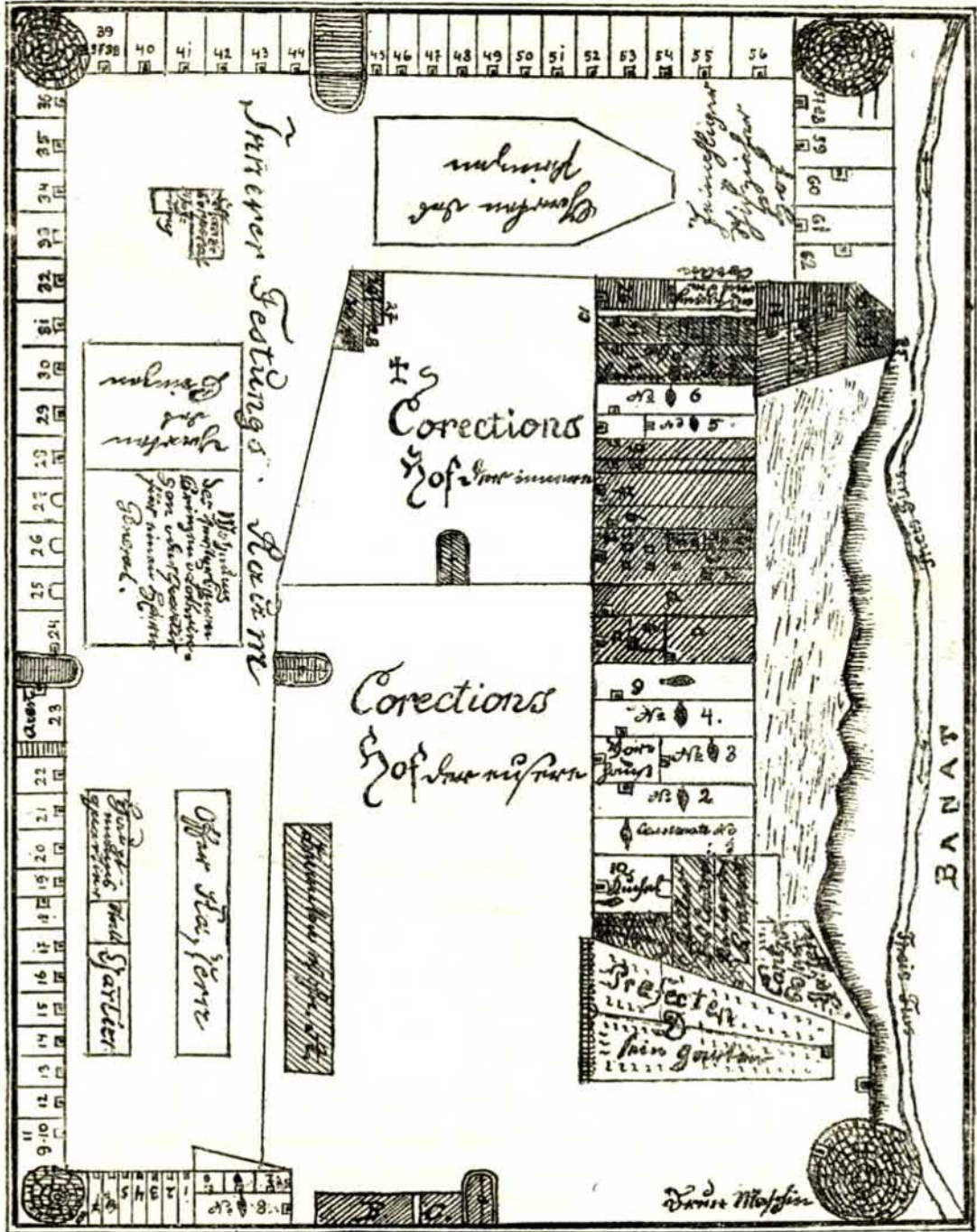
A szegedi vár képe 1805-ben.

hivatalnak voltak bérbe adva.² A többi 7-ből kettő — négy helyiséggé átalakítva — a női rabok, öt pedig a férfi rabok számára használtatott.³ A férfi

¹) És az igazgatói lak közelében levő víztartó-medencze mellett való kaszamátapinczét.

²) A kaszamátákat a rabok átszállítása előtt részben a sóhivatal használta (8-at) sóraktárnak, részben pedig dohánykereskedők használták.

³) A kaszamáták részben legalább tágas helyiségek kellett, hogy legyenek. 1807-ben 50 rab hált egy kaszamátában.

IDEAL PLANES ERKLÄRUNG.

Sub Lit.	A.	Wohnung der Beamten.
" "	B.	Die Holtz Schupfen der Beamten und der Feuer Spritze.
" "	C.	Wacht Stube.
" "	D. E.	Die Zwey Gärten der Beamten.
" "	F. G.	Die zwey Keller der Beamten.
" "	a. b. c. d.	Vorhauss, Kuchel, Spitahl u. Wohn Casamate der Weiblichen züchtlingen dermahlen.
Sub N.	1.	Unbewohnbahrer Theil des vohrmaligen Thores.
" "	2.	Ein kleiner Arest für Honoratioren 6. Köpf.
" "	3. 4. 5.	Kuchel, S. V. Abtritt und Todten Kamer.
" "	6.	Für die sich besser aufführenden dermahl 20 Köpf.
" "	7.	Casamate zum einstweiligen Spitahlsgebrauch wenn nehmlich die Kranken zahl über 8 Köpf Steiget.
" "	9. et 8.	Abermahls für Männliche züchtlinge per jede Casamate zu 20 und nach umständen mehrere Köpf gerechnet.
" "	10. 11. 12.	Eingang, Kuchel, und Wacht Mannschafts quartier.
" "	13 14 15 16	Vier Einzelne so genandte Loch areste.
" "	17 18 19	Männer, und Weiber Arest Diener Wohnung und Kuchl.
" "	20 21 22 } 23 24 25 }	Sechs Einzelne sogenandte Schwerere Arest Löcher.
" "	26.	S. V. Abtritte.
" "	27. 28. 29.	Männer Arest Spithal auf 8 Köpf.
" "	30.	Hauss Kirche.
" "	N. B.	Alle gebauden Theile so gelb überschtrichen, sind von vorhin und dato in gebrauch des Corrections Hausses Instituts

Hingegen.

" "	von	Alle jene, wo nebst den Numern
" "	1.	Tobak blätter gezeichnet stehen, waren und sind in ungestörten gebrauch der hier manipulirenden k: k:
" "	bis	
" "	8.	Tobak blätter Einlössungs Direction.

rabok kaszamáitai közül egy rendkívül nagy (az egykori Mária Terézia-kapu) volt; ebből az u. n. „fonó-teremből“ öt helyiséget alakítottak. Mindez látható az 1812-ből való térképünkön. Ebből a térképünkön egyáltalában jól megismerhetjük a helyzetet, a melléje csatolt rövid magyarázat segítségével. Melynek kiegészítésül megjegyezzük, hogy a bejáratnál balkézre eső A-val jelzett emeletes tiszti lak földszintje az élmező-kulcsár lakásául, rabkonyhául, a férfi rabok kórházául, az igazgató élelmező-kamrájául s a dohánybevéltő hivatal céljaira szolgált, az emeleten pedig az igazgató négy szobás és az ellenőr három szobából álló lakása valamint az iroda volt. Megjegyzendő még, hogy a tervrajzban 13—16 és 20—25 számmal jelölt nyolcz „lyukáristom“ magán, illetőleg fegyelmi zárka volt.

A várnak a katonaság által használt részére nézve pedig — a tervrajzot illetőleg — megjegyezzük, hogy a Schiffzieherhof elnevezés a József császár

16.

A szegedi vár a halpiacszról nézve.

idejéből való, a mikor a katonai parancsnokság alá rendelt hajóvontató rabok egyik állomás helye a szegedi vár volt, a hol annak, a részükre fallal elkülönített, azután róluk elnevezett, a későbbi időkben Zwinger¹ néven ismert északkeleti sarkában tartózkodtak, itt létük ideje alatt. Megjegyezzük továbbá, hogy a „herczeg kertje“ elnevezés onnan keletkezett, hogy Lotharingiai József herczeg altábornagy, gyalogsági hadosztályparancsnok használta vagy talán ő is létesítette azt, a várban lakván.²

A f.-házi fegyelem és biztonság tekintetében hátrányos volt az, hogy a kútra az intézetten és pedig a rabnók udvarán keresztül jártak a katonák

¹) Zwinger „várpiacszot“ jelent.

²) 1804-ben. Meghalt Reizner hivatkozott műve szerint (Ill.k. 18. és 206.) 1812-ben és a ferenczrendi szerzetesek alsóvárosi templomának kriptájában temették el.

vízéri,¹ de még sokkal hátrányosabb volt az a körülmény, hogy a dohány-beváltó-hivatalnak az intézet csekély jövedelmének szaporítása végett bérbe adott kaszamáitához, a melyek egy része a belső, másik része a külső udvarban volt, kora tavasztól késő őszig tömérdek idegen ember járt ki és be reggeltől napestig, szekerekkel dohányt szállítva s azt rakosgatva.¹

Az igazgató fölhozza 1804. február 17-én kelt jelentésében azt is, hogy a rabok kórháza szűk, a rabnőknek nincs is kórháza (az annak használt szoba külön bejárat nélkül való) és hogy a mindkét nemű rabok megvizsgálására való szoba nincs és a mi a legfőbb, a mindkét nemű összes rabok számára szükséges és alkalmas lakások is hiányoznak. Ezért a rabok a szabad levegőt nélkülöző kaszamátákba kell, hogy bezárassanak és ott legtöbbször beteges-

17.

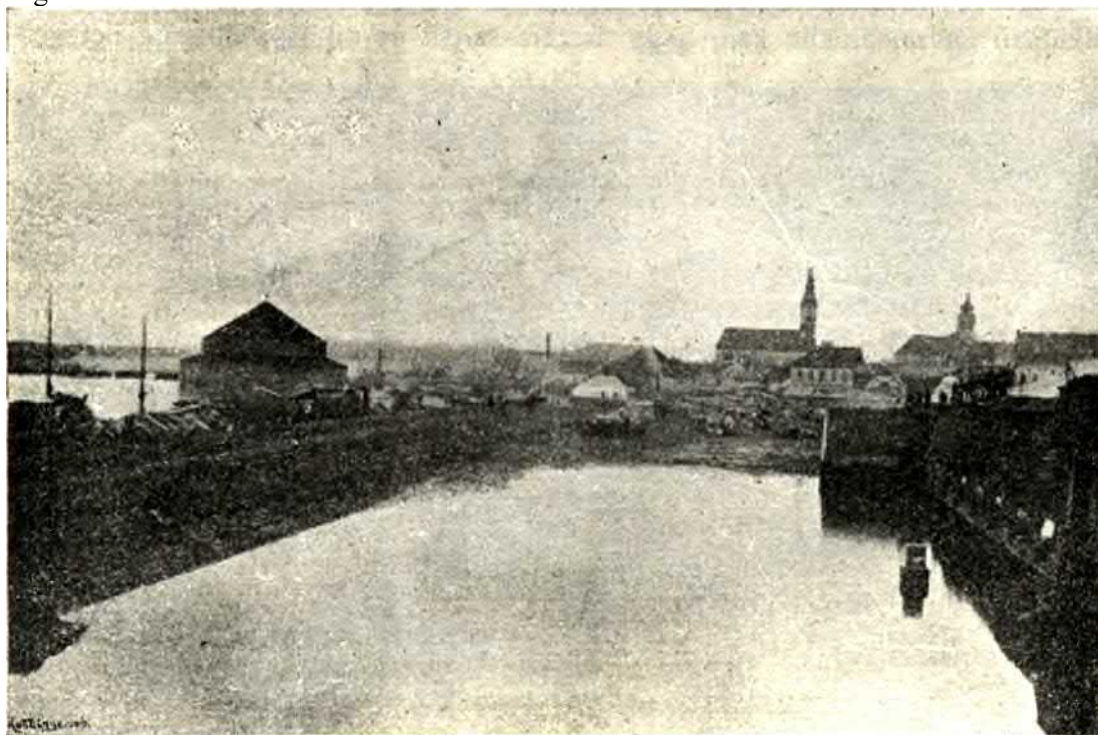
A szegedi vár piaczi oldala 1879-ben.

kedjenek. Az orvos is erősíti — ugyanazon alkalommal — a rabnők és rabok lakásául szolgáló kaszamáták egészségtelen voltát, mivel álló-vizek szomszédságában vannak, többféle bogaraknak, kivált a kiirtani nem lehetséges patkányoknak és a szomszédos vizek betegséget okozó kigőzölésének vannak kitéve.

¹) A mint azt a XVII. fejezetben olvashatjuk az igazgató jelentéséből.

²) A dohánybev. hivatalnak a külső udvarhoz is használati joga volt a szerződés szerint.

Ezért, valamint a tetűhöz hasonló bogaraktól hemzsegő rossz ivóvíz miatt is és tekintve, hogy a rabok is az igen gyakori több mértföldre kiterjedő áradások kigőzölgései által megfertőzött egészségtelen levegőt megszokni nem képesek és annak okáért sokat betegeskednek, úgy az igazgató, mint az orvos, nemkülönben a fenyítőház fölügyelője is a f.-ház Pestre való áthelyezése mellett nyilatkoztak 1804-ben tett jelentéseik alkalmával, magukévá tévén a f.-ház megvizsgálására 1803-ban kiküldött tanácsos javaslatát, a ki az áthelyezés mellett avval is érvelt, hogy Szegeden külső munka nincsen, a mivel a rabokat elfoglalni lehetne.¹

18.

A szegedi vár Tisza felől levő része 1879-ben.

Hogy a kaszamáták nedvesek voltak, az természetes. Minden kaszamáta nedves. Födele nem lévén, az eső és hóé a boltozatát fedő földrétegen és a boltozaton átszivárog. Régi is volt ez a vár akkor már. A kaszamáták egy része, a külső udvarban levők az 1716-ból való térképen már rajta vannak. Ezeknek volt hát idejük átnevesedni. Aztán ablakaik a vár árkára nyíltak. A várakokban pedig jól tudjuk, hogy sokszor huzamos időn át milyen poshadt víz szokott lenni, ha a folyó, a melyből vízzel látják el, lepad. Ha az

¹)Lásd a XVII. fejezetben: javaslatok a f.-ház újjászervezése és áthelyezése iránt.

ivóvíz is rossz volt, a minthogy az volt — akkor a szegedi f.-ház egészségtelen kellett hogy legyen.

Az 1812-ből való helyzetrajzon a vár szabályos négyszögnek van föl-tüntetve. Természetben azonban nem ilyen, hanem olyan volt, a milyennek az az 1869-től 1873-ig tartott Ráday-korszak idejében fölvelt katonai várrajzon látható, a melybe belehúztuk a f.-házat a vár többi részétől elkülönítő, a várrajz készítésekor már nem létezett két válaszfalat.

Az intézetnek saját céljára kertje nem volt. Olyannak létesítése iránt Litassy igazgató 1810. május 6-án Babarczy alispánhoz, a f.-ház főliigyelőjéhez intézett jelentésében javaslatot tett, azt írván, hogy „az utasítás 20. §-ban említés van téve arról, hogy a jobb raboknak engedessék meg, hogy vasárnap és ünnepnapokon a kertben sétáljanak. A Nagymélt. Helyt. t. hihetőleg abban a véleményben volt, hogy a ház számára kell kertnek lennie, a mi annál hihetőbb volt, mivel a Tisza és az idetartozó kaszamáta között levő sánczárók és sáncz a politicumnak átadatott, eddig azonban használatlan maradt. Ezen a helyen kertet kellene létesíteni, mi által a rabokról a zöldséget illetőleg egész évre gondoskodva lenne.“ Ugyanazon évi június 29-én pótlólag azt jelentette Litassy, hogy a használatlan sánczáróknak kertté alakítására szükséges volna 2 tutajt venni a Maroson s avval kellene szállítani az iszapot az árok föltöltésére a Tisza túlsó partjáról olyan időben, mikor a Tisza kicsiny és kevés a külső munka, hogy a ház pénztára ne szenvedjen. A tutaj kormányzására 2 czivil kormányost kellene fizetéssel alkalmazni, a mi nem menne sokra, mivel az egész sánczárók föltöltésére 1500 köbönél nem sokkal keletlene több, a mi 375 szállítmány volna. A tutajokat aztán ellehetne adni. A rabok ingyen végeznék a munkát. A szerszámokat u. m. taligákat, lapátokat azután is lehetne használni és mindezeket a költségeket a kert egy év alatt kifizetné.

Erre a javaslatra a helyt. t. a számvevőség információja alapján 1811. december 3-án 30.118 sz. a. azt válaszolta, hogy miután a tisztviselők szükséges kerttel el vannak látva¹ és az élelmező, a ki minden rab kosztjára naponként már 12 krt kap, maga köteles gondoskodni mindenről, a mi a rabok kosztjához kell, a kert alakítása pedig, a mely inkább a tisztviselők használatára és szórakozására, mint magának az intézetnek előnyére szolgálna, a különben is kimerült házi pénztár kárára nem csekély költséget igényelne ... az egyszerűen megtagadtatik!

A vár fenyítőházul szolgáló részének átalakítása ügyében Tallherr József kamarai építész küldetett volt ki 1784. őszén az átalakítható összes

¹) Az ellenőri kertben, az Aranyszeghy hagyatékáról 1818. november 28-án fölvelt leltár szerint 100 darabnál több, részben nemesített, részben nemesítetlen, az elhalt ellenőr által saját szorgalmából és költségén fölnevelt gyümölcsfa volt, a melyből akkor már néhány termőre fordult.

épületeknek megvizsgálására és költségvetésének elkészítésére. Az átalakítási munkálatokat a nevezett kamarai építész vezette és Ferencz nevű építészgyakornok fia hajtotta végre az 1785. október 14-től 1786. február 9-ig terjedő idő alatt.

A munkálat abból állott, hogy a kapunál lévő, ledőléssel fenyegető tornyot lebontották, a régi várfalakat kijavították, hogy a rabok ne mászhassanak ki rajtuk. A vár árkat is rendbe hozták, hogy a víznek lefolyása legyen. A f.-háznak szánt területet egy 32 öl hosszú fallal elkerítették. Az ablakokat ellátták vasrostélylyal, az ajtókat erősebbekkel cserélték ki. A vas kemenczét vasráccsal vették körüi és a többi. 240—250 rab számára készült férő hely.¹

Ez átalakítás 7.618 rt 21½ krba került.

1786-ban még újabbi munkálatokat foganatosítottak a császár közvetlen parancsára.

II. József ugyanis ez évben, július 10-én a f.-házat megtekintvén, azt egészen jónak, tágasnak és egészségesnek találta, azonban — a helyt, tanáchoz július 17-én 7.688. sz. a. intézett leiratával — a következő javítások illetőleg változtatások megtételét rendelte el:²

1. A 3 bejáratból kettőt — a hajóvontatók udvarába vezetőt és az igazgatói lak udvarába a lépcső alatt levőt — be kell falazni és csak az igazgató lakása felől valót kell nyitva hagyni.

2. Az elválasztófál igen alacsony és 2 vagy 3 lábnyira föl kell emelni.

3. Ugyanezen korlátot a templomtól az egykori kapuig³ akként kell kinyújtani, hogy a kaszamáták, a hol a hajóvontatók lesznek ez által szintén bezárassanak.

4. A templomot mint kápolnát föl kell szentelni, hogy a rabok benne misét hallgathassanak.

5. A raboknak nem kell sem pokróczot sem takarót és szalmazsákat adni, mert különben a férgek nagyon elhatalmasodnak és sohasem lehet a tisztaságot fönntartani. Ezért nekik úgy mint a hogy Bécsben történik, nem kell semmi egyebet adni fekvőhelyül, mint egy u. n. fapricset.

6. A raboknak még nincs épen semmi munkájok, sem gyapjúfonást sem gyapjúgyaratolást illetőleg és mindeddig csak is az udvart egyengették, mivel azonban fölötte fontos, hogy foglalkoztassanak, a m. kir. hely. t.-nak ennél-fogva azonnal meg kell tenni a szükséges intézkedést és mivel a raboknak Tallósról Szegedre való áthelyezésekor július 11-én elrendeltetett, hogy a rabok foglalkoztatásának a házi munka mellett fonásból és gyapjúgyaratolásból kell állania, így a helyt. t. vonja felelősségre a f.-ház igazgatóját, miért nem foganatosította azt.

1) O. 1. 32.115/1785. és 22.530/1786.

2) O. 1. 31.044/1786.

3) Bizonyosan a felső város felől levőt értette.

Az igazgató 1786. szept. 29-én a helyt, t.-hoz tett jelentése szerint¹ a Fölség a helyszínén szóbelileg megparancsolta — a fönnebb fölsoroltakon kívül: —

hogy a f.-ház falát körös-körül 1½ öllel föl kell emelni, hogy a rabok ne fogózhassanak bele és dobhassák magukat át rajta,

hogy minden pries lábánál egy erős fát kell elhúzni és a rabokat éjjelre erős hosszú áthúzó lánczczal ahhoz kell oda erősíteni, mivel a rabok jobbra éjjel szoktak megszökni.

Jelenti továbbá az igazgató, hogy a Fölség a kaszamáták ajtait gyön-géknek találta és megjegyezte, hogy egy külön börtön kevés. Ennélfogva az igazgató a hajóvontatók felé eső sánczokban levő 2 kis helyiségnek vagy kis kaszamátának extra börtönné való átalakítását hozta a Fölségnek javaslatba.

Ugyancsak az igazgató 1786. szeptember 29-én- bejelentette, hogy

1., a körfalat mindenütt fölemelték és lesimították,

2., a három ajtót befalazták,

3., 9 kis extrabörtönt vagy „tömlöczöt“ létesítettek egyes és egy nagy sötét börtönt mintegy 20 személy számára, vastag falazattal, erős ajtókkal, fölül és alúl tolózárral, a legjobb móddal és a 20 személyre való börtönt egy pricscsel látták el.

4., Kilencz kaszamátában ugyanannyi pricsset készítettek s azok közül ötöt lánczczal, hogy a rabokat éjjel abba lehessen belebonyolítani.

5., A régi bástyafalakat a kapu mellett balra és jobbra hasonlókép föl-emelték és kijavították.

6., Az említett kaput tovább, befelé húzták, újból fölállították, jobbra és halra 9 oldal-oszlopot emeltek.

7., A régi kapu oldalfainak és iveinek a lebontását megkezdték.

8., Épen a kapu mellett belül levő egy szobából álló házikót a kapus számára új zsindey földéllal látták el stb. Ezek az átalakítások és javítások 2.488 frt 56 krba kerültek.^s

Bejelentette végül azt is az igazgató, hogy a 12 kaszamáta teljesen helyre van állítva, a mely 250 rabot képes befogadni.

A nőraboknak 1790-ben történt átszállítása alkalmából is történtek át-alakítások. Ezek 3.018 frtba kerültek.

A pénzzel takarékosan bántak, a f.-háznak nagyon szűkén lévén jövedelme. Abban az időben minden intézmény létesítésekor megfelelő alapról gondoskodtak, a miből az fönntartassék. Ha az alap szűkén is volt kiszabva, annak jövedelméből ki kellett jönni.

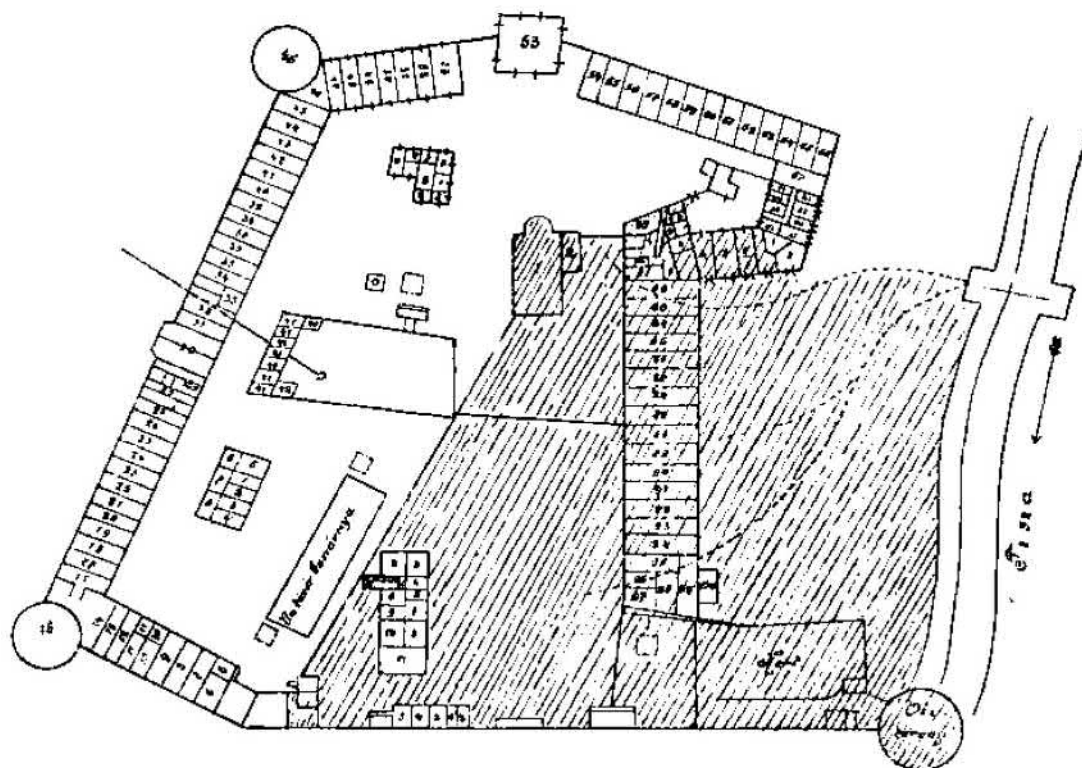
¹) O. I. 31707/1786.

²) O. I. 43684/1786.

³) O. I. 48763 1786.

Jellemző a takarékosagra nézve a következő eset: Az igazgatóság 1811. szeptember 29-én költségvetést terjesztett föl az u. n. lyuk-áristomoknak a biztonság érdekében való kijavításáról, javasolván, hogy — a gyakori szökések alkalmából — már számtalanszor áttört falak keményfa padlódeszkával burkol tassanak és a könnyen kinyitható lakatok zárrakkal cseréltesse ki. A számvevőségnek erre vonatkozó véleménye az volt, hogy „a burkolat kevésbé szükségesnek, a zárrak kicserélése nagyon költségesnek látszik!”

Hogy a f.-házat valami jó karba az átköltözés alkalmával nem hozták — bizonyítja az a körülmény, hogy 1810-ben 10.168 frt $4\frac{7}{12}$ krt és 1811-ben 6.693 frt $26\frac{5}{12}$ krt kellett minden takarékoság mellett épület-javításokra és pedig a konyha és lakóház födelének, az éléskamarának, a tisztviselők lakásá-

19.

A szegedi vár alaprajza az 50-es évekből.

sának, a beteg rabok kórházának s az őrszobának helyreállítására, tüzi-fa és tűzoltó-fecskendő számára való két szin építésére, valamint az összeomlással fenyegető templom javítására és a börtönök némely újból rosszá vált ajtainak és ablakainak helyrehozására fordítani. Sőt a mikor — 1812. május havában — minden készen volt, a fönnebbi összeghez a drágaság miatt még 2.296 frt $23\frac{23}{30}$ krt kellett pótolni.

A tisztviselői lak olyan rossz állapotban volt, hogy a míg annak helyre-állítása tartott, addig Litassy igazgatónak — 1810. január 31-én történt

hivatalba lépésétől 1811. június haváig — a Lotharingiai herceg adott szállást.

1810. dcczember havában megtörtént, hogy Perey Péter rab a várfalán, a Tiszára vezető ajtó mellett kimászott.

Az épületek rozoga voltát bizonyítja a budai orsz. főépítészeti hivatalnak a helyt, t.-hoz 1810. április 16-án intézett átírat, mely szerint a torony leszedése és a templom födelének kijavítása halaszthatatlan lévén, az jóváhagyás reményében meg is kezdetett.

III.

IGAZGAZÁS

A f.-ház közvetlenül a helytartó tanácsnak volt alárendelve.' Törvény szerint e tanács nem függött semmi hatóságtól, csak magától a Fölségtől. Összeállításánál teljesen rendi szempont jutott érvényre. Elnöke a nádor vagy távollétében az országbíró volt; 22 tanácsosát a főpapok, főurak és nemesek rendjéből a király nevezte ki. Fizetésüket a Fölség vállalta magára. A két igazi hatalom: a királyi és rendi közt állva, önállótanságra volt kárhozthatva. Mivel pedig a királyi hatalom erősebb volt, folytonosabban is hatott a rendinél, a helyt. t. akaratlan is annak eszközévé alakult.²

A helyt, tanács tehát a csak némi fontossággal bíró ügyeket is eldöntés, illetőleg jóváhagyás végett a Bécsben székelő m. kir. udvari kancelláriához terjesztette föl.

Ennek élén a főkancellár állott, mellette 2 alkancellár, 12 tanácsos a főpapi, főúri és nemesi rendből kinevezve működtek. A király e hivatal segítségével gyakorolta fölségjogait úgy a törvényhozás, mint — a pénz és hadi ügyek kivételével — a kormányzás és bíraskodás körében.³ Azonban ennek a hatásköre sem felelt meg távolról sem a mai minisztériuménak, mert: „a kancellár és tanácsosai az egész országban nagy tekintélynek örvendenek, ők a legbefolyásosabb pártfogók, tőlük függ nagy részt az egyházi és világi magas állások betöltése, de igazi hatalmuk nem felel meg a kiváló positional Minden ügyben, még a legjelentéktelenebben is, a Fölség dönt; a kancellá-

¹) A melynek fölállítását „magyar kir. tanács“ névvel az 1723: XCVII. t. ez. rendelte el s a melynek székhelyét az 1783. nov. 28-án kelt kir. rescriptum intézkedése folytán 1784-ben tették át Pozsonyból Budára. A helyt, tanácsosai egyidejűleg helyezték át ugyanoda a magy. udv. kamarát és a főhadparancsnokságot. Keresztury József: *Introductio In. Opus Collectionis In Normalium Constit. Josephi. Pars I. 51. I. 26 §.* Ezen két kormány-székek Pest sz. kir. városába való áthelyezését az 1790: XVXIX. és az 1792: XV. t. ez. mondotta ki.

²) Szilágyi Sándor: „A Magy. Nemzet Története.“ Bpest, 1898. Athenaeum. VIII. k. 731.

³) Pallas Nagy Lexikona.

ria csak legalázatosabb tanácsával vagy véleményével jární a király elé és akár meghallgatják, akár nem, azonnal expeditióvá süljed.“¹

A helyt. t. a f.-házra való fölügyeletet közvetlenül gyakorolta 1807-ig. Ez évben a f.-házat „állandó helyi fölügyelet- és igazgatás alá helyezte, a fölügyelettel június 16-án kelt rendeleténél fogva:² Kárász István csongrádmegyei első alispánt⁴ bízván meg,⁶ miután panaszok merültek föl az ott dívó rendet-

¹) Szilágyi S. említett műve VIII. k. 71.

Hogy a mindenható uralkodók mindentudók is akarván lenni, mi mindenbe nem ártották bele magukat — arra érdekes példákat találunk Pelico Silvio „Börtöneim" című művében. (Olaszból ford. Erdélyi Káióly, Budapest. 1886. Franklin t.) A melyben a spielbergi f.-házban polit. fogoly minőségben 1822-től fogva 10 éven át szenvedett rabságát írja le.

Λ foglyoknak ahhoz, hogy olvasmányt kapjanak a császár engedélyére volt szükségük, a ki néhány vallásos tartalmú könyvet küldött nekik ajándékba, de a szépirodalmi művek olvasását teljesen eltiltotta.

Pellico egy Ízben veszélyesen megbetegedvén, a kormányzó futárt küldött Becsbe megtudandó, hogy milyen bánásmódban kell őt részesíteni?

Egy másik polit. fogoly fölött orvosi tanácskozás tartatván kimondatott, hogy a lábát le kell vágni. Ehhez Bécsből kellett engedélyt kérni. A mi egy hét múlva mégis érkezett.

Pelliconak és fogolytársainak a családjaiktól érkezett leveleket 10 éven át mindig visszatartották Bécsben. Egyetlen egyszer engedte meg a császár, hogy a rendőrfőnök „jó híreket mondjon neki rokonai felől, de arról, hogy szülei és 4 testvére életben vannak-e mind? nem volt szabad értesíteni őt. 198. 202. 203. 207. 221. 227. 223. 237. és 238.

De nemcsak Ferencz császár értett mindenhez hanem II. József is, a ki — mint a II. fejezetben láttuk— abba is beleelegyedett, hogy a raboknak ne adjanak se pokróczot se szalmazsákot, hogy könnyebb legyen a tisztaság fönntartása, meg hogy őket éjjelre lánczolják le, hogy meg ne szokjenek. Λ kosztjukat is leszállította és előszabta, hogy mi-féle munkával foglalkozzanak. A kaszamáták ablaknyílásainak méreteit is ő állapította meg.

Mária Terézia királynő idejében sem ment ez másképen. Szóval hagyomány volt, hogy: az uralkodó minden, a kormány s az összes hivatalok rendeltetése pedig semmi egyéb mint az, hogy az uralkodó akaratát végrehajtsák.

⁵) Ilyen helyi fölügyelet alatt vannak a f.-házak ma is Ausztriában. Λ „helyi fölügyelőt“ házi biztosnak hívják. Rendesen a kir. ügyészre ruházzák ezt a tisztet.

³) O. I. 12217/1807.

⁴) Nagyobb megyékben 2 alispán is volt egyszerre. Utóbb pedig általában első és másod alispánokat látunk már: egyik a törvénykezési, másik a közigazgatási ügyeket vezetvén. 1723: LVII. és 1729: XV. t. ez. Márkus Dezső: „Magyar Jogi Lexikon.“ Budapest. Pallas. 1898. I. k. 194.

⁵) A kinek mint a vármegye első tisztviselőjének a f.-ház fontosabb ügyeiben addig is adott esetenként megbízást s a ki azelőtt, jelesen már 1798-ban is fölügyelői minőségben tett jelentéseket a f.-ház állapotáról.

Különben a megyei börtönök kezelése s azok iránti rendelkezés a megyei főispánok hatáskörét szabályozó régibb utasítások, jelesen a m. kir. helyt. t.-nak 1770 évi szept. hó 17-éről 4161. sz. a kibocsátott körlevele, de az országban divatozott törv. gyakorlat szerint is, mint közig. ügy a megyei főispánokat és ezek távollétében az első alispánokat, illetőleg a megye közgyűlését illette. Réső Ensel Sándor: „A Hazai Fenyítő Eljárásra Vonatkozó Szabályrendeletek“ II. füzet. Pest, Ernicli ü. 1867. 1.

fenségeket, az őrzés és a rabokkal való bánásmódját illetőleg és miután az intézet tisztségének jelentései maguk elárulják a gazdasági ügyek költséges vezetését és a fegyelem s a köteles függelék meglazulásának nyomait. És jóllehet — folytatja a rendelet — ezt részben ezen intézet jelenlegi bizonynyal kevésbé alkalmas helyének, legnagyobb részben azonban az előjáróknak és az igazgatásnak lehet tulajdonítani. Ennélfogva a keletkező kihágásoknak kezdetben való megakadályozására ezen intézetnek az igazgató kormányzékától való távollétében a helyt. t. jobb módot nem talál, minthogy ennek ideiglenes fölügyeletét és igazgatását Uraságodra bizza. Megbízván avval is, hogy a helyt, t.-hoz betérjeszteni szokott havi pénztári kivonatokat előzetesen vizsgálja meg és ha a tett kiadásokra nézve észrevétel forogna fönn, azt jelentse be és szorosán ajánlván az intézet pénztára állapotának minél gyakrabban való váratlan megvizsgálását.

Adatunk van rá, hogy a tisztviselők esküjének bevételével és az állásukra való beiktatással is az intézet fölügyelője bízott meg. A kinek egyéb-iránt ezen hivatala vagy megbízásával javadalmazás nem járt. Az udv. kamara ugyanis 1824. július 23-án kelt leiratával kimondotta, hogy Kárász alispánnak a f.-ház fölügyelője alkalmából kért napi díjai nem utalványoztak, a megye területén levő ezen közintézetnek hivatalból kellvén nekie gondját viselni. Előfogat költségei azonban a megye házi pénztárából megtérítendőek.

Az iratokban 1808. deczeinbertől kezdve a Babarczy Imre első alispán neve szerepel mint fölügyelője.

Babarczy Imre alispán hivataláról önként lemondván, a f.-házra való felügyelettel, az 1818. február 24-én 5077. sz. a. kelt rendelet szerint Kárász Miklós az új első alispán bízott meg.

Az 1824. január 7-én 1287. sz. a. kelt helyt, tanácsi rendeletben azt olvassuk, hogy Kárász Miklós a kir. ítélőtáblához léptettetvén elő, a f.-ház felügyelője Csongrádmegye második alispánjára, Adamovich Mátyásra bízott.

1827. óta azonban megint a Babarczy Imre alispán nevével találkozunk. A Valkovszky igazgató részére 1832. január 18-án kiállított szolgálati bizonyítványt is ő írta alá, mint a f.-ház fölügyelője.

1. Tisztviselők.

A f.-ház első tisztviselője az igazgató volt, kit a helyt. t. nevezett ki és a kit minagyarul tiszttartónak, néha gondviselőnek, németül Verwalternek hívtak. Diácul Curator vagy Provisor volt a neve valamennyi ideiglenes igazgatónak. Az első, praelectus címmel végleges minőségben kinevezett igazgató Ráczy Elek nyug. lovas kapitány volt, a kinek 1803. október 11 -én kelt a kinevezési okmánya.

¹⁾ Kormányzéknek, dicasteriumnak nevezték: a ni. kir. udv. kancelláriát, a m. kir. helyt, tanácsot és a m. kir. kamarát.

A Valkovszky Mihály későbbi igazgató kinevezési okmánya is praefectusi állásról szól.

Ellenőre (Contraagens, Controllor) nem volt a szegedi f.-háznak egészen 1803-ig. A Trungl-féle pénztári hiány megállapítása alkalmából rendszeresítették az ellenőri állást¹ a „Tisztviselők fizetése“ című fejezetben kitüntetett javadalmazással. A Rácz igazgatóéval egy napon kelt az első ellenőrnek, Füll Sebestyénnek a kinevezése.

Az igazgató és ellenőr hiv. hatáskörét megismerhetjük az ezen fejezet 6-ik cikkében olvasható 1788-ban kiadott „Utasító pontokból“ és a külön fejezetben közölt 1806. aug. 12-én 15875. helyt. t. sz. a. kiadott Utasítás 4. és 5. §.-ból.

Jellemző, hogy az igazgatónak az utasítás szerinti 20 írtig terjedő utalványozási jogát felényire szállították le.²

A f.-ház tisztviselői kara e kettőn kívül még a római. kath. lelkészből és az orvosból állott.

Bejártak híveikhez a helvét és ágostai hitvallású lelkészek minden évben egyszer, a húsvéti ünnepek alkalmával.³

A f.-ház tisztviselői voltak sor és időrendben:

Igazgatók:

1., Wohlgemuth Dániel ideigl. igazgató. 1785. novembertől 1786. decz. 10-ig, a mikor két heti betegség után meghalt, özvegyet és 3 kiskorú árvát hagyván hátra. Előbb tallósi helyettes igazgató, azt megelőzőleg állítólag furir volt.

2., Csernyánszky József helyt. tanácsi számtiszt mint ideigl. igazgató megbízását 1786. decz. 19-én nyerte és 1789. november 1-ig tartott az.⁴

¹) A helyt. t. ez iránt való előterjesztését az udv. kancellária 1801. június 5-én 5257. sz. a. elfogadván. O. l. 12887/1801.

²) A számvevőség megnehézményelt egy 1812-ből való 40 ftos kiadási tételt, mely egy az orvosnak rendelő asztalul és egyszersmind a betegek tiszta lepedőinek elhelyezésére szolgáló szekrényre vonatkozott. A helyt. t. 1817. június 17-én 18033. sz. a. jóváhagyta ugyan ezt a kiadást, de utasította az igazgatóságot, hogy 10 ftot meghaladó értékű új bútoroknak engedély nélkül való beszerzésétől „súlyos felelősség terhe alatt“ tartózkodják.

³) A helvét hitvall. rabokhoz a hódmezővásárhelyi lelkész járt be.

⁴) Csernyánszky miután a számvevőség az ő visszahívását ismételten sürgette abból az okból, hogy nagy szükség van rá, mivel a neki beosztott 7 város számadása az ő megvizsgálására vár: 1787. deczemb. 29-én javaslatba hozta, hogy a f.-ház vezetése bizassék ideiglenesen a hajóvontatásra ítélt rabok tömlöcztartójára, tekintve, hogy olyan rab az idő szerint csak 15 van és a melléjük rendelt s a segédekkel együtt 160 rab őrzésére elegendő személyzettel rendelkező tömlöcztartó a f.-házat is könnyen igazgathatja. Csak az elválasztó falon levő befalazott ajtót kell kinyitni. A tömlöcztartó vállalkozik erre a föladatra.

A helyt. t. meg is kereste a magy. főhadparancanokságot az iránt, hogy egyezzen bele ebbe. Az pedig 1788. június 16-án kelt átiratával beleegyezését adta, meghatározatlan időre.

A helyt. t. azonban az ügyet függőben hagyta még is, a tallósi rabok áthelyezéséig, a mikor úgy is „valódi“ igazgató lesz alkalmazva.

3., Trilliói József mint ideigl. igazgató 1789. november 2-től¹ 1799. július 1-ig működött, a mikor a kezelésére bízott pénztárban 6.520 frt hiány találtatván állásától fölfüggesztéett és többé abba nem helyeztetett vissza. 8 évig díjnoki minőségben szolgált a hely. t.-nál, 3 évig ellenőr és 4 évig ideigl. igazgató volt a tallósi f.-háznál.

4., Ns Szabó Gergely ideigl. igazgatónak 1799. június 10-én kelt a kinevezési illetőleg kiküldetési okmánya. Július 1-től kezdődőleg tett számadást. Szolgált 1800. április 30-ig. Kinevezése előtt és lemondása után második pénztárnoki minőségben szolgált a budai kir. zálogháznál. Márczius 9-én kelt lemondó levelében fölhozza, hogy éjjel-nappal abban fáradozott, hogy a ráruházott hivatalt a legnagyobb rendetlenségből kivegye s annyira rendbe hozza, hogy ez a rend kevés igyekezettel állandóvá tétethessék. „Ez a ház — így folytatja — a kimondhatatlan rendetlenség és az elvénuilt katonák miatt, a kik szakadatlan az ívásnak adták magukat, olyan állapotba jutott, hogy éjjel-nappal való bajoskodásom következtében lábsebei in három ízben föltörvén, egészen kiújultak és a legnagyobb fájdalmat okozták.“ Kéri tehát ebből az indokból, hogy az előbbi állásába helyeztessék vissza, a hol reméli, hogy e sebeinek hasznos fürdő segélyével megújult gyöngeségiből föl üdül s ezen hivatalának megfelelhethet.

Utódjául a Szeged sz. kir. városnál szolgálatban levő Rátt József rendőrbiztost ajánlja, a ki maga is folyamodott e végett a helyt, t.-hoz s a ki úgy személyét, mint vagyonát, eszét, tudományát (jó német, latin, magyar, rác és tót) főként pedig jó keresztényi életét tekintve, a mi a f.-háznál megkívánatik, arra igen alkalmas.

5., Ns. Rátt József id. igazgató 1800. április 30-án vette át hivatalát, melyből Kárász alispán mozdította el őt „résztint hasonlesése! párosúlt különböző visszaélések elkövetése, résztint büntetésre méltó kegyetlenség miatt, a helyt. t. rendeletére 1803. október 12-én helyettesítvén:

6., Kiss-Endródi Litassy Bálinttal, aki ideigl. igazgató volt 1803. október 13-tól november 26-ig bezárólag. Litassy előbb főhadnagyi rangot viselt az Antal főherczeg ezredében, 16 évig szolgálván a hadseregnél és pedig az arról kiállított hiv. bizonyítvány szerint dicséretesen úgy béke idejében mint háborúban.

7., Ns. Rác Elek 1803. ftovenb. 27-től 1810. január 31-ig.

Rácz Eleket, a ki évi 400 írttal nyugdíjazott lovas kapitány, elméleti és gyakorlati jogi ismeretekkel bíró, világlátott, a török és francia háborúban résztvett s a hazai nyelveket beszélő ember volt, 1803. októb. 11-én nevezte ki igazgatóvá a helyt, tanács praefectusi czímmel „a katonaságnál teljesített

¹⁾ Szeptember 28-án kezdte meg és novemb. 2-án fejezte be az intézet átvételét.
A helyt, t.-tól nyerte kinevezését.

hű és nem kevésbé hasznos szolgálatára, valamint nyugalmazott állapotában mint a francia foglyok parancsnoka meg katonai kórházi és transport-parancsnoki minőségben szerzett érdemeire való tekintettel és ugyancsak tekintetbe véve alárendeltjeivel való tisztességes és szelíd bánásmódját.“

A helyt. t. a kinevezés alkalmából fölhívta Csongrád megye alispánját, hogy a két újonnan kinevezett tisztviselőt' hivatalába iktassa be és az ország összes törvényhatóságait értesítse a felől, hogy Rátt József ideigl. igazgató elkövetett gonoszsága miatt hivatalából elmozdított és helyébe praefectusi címmel Rác Elek nyug. lovas kapitány,² ellenőré pedig Füll Sebestyén volt gazdatiszt neveztetett ki.

Rác igazgató állásáról 1809. április 21-én leköszönt előhaladott kora és növekedő betegsége, podagrája miatt. Lemondásának elfogadásáról a helyt. t. május 2-án értesítette őt „eddig tanúsított bízgóságától elvárván és ajánlván, hogy a közelebről bekövetkező igazgatói kinevezésig vigye hivatalát“ és megkereste egyidejűleg a katonai főhadparancsnokságot az iránt, hogy mivel Rác Elek katonai nyugdíjába való visszahelyezésért folyamodott, nehogy ez által a kincstárra újabb teher háruljon és mivel ilyen állásoknál kegyelmes kir. határozatok értelmében nyugalmazott tisztekre tekintettel kell lenni: az igazgatói állásra olyat javaslatba hozzon.

8.. Ns. Litassy Bálint,³ a ki már volt ideigl. igazgató, újabban 1810. január 31-től 1816. nov. 21-ig szolgált. Lemondása alkalmából Babarczy Imre alispán 1816. nov. 8-án Szegvárról a következő hiv. levelet intézte hozzá magyar nyelven:

„A Királyi Javító Ház érdemes Praefectoratussának! Praefectus Litassy Bálint Urnak, a ki ezen Tisztséget több esztendők óta híven és dicséretesen viselte hivataláról való lemondása a Nagy. M. M. K. Helytartó Tanács által el fogatván és helyébe Valkovszky Mihály Lír ki neveztetvén, nekem pedig ennek meg hiteltetése és az Institutumnak rendes által adása kegyesen meg hagyatván, kérem a Tisztelt Praefectoratust hivatalos bizodalommal, tessen jó előre nem csak a Cassa béli állapotokat, hanem úgy a mint Praefectus Rác Ur el menetelével történt, minden resignationális instrumentumokat tökéletessel!

¹) már mint Rác. igazgatót és Füll ellenőrt.

²) Rác igazgató kezdetben tiszti egyenruhában járt az intézetben. Ettől eltiltották. Ez ügyben a helyt. t. 1804. május 29-én, ugyanazon hó 19-én fölterjesztett kérésére válaszul értesíti az igazgatót a felől, hogy a főhadparancsnoksággal közölte azon nyilatkozatot, hogy inkább leköszön a helyt, t.-től nyert hivataláról, semhogy lemondjon katonai rangjáról és jelvényeiről és hogy ezen alkalomból az udvari haditanács őt 400 frt fizetéssel a katonaság kötelékébe visszafogadta; ha azonban a katonai kötelékbe átvétetett, a polg. hivatal kötelékéből ki kell lépnie, ha pedig a polgáriban akar megmaradni, akkor úgy rangját mint jelvényeit le kell hogy tegye.

³) A helyt. t. nevezte ki, az udv. kancz. pedig a kinevezést jóváhagyta.
O. 1. udv. kancz. 1669/1810.

el készíteni, hogy így az Új Praefectus Úr megérkezvén az által vétel és átadás eránt semmi hátra maradást ne szenvedjünk.“

Litassy igazgató lemondó levelében azt írja, hogy 6 éven és 8 hónapon át szorgalommal és tőle kitelhető tevékenységgel teljesített szolgálata által remélte, hogy érdemet szerez tekintélyesebb és jövedelmesebb állással való megjutalmazásra, de a legnagyobb fájdalommal értesült affelől, hogy arra való minden kilátástól és reménytől meg van fosztva, a mennyiben ezen intézet főtisztviselői még mindig teljes tudatlanságban vannak arra nézve, hogy nyugdíjképesek-e? nem is említve azt, hogy előléptetésre és jutalmazásra igényt formálhatnának. Ezért leköszön állásáról, részint hogy birtokát kezelje, részint hogy jövedelmezőbb foglalkozást szerezzen, esetleg hogy az előtt viselt főhadnagyi rangját visszanyervén, katonai szolgálatba lépjen. Litassy „buzgó, rendes ember volt, a ki csak úgy az ellenőr mint a rabok irányában való túlságos elnézéséért érdemelt megrovást.“¹

9., Valkovszky Mihály az igazgatói tisztet 1816. novcmb. 21-től 1832. októb. 31-ig viselte. Ő volt a szegedi f.-ház utolsó igazgatója.

Született 1770-ben Dobrokon, Bereg megyében. A 39. sz. Gr. Nádasdy-féle gyalogezredben szolgált. 1796-ban ezredadjudánssá léptették elő. A legelső 10 évig tartott francia háborúban részt vett s miután térdén sebet kapván, tovább szolgálni nem volt képes, önként leköszönt 1799. július havában.

1804. ápril 17-én a helyt. t. kiadó hivatalához járulnökká nevezték ki 200 írttal, 1812-ben írnoökká lépett elő 350 firt fizetésbe, 1816-ban pedig esküdt jegyzővé.

Ellenőrök:

1., Füll Sebestyén, ki a vörösmarti uradalomban számtartó ispán volt, 1803. novemb. 27-én kezdte meg szolgálatát, melyből az 1808. október 18-án kelt helyt, tanácsi rendelettel bocsátották el részegeskedése miatt.

2., Ns. Bokross Ignác, ki az Eszterházy-féle gyalogezredben zászlótartó volt és kilépése után az ezredtulajdonostól hadnagyi nyúgdíjban részesült, a magyar, német, latin, szláv, rácz, oláh és olasz nyelvet bírta s több megyében hivatalt viselt, 1809. január 24-én kelt rendelettel neveztetett ki, az alispán által ugyanazon évi márczius hó 19-én iktattatott be hivatalába és 1812-ben talán május havában köszönt le állásáról. De nem jó szántából. Kitűnik ez a helyt, tanácsnak 1812. augusztus 11-én kelt és a XIX. fejezet 4-ik cikkében közölt rendeletből.

3., Ns. Aranyszeghy Károly előzőleg a katonaságnál 15 évig mint furir, az 1809-ik évi nemesi fölkelés alkalmával pedig Hadik gróf tábornok mellett mint segédtsiszt, főhadnagyi rangban szolgált s a ki a magyar és német nyelvet írásban is tökéletesen s azonkívül a lengyel és oláh nyelvet egészen jól bírta.

¹) Az udv. kancz.-nak 1812. április 10-én kelt fölterjesztése szerint.

1812. szeptember 14-én kezdte meg szolgálatát. Az 1815. márczius 28-án 9.252 sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelet azt írja róla, hogy „a f.-házban fölmerült hibák és rendetlenségek megvizsgálásáról Csongrád megye alispánja által tett jelentés szerint Aranyszeghy Károly ellenőr a hiv. iratok elintézésében hanyag, az intézetből gyakran távol van, részeges, a pénztárt fogyatékosan kezeli s ezeknél fogva hivatalának viselésére nem alkalmas. Miért is a legkomolyabban megdorgáltatik és kinyilvánítatik, hogyha jövőre az említett visszaélésekben a legkevésbé is bűnös lesz, állásából el fog mozdíttatni. tizekre nézve a legszigorúbban foganatosítandó intézkedések az alispán útján megtétettek. ‘

De vagy megemberelte magát Aranyszeghy vagy pedig nagyon szigorúak az intézkedések nem voltak, mert állásában megmaradt haláláig, a mi 6 hónapi betegség után 1818. október 28-án következett be, tüdővész folytán.

Inkább elnézők voltak vele szemben főlebbvalói mint szigorúak, mert egyéb szabályellenes dolgot is követett el. Jelesen 1817-ben 500 frtért átvette Komjáthy rabnak egy 700 frtos vált tartozását s azt, jóllehet a váltót értékesítette, a hitelezőnek — Hirsch pesti korcsmárosnak — nem fizetvén ki, ez bepanaszolta őt.

Lássuk különben mit ír róla Litassy igazgató 1814. december 18-án Babarczy alispánhoz, a f.-ház főlügyelőjéhez, szabadságáról való visszaérkezése alkalmából: „A Cassát által vévén, tökéletes rendben találtam ugyan, de 30 öli Fát melyet meg vett Contra ágens Uram, még az Udvarban nintsen, ámbátor azok már ki füzetve vannak, de holnap estvélig, úgy assicural, vagy a Fa, vagy a Pinz béhozattatik. A mi az írásbéli köteleességit Centra Agens Urnak illeti, épen semmit sem vitt végben, úgy hogy mi olta haza jöttem, mindéig dolgoznom kölletik, Contra ágens Ur azonban sétálni, vagy mulatni jár; az elmúlt Esztendőbéli számadásokat sem végezte el, sem pediglen az el múlt holnapnak Cassa extrastussát és il formán semmi hasznát nem vehetem. A Haraszti Rabb eránt jött a N: M: M: Királyi Heltarto Tanátstul a Rendelés: hogy az viselete, javulása és egészségtelen állapotja végett a Tiszt jelentést tegyen, eö Contra Agens Ur azonban ászt állítja, hogy eö azon parantsolatbul ászt értvén, hogy Haraszty el botsájtasson, asztat szabad lábra eresztette, kis-sübben mint azonáltal jobban megmagyaráztatván magának említett Fölsöbb rendelést, Harasztnak Pestre írt, hogy ismét vissza jöjjön, várakozásban vagyunk tehát, mi sikere lészen, Contra Agens úr levelének.“¹

4. Ns Pállya József. Nógrádmegyében 8 évig levéltárnok és táblabíró volt, magyar, latin, német, szláv, francia és olasz nyelven írt, beszélt, oláhül is tudott.

¹) Aranyszeghy nem tudott diákul, ez volt oka tévedésének.

Öt pályázó közül a f.-ház fölügyelőjének javaslatára kineveztetett 1888. december 22-én és a számvevőségénél letevén a szolgálati esküt, hivatalába az alispán által 1819. február 11-én beiktattott. Szolgált 1832. október 31-ig.

Lelkészek.

1. Klempay László volt pálosrendi barát, 1786. október 14-én kezdett szolgálatot tenni. 1787. december 18-án lett beiktatva.

Ő volt az első f.-házi lelkész. Oltványi Pál azt írja ugyanis,¹ hogy: „a vontató fegyenczek egyik állomáshelye vala Szeged városa is, lakhelyük a vár vala. 1786. július 25-én II. József császár Szegedre érkezvén, meglátogatta ezen szerencsétlen fegyenczeket is a várban és megbosszankodott azon, hogy ezek lelki ellátásban nem részesülnek, helyt, tanácsa által 31.044 sz. leirattal azonnal elrendelte, hogy e fegyházban egy szoba kápolnává alakíttassák át és abban a fegyenczeknek naponként sz. mise szolgáltatassák. Mint-hogy a várból a tábori lelkész már eltávozott s . . . annak állomása is megszüntetett, a várbeli katonaság lelki ellátását a szegedi plébános vállalta magára, de ez úgy látszik nem volt kielégítő, azért 1787. évi márczius 24-én a Csanádi püspök fölszolitattott a helyt, tanács által, hogy Klempay expaulinus barátot vegye föl a Csanádi megyébe és azt küldje segítségül a várba a fegyenczek kellő ellátása végett, a püspök megfelelt ezen parancsnak és Klempayt elküldé Szegedre várbeli lelkésznek. . . . Miért? miért nem? . . . Klempay már október hóban felmentetni kérte magát állomásától s a katonai hatóságtól megnyerve azt, itt hagyta Szegedet s Pesten kapott ezredi káplány állomást.“

A f.-ház igazgatója által a helyt, t.-hoz 1788. július 27-én intézett jelentéshez az intézet személyzetéről mellékelte kimutatásban — „a lelkészi hivatalába 1787. december 18-án beiktatott — Klempay pálosrendi pap szerepe] még⁵ Ennélfogva ha kérte is fölmentetését 1787-ben, fölmentése illetőleg eltávovása csak a rákövetkező évi július hó 27-ike után történhet meg.

Megjegyzendő különben, hogy a hajóvontató rabok nem a f.-ház igazgatósága alá, hanem katonai parancsnokság alá tartoztak és nem is a f.-házban, hanem a várnak a katonaság által használt területén az u. n. Zwmggerben tartózkodtak, a melyet róluk Schiffzieherhofnak nevezte« el. De azért úgy látszik, hogy úgy a f.-házbeli rabok, mint a hajóvontatók lelki ellátásáról egyszerre történt intézkedés a Klempay kirendelésével.

2. Baráth Timotheus minorita. Neve 1788. októberben fordul elő legelőször és 1811. július 11-én legutóljára.

¹⁾ „A szegedi plébánia és piarista atyák szegedi krónikája“ című, a „Piaristák Szeged 1720—1886.“ műnek bírálatát képező Szegeden, 1886. Bába Sándornál megjelent művében a 71—73. lapon.

²⁾ Szeged v. 1. 27728 196 ex 1788.

3. A Czibula Angelus minorita presbiter nevével először 1815. novemb. 1-én találkozunk. Az 1818. április 1-én kelt igazgatói jelentés szerint, a Máriássy ezredhez tábori káplánná neveztetett ki. Helyébe a minorita rendi káptalan

4. Bodó Menyhértet választotta meg a f.-ház adminisztrátorává, a kinek megválasztását illetőleg megbízását a helyt. t. elfogadta.¹

5. Az igazgató 1828. nov. 30-án kelt jelentése szerint az intézeti kápolna adminisztrátora Zboray Hillarius atya a provinciális által máshová helyeztetvén át,

6. november 1 -től kezdve helyét Páll Adrián atya foglalta el.

7. 1830. november. 30-án pedig azt jelentette be, hogy az áthelyezett Ezechiel adminisztrátor helyébe,

8. azon hó 1-től Wiszkozy Henrik minorita páter rendeltetett ki, a ki az intézet megszűntéig teljesített abban szolgálatot.

Orvosok.

1., Strumpf Pál. Szolgált 1785. novemb. 24-étől 1789. április 15-én hirtelen bekövetkezett haláláig. Helyét egy másik városi seborvossal:

2., Tesseli Józseffel töltötték be ugyanazon hó 16-án,² a kit az újonnan szervezett városi másodorvosi állásra 1800-ban választottak meg.³ Tesseli helyébe

3., Dr. Sobay György neveztetett ki 1799. október 8-án kelt helyt, tanácsi engedély alapján.

Sobay 1804. febr. 16-án a helyt, t.-hoz kért be⁴ az iránt, hogy ha a f.-ház Szegedről máshova helyeztetik át, avval ő is át helyeztessék és 75 Rénes firtnyi évi fizetésre, melyből a külső műtéteket végző seborvosnak évente 15 firtot enged át, fölemeltessék. Kérésében fölhozza, hogy 10 év óta, tehát 1794. óta orvosa az intézetnek³ s mielőtt Szeged város főorvosi állását elfoglalta, Krassó megyében szolgált 1789. végétől 1793. végéig, főorvosi minőségben. Bírja a magyar, latin, német, tót, oláh és fanczia nyelvet.

¹) Bodó Menyhért mint a f.-ház káplánja 1815. febr. 14-én kelt kérésében az iránt folyamodott, hogy a drágasági pótlék kedvezményében ő is részesíttessék. Így tehát a Baráth Timotheus eltávozása után, a Czibula Angelus kinevezéséig ő kellett, hogy a f.-házi lelkészi teendőkkal megbízva legyen.

²) Szeged v. I. 252 és 256, 1789.

³) Reizner János: Szeged története. III. k. 204.

⁴) O. I. 6310/1804.

⁵) Így hát abban az időben az intézetnek egy fő- és egy alorvosa volt. Sőt későbbben is, mert egy 1813. novemb. 24-én kiállított orv. bizonyítványon a következő aláírás olvasható (Joh: Pintér Dom. Corectorie (így!) Ordin: Chirurgus. De ezek a főorvos által és nem az intézet pénztárából díjaztatván, a f.-ház tisztviselőinek nem tekinthetők.

„Sobay György a város kiváló hírű tisztí főorvosa¹ 1846. évi április havában 83 éves korában történt elhunytá alkalmából, leszármazó örökösök hiányában 24.000 p. firtnyi hagyatékára nézve úgy intézkedett, hogy abból 840 frt (2.000 váltó frt) tőke után járó kamatok, egyenlő részben, a szegedi fő vagy al-gymnasiumba járó szegénysorsú és jó előmeneteltl két tanuló jutalmazására és segélyezésére fordítottassék. Az alapítványt Szeged v. hatósága kezeli.“

Sobayról az áll továbbá Szeged történetében,² hogy igen népszerű és tekintélyes, keresett orvos volt. Gyógytári szereket csak ritka esetekben rendelt, hanem többnyire népies, az akkori időben mindenütt kéznél volt házi szereket javasolt s főleg életrendi utasítások által gyógyított.

2.. A tisztviselők fizetése

az 1806. augusztus 12-én 15.875 sz. a kelt helyt, tanácsi rendelet életbelép-téig a következő volt:

az igazgató	450 frt
16 öl fa, természetben való lakás és kert, az ellenőre	250 frt
10 öl fa, lakás és kert természetben. A csekély terjedelmű kert, mely az első udvarban volt, az előtt az igazgató egyedül használta.	
A lelkész tiszt. díja ³ kezdetben	60 frt
1791. októb. 28-ika óta	100 frt
az orvos tiszt. díja pedig az 1785.—1790. években	50 frt
volt. 1791-ben emelték föl	75 frtra
Írószerekre az igazgatóságnak 1801. június 5-én egész évre	24 frt
engedélyeztetett, mely összeg 1810. febr. 6-án fölemeltetett	50 frtra
1810. nov. 20-án pedig, a drágaság tartamára évi	70 frtra
1813. május 1-től aztán, ugyancsak a drága- ság idejére	60 frtban
állapított meg.	

¹⁾ írja Reizner J. Szeged történetének II. k.-ben az 56-ik és III. k.-ben a 335 lapon.
9 III. k. 203.

²⁾ A Klempay lelkész alkalmazását a helyt. t. 1788. január hó 2-án avval a föl-tétellel vette tudomásul és engedélyezte fizetésének működése napjától a f.-ház pénztárából való kifizetését: hogy a szegedi sóhivatalnál utalványozott 303 frt nyugdíjából az vonassék le és neki annyival kevesebb fizetessék ki. O. 1. 304/1788.

1806. novemb. 1-től fogva :

az igazgató fizetése volt	600	frt
16 öl fa, term. való lakás, kert és irodája számára 3 öl fa, irodai költségre 25 frt és 6 ft. gyertya. A gyertya-illetmény 1817-ben 12 ft. volt.		
Az ellenőr fizetése volt	400	frt
és a természetben való élvezmények mint azelőtt.		
A lelkész tiszt. díja	100	frt
Az orvosé szintén	100	frt

Az igazgató napi díját 5 írtban, az ellenőret 4 írtban állapította meg a helyt, tanács 1810. július 3-án kelt rendelete, a drágaság tartamára. A Szabó Gergely igazgató napi díja 1799-ben 2 frí volt.

A f.-ház tisztviselői 1809. nov. 1-től fogva 1811. márczius 15-ig fizetésük 100 %-jének megfelelő drágasági pótlékban részesültek.

Azután is volt részük hol 50, hol 100%-es pótlékban. 1817-ben pedig 150%-os pótléket kaptak.¹ Ez a 150%-es pótlék járt nekik egészen 1820. november végéig. Deczember 1-től kezdve 100 -re szállították azt le.

A helvét és ágostai hitv. lelkészeknek a kik Hódmezővásárhelyről jártak át a f.-házban levő hívekhez minden évben egyszer, húsvétkor, ezen Ünnepekét napján teljesített egyházi szolgálatukért díjazás nem járt egészen 1816-ig. Itt létük alatt azonban a f.-ház vendégei voltak. Két napi étellemmel való ellátásukért a f.-ház igazgatósága fölszámított

1806-ban	13	frt	28	kr
1807-ben	7	"	51	"
1808-ban	22	"	43	"
1809-ben	19	"	23	"
1810-ben	51	"	27	"

¹⁾ Az udv. kancz.-nak 13004-2088—1810 sz. a. kelt rendelete szerint Ő Főlsége elhatározta, hogy az állami tisztviselők, nyugdíjasok és ellátmányosok sorsa 1809. nov. 1-től kezdve megjobbítottassék és pedig :

az 1000	frt	ig	való	fizetésű	tisztviselőké	100	%-tel,	a	nyugdíjasok	és	ellátm.-é	80	%tel
az 1001—2000	"	"	"	"	"	90	"	"	"	"	"	70	"
a 2001—2500	"	"	"	"	"	80	"	"	"	"	"	60	"
a 2501—3000	"	"	"	"	"	70	"	"	"	"	"	50	"
a 3001—4000	"	"	"	"	"	60	"	"	"	"	"	40	"
a 4001—6000	"	"	"	"	"	50	"	"	"	"	"	30	"
a 6001—11000	"	"	"	"	"	30	"	"	"	"	"	20	"
a 11000 frton felül való	"	"	"	"	"	25	"	"	"	"	"	10	"

A fizetési pótlékre vonatkozó későbbi intézkedések is mind országos jellegűek voltak, a drágaság is országos lévén.

1811-ben	24 frt 49	kr.
1812-ben	48	" "
1813-ban	59	" 43 "
1814-ben	64	" 12 "
1815-ben	59	" 18 "
1816-ban	118	" 32 "

Ez utóbbi költséget azután a számvevőség megsokalta,¹ nehézményelte és a kiszállás költségeinek megállapítása iránt javaslatot tett. A melyet a helyt, t. elfogadván, 1816. szept. 13-án 25788. sz. a. a következő rendeletet bocsátott ki a f.-ház igazgatóságához:

Sok évvel ezelőtt az ágostai és helvét hitvallású lelkészeknek a f.-házban húsvétkor teljesített funkciójukért nem adtak sem fizetést, sem élelmezést, mivel abban az időben arra a funkcióra nem a f.-házi tisztség által hívtak meg, hanem a szegedi vásár alkalmával a tisztségnél arra önként jelentkeztek; nehogy azonban az ágostai és helvét hitti rabok ájtatosságukban megakadályoztassanak és talán nekik panaszra ok szolgáltassék, azon két lelkésznek

¹⁾ lévén az Litassy igazgató által 1816. május 5-én ekképen részletezve:

A hajósoknak Cyön 6 itcze bor 28 krjával	2 frt 48 kr
va sorára 6 font hús 28 krjával	2 " 48 "
hozzávaló	1 " — "
6 itcze bor 20 krjával	2 " — "
a következő napon délre 6 tt hús 28 krjával	2 " 48 "
hozzávaló	1 " — "
6 itcze bor 20 krjával	2 " — "
A lelkész uraknak va sorára 6 tt hús 28 krjával	2 " 48 "
2 vad kácsa 1 frt 30 krjával	3 " — "
6 itcze bor 1 frt 30 krjával	9 " — "
a többi étel hozzávalóval	8 " — "
egy kenyér	4 " — "
chédre 7 ¹ / ₂ tt hús 28 krjával	3 " 30 "
6 tt bárányhús 28 krjával	2 " 48 "
2 vad kácsa 1 frt 36 krjával	3 " 16 "
8 itcze bor 1 frt 30 krjával	12 " — "
5 " " 1 " 30 " az útra (Szeged-Vásárhely 22 km.)	7 " 30 "
7 tt bárányhús 28 krjával	3 " 16 "
a többi étel hozzávalóval reggelire és ebédre	12 " — "
1 tt kávé	3 " 30 "
1 tt cukor	4 " — "
egy palaczk olaj	4 " — "
a " " kezébe	5 " — "
1/2 öl fa	5 " 40 "
A va sorához (az urva sorához valószínűleg) egy kenyér	5 " — "
" " " " 7 itcze bor 50 krjával	5 " 50 "
					Összesen 118 " 32 "

a rabokkal végzendő húsvéti funkciójuk végett való megjelenésük alkalmából jövőre egyenként; a két napra, napi díj fejében, napjára 3 frtjával számitandólag 6 frtot és a megtett állomások kellő igazolásához képest iné;sekelt fuvarbért kell fizetni a f.-ház pénztárából.

Tényleg 1819-ben, az április haváról kiállított pénztári kivonat szerint a helv. hitv. lelkésznek húsvéti lelkészi működéséért 2 napi kettős¹ 3 frtnyi napi díj fejében fizettetett 12 frt és előfogatért 3 frt 30 kr.

Fizetési előlegnek 1814-ben találjuk nyomát, a mikor december 16-án kelt rendelettel az udv. kancz. Aranyszeghy ellenőr részére, egészsége helyreállítására, 10 fritos havi részletekben visszafizetendő 200 frtnyi — tehát ' , évi fizetésének megfelelő — fizet, előleget engedélyezett. De korábban is, már 1789-ben előfordúl a fizetési előleg. Trungl igazgató kért volt akkor segílyt, hogy feleségével és 5 gyermekével új állomása helyére Szegedre átköltözhessek. Kérése folytán 70 frtnyi, négy részletben visszafizetendő előleget engedélyeztek részére.

Az 1816. december 6-án 15.488 sz. a. kibocsátott udv. kancz. rendelet szerint azok a tisztviselők, a kik — saját hibájukon kívül — betegséggel vagy más házi bajokkal küzködnek és azt orvosi bizonyítvánnyal és a körülményekhez képest más hitelt érdemlő okmányokkal tanúsítják: azok évnegyedi fizetésüknek megfelelő fizetési előlegben részesíthetők, legfönnbb 20 havi törlesztésre. A ki nem törlesztette fiz. előlegét, az újabb előleget semmi esetre sem kaphat.

Jutalomról csak egyről, a Csernyánszkyéről van tudomásunk, arról a 200 írtól, melyet részére az 580 frtnyi fuvar és tartási költségen" fölül az igazgatói teendőkkel 2 éven át történt teljesítéséért a megtakarított igazgatói fizetésből 1789-ben utalványoztak. A helyt. t. és az orsz. számvevőség valamint az udv. kancz. 100 arany jutalmat javasolt, de a császár — II. József — csak 200 frtot engedélyezett.¹

mított föl ekképen: ebéd és vacsora.....	48 kr.
3 messzely bor 6 krjával.....	18 „
reggeli	7 „
mosás, szolgálat és ágynemű-használat ...	— 10 „

¹) O. l. udv. kancz. 13.713/1789.

3., Tiszti óvadék, reverszális.

A tisztviselők évi fizetésük kétszeresének megfelelő összegű óvadékot voltak kötelesek letenni.

Trungl igazgató 1795-ben engedélyt nyert arra, hogy 900 írtban megszabott óvadékának hátralevő részét 450 frtnyi fizetéséből 2 év alatt részletekben törleszthesse le. Nemkülönbén Rácz Elek igazgatónak 1805-ben, óvadéka lefizetésére az udv. kancz. időhaladékot engedélyezett¹ azon föltétellel, hogy kezest állítson s az óvadék fizetéséből 4 év alatt levonassék. Bokross Ignác ellenőr is engedélyt nyert arra, hogy 800 frtnyi óvadékából egyszerre lefizetett 500 írton fölül levő összeget 8 részletben törleszthesse.

Az 1810. július 31-én 14.751 sz. a kiadott helyt, tanácsi rendelet szerint¹ azon királyi tisztviselők feleségei, a kiknek férjeik óvadékot kötelesek letenni és számadás tételre kötelezettek, reverszálist kellett, hogy kiállítsanak arról, hogy ha a férjeikre bízott pénztárban vagy a nekik átadott anyagokban hiány találtatnék, a kincstár kártérítést vehessen férjeik összes vagyonából, tekintet nélkül a házassági kötelékből vagy a hozományból eredő netalán létező vagy az ország törvényénél fogva őket mint feleségeket illető jogokra, melyekről ők lemondanak.

4., .Nyugdíj.

Nyugdíjhoz való igényvel a f.-ház tisztviselői és egyéb alkalmazottjai az 1818-ik évig nem bírtak. Kitűnik ez

1., az udv. kancz.-nak a Wohlgemuth igazgató özvegyének kérésére 1781. márczius 21-én adott válaszából, mely szerint miután kérelmes férje polg. szolgálatban csak 4 évet töltött, másfelől miután a f.-háznak nincs alapja, a melyből özvegyi ellátást lehetne adni, végül mivel nem létezik olyan szabályzat, a mely a f.-házi személyzetet, a személyzethez tartozó özvegyeit vagy gyermekeit nyugdíjképesé tenné: ennél fogva a kincstártól való nyugdíjra igénye nincsen.

2., Kitűnik ez a számvevőség által a Fejér András kulcsár és élelmező végellátása ügyében 1805. május 14-én 5.930 sz. a. a helyt. t.-hoz bejelentett következő vélemény és jelentésből: *

¹) 1805. július 26-án 7.458 sz. a. kelt rendeletével. O. 1. 18.936/1805.

²) Szeged o. 1.

³) O. 1. 12.006 1789.

⁴) O. 1. 12.853 1805.

Jóllehet nem létezik kegyes kir. rendszabály, melynek erejénél fogva a szegedi f.-ház alkalmazottjainak valamely nyugdíjhoz való igény tulajdoníthatnók, mivel azonban hasonló kegyes kir. rendszabály hiányában több pulit, alapítványi uradalmi szolgának Ő Legszentebb Fölsége kegyelméből engedélyezett tartása és kegydíja van, azért kérelmes részére úgy tekintettel ez előtt Tallóson, most Szegeden 20 éven fölül teljesített hü szolgálatára valamint tekintettel fönnforgó rendkívül való tudvalevő szegénységére, a szegedi f.-ház pénztárából, fizetésének megszűnése napjára naponként 8 kr., így évenként 48 frt 40 kr. tartásnak legfelsőbb helyen való kieszközlése alázattal véleményeztetik.

3., Kiténik ez a f.-ház igazgatóságának Babarczy Imre alispánhoz, mint a f.-ház föl ügyeletével megbízott helyt, tanácsi biztoshoz, pártolólag leendő fölterjesztés végett 1814. márczius 28-án' intézett kéréséből, melyben az igazgató és ellenőr az iránt folyamodnak, hogy az állami tisztviselők nyugdíjképes kategóriájába soroztassanak.

Ennek a kérésnek egyhamar legalább nem volt fogantja, mert Litassy igazgató 1816-ban lemondó levelében azt írja, hogy „ezen intézet főtisztviselői még mindig teljes tudatlanságban vannak arra nézve, hogy nyugdíjképesek-e?” Később azonban rendezték a nyugdíjügyet.

Ugyanis a helyt. t. 1819. április 27-én 12.060 sz. a. kelt rendeletéből világosan látszik, hogy a f.-házi tisztviselők akkor már nyugdíj-jogosultak voltak. Ezen rendelet tartalma az: hogy — az 1818. október 20-án elhalt — Aranyseghy Károly ellenőrnek 10 évi szolgálati ideje nem lévén, özvegye nyugdíjban nem részesülhet. Férje 400 frtnyi fizetése és 150° „-os pótléka után 250 frtnyi mortuális ángária megilleti.

Az özvegy azután — az 1820. július 4-én 13.720 sz. a. kelt helyt. t. rendelet szerint — az udv. kancz. engedélyével az intézet pénztárából napi 12 kr. kegydíjjal láttatott el."

5., A hivatalos nyelv

az országban a latin volt, kivéve a II. József császár uralkodása idejének 1784. novemb. 1-től 1790-ig terjedő korszakát¹ mikor részint előkészítették, részint megvalósították a német nyelv uralmát. Ez azonban csak pünkösdi királyság volt. József császár maga döntötte azt meg és megint csak a latin nyelv lett úrrá.

¹) Szeged o. 1.

²) Szeged o. I.

³) Szeged o. I.

A helyt. t. 1784 május 8-án 11439. sz. a. kibocsátott körrendeleté szerint: hiv. nyelvvé a latin helyett a német tétetik és pedig részben 1784. nov. 1 -től, részben 1786.

A magyar nyelv a közéletben a törvényhatóságok és a törvényhozás útján csak a József császár halála után kezdett lépésről-lépésre tért hódítani.¹ Az első lépést a törv. hatóságok tették meg. Sopronból 1792-ben május 20-iki kelettel azt írják a bécsi Magyar hírmondónak:² „Hogy az Anyai Nyelvnek virágoztatása egy kiváltképpen való eszköze Hazánk boldogságának: voltaképpen megvagyunk arról győztetve ezen Nemes Vármegye Tagjai is. Ugyan ezen meg-győződésből végezték a multt Esztendőben, hogy a Közöséges Gyűlései: jegyző- Könyvei Magyar Nyelven irattassanak; mely végzést a múlt Április Hónapnak végén tartatott Közöséges Gyűlésben is meg-erősítettik: hanem a Királyi Fölségnek, Deák nyelvre fordítva fognak fel-küldödni az említett Jegyző-Könyvek.“

Erdélyről azt írja a nevezett újság¹ hogy: A Magyar Hazának másik keblében — Erdély-Országban — nem tsak a Vármegyékben, hanem a Királyi nov. 1 -től kezdve. Teljes érvénybe azonban ezen intézkedés 3 év múlva lép. — 1784. nov. 1-IAI fogva azonban senki sem alkalmazható valamely hivatalnál, a ki a német nyelvet nem bírja. Ezen időtől kezdve senkit sem szabad fölvenni a latin iskolába, ha nem tud németül olvasni és írni (Szeged v. levéltári 1784. II. 245.)

„József császár 1790. évi január 28-án kelt leírása által az orsz. törvényeivel köz-értelmezés szerint ellenkezni látszó minden rendeletét, hármát u. m. a vallási türelmet, a lelkészi állomásoknak rendezését s a jobbágyoknak sorsát és földesuraik iránti viszonyukat érdeklőn kívül önmaga visszavoná és a vármegyéket, sz. kir. városokat és külön kapuszámmal bíró kerületeket régi törvényes hatóságaikba visszahelyezné és mindent országlása előtti állapotába visszaállítaná.“ (Szlemenics Pál „Magyar fenytő törvény“ 4-ik kiadás Ökrös Bálinttól. Pest, Heckenast Gusztáv 1865. 67.)

¹) Alapvető intézkedés volt a magyar nyelv és írás tanítását elrendelő 1790: XVI. t. ez.; még inkább a nyelvünket köteles tantárggyá emelő 1792: VII. t. ez. mely azt is kimondván, hogy a közhivatalok idővel magyarul (is) tudókkal fognak betölteni.

—Másfél évtized kellett, míg nyelvünk az igazgatás és jogélet terén, a hiv. latin nyelvvel szemben legalább egyenjogúságát kivívhatták. Az 1835: IV. t. ez. alapján ugyanis a törv. hatóságok már az udv. kancelláriához, sőt Ő Fölségéhez is magyar (vagy tetszés szerint latin) nyelven intézhették fölirataikat, s azokon a helyt, t.-nak már szintén magyarul kelle válaszolnia.

Az 1805: IV. t. ez. megengedi ugyan, hogy a bíróságok a magyar nyelvet is használhassák, — noha a kir. Kúriát még az ilyen magyarul vitt perekben se kötelezte nyelvünk használatára — de mintegy a sorok közt mondja, hogy: a ki tudja, ám legye.

-----Az 1840: VI. t. ez. elrendelí, hogy a hatósági és orsz. föliratok, a kir. helyt.

I. körrendeletí végzései, valamennyi világi és egyházi hatóság intézkedései, levelei, a hiteles kiadások záradékai, s végre 1843-tól az. összes anyakönyvek magyarul szerkesztessenek.

Politikai teljes diadalát jogi műnyelvünk az 1843-44: II. t. cz.-kel érte meg: ez rendelvén el az idevonatkozó törvények kiegészítéséül, hogy a kir. leiratok, a törvények és rendeletek, az orsz. gyűlési tanácskozások, úgy a m. kir. udv. Kancellária, a kir. Helyt, tanács, a kir. Kúria és valamennyi ítélőszék hivatalos nyelve ezentúl kizárólag a magyar legyen. (Bakos Gábor: A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. „Értekezések a társad, tudományok köréből.“ VI. kötet 11., 12., 17. és 18.)

²) 1792 június 1-én megjelent számában a 763. lapon.

³) 1792. június 26-án megjelent számában a 935. lapon.

Táblán, s a Fő Kormány-Széken is mindenek magyarul folynak. Magyar Nyelven teszik a Tanátsos Urak a Referádákat (az az terjesztik eleibe a Széknek, ez vagy amaz tárgyról való elő-adásaikat, s vélekedéseiket); Magyar Nyelven tartatnak a tanácskozások; hozatnak a szententziák (végzések); s iratnak a Jegyző-Könyvek (Protocollumok). Tsupán a Hadi Tanátsal és Kamarával való levelezések folytattatnak Deák nyelven, s azon terjesztetnek a Felsőg eleibe is az Érd. Kantzellária által, az ehez fel-kiuldeni szokott Jegyző-Könyvek,“

A törvényhozás a magyar nyelv érdekében első intézkedéseit 1790-ben tette meg. Ezt követte az 1782: VII. t. ez. és az 1805: IV. t. ez. megalkotása. A törvényhatóságok megelőzték a törvényhozást, tanúsítják ezt 1785-ből sőt 1780-ból való magyar szövegű ítéleteink. Ezeket közöljük az okmánytárban.

A f.-ház hivatalos nyelve is a latin volt tehát, az igazgatók közül többen azonban németül írták fölterjesztéseiket a helyt, tanácshoz, mások pl. Ráczy Elek mindig latinul. Litassy is a német nyelvet használta fölterjesztéseiben, az alispánnak azonban, a ki a f.-ház fölügyelője volt, néha magyarul írt. Utódja Valkovszky, a kit 1816-ban iktattak be hivatalába, azon szóbeli utasítást nyerte, hogy jelentéseit deákul tegye. Aranyszeghy ellenőr 1816. nov. 25-én folyamodott a helyt, t.-hoz az iránt, hogy mivel ő egyáltalában nem tud deákul, engedessék meg, hogy a hivatalos levelezés a szegedi f.-háznál továbbra is német nyelven történjék. Elutasították.

Ettől kezdve a fölterjesztéseket tényleg mindvégig deákul fogalmazták, a pénztári számadásokat és kimutatásokat azonban német nyelven állították ki.

A törv. hatóságokkal, a kir táblával, ha nagy ritkán érintkezett az igazgatóság, diákul történt az mindig.

A törv. hatóságok egy része 1805. óta magyarul írt a helyt, tanácsnak, a honnan ugyancsak magyarul válaszoltak nekik.

A helyt, tanács a f.-ház igazgatóságához — a József császár idejéből való fönnemlített rövid átmeneti időszakon kivül — kivétel nélkül latin nyelvű rendeleteket intézett.

Az igazgatóság a katonasághoz németül vagy diákul írt át; a számvevőséghez is. A pénzügyi hatóságokhoz rendszeren németül. A katonaság mindig német nyelvű választ adott úgy az igazgatóságnak mint a helyt, t.-nak. A helyt, t. pedig a katonai főparancsnoksághoz kivétel nélkül diákul írt át.¹

A számvevőség diákul fogalmazta a helyt, t.-hoz intézett jelentéseit.

6., Irodai jelentések, számadások.

Az összes irodai és számadási teendőket az igazgató és ellenőr kellett hogy végezzék, ha rabokat nem vettek segítségül. De bizonyos, hogy vettek

¹) Az udv. hadi tanács az udv. kancelláriával Mária Terézia idejében latinul levelezett.

jöllehet az tilos volt. Wohlgemuth igazgató 1786-ban, betegségére való tekintettel kérte, hogy egy Friedmanszky nevű rabot hátralékos számadásainak elkészítésére segítségül vehessen. A helyt. t. azt válaszolta neki, hogy Friedmanszky-nak írásbeli munkára való alkalmazása a f.-ház büntetésnek könnyítését föltételezi és ezt nem a helyt. t.-tól, hanem a kir. hétszemélyes táblától kell kérni.'

A számvevőség 1810. ápril 30-án kelt jelentésében kifogásolta a raboknak irodai munkára alkalmazását. Pedig az ügykezelés — segédszemélyzet hiányában — megkövetelte azt, a forgalom aránylag nagy lévén.

A postán érkezett és elküldött ügydarabok száma az

A postán érkezett és elküldött ügydarabok száma az

1790 1-ik katonai évben	—	—	—	—	257	volt,
1797,8 „ „ „	—	—	—	—	224	„
1805 6 „ „ „	—	—	—	—	208	„
1812,3 „ „ „	—	—	—	—	277	„
Fizetett a f.-ház a hív. ügydarabokért postadíj fejében						
1811-ben	---	---	---	---	119	frt 44 krt
1812 „	---	---	---	---	115	„ 10 „
1813 „	---	---	---	---	93	„ 31 „
1814 „	---	---	---	---	118	„ 26 „
1815 „	---	---	---	---	247	„ 16 „
1816 „	---	---	---	---	322	„ 31 „
1817 „	---	---	---	---	96	„ 28 „

Postadíj-mentességet nem élvezett egészen 1820-ig.

Az igazgatóság 1817. január 20-án folyamodott volt a Fölséghez az iránt, hogy „az állandó pénzhiányban szenvedő f.-ház levelezésére postadíj-nientesség engedélyeztessék.³ A helyt. t. 1819. január 4-éri 637. sz. a. küldte meg körrendeletét, mely szerint az ahhoz mellékelt kimutatásban felsorolt személyek, hatóságok, hivatalok és nyilv. intézetek a birodalomban postadíj-mentességet élveznek a jövő évi február 1-től kezdve. Ezek közt vannak „a kormány közvetlen fölügyelete alatt álló büntető intézetek is.“ Ezen rendelet szerint a postadíj-fizetésre kötelezett magán személyek azon levelekért, melyeket díjmentességet élvező egyéneknek vagy hivataloknak küldenek, a díj felé kötelesek csak fizetni. A díjmentességet élvezők által díjköteles személyeknek küldött leveleket ezek csak akkor vehetik át, ha a portót lefizették. A pénz és anyagkezelésre és a számadások vezetésére nézve az 1788-ban kiadott utasítást közöljük ezennel egész terjedelmében.

¹⁾ O. I. 9548 1786.

²⁾ Szeged v. I. 19 1817.

Utasító pontok

az egyesített tallósi szegedi f.-ház számadói részére az általuk teendő számadásokra nézve.'

Mivel az oeconomicum vagy is gazdasági ügy ebben a házban egyike a legfontosabb dolgoknak, ezért szükségesnek mutatkozik, hogy az állandó jó rend, mely minden dolognak a lelke, szemelött tartassák és mindenek fölött pontos számadás vezetessék; évvégre van a házban az igazgató és a sáfár (Factor) vagy anyag gondviselő (Materialverwalter) alkalmazva; annak a pénzt ennek pedig az anyagot kell számadásba tenni. Erre való tekintettel nekik a következők adatnak hozzá alkalmazkodásul és zsinórmértékül és pedig:

Az Igazgatónak.

Ez minthogy a házi pénztár rá van bízva és azért teljesen szavatolnia kell, köteles tehát a mint említettett, mind azt a mit pénzben átvész vagy kiad, pontosan és rendesen számadásba tenni; Ennélfogva ő

először a mellékelt A. alatti mintának megfelelő journált vagy napló szerez be és abba a pénzsámadásba vágó, bármiként előforduló minden tárgyat, különbség nélkül, a mikor beveszi vagy kiadja azonnal bevezet, és így pedig minden tételt az illő számadó könyvbe beír, a naplóban pedig a meghatározott rovatba a tétel és számadó könyv számát mindig bejegyzí.

Másodsor, a mellékelt B. alatt levő mintának inegfelő pénztári vagy számadási könyvet. Ebbe a könyvbe jönnek ügy a bevételek mint a kiadások is, melyeket a mint a minta mutatja kiváltképen nemük szerint kell bevezetni, nem kevésbé a napló lapját és tételét is az illető rovatba be kell jegyezni, de arra mindig ügyelni kell, hogy minden tétel azonnal, nem pedig az év végén láttassák el a kellő okmánynyal.

Harmadsor, ebből a könyvből minden évnegyedben pénztári kivonat szerkesztendő és küldendő be a nagymélt. kir. Helyt. T.-hoz; miért is ezeknek az évnegyedi kivonatok az év végével megvizsgálás végett ide átküldendő számadással teljesen meg kell egyezniök.

Negyedsor a melléket C alatt levő mintának megfelelő egyéni könyvet kell vezetni, ennél a következő rovatok fordulnak elő:

- a. , Az első folyószám szerint a hetek számát tartalmazza.
- b. , A másodikba a rab vezeték és kereszt nevét kell vezetni.
- c. . A harmadikba külön be kell jegyezni minden héten miként történik a fizetés.
- d. , A negyedikbe a tartási költségek tételnek számadásba, ha azokat törv. hatóságok vagy bárminő felek fizették be.

¹⁾ O. I. 11201/1788.

²⁾ az ellenőrt érti alatta.

e. , A negyedikbe még beveendő egész hátralék jegyzendő föl, hogy látni lehessen, hogy minő tartási költségek vannak még künn.

f. , A hatodik a törv. hatóságot tünteti föl, a melytől mikor és aztán hány évre szállíttatott be a rab.

g. , A hetedik a büntetésnek a meghozott bírói ítélet szerint való nemét (mutatja.)

h. , A nyolczadikba a rabnak hazulról küldött ruha darabjait vezetik be.

i. , A kilencedikbe azokat a napokat írják be, melyeket a rab a házon kívül való munkában ingyen töltött.

k. , A tizedikbe a napi 6 kr. kereset mellett (eltöltött) napokat.

l. , A tizenegyedikbe az ezen napokra a házi pénztárba kapott díjat, a házi munkának azért nincs csinálva, mert a raboknak a házi munkáért nem jár díj.

m. , A tizenkettedik a napi kosztra való kiadásokat mutatja, melyeket a házi pénztárból az élelmezőnek fizetnek.

n. , A tizenharmadik a kenyér porciók számát (mutatja), melyet a rab kap.

o. , A tizennegyedik rovatba azt a pénzt jegyzik be, a mit a rabnak napi krajczár fejében adnak, ha a munkában szorgalmas.

p. , A tizenötödikbe a napot kell beiktatni, mikor az netalán betegen a a kórházba, vagy beteg szobába jött.

q. , A tizenhatodikba a napot, mikor az a kórházból kijött, vagy fölgógyúlt.

r. , A tizenhetedikbe a rab netaláni elhalálozásának napját.

s. , A tizenyolczadikba a napot, mikor az a házból felsőbb parancsra elbocsáttatott.

Ötödször. A mellékelt D. alatti mintának megfelelő fő leltárt a házban található és ahhoz tartozó minden szerelvényről. (Gerätschaften) Itten ügyelni kell, hogy legalább minden évnegyedben vizsgálat tartassék, hogy látni lehessen, milyen állapotban vannak ezek a házi szerelvények. JLv végén azonban másolatot kell róla beküldeni.

A sáfárnak, vagy anyagondviselőnek.

Ez az igazgató mellé van rendelve és abban az esetben, ha az beteg, vagy távol van, helyettesíti őt. Vezetése alatt van minden nyers és földolgozott anyag, a mint nem kevésbé mindent a mi kézműhöz, fához, ruházathoz és más anyaghoz tartozik el kell neki számolnia; hogy azonban mindent kellően végezhesen, a következő számadási könyvek vannak neki előszabva és pedig:

Először kell, hogy legyen a mellékelt E. mintának megfelelő journalja, vagy naplója, ebbe a mi csak anyag, kézmű-termék és termény a házba bejön, ott földolgoztatik és eladatik, vagy a házban magában fölhasználtatik, különbség nélkül bármint jönnek elő a tételek, mindent be kell vezetni, csak innen kell az illető számadási könyvbe beiktatni, azonban az illető rovatban a lap számát és a tételt meg kell jegyezni.

Másodszor. Az F. alatt megőrzött mintának megfelelő anyag vagy számadási könyv. Ebbe számvivőnek minden tételt neme szerint a megfelelő rovatba be kell írnia, a mint föl kell jegyeznie, mely lapon és tétel alatt vezetett az be a naplóba; számvivőnek arra is ügyelnie kell, hogy a kellő okmány mindig azonnal meilékeltessék.

Harmadszor. Minthogy az egész anyag állomány, valamint a házban található minden termény az ő gondviselése alatt van, azért annál inkább szigorúan fog fölügyelni azokra, mert máskülönb a legkisebb hibáért, vagy hiányért szavatolnia kell.

Minden év végével pedig úgy az igazgató, mint az anyag gondviselő köteles lesz a fön említett számadásokat és könyveket a megkívántató mellékletekkel együtt, ha hamarább nem, de legfönnebb márczius végéig a számvevőséghez megvizsgálásra mulhatatlanig beküldeni és innen vagy a fölmentvényt, vagy a kiállítandó nehézményeket, a melyek a meghatározott határidőben fölvilágositandók „bevárni.“

Az ebben az utasításban fölsorolt számadásokon kívül vezettek még betegkönyvet és postanaplót, melyet a postamester is aláírt.

A számadásokat megvizsgálásra kezdetben havonként, később évnegyedenként terjesztették föl, a rabtartási díj hátralékokról és a rabok magaviseletéről s létszám hullámszásáról szerkesztett kimutatással¹ együtt a helyt, t.-hoz, a honnan az utóbbi két kimutatás tovább terjesztett az udv. kancelláriához.

Az. u. n. pénztári kivonatot mindvégig havonta terjesztették be a helyt, t.-hoz, a rabtartási díj hátraléki kimutatást a condiut-listával s a létszámki-mutatással pedig évnegyedenként.

Csak a későbbi időből van adatunk arra, hogy évi számadást is tettek» holott az már 1788-ban kötelező volt, a mint láttuk.

Az évi számadás állott:

1., a pénztári naplóból, melyhez a mellékleteken kívül csatolták a gabonáról és tűzifáról szóló piaczi ár-táblázatot.

¹) Ez utóbbit 1791-ig a kir. ítélő táblához, azóta a helyt, t.-hoz kellett bemutatni.

2., a pénztári könyvből (főkönyv), melynek mellékletét képezte A. a betegek könyve, B. a kenyérkönyv, C. a postanapló;

3., az anyagfőkönyvből és

4., a receptkönyvből, a gyógyszerügyi számlával.

A számadásokra vonatkozólag csak úgy tette meg nehézségeit és észrevételeit, illetőleg másod-észrevételeit a számvevőség, — mint ma s azokra az igazgatóság megadta a fölvilágosításokat. Ha a nehézségek elenyésztek, a helyt. t. számvevősége fölmentvényt, absolutoriumot állított ki a „számadó urak részére úgy az ők saját, valamint örökösök és utódaik biztonságára, mindazonáltal a szokásos fönntartási ponttal.“

Megjegyezzük, hogy az utalványozott pénzösszegeket az igazgató vagy ha akadályozva volt, az ellenőr vette föl s hogy a kezelésért egyik a másikért szavatolt.

Iktató könyvből csak egy füzet maradt fön n 1805-ből. „Protocollum Eschibitorum de Anno 1805“ a címe. A január 1-től április 4-ig terjedő időre vonatkozik. Ezalatt a három hónap alatt az iktatóba érkezett darabok száma épen 100-at tesz. A mi elég tekintélyes szám! A könyvnek három rovata van: a folyó szám, a tárgy megnevezése számára és az ellátás rövid tartalmának bejegyzésére.

A későbbi időből iktató könyvnek csak a nyomát találtuk 1820-ból. Correspondenz-Protocollnak nevezték. Hogy milyen volt? nem tudjuk.

Rabtörzskönyvet vezettek persze és pedig a „Rabok“ című fejezet 4-ik részében közölt alakban. Az 1820. február 29-én 5860. sz. a. kiadott helyt, tanácsi rendelet¹ folytán azon évi április hó 18-án új törzskönyvet állítottak ki, melynek a következő rovatai voltak: a rab

száma,
 vezeték és keresztnéve,
 születésének országa, megyéje vagy kerülete, helye,
 kora,
 vallása,
 állapota,
 foglalkozása,
 az intézetbe való beérkezése,
 büntetési idejének tartama,
 büntetési idejének kezdete az 1820. február 29-én 5860 64. sz. a.
 kelt rendelet értelmében,
 büntetési idejének vége,
 a törv. hatóság mely a rabot elítélte,
 a rab büntette,

¹) Szeged v. l.

hány böjtnapja van hetenként,
 el van ítélve
 nehéz-vasra,
 katona vasra,
 láb-vasra,
 köz-munkára,
 megszökött az intézetből,
 visszahozatott,
 szökési időköz, év, nap,
 személy-leírás,
 elbocsáttatott,
 egyéb megjegyzések.

A Kempelen udv. kamarai tanácsos és ezredes által Skerletz helyt. t. tanácsos hozzájárulásával 1772-ben kidolgozott és ezen műnek első részében a VI. fejezetben egész terjedelmében közölt szóig, utasításokat Trunzl igazgató Tallósról 1786. július 9-én kívánatra felküldte volt eredetiben a helyt. t. iktató hivatalához, a honnan azokat nem küldték többé vissza.¹ Csakis a nőfelügyelőre vonatkozó részének másolata maradt meg az igazgatóság levéltárában.

Minden jel arra mutat, hogy ez a szóig, utasítás jó részben legalább feledésbe ment, illetőleg elavultnak tekintett.

20.

A szegedi f.-ház pecsétje 1789-ből.

IV. UTASÍTÁSOK KÜLÖNBÖZŐ IDŐBŐL.

A Kempelen udv. kamarai tanácsos és ezredes által Skerletz helyt. t. tanácsos hozzájárulásával 1772-ben kidolgozott és ezen műnek első részében a VI. fejezetben egész terjedelmében közölt szóig, utasításokat Trunzl igazgató Tallósról 1786. július 9-én kívánatra felküldte volt eredetiben a helyt. t. iktató hivatalához, a honnan azokat nem küldték többé vissza.¹ Csakis a nőfelügyelőre vonatkozó részének másolata maradt meg az igazgatóság levéltárában.

Minden jel arra mutat, hogy ez a szóig, utasítás jó részben legalább feledésbe ment, illetőleg elavultnak tekintett.

¹) O. I. 2345/1790.

Erre vall azon körülmény is, hogy 1788-ban a számadók részére „Utasító pontokat”¹ adtak ki, hogy 1800-ban Szabó Gergely, 1804-ben pedig Rácz Elek igazgató új utasításra vonatkozó tervezetet dolgozott ki, végül, hogy a helyt. t. 1806-ban kiadta azt az utasítást, a mely azután mindvégig érvényben maradt.

A nevezett két igazgató két tervezetét és a helyt. t. utasítását keletkezési idejük sorrendjében közöljük ezennel.

1.. A Szabó Gergely-féle utasítás 1800-ból.

Szabó Gergely a budai kir. zálogház pénztárnoka, volt f.-házi igazgató, a szegedi f.-ház igazgatója és ellenőre számára ideigl. utasítást dolgozott ki csupa ügyszeretéből s ezen 1800. szeptember 5-én kelt tervezetet² benyújtotta a helyt. t.-lioz. 1802. január 19-ig hevert az ottan, mikor kiadták a számvevőségnek véleményezés végett. A számvevőség véleményének meghallgatása után a helyt. t. nagyon csekély változással elfogadta a tervezetet és 1803. november 2-án 21.442 sz. a.³ megküldte azt a f.-ház igazgatóságának, megjegyezvén, hogy a többi személyzetnek szóló utasítás is nem sokára követni fogja ezt.

Ezen helyt. tanácsi rendelet fogalmi ívéhez azonban nem egy, hanem két utasítás van mellékelve. Egyik latin, másik német. A latin szöveg a németnek másformába öntött, kivonatos fordítása. Minden jel arra mutat, hogy a német szöveg az eredeti fogalmazvány. A szerző emberszeretetének melege közvetlenebbül sugárzik ki belőle. Csak úgy ragyog rajta a kötelességérzet fénye! Egyébként is sok az egyéni vonás benne.

Nemcsak valószínű, de biztosra vehető, hogy a latin nyelvű utasítás a hivatalos, hiteles szöveg, már csak azért is, mert a helyt. t. hivatalos nyelve a latin volt akkor. Sőt adatunk is van rá, hogy a latin utasítás a hiteles, illetőleg érvényes.

Mi itten mégis a német szöveg fordítását közöljük, mivel ez — a másiknál jóval terjedelmesebb — szöveg aprólékoságaival sokkal jobban megvilágítja a helyzetet, melyet ismerni akarunk, a mellett, hogy lényeges eltérés a kettő között nincsen.

E mű utolsó kötetében, az okmánytárban közölni fogjuk különben a latin szöveget is.

1) O. I. 2092.

2) Lásd a III. fejezet 6. cikkét.

3) O. I.

Utasítás a szegedi f.-ház igazgatója és ellenőre számára.

Minthogy a kir. f.-ház vezetése s az a fölött és az összes rabok fölött való fölügyelet az igazgató és ellenőr gondjára van bízva, így az igazgató és ellenőr felelős minden előforduló hibáért és szabályellenes esetért, kivéve hogy ha a bajt önhatalmúlag megakadályozni nem tudták és az ilyen eseményt a kormányzó helyt, tanácsnak orvoslás végett idejében bejelenteni el nein mulasztották.

Miért is az igazgatónak és ellenőrnek azon kell lenniök, hogy a kir. f.-háznál alkalmazott minden egyént, ép úgy mint a rabokat is tisztükre és kötelességeikre rászorítsák, minden cselekedeteikben épületes példával elül—járjanak és általában a rabok javítását és a f.-ház hasznát tűzzék ki fő-czélül maguk elébe.

1- ső pont.

A f.-ház fönntartására rendelt alapról és járulékokról.

E végett a következő pontokból álló ideiglenes utasítás az igazgatóval és ellenőrrel zsinórmértékül és szoros megtartás végett közöltetik.

1. §. A f.-házra ítélt minden személyért a tartáspénzeket, melyeket az illető törvényhatóság mindig egy évre előre 24 frt 20 kban vagy a rabbal mindjárt, vagy más biztos alkalmatossággal a f.-ház pénztárának átküldeni és a melynek pontos beküldése fölött az igazgató és ellenőr örködni köteles, azon esetben pedig, ha hátralék forog fönn, az igazgató intézzen az illető-hatósághoz illő megkeresést és ha a befizetés mindazonáltal nem történék meg, akkor a helyt, t.-hoz föl kell jelenteni orvoslás végett.

2. §. A rabok által a házban és azonkívül szerzett minden munkadíjt.

3. §. A bérbe adott kaszamáta hasznobérét.

4. §. Az elhelyezett 9.000 frt után való 5 százalékos kamatokat.

5. §. A pozsonyi kir. zálogháztól legfelsőbb helybenhagyással tartási járulék fejében engedélyezett évi 200 frtot.

Mindezen fönntartásra rendelt pénzeket és bármi néven befolyó jövedelmet a szokásos pénztári naplóban és pénztári főkönyvben el kell számolni[^]

E mellett az igazgatónak és ellenőrnek meg van tiltva némi pénzeket fölvenni vagy a házi pénztárt rendkívüli és fölösleges kiadásokkal megterhelni, mielőtt felsőbb helyre a szükséges előterjesztést megtették és onnan az ők biztonságára az írásbeli engedélyt megkapták volna.

2- ik pont.

A rakok kézi munkájára nézve.

1. §. Az igazgatónak és ellenőrnek kötelessége lesz főként arra ügyelni, hogy a rabok soha se üljenek tétlenül, hanem mindig dologgal legyenek el-

foglalva és pedig mindenik rab (a betegek kivételével) arra a munkára alkalmaztassák, a melyekre legalkalmasabbnak találhatik.

2. §. Hogy azonban a rabok a munkára inkább ösztönöztessenek, ezért remény nyújtandó nekik önmaguk okozta sorsuknak, kifejtett szorgalmuk mértékében való javítására, ezért az igazgató és ellenőr ítéletére és méltányosságára bizatik, hogy a raboknak kapott díjükből sorsuk javítására, érdemük szerint, legalább valamit juttassanak.

3. §. Mivel ebben a házban a gyár néhány év óta megszűnt és ennélfogva az itt levő férfiak (Kivéve a betegeket vagy azokat, kiknek nehéz sérvük van) közmunkára, a házon kívül is alkalmaztatnak, így az igazgató és ellenőr azok egy részét a cs. kir. élelmező raktárhoz, aztán más Szeged városi lakosokhoz és polgárokhoz, kérésükre, azonban elegendő őrizet mellett, de soha a mezőre vagy a városon kívül, munkára ki kell, hogy küldjék és különös gondot kell hogy fordítsanak arra, hogy ezen alkalommal egy se szökjék meg, ezért azokra a rabokra, a kik hosszabb időre vannak elítélve és a kikre nézve a szökés gyanúja forog fönn vagy a városban végzendő munka alkalmából vasat kell verni a végett, hogy ha elakarnának szökni, mint büntetésre ítélt embereket mindenki könnyen fölismerhesse és elfoghassa.

4. §. Ha a férfiaktól kivált téli időben csak egynéhányat kérnének ki a házon kívül való munkára, úgy az otthon maradtakat házi munka elvégzésére u. m. a kaszamaták, az udvar tisztogatására és más házi dologra lehet alkalmazni; egyébként, hogy a rabok jövőre hogyan s miképen és milyen munkára alkalmaztassanak, arra nézve az igazgató és ellenőr a helyt, tanácsból várjon további rendeletet.

5. §. A női rabok tekintetében megemlítetik, hogy miután jelenleg nincs kötőmester a házban, a ki a kötéshez való anyagot beszerezte és a munkadíjat a szokásos kimutatás szerint kifizette, tehát addig is, míg a f.-házban netalán létesítendő gyár iránt további határozat hozatnék és intézkedés tétetnék, az igazgató és ellenőr szerezze be a ház pénztárából a szükséges anyagot és a női rabok között kötés végett naponként osztassa ki. Az elkészített munkát pedig a házi pénztár javára el lehet adni és az érte fizetendő pénzeket a szokásos könyvekbe bevételezni. Különben az igazgatónak és ellenőrnek kiváló gondja legyen arra, hogy a női rabokat semmi más munkára ne alkalmazzák, mint olyanokra, a mely a házi pénztárnak hasznot hajt.

6. §. Azokat a rabokat, a kik tunyaságból henyélni akarnak és a kiszabott munkát szorgalmasan elvégezni elmulasztják, buzgóbb munkásságra kezdetben jóságosan kell nógatni, de azokat, a kiknél a jó szó és nógatás sikertelen, a 9-ik pont 2. §-ának szabálya szerint meg kell fenyíteni.

7. §. A rabok munkakeresményükből, ugyanis a férfiak abból a mit a házon kívül szereztek, naponta 3 krt., az asszonyok pedig abból a mi munkájukból a házi pénztárba folyt be, hasonlóképen aránylagosan néhány

kr. kapjanak, mi mellett az igazgatónak és ellenőrnek kiváló gondja legyen arra, hogy a rabok ne játszanak pénzbe, vagy nehogy egyik a másiktól valamit elcsenni merészeljen, hanem mindenik arra szorítottassék, hogy ebből a pénzből apróbb szükségleteiket u. m. fésűt, cipőkenésre zsírt stb. szerezzon be és a ki ezen pont ellen cselekszik, az a 9-ik pont 2. §-ban meghatározott büntetéssel fenytessék. Végül

8-ik pont.

A rabok ételmezéséről.

1. §. Az igazgatónak és ellenőrnek kötelessége lesz szigorúan fölügyelni arra, hogy a sütőmesterrel kötött szerződés szerint a kenyérporciónak, a mely minden rab számára jelenleg 1 tt-ban van megállapítva, előszabott súlya pontosan meg legyen és azonfölül jó és élvezhető minőségű legyen.

2. §. Hogy az ételeket az ételmező lehetőleg jól és élvezhetően készítse el és a raboknak, mikor a munkából hazajönnek egyenlő mértékkel ossza ki, hogy azonban az igazgató és ellenőr meggyőződjenek affelől, hogy az ételek tisztán készültek és minden tekintetben élvezhetőek, nem elég, hogy ők a nekik megvizsgálás végett kicsiny tálakban mintáid bemutatott kis porciókból az egész tömegre következtetést vonjanak le, hanem kiváló kötelességük lesz, hogy az ételosztásnál ha nem is minden nap, de mégis hetenként többször jelen legyenek, az ételeket a nagy fazekakból ízleljék meg és ha tisztátalanságot vagy olyast vennének észre, hogy az ételek rosszak és élvezhetlenek, az ételmezőt először komolyan intsek meg, ismételt fogyasztás esetében évi béréből a hibához mért pénzbírsággal büntessék, harmadik esetben pedig bocsássák el őt és más ételmezőről gondoskodjanak.

3. §. Ugyan megengedhető volna a raboknak, hogy a mikor a munkából haza mennek kenyeret vagy más ártalmatlan ételneműt vásároljanak, de mivel nekik a mikor külső munkára mennek az 1 kr. pótdíjon kívül, a melyet hetenként kapnak ki, semmijük sincs, ezért a velük menő öröknek szigorúan ügyelni kell arra, hogy az a mit bevásárolnak, kapott pótdíjukhoz viszonyítva arányban van-e avval: és mivel nem tanácsos, hogy külsők a rabokhoz magukra engedtesse, mert ilyen alkalommal nemcsak különféle ételneműeket és italokat, hanem leveleket is becsempészhetnek és viszont a házban lopott tárgyakat a ház hátrányára kihordhatnak, ezért az igazgatónak és ellenőrnek intézkedést kell tenniök, hogy minden külső ember, a ki rabbal kíván beszélni, az f.-házi őrség által az igazgatóhoz vagy ellenőrhöz vezetessék és a mit netalán a rabnak hozott mutassa be s aztán a rabhoz vezetessék a kulcsár és káplár által, a kiknek addig jelen kell hogy legyenek, míg az idegen a börtönből eltávozik, a hol azonban nem szabad megengedni, hogy az idegen a rabbal titokban beszéljen és neki talán alattomban pénzt vagy levelet adjon át, a mi az ő szökésére vagy bárminő rossz cselekedetre alkalmat adhatja.

4. §. Mivel az élelmezőnek a rabok létszámának szaporodása miatt, a kik a kosztra való tekintettel csoportokra osztandók, vízfordásra és favágásra néhány szolgára van szüksége, kiket azonban ő csekély fizetéséből képtelen tartani, ezért az igazgató és ellenőr az élelmező segítségére ezen dolgot olyan rabokkal végeztessék, a kik nem alkalmasak vagy nem használhatók semmi más munkára, de a mi alól és egyáltalán minden munka alól, a hol férfiakkal jöhetnének össze az asszonyok, ki vannak véve.

5. §. Mivel jótékony emberek néha ételmaradékot küldenek a raboknak a házba, ezért szükséges, hogy arról az őrség az igazgatónak és ellenőrnek jelentést tegyen, a ki aztán el kell rendelje, hogy azt a küldött ételmennyiség arányában azok között osszák ki, a kik csöndes és jó magukviseleténél fogva érdemesek arra, hogy rájuk némi tekintettel legyenek.

Ellenben a raboknak szeszest italt adni a legszigorúbban meg van tiltva, az igazgatónak és ellenőrnek a legszorosabban vigyázni kell tehát, nehogy idegenek vagy a nekik alárendelt háznép a raboknak afféle italt hozzanak.

4-ik pont.

Mire kell ügyelni a raboknak a házba való befogadásakor.

1. §. Senkit sem lehet a házba fölvenni csak a nagymélt. kir. magy. helyt. t. rendeletére és ennél fogva azon esetben, ha magánosok mint valamely gonosz ifjúnak vagy lánynak a szülei vagy vérrokonai ilyes rabot a f.-házba fölvetetni óhajtanának, úgy az igazgatónak és ellenőrnek minden esetben jelentést kell tenniük a nagymélt. helyt, t.-hoz és onnan kell a további utasítást várniok.

2. §. Az illető törvényhatóság által minden rabbal előre beküldendő tartási díjat az igazgató és ellenőr a pénztárba be kell hogy vegyék és a bevételi rovatba bevezessék, abban az esetben azonban, ha a tartási díj a rabbal nem küldetett be, az igazgató és ellenőr az illetményszerű tartási díjnak mielőbb való beküldése iránt az illető törvényhatóságot illően meg kell hogy keressék, ha a megkeresés eredménytelen lenne, úgy erre nézve az igazgató és ellenőr orvoslás végett a helyt, t.-hoz folyamodjanak.

3. §. Ha szülők gyermekeiket a magas helyt. t. engedélyének megnyerése után a f.-házba beszállítanak, úgy a szülők által az illetményszerű tartási díj, napjára 4 krjával azonnal lefizetendő, mindazonáltal a szülőknek szabadságukban áll, hogy a rabnak netalán adandó jobb kosztra nézve a f.-ház igazgatóságával szerződésre lépjenek.

4. §. Az előtt, minek előtte valaki a f.-házba befogadtatnék, úgy a netalán nála levő ártalmas eszköz tekintetéből, valamint a házi seborvos által testét illetőleg egészsége tekintetéből, szigorúan megvizsgálandó, ha pedig egészségtelennek vagy épen ragályos bajban szenvedőnek találtatnék, úgy őt a ragályozás kikerülése végett mindjárt a betegszobában kell vinni és gyógyítás alá kell venni.

5. §. Továbbá gondoskodni kell arról, hogy senkit se oszszanak be a többi rab közé, a míg nem bizonyosak abban, hogy az a férgektől és minden tisztalanságtól tökéletesen meg van tisztítva.

6. §. Ha némely törvényhatóság rabokat gyermekeikkel küldene a házba a nélkül, hogy azok a gyermekek tartási díját magukkal hoznák, úgy az igazgató azonnal forduljon az ilyen hatósághoz a gyermekek napi 4 krjának megküldése végett.

5-ik pont.

Mire kell ügyelni a rabok ruházatára nézve.

A rabok jobbára bírói ítélet folytán, de szüleik vagy rokonaik által is a kir. magy. helyt. t. engedélyével, különböző időre, fenyítés végett küldetnek a f.-házba, miért is

a. , mindazoknak, a kik külső munkára alkalmazhatók, mi által a f.-ház pénztárára még is némi haszon háramlik, a szükség körülményeihez képest évente egy, sőt 3 topánkát, azután durva vászonból 1 vagy 2 inget és ugyanannyi gatyát lehet beszerezni, a mit a női raboknak ingyen kell elkészíteni.

b. , Azoknak, a kik gyöngé testalkatúak vagy beteges voltak miatt nem alkalmazhatók munkára s ennél fogva nem is szagatnak el annyit és maguknak valamit szerezni nem képesek, évente csak egy pár topánkát, inget és gatyát pedig csak annyit szerezhetni be, a mennyi a dolog mibenléte szerint szükséges lesz.

c. , Azok pedig, a kik magukat ruházni képesek és e ház hasznára semmi munkára nem használtatnak, úgy mint amazok, a kik csak szüleik vagy rokonaik által adattak be, nem kapnak egyáltalában semmiféle ruhát, ellenben

d. , azoknak, a kiknek vászon ruhájukon kívül semmijük sincsen, de a ház hasznára munkára alkalmaztatnak, viseltes de még használható szűrt lehet lassanként bevásárolni.

e. , A női rabokat illetőleg, mivel azok soha sem jönnek ki a házból, hanem a házban foglalatostkodnak, nekik csak a legszükségesebb, durva vászonból való fehéreneműt, tartós szövetből való szoknyát és kabátot szerezzenek be, hogy a pénztár ne terheltesse meg évente ilyen kiadásokkal.

f. , Ilyes kiadások azon rabok részére, a kiknek szabadulási idejük már közel van, a leggondosabban kerüülendők.

g. , A legszigorúbban tiltatik, hogy a rabok által magukkal hozott ruhadarabok, vagy más a rabok által magukkal hozott tárgyak akár a házban akár a házon kívül eladassanak, ennél fogva a legnagyobb felelősséget veszi magára minden házi tisztviselő vagy szolga, ha ilyen vásárba elegyedik vagy ha ilyen üzletet bármiféle módon elősegíteni merészkedik.

6-ik pont.

Arról, a mi a vallás és ájtatosság gyakorlására tartozik.

1. §. Miután f.-házra többnyire olyan embereket ítélnék, a kik a vallás és a Mindenható Isten és az embertársaik iránt tartozó szeretetet félretették, mindenféle büntettekben váltak bűnösökké, ezért kiváltképen szükséges, hogy ezek az emberek buzgó és fáradhatatlan lelkipásztor által nemcsak jobb útra téríttessenek és a vallás alapelveiben vásár- és ünnepnapon prédikációk által jól oktassanak, hanem a keresztyén erények gyakorlásában is erősíttessenek és a szent gyónásra és áldozásra gyakraoban rászoktassanak.

2. §. A lelkipásztor a ki a f.-házon kívül, a zárdában lakik, legyen köteles minden vásár- és ünnepnapon a f.-ház kápolnájában szent misét olvasni és prédikációt tartani, a melyen (a zsidók kivételével) minden rabnak, az ő kijelölt helyén, a házi őrség kíséretében, a melynek felső és alsó fegyverrel kell ellátva lennie, meg kell jelenni és a szent mise alatt a szokásos énekeket énekelni, d. u. pedig 2 óraker a minden szentek előtt megtartandó litánián és szokásos imákon jelen kell lenni; az előszabott isteni tiszteleten lehetőség szerint az igazgató és ellenőr, valamint a többi házi személyzet is legyen jelen, részint rendetlenségek megakadályozása, részint a raboknak való jó példaadás végett.

3. §. Egyedül a lelki pásztor ítéletétől függne ugyan, hogy minden katolikus rab mikor és hányszor szoríttassék rá a szent gyónásra és úrvacsorára, mindazonáltal minden katolikus rabot a szent gyónásra és áldozásra legalább minden három hónapban kötelezni kell.

4. §. Minden reggel, mikor a rabok a dolgozó-szobában összegyűlnek, reggeli imádságéi a Hiszekegyet és 5 Miatyánkot kell hangosan imádkozni, ugyanazt este a munka bevégeztével; evés előtt azonban az Angyali Üdvözlét.

5. §. A lelki pásztornak ajánlatik, hogy a betegeket, valamint a többi rabokat is hetenként többször látogassa meg, elkövetett bűntetteik utálatát ójtja beléjük és kegyes keresztyén szavakkal a bűn kerülésére és az erényhez való ragaszkodásra bizdítja és vegye rá őket.

6. §. A mi az evang. hitfelekezethez tartozó rabokat illeti, miután Szegeden nincsen lelkész, így hívassék meg legalább minden 3 hónapban egyszer a szomszédos Vásárhely mezővárosból a lelkész 3 frt napi díj mellett, az isteni tiszteletnek az evangélikus rabok számára való megtartása végett.

7-ik pont.

Arról a mire a rabok egészségi állapotát illetőleg ügyelni kell.

1. §. Mihelyt reggel a rabok háló-szobáikból a dolgozó-szobákba mennek, az ablakot és ajtót egy időre ki kell nyitni és ez által a levegőt megújítani, e mellett a háló-szobák tisztítására a leg gondosabban ügyelni kell.

2. §. Hogy a tisztaság a f.-házban szüntelen fönntartassék és hogy az minden féregtől tisztán megóva maradjon, a rabok szennyes fehérneműjét az igazgató, vagy ellenőr által avval megbízandó női rabokkal, az erre fölügyelő örök jelenlétében, minden 14 napban ki kell mosatni és aztán tiszta állapotban a kulcsárral a raboknak visszaküldeni.

3. §. Azoknak, a kik jól és erkölcsösen viselik magukat és így elkövetett bűntetteik fölött igazi bűnbánatot tanúsítottak, vásár- és ünnepnapokon meg lehet engedni, hogy üdülés és mozgás végett az udvaron vagy kertben, azonban az őrség jelenlétében sétáljanak.

4. §. Szigorúan kell ügyelni arra, hogy a kenyér és a többi étel jó, élvezhető és a maga nemében mind hibátlan, következőleg az egészségre ártalmatlan legyen.

5. §. A súlyos betegségbe esett rab tüstént a betegek szobájába viendő, a hol a házi orvost elhíván, az ő ápolására és gyógyítására a legnagyobb gondot kell fordítani, magától értetik, hogy a betegek betegségük ideje alatt minden testi büntetéstől, vagy böjttől, a mivel az ítélet értelmében őket fenytíteni kellene, teljes fölgyógyulásukig föl vannak mentve.

6. §. A betegek szobáiban és pedig a súlyos beteg férfiakéban 5, a nőkében 3 ágyat kell a megkivántató ágyneművel u. m. szalmazsákkal, párnával, 2 lepedővel és 1 pokrócczal fölszerelni, a többi ágyat pedig a nem súlyos betegek számára szalmával ellátni, ha tehát kevesebb súlyos beteg volna, vagy egy lenne, úgy az ágyneműt a raktárban eltenni.

8. pont.

A ház belső berendezéséről.

1. §. A férfi nemnek a nőitől minden alkalommal elkülönítve kell maradnia.

2. §. A dolgozó- és beteg-szobákat reggel és ebéd után a szükséghez képest fűteni lehet.

3. §. A fölkelésre, dologra, templomba és evésre haranggal kell jelt adni, nyáron az idő a fölkelésre fél ötre van meghatározva, télen pedig fél hat órára, a megadott jel után egy negyed órával kinyitják a hálókamarákat és mindenki a dolgozó szobákba megy, a honnan a reggeli ima elvégzése után a férfiak fegyveres őri kísérettel munkára küldetnek ki, a nők pedig kötő-munkájuk folytatására utasiítatnak. E mellett nem szabad megengedni semmi lármát, vagy egyéb helytelenséget, miért is a dolgozó-szobákat az illető személyzetnek naponta többször meg kell vizsgálni.

4. §. Korán reggel, mikor a rabok munkára és este mikor háló-szobáikba mennek, az őrség minden alkalommal meg kell ott jelennie és addig maradnia, míg reggel minden rab nem ment a dolgozó-szobába és este nem záratott be ismét a háló-kamarába, a mi mellett főként arra kell ügyelni, hogy

minden keletkezhető tűzveszély megelőzése végett a raboknak pipa, tűz, vagy gyertya ne engedessék meg. Hasonló elővigyázattal kell élni, ha az emberek a templomba mennek és ott össze vannak gyűlve, az őrségnek mindenkor, kiváltképen pedig a fönnemlített alkalmakkor jól kell ügyelni, nehogy lázadás keletkezzék, a mi könnyen megtörténhetnék, ha ilyen sok, bár fegyvertelen férfi erejét megszabadítására egyesíteni és valamit kockáztatni akarna.

5. §. A nagy bejáró kapu mindig örrel legyen ellátva, a kinek a be- és kijáró emberekre szigorúan ügyelni kell, továbbá ügyelni kell, hogy az aszszonyokhoz az igazgató vagy ellenőr engedélye nélkül senki se bocsáttassék be, ez az ör éjjel a háló-szobák előtt álljon, hogy ottan minden rendetlenséget és zajt megakadályozzon.

6. §. A őrség mindig el legyen látva töltött fegyverrel és elegendő tölténnyel, ha pedig a nélkül, hogy gyanítani lehetne és minden elővigyázat daczára a házban néhány gonosztevő még is lázadást szítana, vagy pedig tűz ütne ki, úgy abban a pillanatban értesítést kell küldeni a városházára és a Szegeden levő katonaság parancsnokának és segítséget kell kérni.

7. §. A tűzoltáshoz szükséges minden szerszámot a f.-ház udvarán fődött helyen készenlétben kell tartani és legalább minden évnegyedben meg kell vizsgálni, hogy nem hibás-e?

9.-ik pont.

A rabok fegyelmeről.

1. §. Az igazgató és ellenőr letett esküjük szigorához képest legelső, legfőbb és leglelkiismeretesebb kötelességeik között azt tartásuk szem előtt, hogy a rabok közül egynek se enyhíttessék előszabott büntetése, sem senki felsőbb meghagyás nélkül a kiszabott büntetési idő leteltelte előtt af.-házból ki ne bocsáttassék, sem pedig büntetése senkinek se szigoríttassék, hanem a rahok mindenikével az illető hatóság által közlendő Ítélet és végzés igazi értelme és magyarázata szerint bánjanak el.

2. §. Miért is az igazgató és ellenőr a bírói végzéseket és ítéleteket figyelmesen és gondosan átolvassa, azokat pontos kivonatban az előszabott kimutatásba beiktassa és ha az illető hatóságok által közlendő ítéletek tartalma nem elég világos és érthető lenne, úgy az igazgató és ellenőr fölvilágosítás és a fennforgó kétség eloszlatása végett forduljon az illető hatósághoz.

3. §. Azok, akik nem akarnák az ájtatosságot, vagy munkát végezni és más rájuk rótt kötelességekhez dévajságból komoly intés után sem akarnának alkalmazkodni, kezdetben 1 és 2 napig kenyéren és vízen tartandók, azután pedig ha szükségesnek találatik, néhány korbácsütéssel fenytendők és addig tartandók kenyéren és vízen, míg az igazi töredelem és engedelmesség be nem következik.

4. §. Dévaj, szemtelen beszédek, vagy cselekedetek, káromkodást és esküdözést, mi által mások megbotránkoztatnak, senkinek sem kell eltérni.

miért is azokkal, a kik ezen bűnben válnak bűnösökké, az előző §. szabályai szerint kell elbánni.¹

5. §. Ha talán a rabok között súlyos istenkáromlás, ocsmány tett, el-lenszegülés, zendülés vagy összeesküvés fordulna elő, úgy a bűnösöket az ügy mivolta szerint esetleg keresztvasra is verve tömlöczbe kell vetni és el-követett bűneiket a magy. helyt, t.-hoz azonnal följelenteni és onnan, hogy mi történjék az ilyen büntetéssel? további utasítást kell várni.

6. §. Mivel ezen f.-házban nem csak erkölcstelenek és kisebb hibákkal terheltek, hanem czégéres tolvajok és mások olyanok találkoznak, a kik nagy bűnök miatt halálra ítéltettek, de azután legfelsőbb kegyelemmel attól fölmen-tettek, ezek azonban az előbbieknél gonoszetteik elbeszélése által, kivált a mikor egymással a hálószobákba záratnak, rossz példát adhatnának, tehát az igazgatónak és ellenőrnek gondja lesz rá, hogy a kevésbé bűnösök a gono-szoktól és elvetemültektől a hálószobákban a mennyire csak lehetséges elki-i-löníttessenek.

10. pont.

Az igazgató és ellenőr kötelességeiről különösen.

1. §. Mivel a f.-házak részint az oda ítélt büntettesek büntetése, de fő-ként a rabok javítása végett létesítették, tehát az igazgató és ellenőr ezen szent célú folyvást szem előtt kell, hogy tartsák, a bírói végzéseket és íté-leteket minden rabot illetőleg szigorúan végre keli hajtsák, a mellett azonban azokkal, a kik bűnbánatuknak és javulásuknak csalhatatlan jelét adják, enyhén és méltányos módon bánjanak és az önkényű büntetést (a mely sohasem fájúljon kegyetlenségé és zsarnoksággá) a 9-ik pontban foglalt szabályok szerint csak a legvégső esetben alkalmazzák, ha a jóság, szelíd szavak, ismételt intések és szigorúbb fenyegetések eredménytelenek.

2. §. Az igazgató és ellenőr a legfelsőbb szolgálat és a közjó előmoz-dítására a kir. tisztviselők között fölötte szükséges összhangot mindig szem előtt tartsák és közös erővel törekedjenek a szenvedő emberiség javának és f.-ház céljának elérésére. Miért is az előforduló politikai, gazdasági és irodai ügyeket a dolog mibenléte szerint egymás közt méltányosan oszszák föl, a számadásokat, minden kimutatást és a magas helyt, t.-hoz teendő jelentése-ket és előterjesztéseket mindketten írják alá.

¹) A latin nyelvű utasítás 4-ik pontjának 4-ik §-a így szól: Azon büntettesek, a kik tilos beszéd és istenkáromlás kiszalasztása által másokat megbotránkozthatnának, a nekik kiszabott munkát nem végeznék el és gonoszságukban megmaradván, engedetlenség tanúsítanak, először a legkomolyabban megintetnek és előre figyelmeztetnek, ha a dorgálás nem segít, egy vagy két napig kenyérén és vizen tartassanak és ha gonoszsa-gukban továbbra is makacsul megmaradnának, a körülmények követelményei szerint a férfiak ugyan is ha n e m e s e k további böjttel, a nem nemesek azonban néhány pál-czacsapással, a nem nemes asszonyok pedig veszsőcsapással fenýítetnek.

3. §. Mivel a gazdasági vagy háztartási ügy a f.-ház egyik legfontosabb dolga, ezért szükséges, hogy mindenről pontos számadás vezettessék, e végre az igazgató és ellenőr az ezen f.-házba már bevezetett minták szerint minden hónapban pénztári kivonatot, minden évnegyedben legpontosabb létszámkimutatást, melybe az összes rabok magaviseleté igazán és lelkiismeretesen bevezetendő, terjeszsenek be múlhatatlanul; minden katonai év végével pedig minden már bevezetve levő számadási okmányt u. m. a pénztári naplót, a hozzá tartozó hiteles mellékletekkel, a pénztári főkönyvet, az anyagszámadást hosonlókép okmányaival, a hátralékos tart. költségekről való kimutatást, a föl és leadott levelekről és hiv. értesítményekről szóló postanaplót, a betegek könyvét, végül a leltárt és szerelvéyszámadást beterjesztik a magas helyt, t.-hoz és onnan várják a fölmentést vagy a hiányokra vonatkozó kifogásokra további fölvilágosítást adnak.

4. §. Hogy a számadástételben a legszigorúbb rend legyen, az igazgatónak és ellenőrnek kötelessége minden bevételt és kiadást a fönnemlített számadásokba naponta a legpontosabban bevezetni, hogy ne kelljen azokat az év végével különböző jegyzetekből összeállítani, hanem, hogy azok azonnal lezárhatók legyenek, azért minden bevétel és kiadás különbség nélkül napról-napra a mint előfordúl beíratik a pénztári naplóba és aztán minden tétel a pénztári főkönyvbe rendesen bevezettetik, ebből a pénztári főkönyvből írják ki minden hónapban a nagymélt. helyt. t. számára összeszedendő pénztári állapot — kimutatást és ezért ezeknek a kivonatoknak mikor azok év végével a főkönyvvel vizsgálat alá jönnek, teljesen összhangzóknak és a tételeknek mind pontosan igazoltaknak kell, hogy találtassanak.

5. §. A házban évközben előforduló kisebb javítások megvizsgáltván és múlhatatlanul szükségesnek találtván, az igazgató és ellenőr által 20 ffrt erejéig foganatosíttatnak, ha azonban drága javítás esete fordulna elő, a mi ezen összeget meghaladja, akkor a magas helyt, t.-hoz tökéletes költségvetéssel és előirányzattal előterjesztést kell tenni és attól jóváhagyást kell várni.

6. §. Minden rendetlenségnek és szabályellenes eseménynek annál biztosabb megelőzésére az igazgató és ellenőr a raboknak bárki által küldendő minden pénzeket, az azokról kiállítandó tanúsítvány ellenében vegyék letétbe (az élelmezési összegeket kivéve) és azokból számukra a legszükségesebb ruhadarabokat szerezzék be, nekik azonban semmi ilyen pénzt ne hagyjanak a kezüknél, minthogy azáltal a rabok közt különböző csalások, játékok, tolvajságok, sőt szökések is keletkezhetnek. Továbbá a raboknak érkezett minden levelet az igazgató és ellenőr bontsanak föl és az esetben, ha valami gyanús találtatik azokban, a hatóságnak azonnal jelentsék be, valamint a raboknak minden levelezést (családi ügyek kivételével) a legszigorúbban tiltsanak el.

7. §. Ha valamely fogoly végrendeletet óhajt csinálni, úgy az az igazgató vagy ellenőr, aztán a lelkipásztor és orvos és még két más személy jelenlétében történjék.

8. §. Minden rendkívüli esemény mint: valamely rab megszökése vagy halála és több efféle, haladéktalanul bejelentendő a helyt, t.-nak.

Különben valamint a hiv. személyzet és fizetés megállapítása és rendszeresítése további legfelső jóváhagyástól függ, azonképen a további utasítást minden a f.-házban alkalmazott egyén és alantas számára ez a helyt. t. fogja annak idejében kiadni.

2., Rác igazgató tervezete 1804-ből.

A Rác Elek igazgató által kidolgozott és jóváhagyás végett 1804. május 8-án 141. sz. a.¹ fölterjesztett ideigl. házi rend, melyről azt javasolta, hogy a kaszamatában kifüggesztessék és hetenként felolvassassék, a következő. A mely házi rend vagy utasítás azonban a helyt, t, által már ki lévén adva, levél-tárra tétetett.

Törvény czikkelyek,

Melyekhez ezen Királyi Javító Háznál raboskodó Férfiak, és Asszonyok magokat alkalmaztatni tartoznak.

1., A' Reggeli 's Estvéli, azonkívül Ebéd előtt, 's utánna való időkre rendelt minden Napi Imádságokat akarmely Valláson lévő minden Keresztény Rab, többi Rab-Társaival edgyütt buzgóságosan el végezni köteles. Sőt a' Zsidók is (tsakhogy ezek különösen magokban) a' salyát Imádságokat, az ő szokások szerént gyakorolni tartoznak.

2., Hasonlóképen vasárnapokon, és egyéb Innepi Napokon minden Keresztény Rab, valamint Dél előtt, úgy Délután is, a' Javító Háznak Templomába menni, 's ottan az Isteni szolgálatoknak, és Prédikázióknak alkalmaztosságával, magát Istenesen, minden beszélgetés, vagy suttogás, nézés és más akarmely Névvél nevezendő botránkoztatás nélkül viselni; a' Sz. Mise alatt a Catholicus térden állva, a' többi is Vallásához képeest buzgóságosan, és Lelki alázatossággal könyörögni, és a szokott Énekekkel az Istent dicsőíteni; ezen kívül még a Vasárnapok és egyéb Innepnek előtt való Napokon is, minden Rab, a' ki külső munkában nintsen, a' szokott Litánián megjelenni, és ahitatoskodni tartozik. És ezen kötelességből is egyedül tsak a' Zsidók vétetődnek ki.

3., A' Romai Catholicusok, Unitusok, és a' Görög szokáson lévő Nem-Unitusok, a' Húsvéti, és több Sátoros, vagy más Jeles Innepnek alkalmaztosságával a' Sz. Gyónást buzgóságosan; a' Helvética, és Evangélica Confes-

¹) O. 1. 10930/1804. sz.

sión lévők pedig Húsvétkor az Úri Sz. Vatsorával való élést meg tenni tartoznak.

4., Feő Tiszt Uraknak s' minden Elöl-Járóknak engedelmeskedni, a' Sentenziákban. vagy akarmely Fellyebb való Hellyeken ki rendelt Büntetést, úgy-mint Böjtölés, Verés s' a' többit engedelmesen el szenvedni, és annak elszenvédeése után, azt minden fejesség nélkül meg köszönni, a' parantsolt munkát szorgalir.atossan, és minden zúgolódás nélkül elvégezni, annak idejében tisztán megfésülködni, magát s' Ruháját tisztán tartani, Rabtársait, és minden Embert illendőképpen megbetsülni; egyszóval magát mindenképpen jól, jőzanon, becsülletesen viselni minden Rab tartozik.

5., Ha valamely Rab más Rabnak Szökésre czélozó szándékát, s' iparkodását, káromkodását, Részségét, és ezen Törvények, vagy egyéb Parantsolatok ellen elkövetett vétkes Cselekedetét, vagy más akárminémü Rossz-Tettét, és rossz Beszédjét észre veszi, vagy tapasztalya, azonnal, és minden halasztás nélkül Feő Tiszt Uraknak, vagy legaláb a' Káplárnak jelenteni köteles. Különben valamint a' Rossz-tévő, úgy annak Titkolója is (mely Titkoláshoz a' jelentésnek el mulasztása hasonlítottatik) illendő Mérték szerént fog büntetteim'.

6., Akarhová bé adandó Instantziákat, vagy akárminémü, és akárkihez, még a' Szülékhez és Atyafijakhoz szóló leveleket is írni, vagy Íratni, és másoktól is Leveleket bé venni, tsak úgy Szabad, ha az olyan Instanziák, 's írandó vagy vejendő Levelek Feő Tiszt Uraknak előre bé jelentődnek, és meg mutatód-nak; mivel Feő Tiszt Urak tudják a' Felsőbb Rendelésekből, mennyire és miképpen lehessen a' fent említett Instanziákat vagy Levelezéseket meg engedni. Sőt Feő Tiszt Urak az Írandó Leveleket meg petsételni, a' vejendőket pedig felszakasztar.i, és úgy minden titkos, vagy más rősz és tilalmas Cselekedeteket el távoztatni szoktak.

7., Minden Rab, mennél jobban viseli magát, és hibáit mennél hamarább meg jobbittya 's a' maga meg jobbításában mennél álhatatosabb lesz, annál könnyebben, és annál bizonyosabb 's nagyobb Reménységgel várhattya szabadulását.

8., Keményen tiltatik pedig:

a. , A' Henyélés, mint minden Bűnnek, és Gonosznak Kútfeje.

b. , A' meg-részegeedés, mint a' melyből hasonlóképpen minden más vétkek származni, és osztán el is szaporodni szoktak. — Mely veszedelmes Kosznak annál inkább lehető el távoztatására a' Bornak, Sernek, Rosolisnak, Pálinkának, vagy akarmely Névvvel nevezendő részegítő Italnak, Nyilván vagy titkon, és akármitsoda szín alatt való bé hozása, vagy bé hozatása, kemény büntetés alatt, és olyan kifejezéssel tiltatik, hogy valamint a' hozató, úgy a' bé hozó is egyaránt fognak büntettetni.

c., Az Isten ellen való káromkodás, vagy a' Királyi Felség ellen való, úgy nem különben a' Tisztességgel ellenkező mindenféle fajtalan, és trágár Beszédek.

e., A' Feő Tiszt Urak, és több Elöl-Járók ellen való botránkozó Beszédek, vagy zúgolódások.

f., A' Szökés, és másoknak a' Szökésre való késztetése annyival inkább az el szökésre való Útmutatás, és az ilyen rász szándékban való-akárminémil elősegítés.

g., A' hamiss árulkodás, és hazug vádolás.

h., Valamint nem tsak a' Pénzre való, vagy más akárminémü káros Játék hanem közönségesen szólván és a' Pénz nélkül való Kártya Játék is mint a' melynek alkalmatosságával sok trágár Beszédek, és hamiss Esküvések, végre Czívakodások is szoktak véghez vitetni.

i., A' Rágalmazás, a' másoknak akármimóddal való betstelenítése, a'szemre való hányás, kivált képpen pedig a' Vallásnak, vagy Nemzetnek meg tsufolása, (mint a' honnan legtöbb veszekedések, verekedések és több rász következesek szoktak származni) és a' Vétkek fel adójának meg támadása 's vexalása.

k., A' Lopás.

l., A' Fegyver, vagy akarmely Gyilkosságra czélozó tilalmas eszközöknek tartása.

m., Az estvéli Imádság és bé zárattatás után való Danlás kiabálás, annyival inkább a' dulakodás, vagy akárminémü lármázás és zörgés mely által a' Nyugodni akarók meg háborgathatnak, és mások is megbotránkozhatnak. Egyszóval

n., Akar Rab Társoknak akar másoknak megbotránkozást okozó minden Névvvel nevezendő rász Cselekedetek, és Beszédek. —

3., Az 1806. évi utasítás.

A helyt, tanács által a szegedi f.-ház részére 1805. augusztus 12-én 15.875 sz. a. latin nyelven kiadott és ugyanazon évi november hó 1-én életbe lépett

UTASÍTÁS.'

1. §.

Ezen intézet czéljáról,

A fenyítésre rendelt ház czélja, melyek fölügyelete Legfelsőbb Királyi Hatalommal a Kir. Helyt. T.-ra bízott, egyedül és kiváltképen az, hogy az

¹⁾ Ezt az utasítást, melynek latin szövegü eredetije a Szeged város levéltárában látható, Erczly Alajos számvevőségi tanácsos dolgozta ki s az uralkodó helybenhagyta.

O. 1. udv. kancz. 6979/1S06.

oda elítéltek a rájuk vagy bírói ítélettel vagy a megérdemelt halál helyett Legfelsőbb Uralkodói Kegyelméből kiszabott büntetést maguknak javulására, másoknak pedig üdvös példájára szenvedjék el és töltsék ki: tehát *javulás* és *példaadás* állapítják meg ezen intézet helyes szervezésének és igazgatásának minden szabályát, oly annyira, hogy mind az annak élén álló hivatali személyzet igazgatása, mind az oda bezárt rabokkal való bánásmód, mind végre maga az alap és az annak fönntartására szentelt kincstár ezen egyetlen és ugyanazon cél felé kell hogy egyetértőleg irányíttassék. Ezen irányelvet követve, jelen utasítás az említett három tárgyat illetőleg, az első részben a hivatali személyzetet s annak kötelességeit, a másodikban a rabokat s a velők való bánásmódot, a harmadikban a gazdaság vagy az arra rendelt alap ügyeinek igazgatását tárgyalja.

ELSŐ RÉSZ.

A hivatali személyzetről.

2-ik §.

A hiv. személyzetről általában.

Valóban, a múlt idők tapasztalata bő tanúságot szolgáltat arra, hogy ezen intézet áldásos előmenetele főként előjáróinak éberségétől, becsületességétől és helyes eljárási módjától függ, mert amiképen az, a ki maga is bűnnel van terhelve, sem rettenthetlenül nem dorgálhat meg soha másokat, sem jó példát nem mutathat másoknak, azonképen viszont az erkölcs fedhetetlensége, a szolgálatban való legnagyobb pontosság, a felsőbbek iránt őszinte engedelmesség, a hasonlókkal szemben nyíltszívűség, az alantosok irányában emberség, mindenki iránt békés és kölcsönös egyetértés, továbbá józanság és végűi magánérdekektől ment lélek, bizonyára ezek azon tulajdonságok, a melyekkel fölruházott egyén tekintélyét fönntartani, a kihágásokat megakadályozni vagy elnyomni és bármely legbűnösebbet is jobb magaviseletre terelni képes leend.

3. §.

Kik számíttatnak a hivatali személyzethez.

A hiv. személyzethez számíttatnak pedig a ház igazgatója, az ellenőr, a lelkipásztor, az orvos, az élelmező, a fölügyelő, a fölügyelőnő, végül az őrség káplárja 16 katonával.

4. §.

A ház igazgatójáról.

Az igazgatónak mint az egész intézet előjárójának mindennek fölött azon kell lennie, hogy a legnagyobb igyekezettel örködjék a fölött, hogy ezen kegyes utasítás, valamint minden rákövetkezendő magas rendelet általa és aláren-

deltjei által szabályszerűen tiszteletben tartassák és végrehajtsák, a jelentések és fölvilágosítások az ellenőrrel egyetértőleg, mindkettőjük által aláírva, híven és a kellő időben beadassanak; továbbá, hogy gondja legyen arra, hogy minden botrány és minden kihágásnak, sőt még a kihágásra való legtávolabbi alkalomnak is eleje vétessék; a miért úgy a hiv. személyzetet, mint magukat a rabokat gyakran és különböző időben váratlanul vizsgálja meg, a hibázókat először enyhén, ha az nem használna, szigorúbban dorgálja meg; de a súlyosabb kihágásokról tegyen a kir. helyt, tanácshoz jelentést, a melyek elkövetése, ha a hiv. személyzet valamelyik tagját terhelné, azt az ellenőr, lelkész és orvos kivételével, a körülményekhez képest el is bocsájthatja, az ilyen elbocsátást azonban a kir. helyt, tanácsnak a helyzet megismerése végett mindenkor jelentse be. Végül a pénztár és gazdaság ügyét az ezen utasítás 3-ik részében bővebben megjelölendő módon a legnagyobb hűséggel, pontossággal és takarékoszággal, meg az ellenőr kölcsönös közreműködésével intézze. Magától értetődővén, hogy minden esetben, mikor ő vagy az ellenőr a hivatalból és háztól észszerű okból távol lenni óhajt, szabadság nyereséért az igazgató kormányzékhez kell, hogy folyamodjék.

5. §.

Az ellenőrrel.

Az ellenőr az igazgató után közvetlen következő feljebbvaló, az iránt köteles tisztelettel és hiv. ügyekben engedelmességgel viseltessék s vele közösen munkálkodjék, a pénzbeli és házi ügyeket vele egyetértőleg kezelje, meg ellenőri kötelességeit teljesítse. Szóval egyesült erővel, kölcsönös tanácsadással, éberséggel és körültekintéssel járjanak el a rabok fenyítésében és az intézet gyarapításában; végre az igazgatót távolléte esetében helyettesítse.

6. §.

A lelkipásztorról.

A lelkipásztor vagy lelki gondozó magából az állásának természetéből kifolyólag végzi papi kötelességeit, ennél fogva hogy a házi kápolnában főképen vasárnap és ünnepnapokon szent-miséét szolgáltasson, hallgatóihoz alkalmazott szent beszédet mondjon, hogy kiszolgáltassa a szentségeket és a haldokló katolikusokat az egyház rendelése szerint a haldoklók segélyével lássa el, az az ő sajátlagos tiszte. De azonkívül is a szerencsétlen rabok javításához az ő munkája sokban hozzájárulhat, kiváltképen ha példás és szelíd életmódjával és magaviseletével előbb azok becsülését, aztán bizalmát megnyerte, akkor azután bizonyára egyikre nézve sem fog hiányozni az alkalom arra, hogy a rabok lelkébe a vallás kiapadhatatlan kútfejéből az erény szeretetét és a vétektől való irtózást belecsepegtesse.

7. §.

Az orvosról.

A ház orvosa minden jövevény rabot gondosan vizsgáljon meg, hogy vájjon nincs-e annak valamely testi fogyatkozása, mely őt nehezebb munkára alkalmatlanná teszi, vagy valami ragályos betegsége, melynél fogva a fertőzés megakadályozására a többiektől elkülönítendő. Különösen vigyázzon aztán arra, nehogy valamely ragálylyal fertőzött egyén, mielőtt attól teljesen megszabadulna, többi társai közé menjen; a miért ha csak gyaníthatnák is, hogy valaki a betegeknel volt, azt intézkedéstétel végett az igazgatónak titokban föl kell jelenteni. Továbbá a mikor csak hívják, minden késedelem nélkül jelenjék meg és minden beteghez, a meddig és a hányszor a betegség megkívánja, pontosan menjen el és a szükséges rendelkezéseket tegye meg. A betegségek különféleségéhez képest hívja el és pedig saját költségén a sebészt vagy bábát, végre a betegnél halál-veszélyt észlelvén, gondoskodják a lelkipásztor idejében való előhívásáról, nem felejtven, hogy a szerencsétlen emberek ezen osztályán, a mely vakság vagy lelkimardosás által gyötörtetik, egyébbel mint a vallás vigaszával nem lehet segíteni.

8. §.

A fölügyelőről és fölügyelőről.

A fölügyelő,¹ közönségesen *Zuehtineister* vagy *Zuchl-Vater* a férfi-, a fölügyelő pedig a nőraboknak a feje és mindkettő tiszte arra terjed ki, hogy a neki alárendelt egyénekre gondosan vigyázzon, az előszabott rend megtartására mindenkit különbség, elnézés és részrehajlás nélkül rászorítson. Reggel és este előimádkozzék, a rabokat a kitűzött időben a templomba, az elrendelt munkához kísérje és annak elvégzésében őket oktassa, vezesse, az ellenszegülőket vagy resteket intse meg és föllebbvalójának adja föl, mindazonáltal valamely büntetést ő maga kiszabni ne merészeljen, a rabok közül senkinek se engedje meg, hogy titokban csavarogjon, az időszerűtlen csacsogást vagy elkövetett bűnök elbeszélését vagy leírását akadályozza meg. Bármely névvel nevezendő játékot és társas írást ne merészeljen semmiképen megengedni, a raboknak a legszigorúbban tiltva lévén minden szeszital, a mit ha a fölügyelő vagy fölügyelő akár maga szolgáltatna be alattomban, akár annak az ő elnézésével való beszerzését megengedné, szolgálatából rögtön elbocsáttatik. Végül ha valami ellenséges törekvést, összeesküvést vagy bárminő kihágást és tilalmas cselekedetet észlelne, azt az igazgatónak késedelem nélkül fődözze föl, máskülönben ő lesz azért felelős.

¹) A latin szövegben: magister correctionis. Ezt magyarul fenyítő-mesternek vagy börtön-mesternek mondhatnék. Abban az időben „tömlöcztartó“ volt a neve.

9. §.

A kulcsárról és az örökről.

Ezeknek a 2. §-ban mondottak, a megváltoztatandók megváltoztatásával utasításul szolgálnak, avval a hozzáadással csak: hogy a kulcsár a rabokkal ugyanazon hálókamrában hálni, az utóbbiak pedig nemcsak állandóan és helyben őrt állani, hanem a házból kimenő rabokat kísérni is kötelesek.

10. §.

Az élelmező tiszte.

Az élelmező tiszte arra szorítkozik, hogy az élelmet megállapított föl-tételek mellett kiszolgáltván, szerződési kötelezettségének megfelelően eleget tegyen, de a raboknak eledelt vagy italt soha semmi ürügy alatt, sem ingyen,, sem pénzfizetésért titokban súlyos felelősség terhe mellett ki ne szolgáltatasson.

MÁSODIK RÉSZ.

A rabokról és a velük való bánásmódról.

11 §.

A rabokkal való bánásmódról általában.

Hogy a fenytés célja lehetőleg elérhető legyen, a rabokkal akképen kell bánni, hogy érezzék, hogy bűneikért és megérdemelt büntetésükért vannak bezárva, ennélfogva szükséges egyfelől, hogy a rosszakaratú és a bűnre hajlandó léleknek új kihágások elkövetésére minden alkalom teljesen lehetlenné tétessék; másfelől, hogy ne hiányozzanak az ájtatosság, ügyesség és tisztesség gyakorlásának eszközei és alkalmatossága, a melyeknek fokáról és arányából a javulását mindeniknek könnyen meg lehet ítélni. Az elsőről gondoskodni lehet a rabokkal való szigorú, de még sem kegyetlen, a bírói ítélettől és az előszabott rendtől a legkevésbé sem eltérő bánásmód által, a rabok folytonos és hasznos foglalkoztatása és gondos őrizete által, a másodikról gyakori vallási gyakorlat által, a mint fönnebb mondva volt, jó példa által, végre jó akarat és a bűneik megbánásának őszinteségét békés, engedelmes és példás életmódjukkal bebizonyítottaknak nyújtott ártatlan kedvezmények által.

12. §.

A rabok befogadásáról.

Hogy magán hatalommal való minden lehető visszaélésnek eleje vétessék, a házba senkit sem szabad befogadni, csakis a kir. helyt, tanács határozott rendeletére vagy fölhatalmazására, ennélfogva a kihágókat oda bezáratni akaró szülők vagy rokonok folyamodásaikkal ugyanazon igazgató kormányzékhez

utasíttatnak. A törvényszerűen oda érkezők legott bevezettetnek a rabok jegyzőkönyvébe; az a jegyzőkönyv pedig a következő rovatokat foglalja magában.

1-ször. A nevet, a vezeték-nevet; *2-szor* a születési és lakóhelyet; *3-szor*, az állást és állapotot; *4-szer*, a kort, vallást; *5-ször*, a rá vonatkozó ítéletet, az illető törvényhatóság külön föltüntetése mellett. *6-szor*, a bejövetelnek és annak idejében az eltávozásnak vagy netalán közbejött elhalálozásnak napját. A házi orvos ugyanazon alkalommal, a mint fönnebb a 7. §.-ban előre bocsáttatott, az újonnan befogadottnak állapotát a kórházban mindjárt megvizsgálja.

13. §.

A bírói ítélet végrehajtásáról.

Az igazgató és ellenőr súlyos felelőség terhe alatt minden erejükből rajta legyenek, nehogy az illetékes bíróság által a fenyítés üdvös gyógyszerül hozott büntetés vétkes hanyagságból vagy elnézésből mellőztessék, vagy megváltoztattassék; miért is az igazgató a hivatalból közölt bírói ítéleteket főképen gyakran és figyelmesen olvassa át, azok valódi értelmét az előirt jegyzőkönyvi lajstromokba kivonatosan iktassa be, ha pedig azok értelmére nézve kételye támadna, az illető bírótól kérjen fölvilágosítást, mindig eszében tartván, hogy ő a bírói ítéletnek végrehajtója, nem pedig magyarázója. Magától értetvén különben, hogy tartós betegség ideje alatt, az egészség teljes helyreálltáig, a testi büntetés végrehajtásától vagy a kenyéren és vízen való böjt megtartásától (a rab) fölmentendő.

14. §.

A napi rendről.

A rabok nyáron reggel $\frac{1}{2}5$ órakor, télen $\frac{1}{2}6$ -kor kelnek föl és kiszabott imádságaikat egyenként elvégezvén, munkához fognak, a melynél a házon belül a fölügyelő vagy fölügyelőnő, a házon kívül pedig az örök folyton jelen vannak. Ebéd után folytatják a munkát, télen 8, nyáron 9 óráig, mikor hálószobáikba visszakísértetnek.

15. §.

A rabok ételmezéséről.

A felebbvalók különös gondot fordítsanak arra, hogy a kötelező szerződésnek megfelelően a sütő kellő súlyú és jó minőségű kenyeret, az ételmező ehető és tisztán készített ételeket adjon, ügyelvén a porcióknak a rabok közt való igazságos fölosztására, a mire nézve ha hiányt észlelnének, az ételmezőt először intsék meg, másodsor pénzbírsággal büntessék, harmadszor a szolgálatból egyszerűen bocsássák el.

16. §.

A rabok ruházatáról.

A teljesen házi ellátásra utalt raboknak évente, a rabnók által varrandó durvább szövetből való 2 ingról, 2 lábravalóról, továbbá 1 vagy legfőbb 2 pár magyar csizmáról és szükség esetében 1 magyarul „szürnek“ nevezett paraszt köpenyegről kell a házi pénztár költségén gondoskodni. Az utóbbi azonban annyi időre való, a míg eltart. A szegény asszonyoknak pedig ingen kívül, tartósabb anyagból való kabát és szoknya jár ki; általában pedig, a mennyiben ruha csak a szegény és teljesen vagyontalanoknak van engedélyezve,, a legnagyobb takarékoságot kell szem előtt tartani.

17. §.

A tisztaságra való gondoskodásról.

A tisztaságra, mely az egészség fenntartására nélkülözhetetlen, úgy a háló- mint a dolgozó börtönökben gondosan kell ügyelni, miért is azok naponta a rabok által szorgalmasan kitisztítatnak és az ablakok kinyitattván friss levegővel töltetnek meg.

18. §.

A rabok egyéb munkájáról.

Erről általában csak annyit lehet mondani, hogy mindenképen őrizkedni kell attól, nehogy valamely rabnak a henyélés megengedtesék, a kézművesek és mesterek mesterségüket, a mennyiben a körülmények megengedik folytathatják, a többieket házi munkával, úgymint favágással, vízfordással stb.-vel, az asszonyokat női munkával lehet foglalkoztatni. A felebbvalók belátására kell különben bízni, hogy mindenkinek életkorára, testi erejének, egészségének és ismereteinek különbözőségére való tekintettel megfelelő munkát jelöljenek ki. Egyébként a míg ezen intézet Szegeden marad, a rabok mindenesetre olyanféle munkával foglalkoztathatnak, milyennel lehetséges, a melynek a házon kívül való elvégezésére azonban a férfiak csak őrizet mellett, az asszonyok pedig semmiképen sem alkalmazandók.

19. §.

A házi fegyelemről.

A házi fegyelemnek vagy a mi ugyanaz, a jó rendnek és köteles függetlennek fönntartása és minden kihágásnak megakadályozása végett, soha egy rab se hagyassék magára, a különböző nemű egyének nemcsak elkülönített hálósobák, hanem külön udvar által is elválasztandók egymástól s nehogy valaha bárminő ürügy alatt találkozhassanak, ezenkívül a kapu, a hol

bejárnak, be lesz zárva és csengettyűvel ellátva, hogy a bemenni akarók magukat bejelentsék és ha semmi kifogás nem forog fönn ellenük, bebocsáttathassanak. A bárminő foglalkozásra u. m. fölkelésre, imádkozásra, ebédre stb.-re meghatározott időt harangszóval jelzik.

Egy rabnak sem szabad idegenekkel beszélni, csak az igazgató beleegyezésével és az ő vagy más főlebbvaló jelenlétében; minden levelezés a legszigorúbban el van tiltva, ha csak családi ügyek nem követelik azt, ezért a rabokhoz intézett minden levél lezárva az igazgatónak adatik át, ki azt fölbontván és átolvasván, a szükséges intézkedést erre nézve megteszi.

Kártyajáték, dohányzás, mindenféle szeszes ital ivása, sőt enni- és innivalóknak idegenek által alamizsna fejében akár titokban akár nyíltan való adományozása (hacsak nem a betegek részére, az orvos előzetes tudtával és beleegyezésével történik) egyszerűen tilos, a tilalom megszegőjére valójában súlyos felelősség terhe nehezédvén.

20. §.

Azokról, akik javulásukra reményt nyújtanak.

De hogy az engedelmes, munkás és jó példájuk által magukat másoktól megkülönböztetők az ők és mások ösztönzésére még is buzdíttassanak, az igazgató az ilyeneket azon kedvezményben részesítheti, hogy vásár- és ünnepnapon rendre és a különböző nemű rabok elkülönítve, mozgástétel végett az udvaron és kertben sétálhassanak, hasonlóképp az igazgató belátására és méltányosságára bizatik, hogy a rabok tanúsított ügyességük és kiérdemelt munkadíjuk arányához képest nem ugyan valamely pénzbeli hányadot, mint eddig, készpénzben kapjanak, hanem a nekik szükséges kellékekkel u. m. kalappal, fejkötővel, fésűvel és más hasonlókkal láttassanak el, néha napjára egy meszely borhoz jussanak; munkadíjaik többi része pedig, a mi részükre jut, szabadulásuk idejéig megőriztetvén, annak bekövetkezésekor kezükhez adassék.

21. §.

A kihágások megbüntetéséről.

Ellenben azon büntetéseket, a kik botránkoztató beszédek, tilalmas cselekedetek, gonoszság, ellenszegülés és maguknak a munka alól való kivonása által javíthatatlanoknak mutatkoznak, a dorgálás semmit sem használván, néhány napig tartandó kenyéren és vízen való böjttel és ha nem nemesek pálcza- vagy korbács-csapásokkal büntettetnek.

De még is ezen önkényes büntetés kiszabására az igazgató az ellenőrrel ne ragadtassák magukat, hacsak a végső szükség nem követeli, előzetesen és kellőképen kihallgatván magát a kihágást elkövetőt és a kihágásról tudomással bírókat. Óvakodjanak, nehogy ez a büntetés valaha kegyetlenséggé

fajuljon, a hivatali személyzetből senki másnak nem engedtetvén meg, hogy valakit önhatalmúlag büntetni merészeljen. Ha pedig a rab bűnfenyítő kihágást vagy súlyosabb és ismételt istenkáromlást, zendülést vagy gyikossági kísérletet és más effélét elkövetni merészkednék, az ilyen azonnal bilincsbe verve külön börtönbe vettessék és az esetről magáról a kir. helyt, tanácshoz körülményes jelentés tétetvén, onnan további intézkedés várandó.

22. §.

A vallás gyakorlásáról.

A házi kápolnában minden vasárnap és ünnepnapon szolgáltatandó mise-áldozaton, nemkülönben a szent gyakorlatokon nemcsak az összes raboknak egyedül a zsidók kivételével, hanem a ház főlebbvalóinak is, a jórend fönntartása és példaadás okáért jelen kell lenniök. Délben a minden szentek litániáját kell elmondani, minden évnegyedben pedig a katolikus rabok a töredelem szentségében és a szent áldozásban részesítendők. Ezenkívül úgy reggel mint este a hálósobákban fönnszóval való imádkozásra utasítatnak.

HARMADIK RÉSZ.

A gazdasági és pénzkezelésről.

23. §.

Az alap cselekvő vagyonáról.

A ház gyámolítására és fönntartására rendelt alapok¹ a következőkből állanak:

- a. , A rabok tartása fejében eddig 4, azután 6 krral vagy évente 36 frt 30 krral fizetendő napi díj.
- b. , A rabok munkájából befolyó díj.
- c. , A részben bérbeadott kaszamaták évi hasznobére.
- d. , A 9.000 frt tőke után befolyó kamatok.
- e. , A pozsonyi zálogház pénztárából évi segély fejében kegyesen engedélyezett évi 2.000 frt, mely jövedelem tehát a rabok tartására, a hivatali személyzet fizetésére és más házi kiadásokra rendelt jövedelmet számadók átvevén bevételezik; azon esetben pedig, ha valamely törvényhatóság az újonnan beszállított rab részére első évi tartási költséget előre vagy épen nem, vagy nem rendesen küldené, a ház tisztsége azt a hátralékos törvényhatóságnál, s ha az nem használna a kir. helyt, tanácsnál szorgalmazza.

¹) tulajdonképen jövedelem.

24. §.

A számadástétel szabályai.

Az igazgató az ellenőrrel együtt az előszabott mintáknak megfelelően naplót vezetnek, úgy a pénztári és számadási, mint az egyes rabokra vonatkozó egyéni könyveket, azonkívül a meglevő házi szerelvényekről leltárt, posta- és beteg-naplót pontosan szerkesztenek, nemkülönben pénztári kivonatot és a rabok körülményeiről és magaviseletéről kimutatást és pedig ezt minden évnegyedben, amazt minden hónapban, a katonai év végével pedig a naplókkal és az igazoló törvényes okmányokkal együtt mindig általános számadást terjesztenek be a kir. helyt, tanácshoz, a honnan fölmentvényt vagy bővebb fölvilágosítás végett, fölmerült észrevételeket fognak kapni.

25. §.

A halasztást nem tűrő kiadásokról.

A mint ezen hivatalnak minden kiadásaiban a legnagyobb takarékoságot kell szem előtt tartania, azonképen annak az elkerülhetetlen, halasztást nem tűrő, akár a ház javítására akár a belső berendezésre vonatkozó költségek megtételére 20 fjt erejéig fölhatalmazás adatik; nagyobb szükséglet esetében megfelelő tervezet és költségelőirányzat betérjesztése mellett a helyt, tanácshoz előzetesen kell folyamodni.

26. §.

A hivatali fizetésekről.

Hogy a hivatali fizetések jövőre miképen állapítottak meg, az A. alatt levő függelék bővebben kimutatja és annakokáért az igazgató és ellenőr csak arra figyelmeztetnek: hogy az ottan kitett illetményeket az illető egyéneknek a meghatározott időben fizessék ki, hozzátevén: hogy midőn a fölügyelő és fölügyelőnő a kitüntetett fizetéssel rendszeresítendőek lennének, ezek föl fogadtatván a jelenlegi két kulcsár egyikét el kell bocsátani. Egyebekben nemcsak a jelen utasításban foglaltak, hanem azok is, a melyek nincsenek itten kifejezve de ezen intézetnek mégis előnyére válnak, pontosan, híven teljesítendőek.

Almást/Pál.

A kir. magy. helytartó tanácstól.

Kelt Budán, 1806, augusztus 12-ik napján.

Bisztriczey József.

A szegedi kir. fenyítőház hivatali személyzete és annak fizetése,
az 1806. július 15-én 6979. sz. a. kelt kegyes udvari és 15875/1806.
számú helytartó tanácsi rendelettel jövőre megállapítva.

FOLYÓ SZÁM	A RANG VAGY SZOLGÁLAT MEGJELŐLÉSE	PÉNZBELI JAVADALMAZÁS		TERMÉSZETBEN VALÓ JAVADALMAZÁS			AZ ÖSSZES JAVADALMAZÁS Mennyisége			
		FIZETÉS		IRODAI KÖLT-SÉG	LAKÁS	KEMÉNY TŰZI FA 5 FRT. JAVÁL		FÖLD VAGY RUHA		
		frt	kr.						frt	kr.
1	Igazgató	600	—	25	—	termé- szetben és iroda	16 3	} kert	705	—
2	Ellenőr	400	—	—	—	ugyanaz	10			15
3	Lelki pásztor	100	—	—	—	—	—	—	100	—
4	Orvos	100	—	—	—	—	—	—	100	—
5	Élelmező	130	—	—	—	termé- szetben	12	—	190	—
6	Főlügyelő	160	—	—	—	u. a.	—	—	160	—
7	Főlügyelőnő	130	—	—	—	u. a.	—	—	130	—
8	Kulcsár	91	15	—	—	u. a.	4 ¹ / ₂	—	113	45
9	Az őrség káplárja	103	25	—	—	u. a.	—	egyen ruhára 24 frt.	127	25
10	Az őrség vice-káplárja	91	15	—	—	u. a.	—	u. a.	115	15
11	Közkatonák 16-an egyenként 73 frtjával	1168	—	—	—	u. a.	—	u. a.	1552	—
12	Kéményseprő	12	—	—	—	—	—	—	12	—
Összesen		3085	55	25	—	—	45 ¹ / ₂	—	3770	26

V.

ŐRSÉG, SZOLGASZEMELYZET.

tartozó czivil felügyelón és kulcsáron kívül¹

1 káplárból és 8 közemberből állott	9
1798-ban volt a létszám :	
1 káplár és 9 közember	10
1803-ban :	
1 káplár és 12 közember	13
1804-től 1810-ig bezárólag :	
1 káplár, 1 viczekáplár és 16 közember	18
1811-ben és 1813-ban :	
1 káplár, 3 viczekáplár és 16 közember	19 ²
1814-ben és 1816-ban :	
1 káplár, 3 viczekáplár és 15 közember	19
1818. őszén :	
1 káplár, 3 viczekáplár és 12 közember	16
1820-ban :	
1 káplár, 3 viczekáplár és 9 közember	13
1821-ben :	
1 káplár, 2 viczekáplár és 8 közember	11
1827-ben :	
1 káplár, 2 viczekáplár és 6 közember	9
1831-ben :	
1 káplár, és 7 közember	8
ugyancsak 1831-ben később :	
1 káplár és 6 közember	7

Kulcsár az 1803—1811. évekből való adatok szerint 2 volt.

Az örök létszáma tehát a rabokéhoz viszonyítva általában nagyinak mondható, miután átlag minden 4—5 rabra egy-egy őr jutott,³ a rabok átlagos létszáma az első évtizedben mintegy 47, azután harmincz éven át 70 lévén.

¹) A fölügyelő diák, illetőleg német neve captivorium magister, Zuhtvatter, a nőfölügyelő-é captivarum magistra, Zuchtmutter, a kulcsár-é carcerum custos vagy claviger, Arestiener, Gefangenwärter volt. A két fölügyelői állás 1811. óta nem volt betöltve.

²) A Litassy igazgató számítása szerint két annyira, 30 közemberre lett volna szükség, hogy a gyakori szökések megakadályozhatók legyenek.

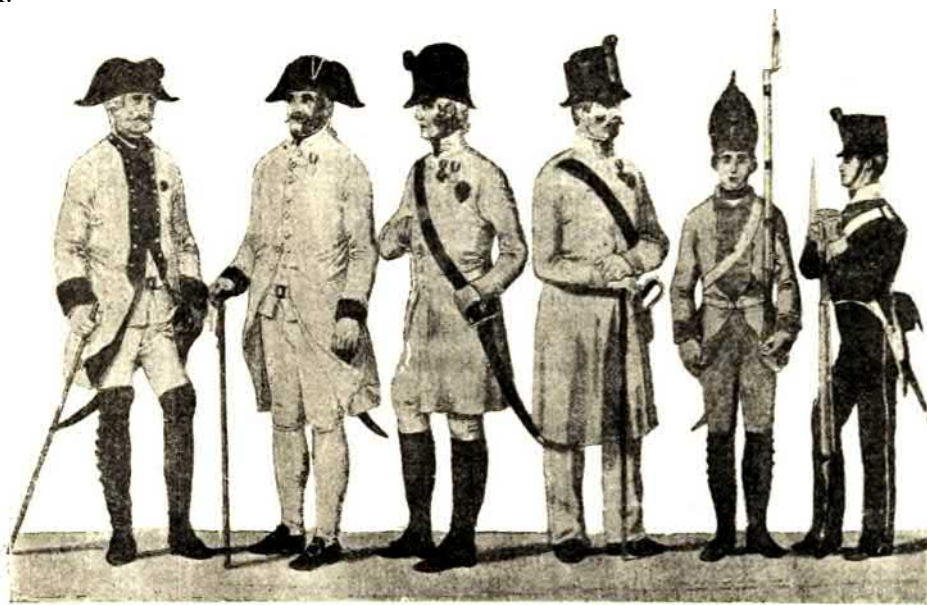
³) 1891-ben a hazai 7 országos letartóztató intézetben az általános fegyencz létszámából állag minden 7·58 fegyenczre 1 őr esett.

De csak is mennyiségileg feleltek meg ezek az örök a kívánalomnak, minőségileg távolról sem. Valóságos nyomorúság volt a rokkant katonákkal való vesződés.

Kezdetben különben polgári öröket, volt városi és megyei hajdúkat, szám szerint 8-at alkalmaztak,¹ a kikre Wohlgemuth igazgató 1786. június 3-án kelt jelentésében szörnyen panaszol és helyettük félrokkant katonákat kér.

1788-ban 3 állás megürülvén és nem találkozván azok betöltésére senki — az igazgató Szegeden levő rokkantak közül hármat, a ki önkényt ajánlott, fölvelt kiségitőül, addig, míg hajdú kerül.²

1789. decz. 29-én a helyettes igazgató azt írja, hogy az őrség 8 hajdúból áll.

21.

Német ezredeből való rokkant katonák az 1835—1848. évekből.

Egy 1793. január 18-án kelt helyt, tanácsi leirat szerint az új örök „patentális rokkantak“ voltak.

Hogy megtudhassuk; kik voltak tulajdonképen ezek pátenssel ellátott rokkantak? szükséges egy keveset foglalkoznunk az akkori katonai szolgálattal.

¹) A helyt. t. a f.-háznak Tallósról Szegedre való átköltöztetése alkalmából ismételt előterjesztést tett a katonai őrség meghagyása iránt. De az udv. kancz. utalt azon legfelsőbb rendeletre: hogy a rabok őrzésére „olyanféle megyei hajdúkat“ kell fölvenni.

O. I. udv. kancz. 12.381 1785.

²) O. I. 29305, 1788. .

Abban az időben, már mint a XVIII-ik század végén és a XIX-ik század elején a *rendes hadfogadás* útján besorozott katonák szolgálati ideje életfogytig tartott, egészen 1830-ig, mikor 10 évre szállították azt le.¹ Ezeknek vagyis az újoncz-jutaléknak a megajánlási joga kezdettől fogva az országgyűlést illette.

A megajánlott újonczok létszámában bekövetkezett apadás pótlására valamint zsoldosok' gyűjtésére a *toborzás* szolgált, a mely mondhatni folytonosan tartott, az újoncz-állítás ideje alatt azonban szünetelt. A századok óta gyakorolt toborzás joga királyi jog volt.² Az összetoborzott zsoldosok fölpenzt vagy „parolapénzt“ kaptak³ és meghatározott időre, 10—14 évi szolgálatra kötelezték magukat.

A *rendes hadfogadás* úgy történt, hogy az országgyűlés megajánlván az újoncz-jutalékokat, bizonyos kulcs szerint ki is vetette azt a megyékre és városokra, a megyék pedig a helységekre. A helységek aztán a kiváltságot élvező nemesek⁴ és polgárok rendjéhez nem tartozó legények — lehetőleg persze a rovott életűek és rossz magaviseletűek — közül kijelölték a besorozandókat s azokat, ha nem állottak elé, kötéllal⁵ összefogdosták. Ha így nem telt ki a kivetett létszám, akkor annak kiegészítésére pénzzel fogadtak föl önkényteseket, egynek-egynek 200—300 fítot is fizetvén, sokszor pedig bizony csak ígérvén!

A XIX-ik század első felében katonáskodott öreg emberek előadása szerint: a szolgálat közben annak folytatására, valamely fogyatkozás következtében

¹) Az 1830. VII. t. ez. 1. §-a: Az erdélyi törvényhozás az életfogytiglan való katonai szolgálat idejét 1847-ben a XX. és XXI. t. cz.-kel 8 évre mérsékelte, a mely azonban büntetésből 2 évvel meghosszabbítható volt.

²) A mely jog azonban volt rá eset, hogy törvényhatóságra is átruházott. Erre mutat a „Magyar Hírmondó“ 1792. július 27-ik számában a 142. lapon magjelent következő közlemény: „Az előbbeni Katona-állítás alkalmatosságával, tsak egy híján adott vala kevesebbet Bihar Vármegye; hogy tehát most annál könnyebb móddal össze-szerezhesse, a kívánt Rekrutákat: jó eszköznek ítélte e végre a szabad verbuálást, vagyis a musika szó, s bor ital mellett való katona: fogadást. De nem érhette tzélját, mert kevés ép volt köztök, kik a kantsó, vagy palatck hajtogatás közben tsaptak kezét a verbuálókkal; mellyre nézve a Fels. Helytartó Tanács által is stirgettetvén, fogdostatni kezdette későbbben az alkalmatos Legényeket.“

³) A XIX-ik század elején a toborzás évente 200.000 írtba került. 1807. 1. t. ez. 7. §-a.

⁴) A nemesség csak a *f ö l k e l é s b e n* vett részt. Köteles volt ugyanis a haza védelmére fölkelni, magát saját költségén felszerelni és föntartani, de a haza határán kívül nem tartozott menni. Tisztjeit a törvényhatóság nevezte ki. Az utolsó nemesi fölkelés (insurrectio) 1809-ben volt, a francia háború alatt. Pallas Nagy Lexikona VII. kötet 31.

⁵) Meg van ez örökítve a népdalban:

Már minálunk verbuválnak kötéllal,
Elfogják a szegény legényt erővel;
Hátra kötik a két kezét kötéllal,
Úgy kísérik be Kassára fegyverrel.

alkalmatlanná vált egyént, ha rossz magaviseletű volt „Lauf-Passal“, más-különben „Abschieddal“, népiesen obsittal elbocsátották. A dicséretes magaviseletű katona részére, ha a rendes szolgálatra annak teljesítése közben vált képtelenné „Patental vagy Reservatinos Urkundét“ állítottak ki s avval bocsátották el a katonaság kötelékéből. Az ilyen rokkantak, a ki azon túl már a polgári joghatóság alá tartozott,¹ ha nem helyezték el a rokkant házban — 3 kr. napi díj járt az állampénztárból. Ezt a nép „potentásnak“ vagy „invalidus garasos katonának“ nevezte.

A rokkantak elhelyezésére egyébként az állam, magánosok által tett alapítványok fölhasználásával menedékhelyeket létesített. A birodalomban az első ilyen intézet u. n. rokkantak háza — Pesten létesült 1727-ben. Prágában 1783-ban² létesítettek olyat. Nagy-Szombatba, a jezsuiták egyetemének épületébe, a jezsuitarendnek 1773-ban történt föloszlatása után² költöztették le Pestről a rokkantakat. Mint fiókinézet azonban azután is fönmaradt a pesti. A n.-szombati rokkantak házához tartozott II. József óta a föloszlatott Clarissarend zárdája is, melybe javíthatatlan iszákos rokkantakat helyeztek el és a hol jelenleg a rakkantház elmebeteg-osztálya van, a melyben 25 tiszt és 125 altiszt és közlegény nyerhet elhelyezést. Ez a n.-szombati intézet ma is fönáll. Létszáma 31 tisztból és 100 közemberből áll, míg létesítésekor mintegy 1.500 volt lakóinak száma.⁴

A törvényhozás már 1807-ben akként gondoskodott róluk, valamint, „a 20 évi kiszolgált zsold után elbocsátott“ katonákról, hogy „nekik a következő kedvezmények adassanak u. m. fejadótól és a közmunkától t. i. utak, hidak, töltések csinálásától s javításától, hivatalos és más levelek hordozástól mentek legyenek. Azon helyeken pedig, hol ezéhek vannak, ha tudnak valamely mesterséget vagy kézművességet, mindenütt ingyen bevétessenek; ezen kedvezések rokkantakra, azok feleségeikre sőt mindkét nembeli gyermekeikre, míg atyjukkal egy kenyéren maradnak, olykép terjesztetnek ki, hogy ezen gyermekek az árvaházban, szegényintézetben s kegydíjazásoknál — felvétes-senek, mesterségektől továbbá úgy a kereskedéstől a rokkantak s a fentebb módon elbocsátott katonák sehol meg ne adóztassanak.“⁶

1) A magy. orsz. főhadparancsnokságnak a helyt t.-hoz 1798. szept. 19-én intézett átírat. O. I. 23.569/1768.

2) Brockhaus Conv. Lexikona 13-ik kiadás IX. kötet 643. lap. A pesti a Korabnisky lexikona szerint (527. I.) 1728-ban épült és 1/3 millió írtba került.

3) 1785-ben helyezték át a rokkantokat N.-Szombatba, Lipótvárra stb. helyekre. Korabinsky többször idézett műve 1786-ban Pozsonyban megjelent lexikona szerint. 527.

4) Vídovic Tádde rokantházi számvevő kapitánynak a n.-szombati rokkantak házá-nak levéltárában levő adatokból merített szíves értesítése.

5) T. i. zsoldosokról.

6) A 1807. I. t. ez, 11. §-a. Gegus Dániel: „Magy. országgyűlési törvénykönyv.“ Pest 1865. Poldini Ede nyomása.

A rokkantak házában elhelyezett hadastyánok három osztályba soroztattak. Az elsőbe tartoztak a teljesen erőtlének és nyomorultak, a kiket közönségesen „real invalidusoknak“ hívtak, a másodikba a nép nyelvén „félrokkantoknak“ nevezettek, a kik a garnizonban némi katonai szolgálatot teljesíteni képesek voltak s a kikkől formászerint való századokat és zászlóaljkat alakítottak. A

22.

Magyar rokkant katonák az 1836—1848. évekből.

harmadik osztályt képezték azok, a kik katonai szolgálatra már nem voltak alkalmasak, de némi munkára mégis képesek és hajlandók voltak. Ezeket a katonaság részére szükséges, kevés hozzávalóból előállítható, könnyen értékesíthető kézművek pl. szalmazsáknak és lepedőnek meg ingnek való vászon pokrócz, harisnya stb. készítésére alkalmazták. A rokkantak házában a köz-

embernek élelemre 2 kr. járt, ha katonai szolgálatot teljesített akkor 4 kr. s azonkívül minden rokkantnak ingyen kenyér, ágyszalma, fűtés, világítás, lakás, ruha, fegyver és orvosság járt ki. A bennlakók mindezt a rokkant házban kapták ki persze, a kivezényelték pedig a lakást a községtől, egyéb illetményeiket a kincstártól.¹

Nos tehát ilyen „teljesen erőtlen és nyomorult“ hadastyánokból — reservations urkunde-val ellátott „potentásokból“ — állott a f.-ház őrsége 1793-tól kezdve egész 1804-ig, mikor — szeptember havában — félig rokkantakat rendeltek ki örököül, később azonban megint csak teljesen rokkantakat alkalmaztak. 1807-ből adatunk van rá, hogy „Real Invalidusokból“ állott az őrség.² 1812-ben ugyan megint félig rokkant katonákról van szó egy kimutatásban, melyet a f.-ház igazgatója állított ki, de az 1815. február 5-én kelt igazgatói jelentésben az áll, hogy a helyt. t. 1814. november 8-án kelt rendeleté szerint a „reál invalidusokból,, álló őrség további szolgálattételre a f.-házban fog maradni.³

Hogy milyen legények voltak ezek a szerencsétlen invalidusok — kitűnik a Szabó Gergely igazgató 1800. márczius 9-én kelt lemondó leveléből, melyben panaszkodik, hogy „ez a ház a kimondhatatlan rendetlenség és az elvényt katonák miatt, kik szakadatlan az ivásnak adták magukat, olyan állapotba jutott, hogy éjjel-nappal való bajoskodásom következtében lábsebeim három ízben föltörvén, egészen kiújultak.“

De még jobban jellemzi őket a Rátt József igazgató 1801. július 14-én kelt jelentéséhez a szolgálatra alkalmatlan örökről mellékelte kimutatás, a mely hét egyénről szól ekképen.

1. Paszary Tóbiás 72 éves, gyöngye lábú, beteges, majdnem csak 50 éve szolgál.

2. Kucsik János 68 éves, gyöngye lábú, alig járhat.

3. Tóth József 52 éves, gyöngye részeges, a mint részegen elesett, mind két kezére strupirt lett.

4. Virág György 85 éves, csaknem második gyermek-korát éli. 56 éve, hogy szolgál.

5. Farkas József részeges, kihágó.

6. Kopenitz Stanislaus részeges, ellenszegülő.

7. Berky János szintén részeges és ellenszegülő.

Ezeket abból az alkalomból, hogy a Virág és Kopenitz örök keze alól a közmunkából egyszerre 3 megvasalt rab megszökött, ugyanazon évi szeptember

¹) Ordnung wie die Invaliden-Soldaten insgemeine versorget werden sollen. Gegeben in unserer Residentz-Stadt Wien den 28. Monats Mártii im 1750. Maria Theresia-. Wien, gedruckt bey Joh. Peter van Ghelen. 1750.

²) O. 1. 13.171,1807. sz.

⁴) O. 1. 5.148/1815. sz.

21-én a n.-szombati rokkantak házából másokkal cserélték ki, a kik között azonban az igazgató november 29-én kelt átirata szerint 3 részegeskedése miatt nem vált be.

Hogy ilyen őrséggel milyen fegyelmet lehetett fönntartani — elképzelhető. Elő is fordult 6 szökés 1798-ban, mikor a rabok és rabnók létszáma 78 volt. 1806-ban 11-en szöktek meg!

1797- ben a káplár felváltását — ki az őrség parancsnoka volt — azért rendelték el, mert a legénység egyáltalában nem akart neki engedelmessé válni, sőt kardot is rántottak reá. Utódjával sem lehetett boldogulni, olyan részeges és verekedő volt. Korcsmái dúhajkodás alkalmával betörték a fejét, ő meg kiütötte a korcsmárosné fél szemét. Ebből bünvizsgálat lett persze.

1798- ban történt, hogy a külső munkáról egy Osváld nevű őr a rendes idő előtt eljövén a korcsmába vitte őket, ott velük együtt lerészegedett és mikor az intézetbe bejövén a káplár a rabokat be akarta zárni, azok pedig ellenszegültek — Osváld oda ugrott, bízatta őket, félre lökte a káplárt és segített a raboknak az őrség ellen való védekezésben, mely alkalommal a káplár és egy közlegény sebet kapott a kezén.

Karácz alispán a f.-ház főlügyelője 1803. október 13-án azt jelentette a helyt, tanácsnak, hogy a f.-ház őrizetére rendelt katonákat megvizsgálván' egyet sem talált közöttük, a ki ezen szolgálatra alkalmas lenne! Javasolta tehát, hogy helyükbe rendes katonaságot alkalmazzanak örökül. A helyt. t. tett is lépéseket ez irányban és az 1803-ik év vége felé el is rendelték a rokkant katonáknak, — nem rendes katonákkal — hanem félig rokkantakkal való fölváltását, a rendes katonaságot a katonai főparancsnokság nem tartván alkalmasnak a rabok őrzésére azért, mert a katonákat szabályszerint naponta föl kell váltani s úgy azok a rabokat nem ismerhetik jól meg. Ennélfogva a rabok könnyen megszökhetnének, a mi a katonáknak is szökésre adna alkalmat. Aztán a katonai őrszoba a f.-házban lévén, ha vagy egy katona a női rabok által rendetlenségre csábíthatnák, az nagy baj volna az igazgatóságunknak.

Ezt megelőzőleg még 1801. május 12-én — azon alkalomból, hogy április 7-én a közmunkáról 3 rab nehéz vassal a lábán megszökött a rokkantak őrizete alól — megkereste volt a helyt. t. a katonai főparancsnokságot az iránt, hogy a rokkantak helyébe a szegedi várból rendes katonaságot rendeljen ki a rabok őrzésére. A k. főparancsnokság azt válaszolta azonban erre, hogy a rokkantak megbízhatóságáért, a kiknek csak a rabok őrzése a kötelessége, inkább lehetne kezeskedni, mint egy naponként fölváltandó őrségért, a mely rendes katonai őrségnek békében is hivatása bizonyos szolgálatot tenni és a mely polgári rabok őrzésére nem alkalmazható. A mennyiben azonban a szegedi őrségnél változtatás szükséges, az elaggott rokkantak helyébe a n.-szombati rokkantházból mások fognak kirendeltetni.

Az igazgató föl volt jogosítva, hogy az öröket bilincscsel, esetleg néhány napon át kenyér és víz mellett való böjttel szigorítható elzárással büntesse. De az ilyen fegyelmi büntetésnek nem volt sikere. Annak sem, hogy az őri szolgálatra alkalmatlanokat a rokkantak házából úntalan másokkal cserélgették ki, néha 10-et sőt többet is egyszerre, mert az újonnan jöttek is egy húron pendíültek a régiekkel.

Rátz igazgató 1805. július 19-én 213. sz. a. jelentette a helyt, t.-nak, hogy az örökül legújabbán kirendelt rokkantak közül Nagy Tamást 3 hónap alatt 11 ízben kellett fogsággal és böjttel büntetnie különböző kihágásokért. Annyira a boritalnak adta magát, hogy egy napot sem képes józanul eltölteni, sőt éjjel korcsmáról korcsmára jár. Be is kísérték. Azonfölül a városba dologra küldött és reá bízott rabokat lopásra bújtogatja és veréssel való fenyegetéssel ösztönzi.

1805-ben 3 ór szökött meg és ment vissza a rokkantak házába, kik közül kettőt 15 napi vasban teljesítendő házi munkával büntettek meg a rokk. házában szökésükért. És a pesti fiók rokkant-ház parancsnoka 1805. decz. 9-én kelt átiratában még visszatetszését nyilvánítja az igazgatónak — Rátz Elek volt lovas kapitánynak — az örökkel való rossz bánásmódja és azoknak rossz jellemzése fölött és panasztétellel fenyegetőzik. Be is váltotta fenyegetését, mert a helyt. t. 1805. novemb. 16-án, a főhadparancsnokság panaszra folytán 24517. sz. a. utasítja az igazgatóságot, hogy a „legnagyobb mérséklettel bánják velük, a kihágásokat azonban megfelelő szigorral fenytse meg. Egyébiránt — folytatja a helyt. t. — a rokkant katonák közül egy sem kényszeríthető a f.-házban való szolgálattelre, sőt az is szabadságukban áll nekik, hogy zsoldjuk mellett jobb fönntartásukról más szolgálat teljesítése által gondoskodjanak.“

1806. január 21-én 685. sz. a. kelt rendeletében pedig értesíti az igazgatóságot affelől, hogy a szökevény rokkant katonák öt napi bilincsben teljesítendő munkára ítéltettek és helyükbe más rokkantak küldetnek. „E szökevények — így szól tovább a rendelet — a főhadparancsnokságtól vett értesülés szerint szökésük egyetlen okául azt adják, hogy méltatlanul és durván bántak velük a f.-házban. A főhadparancsnokság egyben kinyilvánította, hogy ha az igazgatóság nem bánik enyhébben a rokkant katonákkal, azokat vissza fogja hívni. Az igazgatónak meghagyatik ennél fogva, hogy ezekkel a hosszas katonai szolgálat folytán elgyöngült katonákkal mérséklettel bánják.“

Pedig Rátz igazgató nem volt durva ember, hiszen a részére helyőrségi kórház parancsnoki minőségben teljesített szolgálatáról 1803. aug. 27-én kiállított hiv. bizonyítvány szerint „a betegeknek nem csak a legdicséretesebb buzgalommal, hanem kiváló emberszerető tevékenységgel viselte gondját és kitűnő intézkedései által minden lehető eszközt alkalmazásba vett, a mi által csak a betegek rendesebb ápolását elő lehetett mozdítani.“

A helyt. tanács különben a Gere Sándor 4-ik ízben történt megszökése alkalmából tett igazgatói jelentésre saját hatáskörében segíteni akart a tarthatatlan állapoton 1808. aug. 30-án kelt rendeletével fölhatalmazván az igazgatóságot arra, hogy addig is, míg a más örök alkalmazása iránt való udv. kancelláriai engedély megjön — az őrség kiegészítésére hajdúkat kérjen Szeged városától, melynek tanácsához ebben az ügyben leiratot is intézett. Szeged városa azonban erre nézve 1808. szeptember 14-én tartott tanácsülésében a következő határozatot hozta:

„2687. Azon N: Méltóságú Tanács 30-ik aug. e. f. észt. 18728. szám alatt meghagyni méltóztatik, hogy a Városi Haiduk közül naponként négy vagy több fejek is engedtesse a Fenyítő Házi Raboknak őrzésére a hol napi bérűi 6 krkkal fognak jutalmaztatni — melyre minekutána Rátz Elek Praefectus ur is által látta a lehetetlenséget válaszoltatni végeztetett, hogy e városnak ugyan 22 Haidui legyenek engedve de mostanság tsak 16 fejjel bír, és noha fizetésük jobbítatott, e halhatatlan drágasság miat a meghatározott száma jó s hív szolgálkkal való meg töltéséről reménység nem légyen.“

Az igazgatóság azon kérésére, hogy a rabok őrzésére az Eszterházy gyalogezredtől 14 félig rokkant katona rendeltessék ki, a főhadparancsnokság 1810. június 23-án kelt és Alvintzi aláírásával ellátott átiratában azt válaszolta a helyt. tanácsnak: hogy ezen kérést nem teljesítheti, mivel a f.-házba, a rabok őrzésére, kezdettől fogva, felsőbb rendeletre, mindig csak is rokkantak alkalmaztattak a n.-szombati rokkantházból és a jelenlegi különben is tetemes szabadságolás mellett épen nem lehetséges a fölváltást a hadseregnél szolgálatban levőkkel eszközölni, a kikhez tartoznak a félig rokkantak is, a kiket az ezredeknek, mint kivezényelteteket kell nyilvántartani.

Maradt tehát minden a régiben. Pedig a helyzet korántsem javult. Bizonyítja ezt nem csak az, hogy 1810-ben 13, 1811-ben pedig 26 szökés fordult elő, hanem bizonyítja a f.-ház igazgatója és ellenőre által 1810. február 15-én kiállított „ítélet“ is, melylyel Horváth Márton káplár 22 frt 18 krnak elsikkasztása és részegeskedése miatt való inegbizhatlanságáért rangjától megfosztatott és állásából elbocsáttatott, miután előbb az okozott kárt megtérítette.' De bizonyítja főként a fölváltandó örökről, a Br Weydenfeld nevét viselő 37 sz. gyalogezredtől kiküldött hadnagy által 1811. október 13-án szerkesztett kimutatás, mely szerint

1., Korona János káplár, a ki 57 éves, szakadatlan tartó mértéktelen részegségben való javíthatatlansága miatt, kinek az egész legénység kérelmezte elküldését, mint az ezen intézetben való szolgálatra képtelen egyén elküldetik a nélkül, hogy fölváltása bevéáratnék.

¹⁾ Ez a káplár az igazgató jelentése szerint javíthatatlan bor-iszák és adósság csináló volt.

2., Bentsik János, 36 éves közlegény, javíthatatlan iszákos és teljesen alkalmatlan az itten való szolgálatra.

3., Kereky Antal 61 éves közlegény iszákos.

4., Jäger Ferencz, 70 éves örvezető, kiválóan jeles pálinkaivó.

5., Steffkó György, 51 éves közlegény, javíthatatlan iszákos és azonkívül a legnagyobb mértékben tisztátalan.

6., Siposs István, 55 éves közlegény, javíthatatlan iszákos és feleselő.

7., Hirsch Antal, 59 éves közlegény, javíthatatlan iszákos, kiszaladgáló, közvetítő, adósságszináló, csaló, játékos, alattomos tolvaj, ágyba vizelő egy szóval semmire való ember.

Jellemző az öröket, de még inkább a felsőbbségnek őket dédelgető elnézését illetőleg az 1811. november 12-én kelt helyt, tanácsi rendelet is, mely a Cseh Szabó István és Gyelrics Jakab rabok szökése alkalmával mulasztást elkövetett örökre fejenként 24 órai, kenyéren és vizen kitöltendő elzárásból álló büntetést szab ki, azon kijelentéssel, hogy azok, ha gondatlanságuk folytán újabb szökés adja elő magát, szigorúbban, még testi büntetéssel is fognak fenýíttetni, ha pedig a szóban levő örök a részegeskedés vétkében javíthatatlannok lennének, akkor azok kicserélése iránt javaslat teendő!

1812. szept. 22-én pedig egy fölmerült eset alkalmából meghagyta a helyt, t., hogy miután a f.-házban alkalmazott rokkantak a katonai joghatóság alá is tartoznak, ha ilyen rokkant ellen vizsgálat indítatik az — a főhadparancsnokság kívánságához képest — mindig katonai személy jelenlétében tartassák meg.

1810. január végén a szigorú Rátz Elek helyébe Litassy Bálintot nevezték ki igazgatóvá, a ki mindjárt kezdetben igen erélyesen, elődjénél sokkal szigorúbban lépett föl az örökkel szemben, kurta vassal, botbüntetéssel fegyelmeztvén őket, a helyt, tanács és a katonai főhadparancsnokság pedig versenyeztek egymással abban, hogy a Litassy erélyét minél jobban békóba verjék. Az eredmény nem is maradt el, mert a mint fönnebb említettük 1810-ben 13, a rákövetkező évben pedig 26 szökési eset fordult elő, a mely 70 főből állott létszám 18.5, illetőleg 30 %-nak felel meg.

Arra is volt eset — az 1805-ben történt 3 rendbeli szökésről nem is szólva — a többek közt 1811-ben és 1813-ban, hogy a rokkant katona megszökött a fenyítő házból. 1815-ben pedig éppen a káplár szökött el, több rendbeli sikkasztás elkövetése után.

Igaz ugyan, hogy 1810—11-ben, mikor a szökés olyan gyakori volt, nagyon sok rab járt ki külső munkára, a hol szökésre és egyéb kihágásokra sok alkalom kínálkozott, de az is áll, hogy annál nagyobb szükség volt akkor a fegyelem szigorítására.

Megjegyzendő, hogy a rokkantakat nem rendelte ki a f.-házhoz a rokkantak házának parancsnoka, hanem önkénytes ajánlkozásuk folytán küldte

őket oda. Nem is volt köteles ott maradni egy sem. Ha nem tetszett a szolgálat, visszamehetett a rokkant házba.'

A Litassy idejében történt meg, hogy a káplár egy rabbal összeült inni és lerészegedvén bement a kaszamatába, a kulesárnőt megverte, az igazgatónak ellenszegült, sőt össze akarta őt vagdalni.

Erről az esetről szóló jelentésében kéri az igazgató, hogy az egész 18 személyből álló őrség más rokkantakkal cseréltessék ki, mert az egész hasznavehetetlen és panaszkodik, hogy a rokkantak, mióta megszűnt őket pálcáztatni, azóta azt hiszik, hogy nem kötelesek és nem is akarnak engedelmessé válni.

A Litassy által megkezdett pálcázás megszüntetésének oka a budai főhadparancsnokság volt. Ez ugyanis a helyt, t.-hoz 1812. febr. 5-én intézett átiratában fölhozta, hogy a n.-szombati rokkant házba vissza küldött rokkant katonák főképp a fölött panaszkodnak, hogy egy emberre, különféle munkával foglalkozó több rabot bíznak, a kire mindenikre nem képes fölügyelni s ha valamelyik megszökik, vagy kihágást követ el, akkor a fölügyelő rokkantat több pálcacsapással büntetik. Ez pedig szabály ellenes dolog, mivel legfelsőbb rendelet szerint rokkantat nem szabad pálcacsapással büntetni. Kéri az ügy szigorú megvizsgálását és elrendelését annak, hogy ha rokkant megbüntetése forog fenn, akkor erre nézve az igazgatóság a n.-szombati rokkantházi bizottsággal lépjen érintkezésbe és hogy a rokkantakra ne halmozzanak nagyobb teendőket, mint a mekkorát testi gyöngeségeik mellett elvégezni képesek.

Igen, de az őri létszám csekély volt és az igazgatóság azon javaslatára, hogy a rabok létszámának növekedésére való tekintettel az örök száma 19-ről 34-re emeltesék — a számvevőség 1811. október 20-án azt véleményezte, hogy a korábbi években a rabok őrzését, mikor azok száma a jelenleginél 90-nél nagyobb volt csak 13 rokkant teljesítette, s még sem fordult elő annyi szökés és kihágás, most pedig 19 főből áll az őrség, ennél fogva az igazgatóság kérése nem teljesíthető, nem is lévén arra pénz.

1812-ben is történtek lépések annak az érdekében, hogy őrségül rendes katonaság rendeltessék ki, — de eredménytelenül. Mert a főhadparancsnokság azt válaszolta a helyt, t.-nak május 13-án, hogy a rokkantak helyébe nem rendelhet ki rendes katonaságot, mivel az a főnálló szabályok ellen volna, de az országban levő gyalogezredek csekély létszámuk miatt nem is nélkülözhetnék az ilyen kirendeltséget.

De mégsem a katonaságon múlt, hogy a rokkantakat nem cserélték ki! Mert épen a katonaság részéről történt meg később a kezdeményezés.

Az első lépés a kezdeményezés terén a következő volt:

¹⁾ Rátz igazgató 1805. aug. 14-én kelt jelentése, o. 1.

A budai főhad parancsnokság a rokkantaknak más rokkantakkal való fölváltása alkalmából 1814. febr. 15-én a helyt, t.-hoz intézett átiratában előre bocsátván, hogy a rabok javítása érdekében szükséges, hogy a fölügyelő személyzet megóvassék attól, nehogy magasabb katonai vezetés és fegyelem hiányában a romlott és bűnös emberekkel való folytonos érintkezés és azok rossz példája által rossz útra téríttessék — erre való tekintettel javaslatba hozza, hogy a f.-házba őrségül kirendelendő katonai személyzet, egy Szegeden alkalmazásban, vagy nyugdíjban levő katona tiszt alá rendeltessék. Egyedid ez által lehetséges elérni azt, hogy ezek az emberek a rossz példa hatása alil mentesített állapotban tartassanak meg.

A második elhatározó lépést az udvari hadi tanács tette meg a budai főhadparancsnoksággal, a mely 1814. aug. 11-én kelt átiratában azt írja a helyt, t.-nak, hogy az udv. hadi tanács a szolgálat ellátására és a fegyelem fönntartására multhatatlanul szükségesnek találta, hogy jövőre a szegedi f.-házba a közel levő 3 sz. helyőrségi zászlóaljtól 1 tisztből, 1 altisztből és a szükséges számú legénységből álló őrség rendeltessék ki, a mely legénységnek az illető tiszt legyen a parancsnoka, a rokkantak pedig, a kik ezen szolgálatot eddig ellátták, a rokkantak házába vonassanak be. Ennélfogva azt kérdi a helyt, tanácstól, hogy hány közlegényre volna szükség erre a célra?

A helyt. t. közölvén a kérdést a f.-ház igazgatóságával, az szept. 9-én, illetőleg 10-én e tárgyban tüzetes jelentést tett, mondván, hogy az intézet éjjelnappal való őrzésére 3 őrszem kell és pedig:

1- *ször* a főbejáratnál 3 közember,

2- *szór* a belső börtön udvarban 3 közember,

3- *szór* a sánczban a hova a börtön ablakai néznek ugyancsak 3 közember. Ezeknek őrszobájuk a főbejáratnál van és ezekhez őrparancsnoknak és őrvezetőnek egy szabados szükséges. Mikor a külön börtönökben (lyuk áris-tomokban) időnként több rab van, oda is kell egy szabados.

4- *szer* a folyóson egy közemberből álló őrszem szükséges. Nem kevésbé mikor a dohány kezelés kezdetét veszi, a mi 6 hónapon át tart és a vár előrésze a közlekedésre nyitva kell, hogy legyen. Ide tehát:

5- *ször* ismét egy szabadosról és 3 közlegényből álló őrszem kell.

Ennek az 5 őrhelynek az ellátására 6 szabados és 45 közlegény szükséges.

A mi pedig a közmunkára¹ kiküldendő rabok kíséretét illeti, rendesen két rabra egy kivezényelt kísérő szükséges. Átlag, főként nyáron 40—50 egyén van munkán, így a kimutatott 6 szabadosból és 45 közlegényből naponta 2 szabados és 15 közlegény őrségben van, fönmarad tehát 4 szabados 5 közlegény a künn levők és a szolgálatot tevők számára való ételfőzésre alkalmaztatnék.

¹) értsd alatta külső munkára.

Miután azonban előfordul, hogy a szolgálatra vezényelt megbetegszik, vagy kihágás miatt fogságba kerül, vagy szolgálatra máshova vezényeltetik, ennél fogva a szolgálat ellátására még 1 szabados és 6 közlegény, összesen tehát 7 szabadosból és 51 közlegényből álló őrésre van szükség.

De a mi legfőbb — mert azon fordult meg a dolog — a f.-ház igazgatósága azt is jelentette egyszersmind, hogy:

1., az intézetben a tiszti számára nincs lakás,

2., a legénység számára is csak 19 főre van hely, ha csak a dohányhivatalnak bérbe adott kaszámátaból nem vesznek néhányat vissza és erre a célra nem rendezik be,

3., ágy felszerelés és konyha edény is csak 19 személyre van.

Erre a jelentésre aztán a helyt. t. azt írta a főhadparancsnokságnak, hogy a míg a katonai őrsegnak a f.-házban való elhelyezéséről megfelelően gondoskodva nem lesz, kéri, hogy addig a f.-házban levő rokkantak ott hagyassanak!¹

2., Örökre kiszabott fegyelmi büntetések.*

1810-ben.

Büntetés szabotott ki 11 egyénre:

részegségért	4 esetben
szolg. szabályok megszegéséért	1 „
szolg. hanyagságért	3 „
örhelyen való alvásért ³	1 „
fegyelemsértésért	1 „
rab részére történt pálinka becsempészésért és szökésért	1 „
rab részére való bor becsempészésért	1 „
rab megveréseért	1 „
örhelyen való dohányzásért	2 „
sikkasztásért	2 „
lopás gyanújáért	1 „

Összesen 18 esetben

A büntetés állott:

elbocsátásból	2 esetben
25 pálczacsapásból ⁴	1 „
15 „	1 „

¹) o. 1. 24911/1814.

²) o. 1. 7369/1812.

³) minek következtében egy rab megszökött.

⁴) szökés alkalmából.

24 órai kurtavasból	---	---	---	---	---	6	”	
12 ” ”	---	---	---	---	---	2	”	
2 éjjeli fogságból	---	---	---	---	---	1	”	
24 órai ”	---	---	---	---	---	2	”	
6 ” ”	---	---	---	---	---	1	”	
őrállásból	---	---	---	---	---	1	”	
dorgálásból	---	---	---	---	---	1	”	
<hr/>							Összesen	18 esetben

1811-ben.

Büntetés szabotott ki 14 egyénre;

részegségért	---	---	---	---	---	14	esetben	
” és szolg. hanyagságért	---	---	---	---	---	2	”	
szolg. hanyagságért	---	---	---	---	---	5	”	
szolg. szabályok megszegéseért	---	---	---	---	---	1	”	
őrhelyen való alvásért	---	---	---	---	---	2	”	
fegyelemsértésért	---	---	---	---	---	4	”	
csempészkedésért	---	---	---	---	---	1	”	
éjjeli koborlásért	---	---	---	---	---	1	”	
a szolg.-ból 3 napra való önkényü el- távozásért	---	---	---	---	---	1	”	
szökésért	---	---	---	---	---	3	”	
rágalmazásért	---	---	---	---	---	1	”	
<hr/>							Összesen	35 esetben

A kiszabott büntetés állott:

elbocsátásból	---	---	---	---	---	3	esetben
40 pálczacsapásból	---	---	---	---	---	1	”
25 ”	---	---	---	---	---	4	”
20 ”	---	---	---	---	---	1	”
15 ”	---	---	---	---	---	2	”
13 ”	---	---	---	---	---	1	”
48 órai kurtavasból	---	---	---	---	---	1	”
24 ” ”	---	---	---	---	---	1	”
18 ” ”	---	---	---	---	---	1	”
16 ” ”	---	---	---	---	---	1	”
12 ” ”	---	---	---	---	---	4	”
4 éjjel át alkalmazott kurtavasból	---	---	---	---	---	1	”
3 ” ” ” ”	---	---	---	---	---	1	”
3 napi fogságból	---	---	---	---	---	1	”
24 órai ”	---	---	---	---	---	2	”
4 éjjeli ”	---	---	---	---	---	1	”

2 éjjeli fogságból	1	esetben
fogságból	2	„
kaszárnyafogságból	1	„,
őrállásból	1	„,
dorgálásból	5	„

Összesen 35 esetben

A fegyelmi ügyre vonatkozik az 1815. november 16-án megszökött és 1816. február 15-én visszahozott ns. Vladt Istvánnal márczius 16-án fölvetett jegyzőkönyv is, mely szerint nevezett rab a közmunkáról nehéz vassal szökött meg Kereskényi rabbal együtt akképen, hogy utóbbi a felügyelő őrt Kendera Mihályt, pénzt adván neki, a korcsmába küldötte pálinkáért, s míg az oda-járt, ők ketten elillantak. Bilincseiket a Bánomkertben téglával leverték. Az őrnek Kereskényi 2 frtot adott pálinkára.

Kendera ör beismeri, hogy úgy történt a mint Vladt előadta.

A jegyzőkönyv beterjesztvén Babarczy alispánhoz a f.-ház felügyelő-jéhez, attól 1816. márczius 24-én a következő rendelet érkezett:

A Szegedi Királyi Fenyíték Ház Praefectusi Tisztségének.

Az ide vissza zártt és Kendera Mihály Katona által is valóságoknak ellösmért vallásokbul ugyan azon katonának nem tsak hitetlen rendetlensége, de az Őrzése alá bízott Rabokkal való legvétkesebb czimborasága is ki sülvén ámbár az illyes Istentelen tselekedett mind a Polgári mind a katonai törvény által Legkeményebb büntetést vonna maga után tekintvén még— is, hogy tettét nem tagadta, sött megbánni láttzatot, ötöt négy napi vasban kenyéren vizen oly móddal ellöltendő szoros tömlötzre másoknak példájára is ítélem, hogy azon időt változtatva 6-at óráig rövid, hat óráig pedig hoszu vasban töltse ell, — tesszen tehát a Tisztelt Praefectorátus ebbéli rendelkezésemet a többi Katonáknak tudtára adván, azonal tellyesíteni.

3., A szolgaszemélyzet.

Ide tartozik a férfi és a nő felügyelő¹⁾ a rabok és a rabnők kulcsárja.

A kulcsár neve diákul Claviger, Carcerum custos. Németül Arrestdiener, Beschliesser illetőleg A. dienerin, Beschliesserin.

Van egy utasításunk a férfi felügyelő részére, melyet 1793. márczius 1-én kelt aláírással a helyt, adott ki s a melynek szövege megegyezik a nő-felügyelő utasításának szövegével, csak hogy az ki van bővítve avval hogy:

„Egyébiránt egy kulcsár is lesz alkalmazva, a kinek kötelessége lesz a börtönöket és rabokat őrizni és azokról gondoskodni, a bilincseket fölteni és

¹⁾ Disciplinae magister illetőleg magistra, németül Zuchtvater és Zuchtmutter. Ezeket is a helyt. t. nevezte ki.

levenni a megparancsolt büntetést kiosztani és ennél fogva a ki a főlügyeld alatt fog állani.“

A 2 felügyelői állást 1811. óta nem töltötték be.

4., Az őrség és a szolgáltszemélyzet javadalmazása

A kápláré — az állampénztárból húzott napi 4 kr. „patentalison kívül — term, lakás, egyenruhára 24 frt és napi zsold kezdetben 9 kr., később 10 kr., a mi kitett egy évben 54 frt 45 krt. illetőleg 60 frt 50 krt.

A viczekápláré¹ term, lakás, egyenruhára 24 frt és napi zsold fejében 9 kr. a mi egy évben 54 frt 45 krra megy.

A közlegényeké⁴ term, lakás, 24 frt egyenruhára és zsold fejében napjára 8 kr., egész évre 48 frt 40 kr. Továbbá kijárt még az őrségnek 9 öl tűzi fa, 36 tt gyertya, 1810-ben 54 tt. Az őrszoba fűtésére 3 öl fa, világítására 36 tt gyertya volt megállapítva.

A kulcsár javadalmazása volt: lakás, 4½ öl fa, 18 tt gyertya és napjára 12 kr. zsold, a mi kitett egész évre 73 frtot.

A főlügyelő évi javadalmazása 1806. előtti adatunk szerint term, lakásból, tűzi fából és évi 150 frt fizetésből állott. 1806. óta fizetése 160 írtban volt megállapítva.

A nőfelügyelőé 1806. óta term, lakás és évi 130 frt. Ehhez járult egy 1810-beli okmány szerint 12 tt gyertya és 5 öl fa.

Ruhát nem kapott sem a két kulcsár, sem a főlügyelő és nőfelügyelő.'

Zsoldján kívül 1802. óta drágasági pótlékban is részesült az egész személyzet. Ennek nagysága a körülményekhez képest változó volt. Ugyanis

1810-ben a káplár, vicekáplárok és a közlegények kaptak napjára 8 krt, egész évre 48 frt 40 krt, a két kulcsár egyenként 5 krt, egész évre 30 frt 25 krt, a főlügyelő és főlügyelőnö egyenként napjára 4 krt, egész évre 24 frt 20 krt.

1815- ben úgy az őrszemélyzet minden tagja, mint a két kulcsár napjára 10 kr drágasági pótlékban részesült, a mi egész évben 60 frt 50 krt tett ki.

1816- ban a drágasági pótlék napjára 5 kr. volt.

¹) az állampénztárból kijáró napi 4 kr. rokkant díjon kívül.

²) a közlegények az áll. pénztárból fejenként 3 krt kaplak napjára rokkantdíj fejében.

³) Megjegyzendő, hogy a f.-ház személyzetének javadalmazását az 1806. aug. 12-én 15875. sz. a kelt és okmánytárunkban közölt helyt, tanácsi rendelet szabályozta, a melynek nov. 1-én kellett volna életbelépni. Hogy azonban ez a rendelet a javadalmazást illetőleg nem lépett életbe vagy pedig később módosítást szenvedett — bizonyítják a számadások. Ugyanis a rendelet szerint illette: kapott tényleg:

a káplárt egész évre 103 frt 25 kr.	60 frt 50 krt.
a viczekápl. „ „ 91 „ 15 „	- 54 „ 45 „
a közlegényt „ „ 73 „ - „	73 „ — „
a kulcsárt „ „ 91 „ 15 „	73 „ — „

köpenyeg jövőre jobb kelméből készíttessék.¹ Egy 1821-ből való kimutatás szerint ezeken a ruhajárandóságokon kivül évente egy fejelés is járt nekik és fehérműjüket a rabok ingyen mosták ki. Ingyen orvosságot is kaptak úgy az örök mint a két kulcsár.

Az évi ruhailletményt kis monturnak, vagy mondurnak, a két évit nagy monturnak nevezték.

A nadrág kezdetben világos kék (csuka színű), azután — a szegedi városi levéltárban levő 1810-ből való iratok között találtató posztóminták tanúsítása szerint — búzavirág színű, később durva fehér posztóból készült zsinoros magyar nadrág volt,

A kabátot ugyancsak búzavirág színű posztóból, zöld hajtókaival, a mellényt fű színű posztóból, a nagy kerek gallérú köpönyeget, melynek roque-laure (lovag köpenyeg) volt a neve világos szürke posztóból készítették.²

A süveg (Stolphut) zsinórral és gombbal volt díszítve. A kápláré és az örvezetőké ezüst zsinoros volt. Hogy erről a süvegről fogalmunk legyen: képzeljünk magunknak egy durva nemezből készült czilinder kalapot, melynek a karimája egyik oldalon, de csak az egyikén, jó arasznyi széles és föl van hajtva. Ez a kürtő mellett közvetlen föl hajtott és a kalap tetejénél magasabbra fölnyúló karima zsinórral volt beszegezve, valamint a kalaptető is körös-körül.

Ilyen volt az egyenruha egy 1817. márczius 4-én kelt okmány, s egy 1820. szeptember 20-án kelt költségvetés szerint. Hogy milyen volt azt megelőzőleg? az kitetszik a következő okmányból:

Személy-béli Le-írás.³

Farkas Mihály 49 Esztendős, Nőtlen, születésére nézve T: N: Fejér Vármegyéből Pázmándról való, Romano Catholicus, magos, száraz termetű, szöke, himlő helyes ábrázatu, egy kevésbé kopasz Ember; a Haját bé fonva viseli,⁴ Magyarul mint született Magyar jól, Németül és Tótul pedig keveset ért, elsőbben a Tektes Eszterházyanum Gyalog Regementben katonáskodott, de azért, hogy igen köszvényes az Invalidusok közé adatott; most pedig a

¹) A katonaságnál abban az időben a köpenyegnek béke idejében 8 évig kellett eltartania. Ma a letartóztató intézetekben a köpenyeg viselési ideje 3, a téli zubbonyé 1/2, a többi ruháé 1 év.

²) A világos kék, valamint a zöld és szürke posztót 1788-ban a hamburgi Opitz-féle gyárból szerezték be, melynek Pozsonyban kereskedése volt. A kék posztónak rőtjét 22 krral, a zöldnek 23 krral és a szürkének 1 írttal fizették.

³) Orsz. levéltár 24761/1805. sz.-hoz.

⁴) „A hires ezopf, a XVIII. század hadseregének ékessége, a nagy francia háborúk elején még teljes épségben volt s csak 1805-ben töröltetett el. Az eltörlést elrendelő legfelsőbb elhatározás 1805. július 9-én kelt.”

(Rónai Horváth Jenő: Hadtörténelmi közlemények. II. kötet. 164.)

Szegedi Királyi Fenyítő Házhoz sírásának rendeltetvén, minekutánna ott sok tetemes Excessusokat tett volna el szökött ezen folyó 1805-ik Esztendőbeli Szeptember Hónapnak 23-ik Napján reggeli tizenkét és egy óra között; el vivén magával egy hosszabb fejr Posztó veress hajtokáju Katona Kabátot^ egy világos kék zöld hajtokáju rövidebb Kaputrakot, egy zöld posztó Lajblit, egy világos kék, zöld veress, és fejr tarkojú sinórral készült Nadrágot, egy három szegletre fölkötött Kalapot ugyan olyan tarkoju szőr quaszlival; és egy Gyalog Katona-Kardot fejr szijjal; végezetre el vitt egy szürke posztóból Ujjas Köpönyeget is. Hogy pedig bátrabban kóborolhasson el vitte még magával azon Patens Levelét is melyet az Invalid Comandótól kapott; sőt egy Babiemolich nevű Invalidus Katona is az említett Fenyítő Háznál elvesztvén a maga Pátensét, nagy gyanúság van felőlié, hogy ezt is ezen Farkas Mihály lopta el.

Ugyan ezen ór megszökésére vonatkozik a következő okmány:

Anno 1805 die 24 Juiy in Possone Kiss Felek I. Cottui Csongrdiensi ingremi ata exceptum est sequens B. examen

Mi a neved te?

Farkas Mihály, 49 esztendős, Pápista, Pázmándi N. Fehér várgyei születés, Invalidus Garasos katona, most a Szegedi Fenyíték Háznál szolgálatott tettem, és onnét szöktem el, nyötelen vagyok.

Mért, mikor és kivel szüktél el?

Tegnap öszve vesztém Fábián nevű Pajtásommal, egy bizonyos Rab Asszonyért, a ki ugyan tsak azon Fenyíték házban vagyom, és nappal a Contralor Úrnál szolgál, tsupán azért, hogy nékem azt vetette szememre, hogy én azon Asszonyt szeretem, és ezen okból egyedül magam tegnap estve 9 óra-kor szöktem el.

Mitsoda Mundért, vagy Fegyvert hoztál el magaddal, és hová tetted azokat?

Magamal el hoztam egy Kepenyeket, Kabátot, Kalapot, Lajblit, Nadrágot, tsizmát és Kardot, és ezek mind meg vannak.

Hogy és ki által fogattattál meg?

Én ide Kiss Telekre be jővén, igényessen menteni a Bíró házához, de mivel az othon nem volt, mentem a Helység házához, és ottan ki attain magamat, hogy én Desertor vagyok.

Szüktél e el többször, és hányszor?

Most legelsőbben szüktem, és most is tsak azért, hogy a Pajtásom meg boszszontott.

Per Georgium Adamovits
I Cottus Csongrad. or: Jurassorem¹

Az örök minden névvel nevezendő javadalmazása a f.-ház pénztárából fizettetett, a katonaságnál őket mint kirendelés folytán szabadságoltakat vezették a nyilvántartásban.

5.,

Az örök fegyverzete.

1787-ig, a városi tanácstól 1785-ben kölcsön vett 10 drb. szíj jón függő hosszú magyar kardból és 2 drb. szurony nélkül való hitvány karabélyból állott. Akkor aztán a gyalogságnál használatos puskákat és szablyákat szereztek be számukra és pedig 10 drb. szablyát szíjjastól 2 frt 41 krjával és 4 drb. szuronyos puskát 7 frt. 30 krjával.

1805-ben szintén ilyenekkel, 15 drb. könnyeb puskával és szablyával s ugyanannyi kártussal látták el őket újból, 6 frtot fizetvén egy puskáért és 1 frt 2⁷/_g krt. egy kardért, szíj nélkül.

VI.

RABOK.

1., *A rabok befogadása.*

Erről az 1806. augusztus 12-én kiadott Utasítás² 12 §-a ekkép intézkedik:

„Hogy magán hatalommal való minden lehető visszaélésnek eleje vétesék, a házba senkit sem szabad befogadni, csakis a kir. helyt. t. határozott rendeletére, vagy fölhatalmazására, ennél fogva a kihágókat oda bezáratni akaró szülők vagy rokonok folyamodásaikkal ugyanazon igazgató kormányzékhez utasíttatnak. A törvényszerűen oda érkezők legott bevezettetnek a rabok jegyzőkönyvébe; az a jegyzőkönyv pedig a következő rovatokat foglalja magában.

1-ször a nevet, a vezeték-nevet; 2-szor a születési-és lakó-helyet; 3-szor az állást és állapotot; 4-szer a kort, a vallást; 5-ször a rá vonatkozó ítéletet, az az illető törv. hatóság külön föltüntetése mellett. 6-szor a bejövetelnek és annak idejében az eltávozásnak, vagy netalán közbejött elhalálozásának napját. A házi orvos ugyan azon alkalommal, a mint a fönnebb a 7 §-ban előrebo-csátatott, az újonnan befogadottnak állapotát a kórházban mindjárt megvizsgálván.“

¹) Szeged v. levéltára.

²) Lásd a IV. fejezetben.

Ezen Utasítás kibocsátását megelőző időből, jelen, 1804. nov. 6-ról kelt rendeletében is intézkedett a helyt. t. az iránt, hogy a szegedi f.-házba az ő előzetes rendelete nélkül senkit se szabadjon beszállítani és befogadni. Beutaló rendeletet pedig a helyt. t. az 1810. és 1811-ből való adatok szerint — addig nem adott ki. míg a jogerős ítélet nem érkezett be hozzá.

Sőt már a szempczi f.-ház számára 1772-ben szerkesztett Szóig. Szabályok 4. pontja kimondta volt, hogy: „senkit sem szabad a házba befogadni, csakis a Nagytekintetű Magy. Helyt. Tanács rendeletére és minden rabnak a helységtől, mely őt bíróilag elítélte magával kell hoznia elkövetett bűnének körülményes leírását, továbbá az időnek meghatározását, hogy milyen hosszú és netalán milyen különös büntetéssel kell, hogy ezért fenyíttessék? nem különben magával kell hoznia egész elítéltetése idejére a háznak napi 4 krjával járó tartási quantumot készpénzben.¹

A rabok beutalását tehát a helyt. t. eszközölte egyidejűleg megrendelvé az ítéletet hozó törv. hatóságnak, hogy az elítéltet az érte — kezdetben a büntetés egész idejére, később egy évre — előre lefizetendő tartási költséggel együtt, biztos őrizet alatt indítsa útnak és megrendelvé egyszermind az útban eső minden egyes törv. hatóságnak, hogy a rabot, a mint az az ő területére ér, vegye át és saját közegeinek őrizete mellett kísértesse át a szomszéd törv. hatósághoz s annak adja át. Így adták őt kézről-kézre, míg rendeltetése helyére ért.

Egy ilyen rabszállítás alkalmából az ítéletet hozó törv. hatóság által kiállított magyar szövegű kísérő levelet közlünk mutatványúl, megjegyezvén, hogy a hétszemélyes tábla 1787. július 31-én 4650. sz. a. kibocsátott körrendelet- szerint mikor a munkára, vagy hajó vontatásra ítélt büntettesek rendeltetésük helyére küldetnek, akkor oda át kell tenni egyszermind az előszabott kimutatást³ és az ellenük hozott ítéletet.

A helyt. t. is adott ki ez iránt körrendeletét 1819. novemb. 16-án, a melynek foglalatja ez:

¹) Lásd ezen mű első részének VI. fejezetét.

²) Szeged v. levéltára.

³) Ez a kimutatás olyanszerű okmány volt, mint a mai „Értesítő jegyzék.“ A törv. hatóság jegyzője vagy ügyésze állította ki. Rovatai voltak, egy 1809-ből való magyarul szerkesztett okmány szerint:

Neve, ideje születési helye, állapotja a Rabnak.

Gonosz tette.

Az ítélő Szék helye.

A Gonosztevőnek ítélete.

A Büntetésnek kezdete s ki telése.

Személyes Le Írása.

A Rabnak maga viselete.

tapasztalatok, hogy a törv. hatóságok a szegedi f.-házba szállított rabok ítéleteit a f.-ház tisztségének gyakran későre küldik meg, pedig szükséges, hogy az minden egyes egyén előéletéről körülményesen tájékoztassék. Meghagyatik tehát a v. tanácsnak, hogy a mikor a szegedi f.-házra ítélt rabot oda beszállítják, az intézet igazgatójához tegye át egyszersmind az arra a rabra vonatkozó ítéleteket és az annak előéletéről szóló rövid értesítést.

Lássuk tehát a magyar nyelven kiállított kísérő levelet,¹ mely Fábián Györgynek a szegedi f.-házba történt beszállítása alkalmából a f.-ház igazgatóságához Szatthmár megye által áttett ítéletekhez volt mellékelve:

Ezen Fábián György nevű noha Nemes, de Tolvajságokat gyakorló, és ugyan azért is a Szegedi Correctoria Házban 4 Esztendő el forgása alatt Rabság viselésre, és ott Munkálódás tételre ítéltetett Rab a Felsőes Hely Tartó Tanács Kegyelmes rendelése szerint mely is párban ezen Passussal öszve csatolttatva vagyon, T. Nemes Szatthmár Vármegyéből Stationként 24 Rfkal. 20 krkal, mint az azon Rabnak egy esztendőre szolgáló élelmének pénzével Nemes Szeged várossában, és abban rendelt Correctoria Házban küldtetetik. Melyhez képest hogy a Tolvajoknak zabola, a jámbor, s jó életet viselni szeretőknak nyugodalom, és bátorság szereztessék, minden Rendben s Karban helyeztetett jó Uraim Városoknak és Faluknak elől Járói általam kérttetnek, hogy ezen említett Fábián György nevű Rabot és vele levő levélben zárt 24 Rfkat 20 kr kézről kézre egész Szegedig jó Őrizet, és Gondviselés alatt küldeni, és ezen Passusra a szokott visát mindenütt reá tétetni s a Felsőes Rendelések szerint ezen kérésemet elől mozdítani ne terheltessenek. Praesentibus Perlect. Exhibent. Restitutis. Siquat. Károly. Sub. Par. Incl. Cottus Szatthmár Congregatione 12-a apr. 1785. celbrata.

Tekintetes Nemes Szatthmár Vármegyének Fő Nótáriussá.

P. h. Zanathy József

Az ítélethez mellékelni szokott fönn említett kimutatás ilyen volt.

A fenyítő házból, a büntetés tartama alatt a bíróság megkeresésére sem adták ki a rabot. Példa erre a következő eset.

A nagy-kunsági „nádor Ispányi Alkapitány“ 1811. Szt. András havának 11-én kelt átirtában megkeresi a f.-ház Praefectusát az iránt, hogy Nemes Elek rabot, a ki megszökött, de elfogatván a f.-házba vissza szállított s a ki míg szökésben volt lopásokat követett el — a bűn vizsgálat megejthetése végett Berénybe leendő átkísértetés végett Kis-Kún-Dorozsma helység előljáróságának adja át.

Erre az átiratra a f.-ház igazgatója december 10-én azt válaszolja, hogy „a Nagy Méltóságú Magyar Királi Heltartó Tanátsnak különös kegyes Parantsoltya nélkül semmi féle ide ítéltetett és által vett Rabott ki nem lehet adni.“

¹) Szeged v. I. 1786. április 24. sz. 43.

T A B E L L Á J A

A SZEGEDI JOBBÍTÓ HÁZHoz ITÉLTETETT RABNAK

No.	Neve, ideje, születése helye, Állapottya a Rabnak	Gonosz Tettye	Az Itélő Szék helye	A Gonoszítvánok Itélete	A Büntetésnek kezdete s' kitétele	Személyes Le írása	A Rabnak maga viselete
1.	Csitsák István 22. Esztendő Papista, Pesti Születés, Can- didatus Norma- lis Professor.	Gyilkos- ság.	Neires Pest Vár- megyének Törvény Széke	Az ítéletnek ki hir- detésétől kezdvén, 3. Esztendei Rabság Katona vasban és minden héten kétszer kenyéren és vizen való Bójt.	Kezdete 1809-ik Eszteud. Janu- áriusnak 11. napja, végeze- te pedig 1812. Eszte. 11-ik Ja- nuarius.	közép szerű termetű s' állású barna sárgás, himlőhelyes ábrá- zatu, fekete hajú, szemeldékű s' bajuszú, a szeme szüntelen reszket.	Mind ekkoráig tsendes.

Kiadta: *Friebeisz József*

a fent irt Vgyének Első V. Notáriussa
és Tábla Bírāja.

(Szeged v. l.)

2., A büntetési ütő kezdete.

A helyt, tanácsnak a szegedi f.-ház igazgatójához 1820. február 29-én 5860. sz. a. intézett rendelete szerint azon büntettesek büntetésének ideje, a kik különös kegyelemből f.-házra ítéltetnek, a kegyelmi határozat keltétől számítandó, azok-é, a kik törv. hatóságok által ítéltetnek el, az ítélet kihirdetésétől, ha felebbezés nem történt; felebbezés esetében pedig az Ítélet expediálásától, ha csak az ítéletekben más idő határozottan kitéve nincsen.

1822 aug. 20-án 19918. sz. a. kelt rendeletében pedig az igazgató kérésére azt válaszolja a helyt, t., hogy azon büntettesek büntetésének ideje, a kik ítéleteik kihirdetéséig szabadlábon hagyattak, nem az ítélet kihirdetésétől, hanem a f.-házba történt átadásuk idejétől számítandó, a mennyiben az Ítéletekben más határidő megjelölve nincs.

3., A rabok elbocsátása.

A helyt. t. 1796. május 17-én Radul másképp Horics Ábrahámot, a ki hamis pénz készítésért 3 évi f.-házra ítéltetett, büntetése kezdetének megjelölésével beutalván, elrendeli, hogy az igazgató büntetésének kitöltésekor vegyen nyilatkozatot tőle arról, hogy hol akar megtelepedni, s jelentse azt be, hogy az illető törv. hatóság utasítsák arra, hogy ezen Radul Ábrahámot, a ki gonoszságra való veleszületett hajlandóságának már ilyen korán bizonyítékát adta, mindig figyelemmel kísérjék.

Később a szabaduló rabok rendőri felügyelet alá vétele általában elrendeltetett, a helyt. t. 1811. április 9-én 8946. sz. a. kelt intézkedéséből láthatólag. Ez a rendelet ugyanis így szól:

A folyó katonai év első feléről fölterjesztett rab-kimutatásból kitetszőleg, az abban megnevezettek közül megjavulásukhoz sokan semmi, mások kevés reményt nyújtanak. Mivel pedig a közbiztonság érdekében is szükséges, hogy erről az illető törv. hatóságok, mikor a rabok büntetésüket kitöltvén hazamennek, pontosan értesítsenek: meghagyatik, hogy az igazgatóság a rabok szabadon bocsátása alkalmával azoknak fogságuk ideje alatt tanúsított magaviseletéről és arról, hogy javulásuknak minő tanujelét adták, az illető törv. hatóságokat értesítse, annál inkább, mert minél kevesebb reményt nyújt egyik vagy másik a javulásra, a törv. hatóságoknak annál nagyobb fölügyeletet kell gyakorolni az olyanra. A gyakorlat — Litassy igazgató 1810. május 6-án kelt jelentése szerint — az volt, a mint ő hivatali elődjétől értesült, hogy az igazgatóság a szabaduló rabot útlevéllel látván el, átadta a városi hatóságnak állomásról-állomásra hazáig való kísérés és azon törv. hatóságnak leendő átadása végett, mely őt a f.-házba beszállította. A helyt. t. pedig ezen gyakorlatot május 29-én kelt leiratával helybenhagyta.

¹⁾ O. I. 10806 1810.

Valkovszky igazgató azt írja 1833. márczius 31-én: hogy magas utasítás szerint a szabadulandó rabot minden alkalommal útlevéllal ellátva, a káplár a városi kapitányságnak személyesen adta át, az iránt való írásbeli megkereséssel, hogy az útlevelet láttamozza és a rabot haza tolonczoltassa“

A rabok elbocsátása azonban, a reájuk ítéletileg kiszabott büntetési idő leteltével tényleg nem történt meg föltétlenül, legalább a nem hivatalból üldözendő törvényszegés esetében. A helyt, tanács ha jónak látta, akkor elrendelte, hogy az illető rab továbbra is rabságban tartassék.¹

Lássunk erre egy példát,

Komárom megye közönsége a Szekfü András rab feleségének az iránt való kérését, hogy egy évi börtönre ítélt férje büntetési idejének kitöltése után is a f.-házban tartassék — pártolólág terjesztvén föl a helyt, tanácshoz — ez 1804. szeptember 13-án² meghagyta a f.-ház igazgatóságának, hogy nevezett rabot továbbra is tartsa fogva.

A kérés, melyre ezen intézkedés tétetett ekkép hangzik:

Tekintetes Törvény Szék, Érdemem fölött Kegyes Uraim!

Tudva vagyom, hogy az én férjem, úgy mind Iffin Szekfü András tavali Esztendőben, az az 1803-kában a maga elkövetett vétkes tselekedeteiért (úgy mind valóságos Criminalista) az Méltóságos Földes Uraságnak Törvény Széke által, s következő képpen az Tettes Nemes Nittra Vármegyének utasítása szerint Szegedre Egy Esztendőre Törvényessen el ételtetett; melly Férjemnek onnand való kiszabadulása iránt, minthogy az Terminus, úgy mind jövő Novembernek első napjai követtkeznének; s mivel hogy fogságában lévő Férjem akkoron, a midőn el vitetett volna, szörnyű képpen engemet fenyegetett (mondván, másoknak hallásokra) no úgy mond: ha visza jövök maid meg tanétlak tégedett. Filelmes tehát valóban, hogy ha Szegedről meg szabadul, és visza térni talál, még veszedelmesebb, s szomorú történeteket ismit el ne kövessen. Hogy tehát minden szerencsétlenségek, mind házamtól mind magamtól, mind pediglen az Várostól el távoztassanak; alázatosan az Tettes Úri széknék széné előtt esedezem, méltóztassék abban (hogy szerencsétlen Férjem, ottanig az fogságban meg maradhasson, modott tenni) méglen tudnia illik jobbulásának bizonyos jelenségit nem adja; mivel hallom: hogy ottang is rós vizeselete által, a maga sorsát rosszabbá tette, továbbra is ottang tartassék. Én a szokott Taxát Esztendőnkint örömetst le fizettni fogom. A ki is ezen

¹) Lásd a szempczi f.-háznál a VI. fejezetben közölt szóig, utasítások 9-ik pontjának 5-ik alpontját.

²) O. 1. 25263 1804.

könyörgő alázatos kéresemre az Indorsátatt kegyesen elvárom, minden tisztelettel holtig maradok. E Újvár die 16-a Octob. 1804.

Az Tettes Úri Törvény Széknek
alázatos Szegény Szolgálója
Mészáros Örsébeth, Iffin Szekfü
Andrásnak szomorú szévü Hütvösse.

A föltételes büntetésre¹ két példánk van.

I-só.

273.

Felséges Örökös Királyi, és Austriai Fő-Herczeg Nádor Ispány Úr,
Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács,
Kegyelmes Urunk! Kegyes és jó akaró Uraink.²

Nemes Nyomorkay György Megyénk-beli Ujhely Várossának Lakossá, már nagyobb időtől fogva házas s oly erköltstelen életű Ember, hogy tulajdon Házas Társa, Nemes Fodor Susánna nem túrhelvén sok üldözéseit s több rend belüli halállal vetekedő kinoztatásit ötet Törvény Székünk élöt bévádolta, és minek utánna nem tsak a fellyeb ki-tétek, hanem a Tűzzel való fenyegetőzés- is, (mellyet valóba kevés híjával, hogy részeg korába el- nem követett) az ez iránt tétetett Hivatalos vizsgálásbúl ellene meg-bizonyitattak volna Törvény Székünk előtt ellene le-folyt főben járó per már majd elis végeztetett volna; a midőn fentebb meg-irtt Feleségének több rendbéli esedezéséhez képeit (írásban foglalt olly le-kötelezés alatt) az árestombol ki-eresztetett, hogy ennek utánna, hatsak leg-kissebbet, akár feleségének, akár másnak véteni fog, azonnal nemessége semmit itt nem használván az árestomba ismét vissza hozatattván, el-zárattasson. Éltünk is ezen hatalommal több ízben, azt gondolván, hogy ősz idejének bé-érkezésével valahára Nemesi virtusa is, és józan erköltse el-jövend; De ellenkezőit kéntelenítettünk tapasztalni, valamint ezt az ./· jegyezett alatt ide alázatossan rekesztett hivatalos vizsgálás bővebben mutattya; mellyet is Felséges Királyi Hertzegségednek a felsőbb Ítélett-tétel végett, azzal az alázatos Kéréssel küldjük, hogy fentebb nevezett az erköltstelenségbe meg rögzött, és már jobbulhatatlan Nyomorkay Györgynek a Szegedi fenytő Házba léjendő bé vétele iránt szükséges rendeléseket tétetni méltotasson. A kik egyéb éránt kegyelmébe s gratiájokban ajánlottak maradunk. Költ S. A. Ujhelyben Szent Mihály Havának 2-ik napján. 1806-ik esztendőben tartatott Törvény Székünkbel

¹) a mely nálunk a XVI. századtól kezdve szokásban volt.

Széll Farkas: Régi magy. felt. ítéletek Debreczen sz. kir. város törv.-széki gyakorlatában. Jogt. közl. 1893. évf. 2. és 52. sz.

²) Orsz. levéltár 26350/1806. sz.

Felséges Királyi Herczogségednek, és A Fő Méltóságú Magyar, Királyi Helytartó Tanácsnak

alázatos engedelmes szolgálói
Zemplén Vmegyének Törvény Széke.

Copia.

Alább irtt vallom ezen Levelem által,¹ hogy minek ntánna én újonnan még második esztendőre is a Szegedi Feddő házba étéltetem, — és a Felséges Consilium rendelése mellett már oda is utasítottam, és vitettem volna, a város házábul el szökvén, és megénten meg fogattatván, most ugyan saját Feleségem kérésire is szabadon botsajtattam, ólly móddal, és ajánlással, hogy meg akarom magamat mindenekben jobbétani; jelessül pedig a képtelen való italrul, részegségről, Éjszakákon való koborlásrúl teliyességgel lemondok, jószágotat, és még hátra lévő kevés javaimat gyermekeim kárával fogygyasz-tani, avagy pazsarlani nem fogom, sem Feleségemet, sem mást öldösni nem akarom, sem pedig a város, vagy valamely város Polgárjának veszedelmére valami rosztat el követni, és ha mind ezekben vétenék, vagy valamely más excessusban tapasztaltatnám, azonnal meg fogatassam, aristomban tétessem, és meg étéltetvén a Szegedi Földő házban vitetessem. Melly iránt ezen Reversalissomat magamrul kiattam. Sig. E. Újvár 19^{ci} Apr: 1805.

Manum propria András Szék fő.

2-ik.

A° 1805 Die 22Április in Domo Oppidua E. Ujvariensi. Occasione Concessus Magralis, psentibus Dnis Or: Judice Antonio Ágoston, ac aliis, cotum:

N° 2° Szekfii András aristombul föl hivattatván, a ki is Tekéntetes Director Ur Comissioja szerint, élete jobbulása vigett saját keze subscriptiojával Reversalist adván az Törvény eleiben: Mellyre való nézve Iffin Szekfii András azon fogadása mellett az Aristombul és Rabságbúi ki ereszteték ugyan: De ha ezentúl tsak leg kisebb Excessusban fog tapasztaltatni, vagy is égéretének eleget nem tészen, azonnal az saját Reversalissa mellett meg ragattatni, és Rabságban vettetni Mag: rendelteték.

Per Joannem Vass
jud: *Oppidi V.* Notar.

4. A büntetés végrehajtása a., Régi törzskönyvek.

Az 1772—1800. évi törzskönyv. Szeged város levéltárában a szegedi várbán létezett fenyítőházra vonatkozó okmányok között egy 11 ívből összevarrt

¹) Orsz. levéltár 15.616/1805. sz.

²) A felesége azon panaszára ítéltetett el még egy évre, hogy öt megöléssel fenyegette.

német szövegű rab-törzskönyv találtatik, a mely 251 férfi és 122 nő, összesen 373 rab nevét és egyéb adatait tartalmazza. Mely adatok a rabok személyes viszonyaira, büntetéseik kiszabására, súlyosbítására érdekes világot vetnek.

Ezt a törzskönyvet a tallósi 34 férfi rabnak Szegedre 1785. november 10-től 24-ig történt átszállítása alkalmából állították össze Tallóson és aztán tovább vezették Szegeden 1800. január 22-ig, mikor az betelt.

Az ebbe bevezetve levő 373 rab közül — az illető rovat adatai szerint — 1 férfi rabot 1772. szeptember 4-én szállítottak be a fenyítőházba, tehát Szempczre, 33 férfi rabot 1780. ápril 9-től 1785. november 11-ig terjedő időben, tehát Tallósra; a többi 217 férfi és 122 nő rabot, összesen 339 rabot a szegedi fenyítőházba szállították be.

A törzskönyv rovatai:

1. Folyó szám.
2. Név.
3. A fenyítőházba mint új rab beszállított, nap, hó, év.
4. Szökésből visszahozatott, nap, hó, év.
5. Elítéltetett (mely hatóság) által, mire (minő súlyosbításra) mennyi időre?
6. Mely bűntényért?
7. A büntetési idő kezdete, nap, hó, év.
8. A büntetési idő vége, nap, hó, év.
9. Elbocsáttatott megkegyelmezés folytán, nap, hó, év.
10. Elbocsáttatott, mivel ideje letelt, nap, hó, év.
11. Meghalt, nap, hó, év.
12. Megszökött, nap, hó, év.

E törzskönyv szerint a hatóságok, melyek a beszállítás alapjául szolgáló ítéleteket meghozták, a következők:

a., Megyék, székek, kerületek.	
Árva	Pest
Abauj	Pozsony
Arad	Pozsega
Bács	Sopron
Bars	Sümeg
Békés	Szabolcs
Bereg	Szathmár
Bihar	Szepes
Borsód	Szepesi 10 lánás szék
Csanád	Szörém
Csongrád	Temes
Esztergom	Tolna
Fehér	Torna

Gömör és Kis Hont	Trencsén
Győr	Túrocz
Hont	Ugocsa
Heves	Varasd
Komárom	Vas
Liptó	Veszprém
Mosony	Zala
Nógrád	Zemplén
Nyitra	Zólyom

Jász és Kún ker.

Kis Kúnság

Nagy Kúnság

16 Hajdú város

16 Szepesi város

b, Városok.

Buda	Pest
Besztercebánya	Pozsony
Breznóbánya	Selmecz
Debreczen	Sopron
Eperjes	Szabadka
Felső-Bánya	Szabolcza
Győr	Szathmár
Késmárk	Szathmár-Németi
Kecskemét	Szeged
Lőcse	Székes-Fehérvár
Magyar-Óvár	Szt.-György
Nagy-Szombat	Temesvár
Német-Lipcse	Zágráb
Pécs	Zombor

Ujvidék.

c., Uradalmak.

Gr. Apponyi Tolna megyei uradalma

Gr. Csáky keresztiszeghi uradalma

Eszterházy Veszprém megyei uradalma

Esztergomi érsekség

Lepoglavai uradalom Varasd megyében

Ó-becsei korona uradalom.

Stomfai uradalom Pozsony megyében

Szomolnokai kamarai bánya uradalom.

d., Más hatóságok.

Bécsi cs. kir. udvari hadi tanács

Bukovina tart.

Kir. tábla

Pálffy gyalogezred

Splény gyalogezred

e., Itélet nélkül, az illető rab atyjának kérésére a helytartótanács engedélyével szállított be két egyén.

Az elítélés alapjául szolgáló bűntények és azokért kiszabott büntetések — ugyancsak ezen törzskönyv szerint

El van ítélve:

Fel ségsértésért — — — —	1	rab	4	évre
A népnek elűljá rói ellen való föl bujtásáért — — — —	3	„	6	„
A népnek földesurai ellen való föl bujtásáért — — — —	4	„	$\frac{1}{2}$	„
Istenkáro mlásért — — — —	8	„	1—3	„
Istenkáro mlásért és új tévtanok terjesztéséért — — — —	1	„	javulásáig	
Istenkáro mlás és lopásért —	3	„	6—10 évre	
Istenkáro mlás és verekedésért —	4	„	2—6 „	
Káro mkodás és anyjának megveréséért — — — —	1	„	6 „	
Anyjának, apjának megveréséért	6	„	1—8 „	
Anyjának megro hanásáért — —	1	„	1 „	
Anyjának veréssel és megöléssel való fenyegetéséért — — — —	1	„	3 óra	
Verekedésért és vérengzésért —	3	„	2—3 évre	
Verekedés, káro mkodás és bűnös magaviseletért — — — —	2	„	3—6 „	
Verekedés, saját jobbágyainak megsértése és egyebekért —	1	„	2 „	
Halálos verekedésért — — — —	3	„	1 „	
Emberölésért — — — —	13	„	1—10 „	
Gyermek-gyilkosságért — —	33	„	1—6 „	
Férjének megmérgezéséért — —	2	„	5 évre és életogytig.	
Feleségének megöléséért — —	1	„	4 évre	
Gyilkosságért — — — —	9	„	2—8 „	
Gyilkosság és pénzelidegenítésért	1	„	életogytig	
Orgyilkosságért — — — —	3	„	életogytig	
Férjgyilkosságért — — — —	4	„	2—5 évre 1 életogytig	
Mérgezésben való bűnrészességért	1	„	10 „	

Felesége megmérgezésében való részességért — — — 1 rab 10 évre		
Atyjának gyilkosságban való segédkezéseért — — — 2 „ 3 „		
Lopásért — — — — 139 „ 1—12 „		
Marhalopás, lólopásért — — 5 „ 1—4 „		
Lopás, testi véték és káromkodásért 1 „ 6 „		
Lopás és kúrvalkodásért, illetve feslett életmódért — — — — 4 „ 2 „		
Tolvajok bűnpártolásáért — — 1 „ 1 „		
Szülei pénzének elidegenítéséért 1 „ 1 „		
Orgazdaságért — — — — 2 „ 1—2 „		
Templomrablásért — — — 4 „ 2—6 „		
Utonállásért — — — — 8 „ 2 „		
Rablás és lopásért — — — 1 „ 2 „		
Sikkasztásért — — — — 1 „ 2 „		
Községi pénzek elsikkasztásáért — 1 „ 5 „		
Postapecsét hamisítás, levél föltörés és a pénz megtartásáért — 1 „ 4 „		
Pénzes levelek föltöréséért — — 1 „ 2 „		
A pénzek rossz kezeléséért — 2 „ 3 „		
Állami pénzek rossz fölhasználásáért 1 „ 4 „		
Levelek ellopásáért — — — 1 „ 1 „		
Pénzhamisításért — — — — 2 „ 2—3 „		
Köröző levelek meghamisításáért 1 „ 2 „		
Hamis útlevelek készítése, részegeskedés sat.-ért. — — — 2 „ 1—2 „		
Csalás és lopásért — — — 5 „ 1—3 „		
Gyujtásért — — — — 17 „ 2—10 és egyikök bizonytalan időre.		
Gyujtásért és káromkodásért — 1 „ 5 évre		
Gyujtásban való segédkezésért — 1 „ 2 „		
Kettős házasságért — — — 2 „ 2 „		
Férfjétől hamis útlevéllel való megszökés és visszatérni vonakodásáért — — — — 1 „ 2 „		
Házasságtörésért — — — — 4 „ 7 óra 1 évre		
Erőszakos nemi közösülésért — 3 „ 1—3 évre		
Állattal való fajtalanságért — — 4 „ 2—8 „		
Vérfertőzésért — — — — 12 „ 1—10 „		
Sodomitáságért — — — — 2 „ 3—6 „		

Fiú gyermek megfertőzéséért	—	1	rab	6	évre
Feslett életmódért	—	—	—	10	„ 1—6 és 1 közülök bizonytalan időre.
Feslett életmódért és részegségért	—	—	—	2	„ 1 biz.-talan időre ¹ másika javulásáig.
Bűnös és botrányos életmódért	—	—	—	4	„ 3—8 évre
Becstelen életmódért	—	—	—	1	„ 1 „
Elüljárói ellen való engedetlenségért	—	—	—	1	„ 2 „
Szökés és csábításért	—	—	—	1	„ 6 „
Hiányzik a megjelölés	—	—	—	8	„ — „
Összesen 373					
6 óra van elítélve	—	—	—	—	— 9 rab
7 óra és 3 napra	—	—	—	—	— 1 „
11 óra és 20 napra	—	—	—	—	— 1 „
1 évre	—	—	—	—	— 67 „
1½ „	—	—	—	—	— 8 „
2 évre	—	—	—	—	— 96 „
2 évre és 86 napra	—	—	—	—	— 1 „
2½ „	—	—	—	—	— 2 „
3 évre	—	—	—	—	— 79 „
4 „	—	—	—	—	— 19 „
5 „	—	—	—	—	— 17 „
6 „	—	—	—	—	— 33 „
7 „	—	—	—	—	— 1 „
8 „	—	—	—	—	— 11 „
10 „	—	—	—	—	— 15 „
12 „	—	—	—	—	— 2 „
életfogytig	—	—	—	—	— 6 „
(4 nő és 2 férfi. Lelánczolásra ítélve közülük 2 nő és 1 férfi.)					

Összehasonlítás kedvéért lássunk későbbi időből való adatokat is jelesen lássuk először egy 1806. június 6-án kelt, a rabok erkölcsi magaviseletét

¹⁾ A bizonytalan ideig tartó büntetésre érdekes példát találunk Fraknoi Vilmos a „Martinovics és társainak összeesküvése ez. művében. Ugyanis Réz József 1795. elején Gyulán tartózkodván forradalmi szellemű nyilatkozatai által alkalmat nyújtott ellenségeinek, hogy mint veszedelmes embert tüntessék föl. Megindították ellene a felségsértési pert. A kir. tábla bebizonyítva látta, hogy vádlottban megvan „a romlott lélekből eredő rosszakarát magas foka és a Király vesztére törekvő szándék,“ minélfogva a fő- és jószágvesztés ítéletét mondotta ki, melyet a hétszemélyes tábla is megerősített; a királyi kegyelem meg nem határozott ideig tartó fogságra változtatta át a büntetést.“

395 és 396 lap.

föltüntető évnegyedi kimutatásnak, az elítélés alapjául szolgáló bűntényekre és az azokért kiszabott büntetésekre vonatkozó adatait:

Lássunk most egy

1810. május 2-áról való erkölcsi kimutatást:

Elítéltetett:

lopásért — — — — —	17	rab	1—6	évre
lopásokért — — — — —	6	„	2—4	„
ismételt lopásokért — — — — —	8	„	1—8	„
lopás és istenkároml.-ért — — — — —	1	„	2	„
lopás és verekedésért — — — — —	3	„	2—3	„
lopás és emberölésért — — — — —	1	„	10	„
lopás és egyéb kihágásokért — — — — —	1	„	6	„
lopásban való bűnrészességért — — — — —	1	„	6	„
lólopásért — — — — —	2	„	3	„
csalásért — — — — —	3	„	1—10	„
idegen levelek hamisításáért, lopás, csalásért — — — — —	1	„	3	„
hamis levelek készítéséért — — — — —	1	„	6	„
gyújtásért — — — — —	2	„	2—3	„
gyújtás gyanújáért — — — — —	1	„	3	„
gyilkosságért — — — — —	6	„	3—10	„
lányon való erőszakért — — — — —	1	„	3	„
iskolás lányok erőszakos megbecs- telenítéséért — — — — —	1	„	6	„
istenkáromlásért — — — — —	2	„	2—6	„
káromkodás, szülei ellen való vétségért ²	2	„	8—10	„
alattvalóival való méltatlan bánásért	1	„	2	„
több kihágásért — — — — —	1	„	2	„

Összesen 62

Lássunk most egy

1810. május 2-áról való erkölcsi kimutatást:

Elítéltetett:

lopásért — — — — —	15	rab	1—9	évre
lopás és egyéb bűntényekért — — — — —	6	„	2—6	„
lólopás és verekedésért — — — — —	1	„	2	„
lopásért és gyújtás gyanújáért — — — — —	1	„	5	„
gyújtásért — — — — —	3	„	2—6	„
pénzes levelek föltöréséért és lopásért	1	„	10	„
orgazdaságért — — — — —	1	„	1 ¹ / ₂	„
rablásért — — — — —	3	„	6—8	„
útonállásért — — — — —	1	„	2	„
csalásért — — — — —	4	„	2—6	„

pénzhamisításért	— — — —	1	rab	2	évre
verekedésért	— — — —	1	"	3	"
verekedésért és káromkodásért	— — — —	1	"	2	"
atyjának vagy anyjának bántalm.-ért	— — — —	3	"	3—6	"
gyilkosságért	— — — —	3	"	10	"
ismételt gyilkosságért	— — — —	1	"	3	"
gyilkosság és egyéb bünt.-ért	— — — —	2	"	6	"
testvér-gyilkosságért	— — — —	1	"	3	"
gyermek-gyilkosságért	— — — —	2	"	1—10	"
gyermekgyilk. és házasságtörésért	— — — —	1	"	6	"
állattal való fajtalanosságért	— — — —	1	"	6	"
kicsapongó életért	— — — —	1	"	4	"
feslettség és szüleivel szemben való engedetlenségért	— — — —	1	"	2	"
felesége vagyonának eltékozlása, káromkodás és gyujtással való fenyegetésért	— — — —	1	"	6	"
istenkáromlás és egyéb kihágásokért	— — — —	3	"	4—8	"
sok és különböző kihágásokért	— — — —	1	"	6	"
ugyanazért	— — — —	1	"	bizonytalan időre	"

Összesen 61

1 évre van elítélve	— — — —	—	—	—	2	rab
1 ^{1/2} "	— — — —	—	—	—	1	"
2 "	— — — —	—	—	—	13	"
2 ^{1/2} "	— — — —	—	—	—	4	"
3 "	— — — —	—	—	—	9	"
4 "	— — — —	—	—	—	7	"
5 "	— — — —	—	—	—	2	"
6 "	— — — —	—	—	—	13	"
8 "	— — — —	—	—	—	3	"
9 "	— — — —	—	—	—	1	"
10 "	— — — —	—	—	—	5	"
bizonytalan időre	— — — —	—	—	—	1	"

Összesen 61

Egy 1813. ápril. 30-áról való erkölcsi kimutatás adatai:

Elítélve :

lopásért	— — — —	16	rab	1—8	évre
lopás és kicsapongó életért	— — — —	1	"	2 ^{1/2}	"
lopások, kihágások és csalásokért	— — — —	1	"	2	"
lopás és betörésekért	— — — —	1	"	3	"

lopásért gyújtás gyanujáért — —	1	rab	5	évre
lopás, káromkodás és gyújtással való fenyegetésért — —	1	"	6	"
lopás és istenkáromlásért — —	1	"	6	"
lopás és orgazdaságért — —	3	"	1—6	"
lopás és gyilkosságért — —	1	"	12	"
orgazdaság és számtalan büntény- ért — — — — —	1	"	1	"
csalásokért — — — — —	1	"	4	"
bankjegyekkel terhelt levelek föltöréséért — — — —	1	"	10	"
rablásért — — — — —	2	"	6—8	"
utonállásért — — — — —	1	"	6	"
gyújtásért — — — — —	4	"	3—6	"
szándékos gyújtásért — — — —	1	"	8	"
gyújtással való fenyegetésért —	1	"	3	"
káromkodás és gyújtásért — —	1	"	6	"
apjának bántalmazása és gyújtással való fenyegetésért — — —	1	"	6	"
istenkáromlás és szülei ellen való vétekért — — — —	1	"	8	"
istenkáromlás és anyjának bántal- mazásáért — — — —	1	"	6	"
gyilkosságért — — — — —	12	"	3—8	"
feleség-gyilkosságért — — —	1	"	12	"
feleség-gyilkosságra irányuló szán- dékért — — — — —	1	"	8	"
káromkodás és feleség-gyilk.-ért	1	"	6	"
gyermek-gyilkosságért — — —	1	"	10	"
gyermek-gyilkosság és házasság- törésért — — — — —	1	"	6	"
gyilkosság és kerítésért — —	1	"	2	"
véletlen gyermek-gyilkosságért —	1	"	2	"
házasságtörésért — — — —	1	"	2	"
csöndháborításért — — — —	2	"	2—6	"
nyilv. háborításért — — — —	2	"	6	"
káromkodásért — — — —	2	"	3—8	"
sodomia és gyermek-gyilkosságért	1	"	3	"
sok és különös kihágásokért —	1	"	bizonytalan időre ¹	

Összesen 70

¹) Bizonytalan időre elítéltet később nem utaltak be. A helyt. t. 1815. május 23-án.

Ebből a 70 rabból el van ítélve:

1 évre	3
2	"	6
2 ^{1/2}	"	1
3	"	10
4	"	10
5	"	3
6	"	18
8	"	9
10	"	7
12	"	2
bizonytalan időre	1

Összesen 70

Egy másik, 1816. ápril, 30-án kelt erkölcsi kimutatás a következő adatokat szolgáltatja:

El volt ítélve:

lopásért	—	—	—	—	—	16 rab	1—6 évre
lopásért és kicsapongó életmódért	2	"				2 " 2—4 "	
lopásért és istenkáromlásért	—	—	2	"		3—6 "	
lopásért és verekedésért	—	—	1	"		4 "	
rablásért és egyebekért	—	—	3	"		6—10 "	
utonállásért és gyilkosságért	—	—	2	"		8 "	
utonállásért és lopásért	—	—	1	"		3 "	
utonállásért és erőszakos nemi köz.-ért	1	"				3 "	
templomrablásért és csalásokért	—	—	1	"		8 "	
gyújtásért	—	—	—	—	6	" 3—8 "	
káromkodás és gyújtással való fenyegetésért	—	—	—	—	1	" 2 "	
szüleinek bántalmazásáért	—	—	—	—	2	" 3 és 10 "	
szüleinek bántalmazásáért és tűzzel való fenyegetésért	—	—	—	—	1	" 6 "	
mostoha gyermekeivel való kegyetlen bánásmódért	—	—	—	—	1	" 3 "	
véres verekedésért	—	—	—	—	1	" 2 "	
verekedésért és káromkodásért	—	—	—	—	1	" 1 "	
gyilkosságért	—	—	—	—	9	" 3—10 "	
férj-gyilkosságért	—	—	—	—	2	" 10 és 12 "	
gyermekgyilkosságért	—	—	—	—	2	" 6 és 10 "	

14932. sz. a. azt írja Gömör megyének, hogy „a Szegedi Fenyítő Házba olyan Rabok, a kik határozatlan idei Rabságra elítélve vannak, bé nem vétetethetnek.”

istenkáromlásért — — — — 2 rab	2 és 3 évre
istenkáromlásért és egyéb kihágásokért 2 „	3 és 4 „
nyilv. csöndháborításért és egy esetben még tűzzel való fenyegetésért is 3 „	1—6 „
éjjeli hatalmaskodásért és lopásokért 1 „	12 „
szándékolt feleség és öngyilkosságért 1 „	8 „

Összesen 64

a kik közül 55 férfi 9 nő.

Ebből a 64 rabból el van ítélve:

1 évre	4
1 ^{1/2} „	1
2 „	8
3 „	10
4 „	6
5 „	2
6 „	13
8 „	10
10 „	8
12 „	2

Összesen 64

Egy 1821-ből való erkölcsi kimutatás szerint:

El volt ítélve

lopásért — — — — 2 rab	10—12 évre
lopás és rablásért — — — 1 „	10 „
lopás, utonállás és templomrablásért 1 „	6 „
lopásért és a f.-házban elkövetett kihágásokért és ottan való lázadásért 6 év + 4 hó	
összesen — — — — 1 rab	12 évre és 4 hóra
orgazdaságért — — — — 1 „	5 „
gyűjtésért — — — — 1 „	8 „
gyűjtésért és a f.-házban elkövetett lopásért 8 év + 6 hó	1 „ 8 évre és 6 hóra
gyűjtés, lopás és kicsapongó életmódért 1 „	6 „
lotteriában való gonoszságért — 2 „	2—5 „
szüleinek bántalmazásáért — — 1 „	10 „
férje meggyilkolásában való egyetértésért — — — 1 „	10 „
gyermek-gyilkosságért — — — 1 „	6 „

gyilkosságért és a f.-házban
elkövetett házasságtörésért
10 év + 6 hó — — — — 1 rab 10 évre és 6 hóra
gyilkosságért és utonállásért
s a f.-házban való láza-
dásért 8 év + 6 hó — — 1 rab 8 évre és 6 hóra

Összesen 16

a kik közül 11 férfi és 5 nő.

El van ítélve közülök :

2 évre	1
5 „	2
6 „	3
8 „	1
8 évre és 4 hóra	1
8 évre és 6 hóra	1
10 „	4
10 évre és 6 hóra	1
12 „	1
12 évre és 4 hóra	1

Összesen 16

Az 1820—1831 évi törzskönyv.

Még egy törzskönyv került elő Szeged v. levéltárából¹⁾ melyet 1820. ápril 18-tól kezdve vezettek 1831. szept. 20-ig.

Rovatai:

Vezeték- és keresztnév.

Született mely országban, megyében vagy kerületben és helységben.

Kora.

Vallása.

Állapota.

Foglalkozása.

Az intézetbe való beszállításának napja.

Büntetési idejének tartalma.

Büntetési idejének kezdete az 1820. február 29-én 5860/64. sz. a. kelt rendelet szerint.

Büntetési idejének vége.

A törv. hatóság, mely a rabot elítélte.

A rab bünténye.

Hetenként hány nap böjtje van.

¹⁾ Ennek czímlapja: Königl. Corrections Institut zu Szegedin. National Hand Grund-Buch der Männlichen sowohl als Weiblichen Sträflinge. — — — Ausgearbeitet den 18-ten April 1820. Mannale Praefecti.

Elítéltetett:

nehéz vasra

katona vasra

lábvasra

köz munkára.

Megszökött az intézetből.

Visszahozatott.

Szökésben töltött idő, év, nap.

Személyleírás.

Elbocsátatott.

Egyéb megjegyzések.

A törzskönyv adatai szerint a rabok összes forgalmi létszáma az irt naptól 1831. szept. 20-ig terjedő 11 $\frac{1}{2}$ év alatt 64 volt. Ebből férfi 55, nő 9.

A kik közül el volt ítélve:

lopásért — — — —	17	egyén	1—12 $\frac{1}{2}$	évre	
lopásért és házasságtörésért	1	"	6	"	
só-csempészetért, — — —	1	"	1	"	
uradalmi pénztár meglopásá- ért — — — —	1	"	3	"	
okmány-hamisításért — —	1	"	1	"	
a lottéria megcsalásáért —	2	"	2— 5	"	
templomrablás és csalásért —	1	"	8	"	
rablások és tolvajságért —	1	"	10	"	
útonállás és templomrablásért	1	"	6	"	
gyujtásért — — — —	2	"	3— 8	"	
káromkodás és gyujtással való fenyegetésért — —	1	"	1	"	
káromkodásért — — —	1	"	3	"	
káromkodásért és bűnös élet- módért — — — —	1	"	3	"	
káromkodásért és bíróság gya- lázásáért — — —	1	"	6	"	
gyilkosságért — — —	1	"	10	"	
magzattal bíró feleségének ke- gyetlen meggyilkolásáért	1	"	12	"	
feleséggyilkosság és káromko- dásért — — — —	1	"	5	"	
gyilkosság és útonállásért —	2	"	8— 8	"	4 hó
gyilkosság és bűnös életért	1	"	5	"	
gyilkosság és házasságtörésért	1	"	3—10 $\frac{1}{2}$	"	

férje meggyilkolásába való beleegyezésért — —	1	egyén	10	évre
férjgyilkosság szándéka és bü- nös életért — — —	1	"	3	"
gyermekgyilkosságért — —	2	"	1—6	"
véres verekedés és káromko- dásért — — — —	1	"	1	"
fölbujtásért és verekedésért —	1	"	2	"
atyjának illetőleg szüleinek bán- talmazásáért — — —	2	"	10	" 3 óra
atyjának bántalm. és lopásokért	1	"	3	"
atyjának vérengzéseért — —	1	"	6	"
házasságtörés és káromkodás- ért (nő) — — —	1	"	5	"
zendülés és nyugalomhábori- tásért — — — —	6	"	2—3	"
különféle büntényekért — —	3	"	2—5	"
sokféle kihágásért — —	1	"	1	"
különféle kihágások és lopá- sokért — — — —	1	"	3	"
bűnös életmóddért — — —	1	"	1	"
bestiálításért — — — —	1	"	4	"

összesen 64 egyén.

Visszaeső volt közülök — — — —	12	egyén
ebből lopásba visszaeső — — — —	11	"

A 64 egyénből el volt ítélve

3 hónapra — — — — —	1	egyén
1 évre — — — — —	9	"
2 " — — — — —	13	"
2 ¹ / ₂ " — — — — —	1	"
3 " — — — — —	10	"
3 " — — — — —	1	"
4 ¹ / ₂ " — — — — —	5	"
5 " — — — — —	6	"
6 " — — — — —	5	"
6 " és 3 óra — — — — —	1	"
8 " — — — — —	2	"
8 ¹ / ₂ " — — — — —	1	"
8 " 4 óra — — — — —	3	"
10 " — — — — —	5	"

10 ¹ / ₂ évre	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	egyén	
11 „ és 2 óra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	„	
12 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	„	
12 ¹ / ₂ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	„	
—————										összesen	— 64	egyén.

b., A rabok osztályozás
Nemes és más rabok
A pécsi diákok

A büntetés végrehajtását az arra vonatkozólag kiadott, eredeti szövegükben az Okmánytárban, magyar fordításban pedig a IV. fejezetben közölt Utasításokból ismerhetni meg.

Az Utasításokban foglaltak kiegészítésére szolgálnak az alábbi adatok.

Az 1787. deczemb. 18-án 44487. sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelet szerint a raboktól a magukkal hozott vagy nekik küldött pénzt el kell venni, eltenni és elbocsátásukkor kell azt nekik kézbesíteni. Borotvájukat is el kell venni és eltenni. Nem szabad őket borotválni, hanem szakállukat időnként az örök kell, hogy ollóval levágják.

Szilágyi András rab megszökése alkalmából az igazgatóság által 1806. aug. 4-én 155. sz. a. tett jelentésben¹ a napi rend ekképen van leírva:

1 -szőr. Reggel 5 órakor az igazgató vagy ellenőr jelenlétében kinyitják a hálósobákat és az ima elvégzése után minden rabot megvizsgálják, hogy nincs e nála valamely szerszám elrejtve, aztán a legszigorúbban megvizsgálják a bilincseket, *,6 órakor a rabok átadatnak az öröknek közmunkára kísérés végett és komolyan meghagyatik az öröknek, hogy vigyázzanak rájuk, a raboknak pedig, hogy engedelmeskedjenek az öröknek és tisztességesen viselkedjenek mindenkivel szemben, egyszersmind szigorú büntetés alatt megtiltatik úgy a katonáknak mint a raboknak minden kihágás.

2- szor. 8 órakor kiküldetik a káplár mindenüvé a hova rabok dologra küldettek, úgy a rokkant katonák, mint a rabok megvizsgálására.

3- szor. 11 órakor a rabok az örökkel mind haza jönnek ebédre, az általunk naponta megízelt és megvizsgált ételt elfogyasztván 12 órakor olyan módon, mint reggel közmunkára küldetnek ki és este 6 órakor a munkáról visszatérvén, minden rab szigorúan megvizsgáltatik és tiltott ivásban vagy más kihágásban találtatván, a nemesek elzárással és böjttel, a nem nemesek pedig bot- vagy veszzsöcsapásokkal büntettetnek.

A rabok tehát nem részesültek valamennyien egyenlő bánásmódban. A f.-ház igazgatójának a helyt, t.-hoz 1804. febr. 17-én kelt jelentésében az áll, hogy: hiányoznak a mindkét nemű olyan rabok számára való alkalmatossá-

¹) Orsz. levéltár 16061 1806. sz.

²) Közmunkának neveztek minden rabmunkát.

gok, kikel legkegyelmssebb cs. kir. Fenségednek, nem különben a Magas kir magy. Helyt. Tanácsnak intézkedéséhez képest vagy az ország törv. hatóságainak és a magas felsőbb ítélői székek bírói ítéletének megfelelően, akár előbb viselt rangja, akár köz-érdemei miatt, akár más ötletből el lehet és el kell különíteni. Továbbá az 1806. decz. 14-én 237. sz. a. kelt igazgatósági jelentés szerint „ebben a f.-házban mindig volt néhány rab, a kit vagy nemessege, különös nevelése, vagy más közérdemei miatt a többi rabtól megkülönböztettek és külön zárva őriztek.“¹

A nemes emberekkel sok baja volt az igazgatóságnak. Panaszkodott is e miatt több ízben. 1804. július 5-én 193. sz. a. tett fölterjesztésében pedig azon kérést intézte a helyt, t.-hoz, hogy „engedtessék meg, hogy azokat a rabokat is, a kik nemes emberek, a kiknek száma, csak a férfiakról szólva a 40-et meghaladja és a kik közt vannak marha- és juh-pásztorok társaságában, marhák közt fölnőtt teljesen neveletlen és rossz erkölcsük miatt elitéit paraszt és a legalsóbb rendűekhez számítható emberek is, a kik azonban történetes születésüknél fogva nemesek lévén, a hazai törvények szerint a pálcza-, korbács-, vagy veszsző-büntetéstől mentesek s a kiket a másként mint a kiadott ideigl. utasításban meghatározott módon fenyíteni tilos, a mennyiben kihágást követnek el és enyhébb büntetésekkel javulásukat elérni nem sikerül, szigorúbb büntetésekkel u. m. pálcza-, vagy egészségükre való tekintettel korbács- vagy veszsző-csapásokkal (a katonák és tanulók példájára, a kiket családi és személyes előjogaikra való tekintet és különbség nélkül fenyíteni szoktak) ezen a helyen u. m. egy igazságügyi — politikai felső iskolában, ha nem is nyilvánosan, de legalább külön és zárt helyen meg lehessen büntetni.“

A helyt. t. pedig július 17-én kelt válaszában megtagadta az engedélyt mondván, hogy „a nemes rabok által fenyítésük idejében elkövetendő kihágásoknak minő büntetéssel való megfékezését illetőleg az ideigl. utasításban előszabott zsinórmértéktől a legfelsőbb jóváhagyással megerősítendő és innen annak idején közlendő további utasításig eltérni nem lehet, ha azonban az üdvös intések és súlyosabb börtön, valamint a nehezebb vas semmit sem segítene, akkor szigorúbb börtönre is rá lehet őket szorítani.“³

¹) Orsz. levéltár 275,1806. sz

²) O. 1. 15963 1804.

³) „Nemesek, és a kiket a törvény azok neve alá foglalva értett, nemkülönb sz. kir. városok polgárai, míg polgárjoguktól ítéletileg meg nem fosztattak, testi fenyíték alá nem vétettek. A polgárok testi fenyítését 1764. jan. 18. udv. rendelet tiltotta és e tilalmat 1779. nov. 9. 29920. 1812. aug. 12. 19838. sz. helyt. t. int. újra megerősítette.“ Dr. Pauler Tivadar. Biintetőjogtan. Pest. 1872. III. kiadás 172.

A nemesek s a sz. kir. városok polgárain kívül az u. n. honoratorok is mindenkor mentesek voltak a botbüntetés alól.

A botbüntetés különben mint rendes büntetési nem ma még csak Angliában áll fenn. Mint fegyelmi büntetés Poroszországban és Észak-Amerikában még most is alkalmazásban van.

A f.-ház főlügyelője Berzeviczy Pál helyt, tanácsos is nagyon megbotráncozott a nemes rabok magaviseletén és a velük való bánásmódra nézve a következő javaslatot terjesztette a helyt, t.-hoz 1807. szeptember 24-én kelt jelentésében.'

A nemes rabok a nem nemesektől elkülönítendőek nem kiváltságaik tekintetéből, hanem a zavarok kikerülése végett, a miket némelyek vakmerősége kiváltságának védelme alatt előidéz. Valóban a f.-ház tiszteletre méltóságával és békességével nem egyeztethető össze — folytatja, — hogy ezek a többi rabokkal összekegyedett, káromkodásokkal, gyalázkodásokkal és kiabálásokkal istentelenségüket súlyosbító nemesek enyhébb bánásmódban részesüljenek, mint a többiek, a kik őket látják, hallják, a kikkel kisebb bűneikért keményebben kell bánni.

----- Ha más módon nem lehet, törvénnyel kell gondoskodni arról, hogy a mely nemes ember idézve és elmarasztalva ezen intézetbe szállítatik, az ő előző és legfájdalmasabb büntetését megkülönböztetésének megszűnésében érezze; a munka alól, mely a fenytésnek és a jövőben megkezdendő hasznos életnek csaknem egyetlen üdvös segédeszköze, senki ki ne vétessék, ha csak valakit egészségi tekintet nem mentesít és a helyben elkövetett új kihágások minőségéhez képest test-sanyargató büntetéseknek is különbség nélkül alája vethethessék.

Abból az alkalomból, hogy 1807. márczius 1 -től 2-ára virradó éjjel 4 nemes rab szökött meg egyszerre, kitörvén a falat, föltörvén az ajtókat — azt írja Rác igazgató márczius 9-én 34. sz. a. kelt jelentésében,² hogy „főként a nemesek fejei és vezetői minden rossznak, a kiknek száma jóval fölülhaladja a többiekét s a kiket csak is a közönségesen lyuknak nevezett börtönbe való bezárással lehet büntetni, de a kik ezt a büntetést semmibe sem veszik. ----- “

A nemesek nemcsak a testi büntetés alól való mentesség előjogát hozták magukkal a f.-házba, a hol a nem nemes raboktól elkülönítve, tehát meg-

Ezt a büntetést nálunk az 1843: XII. t. ez. a nemzeti őrsereg tagjaira nézve megszüntetvén, a kúriai gyakorlat is föl kezdett hagyni annak alkalmazásával. Az 1861-iki orsz. bírói értekezlet büntettekre nézve egyáltalán megszüntette, a kihágásoknál azonban fönnhagyta s csak az 1871: LII. t. ez. törölte el a testi fenytés egyéb nemeivel együtt. Dr. Márkus Rezső: Magy. Jogi Lexikon. Bpest. Pallas. 1899. II. k. 278. Blätter für Gefängnissskunde redigirt von Dr. jur. v. Engelberg. Heidelberg. 1900. 34.-ik kötet 62.

Az 1871. évi idézett t. ez. 1 §-a így hangzik: A testi fenyték mint fő-, mellék-, vagy súlyosító büntetés, továbbá mint fegyelmi büntetés, úgy bűnvádi, mint rendőri esetekben többé nem alkalmazható. 3. §-a pedig: Hasonlóul eltöröltetik mindennemű bilincsnek, mint büntetésnek alkalmazása.

A katonaságnál a testi fenytéket a véderőről szóló 1868: 40. t. ez. 54. §-a szüntette meg, kimondván, hogy a törvény hatályba lépte napjától testi fenyték és rablánczbüntetés az álló hadseregben (hadi tengerészeiben) és honvédségben többé nem alkalmazható.

¹) O. L 20424 1808.

²) O. 1. 5979/1807.

különböztetve voltak, hanem társadalmi kiváltságos helyzetük külső jeleit is. Ha módjukban állott ugyanis díszes ruhában jártak. Hiszen mindenik rab a saját ruháját viselte, ha volt neki s a míg tartott benne. A nemes urak közül tehát ki mentében, ki bundában vagy subában esetleg szűrben, meg piros mellényben, ki pedig mák színű ujjasban és nadrágban, czopfosan s béköba vert lábán sarkantyús csizmában járt."

Különös bánásmódban részesültek a pécsi diákok is. Ezek a pécsi akadémiai növendékek négyen voltak. Templom-föltörés és a szentek szobrainak megszenteltelenítése miatt 2 illetőleg 1 — 1 évi vasban és hetenként két napon kenyeren és vizen való böjt mellett kitöltendő f.-házra voltak elítélve és 1803. április 19-én utalták be. Még 5 bűntársuk létezett, ezekre azonban az 1803. márczius 7-én kelt ítélet a megyei börtönben kitöltendő $\frac{1}{9}$ évi büntetést szabott ki.²

Ráczy Elek igazgató 1805. június 16-án 182. sz. a.⁴ azt jelentette ezekről a helyt, t.-nak, hogy:

„Madarász Jánost és többi bűntársát u. m. Király Jánost, Németh Ferenczet és Jovanovich Mátyást nevezett Ráth József (azon az alapon, hogy ezek saját költségükön kitöltendő fogságra ítéltettek) az itten való élmező által a többi összes raboknak készíteni szokott közönséges ételre sohasem szorította reá, de ugyanazon Ráth velük külön ételeknek általa való szolgáltatására nézve szerződésileg egyezett meg; és a nevezett ideigl. igazgató el-távozása után is azon rabok soha sem a közös, de (az ők külön élmezését mint a hivatalunkkal össze nem egyezhetőt és avval ellenkezőt elvállalni közülünk egyik sem akarván) a saját maguk által készített ételkkel éltek; a közételből és a kenyérből őket illető részt pedig készpénzben, egy ételporcziót t. i. naponta 2 krajczárjával, kenyeret pedig a körülmények szerint azaz a piaci és a sütővel szerződésileg megszabott árban — — azon rabok kezéhez hetenként kiadtuk.“

A szegedi f.-házban a mint fönnebb láttuk $\frac{1}{9}$, évtől 12 évig, illetőleg életfogytig tartó szabadságvesztés-bíntetést hajtottak végre. Voltak ott javulásukig való büntetésre ítélt feslett életű ifjak, a kiket most börtönre, fegyházra ítélnének. Első büntényesek és visszaesők.' Szóval a régi f.-ház e tekintetben kellenél jobban hasonlított a mai szegedi kér. börtönhöz és a budapesti orsz. gyűjtő-fogházhoz.

1) Lásd a Szökések című fejezetben a szökevények személyleírását.

2) O. I. 9305/1803.

3) O. I. 15951/1805.

A f.-házba különben az 1791-ik éven innen életfogytig 'elíteltet nem szállítottak be.¹

A helyt. t. 1804. novemb. 13-án, Pozsony megyének azon fölterjesztésére, hogy az örökös rabságra és munkára ítélt Barsan Katalin a szegedi f.-házba befogadtassék ... 24775. sz. a. azt válaszolta, hogy kérése nem tejesíthető, mert a f.-ház természetével és rendeltetésével ellenkeznek, hogy örökös rabságra ítélt büntettek zárassanak be oda, mivel azon intézetnek a bűnösök javítása a célja, a kik aztán megbűnhődvén, a polg. társadalomnak visszaadotnak; annál kevésbé lehet a kérdéses rabnót oda becsukni, — folytatja a leirat — mivel elülcímzett Uraságtok jelentése szerint ő rabtársainak rendkívül való gonosztsággal kárhozatos tanácsokat adni nem átalja, ennélfogva méltán lehet tartani attól, nehogy a f. házbeli társait a javulás útjáról példájával és sugalmazásával letérítné.

1817-ből is ismerünk rendeletet, mely a megrögzött gonosztevőket kizárja a f.-házból. Ez a rendelet a helyt. t.-nak 1817. márczius 4.-én 6436. sz. a. a törv. hatóságokhoz intézett körrendeleté, a mely így szól: Miután észleltetek, hogy a szegedi f.-házban levő rabok javulásukhoz nagy részben csekély, nagy részben pedig semmi reményt sem nyújtanak, holott a büntetés célja a f.-házban főként, nemcsak a bűnhődés, hanem kiváltkép az erkölcsi oktatás által való javítás is, annálfogva és tekintettel arra, hogy a megszőkött gonosztevők példája ragad és a javulást akadályozza: a törv. hatóságok utasítatnak, hogy azon javíthatlan büntettek, a kiknek halálos büntetése kegyelemből változtatatik meg és a kikre a halálos büntetéssel egyenlő értékű büntetés szabatik ki — büntetésüknek jövőre ne a f.-házban, hanem a törv. hatóságok börtönében való kitöltésére ítéltessenek.

¹) Az előtt igen.

A helyt. 1787. aug. 21-én abból az alkalomból, hogy Reiss Antal Flilöp sokféle vétek miatt hadbíróilag mindkét arczán való megbélyegzése után legsúlyosabb bilincsekben való külön lélánczolásra és kenyér és víz és évnegyedenként 50 pálczacsapás elszenvéde mellett életfogytig tartó börtönre ítélt egyén Szegedre szállítottott: jelenti, hogy ilyen rendkívüli gonosztevők számára való helyiség nincsen ott, ezért őt egy 20 személynek való kaszamatában láncozták le, a hol félős, hogy a tél szigorúságát nem állja ki. A f.-ház végcélja a rab javítása. Ha pedig a f.-házat ebből a szempontból tekintjük, akkor úgy látszik, hogy ilyen rendkívül való gonosztevők nem valók oda. Átível valószínű, hogy több ilyen gonosztevőt fognak oda szállítani, külön börtönöket kell elkészíteni, az őrseget szaporítani. Azt pedig a ház jövedelme nem bírja meg. A helyt. t. kéri ennélfogva, hogy szállítsák ezt a rabot máshova.

A válasz az volt rá 1787. szept. 3-án hogy: miután Reiss Antal a kir. hétszemélyes táblának nyilatkozata szerint legfelsőbb rendeletre szállítottott a szegedi f.-házba: intézkedni kell, hogy számára a f.-házban alkalmas börtön alakíttassék és ha erre a f.-ház jövedelme nem volna elegendő, a szükséges költségeket a kincstár fogja viselni.

O. l. 29964. 10820 és 10823/1787.

A szóban levő Reiss 1787. szept. 26-án meghalt. Egy életfogytig hasoló módon lélánczolásra ítélt nőt Kratky Borbálát is szállítottak be ugyancsak 1787-ben.

Elrendeltetik egyszersmind, hogy a mennyiben az eddig nem történt volna meg, jövőre a f.-ház igazgatósága az illető törv. hatóságokat, a melyeknek területéről a büntetettek oda szállítatnak, minden egyes rab szabadulásakor, annak fogsága alatt tanúsított erkölcsi magaviseletéről és arról, hogy javulásához minő reményt nyújt? lelkiismeretesen értesítse.

Ezen intézkedésekből szépen kidomborodik a f.-ház célja és kitűnik, hogy a rabok javítására milyen nagy súlyt helyezett a kormány. Ez okból kívánt be minden évnegyedben kimutatást erkölcsi magaviseletükről.

Egy ilyen évnegyedi kimutatás betérjesztése alkalmából 1822. ápril 23-án azt írja a helyt. t. az igazgatóságnak, hogy a kimutatásból kitetszőleg sok kevés reményt nyújt javulásához és az 1817. január 14. 1045. sz. a. kibocsátott rendeletére való hivatkozással meghagyja ennél fogva, hogy a rossz kálkulussal jelzett rabok javításáról és fenyítéséről hathatósan gondoskodjék s azokat jó magaviseletre vezetni igyekezzék.

Erre az 1817-ben kibocsátott rendeletre az igazgató azon évi február 26-án azt válaszolta volt:

„hogy az igazgatóság a javítást az intézet főczéljának tekinti és megfeszített erővel törekszik annak elérésére, minden intéshez, minden megszólításhoz tanítást fűz hozzá,

az intézeti lelkész kitünően teljesíti tisztét, hetenként kétszer misézik és minden vasár- és ünnepnapon prédikál, sőt arra is ajánlkozott, hogy azokon a napokon d. u. olykor-olykor hitoktatást is tartson és lehetőleg megértesse úgy a tévelygőkkel, mint a gonosztevőkkel a javulás szükségességét.

Szép és nagy az intézet célja: elfajúlt embereket megjavítani, minden más f.-ház ezen magas célt könnyebben elérheti, mint az itten való, mert minden más intézet önálló, meg van a jövedelme, van saját lelkésze és fölügyelője, az itten való pedig saját sorsára van hagyatva!

Különböző vallási!, büntettü, jobbára kegyelem útján ide ítélt durva, minden emberi érzés és erkölcs nélkül szűkölködő gonosztevők jönnek ide és a helyett hogy őket az emberiségtől elkülönítenék, kereset végett közmunkára kell küldeni, egy tehetetlen rokkant őrzi őket, a ki örül hacsak engedelmeskednek neki, a szökés majdnem kikerülhetetlen, mert mindenik rab a saját parasztruháját viseli és nincsen más megkülönböztető jele mint a békó.

Minden f.-háznak önállónak kellene lennie, az itten való nem képes magától fönnállani, a rabokat munkára kell hogy küldje és a kaszamaták egy részét a dohány-igazgatóságnak bérbe kell hogy adja, a mi előnyös a pénztárra, de hátrányos a fegyelemre nézve, mert ennél a jövedéknél nyáron naponta 3—400 ember foglalkozik, ilyen néptömegnek kell szabad ki és bejárást engedni s az őrszem képtelen valamennyit megvizsgálni és így itt csak árnyéka van a rendnek!

A helyiségek csekély száma is akadályozta az erkölcsi javítást. A teljesen elvetemedett elbeszéléseivel gyakran magához hasonlónak képezi a fiatalságot, tapasztalatlansága vagy véletlen folytán eltévedett.

Ez az igazi képe a f.-háznak.“

Szóval a javítás célul ki volt tűzve, de bizony csak a papíron maradt az! A raboknak fönnebb említett osztályozásáról különben maga a helyt. t. is intézkedett¹ 1808. október 18-án 22985. sz. a. „a f.-házbeli följelentett kihágásoknak és rendtelenségeknek a voít Csongrád megyei alispán, jelenleg helyt, tanácsos (Babarczy Imre) által megejtett vizsgálata alkalmából“² akképen:

Addig is, inig ezen intézet rendezése bekövetkeznék, a rabok kihágásainak és veszedelmes törekvéseinek megelőzésére a legalkalmasabb lesz, hogy a nemes rabok a közrendüektől egészen elkülönítessenek, valamint azok is, kik atyjuk akaratóból csak is javulás céljából küldettek a f.-házba, kiknek ennél fogva valamely közönséges és súlyosabb vétek gyalázatossága a becsületnek és tisztességnek érzését nem oltotta ki lelkükből — a raboktól különválasztandók és a többiek szemtelenségének látásától és hallásától távol tartandók és úgy intézendő, hogy ezek erkölcsös olvasmányok, vagy a lelkészekkel való gyakori beszélgetés által a jó és tisztességes életre való vágyakozásnak múltjukat megbánván, megnyerhetőek legyenek.“

Ilyen „atyja akaratóból“ javítás végett beküldött ifjú volt Prietto Venczel, a kit a helyt. t. 1791 novemb. 14-én utalt be a f.-házba.⁴ A beutaló rendelet így hangzik: Prietto Mihály hadnagy kérésére megengedtetik, hogy javíthatatlan fiát Venczelt saját költségén ezen f.-házba szállítsa, ottan való élelméről

¹) A lipcsei fogházban is volt 1846-ban egy jól bútorozott szoba előkelőbb egyének számára. A bezárt diákokat is elkülönítették a többi foglyoktól.

Appert. II. kötet 1. és 2.

Az 1839. évi badeni javaslat szerint, a műveltebb osztályhoz tartozó személyek számára a f.-házban, a dolgozó házban és a fogházban külön helyiség rendezendő be.

Fayer László: Az 1843-iki büntető javaslatok anyaggyűjteménye 126. és 127.

²) Szeged o. 1. 339 1808.

³) Feslett erkölcsű ifjaknak javítás végett a szülék kérésére f.-házban való elhelyezésére szokásos dolog, mondhatni rendszer volt más államokban is. Howard 1775-ben megkezdett utazása alkalmából azt írja erről, hogy Hollandiában és Németországban a legtöbb f.-házban külön szobák vannak a hol fiatal embereket, a kik bűnre és istentelenségre adták magukat, szüleik kérésére addig tartják elzárva, míg leményt nyújtanak javulásukra.

Ueber Gefängnisse u. Zuchthäuser. Leipzig. 1780 Weygand. 250.

Ez a szokás azonban a XVIII. századnál is régiebb. Amsterdamból terjedt el, a német hanzavárosok révén. A XVII. század irodalmában ez mint a f.-házak egyik normális célja gyakran említetik.

Dr. Rippel: Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft. Berlin, 1898. Guttentag. XVIII. kötet. 653.

⁴) Szeged o. 1. 21360 1791.

és ruházatáról gondoskodni s a befogadásért és őrizésért a háznak napjára 3 krt fizetni tartozván.

Az igazgató utasítatik a nevezett javítás céljából átadandó Venczel fiúnak az említett föltételek mellett való befogadására, főgondja lévén őt erejéhez és képességéhez mért, de nem a f.-házon kívül végzendő munkára rászorítani, aztán magaviseletéről ide minden évnyegyedben jelentés teendő.

Az igazgató a következő évben kétszer egymásután azt jelentette, hogy a fiú csöndes és engedelmes. A harmadik jelentés szerint nyugtalan és engedetlen, a negyedik szerint nem akar dolgozni s a vallást sem tiszteli. A helyt. t. 1793-ban elrendelte, hogy a makacs P. Venczel 6 hétig a többi rabokéhoz hasonló élelemben részesítessék és munkával foglalkoztassák. Három hónap múlva pedig úgy intézkedett, hogy mivel nevezett javulásának nem adta semmi jelét, a közlő télen neki ne adassék más élelem mint a többi raboknak és a ház területén végzendő munkára szorítassék.

Úgy látszik, hogy a szigorú bánásmódnak volt foganatja, mert a helyt. t. 1794. április 18-án kelt rendeletével az apa avval indokolt kérésére, hogy fia javulásáról értesült, meghagyta, hogy P. Venczel kellő intések után szabadon bocsáttassék.

Egy Michlshausen Lajos nevű 16-ik évében járó előkelő bécsi ifjút is beutaltak 1793. október 18-án¹ a f.-házba szülei kérésére, javítás végett, mivel feslett életet folytatott, szüleit több ízben meglopta s a lopott pénzt Bécs külvárosainak félreeső zugában tolvajok és más rossz népség társaságában elverte. Szülei, fiók fölvétele iránt való kérésüket avval indokolták, hogy őt 2 hónapra a „rendőri házba“ adták be, de mivel belátták, hogy olyan tűrhető fogság s a hozzá hasonló „kaliberűek“ társasága az ő javulására nem sokat használna, mivel növésénél fogva katonának nem lehet adni és mivel Bécsben fájdalom nem léteznek olyan intézetek, a hol ilyes romlott ifjak erkölcsös magaviseletre lennének vezérelhetők, ennél fogva kérik, hogy fiók a szegedi f.-házba fölvéttessék és ott tartassék, a míg romlott lelkülete megjavul és megtérésének tanúbizonyságát adja.

A helyt. t. beutaló rendelete szerint a fiú magaviseletéről időnként jelentés teendő s a tartás megtérítése a szülővel magával intézendő el.

A fiatal Br. B „y Ferencz is ebbe a kategóriába tartozott. 1797. szept. 12-én utalták be ezen „elfajult ifjút“ atyja kérésére oly utasítással hogy ereje és képességéhez mért munkával foglalkoztatandó, de nem a házon kívül és hogy magaviseletéről negyedévenként jelentés teendő. Más adatunk nincs róla, mint hogy 1800. február havában még az intézetben volt és hogy a kápolna mellett levő külön szobában lakott, a melynek ajtaja éjjel — nappal zárva volt.

¹) O. l. t. 24907/1793.

Még egy ifjú neve fordul elő 1792-ben, a kit szintén meghatározatlan időre szállítottak be.

c., Hadbíróilag elítéltek. Székely alezredes.

Volt eset rá, hogy katonai rabokat is küldtek a f.-házba.¹ Pl. 1789-ben január 16-án utaltak be egy Splényi-ezredbeli privát hadapródot 6 évre, a ki „szökés és hamisítás büntette által, a katonai állásra érdemetlennek tanúsította magát.“

Ezt megelőzőleg 1786. június 19-én szállították be Székely László alezredes testőrőhadnagyot, a ki „rosszul felhasznált kincstári pénzek“ miatt, vasban kitöltendő 4 évi f.-házra volt elítélve.²

Székelyt a hadsereg kötelékéből elbocsátván, a katonai rendre méltatlannak nyilvánították és megbüntetés végett a polg. hatóságnak adták át, azután tette elkövetésének helyén, Bécsben 3 napon át 2 óra hosszat szégyenpolczra állították ki és „mint hűtlen tisztviselőre“ czédulát akasztottak. A császár a reá kiszabott 8 évi börtönt, korára való tekintetből 4 évre mérsékelte.²

A Székely elítéltetése, annak idejében nagy port vert föl Bécsben. Egész kis irodalom keletkezett róla. A budapesti nemzeti muzeum könyvtárában 3 különböző kiadásban van meg egy 1786-ban megjelent röpirat, a melynek ismeretlen szerzője Székely mellett tör lándsát, de a ki csak azért áll ki a síkra, hogy alkalma legyen a császárra rátámadni azt hozván föl okúit, hogy a hadbíróóság ítéletét a helyett, hogy enyhítette volna, súlyosbította, pedig a Székely kezére bízott pénztárból a hiányzó 97.000 frtot nem ő lopta el, hanem a meghalt Lakner „testőrő számadó“ a kiből Székely teljesen megbízott és kire a a pénztár kulcsait mindenkor rábízta. De rá támad a császárra azért is, hogy „hűtlen tisztviselő“ fölíratú czédulával állíttatta Székelyt szégyenpolczra a

¹) Ma is küldenek honvéd rabokat, a szegedi kir. kér. börtönbe, mivel a honvédségnek nincs f.-háza. Ezekben a rabokon a hadbírói ítéleteket pontosan végrehajtják, jól lehet azok a magy. büntető törvényvel ellenkeznek, a mennyiben a magy. büntetőtörvény büntetés-súlyosbítást nem ismer, míg a katonai büntetőtörvény a büntetést időnként való böjttel és magánelzárással súlyosbítja.

A szegedi kir. kér. börtönbe ilyen honvéd hadbíróilag elítélt rabot 1899-ben pl. 21 -et, 1900-ban 25-öt szállítottak be. Ez utóbbiak között 15 nazarénus volt, a kik a fegyver átvételét s az avval való gyakorlatot megtagadván, „függelmezsértésért“ voltak elítélve.

Nazarénus rab volt a nevezett kir. börtönben 1898 végén 24, 1899 végén 33 és 1900 végén 32.

²) Szeged o. I. 43 1786.

³) O. I. 25612 4766.

Ez a nő, 59 éves volt testőr magával hozott a f.-házba, a kíséző levél szerin! 5 aranyat 22 frt 30 kr., 7 inget, 6 hálósapkát, 7 hálónadrágot, 7 pár harisnyát, 5 törülköző kendőt, 4 fehér zsebkendőt, 2 selyem nyakkendőt, 14 zsebkendőt sat. és 2 palack szilvapálinkát.

végből, hogy „az ő kedves katonádról a gyalázatot lehengetse és azt a tisztviselőkre mázolja“. Ennek a német szövegű röpiratnak¹ ugyanott létezik egy szintén nyomtatott magyar kiadása is, a melyből a fönnebbi idézeteket vettük és a melyhez hozzá van csatolva a császár védelmére írt válasz is.

Czíme ennek:

Elmés

Meg-Jegyzések,

Ama

Testőrző Fő Hadnagy

Székely

Gonosztétevényjéről,

és ennek

Büntetéséről.

Egy

Igazság Barátja

által.

Ehhez foglalódott

A Meg-Tzáfolás.

1786.

d., Lánczra fűzés.

A büntetés végrehajtására vonatkozólag meg kell említsük azt is, hogy a rabok u. n. pricseken² háltak. A pries abban különbözött az ágytól egyfelől, hogy nem volt helyéből elmozdítható, mert a földbe vert czövekekre fektetett deszkákból állott, másfelől, hogy szalmazsák rendesen nem járt vele. Abban is különbözött még az ágytól, hogy nem egy, hanem minél több ember számára készült. Ha csak lehetett, az egész fal hosszában végig nyúlt az. Néha egy helyiségben, a szembe levő falak mellett két ilyen hosszú pries is volt, a mely — az ötvenes évek végén és a hatvanas években legalább — nem lábon állott, hanem a földre volt fektetve.

Éjszakára³ a priesen egymás mellett fekvő és megvasalt rabok lábán levő láncz közepén alkalmazott karikán keresztül egy hosszú lánczot húztak, melynek egyik vége a falba volt erősítve, másik végét pedig az átellenes falhoz lakatolták oda. A rabok szükségüket a lábuknál levő ürülék csöbrökön úgy is végezheték.

¹) Czime: Freyinüthige Bemerkungen über das Verbrechen und die Strafe des Garde-Obrislieutenant Székely von einem Freund der Wahrheit. 1786.

²) Németül Bablatschen vagy Pablatschen volt a neve azoknak akkor.

Az ausztriai f.-házakban ma is használatban vannak. A bécsi tartományi fogházban levő pricsek 4—4 ember számára valók.

³) Perndl Ignác nyug. fegyintézet! igazgató szives közlése szerint, a ki 1858-ban lépett börtönügyi szolgálatba.

Ez az éjjeli hosszú rablánczra való fűzés, legalább a „nehéz vasra“ s valószínűleg a „lábvasra“ ítétekre nézve is, alkalmazásban volt a szegedi f.-házban is. Ezt bizonyítja nem csak az igazgató 1787. február 26-án kelt fölterjesztése, a melyben 4 prics-láncz készítettéséről van szó¹, hanem az 1786. szept. 29-éről keltezett jelentés is, mely szerint II. József császár az intézetet meglátogatván, szóbeli parancsot adott az iránt, hogy a rabokat éjjel lánczra kell fűzni.² Ugyanezen alkalommal azt is elrendelte a császár, hogy a raboknak nem szabad sem pokróczot, sem takarót és szalmazsákot adni, hogy a csupaszs priesen háljanak, mint a hogy az Bécsben történik³

¹) Szeged v. levéltára.

²) Egy 1787-ből való, a szegedi f.-ház részére készült lakatos munkákról szerkesztett költségjegyzékben szó van: „12 öl hosszúságú pricshez való 5 drb. egyébként 13 öl hosszú lánczról, nielylyel a rabokat éjjel oda lakatolják és erősítik, a mely lánczot a fán áthúzzák és a pries alatt is oda lakatolják.“ Egy láncz súlya 1 mázsa 50 tt volt és minden lánczhoz 3 nagy francia lakat járt.

O. 1. 9941/1787.

A lánczra fűzés szokásos volt 1831-ben Vas vármegye börtönében is, „a föld színe alá 2—3 ölnyire mélyített börtönökben, melyek mindenikébe 20—24 rab 3—4 sorba, úgy záratott, hogy-----éjszakára lábvasaikon egy hosszú láncz keresztül vonása áljai, melynek vége az örszobába fölhúzatott, egybefűzetének.“

Ifj. Dombovány Géza: Fenyítő élj. és bünt. rendszer Pest megyében a XIX. század első felében. Bpest, 1906. Rényi Károly 301.

³) A bécsi kaszamáták számára 1788-ban kiadott Rendszabály szerint a rabokat az esti vizsgálat után ötönként a pricshez különösen hozzá kellett lánczolni, a mi úgy történt, hogy az elsőtől kezdve, az ott jól megerősített úgy nevezett áthúzó lánczot mind az öt rab békóján keresztül húzták és az ötödiknél erős lakattal oda erősítették.

Maasburg. 84.

II. József császár a spielbergi f.-házra nézve, — melyet ismételt meglátogatott — az 1784. szept. 2-án kelt udv. leirattal akként intézkedett, hogy a rabok elszökésének megakadályozására azokat nem csak éjjel, hanem nappal is a bilincseiken áthúzott lánczczal ötönként egymáshoz kell kapcsolni és ezt a lánczot a börtönökben erős gerendákhoz erősíteni, a mitől csupán a munkánál szabad eltekinteni.

Maasburg 55.

A császárnak ezt az intézkedését az 1791. nov. 10-én kelt udv. rend. megváltoztatta, elrendelvén, hogy a rabok jövőre ne a csupaszs priesen háljanak, hanem szalmazsákkal, takaróval és pokrócczal láttassanak el.

Dr. Leitmaier Victor: Oester. Gefängnissskunde. Bécs, 1890. 160.

A Spielbergben megejtett vizsgálat alkalmából 1818-ban azonban megállapította a legfelső igazs. ügyi hatóság, hogy a rabok éjjelre nemcsak hogy megtartották nehéz békóikat, hanem a szabálytól eltérőleg valamennyien még hosszú, minden egyes kaszamátán kívül megerősített áthúzó lánczczal egymáshoz voltak bilincselve, minek az volt a következtése, hogy ha egy gonosztevő a közös fekvő helyül rendelt fapricsről fölemelkedett ez által mindannyiszor fölkelte álmából és a földre lehúzta rabtársainak egész sorát.

Megjegyezzük végül, hogy a közmunkákra ítélt rabokat, mielőtt dologra a f.-házból kikísérték volna, össze láncolták páronként, félkezüknél fogva.

5., Büntetés súlyosbítások.

Ide tartoznak az 1772 — 1800 évi törzskönyv adata szerint:

a., Testi fenyítés:

A.) Pálcza-csapás, a mely évnegyedekre, félévre, egész évre, néha a beszállítás, máskor a beszállítás és elbocsátás alkalmára szabattott ki¹ s a melyből az egyszerre kiadandó mennyiség 12—50, legtöbb esetben 25 volt.⁴

Jóllehet, hogy Ferencz császár az áthúzó láncznak a mellőzését 1819-ben határozottan elrendelte, ezt a biztonsági intézkedést csak úgy alkalmazták továbbra is, mint az előtt, míg 1825-ben a legfelső igazságügyi hatóság azt kifogásolván 1826. május 6-án legfelsőbb határozattal újból meghagyatott, hogy mind az eltávolítottak a minél fogva a spielbergi rabok szigorúbb elbánásban részesülnek, mint a hogy a büntető törvény előszabja. Minek következtében végre a brünni kormányshoz 1827. szept. 21-én bejelentette, hogy ez iránt a megfelelő utasítást megadta a spielbergi f.-ház igazgatójának.

Maasburg. 57.

Spielbergben fegyelmi büntetésül a rabok kezére olyan bilincset tettek, a mely egy 15 hüvelyk hosszú vas rúddal volt összekötve, hogy kezének szabad használatát lehetlenné tegye.

Maasburg. 56.

Ilyen vasrúd a pozsonyi városi múzeumban is látható.

A Trenck Frigyes két kezére 1755-ben a magdeburgi börtönben vert bilincset szin- ten vasrúd kötötte össze, a melynek hossza 2 láb, vastagsága 1 hüvelyk volt.

Des Freiherrn Friedrich von der Trenck merkwürdige Lebensgeschichte. Von ihm selbst als ein Lehrbuch für Menschen geschrieben, die wirklich unglücklich sind, oder noch gute Vorbilder für alle Fälle zur Nachfolge bedürfen. Zweyte rechtmässige und verbesserte Auflage. Wien 1787. Auf Kosten des Vervassers und in Kommission in der Wucherer'schen Gross u. Buchhandlung. II k. a czimkép magyarázata.

’) A férfi raboknak Tallósról Szegedre 1785-ben történt átköltöztetése alkalmából megkezdett törzskönyv a beszállításakor való megcsapást „willkomm-nak“, a távozás alkalmával pedig „Abschiednak“ nevezi. (A padot, melyre a büntettest megpálezázás végett végig fektették, a néphumor „deresnek“ nevezte el. Ez a név annyira átment a közhasználatba, hogy ma is ismeretes még. Németországban a deresnek „róka“ vagy „fakó“ a népies neve. Nálunk Dreschbanknak is mondják, mivel dreschen nemcsak cséplést, hanem elpáholást is jelent.

Howard — Ueber Gefängnisse u. Zuchthäuser czimü Lipcsében 1780-ban Weygandnál megjelent művében, 1775-ben tett utazása alkalmából a 236. és 237. lapon — azt írja, hogy: „Manheimban a rabokat bizonyos formalitással az u. n. willkommal (bien—venu) fogadják. Egy gépet hoznak ki, melyhez a rab nyakát, kezét és lábát hozzáerősítik. Azután levetkőztetik és kikapja, úgy mint a felsőbbség rendelí, vagy a nagy Willkommot a mely 20-30 csapásból áll, a fél willkommot: 18—20, vagy a kis willkommot: 12—15 csapást. Ha ez megtörtént, a rab megcsókolja a küszöböt és bemegy. Némelyeket elbocsátásukkor ugyanevvel a komplimenttel tisztelik meg. Németország némely más városában is tapasztalni ezt a czeremóniát.“

B., Korbács-ütés, a mely szintén évnegyedre, félévre sat.-re, kivételesen 1 óra is szabott ki.

Az egyszerre kiadandó ütések száma 12—50, legtöbbszörre 25.

C, Vessző-csapás. Ebből egyszerre 10—50 adatott ki. Az elítélt hátát sújtották vele.

A pálcza- és a vessző-csapást csak férfiakra,³ a korbács-ütést férfiakra és nőkre alkalmazták.

Massburg Frigyes — Die Strafe des Schiffzichens in Oesterreich című Becsben 1890-ben Manzál megjelent művében a 24. lapon azt olvassuk, hogy: Szokásos volt az a sajtóságos, a Mária Theresia büntetőtörvénykönyvében is, elő szabott és az insbrucki f.-ház részére 1769-ben kiadott utasításban példaképpen említett gyakorlat, hogy a rabokra beszámításukkor üdvözlétül (zum Willkomm, bien-venu) és ép úgy elbocsátásukkor bizonyos számú pálcza vagy korbács ütést csapadni. Fialat rabok sem voltak ettől megkímélve. A bécsi f.-házzal írók, hogy: ez a hely a szülők céljaira is szolgál elfajult gyermekeik fenytésére, a kiket ugyancsak finom erkölcsre tanítanak és őket első belépésük alkalomával bikacsökkel erőteljes csapásokkal üdvözölnék, naponta azokkal szolgálnak nekik és végül idejük kitételével azokkal bocsájtják el őket. A torgau f.- és dolg.-házban is minden rabot „Willkomm!”, fogadtak, a mely 4, 6, 8 vagy 10 korbácsütésből állott. Krause Cz: Das Deutsche Zuchthaus Dresden 1898. Dohrn 29. Dr. Wrede Richard — Die Körperstrafen bei allen Völkern című 1898-ban Drezdában Dohrnál megjelent művében a 414. lapon — azt írja a Lübeckben, Hamburgban, Spandauban, Frankfurtban, Magdeburgban, Cellében, Hallében, Casselben, Ludwigsburgban és Dessauban a XVII. és XVIII. században létesült f.-házakról szólván: hogy a rabokkal való bánásmód ezekben nagyon különböző volt, de a 40 csapásból álló „Willkomm“ többszörre mindenikben szokásban volt.

Appert szerint (Die Gefängnisse, Spitäler etc. in Oesterreich. Wien, 1851 II. kötet 3. lap) — a ki 1847—50-ben utazta be Németországot és Ausztriát — a lipcsei fogházban Poroszországban gépet használnak azon feslett erkölcsű gyermekeknek, a kik ellen szülei panasznak, valamint a férfiaknak és nőknek testi fenytésére, a kik nem akarnak vallani és a kikenél többszöri fogság és jótanácsok eredménytelenek maradtak. Ez a fenytés bizonyos számú csapásból áll, vesszővel adják azt gyermekeknek, börkorbácssal felnőtt férfiaknak és nőknek; utóbbiakon ingük rajtuk marad, előbbieknél meztelen hátukat ütik.

¹⁾ Az udv. kancellária 1839. decz. 7-én 16154/1454. sz. a. kelt leirata szerint a kúriának régi gyakorlata, hogy félévenként kiadandó testi büntetés maximuma 30 csapásra mérsékeltség.

A helyt. t. 1845 június 17-én 22555. sz. a. körrendeletét bocsátott ki aziránt, hogy „a bűnösnek több mint 30 pálcza vagy korbács s 40 vessző ütessel ölelésétől tartózkodni, a 18 évet még el nem érte bűnösököt bot vagy korbács helyett vesszőzetni kellek.” Büntetés súlyosbítása Szászországban az 1838. évben kiadott büntető törv. könyv szerint 30—90 vesszőcsapás volt kiszabható.

Az ugyanott 1858-ban életbe lépett törv. könyv 20—60 csapást enged meg, fogantatásánál $\frac{1}{4}$ hüvelyknél nem vastagabb pálczával, vagy nyírágból kötött vesszővel a rab hátára vagy ülepére. Nőkre is alkalmazható ez a büntetés-súlyosbítás.

Württembergben 1839-ben a csapások megengedett maximuma 50 volt.

²⁾ Nőkre is szabtak ki vesszőcsapással való büntetést, de ezt — alább a jegyzetben, a Kőműves Anna esetéből láthatólag — a hóhér hajtotta végre és vesszőzésnek vagy seprűzésnek nevezték. Ez a seprűzés tehát egy válfaja volt a vesszővel való fenytésnek.

A törzskönyvben előforduló, pálcza-csapással való		
büntetés-súlyosbításra ítélték	száma	57
korbács-ütéssel való	„ „	86
vessző-csapással „	„ „	5
		Összesen: 148

Tehát a törzskönyvbe bevezetve levő 373 rab közül 40%-nak volt a büntetése pálcza-, korbács- vagy vessző-csapással súlyosbítva¹

Arra nézve, hogy a testi büntetést miképpen hajtották végre nálunk, a jegyzetben felsoroltakon kívül nincsenek adataink. De valószínűleg olyan formán, bár kevésbé raffinált kegyetlenséggel talán, mint ahogy az ma is szokás Németországban. Az ottani fenyítő házakban ugyanis, ép úgy mint Amerikában, fegyelmi büntetesképen- mai napság is alkalmazzák a testi fenyítést ekképen:³

1) A II. József császár bünt. törv. könyvében a főbenjáró büntetésekre vonatkozó I. rész 2-ik fejezetének 32 §-ában e három testi büntetésről az áll:

„A pálcza-, korbács- és vessző-csapással való fenyítés vagy egymagában mint büntetés vagy pedig a börtön és közmunka- büntetés súlyosbítására szabatik ki. Ezt a büntetést a büntetesen nyilvánosan kell végrehajtani. Úgy az egyszerre kiadandó ütések számának, mint az ezen fenyítés ismétlésének voltaképpen való megállapítása a büntető bíró józan belátásától függ és szükséges, hogy annál a büntetett testi állapota és ereje tekintetbe vétessék. A büntetett egyszerre 100-nál több pálcza-ütéssel nem fenyíthető meg.“

Ugyanezen bünt. törv. könyvnek a „politikai büntetteket“ az az a nem főbenjáró büntetteket tárgyazó II. rész 2-ik fejezetének II-§-a így szól:

„-----A büntetés ezen módjának fokozata a politikai büntetéseknél következőleg van megállapítva: férfinak egyszerre 50 mogyorópálcza-csapásnál, nőnek 30 bikacsök-korbács- vagy vessző-csapásnál többet kiadni nem lehet. Ezeket a csapásokat soha sem a hátára vagy a czombjára, hanem mindig a hátuljának a pofájára kell mérni. És a büntetett évvégére a padra fektetve ki kell nyújtóztatni. A büntető ítélet a csapások tulajdonképpen való számát és annak a fenyítésnek az ismétlését határozottan ki kell hogy fejezze.“

A testi fenyítés kiszabására az okmánytárban közölt ítéletek között két érdekes adatunk van:

1., 1804 szept. 5-én kelt ítélettel Kőmives Anna „Két esztendő beli tömlöczözésre azon idő alatt pedig a Négy nevezetesebb Vásárok alkalmatosságával egyeránt mint a Két esztendőben különösen, és mindenkor a Sententiának fel olvasása Után — — — a gyöp mester által 32 vessző Csapásokra ítéltetett.“

2., 1804 szept 24-én Kohn József „esztendőnként 4 ízben vál közben Mesztelen testén 25 ként elszenvendendő 400 vessző ütésekre ítéltetik.“

(A testi fenyítés megszüntetését, lásd a nemes rabok fegyelmezésénél ezen VI. fejezet 4-ik szakaszában a jegyzetben.)

2) A testi fenyítés mint „rendes büntetési nem“ ma is érvényben van Angliában. Fegyelmi büntetesképpen alkalmazzák azt ez idő szerint is Németország több államában, minden porosz fogházban, a szászországi waldheimi és néhány más fogházban. Ki van zárva a bajor büntető intézetekből.

„Az ütéseket egy erőteljes fölügyelő a mintegy 1½ cm. vastag, bőrszalagokból font rövid fa-nyelű és kancsukának nevezett korbáccsal¹ méri a rab ületére, a kit előre hajlott helyzetben lábánál, hátánál, nyakánál és kézcsuklójánál fogva szíjjal a „bakra“ elébb leszorítanak és a kire vékony vászonnál való nadrágot húznak. A bak egy asztalforma állvány, a melyet a rab nagyságához képest magasabbra vagy alacsonyabbra lehet állítani és a mely fa-tábla helyett bőrral van behúzva és ott a hol a test fekszik rajta, lefelé van hajlítva és bekerítve. A büntetés végrehajtásakor már az ötödik erőteljes ütésnél vér mutatkozik.“

Lássuk, hogy nyilatkozik a lichtenburgi intézetben honos gyakorlatról Wiessner tanító, aki ott 30 év óta van alkalmazásban:¹

„A rabokat, a kik földművesek, lakatosok vagy korcsmárosok voltak, Lichtenburgban az esztergapadhoz rendelik. Két hónap alatt „penzumot“ kell készíteniük pl. 12 tuczat függöny-rozettát. Ha a harmadik hónapban, tehát a tanulási idő után való első hónapban egy tuczathoz több hiányzik belőle, akkor a rab kenyeren és vizen kitöltendő 7 napi sötét zárkat kap. Ha

Pálczával vagy vesszővel szolgáltatják ki. A csapások megengedhető legmagasabb száma jobbra 60, a melyekkel a nőknek inggel fődött, a férfiaknak meztelen ületüket illetik. A csapások számát a felsőbb hatóság 60-nál följebb is emelheti.

A porosz fogházakban a szökést vagy annak kísérletét rendszeren 30 pálcza- vagy korbács-csapással büntetik. Hasonló büntetés éri azt a rabot, a ki szakmányát (penzumát) nem végezte el.

A testi fenyítés különböző német államokban a szegény- és dolgozó-házakban és ápolóintézetekben is meg van engedve, mint fegyelmi büntetés. Rendszeren az illető hátra vagy ületére alkalmazzák mogyorófa pálczával és spanyol náddal, kivételesen ostorral, korbáccsal, szíjjal és kancsukával. Nőkön is végrehajtják. Dr. Wrede Richárd: „Die Körperstrafen bei allen Völkern.“ 1898. Verlag von H. K. Horn. Dresden-t. 419. és 421.

A Wrede művének megjelenése óta úgy látszik, hogy Németországban a szövet-segtanács módosította a fegyelmi büntetéseket és a testi fenyítést olyan esetekre szorította, amikor intézeti alkalmazott megtámadása forog fönn. „Blätter für Gefängniskunde“ 34. kötet. 1900. évf. 62. De ma is alkalmazzák: ugyanazon folyóirat 36. kötete, 1902. évfolyam 371. Quanter Rudolf: „Die Leibes und Lebenstrafen bei allen Völkern und zu allen Zeiten.“ Dresden, 1901. H. R. Dohm. 363.

Dr. H. F. Beneke: „Gefängnisstudien.“ 1903. Hamburg. Herold. 10. A csapások száma Németországban 25-től 60-ig van megállapítva és pedig Meklenburgban és Oldenburgban 25-ben, Szászországban 30-ban, Poroszországban 60-ban. Az igazgató 30-ig terjedő botütéssel büntethet. 30-nál többet csak a kormány szabhat ki. A bot, korbács vagy vessző vastagsága a hárszabályokban van megállapítva. Szászországban a bot vastagsága 1 cm., hossza 80—90 cm. Ugyanott a csapásokat a delinquens meztelen ületére mérik.

Leüss Hans: „Aus dem Zuchthause.“ Berlin. Johann Rade. 1903. 203. 207. és 208.

A testi fenyítés Svédországban és Finnlandban is szokásos a fegyházakban fegyelmi büntetesképen. Amott 40, itt 24 csapás a maximum.

²⁾ Krause Czézár: „Das Deutsche Zuchthaus.“ 1898. Dresden. Dohrn. H. R. 57.

³⁾ Lásd a 89. sz. képünkön levő deresen látható korbácsot.

⁴⁾ A Krause hivatkozott művében az 57. és 58. lapon.

a második hónapban is hiányzik még valami, akkor 14 napot kap. A harmadik hónapban azt kérdi az igazgató, hogy: „Miért nem csinálod meg a szakmányodat?“ „Nagyon éhes vagyok, igazgató úr!“ — „Jó, annyit kapsz enni, a mennyi csak kell.“ — Egy hónapig jól tartják, szakmányával még sem készül el. Az ötödik hónapban össze ül hát a tanács, a mely több tisztviselőkből s így a lelkészből és a tanítóból is áll; a munkavezetőt és a fölügyelőt is meghallgatják. 15 korbácsütésre ítélik. A kalefaktorok levetkeztetik a rabot, csak az inget és lábravalót hagyván rajta, a „rókára“ lecsatolják, csavarkészülékkel az ületét fölemelik (a nadrágja megfeszül) — a fölügyelő úr meggondolva kezébe veszi a korbácsot — az első csapás suhog a levegőben — és a rab (még az u. n. erős férfi is) sírni kezd. — *Két percz* múlva következik a második csapás és így tovább. A 4-ik — 5-ik ütésnél a nadrág piros lesz. Végre 30 percz múlva vége az ekszekucciónak. A delinquent föloldják, a kalefaktorok a hóna alatt megfogják és viszik a zárkájába — vagy a kórházba. — Egy hónap múlva ismétlődik a dolog. A nyomorult ember 30 korbácsütést kap, két részletben — ma 15 és holnap összevagdalt és szétmarczangolt ületére ismét 15 csapást. Evvel a fenytő eszközök ki vannak merítve. Az esztergályosság nemes művészete elérhetlen magasságban van emberünknek. A kötőgéphez jön tehát, a hol a dolog esetleg ismétlődik. — Mellbetegek fenytésénél az orvos hőmérővel fölfegyverkezve jelen van és fölszólal, ha életveszélyt neszel meg. A fölügyelő, ki a megcsapást véghez viszi, minden csapásért 10 fillért kap, a mit a rab munkaszereményéből levonnak.“ . . .

„A százsországi törvényszéki fogházakban a testi fenytéknek csak a férfiak vannak alávetve. Az orvos meghallgatandó. A fenytés 80 cm.-ig való hosszúságú, közepéig összekötött nyír-ág vesszővel, vagy ugyanolyan hosszú sima s a markolatánál 6 mm.-nél nem vastagabb pálczával történik. A csapasokat a rab meztelen ületére mérik. A csapasok számának maximumáról az utasítás nem intézkedik. Csaknem biztosra vehető, hogy a fogházakban enyhébb a gyakorlat s ennél fogva a csapasok száma a 60-at aligha meghaladja.“

A waldheimi f.-ház számára kiadott utasítás² 53. §-ának 12. pontja szerint a fegyelmi büntetésül kiadható vessző- vagy pálczacsapások száma 60. Az 55. §. szerint a testi fenytés végrehajtásánál az intézeti tisztviselőkn kívül senki sem lehet jelen.

Ezen utasítás „büntető szabályzatának“ 12-ik pontja szerint³ „a testi

¹⁾ Krause idézeti műve. 59.

²⁾ Németorsz. különböző államaiban különböző utasítások vannak érvényben a büntetés végrehajtását illetőleg. Sőt ott, úgy mint Ausztriában minden f.-háznak külön utasítást adnak ki.

³⁾ Krause idézett művének 79. lapja.

fenyítés minden alkalommal való külön intézkedés szerint vagy egy 1½ rőf¹ hosszú simára vágott s a markolatánál ¼ hüvelyknél nem vastagabb mogyórófa pálczával vagy pedig vesszővel és pedig: a. férfiaknál vesszővel a meztelen hátukon, vagy meztelen ületükön, pálczával csak a meztelen ületükön b., nőknél vesszővel meztelen vagy ruhával borított hátukon vagy ruhával borított ületükön, pálczával azonban csak ruhával borított ületükön hajtatik végre.

Olyan esetekben, mikor a fegyelmi büntetésül elrendelt testi fenyítés az illető hátán vagy ületén valamely okból nem hajtható végre, annak más büntetés által való helyettesítése azonban szintén nem lehetséges vagy elégtelen volna, a testi fenyítést kivételesen, a házi orvos beleegyezésével a rab lábikráján, kezén vagy alsó karján is végre lehet hajtani, de azt soha sem szabad pálczával, hanem csak vesszővel tenni.“ Úgy látszik különben, hogy a testi fenyítés a németországi fegyintézetekben is kezd kimenni a divatból. Újabban csak ellenszegülés esetében, még az ifjaknál alkalmazzák. A moabiti fegyintézetben 1883. óta nem fordult elő.

Moabitban a csapások száma 30-ig terjedhet. Egy 50 cm. hosszú és 2 cm. körületű bőrből készült korbács a fenyítő eszköz.

A testi büntetést szenvedő egyén kiáltozásának megakadályozására illetőleg elfojtására az u. n. „szájkörtét“ használták. A képünkön látható körte Ausztriából, a Krems mellett levő steini fegyházból való. Juhar-fából van. A fenyítendő rab szájába dugták és szíjjal a fejéhez erősítették. Egyetlen tollszár vastagságú lyuk van keresztül fúrva rajta. Ennél és annál a körülménynél fogva, hogy a körte a szájüreget kitöltötte — a lélekzetvételt nagyon meg kellett, hogy nehezítse.

Hogy mikor volt ez a szájkörte² utoljára használatban? nem tudni. A steini fegyintézet különben 1851-ben adatott át rendeltetésének és a testi fenyítés Ausztriában az 1867. évi november 15-iki törvénynyel töröltetett el.³

b., Bőjttel való súlyosbítás.³

Ilyen az 1772—1800. évi törzskönyvben 116 fordul elő, a mi 31%-nak felel meg.

1) Bajor rőf 83.3 cm.

Porosz rőf 66.7 cm.

Osztrák rőf 78 cm.

2) mely a Thorwesten steini gondnok hazánkfia szívességéből került birtokomba.

3) Dr. Leitmaier Victor: „Oesterreichische Gefängnisskunde.“ 1890. Bécs. 306. és Dr. Wrede Richard: „Die Körperstrafen bei allen Völkern.“ 1898. Dolirn. Dresden. 339.

4) Ausztriában és a katonaságnál ma is alkalmazásban van.

A böjt, melynek tartama alatt a rab csak kenyeret és vizet kapott táplálékul, legtöbb esetben hetenként 2, néha 1, sokszor 3 napon át alkalmaztatott.

Az életfogytig tartó börtönre ítélték mindig böjtöltek.

4 büntetésnek kéz- és lábvasal való súlyosbítása
a törzskönyvben 25-ször fordul elő.

Ennyit tartottunk szükségesnek közölni az 1772—1800. évből való törzskönyv adataiból.

Lássuk most tovább a büntetés súlyosbítására vonatkozó intézkedéseket.

A büntetés súlyosbítására szolgáló kéz- és lábvas¹ egy 1816-ban kiállított szerelvénymutatás és egy 1820. április 18-án szerkesztett rabtörzskönyv szerint 3-féle volt u. m.:

23.

Török békó a Zay grófok zay-ugróczy kastélyából.

1. nehéz vas, nagy vas avagy nyűgvas (graviora fera, compedes, Nit Eisen, Spring Eisen.)
2. Katonavas vagy keresztvas (Vincula, Schliess Eisen, Kreutz Eisen.)
3. Lábvas (Ferramenta, Ledige Fusseisen, Fuss Ring.)

Mielőbb tovább mennénk megjegyezzük, hogy „bilincsnek“ nevezik a kézre, „békónak“ vagy „béklyónak“ a lábra való — lánczczal ellátott vagy a nélkül alkalmazott — perezet.

„Vas“ alatt mind a kettőt értjük, külön vagy együtt..

A nép nem igen zavarja össze ezeket a fogalmakat, mint az újabb kriminálisták. Példa rá a következő két népdal:

1. — — Térdig vasba vagyok,
Könyéig bilincsbe,
Pétervári várban
Vasra vagyok verve.²

¹) A kéz- és lábvasnak mint büntetésnek alkalmazását az 1871. LII. t.cz, 3 §-a törölte el, amint a „büntetés végrehajtásánál“ láttuk.

²) Magy. népköltési gyűjt. Új folyam: Szerk. Arany L. és Gyulay P. Pest, 1872. Athenaeum. II. k. 34.

2. Békót tettem kesely lovam lábára,
Mért nem hallgat a gazdája szavára?
Békóba tett engem is a szerelem
Az Alföldön a legszebb lányt szeretem.¹

24.

Trenck Frigyes a magdeburgi börtönben 1755-ben.

Petőfi is tudta ám, hogy a kézvasat hívják bilincsnek, ekképen írván:

Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs.²

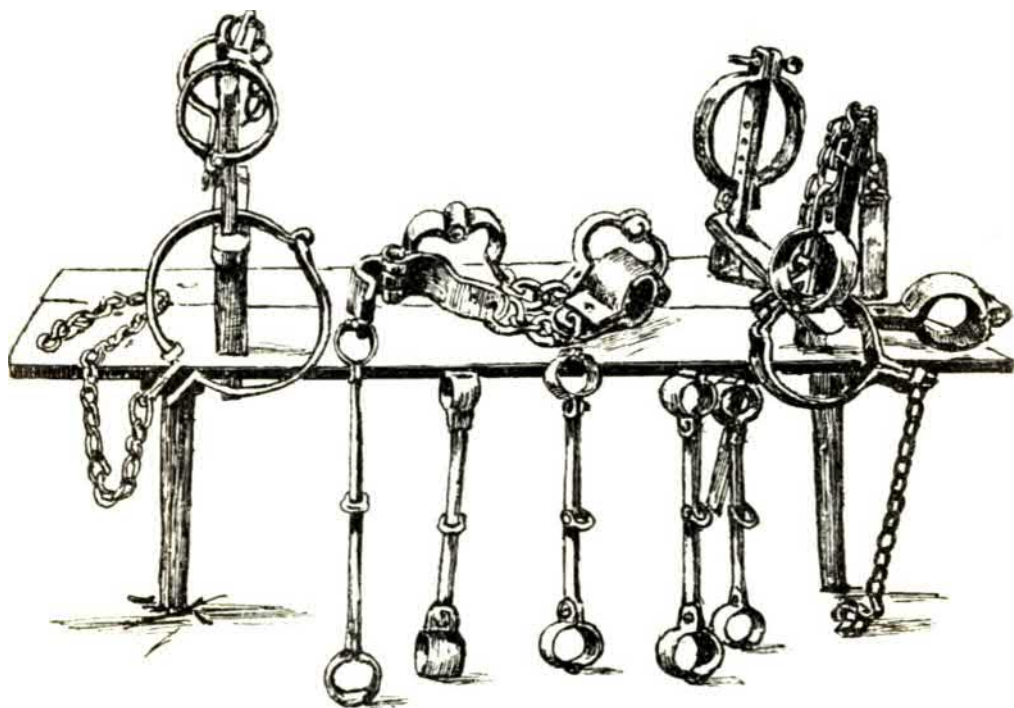
¹) Tompa költeménye.

²) „Erdélyben“ című költeménye.

A „nyúgvas“ törül metszett kifejezés a Zala vármegye büntető törv.-székének 1812. december 11-én hozott ítéletében fordul elő ekképen: „Pék Juli 3 esztendeig tartó fogságra és annak a közmunkán nyűg vasban leendő kiállítására ítéltetik.“

Ez az elnevezés különben a váczi fegyintézetben, a Varga igazgató idejében használatos volt.

A „katonavasat“ „postavasnak“ is hívták. Kazinczy Ferencz naplójában fordul elő ez a kifejezés: „Öltözzem tehát és vegyem fel a posta vasat.“ És

25.

Vasak a selmeczbányai muzeumban.

„Almássy Pál ő excel, levétette rólam a vasat, olyan formán, hogy bírám előtt posta vasban jelenjek meg, mint a tiszték a prófosznál.“ Továbbá: „Jobb lábamra s bal kezemre fel volt téve a láncz.“

A „keresztvas“ elnevezést a nép is használja. Egy népdalban olvastuk, hogy:

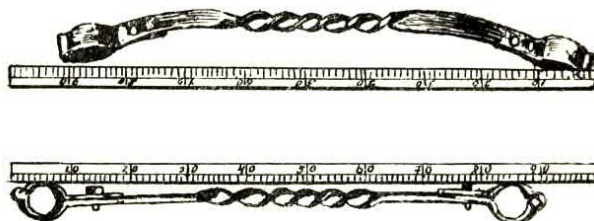
Nagy fenn száll egy hattyú-madár,
Rabságba esett egy betyár,
Kinek neve Albert Jóska,
Keze, lába keresztvasba.¹

¹) „Vasárnapi újság“ 1869. évf. 91. Az, hogy jobb lábra volt balkéznel összelánczolva: az kedvezés volt bizonyára, mert szabály szerint a katonavasat a bal lábra és jobb kézre kell tenni.

²) Magy. Népköltési Gyűjt. Szerk. Arany L. és Gyulay P. Pest, Athenaeum. I. k. 238.

A vasra verésnek, a rabláncznak más népies kifejezése is van, kitűnik az alábbi költeményekből:

1. Csendőr urak, mit akartak?
 Talán bizon megvasasznak?
 Megvasazunk megkötözünk,
 Az anadi várba viszünk.
 Én nem laptam életembe,
 Csak-e' csitkót Debreczenbe,
 Még is rám verték a vasat,
 Az unádi soerház alatt.
 Az a soerház lángot vessen!
 Róllam a vaszár leessen!
 Lehullott róllam a vaszár,
 Csendőr legyen a ki bészár!¹

26.

„Motolla“ a pozsonyi v. múzeumban.
 2. Megy a hadnagy a szobába,
 Váradit ott megtalálja.
 „Add meg magad, te gazember!“
 A katonák megrohanják,
 Kezét-lábát megvasazzák.
 (Udvarhelyszék: Székely-Keresztúr).²
 3. Zsandár urak mit akarnak,
 Talány bizony vasat adnak?
 Nem jöttünk mi vasat adni,
 Szilaj csikót jöttünk vonni.*
 (Hetes)

¹) Alsófehérvárm. monogr. I. k. 2. rész: „Alsófehérvárm. magyar népe.“ Lázár István. 666. és 667.

²) Magy. népkölt. gyűjt. Új-folyam. 111. k. 95.

³) Vikár Béla: „Somogy megye népköltése.“

Magyar népköltési gyűjt. Új folyam Bpest, 1905. Athenaeum. 160.

4. Csöndér urak, mit akarnak?
Talán vasalni akarnak?
Nem jöttünk mi vasalni,
Szilaj csikót jöttünk vonni.'
(Kapos-Ujlak).
5. Zsandár urak, mit akarnak,
Talán engöm mögvasalnak?
Hogyha engöm mögvasalnak,
Még a madarak is sírnak-
(Juta)

Volt még egy negyedik fajtája is a vasnak: a „kurta vas”³. Hogy ez is a büntetés súlyosbítására szolgált, arra csak egy adatunk van, melyet a N.-Kállóban 1831. március 3-án hozott ítélet szolgált. Evvel az ítélettel nemes Fazekas János „ a szegedi Javító Fogházban tulajdon költségen békóvasban eltöltendő négy Esztendei Rabságra, hetenként két napi böjtre és böjti napokon hat-hat órai kurta vasra közmunkába ítéltetett“.

A „nehéz vas” a két lábra szögeccsel (nitszeggel) rákócsolt vaskarikából s a két vaskarikát egymással összekötő láncból állt. Hogy járni jobban lehessen vele, a lánc spárgával a rab derekához elül hozzá volt erősítve. Ezen a spárgán csüngött a lánc és így nem ért a földre. A rab nadrága oldalt, kívülről, egész végig gombbal volt ellátva, hogy kigombolható lévén, a békó levétele nélkül is le lehessen azt vetni.

„Katona vasnak” nevezték a bal lábat a jobb kézzel összekötő hosszú láncot. Ez a kéznél lakattal volt ellátva.

A „lábvas” (Fussring)⁴ lánc nélkül való karika vagy perez volt és olyan esetekben alkalmazták, mikor a lánc akadályozta volna a rabot foglalkozásában pl. a takácsmunkában.

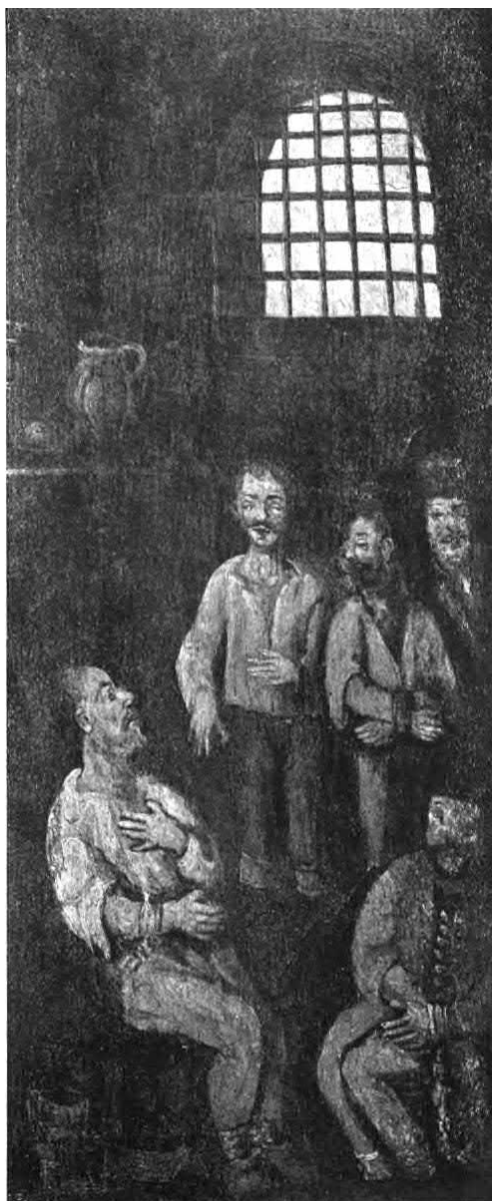
Hogy milyen súlyosak voltak ezek a különféle vasak? arra csak két adatunk van a f.-házi iratok között. Egyik a Rác Elek igazgató 1085. július 7-én 198. sz. a. kelt jelentésében fordul elő, mely szerint Gere Sándor rab a városban dolgozva lévén, harmadik ízben megszökött a lábára mesterségesen alkalmazott 15 fontos nehéz vassal. Másik adatunk: Ns. Gersenyi Áron rab 1799-ben panaszodik a helytartó t.-hoz beadott kérésében afölött, hogy 13 fontos vasat vertek rá⁶

1) 2) Vikár Béla: „Somogy megye népköltése.” 161. 164.

3) melynek német neve Spangeisen.

4) A Strake Ignác szamosújvári fegyintézeti nyug. szövmunkavezető altiszt közlése szerint.

5) Ezt a kérést a helyt.-t. véleményezés végett szept. 3-án 20488. sz. a. küldte le az igazgatóságnak.

27.

Börtönbüntetést ábrázoló kép Dicső-Szt.-Mártonból.

Ezt a 13 és 15 fontos békóvasat azonban rendkívül súlyos voltánál fogva nagy valószínűséggel csak fegyelmi büntetésből és nem a büntetés súlyosbításául alkalmazták. Utóbbi célra abban az időben sokkal könnyebb vasat használtak — a katonaság részére kiadott utasításokból ítélve.

Ugyanis a f.-házra hadbíróilag elítélt nőrabokra, kiken a büntetést katonai erősségekben hajtották végre, 1805-ben, ha 5 évnél nem hosszabb időre voltak elítélve 2 tto, különben pedig 3 tto vasat vertek.¹

A várfogságra ítélt rabok kezükön és [lábukon közöns. katona vasat viseltek, melynek súlya 3 tban volt megállapítva.²

A sánczmunkákra ítélték, 5 éven alúl 3¹ /2, 5 éven föHI 5¹/₂ tto nyugvasat hordtak.³

Hogy az életfogytiglan elítéltek ezeknél még súlyosabb vasat viseltek, azt biztosra vehetjük. Annál inkább, mert az ábráinkon látható, különböző időből való nehezebb vasak súlya: 8¹/₂, 10¹/₂, 11, 12, 16¹/₂ és 20¹/₂ tt.

De léteztek ennél súlyosabb rablánczok is. Pl. „Bayreuthban, Bajorországban 1846-ban, Appert szerint, a legnehezebb büntetteknek — a kik életfogytiglan voltak elítélve — legnagyobb része a lábán békót viselt, a mely egy nehéz golyóban végződött. A vas súlya 15—40 tt. volt.”⁴

A müncheni fogházról azt írja Appert, hogy: régebben a békó súlya 30—40 tt. volt.⁶

A munkácsi fegyintézet megszüntetése alkalmával 1896-ban elárverezett régi lábvasak között — Török Kálmán akkori fegyintézeti igazgatótól nyert értesülés szerint — volt 25, 34 és 40 fontos is.

A régebbi időben, 1660-ban, N.-Várad főkapitánya Haller Gábor „60 fontos vasban nyögte a török fogságot.”⁴⁰

A Trenk Frigyesre Nagy Frigyes porosz király speciális rendeletéből 1775-ben rárakott bilincsek, békók és lánczok súlya 68 fontot tett ki.⁷

A múlt század 60-as éveiben, Perndl Ignác nyug. fegyintézeti igazgató mondja, hogy az életfogytig tartó börtönre ítélt rabok bekóvasa 10 fontos volt

¹) Instruction wie nach Sr. kaiserl. auch kaiserl. königl. Majestät allerhöchsten Befehl die zur Zuchthausstrafe verurtheilten weiblichen Sträflinge zu behandeln seyn. §. 3, Wien aus der k. u. k. Hof- und Staats-Druckerey 1805. (A hadi levéltárban.)

²) Instruction über die Behandlung der zum Festungs-Arreste verurtheilten Sträflinge. §. 5. Wien Aus der kaiserl. königl. Hof- u. Staats-Druckerey. 1806. (Hadi levéltár).

³) Instruction wie nach Sr. kaiserl. auch kaiserl. königl. Majestät allerhöchsten Befehl die zur Schanzarbeit verurtheilten Sträflinge zu behandeln seyn. §. 3. Wien aus der k. u. k. Hof- und Stats-Druckerey. 1805. (Hadi levéltár.)

⁴) II. k. 143.

⁵) II. k. 194.

⁶) Szilágyi Sándor: „A Magy. nemzet tört.” Bpest, 1898. Atheniium. VII. 2. 104

⁷) A Trenk önéletírásának II. kötetében látható kép magyarázata.

Az abszolút kormány a „Birodalmi törvénylap“ 1855-ik évi évi évfolyamában XLIII. 201. sz. a lábvasakról tüzetes intézkedést tett közé. Ez az intézkedés az udv. kancz. 1834. július 13-án 14868. sz. a. kelt rendeletét — a mely a bécsi tartományi f.-házban szokásos megvasalás szabályait behozta volt¹ — újból kihirdetvén, kötelezővé tette „a birodalom azon korona tartományaiban“ is, a hol az addig közé téve nem volt.

Kluschka, siebenbürgischer Rebelle. Hoyja, Anführer der siebenbürgischen Rebellen.

28.

Hóra és Kloska a börtönben. 1785.

Ezen 1834-iki rendelet intézkedései:

„Annak megakadályozására, hogy a lábszár, főként a boka ne szenvedjen, a békóvasat békóaljjal kell viselni, a mely alsó részén duzzadmányt képez, azonkívül legalább a nehéz békó felső- és alsó széle ki legyen hajtva.

Ha a békó csak egyik lábra van fölverve, akkor a rajta csüngő láncz és a másik békó viselése kötővel a nadrággombhoz, vagy női szoknyához való hozzá erősítése által megkönnyíthető.

¹⁾ Ennek a rendeletnek a kibocsátásáig az osztr. tartományokban egymástól eltérőleg, különböző súlyú békókat használtak. A spielbergi f.-házban azok súlya 5 tt. 14 lat és 6 tt. 30 lat közt váltakozott.

Dr. Maasburg: „Die Strafe des Schiffziehens.“ 83. lap, jegyzet.

A rabokra nemük, koruk és testi mivoltjuk szerint különböző súlyú vasat kell verni. És pedig a gyermekekre, nőkre és gyöngé férfiakra alkalmazandó egyszerű békóvas súlya:

17 lattól 1 font 12 latig, (122 gr.-770), kettős békóvasé 1 font 7 lattól 1 font 27 latig terjed a lánczczal együtt. (682 — 1032 gr.)

Erőteljes férfiakra:

1 tt. 28 lattól 2 tt.-ig (1950—1120 gr.) terjedő súlyú egyszerű és lánczczal együtt 4 tt. súlyú (2240 gr.) kettős békóvasat kell alkalmazni. Azoknak a raboknak, a kik olyan munkára alkalmaztatnak, a melylyel a mindkét lábra való vasalás nem egyeztethető össze, a tényleges munka idejére féllábukról a békó levehető.

29.

Békóvasak a budapesti nemzeti múzeumban.

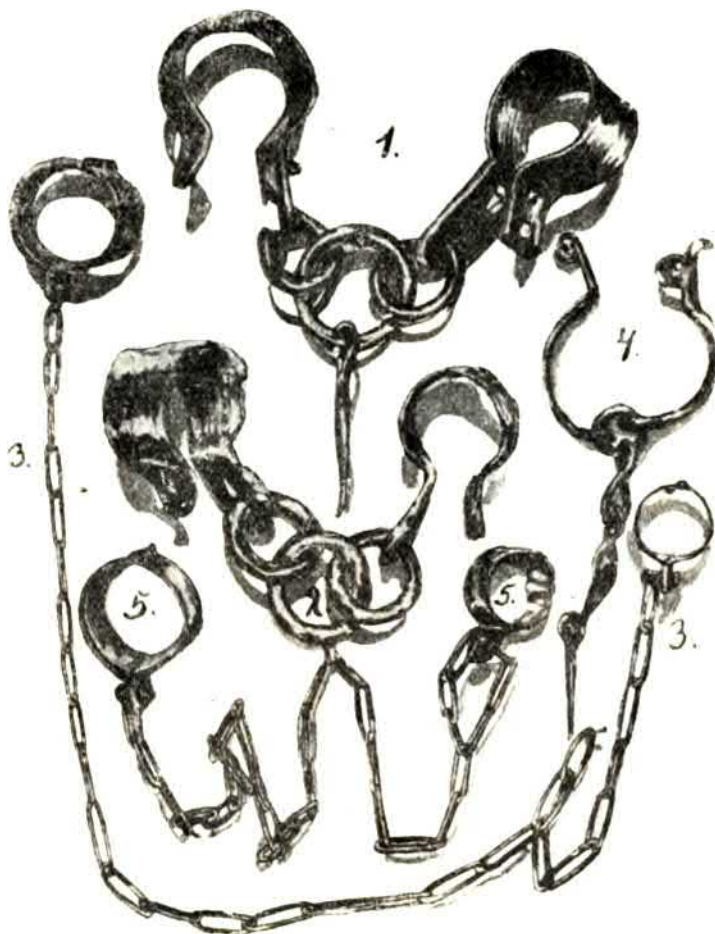
A békóvasat a rab lábára hidegen kell rákovácsolni s azt a rabnak folyton viselnie kell. Csak akkor vétetik le, ha az orvos egészségi szempontból szükségesnek tartja, arra az időre, míg a rab állapota megjavul.

A kettős békóvas között a láncz 1 láb, a békóvas záró fogantyújával együtt pedig 1 ½ láb hosszú és azt a rab menés közben a földön hurczolja,

a mi azonban nem szolgál akadályul. Lépcsőn fölfelé egy zsinórnál fogva fölemeli a láncot.

A békóvas viselésén úgy is lehet könnyíteni, hogy a rab azt kis szíjjal fölhúzza a lábikrájáig és a szíjat a térde alatt harisnyakötőhöz hasonlóan megkötött posztószélhez, vagy galandhoz hozzá erősíti. Hogy azonban a békó ne essék a bokára, ahhoz közel nyakkendő módjára posztót köt a lábára, miáltal minden szokásos és bármi névvel nevezendő békóalj nélkülözhetővé válik és a boka nem szenved.“

30.

Rablánczok a nemzeti múzeumban Budapesten:

A békóvasnak nőkre való alkalmazására 4 adatunk van, a következő cikkben említett, József császár idejéből való esetről nem szólva.

Első adatot az 1811. január 29-én beutalt Kresztin Mária Anna esete szolgáltatja, a ki férjgyilkosság és házasságtörés miatt vasban, munkában, $\frac{1}{2}$ évenként 30 korbácsütés és hetenként 2 napi böjt elszenvedése mellett saját költségén kitöltendő 10 évi börtönre volt ítélve.

Második adatunk a f.-házba 1816. február 6-án beutalt Vathmili Rozália esete, a ki gyújtásért halálra ítéltetett, de kegyelmet nyert.

A harmadik adat 1818-ból való, a mikor Molly Rozáliára, a negyedik pedig 1824-ből a mikor Guldán Rozália megrögzött tolvajra nézve mondatott ki ítéletileg, hogy büntetését vasban, utóbbi épen nehéz vasban kell, hogy kitöltse. Molly Rozália házasságtörésért ítéltetett el.

A büntetés önkényes súlyosbítása tilos volt. Kitészik ez a helyt. t. 1808. augusztus 30-án 18728. sz. a. kelt rendeletéből, a mely így szól:

„A Gere Sándor ügyében tett jelentésre válaszoltatik, hogy az ítéletileg kiszabott büntetést nem szabad súlyosbítani, már pedig vaskarikának nemcsak a kézre, hanem nyakra való alkalmazása tetemes súlyosbítást képez. Ezért ha ez a súlyosbítás a Biharmegye ítéletében kifejezetten nem foglaltatik benne, akkor a vaskarika nevezett rab nyakáról azonnal leveendő.“

Nem tartozik ugyan ide, de érdekes tudni, hogy a vármegyei törvényhatóságok a múlt század első felében milyen nehéz vasakat alkalmaztak?

Egy nép balladában, a melynek Bekő Ambrus a hőse, 9 fontos vasról van szó ekképen:

— — Bakos urat viszik a temetőbe,
Bekő Ambrust kísérik a tömlőczbe,
Kilencz fontos vasat tettek lábára,
Húsz esztendőt írtak fel a számára.¹

Egy másik dalban a 13 fontos vas szerepel:

Hires Szeged városának csak hírit hallottam,
De nem is hittem volna, hogy a földjét tapossam!
Tizenhárom esztendeje már mióta rab vagyok,
Tizenhárom fontos vasat már el is szaggatok.-

De elő fordul a népköltészetben 30 sőt 33 fontos vas is. Előbbi a Szűcs Marcsáról írott balladában:

Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok,
Hogy ti a legénynek jó szót ne adjatok,
Csókot ne adjatok, mert tik is így jártok:
A harmincz fontos vasat tik is hordozzátok!¹

¹) „Magy. népköltési gyűjt.“ Szerk: Arany László és Gyulay Pál. Pest. 1K72. Athenaeum. I. k. 226. lap. 78. sz. ballada. Nagy-Kőrös.

²) „Magyar népdalok.“ Sajtó alá rendezte Endrődi Sándor. „A Magyar Remekírók“ 54. kötete. Bpest. Franklin. 1906. 268.

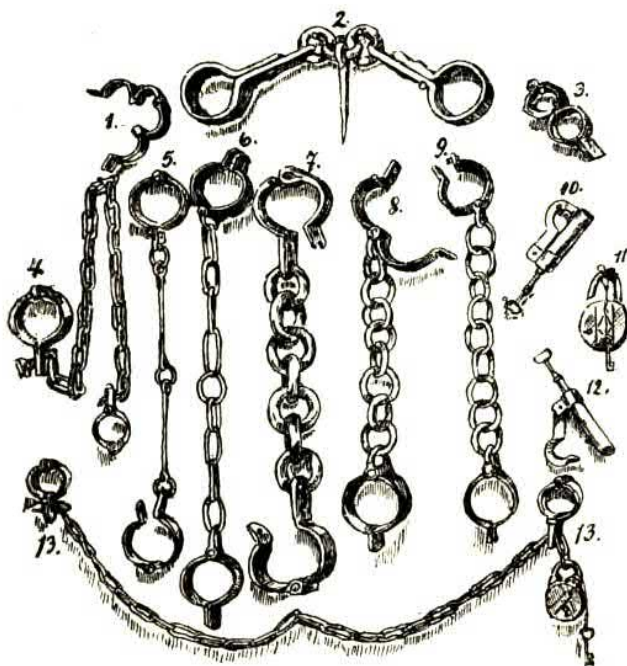
³) Vikár Béla cikke a „Szűcs Marcsa“ balladáról „Ethnographia,“ a magy. néprajzi társ. értsítője. 1905. évf. 5 füzet 288. lapja, és a 6 füzet 342. lapja, a hol meg van állapítva, hogy Szűcs Marcsát 1825-ben gyilkolták meg.

Kálmány Lajos: „Koszorúk az alföld vadvirágaiból.“ 1877. Arad. Nyom. Réthy Lipót I. k. 69.

A 33 fontos vasról így szól az ének:

Ne csudá'kozzatok,
Hogy én sárga vagyok;
Harminczhárom fontos vasat,
Mán el is szá'gatok.¹

Balla Károly régi kriminálistánk fölhozza,² hogy 1838-ban egy rabló-gyilkosra Pest vármegye börtönében 30 fontos vasat vertek s mégis meg szökött.

31

Régi békóvasak, bilincsek és lakatok a fegyintézetekből.

A büntetések végrehajtásában a törv. hatóságoknál egyöntetűség egyáltalában nem volt. „Egy vármegyében félmázsás vas terheli a rab lábait, míg a szomszéd törv. hatóságnál láncz a rabok nagyobb részénél nem hasznaltatik.“

„A lánczoknak választása a vármegye s általa a hajdúkra bízatik, s valamint épen kedve csosszant, vagy véletlenül kezébe akadt, vagy mert a könnyebb vasak már föl verettek (minek egyikünk tanúja vala) 50 fontos vasat rak annak lábára, ki egy első lopásért került a megye tömlöczébe; míg az úgynevezett konyhás rabok kényelemmel pipázva néznek le a tornáczról.³

¹) Kálmány Lajos id. művé. II. 88.

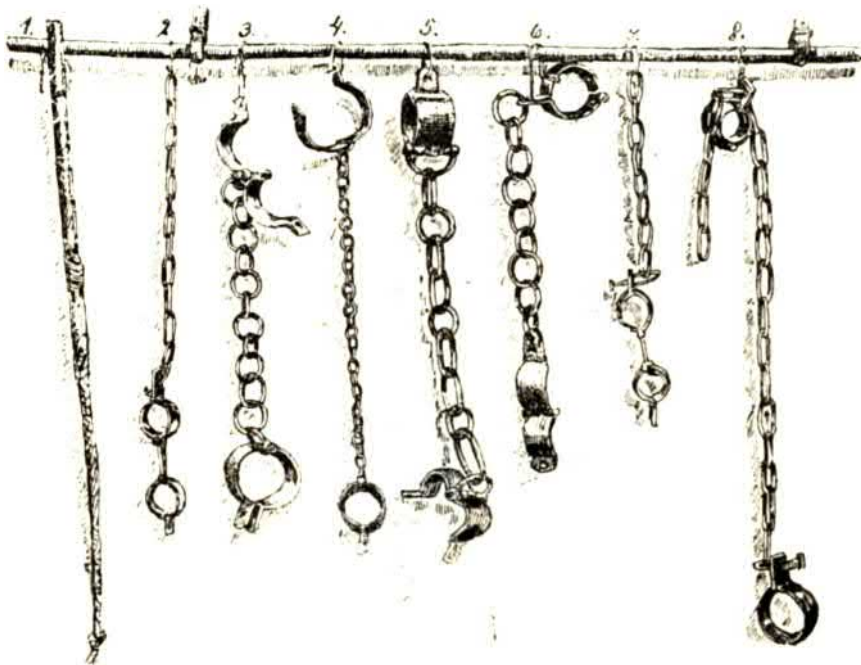
²) „Vélemény a büntetési mód javítása iránt.“ Pest. 1841. Trattner—Károlyi. 82.

³) Br. Eötvös József és Lukács Móricz: „Fogházjavítás.“ Pest. 1842. Heckenast. 192. és 193.

c., Lelánczolás.

Súlyosbították még a büntetést, legalább II. József császár idejében* lelánczolóással²

Lássunk egy példát erre a szörnyű büntetésre és pedig lássuk annak az ítéletnek a kivonatát, melyet a helyt. t. a tallósi f.-ház igazgatóságának küldött meg másolatban 1786. szeptember 12-én, az avval elitéit rabnő beutalása alkalmából.¹

32.

Régibb s újabb rablánczok és korbács az eperjesi kir. törvényszéki fogházból.

¹) Általános törvény a büntettekről és azok büntetéséről. Első rész, 2-ik fejezet 25. §-a. Kelt 1787. április 2-án.

A lelánczolás önálló büntetésnek is tekinthető, de tényleg a szabads. vesztés büntetésnek súlyosbítását képezte.

²) Külföldön a 19 század derekán is alkalmazásban volt a lelánczolás: Szászországban Lipszében 1846-ban a fogházban volt néhány zárka nehéz büntetettek számára, a kiket súlyos lánczczal a falhoz bilincseltek, ha kiválóan veszélyesek voltak vagy szökési kísérlettől lehetett tartani. Bajorországban Münchenben — az írt időben — a törvényszéki fogházbéli veszélyesebb egyéneket zárkájukban lelánczolták.

Appert hivatkozott műve. II. kötet 1. és 206.

A földhöz-lánczolásra szolgált az a nagy kő-tuskó, mely a körmöcbányai városi múzeumban látható. Trachyl-kőből van kenyér-alakra kifaragva és felső részén vas-karikával ellátva. A karikán a láncz most is rajta csüng. A tuskó magassága 17 cm., átmérője 26 cm.

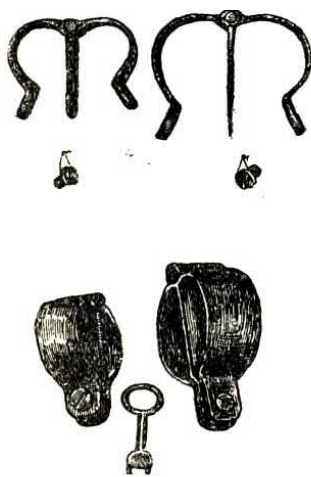
³) Szeged o. I. Érk. 1786. októb. 15.

36836. German Mária férjzett Czorne Lutkiánné Dumitrás nevű mostoha fiát azért, mert ez a mostoha anyja által tőle ellopott két mérő kukoriczát, tettenérés után visszavette — éjjel élmában egy éles fejszével 7 csapással meggyilkolta és a kamarában elrejtette.

Ezért a főbenjáró büntető bíróság egyhangú ítélete szerint karddal kivégzendő, egyszersmind jobb keze levágandó, azután feje és keze kerékre teendő.

Kelt Sereten, 1786. febr. 10-én. Rossmark P. kapitány mint elnök. Mayer József lovas kapitány és kerületi hadbíró.

Mely ítélet legfelsőbb intézkedéssel megváltoztatott olyképen, hogy nevezett nő Serethen leendő megbélyegzés után Szegeden minden világos-

33.

Két bilincs Soroksárról, a hozzá való kulcsal.

ságtól megfosztott börtönben életfogytig tartó büntetésre a legsúlyosabb lánczokkal¹ nyakán, két kezén és két lábán, nappal és éjjel olyan szorosan kovácsoltassék oda, hogy csak a legnélkülözhetlenebb testi mozgásra legyen helye, elkövetett gonosztettének napján évente nyilvánosan teljes erővel sújtandó korbács-ütésekkel megcsapassék és táplálékul életfogytaig vizet és egy font kenyeret kapjon, fekhelye csupasz deszkából álljon.-

Csernovicz, 1786. ápril. 24. Enzenberg. Tábornok.

¹) Ezen lánczok súlya annyi lehetett, mint a gráci Schlossberg kaszamálaiban 1790-ben használt lánczoké. Ezekről azt írja Maasburg idézett művében a 41. lapon, hogy: a falhoz lánczolt rabokat a majdnem 50-ttos békó akadályozta a dologban és alvásban.

²) Ezt a rabnőt tévedésből a szegedi f.-házba szállították be október 1-én, a hol mindjárt betegeskedni kezdett. Onnan Tallósra szállították át.

A nagybűnösöknek nyakuknál fogva a falhoz való odalánczolás a egykor szokásos volt hazánkban.

A sehnezbányai rablánczok között levő nyakvasak e mellett bizonyítanak. (25. sz. kép) De a Gere Sándor esete is, a miről az előző fejezetben volt szó. Valamint az a körülmény is, hogy a szégyenoszlophoz nyakvassal lánczolták oda az elítélteket.

Weber Samu azt írja a nedeczi várról, hogy: „a kapun belépve jobb kézre 11 szoba nyílik. Ezen szobasor alatt pinczék és raktárak vannak, melyek hajdan a vártömlöczöket képezték, hol még a lánczon csüngő vaskarikákat láttam, melyek „moresnek“ nevezettek és melyekbe a foglyok nyakaikkal becsukattak.’

34.

A vörösmarti felet. Nyak- és lábavassal ellátott láncz.

e., „Derek vas.“

A legsúlyosabb börtönre ítélt büntetésének súlyosbítása volt a József császár büntető törvénykönyve- szerint az, hogy „a büntettes a teste közepe körül húzott vaskarikával a számára kijelölt helyhez éjjel-nappal odaerősített. Ha a neki kiszabott munka megengedte vagy ha a szökés veszedelme megkívánta, nehéz vasat is lehetett reá verni. Az elítéltnak más, mint deszka fekvőhely, egyéb táplálék, mint kenyér és víz nem volt megengedhető.

Ilyen célra használt derékvas fönmaradt a sehnezbányai városi múzeumban, melynek különféle rablánczokból való gyűjteménye 25. sz. képünkön látható.

1) Újabb adalékok Szepesmegye tört.-hez. Bpest 1905. Hornyánszky V. 15.

2) I. rész 1. fejezet 27. §.

I., A magán elzárás

vagy folyton elzárva-tartás szintén egy neme volt a büntetés súlyosbításának.

Példa erre Pest vármegye törvényszékének 1815. deczemb. 18-án hozott ítélete, mely szerint „Matis Miklós több izekben szökött Rabb személy — — a meg ítélt, de szökései által ki nem töltött Rabságainak ki — töltések végett, olly egyenes meg ítélt Jegyzéssel Szegedre vissza küldeni rendeltetik, hogy a hátra levő Rabságát szünet nélkül való bezárás mellett vasban töltse el, és ha egészsége tekintetéből néha dologra ki — eresztetnék is, a vár belső Bástyáján kívül ne bocsájtasson.“

Súlyosbításul szolgált továbbá:

g., a szeszes Halok élvezetétől való eltiltás.

Példák erre:

1., 1778. októberének 7-én Komárom megyei Szalmásy Mihály istenkáromló a szempczi f.-házba hetenként 2 napon kenyeren és vizen való böjt és bor meg sör italtól leendő megtartóztatás mellett vasban kitöltendő 11 havi büntetésre utaltatott be.

2., Mármaros megye törvényszékének 1810. június 13-án kelt ítélete szerint „Bozsa Tamás és Pap Mihály a szegedi Jobbító Házban az innen oda való indítástól számlálendő két esztendei Rabságot a kár megtérítésén fölül, és a részegítő italoktól való eltartóztatások mellett békó vasban, magok kenyereken és közönséges munkában szenvedjenek.“

3., Ns. Szilágyi József több rendbeli tolvajságokért halálra ítélt egyén büntetését a kir. tábla 1813. aug. 25-én oda változtatta, hogy „minden héten kenyeren és vizen elszenvendő 2 napi böjt mellett kitöltendő 6 esztendei rabságra ítélte oly móddal, hogy az alatt minden hevítő italok élésétől tiltasson el.“

4., Az 1819. május 15-én kelt udv. kancz. leirat szerint Török István lopásért és egyéb bűnökért halálra ítélt egyén büntetése kegyelemből vasban és munkában, bortól való teljes megtartóztatás és hetenként 2 napi böjt mellett kitöltendő 6 évi börtönre változtatott.

5., N. Bánya város 1822. június 26-án kelt ítéletével Stiffelbauer Ferenczet „a Szegedi jobbító Házba tulajdon költségén vasban, közöns. munkán bor, pálinka ital tilalma mellett eltöltendő 3 Esztendei rabságra“ ítélte.

Ezenkívül még négy ítéletről van tudomásunk, melyek szerint az elitét büntetése „minden hevítő italtól való megtartóztatással“ súlyosbítatott.

Ugyancsak büntetés — súlyosbítására alkalmazták:

h., a megbélyegzést is.¹

A József császár bünt. törv. könyve szerint a „nyilvános megbélyegzés”² abból állott, hogy „az arra ítélt büntetettnek büntetése megkezdésekor mindkét arczába az akasztófa bélyegét nyilvánosan úgy bekarcolták, hogy az sem az idő által, sem egyébként kitörölhető ne legyen.” A „titkos megbélyegzés”³ pedig „az akasztófának a bal lágyékra fölismerhetően és kitörölhetetlenül való bekarcolása által” történt, de csakis idegen büntetésekre alkalmaztatott, a kik az országból egyszersmind kiutasítottak.⁴

A szemöldökön való megbélyegzésre is van példa: Gseh Efraim gonosztevő keréketörésre szóló ítéletét II. József császár 1787-ben megváltoztatta, elrendelvé, hogy nevezett mindkét szemöldökére tüzes vassal megbélyegezve, Szamosujvárra szállíttassék és ott élete tartamára föld alatti börtönbe zárva és lánczokkal lekötvé, csak kenyérral és vízzel élmeztesse,³

«) A megbélyegzés már Szt. István törvényeiben is előfordul. Ugyanis II. könyvének 31. fejezete így szól: „A boszorkányokról. Ha valami boszorkány találkozik, vigyék a bírák törvénye szerint az egyház eleibe és bízzák a papra, hogy böjtöltesse és oktassa hitben. — — — Ha másod ízben találta azon vétkekben — — — a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén mellére, homlokára és a válla közé, menjen haza.”

Dr. Márkus Dezső: Corpus Juris Hung. Bpest. 1899.

Kálmán király törv.-nek I. könyvében a 83. fejezetben is szó van a megbélyegzésről ekképen: „Ha valakit hamis tanúságlételről vádolnak — — — próbáltassék meg tüzes vassal. — — — Ha vétkes lenne javait megtartsa ugyan, de arczára keresztforma jegyet égessenek vassal, hogy senki el ne fogadja többé az ő tanúságát.

II. Ulászló 1493. évi dekrétumának 14 cikke így szól: A hamisítókra nézve, a kik a káptalanokban vagy conventekben hamis leveleket pecsételnek — — — homlokukra és mindkét orcájukra a tüzes pecsét bélyegét süssék.

Az erdélyi törvények közül az 1791-ből való Art. nov. 38. t. cikkében az áll, hogy a tagcsonkítás, eltiltatván, a helyett „csak bélyeget legyen szabad még pedig a bűnösök hátára sütni.”

¹) I. rész I. fejezet 24. §.

²) I. rész 2. fejezet 39. §.

³) Külföldi példa a megbélyegzésre: W. József 31 éves embert szándékos gyilkosság miatt 1782. aug. 23-án kocsin a vesztőhelyre vitték, ottan egy kerékkel mindkét arcát erősen megbélyegezték, azután nehéz vasra verve életfogytiglan föld alatti börtönbe vetették, a hol hetenként 4 napot kenyeren és vizen töltött, nehéz munkát végzett, büntetésének kezdetekor és büntetének évforduló napján nyilvánosan 50 botütéssel fenyítettet.

A „Wiener Zeitung” 1782. évi 68. számának mellékletét képező ítélet s a büntett leírása.

Oroszországról azt írták 1780-ban: Ez országban halálbüntetés nem létezik, de a gonosztevőt homlokán, orrán és fülein megbélyegzik s a szibériai bányákba küldik.

Lehoczky Tivadar: II. József császár utazása Oroszorsz.-ban 1780-ban.

Vasárnapi Újság 1874. évf. 121.

⁵) Hodoreán János cikke: A szamosujvári kir. orsz. fegyintézet múltja. Megjelent a következő czimű füzetben: A sz.-ujvári vár. írták Szongott Kristóf, Vájna Károly és Hodoreán János. Külön lenyomat Szongott Kristóf „Szamosujvár monográfiája.” cz. művéből. Sz.-ujvár. 1898. Todorán E. nyomása. 43.

A homlok megbélyegzése: Vörös Zsuzsáimét Komáromban (a XVII. század végén) szeretőtartás miatt homlokán tüzes vassal bélyegezték meg.¹

Kraszna vármegye törvényszéke 1714-ben Csizmadia Erzsébetet urának a megölésében bűnrészesnek találván arra ítélte, hogy „a homloka hóhér által sütögettessék, azután pedig eklézsziát kövessen.“

Kraszna vármegye 1719. deczemb. 8-án Somlyó városában Borbély Jánostól reversalis levelet vesz. Az illető orgazdaságért halált érdemelt volna, de ezúttal a homlokán tüzes vassal bélyegeztetett meg; fogadja, hogy „szent, jámbor, istenfélő keresztény emberhez illő életet él,“ ha vétene, akkor akasztassék fel olyanforma akasztófára, „melynek formáját és signummát“ homlokán hordja.⁵

A háton való megbélyegzés is szokásos volt. A bélyegzés módjára nézve a gubernium 1792-ben Közép Szolnok vármegyéhez intézett rendeletében tüzetesen intézkedett.³ Intézkedése szerint a bélyegzés abból állott, hogy az arra ítélt gonosztevő hátára szénnel fölrajzolták az akasztófát, azután a hóhér egy olyan forma hegyes vassal, mint a milyen a lóérvágó vas, a rajz nyomait bevágta s puskaporral nyomban be is dörzsölte. A bevágásnál vigyázni kellett, hogy az igen mély ne legyen s a gonosztevő csontja meg ne sértsék. „Csak oly mélyen kelletik annak bevágva lenni, hogy az akasztófa jól és állandóul kilátható legyen.“

Az arczon való megbélyegzésre két adatunk van. Egyik: Ung városának a Szeged város levéltárában levő 1787. május 7-én 1713. sz. a. kelt átirata, a melyből kitetszőleg Deák György méregkeverő és feleségének gyilkosa mindkét arczán való megbélyegzésre és életfogytig tartó hajóvontatásra ítéltetett.

Másik adatunk: az udv. kancelláriának a helyt, tanácshoz 1801. július 31-én intézett rendelete, mely szerint a javulást tanúsított Zech Sámuel rab kegyelemből nem bocsátható szabadon, mivel mindkét arczán meg lévén bélyegezve a társadalomban gyalázat nélkül meg nem élhet. Megengedendő azonban neki a f.-házban való szabadabb járás-kezés, szükséges élelméről gondolkozandó és megfelelő munkával ellátandó.⁴

Ezt a Zech Sámuel — a ki útközben megszökött, de Lőcsén elfogott — 1786. őszén szállították volt be „gyilkosság és pénz-elidegenítésért.“ Az általa elkövetett bűntény leírását a következőkben adjuk.⁵

1) Takáts Sándor: Lapok egy kis város múltjából. Komárom. 1886. Ziegler Károly 141.

2) Dr. Petri Mór: Szilágy várm. monographiája. 1901. Franklin. I. k. 394. és 395.

3) Dr. Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. 1901. Franklin társ. nyomdája. I. kötet. 398.

4) 1804-ben még is szabadon bocsátották kir. kegyelemből.

5) A „Magyar Hírmodó“ 1785. Boldog Asszony havának 22. napján költ 6 leveléből 55. és 56.

„Itten Posonyban az el-múlt Héten szombaton, egy Sopron-Vármegyei Zeck Sámuel nevezetű gonosztevő ifjú, ki Kalmár Legény lévén bizonyos időtől fogva itten Korhelkedni láttatott, a maga Istentelen vakmerő bátorságának oly gyalázatos és szomorú példáját hagyta, inellyről ezen mi jó-rendtartású Városunkban régtől fogva nem-emlékezünk. Ezen említett Gonosz-tévő, a már meg nevezett napon dél után egy bizonyos Májer nevezetű mindenek ítélete szerint igen betsületes Sidot olly álnok tsaládsággal vészen körül, hogy neki igen sok ezüst pénze volna, mellyet ha aranyra válthatna, minden felváltat aranyért egy húszast fogna örömetst fizetni; mellyen a Sido kapván mint nem meg vethető nyereségen, el mégyen és maga pénzetskéjét öszve szedvén, sött míg másoktól is költsön aranyokat vévén-fel, a ki rendeltetett időben megjelenik ezen Kalmár Legényből lett Gonosztevőnél az úgy nevezett Zöld-fa vendég fogadóban, hol már ennek egy nihány napoktól fogva különös szállása vala; de a maga élete veszedelmével; most ezen Istentelen Ifjú már előre egy baltát tartván készen, mi helyt e szegény Sido béérkezett leg-ottan úgy meg vágta fül-töven, hogy el esvén bizonyos arra készített késsel mind torkát, mind életét a Sidonak leg-ottan el-metszette. Minek-utánna pedig pénzét, óráját és drágább jószágit magához vette volna, az ajtót reá zárván, mintha legjobban végezte volna dolgát, még. előbb egy bizonyos vendég-fogadóban evén útnak indult, és a szegény Özvegy Sidonét 5 árva gyermekeivel nem tsak gyászban, sött nagy nyomorúságban itt hagyta, az egész Kereszténységet is de kivált a Kalmár Legényeket (kik ennek nem oka) példás gyalázatba kevervén.“

A Zech Sámuel szökése alkalmából 1786 szept. 17-én kiadott körözüvény mellékletét képező magyar szövegű szeméyleírás

40588. Samuel Czech gyilkosságáért Szegedi örökös fogságra ítéltetett Rab, magában alatsony termetű, hosszú fehér, egy kévéssé himlő helyes ábrázatu nagy homlóku fekete hajú, előre az haja füleire tekerve, fekete szömöldökü, kék köpönyekben, rövid kurta szürke Kamizolban lajbliban sárga szarvas bőr magyar nadrágban magyar fekete Kordovány Csizmában, mellynek a szára Lengyel formára volt meczve, és fehér kalapban úgy mint 8. és 9. óra tájban estve die 7. Septembris Torbágyi Helységrül a hová-is Posonból Győrnek hozatatott, Buda-Eörsre küldetvén a kotsist, a kivitte el ámitván a Kortsma mellé állott (a mint mondgya szomjúságának enyhítésire) azonban még a Kotsis a' Bírónak meg jelenteni akarta, el szökött.

A megbélyegzés különben csak az örökös rabságra- vagy az életfogytiglan való hajóvontatásra szóló büntetés súlyosbítására volt alkalmazható.

¹⁾ O. 1. 40588,1786.

²⁾ A József császár bünt. törv. könyve I. r. 2. fej. 24. § ának intézkedése szerint a nyilv. megbélyegzés a 30-100. évig tartó börtönbüntetés súlyosbítására szolgálhatott.

³⁾ Szegőd v. 1. 1787. évi IV. 643.

A kir. helytartó tanácsnak 1815. évi aug. 1-ső napján kelt intéző levele a bélyegzést egyedül a császári királyi tartományokból kitiltandó idegen külföldiekre szorította¹

a szégyenpolcz.

A szégyenpolczra való kiállításról köztudomású, hogy alkalmazásban volt mint büntetés-súlyosbítás, de erről adat a szegedi f. házra vonatkozó iratok között nem akad.

Ez a József császár bünt. törv.-könyve szerint abból állott, hogy az elítélt vasra verve és őrizet alatt olyan helyen, a hova sok nép fért be, magas állványon hajadon fővel délben egy óra hosszat közszemlére kiállítatott és elkövetett bűntette a mellén csüngő táblán néhány szóval jeleztetett. A büntető ítélet ezt a szégyenpolczra való kiállítást vagy csak egyszerre vagy kétszerre és háromszorra rendelhette el.

A. A közmunka

vagy a mint régen mondták a „közönséges munka“ is a büntetés súlyosbításául szolgált. Mert nem mindenkit ítélték arra.

Ez a kifejezés azonban nem mai értelmében veendő.

Ugyanis minden rabmunkát közmunkának neveztek. Közmunka tehát — régi értelemben — annyit tesz, mint kényszermunka.

A közmunka nemei voltak:

- a. , házi vagyis az intézet területén teljesített,
- b. , külső munka, a melyről éjjelre a rabok az intézetbe naponta visszatértek;
- c. , vármunka vagy sánczmunka, a mi erődítési munkálatoknak katonai fölügyelet alatt való teljesítéséből állott,³
- d. , csatornaásás,
- d., hajóvontatás.

A két elsőről nincs mit mondanunk, miután a Munka című fejezetben bőven tárgyaltuk őket.

A harmadikról nincs más adatunk mint az, hogy József császár 1782. novemb. 8-án elrendelte, hogy a Hont megyei emberevő cigányok halálos Ítélete időleges büntetéssel helyettesíttessék és a gonosztevő emberek egy része vármunkára ítéltessék. A császári leirat értelmében hozott ítélet „a temesvári erősségben vasban és vármunkában kitöltendő“ büntetésről szólott és az emberevők közül 27-et 1783. február havában szállítottak Temesvárra. Ezekről megemlékezik a bécsi Magyar Hírmondó 1792. márczius 27-én kelt száma⁴ ekképen:

1) Szlemenics Pál Magy. fenyítő törvénykönyve. 5-ik kiadás. Heckenast 97.

2) I. r 2. fejezet 33. és II. r. 1. fej. 12. §.

3) Lásd e mii Ötödik részét, mely a katonai rabokról szól.

4) a 437. lapon.

„Temesvárról azt írják, hogy a melly négy foglyok már régtől fogva tartattak az oda való tömlöztben azért, hogy ők is az Ember-hús evő zsványok társaságából valók voltak: a boldoguld Felső parantsolatjából el-bocsáttattak a múlt hónapban, s lakó helyek is rendeltettek nékiek, mindazon áltat olly feltétellel, hogy szorgalmatosan szemmel tartassanak“.

A közmunka d., és e., pont alatt említett nemeinek u. m. a csatornaásásnak és a hajóvontatásnak egy egész külön részt szentelünk.

A melyre mielőtt átmennénk megemlíjük, hogy a testi fenytéshez az 5. 1. alatt felsoroltakon kívül más büntetések is tartoztak, melyről ezen mű hatodik részében lesz szó.

Végül

1., A haj lenyírása¹

is büntetés súlyosbítást, ha pedig önállóan alkalmazták akkor megszegye-nítő büntetést képezett.

A büntetés súlyosbítására ez hogy II. József császár idejében alkalmazásban volt, az kitűnik a helyt, t.-nak 1784. szeptemb. 6-án 10.834 sz. a kelt körözvényéből, a melyben azt olvassuk, hogy a Bécsből május havában Péterváradra hajóvontatásra átszállítani rendelt 100 rab közül, a Gradiskáról Péterváradra történt vontatás alkalmával, július 25-én megszökött 7 egyén könnyen felismerhető arról, hogy hajuk „rendes szokás szerint“ le van nyírva.²

¹) A hajnak büntetésből való lenyírása legelső királyaink idejében már szokásos volt. Szt. István király II. könyvében a 6-ik fejezetben ezt olvassuk:

„Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg mindenféle a falusbíráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember — — — templomba menjen — — — 1 §. Valaki pedig konokul hátra marad, csapják meg és kopaszszák meg.“

Ugyancsak a II. könyv 26-ik fejezete így szól: „Hogy a szabadok az ő szabadságok szeplőtlen tisztaságát megőrizték, óvni akarjuk őket a mások szolgálóleányval való paráználkodástól 1. §. Valaki tehát ezen törvényt meggondolatlanul által hágván, másnak szolgálóleányával paráználkodik, tudja meg, hogy bűnbe esett, mely bűnéért első ízben vérig vesszőzik és megkopasztyják.“

A Szt. László törvényeinek II. könyvében a 11-ik fejezetben ez áll: „Ha valamely nemes vagy vitéz más nemes ember házára megyen és ottan viaskodik és a ház asszonyát bántalmazza: ha van annyit érő vagyona, két részt adjon belőle bírságul az ő rossz cselekedetiért, a harmadik pedig a feleségének és fiainak maradjon. I §. Hogy ha pedig vagyona nincsen, megnyírt fejjel, kötözöten, ostorozva hordozzák körül a piacon és úgy adják el szolgaságra.“

Ugyanott a III. k. 26. fejezete ekképen szól: „Ha valaki a bíró pecsétjét megvetvén az idézésre elő nem áll: először öt pénzzel bűnhődjék: másodsor ismét annyival; harmadszor veszítse ügyét és megnyírt fejjel adják el adósságaiért.“

A Kálmán király törvényeinek II. könyvében a 41. fejezet így hangzik: „A kinek a király valami kóborló szolgát ajándékoz, nyírassá meg a szolgáló fél fejét; mit ha nem teszen, tíz pénze bánja meg.“

Dr. Márkus: Corpus Juris Hung. 25. 33. 71. 87. és 109.

²) Ausztriában a rabok bajuszát borotválják ma is. A möllersdorfí katonai f.-házban levő rabok sem viselnek bajuszt, a volt tisztek kivételével.

De szó van erről a császárnak Eszterházy kancellárhoz 1784. ápril. 3-án intézett kéziratában is, a hol az áll, hogy a hajóvontató rabok fejét gyakran ineg kell nyírni.¹

Azonban nemcsak a hajóvontató rabok viseltek rövid haját abban az időben. Az alsó-ausztriai tartományi kormánysszék azon utasítást nyerte volt, hogy a bécsi f.-házban levő közmunkára ítélt rabok haját minden hónapban le kell vágni. Ez az intézkedés azután általánosított. A rabok, kivált a nők azonban ellene szegültek és gyakran csak erőszakkal lehetett azt végrehajtani. Fölterjesztés tétetvén ebben az ügyben a császárhoz — ez 1782. novemb. 25-én kelt legfelsőbb elhatározásával kimondotta, hogy: a hajnyírás az egészség, tisztaság és biztonság miatt rendeltetik el és minden hónapban, kor, személy és nemi különbség nélkül, a büntetés tartama alatt meg kell, hogy történjék.

II. Leopold uralkodása idejében ez az ügy a prágai f.-házi rabok kérése folytán újabb tárgyalás alá vétetett és a legfelső igazságügyi kormánysszék javaslata értelmében az 1791. nov. 25-én kelt s valamennyi tartományi korm.-székhez intézett rendelete akként intéztetett el, hogy: „avvégett, hogy a fogházakban annyira szükséges tisztaság a büntetettek javulására való egyéb büntetssel kapcsolatos tétessék, Ő Felsége legkegyelmesebben elrendelni.

Oroszorsz.-ban a deportációra ítélteteket mindenekelőtt megnyírják. Rendesen az egész fejüket, de az is előfordul, hogy a közönséges gonosztevőknek csak a fél fejét borotválják le, hogy netaláni szökés kísérlete esetére könnyen fölismerhetővé tegyék.

Bibliothek der Unterhaltung u. des Wissens. 1901. évfolyam 4-ik kötet. Stuttgart* Beilin, Lipcse. Union Deutsche Verlagsgesellschaft. 144.

Dr. Wrede Richárdnak Die Körperstrafen bei allen Völkern című 1898-ban Dohrnál Drezdában megjelent művében a 320. lapon az 1., jegyzetben azt olvassuk, hogy a Sachalin szigeten levő f.-házban a rabok feje simára van borotváltva.

Kennan György Szibéria című Deubler József kiadásában 1891-ben Budapesten és Bécsben megjelent művében a 37. lapon az áll, hogy: a száműzöttek közül a kényszer-munkára ítélt és a „gyarmat-fegyenczeknek“ lábukra vert 5 fontos vaslánczczal és félig kopaszra nyírt fejjel kell száműzetésük helyére menniök. Dostojewsky szerint az ostrogi f.-házban Szibériában, az 1849—53 években, leborotválták a rabok hajának felét. Egy részének a félfejét hosszában, más részének keresztben borotválták le. A hajborotválás minden héten ismétlődött. Szappannal és tompa élű borotvával eszközölték.

Memoiren aus einem Totenhaus. Leipzig, Philipp, Reclam jun. 17. és 130.

Valószínűleg ez ma tisztán biztonsági intézkedés. Egykor azonban megszégyenítő büntetést képezett. Pl. a 693-iki toledói zsinat elhatározta, hogy ha valaki a püspökök és bírák abbeli törekvésének, hogy a bálványimádás megfenyíttessék és a bálványimádók megfenyíttessenek ellentáll: ha nemes, kiátkoztassék, ha alacsonyabb rendű 100 korbácsütéssel illettessék és nyirassék meg.

Dr. Wrede hivatkozott műve. 215.

¹) O. l. udv. kancz. 3410/1784.

méltóztatott, hogy a rabok hajának büntetési idejük alatt eddig havonként szokásban volt lenyírása jövőre csak azoknál fogatosíttassék, a kik 1 éven fölüli fogházbüntetésre ítéltetnek, mindazonáltal ez alól az 50 éves emberek azon esetben kivétessenek, ha a rájuk kiszabott fogságbüntetés nem terjed ki egész életükre; ellenben azon rabokra nézve, a kik 1 éven fölül ítéltetnek el vagy a kik jelenleg a börtönben vannak és a kikenél ezen intézkedés már fogatosíttatik, a hajnyírás ideje nemükre való különbség nélkül ezentúl a börtönből való kilépésük előtt egy évre állapíttassák meg.¹

A hajviselet — a József császár uralkodásának idején kívül — hazánkban nem volt megszorítva a raboknál. Bizonyítja ezt nem csak több köröző levél, hanem Berzeviczy Pál helyt. t. tanácsosnak a gyakori szokések okairól szóló 1812. febr. 17-én kelt jelentésének azon passzusa, mely szerint „ha a rab elillant, sem ruhája, sem hajnyírása, sem más jel által nem különbözvén a többi emberektől, menekülése biztos.”²

VII. LÉTSZÁMHULLÁMZÁS

1. Létszám

Az intézet megnyitásakor, illetőleg a férfi raboknak 1785. november	
27-én Tallósról való megérkezésekor volt a létszám	— — — 34
1786. február 8-án	— — — — — 33
„ márczius 10-én	— — — — — 39
„ november 26-án	— — — — — 54
„ december 9-én	— — — — — 55
1787-ben növekedés 40, apadás 24, az év	
végén maradt:	— — — — — 74
1788-ban növekedés 6, apadás 40, az év végén maradt	40
1789. végén	— — — — — 26
1790. végén 19 férfi, 22 nő	— — — — — 41
1791. márcz. 31-én 20 férfi, 20 nő	— — — — — 40
1793. aug. 21-én	— — — — — 52

¹) Maasburg: Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. 1890. Wien.

Manz. 22. 23. 66 és 67.

Dr. Leitmaier Victor: Oesterreichische Gefängnissskunde Wien. 1890. Udv. állományomda 160.

¹) Szeged o. 1. 30867 1811.

1792/3. év végén azaz 1793. október 31-én ¹									
	15 férfi, 31 nő	—	—	—	—	—	—	—	46
1794. július 8-án	28 férfi, 26 nő	—	—	—	—	—	—	—	54
1793/4. év végén azaz 1794. október utolsóján		—	—	—	—	—	—	—	50
1798. febr. 9-én	42 férfi, 15 nő	—	—	—	—	—	—	—	57
1798. július végén		—	—	—	—	—	—	—	58
„ november 20-án		—	—	—	—	—	—	—	64
1799. július 9-én	56 férfi, 28 nő	—	—	—	—	—	—	—	84
1799.80. év III. negyedében azaz 1780. július végén	52 férfi, 30 nő	—	—	—	—	—	—	—	82
1803. augusztusban, a kenyérporcziókból ítélve volt									80
1804. április 29-én	53 férfi, 32 nő	—	—	—	—	—	—	—	85
1806. június 6-án	62 férfi	—	—	—	—	—	—	—	62
1807. január 31-én	72 férfi, 13 nő	—	—	—	—	—	—	—	85
	ebből nemes ember volt 38.								
1808. augusztus 1-én	74 férfi, 12 nő	—	—	—	—	—	—	—	86
	elitélve 1 $\frac{1}{2}$ —10 évre.								
1810. január 31-én	53 férfi, 12 nő	—	—	—	—	—	—	—	65
1811. január 31-én	64 „ 14 „	—	—	—	—	—	—	—	68
„ október 30-án	80 „ 16 „	—	—	—	—	—	—	—	96
1812. július 31-én	75 „ 14 „	—	—	—	—	—	—	—	89
1813. január 31-én	63 „ 14 „	—	—	—	—	—	—	—	77
„ deczember 31-én	62 férfi, 8 nő	—	—	—	—	—	—	—	70
	a férfiak közül nemes 34								
	honoráczió 3								
	paraszt 25								
	a nők közül nemes 3								
	nemtelen 5								
1814. deczember 19-én	63 férfi, 13 nő	—	—	—	—	—	—	—	76
1815. május 25-én	59 „ 22 „	—	—	—	—	—	—	—	81
„ július 31-én	56 „ 9 „	—	—	—	—	—	—	—	65
1816. deczember 14-én	50 „ 12 „	—	—	—	—	—	—	—	62
1817. október 31-én	49 „ 10 „	—	—	—	—	—	—	—	59
1818. január végén	40 „ 9 „	—	—	—	—	—	—	—	49
„ deczember 6-án	43 „ 10 „	—	—	—	—	—	—	—	53
„ április „	35 „ 9 „	—	—	—	—	—	—	—	44

¹⁾ 1791-ben még polgári, 1792-ben már „katonai“ évet számítottak. A katonai év november 1-én vette kezdetét. A pénztári számadásokat azonban már Tallóson „katonai,, vagy „számadási“ év szerint vezették 1785. november 1-től kezdve.

1818. július végén	33 férfi	9 nő	— — —	42
„ októb. „	30 „	9 „	— — —	39
1819. július végén	21 „	9 „	— — —	30
1820. február „	15 „	9 „	— — —	24
1821. január „	17 „	8 „	— — —	25
1821. június „	11 „	5 „	— — —	16
1824. októb. „	18 „	3 „	— — —	21
1825. „ „	— — —	— — —	— — —	15
1826. január „	11 „	1 „	— — —	12
„ április „	9 „	1 „	— — —	10
1829. január „	4 „	— „	— — —	4
	3—10 évre ítélve.			
1831. ápril 19-én	3 férfi	—	— — —	3
„ június 21-én	2 „	—	— — —	2
	akik közül a büntetési ideje letelik egyiknek azon évi nov. 21-én a másiknak 1832. márczius 23-án.			

2. Beutaltatott.

1785-ben 2 férfi	— — —	— — —	— — —	2
	2 és 3 évre ítéltek.			
1786-ban 32 „	— — —	— — —	— — —	32
	1—7 évre illetve életfogytig tartó börtönre ítélve.			
1800-ban 12 férfi	5 nő	— — —	— — —	17
1801-ben 6 „	7 „	— — —	— — —	13
1802-ben 8 „	7 „	— — —	— — —	15
	1—4 évre ítéltek.			
1803-ban 28 „	3 nő	— — —	— — —	31
	1/2—6 évre ítéltek.			
1804-ben 25 „	7 nő	— — —	— — —	32
	1—10 évre ítéltek.			
1805-ben 33 „	5 nő	— — —	— — —	38
	1—10 évre ítéltek.			
1806-ban 27 „	3 nő	— — —	— — —	30
	1—8 évre ítéltek.			
1807-ben 45 „	3 nő	— — —	— — —	48
	1—10 évre ítéltek.			
1808-ban 44 „	5 nő	— — —	— — —	49
	1—8 évre ítéltek.			
1809-ben 23 „	8 nő	— — —	— — —	31

			1—10 évre ítéltek.	
1810-ben	41 férfi	6 nő	-- -- -- -- --	47
1 ^{1/2} —10 évre ítéltek. Köztük egy 14 éves fiú, gyújtásért elítélve.				
1811-ben	37 férfi	6 nő	-- -- -- -- --	43
1812-ben	10 „	2 „	-- -- -- -- --	12
1813-ban	21 „	1 „	-- -- -- -- --	22
1814-ben	22 „	2 „	-- -- -- -- --	24
1815-ben	17 „	1 „	-- -- -- -- --	18
1816-ban	12 „	4 „	-- -- -- -- --	16
1817-ben	6 „	1 „	-- -- -- -- --	7
1818-ban	2 „	—	-- -- -- -- --	2
1819-ben	1 „	—	-- -- -- -- --	1
1820-ban	4 „	—	-- -- -- -- --	4
1821-ben	8 „	—	-- -- -- -- --	8
			2—8 évre ítélve.	
1822-ben	6 „	2 nő	-- -- -- -- --	8
			1 ^{1/2} —6 évre ítélve.	
1823-ban	6 „	nő	-- -- -- -- --	6
1824-ben	3 „	1 „	-- -- -- -- --	4
			1—3 évre ítélve.	
1825-ben	1 „	—	-- -- -- -- --	1
			1 évre ítélve.	
1826-ban	1 „	—	-- -- -- -- --	1
			1 évre ítélve.	
1827-ben	1 „	—	-- -- -- -- --	1
			3 évre.	
1828-ban	1 „	—	-- -- -- -- --	1
			2 évre.	
1829-ben	2 „	—	-- -- -- -- --	2
			2—2 évre ítélve.	

Mindössze ennyi a mit a rabok létszámának hullámzására vonatkozólag össze bírtunk szedni a kimutatásokból, számadásokból, jelentésekből s más ügyiratokból.

VIII.

Szökések.

1.,

A szökésre vonatkozó általunk ismert legrégebb jegyzőkönyvet 1786. július 12-én vették föl Kiss Tétsy Andrásról, a Kása és Kecskés rabok szökése alkalmából. Ebben Kiss Tétsy megvallja, hogy ő is meg akart szökni. Két

krajczáron hozattak is választó vizet, hogy avval „az arestom rostélyát udvar felé“ meg étessék. Bodó azt is javasolta neki — úgymond, — hogy a Pervétán egy darab rostélyt föl lehetne feszíteni és úgy vizen át a sánczra ki-menni.“

2-,

Ugyanezen évi október 10-én Kiss Tétsy András maga is megszökött. Egy rab elárulta, hogy többen meg akarnak szökni. Elkülönítették a gyanúsokat. Köztük Tétsyt külön zárták és a pricshez hozzá lánczolták. Éjjel megszökött, de úgy, hogy a láncz és a francia lakat rajta érintetlen maradt. Megszabadítván magát ismeretlen módon — egy prics-csavart levett, avval lefejtette az udvarra néző ablakon levő fonott sodronyhálót, kivájta a vasrács mellett a falat, a rács vasát elhajlította, a prics ' egyik fejdesházját a résen kitolta s azon a hajóvontatók udvara mellett levő kőfalra mászott és a rajta levő vassal együtt megszökött.

3.,

1792. november 22-én az igazgató a helyt, t.-hoz a következő jelentést teszi:

E hó 20-án éjjel Pichler Mihály rab a ránitolt békóvassal együtt megszökött a börtönből. Megfoghatatlan az, hogy lehetett az őrszem mellett 2 jól bezárt záron keresztül kijutnia, a nélkül, hogy egyiket is megsértette volna. Bizonyos, hogy az őrszem aludt, miután azonban az őrséget minden két órában fölváltják és az éjjel át 5 ember volt őrsön, így lehetetlen kitalálni, hogy ki volt az, a ki elaludt. A személyleírás ezennel alázattal Íjmellékeltek.

Egyébiránt mély alázattal kéretik, hogy a magas Helytartó t. a tekintetes cs. kir. főhadparancsnokságnál oda hatni méltóztassék, hogy a nagyszombati rokkantak házából való őrségnek megparancsoltassék, hogy az egész éven át maradjon itt és az itt levők közül néhány kicseréltessék egy derék káplárral együtt, mert a mostani nem képes többé föllábadni.

4.,

Az igazgató 1792. június 29-én jelenti, hogy Szabó József és Hullák Mihály a közmunkából megszöktek és eredmény nélkül üldöztettek. Személyleírásuknak körözés végett való fölterjesztése mellett kéri, hogy az ilyen szökésre hajlandóknak talált rabokra nehéz vasat (Nitteissen) szabadjon veretni.

5-,

Az igazgató 1798. október 31-én kelt jelentése szerint Károly Ferencz rab korán reggel az árnyékszékéből megszökött, miután annak rozsdás rostélyából egy rudat kitört. Annál könnyebben megszököhetett, mert a sánczárókban nem volt semmi viz.

A Tisza mellett megtalálták a lábvasat és a szökevény régi lovagló nadrágját.

A városi tanács 3 lovasat küldött üldözésére, a rendőrbiztos hajdúival kerestette, az igazgató is 4 inértföldnyire kocsizott utána, de eredmény nélkül.

Személyleírása: Károly másképp Károly Ferencz, 31 éves, katolikus, nőtlen, a Magyar királyságban, Ns. Gömör megyében levő pelsützi születésű, kicsiny, szikár testű, barna hajú, vörös szömöldü és szakállú, kék szemű, sovány arcú, elpirül és megijed ha megszólítják és lesüti a szemét, ritkán néz szembe az emberrel, olaj színű kamisolt, acél színű máncseszter mellényt, ezüst színű magyar és fehér posztóból készült hosszú, német nadrágot, csizmát, piros sapkát és ólom színű kerek köpenyeget visel.

De nem folytatjuk tovább a szökések leírását, melyek az okmánytárban közölt jegyzőkönyvekben megtalálhatók, hanem összeállítjuk az 1772. szept.

4-én megkezdett és 1800. január 22-ig bezárólag folytatott, valamint az 1820. április 18-tól 1831. szept. 20-ig vezetett törzskönyv adataiból, továbbá a Szeged város levéltárában és az orsz. levéltárban levő fenyítőházi ügyiratokban szétszórva talált följegyzésekből

a szökések kimutatását:

Folyó szám	A szökevény rab neve	mikor szökött meg?		mikor hozták vagy mikor jött magától vissza?		J E G Y Z É S
1	Smid János	1786	III/1	1786	III/2	
2	Rigó Mátyás	"	"	"	"	
3	Plesgott János	"	"	"	III/4	
4	Bécsy György	"	"	"	III,2	
5	Rátz Gáspár	1788	V/19	1788	V/30	
6	Zech Sámuel	"	VI/14	"	VI/14	} A munkateremből a kéményen át akartak megszökni, de rajtaérték őket.
7	Tally György	"	"	"	"	
8	Kása Mihály	"	VII,5	"	"	} A sóhivatalból a munkából szöktek meg. Egymá-hoz voltak láncolva.
9	Kecskés Péter	"	"	"	"	
10	Kiss Tétty András	"	X/10	1791	III,13	} Az ablakvasát kifeszítette s úgy szökött meg békóvassal a lábán.
11	Szabó József	1792	VI/28	"	"	
12	Hulján (Hullák) Mihály	"	"	1800	VII,7	} Külső munkáról szöktek meg.
13	Pichler Mihály	"	XI/20	"	"	
14	Dongó Gergely	1793	VI/25	"	"	
15	Puskás István	"	"	"	"	
16	Besse Mihály	1795	IX/8	"	"	} Kenyérért küldték őket örkieérettel. Évvel az alkalommal szöktek meg.
17	Gerzsényi Áron	"	"	1796	VI/26	

Folyó szám	A szökevény rab neve	mikor szökött meg?		mikor hozták vagy mikor jött m a g á t ó l vissza?		J E G Y Z É S
18	Fabiankovits Ferencz	1796	IX/27			Külső munkáról.
19	Poflye Irina	1797		1803		
20	Nácán János	1798	VI/8	1798	VI/17	
21	Orosz János	"	VII/21			
22	Nácán János	"	VIII/11			
23	Varga Mihály	"	VIII/25	1798	IX/1	
24	Károly Ferencz	"	X/31			Az árnyékszékéből szökött meg az ablak rozsdás rostélyából egy rudat kitörvén.
25	Nagy János	"	XII/17			
26	Jeszenszky Gábor	1799	IV/24	1799	IV/29	
27	Gersényi Áron	"	X/22			Közmunkáról szökött el.
28	Harangozó János	1800	III/29			
29	Iriés Simon	"	V/10			
30	Gere Sándor	"	VI/30	1801	I/6	
31	Huljár Mihály	"	XI/4	1804	X/10	
32	Gere Sándor	1801	IV/27	1801	VII/19	
33	Kelemen Mihály	"	"			
34	Takáts István	"	"			
35	Járossy Károly	"	X/6	1801	XII/29	
36	Veres István	1802	VIII/9			
37	Svalyer József	1803	IX/5			
38	Kemény Pál	"	IX/29	1803	XII/19	
39	Nedelkovits Antal	"	"			
40	Bralovits János	"	X/15			
41	Török István	"	X/28	1803	XII/26	
42	Schmidt Ignác	1804	I/23			
43	Cseke György	"	VIII/27			
44	Pap Gergely	"	"			Külső munkáról szöktek meg.
45	Gere Sándor	1805	VII/5	1806	V/18	
46	Vass István	"	XI/30	1806		
47	Török István	1806	IV/17			
48	Nedelkovits Antal	"	IV/21			Külső dologról szöktek meg.
49	Gere Sándor	"	VI/13	1806	VII	
50	Ivanov János	"	VI/17			
51	Szilágyi András	"	VII/29	1806	XI/26	
52	Betyár Szabó Antal	"	XI/6	"	XI/16	
53	Szilágyi András	"	XI/26			
54	Matiss Miklós vagy Imre	"	"	1806	XI/30	
55	Svalyek József	"	"			
56	Kiss Tétsy András	"	"			
57	Kiss Tétsy András	1807	III/6	1808	VII	Éjjel kiásták a falat, föltörtek s ajtót e úgy szöktek meg együtt.
58	Szilágyi András	"	"			

Folyó szám	A szökevény rab neve	mikor		mikor hozták		J E G Y Z É S
		s z ö k ö t t meg ?	mikor	vagy mikor jött m a g á t ó l vissza ?	mikor	
59	Getze Petér ¹	1807	III,6			1) Éjjel kiásták a falat, feltörték a
60	Matiss Imre vagy Miklós ¹	"	"	1811	VIII/27	aajtót s úgy szöktek meg együtt.
61	Tari Zsigmond ²	"	IX,2	1809	I,5	2) Déliben ételosztáskor kilopózott a munkateremből és a Tisza partjára nyíló ajtón át elszökött.
62	Patay Balázs	"	XII,—	1808	V/13	Külső munkáról szökött meg.
63	Tóth Pál	1808	V,11			
64	Hornják József	"	V,24			
65	Patay Balázs	"	VI,25	1808	VII,13	Külső munkáról.
66	Török Mihály ³	"	VII,3	"	VII,25	*) Az Isteni tisztelet alatt d. e. 10 órakor kiásták a falat s a sánczon át megszöktek.
67	Perey Péter ³	"	"	"	VII/19	
68	Nikházy György	"	VII,26	"	VIII,10	Külső munkáról szökött meg.
69	Duka András	"	VII,27			
70	Tary Zsigmond	1809	I,—	1809	I	
71	Hornják József	"	IV,20			
72	Batta Mózes	"	V,1	1809	IX,18	
73	Nagy István	"	VI,9			
74	Tary Zsigmond	"	VII,31			
75	Jó Gyöngyösy István	"	VIII,5	1809	X,31	
76	Bodnár József	"	IX,3			
77	Dridify Ignác	"	IX,21	1810	III,20	
78	Cseh Szabó István ⁴	1810	III,10	"	VII,11	4) A kertből a hol egy ór felügyelet alatt dolgozott a felső városi kapúhoz ment, a hol ör soha sincs, ásóját a falhoz támasztván a kapun kiment és a külső várárkon át megszökött.
79	Patay Balázs ⁵	"	III,23	1811	VI,5	
80	Vitzmándy János	"	IV,11			
81	Kiszella János	"	V,15			5) D. u. 1 órakor a f.-ház udvaráról szökött el a nyitva levő Tisza felé vezető ajtón át.
82	Andrássy Pál	"	VII,22			
83	Jó Gyöngyösy István	"	VIII,5	1810	XI	Külső dologról szökött meg.
84	Gere Sándor ⁶	"	VIII,10	"	IX,6	6) Az intézetből szökött meg. Valószínűleg a főkapun ment ki.
85	Török Mihály ⁷	"	VIII,11	"	IX,7	7) A városban szökött meg mikor kenyérért volt a kenyér sütőnél.
86	Dezső Mihály ⁸	"	IX,4	"	XII,22	8) Külső dologról.
87	Perey Péter	"	IX,18	"	IX,18	9) D. u. 5 órakor félbenhagyván a munkát a kapun mely mellett ör állott kiment. Belső volt rajta.
88	Gyurakovits Nikola ⁹	"	IX,22	"	XI,5	
89	Batta Mózes ¹⁰	"	X,4	1811	IV,5	10) A Lotharingiai herceg kertjéből a felső város felől levő kapun át szökött el.
90	Petry János ¹¹	"	XII,15	1812	VII,1	
91	Gere Sándor ¹²	1811	I,22	1811	XI,27	11) Éjjel a hozzá benyitó kulcsost és 3 órát fölöntve kiszaladt, az őrszemét is felbőkte s a Tisza felől levő rossz falon át kiszökött.
92	Tary Zsigmond	"	"			
93	Billeges Tóth Pál	"	V,13	1811	VII,12	
94	Gyurakovits Nikola ¹¹	"	V,18	1812	V,15	12) Reggel a Tiszára vezető nyitva levő ajtón kiment.
95	Keczer József ¹³	"	"	"	VI,10	13) A városban egy szücsmesternél dolgoztak, onnan illantak el.
96	Avedig Bertalan	"	V,31			
97	Horváth József Mihály	"	VI,1			
98	Friedl Lorencz	"	VI,5	1812		
99	Patay Balázs	"	VI,25	1811	VI,13	

Folyó szám	A szökevény rab neve	mikor hozták.		J E G Y Z É S
		mikor szökött meg?	vagy mikor jött magától vissza?	
100	Perey Péter	1811 VII,8	1812 V/27	Éjjel a vasrostólvt a falból vésővel kiásván éjjel tájban az ablakból leugrottak.
101	Jó Gyöngyösy István	" "	1811 VII/16	
102	Dezső Mihály	" "	" VII/31	
103	Avedig Bertalan	" VII/21		Az ablak vasát kifeszítve éjjel szökött meg.
104	Batta Mózes	" VII,30		A városban építkezésnél dolgoztak mint napszámosok. Onnan szökött meg.
105	Posch Bárbála	" VIII,10		
106	Cristian János György	" IX,15		
107	Hiermann Tádae	" "		
108	MollyneWustingerRozália	" IX,27	1811 X,21	
109	Kreizlin Anna	" "		
110	Gyelnis Jakab	" IX,27		
111	Nemes Elek	" "	1811	
112	Bárány Ferencz	" X,13		
113	Stoján Paulovits	" X,19		
114	Cseh Szabó István	" X,24		
115	Fábián György	" X,31		
116	Billeges Tóth Pál	" XI,7		
117	Szabó István	1812 III,10	1812 III/12	
118	Elek István ¹	" IV,3	" IV/3	1) Elek fűrészszel békőjától megszabadítván magát az ajtót kifeszítette s a Dalmady ajtáján levő 2 lakatot fölgyítván kiszabadította őt. Kötelen leereszkedtek.
119	Dalmady Mihály ¹	" "	" "	
120	Elek István ²	" IV,8		2) „Arestonia vizsgálás alkalmatosságával midőn az felnyitodott, hirtelen kirohant 1 Caplár ³ és 3 fegyveres Embert utyából eltaszított és úgy 7 és fél órakor este el illantott “
121	Matis Imre vagy Miklós	" IV,17	1812 IV/23	
122	Ugyanaz	" VI,8	" VIII/3	
123	Gere Sándor	" "		
124	Niss másként CsaikóJános	" IX,4		
125	Dalmady Mihály	" X 28	1813 II/8	
126	Perey Péter	" "	" "	
127	Petri János	" "	" "	
128	Vörös András	1813 VI,9	1814 VIII/17	Az őt elől, ki a városba kísérte, elszaladt. Ez „a sok ember, a sár és gyöngeség miatt“ nem bírta utól érni. A f. ház fölügyelője szigorú dorgálással büntette meg.
129	Tóth Pál ³	1814 VII,11	" VI/11	
130	Csukardi József ³	" "	" "	
131	Bárány Ferencz	" VII,13		
132	Gyurakovits Miklós	" IX,16	1814 XI/10	3) A katonai élelmező raktárnál dolgoztak. Az árnyékszék ablakát kibontván azon keresztül szökötek el.
133	Balogh Ignác ⁴	" XI,15	1816 I,24	
134	Kiszelly Pál ⁵	" XI,16	1821 VII,5	4) A katonai élelm. raktártól szökött el.
135	Szikora János ⁵	" "	" "	
136	Gyurakovits Miklós	1815 III,21		5) Külső munkáról.
137	Dalmady Mihály	" V,30	1815 X,10	
138	Tékes István	" VII,24	1815 XII,15	
139	Gruja Miklós	" VIII,19		Külső munkáról.
140	Fodor Bálint	" IX,2		" "

Folyó szám	A szökevény rab neve	mikor szökött meg?	mikor hozták vagy mikor jött magától vissza?	J E G Y Z É S
141	Vladt István	1815 XI/16	1816 II/15	Külső munkáról.
142	Kereskényi György	" "	" VIII/2	" "
143	Matisz Miklós Imre	1816	1819	" "
144	Tékes István	" V/20	1816 V/20	" "
145	Balogh Ignác	" VII/22	" "	" "
146	Szabó Bertalan	" VIII/13	1817 II/3	" "
147	Tékes István	" X/5	1816 II/17	" "
148	Kereskényi György	" IX/27	1820 IX/21	" "
149	Psenko Atajos János	" XII/2	1822 XII/16	" "
150	Földessy József ¹	1817 V/29	" "	1) A katonai élelmező hivataltól szökött meg, dologról.
151	Joanovits György ²	" VI/3	" "	2) A katonai élelmező hivataltól szökött meg, dologról.
152	Tékes István ³	" VI/21	1817 VI/22	3) A városból dologról szökött meg.
153	Komjáthy Károly ⁴	1818 XI/26	1819 II/3	4) Az őzv. ellenőrnétől lehozott kapukulcs segítségével reggel meg szökött.
154	Földessy József ⁵	1819 IV/19	1821 XII/26	5) Házi munkából a Tisza-partról.
155	Fitzó Ádám ⁶	" VI/5	" "	6) A városban magán háznál szénakötés közben egyik udvarból a másikba átmenve szökött el.
156	Bakusz István ⁷	" IX/29	1819 XI/3	7) A f.-ház udvarát tisztította reggel. A régi fal repedésén át ugrott meg.
157	Goda János ⁸	" VIII/24	" XI/—	8) A söhivaltól szökött meg.
158	Vlád István	" XI/16	1820 II/15	9) Éjjel az udvara nézőablak rostélyát kitérve az őrt álló katoná nyagságából nyugvásban megszökött.
159	Matisz Imre vagy Miklós ⁹	1820 III/14	1820 IV/18	" "
160	Csernitsky Miklós ⁹	" "	" "	" "
161	Hosszú János	1828 X/18	1828 X/18	" "

Ebből a kimutatásból láthatólag a szökés nagyon gyakori volt. Legtöbb fordult elő 1811-ben, mikor 26 rab szökött meg. 1810-ben 13 volt a szökevények száma. Jellemző, hogy volt olyan rab a ki többször, sőt olyan is (Gere Sándor), a ki 6-szor szökött meg a f.-házból.

A szökések körülményeinek tüzetes ismerete nagyon tanulságos lévén, a mi arra vonatkozó ügyirat találtatott a szegedi városi és az orsz. levéltárban, azt az Okmánytárban egy-kettő híjával szükségesnek tartjuk közölni, a megszökött, de vissza hozott, vagy önkényt vissza jött rabokkal fölvetett jegyzőkönyveket szintén. Annál is inkább, mert ezek a jegyzőkönyvek kevés kivétellel magyarul vannak szerkesztve. Nehány személyleírást is közlünk ugyancsak az Okmánytárban már csak azért is, mert azok sokkal gondosabban vannak összeállítva, mint a milyeneket ma szokás kiállítani.

A szökések egyik legfőbb okáról az örökül alkalmazott rokkant katonák gyámoltalansága és megbízhatatlanságáról az Őrség című fejezetben bőven megemlékeztünk.

Nem lesz érdektelen megtudnunk, hogy mi volt erre vonatkozólag az akkori tisztviselők véleménye.

1.

A szökések megakadályozására Litassy igazgató 1810. május 6-án kelt jelentésében¹ azt javasolta, hogy:

- 1., a rabok a más emberektől különböző egyforma ruhát viseljenek,
- 2., sem a dohány-jövedéki bizottságnak, sem másnak ne legyen a f.-házban kezelni valója,
- 3., az erősség belsejébe vezető kapu falaztassék be,
- 4., még két válaszfal huzassék az udvarban,
- 5., azok részére, kik a szökevény rabokat elfogván, visszahozzák taglia (díj) fizettségük,
- 6., büntetés állapíttassék meg eleve minden szökevény rab terhére.

2.

(Kivid)

Nemes. Nemzetes, és Vitézlő Litassy Bálint Úrnak, Tettes Ns. Csongrád Vgye Táblabírójának és a Szegedi K. Fenyíték Ház Praefectussának

Hbul

Vásárhely Algyő tovább külgye

Szegeden.²

(Belül)

Tellyes Bizodalmu Tábla Bíró, és Praefectus Úr!

Most veszem a Praefectoratus Tisztségnek Kisszella János Fenyíték Házbeli rabnak elszökéséről szóló Jelentésit, és sajnálom, hogy Válasz helyett aztat kéntelenítetek meg írni, hogy a N. M. M. K. H. Tanáts tőlem arrul kívánván tudósítást, ha a mostan egy időtüi fogva gyakran történni szokott szökések részszerint nem a Praefectoratusi Tisztség kevesebb gondoskodásának tulajdoníthatik-e? egyszersmind nekem e tárgyban minden kitélhető figyelemmel való léteit parantsolatul meg hágy.

Mind azokra nézve, mellyeket a Praefectoratusi Tisztség ditséretes szorgalmába tapasztaltam és jövendőben is tapasztalni reményiek, el nem mulattam azonnal a Nagy M M. K. H. Tanátsnak Fölrásommal jelenteni, hogy a

¹) O. 1. 10406 1810.

²) O. 1.

gyakor szokések a Tiszttség fogyatkozásaiából nem hogy nem történnek, sőt ellenben ugyan azon Tiszttség kötelességében olly fáradozással el jár, hogy ha az már föllyebb Helyben bémutatott, és a jó rendet meggátoló okok el mellőztetnének, abeli fáradozásoknak a köz jóra nézve sikere is tapasztaltatna.

A mi a Praefectoratusi Tiszttség által hozzám útasítatott, és több Tár-
gyakat érdeklő észrevételeit illeti, én azokat magam alázatos véleményimmal
egygyütt, a N. M. M. K. H. Tanátsnak megküldöttem; megküldöttem azon
fölül a vár felül levő ajtó kultsáruul tett utolsó Jelentést is. A ki tapasztalt
szívességébe ajánlott állandóul maradok

Az Úrnak Tábla Bíró, és Praefectus Úrnak
Vásárhelyen 21 Május 1810
kész köteles szolgálója
Babarczy Imre

P. S. Nem kételkedek, hogy Rimmayer Albert Köz Legény vétkes vigyá-
zatlansága végett példásan már meg büntetődött a mit jövendő esetekben is
leginkább ajánlok: többnyire az ilyen vétkes Katonáknak, a vagy befogott
szökött raboknak, valamint ujj rász tévő foglokknak is vallás tétéleit tessék
ennekutánra tsak egyenesen hozzám küldeni azon okbul, hogy mivel a N.
M. K. H. M. Tanáts azokat úgy is hozzám utasítani szokta, előre meg-
vizsgáljam, ha a fölküldés szükségesé, vagy sem.

3.

Berzeviczy Pál helyt. t. tanácsostól — a ki alispán korában, 1808-ig, a
f.-ház fölügyelője volt — a helyt. t. véleményt kért a f.-házból olyan könnyen
történni szokott szokések oka és annak miként való megszüntetése felől.

Berzeviczy 1812. február 17-én Budán kelt jelentésében¹ a következők-
ben terjesztette elő véleményét:

A szokések vagy az intézet területén kívül a városban végezni szokott
dologról vagy magából az intézetből jelesen a tisztviselők szolgálatából, a
Tisza felől levő kis ajtón át az elhagyott sánczokon vezető úton és a börtö-
nök falának kivájása által történnek. — — —

Ha aztán a rab elillant, sem ruhája sem haj-nyírása sem más jel által
nem különböztvén a többi emberektől,¹ menekülése annál biztosabb, mivel

¹) O. l. 30867/1811.

²) A raboknak haját sem nyírták le. Annál kevésbé volt szokásban az az eljárás a
mi az ausztriai polgári fegyintézetekben és a möllersdorfi katonai fegyintézetben ma is
honos, hogy t. i. a rabok bajuszát borotválják.

sem az elrejtők részére büntetés, sem az őket visszahozók részére jutalom megállapítva nincsen.

Szeged városának területén nem lévén közmunka, a rabokat magánházakba kell dolgozra engedni, a hol, mivel egy ór fölügyelete alatt legalább négyen dolgoznak, könnyen alkalmat találhatnak a szökésre, (a honnan) könnyen vas szerszámot, szeget, csontot és más hasonló eszközt hozhatnak magukkal elrejtve a falak kifúrására, (a hol) könnyen bővebben kapnak pénzt az őket őrző rokkantak lerészegítésére, ennél fogva, semmi megkülönböztető jel nem áruolván el őket, könnyen meg is szökhetnek.

Ez az intézet fölötté csekély jövedelemmel és bizonytalan alappal lévén ellátva, a legmondosabb takarékoság mellett is rendes szükségleteivel is nehezen, de még nehezebben képes megküzdeni a drágasággal.

Jövedelmét a bécsi dohányigazgatóságnak bérbe adott kaszamáták haszonbérének emelésével tetemesen gyarapítani lehetne. Ha azokat a raktárnak alkalmas tágas kaszamátákat árverésen egyenként a legtöbbet ígérőnek bérbe adnák, a jelenlegi 600 frtnyi évi bérnek kétségen kivül 10-szeresét lehetne remélni.

Van azonkívül a vár területéhez tartozó és a f.-ház tulajdonát képező terület (ravelin), a melyet különféle mesteremberek u. m. ácsok fa-lerakásra és faragásra, posztószövők és kelmefestők posztó és vászon kiterítésére és szárítására sat.-re használnak. Ezekről is kellene mérsékelt évi bért venni.

Végül az intézet helyzetének javításához tartoznék az is, hogy az élelmezőnek veteményes kertje legyen, a mit rabmunkával könnyen megműveltetetne. Ilyen kert számára van elég hely a vár és a Tisza között.

A mi a szökések megakadályozásának eszközeit illeti, szükséges volna

1- ször a dohányigazgatóságnak vagy talán az említett terv szerint más nyereszkedőknek bérbe adandó raktárokat a börtönök területéről ki, a másik udvarba helyezni,

2- ször az összes börtönöket, úgy a férfiakét mint a nőké, haladék nélkül egy udvarba összevonni és a női börtönök előtt az udvart egy fallal elzárni.

Mivel több dohányraktár a belső területen, több börtön pedig a külső területen van, megszokott történni, hogy mikor a dohányigazgatóság munkásainak serege megjelenik és ezekkel a napi bérért dolgozó raboknak csapata összeelegyedik, az intézet minden udvara és kapuja, főképen a Tiszára vezető ajtó a munkások számára nyitva kell hogy legyen és ebben a zürzavarban az örök csekélyisége miatt is egyfelől különféle eledelt és szeszest italt hoznak be lopva a börtönökbe, másfelől a gonosz raboknak az örök elégtelensége és ez a zürzavar a szökésre alkalmat szokott adni.

3- szor. Mivel a vár és a Tisza között levő térés köz üresen és elhagyatva áll és a rabok is azon az oldalon szokták magukat kiasni, sőt a külsőkkel való közlekedésre éjjel is alkalmat találnak, szükséges ennek eleje vételeire erre a helyre a nappali- és éjjeli őrök számára csöngettyűt állítani.

4- szer. Kívánatos lesz, hogy a raktárak végett az udvar a Tisza felől megegyengettessék és azok a kapuk is kinyitassanak, hogy a munka megkezdése alkalmával a zürzavar és szökések veszedelmétől a f.-ház inkább megmenekedjék.

5- ször. Mivel a fölötte csekély javadalmazással ellátott f.-házi tisztviselőket a rabok szolgálatának jótéteményétől megfosztani nem lehet, a szökések megelőzése, de az intézeti fegyelem megóvása végett is a legszigorúbb büntetés és felelőség terhe alatt megtiltandó:

a. , hogy a főbenjáró büntetben bűnös rabokat, kiváltképen azokat a kiknek a halál-büntetés kegyelemből engedtetett el, a Kiket a f.-házba nem is kellene küldeni, szolgálatra alkalmazzanak, hogy az azok békóit levéttessék,

b. , hogy a szolgálatra alkalmazott rabok börtöneiken kívül töltsék az éjt.

6- szor. Mivel tapasztaltatott, hogy a törv. hatóságok, a melyeknek kebelében egy rab tartása eddig 12 krra emelkedett, míg a f.-házban az napjára csak 9 krrban volt megállapítva, takarékoságból rabjaikkal elárasztották a f.-házat; annak okáért — — a törv. hatóságoknak meghagyandó volna, hogy a főbenjáró büntetben bűnöst egyet se, hanem jobb viseletre hajlandó és magukat eltartani képeseket küldjenek ide, a kik kicsapongó életük miatt fenyítésre szigorúan kötelesek.

7- szer. Mivel ebben az intézetben a rabokkal való bánásmód tüzetesen előszabva nincsen, ennélfogva addig is, míg erre nézve is bekövetkezik a szervezés, elő kellene szabni, hogy a szökés könnyűségének megakadályozására a súlyosabb büntetben bűnös és egy évnél hosszabb idei fogságra ítélt raboknak a feje nyirassék meg és a kiról kitudódik, hogy szökevény rabot rejtett el, ügyészi kereset alá vonassék, vétkéhez képest való bírói ítélettől függő büntetéssel lévén sújtandó.

8- szor. Sokan szökésre ösztönöztek elegendő táplálék hiányában, a mit az is elő kell hogy segítsen, hogy a törv. hatóságok a köteles élelmezési járandóságot nem szolgáltatják be; a miért gondoskodni kellene arról, hogy a f.-ház napi élelmezési járandósága ne legyen kisebb mint a mennyi a pest-megyei raboknak megállapítva van és hogy az előre pontosan és idejekorán beszoáltattassék.

— Végül nem habozom javaslatba hozni a mit 3559'1809. sz. a. javasoltam, hogy a f.-ház számára más alkalmasabb hely keresendő, mivel azonban ennek az intézetnek az áthelyezése és szervezése olyan sok költséget igényelne a mi a kir. kincstárra nézve terhesnek és a jelenlegi időhöz nem

alkalmasnak látszik; úgy tetszik nekem, hogy ----- ezt a f.-házat az előre bocsátottak és egyebek segítségével Szegeden igen hosszú időre állandósítani lehet.

4.

1810-ik esztendőben Mindszent havának 30-ik napján N. S. K. Szeged várossá Tanátsi ülése alkalmatosságával:

2702. T: Babartzy imre V: Ipány Ur Szegváruul 22-ik 8-ber alatt a Fenyíték Házból oly sűrűn történni szokot Rabok szökésit annak tulajdonítja, hogy a városban lappanganak olyas veszedelmes emberek ki erre alkalmatosságot nyuitanak, kérvén, ezek iránt a szorgalmatos vigyázatást meg tétetni és a kortsmárosokat leg inkább minden italoknak adásátul vagy házaikban való meg szenvedésétül meg tiltani őrizet nélkül pedig tapasztalendő Rab, minden kifogás nélkül befogatasson — ez a Kapitányi Tisztséggel közöltetik, hogy a szerént minden ki telhető intézkedéseket tegyen, elől hivatván a Bátorságra ügyelő Comissariusok, a Srtázsa mester és Kis Bírák, nékiek megparantsoltattott hogy ha valahol fenyíték Házi Rabot lappangani tapasztalnak nyomon bé hozassák és a hely adót tekintet nélkül feljelentsék — egyéb iránt hirdetetni végeztetik, hogy a mely kortsmáros a Fenyíték Házi Raboknak italokat adni bátorodik szoros büntetés alá fog vonatatni azon Házi gazda pedig a kinél olyas gonosz tévő tsak rövid ideig is lappangani tapasztaltatik annyiszor amennyiszer 24 forintokban, melyeknek harmada a fel adóé lészen fog büntetni.'

IX.

RABMUNKA ÉS MUNKAKERESET.

1. Rabmunka.

A munkáltatást illetőleg József császár elrendelte,¹ hogy a szegedi f.-ház rabjai a házi dolgon kívül csak is gyapjűfésűléssel, fonással és más efajta munkával foglalkozzanak. A helyt. t. 1785. okt. 16-án kelt rendeletében“ fölhívta a városi tanácsot, hogy ha azon a vidéken nagyobb számú gyapjűkereskedő vagy iparos találatnék, a ki fonásra vagy gyaratolásra a rabmunka-erőt igénybe venné, szerződéskötés végett utasítsa azt az igazgatóhoz, mihelyt a rabokkal oda megérkezik. Ezen fölhívást a szomszédos Csongrád, Arad, Temes, Torontál és Krassó megyében is közzétette a helyt. t. Eredménye azonban nem-igen volt, mert csak 1787. második felében kezdtek meg a rabokkal a gyapjűmunkát. Addig házi dologgal foglalkoztatták és

¹) Szeged v. tanácsának levéltára 1810 sz: 2702.

²) Lásd az I. fejezetben.

³) O. 1. 29,454/1785.

az épületjavításoknál alkalmazták őket, az intézet területén. Ebbe a munkába ahogy Tallósról megérkeztek, 1785. november 28-án már beállították a rabokat, jelesen a vár egy részének fenyítőházzá való átalakításánál adtak nekik foglalkozást 15 kr. napi díj mellett. Ezt a napi díjat azonban a helyt, t. sokalván, a téli hónapokra leszállította 9 krra. Ebből ruhára, kosztra ér kenyerre 5 krt. levontak s csak a fennmaradó 4 krt. fizették ki nekik.

A helyt. t. 1787. november 13-án 40329. sz. a. kelt rendeletében azon elvi jelentőségű kijelentést tette, hogy „a rabokat tulajdonképen nem illeti munkadíj, amennyiben a mit szereznek, az mind a ház javára esik és csak is a hét végén lehet nekik, ha kiszabott munkájukat pontosan elvégezték, minden munkanapra 1 krt. házi pénzben, a kezükhöz kifizetni. Ha kiváló jól dolgoznak, munkájukkal a háznak tetemes hasznot hajtanak és a mellett csöndesen viselkednek, akkor egy kevés pótdíjt is lehet még adni nekik, a mivel az élelmezőtől kenyeret vagy egyebet vehetnek maguknak, szeszes italok élvezete azonban a raboknak kereken meg van tiltva“.

Ugyanazon évi december hó 18-án 44487. sz. a. kiadott rendeletében a helyt. t. az igazgató kérdésére és aggályos megjegyzéseire azt válaszolta, hogy „a rabnak, ha van miből, sajátjából kell ruházkodnia, de ha szegény, akkor a ház szerez be számára ruhát, ezért azonban valamennyi rab köteles a ház javára dolgozni, hogy a ruházatra fordított kiadások részben megtérüljenek. Az u. n. házi pénz beszerzése és forgalomba hozatala akkorra halasztatik, mikor a tallói f.-háznak a szegedivel való egyesítésével az új rend életbe lép. Akkor, ha az intézet teljesen szabályozva lesz, a rabok foglalkoztatására is lesz elegendő alkalom.“ így tehát a számvevőség azon javaslata, miszerint a rabkeresetek fölöslege szabadulásukkor kifizetessék nekik — nem fogadtatott el. 1786-ban ugyanis a Santner-féle számadásokra vonatkozó számvevőségi észrevételek 7. pontjában¹ az áll, hogy:

mindkét igazgatónak² a legszigorúbban meg kellene hagyni, hogy az utasítás értelmében mindazt, a mit a rabok a naponta ruhára fizetendő 1 kr.-on és a kosztra fizetendő 2 kr.-on s aztán a kezükhöz kifizetendő 3 kr.-on összesen 6 kr.-on, valamint a fehéreneműért való heti 2 kr.-on felül keresnek, számadás mellett őrizték meg és nekik kilépésükkor minden levonás nélkül szolgáltatassák ki, nehogy ők, a mint az a Santner-féle igazgatás alatt történt, első kilépésükkor kénytelenek legyenek tisztességtelen, gyakran meg nem engedett módon tartani fenn magukat.

A raboknak az átalakítási munkálatok bevégzése után, a város utczáinak díjtalanul teljesített tisztogatásán² és a házi dolgon kívül nem volt mivel foglalkoztok, mert ipart nem űztek, külső munkára pedig nem volt szabad

¹) O. I. 35996/1786.

²) t. i. a tallósinak és a szegedinek.

³) O. I. 27 362 1787.

kijárniok. 1787. aug. 14-én kelt rendeletével azonban engedélyt adott rá a helyt t., hogy privát egyénekhez a várból kimehessenek munkára. De abban az évben úgy látszik, alig akadt a ki kérje őket és egyéb munka sem volt, mert az igazgató ezen évi deczember hó 6-án kelt jelentése szerint „a ház olyan szegény a munkát illetőleg, hogy a f. évi január 1 -től október végéig átlag 72 főre menő rab közül alig 7 fejet számíthatunk, a ki az egész idő alatt munkadíj mellett lett légyen foglalkoztatva.“ Ugyancsak az igazgató 1788. január havában tett jelentésében panaszkodik a munkahiány miatt és azt javasolja a helyt, t.-nak, hogy eszközölje ki, hogy az országban a sebesültek számára való tépésnek gyűjtött lenrongyokat a szegedi fogházban levő rabokkal tépessék meg. A katonaság a rongy fontjának megtépéséért 10 krt. tizet. Ő olcsóbban elvállalná azt. A helyt. t. válasza szerint, hogy a lenrongyok megtépés végett az egész országból Szegedre szállíttassanak — az nem kivihető. Az igazgató azonban szerezhethet rongyot s a rabokkal inegtépetheti, hogy a háznak jövedelemre tegyen szert. Akár vállalkozóval is köthet eziránt szerződést.

Ez év nyarán a rabok a Tallósról ide átszállítandó nőrabok számára való épületátalakítások és javításokkal foglalkoztak. Miután azonban az átszállítás elhalasztott, az átalakított helyiségekből a katonai élelmező hivatal részére, a kincstári gabona elhelyezésére raktárukat átengedtetett a női kórháznak, női munkateremnek szánt és a férfi munkateremnek s férfi hálószobának használt helyiség, továbbá a két börtönzolgai szoba, az élelmező lakása, a műhely és raktár, végül szükség esetére a házi kápolna is. A rabok használatára nem maradt egyéb, mint 3 női hálókamara, 1 munkaterem és egy kórházi szoba.

A rabok tehát az első két évben az utcák tisztogatásával, épületátalakításokkal és házi munkával foglalkoztak. Az 1787. 88. és 89-ik években bőven lett volna külső munka, mert a városi napszámosokat a katonaság vette igénybe sánczásásra s több efféle dologra. Ennek következtében Szegeden nagy volt a munkahiány, de azért csak a sóhivatal vette igénybe a rabokat és a hajóvontatókat, sórakodásra használván őket.

1787. őszén kezdve vállalkozó számára, harisnyakötéshez szükséges gyapjufésüléssel és fonással, valamint harisnyakötéssel foglalkoztatták a rabokat'. A harisnyakötés volt tehát az legelső f.-házi bérleti vállalat, melyet akkordrendszer szerint folytattak, nem napi díjat fizetvén a raboknak, hanem a végzett munka után díjazván őket.

1788-ban egy takácsmester ajánlatot tett volt az udv. kancz.-nak aziránt, hogy a f.-házban gyapjúszővő ipar létesíttessék és ahhoz ványolómalom építtessék, melyet vagy vizerővel, vagy pedig a hajóvontató rabok általi le-

¹⁾ A szakmány- vagy penzum-rendszernek sehol sem találjuk nyomát. Gyári munka kevés volt, kézműipart nem folytattak. Ennélfogva annak meghonosítására nem is volt szükség.

hetne hajtani. A helyt, t.-nak azonban az volt az — 1788. január 8-án kelt fölterjesztésében kifejtett — nézete, hogy gyár nem való a f.-házba. A tallósi f.-ház romlásának is az volt az oka. Ahhoz ügyes munkások kellene, a f.-házba pedig jobbára ügyetlenek kerülnek. Aztán van az örök között takács, a ki kiosztja a munkát. Így kevesebbe kerül. Czélszerűbb egyáltalán nem kötni szerződést gyárossal, hanem időnként néhány mázsa gyapjút venni és a fonalat aztán eladni'.

Az iparüzlet ebben az időben gyöngén ment az igazgató 1789. január 14-én kelt jelentéséből láthatólag, mely szerint „a gyapjűfűsűlés és fonás ugyan a legalkalmasabb foglalkozás a raboknak és a legjűvedelmezűbb a házi pénzűtárnak, 50 rab évente 200 font német gyapjűt megfonhatna, ilyen munkát azonban ezen a vidéken, posztó- vagy pokróczgyárosok hiányában nem igen lehet remélleni. A harisnyakűtés nem nagyon jűvedelmezű, más munka hiányában mégis folytatjuk azt Bidder Ferencz helybeli harisnyakűtű-mester részére, a kinek ereje nem engedi meg, hogy nagyobb mérvben folytassuk azt, pedig kétszer annyira is képesek volnánk, mint a mennyit előállítunk. Most 22 rab foglalkozik evvel a munkával.² De ha a rabnűk ide áthelyeztetnek, akkor azok vagy ezek tétlenül fognak űlni. űgy lehetne segíteni a dolgon, hogy a harisnyakűtű mesternek adassék át a . . . lakása a műhelylyel, raktárral és az űj épűlet padlása a nyers gyapjű számára. Aztán legalább 1000 frt adassék neki a Szeged város tanácsa által kimutatandű elegendű biztosítékra, néhány évre elűlegűl.“ Az ezen jelentéshez mellékelte kimutatás szerint Bidder részére a rabok 1787. október 28-tól 1788. nov. 1-ig gyapjűfűsűléssel, fonással és harisnyakűtéssel 304 frt 48⁴/₁₀ kr. értékű munkát végeztek 3165 nap alatt.

1791. óta a rabok kalaposnak való gyapjű tűpésével is foglalkoztak. Ez évben, a febr. — áprilisi évnegyedben, az összes rabok — kiknek a létszama akkor 41 volt — a kűtű-és kalaposmester számára dolgoztak.

1793. szeptember 10-én az igazgató a helyt. t. kérdésére válaszolva jelenti, hogy „a rabok az 1792/93 év¹ III-ik negyedében azért kerestek csak 94 frtot, mert abban, valamint a f. évnegyedben többnyire betegen fekűdtek, mert ¹/₃ részben öregek s azon kivid még kitanítatlanok s ennűlfogva hasznavehetetlenek is vannak kűztűk. Egy részűk a télen vásárolt tutajfáknak a bejűrű hűdhoz való kifaragásával foglalkozott. Hátmaradást okozott a harisnyakűtű-mester is, ki az anyjűtűl maradt hagyatékknak megosztásával volt elfoglalva.“

1) O. I. 1557/1788.

2) A létszám akkor 41 volt.

3) Katonai évrűl van szű, a mely novemb. hű 1-én vette kezdetét.

A harisnyakötés évről-évre kevesebbet jövedelmezett a vállalkozónak, ki az intézetnek is adósa volt, nem lévén pénze, hogy a különben is megdrágult anyagból nagyobb mennyiséget szerezzen be,¹ 1803-ban meg is szűnt vele a szerződési viszony- s ezért a hivatkozott utasítás 5. §-a meghagyja az igazgatónak és ellenőrnek, hogy a ház költségére szerezsek be a kötéshez való anyagot a rabnók foglalkoztatása végett.

A kalapos pedig épen édes kevés munkát adott az intézetnek, a mi kitetszik a munkadíjából. Befolyt ugyanis tőle munkadíj fejében:

1794 95-ben	11 frt. 20 kr.
1795 96-ban	29 frt. 41 kr.
1796 97-ben	29 frt. 59 kr.
1797/98-ban	— —
1798, 99-ben	—	4 frt. 06 kr.

Evvel az évvel meg is

„Ezekben az években külső emberek adtak néha némi toll-fosztásból, vagy len- és kender-fonásból álló munkát, de ez olyan ritkán fordult elő, hogy alig érdemes tekintetbe venni.“ Így ír az igazgató.

Kárász alispán, a ház főlügyelője 1798. július 26-án a helyt, t-hoz intézett jelentésében pedig kifejti, hogy Szegeden nincs sem köz- sem magánmunka a rabok számára. Az utczák tisztogatására nem lehet őket alkalmazni, mert azok köveztlenek, építkezéshez sem, mert a mi keveset építenek azt a rabok nélkül is elvégzik A mesterembereknek sincs szükségük rájuk. Csekély az ipar Szegeden. Csak mezei munka volna, de azt nem lehet végeztetni velük. Legjobb volna tehát a f.-házat áthelyezni Budára, Pestre vagy máshova, a hol akad elég köz- vagy privát-munka.

Egy Krüner Ferencz nevezetű szegedi polgár 1800. július 28-án ajánlatot adott be a f.-ház igazgatóságához az összes férfi raboknak egész éven át deszka- és lécz- valamint zszindely-készítéssel való foglalkoztatása iránt,

minden 2½ öl hosszú deszkáért	7½ kr.
minden léczért	1½ kr.
minden 100 zszindelyért	5 kr.
továbbá					
minden folyó öl fenyőfa kifaragásáért	2½ kr.
és minden tutajfának zszindelyé való fölvágásáért	10 kr.
munkadíjat igérvén.					

¹) 1794. július 8-án azt jelenti az igazgató, hogy 18 rab kőműves munkával, 1 kalapos és 5 kötő-munkával foglalkozik. A rabnók közül pedig 20 dolgozik a kötőmesternek.

Bichler harisnyakötő mester még 1804. április havában is tartozott a f.-háznak 437 frt. 12¼ krral.

Évvel szemben kívánván az igazgatóságtól:

1 -*szor* az összes arra alkalmas férfi raboknak nem csak azon munkára való átengedését, hanem arra rászorítását is.

2-*szor* Miután az ilyen egész éven át tartó foglalkoztatás alkalmas tutajfák nagy készlete nélkül nem történhetik meg, ennél fogva föltétlenül szükséges volna, hogy az igazgatóság a helyt, t.-nál eszközölje ki, hogy a szegedi fa-úszató hivatal a kir. magy. udv. kamara által utasíttassék arra, hogy ezen munkához a szükséges s arra alkalmas tutajfákat készpénz fizetés mellett, a folyó árban szolgáltatassa ki.

Rátt József igazgató ezen ajánlatot 1800. szeptember 9-én a következő jelentés kíséretében terjesztette föl a helyt, t.-hoz:

A férfi raboknak rakonczátlanokodásai, lopásai és mindennapi kihágásai, a melyeket a szétszórt külső munka alkalmával a koruknál fogva gyöngye rokkant katonákból álló őrség fölügyelete alatt követnek el, miután azok ellen a rendes házi büntetésnek alig van, vagy épen nincs foganatja, arra indítottak, hogy azoknak megakadályozására hathatósbab eszközökről komolyan gondolkozzam: mivel azonban azok másképen mint magában a házban végzendő munka és foglalkozás által biztosan soha sem akadályozhatok meg, szüntelenül azon tűnődtem, hogy olyanokat találjak ki.

— Kürner Ferencz ide való tisztességes, jó módú polgár ajánlkozik, hogy a férfi rabokat az egész éven át mind ellátja, itt a házban magában munkával.

— A hivatalos szerződésnek vele való megkötésére alázattal engedélyt kérek és pedig a következő okokból:

1 -*szor*. Mert ilyen állandó házi foglalkozás mellett a rabokat az egész házi személyzet fölügyelete és teljes fegyelem alatt lehet tartani.

2-*szor*. Mert az által a rabok további rakonczatlanságra, tolvajságokra, ivásra, a mint a minden rossz cselekedet főokára és főként a megszökésre való alkalomtól megfosztatnának, ellenben pedig egyszersmind munkáságra, béke szeretetre és jobb magaviseletre lehetne őket szoktatni és rászorítani.

3-*szor*. — — Mert a férfi rabok keresete, az intézeti pénztár hasznára észrevehetőig gyarapodni fog és az egész évre biztosítva lesz.

4-*szor*. Mert azon foglalkozás a raboknak szabadon bocsátásuk után is a további henyélésnek, mint sok bűn főokának megszüntetésére, a maguk előnyös fönntartására és táplálására keresetmódúi bizton szolgálhat.

-----A vállalkozónak ezen foglalkoztatásához múlhatatlanul szükséges azon kedvezmény, hogy a megkivántató tutajfákat minden időben folyó árban kapja, ezért azon kedvezmény alázattal kéretik annál is inkább, mert a munkához a jövő 1800 1 katonai év kezdetével hozzá akar fogni.

A jelenlegi külső munkánál a rabok az ők napi 12 kr. keresményükből kézhez kapnak 1 krt., aztán attól is a kinél dolgoznak, a nehéz munka miatt 2 krt. pótlékul, ajánlatik, hogy a szóban levő vállalatnál a raboknak az ők napi keresetükből úgy a mint jelenleg a kötő-munkánál történik 5 krt. szabadjon kezükre adni.

A számvevőséggel közöltetvén ezen ajánlat, illetőleg javaslat, az 1800. április 21-én a következő kifogásokkal állott elő:

1 -ször. Azon anyagok készítése nem csekély fakészletet igényel és az által nem csak a f.-ház, hanem maga Szeged városa is a tűz veszélyének annál bizonyosabban kitétetik, mivel a rabok valamennyien dohányozni szoktak¹ és félős volna nehogy a megszökésre való kedvező alkalom-nyerés reményében a fát rossz indulatból meggyútsák.

2- ször. Nem volna tanácsos a rabokat olyan szerszámokkal ellátni, amelyekkel a minden gonoszságra és bármilyen kihágásra különben is mindjárt hajlandó efajta emberek gyakran előforduló veszekedés alkalmából nem csak egymást kölcsönösen, hanem az örökül alkalmazott és a rabok számához képest egyébként sem elegendő és a vénségtől elgyöngült katonákat a ház igazgatójával együtt megölhetnék; végre

3- ször. Megfontolandónak látszik az is, hogy a rabok, a kik többnyire ítéleteik szerint hetenként 2 vagy 3 napot csak is kenyér és víz mellett kell, hogy kitöltsenek, a szalonnán és a kevés ételmen és 1 font kenyeren kívül egyebet semmit sem kapnak, a javasolt nehéz munka elvégzésére megkívánható erőt szakadatlan kifejteni nem lesznek képesek. A fölhozott indokoknál fogva tehát ezen számvevői hivatal alázattal azt véleményezi, hogy ezen gyakorlatiatlan javaslatról egyszerűen eltekintendő lenne.

El is tekintettek tőle!

A rá következő évben 1801. május 1-én Vedress István és társai a f.-igazgatósága útján ajánlatot tettek a helyt, t.-nak az iránt, hogy úgy a férfi, mint a női rabmunka-erőt bérbe veszik posztó-, flanell-, molton-, pokrócz-sat. gyártásra a kölcsönösen megállapítandó darab, súly és napszám szerint fizetendő árak és föltételek mellett. Az igazgató pártolta az ajánlatot annál is inkább, mert már akkor lehetett látni, hogy a kötőmester, ki addig a rabnőket foglalkoztatta, jelentéktelen vállalatát lassanként megszünteti.

A helyt. t. információt kért az igazgatótól arra nézve, hogy az ajánlattevők azon föltételének, hogy a földolgozásra általuk átadandó anyagok elidegenítése biztosítassék — miként lehetne eleget tenni és hogy nekik mérsékelt bér mellett mely helyiségek volnának raktárnak átadandók?

Az igazgató június 23-án azt válaszolta a helyt, t.-nak, hogy egy fölügyelőt kellene fogadni, a ki az átveendő anyagokra vigyázna s azokat elszá-

¹) Akkor még úgy látszik szabad volt a raboknak dohányozni. Az 1806. augusztus 12-én kiadott Utasítás 19. §-a eltiltja azt.

molná. Az anyagok elhelyezésére a női udvaron levő 5. sz. kaszamatát és a körfal mellett levő nagy pinczét ajánlta, a mely Weber György polgárnak van novemb. 30-ig 70 forintért bérbe adva.

A számvevőség is az ajánlat elfogadása mellett nyilatkozott. Hogy miért nem lett abból még is semmi? nem tudjuk.

Az 1805/6-iki katonai évben a rabok rendkívül kevés munkát végeztek. A heti egyéenként való kimutatás szerint ugyanis gyapjűmunkával mindössze csak 9 rabnő és 2 rab foglalkozott 321 munka napon át. Ezek 39 frt 01 krt. kerestek. Az átlagos napi kereset 7.3 kr. volt. Foglalkoztak pedig gyapjű-tépéssel, gyaratolással és fonással, valamint férfi és női harisnyák kötésével.¹ Ebből 3 félét: durvát, középezt és finomat készítettek.

Az 1803-tól 1810-ig terjedő időből csak ez az egy adatunk van.

Lássuk most tüzetesebben a külső munkát.²

A raboknak a házon kívül való foglalkoztatása 1787-ben vette kezdetét. Ebben és a rákövetkező 2 évben külső munkával mindössze csak 788 frt 31 krt. kerestek. Az igazgató 1787. december 6-án kelt jelentésében azt írja erre vonatkozólag, hogy „az erőteljes rabokat a házból gyakran és előnyösebben lehetne munkára kiadni, mivel azonban őket ha ilyen munkára kimennek mindig páronként egymáshoz lánczolják, ennél fogva ők többféle munkára u. m. favágásra, kapálásra, dohány-sajtolásra, meg föl- és lerakódásra s több effélére nem használhatók.“

1790 91 és 92-ben a rabok külső munkával való foglalkoztatása még csökkent. A rákövetkező években külső munka több volt. 1798-ban kezdve pedig épen sokat végeztek ilyet.

Az 1803. november 9-én kiadott, az igazgatónak és ellenőrnek szóló ideigl. utasítás 3. §-a szerint „a gyár³ ebben a házban néhány év óta egészen megszűnt, miért is az itt levő férfiak a házon kívül való közmunkára rendeltettek ki“ és pedig részben a cs. kir. élelmező raktárba, részben pedig magánosokhoz jártak dologra. Ez évben — a közel 60-ra tehető létszámú — férfi rabok közül külső dologra a nyári és őszi hónapokban 20—30, télen azonban csak 7—9 járt ki.

1803. végén megapadt a külső munka. Az igazgató 1804. febr. 17-én a í.-háznak Pestre leendő áthelyezése iránt tett fölterjesztésében ekként panaszkodik: itten a rabok alig és igen ritkán jutnak munkához és ha akad is itten néha

¹) De mindezt házi rezsiben folytatták.

²) Házon kívül való vagy külső munka alatt a városban, a kincstár vagy magán telek részére teljesített munka értendő. Mezei munkára azonban nem alkalmazták a rabokat. A szabály az volt, hogy étkezésre be kellett őket kísérni a f.-házba és künn nem volt szabad ételt vagy italt elfogadniok.

³) pokróczgyár t. i. Ez a pokrócz gyár azonban nem Szegeden, hanem Tallóson létezett a f.-házban.

némi olcsó és nagyon rövid ideig tartó munka, az is igen alkalmatlan a jelentéktelen és több helyen szétszórva levő munkás rabokra vigyázni köteles örök szétszórása miatt. De azért is, mert a rabok onnan ebédre naponta haza jönni következőleg nagyobb távolságra kétszer kimenni és visszatérni kénytelenek és így az afféle csekély munkának legolcsóbb díjából alig térül meg a rabok ruhájában okozott kár, következésképpen a rabok nagyobb része az év legnagyobb részében és a rabnók csaknem mind és szinte egész éven át henyélni kénytelenek.

1810. május 6-án Litassy igazgató a f.-ház fői ügyelőjéhez intézett jelentésében fölpanaszolja, hogy a dohány-jövedéki bizottság a szerződés értelmében bizonyos mértékben köteles volna alkalmas rabokat nyáron át a dohány-sajtonál és egyéb munkánál bizonyos napi díj mellett alkalmazni, a f.-ház pénztárát az által gyámolítani, hogy a rabokat más kincstári pénz nélkül kellően el lehessen tartani. A nevezett bizottság még is évek óta vagy egyáltalában nem, vagy nagyon kevés rabot vesz igénybe. Jelenleg az igazgatóság nagy fáradsággal vitte annyira a dolgot, hogy megint alkalmazzanak nehányat.

Hanem azért nem tudjuk mi okból, de abban az évben a rabok mégis 4058 firtot kerestek külső munkával.

Az 1812 13-iki évben a rabok munka keresete 1109 frt. 04 kr. volt. Ez időben sokat jártak külső, illetőleg közmunkára.

Külső munkával	1813/14 évben	1437 frt 09 krt.
	1814/15-ben	2143 „ 35 „
	1815/16-ban	2987 „ 54 „
	1816/17-ben	4349 „ 34 „
	1817/18-ban	1485 „ 59 „

kerestek.

Az 1814 15-iki évről szerkesztett pénz- és anyagszámadást illető számvevőségi nehézményekre adott fölvilágosítás szerint az intézet takarékoságból előállítja az őrseget képező rokkant katonák és a rabok összes lábbelijét, valamint az egész fehéreneműt és pedig az intézetben iparosokká kiképzett rabok által készített el azokat még pedig 3-szorta jutányosabb árban, mint a hogy a városi iparosok állítanak elő.

Egy pár ember asztalossággal is kellett, hogy foglalkozzék abban az időben, mert a f.-ház vagyonának Litassy volt igazgatótól való átvétele és Valkovszky igazgatónak átadása alkalmával 1816. október 21-én fölvelt leltár szerint az asztalos rabok számára külön műhely létezett, a melyben 2 gyalupad, 7 jó és 7 kevésbé jó gyalu, 14 új és 2 régi csavarszorító s több efféle szerszám találtatott.

A házi szükségletre üzött czipész-ipar nagyon lehanyatlott 1819-ben, mikor az év derekán a folyton apadó létszám 21 férfiből és 9 nőből állott. Az igazgató azt jelenti ugyanis azon évi december hó 31-én, hogy „miután Hauer György rab, ki állandóan a katonák részére csizmákat készített, valamint a rabok bocskorait javítgatta, kiszabadult és az intézetben nincs olyan rab kit erre a munkára alkalmazni lehetne: az igazgatóság kénytelen volt egy külső csizmadia mestert fogadni föl, a ki a katonák hátralékos 7 pár csizmáját a már bevásárolva levő bőrből elkészítse s az egyéb szükséges javításokat elvégezze.“

A rabok munkáltatásáról a későbbi évekből, adatok hiányában mit sem tudunk.

2. Munkakereset.

A mi erre vonatkozólag a jelentésekből, rendeletekből és számadásokból összeszedhető volt azt mind magában foglalja a következő

RABKERESETI KIMUTATÁS.

Folyó szám	A RÁBOK KERESTEK						E B B Ő L				A külső munka napidíja volt	RABLÉTSZÁM	
	mely évben?	házi iparral vagy házi munkával		külső munkával		összesen	a raboké volt		a kinttartó illeté				lőlen nyáron
		frtot	krt	frtot	kr.		frtot	krt	frt	kr.			
1	1785/86										15	1785 polg. év végén 34	
2	1786/87										9	1786 polg. évben ... 58	
3	1787/88	304	48 ¹⁰								15	1787 polg. év végén 74 ¹⁾	
4	1788/90			788	31						21	1788 polg. év végén 40	
5	1789/90	441	1 ¹⁷	40								1789 polg. év végén 26	
6	1790/91											1790 polg. év végén 41	
7	1791/92											1791 polg. évi III/31-én 40	
8	1792/93	435	30									Katonai év végén 46 ²⁾	
9	1793/94											D ^o . 50	
10	1794/95					252	39	67	25	185	14	1794 VII/8-án ... 54 ³⁾	

¹⁾ A 304 frt 48 krt, 3165 munkanapon gyapjúfésüléssel, fonással és harisnyakötéssel keresték. A 21 krt. a sóhivatal fizette 1788. nyáron.

²⁾ Keresményüket: $\frac{3}{4}$ részben harisnyakötéssel, $\frac{1}{4}$ részben kalaposnak való gyapjútéppéssel szereztek. A létszámból 31 nő volt.

³⁾ A munkadíj befolyt: kötésért, külső dologért és a kalapostól. A létszámból 26 nő.

Megjegyzendő. 1., A forint 60 krból állott, a neve rénes vagy rajnai forint volt. 2.. A katonai vagy számadási év november 1-éi vette kezdetét. 3., A kimutatás üres rovatait az adatok hiányossága miatt nem lehetett kitölteni.

Folyó szám	A RABOK KERESTEK					EBBŐL				A külső munka napdíja volt		RABLÉTSZÁM		
	mely évben?	házi iparral vagy házi munkával		külső munkával		összesen		a raboké volt		a kincstárnak illette			félen nyéron	
		frtot	kr	frtot	kr	frtot	kr	frt	kr	frt	kr			
11	1795/96					358	20	84	48	274	12		1)	
12	1796/97					375	18	110	12	265	06		2)	
13	1797/98					844	23	199	47	645	16		1798 VII/31-én ... 58 3)	
14	1798/99					1915	59	169	05	1746	54	8 10	1799 VII/9. ... 84 4)	
15	1799/1800					2399	19	215	06	2184	13	12*	1780 VII/31 ... 82 5)	
16	1800/1	211	16	1671	06	1882	22	190	17	1692	05		6)	
17	1801/2					1488	11	151	13	1336	58		7)	
18	1802/3					1337	3.	131	13	1206	18	15	1803 IV. ... 80 7)	
19	1803/4											24	1804 IV/29. ... 85 8)	
20	1804/5													
21	1805/6	39	01										9)	
22	1806/7											30	1807 I/31 ... 85	
23	1807/8												1808 VIII/1 ... 86	
24	1808/9													
25	1809/10											30	1810 I/31. ... 65	
26	1810/11	48	21	4058	55	4107	16						1811 I/31 ... 68 10)	
27	1811/12			2107	25							15 21	33 48	1811 XI/1. ... 96

1) A munkadíj befolyt: kötésért, külső dologért s a kalapostól.

2) Szintén.

3) A munkadíj kötésért és külső dologért folyt be.

4) Kötésért, külső munkáért és a kalapostól. A létszámból 28 nő volt.

5) Kötésért és külső munkáért. A létszámból 30 nő volt. Kötőmunkáért járó keresetből a rabé volt 5 kr.

6) Kötésért és külső munkáért.

7) Szintén. A 15 kr. napi díjból a rabé volt 3 kr. az öre 1 kr. A 24 kr.-ból a kincstárnak jutott 20 kr. A magánosoknál dolgozó rabok napi díja 1804 aug. 1.-től emeltetett föl 24 kr-ra, a katonaság részére dolgozóké 15 kr. maradt.

8) Gyapjútépéssel, gyaratólással, fonással és harisnyakötéssel 9 nő és 2 férfi 321 napon át keresett 39 frt. 01 krt. Átlagos napi kereset 73 kr.

9) 48 frt 21 krt harisnyakötéssel keresték. A 68 létszámból 14 nő.

10) 1800-ban, a 12 kr. napi díjból a raboké volt 1 kr és a munkaadótól kaptak még a nehéz munkáért 2 kr. pótlékot.

Folyó szám	A RABOK KERESTEK						E B B Ő L				A külső munka napidíja volt	RABLÉTSZÁM	
	mely évben?	házi ipar- ral vagy házi munkával		külső munkával		összesen		a raboké volt		a kincstáré illette			
		frt	krt	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt			kr
28	1812/13			1109	04	1109	04						18 3 I/31 ... 77 ¹⁾
29	1813/14			1437	09							21 *	1813 XII/31 ... 70 ²⁾
30	1814/15			2143	35								1814 VII/31 ... 76 ³⁾
31	1815/16			2987	54						18 36		1815 VII/31 ... 65 ⁴⁾
32	1816/17			4349	34						33 48		1816 XII/14 ... 62 ⁵⁾
33	1817/18	27	48	1485	59	1513	47				28 34		1817 XII/16 ... 53 ⁶⁾
34	1818/19										28 34		1818 X/31 ... 39 ⁷⁾
35	1819/20												
36	1820/21												
37	1821/22					60	12 1/2						1821 VI/31 ... 16 ⁸⁾
38	1822/23												
39	1823/24												
40	1824/25												

1) Ebből a nő-rabok keresete volt 7 frt 40 kr. A létszámból 14 nő.

2) Ez évben a nő-rabok to!l-tépéssel 16 frt 16 krt kerestek. A létszámból 8 nő.

3) A létszámból 13 nő.

4) A létszámból 9 nő.

5) A külső munka 41 krnyi napidíjából a rabé volt 1 kr., az öre 1 kr., az intézeté 44 kr. A létszámból 12 nő.

6) A 27 frt 48 kr. a nők keresete volt. Nyáron a ház részére sok fát vágtak. A létszámból 10 nő.

7) A létszámból 9 nő.

8) A létszámból 5 nő.

9) Ebből a 21 krból a rabé volt 3 kr., az ört illette 1 kr., az áll. kincstár javára esett 17 kr. Már 1810. április 30-án javaslatba hozta a számvevőség, hogy miután a rabok az intézettől élelmet és ruhát kapnak s ezen kívül őket egyéb nem illeti: egész napi keresményük az intézet javára vételessék be s a dolgozó raboknak csak 3 kr. adassék naponta apróbb szükségleteikre. A helyt. t. azon évi május 15-én kelt rendeletével elfogadta ezt a javaslatot tekintetbe vevén azt is, hogy az egész keresménynek a rabok kezébe-adása sok kihágásra adott alkalmat. — 1817-ből is van rá adatunk, hogy 3 kr. járt a raboknak napi keresményükből. A minta 18 és 19 folyó szám alatt a jegyzetben láttuk: már 1803-ban és 1804-ben — úgy a katonai éleim, háznál, mint a magán feleknél teljesített külső munkáért járó 15 kr. — napi díjból a rab 3 krt, az ör 1 krt kapott.

Folyó szám	A RABOK KERESTEK						EBBŐL				A külső munka napidíja volt		RABLÉTSZÁM	
	mely évben?	háziiparal vagy házi munkával		külső munkával		összesen		a raboké volt		a kincstáré illetve		téli		nyáron
		frtot	krt	frtot	kr	frtot	krt	frt	kr	frt	kr			
41	1825/26					27	17 1/2							1)
42	1826/27													
	1827/28													
44	1828/29											32		2)
45	1829/30													
46	1830/31													

1) A kereset a férfi rabok munkájáért folyt be. A létszám volt 1825. X/30-án 15, 1826. I/31-án 12, 1826. IV/31-án 10.

2) Ebből 28 kr. esett a kincstár, 1 kr. az ör javára és 3 krt kapott a rab.

X.

É L E L M E Z É S.

1. Egészséges rabok élelmezése.

A rabok kosztja kenyérből és főttételből állott, a büntetés súlyosbításául, ítéletileg elrendelt böjtnapok kivételével, amikor csak kenyeret és vizet kaptak.

Az életfogytig tartó rabságra ítélték tápláléka mindig csak kenyér -és víz volt.

Kenyeret a rabok számára elegy-búzából,³ egy városi pék sütött, akinek az 1785. nov. 26-án kelt szerződés szerint 2 kr.⁴ járt minden rabkenyérért,⁵ a melynek súlya 2 bécsi fontban volt megállapítva.⁶

³⁾ 1817-ben a helyt. t. rendeletére kísérletet tettek, hogy az addigi drága kenyér helyett olcsóbb, de élvezhető kenyeret kapjanak a rabok és örök. A kísérlet 2 rész elegy-búzával — és 1 rész árpaliszttal történt. Bevált. A helyt. t. tehát elrendelte, hogy a míg a viszonyok jobbra fordulnak ilyen kenyeret adjanak úgy az öröknek, mint a raboknak. Később a sütéshez ugyanannyi köz-lisztet vettek mint árpaliszttal. A kenyérből a rabok 1 fontot kaptak napjára.

A drágaság csökkenvén a helyt. t. 1818. októb. 20-án megengedte, hogy a kenyeret megint csak köz-lisztből süssék mint azelőtt.

⁴⁾ A számítás a XVIII. század végén és a XIX. század első felében bécsi értékben történt. A forintot, mely a tallér $\frac{2}{3}$ részének megfelelő értékű volt: rénes, rhénusi vagy rajnai forintnak nevezték. 60 kr. telt egy ilyen forintot.

A raboknak minden másodiknap fejenként egy 4 tt. súlyú kenyeret osztottak ki, ép úgy mint a katonáknak. A kenyérporciót azonban később, bizonyára 1787-ben, a császár parancsára, felényire szállították le.

Ez az 1 ttos kis porció kenyér a II. József császár halála után is megmaradt¹, a nagy drágaság miatt². De a drágaság megszűntével sem változtattak rajta — a mai napig sem! amennyiben a foglyok ma is 560 gr. azaz 1 tt. kenyeret kapnak. (Pedig a törvényhatóságok rabjairól a helyt, tanács 1816. aug. 13-án 23974. sz. a. kelt rendeletében akként intézkedett, hogy naponta 2 ttos kenyeret és elegendő főtt ételt kapjanak³.)

⁵) A kenyérsütő egy 1801. július 14-éről való följegyzés szerint 140 tt. kenyérhez 100 tt. lisztet számított. Egy köből gabona súlyát 142 tt.-nak vette, a miből 18 tt. esett korpára és elporzásra. A jobb minőségű elegy-búza ára április, május és június havában, az akkori drágaság mellett 6 frl 12 kr., 6 frt és 5 frt 30 kr. volt. Szeged v. 1.

⁶) A XVIII. század 70-es éveiben ez a méret volt a maximum Németországban és Németalföldön. Franciaországban, Svájcban és Angliában kisebb volt a porció. Nevezetesen Weselben, Strassburgban, Mannheimban, Gentben, Mainzban 2 tt. kenyeret kaptak a rabok. Hannauban is a téli hónapokban. Ellenben Lüneburgban a rabok ételme csakis 1½ kenyérből állott.

Franciaországban 1776-ban a napi koszt 1½ tt. kenyér és egy kevés leves volt.

Genfben (Svájcban) a rabok naponként 1 tt. kenyeret, egy kevés levest és ½ pint bort kaptak.

Angolországban az egész rabkoszt 1—1⅓ tt. kenyérből állott, Antwerpenben (Flandriában) 1 tt. napi kenyérből és 1 tt. egész hétre való vajból. Ueber Gefängnisse und Zuchthäuser. Ein Auszug aus dem Englischen des William Howard von Gottl. Rudolf Wilh. Köster. Leipzig 1780. Weygand. 15. 204. 222. 231. 232. 234. 233. 240. 261 és 272. lap.

A Trenck Frigyes napi kosztja is 1⅓ tt. kenyérből állott 1755-ben Magdeburgban. Des Freiherrn Friedrich von der Trenck merkwürdige Lebensgeschichte. Wien 1787. Wuchersche Buchhandlung. Zweite Aufl. 2 k. 24.

Később sem igen változott a kenyér súlya. Jelesen 1846-ban illetőleg 1847-ben Franciaországban a raboknak 1½ tt. kenyeret adtak naponként. Németországban és Ausztriában is legtöbb helyt. Néhol azonban 2 tt.-ot, egy fogházban (a chemnitzi, szászországi községi rendőri fogházban) 3 tt.-ot kaptak. Legkisebb volt a kenyérporció 1846-ban Würtembergben a kreilsheimi és kaisheimi városi fogházakban, a hol csak >/* tt. járt ki nekik, de a hol a húsporció is épen akkora volt. Bajor- és Szászországban itt-ott 1¼ és 1¾ tt.-ban volt a kenyér súlya megállapítva. A katonai kenyérporció 1847-ben Ausztriában 1¾ tt.—980 gr. volt.

Ritter Appert: Die Gefängnisse, Spitäler, Schulen, Civil- und Militäranstalten in Oesterreich, Baiern, Preussen, Sachsen, Belgien. 1851. Wien. Leopold Sommer.

¹) A kasseli börtönben a XVII. század elején a rabok napi illetménye nyáron 1¼ tt., télen 2 tt. kenyérből és 8/10 fillér sör- és sópénzből állott. Egyebet nem kaplak. Fliegenschmidt C: Der Beruf des Aufsehers in den Strafanstalten und Gefängnissen. Lipsce 1902. Benno Konegen 3.

A bécsi feny.- és dolg.-házban 1784-ben a férfi rabok 1½ tt., az asszonyok és gyermekek 1¼ tt. kenyeret kaptak napjára. További ételmüket munkakeresményükből kellett bevásárolniuk az élelmezőtől.

A kenyéret a rabok fizették. Az államkincstár azonban a vállalkozói a háború tartamára, vagyis a drágaság idejére az 1787. nov. 1-től 1788. május végéig terjedő félévre 161 frt 15¼ krral kárpótolta. Később is előfordult ez, a többek közt 1801-ben, a mihez különben ekkor a vállalkozónak a szerződés szerint joga is volt. 1792-ben a kenyér ára 1½ kr. volt. 1792/3-tól számítva 3 éven át 1 kr. Később, 1799 végéig, valamint 1802-ben 1 tt. kenyérért megint 1 ½ krt fizettek, de kárpótlást is adtak.

Egy 1787-ből való helyt. t. rendelet¹ szerint a raboknak a kenyéret fölívágva kell adni, mert késük és villájuk nem szabad, hogy legyen.

Kosztal a rabokat az élelmező (tracteur, obsonator) látta el, a ki ép úgy szerződéses vállalkozó volt, mint a kenyérsütő, de a ki az intézetben lakván s a rabokkal folyton érintkezvén, az intézettel szorosabb viszonyban állott és úgy tekintetett, mint annak alkalmazottja. Sőt sokáig, még 1804-ben is egyik kulcsár volt az élelmező, a f.-ház megvizsgálására kiküldött Erczly Alajos számvevő tanácsos azon évi február hó 5-én kelt jelentése szerint, melyben a jelentést tevő e két állást összeférhetetlennek mondja. 1805. febr. havában azonban, ideiglenesen bár, de még mindig a kulcsár végezte az élelmezői teendőket is, alkalmas élelmező nem találkozáván.

Az élelmezés azonban — 1804. elején még — házilag kezeltetett. Az összes élelmi czikkeket a házi pénztárból az igazgatóság szerezte be és adta át az élelmezőnek, a ki az ételek elkészítéséért fizetést húzott. Ezt a Szabó Gergely id. igazgató által 1799-ben behozott és az 1803. évi utasítással meg-egyező rendszert Erczly helyt. t. biztos „helytelennek, terhesnek és a tisztviselők egyéb teendőivel összeférhetetlennek és olyannak találván, mely a pénztár és a számadások kezelésében zavart és rendetlenséget okozhatna és az élelmi czikkeket fölhasználását illetőleg visszaélésekre nyújthatna alkalmat“

1786-ban ugyanott a nők élelmezése 1 tt. kenyérből és 2 tányér levesből állott. Dr. Maasburg M. Frigyes. Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. Bécs. 1890. Manz. 28. és 30.

A bécsi „kaszamáta-fenyítőházban“ az 1788-ik évben és a rákövetkező évtől fogva valamennyi osztrák tartományi fogházban 1 tt. és 24 lat súlya volt a kenyérporciónak. Massburg idézett műve. 81.

1815-ben a fönnebb említett fenyítő- és dóig. házban a kenyérporció 1 tt.-ban volt megállapítva. (Valószínűleg 11. József császár szállította volt azt le 1787-ben, amikor a szegedi rabkosztot megszorította). Dr. Leitmaier Viktor: österreichische Gefängnisskunde. 1890. Bécs 168.

²⁾ Jóllehet Szabó Gergely id. igazgató annak ½-ttal való megnagyobbítását 1799-ben javaslatba hozta volt, egyszersmind a kosztpénznek 1 krral leendő emelését is ajánlván.

³⁾ Oszvaldt Lajos: Gyűjteménye azon felsőbb szabályrendeleteknek, melyek 1752. évtől 1847. évig fény. ügyekben kibocsátottak és még jelenleg is érvényesek. Pest 1854. Eggenberger. 87.

⁴⁾ Szeged v. i. 125/1787.

— nyomban megszüntette, a házi élelmezés intézményének gyöngé plántáját, mielőtt megtövesedett volna, gyomnak nézvéen, durva kézzel kitépte. Az ő vaskalapossága 70 évvel odázta el ennek az üdvös intézménynek a meghonosítását.

Littassy igazgatónak ép oly kevéssé sikerült újítást hozni be az élelmezés rendszerébe, mint elődjeinek. Ő azt javasolta volt 1810-ben — hivatkozással az 1803-iki utasítás 3-ik pontjára, — hogy úgy a tüzi-fának, mint az élelmi cikkeknek a termelőktől nagyobb mennyiségben, a termelés helyén való bevásárlásával egy tisztviselő bizassék meg, a kinek a részére előfogat és napi díj engedélyezendő. A helyt. t. nem fogadta el a javaslatot, mondván, hogy a nagyobb mennyiségben való bevásárlás az intézet csekély jövedelme miatt nem engedélyezhető'.

Az élelmezőnek a rabok által fejenként és naponként fizetett 2 kr.-okon² kivül a javadalmazása évi 100 frt fizetésből és failletményből állott. Kezdetben évente 1, később 47«, azután 12 öl, 1809. óta pedig 15 öl tiizi-fa járt ki neki. Fizetését 1800-ban 130 frt-ra emelték. De drágasági pótlékban is részesült. Lakása, konyhája és raktárhelyisége is volt az intézetben.

A rabkoszt az 1785—87 években megfelelt a tallósi kosztnak.³ Arról pedig elmondhatjuk, hogy sokkal jobb volt mint Europa legtöbb általunk ismert akkori fenyítő házában.⁴

1) O. I. 10406/1810.

2) A rabok később többel, jelesen 1811-ben napjára 6 krt., október havától 1812. január végéig terjedő időben pedig 12 krt. fizettek neki fejenként.

3) Avval a különbséggel — egy 1785 november 28-án kiállított étlap szerint, hogy a szegedi étrendből vasárnap és kedden hiányzik a főzelék. O. I. 37317/1785.

4) Összehasonlítás kedvéért lássuk hogy Europa többi országaiban Howard milyenek találta a rabok kosztját az 1775-76-ik évben, a mikor meglátogatta a f.-házakat:

Angliában az egész rabkoszt 2—3½ penny árú azaz 1—1½ tt. kenyérből,

Franciaország.-ban 1½ tt. jó kenyérből és kevés levesből állott.

Svájcban a genfi f.-házban a rabok napjára 1 tt. jó kenyeret, egy kevés levest és ½ pint bort kaptak.

Németország.-ban Weselben 2 tt. kenyér és munka- napokon mintegy 1½, pence járt ki nekik, Strassburgban az adósok börtönében 2 tt. kenyér és jó leves, Mainzban szintén 2 tt. kenyér és mintegy 4 pence. Itt azonban egy pint sört is hozathattak maguknak. Lüneburgban élelmükre 1½ tt. kenyeret és ½ penny-t adtak. Mannheimban igen jó volt a koszt: 2 tt. kenyér, leves, egy kvárt sör és a böjt- napokat kivéve V, tt. hús. A nők csak 1½ tt. kenyeret, de egyébből ugyanannyit kaptak mint a férfiak.

Németalföldön: Amsterdamban reggel 4 jó karéj vajas kenyér, délben rizs-leves és 2 karéj kenyér, este tej és ezenkívül naponta 1 kvátrt sör volt a rabok élelme.

Flandriában, Antwerpenben igen gyöngé volt a koszt: 1 tt. kenyérből és egész hétre 1 tt. vajból állott. De a hiányt a zárdák és egyesek adományai kellően pótolták. Gentben 2 tt. kenyeret, némi paszuly, borsó vagy más efféle levest s kevés kenyeret benne és pénteket s a böjtöt kivéve ½ tt. hideg húst, ezen kívül 2 fillért kapott minden rab, amiért csaknem 2 pint sört vagy egyebet vehetett magának az élelmezőtől.

Az udvari kancellária azonban 1787. márczius 5-én kelt leiratában kifogásolta, hogy miért kerül az — kenyérral együtt — 4 krba, holott Bécsben a hol sokkal nagyobb a drágaság, csak 3 krt fizetnek a rabok élelmezéséért.¹ Junius 14-ről keltezett leiratában² pedig fölhozta, hogy a bécsi rendőri fogházban a rabok nem kapnak húst,³ míg Szegeden a böjt napokat kivéve minden nap V_4 tt. hús jár ki nekik.⁴

Howard idézett műve: 15. 204. 222. 232. 233. 238. 240. 252. 261. és 272.

A tallósi rabkoszt pedig az 1782 nov. 5-éről való étlap szerint a következő volt:

Vasárnap, 1 meszelyes kanálnyi tészta, vágott laska, csipedett vagy árpakása $>_4$ tt. marhahússal, levessel együtt 2 kr-ért, vagy pedig $\frac{1}{4}$ tt. marhahús 1 meszelyes kanálnyi zöld főzelékkel leves nélkül és tészta szintén 2 krért.

Hétfőn, a raboknak saját kenyерüket kell hogy a levesbe aprítsák, ellenben 1 kanálnyi becsinált paczalt és $\frac{1}{4}$ tt. marhahúst kapnak.

Kedden, 1 meszely nagyszemű árpakása levessel és $\frac{1}{4}$ tt. marhahús vagy 1 kanálnyi savanyú káposzta és $\frac{1}{4}$ tt. marhahús.

Szerdán is ismét saját kenyерüket kell hogy a rabok beleaprítsák, ellenben 1 kanálnyi borsót (kapnak) $\frac{1}{4}$ tt. marhahússal.

Csütörtökön, 1 kanálnyi tészta levessel $\frac{1}{4}$ tt. marhahús és 1 porció főzelék.

Pénteken, 1 kanálnyi leves lencsével vagy paszulylyal és 2 nagy gombóc.

Szombaton, 1 kanálnyi hagymaleves, 1 kanálnyi megszírozott laskával vagy galuskával.

1 porció marhasült y, tt. nyers húsból mártással 2 kr.

1 porció disznósült $\frac{1}{2}$, tt. nyers húsból $\frac{1}{3}$ kr.

1 porció juhhús ya tt. nyers húsból VI kr.

1 libaczomb 5 kr.

1 porció malacz 5 kr.

Szeged v. 1.

¹) Spielbergben is 4 krt fordítottak 1785-ben a rabok élelmezésére. II. József császár parancsolta volt meg 1784-ben, hogy jövőre csak kenyeret és vizet s munkadíj fejében legfönnebb 4 krt adjanak nekik. Prágában abban az időben 4—5 krt költöttek a rabok élelmére. Brünnben 4 kr. volt a rabtartási díj. Dr. Maasburg idézett műve: 41. 45.50. és 53.

A bécsi f.-házban 1788-ban szintén 4—5 krba került egy rab napi élelmezése. Appert. Die Gefängnisse, Spitäler, Schulen etc. in Oesterreich etc. Wien 1851. Leopold Sommer I. k. 163.

Tehát az ausztriai f.-házakban is annyit fordítottak az élelmezésre mint nálunk, mert itt a kenyérért 2 krt, és a kosztért szintén 2 krt, összesen 4 krt fizettek.

¹) O. I. 12710 és 23965/1787.

²) A nevezett rendőri fogházban 1787-ben a koszt ez volt: 1 meszely leves zsirozott és kenyérral vegyített kásanemüből (Greisler waare). Azután olyan mennyiségű főzelék, egy nap lencse, másnap fölváltva borsó, paszuly, paczal, savanyú tüdő, hetenként egyszer gombóc is. Minden főzeléket rántással kellett fölereszteni. Minden fogoly kapott 1 kr. értékű kenyeret, amely föl volt vágva, mert nem volt szabad, hogy egynek is kése vagy villája legyen. Ezért a kosztért 3 krt fizettek az élelmezőnek.

O. I. 27362/1787.

A bécsi kaszamatákban létezett fenyítő házban 1788 óta érvényben volt és az udv. kancellária által 1789. nov. 21-én kelt körrendeletével valamennyi tartományra nézve kötelezővé tett utasítás szerint a rabok valláskülönbég nélkül egész éven át a következő

Mire a helyt. t. fölírta, kifejtve, hogy a magyarországi rabok, legyenek azok magyarok, szlávok vagy oláhok, rendszerint erősebb testalkatúak mint a német foglyok és ezért táplálóból élelmezésre van szükségük s e mellett Szeged fekvése nagyon egészségtelen, mocsaras, következésképpen a betegségek megakadályozása végett is egészségesebb táplálékban kell őket részesíteni, azonkívül a f.-házra ítélték rendszeren csekélyebb büntetett embereket, a kiktől javulást lehet várni, ennél fogva az egészségükre is tekintettel kell lenni.

Az udv. kancellária azonban 1787. szept. 27-én 12116. sz. a. kelt leiratában azt válaszolta, hogy a helyt. t. által fölhozott indító okok semmi esetre olyan természetűek, hogy a szegedi rabok az eddigi koszt, kiváltképpen pedig a naponként való $\frac{1}{4}$ tt. hús élvezetében meghagyassanak, hanem nekik nem szabad egyebet mint egy ilyen büntető intézetnek megfelelő kosztot adni, olyat nevezetesen, mint a milyen a bécsi rendőri fogházban van hús nélkül megállapítva, a mely naponta kenyérral vegyített levesből, azután fölváltva főzelékből, paczalból vagy tésztából áll, mivel „legfelsőbb elhatározás szerint“ a szegedi rabokat nem szabad jobban tartani mint a bécsieket.¹ Végül kimondta az udv. kancz. hogy egyáltalában a rendre és fegyelemre nézve is a bécsi rendőri fogház példáját kell Szegeden is szem előtt tartani.⁴

Lássunk egy ilyen császári rendeletre készült szegedi étlapot 1787. nov. 10-ről:

Vasárnap: árpakása-leves,
savanyú tüdő-főzelék.
Hétfőn: kása-leves,
borsó-főzelék.

élelmezésben részesültek: kijárt nekik 1 meszely leves fölvágott kenyérből és kevés hüvelyes veteményből és 1 meszely főtt hüvelyes vetemény u. m. borsó, lencse, paszuly s több efféle. E mellett kapott mindenik rab naponként egy porció kenyeret, a melynek súlya 1 tt. 24 lat volt.

A rabok napjában egyszer étkeztek és pedig a mikor a munkából hazajöttek, este 7 órakor. Vasár- és ünnepnap azonban délben 12 órakor.

Dr. Maasburg hivatkozott műve 81.

⁴) A hús mérete bizonyára mindenütt a nyers állapotban való súlyt jelenti.

¹) II. József császárnak különben sok gondot adott az, hogy a raboknak igen jól van dolguk. Laibachban is úgy találta — ott időzése alkalmával 1784-ben — hogy a rabokat, a kiknek ágyuk és fűlött szobájuk van s a kiknek csak fenni és utcát söpörni kell: igen jól tartják. El is rendelte hogy az másképp legyen. Ágy helyett csak prieset és eledelül csupán kenyeret és vizet kapjanak. Munkadíjat se adjanak nekik 4 krnál sokkal többet.

Maasburg idézet műve 45.

²) Az 1789. nov. 21-én kelt udv. kancz. rendelettel az 1788 év óta érvényben levő bécsi kaszamáta-rendszabály tétetett valamennyi f.-házra nézve kötelezővé a rabok ruházatát, kosztját, fekvő helyét és lelánczolását illetőleg.

Maasburg 32.

Kedden: gombóc-leves zsömlyével,
káposzta-főzelék.
Szerdán: tarhonya-leves,
lencse-főzelék.
Csütörtökön: kenyér-leves,
paczal-főzelék.
Pénteken: árpakása-leves,
karórépa-főzelék.
Szombaton: tarhonya-leves,
paszuly-főzelék.

Az új kosztot illetőleg még tüzetesebb tájékoztatást nyújt az étlapnak nevezhető 1787. végéről való kimutatás vagy „számvetés,” mely a f.-ház igazgatójának jelentéséhez van mellékelve.¹ Az igazgató ugyanis fölírta a helyt, t.-hoz, pártolván az élelmező abbéli kérését, hogy miután a rabok kosztja árában részére fejenként és naponként 2 krban szerződésileg megállapított összegből nem jöhet ki: drágasági pótlékban részesíttessék.

Ehhez a fölterjesztéshez van a szóban lévő „számvetés” csatolva, mely az akkori 75 főből álló rablétszám élelmezésének költségeit tünteti föl.

E számvetés szószerint való fordítása ekkép szól:

„Számvetés:
mutatja, hogy a 75 rab szabályszerű kosztja egy héten mennyi pénzbe kerül;
u. m.

		Vasárnap	
leveshez			
10 icze	nagyszemű árpakása	3 krjával	30 kr.
1 „	disznósír		20 „
	hagyma		3 „
főzelékhez			
25 font	savanyú tüdő, máj és szív	vagdalék	
	(Geschnadl)	2 krjával	50 kr.
1 icze	disznósír		20 „
4 „	rántásliszt	2 krjával	8 „
2 „	eczet	4 „	8 „
2 font	só	3 „	6 „ -- 2 frt 25 kr.

¹) O. 1. 41181/1787.

Hétfőn

leveshez					
10 icze kása (Prein)	3 krjával	30 kr.
1 „ disznózsír	20 „	20 „
hozzá hagyma	3 „
főzelékhez					
12 icze borsó	4 krjával	48 kr.
1 „ disznózsír	á	20 „
4 „ rántásliszt	2 krjával	8 „
2 font só	6 „ — 2 frt 15 kr.

Kedden

leveshez					
20 icze liszt gombócnak	3 krjával	1 frt — kr.
36 kemény zsemlye	18 „
1 icze zsír	20 „
hagyma	3 „
főzelékhez					
káposzta	á	21 „
1 icze zsír	—	20 „
4 „ liszt	2 krjával	8 „
2 font só	6 „ — 2 frt 36 kr.

Szerdán

leveshez					
12 icze tarhonya	4 krjával	48 kr.
1 font zsír	20 „
hagyma	3 „
főzelékhez					
15 icze lencse	2 krjával	30 kr.
1 „ zsír	20 „
4 „ rántásliszt	2 krjával	8 „
2 font só	—	6 „ — 2 frt 15 kr.

Csütörtökön

leveshez					
18 font fekete kenyér	2 krjával	—	36 kr.
1 icze disznózsír	20 „
hagyma	3 „

főzelékhez	
25 font paczal 2 krjával	50 kr.
12 kemény zsemlye	6 „
1 icze zsír á	20 „
4 „ rántásliszt 2 krjával	8 „
2 font só	6 „
	2 frt 29 kr.

Pénteken

leveshez	
10 icze nagyszemű árpakása 3 krjával	30 kr.
1 font juhzsír á.	24 „
hagyma	3 „
főzelékhez	
karórépa á.	24 „
1 icze juhzsír	24 „
4 „ rántásliszt 2 krjával	8 „
2 font só	6 „
	1 frt 59 kr.

Szombaton

leveshez	
12 icze tarhonya 4 krjával	48 kr.
1 „ juhzsír	24 „
hagyma	3 „
főzelékhez	
5 icze paszuly 2 $\frac{1}{2}$ krjával	37 $\frac{1}{2}$ „
1 font juhzsír	24 „
2 icze rántásliszt 2 krjával	8 „
2 font só	6 „
	2 frt 30 $\frac{1}{2}$ kr.
Összesen	16 frt 29 $\frac{1}{2}$ kr.

A 75 rab étellemezéséért 2 krjával 7 napra fizet a ház összesen	17 frt 30 kr.
Marad az étellemezőnek haszon egy héten 1 frt 1 $\frac{1}{2}$ kr, a mi egy éven át vagy 52 hétre összesen fölmegegy	53 frt 18 kr.
Ebből leszámítandó a szolgáló évi bére	18 „ — „
és ennek ételleme napjára legalább 5 krjával	30 „ 48 „
	48 frt — kr.
Marad fönn	5 frt 18 kr.

Ezt a maradványt egy éven át a vas- és konyhaedényekre könnyen ki lehet adni, ennél fogva az étellemezőnek a mostani drágaság mellett semmi sem marad.“

Eddig a kimutatás, melynek űrmértékben kifejezett porcióit ha súlymértékre változtatjuk át és a jelenlegi rabkoszt porcióival összehasonlítjuk, arról győződünk meg, hogy a máiak csaknem kétszer akkorák, mint a melyeket a József császár rendeletére 1787-ben állapítottak meg — a kenyérpорciók kivételével. Mert a kenyér akkor 1 tt. 560 gr. nehéz volt, mint ma a fogoly kenyér. (Míg a rab-és fegyenczkenyér 840 grammot nyom.)

Az 1787 előtti koszt, mely szerint a rabok naponta 2 tt. 1120 gr. kenyeret, 1 meszely 0 35 L. levest és hetenként ötször 1 — 1 meszely főzeléket és $\frac{1}{4}$ tt. 140 gr. húst kaptak: nemcsak hogy fölért a mái kosztal, hanem még fölül is múlta azt. Hiszen a napi kenyérporció 280 grammal nagyobb volt a máinál, a heti húsilletmény pedig 700 grammot tett, míg a mostani csak 462 gr.

Az 1787-ben megállapított koszt elégtelen volt. A rabok azonban pótolhatták annak hiányát keresetükből.¹

Ezt a büntetésnek súlyosabbá tétele céljából megszorított ételmezést a drágaság miatt a József császár halála után sem lehetett kellőképpen megjavítani. Úgy látszik azonban hogy a marhahúst megint bevették az étlapba, mert egy 1810-ből való május 6-án kelt igazgatói jelentésben⁵ az áll, hogy „ezelőtt a raboknak hetenként kétszer lehetett húst adni, de most csak egyszer lehet, a hús fontjának ára 15 krra emelkedvén.”³

1) „A rabok munkakeresetükből marhahúst vagy sültet vásárolhatnak az ételmezőtől, a magukkal hozott vagy nekik küldött pénzt azonban tőlük el kell venni, eltenni és elbocsátásukkor kell azt nekik kézbesíteni.” 1787 decz. 18-án 44487 sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelet.

2) O. l. 18729 1808.

3) A bécsi f.-ház 1815-ben jóváhagyott szabályzata szerint, a rabok hetenkint csak egyszer, vasárnap kaptak húst. Dr. Leitmaier idézett műve 168.

Spielbergben 1818-ban s az azt megelőző években a rabok kosztja víz-levesből, hüvelyes veteményből és kenyérből állott.

Maasburg idézett műve 56.

A linzi f.-házban 1814-ben szintén levessel és főzelékkal éltek a rabok, vasárnaponként azonban $\frac{1}{4}$ tt. húst és naponta 1 $\frac{1}{2}$ tt. rozs kenyeret kaptak. Az ételporció 1 nagy meszely volt. Étellemezésük naponta 6 krra került.

A karloui (Grätz mellett levő) f.-ház kosztja is hasonló volt az említett évben, az ételporció azonban 3 meszelynek felelt meg. A kosztra 7 krt fordítottak naponta. Húst a rabok nem kaptak sem ott, sem a lemergi f.-házban. Ebben a kenyérpорció 2 tt. lengyel fontban, az ételporció 3 nagy meszelyben volt megállapítva.

A klagensfurti f.-házban sem szerepelt a hús az étlapon az írt időben.

Joseph Hopfauer: Abhandlung über Strahfhäuser überhaupt etc. Linz. 1814. Cajetan Haslinger. 148. 149. 199. 202. és 206.

(A szaniosujvári f.-házban a XIX. század elején, „mindegyik rab a sajátjából étellemezte magát; e végett bizonyos mennyiségű pénzt tarthatott magánál, a mivel a vár kantinjából, vagy a vár udvarán áruló kofánéktól magának ételt-italt vásárolhatott. Ha szegény volt, a „provinczia terhére étellemezték és pedig naponként és fejenként adtak

Megjegyzendő, hogy abban az időben az árhoz szabták az ételporciót és nem megfordítva, mint a hogy most teszik.

Az 1808. aug. 7-től 13-ig kizárólag terjedő időben kiszolgáltatót étellekről fennmaradt különben egy kimutatás¹ mely szerint 84 főre számítottak 16½ — 18 meszely 5835 — 6366 L. főzeléket,² a mi fejenként 0.07 — 0.076 L.-nek felel meg és 544 lat 9521 kilogr. húst,³ a miből 1 főre 113 jut Ez pedig ugyan kevés, mert a száraz főzelékek közül ha pl. a paszulyt súly szerint vesszük, 52—56 gr-ot kapunk. Száraz paszulyból ma 150 gr. jár főzeléknek és 70 gr. levesnek! Tehát levesnek is híg volt az akkori főzelék!

Igaza volt ennél fogva Perei Péter szökevény rabnak, a ki a vele 1808 június 19-én fölvetett jegyzőkönyvben⁴ szökése okául azt hozta föl hogy: „1 font kenyérrrel és 2½ kr ára levessel 24 óráig beérnie lehetetlen volt.“

Panaszkodtak emiatt a rabok naponta — a mint az igazgató 1808 aug. 13-án 213 sz. a. kelt jelentéséből látjuk — hogy ilyen sovány koszt mellett közmunkát végezniük betegség és halálos baj nélkül nyilván való, hogy lehetetlen.

egynek-egynek: 1½ font kenyéret, minden héten ¼ font színhúst, a többi napokon egy kupa zsíros ételt hüvelyes véleményből. Péntek nap az összes rabállomány csak korpaczibere levest kapott. A szegényebb sorsú rabok ételmük javítására alamizsnát gyűjthettek a városon, vagy pedig országos vásárok alkalmával, mikor egy rabot kötöttek ki lánczra az ország-út mellé egy nagy perselylyel. 1808-ban a kir. főkorm. szék ezen szokást betiltotta és a könyöradomány-gyűjtést csak a vár belterületére szorította.“

Hodoreán János: A szamosújvári kir. orsz. fegyintézet múltja. Ezen czikk megjelent „A sz. újvári vár“ czimű füzetben, melyet Szongott Kristóf, Vájná Károly és Hodoreán János irt és a mely külön lenyomatott képezett, Szongott Kristófnak „Sz. Újvár város monográfiája“ czim alatt 1898-ban Sz. Újvárt kiadott művéből.

Összehasonlításul ide jegyezzük a hazai fegyintézetek 1867-ből való élelmezési adatait.

A kenyérporció mindenik fegyház részére 1½, tt.-ban volt megállapítva. (Úgy a mint ma van,

Munkácson a rabok naponként 1½ meszely 0.53 L. vastag ételt és hetenkint 6 lat 105 gr. főtt húst,

Illaván háromszor hetenkint 8 lat 140 gr. főtt állapotban mért húst s a szokásos mennyiségű vastag ételt,

Lipótvárt a szokásos vastag ételen kívül hetenkint csak 8 lat 140 gr. húst,

Vácson hetenként kétszer kaptak húst, összesen 6 latot 105 gr. és 1 meszely 0.35 L. levest illetőleg vastag ételt.

Hiv. jelentés az orsz. fegyintézetekről az 1867 évben. Csillagh L. és Tauffer E. Buda. 1808. A m. k. tud. egyetem nyomdája. 30. 79. 83. és 90.

Ma a fegyenczek és rabok egész heti hús illetménye főtt állapotban 202.5 gr., a foglyok-é 220 gr.

¹) 1872911808.

²) És Dedig száraz főzeléket u. m. árpa- és köles-kását, paszulyt, tarhonyát.

³) Húst csak vasárnap kaptak a rabok.

⁴) O. 1. 16093 1808.

350½

A helyt. t. segített ezen az állapoton, 1808 októb. 11-én kelt rendeletével¹ az étel porció árát szept. 1 -étől kezdőleg 2½ krról 4 krra, azután 1811 május 15-től fogva 4-ről 6 krra emelvén. 1812. deczemb. 27-től kezdve — miután a marhahús fontjának ára 8 krról 5 o. é. krra szállott le — 5 krra mérsékelte az étel árát. 1816-ban azonban megint 6 kr. volt az és a drágaság idejére még 3 kr. pótlék is járt hozzá.

Megjegyzendő különben, hogy egy 1798. febr 9-én kelt s a f.-házból kicsempészett rab levél szerint kegyes adományok bőven pótolták a koszt hiányát. A levélben az áll, hogy az 57 rabnak böjt napon s egyébkor is gyakran hoznak 6—7—8 fazék ételt, olyan nagy fazékkal, hogy két ember hoz egyet s emellett 7—8 fehér kenyeret. „Harmad nap is vagyon benne.”²

A fönnebb hivatkozott kimutatás szövege különben szószerint való fordításban a következő:

RÉSZLETES KIMUTATÁS

a raboknak 1808 aug. 7-től 13-ig bezárólag kiszolgáltattott kosztra való bevételről és kiadásról.

Nap	MEGNEVEZÉS	Bevétel		Kiadás		Maradvány		Túlkiadás	
		frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
Vasárnap.	PéNZ-bevétel	3	40	—	—	—	—	—	—
	Marhahús 17 tt á 11 kr.	—	—	3	7	—	—	—	—
	Árpakása 9 icze á 10 kr	—	—	1	30	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	5	—	—	—	—
	Só 1½ tt á 5 kr.	—	—	—	7½	—	—	—	—
Hétfő	Paprika	—	—	—	6	—	—	1	15½
	PéNZ-bevétel	3	40	—	—	—	—	—	—
	Marhahús a kórháznak 1½ tt á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
	Liszt 18 icze á 4 kr	—	—	2	6	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	5	—	—	—	—
	Só 1½ tt á 5 kr.	—	—	—	7½	—	—	—	—
	Zsir 1 meszely	—	—	—	35	—	—	—	—
Kedd	Liszt rántásnak 1 icze	—	—	—	7	—	—	—	—
	Paprika	—	—	—	6	—	—	16	—
	PéNZ-bevétel	3	40	—	—	—	—	—	—
	Marhahús a kórházba 1½ tt á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
	Köleskása 9 icze á 12 kr	—	—	1	48	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	5	—	—	—	—
	Só 1½ tt á 5	—	—	—	7½	—	—	—	—
Szerda	Zsir 1 meszely	—	—	—	36	—	—	—	—
	Liszt rántásnak 1 icze	—	—	—	7	—	—	—	—
	Paprika	—	—	—	6	—	—	34	—
	PéNZ-bevétel	2	10	—	—	—	—	—	—
	Marhahús a kórházba 1½ tt á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
	Liszt 12 icze á 7 kr	—	—	1	24	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	4	—	—	—	—
Só 1 tt á 5 kr	—	—	—	5	—	—	—	—	
Zsir 1 meszely	—	—	—	36	—	—	—	—	
Liszt rántásnak 1 icze	—	—	—	7	—	—	—	—	
Paprika	—	—	—	4	—	—	—	26½	
Átvitel		13	10	14	02	—	50	1	42

¹) O. I. 22666/1808.

²) O. I. 9530/1798.

Nap	MEGNEVEZÉS	Bevétel		Kiadás		Maradvány		Túlkadás	
		frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
	Áthozat ...	13	10	14	02	—	50	2	42
Csütörtök	PéNZ-bevétel	3	40	—	—	—	—	—	—
	1½ marhahús a kórházba á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
	Paszuly 9 icze á 14 kr	—	—	2	6	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	5	—	—	—	—
	Só 1½ tt	—	—	—	7½	—	—	—	—
	Zsír 1 meszely	—	—	—	36	—	—	—	—
Péntek	Liszt rántásnak 3 meszely	—	—	—	10½	—	—	—	—
	Paprika	—	—	—	6	—	12½	—	—
	PéNZ-bevétel	2	10	—	—	—	—	—	—
	Marhahús a kórházba 1½ tt á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
	Liszt 12 icze á 7 kr	—	—	1	24	—	—	—	—
	Só 1 tt á 5 kr	—	—	—	5	—	—	—	—
Szombat	Zöldség	—	—	—	4	—	—	—	—
	Zsír 1 meszely	—	—	—	36	—	—	—	—
	Liszt rántásnak	—	—	—	7	—	—	—	—
	Paprika	—	—	—	4	—	—	—	26½
	PéNZ-bevétel	3	32½	—	—	—	—	—	—
	Marhahús a kórházba á 11 kr	—	—	—	16½	—	—	—	—
Összesen	Tarhonya 9 icze á 8 kr.	—	—	1	12	—	—	—	—
	Zöldség	—	—	—	5	—	—	—	—
	Só 1½ tt á 5	—	—	—	7½	—	—	—	—
	Zsír 1 meszely	—	—	—	36	—	—	—	—
	Liszt rántásnak 1 icze	—	—	—	7	—	—	—	—
	Paprika	—	—	—	6	—	1	2½	—
Összesen ...	22	32½	22	36	2	5	2	8½	

A bevételnek a kiadásból való levonása után mutatkozik túlkadás 3½ kr a mit a jövő hétre kell beosztani.

KIMUTATÁS

a kosztot természetben kapó 84 rab számára való vasárnapi főzelék és hús elosztásáról:

Az 1-ső sz. üstben	12 főre	Főzelék 2½	meszely	Hús	78 lat.
A 2-ik " " "	11 " "	" "	2½	" "	71 "
A 3-ik " " "	11 " "	" "	2½	" "	71 "
A 4-ik " " "	8 " "	" "	1½	" "	52 "
Az 5-ik " " "	9 " "	" "	2	" "	58 "
A 6-ik " " "	9 " "	" "	2	" "	58 "
A 7-ik " " "	8 " "	" "	1½	" "	52 "
A 8-ik " " "	10 " "	" "	2½	" "	65 "
A 9-ik " " "	6 " "	" "	1½	" "	39 " 544 lat.

Összesen 9 üst -- 84 fej -- főzelék 9 icze hús 17 tt.

Az élelmezés később, 1829-ből való adataink szerint, sokkal jobb volt, amennyiben a rabok hetenként 3-szor kaptak fejenként $\frac{1}{2}$ tt. húst, a mi 280 gr. -nak, egész héten át 840 gr.-nak felel meg, holott ma a heti illetmény csak 4fi2 gr.!

Ezen adataink forrása egy 1829. november 13-án Sziget-Konyha községben a szolgabíró által bizonyos Nemes Maris Juon aluj Gyevegyi volt rabbal fölvelt jegyzőkönyv, a melynek ide vonatkozó része így hangzik:

„Edgy napra vólt edgy font Kenyerünk,

Vasárnap volt $\frac{1}{2}$ font húsunk,

hétfőn böjt nap vólt,

kedden vólt $\frac{1}{2}$ font Disznó huss edgy Meszej¹ paszuly,

szerdán tsak szároz Kenyér vólt.

Csütörtök nap 1 font Juh Húss édes káposztával —

Pénteken,

Szombaton böjti nap volt, a kiknek Szombaton meg vólt a zsíros étel engedve annak derejét adtak szalonna zsírral és Veress Hagymával.“

Szeszes italok élvezetétől a rabok el voltak tiltva az 1787. novemb 13-án kelt helyt, tanácsi rendeletből láthatólag. Erre a tilalomra vonatkozik Szeged város tanácsának azon intézkedése, a mely tétetett az,, 1810-ik esztendőben Bóit elő havánnya 9-ik napján M. S. Királyi Szeged várossá Tanátsi gyűlése alkalmatosságával:²

331. Tettes Babartzy Imre V. Ispány ur 7-ik február alat e f. e. hirdetehii kívánnya, hogyaFenyítő Házi Raboknak a 30 kr. napi béren fölül adandó jutalom kezeikben ne nyuitasson, hanem az illető Tisztségnek a mely az vett utasítás szerint mérsikélve kinek kinek szükségeihez képest azt kiadandja, beszolgáltasson, azután hogy a Kortszárosok és Botosok érzékeny büntetésnek követése alat a fenyítő házi Raboknak semmiféle italokat még kész fizetésért sem adni, ne merészjeljenek — ekképpen a kívánt hirdetés meg fog tétetni és a Boltok közöt fel függesztetni.“

És erre a tilalomra vonatkozik a helyt, t.-nak 1805. január 22-én 2054. sz. a. kelt következő rendelete:¹

A fenyítőházban letartóztatva levő pécsi diákok ügyében Kárász István alispán által megejtett vizsgálatból kiderült, hogy azon tanuló ifjak a mikor némi bevásárlás végett Ráth József volt igazgató által fogságuk szokott helyéről kibocsáttattak, a Hauzenplatz Dániel kávéházába betértek.

Meghagyatik az igazgatónak, hogy örködjék afölött, hogy a fenyítőházra ítélték kávéházba, sörházba vagy korcsmába ne mehessenek s annál kevésbé élvezhessenek ott bort vagy más italt, sőt inkább az elítéltekkel szí-

¹) O. 35. L.

²) Szeged v. 1.

³) Szeged v. 1.

goruan a reájuk kiszabott büntetés szerint kell elbánni és minden cselekedeteiket az ők javulásukra kell irányítani.

— — Szeged v. tanácsának is meghagyatott egyidejűleg, hogy valamennyi kávésnak, mulatóhely-tulajdonosnak és vendéglősnek szigorúan tiltsa meg, hogy a f.-házbeli rabokat házukba bebocsássák.

Ide vonatkozik végül Szeged város tanácsának az 1812-ik esztendőben Karácsony havának 5-ik napján tartott tanácsülésében hozott 3596. sz. határozata, amely ekképen hangzik:

„A Helybéli Fenyíték Házi Tisztség 4-ik deczember alatt e f. e. hirdetni kéri, hogy a közönséges munkán lévő Raboknak italokat senki se merészeljen adni — tapasztaltatván az, hogy az őrző Haiduk szinte ezen rabokkal együtt herpentik a Bort és Pálinkát ugyan azért közhíré tétetni végeztetik, hogy a ki ezentúl bátorkodik a fenyíték házi Raboknak vagy őrző Haiduinak, italt adni, esetről esetre tekintet nélkül váltói 6 forintokban fog bünteteni melyetén rendelésről említet Tisztség tudósítatik“.

Az egészséges rabok mindnyájan az előszabott élelmezésben részesültek, a zsidó vallásuaknak azonban az 1788. június 10-én 23012. sz. a. kelt helyi, tanácsi rendelet¹ megengedte, hogy nagyobb ünnepeik alkalmával u. m. a sátoros-ünnepen, husvétkor és farsang napján kóser élelmezésben részesülhessenek.

Mely szabály alól azonban úgy látszik kivételt is tettek, mert 1798. aug. 29-én az igazgató azt jelenti, hogy Graner Ábrahám és Ilyés részére — a mint az Lobi Mózesnek legkegyelmesebben megengedett, — az idevaló zsidók küldenek kosztot olyan mennyiségben, mint a hogy az élelmező adja a többi rabnak.

2., Beteg rabok élelmezése.

A helyi, tanács 1808. márczius 1.-én 4335. sz. a. kelt rendeletében² a Muraközy Ágnes azon kérése alkalmából, hogy betegsége miatt a rendes rabkoszt helyett más kosztal élhessen, kimondotta, hogy az Utasítás szabályai alól a rabélelmezésre nézve kivételt nem lehet tenni, miután ezen intézet a vezeklésnek és javításnak van szentelve. Ha azonban egyik vagy másik egyénnek egészségi állapota, a szigorú felelősséggel terhelt orvos véleménye szerint valamely változtatást multhatatlanul megkíván: akkor az igazgató belátásától függ, hogy abban az esetben, a betegség tartamára, a beteg, neki megfelelő vagy pedig az előszabva levő élelemmel láttassék el.

¹) Szeged v. I.

²) Szeged v. 1.

Dr. Sobay György f.-házi orvos a kórházi étrendet, a helyt, tanács rendeletére, fölterjesztés végett, a következőleg írja 1810. augusztus 2-án, az igazgatósághoz intézett jelentésében:¹

„A betegség természetéhez és fokához alkalmazott s a betegeknek a kórházban adandó ételek porciókra kell osztani: u. m. negyed, harmad, fél és egész porcióra. A *negyedrész* porció a *sthenicus* betegségben² levőknek naponként háromszor, azaz reggel, ebédre és este, a növekedő erő gyöngítésére adandó levesből áll, melyet németül „*ingebrannte Suppe*“-nak mondanak (a mihez 1¹/₂ unczia⁸ súlyú zsemlye adatik); azoknak a betegeknek pedig, a kik *adynamnicus* bajban fekszenek (mert némely *asthenicus* betegségben a még nagyon gyöngé emésztő szervek miatt szilárdabb és táplálóbb ételeket adni nem lehet) a gyöngülő erő növelésére hasonlóképen a mondott súlyú zsemlyével húslévest kell naponta három ízben adni; a mi az ¹/₃ *porciót* illeti, az húslével készített 4¹/₂ unczia súlyú zsemlyéből és némi gyöngébb húsból vagyis abból az ételből áll, a mit magyarul „*becsinálnak*“ németül pedig „*Eingemachtes*-nek“ neveznek, reggel és este csak húslével és marhahússal, ez a porció ugyanis eddig leginkább a gyöngé betegeknek használatos, akiknél azonban az emésztés és *assimilatio* jól működik, a mi a ¹/₄ *porciót* illeti, ez húsléből, némi marhahúsból és főzelékből áll fekete kenyérral, ez 8 unczia súlyú *Pohlmehl*-ből van sütvé, az ezen módon való ebédre megjegyzendő ugyanis, hogy reggel és este csak húslé adatik, ez a porció azoknak a betegeknek van szánva, a kik most kezdenek betegségükből kivergődni és erőre s étvágyra szert tenni és másoknak; az *egész porció* azoknak van megengedve, akik betegségükből föllábadtak ugyan, de erejüket még nem nyerték egészen vissza, a kik t. i. az üdülők elnevezése alá tartoznak és az, ebédre húsléből, marhahúsból és némi főzelékből áll, a mihez fekete *Pohlmehl*-ből süttött 13 unczia súlyú kenyér és egy meszely⁵ bor jár, reggel és este csakis húslevet kapnak“.

A beteg rabok élelmezésére kezdetben 2¹/₂, később 5, azután 6 kr. volt megállapítva. 1810. november 1-től fogva egy porció beteg-étel 30, 42, sőt 45 krba került, bor nélkül. 1811-ben fölemelték azt, de hogy mennyivel? nem tudjuk⁶! 1815. február 24-ig fejenként 11⁴/₅,—14³/₄ krba került, azután — az 1815. január 24-én 2625. sz. a. helyt, tanácsi rendelet értelmében annak az egészséges rabok élelmezésére megállapított költség kétszeresét nem lévén

¹) O. 1. 16388 1810.

²) erőfokozó betegség. Brown John orvosnak a XVIII. század végén elterjedt elmélete szerint ugyanis kétféle betegség van u. m. erőfokozó és erőgyöngítő.

³) 1 unczia 2 lat = 35 gr.

⁴) közliszt.

⁵)= O. 35 L.

⁶) O. 1, 30106/1811.

szabad túlhaladni — csak 10 kr. számított föl egész május 25-ig. Azon innen pedig 12 kr. miután az 1815. május 16-án 14941. sz. a. kibocsátott rendelet az egészségesek napi ételmezési költségét 6 krra emelte.

Az ételmezésre, a konyha-kezelésre s általában az ételmezőnek az intézethez való viszonyára nézve érdekes világot vet az ételmező számára 1812-ben az igazgató által kiadott utasítás, illetőleg „Oktatás“ a mint ő nevezi, a melyet egész terjedelmében közlünk:

Oktatás¹

A K. Fenytő Házban Rabok számokra convectionis Tractertt vagy is a konyha szám és gondviselőt illető; úgy mind:

Ezen konyha szám és gond viselő azon végre vagyon fogadva, hogy mint az Egészséges, mint a Beteg Rabok számokra a Fölsőbb Helyiül kiszabott pinz Summáért egészséges, elegendő és tisztán készített ételeket kiszéttsen, és azokat egyenlő mértékkel az Raboknak annak ideiben ossza ki.

Hogy pediglen az tartásra kiszabott pinz Summa valóban említett célra kiadattasson, és abbul semmi el ne idegenitessen, mint egy segítségül s egyszersmind tanú gyalánt minden egy hétre, más férfi Rabb parantsolatik az konyhában, melynek jelenlétében a vásárlásnak meg köl történni, hogy ő láthassa mennyiért és mi módon esett a vásárlás.

Ezen Rabnak lészen azon kívül kötelességében vizet hozni, Fát vágni, Bográtsokat, Fazékakat, Serpenyőket és egyéb edényeket tisztogatni, söpreni s egyszóval minden a konyhának rendben tartásához szükséges, segedelemmel lenni.

Minek előtte a Főző edények a Tűzhöz tettettek mint a Hús, mint pediglen a Zöldség, tésztás vagy egyéb főzendő ételek, úgy osztódnak a segítő Rabb jelenlétében a Fazékakban, hogy a kiszabott személyek számához képest a mértékletesség igazán és egyenlőképpen meg essen és minden hétben kétzer savanyu káposztát, vagy a helett Eczetes savanyú ételeket az egészség föl tartás miat főzetetni köteles lészen.

A betegek számokra különösen és az Házi Orvos Ur Rendelése mellett főzni, és az szerént mint az ételeket, mint pediglen az netalántán parantsolt bort osztani fogja.

A téasztás ételeknek, vagy is a téasztának el készítettéséhez fel mérettesen a szükséges Liszt az Asszonyok kutsárnának, vitettessen az után az Rabb Asszonyok Casamátájokban és midőn el kisziiil hozattattassék az említett kulsárnával az konyhában, avval az vigyázással mint azon által, hogy azzal az alkalmatossággal semmi féle férfival az Asszonyi Rabok öszve ne jöhessenek.

¹) Szeged v. I.

Hogy ha akár minémű konyha, vagy az betegház számára szükséges edény, vásártatni szükséges lészen, aziránt először jelentést és engedelmet köll tenni és vární.

Minden által vett Főző, és Konyha edényért, mint nem külömben az szállásában találandó eszközökért jól fog állani, és felelni, ha valami el kopik vagy el romlik asztat azonnal jelenteni, más külömben pedig, ha valami gondatlansága miatt el vész, vagy el romlik, maga költségével pótolni.

Mivel ezen Kir. Ház Környikében szállása is vagyon, szükséges hogy magát ezen K. Házban föl vett, és előirt rendtartásokhoz alkalmaztassa, azért az eő szállásában semmiféle időben, és alkalmatosságban egyéb az Konyhához rendelt rabon kívül, ne szenvedgyen, sött minek utánna az is dolgának elegett tett volna, Casamátájában kiilgye, szinte az Dohánynál léendő dolgo-sokat, se konyhában, se szállásában ne szenvedgye, azért is Pálinka, Bor, Sör és egyéb gyullasztó italok Árulások egészen meg vannak neki tiltva. Mint a férfi, mint az Asszony Rabokkal is, akár mi némű egyettértés, vagy szövetségiül magát vég képpen tartóztassa, azoknak vagy azoktul postákat, üzeneteket, leveleket vagy akár minémű portékákat is hordozni ne merjen, egy szóval a konyha szolgáltyán kívül, magát semmiben se avassa, elemben példás jó viseletű, és erköltös élető legyen, minden káronkodás, korhelkedés, vagy egyéb rendetlenségtől magát tartóztassa, a maga mesterségit ugyan tökéletesen úzheti, jó embereinek látogatásit veheti, de minden illetlen lár-mázó gyülekezeteket távul tartsa.

Mivel a tartáshoz szükséges Summa pinz egy hétre mindétik előre adat-tatik ki, annak úgy gongyát viselje, hogy abbul semmit el ne veszejen, mivel oly esetben tsakmaga erszenyibül pótolni köllének asztatt.

Ha nékie valami jelentése, kérése és feladása, vagy pediglen valakire előhozandó panasza volna, minden napp délelőtt és dél után bejelentheti magát az Tiszti Kancelláriában töltendő órákban, mely alkalmatossággal mindenkor elégtételt, vagy további utasítást fog nyerni, más külömben pediglen maga bíróságiul tartosztassa magát büntetés alatt.

Az Rabok Konyha számára 15 kemény Öli fa jár nekie egy egész Esztendőre, ezzel ő nekie úgy gazdálkodni köll, hogy avval meg érhessen, mert pótolást sehonnan sem várhat, valahányszor pediglen fára lészen szüksége Fa Jegyző könyvetskéjével annak ideiben a Kancelláriában jelennen meg, hogy a mennyire szüksége vagyon, által vevéssére, engedelmet nyerhessen.

A Conventoija egy egész Esztendőre 100 Bétsi értékő Pinzben, vagy is minden hónapra 8 f. 20 kr. jó kész pinzben és egy egész Esztendőre 4½ Öli kemény fábul álló.

Ha ezen oktatás czikkelyeken kívül jövendőben még másokkal szaporit-taitni szükségesek lennének, bé fogja azokat alkalmaztatása végett az előb-benyikhöz irattaton, más külömben oktatásul fogja venni és tartani minden

főlebb valóinak szóbeli parantsolatyait is, ha tsak azok az előbbenyiekkal, vagy az köz rendtartással ellenkezőek nem volnának, mely esetben az olyan kétséges parantsolokat magának írásban az illető alkalmatosságai ki kérje, hogy magát az által annak ideibe menthesse.

Költ Szegeden die 10-a May 1812.

P. H.

A K: Fenyítő-Ház Praefectus

Tiszttye által

V. Lit assy Praej.

Jegyzemény.

Következendő a k. Fenyítő Ház Rabok konyhaihoz tartozandó minden féle edényeket s szerszámokat illető, melyek máj napon által adattak az újra fogadott konyha szám adok és gondviszlok

Nevezetesen

	A darabok számok
Vass Fontok egy 2 a másik 4 fontos	2
Vass Fejsze nyelestül	1
Tálás vörös réz mérték hozzá tartozandó sárga réz fontokkal 14 tt összesen	6
Egy nagyobbik a másik kisebb Puha fa asztalok	2
Puha fa Tészta készítésnek való Táblák 1 nagyobb 1 kisebb	2
Puha fa Tál Pocz	1
Sót örlő kö	1
Egy méritő egy szűrő vass kanalak	2
Kenyér Hordo goromba vaszony zsak	3
Vass abrantsos Csöbör	2
5 Fazek és egy Korsó a Betegek házokban és azok számokra	6
Mindenféle nagyságu vörös réz Bogratsok	13
Ugyan vörös rézbül ugy nevezett 2 Kastrol	2
Nagy rántásnak való vas serpenyő	1
Hust hordozo szatyor	1
Husnak való vass vélla	1
Vass Tüz Fogó	1
Vas Tüz Lapát	1
Vas Tüz Haritó	1
Tüz alá való vass kutyák	2

Egy nagyobb és egy kisebb Fa Jeletka vagyis dobony	1
Aves Puha Fa Hordok	1
Aves Pleh Iczés, meszles, és fél meszles edények	3
Puha fa vörösre festett só tartó	1
Pótz deszkak	3
Kanalak Fogassa	1
Dézsza, és egy viz meritő vass abrantsos	2

Költ Szegeden die 10 May 1812

P. H.

V. Litassy Praef.

XI.

HÁZI ELLÁTÁS, RUHÁZAT.

A szegedi f.-ház házi kiadásai voltak az 1813. novemb. 1 -től 1813. október 31-ig terjedő katonai évben:

Fűtés — — — —	1385	R. trt	20	kr
Gyertya — — — —	247	"	—	$\frac{8}{40}$
Gyógyszerek — — — —	284	"	06	—
Házi kellékek — — — —	2	"	57	—
Vegyes anyagok:				
szappan — — — —	24	f.	39	kr.
seprű — — — —	42	"	30	"
szalma az őrségnek — —	4	"	02	"
Irodai szükségletek —	77	"	15	"
postabér — — — —	117	"	20	"
Templomi szükségletek —	58	"	29	$\frac{8}{40}$
Épület-javítások — —	65	"	30	—
Őrök és rabok ruházata:				
bőrneműek és topánkák —	635	"	42	"
csizmadia pótdíja — —	12	"	—	"
vászon fehéreneműnek az őrök és rabok számára — —	671	"	—	$\frac{20}{40}$
egyenruha az őröknek —	525	"	31	"
engedélyezett ágyfölszerelések az őrségnek — — —	414	"	21	$\frac{10}{40}$
rabok ruházata — — —	8	"	—	—
	2266	"	34	$\frac{30}{40}$
Átvitel: 4574		"	22	$\frac{52}{40}$

Áthozat: 4574 R. frt 22^{22/40}

Örök és rabok ételmezése:

örök és rabok kenyere —	3122 f. 35 kr.		
rabok rendes kosztja —	1813 „ 12 „		
beteg rabok kosztja —	311 „ 13 „		
ételmező conventioja —	100 „ — „	5347 R. f. — kr.	

Örök fizetése:

örök és 2 kulcsár zsoldja	1076 „ 32 „		
örök pótléka — — —	67 „ 10 „ ^{20/40}	1143 „ 42 ^{20/40}	

Igazgatás költségei:

igazgató és ellenőr fizetése	1000 „ — „		
tízteletdíjak és pótlékok —	227 „ 30 „	1227 „ 30 „	
Rendkívüli szükségletek —	— —	1493 „ 55 ^{32/40}	
		Összesen 13785 „ 51 ^{24/40}	

Mely összegből 70 főnyi tényleges létszámot véve alapul az előttünk ismeretlen ételmezési vagy forgalmi létszám helyett —

egy rabra, egy napra esik — —	32:58 kr.
egy rabra, az egész éven át — —	198 frt 14 „

Rendelkezésünkre állanak az 1821/22-ik katonai év pénztári adatai is. Lássuk azokat is:

Fűtés — — — — —	1104 R. frt. 15 kr.
Faggyú-gyertya és lámpa-olaj	144 „ 54 „
Gyógyszerek — — — —	353 „ 41 „
Házi kellékek — — — —	58 „ 30 „

Vegyes anyagok:

faggyú-szappan — — — —	16 „ 47 „
Templom szükségletek — —	24 „ 55 „

Örök és rabok ruházata:

csizmadiának a rabok és örök lábbelijéért — —	183 „ 30 „
vászon és hozzávalóért a rabok és örök számára — —	323 „ 58 „
az őrségnek való egyenruha-anyag és készítési díj —	873 „ 05 „ 1380 „ 33 kr.

Átvitel 3083 R. f. 35 kr.

Áthozat: 3083 R. f. 35 kr.

Örök és rabok ételmezése:

rabok, őrség és szolgák			
kenyere — — — —	972 f	24 kr.	
rabok rendes kosztja — —	958 „	12 „	
betegnek kosztja — —	47 „	42 „	
ételmezőnö conventiója —	200 „	— „	2178 „ 18 „
Örök fizetése:			
örök és szolgák zsoldja — —	1720 „	41 „	
Igazgatás költségei:			
a 2 főtisztviselő fizetése —	2000	frt	
tisztelet díjak — — —	200 ¹ „	2200 „	— „
Rendkívüli kiadások — — —	408	„	56 „
	összesen: 9591		„ 30 „

Az 1787. novemb. 13-án 40329 sz. a. kiadott helyt. t. rendelet fogantatása előtt a rabok munkakeresete nem esett a ház javára, hanem ruházataukra fordított. Azután a ház gondoskodott róluk — úgy a hogy.²

A rabok ruházataról a többször idézett 1806. aug. 12-én kiadott Utasítás 16. §-a ekképen intézkedett:

„A teljesen házi ellátásra utalt raboknak évente, a rab-nők által varrandó durvább szövetből való 2 ingról, 2 lábravalóról, továbbá 1 vagy legfönnebb 2 pár magyar csizmáról és szükség esetében 1 magyarul „szürnek” nevezett paraszt köpenyegről kell a házi pénztár költségén gondoskodni. Az utóbbi azonban annyi időre való, a míg eltart. A szegény asszonyoknak pedig ingen kívül, tartósabb anyagból való kabát és szoknya jár ki; általában pedig, a mennyiben ruha csak a szegény és teljesen vagyontalanoknak van engedélyezve, a legnagyobb takarékoságot kell szem előtt tartani.“

E szerint tehát a rabok az államtól kabátot, nadrágot és főveget nem kaptak. Egyebet is nagyon szűkén, mert az igazgató 1817. június 1-én 153. sz. a. kelt jelentésében² azt írja, hogy a rabok részére rendkívül szükséges fehérműt legalább részben meg kell, hogy csináltassa és bizonyos mennyi-

¹) Az igazgató fizetése 1200 frt., az ellenőre 800 frt., a lelkész és orvos tiszteletdíja pedig 100—100 frt volt.

²) 1847-ben még a bécsi rendőri és a bécsi városi fogházban a foglyok nemjtaptak ruhát. Az előbbiben ágyneműt is csak télére, novemb. 1-től kezdve. A brünni tartományi fenyítő házban nem volt lepedője a raboknak, ugyancsak 1847-ben.

Appert: Die Gefängnisse, Spitäler etc. in Oesterreich. Wien. 1851. 159., 161., 162. és 214.

³) Szeged v. 1.

ségü bocskort is kell, hogy vegyen, mert többeket, a kik azt, egészen csupazon és elférgesedve lévén néhányszor sürgették, az erőszakos követelőzésért meg kellett büntetni.¹

Nagy takarékosagra vall az a körülmény is, hogy az 1795-től 1803-ig bezárólag terjedő 9 év alatt — mikor az átlagos rablétszám 80 körül volt — összesen 1329 frt 10 krt fordítottak a rabok ruházatára, mely összegből egy évre 148 frt esik.

A törv. hatóságok — a hozzájuk 1808. április 12-én intézett helyt, tanácsai körrendeletből kitetszőleg — a rabokat gyakran „rongyosan, minden ruha nélkül és egészen meztelenül“ szállították be a f.-házba. Az ilyeneket némely törv. hatóság a sürgetések daczára sem látván el ruhával, az igazgatóság volt kénytelen valamennyire fölruházni.

A rabok ruhája különben úgy az Utasítás hivatkozott §-a, mint a Berzeviczy Pál helyt. t. tanácsos és volt f.-házi fölügyelő 1812. február 17-én kelt jelentése szerint — nem volt elütő a szabad emberektől mint pl. a münsteri fenyítőházban, hol a férfi rabok kabátjának jobb ujja más posztóból készült mint a kabát többi része és mint az osnabriicki f.-házban, hol a rabok ruhája félig barna és félig kék posztóból készült.²

A torgauai fenyítő- dolgozó- és szegény- házban a rabok kabátja és sapkája illetőleg fejkötője félig szürke és félig kék volt.³

Szibériában az ostrogi f.-házban a rabok ruhája most is tarka, félig szürke, félig sötét barna.⁴

Hogy hazai példát is hozzunk föl: Szamosujvárt az abszolutizmus idejében „mindegyik rab kapott egy téli és egy nyári rend ruhát, melynek minden egyes darabja kétféle színű, de ugyanazon anyagból volt összealkotva. A kabát balfele szürke, jobbfele fehér halina — posztóból; a nadrág jobb szára szürke, bal szára fehér halina — posztóból volt összealkotva“⁵

¹) Tényleg kapott is az 1816/17 évben 54 rab egy pár bocskort, egy pár talpot és egy pár sarok-foltot fejenként.

²) Hopfauer József: Abhandlung über Strafhäuser überhaupt. Linz. 1814. 44.

³) Krause Czézár: Das Deutsche Zuchthaus. Dresden 1898. Dohrn. 29.

Spielbergben a polit. foglyok ruházata 1822-ben a következőkből állott: nadrágból, mely igen durva posztóból készült s melynek jobb szára szürke, a bal pedig barna volt; ugyan olyan színű mellényből és zubbonyból, csak hogy az utóbbinál a jobb oldal barna, a bal pedig szürke volt. A harisnya durva gyapjúból készült, az ing pedig szálkás daróczból — nyakkendőül egy darab daróczot adtak. Lábukon fényesítetlen bakancsot, fejükön fehér kalapot viseltek.

Pellico Silvio: Börtöneim. Ford. Erdélyi Károly. Budapest. 1836. Franklin. Az olcsó könyvtár 511—513 füzete. 173.

⁴) F. M. Dostojewskij: Memoiren aus einem Totenhaus. Leipzig. Reclatn jun. 18.

⁵) Hodoreán János: A szamosujvári kir. orsz. fegyintézet múltja. A szamosujvári vár írták: Szongott Kristóf, Vájna Károly és Hodoreán János. Külön lenyomat „Szamosujvár monographiája“ cz. műből. Szamosujvár. 1898. Todorán Endre. 52.

A szökevény rabokról kiállított személyleírásokban érdekes adatokat találunk a rabok ruházatáról. Pl:

A Tallósról 1784. október 1-én megszökött Schmid János a személyleírás szerint szakállat, szalagba font varkócsot, sárga zsinóros piros magyar nadrágot és mellényt, fekete csizmát, kurta fekete kamisolt és fekete kerek kalapot viselt.

Cseke György (1804-ben) „francia kék magyar köpenyegben, kerek alacsony tetejű kalapban, egy ingben, lábravalóban és sarkanttyus csizmában“ szökött meg.

Onódi Andrásról az áll, hogy „a derekán nagy réz kapcsú gyűszőt visel az ing alatt, felül nagyjó féle juhász bunda van rajta“.

Török István „egy ingbe, gatyába, hosszú magyar subába és otska viseltes kerek kalapba“ szökött el.

Nedelkovits Antal elől nyírott hajú volt, „a haját pántlikába viselte, bajuszát borotválta“.

Tari Zsigmond — 1807-ben — „mák szín Jankedliben, olyan szín belső Lajblianés nadrágban, Réz sarkanttyus magyar csizmában“ szökött meg.

Tétsi Kis Andrásról úgy szól a személyleírás — ugyancsak 1807-ből — hogy szökésekor „molnár szín köpenyegben, setét kék nadrágban és ugyanolyan magyar mentében, kerek kalapban volt. Czofba kötött haját elől nyírva viselte“.

A vele együtt szökött egyik rab szüts varta új bundát, lovagló nadrágot, a másik fekete gubát, a harmadik zöld köpenyeget, magas kalapot, hosszú lovagló „só és bors színű már rongyolott“ nadrágot viselt.

Más alkalommal egy szökevényen katonai köpeny volt.

Az 1814-ben megszökött Kiszely Lajos ruházata volt: fekete sipka, setét kék kurtka, világos gesztenye színű nadrág, kordovány csizma, juhász bunda. Szikra János nevű szökevény-társa „sötét zöld frakkba, világos sárga hosszú német nadrágba, czizmába“ volt öltözve és gömbölyű kalapot viselt.

Szóval a fenyítő ház népessége nagyon tarka képet mutatott!

XII.

FEGYELEM.

Hogy az intézetben milyen volt a fegyelem? azt megismerhetjük az V. „örség“ címet viselő fejezetből, a VI. „Rabok“ fejezetének a „Szökések“ címe alatt felsorolt adatokból, valamint a XVII. fejezetből, hol a személyi ügyekkel kapcsolatos fontosabb események vannak leírva.

A kép azonban melyet a fegyelemről ezekből alkothatunk magunknak teljesebb lesz, ha átnézzük az alábbi időrendben egymásután következő följegyzéseket.

1., Bihar vármegyének „rabokat ítélő törv. széke“ 17P8 márczius 5-én a helyt, tanácshoz a f.-házat érdeklő fölterjesztést tett¹ a mely ekképen szól: Mély lágyan tractaltassanak, és mely minden vigyázat nélkül tartassanak a Szegedi Jobbitó házban lévő rabok, ezen idezárt három rendbeli levelekből (mellyek a Magisztraturalis Tömlöczünkben raboskodó személyeknek iratattak) méltóztatik Fels. Kir. Fő Herczegséged és a Nagy Mlgu K. H. Tanács által látni; minthogy pedig a jobbitó házak fel állításának fő oka az volna, hogy az erköltsökben megvesztegetett személyek, az ott való raboskodás, és az aval ósze köttetett egyéb sanyarúságok által jobb útra hozatassanak, midőn ott a Rabok, a meg kívántató vigyázat, és fenyíték nélkül vannak, úgy láttyuk, hogy a czél nem közzeletetik, ugyan ezért kérjük alázatossan — méltóztatassék olly hathatós rendelkezéseket tenni, hogy a Szegedi Jobbitó házban lévő rabok vigyázat, és fenyíték alatt légyenek, és az ellenek hozott sententia szerint tractáltassanak.

A fölterjesztéshez mellékelt *első levél* így hangzik:

Kedves Jó Embereim!

Elöttem forogván együtt való Lakásunknak öröme és vigassága hűségtelenségnek tartanám ha benneteket ígéretem szerint egy két rend Irássommal tudósítani el mulasztanék. írom azért először is hogy el érkezvén Büntetésemnek rendelt helyére és bé avatván az ezen Háznak minden adándó alkalmatossággal teendő kötelellégeimnek szorgalmatosan téendő véghez vitelére és mindeneket éppen úgy találtam amint az itt való állapotokat rövideden Besse Uram énnékem meg beszéllete leg kissebb Bajom sints jó előre tudtomra adatván kötelellégeim, mellyen felyül vélem egy Tiszt is kik mellettünk szolgálnek parantsolni nem kíván. Vége itt minden eddig való szenvedéseimbe tapasztalt Huza-Vonásnak, Árulkodásnak a külömben is szegény rabot vesztegető ártalmi. Nem használ mondom semmi akárki mit mondjon a Gondviselő Urnak, hanem ha a káplár mond valamit, a pedig egy jó Lelkü öreg ember és nékem igen jó akaróm ki is mindjárt két Hétre ide gyöveitem után Véllem s Virág Úrral együtt a Városra ki jött és Vélünk együtt ott mulatott addig a meddig magunknak tettett. És így Lelkem szerint mondhatom, hogy azon időm mellyet ott el töltöttem, itt ha mind azon időm csupa éttzakából állott volna is inkább kívántam volna eltölteni, mint ott, mert itt a Tiszt-Viselő Úr egy firtály Esztendőben is alig fordul meg egyszer nálunk, annyival inkább, hogy itt minden külömbség nélkül mint ott tsak a legalább valót is egy rász szóval illetné. Ami

¹) O. 1. 9530 1793.

Szent Miklóson *felyül* vagy inkább *alul* előtted tudva levő s reám bízott dolgot illeti azt fogadásom szerint elvégeztem és ajánlotta is hogy minden tőle ki telhető módon segíteni s dolgozni fog Sarkantyúid le vétetésében meg mondván nekie annak minden uttya s módját, Nekem pedig a mit izentél hogy tőlle kérjek meg adta olly szivessen hogy ha talán mást nagyobbat valamit kértem volna is tőlle, töllem meg nem tagadta volna. Megesmervén pedig, hogy ollyan emberrel beszél akivel lehet, kevés hijja volt, hogy nálla éttzakára ott nem maradtam s ott maradván, a Tiszta Munkához fel tett Szándéka szerint nem fogtunk volna elválásunk után pedig egymástól különösen kért, hogy Házát parolám szerint meg keressem. Ezek így lévén tisztelem minden Jó akaróimat nevezetessen pedig azokat kiknek nevei az idő Rövidtsége miatt eszembe jut, és rólam jó emlékezettel vágnak, úgymint Fazekas János Kedves Bátyám Vékony Huszár Dobos Kereszthury Bona. Raj, Kotrub s Babay Sógoromat Besét, Boros Lehóczky Imrét ha az Isten újra bé vezérletté volna Sztrébán Pált, Sütő Jánost, Moses Jánosnak pedig meg mondhatod, hogy a reám bízattoknak teljesítésében alig értem bé Szegedre azonnal a tiszta Munkához fogván meg írtam a tudva lévő Urnak mindent de hogy foganattya volt e vagy sem nem tudhatom az ugyan bizonyos, hogy a Gazdájok több hozzá tartozandókkal együtt a katonák közé állottak és így azokkal nem beszélnek még ugyan itt vágnak hanem a legelső Transporttal el fognak vitetni. A nényével ugyan meg nem beszélhettem, de reményien hogy rövid idő múlva hozzám jö mert már egy Kis Istvány névű rabtól ki Kárászhoz jár dolgozni a tselédjeitől hogy nénye hol lakjon megtudakozni kértem. Jakos Pétert Ángyává együtt. Melyek jelentése után kívánom hogy az Isten megrövidítvén Esztendeitek napjait szabadítson meg eggyen egen Minnyájakokat Ezzel vagyok Mindnyájakoknak

igaz jó Akarótok
J. Gábor

Szeg: 26 Oktober 1795.

N. B. írjatok mindenféle Újságokat mértén itt fenn mit sem hal hatok Lábodij Úr mikor gyön Le és a Levelet tsak azon az Utón adjátok kézhez melyen ezt veszitek.

0. I. 27520 1795.

A második levél:

Szegedről

Ajánlom ezen levelem Tekéntetes Nemes Bihar Vármegye áristomába lévő Gere Sándornak illendő betsülettel adasson

Nagy Váradon.

Édes Kedves Jó Barátom Gere Sándor.

Az Ur Isten szabadítson kívánom szívesen Már Szeged városába vagyok a Tzuk házba és széjjel néztem mind a várba mind a Piatzon mert akkor méggyek ki mikor akarom minden Instálás nélkül tsak a káplárnak jelentem Én pedig azt írhatom a magam állapotja felől légyen áldott az Urnak neve érette hogy Szeged városába hoztak mert ha mind kitöltöm azt az öt Esztendőt ha semmi engedelem nem lesz is reményiem pedig hogy minden bizonyai lesz de ha nem lenne is még is kevesebb lesz Szegeden nékem öt Esztendő mint Váradon kettő és ezt írom nem vagyok Rab a Váradi áristomhoz képest minden nap adnak egy pró fontott defejér mint a kaláts én bé érem véle meg sem eszem, szakátsot tart a Consiliom a ki számunkra minden nap két féle Ételt főz elegendőit de mivel nekem három napom vagyon böt nap akkor nem adnak nékem készételt de ha vagyon magamnak akár Tiz félét egyem sokszor pedig böt napon egyeb kor is Gyakran hoznak Pománát¹ de nem úgy mint Váradon Pergeltett vagy ros kenyeret hanem mindig hat hét nyoltz Fazékkal ojjal hogy két Ember hoz egyet emmellet hét nyoltz Fejér kenyeret harmad nap is vagyon benne mind özsve vagyunk Férfiak Nényven ketten Fejer Tseledék Tizenöten minden napra adnak egy egy Garast Nyárba mert kijárunk golgozni detsak Nyárba mert Szegeden Nápszátnra hívják a rabot golgozni legkissebb mikor öt garast fizetnek de négy garas az Udvarnak mégyen néha pedig mikor a Hajóból a Tisza partra zsákot hordanak ki vagy a Tisza partról a Hajóba hol egy Pénzér hol egy fél Pótrájér egy zsákot szakmányba fogadják fel a Rabok, Tizen nyoltz Ember sokszor megkeres egy nap Tizennyoltz Rforintott és minden Embernek a Nap számjából Tsak Négy Garas mégyen az Udvarnak a többi ha Száz Forintott kap egy nap a Rab még is az övé a mennyin dolgoznak osztán széjel osztják kinek mijut sokszor jut egy egy Embernek Tizenöt garas Tizenhat Tizen hét Tizen

¹) Pomána kegyes adomány.

nyoltz Hús garas is egy Napra, Váradon pedig az a hire hogy Pokrotzott szünek a Rabok Szegeden hire sints Télbe pedig egyebet nem golgoznak hanem a Városba lakik egy Striker Mester úgy hívják kész fonalat ad bé a Raboknak Striflit kötni a ki megtanulhatja de meg fizetnek érte a Rabnak és magának azzal is Pénz keres az Ember mind Télbe mind Nyárba emmellet kinek mi a Mestersége golgozhatja nem tiltya senki én is már a Mesterséghez fogtam minden szerszámot szerzettem és Bört is a mi lehetett vettem már újat is vártam minden nap pénzt kapok kutya bajom hajói lakom úgy élek mint egy Tiszt mindent szabad tartani soha sem visitál senki híre sints a Hajunkat Tzopfba vagy be fonva viseljük magam is már Dupéra vágattam előli hátul Tzopfba viselem mert nállunk katona Régula vagyon mert ha Eccedál az Ember jósort vágnak ralyta ha Gróf fija is Házba pedig ojanba vagyunk hogy el lakhatnék benne egy Gróf is mind egy házba vagyunk, Regei is egy kevéssé nyitva van az Ajtónk megint Tiz óraker Tizenegykor Tizen kettőkor dél után Négy óraker, a házunk Padementomos nagy Négy világi ablakok vágnak ralyta Alatsonyan szörnyű nagy a ház mint egy Templom Nyárba meg minden Vasárnap egész nap kin vágnak a várba Reggeltől fogva Egész estvig Kótyáznak Tsürköznek Laptáznak ki mivel akarja magát mulátni Hetköz nap pedig minden nap egész Nyáron kin golgoznak a Rabok, mind valamennyin vagyunk mikor engedti az idő ha az Ember jól viseli magát Betsületi jóvan mert magába is kibotsájtják a Városra Pijatzra Katona nélkül nem hogy meg üsék a a rabot mint Váradon de meg sem szidják hanem ha nagyot vétt Törvényesen bának véle azzal a ki hibáz, Hanem — — — ara kérek hogy levelet küilgyetek nekem az Édes Anyámtól választ vissza Postán szeretném ha küdenétek mentül hamaráb Ha Postán küldetek pedig ara kérek hogy küilgyetek úgy ird jó Barátom mint ha Atyád Fija volnék Bátyádnak írj, és Kenyeres Sára is Bátyának íráson mert ha postán jön először akinek a keze alatt vagyunk a Tisztartónak a kezébe megyen azután az enyembe úgy jön azt a levelet pedig nem Posta hozta más alkalmatosság hozta mert nem szabad egyeböve írni tsak haza az is úgy hogy el olvassa a Tisztartó és maga Petsétli be és az küldi Postára és azért küldök nektek levelet mikor lehet mert járnak Váradról Szegedre Nagy Vásárkor — — — az Úr Isten szabadítson szívesen kívánom. 9. Februárii Anno 1798. Maradok Jó Barátod

Asszony-Vásári, Nagy Ferentz

A második levél megszólítása;

Édes Kedves Galambom Kenyeres Sára a kivoltál hiv Gazdasszonyom.

Ebben ugyancsak asszonyvásári Nagy Ferencz rab azt írja hogy télen „strifli fonással, nyárba pedig mindég kin keressük a pénzt mikor tsak az idő engedi és a ki megbecsüli hogy meg nem iszsza a ki sokáig Raboskodik, mikor kiszabadul van Egy két száz forintja emmellet kinek mi a Mestersége űzheti“. -----»Úgy élek mint egy Tiszt, mindent lehet tartani szabad ágyat ládát egyszóval, én is vettem már ládát mert nálunk egye enber sints a kinek nem volna kettő három is.“ — — — „Nyárba meg minden Vasárnap egész nap kint vágynak reggeltől fogva egész Estvig kin játzanak. Köszünk pedig van három vagy négy Musikás a kinek hegedűje vagyon van Furujás is Csíterás is, a Házunkba nagy hosszú Asztal hosszú Székek mint a korcsmába és ojan multságba vagyunk mint a lakodalmas nép Danolnak inusikálnak mulatnak senki sem szól ha az Ember jól viseli magát.“

A levél 1798. február 10-én kelt. A végén ez olvasható:

SZEGEDI NÓTA

Azt gondoltam a mig élek
Mindig vig napot szemlélek
Jaj de fály bennem a lélek,
Minden fölöl imár félek.

Jaly de bánom hogy így élek,
Talán sohasem szemlélek,
Jaj ne hagy el lelkem kérlek
Meg vidulok ha rád nézek,

De vala egy drága kintsem,
Irigyek mijat már nintsen,
Nintsen szemem kinek intsen,
Nints kegyesen kit tekintsen.

Érted eleget szenvedtem
Rabbá tet éreted szívem
Még kedvedet sem vehettem
Más szeretőd van heljettem.

Ha más van maradj el vály el
Ha még nints lelkem ne hagy el,
Szárj szivedbe hozzád vegy el
Ne veszszek éreted így el.“

A harmadik levélnek is Nagy Ferencz az írója. Szüleihez van intézve. Febr. 20-án kelt.

Jegyzés. Abban az időben — 1789-től 1799-ig — Trurgl volt a f.-ház igazgatója.

2., · Litassy igazgató 1803. novemb. 7-én jelenti, hogy az intézet átvételekor — abban az évben — valamennyi rab békó nélkül találtatott és csak miután kettő azok közül, a kiknek vasban kellett volna büntetésüket kitölteni, megszökött és miután minden ott letartóztatva levő rab ítéletét megismerte, csak akkor vasaltatta meg az illetőket.

3., 1803-ban Deák József rab ellen, Csima István rabtársának megsebesítéséért bünyenyítő eljárás tétetett folyamatba. Csongrád megye törv. hatósága ezért őt a szegedi f.-házban hetenként 3 napon át kenyéren és vizen való böjt mellett kitöltendő 1 havi börtönre ítélte. Mely ítéletet az udv. kanczellária 1804. július 27-én jóváhagyta,¹ kimondván, hogy annak a megyei törvényszék által leendő kihirdetését most már mi sem akadályozza.

4., 1804. ápril. 30-án kelt nyilatkozatában Klar kapitány a következőket mondja:¹

Miután lakásom, a hol 1798. október hava óta tartózkodom az itteni f.-házhoz a legközelebb van, a honnan nem csak mindent látok a mi történik, hanem hallok is, következképen a f.-ház legtöbb körülményei és eseményei előttem tapasztalásból ismeretesek és ennélfogva jó lelkiismerettel bizonyíthatom is fölkérés következtében, hogy

Először: Ebben a f.-házban az ez előtt való tisztviselők Trungl¹ és Rát alatt sok rendetlenség és úgy a rabok, mint maguk a kirendelt öreg rokkantak között sok részegeskedés fordult elő.

Másodszor: Hogy abban az időben kevés rab járt a templomba és a ki ment is, az is hanyag volt.

Harmadszor: Igen kevés rab volt az ítéletnek megfelelően vasban, igen, levették róluk megérkezésükkor és a nélkül küldték őket dologra, a mi-ből aztán az is következett, hogy némelyek megszöktek.

¹) O. I. 18183 1804.

²) Szeged v. I.

³) Trungl 1790. ápril. 7-én kelt levelében azt írja bizonyos Cichini Pál rabról, aki-nek atyja harminczados volt s a ki 3 évre volt elítélve, hogy a fölügyelő keztyűjét és zsebkendőjét ellopja, eladja s az árát megiszsa, részegségében aztán garázdálkodik. Ő, az igazgató mindent elkövetett, mindent kieszelt, hogy oktatások által hasznos embert képezzen belőle, de gondosságáért és jóságáért csaknem az életével lakolt. Legújabbán két napon át rendkívül részeg volt és mivel az eladott mellényéért kapott pénz nem volt neki elég, este ½ 10 órakor haza jött és erőszakos módon pénzt követelt tőle (az atyja neki 100 frtot küldött az ő számára). Az igazgató szelíden megtagadta kérését, mire ő méregbe jött, az igazgatót gyermekeivel együtt a pokolba küldte és mert erre az igazgató kiutasította, megragadta őt hajánál fogva. A család erre segítségért kiáltott s az örök elvitték, kurta vasra verték. Mikor azonban az árnyékszékre kérezkedett, kimenet fölragadott egy koppantót s avval az igazgatóhoz akart rohanni, de megakadályozták szándékában. O. I. 23899/7 790.

Negyedszer: A Pécsről ide küldött diákok¹ szabadon jártak a városba, kávé- és más házakba, igen, sőt még a városon kívül is vadászni, békó és a legkisebb fölügyelet nélkül.

Ötödször: A rabok gyakran olyan czivakodást vittek végbe, hogy elüljáróik irányában félretettek minden engedelmességet és tiszteletet, a miért is egyszer megtörtént, hogy Lotharingiai József herczeg ő kegyelmessege, a ki lakásából a f.-házba láthat, kénytelen volt a csönd helyreállítására a fővártárról patrullt küldeni, a mire mint legközelebb levőnek nekem kellett szükség esetére éles töltést adnom.

Hatodszor: A mióta azonban Rátz Elek igazgató úr és Füll Sebestyén ellenőr vannak itt, ebben a házban, észrevehetőig jobb rendet lehet tapasztalni² és pedig a következőkben:

1., Ettől fogva több rab jár vásár- és ünnepnapon a templomba és a legnagyobb épületességgel végzi ájtatosságát.

2., Mivel nagyon közel vagyok ehhez a házhoz, így hát én is annak a templomában hallgatom vásár- és ünnepnapon a szent misét és megjegyeztem, hogy az igazgató úr szép időben maga is, az ellenőr úr pedig állandóan, mindketten feleségeikkel és családjaikkal együtt eljönnek és az isteni tiszteletben a legnagyobb épületességgel elejétől végig részt vesznek, az sem történik meg mint az előtt, hogy egész sereg asszony az első két padot elfoglalja és a szent mise feléig az alantasak megbotránkozására beszélgessenek, és

3., a csöndességéből, nyugalomból és engedelmességből nem csak a házban, hanem azoknál is, kik azon kívül dologra vannak, szemmel láthatóan kiviláglik, hogy a mostani két tisztviselő úr alatt a rend szabályszerűen nagyon fönntartatik és végűi

4., Most a legtöbb rab vasban van.

Ugyancsak a Rátz igazgató és Füll ellenőr védelmére állíttatott ki az a bizalmi nyilatkozat, melyet a rabok valamennyien aláírtak!

Itt következik az egész terjedelmében:

Mi³ alól meg irtt Rabok adjuk tudtokra mindeneknek: Hogy észre vévén némely, ugyan ezen Szegedi Fenyítő Házban levő, nyughatatlan Természetű, és gonosz szándékú Raboknak, Feő Tiszteink, úgymint Praefectus Tekttes Nztes Vitézlő Rátz Elek, és Contra Agens Nztes Füll Sebestyén Urak Betsiilleteknek kissebbítésére czélozó szándékjokat, és ellenek formált hamis költeményeket; abból a tiszta igaz, 's egyenes Lelkűséggel egybe köttetett hűségéből, melyei ilyen Jó Elöl-Járóinkhoz viseltetni tartozunk, minden kén-

¹⁾ Lásd ezeket V. Rabok. 4. alatt.

²⁾ Füll Sebestyén ellenőr a kit az előző év végén neveztek ki úgy látszik, hogy akkor még nem adta volt magát az ivásnak.

³⁾ Oisz. levéltár 10285/1804. sz.

szerítés, vagy ketsegtetés, és ingesztelés nélkül, csupán Lelki esméretünknek meg győztetéséből térszsiik felyebb Titulált Feő Tisztyeink mellett, é következő Vallás tételünket; úgy mint

A' mi elsőben tisztelt Praefectus Urunkat illeti:

1°, Jóllehet á Roszra való szabadságot minden rász Ember szereti; azonban minket is a Törvény Roszszaságunkért ide rekesztetteknek tart: mind az által meg kell azt jó Lélek szerént vallanunk, hogy ezen Fenyítő Háznak mind mostani Reguláira , — mind Rabjainak Erköltseire nézve, ha az előbeni időkre, mi a kik régebben itt szenvedünk, vissza tekintünk, elmondhatjuk azt, hogy ez á Ház annak előtte á Tolvajságnak, Részegeskedésnek Isteni Káromlásnak, Búja fajtalankodásnak, s Latorságnak, és több efféle Czegéres vétkeknél szabados Műhelye volt; most pedig, midőn az efféle vétkekre való szabadságok, módok és alkalmatosságok egészen elzárattván, a hibás Cselekedeteknek elnézése helyett a szorgalmatos vigyázás, és a Nyomba követő Intések és fenyítések állottak elő, igazán Javító Háznak neveztetetik. — Azom ban pedig

2", Az a szép mód, melylyel Tisztelt Praefectus Urunk, mindnyájunknak ugyan Közönségessen, de kiváltt á romlottabb erköltsüeknek megjobbítására való nézve, velünk bánni szokott, mindnyájunkat nemcsak csak Méltó bámulásba hozott, hanem önként is arra vett, hogy inkább az efféle engedelmes Atyai Dorgálásoknak, hogy sem akarni Kegyetlen fenyítékeknek engedelmeskedvén, mind nyáján magunkat arra elszántuk légyen, hogy, mind magunk Javára, mindannyiszor Tisztelt Jó Tisztünk Betsiilletének fenntartására nézve, mind Életünket, mind Erköltsünket megjavítsuk. Mert, ha közüliünk valaki Emberi erőtlenségéből (szánt szándékos gonosz Indulatú közöttünk már nem is lévén) vagy egy, vagy más Hibába esne: Az ilyet először á Józan okosságon az Isten és á Haza Törvényein épült Atyai Intésekkel igyekezik megejtett Hibájának rútságáról s' veszedelmes voltáról meggyőzni; Másodszeri vétkéért pedig keményebb pironogató, és fenyegető szókkal rettent el á RosznakCselekedésétől és tsak á harmadik Esete asztán az, á melyért (Azon büntetésen kívül, mely á Concernens Jurisdiction által ellene hozattatott Szententiájában van) más újabb, — de meg kell vallani, hogy ekkor is nem kegyetlen, hanem irgalommal, s' Emberi Szívhez illendő Könyörüilettességgel Mérséklet büntetés alá vettetik, így történt Neskovics Theodor nevezetű Rabbal, á ki Blasphemiával vádoltatván, ámbár világossal! reá nem sült, mind az által egy Tanúnak terhelteséből tsak ugyan gyanú vólt eránt, Mások példájára egy Hónapi Hetenként bizonyos Napon való Böjtté, és Katona Vas hordozásra ítéltvén, büntettetett. így történt Degor Jánossal, Niklovics Györggyel, Bíró Ferenczcel és Veress Istvánval, a kik rész szerént meg-borosodásokért, rész szerént valami lopás eránt való gyanúért, vagy Áristommal, vagy bizonyos ideig való Vas hordozással, vagy 12 Páltzával, de soha felyebb, annyival inkább valami Ke-

gyetlen büntetésekkel nem büntetettek. A mint ezt az effélékről íratatni szokott Protocollum is bironyíthatja. Annyira pedig:

3°, Hogy az efféle Intésekben, pirongató Dorgálásokban és végre a Mérsékleti Büntetéseknek megadatásában is, semmi személy válogatást, vagy bosszú állásra törekedő indulatot, annyival inkább fősvénységből valami ajándékra való vágyódást nem mutatván, sőt sok ízben még az efféléktől való iszonyodását meg is bizonyítván, következésképpen a Bűnök büntetésének meghatározásában, és kiszolgáltatásában minden Intressentiától üress jó Szívét által látván, még a néálán valamely részben súlyosabb büntetését is jó Szívvel és Zúgolódás nélkül, egész meg győződéssel hordozván, annak érzését meg jobbulásunkra fordíttjuk.

4^u, Igaz ugyan, hogy Tisztelt Praefectus Urunk, közöttünk az olyanokat, a kik Magok viseletekre, a mennyire a Törvény és a Sententiájok, vagy a felsőbb Kegyelmes Rendelések engedik meg különbözteti: de mivel abban ineggyőzzettetiünk, hogy az ilyen megkiilömböztetés is, nem Ígétert, sem nem ajándékért, annyival inkább Bornak, Pálinkának, Pénznek, Méznek, vagy más akármilyen efféle Naturáléknak, avagy egyéb Jóságnak adásáért, hanem egyedül azért vagy, hogy az ilyenek a néálántán mutatandó Meg-vetés, és az elvetett sorsnak szerfelett való érzése miatt el ne csüggedjenek, hanem a Jóra, annak még ilyen gyalázatos állapotunkban is önként következő Jutalma, tudni illik a Betsület, és a Szeretet által annál inkább ingereltesenek, s' mások is az ilyen Példák által fel serkentessenek 's nogattassanak: tehát nem hogy ez által Irigységre gerjesztetnénk, hanem ebben is ennek az Úrnak Jó-ságát, Egyenes Szívét, és Böltességét tsudáljuk, e magunkat mindnyájan arra érdemesekké tenni igyekeznünk. Vétkezik az az Ember, a ki azt állítja, hogy az ajándék nem csak hogy becses, és a Szabadság Áruba vettetett, vagy az Ajándékot nem adók keményebben sanyargattalak, a Vasra Sententiáztattak az okból levetkeztetnek, vagy a Nehezebb Vasra tétendők könnyebb Vasra tétetteknek, 's a Vas nélkül valókra pedig vagy bosszúságból, vagy gyűlölségből 's az ajándék hozásnak elmulatásáért Vasak tétetteknek. De nemcsak a Törvények kiadásában, és azoknak szorgalmatos megtartásában áll ennek az Úrnak a mi Meg-Jobbitásunkra Czóelőzó módja; hanem

5^{o1} Még a Példa addással is minden módon tanít, s oktat bennünket. Mert valamint hogy a Kegyességet, azt Anya Szent Egyháznak szorgalmatos gyakorlását az Istenhez való gyakori és kiszabott időkben való könyörgéseket 's a Sz: Életet mindennek előtt javasolja 's parantsolya; úgy maga és egész Háza Népe is oly Emberekhez igaz szeretettel viseltető, és oly Példás Kegyes Életet él, s az Anya Sz: Egy Házat velünk együtt oly szorgalmatosan és áhítatosan gyakorolja. hogy abból mi is példát vevén, önként származik bentünk az Istenhez való bizadalom és folyamodás. Igaz ugyan, hogy maga a már sokszor Tisztelt Praefectus Urunk a Télnek keménysége, és a

Fején még Vitéz korában az Ellenségtől vett kemény Sebek miatt, addig míg nagy Hidegek voltak a Templomba ritkán jöhetett, de már most, az idő meg enyhülvén soha az Isteni Tiszteletet el nem mulattya, és ott magát az Anya-Sz: Egy Háznak Rendelése szerint, mindnyájunk előtt tükörül viseli: azonban pedig még azon Hidegekben is, nem csak hogy bennünket soha Elöl Járó nélkül Templomban lenni nem engedett (mert Controllor Ur minden Isteni Tiszteleten jelen van, és volt) hanem a jVlaga Háza Népe közzül is, még a legkisebbeknek sem lehetett csak egy alkalmatosságot is mulatni. A honnan

6= Még a Római Chatolica Hitten kívül lévőknek Lel kékről is gondolkodván, a szomszédságban levő Hold Mező'Vásárhelyi Tiszteletes Praedicator Urakat minden eddig előfordult Sátoros Ünnepeken requirálván, most Husvétkor a Helvética Confessiön lévőknek az Úri Sz: Vatsora kiszolgáltatását is procurálta; És így mindezekből

7= Valamint, hogy soha meg sem történt: úgy természetével is éppen ellenkezőnek lenni méltán tarthattuk, hogy közzülünk valakit Hit Szegésre. akár Ivanosich Mátyás, akár más valaki ellen való hamiss Tanú bizonyosság tétetre, ígéretekkel, Ketsegtetésekkel, annyival inkább fenyegetésekkel vagy más valami illetlen módokkal kényszerítene, a vagy kényszerített volna. Egy szóval.

8= Erről a sokszor tisztelettel említett Praefectus Urunkról elmondhattuk igazán azt: hogy nem annyira Bűneinkért méltán keményen büntető Executorunk, mind a megtérésre, és Meg-Jobbulásra Kegyesen vezető Édes Atyánk.

A mi már Másodszor Contra Ágens Nztes Vzlő Fül Sebestyén Urat illeti: Hogy vallás tételünket rövidittsük: erről az Úrról sem mondhatunk jó Lélek szerint egyebet hanem csak a mit a féljebb Tisztelt Praefectus Urunkról igazán mondtunk; tudniillik, hogy ez az Úr is közönségesen szólván, minden Rosznak és akarmi Tekintetből való Részre hajtásnak ellensége lévén, a fent Tisztelt Praefectus Urnak a Jóban valóságos segítője.

Procátor Jászay József urat is (a ki hasonlóképpen ezen fenyítő Házban rabul küldetett volt) a mi nézi: Ennek az Urnak egész ittléte, azoknak, a kik közzülünk néha vele történet szerint beszélhattunk Csupa Jó Példaadás és Jóraivaló Intés volt. De egyébkéánt soha, vagy Beszédjében, vagy cselekedetében vagy pedig Magaviseletében, senkitől felölle Semmi roszzat sem hallottunk.

Mely Vallástételünknek megerősítésére (készek lévén ha a környiil állások úgy kívánnák, tiszta Lelki isméret szerint való Hitünket is letenni) kiadtuk most ezen rész szerint tulajdon kezünkkel tett aláírásunkal Rész szerint Keresztvonásunkal örömezt megerősített önként való Bizonyág Levelünket Szegeden, a fenyítő Házban. 1804. Esztendőben Áprilisnek 29-k Napján.

Mindnyájan a Fenyítő Házbeli Babok:

Josephus Svalek	Paulus Györfy
Antonius Kiráttý	Josephus Deák
Steph. Vass	Alexander Nemes
Samuel Bohus	Paulus Kemény
Samuel Zech	Leobold Dusch
Dániel Mudrony	Szakal Péter
Josephus Kamkal	
Ioannis Ujfalussy	Stephanus Gondes
Stephani Omanessi	Georgius Buocz
Joseph Krantsch	Bakó József
Theodorus Neskovich	Joannes Mefl

Mindnyájan a Fenyítő Házbeli Babok:

Humllime Suplicat Spectabilis Praefectoratus hujus unam humilimam Instan-
tiam Excelso Consilio Regio Lli Hco portigere

Ioannes Kinszki	Georgius Sampia ✕
Joannes Huszti	Géczy István
Gabriel Huszti	Dömötör György
Joseph Dömötör ✕	Elisabetha Deák ✕
Steph. Török ✕	Rosália Tóth ✕
Petrus Zakál ✕	Katharena Dávid ✕
Dániel Stefan ✕	Magdalena Pfenczlerin
Andreás Salarány ✕	Julianna Megyery ✕
Ignácus Harmos	Regína Rukaizin ✕
Josephus Szüllő	Julianna Fehér ✕
Josephus Sturza ✕	Mária Hajnak ✕
Johany Balás ✕	Elisabetha Kelemen ✕
Steph. Báthy ✕	Éva Györötty
Ioan Koós ✕	Klára Tsitzár ✕
János Hernya ✕	Elisabetha Kék ✕
Steph. Csimó ✕	Elisabetha Németh ✕
Gábriel Csiba ✕	Mária Szebova ✕
Georgius Miktovitz ✕	Katarena Jonás ✕
Petrus Borbély ✕	Elisabetha Mánya ✕
Steph. Veress ✕	Anna Petrusz ✕
Michael Deti ✕	Katarena Mratzka
Ignatius Nagy D. Mesterháza	Katarena Geletha ✕
Stephanus Babótsay	Juditha Halász ✕
Johannes Nemes ✕	Éva Kovarik ✕
Iván Biró ✕	Anna Gyulay ✕
Casparus Márffy	Lidia Szüts ✕

Klára Demény ✕
 Katarena Derety
 Ilona Meskó
 Anna Neithalerin
 Rosalia Galamb ✕

Theresia Ranscherin
 Éva Makin ✕
 Ilona Puffezy ✕
 Rebeka Nagy ✕
 András Szék Fő.

5., Munko Ilona 30 éves férjes rabnő az igazgató 1804 január 4-én kelt jelentése szerint a kulcsárnő által megvizsgáltván terhesnek találtatott. Azt vallja, hogy egy zászlótartó ejtette teherbe a szomszéd kaszárnyából, egy alkalommal a kis kapun a kútra jövén.

6., Ivanovich Mátyást Csongrád megye törvényszéke a sodomitaság és istenkáromlás vádja alól 1805 január 18-án fölmentette, de rabtársainak előjárósága ellen való fölbujtásának megkísérlése miatt 1 havi börtönre ítélte.

7., Török István rab szökés kísérlete és lólopás miatt 1 évi fogságra ítéltetett 1805 május 3-án Csongrád megye törvényszéke által.

8., 1808 aug. 9-én Ns. Mártha László ellen súlyos istenkáromlás miatt büntető eljárás indítatott.

9., 1808 novemb 9-én Polgár László ellen szintén, ugyancsak istenkáromlás miatt.

10., 1809 szeptemb. 26-án Sárdi Szabó József súlyos kihágások miatt további 1 évi f.-házra ítéltetett.

Megjegyezzük, hogy 1806-ban 10, 1807-ben 6, 1808-ban 7, 1809-ben 8, 1810-ben 13 szökés fordult elő, 1811-ben 26 volt a szökések száma.

11., Babarczy alispánnak a f.-ház fölügyelőjének 1810. aug. 14-én kelt levele:

A Szegedi Királyi Fenyíték Ház érdemes Praefectorátus Tisztségének.

Reményiem el-ösmeri a Tisztelt Tisztség, hogy mint véle való bánásommal, mint fáradásaim nem kémelésével egyedül a köz Szolgálat elő mozdítássá tekintetébül mindent el követtem, a mit tsak gyakor távul kételem engedett, hogy az előbbenyi Elöljárói idejében a kir. Fenyíték háznál történt rendetlenségek s azokbul támadott méltó panaszok valamennyire már egyszer el hárittassanak, de minnek utánna iparkodásomnak nem tsak sikertelenségét tapasztalom, hanem olly szomorú esetbe is ejtettem, hogy azok, a mellyeket a Fölsőbb Helyeknél bizonyosan fel írásaim által reméltettem a tapasztalástul melly ellenkező egészen meg czáfoltatnak, meg-czáfoltatnak pedig, mert én azon felséges parantsolatra, hogy a gyakor szökéseknek esettye miatt az Elöljárókat kemény felelet terhe alá vegyem nem kételkedtem azt válaszolni, hogy a mostani Elöljárók mindenben magukat példássan viselik, és még is meg kell vallanom, hogy az úta nem tsak tsalhatatlanul sűrű az Desertio,

de azon fölül vagy kultsárnak, vagy Strázsának, vagy egyebeknek szembe tűnő gondatlansága, nem mondom egyet értessé minden esetben ki világosodik, de hogy is lehetne kívánni, hogy kevesebb betség érzésüül gerjesztett katona, a vagy kultsár a hol valamit nyerhet privatus hasznot félre tegye, a szolgálatot sörényen eszközöllye, akkor a midőn minden embert indító példa előtte vagyon, a midőn tudniillik, láttya, hogy a főbb Tiszteknek egyike' nyilvánosságos tilalom ellen, hogy privatus speculatiót üzhessen az egész világ botránkosztatásával terhes Rabot Kotsisi szolgálatra alkalmaztattya, minek utánna tehát a mind mondom ezek történetek, és történetnek szükséges látom, hogy a föl vigyázat olyas érdemes Urnak adasson által, a ki szünetnélkül az Institution helyén lévén illy nyilvánosságos tetemes hibáknak meg gátlására orául órára figyelmezen. — Ere való nézve tehát mai postán könyörgök a N. M. M. Kir. Htó Tanátsnak, hogy a kir. Fenyíték Háznál eddig volt functiomtul kegyesen fel oldozni méltóztasson. Ajánlom addig is még választ nyerek minden további heányosság el-melőzésére való igyekezetét. Szegvár 14" Augusti 18U).

Babarczy Imre.

12., 1810. deczember 7-én d. u. három rab, a ki Kókay Mihály v. számvevő részére a sörház mellett egész nap szálfát fűrészelt — összeveszett egy Bczóky Pál nevű szekerevel és agyonütötte. A kihallgatott tanúk azt vallják, hogy „minthogy az utza igen kesken lévén az két ökrű szekerek a Rabokhoz szekereivel igen közel jártak, úgy hogy azt a rabok nem szívelhetvén káromkodni kezdettek és Bozóki Pált a ki szekerivel leg utójára menvén a Rabokat meg dorgálta, hogy ne káromkodnának, arra a Rabok közül egy — — meg kapván Bozóki Pált a földre tsavarintotta mondván néki: te parantsolsz nékem, baszom a paraszt teremtedet a földön joll meg gyomrozta, s agyba föbe verte, erre oda szaladt ezen szürke bajuszú Rabnak a pajtása is a ki vele fűrészelt, a fűrészszel agyba föbe ütötte; a harmadik Rab is oda szaladván, egy baltával úgy vágta homlokba Bozóki Pált, hogy a vér mindjár ellborította.“

A tettesek egyike Perey Péter így adja elé a dolgot:

„El múlt Ész. 7. Deczemberben dologra lévén rendelve én, Petri János, Szabó József és Bárány Ferencz az ide való sör háznál szálfákat Exactor Kokay Ur számára fűrészeltünk, délkor, mivel a többi három Pajtásomnak bötye napja vala, haza nem mentünk, hanem ottan a dolgozó helünken maradván, ottan kényereztünk és a sörháznál ingyen ki tett Ficzkobul idogáltunk, dél után a dolognak ideje el érkezvén, hozza kezdtünk a fafűrészelés-höz, már lehetett mind egy három óra dél után a midőn — — — 10 vagy

1) Bokross Ignác ellenőr.

12 ökrös szekerek minden rend nélkül egymást előzni akarván rajtunk rohantak, a mi általunk fűrészelt szál fában tengőljöket akasztották, dolgunkban akadályoztak, sőt veszedelemben is hozhattak volna, ha el nem távoztunk volna a fűrészelésben lévő szál fánktul, erre Szabó Józseph fölszólamlott mondván — mért járnak oly rendetlenül és mért háborgatják őket dolgokban, erre egyike a szekeresek közül ostorjával — — csapkodni kezdette Szabó Josephet, melyre én oda ugrottam — el löktem, mely után ezen szekeres Ember ismét engem korbatsolni kezdett, eszett látván Petri oda ugrott és a fűrészszel fejbe ütötte úgy hogy mingyár el esett, mely történet után mi ezen dolgozó helyről azonnal a K. Fenyítő házban vissza jöttünk“.

— — „Egyebet nem tudok előhozni tsak hogy a Szabó Józsefnek ugyan abban az szempillantásban balta vala kezében melyei a fűrészszel igitotta de hogy ő Bozóki Pált megvágta volna asztat nem látam“.

Sem a más két tettes sem Bárány rab, a ki velük dolgozott, arról hogy Szabó baltával fejbe ütötte volna a szekereset — nem tud semmit.

Kereky Antal rokkant, ki a fűrészelő rabok föl ügyeletével volt megbízva azt vallja, hogy ő a kérdésben levő időben a helyszínétől, mintegy 50 lépésnyire levő tűzhöz ment melegedni s mikor rövid idő múlva lármát hallva visszasietett a rabokhoz — már csak azt látta, hogy egy parasztnak a többiek a fejét bekötötték és azt mondták, hogy a sebesültet először Perey ragadta meg, Petri a fűrészszel és Szabó a baltával fejbe ütötték.

13., 1811 május 14-én Avedig Bertalan ellen lopás miatt a biinf. vizsgálat elrendeltetett.

14., A Bokross ellenőrnek Dridify rabbal való esete 1811-ből.

Következendő Tanú vallása úgy mind Korona János Capralé.

Folyó Esztendőnek Martius 27. napján Regvei, minek utánna én a Praefectus Úrnak jelentetem volna, hogy egyéb újság nintsen, tsak hogy a Dridifi Ignácz R.: midőn dologra parantsolatott betegessé jelentette volna magát, mely okért kérdészem: hogy dologra ki kiilgyem é vagy sem? és Praefectus Ur ászt parantsolta, hogy ha valóban beteges, dologra kiküldeni nem szükséges; Contra-agens Úr ellenben észre vévén, hogy Dridifi lg. Rabb tsak betegessé tette magát, ne hogy dologra ki küldessen, minek utána ezen tsalárdságot Praef. Úrnak jelentette, és parantsolatott vett volna, hogy azon dolog állapotját környül állássossan meg vizsgálja, és ha említett Rabbnak hamisságát észre venné azonnal dologra ki hajtassa, ennek utánna velem együtt bé ment az Casamata Arestomban, és vizsgálni akarván az meg irt Rabbnak állapotját, pattogni és Contra ágens Úrnak vissza felelgetni bátorkodott, melyre Contra ágens Úr látván ezen Rabbnak ellenkezését és abbul kitezetvén, hogy nem a betegség, hanem a dolgot el kerülés végett henyélni akart volna, azonnal dologhoz menni parantsolta, de Dridifi Ign.

Rabb tsak mindétik huzakodott, mind egy ellenkezett és felelgetett, melyet látván Contra-agens Úr lökésekkel ki taszigálta az első Casamatabul, a másik Cassamatában jutván, ismét ellenkezett Contra ágens Úr ellen, úgy annyira, hogy meg bosszankodván Contra ágens Úr egy accidentaliter kezében volt fejsze nyéllal reá ütött a Dridifi rabra, a mely ütésre Dridifi a jobbik kezével meg fogta a Gontra ágens Ur nyakra valóját, egyet oly módon tsavaritván, rajta, hogy a híivelk úja a Contra ágens Úr Álla alá feszétvén, ötött a falhoz nyomta és fujtani kezdette, eszett én látván a Dridifi Rabott el rántottam és oly formán Contra ágens uratt a veszedelemből megszabadítván, Contra ágens Ur azután Dridifi Rabott több ütésekkel illetvén, különös úgy nevezett Luk arestomba tétette; mely történetről Praef. Urnak köteles jelentést megtettem. Hogy ezen följebb le tett vallásomnak megerősítésére, ha kívánattani fog hogy valóban és nem külömben történt hitemet esküvés által le tenni kész vagyok.

Költ Szegeden die 8-a Juny 1811.

Johann Katona.

Copr.

Meg essett emlétett Capralnak föllebb le irt vallása mi jelen létünkben és tartatott Tiszti üllésben. Szegeden die 8. Juny 1811.

X *Johann* Csanoszky,
szabados

X *Thomas* Kopasz,
Köz Ember

Litassy Praef.

Nemzete és vallása.

Következendő Rabnak, a mely 1811. Ész: 27. martius napján ezen K: Fenyítő Ház Bokross Ignázt Contra ágens Urat meg támadván, nyakra valójánál fogva meg fogta és oly formán az falhoz szorította és fojtotta, hogy ha az Capral Korona jelen nem lett és — — — — meg nem szabadította volna annak bizonyossan vagy életét vette vagy szörnyű módon meg rontotta volna, mely alkalmatossággal meg szabadulván fönn nevezett C. a. Ur ezen Rabott egy néhány ütessel főbe és jobbik karjára illette úgy, hogy a betegek házába tétetni kinszerítődött a mind az ide zárt visum repertum tudositva, a honnan ki gyógyulván ezen Tiszti ülés eleibe hivattatott, hogy említett történetéről vallást adni úgy mind:

Dridifi Ignázt Erdély Országban Fogaras helységben született és 10. Esztendős korába magyarországban Iskolákban járás végett úgy mind Nagy-Váradban és Pestben le szakadott, utóbb a Ts. Ns. Arad V.-megye Glogovitzá nevű helységben léendő testvér Bátyával lakozo, későbbben pediglen Simánd nevű helységben meg házasodván, e módon említett Ts. Ns. vmegyének gremialis lakosa lett, 35. Esztendős Felességes, Nemes Ember, Pápista, semmi mesterséget tudó. 3 Esztendők által ebben az K: Fenyítő Házban eltöltendő

Rabságra Lopás és egyéb gonosz tselekedetei miatt a Ts. Ns. Arad vmegye által ítéltetett. 1809 Esztendőnek 11-ik September napján el szökött és 20 Martius 1810 Ész. befogattatott és vissza hozattatott, mely idő alatt, Bátori Józsefnek nevezte magát.

Viselete.

Az el szökése után újra való bé hozattatása múlva, eleinte jó viselte magát, de csak az által föllebb valóinak figyelmettségök el távozása végett, utóbb veszekedő, és a Sírásák ellen Hatalmaskodó, szót fogadatlan és káromkodó, más rabb pajtásait üldöző egy szóval napról napra rosszabb viseletű lett.

Esen később időben volt büntetve

A többszöri haszontalan intések és pirongatások után

1810. Ész. 27. május napján: Mivel az Hallay Kutsár ellen magát illetlenül és gorombául mutatta és káromkodott 12 úgy nevezett Luk arestommal büntetett meg.
1810. Ész. 19. auguszt: Mivel a Strázsát rutul potskolta és Káromolta 24 óra Luk arestommal.
1811. Ész. 19. január: mivel a Postára Eő Fölségéhez egy könyörgő Levelet ezen Tiszt tudta és engedelmével nélkül küldeni bátorkodott melyei mindazon által semmi rendetlenséget sem okoztatott, mivel a Levél azonnal fel fogattatott kemény dorgálással tsupán illetődött mert javulását ígerte.
1811. Ész. 26 febr. Mivel a Duszikovits Rabb által hallacztatott Andr. Dridifi Bátyával beszélgetni¹, hogy eő rövid idő múlva ismét el szökik, és ezen jelentés után a vizsgálás alkalmatosságával ki sült, hogy eő szándékját nem csak jövőben véghöz vinni fogja hanem már akarta volna is azért békó vass verettetődött lábaira.
1811. Ész. 4-ik Mart. Fenyegedzés miatt hogy eő más egynéhány rabokkal már Eő Fölségéhez fontos panaszait ezen Tiszt ellen el küldöttek volna vagy el küldeni — — — akarják ----- mivel ezen Tisztnek az illetén fenyegetésektől félni nintsen oka, ismét intéssel és dorgálással illetetett.

Vallása.

1 Beszélje elő az Valló folyó ész. martius 27. napján az Contra ágens Bokros Ignatz Ur ellen el követett Haramiás megtámódását?

Én haramiás megtámódásról semmit sem tudok, hanem tudom ász, hogy kérdésben lévő napon regvei én dologra ki menvén a Capral Korona által vissza ktildettem avval az mondásával: hogy csak menyék vissza, már eő

¹) a bátyja Dridiffi András is itt volt elzárva.

Jelentette Praefektus Úrnak, hogy beteges vagyok, aki is megengette, hogy otthon maradhassak, nem sok idő múlva jelent meg C. a. Úr a Casamáták vizsgálásokra és otthon találván engemet dologra menni parantsolt, avval ki ment nem tudom hova, egy kevés idő múlva ismét meg jelent az kaprállal együtt, és újra kérdezett, hogy mért nem mentem még ki az dologhoz és hogy azonnal takarogjak ahova rendeltetem, parantsoita, erre hogy azonnal nem indultam ki felé taszigálni kezdett, sött az ajtóban egy fejsze nyéllal meg is lökött melyre én meg boszonkodván a fejsze nyeleit meg fogtam hogy többször ne lökhessen, erre az Capral oda ugrott és úgy mondván hozzám, minek fogja Kend a Tiszt Urat, megmarkolt, és odéb taszított, ezáltal megszabadulván az C. a. Urnái volt fejsze nyel, azzal agyba fejbe vert és Luk arestomban tétett, melyből nem sokára a Praef. Ur Parantsolatyára ki eresztettem, a Chirurgus által meg vizsgáltotdram és az betegek házban rendeltetem.

— — Ad 2. Az én mondásom az igaz, de mind a C. a. Úré, mind a Capral-é hamis, sött a Capral azért fogja pártját C. a. Urnák mert az utóbbi az elsött borral jó tartotta.

— — Ad 3. Én sem időtt sem helyet sem modgyát nem tudom elő adni, hogy mikor tartotta volna jól borral a Capralt a C. a. Úr, hanem tsak vélekedésemből adtam asztat elő, mivel tudom, hogy a Capral a bort szereti.

----- 15. Mit tud még az valló maga mentségére és könnyebbségére elő hozni?

Ad 15. Semmit.

Hogy nékem ezen szabad Vallásom elő olvastatott és én asztatt szorul szóra mondásim hasonlónak találok, saját kezem alá írással bizonyítom.
Költt Szegeden die 18. July 1811.

Dridiffy lynátz

Költt Több ízben tartatott Tiszti Ülésünkben Szegeden ut supra.

X *Csanovszky Janos*,
szabados

X *Lelmhart István*,
köz Ember

V. Litassy Praef.

15., A Királyi Fenyíték Ház Érdemes Praefecturátussának *Szegeden*.
Szeged 22-a Április 1811.'

Fris emlékezetében léssen a Tisztelt Tisztségnek mi módon, és millyeneket panaszlot légyen a midőn legközelebb a Fog Házakat meg vizsgáltam Nemes Pattay Balás — Én mindazokat annál szorossabban kénteleníttem vizsgálóra venni, mivel a vád többi Rabb Társai előtt történvén Pattay mint egy szószollonak lenni látszatott.

A Panasznak Fő tárgyai ezek 1-ször Hogy Praefectus Ur kertyére számos Rabok napszámai fordítottak.

1) Szeged v. levéltár.

2- *szór* hogy még Rátz Praefectus Úr idejében Contrallor Úr által megvett sommásabb öli fák be hordásáért a meg ígért Bér ki nem fizettetett.

3- *szór* Hogy a Ház szükségére vett fábul két ölek félre rakattattak és ne talántán a Tisztség által tulajdonképp használtattak.

4- *s-ier* Hogy az előre megvett paszúlj az tractérnak itzénként 13 krban szolgáltatik ki, ámbátor annak ára oltsobb volt.

5- *szór* Hogy azon 15 krok mellyekkel a Rabok napszám fizetése megnagyobbított a Rabok kezében nem szolgáltatik.

6- *szór* Hogy az Betegeknél szolgálatot tevő Kola nevezetű Rabb nem közönséges, hanem a betegek kosztyán tartatik.

7- *szer* Hogy mind maga Pattay mind pedig több Rabb Társai a Tisztség által sulyosabb tömlötözéssel sanyargattanak.

8*szór* Hogy minekutánna Pattay el szökött Contrallor Ur a hátra maradtót Gubáját önnön Kotissával viseltette.

Mind ezeknek meg vizsgálása után a lcövetkezendőket adom hivatalossal! tudtára a tisztelt Tisztségnek, a mi a Praefectus Ur kertvények munkálódását illeti, valamint az mind az én mind a Nagy Méltóságú M. H. Tanács tudtával történt meg, úgy ezután is az Kegyelmes Instructio út mutatás mellett a Rabok a kik nem henyelés okáért ítéltettek a Fenyíték Házban minden a Házban elő fordulandó kézi munkát tellyesíteni kötelesek lésznek minden fizetés nélkül, zsinór mértékül most is az tartatván meg az Érdemes Tisztség által, hogy abbéli munkákra ollyasok alkalmaztassanak a kik külső munkákra ítelve nintsenek a vagy a kiket külső munkákra bocsájtani maga viseletükre nézve veszedelmes volna.

A mi Contrallor Ur által még Rátz Praefectus Ur idejében megvett fának hordásában a Fenyíték Ház falán kívül tetv munkálódásokat illeti, valamint hogy Contrallor Urnak a Rabokkal tett alku ki nem sült sött ollyasalkút tenni Contrallor Ur hatalmában sem volt, úgy el nem halgathatoin, és az abbéli manipulatiot rosszra magyarázni kéntelenítetek, mert kötelessége lett volna az akkori Tisztségnek úgy a mint mostan történni szokott, és a mit ez után is meg tartani szükséges azon esetre ha valainellyik Tiszt Ur kereskedésben, vagy privatus speeulatioban a Fenyíték Házi falakon kívül Rabok által dolgoztatott az ki szabott napszámot nem a Rabnak, hanem a Házi Cassának szinte úgy mint akármelly más dolgoztató Fél meg térítettni.

Az félre rakott két öl fának állapotya megtekéntése után ki sült, hogy azon két öli fa nem a Házi szükségre vétetett, hanem egyenessen Contrallor Urnak tulajdona volt, és e részben Patynak bátor s rágalmazó állítása meg semmisítettett.

A mi a paszúlj, káposzta, és egyéb élelem szerek annak idejében való meg szerzését, és azokkal bánás módját tekénti, nem hogy e részben a tisztelt Praefektoratusnak legkisebbet is rosszra magyarázhatnék, sött Jegyzemé-

nyei megvizsgálása után úgy tapasztalom, hogy ezen rendkívül való drága időben minden igyekezetét a Rabok türethetőbb tartása eszközésére fordította, és ennél fogva Pattaynak gyanúja ismét helytelen és vétkes volt.

A meg nagyobbított napi bér a tisztelt Tisztség által éppen úgy manipuláltatik, a mint az Fölsőbb Helyen parantsoltatik, nyilvánságosan meg hagyta Eő Felsége, hogy az egész dologban megérdemlett bér az Háznak javára fordítasson, három kroat ki vévén a mellyek a nélkül, hogy a Rab kezébe adattassanak holmi apróságok meg szerzésére az illető rabok számára tartatnak; fontolóra vettem én e tárgyban ismét Jegyzeményeit, és számadásait a tisztelt Praefecturátusnak, és világossal! láttam Pattay gyanújának bűnös helytelenséget.

A Krankenwarténak betegek kosztján való tartása ugyan magamnak is szemembe tűnt, de minekutánna a tisztelt Tisztség mind a régi szokást, mind annak indító okait előttem be bizonyította, e részbe is tellyességgel meg vagyok nyugtatva.

A Raboknak sanyargatásáru való panaszt keményen vizsgálóra vévén valamint a tisztelt Tisztségnek a Kegyelmes Instructiohoz képpes mindenkor szívére kötöttem, hogy a magukat javító Rabokkal sött azokkal is a kik kisebb hibában keverednek minden ki telhető emberiséggel bánjanak úgy a mostani arestomozásait nem tsak helyteleneknek nemösmérem, sött tökéletesen helyben hagyom, mert kellemetlen érzéssel tapasztalom, hogy némelly gonosz tettyeikért a Fenyíték Házban ítélt Rabok erköltstelen indulattyaikban úgy meg rögzöttek, hogy ha rövid idő alatt változást nem tapasztalok magam is még keményebb zsinór mértékekhez nyúlni kéntelenítetek.

Meg hagyom hivatalossan, hogy ennek utánna semmi nemű Jóság melly valamelly Rabot illet senki által, és semmi szín alatt ne használtasson, nem kételkedvén, hogy Contrallor Ur azon 15 fkon fölül mellyeket Pattainak Gubája árában ki fizetett nékie még 10 fkát azonnal ki fog adni.

Mindezeken fölöl Pattay Balás arrúl is panaszolkodik, hogy a kosztra naponként s fejenként kiszabott 3 garasok nem mindenkor fordítatnak egészen a Rabok számára, de valamint már ki tételének fundamentuma hamis Fölsőbb Rendelések tsak 6 kroat intézvén naponként kenyér nélkül egy Rabnak kosztjára, úgy szemtelen gyanúját Pattainak maga a tracterné a kinek bizonyítványára támogatta magát tökéletesen! meg tzáfolta, mellyeknél fogva részekéségéért, és illetlen goromba az az Elöljárói hatalmat megbántó tselekedetéért Pattay már 14 napi szorossabb arestommal meg lévén büntetve azért, hogy helytelen ki tételeivel töbi Rab Társai előtt zenebonás, nyers és a Rabbnak helyheztesésével meg nem egyező hangal, ki fejezésekkel Tisztyeit rágalmazni, s azzal többi Rab Társainak is rós példát adni bátorkodott az érdemes Tisztségnek elégtelүүл is még 14 napi szoros arestoinozásra, és hetenként négy-szeri kenyerei! és vízen való böjtölésre ítélem ötet.

Meg hagyom végtére a Tisztelt Praefecturatusnak Dridifi Ignátz által Contrallor Uron el követett Haramiás megtámadást azonnal vizsgálóra venni, és eránta nékem körülállásos Jelentést tenni ne terheltessen. Egyébiránt ugyanazon Dridifi Ignátz arrul is panaszkodván, hogy el szökése után még Rátz Praefectus idejében ötét illető 4 frok úgy vélem valamely tévedésből elvesztek, ime azon 4 írókat az ő részére magam pénzemiil meg küldöm, tesszen azt szokott depositumban tenni.

Babarty.

16., A helyt. t. 1811. nov, 12-én 28443 sz. a. tudatja, hogy a Kreislin Anna és Molly Rozália szökése alkalmából okt. 6-án tett igazgatói fölterjesztés folytán a körözvény kibocsátatott. Az igazgatót és ellenőrt azért, hogy a rabokat a szabályok ellenére magán szolgálatra használják s akképen, hogy az által — mint a jelen esetben — a szökésre alkalmat szolgáltatnak komolyan megrója és raboknak magán szolgálatra való használatát a legszigorúbban megtiltja.

A fölterjesztésből kitűnvn, hogy nevezett rabnók a nagy kapún - melynek mindig, legkivált pedig éjjel zárva kellene lennie — úgyszólva az ör szeme láttára mentek ki, az igazgatónak meghagyatik, hogy azon őrt 24 órai kenyeren és vizen kitöltendő elzárással fenyítse. Braun katonát pedig azért mert a ház kulcsát az igazgató konyhájába vitte és az igazgató távollétében nem az ellenőrnek adta át — 12 órai elzárással fenyítse.

17., Fegyelmi büntetések.

Nemes Patay Balázs a ki szüleinek bántalmazása és istenkáromlás miatt 8 évre volt elítélve

1811. III 30-án részegség, istenkáromlás és a főtisztviselőkkel való felelőségi miatt kenyeren és vizen kitöltendő 14 napi lyukáristommal. (Locharest)

1811. IV/28-án a főtisztviselők ellen való alaptalan vádaskodás és rágalmaszért a kir. biztos-alispán által ugyancsak 14 napi böjttel szigorított magánelzárással (Locharest) fenyítettett.

1811. V/II-én megintetett.

1811. VII 5-én a Lotharingiai herczegnél dolgozván kihágást követett el és egy fehérréppel titkos beszélgetésbe elegyedett sőt magával a herczeggel szemben is illetlenül viselte magát. Ezért 8 napi lyukáristomra ítéltetett és keze megvasaltatok. (Hand pretzen.)

1811. VII 30. Egy ör felügyelete alatt külső munkára küldetvén 30 krért egy embert fogadott a városból és „büntetésre méltó hanyagságból egész nap részegen kóborolt, ezért büntetésből mint kihágós jövőre minden városi közmunkára alkalmatlannak nyilvánított“.

1811. VIII 29. „Megint nagyon részeg volt és ez alkalommal dorgálással büntetett.“

1811. XI 3 Istenkáromlásért és az igazgató szidásáért 2 napi lyukáristommal fenytetett.

1811. XI 16-án maga az igazgató kapta rajta egy meszely boron. Minden italtól eltiltatott annál inkább, mert részegen sok kihágást követett el.

1811. XI 23-án miután megint káromkodott és excedált — 1 napi lyukáristommal fenytetett.

Nemes Dalmady Mihály a ki lopások miatt kegyelemből 6 évre volt elítélve

1811. IX 2-án feleselésért és káromkodásért napi lyukáristommal fenytetett.

1811. IX/8-án részegség és feleselésért 20 órai kurtavassal.

1811. IX/10-én a Lotharingai herceghez dologra rendeltetvén egy ör fölügyelete alatt, a helyett a piacra ment és úgy leitta magát, hogy haza sem bírt menni. 6 napi lyukáristommal fenytetett.

1811. IX/25-én közmunkára menvén egy paraszttal titokban bort hozatott magának. A fölügyelő katona azt észrevette és üvegjét eltörte. Mire ő ellenszegült s a katona kardját el akarta törni. Ezért oktob.

9-ig tartó éjjeli lyukáristommal fenytetett.

1811. XI 19-én lerészegedvén megintetett.

Mindezek Litassy Bálint f.-ház igazgatónak 1811. deczember 24—30-án kelt sajátkezű följegyzései, melyeket azon alkalommal tett, mikor jegyzőkönyvet vett föl arról, hogy Dalmady novemb. 26-án az örökkel szembeszállót, hármat késsel megsebzett, a többi rabot segítégül hívta. Patay segítségére is sietett. Dalmadyt az örök puskaagygyal ütötték le.

18., Mollyné Wüstinger Rozália, a ki gyilkosságért halálra volt ítélve de a kinek büntetése 10 évi börtönre változtattatott meg és a kit 1811. február 2-án szállítottak be az intézetbe — beszállítása után csakhamar teherbe esett, állítólag Bokros ellenőrtől. 1812. február 18-án fiút szült. Ennek a gyermeknek az ellátása, elhelyezése sok gondot adott az igazgatóságnak. 1814. január 15-én jelenti az igazgató, hogy ezt a gyermeket a városi lakosok közül senki sem akarja könyörületből magához venni, pedig minden templomban ajánlották őt a lelkészek a résztvevők figyelmébe, sőt dobszóval 3 ízben is kihirdették!

Az 1811. február 1-én kelt igazgatói jelentés szerint: a f.-házban ismét teherbe esett és megszült. Mollyné József nevű fiát, a ki 6 évvel ezelőtt született a f.-házban s eddig ott neveltetett, sikerült sok utánjárás után bizonyos Hellebrandt Ferencz nevű makai kötélgyártó-mesternél elhelyezni, a kinek testvére a következő iratot állította ki a gyermek átvétele alkalmából:

Copia

Tanúbizonyosság Levél:

Melynek ereje mellett, alább irtt ezennel meg ösmérem, hogy ezen végből a testvér Bátyámtól Tekéntetes Nemes Csanád Vármegyében helyheztesett P. Makó Városában lakozó, és Mesterségére nézve Kötél-verő Hellebrandt Ferencztől, meghatalmazva lévén, az ezen Királyi Fenyíték Házban Raboskodó Molly Rosáliának itten rabságában született fiát Bokros Józsefet, a ki 6 Esztendő és R. Chatolica Valláson lévő, a nevezett Bátyámnak meg egyezéséből az ő részére máj napon azon hozzá adás és egyenes ki kötés mellett, kezemhez vettem s magammal az említett helyre elvittem: hogy ötet mind a Vallás szükséges Ágazataira taníttatni, tisztességesen neveltetni, és végre az ő jövődébéli állapotjáról atyai képpen gondoskodni, a nevezett Bátyám, magát általam meg másolhatatlanul lekötelezi, s az érdekelett Bokros Józsefet, ezen Királyi Fenyíték Háznak terhére, semmi szín alatt soha többé vissza adni nem fogja. Költ Szegeden, Januárius 12-ik napján 1818.

X *Hellebrandt* Victoria

19. Copia, 1812-ik Esztendei Sz: Jakab Hava 6-ik napján Szegváron tartott Tettes Nemes Csongrád Vármegye Rabokat Ítéző Törvény Széke alkalmas ságával;

ítéltetett:

Minekutánna á Szegedi Királyi Fenyíték Házban rendelt őrző Katonának a B. alatt foglalt 's meg Hitelesített vallásaikból; úgy nem kölömben azon Ház Tiztségének E. és F. alatt á Vád levélben követett Gonosz Tett Történetéről való elő-adásából nyilván bé bizonyosodna, 's ki világosodna az: hogy első rendbéli Al-Peres, raboskodó *Nemes Dalmaely Mihály*, ugyan számosabb, és tetemesebb tolvajságok el követése miatt, á Felsőbb ítéző Székek ítéletével, azon Házban töltendő 6. Esztendei Rabságnak el szenvedésére már meg ítéelve lévén; nem hogy magában szállott, 's józan viselet által javulásra, 's jámbor élet folytatására reménységet nyújtana; sőt inkább gonoszágaiban megrögözvén, megáltkodott diihösséggel ujjabb ujjabb vétkes gonosz tettekre vetemedni, 's ezekkel javíthatatlan gonosz indulattyát nyilvánóságossá tenni, nem csak nem irtodzott: ue még á vádlevélben A. alatt lévő, elő adott tettének el követésében, rut 's irtóztatást okozó káromkodások között az őrizetre rendelt katonákat, valamint á Ház Tisztjeit is halállal fenyegette, három őrző katonát, á mint G. alatt is ki tettszik, való-

¹⁾ O. 1. 5077 1818.

sággal mégis sebesített, 's gonosz szándékát tellyesíteni igyekezett; kettőt pedig az N. alatt foglalt Orvosi Bizonyítvány Tanúságához képest is testi tagjaiknak csonkításával örökös nyomorúságra ejtett, ennek utánna a'midőn már nagyobb erővel el nyomattatok, 's gonosz szándékában gátoltatott, meg nem nyugodván, a' zárva lévő többi rabokat zendülésre gerjesztette, meg hívta, 's ez által valóssággal zenebonát is okozott légyen, azon körül állás: hogy a' vádlott gonosz tettei részeges állapotában követte el, mind azért, mivel oly nagy mértékben, hogy elméjében háborodást okozott volna, a' Történet elő-adásából, bé nem bizonyosodik, mind azért mivel a' vádlott ellent-állást, fenyegetődzést, vérengzést, és lázítást, már több órányi idő után követvén el, előre való el tökéllenségét ki mutatta, el követett gonosz tettének mentségére, 's tetemes könnyebbitésére nem szolgálhatván, el követett gonosz tetteinek érdemlett büntetésére, javulásra minden reménységet el távoztató meg-rögzött gonosz indulattyanak jövendőbeli meg gátlására, és másoknak is szükséges üdvösséges példájára (a' Fel-Pörös Tiszti Ügyész is példás büntetést is kívánván) az Élők száma közül az Actionális Helyen, úgymint azon Szegedi Királyi Fenyíték Házban Hóhér pallosa által történendő ki vesztése, egyszersmind a' meg sebesített három őrző Katonák, nevezetesen Petrány Pál, Horváth Ferentz, és Pruzlits Tamás eleven díjjaik fejében egyenként 20 írtjával, összesen 60 forintoknak, ezen felül az említett sebesítéssel meg csonkított, 's nyomorékká tett Petrány Pálnak 50 forintokban, Horváth Ferentznek pedig 30 forintokban, öszvesen, fájdalom, és szenvedés fejében 80 fknak, nem kiilömben a' megkivántató Orvosi szerekért K. alatt 5 forintoknak 5 krnak, a' sebesedtek, 's gyógyulás alatt levőknek élelembéli tartásáért pedig 26 forintoknak 9 krnak, végre az M. alatt elő terjesztett Seb-orvosi követéseknek három utolsó pontjai, minthogy a' Háznak rendes seborvosa volna helytelennek találtattván, és a' Bírói számolásból ki hagyattattván, így tehát ezen követések Bírói számolással 82 forintokban meghatározottattván, öszveséggel 253 ttoknak 14 krnak le fizetésében való megbíráltatása; Továbbá másodrendbéli Al-Pörös Nemes Patay Balázs tetemes gonosz tettek érdemlett büntetésül azon Királyi Fenyíték Házban töltendő nyoltz Esztendei rabságra meg ítélve lévén, folyvást való gonosz maga viseletével, szinte úgy F. alatt javíthatatlan gonosz indulattyanak tanúságára érdemessé tette magát, a' mellett nyughatatlan, lázió, és a' Köz bátorságot 's csendesség háborgására törekedő gonosz indulatját több ízben is nyilvánosságá tette, az Actionális Vád te-

kintetében pedig Rab Társainak általa el követett lázítása ellene D. alatt két Tanú vallásával elegendő képen hé bizonyosodott gonosz tettének enyhítésére, egyedül azon Környül állás szolgálván; hogy a' kérdéses Iázításra, az első rendbéli Al-Peresnek ingerlésével meghivatott, érdemlett büntetésül megítélt hátra levő rabsága idejének, a' mennyiben a' nélkül szenvedné, ezen túl kemény vasban, annak eltelése után pedig, még két egész Esztendei hasonlóképpen vasban, és^egyedül bent a' Házban tellyesítendő közmunkákban el töltendő rabságnak el szenvedésében, ugyan ezen Al-Pörös, Nemes Patay Balá'snak megmarasztaltatása végeztettén.

A Királyi Szegedi Fenyítő Házban raboskodó 1-ső rendbéli Al-Pörös ellen hozatott ezen halálos ítélet, a'Tettes Királyi Táblára appellálja, és által küldettni ugyan azon Tiszti védője kérvén, submittál:

1812-ik Esztend Sz: Jakab Hava 9-kén a' Törvény Szék folytattattván.

Ítéltetett.

Az első rendbéli Al-Pörös Nemes Dalmadi Mihály nevében közben vetett fellyebb vitel, a' Törvény értelmében megengedetttni és a' kért fel küldés végett, ezen Pör, a' tartandó Köz-Gyűlésre bé mutattattni.

Anno 1812. Die 16-sa Deceinbris. In Inclyta Tabula Regia Judiciaria

Deliberation est:

Motivo subversantium processualium Circumsántiarum *Michaeln Dnlmady* a poena ordinaria relevari, in expiationem tarnen patrorum post iteratas etiam sui castigationes gravium reatum ultra dictatam jam eidem sex annorum Captivitatem, ad annos adhuc sex, ea ratione: ut tarn hős, quam et ex praevie jam dictatis annissex restantes, in gravioribus compedibus, et laboribus, penes tolerandum singula Hebdomada in pane, et aqua duorum dierum jejunium exigere teneatur, condemnari; ac una homagio vivo locum non habente, ad solvendos tribus sanitatis titulo detrimenti Corporis, et perpessorum dolorum, et quidem Paulo Petrány flnos 100. Francisco Horváth flnos 50. et Thomae Pruzlits flnos 20 obligari. — In reliquo Blasio Patay non apelante, causa relate ad hunc in Revisionen! baud assumpta, quoad resarcitionem vero

sumptuum, in Intertentionem, curam et medicamenta ----- ac ipsius
 Michaelis Dalmady factorum sub K. L. et M. specificatorum,
 per condemnatum Michaelem Dalmady praestandum, approbatu
 Sedriae Comitatus Sententia, Processum fine effectuationi ad
 eandem remitti.

Anno 1813. Die 16-saJanuarii: In Excelsa Tabula Septem-Virali

Deliberation est:

Sententiam Inclytae Tabulae Regiae Judiciariae approbari.

Concordat Originali. Szegedini die 18 a Februári. 1818.

Carolus: Aranyszcgly in. p.

Ji. D. Correct: Contra Agens.¹

20., 1816-ban Papp József, Mayer Lőrincz, Csernitzki Mihály, Hirinan Táddé, Gábrits István, Fodor Bálint, Csukárdi József és Kereskényi György rabok a katonai élelmező háznál dologra lévén, lopást követtek el a kincstár kárára és ezért Csongrád megye törvényszéke által ½ évi vasban, közmunkában, hetenként 2 napon kenyeren és víz mellett eltöltendő börtönre ítéltetvén el — a helyt, tanács 1817. márczius 11-én elrendelte, hogy ezen további ½, évi büntetésüket a szegedi f.-házban töltsék ki.

21., Mollyné 1817-ben megint teherbe esett és pedig — a vele novemb. 28-án fölvelt jegyzőkönyvre adott állítása szerint bizonyos Winkler János pandúr ejtette őt teherbe, levelet hozván férjétől, a ki szintén pandúr és elkerítvén őt férje ellen avval, hogy az, valamint hozzátartozói nem akarnak felőle tudni semmit, sőt házasságból született leányát is egészen elidegenítették tőle. „Ez a gyászír“ — vallja Mollyné — „és az ő kecségetése, hogy szabadulásom után el fog tartani, ez ejtett meg.“ Winkler az intézetbe olyankor jött be a munkásokkal, mikor a dohánykezelés végett a kapuk nyitva voltak.

Mollyné, a kinek újdön született gyermeke 4 hetis korában meghalt „Csongrád megyének sz. k. Szeged várossában 1818-ik Esztendőben Januárius Hónak 28-ik napján tartatott rabokat ítéző Törvényszéke által Házasság törésért még fél esztendei s hetenként 2 napi böjtöléssel vason s közmunkában szenvedendő rabsággal fenytetett.“

22. Copia. „1817-ik Esztendőbéli Sz. Iván Hava 16-ik s következő napjain Szeghváron tartatott T. Nemes Csongrád Vármegyének Rabokat Ítéző Törvény Széke Jegyző Könyvének foglalatja:

C^o Fel vétetett s megvizsgáltatott Nemes Adamovits Mátyásnak, mint Tiszti Feő Ügyésznek és Fel Peresnek, a Szegedi Királyi Fenyíték Házban raboskodó Nemes *Dalmady Mihály* Vladt István, Vétsei Sándor, Áffra István, Vöröss András, Vass István, Győri József, és Balog Ignátz Al-Peresek ellen le folyó Bün-Pere, melyben is

¹) O. 1. 0586/1818.

Ítéltetett:

E jelen lévő Pörbéli Kereset, Nemes *Dalimady Mihály* által azon Királyi Házban indított és Nemes Vladt István, Vétsey Sándor, Affra István, Vöröss András, Vass István, Győri József és Balog Ignácz által folytatott, s kettőztetett lázítás Zendülés és ti. követett káromkodások érdemlett meg fenyítésére támasztatján; minekutána leginkább a K. Betűvel jegyzett Ók — levelbül, négy tanuknak meghitelesített Vallástételeikkel, a keresetbéli lázítás és Zendülés az Al-Peresek ellen tökéletesen bé bizonyosodna, és ezeknek meg czáfolására, valamint a többiekre nézve a Védlő-Tiszti Ügyész által, úgy különösen az első rendbéli Al Peresre nézve, különösen Ügy-védlősége mellett semmi nyomos elő-adások, és helyes mentségek elő nem hozódnának, a panaszlott káromkodás ellenben elegendőképen ki nem világosítódna; — ámbátor ugyan az első-rendbéli Ál-Peres gonosz tette megrögzött és meg átalkodott gonosz indulattyának zabolátlansága, és kárhozatos s ujjabb-ujabb ki nyilatkoztatása tekintetéből tetemesen terheltettne; minthogy azonban valamint a Törvény Szék előtt hitelesen jelentődött, annak némi némi fenyítését, gonosz tettének el-követése után, hevenyében azon Házban, a Zabolátlanokra készült szorosabb és keményebb Tömlő-czözésnek hosszabb ideig történt szenvedésével már tapasztalni kénytelenítetett; — ugyan azon első rendbéli Al-Peres *Nemes Dal mady Mihály most említett szenvedésének büntetéséül való bé számításán felül, gonosz tettének érdemlett büntetéséül, és másoknak is hasznos példájára, ugyan azon Fenyíték Házban Vasban közmunkákban, és minden Héten két napi böjtöléssel kenyéren, vizen, saját tulajdon költségén töltendő még fél Esztendei raboskodó snak el szenvedésében, mint a keresetbéli Láztítás és Zöldülés indítója s kúd-feje meg bíráltattni;* — a többi Al-Peresek pedig, úgymint: — Nemes Vladt István, Vétsey Sándor, Affra István, Vörös András, Vass István, Győri József és Balog Ignácz Gonosz tettek annyiban enyhülvén; hogy az első rendbéli Al-Peresnek lázítására indultának, szintén azon Fenyíték Házban, ugyan azon mód szerint szenvedendő négy egész Hónapi raboskodásának el töltésére, egyenként és egyenlőleg ítéltetni; — végre a keresetbéli káromkodás terhe alól, a bé bizonyításnak hijjánossága tekintetéből mostanság mindnyájan fel oldoztattni. —

Mely ítélet-tétel, valamint az érdeklött Al-Peresek előtt a többször említett Királyi Fenyíték Házban, az illető Tiszttség jelen

léttében, Járásbéli Szolga-Bíró által ki hirdettetni; úgy egyszermind a szükséges rendelkezések megnyerése okáért, a Nagy Méltóságú királyi Helytartó Magyar Tanács eleiben terjesztetni rendeltetett s végvitetett. —

Megobmsta, és ki adá

Horyosi Kárász Miklós

Fő-Nótárius.

In fidem Copiae

Valkovszky Prefectus'

23. A Kónya Julianna teherbeesése 1818-ban.

„Tekéntetes Nemes Vass Vármegyei születésű, Véb Helyiségéből való, 24 Esztendős, nőtlen és ezen Királyi Fenyíték Házban raboskodó Kónya Juliánának önként való vallomása.

Kinek is a vétke gyermek ölés. Büntetése minden héten két napi böjt, minden fél Esztendőben 25 korbáts, vasra és 6 Esztendei Fogságra ítéltetett.

1. Miért hivattatott Hivatalosan ide?
Mivel én mint terhes feladattattam.
2. Hát csakugyan valósággal terhes?
Igen is.
3. Mint történt az?
Én viz-hordásra ki rendeltetem, és a kultsárné egynéhány pillan-
tásokig szemei elől el bocsájtván, raboskodó Gyurákovits Miklós,
a ki akkor éppen az Institutum fűrészeit, tiszteességgel légyen
mondva az Árnyékszék mellett köszörülte, és ezen foglatosságát
a mester emberek szobája előtt folytatta, engemet az Árnyékszékbe
be tsaltt, ott velem közösködött és úgy terhes lettem.
4. Mi által indítatott tovább ezen véteknek el követésére?
Gyurákovits adott nékem 10 frtkat azon biztosításával edjütt: hogy
én tölle nem fognék terhes lenni, és hogy ő, mivel nemsokára
szabadul, tehát rollam szabadságom megnyerése után is mindenkor
gondoskodni fog.
5. Feljelentetett ----- hogy nemcsak a nemrégiben el bocsátatott
Gyurákovitssal, hanem több más férfiakkal is közösködött légyen?
Én, ki vévén Gyurákovitsot, mással senkivel nem voltam, és ma-
gamat rajta kívül, senkihez nem adtam.
9. Hát nem volt é már a kérdésben lévő személy 15 korbáttssal csupán
azon tettért, hogy az Férjfiak tömlöczének udvarában járkál már
meg büntetve és ezen elkövetett vétke nem hányattatott a szemére
eléggé?

Igen is.

1) O. l. 6586 1818.

10. Hogy tehette hát még is a kérdés alatt lévő személy, hogy a törvényekkel, úgy nem különben az Isten és az ő Felsége Kegyelmeivel, a maga újabb vétkének el követése által olly keveset gondolt?

Én elősmereni az én szemtelen és kárhuzatos tselekedetemet, és hogy azon rossz tselekedetemnek pillantásában, mind az Istenről, mind másokról elfelejtkeztem.

-----Bérekasztás.

A fellyebb meg irtt önként való vallomása annak többszöri felolvasása után a kérdés alatt levő személy hitének le tételével is meg erősítette, az alább meg nevezendő Hivatalossan egyben gyűltt Ülésben.

Költ Szegeden, 13-a May 1818.

(Ezen jkv. hiteles német fordításának aláírása.)

Michael Valkovszky

Praefect

Karl V. Aranyszeghy

Controlor.

Michael Dako Corporal, Elisabeth Kleewechter, Beschliesserin. Franz Fodor, Beschliesser, Johan Kalutz, Gefreiter, Thomas Kruslitz, Gemeiner.“

24., A f.-ház igazgatója 1818. december 20-án 313. sz. a. kelt följertesítésében jelenti a helyt, t.-nak, hogy Kassa városi Csernitzky Mihály rab — a ki ismételt lopásokért két fórumon halálra ítéltetett s a kinek büntetése kegyelemből 5 évi, hetenként 2 napon át vizen és kenyeren s évnegyedenként 20 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő f.-házra változtatván 1814-ben utaltatott be s a kire, mivel a f.-házban léte óta már követett el lopást, ezért 1817. január 15-én kelt ítélettel további 6 havi, hetenként 2 napi böjttel szigorított büntetés szabott ki — Bieber János kereskedőnél dohánynyal való munkát végezvén, nagyobb lopást követett el, melyben bűnrészesei Kiewechter Erzsébet kulcsárnő, 8 rabnő és 2 rab.

Az igazgató egyedül lévén, munkával túl van halmozva, ezért a vizsgálatra egy bizottság kiküldését kéri.

A helyt, t.-nak 1819. január 26-án kelt rendeletéből kitetszik, hogy Biebertől a rabok huzamosabb időn át lopogattak s hogy Aranyszeghy elhalt ellenőr Csernitzky rabbal szövetségben volt, valami összeesküvést tervezvén vele és Komjáthy rabbal, Valkovszky igazgató ellen.

A Csernitzky és- társai ügyében hozott első és másodfokú ítéletet egész terjedelmében közöljük:

„1819-ik Esztendei Karátsony Hava 16-kán Sz. Kir. Szeged Várossában folytatott T. N. Csongrád Vármegye Rabokat ítélő Törvény Széke alkalmatosságával.

Nemes Adamovits Mátyásnak, mint T. N. Csongrád Vgye Magistratualis Ord: Fiscalissának, és A. Félnek.

Nemes Hauzer Therezia, Néhai Ns. Hegyesi István Özvegye, Ns. Peck Julianna, Ns. Tóth Susanna és Ns. Szaniszló Ersébet, egyszersmind Csernitzky Mihály, Mohi Rosalia, Sipos AAagdalen, Kónya Julis, Vachmilli Rosalia, Hirman Tháde, Bakus István és Klevechter Ersébetnek, mind Nemtelen, és azon Fenyíték Házbéli Rabok és I. I. I. I. I. I. I. I. I. I. I. I.' ellen lefolyó Biin Pórébe.

Ítéltettett:

E Pörbe fogott Ötödik rendbeli A1 Pörös Csernitzky Mihály Szegedi Kalmárnak Bieber Jánosnak Boltja fel verése és abból 12.000 Ftokat érkülömbféle Portékák ki rablása a többi A1 Pörösök pedig ezen rablásnak tudománya s egyét értése, a lopott holmikból részesülése és egy Szóval azoknak Orgazdasága felől vádoltattván; minthogy Csernitzky Mihály Rabnak E. és E. E. alatt lévő Saját vallomásaiból úgy az A. Betű alatt kezén talált és Jegyzékbe vett Partékáktól nyilvánosságosan ki sülne, hogy ezen Rab hamis Kultsokkal és pedig a legnagyobb vakmerőséggel Nappali Déli Órákban, Káros Bieber Jánosnak Kalmár Boltját felnyitni, abból több ízben sok rendbéli Portékákat kilopni és azokat rész szerint Magánál Megtartani, részszerént pedig az A1 Peresek közül némellyeknek majd pénzért eladni, majd ingyen ajándékozni mérészlett ötét á Kérdéses Bolt Felverésnek és ki Rablásnak bűnében megmarasztaltatni.

Molli Rosália 6-ik Ns. Peck Julianna 2-ik és Ns. Hauzer Theresia 1-ső rendbéli A1 Pereseknek F. H. és G. alatt foglalt önkényes, úgy nem különben a többi A1 Pereseknek is vallásaik öszve egyeztetéséből és Nálluk B. és C. szerint találtatott Portékákból pedig ki tetszvéen, hogy ezen 3. rendbéli A1 Peres Csernitzky Mihály Rablóval különös Barátságban, Szövetségben s egyet értésben lévén, annak gonosz tette felől igen is tudósok voltak és hogy ötét, annak idejében fel sem fedezték, sőt az elrablót holmik nevezetes részének hol pénzen, hol ajándékban történt átalvétele által, a béli gonosz tettnek folytatására inkább s inkább buzdították, azért ezen 3. Rab Személyt a Kérdéses rablás Orgazdaságának vétkében megbíráltatni.

Hasonlóképpen, ámbátor ugyan Klevechter Erzsébet 12-ik rendbéli A1 Peres ellen a béli rablásnak tudománnyá és Szánt Szándékos Palástolása Sehonnan bé nem bizonyosodna, mivel

¹⁾ A tizenkét I. betű tizenkét alperest jelent. Az I. betű az Incattus szó rövidítése, a mi vádlottat, alperest tesz.

mindazonáltal önn Sub 2. foglaltt Vallása szerint, Csernitzky Mihály egyenes rablótól Két Kendőt ajándékban Molli Rosália Fő Orgazda Asszonytól pedig egy Szoknyát 15. Ftkért, egyenessen Asszonyi Kultsárné Hivatalja ellenére, az illető Fenyíték Ház Tisztségének tartozó bé jelentésnek el mulasztása mellett, által venni bátorzkodott, Ötét is vétkes tselekedetnek elkövetésében találni.

Ellenben Szaniszló Erzsébet 4-dik Vachmilli Rosália 8-dik és Sipos Magdolna 9-dik A1 Peresek ellen; a Kérdéses rablót holmikból tudományos részesülése, sehonnan ki nem sülvén, Tóth Susanna 3-dik, Kónya Julis 7-dik Hirmann Thádé 10-dik és Bakus Istvány 11-dik A1 Peresek ellen "pedig a béli tudomány egyedül tsak gyanitódván, azonban tökéletesen azon okból bé nem bizonyosodván mivel a minte Pörnek Folyamattýából és jelessen az l-ső s 2-dik Számmal jegyzett bizonyságokból ki tetszik, Csernitzky Mihály rablónak a Fenyíték Ház Udvarában majd nem egész Esztendő alatt Munkaiodó Cs: Kir: Dohány Szedő Hivatal körül nevezetes napi bérnek fizetése mellett nem tsekély bérnek Szerzésére alkalmatosság nyujtodván, könnyen elhitethettettek, hogy a Nékiek rész szerint általa, rész szerint a fent érdeklert 3. Orgazda Asszonyai által, ajándékba, vagy pénzért adott holmikhoz igaz úton juiott ezen tekintetből tehát Tóth Susannát, Kánya Julist, Hirmann Thádét és Bakus Istvánt a tökéletes Próbáknak hijjánosságából mostanában fel oldoztattni; Szaniszló Erzsébetet, Sipos Magdolnát és Vachmilli Rosáliát pedig egészben ártatlanoknak ítélni.

Mivel pedig a Keresetbéli rablásnak és Orgazdaságnak el követői jelessen Csernitzky Mihály 5-ik rendbéli Alperes, az ezen alkalmatossággal elő adott, és ide aiá mellékeld hiteles oklevél szerint ugyan tsak általa végbe vitt előbbeni nevezetesebb Tolvajságok tekintetéből, a Törvény Rendelésénél fogva már két Ízben még érdemlert, és megítéld haláltól egyedül Királyi Kegyelem által felmentettvén, minekelötte a Kir. Fenyíték Házban ki szabott raboskodása idejét ki töltötte volna; azon legnagyobb Kegyelemnek legvakmerőbb és leg botrán koztatóbb Megvetésével ismét hasonló gonosz tette vetemedni; úgy Molli Rosália 6-dik rendbéli A1 Peres is, a ki hasonló képpen halált érdemlő általa eszközölt Gyilkosság miatt egyedül a Kegyelem úttýán nyerhette meg gonosz életének további Folytatását, A 10. Esztendeig rendelt Kemény büntetése alatt jobbulása helyett az említett Csernitzky Mihály megrögzőtt, és javulhatatlan Gonosz tévővel Szoros Czimboráskodásba állván, annak világos egyet értője, és Orgazda Asszonya lenni Semminek sem

tartotta, Maguknak ujjonnan megérdemlett Törvényes büntetésül, Másoknak pedig szükséges rettentő például, mind a kettőt a jámbor élők között, Csernitzky Mihályt ugyan az Akasztó Fán, Molli Rosáliát pedig Hóhér Pálóssá által ki végeztetni.

Nemes Peck Juliannát azonban, minthogy ő Csernitzky Mihállyal éppen olly Szoros Szövetségben, a mellyben Molli Rosália volt nem taláztatott a mostani raboskodásának ki állása után ujj

3. úgy Ns. Hauzer Theresiát ezen tekintetből, mivel, ámbátor ugyan későbbben, mint sem tudománya volt, és a mint Perbéli környül állásokból ki tetszik, nem egyenessen megjavulni való Szándékból hanem az előbbeni két Czimborás Társaival, és Csernitzky Mihály Fő rablóval közbe jött egyenetlenségből, s visszálkodásból, következendőképpen Aszszonyi boszúállásból, a keresetbéli gonosz tettet fel fedezte, minthogy, mindazon által tsak ugyan ezen fel fedezés után jött a keresetbéli gonosz tétel világosságra, azért ezen környül állás könnyebbitésére méltán szolgálván, az ő mostani rabságának ideje után, 1 egész Esztendei Vasban Közmunkán, és Hetenként két napi egyedül Kenyér s viz mellett való Bőjtöléssel töltendő raboskodásra, az illető Jurisdictioknak Tömlötzeiben egyenessen azon okból ítéltetni, minthogy a Pörnek folyamattya alatt elegendő képpen kivilágosodott, hogy a Szegedi Kir: Fenyíték ház Intézetnek fennt lévő Mostani belső elrendelgetése, az ő üdvösséges Czeljával ellenkezőleg nem tsak a szükséges Javításnak eszközésére elégtelen, sőt inkább ottan is ujjabb nevezetes gonosz tetteknek elkövethetése alkalmatosság nélkül nem szükölködik.

A mi pedig Klevechter Erzsébetet, azon Fenyítő Háznak Kulcsárnéját és 12-dik rendbéli A1 Perest illeti, tekintvén egy részről 70. Esztendős agg korát; más részről pedig Csernitzky Mihálytól és Molli Rosáliától rész szerént ajándékban, rész szerént pénzért meg, és által vett tsekély értékű holmiknak tolvajlott voltta tudományának ellene Dé nem bizonyosodását, Ölet ugyan minden Testi büntetés alól feloldoztattni, a béli Kultsári, vagy a Fenyíték Háznál ezentül akár melly legkissobb szolgálatnak viselésére is mindazonáltal alkalmatlannak találni.

Végre Bieber János Károsodásának mennyisége s megtérítésére nézve ámbátor ugyan nevezett Bieber János a CC. alatt lévő Bizonyítványnak bővebb meghitelesítésére e Törvény Szék előtt illető Kereskedésbéli Inventáriumait elő mutatván, azoknak öszve egyeztetése ereje mellett is a Boltjából Csernitzky Mihály 5-dik rendbéli A1 Peres által eltolvajlott holmiknak valóságos Árrát könnyen 12.003 Fkra határozná és arra hitét is ajálván

annyinak megtérítését továbbá is sürgetve; még is, mivel a Nékie tett Kérdésre annyira csak könnyen, és így nem éppen bizonyosson határozott kárnak okozóját Csernitzky Mihály 5-dik rendbéli A1 Perest csak azért gyanítaná, minthogy a Boltjából, két Esztendő elforgása alatt, luizomosson történt több rendbéli Lopások ellene reá világosodnak; e jelen büntető Pörben mellynek természete szerént meghatározott valóságos tudomány valamint a rablóra, úgy a kárnak mennyiségére is kívántatik, sem egyik, sem másik tekintetben hitre nem botsájtathatott, és annál fogva Csernitzky Mihály 5-dik Molli Rosália 6-ik Ns Peck Julianna 2-ik és Ns Hauzer Therezia 1-ső rendbéli Rabokat a követelt egész kárnak okozása felől legterhesebb gyanú alatt marasztaltatni ugyan, mostanában mégis egyedül csak azon holmiknak és Portékáknak a mellyek vagy Nálluk találtottak, sub. Cz. B. C. és EE. vagy pedig Vallomásaik szerént általuk által vétettek, és rész szerént elhasználtattak, rész szerént másoknak elhasználtatni odattattak, vissza adására és meg térítésére oly formán egyetemben köteleztetni, hogy a mellyek saját Természetükben meglévén, azon Károsnak már vissza odattattak, az éránt az Ítéletig tölle megkivántt, és kiadott *Rever álisnak* kötelezése aló! ezennel fel mentetik, a még kézhez nemvetteket pedig A1 Szolga Biró Kárasz Benjamin előtt leendő bé-bizonyítás után vissza vehesse, végre a mellyek természetüén vissza nem kerülhetnek, azoknak ugyan csak azok Szolga-Biró elátt bé mutatandó, és hitelesen megbizonyítandó Ára nékie juttatasson, mellyre nézve nevezett Szolga Biró a megítélt 4. rendbéli Raboknak a Fenyíték Házban találandó minden némű Vagyonyaikat azonnal köz Kótya vetyén eladandja és a bé jövendő Sommát további Rendelésig, a Fenyíték Ház Pénz Tárjába le tévén, Jelentését é Törvény Szék eleibe terjesztendje.

Egyébb aránt Káros Bieber Jánost ezen úton, meg nem ítéltető követeltt többi kárának tekintetében valamint a megítélt A1 Peresekre; úgy a D. D. alatt foglaltt Folyamodása szerént a szükséges rendes Felvigyázásnak elmulasztása miatt, bé panaszlott Fenyíték Házbéli Tisztségre nézve is, Magányos Polgári Útnak követésére utasítottatni, és az ezen ítélet által feloldozott többi A1 Pereseknek Zár alá vett saját Javait ugyan csak a fennt megnevezett Szolga Biró által, az alól ki vétetni és vissza adatni.

Ki adta Bene Antal Fő Jegyző.

Copia
2693.

Sacro Cooreo Apotico Mattis Domini Dni Clementissimi Nomine Universitát! Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum, & Nobilium Cottus Csongrád hisce bgne intimendum. In Processu Criminali Fiséi sui Magistratua'is isthic una cum sententionalibus Curio Regio advoluto díctatam Michaeli Csernitzky ic Rosalío Molli e capite gravioris Furti aliorumque reatum per omnia Fora mortis paenam e peculiari gratia & Clementia Cooregia b. relaxatam haberi substitura Michaeli Csernitzky *Decent amwrum*, Rosalío autem Molli *Odo annorum* captivitate, per utrumque in graribus Compedibus & laboribuspublicis penes biduanum singula hebdomada in solo pane λ. aqua tolerandum Jejunium additis ^{M.i} ordin. *lcase* 30. Baculorum «fc 2.^u ord. *Incase* totidem Scuticarum ictibus, semestraliter infligendis exigenda; Caeterum Cottui Csongradiensi committi: ut Processum hunc post procuratam effectuatorum effectuationem Regio Lottli Consilio cui de positivo altmo Jussu Regio Investigatio observatorum ex Processu hoc in Domo Correctoria gravium disordinum et soluto disciplina instituenda una committitur, transmittere neverit. Datum in Imperiali Urbe Vienna Austriae die 23. Mensis Februarii anno 1821. Princeps Franciscus Koháry mp. Adanius Kelcz mp. ad bgnum Sacro Cooregio et Rio Aptco Mattis mandátum. Josephus Stettner mp. Coli, cum original!
per Antonium Benes Cotti Csongrád Jur. Ord. Notar.“

Ide vonatkozik Kárász Miklós fölügyelő-alispánnak a f.-házban észlelt visszaélésekről 1821. július 5-én tett jelentése, mely szerint:

a pörbeli megejtett vizsgálat alkalmával megállapított, hogy

1., Csernitzky Mihály rab az egész kereseti idő alatt az igazgató szolgálatában lévén, se nem szabad, se nem illő módon őrizet nélkül csavargóit, ebből keletkezett a pörbeli rossz cselekedete.

2., Hogy Csernitzky Mihály az elhalt Aranyszeghy Károly ellenőr által pénz és ajándékok sarczolásá által a pörbeli rossz cselekedetek elkövetésére némileg kényszerítettett.

3., Hogy Molly Rozália rabnő csaknem az egész pörbeli idő alatt, a míg a gyermekágyasság nem akadályozta abban, az igazgató szolgálatában lévén és szintén szabadon járkálván, nevezett Csernitzky Mihálylyal beszélt és barátkozott.

4., Hogy a pörbeli gonosz tett hosszú ideje és a pörbeli lopások szakadatlan volta és a czimboraság folytonossága a köteles örködésnek és az előszabott vizsgálatoknak hiányát tagadhatlanul tanúsítják.

1) O. 1. 9323 1821.

2) O. 1. 18758 1821.

25., „1819-ik esztendőben Bóit más havának 31-ik napján Ns. k. Szeged városának Tanátsi ülésekor.

1192. Minthogy a Fenyíték Házi Rabok kénye kedvükre e városban kodorogni tapasztaltainak, Ház verések, Tolvaiságok történnek melyre többen hódítgatnak, azon Háznak Tisztsége meg kerestetik, hogy efféle szabad ki bocsaitatást tiltsa, egyéb erant hirdetni végeztetik, hogy efféle Rabnak menedék helyet senki sem adjon, vélek ne tzimboráskodjon s legkissebbet is tőlük ne vegyen.“¹

26., A szabadjára engedett Komjáthy Károly rabbal való szabálytalan bánásmód ügyében megejtett „tiszi nyomozásról“ kiállított okmányt s a helyt, tanácsnak ez ügyben kiadott rendeletét ide iktatjuk:

1., „1819-ik Esztendő Februárius Hónap 5-ik Napján T. Tokaj Várossában Komjáthy Károly Rabnak a' Szegedi Fenyítő Házban miképpen lett tartásáruul tétetett e' következő

Tiszti Nyomozás:

Első Tanú Nemes Marheides Károly Tokaji Lakos, 34 Esztendős meg eskettettvén vallyá, hogy a' midőn a' multt 1817-ik Esztendőben két, vagy három ízben Szeged Várossában meg fordultt, akkoriban minden izbeli ott mulatásai alkalmatoságával látta a' Fenyítő Házban akkor Raboskodó Komjáthy Károlyt számtalan ízbe az Úczán minden vas és Felvigyázó nélkül Gavallérossan sárga bőr Nadrágba, rövid Spenzlibe, és paszomántos Muszka módi Sapkába fel öltözve kedve szerént sétálni.

Második Tanú Vásárhelyi Lajos, Tokaji Lakos Kereskedő, 29 Esztendős meg eskettettvén vallyá, hogy a' midőn az elfolytt 1817-ik Esztendőben elsőben Május, az után pedig Junius Holnapokban Tokaji Lakos Kund Pál Urnak mint Principalissának dolgaiban Szeged Várossában meg fordultt volna, ezen ott mulatásai alkalmatoságával látta két Ízben az oda való Fenyítő Házban akkoriban Raboskodó Komjáthy Károly Rabot a' Tisza Partján mindenkor, más más a' Tanú előtt esméretlen Úri forma Emberekkel minden vas, és Felvigyázó nélkül kedve szerint sétálni.

Harmadik Tanú Molnár József, Tokaji Lakos, 31 Esztendős, meg eskettettvén vallyá, hogy a' mint 1817-ik Esztendőben Mártius Hónapnak 18-ik Napján Tokaji Lakos Kund Pál Urnak Hajóival Szeged Várossában meg érkezett, és ugyan azon Napnak dél utánni Órájin a' Kormányossal a' Tisza Partyán, a' Ser Ház Úczában lévő Hárem Fejsze nevezetű Kortsmában el mentt s' ottan mulatott volna, ez alatt megjelenvén azon Kortsmában az oda való Fenyítő Házban akkoriban Raboskodott Komjáthy Károly is, 's a' Tanút meg szállította, hogy honnan való lenne, mellyre a' Tanú meg mondván, hogy

¹) Szeged v. 1. 1819. sz: 1192.

Tokajból való volna, Komjáthy Károly erre azt a' kérdést tette, hogyha nem csmerné é ötét ki légyen, erre pedig a' Tanú, hogy nem esrrerné, felelvén, ezen felelettyére Komjáthy magát a' Tanú előtt e' képpen nyilatkoztatta ki, én vagyok, úgymond, az a' hires Komjáthy, a' kinek talánn halhatta az Ur híret, most itt vagyok a' Szegedi Fog Házban, de rajta a' Tanú sem Vasat, sem más egyéb Rabi jegyet nem látott, ekkor, a' mint ki tanulhatta, véle volt a' Várbéli Kultsár, a' kinek Komjáthy egy meszely Veres Bort vett, mellyet el-keltvén a' Kultsár, azzal onnan el sétáltak, elől Komjáthy utánna pedig a' Kultsár mint egy 10 Lépésnyire menvén; — annak utánna pedig az akkori nehány napi ott mulatása ideje alatt látta a' Tanú több ízben a' nevezett Komjáthy Károly Rabot hol a' Kulsárral, hol pedig a' Várbéli Káplánnal szabadon sétálni; végre pedig a' midőn éppen a' Tanú Szegedről ki akart indulni, látta Komjáthy Károly Rabot kék Nadrágban, veres bársonyos stafér··ral, és Anssloggal készüld setét kék Spenzliben, ugyan olyan színü három ujnyi paszomántos arany rózsás Első Ferencz Nevével ki varrott Sapkában, az oda való Sóo-Háztul magába tsupán egyedül minden Vigyázó nélkül a' Vár felé menni.

Költi mint fellyebb.

Huszner János

fősz. Biró

Kozma András
fő Eskütt.¹

Nem voltak ám ezek alaptalan vádak kitűnik ez abból is, hogy Komjáthy Hauszenblasz szegedi kávésnak enni és inni valókért 1208 frt 12 krral maradt adósa. Hauszenblasz panaszt tett az udv. kancz.-nál kérvén, hogy miután Komjáthy nem fizet, követelésének megfizetésében az igazgató marasztaltassék el.

Az igazgató tagadta, hogy azon ételek és italok kiszolgáltatására engedélyt adott volna. Az udv. kancz. tehát Hauszenblaszt — ezen rab sorsához képest mértéken túl való és rabnak nem konvénialó, gondolatlanul és vigyázatlanul kiszolgáltatót élelemért támasztott követelésével a rendes por útjára utasította 1821. április 20-án kelt válaszában.*

2., A helyt. t. 1819. november 2-án 30757 sz. a. kelt rendelete:

„A Matis Imre, Komjáthy István, Csernitzky Mihály és Komjáthy Károly rabok által az igazgató ellen emelt vádak érdemében Csongrád megye első alispánja részéről ide fölterjesztett vizsgálati iratokból kiderülvén, hogy az igazgató a kihágást elkövető rabokat a vár árkával szomszédos egészségtelen lyukba bezárni és ott egészségüknek ártalmára hosszabb ideig tartani és sanyargatni szokta, valamint hogy a Komjáthy Károly által az elhalt Aranyszeghy Károly ellenőr egyetértésével elkövetett kihágás az igazgató fölügyelete és köteles

¹) O. l. 18583/1819.

²) O. l. udv. kancz. 10038/1820. és 4639/1821.

körültekintése fogyatékoságának s gondatlan hiszékenységének tudandó be, mivel végül az igazgató Kozma Károly rabnál a neki előszabott nyugvását a bírói ítéletek ellenére katonavassal helyettesítette, Hirman rabot az ítéletileg rendelt békó nélkül engedte járkálni, az ismételt súlyos bűnök miatt 5 évi bilincsből és munkában kitöltendő fogságra ítélt Komjáthy Károlylyal pedig ezen Ítélet ellenére nemcsak, hogy enyhébben bánt, hanem őt börtön helyett szobába tette és ennek költségesebb kijavítását és elkészítését megengedvén, adóságcsinálásra alkalmat adott neki — a kir. helyt, tanács ennél fogva az igazgatónak komolyan meghagyja, hogy mivel a nevezett első alispán jelentése szerint a várarkával szomszédos hely, a hová a kihágó rabokat büntetésből bezárni szokták fölötte nedves voltánál fogva egészségtelen, jövőre raboknak oda való bezárásától tartózkodják, a nagyobb bűnök vagy büntettek eseteit pedig, a melyek bírói vizsgálatot vagy büntető igazságszolgáltatást igényelnek, bárminő visszaélések megelőzése végett, Csongrád megye első alispánjának, mint ezen intézet fölügyelőjének jelentse be. És mivel az igazgatónak tiszténél fogva kötelessége úgy az alája rendelt egyének, mint a gondjára bízott rabok mindnyájának cselekedetére ébren vigyázni, a tudomására jutott hibákat és fogyatkozásokat helyrehozni és a jó rendet az intézetben minden lehető módon fönntartani, és így ha tisztében jól járt volna el az elhalt Aranyszeghy Károly ellenőrnek Komjáthy Károly rabbal való egyetértését is észrevenni és a részére kiadott utasítás szabályai szerint megakadályozni lehetett és kellett is volna neki — ezen büntetésre méltó gondatlansága ezennel a legszigorúbban megrovatván azon igazgatónak meghagyatik, hogy — — — gondja legyen arra, hogy minden az intézetbe beszállított rabbal a kiknek az írás megtiltandó sőt a kiktől írószereik is elveendők, az ítéleteiknek szigora szerint bánjanak — — — mindenkéül pedig a súlyosabb bűnök gonosztevőit vagy az olyanokat, a kik előéletüket tekintve javulásukhoz semmi vagy csekély reményt nyújtanak, mivel a mások romlásán szoktak munkálni, ne merészelje semmi magán-szolgálatra alkalmazni, sem azoknak mások által arra való alkalmazását megengedni, és megelőzés céljából a mi már gyakrabban botránkozást okozott a raboknak másneműekkel való minden társalgást gondosan akadályozzon meg, végül általában magát a legfelsőbb helyen előszabott utasításokhoz szabályszerűen alkalmazván és a rabokkal való minden bárminő kifogásra vagy panaszra okot szolgáltató bizalmasságot úgy maga kikerülvén, mint alárendeltjeinek a legszigorúbban megtiltván, azon intézet kitűzött céljára, jelesen mindenik büntettes fenyítésére és javításába szorgalmasan közreműködjék.¹— —

¹) O. 1. 30757/1819.

XIII.

ISTENI TISZTELET VALLÁSI és ERKÖLCSI OKTATÁS.

A vallási gyakorlatra s a lelkész teendőire nézve az utasítások tüzetesen intézkednek.

Lássuk először az 1803. november 20-án 21442. sz. a. kiadott Utasítás intézkedéseit.

Hatodik pont

1 §.

Mivel f.-házba az Isten és emberek iránt tartozó kötelességeikről megfélemedett embereket szokás küldeni, mindenek fölött szükséges, hogy a büntetéseket a buzgó és fáradhatatlan lelki pásztor a hit és vallás elemeire oktassa és a gyónás és áldozás szentségeivel legalább minden hónapban való élésre rászorítsa.

2 §.

A lelki pásztor a ki alkalmatosság hiányában a f.-házon kívül a zárdában lakik, legalább minden vasár- és ünnepnapon szent misét szolgáltat a házi kápolnában és üdvös szent beszédet mond, a szent mise meghallgatására fegyveres örök kíséretében (a zsidók kivételével) az összes büntettek megjelennek, a szent mise olvasása alatt az előszabott énekeket éneklük. Délben pedig a kápolnában a minden szentek litániáját mondják, egyébiránt az Isteni tiszteleten úgy az igazgató, mint az ellenőr és a többi alárendelt mindig jelen vannak, részint hogy a büntetteknek jó példával járjanak elül, részint pedig, hogy a köteles rend és a hely szentsége tiszteletben tartassék.

3 §.

Reggel, mikor a büntettek a hálósobákból a műhelyekbe mennek, főnhangon öt Miatyánkot és Ave Máriát, valamint Hiszekegyet mondanak és ugyanazon imákat este a hálósobában elimádkozzák.

4 §.

A lelki pásztornak mindenek fölött ajánltatik, hogy a műhelyekben és kórházban levő büntetéseket gyakran látogassa meg és őket pásztori nyájasággal a bűn megutalására és kerülésére s az erény követésére annál inkább ösztönözze, mivel bizonyosabb, hogy a kiváló buzgalom, a tanítás kellemes módszere és a rabokkal való keresztényies bánásmód az ők javítására legtöbbet tesz.

Az 1806. augusztus 12-én 15875. sz. a. kiadott Utasítás idevágó intézkedései ezek:

A lelki pásztor vagy lelki gondozó magából az állásának természetéből kifolyólag végzi papi kötelességeit, ennél fogva, hogy a házi kápolnában főképen vasárnap és ünnepnapokon szent misét szolgáltasson, hallgatóihoz alkalmazott szent beszédet mondjon, hogy kiszolgáltassa a szentségeket és a haldokló katolikusokat az egyház rendelete szerint a haldoklók segélyével lássa el, az az ő sajátlagos tiszte. De ezen kívül is a szerencsétlen rabok javításához az ő munkája sokban hozzájárulhat, kiváltképp ha példás és szelíd életmódjával és magaviseletével előbb azok becsülését, azután bizalmát megnyerte, akkor azután bizonyára egyikre nézve sem fog hiányozni az alkalom arra, hogy a rabok leikébe a vallás kiapadhatatlan kútfejéből az erény, szeretet és vétektől való irtózást belecsepegtesse.

22 §.

A vallás gyakorlásáról.

A házi kápolnában minden vasárnap és ünnepnapon szolgáltatandó mise-áldozaton, nem különben a szent gyakorlatokon nemcsak az összes raboknak, egyedül a zsidók kivételével, hanem a ház föllebvalóinak is, a jó rend fönntartása és példaadás okáért jelen kell lenniök. Délben a mindenszentek litániáját kell elmondani, minden évnegyedben pedig a katolikus rabok a töredelem szentségében és a szent áldozásban részesítendőök. Ezenkívül úgy reggel mint este a hálósobákban fönnszóval való imádkozásra utasítatnak.

A zsidókról azt jelentette az igazgató 1798 aug. 29-én¹ a helyt, tanácsnak, hogy imádságukat úgy mint a többi nem katolikusok a szabályok szerint csöndben kell hogy elvégezzék. A többi nem katolikus raboknak- lelkészük évenként a húsvéti ünnepen úrvacsorát ad.

Az erkölcsi oktatásra nézve ... a mint a Rabok czímű fejezetben a büntetés végrehajtásánál láttuk ... a helyt. t. 1808-ban azon intézkedést tette, hogy azok, kik atyjuk akaratából csak is javulás czéljából küldettek a — — — f.-házba a raboktól különválasztandók — — és úgy intézendő, hogy ezek erkölcsös olvasmányok vagy a lelkészekkel való gyakori beszélgetés által a jó és tisztességes életre való vágyakozásnak, múltjukat megbánván, megnyerhetők legyenek.

¹) Szeged v. I.

Már mint a helvét és ágostai hitvallásunknak.

XIV.

E G É S Z S É G Ü G Y .

I.. Utasítások, rendeletek,

A szegedi f.-házra vonatkozó adataink leghézagosabbak az egészségügyet illetőleg. A mi kevés ezt érdeklő följegyzés találtatott, azt mind közöljük az alábbiakban, idézván mindenek előtt:

I. az 1803. novemb. 20-án 21442. sz. a. kiadott s okmánytárunkban teljes szövegével fölvett — latin nyelvű — Utasítás¹ idevonatkozó intézkedéseinek magyar fordítását:

„5-ik pont, 6 §.

Hogy a tisztaságra, mely az egészség fönntartására legtöbbet használ, úgy a hálósobákban, mint a munkatermekben gondosan fölügyeljenek föltte ajánltatik, mely célra amint a rabok reggel a hálósobákból a munkatermekbe mennek, az ablakokat kinyitván és friss levegőt bocsátván be, a hálósobákat az e célra alkalmazandó rabok gondosan kitarítják.

7 §-

Azoknak, kik magukat engedelmeseknek tanúsították és javulásuknak nyilvánvaló bizonyítékát szolgáltatták, meg lehet engedni, hogy vasárnap és ünnepnapokon rendre és mindkét nemű rabok külön, friss levegő szívása és mozgás-tétel végett az udvaron és kertben sétálhassanak²

8 §.

Ha valaki betegségbe esik, erről értesülvén az orvost mindjárt el kell hívni s a kórházba szállítani, az orvos rendeletére adandó ételekre és a szükséges beveendő orvosságokra kiváló gond fordítandó, magától értetvén, hogy a beteg-állapot tartama alatt a testi büntetés alkalmazása s a böjt-büntetés is, melyet különben az ilyen beteg rabnak az ítélet tartalma szerint meghatározót időben ki kell állani, egészségének teljes helyreállításáig elhalasztandó.“

II. Az 1806. augusztus 11-én kiadott 15875. számú és külön fejezetben teljtartalmúlag közölt Utasítás³ egészségügyi intézkedései:

¹)O.l.

²) Kertje azonban az intézetnek — az igazgatóén és ellenőrén kívül — nem volt Litassy igazgató 1810. május 6-án kelt jelentése szerint, melyben javasolja, hogy a kaszmáták és a Tisza között levő sáncz és annak árka kertté alakíttassék, a hol a rabok számára zöldséget is lehet aztán termelni. O. l. 10406/1810.

³) Szeged v. I.

7 §.

Az orvostól.

„A ház orvosa minden jövevény rabot gondosan vizsgáljon meg, hogy vajjon nincs-e annak valamely testi fogyatkozása, mely őt nehezebb munkára alkalmatlanná teszi, vagy valami ragályos betegsége, melynél fogva a fertőzés megakadályozására a többiektől elkülönítendő. Különösen vigyázzon aztán arra, nehogy valamely ragálylyal fertőzött egyén, mielőtt attól teljesen megszabadulna, többi társai közé menjen; a miért ha csak gyaníthatnák is, hogy valaki a betegeknek volt, azt intézkedés-tétel végett az igazgatónak titokban föl kell jelenteni; Továbbá a mikor csak hívják, minden késedelem nélkül jelenjék meg és minden beteghez, a meddig és a hányszor a betegség megkívánja, pontosan menjen el és a szükséges rendelkezéseket tegye meg. A betegségek különféleségéhez képest hívja el és pedig saját költségén a seb-orvost vagy bábát, végre a betegnél halál-veszélyt észlelvén, gondoskodjék a lelki pásztor idejében való elhívásáról, nem felejtván, hogy a szerencsétlen emberek ezen osztályán, a mely vaktság vagy lelki mardosás által gyötörtetik, egyébbel, mint a vallás vigaszával segíteni nem lehet.

. 13 §.

— — Magától értetvén különben, hogy tartós betegség ideje alatt, az egészség teljes helyreálltáig, a testi büntetés végrehajtásától vagy a kegyesen és vizen való böjt megtartásától (a rab) fölmentendő.

17 §.

A tisztaságra, mely az egészség fönntartására nélkülözhetetlen, úgy a háló- mint a dolgozó-börtönökben gondosan kell ügyelni, miért is azok naponta a rabok által szorgalmasan kitisztittatnak és az ablakok kinyitvatván friss levegővel töltenek meg.

20 §.

De hogy az engedelmes, munkás és jó példájuk által magukat másoktól megkülönböztetők az ők és mások ösztönzésére még is buzditassanak, az igazgató az ilyeneket azon kedvezményben részesítheti, hogy vásár- és ünnepnapon rendre és a különböző nemű rabok elkülönítve, mozgás-tétel végett az udvaron és kertben sétálhassanak ----- “

III. De ezen két Utasítás kibocsátását megelőző időben is, ha a büntetés súlyosbítására ítéletileg kiszabott testi-fenyítés vagy bilincs-viselés az illető rab egészségére károsnak mutatkozott, az orvos bizonyítványt állított ki erről s azt az igazgató fölterjesztette további intézkedés végett.

Így történt az 1787. márczius 1-én, mikor az igazgató kérdést intézett a helyt, tanácshoz az iránt, hogy a pálczacsapásokra ítélt, de a mellékelt be-mutatott orvosi lelet szerint annak elszenvedésére nem képes Zahn György rabnak ezen büntetés elengedhető-e vagy pedig más testi büntetésre pl. börtre átváltoztatható-e? Az orvosi lelet szerint nevezett rab lágyék-sérvben szenvedett.

Schertzinger Katalin férjgyilkosság miatt 2 évre és évnegyedenként 25 korbácsütésre ítélt rabnót, kérésére és 2 orvos s 2 seborvos bizonyítványára — mivel vért köpött — a korbácsütések alól egészsége helyreálltaig az udv. kancellária 1795. decz. 3-án fölmentette.

1803. szeptemb. 2-án az udv. kancellária megengedte¹ a Németh Mihály kérésére, hogy Ferencz nevű fia, a ki több pécsi diák társával együtt súlyos kihágás miatt ítéltetett el 1802-ben, ha beteg vagy sebes a lába, akkor meggyógyulásáig a békóvas viselése alól fölmentessék. Egyszersmind utasítást adott arra nézve is, hogy úgy Némethnek, mint a többi diákoknak engedessék meg, hogy munkaidőn kívül tankönyveket olvashassanak.

1813. novemb. 20-án Barbarczy Imre Csongrád megye első alispánja, a ki a f.-ház fölügyeletével volt megbízva, a következő levelet intézte magyar nyelven az igazgatóhoz.-

„Vévén a Tisztelt Praefecturatusnak Haraszti Károly Rab eránt való jelentését, minthogy Sobay Doctor ur irás béli Bizonyítvánja azt mutattya, hogy nyavalás állapotja végett a Nagy Vasokat el nem szenvedheti, szükséges ötét továbbis katona vason tartani, ellenben a T. Királyi Táblának nyilvános Ítélete ellen én ötét attul fel nem oldozhatom, hogy egészsége vissza tévén közmunkára alkalmaztasson.

Szegvár 20-dik 9-ber 1813.“

Ha tehát nem csak arról volt szó, hogy az ítéletnek a büntetés súlyosbítására vonatkozó valamely intézkedése, illetőleg annak fogatosítása ideiglenesen elhalasztassék, hanem arról, hogy azon intézkedés nem hajtható végre: annak megváltoztatására egyedül az ítélelhozó bíróság tartatott illetékesnek. Példa erre Borsód vármegyének az alábbi magyar nyelven hozott ítélete.^J

„Copia. Felső Császári etc: Nagyméltóságú etc.

A hozzánk múlt 1826. Esztendőbeli Karátson Hava 19-kén 31654 sz.

a. érk. felső Rendelés szerint, a szegedi Fenyítő Ház Tisztsége, arról tévén jelentést, hogy büntetését ott Szenvető Rabunk Morgó Demeter az ítélet által meg szabott 425 vesző ütéseket, testi fogyatkozásai miatt ki nem szenvedheti; minekutána a múlt 1827-k Esztendőbeli Szent Mihály hava 26-án 3130 sz. a. tett felírásunk folytában Nemes Csongrád Vármegye által hozzánk

1) O. 1. 21408 1803.

2) Szeged v. I.

3) Szeged v. 1.

meg küldött s alázatosan ide rekesztett tellyes hitelességű Aktákból úgy látjuk: hogy Morgó Demeter Rab, a vesszővel való verettést, élete veszedelmezése nélkül ki nem szenvedhetvén, a büntetés változtatásának szüksége esete forog fen; a Fő Méltóságú Királyi Curiának reánk nézve sinor mértékül szolgáló azon ítéleti példája szerint, mellynek 30 pálcza, vagy vessző ütések ugyan annyi, vagy is egy pálcza, és vesszőütést, egy napos tömlötzel egyenlőké tevének, Morgó Demeter Rabnak 425 vessző ütésekbeli büntetését 425 napos rabságra ezennel által változtatván Felséges Császári Királyi Fő Herczegségedet és a Nagy Méltóságú M. Királyi Helyt. Tanátsot mély tisztelettel arra kérjük, hogy fellyebb érdeklött Bírói határozásunknak, a szegedi fenyítő ház Tisztsége által tartozolag leendő végre hajtását, elrendeltetni kegyesen méltóztasson.

A kik egyébiránt kegyelmében s kegyességeikben alázattossan ajánlottak, mély tisztelettel maradunk.

Költ az 1828-ik Esztendőben S. Iván havának Tizen hetedik napján Miskoltzon tartatott Törvényszékünkől.

Felséges etc. Nagy. Méltóságú etc.

alázatos engedelmes szolgálói
Borsód vármegyének Törvényszéke.“

Erre a helyt. t. 1828. augusztus 12-én elrendelte a büntetésnek a törvényszék által történt megváltoztatásához képest való végrehajtását.

A hétszemélyes tábla egyébiránt 1787. május 7-én 2628. sz. a. kibocsátott körendeletében meghagyta a törv. hatóságoknak, hogy a szegedi f.-házba olyan büntetteseket, a kik súlyosabb vagy talán épen gyógyíthatlan betegségük miatt a reájuk kiszabott büntetést kiállani képtelenek, ne szállítsanak.

2.. Kórház.

Az intézetnek két kórháza, jobban mondva betegszobája volt, egy a rabok, másik a rabnők számára. Utóbbi nem volt kipadolva, hanem kikövezve. Ezt onnan tudjuk, hogy az igazgató véleményt kért 1789-ben az intézeti orvostól —nőraboknak Tallósról való átszállítása elhatározatván —hogy ha az őrszoba női kórházzá alakíttatik át, ki kell-e azt padolni? Az orvos véleménye az volt, hogy az egészségre való tekintettel a kipadolt lakásoknak a kikövezettekkel szemben előny adandó ugyan, mindazon által a jelenlegi őrszobát, ha az kórháznak fog használtatni, nem szükséges kipadolni.

Ezt a nőraboknak szánt helyiséget kórházi czélokra azonban nem használták. 1804. február 17-én kelt fölterjesztésében az igazgató panaszkodik, hogy a rabnőknek nincs kórháza; betegszobájuk azonban volt és pedig a

külső udvarban levő női osztályon. De ennek a szobának külön bejárata nem volt. A férfi rabok kórházául a tiszt-lak földszintjének egy szobája szolgált.

Hogy milyen volt a kórházak felszerelése, arról annyit tudunk, hogy az igazgató 1810. január havában panaszkodik, hogy a kórháznak ágy-furniturja nincsen és 20 főre való ágy-fölszerelést kér. Erre a helyt. t. megkereste a főhadparancsnokságot a katonai raktárból a f.-ház részére 12 beteg számára való ágy-fölszerelésnek a kiszolgáltatása iránt. A honnan azt a választ kapta, hogy a szóban levő fekhelyek csakis a beszerzési árak és 5% raktározási díjnak a lefizetése mellett szolgáltatathatók ki. Az átirathoz egy kimutatás illetőleg árjegyzék van csatolva, mely szerint:

Egy cavallett súlya	38 tt.
Egy teljes egyszerű ágy fölszerelés-é	22 tt.
összesen	60 tt.

Ilyen 12 felszerelt cavallett beszerzését a helyt. t. 1811. ápril 23-án engedélyezte s azokat a rákövetkező évben be is szerezték.

Megjegyzendő, hogy cavallettnek nevezték az olyan fekvőhelyet, a mely 2 bakból és arra fektetett, de a bakhoz hozzáerősítve nem levő néhány szál deszkából állott, a mely tehát bármely pillanatban szétszedhető volt. Nevét valószínűleg a francia cheval szóból képezték, a mi bakot jelent.

3.. Betegségek, halálozások.

A f.-házban előfordult betegségekről, halálozásokról csak néhány adatunk van u. m.:

1., Az igazgató 1794. július 8-án jelenti a helyt. t.-nak, hogy az intézetben levő 26 rabnő közül 2 bolond, 4 beteg és 4 nyavalyatörős. Ugyan abban a hónapban még egy örült — pyromániában szenvedő — rabnőt szállítottak volt be, gyújtás gyanúja miatt, hogy ott tartassák gyógyulásáig¹.

¹) O. I. 14656 1794.

2., A század négy első évében a rabok közül csak 4 öregségtől elgyüngült egyén halt meg. Ezekben az években a tényleges rablétszám 80—82 volt.

3., 1807. márczius 3-án az igazgatóság fölterjeszti az intézeti orvos jelentését, mely szerint a scorbut mindinkább terjed a f.-házban, mert a rabok a nagy drágaság miatt nem kapnak savanyú káposztát, sem más eczetes eledelt. Az igazgatóság ennek okát nemcsak abban találja, hanem a dohányzás eltiltásában és az egészségtelen kaszamáta nedvességében is. Három rab meg is halt ebben a betegségben márczius 18-án, illetőleg 20-án és május 13-án. Ebben az évben májusig azonkívül még 2 haláleset fordult elő.

4-ik adatunk szintén a scorbutról szól. Ezt a n.-szombati rokkantak háza parancsnokságának 1807. május 9-én kelt átíráta szolgáltatja. Azt írja ugyanis, hogy Solin János és Haidler Fetencz rokkantak ruhái tűz által megsemmisítendőek és a tűz által való megsemmisítésről szóló bizonylat annak idejében oda megküldendő, miután mindketten scorbutban haltak meg s ennél fogva ragályozástól lehet tartani.

5., 1811. augusztus 5-én kelt jelentésében panaszolja az igazgató, hogy a betegek száma napról-napra szaporodik. Már 12-en fekszenek, a minék a csekély és rossz táplálék az oka, mert 6 krért — a minék tényleges értéke 1 $\frac{1}{5}$ kr. volt — alig lehet annyit főzni, hogy egy embernek a legnyomorúbb táplálékból elég legyen.

6., A Sobay orvos által Litassy igazgató részére 1814. december 14-én kiállított bizonyítványban is szó van a scorbutról. Azt írja ugyanis az orvos, hogy a nevezett igazgató kitűnő intézkedéseinek köszönhetően, hogy a súly, a mely a rabokat különben oly nagyon kínozta, nem annyira gyakori többé, sőt némely évben épen nem uralkodik.

7., Kárász Miklós alispán mint a f.-ház főlügyelője 1818. február 5-én megvizsgálván az intézetet, ugyanazon hó 24-én kelt jelentésében azt írja, hogy: a nők kórházában egy nőt sem, a férfiakéban pedig 2 tisztán és kellően gondozott férfit talált. (A rabok létszáma akkor 9 nőből és 40 férfiből állott.)

Elmebeteg rabról háromról u. m. Márffy Gáspárról, Taner István 2 évre elítéltről és Nemes Fekete Lajosról vannak adataink¹.

Márffyrol, a kinek 1805. november 30-án kellett volna szabadulnia, azt jelentette az igazgató szeptember 22-én, hogy az orvos által tébolyodottnak és elméjében teljességgel zavarodottnak nyilvánított.

¹) A tallói f.-házban is volt 2 elmebeteg, a szempcziben 3. A tallói elmebeteg rab egyike életfogytig elítelt volt. Ezért külön tartási díjat fizettek. És pedig napjára 13 krt. 1777-ben szállították be az intézetbe és 1783-ban küldték vissza Pozsonyba; onnan pedig illetősége helyére Grátzba, a hol elmeógyógyító intézet hiányában a szegények házában helyezték el.

Tarier az 1803. nov. 12-én kiállított orvosi bizonyítvány szerint deliratio partialisban vagy melancholiában szenvedett. Erről írja az igazgató, hogy azt hiszi magáról, hogy ő a megváltó Jézus Krisztus. Miután ez békés magaviseletű volt, a helyt. t. 1808. nov. 9-én az elszállítását javasoló igazgatónak azt válaszolta, hogy a míg olyan magaviseletű marad, addig nincs akadálya annak, hogy a f.-házban hagyassák.

A feleséggyilkosság miatt halálra ítélt, kegyelemből azonban súlyosabb vasban, munkában és hetenként 2 napon kenyeren és vízen kitöltendő 12 évre a szegedi f.-házba 1811-ben beszállított 36 éves Fekete Lajos rabra vonatkozólag, a kinek elméleti állapotának megfigyelése meghagyatott volt —

1817. június 13-án jelenti az igazgató, hogy: 6 évig csöndesen viselte magát, társait kerülte, búskomor volt, hetekig nem szólott, húsvétkor azonban a fenyegetések daczára sem akart meggyónni és keserűségét nevetséges vádaskodásban öntötte ki. Továbbá, hogy Sobay ord. physicus által hosszabb időn át figyelemmel kísértetvén, a mellékelt bizonyítvány szerint melancholiai furiosában levőnek találtatott. Ha szabadon bocsátatnék, őrizet nélkül nem volna haza küldhető.

Erre a jelentésre a helyt. t. ugyanazon évi szept. hó 2-án elrendelte, hogy Ns. Fekete Lajos rab a bécsi elmeegógyító intézetbe szállitassék, a hol napjára 1 frt 20 krnyi gyógyítási költséget kell érte évnegyedenként előre fizetni és a hova betegségének története, átadásakor megküldendő.

Az átszállítást 1818. márczius havában Aranyszeghy f.-házi ellenőr 2 hajdúval, Budáig előfogattal, onnan Bécsig fuvarossal eszközölte, a fuvarosnak 150 R. frtot fizetvén.

Az igazgató 10 év múlva, 1827. októb. 6-án a bécsi elmeegógyító intézetben levő és már meggyógyult Fekete Lajos rabnak visszahozatala tárgyában az ugyanazon évi szept. hó 18-án kelt helyt, tanácsi rendeletre jelenti, hogy a nevezetre kegyelemből — 1811. április 16-tól számítandólag — kiszabott 12 évi büntetés ideje 1823. április 16-án már lejárt. Ha neki a betegsége miatt elmeegógyító intézetben töltött ideje nem számittatik be és ha ő jóllehet büntetési ideje letelt, mégis visszashállítandó a f.-házba: arra az esetre intézkedést kér az iránt, hogy a visszashállítás miképen eszközöltessék és hogy ezen a czímen az illető egyénnek a pénztárból mekkora összeg adassék?

1827. őszén Pállya ellenőr tényleg visszashállította őt. Arra a kérdésére pedig, hogy az elmeegógyító intézetben töltött ideje büntetésbe beszámítandó-e? a helyt. t. illetőleg az udv. kancellária 1828. febr. 15-én azt válaszolta: hogy nevezett rab bocsátassék szabadon.

1495 frt (conven. pénzben) ápolási költség merült föl utána, a melynek megfizetése alól, hogy fölmentessék — Zólyom vármegye folyamodott a helyt, tanácshoz.

Két elmebeteg rabnőről is van szó az 1794. július 8-án kelt igazgatói jelentésben. Ezek egyikére vonatkozhatik az 1797. január 26-áról keltezett igazgatói jelentés, a mely így hangzik: az 1794. június 6-án kelt magas intézkedéssel meghagyatott nekem, hogy a Pankovics Erzsébet rabnő 6 évi büntetési idejének letelte előtt tegyek jelentést arról, vajjon az örült-e még vagy nem? hogy közveszély nélkül szabadon bocsátható-e? Alázattal jelentem, hogy nevezett rabnő a házi seborvos nyilatkozata szerint nem bolond, hanem heves, tüzes, gonosz vérmérsékletű. Két év óta nagyon csöndes és szorgalmas és a vallásban sohasem kellett őt nógatni; egyébként reményt nyújt arra, hogy sohasem fog vétkezni. Az udv. kancz. ezen jelentés alapján a szóban levő rabnőnek büntetési ideje leteltével való szabadon bocsátását márczius 3-án kelt leiratával elrendelte.

A másik elmebeteg nő — a kiről 1794-ben említést tett az igazgató — valószínűleg Wassermann Mária volt. Erről a helyt. t. 1797. októb. 10-én úgy intézkedett, hogy örült állapota miatt nem lehetvén őt szabadon bocsátani, adassék át Szepes vármegyének, a mely kéri, hogy saját költségén tarthassa elzárva.

Halálozások:

- 1788. április 9-én meghalt Szendrey József,
- 1808. márczius 18-án Straka István tüdősorvadásban, phtisis pulmonariában.
- 1808. április 26-án Koczián Judit scorbutban,
- 1809. októb. 7-én Ns. Szatmáry József ideglázban, in feбри nervosa,
- 1809. októb. 25-én Hirschdorfer József ugyancsak ideglázban.
- 1809. deczemb. 2-án Imre András,
- 1811. októb. 17-én Povtye Irimia aliás Marusan haltak meg, nem tudjuk miféle betegségben.
- 1815-ben egy rab a kútba fült.

4., Gyógyszerek s a betegek ételmezési költségei

azokban az években, mikor a rabok létszáma átlag mintegy 60 volt átlagosan 305 írtra mentek. Mikor az átlagos létszám 66 volt, akkor évente 531 frt adatott ki gyógyszerekre.

Beteg rabok kosztjára kiadatott:

1795-ben	40 frt 34 kr.
1796-ban	64 „ 20 „
1797-ben	98 „ 42 „
1798-ban (összlétszám 58)	110 „ 48 „
1799-ben	„	80	100 „ — „

1800-ban (összlétszám) 82	---	---	---	82	„	36	„
1801-ben	---	---	---	29	„	02	„
1802-ben	---	---	---	22	„	14	„
1803-ban (összlétszám) 80	---	---	---	8	„	54	„
1811/12-ben	„	92	---	586	„	47	„
1812/13-ban	„	79	---	311	„	13	„
1813/14-ben	„	75	---	417	„	22	„
1814/15-ben	„	71	---	301	„	33	„
1815 16-ban	„	63	---	325	„	06	„
1816 17-ben	„	61	---	386	„	42	„

Az orvos tiszteletdíja volt:

1788-ban 1789-ben	---	---	---	---	---	50	frt
később	---	---	---	---	---	75	„
1806. nov. 1-től	---	---	---	---	---	100	„

5., Az intézet egészségügyi viszonyai.

Az igazgatóság 1804. február 17-én fölterjesztést tett¹ a f.-háznak az ország központjába való áthelyezése iránt.

Ehhez a fölterjesztéshez mellékelve van a f.-ház orvosa által kiállított következő okmány:

Alúlírt ennek erejénél fogva tanúsítom és bizonyítom, hogy

1 -ször Az itten való kir. f.-házban a rabok kórházának berendezett szoba kicsiny és abban az esetben (mikor a beteg rabok száma szaporodik) elégtelen.

2- ször A rabnőknek teljességgel nincsen kórházul rendelt szobájuk, úgy annyira, hogy a betegségtől útolérteket az egészségesektől elkülöníteni és beteg étrendre szorítani, meg kellően és szabályszerűen gyógyítani, az egészségeseket pedig attól, hogy betegséget szerezzenek maguknak, megóvni nem lehet, hanem a betegségtől leverteket, a légvonattal nem bíró és a betegséget elősegítő kaszamatában a többi egészséggel együtt kell hagyni, és ebből az következik, hogy

3- ször a rabnők nagyobb számban betegeskednek mint a rabok és a beteg rabnők nehezebben és huzamosabban gyógyíttatják magukat és a gyógyszerekre s egyéb gyógyításukra a pénztár megterhelésével ezen kir. f.-háznak oly annyira tetemes kárával fizetni szokott költségek tetemesek.

4- szer Midőn ezen kir. f.-ház alkalmatosságai az én jelenlétemben s az idevaló kőműves-mester jelenlétében az ide az átadandók átadására kiküldött tekintetes Ertzly Alajos helyt, tanácsi számvevő tanácsos úr által a múlt

¹) Orsz. leváltár 6309 sz. 1894-ből.

1803-ik év november havának elején meg- és átvizsgáltattak, habár ezen kir. f.-ház alkalmatosságait összesen és egyenként annyira szigorúan és gondosan vizsgálat alá vettük és azokról egymás közt komolyan tanácskoztunk, más a rabok nagyobb kórházának kielégítő és alkalmas átalakítandó szobát még sem találtunk, azon fölül olyan szobára, melybe rabnőket el-lehetne helyezni, teljességgel nem akadtunk. És mivel a férfi rabok számára való kórházat a nő-rabok kórházától fallal kellene elválasztani és mindkét kórházat légvonatot bebocsátó ablakokkal ellátni és mindkét kórházhoz kis konyhát csatolni, midőn erre nézve a megvitandókat tüzetesen megvitattuk, megbizonyosodtunk a felől, hogy ilyen szabályszerű mindkét kórház számára új épületet kellene itt emelni, mivel olyan alkalmatosság, mely a rabok nagyobb kórházának kibővítésére és a rabnők kórházává átalakítására megfelelő lenne, itten teljességgel nem találtatik, akármilyen gondosan kerestük. Ha pedig a meglevő szobákból kellene olyan kettős kórházat a javítandók javításával át-alakítani, akkor azon javítás csaknem annyi költséget okozna, a mennyibe az új kórházak építése kerülne, sőt akkor még a meglevő két szobából átala-kítandó ilyen kórházak kicsinyek és azon fölül a mindkét nemii beteg rabok-nak elválasztva és elkülönítve való elhelyezésére elégtelenek lennének.

5- *ször* A rabok és rabnők lakásául berendezett kaszamaták az egészséges levegőt nélkülözik, mert álló vizek szomszédságában vannak, többféle boga-raknak, kivált pedig az élelmi czikkeket megevő és kiirtani nem lehetséges patkányoknak és a szomszédos vizeknek a rabok egészségére fölötte káros és ennél fogva nekik különböző betegségeket okozó kigőzölgéseknek vannak kitéve.

6- *ször* Az ezen kir. f.-ház kútjában levő, közönségesen ivásra szolgáló, a tetühöz hasonló bogártól hemzsegő víz nemcsak undorító, hanem változá-sokat is okoz, a Tisza-víz pedig az agyagtól a mit magával hoz (mikor a Tisza megnő) nagyon zavaros, mikor pedig leapad és hallal bővelkedik, bűdös attól. És annak okáért az ország különböző egészséges és jó vizű vidékéről ide ítélt mindkét nemű rabok az említett mindkét vízhez egész éven át hozzá-szokni nem tudván, igen könnyen megszoktak betegedni.

7- *ször* Említett rabok az igen gyakori, tetemes, több mérföldre kiterjedő áradások kigőzölgései által megfertőzni szokott egészségtelen levegőt megszokni nem képesek, következképpen annak okáért is gyakran betegeskednek, kivált-képpen mikor ezen kir. városnak sáros, csaknem egy mérföldnyi hosszúra épített és az érintett kigőzölgésektől ártalmas utcáira és a nedvességük miatt össze-roskadni szokott házakban előforduló apróbb munkákra kimenni kénytelenek.

Kelt Szegeden 1804. február 16-án.

Sobay/ György

orvos tudor és a szegedi kir. f.-háznak
és Szeged szabad, valamint királyi vá-
rosának fő-orvosa.

K E G Y E L M E Z É S E K .

A kir. kegyelmijog gyakorlása az igazságszolgáltatásra, annak két különböző stádiumában folyt be módosítólag régente is u. m: az itéiethozás vagyis a büntetés kiszabása alkalmával a halálbüntetésnek szabadságvesztés-büntetésre való megváltoztatása és a büntetés végrehajtásának tartama alatt, a szabadságvesztés-büntetésnek részben való elengedése által.

1.. A halálos büntetés megváltoztatása.

A halálos büntetést kir. kegyelemből 1—10 évig szabadságvesztés-büntetésre szokták átváltoztatni.

A kutatásaink közben általunk megismert eseteket felsoroljuk ezennel előre bocsátván, hogy a felsorolandó adatok szerint a halálos büntetést

1 évi börtönre változtatták át	4 esetben
2 " " " "	---	---	---	9 "
3 " " " "	---	---	---	14 "
4 " " " "	---	---	---	2 "
5 " " " "	---	---	---	8 "
6 " " " "	---	---	---	14 "
7 " " " "	---	---	---	1 "
8 " " " "	---	---	---	6 "
10 " " " "	---	---	---	7 "
életfogytig tartó börtönre változtatták át	---	---	---	1 "
nem tudjuk mennyi időre	---	---	---	1 "
			<hr/>	
			Összesen	67 "

1., 1784. V/22. Dobos János lopás miatt pallósra ítéltetett. Büntetése át lett változtatva vasban, közmunkában, hetenként 1 napi böjt mellett kitöltendő 10 évi börtönre.

2., 1785. II 3-án kelt leirattal a Petrik Ferkó visszaeső lótolvaj bűnpörében a Veszprém megyei törvényszék által hozott halálos ítélet a tallói f.-házban kitöltendő 6 évi börtönre változtatottak.

3., 1785-ben Müller Lőrincz különböző büntettek és eltulajdonítások miatt halálra ítéltetett. Büntetése át lett változtatva 3 évi közmunkában kitöltendő börtönre.

4., 1785-ben Berzáczy Ferencz lopásokért halálra ítéltetett. Büntetése kegy.-ből átváltoztatott 3 évi, évenként 50, 25-önként kiadandó korbácsütés mellett elszenvedendő börtönre. Mindenféle munkára alkalmazandó, munkadíj nélkül.

5., 1786-ban Heibl Gáspár vértfertőzés miatt halálra ítéltetett. Kegyelemből kapott helyett 7 évi börtönt, évenként 25 pálczacsapást.

6. és 7., 1786-ban Szobor János és Molnár Julianna, mostoha apa és lánya, egymással elkövetett vértfertőzés miatt 2 fórumon halálra ítéltettek. A kir. biztos ezen büntetést előbbire nézve $\frac{1}{2}$ évi évnegyedenként 25 korbácsütéssel súlyosbított-, utóbbira nézve 1 évi börtönre változtatta át kegyelemből.

7., 1786-ban Müllner János György hamis 20 krajczárosok készítése és forgalomba hozatala miatt halálra ítéltetett. Nov. 13-án a kerületi főispán és kir. biztos in forma superrevisionis ezen büntetést 2 évi, hetenként két napi böjttel súlyosbított f.-házra változtatta.

8., 1787-ben Kosa Mihály tetemes lopásokért kötél általi halálra ítéltetett. Büntetését a n.-váradai kér. főispán kegy.-ből 3 évi f.-házban kitöltendő munkára változtatta.

9. és 10., 1787-ben Hugyecz Zsuzsa és Kiss Judit, előbbi gyújtás, utóbbi gyermekgyilkosság miatt halálra ítéltetett. Büntetésük „ a főnnálló legfelsőbb rendelet értelmében“ kegy.-ből 2—2 évi börtönre változtattott.

11., 1787-ben Ádám Judit lopás miatt halálra ítéltetett. Kegyelemből kapott helyett hetenként 1 napi böjttel és 50 csapással súlyosbított 1 évi börtönt.

12., 1700-ben a Rady Mihályra több marhalopás miatt kiszabott halálbüntetés 4 évi, évenként 25 pálczacsapással súlyosbított b.-re lett átváltoztatva.

13., 1790-ben Éder Ilonát ismételt lopásokért halálra ítélték. Kegyelemből kapott helyett 5 évet.

14., 1790-ben a Jäger Terézre vértfertőzés miatt kimondott halálbüntetést 2 évi börtönre változtatták.

15., 1791-ben Javortsek Anna, ki férjével arsenicumot itatott, halálra ítéltetett. Büntetése kegy.-ből 5 évi börtönre változtattott.

16., 1791-ben Lehotzky Erzsébetre 3 éves gyermekének vízbefojtása miatt halálbüntetés szabott ki. Ezt kegy.-ből 5 évi b.-re változtatták.

17., 1791-ben Kulhanek János az akasztófa jelével megbélyegzett tolvaj halálbüntetése életfogytig tartó börtönre lett átváltoztatva.

18., 1791-ben Kreutz János gyilkosság miatt örökös rabságra ítéltetett. Büntetése kegy.-ből át lett változtatva 10 évi vasban és nehéz munkában és évente a gyilkosság napján 30 pálczacsapás elszenvedése mellett kitöltendő börtönre.

19., 1792-ben a Dávid Mária gyermekgyilkosságért kiszabott halálos büntetése 2 évi börtönre lett átváltoztatva.

20., 1793-ban Kontres János szentségtörés miatt halálra ítéltetett. Ítélete az 1790: XLIII. t. cz. alapján fölterjesztetvén — minthogy ifjúkora javulást

ígért, 3 évi, hetenkint 1 böjt és évnegyedenként 25 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő börtönre lett átváltoztatva.

21., 1793-ban Maliczka Katalinra gyújtás miatt halálos büntetés mondatott ki. ítélete az előző pont alatt hivatkozott t. ez. értelmében fölterjesztve, 1 évi börtönre lett megváltoztatva, a mely súlyosbított belépésekor, >/. év múlva és szabadulásakor kiadandó 30 korbácsütés elszenvedése által.

22., 1793-ban Pelecs István bestialitás és gyújtás miatt első fokon halálra ítéltetett, második fokon, évnegyedenként 25 korbácsütés kiállása mellett kitöltendő 3 évi börtönre változtatták át büntetését.

23., 1793-ban a Fridvalszy Máriára gyermekgyilkosság miatt kiszabott büntetés hasonló körülmények között, hetenként 1 napi böjttel szigorított 2 évi börtönre lett megváltoztatva.

24., 1793-ban Gasparikné Paulini Anna gyerm. gyük. miatt halálra ítéltetett. Ehelyett kegy.-ből kapott évnegyedenként 25 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő 2 évi börtönt.

25., 1793-ban Krajszi Tamást sokféle lopásért halálra ítélték. A királyi tábla büntetését hetenként 2 napi böjt és évnegyedenként elszenvedendő 25 korbácsütés kiállása mellett kitöltendő 3 évi börtönre változtatta.

26., 1793-ban a Nagy Judit gyermekgyil. miatt kiszabott halálos büntetését a kir. tábla időleges büntetéssé változtatta át.

27., 1794-ben Gerzsenyi Áron gyújtás, lopás, gyilkosság miatt halálra ítéltetett. Büntetését a hétszemélyes tábla megváltoztatta hetenként 3 napi böjt mellett kitöltendő 5 évi börtönre.

28., 1795-ben Maurin Margit gyermekgyilk.-ért halálra ítéltetett. A kir. tábla megváltoztatta az ítéletet 3 évi, évnegyedenként 25 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő börtönre.

29., 1795-ben a nemes Nezdrowszky Antalra sokféle büntettség miatt kimondott halálbüntetés a kir. tábla által, hetenként 2 napi böjttel szigorított és saját költségén kitöltendő 10 évi börtönre változtatott át.

30., 1795-ben Klinkovits András szentségtörő lopás miatt kötél általi halálra ítéltetett. Büntetése át lett változtatva 3 évi, félévenként 50 pácza-csapással súlyosbított börtönre.

31., 1795-ben Ns. Jeszenszky Gábor gyújtás miatt halálra ítéltetett. Ehelyett kir. kegy.-ből 8 évi, hetenként 2 napi böjttel szigorított börtönbüntetést kapott.

32., 1795-ben Mészáros Mihály Heves és külső Szolnok megyék által a teremtőnek szertelen káromlása miatt pallósra ítéltetett. A kir. tábla az ítéletet hetenként 2 napi böjt mellett kitöltendő 3 évi börtönre változtatta.

33. és 34., 1795-ben Galamb Rozália és Pallag Rozália halálra ítéltettek. Ehelyett kegy.-ből 10 évi börtönt kaptak.

35., 1795 Ns. Egey Jánost számos lopások miatt halálra ítélték. A hétszemélyes tábla az ítéletet 3 évi börtönre változtatta.

36., 1796-ban Kalucza Mihály bestialitásért halálra ítéltetett. A kir. tábla megváltoztatta az ítéletet 2 évi, évnegyedenként 25 korbácsütés és hetenként 2 napi böjt mellett kitöltendő büntetésre.

37., 1796-ban a számos tolvajságért halálra ítélt Bozó Erzsébet ítéletét a 7 személyes tábla 3 évi börtönre változtatta.

38., 1798-ban Ns. Fodor István házasságtöréssel kapcsolatos vérfertőzés miatt halálra ítéltetett. A kir. kúria a büntetést 3 évi, hetenként 3 napi böjt mellett kitöltendő börtönre változtatta,

39., 1798-ban Ns. Lános Sándort feleség-gyilkosságért halálra ítélték. Ehelyett kegy.-ből hetenként 2 napi böjttel súlyosbított 10 évi börtönt kapott.

40. és 41., 1798-ban a Graner Ilyés és Graner Ábrahámra lopás miatt kiszabott halálbüntetést a kir kúria 2, illetve 1 évi börtönre változtatta.

42., 1799-ben Drobits Katalin gyermekgyilk. miatt pallósra ítéltetett. Kir. kegy.-ből büntetése 3 évi, hetenként 2 napi bojt és ¹ ₂ évenként 20 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő börtönre lett átváltoztatva.

43., 1799-ben Ns. Csimó Istvánt gyük. miatt halálra ítélték. Kir. kegy.-ből kapott ehelyett 6 évi börtönt, hetenként 2 napi böjttel.

44., 1799-ben Bakó János éjjeli házfeltörések és fosztogatások miatt kötéltre ítéltetett. Büntetése kir. kegy.-ből 6 évi börtönre lett megváltoztatva.

45., 1799-ben Polgár András atyjánaK megveréséért pallósra ítélték. A kir. tábla büntetését 4 évi, hetenként 2 napi böjt mellett kitöltendő börtönre változtatta.

46., 1799-ben Ns Gere Sándor gyújtás sat. miatt halálra ítéltetett. Ehelyett kapott kegy.-ből vasban kitöltendő 6 évi börtönt.

47., 1803. június 22-én Borsód megye törv. hatósága Jordán István tanítót egy „9 esztendő s Leányzónak 3 izbéli meg szeplősítéséért és több hasonló tetteiért fővételre ítélte“. Ezen ítélet kegyelemből 6 évi, hetenként 2 napi böjttel és V* évenként 30 páczacsapással súlyosbított börtönre változtattatok.

48., 1810. január 27-én N.-Bánya város törv. hatósága Szabó Virtyik haramiáskodó, fosztó, tolvaj és gyilkos embert akasztófára ítélte. Az ítélet kir. kegyelemből 10 évi börtönre lett megváltoztatva.

49., 1810. márczius 5-én Torna megye törvényszéke Hornyák József „mindenféle gonoszságokban elmerült hitesegeget Úton álló Tolvaj Istent s Királyt káromló gonosztévőt elsőben nyelvének annak utánna Fejének elvágatására és mindeneknek rettentő példájokra, Fejének nyársba, Testének pedig kerékre való tételére ítéltetett.“

E helyett kegy.-ből 6 évi börtön büntetést kapott.

50—52., 1812. ápril 28-án „szabados Solt városában tartatott Úri Törvényszék alkalmatosságával“ Fodor József „gonoszságoknak több rendbeli sokasága“ „miatt“ akasztófára, Sós István és Báli Mózes János „mint valóságos gyújtogatók az megégettetésre ítéltetnek“.

Ezen ítélet kir. kegy.-ből oda változtatott, hogy Fodor József 8, Sós István és Bali M. János 5—5 esztendei vasban, közmunkában, $\frac{1}{2}$ évenként 40 pálca elszenvedése és hetenkint 2 napi böjt mellett kitöltendő börtön-büntetést álljanak ki.

53., 1812. április 14-én az edelényi uradalom Varga András, „útonállásért, rablásért, a köz csendességnek és bátorságnak megháborgatásáért, a Szűz szemérmességén elkövetett Erőszaktételeért s tolvajkodásért Fővételre“ ítélte.

Az udv. kancz, 1813. márczius 12-én kelt leirata szerint az ítélet megváltoztatott kir. kegy.-ből 3 évi vasban, közmunkában, $\frac{1}{2}$ évenként való 30 korbácsütés és hetenkint 2 napi böjt elszenvedése mellett kitöltendő börtönre

54., 1813. szept. 16-án Borsód megye törvényszéke Ns. Tékes István visszaesőt lólopások s egyéb gonoszságokért „Fő vételre“ ítélte.

Büntetése kegyelemből a szegedi f.-házban súlyosabb vasban és nehezebb munkában, hetenkint 2 napon csakis kenyérén és vizen kitöltendő böjt mellett elszenvedendő 6 évi börtönre változtatott.

55., Csernitzky Mihály ismételt tolvajságokért minden fórumon halálra ítéltetett. Büntetése kir. kegyelemből a szegedi f.-házban vasban és munkában hetenkint 2 napon böjt és félévenként 20 pálczacsapás elszenvedése mellett kitöltendő 5 évi börtönre változtatott az 1814. márczius 18-án kelt udv. kanczell. leirat szerint.

56. és 57., 1814. novemb. 24-én Fodor Bálint és Dongó Pált „a főben járó hatalommal bíró solti Uradalomnak Úri széke és a Királyi Curia által ugyan halálra, Eö Felsege által azonban a Kegyelem Utján a Szegedi Fenyítő Házban 5 és 6 esztendei bilincsekben, fertályonként 25 Páltzáknak ki szenvedésével, 2 napi kenyér és víz böjt mellett töltendő és dolgozó Rabságra ítéltetik“.

58., 1814-ben szentségtörő lopás és fortélyos csalásért minden fórumon halálra ítélt Psenko Mózes büntetése kir. kegy.-ből vasban és munkában, V. évenként 30 pálczacsapás elszenvedése mellett és hetenkint 2 napon át kenyeren és vizen, a szegedi f.-házban kitöltendő 8 évi börtön büntetésre változtatott.

59., A f.-házba 1814. szept. 15-én beutalt Gruja Miklós ismételt postakirablásért minden fórumon halálra ítéltetett. Királyi kegyelem büntetését vasban, közmunkában, hetenkint 2 napon kenyeren és vizen való böjt és $\frac{1}{2}$ évenként 25 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő 6 évi börtönre változtatta.

60., Egy 1813. aug. 25-én kiállított hit. másolati okmány szerint Kollonits Anna gyűjtásért mindhárom fórumon pallós által való halálra ítéltetett. Büntetése kir. kegy.-ből a szegedi f.-házban, hetenkint 1-szer kenyeren és

vízen való börtön, közmunkában és $\frac{1}{2}$ évenként 25 korbácsütés elszenvedése mellett kitöltendő 6 évi börtönre változtatott.

61., A f.-házba 1816. febr. 6-án beutalt Vathmili Rozália gyújtás büntetéseért mindenik fórumon halálra ítéltetett. Büntetése kegyelemből át lett változtatva a szegedi f.-házban vasban és közmunkában, hetenként 2-szer kenyeren és vízen kitöltendő 8 évi börtönre.

62., Török Isván lopásért és egyéb bűnökért minden fórumon halálra ítélt egyén büntetése kegy.-ből vasban és munkában, bortól való teljes megtartóztatás és hetenként 2 napi börtön mellett kitöltendő 6 évi börtönre változtatott az 1819. május 15-én kelt udv. kancell. leirat szerint.

63., A vétkes emberölés miatt minden fórumon halálra ítélt és a f.-házba 1818. február 24-én beutalt Bleyer Jakab büntetése, 1817. deczemb. 12 én, kegyelemből, vasban és közmunkában, hetenként 2 napon át kenyeren és vízen való börtön és $\frac{1}{2}$ évenként 20 pálczacsapás elszenvedése mellett kitöltendő 8 évi börtönre változtatott.

64., A f.-házba 1820. május 16-án beutalt, különböző lopások, liaramiaság és szentségtörés büntetése miatt halálra ítélt Ns. Both János büntetése kegy.-ből megváltoztatott 6 évi vasban, munkában és hetenként 2 napi börtön mellett kitöltendő börtönre.

65., Az 1819. deczember 23-án kelt udv. kancell. leirat szerint a Ns. Kereskényi János többféle lopásokért halálra ítélt rab büntetése kir. kegy.-ből 6 évi nyügvasban, munkában, hetenként 2 napon börtön mellett kitöltendő börtönre változtatott.

66., A f.-házba október 14-én beutalt Schwartz Pál büntetése, a ki atyjának megverése miatt halálra ítéltetett, a szegedi f.-házban vasban, munkában, hetenként 2 napon kenyér és víz s minden hevítő italtól való megtartóztatás, valamint negyedévenként 30 pálczacsapás elszenvedése mellett kitöltendő 6 évi börtönre lett 1823. szept. 26-án megváltoztatva.

67., 1823. október 3-án, a Raffer István győri lakosra gyilkosság miatt kiszabott halálos büntetés 8 évi, a szegedi f.-házban vasban és munkában, hetenként 2 napon börtön, minden hevítő italtól való megtartóztatás és évnegyedévenként való 30 pálczacsapás elszenvedése mellett kitöltendő börtönre változtatott.

A szabadságvesztés-büntetés részben való elengedése.

A büntetés elengedése régebben is vagy valamely különös alkalomból pl. koronázás alkalmából, vagy pedig rendszeresen, időszakonként történt. A szabály — a rendelkezésünkre álló számos adatból ítélve — akkor is az volt, mint most illetőleg a közel múltban: hogy csak azok nyernek kegyelmet, a kik büntetésüknek felét már kitöltötték és javulásuknak tanújelét adták.

Ha a rab vagy a hozzátartozója folyamodott kegyelemért, nem pedig hivatalból tétetett fölterjesztés a megkegyelmezés iránt: akkor nemcsak az igazgató véleményét, hanem az ítéletet hozott törv. hatóságát is beszokták volt kérni, meghagyván, hogy a törv. hatóság véleményét, a tisztí ügyész meghallgatása mellett terjeszse elő.

Érdekes a helyt, t.-nak 1791. május 31-én 1798. sz. a. kelt rendelete, mely szerint ő Felső uralkodásának megkezdése alkalmából 10 rabnak, a kik büntetésüknek felét részben kitöltötték, megkegyelmezvén, ezek életük megjobbítására való komoly figyelmeztetés mellett szabadon bocsátandók és napjára, annyi napra a hányat szülőhelyükig úton fognak tölteni, 6 kr. élelmezési költséggel látandók el.

És nagyon érdekes ugyancsak a helyt, t.-nak a szegedi f.-ház igazgatóságához 1812. június 30-án 1803. sz. a. a rabok magaviseletéről fölterjesztett évnegyedi kimutatás alkalmából kelt rendelete, mely szerint a csalás és hamisítás miatt 5 évre ítélt Lex Józsefnek hátralevő büntetéséből kegyelem útján 1 év elengedtetvén, szabadon bocsátandó, az előtt azonban atyja keresen neki szolgálatot és elbocsátásakor komolyan figyelmeztetessék arra, hogy ha ezen kir. kegyelemről megfélekedve, újabb bűnbe elegyednék, a neki elengedett büntetési időt pótolnia keilend.

A mint említettük, a szabály az volt, hogy a büntetés fele része engedtetett el kegyelemből. Ezt azonban nem mindig vették nagyon szigorúan, mert néha annál többet is elengedtek.

Egy kivételes esetben 1786. július 11 -én egy hadbíróilag elitét alezre-des — testőrörmesternek a büntetése — a ki „rosszul fölhasznált kincstári pénztári pénzek“ miatt 4 évre szállíttatott be a f.-házba — már 22 nap múlva elengedtetett.

Kegyelmezés csaknem minden évben fordult elő egy-kettő, néha négy is, 1791-ben pedig éppen 18. Ebből a 18-ból 10 június 15-ére esett.

Életfogytiglan elitéi büntettes — adataink szerint — 3 esetben nyert kegyelmet. Ugyanis Piperszky Róza, a ki férjének megmérgezéséért volt elítélve 8 évnél és 4 hónapnak kitöltése után 1795-ben, Czeh Sámuel, a ki rabló-gyilkosság miatt ítéltetett el, 18 évnél kitöltése után 1804-ben és Pfenzlerin Magdolna 14 év kitöltése után ugyancsak 1804-ben bocsátatott kegyelemből szabadon.

XVI.

PÉNZTÁR. KÖLTSÉGVETÉS, VAGYONI ÁLLAPOT.

A szegedi f.-ház jövedelmét képezték, a mint az az 1806. augusztus 12-én 1785 sz. a. kiadott helyt, tanácsi Utasítás 23. §.-ából is kitetszik:

¹⁾ Szeged v. levéltára.

- 1., a törv. hatóságok által rabjaikért fizetett tartási díjak,
- 2., a rabkeresetek,
- 3., a bérbe adott kaszamaták hasznobére,
- 4., az intézet 9000 frtnyi tőkepénzének kamatai és
- 5., a pozsonyi illetőleg pesti kir. zálogház által fizetett 2000 frtnyi évi segély.

1., Rabtartási díjak.

A rabtartási díj kezdetben és pedig a szempci f.-ház keletkezésétől fogva napjára 4 kr., egész évre 24 Rhénes frt és 20 kr. volt; az 1806. augusztus 12-én 15875. sz. a. kiadott s azon évi novemb, hó 1-én életbe lépett Utasítás 6 krban, évi 36 frt 30 krban állapította azt meg. Később, 1809. november 1-eje óta napjára 9 kr., egész évre 54 frt 45 kr. volt a rabtartás díja, a melyet az udv. kancellária engedélyével a helyt. t. 1815. június 20-án 17616. sz. a. kelt rendeletével 1815. május 1-től számítandó egy év tartamára 9 krról 12-re, 1816. január 30-án 3370 sz. a. kelt rendeletével azon évi január hó 1-től 18 krra, 1816. május 7-én 13866 sz. a. kiadott rendeletével — mindig csak az udv. kancellária engedélye alapján — 1816. április 1-től számítandólag 36 krra, 1817. márczius 11-én 7638. sz. a. kibocsátott rendeletével pedig 36 krról — május 1-től — 1 írtra emelt föl,¹ 1820. márczius 28-án azután 1884 és 7641 sz. a. május 3-tól számítandólag 40 krra szállított le.

¹) Az 1 frt rabtartási díjat a törv. hatóságok sokaltik. Borsod megye 1817. Szent Mihály havának 19-ik napján tartott közgyűléséből fölírt az ellen a helyt. t.-hoz ekképen: „Annak alázatos bé Jelentése mellett, hogy mi ugyan Ő Felségének abbéli Kegyelmes gondoskodását, melyet még a Törvény által kárhóztatott tselekedeteikért érdemlett büntetés alá vettetett személyekre is kiterjeszteni méltóztatik; mélyly tisztelettel magasztallyuk, de mivel nem lehet, hogy figyelmetességünket fel ne ébrezssze egyszersmind az is: hogy ha a jó, sőt bő tartás bizonyos voltával az Erköltstelenség kiilömbb külömbb féle nemeiben leledező gonosztévők előtt, mind a mellett is, hogy az az Ő Felsége bölts céljával ellenkezik, a Raboskodás, és Büntetés szenyvedése megédesítpdik; méltán attól lehet tartani: hogy a Gonoszlévőknek külömbben is szapora száma nevedekni fog, s a Büntetés sanyarúsága érezése tetemesebben megkönnyebbítettvén, az magoknak, a Gonosz-tévőknek félelmes bé nyomást, másoknak pedig tanúságul szolgáló példalátást nem szerez: efelett annak is, hogy azon ártatlan szegény adó-fizetők, kik közül sokakat a Gonosztévők, vonó marháik, és egyéb Javaik el orozásával, vagy másképen is nyomorúságos ínségre juttattak, s kik kiváltt a pénz, és élelembéli szerek mostani nagyszíükében adójukat sem fizethetik, s két kezek munkájával naponként csak egy forintot is alig kereshetnek; a Gonosztévők bő és alkalmas tartása költségei viselésével — szenyvedett káraik tetezésére hogy köteleztethessenek; valamint szinte annak is, hogy a Gonosztévőknek fizetésbeli sorsa, a munkás lakosok, s a külső bátorság fent maradásáért ört álló katonák fizetésbeli sorsánál alkalmasint jobb miért légyen? elegendő okát nem láthatjuk; s mind ezekhez járulna még az is: hogy Fogházunkban ülő Rabjaink, kik (a gyenkélkedő egésségű, s ennél fogva különösebb tekintet alá eső személyeket kivévén) naponként 10. és 10. kroat kapnak — a hosszas tapasztalás bizonyítása szerint, még is egésségekbén romlást nem szeny-

Az 1809. november 14-én 20132. sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelet értelmében félévi részletekben előre kellett fizetni azt. Az előre való fizetés addig egész évre történt, azután is előfordult az, sőt az 1814—15-ik években rendszeressé vált. De később megint csak a félévre való fizetés volt a szabály.

A fizetést az illető törv. hatóság volt köteles teljesíteni azokért a rabokért is, a kiknek az ítélet szerint saját költségükön kellett büntetésüket kitölteni.¹

A tartási díjat a törv. hatóság a vidéki kamarai pénztárba (sóhivatalba, harminczadhoz) fizette be ideiglenes nyugtára vagyis „váltó nyugtató levélre“ a mint akkor mondták. A pénztár a befizetésről u. n. exigentialis nyugtát küldött be a budai kamarai főpénztárba, saját számadásához leendő csatolás végett másolatát, „valóságos cárját“ avagy „mássát“ vevén annak. A főpénztár erre „jövedéki nyugtát“ állított ki és küldött le a szegedi sóhivatalnak vagy pedig közvetlen a f.-ház igazgatóságának, mely jövedéki nyugta utalványul szolgált arra, hogy a sóhivatal az illető összeget a f.-háznak fizesse ki.

A f.-ház igazgatósága e pénzt fölvevén, azt a fizetést teljesített törv. hatóság és az illető rab megnevezésével nyugtázta és nyugtáját megküldte a törv. hatóságnak. A törv. hatóság pedig a nála levő ideiglenes nyugtát a vidéki kamarai pénztárnak visszaszolgáltatta.

Ezt — a már az előtt gyakorlatban volt — teketóriás eljárást az 1787. április 24-én 16058 és július 17-tn 26258 sz. a. kelt helyt. tanácsi rendelet hozta be és tette 1802. február 23-án 4773. és 1803. június 1-én 12959. sz. a. kibocsátott körrendeletével ismételten kötelezővé.²

vednek; ellenben adó-fizetőink kaszszája költségei nevezetesebb öregbítésével, a Szeged Fenyítő Házban lévő Rabok naponként való tartására, hat annyi summa kívántatik: mély tisztelettel ki fog a Nagyméltóságú M. K. H. Tanácstól kérettetni az: hogy a multt időkre való fizetés kívánását, ugyan annál fogva, mivel az említett Fenyítő Házban lévő Rabjaink is, azon időket immár életben el töltötték, s felölk azt is méltán fel tennünk lehet hogy munkára való járásokkal is magoknak valamit kereshetnének, el mellőztetni, a mostanában, jövendőre nézve kívánt tetemesebb költekezés el háritása tekénekből pedig vagy azt: hogy a Szegedi Fenyítő Házban lévő Rabjaink, úgy, mint otlion lévő Rabjaink, naponként 10. és 10. krokkal megelégedni kötelesek légyenek;— vagy ha ez, minden nem reménylett esetre meg nem történhetne, a Szegedi Fenyítő Házban lévő Rabjaink, kik ithon, több Rabjainkal együtt, egyenlően, s kevesebb költséggel fognak el tápláltatni, s szüleiktől, és Rokonaiktól is ithon segedelmet, alkalmasabb utón módón nyerhetnek; hátra lévő büntetések ki szenyvedése végeit Köz-Fog-Házunkban átallyán fogva küldetettessenek vissza — a maga utján el rendeltetni kegyelmesen kegyesen méltóztasson“.

A helyt. t. 1817. deczemb. 16-án kelt válaszában a töiv. hatóságot kérésével elutasította. (Borsod megye 1301 frtnyi tartási díjjal volt hátralékban. Akkoriban Abanjvárm egy ének 2200 firtot kellett egyszerre lefizetnie rabjaiért. Nyitra megyének 1277 irtot.)

¹) Az 1809. nov. 1-től 1810 június 8-ig terjedő időben a rabok létszáma 81 volt, ebből saját költségén kellett büntetését kitöltenie az ítélet szerint 34-nek, a törv. hatóság költségén 47-nek.

²) A jövedéki nyugta neve diákul quietantia proventualis volt, németül Gefäls Quittungnak, General Zahlämtliche Gefällen Abführsquittungnak vagy Verlagsquittungnak mondták

Később, 1808. körül még czifrábbá tették az irka-firkát az által, hogy a törv. hatóság a részére kiállított ideiglenes nyugtát a helyt, tanácshoz terjesztette föl s ez az udvari kamarai főpénztárhoz tette azt át.

A törv. hatóságok a rabtartási díjakat pontatlanul, késedelmesen fizették, a mi sok bajt okozott a f.-háznak, a melynek különben is szűkén volt jövedelme.

1784. június 30-án — Tallóson — fölment a hátralék 937 írtra. 1788. október végén a hátralék 1228 frt. volt. 1801. január végével 31 törvényhatóság 57 rab után 1666 írttal volt hátralékban. A hátralék 1807. ápril 1-én 2704 írtra, 1811. elején 2815 írtra ment föl.

A sürgetéseknek nem volt sikere. Kitetszik ez a helyt, tanácsnak 1811. október 1-én 25670. sz. a. kibocsátott „környil járó rendelkezésből“, mely szerint rabbeutalás addig nem eszközöltetik, inig az illető törv. hatóság a fél esztendei tartási díjat bankjegyekben, azok névértékének 5-szörösében¹ valamely kamarai pénztárba nem fizette be s az arról szóló „nyugtató levelet“ a helyt, tanácshoz nem küldte be. De kitetszik ez a Jász és Két Kun kerület fiskálisának a szegedi f.-ház igazgatójához 1812. márczius 15-én intézett leveléből, mely szerint „a Felséges K. H. M. Tanátsnak ollyatén Circuláris parantsolattya érkezett dd^o 28-a Januar a e. No. 2017. a Tekéntetes Districtushoz, mellyben a rendeltetik, hogy a tnelly Jurisdictio rabjainak tartásában a Szegedi Fenyítő háznak valamivel tartozik, azt azonnal fizesse oda, külön a Rabok haza fognak küldtetni“.

A rabtartási díjhátralékok 1817-ben 13749 írtra szaporodtak föl, pedig a helyt, tanács tényleg nem teljesítette a beutalást addig, míg a díjnak 1811-ben >/t évre, később egész évre történt lefizetéséről a nyugtát hozzá be nem mutatta az illető törvényhatóság. Így hát nem az újonnan, hanem a régebben beszállított rabok tartási díjai maradtak hátralékban, daczára annak, hogy a helyt, tanács havonta sürgette a törv. hatóságokat.

Nem is szűnt meg a hátralék az intézet fölösztatásáig, csak apadt a létszám csökkenésével. Pl. 1826-ban, mikor a rabok létszáma 12 volt, a hátralék 2343 frtot tett ki. 1831-ben kettőre apadt a létszám, a hátralék pedig 252 írtra.

Rabkeresetek.

Az államkincstár javára eső rabkeresetekről pontos adataink csak 11 évről vannak. Ezeket ide iktatjuk:

¹) Az ötszörös értéknek fizetése május 1-től 1812. január végéig terjedő időre mondatott ki kötelezőképen.

1794/5-ben ¹ rabkereset a kincstár javára	185	frt	14	kr.
1795 6-ban	274	"	12	"
1796 7-ben	265	"	06	"
1797/8-ban	645	"	16	"
1798 9-ben	1746	"	54	"
1799/1800-ban	2184	"	13	"
1800 1-ben	1692	"	05	"
1801 2-ben	1336	"	58	"
1802 3-ban	1206	"	18	"
1812/13-ban	1109	"	04	"
1817/18-ban	1513	"	57	"
	összesen 12159			
		frt	17	kr.
Ebből leütve a legrosszabb és legjobb év jövedelmét (185 frt 14 kr. + 2184 frt 13 kr).	2369 frt 27 kr.			
	marad 9789 frt 50 kr.			

Ebbe ha bele osztunk az évek számával 9-czel: megkapjuk az államkincstár javára eső rabkeresetek évi átlagát, kerek számban 1088 irtot.

:L A Kaszamáták hasznóbére.

A kaszamáták és pinczék egy része az 1785 86-ik évtől kezdve bérbe volt adva magánosoknak, jelesen kereskedőknek dohány és bor elhelyezésére.

1789. után részint magánosok, legnagyobb részben pedig a „cs. kir. Dohány Szedő Hivatal“ tartotta azokat hasznóbérben.

És pedig bérbe volt adva a dohány-szedő vagyis dohány-jövedéki beváltó hivatalnak² — egy 1803-beli adatunk szerint — a nőrabok udvarában levő 1. 2. sz. kis pincze, a 3. 4. 5. és 8. sz. rendes kaszamáta és a O. sz. nagy pincze-kaszamáta, valamint a férfi rabok udvarában levő 11. 14. és 15. számú rendes kaszamáta.

A dohány-beváltó hivatal a kaszamátákért — a pinczék nélkül — fizetett évente:

¹) t. i. az 1794/95-ik katonai évben. A katonai év november 1-én kezdődött. E szerint az időszámítás szerint vezették a számadásokat a f.-ház keletkezéséig.

²) A dohány monopóliumot nálunk 1702-ben kir. rendelet hozta be. De mivel nem akadt vállalkozó, a ki az egész országra bérbe vegye, az udv. kancz. Alsó-Magy.-orsz. területén három bécsi és komáromi kereskedőnek engedte át évi 8000 irtért a dohányval, burnóttal és pipával való kereskedés egyedárúságát. A dohány-termelés teljesen szabaddá tétetett, ellenben a termést más, mint az egyedárúság nem vehette meg s övé volt a fogyasztásra szükséges dohány, burnót s pipa eladásának kizárólagos joga is. Bélyeges pipákat hoztak forgalomba.

Szilágyi Sándor: A Magv. Nemzet Története. Bpest, 1898. Athenaeum. VII. k. 525.

1799. május 1-től, 1803. május 1-ig	150	frtot. ¹
1803. nov. 1-től, 1806. nov. 1-ig	300	„
1807. „ „ 1810. „ „	600	„
1810. „ „ 1813. „ „	a két			
	pincze nélkül	...	550	„
1813. nov. 1-től 1815. „ „	600	„
1815. „ „ 1818. „ „	750	„

1819. nov. 1-től kezdve Wodiáner Sámuel vette ki azokat nyilv. árve-
résen és meg is tartotta mind végig. A vele kötött szerződés szerint átadatott
neki az 1—6. számú, a férfi rabok udvarában levő 7. és 8. számú kaszamáta,
az igazgatói lak közelében levő víztartó medenceze mellett való két kaszamáta
— pincze és átadatott az első udvar, kezelésre.

A két pinczéért befolyt 1795—98-ban évente 60 frt.

Wodiáner fizetett

1819. nov. 1-től 1882. 1-ig évenként _____ 1000

1822. „ „ 1831. „ „ 770

frtot bécsi értékben, mely utóbbi összeg 308 conv. pénznek felelt meg.

4.. Az intézet tőkepénze.

A f.-ház 9000 frtnyi tőkepénze maradványa volt a szempczi intézet által
verébi Végh Ignác udv. kamarai tanácsosnak 5%-os kamatra kölcsön adott
16000 frtnyi tőkénének.⁵

Ebből az adós 1785-ben 7000 frtot törlesztvén, a tőke 9000 írtra apadt
le.³ Alapítványi tőke volt az. A szempczi f.-háznak volt még egy 3000 frtnyi
alapítványi tőkéje és pedig az udv. kamaránál kezdetben 3, később 4%,-os
kamatozásra elhelyezve. Mindkét alapítv. tőke átszállód a tallósi intézetre.¹

Hogy a 16.000 frt mikor apadt le 9.000 írtra — láttuk azt a tallósi f.-háznál.

5., Az évi segély.

A szegdi f.-ház által élvezett évi 2000 frtnyi segélyt még 1778-ban engedé-
lyezte Mária Terézia királynő, mikor a f.-ház Szempczen volt és pedig akképen,
hogy addig, míg a pozsonyi kir. zálogház tartozásaitól megszabadul, az üres-
ségben levő egyházi javadalmak alapjából fizetessék ki az.” Tényleg a nagy-

¹) mikor a pinczék hasznobére 60 frt volt.

²) O. I. 1031/1780.

³) O. I. 19485/1811.

⁴) Lásd a tallósi f.-háznál.

⁵) O. I. 1353/1778.

A pozsonyi kir. zálogház létesítését Mária Terézia királynő 1773. január 15-én kelt
leiratával rendelte el. (O. I. 1289/1773.)

A pesti, illetőleg budai kir. zálogház 1787-ben létesült. (Szeged v. I.) Megnyílt 1787.
június 1-én. A zálogház „diplomája“ 1889. márczius 5-én kelt (O. I. udv. kancz. 2837/1789.)

váradai megüresedett püspökség jövedelméből fizették azt az 1780. évi június hó végéig. Attól fogva ezen évi segélyt a pécsváradai apátság jövedelméből fizette a tanulmányi alap.

1785-ben az intézet — a férfi raboknak Szegedre átszállításával — ketté válván, azon évi nov. hó 1-től az évi 2000 frt segélyből 500-at kapott a tallósi és 1500-at a szegedi f.-ház. Ez utóbbi részére a segélyt azonban csak 1787. febr. 13-án utalták ki a szegedi sóhivataltól.

Hogy mióta kezdte teljesíteni a fizetést a pozsonyi zálogház? Arra megfelel az 1729. július 24-én kelt helyt. t. rendelet, mely szerint 0 Felsege megparancsolta, hogy a f.-ház részére eddig az egyetemi alapból fizetett 2000 frt jövőre a pozsonyi zálogház jövedelméből fizetessék, a mely zálogház egyébként is az ez iránt 1778-ban kiadott kir. rendelet értelmében a f.-ház segélyére rendeltetett.¹

Az 1808-ik éven kezdve hol a pozsonyi, hol a pesti kir. zálogház vagy fölváltva, vagy pedig közösen fizették a segélyt.

Úgy látszik azonban, hogy a tanúim, alapból csak előlegezték volt ezt az évi járulékot s azt a zálogház megtérítette később. A helyt. t. az udv. kancelláriához 1816. aug. 27-én 21026 sz. a. tett fölterjesztésében azt írja ugyanis, hogy a zálogház a f.-háznak az 1773-ik évtől 1810-ig kifizetett 69.779 frt 42 krt. Így tehát 5779 frt 42 krral többet fizetett mint a mennyi 2000 írtjával 32 évre esik.

A szegedi városi lévéltárban levő fényi tő házi pénztári kivonatokban a pesti z.-ház 1819. nov. 30-ika óta „főzálogházi hivatal“ elnevezése alatt fordul elő mind végig, azaz 1832-ig

A helyt. t. 1812 aug. 4-én kelt jelentéséből kitűnik, hogy az 1787. június 1-én létesült pesti zálogház, 1789. ápril. 27-én nyert szabadalmának 10 §-a szerint, mikor a neki adott kölcsönökből és előlegekből kiúszik és abban a helyzetben lesz, hogy kezelését a saját tőkéjéből eszközölheti, akkor 15 vagy 20 %¹ megelegetvén, a többi tiszta hasznát e g é s z b e n a f.-ház szükségletére és nagyobbítására lesz köteles átengedni. És hogy a zálogház már mintegy 2 éve ebbe a kedvező helyzetbe jutott, cselekvő vagyona a szenvedő levonásával 338.890 frt 23⁴/₄ kr. lévén.

1787. végéig a kincstártól kapott előlegül 74.962 irtot, a következő években 1792 végéig 219.962 frtot részint 3¹/₂, °/o-^{os} kamatra, részint kamat nélkül. Ezeket visszafizette mind.

Hat évi átlagos számítás szerint évi tiszta haszna 25.022 frt 51 krra tehető, a mi nek f e l e r é s z e fejében a diploma 10 §-a értelmében 12.511 frt 25¹/₂ krt fizethetne a szegedi f.-ház részére. (O. 1. 18847/1812.)

A miből azonban semmi sem lett. Egyik deválczió a másikat érte. A két kir. zálogház is nagy pénzzavarba jutott. Az évi 2000 frtot is alig bírták fizetni.

Ha talán segélyt nem is, de kölcsönt más intézet részére is utaltak ki a zálogház pénztárából, miután a pozsonyi zálogház igazgatóságának a helyt. t.-hoz 1814. április 18-án intézet jelentéséből kitűnik, hogy a budai és pesti színház igazgatósága 2000 frt kölcsönt kapott volt, a melynek kamataival 1799. óta hátralékban maradt. A hátralékos kamatok összege 848 frt 50 krt tett ki.

¹) O. 1. 19732/1790.

A minék az a magyarázata, hogy az udv. kancellária 1787. szept. 27-én 12116. sz. a. elrendelte, hogy az adósságba süllyedt f.-ház tartozásainak rendezése végett a pozsonyi zálogház által előlegezett 4900 frt törlesztettnek tekintessék és a kincstárnak 5910 frt 52 kr. és 10.208 frt 28 krnyi követelése leírassák s annak idejében a zálogház nyereségéből egyenlítették ki, egyszersmind engedélyezte, hogy — mivel a f.-ház évi 2450 frt bevételéből kiadásait nem képes fődözni — a pozsonyi zálogház évi 1000 írttal járuljon a f.-ház javadalmazáshoz.

A pénz fölvétele évnegyedenként történt. A zálogház letette azt a pozsonyi harminczadnál s arról a fenyítő-házat értesítette, egyidejűleg „exegentialis nyugtát“ terjesztvén föl a budai kamarai központi főpénztárhoz; a főpénztár erre utalványul szolgáló „jövedéki nyugtát“ küldött le a szegedi sóhivatalnak, egyszersmind értesítvén erről a f.-ház igazgatóságát, a mely aztán a pénzt fölvette.

6.,Vagyoni állapot.

A f.-ház vagyoni állapota kezdettől fogva, úgy Szempczen és Tallóson mint Szegeden kedvezőtlen volt, mivel kiadásai fődözésére nem volt elegendő jövedelme, vagy nagyon szűkén volt s ami lett volna, az sem folyt be rendszeren. A tartási díjakból mindig sok volt a hátralék. A zálogházak sem fizették pontosan az évi segélyt. Nagyon sokszor szorult helyzetbe jutott az intézet. Az igazgató 1812, szept. 24-én kelt jelentése szerint a rabok letéti pénzéhez is hozzá kellett nyúlni a házi kiadások fődözése végett.

1814. szept. 7-én az augusztus havi pénztári kivonat bemutatása alkalmából jelenti az igazgatóság, hogy az intézetnek az október végéig terjedő időre 8415 írtra múlhatatlanul szüksége van, miután a törv. hatóságok tartási díjak és a pozsonyi és pesti zálogházak segélypénzek fejében 6398 írttal maradtak április végén hátralékban. Ennélfogva 9000 írtnak az előlegezését kéri annál inkább, mivel az intézet a szállítók követelésével folyton hátralékban van, a kenyérsütő pedig épen vonakodik, hogy továbbra kenyeret szállítson. Schreiber József kenyérsütő, a ki 25 év óta látja el kenyérrel az intézetet maga is folyamodott aug. 17-én az iránt, hogy 1366 frtnyi követelése kifizettesék és hogy jövőre havonta kiegyenlítették járandósága. Meg is kellett volna annak havonta történnie, de tényleg volt rá eset, hogy 7 hónapig is elhúzódtott a fizetés, mikorra a tartozás 1600 frtot, sőt 2000 frtot is meghaladott.

1817. márczius 1-én kelt fölterjesztésében panaszkodik az igazgató a fölött, hogy az intézet állandóan pénzhiányban szenved, mert a törv. hatóságok hátralékban vannak a tartási díjakkal, némelyek több évről, sőt már kiszabadult rabokért is. Annyi sem foly be tőlük, a mennyi kenyérre kell. Az intézetnek 6682 frt 50 krnyi követelése van künn, a zálogháztól segélyben részesül s még sem képes kifizetni múlt évi tartozásait. A hitelezők avval

gyanúsítják az igazgatóságot, hogy pénzüket önhatalmúlag visszatartja. A rabok fehérműje és lábbelije annyira elrongyolódott, hogy némelyeket közülük ezért nem lehetett a nyáron munkára küldeni. A fa is fogytán van. Intézkedést kér arra nézve, hogy a tart. díjakat előlegezze a budai főpénztár addig is, inig azok részletekben befolytak. Az intézet adóssága 4723 ft.

Ilyen előlegezés a kamarai kincstárból gyakran történt gyapjú vásárlásra Tallóson, a szegedi f.-ház épületeinek átalakítására, a nőrabok átszállítására stb. költségekre. Az 1783-tól 1794-ig terjedő időben adott előlegek összege egy 1794. július 22-én kiállított kimutatás szerint 22.332 ft 56 kr-ra ment föl s ebből — a kimutatás szerint az irt napon — visszafizetetlen volt 16.700 ft 7V., kr. Ez a tartozás 1802-ben még mind főnnállót.¹ 1812-ben két ízben összesen 5000 ft előlegben részesült a f.-ház.

A főnnebbi két rendbeli panaszos fölterjesztésre is utalványoztak előleget a m. k. alapítványi főpénztárból a pesti egyetem pénztárának számlájára és pedig első ízben 9000, második ízben 11.000 irtot.

Az előleg visszafizetése azonban nehezen ment, jobban mondva: csakis a rabok és örök létszámának, valamint a rabtartási díjhátralékoknak apadásával vált az lehetővé. 1818. végén II.COü, 1819. aug. 10-én 7000 ft volt a még törlesztetlen előleg összege, a melyet azonban még abban az évben, szeptemb. hó 10-én kifizetett az igazgatóság.

Ha az intézetnek olykor pénzfölöslege volt, azt a zálogházban kellett elhelyeznie 5%-os kamatozásra.

A létszám lepadásával a pénzügyi helyzet javulván — 1820. deczemb. havában az intézet 2000 irtot helyezett el gyümölcsözésre a pesti zálogházban.

7.. Devalváció.

A f.-ház nehéz pénzügyi helyzetét egyfelől a drágaság, másfelől az okozta, hogy amúgy is szűk jövedelme megcsappant, mert a törv. hatóságok a rabtartási díjakkal s a zálogházak az évi segélylyel hátralékban maradtak. Ennek pedig az országos gazdasági válság volt az oka, melybe Ausztriát és vele együtt Magyarországot is a francia háborúk sodorták, a papiros pénz révén.* Ausztriában 1799-től, 1811-ig több mint egy milliárd ft névértékű bankóczédulát bocsátottak ki. „A mi ércpénz volt, a háborúk alatt mind külföldre vándorolt. A XIX. század első évében már sok a panasz nálunk, hogy nincs váltópénz, hogy a bankjegyekkel nem lehet vásárolni“. A drágaság mind nagyobb lett. Láttuk', hogy 1895-ben Rác Elek igazgató miként panaszodik

1) O. l. 20436 1794 és 8211/1802.

2) Lásd Júniusnak „A bankó“ című cikkét, mely a Budapesti Hírlap tárczájában 1900 szept. 20-án jeleni meg.

3) Az örök javadalmazásánál.

a fölött, hogy a kenyér és hús ára négyszeresére emelkedett' „1809-ig a papírospénz, a melynek ércfedezete 225 millió ezüst volt, fölszorodott 1060 millióra. Ekkor a helyzet tarthatatlanná vált. A bankók annyira elvesztették értéküket, hogy száz forint árú ezüstért 1000 — 1200 forintot kellett fizetni papírosban. A bécsi kormánynak nem volt mit tennie azonkívül, hogy a papírospénzt értékének $\frac{1}{3}$ -üdére, azaz arra az összegre szállítsa le, a mekkora fedezete volt ezüstben a banknak. Ferenc király tehát egy 1811. február 20-án kelt, márczius 15-én kihirdetett rendelettel a forgalomban lévő 1060 millió forint értékét 212 millió forintra, a 80 millió rézpénzt 16 millióra redukálta. Magyarországnak nemcsak az volt a sérelme, hogy a csereeszköznek, ingóvagyonának $\frac{4}{7}$ -ödét egy szempillantás alatt elvesztette, de az is, hogy ezt a fontos ügyet, az alkotmányos út kikerülésével rendeleti úton intézték el.³ — — Az 1811-ben kibocsátott új papírpénz⁴ devalválódása is csakhamar bekövetkezett. 1813-ban kitörvén a háború, a mely Napóleont megbuktatta, a kormány a második devalváció daczára új papírpénzt u. n. anticzipáció-jegyeket bocsátott ki, a melyek még a békekötés után sem értek többet névértékük $\frac{1}{3}$ -ánál; 1816-ban aztán bekövetkezett a harmadik devalváció.⁵

Ez évben aztán úgy rendezték a pénzügyet, hogy június 1-én rendeletet bocsátottak ki, behozván a konvencziós ezüst pénzértéket, mely szerint 100 váltócedula forint 40 konv. ezüst forintot ért."

Ez a 3 devalváció, a mely nem egészen 6 év alatt folyt le, koldussá tette Magyarországot. A pénzkalamitások után jött az 1817. évi emlékezetes nagy éhség.

Természetes, hogy ezeket az országos csapásokat megérezte és megsínylette a f.-ház is. Mit használt az, hogy a rabtartási díjakat 1806-tól 1817-ig 4 krról 1 írtra emelték föl, ha a törv. hatóságok nem fizették azt meg? vagy ha megfizették a folyó díjakat, de adósok maradtak a hátralékokkal. Az évi segélyt nem emelték föl. Ellenben a kiadások folyton emelkedtek, az élelmezés drágult, a tisztviselők és örök fizetése a drágasági pótlékkal megkétszereződött.

¹⁾ 1805-ből való adat szerint Szegeden a kenyér ára 17 krról 1 frt 15 krra (60 kros forint) a hús ttjának ára 2—3 krról $7\frac{1}{2}$ —8 krra, a szalonna ttjának ára 12 krról 24 krra emelkedett.

1810. ápril 14-iki hatósági bizonylat szerint a marhahús ttja 15 kr. volt.

1815. május 30-án a marhahús fontját 16 krral mérték.

²⁾ A pátenssel vagy nyílt rendelettel.

³⁾ A helyt. t. 1811. októb. 1-én fölhívta a törv. hatóságokat, hogy az évi 54 frt 45 krnyi rabtartási díjat május 1—től a következő évi január végéig — a bankó czédulák lejáratá idejéig — ötszörös értékben fizessék.

A márczius 15-iki nyílt rendelet értelmében a fizetéseket egyáltalában vagy ötszörös értékű bankjegyekben, vagy váltó pénzben (vörös váltó czéduláva!) kellett teljesíteni.

A tisztviselők és örök is így kapták ki fizetésüket.

⁴⁾ u. n. váltópénz.

⁵⁾ Pallas nagy lexikona V. kötet 256.

⁶⁾ Budapesti hírlap 1902. febr. 4-iki száma.

A bevételek rovata	1811 2		1812 3		1813 4		1814 5		1815 6		1816 7		Együtt		Átlag	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Szegély czimén a pesti és pozsonyi zálogházról, valamint a politt. alapokból és a kamarai kincstártól, nemkülönben rendkívüli előlegek segélye czimén	3290	—	6400	—	6300	—	18000	—	11000	—	5000	—	50800	—	8466	40
A Végli Ignácznál elhelyezett 8000 frt tőke kamatai czimén való illetmény	450	—	450	—	450	—	450	—	450	—	450	—	2700	—	450	—
A törv. hatóságok által a rabokért fizetett tordásdíj czimén	4477	34	4698	40	4196	—	7072	32	9527	36	18503	36	49475	58	8079	10%
A rabok által a házon kívül való munkával keresett napi díjak czimén	2107	25	1109	4	1437	9	2143	35	2987	54	4349	34	14134	41	2355	40%
A haszonbérbe adott kaszamátkák és raktárakból való jövedelem czimén	654	48	900	—	300	—	600	—	2250	—	750	—	5454	48	909	8
Összesen	10889	47	13467	44	12683	9	29166	7	26215	30	29143	10	121565	27	20260	54%
Ha tehát az alább kimutatott kiadások összege													119002	22	19833	43%
a bevételek összegéből levonatik, kijön, hogy a jövedelem a kiadásokat meghaladja													2563	5	427	10%

ÉVI KIADÁS

A kiadások rovata	1811 2		1812 3		1813 4		1814 5		1815 6		1816 7		Együtt		Átlag	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
A rabok rendes ételmezésére	1906	44	1813	12	1751	20	1762	2	2235	42	2350	21	11819	21	1960	53%
A beteg rabok ételmezésére	586	47	311	13	417	22	301	33	325	6	386	42	2328	43	388	7%
A katonák és két kulcsár fizetésére	1047	56	1076	32	1045	48	1294	43	2021	2	2287	25	8773	26	1462	14%
A katonáknak a rabok házon kívül való munkájából pótlék fejében	115	16	67	10	90	13	131	59	121	39	109	9	635	26	105	54%
Fizetésekre, jutalmakra, százalékos pótléokra és fizetési előlegekre	1096	40	1200	—	1614	40	3242	20	2800	—	3000	—	12953	40	2158	56%
Az ételmező fizetésében	100	—	100	—	100	—	175	—	216	40	250	—	941	40	156	56%
A raboknak kenyérré	2473	19	3132	35	3445	26	9171	2	11510	22	12782	43	42305	27	7084	14%
Tűzi fára	910	—	1385	20	1003	—	1688	30	4467	—	2430	—	11883	50	1980	38%
Gyertyára és szappanra	157	36	271	46	53	44	314	6	239	42	340	33	1377	27	229	34%
Különböző fajta bőr vásárlására	411	24	635	42	373	2	735	50	480	31	516	36	3153	5	525	30%
A rabok és a házi őrség számára fehérmélnének való vászonra	592	15	671	—	503	30	663	24	730	42	288	54	3449	45	574	57%
A házi őrségnek ruhára	350	17	525	31	767	4	912	54	800	47	1799	37	5156	10	859	21%
Ágyemőre az őrség és a kórház számára	—	—	414	21	—	—	—	—	45	—	—	—	450	21	76	39%
A rabok ruházatára	70	—	8	—	—	—	51	30	—	—	—	—	129	30	21	35
Egyházi szükségletekre	5	3	58	29	15	20	11	26	9	12	5	48	105	18	17	33
Irodai költségekre	17	30	77	15	86	6	81	—	103	55	66	—	431	46	71	57%
Posta-költségekre	150	22	117	20	88	54	276	48	261	57	228	5	1123	26	187	14%
Orvosságra	—	—	284	6	—	—	1685	51	496	29	553	19	3019	45	503	17%
A kéményseprő fizetésére	12	—	18	—	24	—	24	—	—	—	24	—	102	—	17	—
A ház javítására	96	12	65	30	94	21	1310	55	453	15	8	—	2028	13	338	2%
Az őrség és a kórház használatára való szalmára	—	—	4	2	—	—	16	—	14	—	—	—	34	2	5	40%
Szerelvények vásárlására	51	6	2	57	13	15	11	30	13	—	—	—	91	48	15	18
Pótlék fejében a csizmadiának	9	36	12	—	12	—	12	—	12	—	12	—	69	36	11	36
Kártérítések fejében	74	15	14	23	—	—	112	20	—	—	219	—	419	57	69	59%
Rendkívüliekre	826	14	1491	45	403	30	1758	16	179	14	1106	34	5765	33	960	55%
Nyírág seprőre	2	—	—	—	4	10	28	45	—	—	40	—	93	55	15	30%
A rabok megszökése és visszahozatala által okozott költségek fejében más törv. hatóságoknak	—	—	33	42	—	—	—	—	—	—	—	—	33	42	5	37
Fizetés-javításra	—	—	—	—	—	—	—	—	116	30	—	—	116	30	19	25
Összesen	11041	32	13781	50	11906	45	25773	44	27653	45	28804	46	119002	22	19881	43%

Budán, 1818. július 31-én.

A kir. helyt. tanács számvevősége által.

Erezly Alajos számvevő,
Lindner Venczel számvevőtanácsos,
Hoffenbeck Károly járulnok.

*) O. l. 23168-1818.

VAJNA: Buzsá régi büntetőek.

KIMUTATÁSA*)

BEVÉTEL	1795		1796		1797		1798		1799		1800		1801		1802		1803		Összesen		
	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	
Kamatokból	450	—	225	—	675	—	450	—	450	—	450	—	450	—	530	—	530	—	4210	—	
Raktartási költségekből	1496	36	1494	42	1576	42	1725	40	1660	11	1532	33	2378	—	1465	13	3191	42	16521	19	
Haszonbérből	60	—	60	—	60	—	60	—	155	—	220	—	220	—	256	—	220	—	1311	—	
Segély a pozsonyi zálogháztól	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	18000	—	
Munkadíj kötésért és külső dologért	241	19	328	39	345	19	844	23	1911	53	2399	19	1882	22	1488	11	1337	31	10778	56	
Munkadíj a kalaposztól	11	20	29	41	29	59	—	—	4	6	—	—	—	—	—	—	—	—	75	6	
Rendkívüli bevételek	62	44	157	21	586	15	68	6	—	—	18	15	100	—	511	19	—	—	1504	—	
Összesen	4321	59	4295	23	5373	15	5148	9	6181	10	6620	7	7030	22	6250	43	7279	13	52400	21	
Ebből a 9 évi átlag szerint esik egy évre																				5832	15%
Levonva az átlagos számlálás szerint egy évre eső kiadást																				4687	31%
Marad évi bevételi fölösleg																				1134	43%
KIADÁS																					
Fizetésekre	599	—	712	30	737	—	725	—	575	—	500	—	725	—	725	—	725	—	6023	30	
Rabok ételmezésére	552	20	508	54	592	4	633	58	751	38	792	4	749	6	658	20	741	42	6070	6	
Betegek ételmezésére	40	34	64	20	98	42	110	48	100	—	82	36	29	2	22	14	8	54	557	10	
Kenyérre	311	30	647	8	515	13	548	12	653	13	675	7	662	34	732	57	1210	48	5956	42	
Házi örségre	1000	6	997	43	966	7	1198	36	1000	42	1032	17	1015	39	1068	38	1176	1	9455	49	
Tüzi-fára	392	—	351	30	541	50	401	30	802	15	—	—	327	30	425	18	840	56	4042	49	
Posta-költségre	27	53	36	43	36	20	41	25	48	28	47	49	48	8	38	—	41	—	365	46	
Egyházi szükségletekre	9	18	10	40	13	16	15	58	12	44	5	51	20	9	9	16	4	—	101	12	
Javításokra	108	39	27	—	70	23	80	53	254	19	65	8	3	36	72	56	77	10	760	6	
Házi kellékekre	70	34	10	52	13	29	157	52	68	56	67	11	100	6	53	26	157	—	699	26	
Rabok takarátára	75	—	76	42	4	24	158	45	206	9	231	32	173	36	204	6	198	56	1329	10	
Orvosságra	153	10	149	8	131	9	108	36	131	51	162	28	151	37	135	15	203	22	1326	36	
Segély-krajczárok fejében	67	25	84	48	110	12	199	47	169	5	215	6	190	17	151	53	131	13	1319	46	
Rendkívüliekre	64	17	633	2	114	51	42	41	949	6	1444	40	160	—	708	14	22	48	4139	39	
Összesen	3471	46	4401	2	3945	—	4424	1	5723	26	5321	49	4356	20	5005	33	5538	50	42187	47	
Átlagos számlálás szerint 9 évből esik egy évre																				4687	31%
Budán 1804. február 5-én.																					
																			<i>Erezly Alutjns</i> számvevőségi tanácsos.		

*) O. l. 3884.

Jegyzés. 1., 1795 év alatt az 1794/95-iki, 1796-ik év alatt az 1795/96-iki katonai év értendő.

2., Segélykrajczárok alatt bizonyára a rabok keresményéből az úk részükre eső rész értendő.

A szegedi kir. fenytő-háznál 1794 novemb. 1° 1803 október végéig előfordult összes
bevételek és kiadások

KIMUTATÁSA*)

BEVÉTEL	1795		1796		1797		1798		1799		1800		1801		1802		1803		Összesen		
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	
Kamatokból	450	—	225	—	675	—	450	—	450	—	450	—	450	—	530	—	530	—	4210	—	
Raktartási költségekből	1496	36	1494	42	1576	42	1725	40	1660	11	1532	33	2378	—	1465	13	3191	42	16521	19	
Haszonbérből	60	—	60	—	60	—	60	—	155	—	220	—	220	—	256	—	220	—	1311	—	
Segély a pozsonyi zálogháztól	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	2000	—	18000	—	
Munkadíj kötésért és külső dolgozóért	241	19	328	39	345	19	844	23	1911	53	2309	19	1882	22	1488	11	1337	31	10778	56	
Munkadíj a kalapostól	11	20	29	41	29	59	—	—	4	6	—	—	—	—	—	—	—	—	75	6	
Rendkívüli bevételek	62	44	157	21	586	15	68	6	—	—	18	15	100	—	511	19	—	—	1504	—	
Összesen	4321	59	4295	23	5273	15	5148	9	6181	10	6620	7	7030	22	6250	43	7279	13	52400	21	
Ebből a 9 évi átlag szerint csak egy évre																			5822	15%	
Levonva az átlagos számítás szerint egy évre eső ki- adást																				4687	31%
Marad évi bevételi fölösleg																				1134	43%
KIADÁS																					
Fizetésekre	599	—	712	30	737	—	725	—	575	—	500	—	725	—	725	—	725	—	6023	30	
Rabok ételmezésére	552	20	598	54	592	4	633	58	751	38	792	4	749	6	658	20	741	42	6070	6	
Betegek ételmezésére	40	34	64	20	98	42	110	48	100	—	82	36	29	2	22	14	8	54	557	10	
Kenyérrre	311	30	647	8	515	13	548	12	653	13	675	7	662	34	732	57	1210	48	5956	42	
Házi őrségre	1000	6	997	43	906	7	1198	36	1000	42	1032	17	1015	39	1068	38	1176	1	9455	49	
Tűzi-fára	392	—	351	30	541	50	401	30	802	15	—	—	327	30	425	18	840	56	4082	49	
Posta-költségre	27	53	36	43	36	20	41	25	48	28	47	49	48	8	38	—	41	—	365	46	
Egyházi szükségletekre	9	18	10	40	13	16	15	58	12	44	5	51	20	9	9	16	4	—	101	12	
Javításokra	108	39	27	2	70	23	80	53	254	19	65	8	3	36	72	56	77	10	760	6	
Házi kellékekre	70	34	10	52	13	29	157	52	68	56	67	11	100	6	53	26	157	—	699	26	
Rabok ruházatára	75	—	76	42	4	24	158	45	206	9	231	32	173	36	204	6	198	56	1529	10	
Úrösszagra	153	10	149	8	131	9	108	36	131	51	162	28	151	37	135	15	203	22	1326	36	
Segély-krajczárok fejében	67	25	84	48	110	12	199	47	169	5	215	6	190	17	151	53	131	13	1319	46	
Rendkívületekre	64	17	633	2	114	51	42	41	949	6	1444	40	160	—	708	14	22	48	4139	39	
Összesen	3471	46	4401	2	3945		4424	1	5723	26	5321	49	4356	20	5005	33	5538	50	42187	47	
Átlagos számítás szerint 9 é- vel csak egy évre																				4687	31%

SZEMÉLYI ÜGYEKKEL KAPCSOLATOS FONTOSABB ESEMÉNYEK.

1., A Trungl igazgató bűnpöre.

A f.-ház megvizsgálására kiküldött Maresia Jakab számtiszt az 1799. május 15-én megkezdett rovincsolás alkalmával 6061 frt 55- $\frac{1}{2}$ kr. pénztári hiányt találván, utasításához képest Trungl József igazgatót állásától és fizetésétől fölfüggesztette. Ebbéli eljárásáról jelentést tevén, a helyt. t. 1799. június 19-én kelt rendeletével intézkedését jóváhagyta és egyidejűleg megbízta Csongrád megye alispánját Kárász Istvánt avval, hogy Trungl „azon hiányért, a rábízott pénztár megrövidítésének gyanúja miatt“ biztos, de tisztességes őrizet alá és összes vagyonát zár alá vétesse és intézkedést tett az iránt, hogy Szabó Gergely a pesti kir. zálogház második pénztárnoka azonnal Szegedre utazzék és Maresia Jakabtól a szükséges útbaigazításokat megkapván, az igazgatói állást foglalja el, végül pedig a Trunglnek az udv. kir. kancelláriánál elhelyezve levő 500 frt óvadékát kamataival együtt lefoglalta, mindezekről az udv. kancelláriához jelentést tevén.

Ezen rendelet folytán Maresia számtiszt Trungl július 1-én d. u. 3 órakor, a közbotrány kikerülése végett személyesen kísérte át a városházához és adta át az ott rá várakozó alispánnak, ki őt — a helyt. t.-hoz tett jelentése szerint — a városi polgárok számára való fogházban helyezte el azért, mert Muresia számtiszt kinyilatkoztatta neki, hogy a Trungl számadásai még nincsenek teljesen megvizsgálva és ezért szükséges, hogy vele gyakrabban értekezessék és intézkedett, hogy ottan emberségesen bánjanak vele és őrizzék.

Úgy az alispán, mint a számtiszt bejelentette egyszersmind azt is, hogy a mi kevés holmija volt, azt egy szobába vitetvén lepecsételték és hogy a Trungl tartásáról mi előbb gondoskodni kell, mivel nincs miből éljen sem ő sem családja.

A helyt. t. július 30-án intézkedett az iránt, hogy a f.-ház igazgatója az alispánnal egyetértőleg a ház pénztárából élélmezze Trunglt és fölhívta a városi tanácsot, hogy feleségét a szegények pénztárából vagy más jótékony alapból segélyezze. Szabó Gergely igazgató ezen rendeletre — az alispán véleményének kikérése után — napi élélmezésre 10 krt hozott javaslatba, a mit a helyt, tanács el is fogadott.

A városi tanács november 13-án tartott ülésében 1805. sz. a. a következő határozatot hozta: „E város fog-házában tartózkodó Trungl Józsefi volt Fenyítő házbeli Tisztartó eránt az Felsőleges Kamarának irattatni végeztetett, hogy azon Trungl Józsefiét, mint nem ezen városi Jurisdictionbéli foglyot

máshová által tétettetni rendelné annál inkább, hogy a városi beteges, és fehér személy — raboknak helyét foglalja“. A helyt. t. ezen fölírat folytán fölhívta az igazgatót tegyen jelentést arról, hogy a f.-ház épületében van-e olyan fölösleges helyiség, a hova Trungl biztosan bezárni lehessen?

De úgy látszik nem volt, mert a Szeged város tanácsának 1800. márczius 17-én tartott üléséről fölvett jegyzőkönyvben 395. sz. a. ezt olvashatjuk: „Az F. H. K. M. Tanács 11-dik Febr. e. f. e. 2885-ik szám alatt válaszolni méltóztatik, hogy Trungl Józsefi, eddig itt tartatott Fenyíték Házbeli volt Tisztartó Pannónia hegyére fog által tétettetni, mely végre mostani Tisztartó Szabó Gergely egyetértésével Csongrád vármegyének bátorságosabb vitel végett által-adattassék; azonnal mind említett Tisztartó, mind Csongrád vgyei v. Ispány Úrnak irattatod.“

A polit. közalapítványok szentmártoni kerületi igazgatósága' Győrött 1800. márczius 18-án kelt jelentése szerint: a szt. mártoni uradalom tisztartója azon alkalomból, hogy a Szt. Márton városában annak a háznak udvarán, hol a tisztség lakik új börtön épült és az uradalmi rabok a kik az előtt a felső zárdái épületben tartattak, onnan a rabokra fölügyelő várnagygyal együtt az új alsó börtönbe szállítottak át — bővebb utasítást kér arra nézve, hogy Trungl József a ki őrzés végett Pannonhalmára jön, miképen őrzendő?

Erre a helyt. t. ápril 1-én azt. válaszolta, hogy abba a házba a melyben az erdész lakik s a honnan közelebről kiköltözik s a mely az úri székek és bizottsági ügyeknek van kijelölve és abba a szobába, hol az úri székek tartatnak, vas nélkül zárandó be is úgy őrzendő mint a többi rab.

Trungl tehát 9 hónapi fogság után Szegedről Szt.-Mártonba szállítottott, a hol 2 évet s onnan Földvárra vittetett, a hol még egy évet töltött fogságban.

A helyt. t. számvevősége által 1800. november 26-án kiállított kimutató szerint az 1785. nov. 1-ig visszamenőleg megvizsgált számadásaiból 6520 firt M kr. pénztári hiány állapított meg, a miből óvadéka és annak kamatai által 622 firt 45⁴/₈ kr. födőzve lévén, 5897 firt 14⁵/₈ kr. marad terhére.

Trungl a vizsgálat rendén beismerte, hogy a hiányzó pénzt saját céljaira fordította, mentségéül fölségfolyamodványában fölhozván azt is, hogy pénztárvizsgálat az ő idejében soha sem tartatott.

E szerencsétlen embernek szabadon bocsátása iránt a helyt, tanácshoz 1801. január 23-án intézett kérését — kevés kihagyással — egész terjedelmében közöljük:

1) II. József császár 1786. november 14-én kelt rendeletével a többi hazai szerzetes rendekhez hasonlóan a Benedek rendet is feloszlatta és birtokait a vallásalaphoz csatolni elrendelte.

A benedekrendiek szerzetét 1. Ferencz 102. ápril 25-én állította helyre (Pallas nagy Lexikona 111. kötet 87 és XIII. k. 769.)

2) O. l. 5343/1801. sz.

„Hat évig szolgáltam híven és tevékenyen a Magas Helytartó Tanácsnál és erre való tekintettel kétszer részesültem 10 arany jutalomban.

Mikor a f.-házi ellenőri állásért folyamodtam, abban a biztos reményben voltam, hogy a Mária Terézia Ő Fölsége által sajátkezűleg aláírt f.-házi utasításban megállapított 400 írtnyi fizetést hiv. elődeimhez hasonlóan én is megkapom; De jaj! nekem az igazgató írnoka által addig húzott 150 írtnyi évi fizetést szabták ki s az én napi díjas állásomat azonnal betöltötték: Eből a csekély fizetésből, míg a szövömester 230 írt fizetést húzott, kellett magamat feleségemmel és gyermekeimmel 3 éven át siralmasan fönntartanom, aztán 1785-ben 200 írt, végre 1789-ben 450 írt fizetést kaptam, de az élelmi cikkek legnagyobb drágasága közepette saját költségemen kellett rendeltésem helyére Szegedre utaznom.

Fenyítő házi pályám kezdete elborzasztott; itt a szolgálat erőműtani u. m. kereskedői, takács, posztókészítői szövészeti és pokróczkészítői ismereteket követelt; és hogy szerencsétlenségem mértéke megteljék, az akkori igazgató¹ hivatalából elbocsáttatott és helye egy — — — volt furirral² töltetett be, a ki a számadásokon kívül a gyári dolgokhoz még kevesebbet értett mint én.

Bajom most megkétszereződött: ez a hatalommal fölruházott és pártfogolt gonosz ember mindjárt fölvelt a kincstártól 6090 írtot, bírálta a személyzetet és szorgalmasan rendelkezett szobájából, nem nézett utána semminek és túlságos buzgalommal folyt a gyártás; a pénz elfogyott, a készárú fölhalmozódott és nem volt kelendősege. Zavarba jött, tekintélyének fönntartása mellett tanácsot kért, az egész kezelés terhét rám tolt és betegséggel mentegetőzött.

A személyzet nagy volt, a rabok létszáma magas, nem valék képes mindent áttekinteni, elegendő ismeretem sem volt még akkor; mindnyájan, még az igazgató maga is rászedtek, mint a hogy a vizsgáló bizottság is rájött arra 1784-ben, és hogy akadálytalanabból megkopaszthassanak, minden szükséges utazást nekem kellett megtennem; nem tudtam elég pénzt kölcsönözni, hogy a hiányokat pótolni lehessen. A csalás miatt hangosan kiabáltam, panaszt tettem e miatt előljáróimnál, de csak vállvonogatás, biztatás volt az eredménye, segítség nem jött. Végre a központba való visszahelyezésemet kértem, de akkor sem hallgattak rám!

Szegedre való áthelyezésemtől hitelezőim pénzüket követelték; szívrehatóan kértem őket, hogy a visszafizetést részletekben teljesíthessék, a mit meg is tettem, nehogy adósságok miatt bepöröltetvén, elbocsáttassam és felesé-

¹) Santner István.

²) t. i. Wohlgemuth Dániellel. Furir olyan altiszt volt, a ki az élelmi szerek átvételével és kiosztásával volt megbízva és ezen kívül a századok számadásait vezette, a köz-ételek főzését fölügyelte és meneteken az elszállásolást rendezte (Pallas nagy lexikona VII. kötet 689.)

gemmel s gyermekeimmel a legnagyobb drágaságban az éhség és nyomor martalékává legyek: Hogy egy férfinak feleségével és 8 gyermekével, a kik közül 4 még életben van, mennyire van szüksége, annak megítélését a magas legkegyelmesebb belátásra bízom! bizony nagyon nyomorultan és ínségesen éltem, kezdettől fogva súlyos sorscsapások áldozatául és nem világi örömökre voltam én kiszemelve.

Ezek, a magam és családom sokszori betegsége, az hogy két ízben megloptak, egyéb szerencsétlenségeket nem is említve, a nyilvánvaló főkútfeje az én pénztári hiányomnak: ha családságra valaha hajlandó lettem volna, akkor a számadásokat olyan sok éven át úgy törekedtem volna fölöltöztetni, hogy a hiány hézagait kipótoljam, ez azonban sohsem volt törekvésem.

Én a negyedik igazgató vagyok a f.-ház létesítése óta s ők jóllehet szolgálatuk kezdetétől fogva a megállapított fizetést húzták, egyikük sem vallott becsületet számadásával: 1785-től fogva mester vagy más segítség nélkül kellett a kezeléssel gondoskodnom, a raboknak munkát szereznem, őket magamnak kellett tanítanom, rokkákat vagy egyéb szerszámokat sajátkezüleg javítanom és az ó-vári főhercegi gyárnak bizonyára a legtisztább és legjobb fonalat szállítottam, mivel némely tt. közönséges juhgyapjából 4000 két sing hosszú szálal fontak számadási mellékleteim tanúsága szerint.

Az én 18 évi f.-házi szolgálatom a nyomorúság láncolata volt, háromszor voltam a meggyilkolás veszélyének kitéve, annak emléke a daganat fejemen és úti emlék törött kezem; ez a szerencsétlen hivataloskodás 24 szolgálati évemet homályosította el, ifjúságom oda van és a huzamos fogság miatt egészségem is, mert testi erőm észrevehetően hanyatlik, mikor aztán nem leszek képes sem magamat sem gyermekeimet táplálni és mint koldus az államnak terhére fogok lenni.

A legalázatosabban kérem Kir. Főnségedet és a Magas Kir. Magy. Hely. Tanácsot, hogy kegyesen fontolóra vevén ezt és azt hogy szolgálatom alatt fizetésben és egyebekben, a mit be tudok bizonyítani, közel 7000 frt takarított meg¹, legyenek irántam részvétellel és könyörülettel, a mit a szerencsétlenség mindig megérdemel és fogságomat nekem legkegyelmesebben engedjék el és 4 gyermekemnek sóvárogva várt atyjukat adják vissza. — -----

Szt.-Mártonban 1801. január 23-án.“

E kérésnek nem volt fogantja, mert a helyt. t. 1801. június 23-án föl-hívta az alapítványi ügyek igazgatóságát, hogy a Trungl volt igazgató ellen való kereset megindítása iránt intézkedjék.

¹) Ezt úgy érti — a mint más helyt kimagyarázza, — hogy neki a megállapított-nál kevesebb fizetést adtak éveken át, aztán a megszüntetett írnoki és a huzamosan ürességben volt fölügyelői és fonómesteri állással járó teendőket rátukmálták. A tőle ekként illetéktelenül elvont és az ő munkaerejének kihasználásával megtakarított fizetéseket részletesen fölszámítván 6393 frt 36 kr. megtakarítást hoz ki. (O. 1. 20473/1803. sz.)

Az alapítv. ügyek igazgatósága pedig november 10-én¹ azt jelentette erre, hogy hazai törvények szerint bünfenyítő keresetet ellene indítani nem lehetvén, óvadékaról és lefoglalt holmijáról való lemondása után szabadon kell őt bocsájtani mielőbb, hogy tartása az alapot, melyet megkárosított, ne terhelje tovább.

December 4-én az alapítv. ügyek igazgatósága be is terjesztette a Trungl lemondó levelét.

A helyt. t. azonban december 15-én 27.357 sz. a. azt válaszolta, hogy a lemondást elfogadja, de elrendeli, hogy Trungl ellen, mint rosszhiszemű tolvaj ellen indítsa meg a keresetet, a ki azonban, ha kezet állít, szabadlára helyezhető.

1802. május 18-án a helyt. t. utasította a szt.-mártoni közalapítványi kér. igazgatóságot arra, hogy miután Szt.-Márton a Benedek rendnek visszaadatott s azon uradalomban a vallásalap igazságszolgáltatást nem gyakorolhat — Trungl biztos őrizet mellett szállíttassa át a földvári uradalomba, a mely szintén bír pallos-joggal.

A politikai alapítványi ügyek igazgatóságának a helyt. t.-hoz intézett, Pesten 1803. május 28-án 501. sz. a. kelt átirata“ szerint Trungl József volt igazgató az ellene lopás miatt emelt vád alól — az átirathoz mellékelt jegyzőkönyvi kivonatok tanúsítása szerint, nem bizonyosodván be ellene, hogy az általa kezelt pénztár hiánya az ő családságából és tényleges gonoszságból keletkezett, — a Tolna megyébe bekebelezett, földvári uradalom úri székének 1802. október 23-án hozott ítélete szerint fölmentetett. Mely ítéletet a kir. tábla helyben hagyván s az az úri széken 1803. április 33-án kihirdettvén, Trungl szabadon bocsáttatott, 2', hónap hiján 4 évi vizsg. fogság kiállása után.

2., A Járossy-féle ügy és Ráth igazgató elmozdítása.

A Járossy Károly rab ügyét, mely a szegedi f.-házat hosszú időn át izgatottságban tartotta és Csongrád megye alispánját, a helyt, tanácsot sőt az udv. kancelláriát is sokáig foglalkoztatta, az orsz. levéltár irataiból tüzetesen megismerhetjük.

Közöljük is azokat kivonatos fordításban. És pedig először is a helyt. t. által az udvari kancelláriához 1803. szeptemb. 13-án intézett fölterjesztést közöljük.³

„Nemes Járossy Károly, a ki 1772-ben született, 1795-ben Pestről, a hol juratus volt hazamenvén, ugyanabban az évben atyjának megverése miatt

¹) O. I. 25171/1801. sz.

²) O. I. 13272 1803.

³) Orsz. levéltár 20161 sz. 1803-ból.

⁴) Nemcsak azért ítélték el mert atyját megverte, hanem mert megrögzött tolvaj és istenkáromló is volt.

halálra, illetőleg kegyelemből 8 évi, hetenként 2 napi böjttel szigorított f.-házra ítéltetett. Atyja már 1799-ben folyamodott a felséghez szabadon bocsátása iránt és véleményezés végett innen leküldött kérésére a f.-ház igazgatósága azt jelentette, hogy Járossy békés és engedelmes magaviseletű. Az atyja halála után anyja által megújított kérésére az udv. kancellária a mondott évben azon határozatot hozta, hogy nem bocsátható szabadon, azonban betegsége miatt dologra alkalmatlan lévén, gyógyításáról gondoskodni kell. Midőn azonban Járossy, ki ellen a következő 1830-ik egész évben panasz nem merült föl, 1801. június elején látva, hogy a f.-házban a visszaélések napról-napra mind inkább lábra kapnak, igazságérzete által vezéreltetve jó indulatból az igazgató elé járult és hogy az elharapódzott rendtelenségeket szüntesse meg, arra inkább kérte mint figyelmeztette, Rátt igazgató ezen fölboszankodva Járossy rabot, a ki különben is veszélyes lábfájásban szenvedett, a megelőző legfelsőbb rendelkezést figyelmen kívül hagyva, a betegek szobájából kivétette és június 9-én megparancsolta, hogy a soha addig használatban nem volt nyirkos tömlöczbe tegyék és midőn úgy Rátt igazgató mint Branstauer káplár, ki az igazgatónak minden rosszban társa, nem szüntek meg dühöngeni Járossy ellen, ez miután a tömlöczből kibocsátották, orvoslás végett Csongrád megye alispánjához folyamodott, egyszersmind unokatestvérét D. . . y János F. megyei alispánt és S. . . y Antal P. megyei táblabírókat levélben megkereste, hogy a helyt, t.-nál érte közbenjárjanak, a közben S. . . y Antal válasza Rátt igazgató által elfogtván, szeptember 27-én, mikor Járossy a templomból kijött, az igazgató őt magához hivatván ezen folyamodás miatt előbb a legrosszabbul bánván vele azután vasra veretvén ismét a tömlöczbe vettette, a káplár pedig olyan súlyos ütésekkel mért a fejére, hogy elájult és végre egy negyed óra múlva az igazgató őt csaknem félholtan a tömlöczből ismét kivittette és 30 vessző-csapást vágatott reá és megparancsolta, hogy megint vigyék vissza a tömlöczbe, melyben 14 napig tartották és naponta csak egy porció kenyeret adtak neki és jóllehet 5 nap múlva halálos betegségbe esett s kérte, hogy vegyék ki onnan, épen csak a f.-házi lelkész közbenjárására, 14 nap múlva tették át előbbi kamarájába, előbb befalazván annak ablakát és a káplár megfosztván őt minden holmijától és megvonván tőle azon idő alatt az ételt, még az erőnek a betegségben való föntartására szükléges levest is.

Ilyen keservben és ínségben Járossy a midőn 1801. október végén a f.-házból titokban eltávozott, a mint előadja, nem azért tette azt, hogy gyalázatos szökésének szennye által előkelő rangjának díszét bemocskolja, hanem csak azért, hogy panaszát ezen helyt. t. elé hozza, a miképen is nem sokára

¹⁾ „Lyuk aristomnak“ mondták abban az időben azt fegyelmi zárkát, a melyről szövan s a melynek latinul spelunca volt a neve. (Spelunca lulajdonképen barlangot jelent).

azután itten Sz. Iványi kir. tárnokmester előtt megjelenvén az idemellékelt 24733. sz. kérés átadása után önkényt ismét visszament a f.-házba.

Ezen kérés vádaskodó pontjaival, egyszersmind intézkedés tételén, nehogy Járossyt megszökése és folyamodás készítéséért megbüntessék, Csongrád megye alispánjának, a legtüzetesebb vizsgálat megejtése végett avval küldetik meg, hogy a midőn a f.-házbeli elítéltek nyomorult helyzete, valamint a büntető igazság érdeke is megköveteli, hogy a visszaélések ottan kiderítettén a kihágások csakhamar korlátoztassanak és orvosoltassanak, addig is ideiglenesen intézkedjék, hogy a rabok ne kószáljanak szabadon a városban és hogy egyrészt a rabokra nagyobb ügyelet fordíttassék, másrészt velük ne bánjanak keményebben, mint a hogy a törvényszéki ítéletek vagy pedig a kiadott néhány kegyelmes kir. rendelet megköveteli.“

A fölterjesztésben említett Csongrád megye alispánjához 1801. novemb. 10-én intézett rendeletre¹ Kárász alispán ugyanazon évi deczemb. hó 31-én tette meg jelentését, beterjesztvén a megejtett vizsgálat alkalmából az igazgatótól bevett nyilatkozatot.

Ebben a novemb. 28-án (kiállított nyilatkozatban⁵ Rátt József ideiglenes igazgató a hozzá intézett kérdésekre a következőleg nyilatkozik:

1., Beismeri, hogy Jakob Joáchim rabot, a ki tanult kertész, a házi pénztár hasznára magánosoknak kerti munkára kiadta a városba őri fölügyelet nélkül, a ház őrsége különben is elégtelen lévén, valamint azt is beismeri, hogy nevezett rabot ő is alkalmazta a városban levő szőlejében, de őri fölügyelet és fizetés mellett. A rabnöket is hasonló módon használta házi kertjében, a mi kitűnik a számadásokból.

2., Kiss István rabot igaz, hogy a külső munka apadásával október 1-től kezdve a ház jövedelmének gyarapítása végett kocsisnak alkalmazta, de nem a saját, hanem a Vedres István lovai mellé, a ki posztógyár fölállítására ajánlatot tett. Ez az előbbi igazgató alatt is megtörtént.

3. Jó viseletű rabok kiadattak a városba őrizet nélkül is, mi a házi pénztárnak számbavehető hasznót hajtott. Így Zombori József, nehéz munkára alkalmatlan beteges szabó egy helybeli szabómesterhez 14 hétre, mikor a házi őrség egyenruháját készítette. A külső munkára járó rabok követtek el kihágást is, mire ebben a városban, a hol minden sarkon korcsma van, sok az alkalom, a mit annál könnyebben fölhasználhatnak, mert az örök között sok a részeges.

4. Jóllehet a káplár önkényes verésre senkitől sincs fölhatalmazva, mégis nagyon gonosz és engedetlen rabokkal szemben evvel kell, hogy segítsen magán az ember, a mire eddig minden alkalommal volt is elegendő ok, kellő

¹) O. I. 24733/1801.

²) O. I. 1312/1802.

szigor nélkül az ember az udvaron sem mehetne végig biztonságban ilyen gyilkosok és rablók között, a kik az emberiség salakját képezik. A káplár helytelenül cselekedett, mikor Klevechter kulcsára kétszer rávágott pálczájával, ezért, nem lévén az igazgatónak joga testi büntetéssel fenyeíteni őt, szigorúan megdorgálta, a kulcsárt is megszidván, a ki gonosz és lepcsés szájával ingerelte a káplárt.

5. Az igazgatónak az intézet igazgatására írásbeli utasítása nincs, csak szó-beszédből ismeri a szabályokat. Ő nem hivatkozik a rabok tanúságára, a kik az intézetet igazgatójával és egész személyzetével együtt a pokolba kívánják — hanem hi v. számadásaira, azok okmányaira és a ház személyzetére.

A helyt. t. erre 1802. évi január hó 19-én¹ utasította az alispánt, hogy a f.-házban honos visszaéléseket azonnal szüntesse meg, addig is míg az Utasítás elkészül és megküldetik és jobb rendet hozzon be az intézetbe, az igazgatót pedig kötelességeinek és az alispán által teendő intézkedéseknek teljesítésére a helyt. t. nevében komolyan figyelmeztesse.

Egyidejűleg megküldte neki véleményezés végett a Járossy rab édes anyjának legfelsőbb kézjeggyel ellátott az iránt való kérését, hogy atyjának megveréséért 8 évi f.-házra ítélt és büntetéséből már közel 7 évet kitöltött, nagyon beteges és javulását kellőképen tanúsított fiának hátralevő lö havi büntetése elengedtesse.

Végül avval is megbízta a helyt. t. Kárász alispánt, hogy Járossy rab által a f.-házban meghonosodott visszaélések följelentése folytán megejtett vizsgálat miatt az igazgató és káplár részéről történt megveretésére és üldöztetésére vonatkozólag újabban beadott panaszát vizsgálja meg s az eredményről tegyen véleményes jelentést.

Kárász alispán a hivatkozott 1802. január 19-én kelt rendelettel nyert megbízásában eljárván, eljárása eredményéről 1802. május 13-án a helyt. t.-hoz ekképen teszi meg jelentését: -

„-----Jóllehet Járossy Károly rabról úgy az igazgató mint a káplár és néhány rab (a mikép a raboknak nekem átadott és A. alatt idemellékelt kéréséből kitetszik) azt állítják, „hogy nemcsak hogy nem javult meg, hanem csalárd, pártoskodó, rabtársait vakmerő merényletekre izgató és istentelen, vallástalan ember, miután azonban azt vélem, hogy az igazgatónak és káplárnak valamint a raboknak, a kérésben írt állításai inkább indulatból és bosszúból erednek — — — — először azon indokból, hogy ha Járossy közel 7 év alatt, a mit fogságban töltött, meg nem javult, akkor javulása egy év és körül-belül 3 hónap alatt, a mit még fogságban kellene töltenie, bizonyára nem remélhető, másodszer mivel azt tapasztaltam, hogy úgy az igazgató, mint a káplár Járossy ellen a legnagyobb mértékben föl van bőszülvé és láttam, hogy

¹) O. I. 1309 és 1312 sz.

²) O. L 14128 1802.

a rabok is ingerültek reá mint a rendtelenségek följelentőjére, nehogy vele továbbra is keményen bánjanak vagy talán gonoszlelkű és legrosszabb hírű rabtársai részéről élete is veszélyeztetve legyen és végül mivel különben is beteges és majdnem folyton lábfájással vesződik, úgy vélem, hogy fogságának hátralevő idejét a meghonosodott visszaélések őszinte leleplezésének jutalmául el lehetne neki engedni.

Végül az elülidézett kegyelmes renделеhez mellékelt kérésében előadotakat megvizsgáltam és a rabok vallomásából megtudtam

1 -*ször* Hogy az igazgató rabokat bocsátott el büntetésük idejének letelte előtt.

2- *szor* Hogy az ekként elbocsátott rabokat számadásaiba mindig úgy írta be, mintha fogságuk egész idejét a f.-házban töltötték volna.

3- *szor* Hogy Járossy Károlynak fejére és tagjaira úgy rávert, hogy az ép pálczát eltörte.

4- *szor* Hogy Járossytól egy 20 aranyról szóló adóslevelet és egy (a hogy Járossy állítja) aranyból való szelenczét kapott ajándékba.

5-*ször* Hogy abból a 15 írtból, a melyet Szakál Péternek Thurócz megyéből küldtek, 5 firtot megtartott.

6-*szor* Hogy az írások és számadások elkészítésére alkalmazott Czech Sámuel rabot ezen munkától elmozdította azért, mert a gyógyszerházban napi díj mellett dolgozó Szakál Pétert a számadásokból a káplár ösztönzésére kihagyni nem akarta.

Mindezeket aztán válaszolás végett áttettem a f.-ház igazgatójához, ki hogy mit válaszolt ezekre, azt a B. alatt idemellékelt írásból látni méltóztatik. A melyből kiviláglik:

1-*ször* Hogy a f.-ház igazgatója maga elismeri, hogy rabokat fogságuk idejének kitöltése előtt (a rabok szerint néhány hónappal, az igazgató szerint pedig csak napokkal és hetekkel hamarább) szabadon bocsátott.

2- *szor* Hogy az ilyenképen elbocsátott rabokat a számadásokba úgy vezette be, mintha fogságuk egész idejét a f.-házban töltötték volna és hogy az azok tartására rendelt pénzt a ház egyéb szükségleteire fordította.

3- *szor* Hogy Járossy Károlyt maga megverte. Ezen tettét illetőleg többen sőt sokan azt vallják, hogy arra Járossy semmi okot sem szolgáltatott, voltak azonban mások a kik egyenesen kimondták, hogy Járossy Károly az igazgató megszólítására nem vette le kalapját és azért haragudott meg nagyon az igazgató. Azt azonban mindnyájan egy szájjal vallották, hogy a káplár kezéből kiragadott pálczával a Járossy fejére és tagjaira ütött és a mint elszaladt, követte őt s addig verte, a míg az ép pálcza összetört.

4 *szor* Jóllehet válaszában tagadja, hogy Járossytól 20 aranyról szóló adóslevelet és szelenczét kapott, mivel azonban azt nekem előzőleg ő maga bevallotta, szemrehányást tevén neki, hogy miért tagadja válaszában, a mit

előzőleg nekem beismert, azt felelte: hogy a föltett kérdésre egyenesen akart válaszolni és mivel a kérdés úgy volt föltéve, hogy vajjon kapott-e adóslevelet és szelenczét, azt felelte: hogy ő nem kapott, de azért a feleségének adták ezeket.

Ennélfogva ezen nyilatkozatáról a C. alatt mellékelt beismerést vettem be, a melyben a kapott adóslevelet megsemmisíti és a szelenczéről azt állítja, hogy nem aranyból, hanem ezüsből való és gyöngén meg van aranyozva. Melyet Járossy Károly megismert, hogy ugyanaz, a mit anyja küldött neki és azt megőrzés végett a Járossy jelenlétében az igazgatónak visszaadtam.

5-ször Nem tagadja, hogy a Szakál Péter pénzből 5 frtot magának megtartott, magyarázatul adván: hogy azt a 15 frt fölajtására fordított fáradtsága fejében tartotta vissza.

— — Továbbá a hozzám intézett másik, f. é. márczius hó 9-én kelt 5470. számú rendelet következtében, melylyel a Járossy Károly rabtársuk gonosz hajlandóságáról panaszkozó rabok kérése is megvizsgálás végett nekem megküldetett, alázattal jelentem: annak tartalma azonos az A. alatt levő kérésben előadottakkal, de a mint említettem, azt vélem, hogy azok inkább indulatból és boszúból erednek: És véleményemben megerősít az, hogy: miután az abban a kérésben magukat aláirt rabokat magam elé állítottam és állításaik bizonyítására szorítottam, nem tudtak egyéb bizonyítékot fölhozni, mint hogy egymás mellett akartak tanúskodni és azonkívül a kérést aláírók közül ketten, jelesen Diószegi és Demeter György kinyilatkoztatták, hogy erről a kérésről mit sem tudnak és neveiket az ők tudta és akarata nélkül írták az alá, azonfölű 1 Kis István ugyanaz, a kit az igazgató kocsisnak alkalmazott, a többiek pedig olyanok a kik azelőtt a városban őrizet nélkül csavarogtak és ott a Járossy földása szerint lopásokat és más rosszaságokat vittek végbe, most pedig a szabadabb kószálásra és gonoszságok elkövetésére való alkalomtól meg vannak fosztva.

Mindenek ekképen elvégeztetvén a f.-ház igazgatója az F. alá legalázatosabban mellékelt leveleket küldte nekem, a melyekben bizonyos Cseszányi és Járossy Károly jelzik, hogy ismét új panaszt akarnak szerkeszteni és ez ügyben leveleket küldtek el, egyben tudatják, hogy ezen tettükért mindkettejüket szigorúbb fogságba helyezték. Elolvastván a Cseszányi és Járossy leveleit, nem találtam azokban más panaszokat, mint a melyeket Járossy már előadott és meghagytam az igazgatónak, hogy Járossyt, a kinek folyamodása beadásáért nem szabad semmiképen kellemetlenséget okozni, helyezze vissza előbbeni börtönébe és őt a kegyelmes Helyt. t. bekövetkező rendelkezéséig nyomorgatni ne merészelje.

A f.-ház igazgatója számára általam kidolgozott ideigl. Utasítást a Kegyelmes Helyt. T. rendelkezésére legalázatosabban ide mellékelvén maradok stb.

Horgoson 1802. május 13-án.

Kárász István

Csongrád megye alispánja.“

Lássuk most Járossynak a helyt, t.-tól a f.-házba történt visszatérése után irt s az orsz. levéltárban megtalált panaszát a maga valóságában és egész terjedelmében;

„Kegyelmes és Méltóságos Uraim,
Kegyelmes Patronus Uraim!¹

Mind ez ideig mint türtem, szenvedtem, már lehetetlenség, hogy a tsufos Actussait ezen Tisztartónak, és Káplárnak tudtára ne adjam Mgs. Urk és eő Nagysága által Eő Excellentiájának. Én Kegyelmes Parantsolatját eő Excellentiának Néki által adván és Kegyes Atyai égérete szerint Mlgos Urk semmi hántásom nem kellett volna történni, mégis tüstént a sötét Lyukban tétetett, egész mesztelen levetköztetett, Leg Kie-sebb Jóságomtul és minden Pénzemtől, kit Polánéné eő Nga Zombán adott, meg pusztított, 3 napig benne tartott, az alat azon kamarában, kihúl ki szöktem, az ablakot bé tsináltotta egészen, és abba a förtelmes Helyre tett, és ott volt szándéka engem ki szabadulásig tartani, de hatod napjára, a midőn a V. Ispán Úrhoz hívatattam a Bizottságok ki adására, ki botsáitott nagy haraggal a V. Ispán Úr Parancsolattyára, és nem az Spítálban tett, hol az Fölség Parantsolatja szerint az én Helyem, hanem a többihez a kásámátában háltni, a hová az udvaron által kell menni, és a sebes Lábaimmal korán reggel a nagy hidegben kell ki és bé menni. Mihelyest az Inquisitió végben mentt, azonnal minden képpen fenyegették az Bizonyosságimat, és a kinek sententiájában veressé volt rutúl ell is vertek raitok, még Inquisitió előtt is éjjezgette a gaz káplár az embereket, hogy semmit ne szóljanak, de mégis nem tsak az én Punctumim apróbáltattak, hanem több is sültt ki. Hogy némelytüi hallották, hogy az igazát meg mondták, azonnal az én Bizonyágim minden képpen szörnyen persequáltattnak, sohová ki nem botsaitattnak, még tsak Dologra sem, de nem tsak ezek, hanem valamennyen vannak oly vigyázás és parantsolatjuk van, hogy nékem semmit leg kissebbet ne hozzanak akár enni valót, akár mást, ide bentt a hol nappal vagyunk, az Ispítálban tett két gonoszsággal telyesseket, valami Nagy Ferenczet, és Bakó Jósefet, az első temérdek tolvajsági miat akasztó fát érdemelne, még az Profunt háziul az 70. forintos réz vékát is ell lopta, és a Városban most ell multt nyáron szabadon jártt, sokat a várost lopta, hanem tsizmadia mestersége az káplárnak, és Tisztnek var, és az rabok számára is az Bört pro lubítu lophattya, mivel egy időtul fogva ez varja a Bakantsokat, a Káplár veszi a Bört és így együtt lopnak, a Bakó József is tolvajsága után szüts mester embernek dolgozott, ezt a szegint nagyon lopta, most nem ád néki Dolgot, ez is az lopott Bőrök-bül az káplárnak Laiblit és feleséginek Bundára valót tsinállt, ezek

¹) Eredeti magyar szöveg. O. l. 1334/1802.

tehát itten úgy vigyáznak reám, és Beszédeimre, hogy ne tsudálkozzék Mlgos Ur, hogy én illy rosszul, és sine omni conceptu egy ily nagy Urnak irok, holott ezer szemem kell lenni. Itten ezek uralkodnak, és engem szememben szidnak, motskolnak, hogy most nem lophatnak úgy, és részegeskedhetnek. Az V. Ispán Ur megparantsolta a Tisztnek, hogy sine Dubio a rátz Aszonyt a többihez tegye, és a többit. A rátz aszonyt ugyan le tette, de minden nap mégis in elusionem Benigni mandati étellel, itallal maga Asztalárul tartya. Krántsits, Kertész még most is magok különös bötsületes szobájokba vannak, és elegendő fát is ad nékik, nékem pedig még egy krt sem ad pro Intertentione. V. Ispán ur meg parantsolta, hogy egy rab sem tartozik néki vizet hozni, vagy szolgálni tartsék tselédet magának, a múlt héten tehát trutzomra engem is fell ir a Cathalogusban, a mely soha szokás nem vala, nem akartam néki menni, a mint is nem is járhatok a nagyon sebes Lábaim miatt, a gaz káplár Lyukkal fenyeget, azt mondom: hát a Laurentsitsot, Krántsitsot és Kertészt miért nem haittya? felelte, azok extra rabok, és nem kötelessek, azt felelém egy rabnak, a midőn hálni mentünk (és egy nappal előbb eilig haitott erővel kellett a sok gráditson a Tisztnek vizet fel vinnem hogy többet kutyám szarát (alázatosan követem) megyek néki többet. Más nap úgy mind Karátson Szombat ünnepén ki jövünk a templombul, oda megy a káplár, és bé áru, hogy én azt mondtam: in praesentia Captivorum et Militum ell veszi a Káplár páltzáját, és mind egy fertály óráig agyba, főben vertt, többet ütött raitam 70. ütésnél, a páltza ell törtt, újra megfordította, és a kezemmel örökös koldussá tett, mert egy tsöp érzékenység sints a Balban, ha kalapom nem lett volna a fejemen, minden Bizonyal agyon vert volna, és az is vala a gonosznak igyekezete, midőn már az udvaron több 50. ütéseket adott, ell szaladtam bé a Spinházban, utánam futott, és ott is, ámbár a Papunk eleget mondta: ne bántsa az Úr mégis agyba főbe vertt, még a tsep páltzába tartott in Scandalum totius Captivitatis, kik úgy meg rémültek raita, hogy maid tsak nem vérontás lett a dologbul. Ez nem Tisztartónak, de kondásnak sem való Mgos Uram, illy gyilkosságot ell követni, ha volt panaszi miért nem bánik sua via, hát ő tsak szabad életünké? ez oly rut Actus Mgos Úr, hogy egész város köpi, és rabok, a kik tsak látták, vagy hallották. Hogy ily gonosz ember Tisztartó lehet? engem örökös koldussá tenni a kezemben ... ell szenvedtem . . . hogy rab vagyok. Már boszuságában tsaknem öli a méreg őket, hogy én mindeneket próbáltam, és reám semmit nem tudnak, hanem étéllye ell Keyyessen Mgos Uram, mely gonosz hazugsággal akarnak a föls. Consiliumnak áru: Egy gonosz Tolvait, aki megh szabadultt, és én őtet a sok gonosz tolvaiságaiért dorgáltam ell vitt a káplár a Papomhoz,

és sub Juramento azt mondta, hogy én azt mondtam volna, hogy Isten nintsen, és egyebeket a Kristusul, még vannak ily hamis lelkű Tanuk ketten, a mind a Pap nékem mondta, kétség kívül Nagy Ferencz, Bakó, Laurentsits, Krántsits, a kik a Tisztnek Pártját fogják, és sainálnák, ha a gonosz szabad életüktől meg vállalni kellenék. Soha, soha semmi nemű rab ollyast tölem nem hallott, a mind mondják is, tsak inquiráltassék, sub Juramento is meg mondják. Hanem még én Sopronba Arestomba lévén, külömbféle könyveket olvastam, a többi közül a hol valami jeles matériát találtam, magamnak feli jegyeztem, úgymint egy könyvbül szórul szóra írtam ki volt Kristus? mi a gyónás? és keresztiség? tehát ezek azt gondolták, hogy az az én conceptusom, tehát mindent numeráivá tettem. Már illy hamis Lelkűséggel Due Illustrissime akarják magukat a Büntetésiül meg szabadítani, és nagy hiszemben is vannak, hogy a dolgot suprimálták és meg maradnak, a mint és minden Tanúimat és a többit is rettenetessen fenyegetik, és azt mondják, mint az én ágyamat is ell készítették, a szegin Aszonyok kapussát rutul persequálták az igazért, hogy meg mondta a V. Ispánnak, vélem sem szabad szóllani, a Strickert és mind a jó akaróimat. Szóval Kegyelmes s Mgos Ur az Istenért könyörüljön raitunk, éhen is ell akarnak veszteni, a midőn meg vertt oly rútul, más nap minden rabot, ki tsak dologra mentt, keményen megvisitálták, ha nem visz e Levelet ki a városba, és nagy Büntetés alatt tiltatott nékem a leg kieseppet is hozni vagy vinni, tsudálkozásra méltó, hogy félnek, és tsak ez gyanúsaknak teszi, ha olly btintelenek volnának is, és mindent reáin hárittanak, hogy ha a többi a plartzra akar menni, hogy azon a napszámon valamit vehetne, azt felelik, köszönnyétek meg a királytoknak, ezt tsupán azon okbul teszik hogy a rabságot reám ... és jól meg verjenek, azért is adott a kasamátába hálni a többivel, és reá is vannak ketten késztetve, hogy halva verjenek meg, de én nem adok alkalmatosságot, és magok is tudják, hogy mindenbe biintelen vagyok, a mint naponként az Actussaikbul ki tetik. Oh Kegyelmes Uraim! tsak tudnák mind azon gonoszságokat, mint én és a többi, kiket ez a gonosz Tiszt, és káplár téssen, lehetetlen, hogy tsak egy nap is szenvedné őket itten a Fels. Consilium, de a rab nem mer szóllani, mivel fél, ha meg marad, halva fogja mortificálni. Azért esedezem az Istenért Mgos Urk, és eő Excellentiájának úgymint Isten után Kegyelmes Patronusaink azonnal méltóztassék egy jó törvényes Individuomot le küldeni és a V. Ispán úrral uberius inquirállanak, én obligálom magamat minden költségért, ha más mód nints benne, mitsoda Lopásokat tesznek, npe egy Zech nevű rabot a Káplár még tavai arra készttette, hogy Szakái Pétert a számodásbul és többeket hagyon ki, ez reá nem állván ki is fürta, és Krántsitsot helyébe

vette, szóval én nem tudom a mostani félelmemben (holott in tremore írok) azokat ki magyarázni, mitsoda förtelmes Dolgok sülnének ki, tsak minden rab nevezetessen kérdeztessék megh a Dologért, hány nap dolgozott, ki still a gonoszságok. — — ezek mind a ketten egy Istentelen fel fualkodott Lelkek, kik tsak azt állítják, hogy nékik senki nem parantsolhat. — — Hogy azokat a Tolvaikot a spítábul ki vegyék, engem oda tegyen, a pénzemből adjon pro Intertentione mea, és ne üssön, verjen, mert én ember vagyok, oly Desperatióba fog hozni, hogy az élettemmel sem — — Az Istenért ne hadgyanak el Kegyelmes Uraim. Mely jóvóltát az Isten is megfizeti, raptissime et in tremore

Szegedini 29 xbris 1801. Örökös . . . szolgája.

Járossy Károly“

Közljük a Járossy ellen több rab által egy példányban a helyt, t.-hoz és és egy példányban az alispánhoz intézett panaszlevelet¹ is eredeti szövegével:

„Felséges Királi Helytartó!

Magyar Tanáts, Nekünk Legalább való Erdemétleneknek Kegyelmes Elöljáró feő Uraink!

Térdeinkét háítván mély álazotóssággól esedézve Instaljuk kegyelmessén Exelentiátokát, hogy ezén alább még irt egy nihán punktumokból álló keservés panaszokat meltoztasson kégyessen meg hálgatni, a' Járossy Caroly Rább társunk ellen, úgy mint.

1mo Magához hásónló egy nihány Impostorforma Embereket kezeré kerétet, Adományal ígerétékkél szabadsággól való biztatássói hódétottá, és ázokát áz kij ádatot párantolótak ellen való nyákasságra szófogatatlanságra izgattja, mi pediglen a' kik eő véle égyett nem értünk, halalós éllenségiink, szitkókká! veréssél sött még meg öléssel is bátorodik, benünket fényezetni, de nem tsak minket há nem más élöljaro érdemes Urokat is tudni illik ázon feő Uroságokát is, a' kik eő nekje, mondván hamis sententiat hosztának nem szűnik fenégetni.

2do ollan Ember, a kij sem Isteniül sem emberiül nem ákár félnyi, mivel mind ázokat melyéket Istennek túlájdonithátunk nem hisz, semitis. Póklot, Mény Órszágot, Szent írást, Szenteket, mint tagád, sött még más fundámentális nágy golgokát is feszégét, a' Romaij Hitt éllén mint valóságos Jacobinus, mint Ezékét Hitünk szerént meg bizonyíthatiók.

3^{io} Jóly Ismerik azón Érdémés Tiszt Urak is á kik ezen Fenyéttőháznók előljároi voltának, úgy mint Trungl, Marczi Consiliárius Úr,²

¹) O. 1. 5470/1802.

²) Maresia helyt, tanácsi számtiszt lesz az, a kít biztosi minőségben küldtek volt ki a Trungl idejében.

Szaldó Urak, a' kiknek is sokszori büntetésék után magat még jobbítani nem igyekezét, sótt fenegétödöt ellenék valamint a' mostáni Tiszt ellen is az egész házzol nem volt ányí veszötségék mint eö véle.

Éré való nézve leborullvan mély álatatosan Instállyük Nagy Kegyelmű Exellentiatókát Méltóztasson ezen rós természetű hamis praktikás Embert közülünk kij vétetnyi és különös hélyre el zárottatni, ne talántan valáini rebeliot közöttünk hamis szavaivál indittaná, is az együgyű igazs Kerésztény Emberékét, az bály útrá nem vezethétné; A mely kegyés is kegyelmes Párantsalatiokát is Resolutiókat el varvan óhaiiva leborúlván imádunk s marad:

Felséges Kegyelmés Exellentiatoknak Sig: Szegedini 1802.

Leg kisebb szegény szolgálj az
fenetö hazbeli Rábbok.

Bakó Joseph.

Kiss István.

Nagy Ferentz.

Dioszegy István.

Dömeter Györk.

Gregor Janos.

Wass István.

Puskas Janos,

es a többi N: N

Az igazgatónak az alispán által föltett kérdésekre adott és az alispáni jelentéshez mellékelt feleletei közül jellemző voltuknál fogva érdekesek a következők:

1., Hogy én a magukat jó és békés viseletük által kitüntetett raboknak büntetési idejükből néhány napot vagy hetet, — nem pedig több hónapot a mint itt túlozva és a mint alább mindjárt bebizonyítandólag hamisan állítják, — elengedtem, abban csak is az ezelőtt létezett igazgatók példáját követtem és a nekik erre nézve engedett hatalommal éltem.

2., A Szakái Péter 5 írtját illetőleg így felel:

Szakái Péter rabnak volt egy 15 frtos magán követelése. Ezen követelés kifizetésének eszközzésére nevezett rab azon ígérettel kért meg engemet, hogy ő nekem költségeim és fáradságom fejében (mivel ez a hivatalra legkevésbé sem tartozott és azt ingyen megtenni semmi esetre sem vagyok köteles, annál kevésbé, mert a rab ajánlata önkénytes volt) 5 frtot adni magát kötelezi, mivel pedig én az ő kérését valamint követelésének kifizetését csakugyan kieszközöltem, így mégis illetett engem az én kikötött fizetésem.

3., Az adóslevélre vonatkozó „nyilatkozata“ melyet az alispán szemrehányása folytán állított ki, ekképen szól:

Miután Járossy Károly rab az állítólagos kötelezvényt ezen igazgatói állás elfoglalása után rövid idővel nem nekem alulírottnak, hanem feleségemnek adta át azon tilalommal, nehogy nekem arról valahogy említést tegyen. De miután a feleségem az említett kötelezvényt ezen ajánlat megtételekor tüstént tűzbe dobta, a kísérő írást pedig cselédje által nevezett rabnak abban a pillanatban visszaküldte avval a szigorú meghagyással, hogy soha se merjen többé ilyenféle ajánlattal szemtelenkedni, így az állítólagos kötelezvény semmisnek nyilvántatik;

Hasonlóképp az említett rab anyja által az itt levő Lovászin Anna közvetítésével rám tukmált dohányszelencze ezennel természetben visszaadatik.

4., A Járossy megverésének közvetlen okául azt hozza föl, hogy a mikor őt a templomból a lelkészszel kijövet magához hívatta, Járossy kalappal a fején avval lépett hozzá, hogy: no, mi kell?

Járossy az 1802. év végén, vagy a rá következő év elején újabb följelentéseket tett, a melyeket az ügy megvizsgálása végett a helyt. t. szintén Kárász alispánnak adott ki.

Az alispán 1803. január 26-án¹ azt jelentette, hogy a följelentésekben foglalt vádak alaptalanoknak bizonyultak. Jelentését a következő véleményének nyilvánításával végzi:

Kihágások ezen házban mindig voltak és lesznek, valameddig a rabok a f.-házból a városba napszámba kijárhatnak. Az őrző katonák nincsenek annyian, hogy minden rab mellé, amint egyenként hol itt, hol amott dolgoznak, külön őrt lehessen rendelni.

Így hát gyakran őr nélkül magukra dolgoznak. Az alkalom meg van s ők azt két kézzel ragadják meg és olyan rosszat követnek el, a milyenre nagyobb hajlamuk van. Némelyek, ha lehet lopnak, mások káromkodnak, mások lerészegednek. — — Ezen ha nem is egészen, de legnagyobb részben segíteni csak egy módon lehetne: hogy a raboknak a f.-házból kimenni ne engedessék meg semmiféle ürügy alatt, hanem láttassanak el olyan munkával, a melyet benn a fenyítő-házban végezzenek el. Példáid szolgálnak erre az asszonyok, kik a f.-házon kívül sehol sem dolgoznak. Ezekre nincs panasz, munkájukat a házban végzik és ha követnek is el rosszat, azt csöndben és közbotrány nélkül követik el. Ha a férfiak sem dolgoznának a házon kívül, ők is megfosztának a rossz elkövetésére való alkalomtól, az őrök is inkább szemmel tarthatnák őket mindig és következésképpen javulásokhoz több volna a remény.

A helyt, tanács azonban erre az alispáni jelentésre — mikor az udv. kancelláriához az ezen „Járossy-féle ügy“ címet viselő czikkünk bevezeté-

¹) O. 1. 4339 1803.

sében idézett fölterjesztést tette — ugyanakkor, jelesen 1803. szeptemb. 13-án az alispánhoz a következő rendeletet bocsátotta ki.¹

„----- Járossy Károly a rajta rabságában elkövetett sérelmekről, valamint a Rátt József igazgató és Branzauer Antal káplár által véghez vitt gonoszságokról újabban ismét panaszt adván be, az tüzetesebb megvizsgálás és jelentéstétel végett avval küldetik ki, hogy miután a Tek. Uraságod ide tett jelentéséből kitetszőleg a f.-ház vezetését Rátt igazgatóra továbbra semmiképen sem lehet bízni, őt hivatalából azonnal mozdítsa el; és más, úgy becsületességéről, mint az emberekkel való tisztességes és emberies bánásmódjáról ismeretes egyénnel helyettesítse, hátralékos számadásait követelje be és megvizsgálás végett ide terjeszsze be. Mivel továbbá azon ideigl. igazgató, hivatalából való elmozdítása által egymagában, akár a rábizott hivatal vitelében, akár a rabokkal, jelesen a panaszos Járossyval való kegyetlen bánásmódja által elkövetett kihágásaiért elegendően nem bűnhődnek, a reá kiszabandó büntetésre nézve a megyei tiszti ügyész meghallgatásával adjon véleményt, nem lehetvén megengedni, hogy a fenytés legszabatosabb módszere a törv. hatóságok által vagy a legfelsőbb rendeletekkel kiszabott büntetésektől eltérőleg az igazgató önkényévé, kegyetlenségévé fajúi jön.

Egyébként ezen helyt. t. elrendeli, hogy az oda kirendelt katonákat is vizsgálja meg és ha nehányat bármi tekintetben képtelennek vagy kevésbé alkalmasnak találna, arról tegyen jelentést, végül pedig a f.-ház főfőlügyeletével Tek. Uraságodat további legfelsőbb intézkedésig, biztosi minőségben ezenel megbízza.

Kárász alispán ezen rendeletre Horgoson 1803. októb. 13-ról keltezett fölterjesztésében² jelenti, hogy addig is, míg a Járossy panaszának ügyét tüzetesebben megvizsgálhatná, Rátt József id. igazgatót működésétől elmozdította és őt ideiglenesen nemes Litassy Bálinttal az Antal főherczeg ezredbeli volt főhadnagygyal helyettesítette és ezen alkalomból neki a f.-ház pénztárában talált és számbavett pénzt kimutatás mellett átadta, Rátt Józsefnek pedig kötelességévé tette, hogy a szolgálata idejéről eddig még hátralékban levő számadásait mielőbb adja be.

Ezen alkalomból megvizsgálta a f.-ház őrzésére rendelt katonákat is, azonban egyet sem talált közöttük, a ki ezen szolgálatra alkalmas lenne, kettő kivételével az aggkor miatt már elgyöngültek és többnyire sebes lábúak lévén alig járhatnak s ezen fölül jobbára az ivásnak adván magukat, rendeltetésüknek teljességgel nem felelnek meg. Minélfogva azt véli, hogy ezeket mind vissza kell küldeni a rokkantak házába és az őrizetet inkább a rendes katonaságra kell bízni, mely ebben a városban állomásozik és az onnan kirendelendőknél abból a

¹) O. I. 20161/1803.

²) O. I. 24373.

mit a mostaniaknak fizetnek inkább adni kell valamit naponta pótdíj fejében, így ha egyebet nem, azt legalább ellehetne kerülni, hogy ezután ha a rabokkal örökül kirendeltetnek lerészegedjenek és a rabok kihágásokat kövessenek el. A míg pedig alkalmas örökről nem intézkednek, a míg a rabok a városba dologra járhatnak, addig minden intézkedés hiábavaló lesz, mert kihágások a mint eddig előfordultak úgy ezután is elő fognak fordulni.

A f.-ház főfőlügyeletével való kegyes megbízást alázattal megköszönve kéri, hogy attól fölmentessék, azért, mert Horgoson lakik és Szegedre csak akkor megy ha szükséges, a főfőlügyelet pedig azt kívánná, hogy ott tartózkodják vagy legalább gyakrabban forduljon ott meg. Már pedig egyiket sem teheti, mert először házi körülményei nem engedik, másodsor gyöngye egészségi állapota akadályozza abban. Már csaknem 40 éve, hogy részben tiszteletbeli, részben rendes hivatalt visel abban a megyében és épen az alispáni hivatalban húsz és egynéhány évet töltött. Ezen idő alatt a neki részint a kir. Felsősek, részint a nagymélt. Kormányzások által adott megbízásokat biztosi minőségben a saját tetemes költségén teljesítette. Mindent megelégedvén, mivel a szükség is úgy hozza magával, nyugalomra vágyik. Kéri tehát a főfőlügyeletől való fölmentését.

A helyt. t. ezen fölterjesztésére válaszul 1803. novemb. 2-án¹ értesíti az alispánt a felől, hogy Rátt József igazgatónak Litassy Bálinttal ideiglenesen történt helyettesítését tudomásul vette és mivel a megürült igazgatói állás Rátz Elekkel időközben betöltetett, Litassyról. más alkalommal méltánylólag meg fog emlékezni. Hanem előbb czimzett Uraságod — így szól tovább a rendelet — a f.-ház főfőlügyeletének terhétől, kiváltképen addig, a míg azon f.-háznak megkezdendő rendszeres szervezése egészen keresztülvive nem lesz, nem menthető föl, annálkevésbé, mivel ezen főfőlügyelet kegyelmes Kir. rendelettel ruháztatott reá és különben azon főfőlügyeletből előbb czimzett Uraságodra más teher nem háramlik, minthogy a f.-házat legalább minden évnegyedben megvizsgálni és a netalán tapasztalendő fogyatkozásokról és kihágásokról véleményes jelentést tenni köteles. A mi pedig a f.-ház őrzésére rendelt katonákat illeti: a katonai főparancsnokság már megkerestetett, hogy a kötelességüknek megfelelni képtelen katonáknak a rokkantak házába való visszahívása iránt a szükséges intézkedéseket tegye meg és addig is, míg a f.-háznál alkalmazandó rendszeres őrség tekintetében további rendelkezés tétetnék, a szegedi katonaság állomás-parancsnokát utasítani szíveskedjék, hogy az örökös és egyéb a f.-házban előforduló szolgálat céljából a f.-ház igazgatójának megkeresésére a szegedi állomás rendes katonaságából annyit, a mennyi szükséges lesz rendeljen ki, pótdíj fejében napidíjt, jelesen a közlegények egyenként 4 krt, a káplár pedig 8 krt fogván kapni.

¹) O. I. 24373..

3.- Füll Sebestyén ellenőr elbocsátása.

A fenyítő-ház megvizsgálásáról Berzeviczy Pál alispán által 1807. szeptember 24-én tett jelentésben az áll, hogy: Füll Sebestyén az ivásnak adta magát, csaknem naponként kihágásokat követ el és annyira rabja a részegségnek, hogy sem nem szégyenli a nyilván. korcsmákban inni, sem nem képes otthon a mámort kikerülni. Ehhez a szerencsétlenséghez járulnak még káromkodások, a hasonlóképp magát ivásra adott feleségének utálása, veszeke-
déses stb. Még az a gyöngesége is, hogy részeg állapotban a rabok közé szeret menni. — — Máshová való áthelyezése javasoltatik.

Nem helyezték át, hanem elbocsátották a rákövetkező évben megejtett újabbi vizsgálat alkalmából.

Az erre vonatkozó 1808. októb. 18-án 22985. sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelet így szól:

„A fenyítő-házbeli följelentett kihágásoknak és rendetlenségeknek a volt csongrád-megyei alispán, jelenleg helytartótanácsos (Babarczy Imre) által megejtett vizsgálatból kiderült, ----- hogy Füll Sebestyén ellenőr, ki nagyon az ivásnak adta magát s ennél fogva káromkodásokban és más heves cselekedetekben tör ki, inkább botránkozásul sem mint példaadásul szolgál úgy alárendeltjeinek valamint a raboknak, a kik közé részeg állapotában be szokott menni. Ezért állásából egyszerűen elmozdítandó. Az igazgató utasíttatik, hogy a számadásokat, pénztárt tőle átvevén, bocsássa őt el és Csongrád-megye alispánjával egyetértőleg — kire ezen f.-ház igazgatása és felülvizsgálata rábízott — az ellenőri állásra alkalmas egyéneket hozzon javaslatba.“

Füll ellenőrnek különben ezen kívül még több tört cserepe kellett, hogy legyen.

Annyit tudunk még róla, hogy Krantsits József rabtól 1806. márczius 31-én kölcsönvett 44 frt 34 krt. 6%,-os kamatra novemberig. Nem fizetvén azonban azt vissza — 1808. októb. 7-én a kölcsönző, a ki időközben kegyelem útján kiszabadult, bepanaszolta őt a helyt, tanácsnál.

4., A Mollyné és Matiss Imre szökése és a Bokros ellenőr üzelmei

1812. január 29-én a szegedi f.-házban fölvelt jegyzőkönyv szerint Molly Rozália, helyesebben Mollyné Vustinger Rozália cabnó (a ki budai születésű és 28 éves) 1811. szept. 27-éről 28-ára virradó éjjel megszökött Kreizlin Annával és pedig — a mint ő adja elő — akképen, hogy azon alkalommal mikor az igazgató a „másik várban“ volt vacsorán, Braer örvezető a nagy kapu kulcsát Kreizlin Anna rabnőnek adta át, ki megígérte, hogy az igazgátónak be fogja azt nyújtani. Éjfél volt, mikor nevezett rabnő Mollynét, ablakán kopogván fölköltötte. A kulcsot a kapuban hagyván kimentek, a Tisza

partján lefelé tartottak és ismeretlen falvakon keresztül Pécs városába értek október 4-én. Ott elváltak. Mollyné Budára ment. Okt. 12-én ért oda sógorához, a ki őt át adta a Pest városi kapitányságnak'.

Azért szökött el — úgy mond — mert terhes volt s félt, hogy az igazgató szigorúan megbünteti, ha megtudja azt. Társnője ijesztette evvel és biztatta a szökésre.

Bokross ellenőr ejtette teherbe, a kinek a konyhájában halt, azt vallotta. Először április 15-én közöszült vele éjjel, a mikor hazajött. Azután igen gyakran ismételte ezt és pedig nappal a padláson, éjjel az ő (t. i. a Mollyné) szobájában. Ezeket kész az ellenőrnek szemébe is megmondani. Az ellenőr azt akarta, hogy borókával² főtt vizet igyék, hogy a havi tisztulása ismét meginduljon, de ő nem állt rá.

A Mollyné vallomása folytán vizsgálatot indítottak, a melynek rendén Bokross Ignác volt ellenőr (a ki megjegyzendő nős ember volt), a leghatározottabban tagadta, hogy az ellene emelt vádnak alapja volna. Írásban beadott nyilatkozatához arról, hogy a kérdéses időben „természetellenes idült magfolyásban vagy maggyöngeségben szenvedett, a mihez heves inszaggatások járulván, annyira elgyöngült, hogy magával jötehetlenné vált“ — orvosi bizonyítványt mellékel.

Ebből a pocsolyából sikerült is Bokrossnak kigázolni, de egy másik még csúnyább bűn gyanújába keveredett bele.

Nevezetesen Gere Sándor szökevény rab vádat emelt ellene 1811. június 20-án kelt fölség folyamodványában, a mely ekkép szól:

„Fölség! Már hatodikszor szöktem meg a szegedi f.-házból és mindig magam jöttem vissza; de most nem merek, mert félek, hogy nagyon meg kell lakolnom érte: megszöktem, de nem a magam szántából, mert a két utolsó alkalommal elüljáróim biztattak rá: ugyanis engemet és bizonyos Lapostian Gáspárt az Ellenőrhöz szolgálatba fogadtak, egyiket a lovak mellé kocsisnak, engem pedig szolgálatra, mi napról-napra bizalmasabbak lettünk az ellenőrrel míg végre annyira jutottunk, hogy ő kinyilvánította, hogy szeretne jobb körülmények közé jutni, mert nagyon szegényen jutott a házba. Én és pajtásom azt feleltük neki, hogy az könnyű volna, és megmondtuk a mi nézetünket, a mibe aztán mindjárt beleegyezett, és mivel Laportian híres lótolvaj, és sokakkal van ismeretségben, ennél fogva mindjárt lókereskedést üzünk, mert a lótolvajok egy nyáron át 14 darabot hoztak, és az ellenőr aztán kettőnkkel a vásárokbba ment és eladtuk őket. Én pedig mivel tolvajkulcsal tudok bánni kinyitottam Szegeden egy boltot (mert minket kettőnkét éjjelre nem zártak be mint a többieket) és a portékát az ellenőrhöz vittük, a hol

¹⁾ 1811. októb. 24-én viaszszállították a f. házba.

²⁾ Segen Baum, helyesen Seven- vagy Säbenbaum = nehéz szagú boróka vagy cziprus-fenyő (Juniperus Sabina).

eltettük, míg Gyulára a vásárba mentünk és a zsidóknak eladtuk, én és pajtásom is kaptunk egy kis részt belőle, de java részét megtartotta az ellenőr. A múlt nyáron az ellenőr útlevelet adott nekem és elmentem, 4 hét múlva jól meg-
 rakodva tértem vissza és zsákmányomból 6000 frtot adtam neki. Az igazgató
 azonban azonnal egy sötét lyukba dugott és vasra veretett, 6 hétig kellett
 ott maradnom, míg végre 50 forintot küldtem neki, mire aztán intézkedés
 tétetett, hogy a lyukból kivegyenek; mert a f.-házban mindent önkényűleg
 intéznek. Az ítéletekkel mit a rabok magukkal hoznak soha sincsenek meg-
 elégedve. mindent megváltoztatnak, a ki nincs munkára ítélve, annak dolgozni
 kell, a ki munkára van ítélve és pénze van, az nem kell, hogy dolgozzék, a
 ki meg van vasalva, arról azonnal leveszik azt. Végre f. é. január 22-én
 megint útlevelet kaptam az ellenőrtől, hogy pénzt hozzak, eljöttem, de többé
 nem mentem vissza mert beláttam, hogy az nem tesz jót, hanem szolgálatba
 állottam, és erősen föltettem magamban, hogy becsületesen viselem magamat.
 De ha Fölséged legfelsőbb kegyelmében részesülök, akkor kész vagyok azon-
 nal visszatérni, mindazt amit fönnebb legalázatosabban mondtam bebizonyí-
 tani, és az én még (hátralevő) 2 évemet és néhány hónapomat a legnagyobb türelem-
 mel elszenvedni, mert már 16 éve, hogy egyik börtönből a másikba hurczolkodom.

Kelt Pesten 1811. június 20-án.

Ns. Gere Sándor“

Avedig Bertalan volt postamester, kiszabadult rab, 1811. július 28-án
 szintén Fölségfolyamodványban¹ vádolja Bokrosszt azt adván elő, hogy 6 évi
 büntetésének ideje f. év május hó 15-én letelt, de visszatartották a f.-házban,
 mert Bokross ellenőr avval vádolta őt az előző év deczemb. 12-én, hogy
 az irodából a hol dolgozott ellopott 286 frtot; július 20-ig várt a bizonyításra
 és ügyének befejezésére, de hiában. Megszökött tehát és salvus conductust
 kér, hogy a törvény bebizonyítsa, hogy nem ő, hanem Bokross maga sikkasz-
 totta el azt a pénzt és pénzvágtyból és boszúból gyanúsította őt, mert ismeri
 minden aljas cselekedetét a mit Gere Sándorral és Lapostyán Gáspárral kö-
 vetett el s most ezekért föl akarta jelenteni.

A vizsgálat mindkét ügyben elrendeltetett. Berzeviczy volt alispán, akkori
 helyt, tanácsos vezette azt. Az ő eljárásáról szóló jelentés szolgált alapú az
 udv. kancelláriának 1812. április 10-én kelt fölterjesztéséhez,² melyből meg-
 tudjuk, hogy Bokrossra a lopásokban való bűnrészesség semmiképen sem bi-
 zonyult rá,³ de sok vétség és hivatalával nagyon büntetésre méltó visszaélés

1) O. 1. udv. kancz. 9523/1811.

2) O. 1. udv. kancz. 4018/1812.

3) Gere tagadta, hogy a vádlevelet ő írta volna. De azért súlyos gyanúokok forog-
 tak fönn, melyek Bokrossst terhelték a Bellay szénátor házában 1808-ban elkövetett tolvaj-
 lást illetőleg. 73.000 frt dohányjövedéki pénzt loptak akkor el. Matiss Imre részes volt
 annak elkövetésében.

O. 1. udv. kancz. 7217/1812 és 7782/1812.

terheli őt, a miért és tekintettel a Mollyné — neki tulajdonított teherbeejtésére, hivatalából való elmozdítása mellett ellene azonnal fiskális akció indítandó.

E közben azonban — az udv. kancz. 1812. május 12-én¹ kelt jelentése szerint — Bokross ellen azon súlyos gyanú merült föl, hogy a Matiss Imre rab szökését elősegítette. A miért ellene Csongrád megyénél a bűnvizsgálat megindított.

Ettől a gyanútól nem is sikerült neki tisztára mosakodni, a mint látni fogjuk a következőkből.

A Nemes Matiss Imre rabra vonatkozó Szeged v. levéltárában levő f.-liázi irományok közt olvasható egy 1812. ápril 21-én Litassy fenyítc-ház-igazgató által saját kezűleg írt és aláírt 2 ívre terjedő följegyzés, illetőleg jelentés, melynek bevezetése így hangzik:

„Történet leírása

Mint azon esetnek, a mely Bokross Contra ágens és Matis Imre Miklós Rabb köszt történt szövetségről én vagy valamit észre vettem, láttam, vagy pediglen valakinek tudósításbul hallottam.“

A leírás kihagyások által rövidített szövege:

Bokross ellenőr Pestről Február 5-én visszaérkezvén Matis rabbal gyakran összejött „leginkább saját szállásán. Kérdésekre asztatt mondta hogy Dridifi Rabnak némely rász céljárul tudósított. — — Azután többször előhozta Matisnak maga jó viseletét és kért hogy annak nehéz békó vasát könyebbálat fel tseréltessem. — — Egyszer Matis Rabb személyesen esedezett ezért ígervén megjobbítását. — — Várakozásra és békességes tűrésre intetem; ezután szemmel tartottam Matis Rabbot és oly tsendes és jámbor viseletűnek találtam hogy 25-ik Martiusban tekintvén mint jó viseletét mint pediglen volt sebes lábait, békó vasát keresztvással felváltatni parantsoltam. ----- Ezután egynéhány szór találtam a Matis Rabbot a volt Férfi Rabok kulísárjoknál. — — Elő vevén említett kultsárt ezen rendetlenségért soha sem tudott elegendő okot tselekedetének adni, azért megpirongattam, egyszer arestomba és rövid vasra is tettem sőt szolgálatyából is utóljára el távoztattam, de hogy Matis Rabb a férfi kultsárnál evett s ivott asztatt soha sem tudhattam meg.

Áprilísnak első napokban és leginkább azon időközben minekutánna Dalmadi és Elek Rabok erőszakossan el szöktek de ismét bé hozattattak volna, a Contra ágens Bokross igen gyakran az előbbeniekhöz képest ellenkező beszédekett tette énnem a Matis Rabbrul — — — hogy t. i. Matis Rabb el akar szökni — — — ha erősebben akartam illetni a M. Rabott, mingyár asztatt monda: elég ha tsak bé zárva tartatatik, más külömben észre venné, hogy szoros vigyázattal vagyunk személyére, ily formán engem Contra ágens

¹) O. 1. udv. kancz. 6362/1812.

Bokross mint egy kötve tartott, hogy énnekem asztatt költött parantsolnom, a mit Ő akart.“

Bokross tovább is orránál fogva vezette az igazgatót és fondorkodott. April 12-én közölte vele hogy reá akadt „a Belány Szénálor ellopott Pénzey tolvajokra, a Matis Rabb mindenket ki vallott,“ meg vallotta hogy ő, Tétsi és Gecze 1807. márczius 2-án megszökött rabok lennének azok. Arra a kérdésre hogy mi módon tudta meg ezeket és hogy miért nem jelentette mindjárt, mihelyt a legkisebbet megtudod ebből — kitérőleg felelt, mondván „hogy már régóta vadász eő ebben az dologban és sok költségében volnának ezen előadott nyilatkozatási“ sat. Azt is közölte ekkor az igazgatóval, hogy az alispánnak is jelentést tett és intézkedést kért arra nézve, hogy ezeket ő, Bokross, elrejtett legális tanúk jelenlétében ismételtethesse Matissal, hogy azok fölírják a vallomását. Bokross úgy adta elé az ügyet, hogy az alispán másnap megbeszéli azt még az igazgatóval.

A mikor az igazgató másnap az alispánnal beszélt erről a dologról, akkora már Bokross az ő háta mögött kiszálljolt volt, hogy a szolgabíró és esküdtek kiszálljanak a fenyítő-házba. Az igazgató ott is találta őket az az alispántól vtsszajövet. Meg is neheztelt azért, hogy „nagyobb bizodalma vagyon Matis Rabnak Contra ágens Bokrossban mint benne“ és eltávozott a fenyítő-házból „hogy Matis Rabb bátrabban titkait előadhassa.“ Délután visszatérve Bokross jelentést tett neki a vallomásról és arról is, hogy volt az alispánnál és projektálta neki, hogy engedné meg „hogy Matis Rabbot el szöktettesse, hogy eő utánna és vele azon helyre fog menni, a holl az el ásatott kintsek vannak és egyszersmind oly rendeléseket alatomban tenni hogy ugyan, az kintsnek fel ásás alkalmatossággal el rejtett és előre kirendelt Emberek áltaj elfogattassanak: ezeket engedni nem akarta, és így az iparkodási semmivé lesznek s több e félét.“

Az igazgató a Matis rab vallomásából s az egész ügyről csak annyit tudván a megnyit neki Bokross elmondott s az időközben Vásárhelyre megyegyűlésre eltávozott alispántól nem vevén rendeletet, nem tudta mihez tartsa magát és „asztatt vélte tehát hogy mindeneket abban a mind voltak, hadni kívántattak.“

„A Matis Rabb azonban folyo Hónapnak 17 és 18-ik közt esett éczakán el illantott, melyre az ilyen esetbe szokott rendtartások elintézések után — írja az igazgató— die 19 hujus megtudván hogy a Ts. surrogatus V. Ispány Ur haza jött, azonnal oda mentem és a Matis Rabbnak meg szökését személyessen jelentettem, melyre T. V. I. Ur engem kérdezett hogy mért nem strazsaltattam én asztatt különössel! a Bokross Ur C. Ágensnek adott Parantsolatya szerént, és hogy fel küldöttük é az aminapában Matis Rabbnak adott vallását in forma Spccios facti a N: M: M: K: Heltartó Tanátsnak, erre én ászt feleltem, hogy én e felüli a Parantsolatt felül mind ekkoráig egy szót

sem tudtam. — — Ez után a Bokross Contra Ágensért küldött a V. Is. Ūr és szorossan kérdésre vette el mulasztott kötelessége végett és Matis Rabott akár honnan elő kerestetni parantsolta nékie, már nagy regvel, a Ts: V: I: Urnái létemkor Bokross C: Agens is oda jött és Jelentetve, egy czédulát elő mutattván, hogy már ki fürkészte hogy hun légyen a Matis Rabb és tsak Assistentia adodgyék nékie asztatt bé fogatni ígérte, de asztatt is declamalta, hogy először ő nékie magának a N: Szemerédivel ki köll menni, hogy ki tanulhassa bujdosó helyét, egy Szegedi György Szabó nevezetű Lakos gunyhójában, melyet Szemerédi nékie meg mutattni ígért, tsak ugyan mindenképpen el is készült és mivel Enni is vinni akart nékie, de seminie olyas nem volt készen még az magam saját maid egész sunkát oda adtam és mint egy 12 óra tájban kotsijában el indult, asztatt mondván, hogy a Só Tár házaknál lévő Szent János képinél Szemeréditt fel veszi s avval a szőlő gunyhóban elérkezvén, azonnal kotsiját haza küldi, hogy a kotsis a rendelt persecutionalis embereket azon gunyhóhoz vezethesse, és Matis Rabb Szemerédivel együtt befogattathassanak, azonban el múlt az ki rendelt 3-ik és délután 4-ik óra is még sem jött elé a kotsi, hanem mint egy 5-ött fél óra felé a C. Agens Bokross maga, a ki asztatt mondá énnekem midőn a vörös csárdából visza jött, hogy már nem a szőlő gunyhoba, hanem a vörös csárdában fegyveressen találták vala Matis Rabott, a ki szemre hányásokkal és egyéb pirongato szavakkal illette Bokross, minthogy ötött el szökése után szerentsétlen sorsára el hagyta, vigasztalván ere Matist a Bokross, és által hozván eő neki egy paar Cismát, Bort, kényeret és sunkát, a melyet az alább iratnak és a Ts. surrogatus Vice Ispany Ur tudtával ki vitt, hogy valamiképpen el rejtett helyen tartozatathassa, még az kotsiját a városban visza küldi, mely kotsi Bokross kotsissával együtt az Persequens embereket azon helyre vezethesse, a hol B. Szemerédivel és Matissal éczakaj időtt elvárnak, hogy mint az hárman egyetemben elfogatathassanak, de Szemerédi és Matis fel lévén fegyverkezve nem bátorkodott ottan maradni, hanem Szemerédit inkább a városban visza hozta, a ki valami ide való Szabó György házában azon éczakán hálni fog, és mivel Matisnak czimborája, Szabó György pediglen segítők, mind a ketten el fogazathatnak, még eő más vidéki segítséggel Matist a vörös csárdában el fogatattná, ezek meg jelentődvén a V. Is. Adomovits Urnak a Bokross a kívánt segedelemmel el indult, és ma regvei 4 orakkor Matis Rabb nélkül visza jött, a mit jelentett alább írottnak evvel alkalmatossággal Ts Vice I: Urnak meg írtam, tsak asztatt ide írni kötelességemben találom, hogy ma regvei Szemerédi ho — — — zzám jövén, ászt jelentette, hogy Bokross lévén az elszöktetője Matis Rabbnak, egy elő mutatott czédulával nyilatkoztatni és bizonyítani akarta, de én Ts Vice Ispany Ūrhez küldöttem, és magam is nyomába oda kísértem. — — Ūt közben — — mondá nékem hogy eő már régen eszre vevén Bokrossnak Imposzturáit szánt-

szándékkal vele menti tegnap ki a Matishoz, hogy a Matist nem meszi a városon kívül némely Széna Boglyáknál találták ottan a kotsira fel vetették, és a vörös tsárdára ki vitték, és minek utánna ittak ettek volna ottan hagyván Matist a városban vissza jöttek. — — — A Contrallor azt ígérte Matisnak hogy maradjon és holnap ismét visszajövén akkor tovább vinné, a kortsmárosnak is tudtára adta.“ — — — „Matis mind el ősmervén ezeket azt vallja hogy Bokross szöktette el. A mint hogy tudhatott is volna eő magának Passualis levelet írni, de mivel B. megígérte néki hogy magával el vinné Pestre azért Szombat regveltől Hétfő regveig mindéig a Szegedi nyomáson széna bogly. várakozott reá, a mint hogy tegnap kotsi ki is jött utánna és hozott néki egy pár jó stiblit, Élességet, Sunkát kenyeret.

Ns város Strázsa Mestere valya hogy tegnap a Bokrossal menvén estve Veres csárdába Bokros azt mondotta hogy ő Elek Istvány rabot keresteti, ki tudniillik már eő reá várakozik.“ — —

Szegedini die 21 April. 1812.

Utassy Praef.

Matisról ez áll a Pest megye első fiskálisának Sárközy Farkasnak 1816. február 8-án kelt „Feljegyzésében“:

„*Neve sat:* Ns Matis Imre v. Miklós, de több nevei is vágynak, Sik Abonyrul, Ns Posony vármegyéből való születés.

„*íteltet Bírósága:* Ns Pest vmegye Törvényszéke.

Vétke: Több rendbéli Tolvajtság.

Megítelt ideje: 1811 -k Eszdő Aug: 23-án.

Kezdődik: 1811-ik Eszdő Aug. 23-án tart 6 egész Esztendeig

Végződik: 1817-ik Eszdő Aug. 23-kán végződött volna, de mivel elszökésével azon idejét félben szakította tehát ezen időköz bé nem számíttatván tartozik egészen 6. Esztendőket kiállani.

Személyes leírása:

Sugár vékony Termetű, szökés ábrázatú és hajú, s bajuszos, görbe orrú, nagy kint álló kékes szemű, mint egy 32 esztendős, R. Catholicus, nőtelen, oskoláit végzetté, beszél Deákul, németül, születésére Magyar Ns Ember; fogságának ideje alatt túrhető csendességgel viselte magát.

Megjegyzés:

A midőn még 1805-k Esztendőben Ns Komárom vmegye által Szegedre ítéltetett, ottan kevés Ideig volt, azonnal el szökött, azután ezen Ns Pest vmegye által ismét oda Szegedre 6 Esztendőkre ítéltetett, de azon Rabságát is elszökésével félben szakította, s annál fogva itten az jegyeztetik meg, hogy tartása árát a ki töltendő

Rabsága ideáig elébb Ns Komárom vmegyétől kell meg kérni, annakutánna jön tsak, a sor ezen Ns Pest vgyére, melly végre az már 1813-k Észben bé fizetett 35 for. 54 krok v Ns Komárom vmegye által fizettessenek vissza, v pedig jövendőre számítasson bé ezen Megye részére.“

Bokross, hogy kimenekedjék a bajból leköszönt állásáról.

A helyt, t, azonban ebben az ügyben 1812. aug. 11-én 19980. sz. a. kelt rendeletében azt írja, hogy: „Berzeviczy kebli tanácsosnak az állásáról rendes számadástétel után önként leköszönt és szolgálatából elbocsátott Bokross Ignác volt szegedi f.-házi ellenőr visszaéléseinek megvizsgálásáról tett előterjesztésére Ő Felsége azt méltóztatott elhatározni, hogy mivel nevezett rossz és hivatala természetével ellenkező cselekedetei által arra méltatlanná tette magát és önk. lemondása s elbocsátása egyáltalában nem megfelelő büntetés reá nézve, ezért visszaélései miatt ellene Csongrád megyénél bünvádi eljárás indítassék. Egyéb-ként Ő Felsége elrendelte, hogy a raboknak magán szolgálatra való használatának büntetésre méltó visszaélése a legszigorúbb büntetéssel leendő fenyegetés mellett tiltassék el.“

Bokrossról különben három hónappal azután, hogy hivatalát elfoglalta, 1809. május 1-én azt írta volt Ráczy Elek igazgató a helyt. t.-nak, hogy: Bokross ellenőr, a ki az Eszterházy-gy. ezredtől gyalázatosait elűzetett, bőszt, az igaz útról letérő, rossz lelkű, a ki előtt semmi sem eléggé szent és tiszteletre méltó, a közügyekben, a számadásokban, fogalmazásban járatlan. Ennél-fogva és miután jelentéstevőnek a katonai nyugdíj-állományba való visszatérése engedélyeztetett: nem marad egyéb hátra, minthogy fölmentését — a mit a reá mért betegség is megkövetel — és az intézetnek s a pénztárnak, Csongrád megye alispánjának rendelkezése alá való bocsátását kérje.

Ezen jelentés közöltetvén az alispánnal, ez azt jelentette június 6-án, hogy Ráczy igazgató kész bevárni utódját. Bokrossra nézve pedig, hogy ez bizonyos alkalomból azt vélvén, hogy az igazgatóval egyenlő hatalommal bír, és így megfedekezvén a szükséges alárendeltségről, hevesebb és kevésbé illő kifejezésekkel illette az igazgatót és így nem minden hibája nélkül annak haragját vonta magára. Az alispán megintette őt.

A f.-ház igazgatósága 1804. márczius 15-én kelt fölterjesztésében', válaszul a Menko Ilona teherbeejtése alkalmából a helyt. t. által hozzá intézett azon kérdésre, hogy a f.-ház börtöneiben és udvarán az örökösödést miként

1) O. I. 7191 1804.

lehetne hatályosabbá tenni és minden titkos szökésnek elejét venni — jelenti, hogy másként nem, hacsak:

1 -*ször*. A kis kapu (melyen át a szomszéd kaszárnyában elszállásolt katonáknak a f.-ház kútjához való menetel meg van engedve és úgy a f.-háznak, mint a szomszéd katonai kaszárnyának udvarán levő és a dohányhivatal által kibérelt kaszamatáival való közlekedés és használat folyamatban van) be nem falaztatik, hacsak

2- *ször* az említett kút használata úgy a katonáknak, mint a városi lakosoknak meg nem tiltatik, hacsak

3- *ször* a mindenkinek bejárásul szolgáló és a város felől levő nagy főkapu, azon kivül a másik legközelebről csináltatott és a rabok és rabnők elkülönített udvarát elválasztó új kapu nappal és éjjel folytonosan és akként bezárva nem tartatik, hogy ha valaki a f.-ház udvarába belépni vagy egyik udvarból a másikba átmenni akar, a nagy főkapura szegzendő, még meg nem levő, de (ha a Kir. Fenség, valamint a Magas Helyt. Tanács azt kegyesen megengedni méltóztatnak) bevásárlandó csengettyút meghúzni és a be- vagy kilépésre engedélyt kelljen kérnie; következképen hacsak

4- *szer* a dohányhivatallal kötött szerződés meg nem semmisítettik; hacsak azonkívül

5- *ször* egy káplár és 18 félig rokkant katona őrségül mielőbb oda nem küldetik; hacsak végül

6- *ször* egy nő-felügyelónőnek a fölvétele nem engedélyeztetik.

Fölhossa az igazgatóság, hogy azokban a hónapokban, mikor a dohányt a f.-ház két udvarában levő kaszamatákba szállítják és azokban elhelyezik, először a nagy főkapu, másodsor a rabokat a rabnóktól elválasztó hasonlóképp nagy, új kapu, harmadsor a szomszéd kaszárnya felől levő kisebb és negyedsor a kút szomszédságában a Tisza felől levő kapu kora reggeltől késő estig nyitva kell hogy álljon és nemcsak hogy a f.-ház kettős udvara közpiaczhoz hasonlít, hanem a dohánynya! és annak szállításával számtalan ember dolgozván, mintha vásár volna úgy össze szoktak ottan gyűlni és egész nap ott időzni, sőt a dohányfuvarosok marháikkal és szekereikkel az éjjel is az említett két udvarban szándékoztak tölteni, de azt már megakadályoztuk.

Erre a jelentésre a helyt.-tanács 1804. ápril 3-án azt válaszolta:

„Az 1-ső és 2-ik porira nézve, hogy a f.-ház kútját mindenki elöl, ki a f.-házhoz nem tartozik egyszerűen el kell zárni. Miről a főhadparancsnokság értesítettett.

A 3-dik pontra nézve, hogy a két kapu bezárására tett javaslatot elfogadja.

A 4-dik pontra nézve: A szerződés akadályozza, hogy a dolgon egyelőre változtatni lehessen. Nagyon ajánlja azonban a helyt. t., hogy abban az idő-

ben, mikor a dohányt fuvarozzák és elrakják, kétszeresen ügyeljen az igazgatóság arra, hogy minden hibát megelőzzön és vagy valamely különös munkát adván a raboknak vagy megtiltván nekik, hogy abban az időben az udvarra kilépni merészeljenek, igyekezzenek az idegenekkel való közlekedést kivált a nők részéről megakadályozni.

Az 5-dik pontban említett örökre nézve a szükséges intézkedések megtétek.

A 6-ik pont a f.-házra vonatkozó további intézkedéstől függ.“

A f.-ház igazgatósága azonban 1804. május 29-én 148. sz. a¹, ez ügyben újabb fölterjesztést tett, jelentvén, hogy a míg a dohánykezelés a f.-házban történik, addig sem a kis, sem a nagy kaput bezárni nem lehet.

„Mivel:

1 -szőr a jelentéshez mellékelt váz-rajzból láthatólag a dohány-hivatalnak haszonbérbe adott kaszamaták úgy a rabnőknek a 2. számmal jelölt külső, valamint a raboknak a 4. számmal jelölt belső udvarban levő kaszamatáival vegyesen vannak elhelyezve, a dohány-kezelés pedig nem egy vagy néhány napot avagy hetet igényel, hanem a munka mindjárt tavasszal t. i. márcziustól kezdve szakadatlanul szokott tartani, következőleg a külső szekerek és munkások minden nap nemcsak százan, hanem néha négy, sőt ötszázan is oda szoktak özönlenni és reggeli hat órától este 7 sőt 8-ig is ott időzni, a hol őket feleségeik vagy gyermekeik ebédet hozván meglátogatják s a hol egyik udvarból a másikba t. i. vagy az 5. sz. a. levő katonai udvarban levő kaszamatákhoz (a 4. számmal jelölt kis kapun át) vagy a 2. és 4. N. B. számmal jelölt f.-házi külső és belső udvarban létezőkhöz (a 3. számmal jelölt nagy kapun át) csoportonként szörnyű kiabálások közt futkosnak, a dohányt vagy hajóval a Tiszán hozzák, onnan pedig a (a 20. számmal jelölt) kis kapun át napszámosokkal a kaszamatákba hordják be vagy szekeren szállítják és itt aztán (azt a mit a kaszamaták már befogadni nem képesek számtalan rakásba fölhalmozván) a közönségesen bálóknak nevezett csomagokból vagy kötésekéből kibontják, a rosszabbakat a jobbakból különválasztják, újra csomagokba kötik és az udvaron itt-ott fölállított sajtókban többet együvé szorososan összekötözik, az így elkészítetteket innen szekerre rakva elszállítják és ekképen mindkét udvart egészen elfoglalják és csak késő őszszel t. i. október sőt (ha az idő engedi) november végén szűnnek meg a munkával.

2-szőr. Mivel a nőnemű raboknak az ők s a többiek ruháinak kimosása végett minden 14-ik napon, a kaszamaták nyirkos és oly annyira állandóan bűdös, következőképen egészségtelen és az egészségre a legnagyobb mértékben ártalmas állapota miatt pedig friss levegő szívása végett minden har-

¹) o. I. 12793/1804. sz.

madik napon egy vagy két órára, a f.-ház területén kívül végzendő munkára kirendelendő férfi raboknak azonban minden nap való kibocsátását nemcsak az emberiség joga és a bírói ítéletek, hanem az előbbeni tisztviselők rossz igazgatása miatt fölötte kimerített f.-házi pénztár állapota is és így a föltétlen szükségesség is megkövetelvé: sem a dohánynyal való munka ürügye alatt vagy más okból bejöni akaróktól a bebocsátást megtagadni, sem a mindkét nemű raboknak az idegenekkel való érintkezést megakadályozni, sem a szeszes italoknak titokban való beadását, sem a könnyen elkövethető mindenféle gatzetteket ilyen különböző erkölcsű, jellemű és szándékú emberek zűrzavarában és a szekereknek s a marháknak országos vásárhoz hasonló naponként való összecsdülésében nemcsak az igazgatóságnak, hanem valamennyi ide rendelt és rendelendő rendes és rokkant katonáknak megkétszerezett örködése mellett is meggátolni, — — sem végül a lehetetlenség által már teljesen mentesítve levő igazgatóságot a főnnálló utasítások és szabályok netalán előforduló áthágásáért sem hanyagsággal sem vigyázatlansággal vagy gondatlansággal vádolni nem lehet.

Valóban — így folytatja a jelentés — ezen f.-ház új szabályzatát, képzeletben való szemlélődés által maga elé ábrázolván, bárki csodálhatja; így azonban sokan és pedig kiváló állású és sokat tapasztalt férfiak megtekintés végett ebbe a házba belépvén, hiiledezve látták a kézi munkások ide nem illő zűrzavarát és mindkét nemű rabokkal való gyanút keltő összeelegyedését.

Minden lehető rossz következmények megelőzésére tehát a legalázatosabban azt vélem: hogy addig is, míg ezen f.-háznak más alkalmasabb helyre való áthelyezése kegyesen elrendeltetnék, az itten való dohányigazgatóság, mely eddigelé minden dohánykezelést, szerződésileg megállapított egyezés nélkül, a kibérelve nem levő és még is egészen elfoglalt udvaron végeztet, a szerződés szigorú megtartására szorítottassék és neki semmi egyéb ne engedessék meg, mint a hogy a szerződés szól, a dohánynak egyedül a kaszamátákba való lerakása; és így megparancsoltatnék, hogy minden egyéb, számtalan egyént igénylő munka másutt végeztessék.“

A kis kapu, jobban mondva ajtó bezárása, illetőleg befalazása azonban nem ment olyan könnyen, mint a hogy a helyt, tanács — fönnebb közölt rendeletéből láthatólag gondolta. Az az hogy egyáltalában nem ment, mert a katonaság nem nyugodott bele.

Ugyanis a magyarországi főhadparancsnokság a helyt, tanácsnak azon átiratát, mely szerint a várbeli katonaság az f.-ház területén levő kút használatától eltiltatik — közölvén a szegei osztályparancsnoksággal, ez ebben az ügyben 1804. június 5-én Lotharingiai József herczeg altábornagy aláírásával a következő jelentést¹ terjesztette be a főhadparancsnoksághoz:

¹) O. I. 14301/1804. sz.

„Köztudomású hogy ezen a vidéken, főként pedig Szegeden a kút-víz anyyira egészségtelen, hogy azt ivásra a nélkül, hogy készakarva bajt szerezzen az ember magának, egyáltalában nem lehet használni, ezért a földműves ember reggelenként kell hogy a Tiszából ivóvízzel egész napra ellássa magát, mivel az, ismeretes módon mindig zavaros lévén, különben tisztátalan volna miatt nem élvezhető. Mikor még a f.-házbeli kút nem létezett, akkor a szegedi helyőrség is az egészségtelen kút-vizet vagy a tisztátalan Tisza-vizet kellett hogy használja: de az olyan gyakori betegséget okozott, hogy gondoskodni kellett arról, hogy ezen a bajon segítve legyen és erről a körülményről az udvarhoz jelentés is tétetett.

Erre aztán megelőző tüzetes vizsgálat után meggyőződés szerzettetvén, Mária Terézia legkegyelmesebb uralkodónő határozott parancsára létesített ez a kút a Tisza partján, a mely ma is a Mária Terézia kútja nevet viseli és a melyet attól fogva használ ivásra az itt állomásozó legénység. Azután hogy az osztályparancsnokságot elfoglaltam, az én előterjesztésemre engedélyezte a magas főhad parancsnokság a kis ajtó vágását azon okból, mert az erősségben elszállásolt legénységnek a vízfordás alkalmával oda és vissza $\frac{1}{4}$ órai kerülőt kellett tenni.

A mi pedig az igazgató úr följelentését illeti, az teljesen alaptalan és bizony úgy tetszik nekem, hogy annak inkább körmönfonság és egy kis boszszú, mintsem a rabok rendbentartása a kútfeje és pedig a következő okoknál fogva:

1- *szór.* A kis ajtó épen a lakásom elé állított ór szeme előtt van, a kinek az is meg van parancsolva, hogy nem csak akkor, a mikor az nyitva áll, hanem mindig ügyeljen rá, nehogy véletlenül vagy egy rab azon keresztül megszökjék, vagy valami egyéb tilos dolog történjék.

2- *szór.* Azokon a napokon kívül, mikor az itten való dohányhivatal a dohányt az erősségből épen ezen a kis ajtón keresztül viteti a f.-házba és a mikor aztán annak nyitva kell lennie, az említett ajtónak délelőtt és délután csak egy óráig és pedig az igazgató úrral magával egyetértőleg olyan időben való nyitva-tartása határozottat el, a mikor a rabok mind be vannak csukva és a vízfordó legénység velük nem jöhet össze.

3- *szór.* A dohánymunkával a f.-ház udvarán naponta foglalatokodó mintegy ötven személynek egész napot át való jelenléte semmi, a vízfordó katonáknak alig egy fél negyedóraig tartó jelenléte pedig olyan nagy akadályt gördít a rend fönntartása elé az igazgató úr útjába.

Ha az igazgató úr tehát azokat a miben erre nézve megegyeztünk pontosan megtartja, abban az időben, mikor a vizet hordják, rabjait bezárva tartja, akkor bizonyára nem lehet tartani semmi rossz következménytől és neki sem lesz oka panaszra.

Tessék a Magas Főhadparancsnokságnak azt is tekintetbe venni, hogy ha ezt a kis ajtót befaloznák és a dohányt ennek következtében az erősségből a távol levő nagy kapun keresztül kellene átszállítani, ez a kincstárnak kétszeres költséget okozna, mivel egy napi munka három napba kerülne, követőleg a kincstárra nagyon hátrányos lenne.“

A főhadparancsnokság pedig ezen jelentést a helyt, tanácsnak — az Alvinczy aláírásával ellátott 1804. június 12-én 4828. R. sz. a. kelt — átiratával¹ megküldvén, azon nézetének adott kifejezést, hogy a helyt. t. belátásától és jóságos indulatától szabad lesz elvárnia nemcsak hogy a katonaságnak ezen Szeged városában egyedül létező iható víz használata továbbra is meg fog engedtetni, hanem az igazgatóság utasíttatni is fog arra, hogy minden kihágás megakadályozásában egyáltalán csak is az ottan levő osztályparancsnoksággal egyetértőleg járjon el.

A helyt, tanács aztán úgy döntötte el a kérdést, hogy 1804. június 26-án 14301. sz. a. elrendelte, hogy a szóban levő kis ajtó ne falaztassék be, hanem állandóan zárva tartassák s csak is a vízfordásra alkalmas bizonyos órában legyen nyitva és a míg nyitva lesz, őt állíttassák oda. (Az igazgatóság erre aztán abban egyezett meg a katonasággal, hogy a kis ajtó d. e. 10-től 11-ig és d. u. 4-től 5-ig tartassék nyitva.)²

A dohánykezelés megszüntetésére vonatkozó javaslatával sem volt szerencséje az igazgatóságnak, mivel arra a helyt, tanács 1804. október 9-én¹ azt válaszolta, hogy a dohányigazgatóságot, felsőbb jóváhagyással ellátott haszonbéri szerződésére való tekintettel, nem lehet zavarni és mivel a kaszamátkák 18 év óta gyakorolt használata által soha sem adott okot panaszra, nem látszik ennél fogva elegendő ok fönnforognia arra, hogy akár az intézet évi 360 frt jövedelemtől, akár a férfi rabok attól, hogy az intézet területén keresetre tegyenek szert, megúsztassanak; miért is elrendeltetik, hogy miután 16 félig rokkant őrségül oda kirendeltetett, azokkal a dohány oda vagy elszállítása alkalmával kétszeres fölügyeletet gyakoroltasson és a dohányigazgatósággal jó egyetértésben lenni törekedjék, hogy egyesült erővel minden rendetlenségnek eleje vétessék.

¹) O. I. 14301/1804.

²) Ez a „vár belsejébe vezető ajtó“ 1816-ban teljesen elzárattott, mivel a rondellában levő kútból azelőtt mintegy 3 évvel földalatti vízvezetékekkel látták el a helyőrséget és a kát. élelmező hivatalt s így arra az ajtóra szükség többé nem volt.

O. I. 10406 1810.

³) O. I. 22343, 1804.

Ez az egyetértés azonban, ha meg volt, csúnyául megbomlott 1815-ben, a mikor Litassy igazgató és Hutter dohány beváltó hivatali számtartó a f.-ház udvarán összeverekedtek.

Ezt az eseményt megvilágítja a Litassy sógorának a vallomása, a mely így hangzik:

„Passió. A folyó holnapnak 23 napján estve felé midőn Litasi Bálint sogor Uramat kedvetlennek lenni látam volna és annak okát kérdeztem, azt a Feleletet kaptam, hogy azért volna oly kedvetlen, mivel a Dohány Directio oda tette volt a Dohányt a hol ez előtt soha lenni nem szokott és az által rendetlenséget okoznak.

Ugyan azon holnapnak 24 napján regvei noltz óra felé nagyobb és erősebb szozatott halván, a melyből Kedves Sógoromnak is a szavát ki vettem, azonnal az ablakhoz mentem a honnan is láttam és hallottam, hogy a Sógorom annak modgya szelént a Dohány Directio Tiszt Urának kinyilatkoztatta, hogy a Dohányt a hol a Fa ál fel nem lehet kaslakba rakatni, mivel ezen hely szükséges volna az maga Tisztye számára és mivel ez előtt úgy sem rakatott oda a Dohány, de az Directiobeli Tiszt Úr nyilvánságossan oda rakattatni kívánta, az Sogor Uram arra Strasakat ki álitni akarván a Dohánybéli Tiszt Úr ki nevette és azt monda: hogy meg fogja ő ezt látni, erre a Sogor Uram Strapákért kiáltott, Melyre a Directiobéli Tiszt is az Embereire kiáltott, és parantsolta hogy azonnal rakják le a Dohányt ezen parantsolatjára protestált a Sogor Uram és ismét a nagy kapu felé fordulván a Strasakat szólította, ez után a Directiobéli Tiszt Úr a két kezeit tsépeire szegezván Sógoromhoz közelített és a többi potskolások között (ámbátor a Sogorom mint addig egy szott sem szólott) Sie rinpeltiger Bube nevezte, erre a Sogorom nagyon meg iszszonyodott és mondta nekie: hogy mért meri úgy besteleníteni, de a Dohány Directiobéli Tiszt ismét reppetálta potskolásait melyre a Sogorom arczba.....ütötte, mivel a Directiobéli Tisztnek a kalapja le esett ez után népére kiáltott ugyan azon Tiszt hogy verjék agyon Sógoromat, és Sógoromnak rohanván újról rutul motskolta melyre a Sogorom úgy védelmezte magát hogy a Dohánybéli Tiszt meg nem ütthette, hanem látván, hogy némely Emberei a Directionak Sógoromhoz közelitettek, el akart távozni és hátai esett a Directiobéli Tisztnek mely alkalmatosságai ugyan azon Directiobéli Tiszt hátulrul arczba vágta Sógoromat úgy; hogy mingyárt ki jött az orrából vére, ezek után el távozván onan Sogor Uram két ottan lévő nímet Ember — — — lázították a Parastokat, és Sogorom ellen minden nemű szitkozódó szavakat annélkül, hogy Sógorom egy szott sem szollott ki ejtettek. Ezeket a mint le írtam láttam, és hallottam ezen aláírásommal bizonyítom.

Szegeden Die 26 Febr. 1815.

Jankó vita Imre
I. Phil.“

Lássuk, hogy vallott egy másik szemtanú, kit a szolgabíró hallgatott ki:

„Markovits István szegedi születés a Dohány Directionál Dohány által vevő Ő hitű feleséges 27 Esztendő, le tett hite után valja: A Tanú a ki maga parantsolta az Embereknek a két Fenyőt a kérdése helyre vitetni a Tiszt Úr parantsolatytyából, onnan is tudja az egész történetet, minthogy maga is ott volt jelen, és ötét is a többi dolgozó Emberekkel együtt, onnan el piron-gatta Praefectus Litassy Úr.

Tudja a Tanú, hogy Hutter Úr azt mondotta, az Istenért kérem Prae-fectus Urat, úgy se lesz 2. vagy 3. napnál tovább ott a dohány ne ellenze annak le rakását.

A Tanú németül jól tudván tudja bizonyossal!, hogy Litassy Praefectus Úr azt mondotta Hutter Úrnak, ha azt akartátok volna, tehát kötelességtek lett volna néktek hozzám jönni és megkérni, tudjátok azt, hogy én vagyok itt a Házi Gazda, meg is mutatom néktek, hogy ott le nem rakjátok a dohányt, mellyre Hutter Úr azt felelte, hogy ő is megmutattya, hogy ott rakattya le a dohányt, minthogy az Udvar Contractus szerint az övék, a minthogy meg is paran-tsoita hogy a dohányt rakják le, és a Tanú le rántott egy kotsirol két gyékényt, mellyet látván Litassy Úr néki ment Hutter Úrnak ilyen szavakkal, Was willst du Schwäbischer Spizbub, jól pofon vágta Hutter Urat, majd tsak hogy el nem esett, a midőn a kalapja le is esett fejéről. Minek utánna Litassy Úr pofon vágta Hutter Urat, noha az első Tanú Bese Ferentz egymástól őket el válasz-tani akarta, még is néki ment Litassy Úrnak Hutter Úr, és ötét pofon vissza vágta.

A Tanú jelenlétében Hutter Úr semmit se tselekedett ollyast, a miért okot szolgálthatott volna az erőszakoskodásra, minthogy az el tiltáson jelen sem volt Hutter Úr, hanem a tanú Festreieherrel volt ott, s őket is elker-gette Litassy Úr, azután jelentették Hutter Úrnak. Minekutánna Hutter Úr vissza ütötte volna Litassy Úrnak, Litassy Úr illy szavakkal „Wacht heraus den Spizbuben einspirren zu lassen, strázsát kiáltott, és a Kaput is bé záratta!

Nem szoliott erre semmit sem Hutter Úr az embereknek, hanem az ott lévő emberek mondták, hogy minek jönnek azok a nyomorult katonák.“

Litassy ez ügyben Csongrád megye alispánjához mint „a k: Fenyítő Institutuin k: Comissariusához“ — kivételesen magyar nyelven — intézett jelentésében azt írja, hogy: „Szombaton, úgy mint 7. hujus, meg jelentem a cs: k: Dohány Directio Guggenberg Császári Tanácsos Úrnál, hogy az el múlt Holnapnak 24 napján közöttem és Számtartó Hutter Úr közt, Hivatal tíizében történt Esett éránt, személyessen informálhassam, és magam declara-tiojat azokrul tehessem, melyek a két Tisztnek bántódásokra vétettni akarnak, a ki is következendőkbul rövideden állott, úgy mint; Értésemre jővén az: hogy némelyek asztatt állityák, mintha én a-----történt fatális esett által

a cs: k: Dohány Directiobéli Tisztelt szánt szándékkal megsérteni és betstenéni kívántam volna, alázatossan declarálom, hogy legg kisebb gondolatom sem volt arról, és nem is jött volna annyira a történt Esett, ha Hutter Számtartó Úr (el fetejtkezvén Tiszti létéről) személyemet már régtől fogva minden ok nélkül igen tsekélynek és alávalónak nézvén, betstelen szókkal meg bántani nem irtózott volna, mely alkamatossággal prima furia, fére tévén én is arra a szempillantásra hivatalbéli létemet, vagyis fel gerjesztett haragomban elfelejtkezvén arról, tsak egyszer nyakon ütöttem (a kirül, még most is, nem igen emlékezek) mint Huttert, és nem mint Dohány Directiobéli Tiszteit, mivel abban a szempillantásban szenvedhetlennek láttam s éreztem Hutter Urnak gyalázó és sértő szavait, mely esett után el távozni akarván, többször meg támadtadtam Hutter Urtul, de mindég el mellőztem ütéseit és dühösséges meg támadásait, méglen az alkamatosságot ki nem látta és hátúró kerülvén, annélkül, hogy észre vehettem volna, mint egy utón álló lopva vissza üthetett (mely dühös és boszut álló helytelen tette tsupán az eö szégyenére válhat). -----Kérem tehát Tisztelt Császári Tanátsos Urat, méltóztasson meggyőződni arról, hogy a mint ött Esztendöktül fogva, soha leg kisebb ellenkezéssel sem voltam az itten végzendő Dohány manipulationak, sőt annak hasznára és elő mozdítására hathatóssal! lenni iparkodtam, úgy a magam Tisztyét sem tehetvén fére, nem hogy a cs: k: Dohány szedő Tiszteit bántani kívántam, sőt az által is ellenkezőt mutatni akarok, Urasságot előtt felettéb való bánatomat nyilatkoztattni bátorokdván, hogy ingerlett tüzes Temperamentumon illendő moderatiorul elfelejtkezhetett.

Ezeket meg halván és értvén emlétett Cs: Tanátsos Úr ászt felelte, hogy Eö az egész Dolognak mivoltját Ts Úr Vice Ispány és k: Commissarius Urnak vizsgálására által engedte. — —

Tudósítani kívánván alázatossan ezekrül Ts Uraságodatt, és kérvén, a menyire leheti, még nagyobb Betsüetem sértődésének el mellőzéséért (mivel úgy is mint ezek tsuppán az Úri szolgálata rendtartásainak fentartása végett történtek).“

Tilalmának okául különben azt adja Litassy, hogy a dohánybevaltó hivatalnak bérbeadott belső udvar kérdésses részét mindig a f.-ház használta tüzi-fájának elhelyezésére s most is volt ott néhány öl fa és tűzbiztonság tekintetéből szükséges volt, hogy a tüzi-fa mellé ne halmozzanak föl dohányt. A dohány lerakására ő a külső udvarban helyet kínált.

Az alispán a vitás területre nézve úgy intézkedett, hogy miután arra az intézetnek mulhatatlanol szüksége van, az a f.-ház használatában meghagyassék, a helyett pedig a dohányhivatal számára a másik udvarban jelöltetett ki megfelelő terület. A mibe a dohányhivatal bele is nyugodott.

A helyt tanács pedig az alispán intézkedését helyben hagyta és a f.-ház igazgatóját komolyan megintette.

XVIII.

A FENYÍTŐ-HÁZAT ÉRDEKLŐ JAVASLATOK ÉS FELTERJESZTÉSEK.

A f.-ház újjászervezése, mondhatni keletkezésétől fogva megszüntéig, folyton szóban volt, de nem történt meg. A mi történt, az csak változtatás, inkább tatarozás volt, de nem átalakítás, annál kevésbé újjáteremtés.

Főként a szegedi f.-házra vonatkozik ez, melyet kezdettől fogva mind végig ideiglenesnek tekintett az igazgató, a főlügyelő, a helyt, tanács és az udv. kanczellária. És ez volt annak legnagyobb baja.

A büntetés végrehajtására nézve 1803-ban kiadott utasítás is ideigl. volt. 1806-ban adott ugyan ki a helyt. t. tüzetes utasítást, de annak nem minden intézkedését hajtották végre, pl. a szóig, személyzet javadalmazására vonatkozót.

Hogy azonban az újjászervezésre nézve meg volt a jó akarat, azt bizonyítják a javaslatok. Nem is azon múlt az, hanem a pénz hiányán.

Közöljük ezeket a javaslatokat az akkori kor ízlésének megfelelő terjengős, ennél fogva terjedelmes voltuk daczára is, persze nem diákul, hanem magyar fordításban. Közöljük pedig azért, mert érdekesekek, jellemzők és tanulságosak. Megjegyzésekkel nem fárasztjuk az olvasót, mivel ma már nem kell bizonyítani azt pl., hogy Erczly számvevő tanácsosnak a házi kezelésben való élelmezés ellen fölhozott érvei és a gyáriparnak a f.-házban való folytatása iránti aggodalmai milyen Inában valók voltak!

I. Javaslatok

a f.-háznak 1803-han megejtett vizsgálata alkalmából.

A helyt. t. számvevőségéhez, 1803. novemb. 2-án a következő rendeletet intézte:¹⁾

Rátt József a szegedi f.-ház ideigl. provisor a részint hasszonleséssel párosult különböző visszaélések — — — elkövetése, részint büntetésre méltó kegyetlenség miatt hivatalából elmozdítván és helyébe praefectusi címmel Ráczy Elek nyug. lovas kapitány, ellenőrré pedig 250 frt fizetéssel és 10 ölfá-illetményvel Füll Sebestyén volt gazdatiszt kineveztetvén és már föl is eskettetvén, mivel szükségesnek találtatott, hogy a f.-háznak és a raboknak említett újonnan kineveti egyének részére leendő átadása alkalmából valamely, az ezen igazgató kormányshék által elintézni rendelt ügyekben való jártasságáról és munkásságáról ismert számvevőségi egyén küldessék ki Szegedre, ennél fogva a számvevőségnek ezennel meghagyatik, hogy Erczly Alajos kebli számvevő tanácsosát Szegedre küldje ki, — — — a ki ottan az arra nézve már uta-

¹⁾ O. l. 21440sz.

sítva levő Kárász István Csongrád megyei alispán által fogatosítandó beiktatásnál és a f.-ház átadásánál legyen jelen és nevezett alispánnal nem különben az újonnan kinevezett egyénekkal egyetértve és értekezve kiküldetésének tisztében a következő módon járjon el: Hogy

1- *ször* A beiktatás és a pénztár átadása után a f.-háznak az egyes szobákban és börtönökben találató összes ingóságait vizsgálja meg, azokról az igazgatónak és ellenőrnek elismervény mellett átadandó lajstromot készítsen.

2- *ször* A ház belső elrendezését és a szobák, börtönök beosztását vegye szemügyre és mindenképp följött kellően megfontolván azt, hogy a férfi rabok a nőnemű személyekkel semmi körülmények között sem elegyítendők össze, hanem elkülönített szobákban helyezendők el és tartandók, valamint azt, hogy a súlyosabb bűne miatt halálra ítélt és azután életére nézve kegyelmet nyert néhány rabnak azokkal, a kik kisebb bűnbe keveredtek, összeelegyítése kevésbé üdvös; ebből kifolyólag, ha a tudva levő dologra nézve a szobák és börtönök beosztásának megváltoztatását találná és e célból valami javítástételt vélne szükségesnek, ez irányban tegyen javaslatot.

3- *ször* Derítse ki a mostani és tényleg meglévő személyzet állományát és fizetését¹, úgy az állandóan a f.-házban lakókét u. m. az élelmező kormáros, a kulcsárok és a többiét, valamint a f.-házon kívül lakókét u. m. a lelki pásztor és orvosét és készítsen táblázatos kimutatást a nevek, állás és a tapasztalt hiányok bevezetésével és a helyi körülmények s viszonyok — — — — — kellő tekintetbe vételével a személyzetnek és fizetésének jövőre való állandósítására vonatkozó véleményét terjeszse elő.

4- *ször* Mivel mindenféle, kivált pedig az élelmezéshez szükséges cikkeknek az ára mindenütt emelkedett, oly annyira, hogy az illető törvényhatóságok által tartási díj fejében a fennálló szabályok értelmében a rabok átszállítása alkalmával beszolgáltatni szokott napi 4 kr. jövőre előre láthatólag nem lesz elegendő, mivel a raboknak egyenként 4 tt súlyban két napi élelemre kiszolgáltatni szokott kenyér árát is az illető kenyérsütővel újabban kötött szerződés szerint kétszeresre, sőt még magasabbra kellett emelni, ezért azon számvevősegi tanácsos Szeged városa és vidéke helyi körülményeinek méltányos tekintetbe-vételével nyilvánítsa ki véleményét arra nézve, hogy vajjon az illető törvényhatóságok által az egyes rabokért beszolgáltatni szokott említett 4 krnyi napi díjat nem kellene-e? és mennyivel emelni?

5- *ször* Előre bocsátván, hogy a f.-háznak főczélja az, hogy az oda ítélt rossz indulatú és feslett erkölcsű emberek a jó erkölcsre visszavezetessenek és megjavíttassanak ezt pedig leginkább elősegíti, ha állandóan foglalkoztatnak és soha sem engedtetik meg nekik, hogy a henyélésre adják magukat; de az ezelőtt ebben a f.-házban létezett pokróczgyár megszűnván, azon időtől fogva a rabokat a ház területén belül végzendő munka hiányában, dologra, az élelmező házhoz és más magán polgárokhoz és kézművesekhez szokás

kiküldeni; minthogy azonban egy részről a tapasztalás szerint a házon kívül a városba bárminő őrizet mellett kimenő raboknak alkalom és mód nyújtatik szökés, korhelykedés és más kihágások elkövetésének megkísértésére, de Szeged városában, a hol kövezett utcák nincsenek, ennél fogva az utcák tisztításának szüksége kevésbé forog fenn, azok a kézművesek és polgárok pedig azt a munkát, a mijök van kevés igyekezettel mások vagy legkivált a rabok segítségével nélkül el szokták végezni, a rabok munkájának, a kiket egyébiránt mezei munkára nem alkalmazhatni, rendesen alig veszik hasznát; úgy más részről azon számvevő tanácsos Csongrád megye alispánjával és a f.-ház igazgatójával és ellenőrével előzetesen kölcsönös tanácskozást tartván és a helyi körülményeket tekintetbe vevén, terjeszse elő arra nézve véleményét, hogy a rabokat magában a f.-házban, az ártalmas henyélés kikerülése végett, a f.-ház pénztárának hasznára miképen lehetne foglalkoztatni, miféle munkára alkalmazni, vajjon pokrócz vagy másféle gyárt is nem lehetne-e a nélkül, hogy a f.-ház pénztára károsításának veszedelmét okozná, akként létesíteni, hogy az igazgató és ellenőr intézkedése szerint bizonyos mennyiségű nyers anyag az egyes raboknak naponta kiosztassék és az a rab, a ki a kiszabottat nem készítette el, hibájához képest méltó büntetéssel lakoljon; mi végre úgy az anyag beszerzését, mint a szükséges szerszámokat illetőleg költségvetés készítenendő.

A nőnemű büntetésekre és rabokra vonatkozólag a kiket nem lehet a házon kívül a városban munkára alkalmazni, hasonlóképp javaslat teendő, hogy vajjon ezek számára a mint azelőtt történt, valamely kötőmesterrel szerződés kötések-e és minő föltételek mellett? avvagy talán nem jobb-e, (a miként kötőmester hiányában tényleg gyakoroltatik) hogy a kötőmester számára szükséges anyagról a házi pénztárból gondoskodván, a rabasszonyok és leányok fonásra alkalmaztassanak? és az igazgató és ellenőr fölügyelete alatt készítenendő és azután eladandó készítmények és kézművekből befolyandó vételár a házi pénztárba vételeztessék be és onnan a dolgozó és kézműveket készítő asszonyok és leányok a tanúsított igyekezethez arányosan néhány krajczár jutalomdíjat kapjanak; Végül vajjon nem a legjobb kiegészítő eszköznek mutatkozik, hogy az ó budai katonai gazdasági hivatallal harisnya-készítés és ingvarrás iránt szerződés kötések?

6-szor Csongrád megye alispánja jelentésének tanúsága szerint a f.-házhoz kirendelt rokkant katonák közül a vénségtől még elerőtlenedve nem levő Brauszauer Antal káplárt a rabokkal való legrosszabb bánásmód miatt nem lehet tovább megtúrni, a többi közember pedig részint a vénségtől elgyöngült volta és a miatt, hogy többnyire az ivásnak adta magát, az ottan való szolgálat teljesítésére alkalmatlan, ezért a katonai főparancsnokság a mai napon megkeresetik, hogy ezeknek a ház a rabok őrzésére nem alkalmas rokkant katonáknak a rokkantak házába való visszahívása és befogadása iránt

szükséges intézkedéseket tegye meg, hanem addig is, míg a f.-háznál alkalmazandó őrségnek rendszeres elrendezése iránt további gondoskodás történik, kérje meg a Szegeden állomásozó katonaság parancsnokát a végett, hogy a f.-házban teljesítendő őrségi és más szolgálatra a f.-ház igazgatójának megkeresésére a Szegeden állomásozó rendes katonaságból a közlegényeknek egyenként adandó 4 krnyi, a káplárnak pedig 8 krnyi napi pótdíj mellett annyi a mennyi szükséges lesz rendeltessék ki, így hát ugyanazon számvevő tanácsos e tekintetben is kölcsönösen egyetértve Csongrád megye többször említett alispánjával és a fenyítő-ház igazgatójával meg ellenőrével terjeszse elő véleményét arra nézve, hogy vajjon a f.-ház állandó őrzése és az arra való fölvi gyázás jövőre is és pedig állandóan ne bízassék-e a rendes katonaságra, mely Szeged városában mindig állomásozik, és hogy az a napidíj a mi a jelenlegi rokkantoknak fizettetik ne fizetessék-e inkább az azon katonaságtól kirendelendőknél pótdíj fejében, vagy pedig megfontolva azt, hogy nagyon szükséges, hogy az örök és fölvi gyázók a f.-ház igazgatójának és ellenőrének teljesen alárendeltessenek és egyedül ezekből függjenek, vajjon nem volna-e czélszerűbb? hogy a f.-házba állandóan alkalmazandó örökül és fölvi gyázókul a félig rokkant és még mindig elég jó erőben levő katonák közül választatnának ki megfelelő számuak.

7- szer. A raboknak kiszolgáltatandó élelemre nézve a f.-háznál az a szabály állván fön, hogy a zöldség és más konyhai élelmi czikk az igazgató által a házi pénztárból szereztetik be, az ételkészítő vagy tracteur pedig az ételek elkészítése fejében 100 frt évi fizetéssel van ellátva, ezért a számvevő tanácsos járjon utána annak, hogy ennél a módszernél kell-e megmaradni továbbra is? vagy talán takarékoság elérése és visszaélések megelőzése czéljából czélszerűbb volna olyan élelmezőről gondoskodni, a ki a raboknak az ételt porciónként meghatározandó fizetésért adja, a mint az részint a kórházakba be van vezetve.

8- szer. A f.-ház igazgatójának és ellenőrének az ideigl. utasítás már ki lévén adva, azon számvevő tanácsos, ha a hely színén megismerendő körülményekre való tekintettel úgy fogja találni, hogy azon az utasításon szigorúbb rend behozatala végett változtatni szükséges, észrevételeit foglalja írásba és a számvevői hivatal útján nyújtsa be a helyt, tanácshoz.

Ezen rendeletben nyert megbízatásban való eljárásának eredményéről Erczly Alajos számvevő tanácsos egy 13 ívre terjedő jelentésben számolt be 1804. február 5-én¹

Mely jelentésből kiemeljük a következőket:

Az 1-ső ponthoz. Az átadás 1803. novemb. 27-én és a beiktatás a rákövetkező napon megtörtént.

¹) O. l. 3884 1804 sz.

A 2-ik ponthoz. Az erős és elég magas fallal kerített f.-háznak két tágas udvara van, az első udvarban a bejárattól jobbra egy tágas szoba, nappal ebben tartják és dolgoztatják a nőnemű személyeket, ennek tőszomszédja a kórház,¹ azután a hálószoba, a rabnők kulcsárjának a lakása következik és végül vannak a nők számára rendelt börtönök, míg balfelől ugyanazon udvarban egy magános épület áll, melynek felső része a tisztviselők lakását foglalja magában, alsó része pedig a férfi rabok kórházaul és a ház élelmezőjének lakásául szolgál. A nők a férfiaktól kellően el vannak különítve.

A mi a halálra ítélt, de kegyelmet nyert raboknak a kisebb bűnösöktől való elkülönítését illeti, mindenek előtt azon kérdés oldandó meg: hogy vajjon ha a halálra ítélt és azután kegyelmet nyert rabok, a kiket rendkívül rossz indulatúknak tartanak, a kisebb bűnökbe elegyedett s következőleg nem annyira romlott és némileg erkölcsös rabokkal összevegyítettnek, a rabok utóbbi osztályát elrontják-e? vagy viszont az elsőek ezek által némi részben bár megjavíthatnak vagy legalább visszatartatnak attól, hogy épen büntetésük helyén újabb büntetést vihessenek végbe és súlyosabb kihágást követhessenek el? az emberi nemnek azon hajlandóságából, hogy inkább vonzódik a rosszhoz mint a jóhoz, azt kellene föltenni, hogy a némileg erkölcsös rabokat rosszabb indulatú társaik nagyobb mértékben rontják el, mint a mennyire ezek általuk javíthatók lennének; de tekintve jelen esetben azon körülményt, melynek ebben a f.-házban ismételten történt előfordulását Rátt József és Litassy Bálint korábbi ideigl. igazgatók tapasztalása bizonyítja, hogy ugyanis a rosszabb indulatú rabok által alattomban tervezett gyilkosságokat, szökéseket, összeesküvéseket és más eféle törekvéseket, más, azokhoz hasonlítva jobb erkölcsű rabok, a tisztességnek idejében jelentést tevén, megelőzték; megfontolva továbbá ezenfelül azt is, hogy ha a rabok, a kik itt kérdésben forognak, a többiek társaságától elkülönítenének, magukra hagyatva nemcsak annál jobb és biztosabb alkalmat nyernének előbb fölsorolt törekvéseiknek megvalósítására, hanem egymásnak kölcsönösen még inkább való megrontására is; mivel végre az olyan elkülönítést nem engedi meg magának a mostani fenyítő-épületnek fizikai helye és helyzete sem, miután a mindkét nembeli foglyok gyakran 90-et meghaladó létszámának, a szigorú fenyítés rendszeren és kellően alkalmazott céljának és rendeltetésének részint elégtelen, részint kevésbé alkalmas és pedig annyira, hogy a beiktatott 2 tisztviselő számára, a kik megfelelő lakással mindketten el kellene, hogy láttassanak, nincs még csak egy fölösleges szobácska is, a melyben valamely foglyot netaláni szükség esetében elkülönítve elhelyezni lehetne: fontolóra vevén mondom Csongrád megye első alispánjával és az újonnan beiktatott tisztviselőkkel való kölcsönös értekezés alkalmával a fönnebb fölsorolt összes indító okokat és körülményeket, a legtanácsosabbnak láttuk, hogy ez az ügy azon okból is, hogy ha valamely rab

¹) Ennek a kórháznak, jobban mondja női betegszobának külön bejárata nem volt.

bűnének súlyos volta miatt halálra ítéltetett még is őt azért más rabbal szemben, a ki olyan bűnbe elegyedett, a melyre a törvény halálbüntetést nem állapít meg, romlottabbnak tartani, a tapasztalat tanúsága szerint nem lehet és a mely osztályhoz tartozó rabok különben a f.-házban kevesen szoktak lenni, a jelen állapotában meghagyassék legalább addig, míg felsőbb helyen eldöntetik, hogy vajjon ezen intézet jelenlegi helyén állandósítandó vagy máshova áthelyezendő lesz-e?

A 3-ik ponthoz. A rokkant katonákból álló öröket részint aggkoruknál fogva, némelyek ugyanis 70 sőt 80 évesnél is idősebbek, részint pedig mivel tagjaik fogyatkozásával vesződnek és mivel többnyire az ivásnak adták magukat, a háznak és raboknak további őrzésére annyira alkalmatlanoknak találtam, hogy a múltra nézve a szükséges fegyelemnek megbomlását, minden rend fölfordulását, a mi ennél az intézetnél a rabokat illetőleg elhatalmasodott, legfőként s illetőleg egyedül ezen örök hasznavehetetlenségének kell tulajdonítani, jövőre pedig, ha ez a baj azok sürgős elmozdításával alkalmas módon orvosolva nem lesz, az egész intézet teljes romlásától méltán lehet tartani.

Tekintve a drágaságot s egyéb körülményeket — — szükséges, hogy a személyzetnek és a fizetésnek rendezése alkalmából az örök száma ötrel szaporíttassék, az igazgató és ellenőr fizetése pedig egyenként évi 150 írttal emeltessék — — mivel rossz hajlamú és feslett erkölcsű s magában a fenyítés helyén kihágásokra hajlandó emberekkel kell folyton bajlódniok és tekintve a foglalkozásuk kellemetlen voltát, a folytonos nyughatatlanságot, az igen gyakran előforduló sokféle boszúságot, az egészségre ártalmas lelki fölindulásokat és végül magának az életnek veszélyeztetését.

A 4-ik ponthoz. A rabtartási díj a drágaságra való tekintettel évi 24 fjt 20 krról (napi 4 kr.) 30 fjt 25 krra (napi 5 kr.) emelendő, a miből egy rab élelmezésére naponta $2\frac{1}{2}$ kr. és kenyérré $2\frac{2}{5}$ kr., összesen $\frac{49}{10}$ fog esni, a fönmaradó $\frac{1}{10}$ kr. a rab egyéb szükségletére marad a házi pénztárnak.

Az 5-ik ponthoz. Már akkor, mikor a férfi raboknak Tallósról Szegedre átszállításáról volt szó, az ez iránt kiadott és a kebli számvevőséggel 1785. aug. 8-án közölt 20988. sz. kegyelmes kir. rendeletben kegyesen elhatározott volt, hogy a rabokat nem lehet másképp foglalkoztatni, mint házi munkával, fonással és gyapjú-gyartolással, mivel eféle intézetek semmi más kézműre, ványolásra és egyéb eféle nem alkalmasak; továbbá egy más rendbeli, ugyanazon kir. számvevőséggel 1787. október 9-én kelt 36359. sz. kegyelmes kir. rendelet azt parancsolja, hogy azon f.-ház férfi nemű rabjai a város utczáinak tisztítására és más házak építésénél vagy földásánál előforduló közmunkákra alkalmaztassanak, eféle munka hiányában pedig benn a házban gyapjú-gyartolással, fonással, gyékény- és kosár-készítéssel foglalkoztassanak és mivel a munkából az eféle embereknek, mint a milyenek a rabok, nem szabad semmi bizonyosra számítani, erre nézve a gyárosokká

nem kell semmiféle szerződést kötni, hanem az igazgató vegyen időnként néhány mázsa gyapjút és a készített fonalat aztán vagy adják el minél jobb árban vagy pedig pokrócznak avagy a rabok más szükségletére használják föl és e czélra a házban egy néhány szövő-széket állítsanak föl és erre a munkára néhány rabot alkalmazzanak.

Előbb a kegyelmes kir. rendelet azt parancsolta, hogy a rabokat csakis a f.-ház falain belül kell foglalkoztatni, utóbb pedig, valószínűleg azért, mert akkor már a pokrócz-, posztó- és másféle gyapjú-szövet-gyár, a mely az előtt a tallósi fenyítőben létezett megszűnván, az eféle kézműveknek ezen intézetre nézve veszedelmes volta nyilvánvaló volt, sőt be volt bizonyítva, azt rendelte, hogy csakis közmunka hiányában kell a házon belül foglalkoztatni őket; és valóban nem is ok nélkül, mert ezen eddig Tallóson létezett f.-intézet nagy károsodásával egybekötött tapasztalata szerint megmutatta, hogy bármiféle gyár, f.-házban csakis az ő elkerülhetetlen pusztulása mellett létezhetik; az ugyanazon tallósi f.-házhoz vizsgálattartás végett 1782-ben a kir. magy. helyt, t. kebeléből kiküldött Klobusiczky és Batsák tanácsos urak által ugyanis bebizonyított, hogy ez az intézet az ott létezett posztó-, pokrócz- és más különféle gyapjú-szövet-gyár által 6 év leforgása alatt 13149 frt 24 krnyi tetemes összeget vesztett; az ekkora kárnak oka részben az volt, hogy az eféle kézmű fölügyeletéhez és vezetéséhez megkívántaié ismeretekkel az ottani igazgató, Santner István nem bírt, a ki épen azért kellemetlen több évig tartott számadási pörbe keveredett, részben pedig az ezen gyárhoz alkalmazott különböző mesterségekhez értő mesterek tudatlansága, hanyagsága vagy talán rosszhiszeműsége, részben végül és legfőként a rabok voltak az oka, kiket a nyers anyag földolgozásához kellett alkalmazni; mert ezek a tanulatlan, munkához nem értő, műveletlen, sorsukkal a fenyítő helyen különben is elégedetlen és másként: gonoszszággal teli emberek minden alkalmat és bármely eszközt megragadtak arra, hogy a nekik kiadott nyers anyagból elcsenjenek és megsemmisítsenek és ezen a módon nemcsak az intézetnek, hanem a számadó igazgatónak is vesztét gyors léptekkel siettessek; a megtörtént kártétel előre bocsátott okaihoz továbbá az is hozzájárult, hogy ugyanazon tallósi gyár készítményeit, azok eladásáról való gondoskodás végett Pozsonyba, Nagy-Szombatba sőt még Pestre is a vásárba nem csekély költséggel el kellett szállítani és az azonnal való eladás nem mindig sikerülvén, kereskedőknek és kalmároknak hitelbe kellett adni, a kik közül aztán néhánynál a kialakult vételár oda is veszett. Ennélfogva a fősorolt okokból a f.-ház pénztárának nyilvánvaló károsodásától való félelem nélkül tanácsolni nem bátorkodom, hogy ebben az intézetben valaha akár bármiféle rendszeres gyár állíttassék föl, akár pedig, hogy a házi pénztár költségén beszerzendő oly sok nyers anyagnak, a mi csak is gyapjú lehet, a rabok által való földolgozása honosíttassák meg, valameddig az intézet jelenlegi helyén marad,

mert hogy miképen lehetne Szeged városában és vidékén eladni azon bizonyára nagy mennyiségű gyaratolt gyapjút, hát még a fonalat, a mit az összes rabok készítenének, azt nem tudom elképzelni, mely esetben az eféle anyagot eladás végett nagy alkalmatlansággal, kárral és költséggel kellene más-hova szállítani és azt időnként, alkalmas raktárak hiányában, a melyek előbb újabb költséggel fölállítandók lennének, a romlás veszélyének kitéve kellene elhelyezni, így hát a megismert helyi körülményekből teljesen meg vagyok győződve afelől: hogy a férfi rabokat, a kiknek egyébiránt a házon Délül tényleg nincs elfoglaltatásuk, a házon kívül sem lehet más akár köz- akár magánmunkával kellően foglalkoztatni; közmunkával nem lehet, mert az utcákat, a melyek Szeged városában kikövezve nincsenek, tisztogatni nem szükséges, magán munkával sem, mert az élelmező-háznál, a só- és dohány-hivatalnál egyébiránt ritkán előforduló munkát hamar elvégzik, a kézművesek pedig, a kik különben kevesen vannak, az ők csekély munkájukat könnyen és minden segítség nélkül el tudják végezni, házat végül igen kevesen építenek és a kik építenek, rabokat nem szeretnek alkalmazni, úgy azért, mert nagyon hanyagul dolgoznak és a jelen levő örök által, a kik inkább félnek a raboktól mint ezek tőlük, tevékenyebb munkára nem szoríthatók, valamint azért is, mert az építéshez való kellékeket és ha valami egyéb találkozik azt is ellopják; Szegeden létemkor Schwartz az egyetlen ott létező kőműves mester, a ki ha bárminemű építeni való háza volt, eddig leginkább a közmunkára kiküldött rabokat használta, kijelentette nekem, hogy a csak imént fölhozott okokból f.-házi rabokat építő munkára alkalmazni ezentúl nem szándékozik; a mi ha megtörténik, úgy mind a rabok legnagyobb része az ártalmas helyléstől elpuhul, mind az intézet pénztára a rabok által eddig szerzett jobb munkadíjtól részben elesik; mivel általában a rendszeren közel 60-ra menő létszámú férfi raboknak igen ritkán lehet felét külső magán-munkára alkalmazni, bizonyítják ezt a munkára naponként kiküldött raboknak a f.-házi számadásokhoz mellékelte heti jegyzékei; ezekből kitűnik ugyanis, hogy a tavaszi, nyári és őszi hónapokban a dologra kiküldött rabok száma naponként leginkább 20 és néhányból állott, 30-at a legritkábban érte el és 35-öt alig haladta meg valamikor, a téli hónapokban pedig sok napon 7—8 vagy 9 rabnál több alig küldetett ki munkára.

Az előrebocsátottakat Csongrád-megye első alispánjával és a f.-ház újonnan kinevezett igazgatójával és ellenőrével érdemileg tüzetesen megvitattván és éretten megfontolván és meggondolván úgy azon f.-háznak, mint Szeged városának és vidékének helyzetét és más ide vonatkozó körülményeket és meggyőződván arról, hogy a férfi rabokat sem a házon belül, a ház pénztárának nyilvánvaló károsodása nélkül foglalkoztatni sem pedig, a házon kívül akár köz- akár magán-munkával, a melylyel azon fölül a tapasztalás bizonyossága szerint szökésre, összeesküvésre, lopásra és más kihágások elkövetésére

üriigy és alkalom nyújtatik, meglevő létszámukhoz képest Szeged városában kellően ellátni nem lehetséges, egyhangúlag és közegyetértéssel abban a véleményben állapodtunk meg, hogy a mint azt az említett első alispán úr, midőn a rabok miként való foglalkoztatásának kérdése vettetett volt föl 1798. július 26-án 19275 helyt. t. sz. alá fölterjesztett jelentésében alázattal javasolta, hogy t. i. ez a f.-intézet akár Budára, akár Pestre vagy más városba helyeztessék át, a hol akár köz- akár magán-munkát nagyobb mennyiségben található, újból általam is javasoltatik Kir. Fenségednek és a Magas Kir. Magy. Helyt. Tanácsnak azon hozzáadással: hogy további alázatos véleményünk szerint az előbb említett célhoz képest főként Pest városát véljük kegyesen kiszemelendőnek.

-----a. Első és főindító ok a mi a f.-ház Pestre való áthelyezését javasolni sőt követelni látszik az, hogy a rabok ottan állandóan és kellően foglalkoznának, következőleg soha sem volna megengedve nekik, hogy a veszélyes henyeségre adják magukat és ennek segítségével a legbiztosabban vezetnek a jó magaviseletre és javulásra; azt a célt akár a belső, azaz a f.-házban, akár a külső köz- vagy magán-munkával való foglalkozást tekintjük, valóban sehol sem lehet biztosabban, könnyebben és a házi pénztár nagyobb hasznával, illetőleg kevesebb terhével elérni, mint az említett kereskedelmi és annyira népes Pest városában; — — — mert vannak ottan selyem-, valamint fátyol-, közönségesen Flórnak és németül Musselinnek nevezett szövetet készítő gyárak, van azonkívül sok paplankészítő, német és magyar kalapos, közönséges néven Kappenmacher', harisnyaszövő és kötő vagy Strumpf-Stricker és Strumpfvuirker, posztós, gyapjuszövet-készítő, takács, kosárkötő és vannak mások, a kik a kézművesség folytatásához nagyobb mennyiségben szükséges nyers anyagnak kidolgozására és más evvel kapcsolatos munkákra mindkét nemű rabok munkáját bizonyára örömet, sőt annál szívesebben fölhasználnák, mivel a csekélyebb munkadíjból mely az aféle munkákért az intézetnek fizetendő, összehasonlítva avval, a mit más külső munkásoknak kell fizetniük, nem megvetendő hasznuk lenne.

b. Semmi kétség, hogy a rabnőket is, kiknek Szegeden nincs elegendő foglalkozásuk, az előbb felsorolt munkák egy részén kívül, a melyek elvégzésére erejükhöz képest alkalmasaknak fognának bizonyulni, még len- és kender-fonással és fonal-legombolyítással, szövással, toll-fosztással, ló-, tehén-szőr és juh-gyapjú tépéssel és más aféle kizárólag női munkával a pesti lakosok bőven ellátnák; meg lehetne továbbá kísérteni, hogy az ó-budai katonai gazdasági hivattal harisnya-készítésre és ing és lábravaló-varrásra nézve szerződés köttessék, a mibe azonban jelenleg a Szegedtől való tetemes távolság miatt, mely a készítmény szállítását részint terhessé, részint költségessé teszi

¹⁾ „süveges“.

és azt a romlás vagy épen az elveszés veszélyének teszi ki, semmi esetre sem kell belemenni.

c. Azon esetben, (a mire a fönnebb fölsorolt mesteremberek és kézművesek sokasága mellett alig lehet valaha számítani) ha a rabok a házon belül elég foglalkozást nem találnának, ezt a munkahiányt gyapjú-gyartolással, fonással, kosár- és gyékény-készítéssel jól és a házi pénztár károsodásának veszélyeztetése nélkül lehetne pótolni, a pénzt pedig a mit ez az intézet anyag-beszerzésre, — — kellékekre fizetne, készítményeinek eladásából — — könnyen visszakapná;

d. Föltéve, de meg nem engedve: hogy a férfi rabok sem az a. alatt fölsorolt kézművesek és mesteremberektől, sem egyáltalában nem kapnának munkát, sem pedig a házi pénztár költségén beszerzendő anyagokkal az előző c. pont szerint való foglalkoztatásuk — — nem volna célra vezető, következésképen a rabok f.-házon kívül, akár köz- akár magán-munkára való alkalmazásának nélkülözhetetlen szüksége merülne föl, még ezen végső esetben is kétségtelenül sokkal jobb kilátása fogna lenni az intézetnek, mint a milyen tényleg Szeged városában van: mert a nagy kiterjedésű Pest városában a kikövezett utcák csaknem folyton tisztogatást igényelnek, azonfölül szakadatlan hatalmas és nagy mennyiségű épületeket építenek, nagy a tüzi-fa fogyasztása, a mit föl kell hasogatni vagy vágni, végül sok a gyáros, kereskedő, kalmár, kézműves, polgár és más lakos, a kinek sokféle házi dologra több munkásra van szüksége, úgy-annyira, hogy aggodalom nélkül bizonyosra lehet venni, hogy azon f.-ház rabjai munkával minden baj nélkül és a házi pénztárnak az eddiginél nagyobb hasznára bizonynyal bőségesen el lesznek látva.

e. Úgy látszik maga a közérdek kívánja, hogy a súlyosabb bűnökért való bűnhődésre, nem különben a feslett erkölcsű és rossz hajlamú emberek fenyítésére és jobb magaviseletre vezetésére rendelt ezen üdvös intézet ne olyan félreeső helyen állíttassák föl mint a jelenlegi, hanem hogy nagyobb hírre tegyen szert és a figyelmet magára vonja és hogy a gonosztevők istentelen meiényletei megakadályoztassanak, az ország közepébe helyeztessék és ezen tény által egyszersmind az illető törvényhatóságoknak az oda ítélt bűnösöknek szállítása lehetőségig megkönnyíttessék.

f. Fontos végül, hogy ez az intézet az igazgató magas Kormányzéseknek mintegy szeme elé helyeztessék, a miből az lesz, hogy arra vigyázni, azt gyakrabban megszemlélni, az előszabott vizsgálatokat a költségek megtakarításával ismételtlen megejteni, a tapasztalendő hibákat idejében fölfedezni és helyrehozni s a kellő rendet és a megkívántató fegyelmet fönntartani kevés nehézséggel lehetséges lesz;

— — Az én véleményem, valamint a Csongrád-megye első alispánjának és az újonnan kinevezett f.-házi tisztség véleménye szerint ezen intézet elhe-

lyezésére Pest városában a leginkább s illetőleg az egyedül alkalmas épület a Vácra vezető út mellett levő József-féle új és nagy kincstári épületnek¹ valamely része. — — — Az átalakítás költségei a pesti és pozsonyi kir. zálogházak tiszta jövedelméből megtérülnének.

Ezen pont második részére nézve jelentem: a női rabokat Tallósról Szegedre 1789-ben történt átszállításuktól fogva mostanig Pichler Ferencz harisnya-szövő harisnya-készítéssel, gyapjú-gyartolással és fonással benn a házban szakadatlan foglalkoztatta ugyan, az utóbbi években azonban nem látta el minden időben elegendő munkával őket, kétségtelen annak okáért, hogy vagy nincs módjában eladni készítményeit vagy pedig szegényedni kezd, mely utóbbira abból lehet következtetni, hogy hátralékosnak tapasztaltatott; a megelőző években a kalapos is szokta néha egy kevés munkával foglalkoztatni ezeket a rabnőket, de ez a munka is egyszerűen megszűnt 1799 óta; ezen kívül más, külső emberek adnak néha némi toll-fosztásból vagy len- és kender-fonásból álló munkát; de ezt, mivel ritkán fordul elő, alig érdemes tekintetbe venni; egyébként, hogy a szövéshez való anyag-szükséglet a házi pénztárból szereztessék be, azt az intézetre abból kétségtelen bekövetkezendő kár tiltja, hogy továbbá az ó-budai katonai gazdasági hivattalal harisnyakészítésre és ing-varrásra nézve szerződés köttessék, a f.-ház jelen helyzetében, a mint azt b. alatt fönnebb már kimutattam, nem czélszerű: a női rabokat illetőleg tehát, kik tényleg kellően nincsenek foglalkoztatva és a kiket nevezett Pichler harisnya-szövő munkával ellátni megszűnt, mivel nem ok nélkül tartani lehet attól, hogy majdnem minden foglalkozás nélkül maradnak, elkerülhetetlen szüksége forog fönn annak, hogy ez az intézet Pestre helyeztessék át.

A 6-ik ponthoz. — — — — A mi azon kérdést illeti, hogy vajjon a f.-ház állandó őrzése jövőre rendes katonaságra bízassék-e, vagy pedig czélszerűbb lesz öröknek a félig rokkant és erőteljes katonák közül választani, a kik állandóan fognának a házban maradni? Efölött az első alispán úrral és az újonnan kinevezett f.-házi igazgatóval és ellenőrrel tanácskozáván, nevezett első alispán úr azon a nézeten van, hogy az őrzés ezután a Szeged városában mindig állomásozó rendes katonaságra bízassék, én viszont az intézet igazgatójával és ellenőrével alázatosan azt vélem, hogy mivel a magas cs. kir. magyar főhadparancsnokság már kinyilatkoztatta, hogy rendes katonaságot, mint a melynek béke idején is meg van az ő rendeltetése, a f.-ház rabjainak őrzésére állandóan semmi esetre sem alkalmazhat, de különben is általán igen fontos egy részről, hogy az igazgató és helyettese a f.-ház őreivel úgy személyenkint mint minémúségeiket és erkölcsüket illetőleg egyformán és tökéletesen ismerősek legyenek és hogy azok teljesen és egyedül tőlük függenek, másrészről pedig, hogy az örök is nem kevésbé ismerjék közvetlen

¹) az u. n. Új-épületet érti.

elül járóikat és az őrizetükre bízott rabokat, továbbá, hogy a f.-ház természeti helyzetével és helyiségeivel, valamint belső elrendezésével megismerkedjenek és ismerősök maradjanak, az ilyen öröket jövőre a jó erkölcsű és a teljesítendő szolgálatukhoz szükséges erővel rendelkező ezen f.-intézetnél állandóan megmaradandó félig rokkantakból, a kiknek száma az 5. mellékelt újonnan megállapítandó személyzeti és fizetési állomány szerint 18-ban határoztatik meg, választandók ki és a ház igazgatójának és helyettesének akképen rendelendők alája, hogy azok engedetlenségét és hanyagságát s más kisebb kihágásait mint eddig, elzárással és bőjttel büntetni hatalmában álljon, azon esetben pedig, ha valamely súlyosabb kihágást követnének el, minthogy az eféle katonák kihágásaik tekintetében a polgári törvényhatóságnak vannak alávetve, őket a f.-ház igazgatójához 1798. október 2-án 23569. sz. a. intézett kegyes rendelet értelmében, másokhoz hasonlóan a helyi polgári törvényhatóság büntethesse meg.

A 7-ik ponthoz. A raboknak étellel való ellátására nézve attól fogva, hogy ez az intézet Tallósrói Szegedre tétetett át, mindig az a módszer volt alkalmazásban, hogy az ételmezőnek egy adagért napjára 2 krt fizettek, az 1799-ik évben azután Szabó Gergely, jelenleg a pesti kir. zálogház második pénztárnoka, kire a f.-ház igazgatói tiszte ideiglenes módon kegyesen rábitatott volt, ettől az alkalmazásban volt szabálytól eltért és elkezdte a zöldséget s más ételmi czikkeket a házi pénztár költségén, — melyek azonban a számadásban nyíltan soha sem tétettek kiadásba — beszerezni, az ételmezőnek naponként kiadni és minden hét végén a szóban lévő ételmezővel részletes elszámolást tartani, mikor a kiszolgáltattott egyes étel-adagokért azon ételmező részére napjára megállapított krok kifizetettek és a számadásban is kiadásba tétettek, az aztán ami az előtte való héten beszerzett ételmi czikkekből netalán megmaradt, a következő hét szükségletére fordítatott és viszont az a mivel több fogyasztatott el az ő javára kellett hogy essék; ezt a módszert alkalmazták ezen intézet azután következő ideigl. igazgatói Rátt József és Litassy Bálint is az én Szegedre való megérkezésésemig;

Minekutána megszíveltem, hogy a rabok ételme kiszolgáltatásának ezen egyébiránt önkényűleg választott módszere részint helytelen, terhes és a tisztviselők egyéb teendőivel összeférhetetlen, részint pedig a pénztár és számadások kezelésében zavart és rendetlenséget okozhatna és különben is az ételmi czikkek fölhasználását illetőleg visszaélésekre nyújthatna alkalmat: azt kegyes jóváhagyás reményében nyomban megszüntettem és hogy az azelőtt alkalmazásban volt szabály, mely szerint a házi ételmezőnek az egyes étel-porciókért napjára 2 kr. fizetendő ismét visszaállíttassék és ezután meg is tartassék, elrendeltem; hátra van tehát, hogy Kir. Fenséged is és a magas Kir. Magy. Helytartó Tanács a rabok szükséges étellel való ellátásának ezen módszerét, a mely különben a kórházakban, kórodákban, árvaházakban és más eféle köz-

intézetekben alkalmazásban van, kegyesen állandósítani és egyben a házi élelmezőnek az egyes ételporcziókért eddig járt 2 krnyi fizetésnek, a mint már a 4-ik pont alatt fönnebb alázatosan javasoltam, $\frac{1}{2}$ krral való emelését annál inkább elrendelni méltóztassék, mivel különben a nagy drágaság mellett nem élhet meg és félős, nehogy a rabok az őket megillető és elegendő ételnél kevesebbel láttassanak el, vagy pedig ezen intézet teljesen élelmező nélkül maradjon.

8-ik ponthoz. Az ideigl. hiv. Utasítás az újonnan kinevezett f.-házi tisztviselők részére még nem adatván ki és mivel az említett f.-intézetnél nem létezik semmi hiv. Utasítás — — — — —, legalázatosabban kérni bátorkodom, hogy az említett tisztviselőknek rendkívül szükséges azon hiv. Utasítással való ellátása iránt kegyesen intézkedni méltóztassék.

Budán, 1804. február 5-én.

Erczly Alajos

kebli számvevő tanácsos mint kiküldött.

A helyt, tanács az Erczly számvevő tanácsos fönnebi jelentésében foglalt javaslatokat s azok közt a f.-ház áthelyezésére vonatkozót is magáévá tette és az udv. kancelláriához 1804. április 7-én intézett fölterjesztésében¹ a javaslatokat pontrói-pontra fölsorolta és indokolta.

Az áthelyezésről azt írja, hogy a f.-ház az Ó-Buda környékén levő Mária-Czellnek is nevezett épületben² lenne elhelyezendő vagy ha ez amiatt, hogy mindkét város területétől távol esvén a rabokat ott elegendő munkával ellátni nem lehetne, akadályba ütköznék, akkor Pesten a nagy élelmező házban.

A helyt, tanács — így szól tovább a fölterjesztés — legalkalmasabbnak vélné, ha Ő Szent Felsege gondoskodásából dolgozó-ház is állíttatnék föl Pesten, a mely (nehogy a munkások idegenkedjenek tőle) a f.-házzal nem lenne ugyan semmi összeköttetésben, de a raboknak az ők területükön elvégezendő munkát mindig szolgáltatna. Dolgozó-ház szükséges volta már rég fölismertetett és ha valahol, úgy Pest városában múlhatatlanig beválna az, mert ez a két város más módon a csavargók és más koldusok seregétől meg a közbiztonságra veszélyes emberektől ennek utána biztonságban nem lehet, hacsak ezt a henye söpredéket dolgozó-házba menni erővel is nem kényszeríti, ottan munkával nem foglalkoztatja s egyszersmind életük fönntartására módot nekik nem nyújt. Mely okoknál fogva a dolgozó-ház hasznos és szükséges voltát mind Pest városa mind a helyt, tanács 1792. novemb. 9-én 25740. valamint 1793. márczius 5-én 4891. sz. a. tett fölterjesztésében alázattal kifejezte, erre pedig Szent Felseged 1797. január 13-án 84. sz. a. kelt

¹) O. I. 3884,1804.-ből

²) Amely azelőtt a Trinitáriusok zárdája volt.

kegyelmesen kibocsátott rendeletével ezen ügyet a háború végéig elhalasztotta — — — 1798. deczemb. 28-án 13505. sz. a. kiadott rendeletével pedig megparancsolta, hogy a Pesten létesítendő dolgozó-ház javaslatát újból tárgyalás alá kell venni és ez ügyben véleményes jelentést tenni. — — — Ezen kegyelmes rendelet azonban eddig nem teljesítetett, mivel a pesti városi tanács által ez iránt megkeresett alsó-ausztriai kormány, a még mind munkában levő hasonló ház tervének közlését megígérte, de mostanig nem teljesítette. — — —

Ennélfogva a helyt. t. kéri, hogy mindkét intézetnek u. m. a fenyítő- és dolgozó-háznak az ország központjában való elhelyezését engedélyezni méltóztassék. Abban az esetben, ha a közköltségen létesítendő dolg.-ház fölállítására több időt igényelne is, nincs akadálya annak, hogy legalább a f. Budára vagy Pestre ne helyeztessék át.

Végül a helyt. t. fölterjeszti a f.-ház részére kidolgozott (végleges) Utasítást jóváhagyás végett.

Az Erczly számvevő tanácsos fönnebb közölt jelentésével csaknem egyidejűleg, 1804. február 17-én, a f.-ház igazgatósága is fölterjesztést tett a helyt, tanácshoz a f.-háznak Szegedről az ország központjába leendő áthelyezése érdekében.¹

Mely fölterjesztés így hangzik:

Hites tisztünkkel járó kötelességünknel fogva jelentjük Kir. Fenségednek és a Magas kir. magy. Helyt. Tanácsnak, hogy a kir. f.-ház ezen sz. kir. Szeged városában nem maradhat és nem állhat fönn, akár a mindkét nemű rabokat illetőleg komolyan és szigorúan szemelött tartandó és a Kir. Fenséged s a Magas kir. magy. Helyt. Tanács által nekünk kiadott Utasításban tüzetesen körülírt fegyelmet, akár az említett f.-ház épületeit s azok fekvését s többféle fogyatkozásait, akár ezen f.-ház csekély és elégtelen jövedelmét, akár a mindkét nemű rabok élme megszerzésének fölötte kevés és kedvezőtlen alkalmát, akár az ország köz-törvényhatóságainak köz-javát, előnyét és az ország csaknem minden magán egyéneinek hasznát, akár magát az emberiség jogait véve fontolóra, ugyanis:

Ezen f.-ház kettős udvara, úgy a szomszédos laktanyába beszállásolt katonáknak és a polgári lakosoknak hozzáférhető kút miatt, valamim a kasszámáták miatt (melyeket az itt levő dohányhivatal igazgatóságának ezen f.-ház említett csekély jövedelmének pótlására bérbe kell és szokás is adni) az év legnagyobb részében nyilvános utcához vagy köz-piaczhoz hasonlít. Annak okáért nem csoda, hogyha az igazgatóság s az annak alárendelt egv káplár, két kulcsár s a félig rokkant katonák, a mindkét nemű rabokra

¹) O. I. 6309, 1804.

megfelelően és kellően vigyázni és a fegyelmet — — szigorúan és pontosan fönntartani, nemkülönben a rabok szökését, továbbá a rabnók botrányos teherbe-ejtését, valamint a mindkét nemű foglyoknak az említett kutat körülvevő falon belül eddig előfordult és egyéb elkövetett kihágásait, hibáit és botlásait megfenyíteni és javítani, végül az említett udvar kapuit annak módja szerint és állandóan zárva tartani nem képesek, mert noha az eíele kapukat mindig bezárni és a mindkét nemű rabokat a mások társaságától elzárva tartani a f.-intézet természeténél fogva mulhatatlanul szükséges, ebben a f.-házban azonban mindkettő kivihetetlen, hacsak a nagy és 3 kis, együtt 4 kapuhoz, nemkülönben az említett kúthoz, azonkívül a dohányhivatalnak bérbé adni szokott 12 külső bejárattal ellátott több kaszamátához a 17 egyénből, rendkívül nagy és elviselhetetlen költséggel és fáradsággal s ezen kir. f.-ház egyéb szükségleteire különben is alig elegendő pénztár kipótolhatatlan kárára állandó őrőség nem állíttatik. Arra, hogy az érintett 17 kapuhoz, azonkívül ezen fönnebb említett Szeged kir. város több helyére (a hol néhány rab a fönnemlített jelentéktelen munkát végzi) állandó őrít állítson, az ide küldendő 1 káplár és 18 félig rokkant bizonyára nem lesz elegendő. Mivel t. i. a fönnemlített kőzkút használatától sem a szomszéd laktanyában lakó katonákat, sem másokat az egész éven át eltiltani nem lehet; mivel nemkülönben egy nagy és két kis kaput február havától októberig, a dohányhivatal igazgatósága által haszonbér fejében használt kaszamáták és az oda, mintha vásár volna, egész nap összeseregglő sok ember és kocsi miatt nyitva kell tartani és így mindkét nemű raboknak alkalom és ürügy adatik a számtalan részint a kútnál megjelenő, részint a dohánykezelés végett összegyű'ekező külső és ismeretlen emberekkel való beszélgetésre, a fönnebb hivatkozott kegyelmes utasítás szerint tilos levél- és szóbeli üzenetek váltásának elősegítésére, az abban az utasításban bölcsen eltiltott s a különben is végtelen és naponként való legnagyobb kihágásoknak szakadatlan ismétlődését okozó hevítő italokhoz való hozzájutásra, szökésre, teherbe-ejtésre és minden más rosszra való összeesküvésre, valamint az emberi gyarlóságból elkövetett hibáik és vétkeik helyrehozására és javítására hajlandó néhány rabnak a jó útról való letérítésére.

Továbbá ezen kir. f.-ház majdnem minden épülete kevésbé alkalmas, nevezetesen:

A rabok kórháza szűk, a rabnőknek pedig nincs kórházuk, következésképpen a mint a beteget az egészségesektől elkülöníteni, betegkosztra szorítani és kellően ápolni úgy az egészségeseket attól, hogy betegséget szerezzenek maguknak, megóvni nem lehetséges. A mint a fölhozott mindkét körülmény hitelt érdemlő orvosunknak és a kőműves-mesternek A. és B. alatt levő bizonyítványából körülményesebben kiviláglik.

Hasonlókép hiányzik a mindkét nemű rabok megvizsgálására való szoba. Akármilyen nyomatékosan tétetik kötelességünkké az elébb hivatkozott kegyel-

mes utasítás erejénél fogva, hogy a befogadás alkalmával mindkét nemű rabok megvizsgáltassanak.

Hasonlóképen hiányoznak a mindkét nemű olyan rabok számára való alkalmatosságok, a kiket legkegyelmesebb császári királyi rendeletnél fogva vagy kir. Fenségednek, nemkülönben a Magas kir. magy. Helyt. Tanácsnak intézkedéséhez képest vagy az ország törvényhatóságainak és a magas felsőbb ítélőszékek bírói ítéletének megfelelően, akár előbb viselt rangja, akár köz-érdemei miatt, akár más ötletből el lehet és el kell különíteni.

Sőt néha a mindkét nemű rosszabbfajta rabokat is el kell választani a mások társaságától. A mire például szolgál a Szakál Péter ellen hozott C. alatt levő ítélet, néha pedig némely magát megjobbítani kezdő vagy a jobb magaviseletre már egészen visszatért mindkét nemű rabokat a többi kevésbé jóktól vagy épen javíthatatlanoktól elválasztani hasonlóképen szükséges. De erre a célra használható alkalmatosságok nem léteznek.

Sőt inkább a többi mindkét nemű összes rabok számára szükséges és alkalmas lakások is hiányoznak. És azért a most említett rabok a szabad levegőt nélkülöző kaszamátkba kell, hogy bezárassanak és ott legtöbbnyire betegeskedjenek. Már most azon rabok egészségét evvel a módszerrel kézzelfogható és csaknem mindennapi, a bírói Ítéletek súlyosbítását maga után vonó veszélynek kitenni, a cs. kir. Felség legkegyehnyesebb tényleges szándékával, a magas cs. kir. kormányzások rendeletével, az ország köz-törvényhatóságainak akaratával, az előbb említett kegyes utasítással, az igazsággal, a méltányossággal és magával az emberiség jogaival a mennyire homlokegyenest ellenkezik, azonképen az említett rabok gyógyítására vagy orvosságra kifizetni szokott sok költséggel ezen kir. f.-ház kicsiny pénztárát föltöte terheli és annak csekély évi jövedelmét erősen apasztja és oly annyira hátrányos.

És mivel a két kulcsár közül az egyik most a rabok számára való főzés kötelezettségének terhét is viseli, következőleg az ilyen szakács vagy szakácsnő számára rendelt szállást és konyha-eszközöket vagy kellékeket használja, mihelyt más alkalmas szakácsot vagy szakácsnőt találunk és fogadunk, a szóban levő kulcsárnak az említett szállásból ki kell mennie s így a két kulcsár, valamint az ide küldendő egy káplár és 18 katona — — a felsorolt észrevételek szerint ártalmas kaszárnyákban fognak elhelyeztetni.

Az előre bocsátottakhoz hozzájárul, hogy az említett két udvar, valamennyi kaszamáta és ezen kir. f.-ház többi épülete igen sok különféle kiírt-hatatlan és éjjel a mindkét nemű rabokat nyugtalanító és megsebesítő, az élelmi czikkeket részint megevő, részint méreg módjára megfertőző bogárral, legkivált patkánynyal oly annyira tele van, hogy az ilyen kaszainátákat és a többi épületeket az egészség elvesztésének veszedelme és szakadatlan nagyobb kár nélkül használni majdnem lehetetlennek látszik. Úgy ebből kifolyólag, mint azért, mert:

Ebben a Szeged kir. városában régi épületek javítása vagy átalakítása és újak építése sokkal több és nagyobb költséget igényelne, a legalázatosabban azt véljük, hogy ez a kir. f.-ház, Pestre vagy az ország másik közepébe¹ helyezendő át.² Kiváltképen mivelhogy:

Valamennyi és minden egyes nagyobb országban és tartományban névszerint Ausztriában, a Római Birodalomban, Franciaországban, Angolországban és Poroszországban (melyeket alúlírt igazgató tapasztalás kedvéért beutazott) a f.-házak az ország közepén és pedig a nagyobb városokban vannak elhelyezve azért, hogy az intő példa és az ilyen fenytés által a mindkét nemű szolgák engedelmességre és köteléségüknek szorgalmasan, híven, pontosan és buzgón teljesítésre kényszeríttessenek, ez Pesten fölötté kívánatos, hogy ottan mind amazok, mind a pesti kir. egyetemre és a többi pesti és budai iskolákba nagy számmal özönlő sok tanuló ifjú, úgy a többi jogi ismeretek végett Pestre illetőleg Budára összegyűlő ifjú, valamint az egész nép és főként a köznépbeliek minden jó és hasznos tulajdonságaikban megtartassanak és akárminő rossztól visszatartóztassanak. A mi kivált Magyarországnak és kapcsolt részeinek említett közepében, jelesen a tavaszi, nyári és őszi hónapokban szilárd állandó híddal³ összekötött, szigorú tél idején pedig jobbára jég által egyesített és ekként egy és ugyanazon várost képező Buda és Pest fővárosban a legnagyobb mértékben szükségesnek és a leghasznosabbnak mutatkozik. Mivel t. i.:

Pesten az új épületek nagyobb része a kir. f.-házban szükséges összes alkalmatosságok tekintetében a legkönnyebben átalakíthatók. Mivel továbbá:

A budai és pesti polgárok a kir. f.-ház oda áthelyezését vagy ottan elhelyezését lelkenedve várják, következésképen Buda és Pest városa könnyen elintézhetnék, hogy a lakott vagy építendő új épület javításának vagy átalakításának költségeihez készpénzzel tetemesen hozzájáruljanak és kertnek alkalmas helyet adjanak, s a kir. f.-házat jövedelmének gyarapítására más hasonló kedvezményben részesítsék. Mivel ezenkívül:

Ha a kir. f.-ház Pesten vagy Budán a Magas kir. magy. Helyt. Tanács szeme előtt lenne, annak tisztsége, pénztára, mindkét nemű rabjai és egész rendje és összes körülményei a Magas kir. magy. Helyt. Tanács részéről ki- rendelendő egyén által gyakrabban megvizsgálható volna s ekképen lehetséges lenne a pénztár veszélyének és megkárosításának jövőre mindenképen elejét venni, a zavarokat és rendetlenségeket megszüntetni és mindkét nemű rabok kihágásait gyorsabban fenyíteni és javítani, végre minden ezen kir. f.-házra

¹) 1. i. Budára

²) Az udv. kancz.-nak a helyt, t.-hoz 1803. júius 15-én intézett rendelete szerint a király megengedte, hogy a szegedi f.-ház Pestre a József-féle épületbe helyeztessék át. O. l. udv. kancz. 6079,1806.

³) hajó-híddal t. i.

vonatkozó dolgokat jó és állandó rendbe hozni. Így kétségkívül nem könnyen történhetnék meg az említett pénztárnak a megelőző tisztség által ebben a Szeged városában mint a Magas Kormányzésekétől távolabb eső helyen több versen megkísérlett tetemes megkárosítása. ----- Mivel azonfölül:

Áthelyezés esetében az itt levő kir. f.-ház alkalmosságait más czélra lehetne használni vagy eladni és az eladásból beveendő pénzből a kir. f.-háznak biztos, örökös alapot vagy tőkét lehetne hasznosan létesíteni. Mivel nemkülönb:en:

A fönne/mlített utasítás rendelkezése szerint mindkét nemű rabokat szakadatlanul foglalkoztatni s ekképen nemcsak őket a henyeségtől mint minden rossznak a kovásztól megóvni, hanem a kir. f.-ház évi jövedelmét is gyarapítani kellene, a mennyire pedig Pesten és Budán foglalkozást vagy munkát egész éven át naponta és szakadatlan szerezhetnek, azonképen itten azok a rabok alig és igen ritkán jutnak munkához és ha akad is itten néha némi olcsó, csekély és igen rövid ideig tartó munka, az is részint ezen Szeged kir. városának igen hosszú és egy egész órányira kiterjedő rendetlen fekvése, részint annak sáros utczái, részint a jelentéktelen és több helyen szétszórva levő munkára innen kiküldendő rabokra vigyázni köteles örök szétszótása miatt igen alkalmatlan és azért, hogy az említett rabok ebédre naponta hazajönni, következőleg nagyobb távolságra kétszer kimenni és ugyanannyiszor visszatérni kénytelenek és így az aféle csekély munkának legolcsóbb díjából alig térül meg a rabok ruhájában okozott kár, következőleg a rabok nagyobb része az év legnagyobb részében és a rabnők csaknem mind és szinte egész éven át az elébb hivatkozott utasítás szándékának ellenére henyelni kényszerítetnek és ekképen a tétlen életükben igen sok mindennapi kihágásra vetemedni szokott mindkét nembeli rabok fenytése és javítása daczára az igazgatóság minden lehető, legnagyobb, szakadatlan és legjobb törekvése a legnehezebbé és csaknem kivihetlenné válik és egyszersmind ezen kir. f.-ház évi jövedelmének káros és tetemes apadása magától következik be és ezen egyetlen körülmény az egész üdvös, leghasznosabb és fölötte szükséges f.-intézetnek alapját fölépítvényeivel együtt egészen fölforgatván az említett áthelyezés indító okául bőven elegendő.

Ha továbbá az ország közepét tekintjük, az említett áthelyezést az is támogatja — —, hogy az adófizető nép a rabok részére minden közbeneső állomáson állítani köteles előfogat és órség által mérték fölött és minden megtérítés nélkül terheltetik, midőn az ország törvényhatóságai a mindét nemű rabokat az ezen kir. f.-ház legfőltreesőbb, egyébiránt Erdély, Szlavónia és Törökország határától nem messze eső helyére vagy is Szeged városába, — a szökés veszélyének kitéve és attól félve, szállítani kényszerítetnek, a mindkét nembeli nyomorult rabok pedig azon alkalomból, hogy a reájuk kiszabott büntetés kitöltése után szabadulván távolabb levő otthonukba visszatérnek,

hiábanvaló úti költség és fáradság-szaporítást kényteleníttetnek elszenvedni. Sőt:

Ha elrendeltetnék, hogy a mindkét nemű rabok f.-házba Pestre vagyis az ország közepébe szállíttassanak át, akkor azok rokonai vagy más ismerősei és jótévői (a kik Pestre részint az évenként négy ízben való hires vásár alkalmából, részint a kormányzéseknel levő pöréik és ügyeik előmozdítása, részint kereskedelmei és egyéb dolog miatt bizonyára összegyűlni szoktak) élelemre és ruhára valót mindkét nemű raboknak igen gyakran adnának és úgy a szerencsétlen mindkét nemű rabok ruhájára ezen kir. f.-ház számadásainak tanúsítása szerint évente kifizetni szokott sok száz forint a pénztárban megmaradna és ekképen az évi jövedelem csökkentése megelőztetnék, a rabok sorsa, ellátása és élelmezése sokkal könnyebbé és jobbá tétetnék.

Az elébb fejtegetett módon elnyomorodott mindkét nemű rabok sorsához még az a nyomorúság is járul, hogy a szegedi levegő egészségtelen és itt a víz használatra és rendes ivásra alig alkalmas, jelesen a Dunáninnen és Dunántúl, meg a Tiszáninnen való törvényhatóságok által ide ítélt rabok az egészségtelen és szokatlan szegedi levegőt és hasonlókép szokatlan s különböző változásokat okozó vizet egy egész év alatt alig képesek megszokni és addig rendszeren sokat betegeskednek. Ámbár ugyanis az itteni kir. vár fekvése a polgári telkeknél emelkedettebb, következésképen úgy tetszenék, hogy abban a levegő mozgékonyabb, mivel azonban a polgári telkekre vagy alacsony helyre épített házak folytonos áradásnak, illetőleg sáros nedvességnek és az onnan kiáradó kártékony, ártalmas és veszedelmes s a legerősebb testalkatot is el gyöngítő nedves kigőzölgésnek vannak kitéve; mivel azon kigőzölgések az ezen kir. város tőzsomszédjával határos Bánságban (a hol az említett áradások a leggyakrabban előfordulván sok mérföld hosszúságban és szélességben terjednek ki) gyarapíttatnak, nem csoda, hogy ezen Szeged kir. városában a rabok városi munkára néha kimenvén és a nedves szokatlan levegőhöz kevésbé lévén szokva és az említett kigőzölgésektől elgyöngítve különféle betegségtől szoktak nyomorgattatni és úgy ezen f.-ház pénztára kétszeresen kiürítettik, mivel úgy a beteg rabok ezen f.-ház jövedelmének gyarapítására munkájukkal semmit sem szerezhetnek, valamint ezen f.-ház pénztára orvosságra és azoknak gyógyítására fizetendő költségekkel szerfölött apasztatik, azt is fontolóra vevén, hogy:

Jóllehet az ezen kir. f.-házat körülvevő falak szögletébe állított s a közönség használatára szolgáló és főnebb érintett kút minőségét illetőleg az ezen Szeged kir. városában összesen és egyenként találtató többi kútnál jobbnak látszik, mindazonáltal apró ártalmas, t. i. puffadást okozó, egyébként kiirtani nem lehetséges, közönségesen vízi és utálatos tetűnek nevezett bogárral fertőzött vizet tartalmaz — — —. A Tisza folyó vize pedig a mikor néha kisebb, álló vízhez hasonlóan a nagy mennyiségű haltól olyan bűdös, hogy az ide ítélt és ahhoz hozzá szokva még nem levő rabok, hogy avval

émelygés nélkül éljenek, csaknem kivihetlennak látszik. És mivel az elébb hivatkozott kegyelmes utasítás értelmében a raboknak nemcsak borral, hanem minden egyéb hevítő itallal való élés is szigorúan el van tiltva, nem csoda, hogy mindkét nemű rabok az említett kétszeresen veszedelmes és undorító víz ivására kényszerítve igen gyakran betegeskednek és e tekintetben az emberiség jogánál fogva részvétre méltók.

Végül kiváltképen figyelembe veendő, hogy sokak régi véleménye szerint némelyek azt hiszik, hogy ebben a Szeged kir. városában az élelmi szereket a bányási megyék szomszédsága miatt olcsóbb árban szerezhetni be. Úgyde saját tapasztalatunk arra tanított, hogy csakis némely czikknek u. m. a marha-húsnek és lisztnek az ára olcsóbb egy kevéssel, a többi élelmi czikknek pedig és valamennyi ruházati kelléknek az ára magasabb mint Budán vagy Pesten, mivel a többi élelemhez és ruházathoz valót Pestről szállítják ide. És egyéb-iránt, ha az itteni kir. f.-ház Budára vagy Pestre tétetnék át — — — a kir. f.-ház számára bevásárlandó marha-hús és liszt ára is olcsóbb lehetne.

Szegeden 1804. február 17-én.

Rács Elek
igazgató és lovas kapitány.
Füll Sebestyén
ellenőr.

2., Javaslatok

az 1807-ben megtartott vizsgálat alkalmából.

A f.-ház megvizsgálásáról annak főlügyelője¹ Berzeviczy Pál volt Csongrád megyei első alispán, helyt, tanácsi tanácsos által 1807. szeptember 24-én tett jelentés² kivonatos fordítása:

Az augusztus 29-én megejtett váratlan pénztár-vizsgálat alkalmával hiány nem találtatott sem a számadásokban sem a pénztári értékekben.

Füll Sebestyén az ivásnak adta magát, csaknem naponként kihágásokat követ el és annyira rabja a részegségnek, hogy sem nem szégyenli a nyilván. korcsmákban inni, sem nem képes otthon a mánort kikerülni. Ehhez a szerencsétlenséghez járónak még káromkodások, hasonlókép magát ivásra adott feleségének utálása, veszekedések stb. Még az a gyöngesége is, hogy részeg állapotban a rabok közé szeret menni.

¹) Minthogy a f.-ház „állandó helyi főlügyeletével és igazgatásával“ ez évi június 16-án kelt rendeletnél fogva Kárász alispán bízott meg, Berzeviczy Pál nem lehetett ugyanazon időben szintén főlügyelője a f.-háznak. Valószínűleg ügyeinek előadója volt.

²) O. I. 20424,1808.

A kenyér és az étel jó és ízletes.

Az őrség testileg-lelkileg elgyöngült. Czélszerűbb volna más törv.-hatóságok példájára állandó és az igazgató felelősségére fölveendő és elbocsátandó darabantokat alkalmazni.

A mi a jó rend behozatalát illeti: ez a hely, ezek a személyek, ezen szűkös jövedelem annak útjában áll, csuda és a magas igazgató kormányzék messzemenő gondosságának tulajdonítandó, hogy a tényleg meglevő rend behozható és fönntartható volt.

Olyan tökéletes rend, a mely cs. kir. Fenséged és a Magas Kir. Helyt. Magy. Tanács gondosságának és előrelátásának teljesen megfeleljen, csak akkor volna remélhető, ha ez az egész intézet újra születnék, építették és rendbeszednék.

A mi a jelenlegi állapotban létesíthető, arra nézve javaslatomat nem mulasztom el legalázatosabban előterjeszteni:

Tanácsos lenne:

1., Hogy Füll Sebestyén ellenőr máshova áthelyeznék.

2., Hogy a nemes rabok a nem nemesektől teljesen elkülöníttetnének és külön börtönökben elzárva tartatnának s ez nem azok kiváltságának tekintetéből, hanem a lényeges zavarok kikerülése végett (történnék), miket némelyek vakmerősége kiváltságának védelme alatt itt előidéz. Valóban a f.-ház tisztelteméltóságával és békességével nem egyeztethető össze, hogy ezek, a többi rabokkal összeegyedett, káromkodásokkal, gyalázkodásokkal és kiabálásokkal isíentelenségüket súlyosbító nemesek enyhébb bánásmódban részesüljenek mint a többiek, kik őket látják, hallják, a kikkel kisebb bűneikért keményebben kell bánni.

Ha a nemes ember, a ki büntett elkövetése által ítélet közvetítésével arra találta érdekesebbnek, hogy a becsületes polgári társaság kebeléből, a melynek ellenségéül mulatta magát, a míg a jó útra visszatér, kizárassék: helyesnek mutatkozik, hogy megfelelő eszközökkel a javulás üdvös céljához vezéreltessék, ha még is a kiváltság itt is olyan becses, hogy a test-sanyargató büntetés' alól mentesít: szükséges, hogy ők a többiektől akként elzárassanak, hogy se merészségük a többieket el ne ronthassa, se pedig az irányukban szokásos megkülönböztetés a többiek szemét és lelkét ne bántsa.

A nemesek büntetésének azon súlyosbítása, hogy a helyben elkövetett új kihágásokért szűk, sötét börtönbe szokták őket bezárni, a tapasztalás tanúsága szerint olyan kevéssé foganatos, hogy közmondássá vált: majd kialuszom és kiheverem magamat.

Ha más módon nem lehet, törvénnyel kell gondoskodni arról, hogy a mely nemes ember idézve és elmarasztalva ezen intézetbe ítéltetik, az ő első

¹⁾ a mi alatt pálcázás, vesszővel, korbáccsal való fenyítés értendő.

és legfájdalmasabb büntetését megkülönböztetésének megszűnésében érezze; a munka alól, mely a fenyítésnek és a jövőben megkezdendő hasznos életnek csaknem egyetlen üdvös segédeszköze, senki ki ne vétessék, hacsak valakit egészségi tekintet nem mentesít és a helyben elkövetett új kihágások minőségéhez képest test-sanyargató büntetéseknek is különbség nélkül egyformán alája vettethessék.

3. Leginkább a kormányzék gondoskodásának a föladata, hogy azok, a kik atyjuk hatalmánál és elhatározásánál fogva egyedül javulás okáért helyeztetnek itt el, ennél fogva a bűn gyalázatossága, a becsület és tisztesség érzését lelkükből még nem irtotta ki, a gonosztevőktől elkülönítve tartassanak és az elmékedések mérsékelt alkalmazása és erkölcsös könyvek olvasása vagy egyházi férfiakkal való gyakori beszélgetés által úgy az elmúltak megbánására, mint a jó és tisztességes életre könnyen megnyerhetőek legyenek. A miért e célra külön udvar és külön szobák lennének szükségesek.

4. A ki egyszer f.-házban volt és megbűnhődése után szabadsággal ajándékozta meg, ismét új vétséget vagy bűntettet követ el — — — annak a f.-házban helye nem lehet, hanem a törv. hatóság kebelében elszenvendő szigorúbb törvényszerű büntetésnek kell hogy alávetessék. Mert az ilyenek mint javíthatlanok azon 1806. augusztus 15-én 15875. sz. (a kiadott Utasítás szerint való) az atyai büntetés gyöngédségéhez alkalmazott bánásmódra magukat érdemtelenségnek tanúsítják.

5. Ha ezen intézet rendjének megzavarásáról valami úgy az jelenthető főként: hogy a hivatkozott kegyes Utasítás 19. §-ának ellenére a rabok leveleikkel és folyamodásaikkal ezen Magas Kormányzékot és a törv. hatóságokat háborgatni és elüljárókat s a köz-gondoskodással megállapított rendet büntetlenül pellengére állítani merészkednek; a miért a hivatkozott kegyes Utasítás végrehajtása iránt komoly intézkedés volna teendő, hogy senki az igazgató tudta nélkül levelet ne kaphasson vagy folyamodást ne készíthessen. — — Mindenkinnek szabad lenne *a felsőbb helyről évente legalább hétszer elrendelendő vizsgálat* alkalmával a vizsgáló biztosnál jelentkezni és panaszát előadni. A ki a körülményekhez képest vagy mindjárt segíthetne vagy legalább ezen magas kormányzékhoz jelentést tenni lenne köteles.

6. A mi jelenleg a legsürgősebb és a legszorgosabb orvoslást igényli: a födeleknek s a kápolna és az igazgatósági épület boltozatának roskatag állapota.

A helyt. t. ezen javaslatokat az udv. kancelláriához 1808. július 26-án 20424. sz. a tett fölterjesztésében magáévá tévén, azok elfogadását ajánlotta, javaslatba hozván egyszersmind ismételten a f.-háznak — az 1806. július 15-én 6979. sz. a engedélyezett — Pestre, az Új-Épületbe való áthelyezését, a mi sürgősnek mutatkozott egyebek közt a f.-ház épületeinek roskatag álla-

potánál fogva is, melynek javítása, a számvevőség számítása szerint 2488 fit 32 krba, a naponta emelkedő drágaság miatt azonban 3030 írtól is többre fogott volna kerülni.

A helyt. t. az udv. kancellária sürgetésére 1808. augusztus 9-én jelenti,¹ hogy egy dolgozó-ház létesítésére vonatkozó szabatos véleményét 1806. aug. 12-én 15875. sz. a. fölterjesztette, a szegedi f.-háznak Pestre áthelyezésére vonatkozólag pedig két rendbeli fölterjesztést tett, jelesen 1804. április 7-én 3884. sz. a. és 1806. október 12-én 20632. sz. a., javasolván mindkét intézetnek az Új-Épületben való elhelyezését, a mi azonban nem jelentené e két intézetnek egyesítését.

Az udv. kancellária a helyt. t.-hoz 1808. szeptember 23-án 10207. sz. a. a következő kivonatos fordításba foglalt rendeletet² intézte, válaszául a fönnebbi fölterjesztésre:

A pesti u. n. József-féle ház,³ a hol a szegedi f.-intézet az 1806. július 15-én 6979. sz. a. ismertetett legfelsőbb kir. Akaratnak megfelelően el kellett volna hogy helyeztessék, a f. hó 22-én közölt kegyes kir. elhatározás erejénél fogva más rendeltetést nyervén, a Kir. Helyt. Magy. Tanácsnak a szegedi f.-házban tapasztalt rendtelenségeket és ezen háznak jövőre jobb rendbe szedését illetőleg m. é. július 26-án 24424. sz. a. tett fölterjesztésére válaszoltatik: hogy megfontolván és meghánytorgatván az 1804. április 7-én 3884. sz. a. kelt fölterjesztésében bővebben kifejtett erősségeket, a kérdésben levő intézetnek az ország más alkalmas városába való áthelyezésre nézve készítsen javaslatot és adja ide be.

— A mi pedig a Berzeviczy Pál mint kir. biztos által a följelentett kihágásoknak megejtett vizsgálatát, ezeknek és hasonlóknak jövőre való megelőzésére vonatkozó javaslatát illeti, hogy ő kötelességét jól végezte itt is elismertetik, mivel azonban a jelentés megtétele idejétől az ő eltávozásáig eszközölt bővebb vizsgálat és fontolgatásnál fogva az említett intézet jobb rendbeszedésére vonatkozó ígért javaslatát már elkészíthette, ezen Kir. Helyt. Tanácsnak megrendeltetik, hogy nevezett Tanácsost annak az áthelyezés és új rendbeszedés körülményei tekintetbe vételével való kidolgozására és illetőleg bevégzésére s mielőbbi betérjesztésére ösztönözze. — Ezen f.-háznak ellenőre Füll Sebestyén, a ki magát mértéktelen ivásnak adta, aztán káromkodásokban és más erőszakos cselekedetekben tör ki, alárendeltjeinek és a raboknak is, a kik közé mámoros óráiban bemenni szokott, inkább botránkozásúl sem mint például szolgál; ugyanazon Tanácsnak meghagyatik, hogy ezen erkölcstelen férfit hivatalából egyszerűen távolítsa el és gondja legyen

¹) O. 1. 17307,1803.

²) O. 1. 22985/1808.

³) az Új-Épület t. i.

rá, hogy az ekként megürült ezen ellenőri állás valamely erkölcsös és a szerencsétlen sorsú emberekkel való tisztességes és szelíd bánásmódjáról ismeretes és egyéb (jó) tulajdonságokkal fölruházott férfiúnak adassék. — Ezen intézetnek azonnal való áthelyezéséhez a fönnforgó körülmények miatt nem lehetvén hozzálátni, az épületeknek elkerülhetlenül szükséges kijavításáról, azonban minden módon való takarékossgal, (a zálog-intézet jövedelméből való segély épen nem elleneztetvén) gondoskodni kell és erre nézve azon Kir. Helyt. T. által a javaslatának megfelelő intézkedés legott megteendő. — A szegedi f.-háznál ezentúl a többi törvényhatóságok példájára hajdúknak leendő alkalmazására nézve ezen Kir. Helyt. T. oda utasítatik: hogy tegyen ide javaslatot, hogy ezek hányán és minő fizetéssel lennének fölveendők? a közben pedig a míg t. i. ez az intézet máshova lesz áthelyezhető a rokkant katonák a rabok őrzésére ezentúl is annál inkább alkalmazandók, mivel úgy minden készítmények, valamint az élelmi szerek jelenlegi emelkedett ára és ezen Helyt. Kir. Tanács által fölhozott egyéb okok miatt ezen katonák napi díja és pedig a káplár-é az eddigi 17 krról 20-ra, a közembereké pedig 12 krről 15 krra ugyanis a m. 1807. évi november 1-től jóváhagyás reményében már fölemeltetett és most ez irányban a legmagasabb jóváhagyás megtörténvén, remélni lehet, hogy a rabok őrzésére és kihágások megakadályozására ezentúl nagyobb gondot és ügyeletet fognak fordítani. — A kir. biztosnak egyéb javaslatai a rabok különböző osztályának elkülönítését és az Utasítás 19-ik pontjának megtartását, valamint ezen Helyt. Kir. Tanács javaslata a kérdéses f.-ház fölügyeletének a Csongrád-megyei első alispánra való rábízását illetőleg — — a mennyiben a jelenlegi épületek építés-módja és a hely szűk volta megengedi helyeseltetvén Vörös András rabnak, a gonosz és a törvény által becsületvesztéssel nótázott embernek Rácz Elek igazgató ellen tett följelentése merő állításokból állván és be nem bizonyítottván, sőt inkább hitelt érdemlő okmányokkal megczáfoltván, ez a Helyt. T.-nak azon hozzáadással hozatilt tudomására, hogy ezen ház további rendszeres szervezése úgy az áthelyezés tervétől, mint a Berzeviczy tanácsos javaslatától függ arra nézve, hogy az egész intézetbe pontos rend mikép hozassék be, valamint, hogy a hivatali személyzet és fizetés rendeztessék; és ezért minden igyekezettel azon kell lenni, hogy ezek minél hamarább megfontolván, ezen Kir. Helyt. Magy. Tanács további javaslatát beterjeszthesse. — Egyébiránt Ő Legszentebb Fölsége ugyanazon Helyt. Kir. T.-csal 1896. július hó 15-én 6979. sz. a. innen közölt kegyelmes rendeletének tartalma szerint véleményt kívánván afölött, vajjon nem volna-e czélszerűbb azon elítélt rabokat, kikre csak félévi börtönbüntetés szabott ki a törv. hatóságok börtöneiben hagyni, az olyanokat pedig, a kiknek hosszabb fogságot kell elszenvedni nem jobb volna-e minden kerület egyik-másik helyére összpontosítani és ott megfelelő őrizet mellett úgy a férfiakat mint a nőket is alkalmas munkával foglalkoztatni és (nekik) módot

nyújtani, hogy jobb erkölcsi tanítás és vallásos gyakorlatok által inkább javulva, mint a hogy ma gyakran történik, még inkább elrontva bocsáttassanak ki a börtönökből, ezért hogy fönnemlített Legszentebb Fölségének üdvös szándéka megvalósítható legyen, ezen Helyt. Kir. Tanácsnak, hivatkozással 1806. aug 12-én 15875. sz. a. ide tett jelentésére meghagyatik még, hogy az ilyen hosszabb időre ítélt rabokra vonatkozólag az illető törv. hatóságoktól értesítést nyervén, javaslatot dolgozzon ki, hogy vajjon az egész ország számára hány ilyen kerületi fenyítő- dolgozó-ház és nevezetesen hol lenne fölállítandó és honnan lehetne ezen házak fölállítására és fölszerelésére jövedelmet előteremteni? A fölállítandó pesti dolgozó-házra vonatkozólag 9214. és 8151. sz. a. innen kapott utasításnak megfelelően a tervek és költség-előirányzatok haladék nélkül kidolgozandók, a kiadások fődözésére előteremtendő jövedelem javaslatba hozandó, a szervezet és rendbeszedés terve elkészítendő és így úgy ez a ház, mint rendre a többi ház fölállítható és rendezhető legyen.

3., A törvényhatóságok véleménye 1808 12-ből, Kér. fenyítő- dolgozó-háznak létesítéséről.

A fönnebbi 10207. számú udv. kancelláriai rendelet folytán a helyt. t. 1808. évi október hó 18-án 22985. sz. a. a következő körrendeletét¹ bocsájtotta ki a törvényhatóságokhoz:

Nyilvános dolgozó-ház fölállítására nézve Legfelsőbb helyre javaslat tétvén, Ő Legszentebb Fölsége kegyesen megparancsolta, hogy további jelentés tétessék arról, hogy vajjon az Pesten vagy más vidéki városban lenne-e hasznosan elhelyezendő és mivel a rabok számának mindenfelől való növekedésével a törvényhatóságoknál azoknak sem erkölcsi, sem testi fönntartásukról nem lehet kellően gondoskodni, ezen Helyt. T. egyszersmind arra nézve is meg kell, hogy hallgassa előlcímzett Uraságtokat, hogy nem volna-e célszerűbb csakis azokat az elitét rabokat hagyni a törvényhatóságok börtöneiben, a kikre fél évi börtönbüntetés van kiszabva, az olyanokat pedig, a kiknek hosszabb rabságot kell elszenvedniük, nem volna-e jobb mindenik kerület egyik vagy másik helyére összpontosítani és ott kellő őrizet mellett úgy a férfiakat, mint nőket megfelelő munkával foglalkoztatni és nekik módot nyújtani, hogy jobb erkölcsi oktatás és vallási gyakorlatok által a börtönből inkább javulva, semmint, a hogy ma történik, még inkább elromolva bocsáttassanak el.

Ennélfogva — — meghagyatik előlcímzett Uraságtoknak, hogy nézetüket csakhamar terjeszszék elő s egyszersmind arra nézve is adják elő véleményüket,

¹) Csongrád megye levéltára 1009 1808.

hogy az ilyen kerületi fenyítő-dolgozó ház — — a saját területükön hol vélnék, hogy föllállítandó lenne és a föllállításhoz és berendezéshez az alap honnan volna előteremtendő.

A törvényhatóságtól erre beérkezett véleményes jelentéseket közöljük az alábbiakban:

1. *Heven és Külső Szolnok* törvényesen egyesült megyék 1808. decz. 5-én kelt jelentése:¹

Nem lévén olyan intézetek föllállítására és beruházására költség, elegendő volna, hogyha a halálraítélt, de kegyelmet nyert rabok úgy megérdemelt büntetésükre, mint mások üdvös példájára kietlen börtönökben gyötörtetnének és a reájuk kiszabott rabság egész ideje alatt bezárva csak olyan munkára szoríttatnának, a mit (így) elvégezhetnének; a többi kisebb bűnös rabok, a kikre a testi fenyítésen kívül rövidebb fogság is szabott ki, a törvényhatóságok területén út-csinálásra, kőbányákban és más közmunkákra alkalmaztatnának.

Különben a gonosztevők napról-napra növekedő féktelen szilajtsága és vakmerősége már annyira elérte legfelsőbb fokát, hogy annak inegzabolására és a megingatott s majdnem megdöntött vagyon és személybiztonságnak megszilárdítására nem kecsegtet reménnyel semmi más fajta büntetés, mint a halál borzalma.

Ennélfogva alázattal kéri ezen megye kieszközlését annak, hogy Ő Felsége cs. és kir. kegyelmében és irgalmában csupán azon gonosztevőket részesítse, a kiknek büntette a királyi kegyességre az enyhítő körülményeknél fogva méltó, általában a gonosztevők ellen a legfőbb ítélőszék által hozott halálbüntetéseket azonnal való végrehajtás alá bocsájtani méltóztassék.

2. *Komárom megye* 1808. decz. 5-én magyar nyelven szerkesztett jelentése- egész terjedelmében így hangzik:

„Felséges Örökös, Császári, Királyi, Fő Herczeg, Nádor Ispány Úr!
Nagy Méltóságú, Magyar, Királyi Helytartó Tanács.
Kegyelmes Urunk, Kegyes, és jó akaró Uraink!

Ezen idő pontban, midőn a gonosz Tévők száma napról napra száporodik, szükséges valósággal oíly hathatos Eszközökhöz nyúlni, melyeknek erejével az efféle ell fajzott Emberek neme a ki Rablásokra gyilkosságokra és gyújtogatásokra vetemedik, rész szerint a büntetésnek sullyos voltáról rettegjen, rész szerint gyakrabban példák által megjavulván az jó Életre vissza térjen — Ezen Tzélra nézve hathatósabb eszköz nem találtathatik a halálos Büntetésnél — Egyedül a haláltól való félelem vehet még erőt azon a vakmerőségen, mellyel a rász Emberek minden Isteni és polgári Törvényeket meg tiporván minden ki gondolható go-

¹) O. I. 28098,1803.

²) O. I. 23057,1808.

noszságokat, ell követnek; és el bizván magokat a királyi kegyelembe, azzal szüntelen vissza élnek oly annyira, hogy a mindennapi Tapasztalás szerint eleget lehet látni a kik tiz és több esztendőbéli Tömlötzre ítéltetvén, alig töltik ki ezen büntetéseket, ismét régi gonoszságokra vissza térnek, sőt sokszor még annál nagyobb rosszaságra vetemednek ritkán is látni olyant, a ki a leghoszabb Rabságnak súllyá által is jobb életre ébresztetve — és magát megjobbítaná. — Ezen környülállásokban lévén vettük a N. M. Helytartó Tanátsnak Octóber 18-kán 22985 szám alatt az iránt költi Kegyes Rendelítét, hogy abban, vallyon nem volna é hasznos az annyira ell szaporodott Rabok számára nézve Pest Várossában, vagy az országban más helyeken is egy vagy több közönséges munkás házokat fel állítani? vélekedésünket hová hamarább ki nyilatkoztatnánk Mi ugyan előre a dolognak vellejére vissza menvén két okát láttyuk annak, hogy a Tömlötzök mindenféle Rabokkal annyira meg telnek egyik ugyan az hogy igen ritka példája lévén a halálos biintetések és az közönségesen több esztendőbéli rabsággal pótolatván ennek az a természetes következése, hogy minek előtte még egyik része ki szabadul már ismét új Rabok Tömlötzbe érik az ott több esztendőktől Raboskodókat; másik okát pedig abban talyáljuk, hogy a Rossz Emberek száma, nem hogy fogyna, hanem naponként inkább nevedik, és így mindenkor egy két kiszabadulandó Rabb helyett más három, négy gonosztévő is Tömlötzbe esik. —

Valamint tehát egy részről bizonyos az, hogy annyira ell hatalmazott gonoszságokat néni lehet máskép meg zabolázni, hanem ha a halálos büntetéseknek gyakrabban példái lesznek; szinte úgy másrészt, midőn a Rabok száma mindenfelől annyira nevedik szükségképpen az is nem tsekély Tárgya a köz gondoskodásnak, melly úton módon lehetne a több esztendőkre Tömlötzre ítéltetett Raboknak hasznát venni?

Hogy e végre leg bizonyostab Eszköz volna a közönséges munka házoknak fel állítása ez tsak onnan is elégségessen ki tettzik, — mivel az olyan házokba azon felül, hogy a Rabb a maga munkája által annyira valót mindenkor kereshetne, mellybiil annak Tartása ingyen kitelne és az által a házi adónak sorsa is könnyebbé tennék egyszersmind jobb mód is volna mind a gondviselésre mind pedig a szórós vigyázásra — mely a Jurisdictionok Tömlötzében soha a szerint meg nem eshetik, és így a gyakorta szökések is el távosztatnának.

Mivel azonban az ilylyetény munka házoknak felállítása, és a belső kormányozásnak elrendelése és fenn tartása nevezetes költségeket kívánná; mi pedig a szegény adózónknak nagyobb Terheltetése nélkül, arra való Fundust éppen nem találhatnánk, annak okáért ezen Tárgyra nézve alázatos vélekedésünket tsak abban határozzuk meg, hogy mivel

azon házak Fundus nélkül fel nem áll halnak, a Rabbok pedig naponkint inkább szaporodnának a jövőbeli következtéseken csak az hárit-hattya ell ha Eö Felsége Királyi Kegyelem az ollyas gonosztevőktől, a kik még a Felséges Curián is halálra Ítéltednek, tellyességgel elvonnya, és számosabbak lesznek a' halálos Büntetésnek példái, mert csak innen lehet még reménység, hogy az ell fajzott Emberek a haláltól való félelem által jobb észre és erköltsre teréttednek, és az által kevesebbek lévén a gonosztevők lassanként a Rabok száma is fogyni fog. Egyébb iránt kegyelmébe, kegyességebe, és jó szívességebe, ajánlottak, állandó Tisztelettel maradunk —

Fels. Cs. K. Feő Herczegsd és az N. M. M. K. H. Tanátsnak alá-
zatos kész köteles szolgálji

Komárom Vmgyek egybe gyült rendjei.

Költ Komáromb. Deczeinber holnap 5-ik napján 1808. tartatott Köz

Gyüléssén.“

3. *Fejér megye* 1808. deczemb. 15-én 1579 sz. a. kelt magyar szövegű jelentése:¹

A rabok számára építendő dolgozó Ház eiánt, folyó esztendei 8-ber 18-kán 22985-dik szám alatt hozzánk intézet kegyes Farantsolatra alázatos vélekedésünk az, hogy alkalmasabbnak ítélnénk, ha egy ollyan Ház minden kerületben építettne, mintsem hogy az egész országból egy akár melyik Helyre is a Rabók össze hordatván ott a Raboknak mindennap nevedő száma miatt, mind az azokra, valói vigyázás, mind azoknak illendő munkában való foglalatoskodtatások terhessebb volna, a mindennapi tapasztalás bizonyítván azt, hogy mentül több Rabok vágnak egy helyben, azoknak meg jobbításához annál kevesebb reménység lehet. A mi illeti az ezen Háznak felállítására megkivántató költséget, úgy ítéljük, hogy mivel erre semmi közönséges Fundus nints, azomban a Domestica Cassát is azzal terhelni nem lehetne, egyébb hátra nem volna, hanem hogy a Birtokosoknak szabad adakozásokhoz folyamodjunk. De mivel nemzetünk, a Haza javára Intézeteknek fel segéllésében való buzgóságát, a mostani tudva lévő környüi állásokhoz képes oly sok részben megmutatta, hogy azt több több áldozatoknak tételére serkenten, még most ideje nem volna, alázatos vélekedésünk az, hogy ezen külömben hasznos, sött valójában szükséges Intézetnek fel állítása más alkalmasabb időre halasztódna. Stb.

Költ Székes Fejérvárott 1808-dik ész: X-ber 15-kén tart. köz Gyülésünkéből.

4. *Nyitva megye* 1808. deczember 21-én kelt jelentése:²

Mivel a hosszabb időre ítélt rabok számára való kerületi fenyítő-dolgozó-ház létesítésére és berendezésére sem alkalmas házat, sem valamely alapot

1) O. I. 282, 1808.

2) O. I. 591 1809.

területünkön jelenleg nem találtunk, házi pénztárunk pedig a mostani körülmények között fölötte ki lévén merülve, olyan teher elviselésére képtelen, azt véljük, hogy ezen ügygyel boldogabb időre kell várunk.

5. *Szepes megye* 1808. december 15-én 984 sz. a. kelt jelentése:¹

Jóllehet ezen üdvös intézet előmozdítására minden erőnket ráfordítani óhajtanók, mivel azonban a jelen idők mostoha körülményei között, mikor a különben is rendkívüli adózásokra kötelezett adófizető folyó tartozásait is alig képes törleszteni, nem látszik követelhetőnek, hogy ezen új teher részesévé tétessék, más forrás pedig a honnan az erre szükséges jövedelmet meríteni lehetne, nincs hozzáférhető.

6. *Szatmár megye* 1808. deczemb. 19-én kelt magyar nyelvű jelentése:

Felséges Császári Királyi Fő Hertzegség, és a feő Méltóságú Magyar

Királyi Helytartó Tanács 22985-dik szám alatt való Kegyelmes Parantsolatját szokott mély tisztelettel vettük, mellyre hasonló tisztelettel válaszoljuk, hogy mi is láttyuk a bünösök büntetések ideje haszonnal való el töltésére építendő munkálódó Házaknak hasznos voltát, nevezetesen pedig a Tiszán túl lévő Vármegyékbe Nagy Váradot, avagy Debretzent leg alkalmasabb helyeknek ítélnénk, de minémü kölcségekbül azokat fel állítani kellene nem láttyuk, hanem mostani üdőkbe, az Ország Gyűlésén az Ország Javára, és az erkölcsök Jobbítására jó módok találtattak fel, úgy az olyatén Jobbító Házak építésére való módokat az Ország Gyűlésén leg alkalmasabban, és hasznosabban lehetne fel találni.

A kik egyébiránt stb.

Költ N. Károlyb. 1898-k Esztb. Decemb. Hlk 19-kén tart. köz Gyűlésünkből.

7. *Zala megye* 1808. deczemb. 19-én 5 sz. a. kelt magyar nyelven szerkesztett jelentése:²

— — A mi ugyan ezen idvességés Intézetnek célját illeti, nints aki annak mind hasznát, mind szükséges voltát főképpen ezen Vármegyére nézve kérdésbe venné, hol a Raboknak mindenkor nagy számú sokasága, tömlőczeinknek pedig ellenben ahoz képest igen szűk állopotja mindennapi tapasztalásunk szerint közönségessen sikertelenné szokta tenni a Boszszu álló Igazságnak azzon kettős célját, melly a Gonosztévőnek büntetését annak jobbulásával is egybe kapsolja. Ugyan azé; t mivel ezen rősz következt tsak a tcmőczőknek tágéttása és az erkőltstelenebb Raboknak, az jámborabbaktul való ell váloztása, és keményebb feddése által lehetne ell háréttani, e végre a Közönséges Feddő Házokat mi is Is leg alkalmatossabb eszköznek ítélnénk ugyan, olly formán mindazon által, hogy az országnak mind e Négy Kerületeiben, azokhoz tartozó Vármegyék Rabjainak bé fogadására, egy ilyen

¹) O. 1. 681/1809.

²) O. 1. 1777/1809.

Feddő Ház, mellynek Helyét mi ezen Vármegyére nézve Székes Fehérváron leg alkalmatossabbnak és bátorságossabbnak gondolnánk lem, álléttasson feli, és mind ezen Háznak fellálltására, mind pedig az oda küldendő Raboknak tartására, egy Közönséges Kászsza tsináltasson, mellyhez a vármegyék az Adóbéli Dikájoknak¹ számához képest Házi Kaszszájokbul járulni tartozzanak. Stb.

Költ Zala Egerszegen Ezer nyolcz száz nyolczadik Esztendőben December hónapnak 19-én folyvást tartott Köz Gyülekezetünkéből.

8. *Sopron meyye* 1809 Január 10-én szintén magyar nyelvű jelentése:²

— — Alázatosan jelentyük:

Hogy igen hasznosnak talályuk, hogy nem tsak a Fél Esztendón, hanem már az egy fertály Esztendón feliül Rabságra ítéltetett Személyyek a ki rendelő Munkás Helyre őszve hordattassanak, és dologra fordittassanak.

Mi reánk nézvést, minekutánna Megyénkben Ezeknek számokra alkalmas Épület nem taláztatik, úgy gondolnánk, hogy leg jobb volna Rabjainkat Szabad Királyi Győr Várossában vitetni mind azért, mivel ottan a Duna körül mindenkor több Munkások kivántotván, az elő adandó Dologra Sokaknak példájával is fordittathatnának, mind pedig azért, hogy ottan Gyalog Katonaság lévén, nagyobb őrizet alatt lehetnének, úgy nem külömben Azoknak tartások is az Élelemnek ősóbbtságára nézvést kevesebbe kerülne.

A mi továbbá a tartásokra való Költséget illeti, azt rész szerint a Munkájokért járó Bérbüi, rész szerint pedig a Köz Hirdetmények által való adakozásokból ki teremteni lehetne, e mellett tellyes bizodalmunkat helyeztettyük Ő Felségének véle született Kegyelmeben, hogy Azoknak számára nem tsak a meg kívántató Épületet, hanem a tartásokra való Költségnek némelly részét is Kegyelmissen ki rendelni méltóztatik. Végteére:

Mivel a több esztendőkre ítéltetett Raboknak száma leg inkább az által szaporodik, mint hogy Ő Felsége az Halálra Ítéltetteket többnyire különös Kegyelmisségébül, az Halálos büntetéstüi fel oldozni, s azt kegyelmissen ki szabott ideig tartó büntesse! fel-váltani szokta, hogy tehát eféle Raboknak száma meg kevesittessék, Császári Királyi Fő Herczegséged, és a Nagy Méltóságú Királyi Helyt-tartó Magyar Tanátsot, arra mély tisztelettel megkérni kívántuk, hogy méltóztassék Ő Felségénél azt kegyessen véghez vinni, hogy a mely Gonosztévők a főbb ítélő Székek által is Halálra ítéltetnek, Azoknak kegyelem ne adattassék, hanem Magoknak meg érdemlett büntetésére, Másoknak pedig idvösséges példájokra, Életeknek el vesztésével végeztessenek ki e világbul. Stb.

Költ Sopronban Boldog Aszony Havának Tizedikén Ezer Nyolcz Száz Kilenczedikben tartatott Közönséges Gyűlésünkéből.

¹) Dica Rovás

²) O. I. 2932/1K09.

9. *Arad nicy ye* 1809 január 11-én kelt jelentése:¹

Jóllehet ugyan úgy tudjuk, hogy minden jó erkölcsű európai országban a fenyítő- dolgozó-házak az erkölcsösségre nézve haszonnal léteznek, mi mindazonáltal attól, hogy jelesen kerületi fenyítő- dolgozó-házak állíttassanak föl idegenkedünk, föltételezzük ugyanis, hogy a törv. hatóságok rabjaikat foglalkoztatják és ha ez eddigelé nem történt meg, a műveltség emelkedése kiviszi azt, hogy a hol nagyobb a száma a raboknak, ott a törv. hatóságoknak dolgozó-házai is legyenek, a melyeket a jelenlegi gondoskodás mellett kevesebb költséggel és a nép kevesebb megterhelésével Ienet ellátni, egyébiránt hasonló házak létesítésére és fölszerelésére még csak reménybeli alap sincs.

A gyakorlatiatlanságon kívül, mivel minden bünyfenítő ítéletnek a példaadás, a büntettes javítása és a kár megtérítése a célja, ha az ilyeneknek, a kik hosszabb fogságot szenvednek a törv.-hatóságok területéről el kell távozniuk, azon cél, hogy példa szolgáltassák, nem érhető el.

Annakokáért a mi legalázatosabb véleményünk abban öszzpontosul, hogy a jelenlegi gondoskodás a maga módjában továbbra is meghagyassék és minden törv. hatóságban a fenyítő- dolgozó-házi főbb szabályok zsinór-mértékül kiadassanak azoknak, a kiknek a közvetlen felügyelet a kötelessége és így a nagyobb számú rabokkal bíró törv.-hatóságok lassanként költség és az adófizetők új megterheltetése nélkül elérhetik a rabok erkölcsi és testi fönttartását, a megyei népnek pedig a példa mindig szeme előtt lesz.

10. *Zemplén mcyye* magyar nyelvű jelentése:¹

Felséges Örökös Királyi Herczegségednek, és a Nagy Méltóságú Királyi Helytartó Tanátsnak e folyó Esztendőben Mindszent Hava 18-ik Napján az 22985. szám alatt költt Parantsolattyára, melly szerint az fel álitandó közön-séges Rabház iránt, és az kerületbéli Rabházak felöl, mellyekben tudni illik az 6 Holnapoknál fellyebb ítéltett Rabok tartattnának, jelesen azon környiil állásra kívántatik vélekedésünk, hogy mitsoda költséggel, azaz mibüi, és hon-nét arra fordítandó summa Pénzzel lehetne észt eszközteni, és Esztendönkint fent tartani, további Tanátskozás, és Gondolkodásunk után is ámbátor ezek-nek az Épületeknek fel álitások igen hasznos, és az végnek el-érésérc leg alkalmasabb voltyokat meg ismérjük, mert ezekre egy különös árra rende-lendő Tiszttség alatt példásabban tartatthatnának, és Erköltseikre nézve is elő menetelesebben jobbíthatnának az megítéltett Rabok, mind az által, mivel az 6 Hónapokra, és azon alul bé zárt Gonosz tévök tsak ugyan a Megyék Fog-házaiokban maradnának, következés képpen itt is az őrizetbéli költség fent maradna, semmi olly különös, és valóban Nagy Teher nélkül leendő

¹) 2928 1809.

²) 3578/1809

Summa Pénzekről bizonyos Fundust ki ki nem láthattunk, melly által ez az kettős őrizetbéli költségek Terhe alatt eszközöltethetnek. Stb.

Költ 1808-ik Esztendőb. Karátson Hava 17-ik Napján S. A. Ujhelyben tartatott különös Gyűlésből.

11. *Zólyom megye* 1809. január 14-én 1310/13 sz. a. kelt jelentése.

Méltóztatott Cs. és Kir. Fenséged és a Magas Kir. Tanács 1808. október 18-án 22985. sz. a. kelt kegyelmes-kegyes rendeletével utasítani, hogy közdolgozó-házak fölállítására alkalmából véleményünket előterjeszszük: Vájjon

1 -szőr. Ez a ház Pesten vagy más vidéki városban állittassék föl? és

2- szőr. Mivel a rabok naponként növekedő száma azok akár testi akár erkölcsi fönntartását nehezé teszi, vájjon nem volna-e előnyös csupán azokat a rabokat őrizni a törv.-hatóságok börtöneiben, a kikre 'a év büntetés van kiszabva? a hosszabb időre ítétek számára pedig

3- szőr. Nem lenne-e jobb mindenik kerület egyik vagy másik helyén kerületi dolgozó-fenyítő-házat állítani föl és őket oda összegyűjteni, — s ha az előnyös volna

4- szer. Ezen kerület részére nevezetesen hol vélnők fölállítandónak és végül

5- szőr. Honnan lehetne ezen fölállításra alapot előteremteni?

-----Előrebocsátván, hogy elítélteknek dolgozó-házakban való alkalmazása által a büntető ítéletek célja nem mindig éretik el; ha a büntetésnek (a min senki sem kételkedik) példát adni, a büntettest fenyíteni, a kárt, a sérelmet helyrehozni kell. Lám meg van próbálva, hogy más a hatása a büntetésnek, mely a büntett helyén hajtatik végre, azok között a kik ellen elkövetett és a büntettes ismerősei és hozzátartozói között és más a mely idegenek között ijeszt és megindít, ott a gonoszcselekedet emlékezete miatt boszúra gerjeszt, itt pedig gyakrabban könyörületre hív föl. — — A legalázatosabban véljük:

1., Ha valahol, bizonyára Pesten forog fönn dolgozó-ház építésének szüksége.

2., Jobb ugyan, hogy a féleven felül elítelt rabok tartási költségkímélés végett a dolgozó-házakba küldetnek, de ezen cél ha a törv. hatóságok által előbb alap lesz előteremtendő, nem lehet elérni.

3., Üdvösnek látszik az is, hogy minden kerületben vagy inkább a nagyobb városokban hasonló házak építtessenek. De hogy hol lennének azok építendő, az a körülményektől függ.

4., Erre nézve sem lehet most még nyilatkozni.

5., Alap semmi sem létezik, annak a törv. hatóságok között való arányos fölosztása alig lehetséges, vájjon az elhelyezett tőke mindenik törv. hatóságnak a kellő jövedelmet meg fogja-e hozni, teljességgel bizonytalan, a dologgal legmegegyezőbb volna tehát, hegy az alap magán részvényekből gyűjtessék össze.

12., *Canndmeyye*, 1381. számú magyar nyelvű jelentése:'

— — Mi a fent érdeklét s Pest várossába projectált efféle közönséges Dolgozó Háznak helyébe, úgy Megyénk fekvése, mint egy illy roppant épület tétele, s a mostani szűk időhöz képpent megkívántató felesleg való költségnek meg kémelésékre nézve, ezen Tiszántúl lévő Kerület közepén fekvő Nagy Váradi Várnál helyesebbet s alkalmasabbat nem ítéltünk, holott is annak mind tágasságára s az abban lévő Épületek és alkalmatosságok elégségére, mind pedig alkalmas erősségére tekintve, ezen Kerületbe lévő Jurisdictionok sententziás rabjai, a *Domestica Cassákbúl* időről időre proportzio szerént által szolgáltatandó költségeken a szökés félelmén kívül a legbátorságosabb őrizet alatt tartathatnának. — Ugyan azért tehát — — mély alázatossággal bátorokunk esedezni az eránt, méltóztassanak ezen Tiszán túl való Kerület Jurisdictionoiból az általunk alázatosan projectált Nagy Váradi várban concentrálandó hosszásabb időbeli fogságra ítélt Raboknak olly hasznos, példás, és épületes felvigyázás alatt lejendő Tartásokat Kegyelmes s Kegyes közbe vétések mellett Hathatóssan ki eszközteni, hogy ott a mellett, hogy a Foglyok józan, s mértékletes élet tartására szorittassanak, keresztényi kötelességekre helyessen oktattassanak, Isteni Tiszteletek szokott modjok szerént való rendes elkövetésekre nógattassanak, egyszersmind Nemek, Nevelések s testbéli állapotyokhoz mérsékleti munkás foglalatosságaikba való gyakorlásokra is szoktattassanak, hogy így Isten és ember Társaik eránt tartozó kötelességeiket érezvén s meg esmérvén, úgy szinte az általok elkövetett vétkes tetteknek ruttságát meg bánván meg utálván, s a henyélés, rest és túnya élettől is lassanként elszokván, mint már meg Jobbultak felőli nem tsak reménylhessük, de idővel a Köz Társaságra háromló nagy haszonnal örömmel is láthassuk s tapasztalhatjuk azt az óhajtván óhajtott következt, hogy fogságokból lett ki szabadulások után valahára jó, hasznos, munkás, és Istenfélő Polgárokká lehetnek, és léznek is.

Stb.

Költ a Mi 1808-dik Esztendőben Decemb. 30-ik napján Püspök Makó Várossában tartott Köz Gyűlésünkből.

13., *Somogy megye*, 11. sz. a. kelt szintén magyar nyelven szerkesztett jelentése

— — Melly Kegyes Királyi Parantsolatnak következtében minden alázatossággal jelenteni kíványuk, hogy meg győztetvén a hasznául annak, ha az több Esztendőkre ítéltetett Rabok valamely hasznos munkával, nem pedig tunyasággal, és restséggel töltenék idejeket, Megyénk részére leg jobbnak vélnénk azon fellállítandó Házat, ha Pécsset helyeztetnék, annál is inkább minthogy több kézi munkákkal, mellyek azon Városban található azon Rab-

1) O. I. 3584 1809.

2) O. I. 3385/1839.

lőkat legnagyobb haszonnal illetni lehetne; azonban a mi azon Ház építésére szükséges Fundusnak elől állítását illeti, hasonló alázatossággal jelenteni kéntelenítettünk, hogy mi semmit arra adni nem tudunk, hanem azon esetre ha ne talán a reájok teendő költségek olly nagyra mennének, hogy aztat naponként való munkájokkal ki elégíttetni nem lehetne, tehát készek vagyunk azoknak pótolásokat Házi Pénz Tárunkbul eszközölni. Stb.

Költt Januarisus Holnapnak kilentzedik napján ezer nyoltz száz kilentzedik Esztendőben Kaposvárott folyvást tartatott nagy Gyűlésünkben.

14. *Nógrád megye* 97. sz. magyar jelentése:

Azon Intézetnek mellyet a jobb móddal el rendelendő Fog Házak iránt, a múlt esztendőbeli 22985 számok alatt, Császári Fő Herczegséged és a Fő Méltóságú K. H. M. Tanács tudunkra adni méltóztatott, hasznos volta felől egészben meg győződve lévén, semmit inkább nem óhajtottunk volna, mint azt minden kitelhető módokon elő mozdítani, s elő segélleni. Mint hogy azonban mindjárt az első, ami ezen végre meg kívántatna, úgymint az ezen tzelra fel állítandó épület, és annak minden némű szükségei, nevezetes új költséget kívánnának meg, azt pedig a jelen való szük-időben, és körülállásokban elő állítani nem lehetne, alázatos vélekedésünk szerint az Intézet olly móddal sikereltetthetne legg könnyebben, és jobban, ha Ő Felsége egy vagy más helyen ezen végre fordítandó épületnek által engedésére, meg kérettetne. Melly kérést Ő Felsége Kegyelmissen tellyesítettén, és az által, a Költségeknek legg nagyobb része el melőztettvén, mi az oda küldendő személyeknek tartásokra meg kívántató költségeket, azon pinzel, a melly kiilömben is itten reájok költődött volna, olly móddal örömet meg téríteni fogjuk, hogy az ilyen Raboknak, téendő munkáik után jutandó bérek is, ezen költségbe be számiáltassanak. Ezen, mint egyedül lehető módot alázatossal! elő terjesztvén, valamint hogy főképp a jelen való körülállásokban semmi új, és terhes költségekbe nem ereszkedhetünk, úgy ha tsak azok el nem mellőztetnének, inkább az eddig gyakorlott fenyítés módja mellett tovább is leendő meg maradásunkat, alázatossan jelentjük.

Stb.

Költt ezer nyolcz száz kilenczvenedik esztendőben Boldog Aszszony Havának Tizen kilenczedik napján Balassa Gyarmaton tartatott Köz Gyűlésünkben.

15. *Bács és Bodrog törvényesen egyesült megyék* 2531 sz. a. kelt magyar nyelven fogalmazott jelentése:²

— — Erre nézve alázatossan jelentjük, hogy még telyessen el nem készült Új Házunkban oly tér Tömlöczök vannak, hogy azokban 200 személyek

1) O. l. 4166,1809.

2) O. l. 5185 1809.

könyen el térhetnek, és így megyénkre nézve egy különös Laboratorium Háza szükség nintsen, de nem is találunk oly Fundust melyet az Laboratorium Háznak Építésére ki szolgáltatnánk, az mind azon által könyvségükre lenne, és sok károk el távoztatnának, ha azon raboskodó személyek, melyek el követet tetemesebb, és nagyobb Gonoszságokért Halálra ítéltettek, de eő Felségétől meg kegyelmeztetvén több Esztendei Rabságra ítéltettek, oly bátor-ságos mesze Helyre vitetnének, a honnend a megyénkben való vissza jövetelük. (A hol a Pásztorokkal való ösmeretesség s a Helyek Fekvésének Todománya az új Gonoszságnak el követésére a meg rögzöt szívüket könnyen reá vehetik) meg gátoltatnék.

Stb.

Költ a mi 1808-ik Esztendei Karátsony Havának 15-ik napján szabad királyi Zombor várossában folyvást tartatott Köz Gyülésünkől.

16. *Temes megye* 1809. febr. 7-én 88 sz. a. kelt jelentése:¹

A megye jelenlegi 33 hosszabb időre ítélt rabjának befogadására Ő Fel-sége parancsára az ottani erősség kaszamatáiból börtönöknek alkalmas helyi-ségeket engedett át a katonaság addig míg megfelelő börtönök létesíttetnek. A főállítandó kerületi fenyítő-dolgozó-háznak legalkalmasabb lesz a szolnoki föl hagyott vár, a hol só-raktár van, melyben a rabok a kincstár előnyére al-kalmazhatók, a hol a hosszabb időre ítélt rabok, rokonaiktól távol lévén, azok megszökése biztosabban megakadályozható. Ha Szolnok kevésbé alkalmasnak találtatnék, a kérdéses ház Szegeden volna létesítendő.

A költségek összegyűjtése önkénytes adakozásból történnék és ha abból nem folya be elegendő alap a megye minden jobbágytelke után (a milyen összesen 13325½ van) 1 frt lenne kivetendő, 3 éven át.

17. *Zágráb megye* 1808. deczemb. 5-én és következő napjain tartott közgyül.-ből keltezett jelentése:³

A fenyítő-dolgozó ház létesítése boldogabb időre halasztandó.

18. *Pozsony megye* 1809. márczius 10-én azon jelentést³ teszi, hogy az olyan dolgozó házat szükségesnek és üdvösnek tartja. Mivel pedig úgy értesült, hogy Pozsony sz. kir. város olyanféle dolgozó ház fölállításában buzgólkodik, sőt annak elkészítését el is rendelte, a megye azt vélné, hogy rabjai, kivált azok a kik henyéléshez szokva, inkább lopásból mint kézi munkából szeretnek élni, hogy munkához szoktatva jobb erkölcsi oktatás és vallási gyakorlat által jövő életük javulásának eszközére tegyenek szert, ítéleti idejüknek kitöltésére oda szállíttassanak, oly módon, hogy a tartási porció a melyet a megyei börtönben kapnának kiszolgáltassák nekik. Ezen módszerrel a megyei pénztárra nem háramlana semmi teher, a kir. városnak pedig számot tevő

¹) O. I. 1807 1809.

²) O. I. 7233:809.

³) O. I. 756N 1809.

haszna lenne, mivel a rabok által végzendő munkákért a szokottnál sokkal kisebb napi díjt fizethetne.

Evvel szemben:

19., *Pozsony sz. kir. város* 1809. április 18-án 943. sz. a. kelt jelentésében' oda nyilatkozik, hogy mivel az önkéntes adományokból létesülő pozsonyi dolgozó házra nézve a jötevők és alapítók gyakrabban kifejezett és a tanács s a választott közönségével megegyező szándéka az, nehogy ezen városi magán intézet börtönfélévé és gonosztevőknek s büntetteknek több törv. hatósággal közös és büntettekkel megtöltendő f. házává fajuljon annyira, hogy a város területéről az intézetbe minősítették, onnan nemsokára elmozdítandók legyenek és helyüket a raboknak átengedni kénytelenítettessenek, hanem nyomtatásban is közétett állandó célja szerint abba csak is az ezen város területén található, gyöngye vagy hajlott koruk miatt nehezebb munkára nem alkalmazható és e miatt keresetmódtól megfosztott vagy tisztán henységből kolduló és dologkerülő, különben bűnbe vagy vétekbe nem elegendett mindkét nemű emberek fogadtassanak be, hogy ezektől a város megtisztításuk és az idegen, koldulással az egész országot beutazó és főként a nagyobb városokhoz ragaszkodókat annál biztosabban észrevenni, eltávolítani és származásuk helyére utasítani lehessen, ennél fogva nyilvánvaló, hogy azon terv, miszerint a több törv. hatóság börtöneiben tartóztatva levő, példaadásért botozandó és börtön nyomorúságával sanyargatandó rabok oda összpontosítottassanak és a semmi bűnbe vagy vétekbe nem elegendett munkásokkal összevegyítettessenek -- nem kivihető. Kéri tehát a város, hogy ezen, a saját területén levő szegény és dologtalan embereket befogadni alig képes magán dolgozó háza, a mely kér. börtönnek különben sem alkalmas, alapítása céljának ineghagyassék.

20., *Bihar-megye* magyar szövegű 213. sz. jelentése.²

— — Egy részről úgy tartjuk, hogy Bihar, Szathmár és Szabolts Vármegyékre, a Kúnságra és Hajdú Városokra nézve egy ilyen Jobbitó vagy Dolgozó Ház felállítására, Debreczen Várossának legalkalmasabb fekvése vagy, a hová az elő számlált Jurisdictionok Rabjai, más Jurisdictionok terhelte-tése nélkül kísértethetnének, és ott ezen Rabok Pokrótzok és Gubák szövésére, s más efféle kézi mivekre fordíthatnának. — Fordíthatnának ezek Kanálisok ásására is, hogy a Kőrös a Tiszával Debreczen vidékén egyesítessen, a hol semmi folyó víz nem lévén, ezen Városnak, mind szélesen kiterjeded Kereskedésére, mind számos Legelő Marhájára, sőt Lakossaira nézve is nagy szüksége volna; de a fent említett vizek esésének megmérése (vagy nivelírozása) azon föld minőségének megvizsgálása, s a Helynek elintézése» a hol a Canalist keresztül kellene vinni, költséges és hosszas időt kíván.

¹) O. l. 9297/1839.

²) O. l. 75[^]5 1803.

Más részről úgy láttzik, hogy erre a végre az a Nagy Épület, mely Pest Királyi Várossában József Császár idejében készült, az egész országot egygyűvé névén, leg alkalmasabb Hely volna; de még ennek is tökéletes elkészítése sok Költséget kíván, újat pedig építeni sem az Aerarium sem a Jurisdictiók részéről a mostani körülmények meg nem engedik: Melyhez képest úgy vélekedünk, hogy ha az alatt míg az Idő kedvezőbbre válik, a Szegedi Fenyítő Ház illendően meg igazíttatnék, és jó rendbe hozattatnék, a nevezetesebb Rabok ott meg férnének, de főképpen szükséges volna annak belső rendtartását jobb lábra állítani, mert a kedvetlen Tapasztalás bizonyította, hogy azon Jobbító Ház a nevének sem felel meg, és az onnan vissza került Rabjaink, nem hogy jobbulnának, sőt még rosszabbakká lesznek; az onnan ki szökött Rabok gyakori Currentatioja pedig bizonyosággal szolgál, hogy ottan nem a legjobb vigyázat vagy on reájok.

Ezen kívül pedig mind azért, hogy a Halálra ítélt Rabok inkább érezzék Gonosz-tettek terhét, és másoknak például szolgáljanak, de azért is, hogy az elszökéstől könnyebben meg őriztethessenek, helyesnek és hasznosnak ítélnék, ha a Tengeri kikötő Helyeknél (melyel már Fiúménél fogva Magyar Ország is ditsekedhetik) elő forduló Munkákra alkalmaztatnának.

Stb.

Költ az 1809-k Észben Februar 20-kán V.-Olasziban folytatott Közönséges Gyűlésünkből.

21., *Csonyrad-megye* 140. sz. a. magyarul szövegezett jelentése¹:

Mindenek előtte legalkalmasabbnak, s helyesebbnek látszatik, hogy a Jurisdictiók Tömlötzeikben tsak olyas meg ítéltetett Rabok tartassanak meg a kiknek rabsága ideje a hozott ítélet szerént, két a vagy leg fölyebb három fertály esztendő fölül nem halad; a kik pedig hosszabb rabságra ítéltettek, a Nemnek, állapotjuknak, s koruknak különböztetése nélkül a közönséges Dolgozó Házba által tétetessenek.

Hlyeién Dolgozó Házak mindegyik Kerülettyében az Orzágnak meg kívántainak mind a ki terjedésre, mind pedig a Raboskodó személyek sokaságára nézve; a mi a választandó Helyet illeti ezen Megyére az az a túl a Tiszai Kerületre nézve a Nagy Váradi Vár leg alkalmasabbnak ítéltetik.

A mi ezen Házakk belső alkalmaztatását, s alkotását illető szükséges volna azokban olyas kézi műveket, és Fabricakat fel állítani, a mellyekben mind a férfi, mind pedig az Aszonyi rab szeinellyek elegendő, s korukhoz állapotjukhoz erányozva foglalatoskodtatnának úgy mind azon által, hogy a jelentet két Nem egymástól el választva munkálkodna, és soha semmi nemii szín alatt öszve ne zavartatna; leg szükségesebb volna pedig a dolgot oda elintézni, hogy azon Házokban a Raboskodó személyek mind a józan erköltsben, Isteni

¹) O. I. 8221/1809.

félelemben, Hit és Vallás ágazataiban meg erősítenének, hogy ez által valóssággal javító Házakk neveztetnének.

Végre a meg kívántató költségre nézve nem lehet reményleni, hogy Eö Császári Királyi Felsége Végben Vivő Hatalmánál fogva, a mellynek egyik főbb ága, az Igazság ki szolgáltatása, Jutalmazás, Büntetés, az ezen tzeloknak el érésére szolgáló intézetekbe való bé avatkozást akár kinek is megengedné, de különben is ha ezen Kerületre nézve a Várad Vár megállapittatik az építés költségei meg kéméltetnének: A Fel vigyázok Fizetésére, a Házakk belső alkalmaztatására, a Rabokk tartására meg kívántató költséget pedig most eleintén e dolog kezdetében a Jurisdictionokk Pénz Társaiból térségeikhez képpes ki szolgáltatathatnának, továbbá a midón a kézi művek illendő folyamottjukban jönnének ezekből annyi Jövedelmet lehetne várni, a mellyek a Ház Költségeinek mindenkor meg felelnének.

Költ a mi 1809. e. Böjt más Havának 8-k és következő napjain Szegvár Helységében folyvást tartatott Köz Gyűlésünkből.

22., *Baranya megye* 386. sz. magyarul megírt jelentése'.

— — Ámbátor a nagyobb Gonosztévőknek hasznos el alkalmaztatása miatt tárgyazott műházoknak feli álléttása kívánatos, és igen is hasznos volna, mind ezekről közülünk mind egyike tellyességgel meggyőződve volna, mivel mind azon által ha tsak az, azon műházokban küldendő gonosztévőknek bátorságos meg őrzése eránt minden lehetséges figyelem, és meg válogatott rendelések nem tétetődnek, a belső bátorságnak meg vesztegetése, és félelmes következésii feli bontása következtethetők lesznek; — azért tehát, mint pediglen azon leg fontossabb ok után, mivel az országnak hasznait tárgyazo, bátorságos meg maradását eszközlő Intézetek országos Tanátskozásokat meg kívánának, sött még ezeken fellül az is ide járulna, hogy ezen Intézet különös terhe nélkül a hazai pénz Tárnak meg nem eshetne, azt hathatós, és kegyes közben járasok által Császári s Királyi Feö Hertzegséged, és a Feö Méltóságú Királyi Helyt Tartó Tanáts ki eszközölni méltóztassanak, hogy a meg irt Tárgynak elhatározása a tartandó Ország Gyűlésére halasztasson, és mind tellyességgel oda való végső el intézés alá feli vétetni rendeltessen. Stb.

Költ Pétsett 1809-ik esztendei Martius Holnapnak 7-k és több napjaiban folyvást tartatott Köz Gyűlésünkből.

23., *Posega megye* 1809. márczius 10-én 47. sz. a. jelenti:²

hogy a megyének a házi pénztáron kívül, melyet az adófizető nép tart fön, nincs egyáltalában semmi más alapja, módja sincs, hogy ilyen épületet, melynek fönntartása, őreinek és az egyéb oda tartozó személyeknek tartása

¹) O. 1. 8925 1809.

²) O. 1. 8926 1809,

évenként nagy költséget igényel, föllállítani és állandósítani az adófizetők új terhe nélkül képes volna.

Ha azonban jövőben valamely e célra szolgáló ismeretlen alap tállatnék, a dolg.-ház föllállítására Alsó- és Fölső-Szlavonia számára Posega városa lenne mint központ legalkalmasabb.

24., *Mosony »tegye* magyarul irt jelentése:¹

----- Ezennel alázatosan jelentjük, hogy a mi ezen Megyének környül állásit illeti, azokra nézve alázatos vélekedésünk szerénnt éppen nem látszatik szükségesnek lenni a mondott végre valamely Házat építtenni, mert:

Először. Itt nálunk a Vármegyén kiviil több nevezetes Uradalmak is büntető Hatalommal bírván, egy egy helyen távul se olly nagy a Raboknak száma hogy azokat szükségesképpen meg ne lehetne őriztetni, és ha találkoznak is néha olly Gonosztévők (melly ugyan ritkábban történik) hogy több Esztendőig tartó büntetésre ítéltessenek, mind nálunk a Vármegyénél mind az Uraságoknál úgy készültt Fog házak vannak, hogy azokbul a Gonosztévők könnyen el nem szökhetnek egyébb eránnt is vigyázat tartatván erántak.

Másodszor. A keresztényi kötelességre való oktatásokban sintsen fogatkozás, mert afféle Rabok nálunk elégséges vigyázat alatt az Isteni szolgáltnak Gyakorlására Ünnepe, és Vasárnapokon a Templomba el késértetnek.

Harmadszor. Hogy pedig azok kik a Vármegyénél raboskodnak az időt fogságjuk alatt haszontalanul ne tölcsek, a Vármegye háza körül ollyan dolgokra fordíttatnak, mellyekért vagy készpénzbéli fizetést kellene adni s azzal az házi pénz tár terheltetne, vagy pedig az Adózókat a magok dolgaitól való el vonással afféliekre kellene hajtogatni.

De ezeknel sokkal fontossabb az, hogy az említett akár Országi akár pedig kerületenként fel állítandó Közönséges Fog házak mind az építésre mind pedig a fön tartásra nézve is, esztendőnként meg számlálhatatlan kölcségekbe kerülnének el annyira, hogy azoknak sulyát a sok minden féle Köz-Terhek alatt egyébb eránnt is nagyon meg tsüggedett adózó nép talán el se viselhetné, de másképpen is nehéz volna föl találni abban az igaz sinór mértéket hogy valamely büntető hatalom az eddig vóltt költségein föllül ne terheltetne.

Mindezekre nézve tehát tovább is csak illven renddel folyó szokásunknál kívánnánk megmaradni. Stb.

Kölytt Magyar-Óvárrott, 1809. esztendei Böjt más havának 8-ik napján tartott Köz-Gyülekezetünkbul.

25., *Torontói megye* Nagy-Szt.-Miklóson 1809. január 31-én tartott közgyűléséből kelt jelentésében² elismeri a szóban levő intézkedéseknek szükségességét, de mivel — így folytatja jelentését — a hasonló házak föllállí-

¹) O. l. 9831/1809.

²) 8932/1809.

tásához szükséges alapunk nincs, az adófizetőkre pedig annak következtében, hogy nagy-beckereki leégett házunkat mielőbb föl kell, hogy építsék, a jelenleg uralkodó roppant drágaságban nagyobb terhet róni nem lehet, az uradalmak pedig a melyeknek a jelen körülmények között törvényes kötelezettségeikkel elég bajuk van, ezen a közjó előnyére irányzott szándék kivételére most semmit sem áldozhatnak; abban, hogy hasonló ház létesítésére és berendezésére honnan kellene alapot előteremteni, teljesen fönn akadtunk; — mégis abban a reményben, hogy a jelenlegi szükség megszűntével később e célra való alap előteremtésére alkalom nem fog hiányozni, hasonló ház fölállítására, a mihez a Tiszántúli megyék arányosan hozzá fognának járulni, a szolnoki vagy szegedi régi várat alkalmasnak véljük.

— — A mi pedig az ezen házakba küldendő rabok tartását illeti, mivel azokat az illető törv. hatóságok most is tartják, az ők tartására megkívántató költségeket ezeknek a házaknak is annál előnyösebben fizethetik, mivel ezen rabok naponta nem kevés keresményre tehetnek szert.

26., *Esztergom megye* 267. sz. a. kelt magyar szövegű jelentése:¹

— — Ezen vgye részéről pedig Pest Várossá látzatiklegalkalmatosabb helynek az ollyas feddő Háznak fel állítására mind a közel lételynek, mind a népességnek mind a kereskedés Divatyának Tekéntetébül a hol mivel alkalmas Épület is találtatna a mellyet néhai Ditső 2-dik József Császár és Király épéttett ha az Eő Felségétől a végre kegyelmesen által engedettne az Építésre kívántató Értékrül sem kellene szorgoskodni, az egyéb szükségek pedig a Raboknak mindennapi keresetiükbül a Tartásokká! fen maradandó s szám adás alat tartandó részül ki pótolthatna.

Többnyire ezen Tárgyal meg egygyezőnek lenni látzatik azt is elől hozni, hogy az izmosabb Rabokat mind a mostan munkában lévő Komáromi Várnak Eröséttésénél, mind azon új Canálsnál is melly a mint hire vagyon a Kereskedésnek könnyebbítésére ásatandó és a Pesti Dunával öszve kaptsolandó lenne, használni lehetne.

Költ: Esztergámban Böjt más Hnak 13-dikán 1809. folytatva tartatott Köz Gyülésünkéből.

27., *Krassó megye* 1809. január 19-én Lugos kir. kamarai városban kelt jelentése:²

— — Csak azokat a rabokat véljük a fölállítandó dóig. házba szállítandóknak, a kiknek fogsága egy évet meghalad.

Tekintve, hogy a súlyosabb büntettekbe bonyolódott és hosszabb fogságot elszenvedendő rabokat kiválóan kell őrizni, de azok átszállítása a legnagyobb óvatossággal kell, hogy történjék, erre a megyére nézve a temesvári vagy aradi várat ajánljuk, mivel ott a rabok őrzéséről teljes biztonsággal lehet

¹) 10513,1809.

²) O. l. 10542 1809.

gondoskodni s azok elszállítása a csekély távolság miatt is teljes óvatossággal történhetik.

Mivel olyan alappal, a melyből ezen költségek fődözhetők lennének nem vagyunk ellátva, az ilyen ház létesítésére szükséges költségeket csak is házi pénztárunkból lehetne fizetni.

30. *Borsod megye* magyar nyelven szerkesztett jelentése;'

— — Alázatosan jelentjük: hogy mi a Fogházainkba raboskodó számossabb Rabok tekintetibül az újonnan építendő Fenyíték Házat szükségesnek láttuk. Üdvességesnek tapasztal lyuk, továbbá azt is hogy valaki esztendő raboskodásra ítéltetik rabsága idejét a maga honnyátul távollyabb helyen ismeretlenek között töltené el; azt ellenben hogy az illetén Foglyok az egész Országbúi tsupán tsak egy helyre „légyen az Pest vagy más anya város“ kiildetessenek és szorittassanak, jónak nem tanállyuk azért: mivel ha minnyájan egy helybe szorittatnak, számok annyira meg fog nevedekni, hogy közöttök állandó fel vigyázást és fenyítéket tartani lehetetlen lesz; e felett eggyik a másiknál vásottabb tapasztaltabb, és gonoszabb lévén, a gonoszabb fogja tanítani a kevésbé roszzat, és a Rabsága el telésével lesz a fél roszbúl egy ki tanúit egész Gazember. Melyre való nézve

Tanátsosabbnak gondolnánk, ha az Ország négy kerületeiben egy egy Fenyítő Ház állítatnék fel; nevezetessen pedig a Tiszán innen való kerületre nézve lehetne azt fel állítani vagy királyi Kassa Várossába, a hol a rabok bészárásokra szolgálendő köz épület készen találatik, és az ottan folyó Hernád vizén jövendőben felálítandó Fabrikák körül szolgálatott tehetnének, vagy pedig Eperjes várossába azért: mivel ott a Levegő is mérséklettebb, a köz-nép sem annyira vásott; az bor és élés módja mellynek által az indulatok gerjesztetnek szilkebb, és az Építéshez szükséges szerek oltsóbbak. E mellet minthogy az oda küldendő Rabok tetemesebb részét a Borsodi, és Hevesi Rabok tennék, ezek pedig az oda leendő küldetés által a magok Rokonyaitúl, és esméréseitiül távollyabb esnének, és a község nyelvét sem értenék, ezen okoknál fogva sem a magok gonosz mesterségeiket oly könnyen nem űzhetnék, sem a föld népét meg nem vesztegethetnék; de továbbá Só-Váron a sós kút mellett most is mindjárt használtathatnának, jövendőbe pedig a Tárca vizén építendő Fabrikák elő mozdítására is fordittathatnának.

A mi az építendő Fenyíték-házra téendő költség holvételeit illeti: ebbe ezen Megye a mostani környülállásai között ítéletünk szerént részt nem vehett: mert a Sajón építendő Hidak, és az újonnan fel állítandó Köz Házunkra meg kívántató költségek Cassánkat egészszen ki meritik; de Igazságossabb is volna talán: ha az Építés és fel tartás terhét maga a Királyi Kints Tár venné magára; mivel a Haszon mely a Fenyítő Házba munkálodó Rabok munkáiból fog ki folyni, egyedül a királyi Kints Tárba fog be menni; és az illető megyék

¹⁾ O. l. 10766 1X09,

részéről elegendő segítségnek látszik lenni az, ha ezek az általuk oda küldendő rabjaikat a Szögedi Fenyítő Ház eránt gyakorlott szokás szerént minden reájuk háramló különös haszon nélkül tartanak.

Költ Ezer Nyolcz száz kilencedik Esztendőben Böjt más hava Húszon Nyóltzadikán, Miskóltzon tartatott köz Gyűllésünkbül.

29. *Varasd megye* 1809. nov. 27-én kelt jelentésében¹ azon vélemények ad kifejezést, hogy dolgozó-házra nincs szükség, a törv. hatóságok házaiban a rabok számára elegendő alkalmatosság lévén.

30. *Máramaros megye* 1591. számú magyarul szerkesztett jelentése:⁵

Hogy önnön tapasztalásából meg lévén győzetetve ezen Deputatio³ az eránt, hogy ezen Nemess Megye Tömlötze azon czéllyának, melly szerint abba a gonosztevőknek meg jobbulni kellene meg nem felel, óhajtáná azt, hogy Felséges Urunk Kegyelmes Elő adása szerint, egy olyan Dolog által Jobbító Ház emeltetne fel ezen kerületnek abba a részébe, mellybe a Lakosok sem Oláh, sem Orosz nyelvel nem élnek, mindazon által kintelen ezen Deputatio meg vallani azt is, hogy ezen Ts Ns Megyének semmi töke pénze, vagy különös Jövedelmei nem lévén, ezen igen hasznos, és Felséges Intézetett elő költséggel fel nem segítheti, attól mind azon által nem idegen ezen Deputatio, hogy ha az ollyatin épület a Haza közös költségén fél építetne, az arra fordított költségeket az oda küldendő gonosz tévők Javaiból, vagy ha ezek azok nélkül szükölködnének, ezekért (minthogy a Ts Ns Megyének abból hogy a gonosztevő meg jobbul, nem tsekély haszon háramlik) a Ts Ns Vármegye Domestica Cassájából lassan lassan, és a Raboknak azon töltendő idejekhez mérsékelt proportióba fizetnének vissza. E szerint a gonosztévő nem tsak a dolgoztatás által Jobbító Háztól, hanem az aval járó költségektől is tartván inkább idegenkedne a gonoszságoktól.

Szigetben Karátson Hava 11-kén s több következett napokon 1809-k Esztb. tartatott közönséges Gyűllésünkbül.

31. *Szörény megye* Új-Vukovárt 1810. január 16-án 172. sz. a. kelt jelentése⁵ szerint dolgozó-ház nemcsak a könnyebb és biztosabb fenyítés és javítás,, hanem a közönségre háramló haszon tekintetéből is fölötte kívánatos. Megfontolva a szlavóniai 3 megyének, Verőczének, Posegának és Szörémnek helyzetét és tekintve azt, hogy Eszék sz. kir. város azoknak csaknem a közepén van, a fenyítő-dolgozó-ház ott lenne föllállítandó, annál jobb eredménynyel, mert a szlavóniai városokkal összehasonlítva a legnépesebb, a hol különféle munka, az év egy szakában sem fog hiányozni, kiváltképen a várban.

1) O. I. 984/1810.

2) O. I.

3) 190/1810.

4) a melyet a megye ezen ügyben kiküldött s a melynek véleményét magáévá tevén a helyt, t.-hoz beterjesztett.

5) O. I. 4354/1810.

Miután nevezett megyéknek olyan alapja a melyet az említett célra fordíthatna nincsen és miután, ha a mostani körülmények között teher rovatnék reájuk az fölötte nehezükre esnék, nem marad egyéb hátra, mint önkéntes adományokból összehozni és a mennyiben ez nem volna elegendő, az ország pénztára segítene, hozzá járulván még ehhez hogy úgy tetszik, hogy az alap gyarapítására a rabok munkájukkal napi fönntartásukon fölül szerezni képesek lesznek, csak abban az esetben kellenne, ha a kereset nem lenne elég, hogy saját vagyonukból vagy a közpénztárból tartassanak.

32. *Kassa sz. kir. város* 1810. márczius 16-án 825. sz. a jelenti,' hogy területén létezik egy dolgozó ház.

33. *Ruszt város tanácsa* 1810. márczius 6-án kelt jelentése:²

Területünkön a föld szűke és munkás-hiány miatt, mikor a miből egyedül élünk a szőlőt sem tudjuk évről-évre kellően megművelni, dóig. házakat föllállítani nem lehet.

34. *Kőszeg v. tanácsa* 1810. márczius 16-án azt jelenti,¹ hogy a város területén dóig. házak nem léteznek.

35. *Kismarton v. tanácsa* 1810. márczius 17-én jelenti² hogy ez a város nemcsak szűk határok közé van szorítva, hanem az Eszterházy-féle májorátus által annyira körül van véve, hogy nem marad fönn terület még a polgároknak sem épületek emelésére vagy a város kiterjesztésére. Sem ezért, sem az itt, valamint az ország többi részében uralkodó drágaság miatt ezt a célt elérni nem lehet.

36. *Esztergom sz. kir. város tanácsa* 1810. márczius 16-án jelenti,⁶ hogy csak a sürgető rendeletet kapta meg, a 22985 sz. fölhívást nem. Egyébiránt az ügy érdemét illetőleg osztja az Esztergom megye véleményét.

37. *Szabolcs megye* rendéinek 1810. Böjtmás Havának 19-ik s több napjain tartatott Köz Gyűlléséből kelt magyar fogalmazású jelentése:

----- Köz tapasztalásunk bizonyítja, mennyire meg szaporodott a Gonosztévőknek és a Tömlöztben lévő Raboknak száma, Láttuk azt hogy a gonosz indulati! emberek, kik inig szabadságban vágynak a Jámbor Polgároknak károkra, s ártásokra igyekeznek, midőn fogságban esnek, is, az Adófizetőknek inelly nagy terhet okoznak, — mivel azok meg szaporodván, és tsak a mi Tömlöztünkben töbnyire a Rabok százon felül lévén, az őrizetre rendelt Hajdúk kevés száma miatt pedig köz munkára nem bocsáttathatván, a nélkül

1) O. I. 6151/1810.

2) O. I. 6581/1810.

3) O. I. 6582/1810.

4) 6583/1810.

5) 6585/1810.

6) 7253 1810.

hogy valami hasznot tennének, vagy élelmeket munkájokkal meg kereshetnék, az adó fizetők által tartatnak.

Más részről pedig azt is tapasztaljuk, hogy a Rabok meg szaporodása, és a Tömlötzők szűk volta miatt, a kisebb vétkéek, a nagyobb bűnösöktől, s meg rögzött gonosz tévőktől külön nem zárattathatván, ezek, amazokat erkölcsökben meg vesztegetik, és gyakran meg esik, hogy meg jobbulás helyett, sokszor még rosszabb természetet visznek azok ki magokkal a szabadságra.

Ezen tekintetből, mind a Köz-Társaságnak hasznára s az Adó fizetőknek könnyebségére, mind a Gonosztévőknek meg jobbulására nézve hasznosainak ítéllyük azt, ha azon Bűnösök, kik hosszabb rabságot érdemelnek s arra ítéletnek, — minden Kerületben egy arra rendelendő Helyre vitettetnének, s ott egy Bölts intézet szerint az erköltségbe is jobbítván, olyan munkára szorittatnának, mellyel élelmeket is — az Őrizet fenn tartására kívántató költségeket is meg kereshetnék; azonban ha egyéb Fundusok nem volna, a másoknak okozott károkat is, két kézi munkájokkal meg téríthetnék — és így az Adó fizetőknek, kiket sokszor meg károsítanak Rabságokban is terhekre ne lennének.

Csak a Rabok meszsze földre való szállításából következő nagy tehernek el háritását, és annyi sok gonosz indulatúi embereknek egy helyben való öszve húzásából következő veszélyeknek el háritását is, elegendőnek ítéllyük arra, hogy az Országban minden Kerületben egy egy Fenyítő, vagy Dolgozó Ház állíttasson fel, melyre nézve ezen kerületben melyben Megyénk vagon azon munkálkodó Háznak Debretzenben való le tételét, leg alkalmasabbnak ítéllyük, mind azért, mivel ezen Város ezen Tiszántúl való Kerületnek majdnem közepiben lévén, a Raboknak oda szállítása egyik Jurisdictionnak se volna igen terhes; mind azért mivel ezen Városban sok mester Emberek lévén, némelly mesterséghez való műszereket, mineműek a Guba, szür-pokrótz és többek egyebek, mellyek a környül állások szerint nagyobb gondoskodással fel találtathatnak, lehetne a Rabokkal dolgoztatni, sőt talán a Salétrom készítésre is lehetne őket alkalmaztatni.

A mi továbbá az Épületre és ezen Intézet fel állítására szükséges költségeket nézi; azok iránt az a mi alázatos vélekedésünk hogy mivel az adó fizető népnek jövendőre nézve állandó könnyebsége fog abból következni, ha a Rabok ezen munkálkodó Házban, élelmeket, munkájokkal keresvén, az ő Tartásokra kívántató, s e mai időben sokra menő költségektől meg kíméltetnének, ezen tekintetre nézve, meg eshetne az; hogy Császári Királyi Örökös Feő Hertzegséged, és a Feő Méltóságú Magyar Királyi Helyt tartó Tanács által eleve meg határozatván, mennyi sümma kívántasson azon Fenyítő vagy munkálkodó Háznak fel állítására, azon summa Kerületbeli Megyék s Jurisdictionok között, a Kapuk, vagy Porták száma szerint fel osztatna, s két három Esztendőig, míg tudnillik azon munkálkodó Ház a tökéletességre mehetne,

azon Summa az Adó fizető nép által bé fizetethetne, és a rendelendő helyre bé adattatna — reménylven mi azt is, hogy a költségek kevesítése tekintetiből, kivált Békesség idején a szükséges Őrizetekre Katonák is rendeltetnek, stb.

38. *Zólyom váron* 1810. márczius 26-án 266. sz. a. jelenti:¹⁾

hogy a fenyítésnek ez a módja csupán a nagyobb városoknak való, a kicsinyekben nemhogy fölösen lennének a henyék sőt inkább híja van a munkásoknak, ennél fogva remélvén, hogy neki nem lenne a kit oda küldjön, tehát kéri, hogy a hasonló intézet fölállításától kegyesen fölmentessék.

39. *Libethánya v.* 1810. márczius 31-én kelt jelentése szerint

mivel ottan nem található nagyobb sem köz- sem magán-épület, a mely olyan dolgozó-háznak volna használható, de olyan új házak fölállítására alkalmas hely sem találtatik a város területén és a kebli polgárok és lakosok részint gazdaságukkal, részint pedig iparukkal, de legnagyobb részben bányamunkájukkal eléggé el vannak foglalva, sőt nem ritkán inkább a munkások, sem mint a munkák hiánya érezhető, olyan dolgozó-ház létesítésére nincs mód, de a csekély népességre való tekintettel nem is forog fönn annak szüksége.

40. *Pest Pilis és Solt* törvényesen egyesült vármegyék közönsége 1810. Szt. György havának 10-én tartatott közgyűléséből 825. sz. a. magyarul válaszó³⁾ a felhívásra, a dolgozó-ház fölállítására Pestet ajánlván.

A költségekre nézve terjedelmes jelentésében ezt írja:

Második kérdés: Ezen f. Háznak felállítását és Tartását minő fundusból kellessen eszközölni?

A 2-kra. A fenyítő Ház fel állítása egyenessel! az országoló Fejedelmet illeti ugyan: a kinek t. i. fő hivatalya, mind a köz Bátország fen tartását, mind a törvények tellyesítésére szolgáló módok végben vitelét magával hozza: azonban meg lehetne a főbenjáró Hatalommal bíró Jurisdictionokat szólítani, hogy a Királyi Aerariumnak szoros állapotjának tekintetéből első Dotatiojára Casásájokból bizonyos Erejekhez mérsékelt summákat adnának: a Rabok különben is, vagy saját Értékekből, vagy ha e nem volna a Jurisdictionok Költségén fog-nak tartatni, ezek tehát különös Fundust nem kívánnak.

Hogy azomban az Institutum ki terjesztethessen, és annak jóvoltában ne tsak a gonosztévők részesülyenek, hanem üdövel az Élelem meg nyerésében alkalmatosság nélkül szükölködők is menedék helyet találjanak, Dotatiojána k bővítésére a Deputatio következő Fundusokat projectál.

1 -szőr Minden némű Birság pénzeket, mellyek eddig a Jurisdictionok Casásájokból be folytak.

¹⁾ O. I. 7257/1810.

²⁾ O. I. 7763/1810.

³⁾ O. I. 8224/1810.

2- *szor* Minden Contrabandák mellyek a Fiscus vádjára az illető Bírák által megítéltetnek.

3- *szor* — — Büntetést kellene hozzá szabni, hogy a ki esméretlen Idegennek, és Passus nélkül levőnek szállást adni bátorkodik, a nélkül hogy az illő Felsőségnek nyomban meg jelentse, vagy a ki szolgát, elbocsájtó Levél nélkül meg fogad, az történt kár megtérítésén kivül, vagy két Héti arestom szenvedésével büntetessen, vagy az Institutum számára 50 fban marasztaltasson.

— — Mellyet is oly hozzá adással bátorkodunk elő adni, hogy jól lehet mi a tárgyalt intézetnek hasznáról tökéletesen meg volnánk győztetve, mind azonáltal ugyan azon Intézett csekély vélekedésünk szerint még nagyobb ajánlást nyerne, és talán még hasznosabb is volna, ha a szolgálat nélkül tsavargó tselédeknek, és más dologtalan henyelőknek, nem mint gonoszakk, hanem mint a kiket a henyelés könnyen gonoszságra ingerelhet, felvételekre alkalmaztatja, az az hogy ezen Ház tulajdonképen nem Fenyítő, a minő Szegeden külömben is van, hanem dolgoztató Ház lenne.

41. *Bars megyének* 1810. márczius 14-én Aranyos-Maróthon tartott közgyűléséből kelt jelentése:¹

A legalkalmasabb helynek Pestet véljük úgy azért, mert a távolságot illetőleg ezen Dunáninneri kerület igen sok megyéjének mintegy központjában esik, valamint azért, mert ez a legnépesebb és a Duna mellett fekvő város az előforduló sokféle dologgal a rabokat eléggé és hasznosan foglalkoztathatja.

Azonban alapot, melyből a szükséges épületek fölépíttessenek, berendeztessenek és ez az üdvös intézet megfelelően javadalmaztassék, fölföldözni nem tudunk.

42. *Körös megyének* 1810. márczius 22-én Kőrösön tartott közgyűléséből 240. sz. a kelt jelentése- szerint:

a kerületi fenyítő-dolgozó-ház azt a megyét illetőleg Zágráb sz. kir. városában állíttassák föl vagy valamely más üres épület használtassák föl arra a célra. A költségekért más alap hiányában az országos pénztárhoz kell fordulni.

43. *Körös túrosa* 1810. márczius 17-én kelt jelentésében⁴ csatlakozik Körös megye azon véleményéhez, hogy azon ország súlyosabb büntetteket elkövetett gonosztevőinek foglalkoztatására Zágráb jelöltessék ki.

44. *Trencsén* sz. kir. város 1810. április 18-án 41. sz. a kelt jelentése:⁵

Ezen városra nézve, létezőn már Szegeden f.-ház, nem forog fönn szüksége más olyanféle dolgozó-fenyítő-ház létesítésének. A mi a hasonló házak létesítésére szükséges alapot, a mi az annak előteremtésére általunk javasolható módot illeti, a jelenlegi kiválóan szűk körülmények között, olyan

¹) O. I. 8225, 1810.

²) O. I. 8227 1810.

⁴) O. I. 8228 1810.

⁵) O. I. 9199; 1810.

nem találkozik; a szegény adófizetők, több év óta szörnyű drágaság uralkodván, annyira ki vannak merülve, hogy alig bírván házi szükségleteiket fődözni, ezen alaphoz való hozzájárulással nem terhelhetők.

Ilyen körülmények közt, mivel minden törv. hatóság területén folyton található közmunka, legalázatosabban azt véljük, hogy mindenik törv. hatóság az ő rabjait maga tartsa és a saját területén dolgozatra alkalmazza.

45., *Abauj menyének* Kassán 1810. márczius 22-én tartott közgyűléséből kelt jelentése:¹

A rövidebb, félévi börtönre elmarasztalt rabok továbbra is a megyék börtöneiben maradhatnak, a többi, hosszabb fogságot szenvedőkre nézve szigorúbb fegyelemmel és keményebb módszerrel való sikeres fenyítés érdeke azt kívánja, hogy közmunkára való helyekre szállíttassanak, inelv célra az ország minden kerületében az illető megyék előnyére hasonló dolg.-ház állíttassék föl és jelesen a Tiszáninneri kerület számára Miskolczon.

Mivel azonban ezen épületek építésére és az e célra szükséges egyének ellátására ez idő szerint előreláthatólag nem létezik alap, ezt a szükséges alapot az illető megyéknek kellene a közjó érdekében a kapuk arányában összehozniok.

46. *Verőcze megyének* 1810. április 2-án Eszéken kelt jelentése² szerint: a dolgozó házak létesítése és fönntartása nagyobb költséget okozna a megyéknek, a rabok tartása pedig azoknak otthon könnyebb mint másutt, ezért az eddigi szokás lenne továbbra is meghagyandó.

47., *Túroez menyének* 1810. márczius 29-én Szt.-Mártonban tartott közgyűléséből kelt jelentése:¹

Kétségtelen, hogy a rabok száma az ország minden törv. hatóságában (a halálbüntetés rendkívül korlátozva lévén) napról-napra növekszik s ezáltal nemcsak a házi pénztárak tetemesen terheltetnek, hanem kivált a hosszabb börtönre ítélt rabok a börtönben minden munka nélkül hevernek s az által úgy egészségükben nagy kárt szenvednek, mint erkölcsi tekintetben annál kevésbé gyarapodnak minél inkább rosszra csábítatnak a börtönben, közmunkára pedig gyakran a szükséges örök hiányában kellően nem alkalmaztathatnak; ennél fogva Ő Fölségének szándékát minden tekintetben üdvösnek tartván, a tervezett dolg. házat ezen kerületre nézve a legalkalmasabban Besztercebányán véljük fölállítandónak, ha t. i. az illető megyék által fizetendő aránylagos költségeken fölüül Ő Legszentebb Fölsége a legmagasabb kir. Kincstárból valamely alapot legkegyelmesebben rendelni méltóztatnék.

48., *Árva menyének* 1810. április 9-én Alsó-Kubinban tartott közgyűléséből kelteztett jelentése:¹

¹) O. 1. 7764/1810.

²) O. 1. 8226, 1810

³) O. 1. 9823 1810.

⁴) O. 1. 10148' 810.

Bizonyos, hogy ezen intézetnek a célja fölötté üdvös, a mennyiben remélni lehet, hogy a raboknak a kerületi dolg.-házakba való összegyűjtése, ott őrzése, közmunkára alkalmazása, nem különben erkölcsi oktatása és végül szorgalmas vallási gyakorlata által azok javításáról biztosabban és könnyebben lesz gondoskodva, (hátrányos) annyiban, hogy a nyilván. büntetések célja az ugyanis, hogy a gonosztevők gyakori látása és a rájuk kiszabott büntetések példája másoknak, legkivált a durvább népnek lelkében félelmet okoz és ebből a legtöbbször a bűnöknek megutálása származik, meg kell, hogy szűnjék és ekleépen a példaadás, a nép szeme és tekintete elől elvonatván, a gonosztevők száma lassanként a megmérhetetlenségig fog növekedni.

Ennélfogva úgy ez, mint az ország erősen kimerült ereje úgy véljük, hogy az említett kerületi dolg.-házak létesítése elé akadályt gördít, a melyek ha az azokban letartóztatandó rabok számával arányban lennének, fölállításukra és fönntartásukra épen elviselhetetlen költséget igényelnének. Ezekhez járul nemcsak az említett középületek létesítésére szükséges alap hiánya, melynek összegyűjtését az előző háború nyomorúsága és a rendkívül való folyvást tartó drágaság nem engedi és az azok számára alkalmas helyeknek a kerületekben való kijelölésének nehéz volta, hanem a raboknak a kerületek távolabb helyeire való elszállításának, ottan való ellátásának és tartásának terhe ssége stb.

A miket tekintetbe véve a rabok letartóztatására nézve divó szokást jövőre is fönntartandónak véljük.

49., *Liptó megyének* Szt.-Miklóson 1810. márczius 21-én kelt jelentése

A dolg. ház Pesten vagy Pozsonyban lenne fölállítandó, a hol mindkét nemű rabok munkája mindig haszonnal értékesíthető. A fölállításának és berendezésének költségei, a mennyiben Ő Fölsége határozásából a kir. kincstárból való földözése nem lenne elegendő, a megyék által volna erejükhöz és az oda küldendő rabok számának arányához képest összeadandó.

50., *Pest városa* 1810. márczius 8-án 1397. sz. a. beterjeszti a kir. szépítő bizottság elnökségéhez a dóig. ház tárgyában, a tervek bemutatása mellett intézett jelentését², mely szerint e célra a városnak a zergéről elnevezett háza használtassék. A dóig. ház ügyében kirendelt bizottság a következő elveket állapította meg: a zergeháza még egy emelet rakassék úgy, hogy az alsó szobák műhelyek, a felsők pedig hálósobák legyenek, ekképen ez a ház, melyhez a szomszédos kertet a város e célra megvásárolta, csekély költséggel mintegy 90 embert befogadhat. E ház nagyobbítására és fönntartására a meglevő Góinitz-féle 12.000 frtos alapítvány fordítottassék akképen, hogy a hagyományozó akarata 12 év múlva teljesítettassék vagy a szegények intézetének 22.000 frtnyi tőkéből 3 évi kamat a koldusok tartására vonas-

¹) O. I. 10149/1810.

²) O. I. 6152/1810

sék le, a többi fordítottassék most mindjárt a dóig. ház sükségletére annyival is inkább mivel biztosan lehet remélni, hogy 3 év múlva a dolg.-ház jövedelméből a semmi más munkára nem alkalmazható koldusokat segélyezni lehet. Továbbá, hogy a dolg.-házhoz mielőbb hozzá lehessen fogni általános gyűjtés vagy az egyenként fölszólítandó összes polgárok közölt aláírás eszközlendő. Az inasok mikor a czéhbe fölvetetnek 30 krt, mikor pedig legényekké lesznek 1 frtot, és a mikor a mesterek közé vétetnek föl 4 frtot, fizessenek, maga aczéh pedig minden évben legalább 10 frtot köteleztessék ezen intézetnek fizetni. Végül minden nyilvános ingó vagy ingatlan-árverésből 2 frt vonassék le a dolg.-ház részére. Említés tétetett a végrendeletekről is, hogy t. i. minden hagyatéki tömegetől, ha az örökagyó ezen intézetnek épen semmit sem hagyott volna, a dóig. ház részére 5 frt vétetessék. A polgárok közé felveendő is köteleztessenek, hogy egyenként 5 frtot tegyenek le ezen intézet javára.

51., *Tolna menyének* 1810. Szent-György havának 10-ik napján Szekszárdon tartott közgyűléséből kelt magyar szövegű jelentése:¹

Minekutánna hosszabb Tanácskozásaink után is, semmi bizonyos fundust nem találhatunk, a melyből a több Jurisdictionokul egy helyre hozandó rabok számára szükséges épületek készíttethetnének, hogy Felsőes Urunknak kegyes akarattya szerént az rabok hasznos munkában foglaltatván az magok megjobbítására alkalmatosságot nyerhessenek, egyéb módot ezen kegyes igyekezetnek tellyesítésére, nem találhatunk, mint ha azok az Pesten úgy is már az Duna partyán készen lévő tágos épületben vitetnének, s ottan hasznos munkákban gyakoroltatnának, mellyekkel ki szabadulások után is kenyereket kereshetnék.

A mi pedig azon rabokat illeti, a kik kevesebb időbéli fogságokra ítéltetnek, hogy ezek is raboskodások ideje alatt az henyélléshez ne szokjanak, szükségesnek látnánk, hogy ezek raboskodások idejében az utak tsinállására, káros posványoknak száríttására kívántató árkoknak ásására, s más illetén az köz jóra czélzó munkákra fordíttatnának, de mivel erre az esetre az mostani száma az őrizetre még akkor, midőn az rabok száma nevezetessen kisebb volt, ki rendeltt hajdúknak nem elegendő, hogy ezen vélekedésünket tellyesíteni lehetne szükségesnek láttyuk, hogy az eddig sistematisált Hajdúinknak számát — — legalább négy fővel meg szaporítani kegyessen méltóztasson.

52. *Ugocsa menyének* 1810. május 8-án Nagy Szöllösön 347 sz. a kelt jelentése:²

Habár a mindenik kerület közepén fölállítandó fenyítő-dolgozó-házak, melyekbe a hosszabb idejű fogságot elszenvedni kénytelen rabok beszállíttatnának, nem volnának megfelelő és nagy haszon híjával, mindazonáltal mivel

¹) O. I. 11441/1810.

²) O. I. 12035/1810.

nem találhatni ki, hogy a hasonló házak fölépítésére megkívántató tetemes költségről milyen alapból és a kikéből lesz gondoskodva, azonfölül az ekképen elszállítandó raboknak mind szállítása mind tartási költségének kiszolgáltatása a törvényhatóságoknak fölötte terhes fogna lenni, de az ilyenféle rabok főképen a nagyobb bűnökben vétkesek az átszállítás és a kézről-kézre adás alkalmával az elillanásra maguknak könnyebben alkalmat találnának, egyébiránt ugyanazon erkölcsi romlás és a javulásnak be nem következő sikere, a mi itt néha előfordul a gonoszsággal legfertőzöttebb ennyi ember összecsisztásával könnyen bekövetkezhetik, és némelyeknek átszállítása másoknak pedig visszatartása által a törv. hatóságoknak a gonosztevők őrizésére fordítandó költsége sem apadna: ezért legalázatosabban azt vélnők, hogy a létesítendő központi fenyítő-dolgozó-ház hasznosabb és jobb gyümölcsöt mint a rabokkal való bánásmódot illetőleg eddig gyakorolt szokás és eljárás nem fog hozni.

53. *Székes-fehérvár város* 1810. május 20-án 347 sz. a. kelt jelentése:¹

— — A legalkalmasabb volna, hogyha azokat a rabokat, a kik hosszabb időre vannak ítélve, a Pesten mint központi helyen föllállítandó nyilv. fenyítő-házban lehetne összpontosítani és ott megfelelő munkával foglalkoztatni. Mivel azonban az olyan fenyítő-dolg.-ház föllállítása és szükséges berendezése kivált olyan időben, mikor minden dolognak és anyagnak az ára roppantul emelkedett, valóban nagy költséget igényelne, a kiadásokat pedig a mik szükségesek vagy önkéntes adakozásokból, vagy a törv. hatóságok házi pénztárából kellene összehozni, ezek azonban ez idő szerint — — a legnehezebb módon volnának összehozhatók, a legalázatosabban véljük, hogy az említett ház föllállítása elhalasztandó lenne.

54. *Torna megyének* „Tornán Pünkösöd havának 29. napján 1810. esztendőben folyvást tartatott köz-gyűléséből“ költ jelentése:²

— — A mi Ő Császári Királyi Felsége kegyes Célyának elérésére meg kívántató Dolgozó, egyszersmint Jobbító Háznak hol léendő fel építését illeti: mi alázatosan úgy vélekedünk, hogy a Tiszán innen levő Nemes Vármegyék Törvényszékei által a fenyítő s Jobbító Házakba Ítéltetni szokot Rabokra nézve, leg alkalmatosabb volna Szabad Királyi Kassa Városa, mivel ottan mindenkor Katonáság fekszik, és így a Köz bátorság fel tállatna; —e mellett egy ollyatén Városba több rendbéli Épületek és külömbb különbb-féle munkák lévén, az oda ítélendő Rabok azokat végbe vihetnék, és nem tsak a Köz Társaságnak kaszálnának, de efelet a Ns Vármegyék Cassáit is meg kí-mélnék, mivel nem volna szükséges őket oly meszsze, mind mostanában küldeni s másnonnan fizetni, hanem tulajdon keresményekbe, élelmekre ki szabott mindennapi fizetéseket vehetnék, a fellyebb való pedig, rész szerint

¹) O. 1. 12036/1810.

²) O. 1. 13078/1810.

pedig akár az reájok fel vigyázóknak esztendőbeli fizetéseknek pótolására; akár az Épületnek jó karban léendő fen tartására fordíthatnák.

Ami a Dolgozó egyszersmint fenyítő s jobbító Háznak honnan leendő s mi módon való fel álitását illeti, minek utána mind Császári Királyi Fő Hertzegségednél, mind a Nagy Melgu Királyi Magyar Helytartó Tanátsnál tudva van, mindenkor, de kivált mostani szűk s mostoha üdőkbe mely tsekély pénzel bírjon egy Nemes Vármegye, azért annak fel építésére részünkrül, noha a tellyes akarat meg vagyon, de erőnk nintsen; mind az által bátorokunk ebbeis álzatos vélekedésünket ki nyilatkoztatni, egyszersmint, abba bizonyósá tenni Császári Királyi Fő Hertzegségedet és a Nagy Méltóságú Királyi Magyar Hetytartó Tánatsot, hogy az említett Épületre téendő költség igen meg kiméltetnék, ha hathatos közben vetése által azt Ő Császári Királyi Felségétüi kegyelmesen meg nyerni méltóztatna: hogy Szabad Királyi Kassa Városába azon Comendans Ház, mely az felső Kapunál minden haszon nélkül régtul ólta ál, Dolgozó Háznak által engedtetnék, az, kevés költségei haszon vehetővé tétethtnék, és bizonyosan Ő Császári Királyi Felségének Kegyes Attyai gondoskodása minél előbb bé tellyesíthethtnék.

55. *Temesvár városa* 1810. május 23-án jelenti:¹ hogy kir. dolgozóház számára sziiik területén nincs hely és hogy e célra Teines megyének fekvésénél, egészséges levegőjénél, iható vizénél fogva több alkalmas helye van u. m. Lippa, Versecz vagy Szolnok.

A szükséges alapot a polgárok önkéntes adakozásából véli, hogy összehozhatni.

56. *Gömör és Kis Honik* „törvényessen egyesült vármegyének 1810-edik Esztendő Szent Jakab Havának 9-dik napján Berzeten tartatott Kis Gyiillésébül“ kelt jelentéséhez mellékelt magyar nyelven írt véleménye:²

Az 1809-dik észt. Böjt más Havának 6-dik napján, ezen Tekintetes Ns Gömör és Kis Honth törvényessen egyesült Vármegyében helyheztetett Pelsütz Mező Városában a múlt 1808-dik észt. Mind Szent Havának 18-dik Napján Budán költ és 22985-dik számokkal jegyeztetett Felséges Királyi Magyar Helytartó Tanátstúl ezen Tettes Ns Megyéhez érkezett illetén foglalatu és ide vissza zárt Kegyelmes Parantsolatok értelméhez képest: hogy tudniillik ezen Tekintetes megye, mind a Raboskodásra ítéltetett Raboknak bé fogadására s ujjonan fel állítandó kerületbéli Fenyítő Háznak Hellyéről; mind pedig azon Háznak fel építettésére és az ahoz kívántató Eszközöknek és szükségeseknek fel készítettésére szolgálendő költségeknek honnan lehető öszve szerzéséről a maga értelmét és vélekedését adna és fel küldene: minek utánna az említett hasznos Tárgyakk ki munkálására a fen tiszteltt Tettes Nemes Vármegye által ki küldetett Biztosság öszve ült, és a reája bízatott Dolgot meg hányta s

¹) O. I. 14030/1810.

²) O. I. 9234,1810.

vetette volna, mind a két rendbeli Tárgyra nézve következendőképpen határozta meg a maga értelmét. Úgy mint: Az

1- sőre nézve. Az említett újonan fel állítandó kerületbéli Fog Háznak Helyéül Tettes Borsod Vármegyében helyezettett Mező Miskóltz Városát leg alkalmasabbnak lenni vélte azért:

a. , Mivel azon Városban nevezetes Országos Vásárok esnek és héti Vásárokkal is bővülködik: következésképpen ottan mind az Építéshez, mind pedig a Foglyok Táplálására meg kívántatók hamarább és oltsóbban mint másut be szereztetthetnek.

b. , Azon Város szántó Földekkel, Rétekkal, de leg inkább szőlő Hegyekkel fényeskedik, azok felől pedig a Lakosoknak sokassága és a kereskedésnek hasznossan való folytatása miatt szüntelen való építésekkel diszesittetik: következésképpen ottan a Foglyoknak a magok élelmek keresésére minden nap alkalmatosság nyújtatik.

c. , Azon Város kies helyen fekszik. Abban a Levegő egészséges, annak Húsa, Kenyere, Bora, folyó, feredő és kút Vizei bőven vágnak, egy szóval minden éltető Szerekekkel és Eszközökkel méltán kérkedhetik.

d. , Azon Városban minden féle Testi Orvosok, Gyógyítók, Patikák számassan talátnak: az minden Valláson lévő Lelki Pásztorokkal rakva vagyon, sőt abban még Rabbi sem hibázik és így a Foglyok mind Lelkekre mind Testekre való nézve, tökéletesen meg elégitthetnek. A mi illeti

2- dikat a., Azon Tekintetes Vármegyék, a mellyek azon újonan fel állítandó Fog Házban a magok Foglyait tartatni kíványák és szándékoznak; bizonyos és a magok Foglyai számához mérsékeltetek Sommá pénz tegyenek öszve és adjanak. Az épületnek fel állítására és az ahoz meg kívántatoknak meg szerzésére és az abban fel vigyázó Személyeknek fizetésére

b., A minden nap Munkára alkalmaztandó Foglyok nap számából le húzandó rész is ezen célra forditasson. Ha pedig ezek elegendők nem lesznek, és a Királyi Pénz Tár segedelmet arra nem nyújtana

c., Minden Vármegye a reája mérték szerint háramlandó Terhet vigye és fizesse a maga pénz Tárából. Költt a felől írtt napon és Eszt.-ben.

57., *Vas vármegyének* 1810. augusztus 13-án Szombathelyen tartott közgyűléséből 957 és 958 sz. a. kelt jelentése:¹

-----Olyas dolgozó, és egyszersmind Jobbító házat minden tekintetre nézve leg alkalmatossabban lehetne Pesten felállítani, a hol tudni illik a nagy népes két városi Lakosok az ottan fogva leendő jobbítandók elegendő munkát, és így tulajdon tartásokra kívántató költségeket is adnának, a hol minden renden lévő Felsőleges Dicasteriumok, azoknak moralitássá meg jobbítását mint egy szemmel tartani, és azokra, a kikre ezen hasznos Intézet bízva volna, hogy kötelességeket szentül tellyesítsék figyelmetes lehetne, az elől adandó

¹) O. I. 25632.1810.

hibákat orvosolhatná, — a Köz nép pedig, mely leginkább a feslett életre hajlandó, a példa vevésre nagy alkalmatosságot nyerne; midőn a foglyokat folyvást való munkában tartatni, egyszersmind büntetve jobbítatni is szemlélhetné.

Ezen Pesten felálléttandó Jobbító, és Dolgozó Házban úgy ítélnének, hogy minden három Esztendei fogságnál hosszabb időre ítélendő foglyokat vitetni kellene, a többi pedig minden Hatalomnak tulajdon gondviselése alatt hagyattathatnék, mivel hogyha Districtusonként hordattatnának össze, a költségek nagyobbodásával ujj Épületeket készíteni, a Jurisdíctióknál már pedig fenn álló Épületeket el hagyni szükséges volna. — A mi az ezekhez kívántató fundust, hogy honnend szereztethetnék meg? illeti, arra azt kell egyenes nyílt szívvel megvallanunk, hogy az több Esztendőktől fogva egymást követő számtalan terhek, és nyomorúságok miatt, melyek, és azok miatt tett adósságok terhei alatt ezen megye most is nyög, a Közönségtől nem sok segítséget lehet remélni, hanem óhajtjuk, seöt reménylünk, hogy a Felsőnek ezen kétség kívül adandó kegyelmes segedelmén kívül lesznek a Hazának olly érdemes Oszlopai, kik bő áldásaikból, ezen igen hasznos Intézetet elől segélleni örömknek fogják tartani.

58., Győr megyének 1812. márczius 9-én Győrött tartott közgyűléséből kelt 365. sz. jelentése¹ szerint:

Mint hogy pedig a Gonosztévő Raboknak száma mostani időkben, vagy tsak azon okbúi is, hogy sok halálra kárhóztattaknak a Felső Kegyelmeiből életek meg hagyatnak felette el-szaporodna, úgy véli ezen vármegye, hogy ezeknek számára az egész Magyar Hazában tsupán egy dolgozó, vagy-is javított Ház elegendő éppen nem lenne, de még egy egy kerületében az Országban, jelessen pedig ezen Dunán túl lévő kerületben, mely a többinél nagyobb, és jóval népesebb számtalan jövő menő idegenek benne megfordulnak, két ollyatén Ház kívántatnék, nevezetesen a felső Vármegyékre nézve Pápán, az alsókra Pétsét, mely Városok az eő fekvések, Piartzok vidékjek, egészséges levegőjök s minden egyéb természeti Javaikhoz képest L'g inkább erre alkalmatossaknak lenni látzatnának, bár tsak valamely üres közönséges épület azon Városokban találtatnék, mely a végre fordéttathatnék, mert ugyan is

Hogy — — az ollyatén kívántató dolgozó Háznak meg-szerzésére a — vagy ujjonnan leendő fel építésére, annak Esztendei igazéttására, épségben való fent tartására — —, ide járulván az is, hogy ollyatén költséges nagy Ház s benne tartandó számos mind két nemű Rabok szükségére nézve Igazgató, Gondviselő, Számadó, Oktatók, több féle Szolgák, és tselédek illendő s elégséges Esztendei fizetésekkel egy álytallyába meg — kívántatnának, mind

¹) O. I. 9611/1812.

ezekre leg — kevesebb Fundust — is, ezen vármegye ki nem gondolhat; mert ha ezen Nemes Győr Vármegyének, és Városnak — is mostani sorsa voltaképpen meg fontoltatik, egész Országban, s messze azon túl is nyilván tudva vagyon, hogy a leg utóbbi 1809-k Esztendei szerentsétlen Frantzia Háború miatt az Ellenségtől kegyetlenül ki raboltatott s vagyonaitol meg fosztatott, de még most is az iszonyú más fél Milliomot fellül halladó kegyetlen Frantzia sartznak terhe alatt nyög, vajha tsak ettül több Esztendőknek folyása után szabadulhatna meg. De ezen kívül — is a szegén adózó nép, már annyira meg terhelyve vagyon adó fizetéssel iszonyú s minden hitelt felül haliadó Deperditákkal Quartélokkal, Forspontokkal, s több a félékkal, hogy már többel sulyosítani éppen lehetetlen. A Megyebeli Földes Uraságok pedig, kik halálrabüntető Hatalommal bírnak, többnyire írásban bé nyújtott kinyilatkoztatásaik szerint kevesebb számú Rabjaikat helybe a Kegyelmes Királyi Rendelések szerint kívánnyák tartani, s azoknak más helyen leendő raboskodásokra kívántató költségeket éppen el nem válallyák. Mind ezeken felül valóban szükséges előre is meg-fontolni, hogy e mostani időkben naponként áradó iszonyú, és soha még nem hallatott minden féle drágaság miatt, és több okokból — is valamint tsak egynéhány Esztendőekkel ezelőtt újonnan fel állítatott Süket Némáknak Vátzi Intitutumra, úgy talán 112m sokára minden egyéb Pénzbeli Fundatiok, és pium Intitutumok el fogynak, s vég képpen el is múlnak: még tehát a Fundatioknak boldogabb nap fel nem virrod, nem remélhetni, hogy más Tettes Nemes Vármegyék is, Nemes Szabad Királyi Városok, a vagy Földes Uraságok valamely Fundust az itten jelentett végre fel találhatnának.

4., A f-ház felühyelújének az intézet újjászervezésére vonatkozó javaslata 1809-ből.

Berzeviczy Pál tanácsos a helyt. t. 22985 1808. sz. fölhívására 1809. február 3-án beterjesztette a f.-ház újjászervezéséről szerkesztett tüzetes javaslatát,¹ melyet kivonatos fordításban közlünk:

Észrevételek a f.-ház gyarapítására vonatkozólag.

Az intézet természetéről.

A f.-intézet azon atyai érületből és jóindulatból származik, melylyel az állam a bűnös polgárokról gondoskodni nem szűnik meg. És következőleg azok, a kik gonosz cselekedeteik által az állam és társadalom ellenségeinek

¹) O. I. 3559,1809.

tanúsították magukat és szörnyű tetteik által a polgári társaság rendéből önmagukat kiközösítetteknek tekintendők, mint a szándékos gyilkosok, útonálló, rablógyilkosok, megrögzött tolvajok és fosztók, ezen atyai érzület gondviselésétől eltiltandók és ezen szigorúan javító intézetbe csak azok szállítandók, a kiktől az állam még hasznos polgárokat nyerni akar és könnyen remél és (ezek) azokkal, a kik halálbüntetésükért való vezeklésre ítéltettek, nem elegendők össze.

A kiktől az állam ezen szigorúan javító intézet gondoskodását megvonni nem akarja, azon büntettek osztályának tökéletesebb meghatározása és a törvényhatóságoknak arra nézve való utasítása a kormányzékra tartozik.

A megjavítandóknak és az annyi polgár előnyére megnyerendőknek ezen olyannyira szent céljával nem ér föl semmiféle költség és ezt soha sem lehet elég drágán megvásárolni. Mert többet ér száz gonosz polgárt megjavítani, magának és a Fejedelemnek s a közhaszonnak visszaadni és száz más gyarló s a csábításra hajlandót példaadás által az ártatlan polgárokra fenekedő büntől elrettentetni, mint százezer pénzt nyerni.

A bő és biztos jövedelem szükségességéről.

A szükségkép rendezendő f.-intézet jövedelme tehát bizonytalan nem lehet, hanem változatlan és a szükségletnek kellőképen megfelelő kell, hogy legyen. Mert az aggódó takarékoság a miként bármely magán-embernek összeszorítja a mellét, akként az államot is elvonja a jeles intézményektől és az áldásos ügyek előmozdításától megfosztja.

— — A legfőbb teendő, hogy ezen újabb költséggel rendezendő f.-intézetnek állandó helye legyen.

A f.-háznak alkalmas hely kellékeiről.

A hol ezen f.-ház állandósítható legyen, azon hely ajánlatos voltához tartozik:

a. , Hogy népes, élénk kereskedelmű és forgalmú, gyárokkal és kézműiparral ellátott vagy könnyen ellátható legyen: hogy mindkét nemű rabok biztos és állandó munkát kapjanak úgy a házban mint azon kívül.

b. , Hogy nagy folyó mellett feküdjék: a mely a gyáraknak és kézműveknek szállító eszköze: hogy a hajók építése és javítása, a part jó karban tartása és kereskedelmi foglalkozás által biztos munkát és állandó keresetmódot nyújtson; továbbá

c. , az intézet céljára való tekintettel a hely olyan kell, hogy legyen, a mely lakosságának hajlandóságánál fogva henye emberek több söpredékét foglalja magában, (a hol) ennél fogva a kormányzéknek az erkölcsök s a

tisztességes társas élet megvesztegetése ellen nagyobb gonddal, szorgalommal és erőmegfeszítéssel kell védekeznie.

d. , A helynek olyannak kell lennie: a hol a f.-ház üdvös hatása sokakra kiterjedhessen.

e. , A hely úgy választandó ki, hogy a ház és udvar minden más közlekedéstől elkülönítve, elzárva és fallal bekerítve legyen, hogy a bezárt raboknak a börtön és számkivetés szomorúságát valóban nyilván mutassa.

f. , Az udvar és telek tágas, az épületek alosztályozására alkalmas és olyan legyen, hogy némi kertnek is jusson belőle.

Ezen kívül vannak még más melléktekintetek u. m. az élelmi cikkek alacsony ára, az orsz. közepe, az igazgató kormányzéknek a helyszínén való fő-föl ügye lete, de ezek fölötté mellékesek, mert az élelmi cikkek drágasága ki egyenlítődik a munka drágasága által stb.

Ezekből sok Szeged városa mellett szól u. m. a Tisza és Maros nevezetesebb két folyó összefolyásánál való fekvése, a melyeknek hajózhatósága egész felső Magyarországgal és egész Erdélylyel összeköti.

Hozzájárul az is, hogy az élelmi cikkek és a fa ára mérsékelt. De mivel az épületek, hacsak még a vár többi része is hozzá nem csatoltatik, szőkék és alkalmatlan fekvésűek, mivel helyben semmi szövészet, semmi rendkívüli hajóépítés, semmi az intézethez kertnek csatolandó terület nem létezik, az ezekben felsorolt körülményeknél fogva ez a hely bátran nem ajánlható.

Javaslattevő Pestet mint másként legalkalmasabb helyet sem ajánlja, mivel mindennek egy városba való összpontosítását hátrányosnak tartja, miként a vérnek a test egy részében szerfölött való bősége az egész testre veszélyt szokott okozni.

Legalkalmasabbnak találja Budát.

Vác sem volna alkalmatlan.

A telek és épületek felosztásáról.

A fölosztás következőkép vázolható.

1 -*szor.* Szükséges lenne az udvart és épületeket a hol a tisztség, a hajdúk, a szolgák, a raktárak stb. vannak, mint a f.-ház külérődítményét helyezni el, a mögötte levő f.-háztól magas fallal különíteni el, a közöns. közlekedésére csöngettyűvel fölszerelt és örökkel körülvevett erős kapuval látni el.

2- *szor.* Ebből a közös udvarból a szükség esetét kivéve mindig bezárva levő külön bejárat kellene hogy legyen a férfi és nőnemű rabok külön udvarába.

3- *szor.* Mindkét börtön-épületrésznek külső folyosóval kellene ellátva lennie az éjjeli őrökös és világítás czéljára.

4- szer. A férfi börtön-épületrész föl kellene, hogy osztva legyen kietlenebbre azok számára, a kik súlyosabb büntettekben bűnösök, a kikre nehezebb munka és szigorú böjt van kiszabva, aztán enyhébbre azok számára, a kik enyhébb bánásmódban részesülnének.

A nők börtönében ugyanazon alosztályozásra lenne szükség.

5- szór. Külön kórház kellene hogy legyen mindkét neműek részére és a kórháznál egy szoba is kellene a rabok megvizsgálására, a mikor befogadtatnak és a betegek megvizsgálására, mikor a kórházba kell menniök.

6- szór. Úgy a férfiak mint a nők osztályában javulók szobája kellene hogy legyen azok számára, a kik enyhébb büntetésre vagy meghatározatlan időre ítéltetvén, bizonyos idei börtönt kiállván, őszinte bűnbánatuknak és javulásuknak tanúbizonyságát adták.

Ezek használatára különböző egyházi, erkölcsi és történelmi könyvek kellene hogy legyenek, a melyeket egyébiránt minden költség nélkül, az ország lakosainak önkéntes adományaiból nagyobb mennyiségben be lehetne szerezni s az igazgató által belátása szerint olvasás végett ki lehetne adatni.

7- szer. A kápolnát a férfiak és nők börtöne között az udvaron úgy kellene elhelyezni, hogy az isteni tiszteletről minden rab tudomást s abban részt vehessen. A javulóknak pedig a templomba-menetelt nem kellene eltiltani, de a legnagyobb elővigyázat (volna szükséges) nehogy egyszer vagy máskor a javulókkal a más neműek ismeretséget köthessenek és találkozhassanak.

8- szór. A f.-házhoz magas fallal kerített kertek is kellene, hogy hozzácsatolva legyenek, úgy a javulók, mint a betegek és azok használatára is, a kik enyhébb börtönre lévén ítélve, akár testi gyöngeségüknél, akár alkotásuknál fokva nehezebb munkára nem alkalmazhatók. Azok ellenben, a kik súlyosabb büntettek miatt nehezebb börtönre vannak ítélve, a javulók szobájába és a kertbe való menetelre nem könnyen nyernének engedélyt.

Ezeket a terheket a ráfordítandó munkával együtt az intézet éledezőjének a konyha hasznára és a jövedelem gyarapítására bérbe lehetne adni.

9- szer. A börtönök fölosztását illetőleg még az a különös észrevétel forog fön: hogy ha a súlyosabb börtönre (ítélt) nemeseket új kihágások elkövetése miatt sem lehet a többi rabokkal azonos testi büntetésnek alávetni, azon esetben ezen megkülönböztetés által való botránkoztatás kikerülése végett azokat a többi raboktól el kell különíteni. A mit ugyan ajánlani egyfelől szükséges, de másfelől nehéz: mivel ebből az elkülönítésből súlyos teher és sok nehézség kell, hogy származzék.

Az örökről.

A börtönök és rabok jó és alkalmas elhelyezésével kapcsolatos azok éber és szigorú őrzése.

Minélfogva szükséges, hogy ez a ház elegendő és állandó, erőteljes és feddhetlen életű zsoldosokkal legyen ellátva, a kiknek élén egy írástudó és jól kipróbált derék káplár álljon.

Hasznos ügyelni arra:

a. , Hogy az igazgató írásbeli engedélye nélkül a rabokhoz való bemenetel senkinek se legyen megengedve, ennélfogva azok udvarának mindig zárva és kapujának erős hangú csöngettyűvel szükséges ellátva lennie, hogy az igazgató vagy más tisztviselő a csöngetlyű hangját könnyen meghallhassa.

b. , A súlyosabb bűnbe és főként olyanba elegyedett raboknak, a hol valamely okból büntársakat lehet gyanítani, csak is a káplár vagy a (körűiményekhez képest maga az igazgató vagy ellenőr jelenlétében és őrködése mellett szabad akár legközelebbi rokkonaikkal, akár bárki mással való beszélgetést megengedni. Mert a tapasztalás bizonyítja, hogy a rabok fenyítő börtöneikből, eléggé földerítve nem levő más büntetteikre és lopással szerzett tárgyakra nézve büntársaiknak utasításokat osztogattak és hamis bizonyágtételt szerveztek.

c. , Az öröknek súlyos büntetés alatt tilos legyen a raboktól levelet átvenni és tovább adni vagy az igazgató tudomása nélkü behozni: akár élelmet avagy italt bármely rabnak átszolgáltatni.

d. , Az örök, kik a rabokat a ház területéről magánosokhoz vagy közmunkára kísérik, arról visszajövetelükkor az igazgatónak jelentést tenni kötelesek.

A rabok foglalkozásáról.

Gondoskodni kell arról, hogy a rabok mind hasznosan foglalkoztassanak mind ítéleteiknek vagy rendeltetésüknek megfelelően büntetteikért munkában vezekeljenek vagy legalább avval enyhe fenyítésben részesüljenek és azonfölül még a haza hasznára óvatosan megtartassanak.

E végre szükséges, hogy nekik nemük, büntetteik és testalkatuk különbsége szerint különböző és sokféle munka adassék.

A nők a f.-házban kerti munkával, az intézet részére szükséges ruha készítésével foglalkozhatnak, mégis kívántos, hogy a f.-intézet helyén selyem-, gyapot- vagy gyapjuszövészlet legyen. Mindez a három dolog olyan természetű, hogy bizony szégyen, hogy azoknak Magyarországon híjával vagyunk.

A kormányzék gondoskodásával és kegyességével sikeresen oda lehetne vinni a dolgot, hogy legalább ott a hol fenyítő- és dolgozó-ház lesz fölállítva, egy szövőgyár is létesíttessék. Mert kétségtelen, hogy az ausztriai lakosok között is találkoznának, a kik fölszólíttatván és méltányos kedvezményekkel segítettvén ilyen szövőgyár létesítésére kedvet kapnának.

Ez esetben a f.-ház női munkáját a tulajdonosnak bérbe lehetne adni és ezen különböző szövészeti munkákon kívül selyemhernyó-tenyésztéssel és

más kapcsolatos munkák elvégzésével, harisnya-szövésével, pokrócz-készítéssel és más hasonlókkal állandóan és hasznosan foglalkoztathatók lennének.

A férfiaknak alkalmas munka lenne cserfák tenyésztése, átültetése és tisztogatása, a szövő műhelyekben és gyárakban a kerekek hajtása, a kereskedelmi terhek hordása és lerakása, hajók készítése és javítása, a part fönntartása és helyreállítása, hajóhidak szétbontása és összeállítása stb.

A fölügyelőről én felügyelőről.

Az intézet igazgatójának főként arra kell ügyelni, hogy azok a rabok, a kik súlyosabb büntettekért szigorúbb börtönre vannak ítélve, súlyosabb és lealázóbb munkára: mások pedig a kik inkább javítás mint bűnhődés okáért időznek e helyen, tisztességesebb munkára alkalmaztassanak.

Mindkétféle munkát olyan éberséggel és aggodó gonddal kellene vezetni, hogy ezen f.-intézetnek főként jövedelmet hajtson.

A miért úgy az intézet természete mint a munka pontossága és ezen kezelés jövedelme miatt okvetlen szükséges és nélkülözhetlen fölügyelőt' Zucht-Vater-t és fölügyelőnőt alkalmazni.

Kiváltképp szükséges, hogy a fölügyelő derék és tisztességes, minden női munkában, a fonás, szövés minden nemében, a szabóság mesterségében és a hímzésben s a mindennapi életben szükséges egyéb foglalkozásban tökéletesen jártas asszony legyen, hogy mindenik rabnót rátermettsége szerint foglalkoztatni és tanítani is, meg a munkára rászorítani tudja.

A szorgalom ösztönzésére és jövedelem bőségéről gondoskodandó, a nőfölügyelő mindenből a mi a rabnők készítményeiből árverés útján vagy más módon pénzzé tehető vagy a mi napi díj fejében befolyhat körül-belül egy hatod részt kell, hogy kapjon fizetésén fölül, jutalomdíj fejében.

A hasonlóképp derék, a számadáshoz és lélektanhoz értő fölügyelő üdvös munkát fog végezni, ha a jó erkölcsre való gondviselésen és fölügyeleten kiviil rajta lesz, hogy a raboknak nyereséges munkát szerezzen, őket büntet-teik súlyos voltának és testalkatuknak megfelelően beossza és az intézet hite-lének megőrzése végett a napi díjért dolgozó rabokat igen gyakran megnézze.

Ugyanazon fölügyelő azok számára, a kik a javulók szobájában laknak, magánosoktól csekélyebb munkadíjért (végzendő) írni való munkáról is gondoskodhat.

E tekintetből a fölügyelőnek is kellene a rabok munkájának jövedelméből és napi díjából valami részt juttatni.

Úgy a fölügyelőnek mint a fölügyelőnőnek lenne kötelessége gondoskodni, hogy a javulók azon könyveknek olvasása által, melyek ezen intézet

¹⁾ Magister moruni.

használatára fognak rendeltetni, a lelki műveltségben és a szelíd erkölcsben előmenetelt tegyenek.

A főlügyelő és főlügyelőnk kötelességéhez tartozik az is: jegyzéket vezetni, melybe az egyes rabok által a f.-házba magukkal hozott holmit hűségesen be kell jegyezni és a hazamenőnek visszaadni.

A halálos büntetben vétkes gonosztevők börtöneiről.

A halálos büntetben vétkes gonosztevők külön bejárattal ellátott külön udvarban, kietlenebb börtönökben lennének őrzendők, a melyekkel szigorúbb böjt és keservesebb munka járna együtt a dolog természeténél fogva. Ezért ezt a helyet a halálbüntetésért való vezeklésre rendeltetett börtönök névvel kellene megkülönböztetni.

Ezeket a halálbüntetésért vezeklő büntetéseket szomorúbb és gyászosabb ruházattal is kellene megkülönböztetni, azoknak azonban, a kik szigorúan javításra vannak ítélve, saját ruhájukat szabadna viselni mint eddig.

A halálbüntetésért vezeklő gonosztevőket továbbá sanyarúbb, ha mindjárt némi veszélylyel is járó munkára u. m. csatornák, utcák tisztítására, partok helyreállítása és fönntartására, folyamagyak ásására, gyárakban a hol viz nincs gépek hajtására, hajó vontatásnál való segédkezésre és más hasonló közmunkákra kellene alkalmazni.

Ezen munkákból befolyó minden jövedelem a tartási alapra fordítandó: a nélkül, hogy ezen büntetések számára egy napi garas a f.-házban eddig gyakorolt szokás szerint félre tétetnék.

Eltávozásuk alkalmából a nem nemeseknek, de csakis a teljesen vagyon-talanoknak úti-költség fejében hazamenetelre, a távolságnak megfelelő arányban segílyt szükséges adni.

Mivel az ország minden törvényhatóságának ezen intézet által a rabok és örök tartásának kevesbitésével megfelelő haszna van, ezen halálbüntetésért lakoló gonosztevők után, épségben tartásuk fejében az intézet évente legalább 5 frtot követelhetne.

5., Fölügyeleti jelentés 1818-ból.

A főlügyelővé 1818. február 24-én 5077. sz. a. kelt helyt, tanácsi rendelettel kinevezett Kárász Miklós alispánnak a f.-háznak február 5-én történt megvizsgálásáról szóló jelentése:

A ház irodájában a hiv. kezelés megállapított módszerét, a jó rendnek fönntartására és megőrzésére szükséges valamennyi protocollumot és naplót jól és pontosan vezetve és szerkesztve tapasztaltam.

Nem titkolhatom el úgy találtam, hogy a börtönökben a rabok tömege sokkal inkább zaboláztatik mintsem javíttatik, mert a gyujtogatokat a tolvajokkal, az útonállókat a gyilkosokkal, a szüleiket bántalmazókat a gyermekgyilkosokkal, a paráznákat a fortélyos csalikkal társulni láttam, a kiknek, noha élete nagyobb részben a legfőbb földi fejedelem kegyelméből hagyatván meg, a javítás jótéteményét szintén kellene, hogy élvezzék ————— a meg-rögzött és megátalkodott gonoszok szelleme a kisebb bűnökben vétkesek javítását azonban — — annál inkább megghiúsítja; mert jóllehet újabban legfelsőbb rendeletből¹ meghagyatott, hogy főbenjáró büntettes ne szállíttassák többé ebbe a házba, mindazonáltal újabb rendelet szerint Sopron megyéből egy minden fórumon halálra ítélt, kegyelemből azonban attól fölmentett rab, bizonyos Bayer Sámuel utaltatott be, az azt kegyesen helyettesítő 8 évi büntetésének kitöltése végett;

az intézet céljával és természetével nagyon ellenkezik, hogy az üres kaszamaták a dohány-gyári igazgatóságnak vannak használatra bérbe adva,

valamint, hogy a férfi rabok a házon kívül foglalkoztattnak s ennél fogva ezen nem ritkán a mértéktelen indulatnak és elhanyagolt nevelésnek áldozatai nemhogy a világiaktól elvonatnának és belső furdalás által a javulás ösvényére szoríttatnának, hanem az emberi társaságba elegyedve újabb és újabb bűnbe merülnek;

ezenkívül főügyelővel és főügyelőnővel a kiknek az intézet természeténél és a legfelsőbb megerősítéssel ellátott utasítás szabványainál fogva leginkább kellene abban fáradozni, hogy ezen a polg. társaságnak az ők gondviselésére és örökösére bízott száműzöttjei szüntelen való intéseikkel és korholásaikkal valamiképen megjavíttassanak — — a f.-ház jelenleg ellátva uincsen;

azonban minden lehető méltányosság, a mit csak a helyiség és egyéb körülmények megengednek, a rabokkal való bánásmódot illetőleg, szemmel tartatik, mert az asszonyok a férfiaktól külön udvarral el vannak választva és ezek vétkeik súlyossága és beszámíthatóságuk foka és többé vagy kevésbé reménytelen voltak szerint el vannak különítve, azonfölül a tisztaság sem a ruházatban, sem az ételekben — — hiányt nem árul el.

A nők kórházában egy nőt sem, a férfiakéban pedig két ugyancsak tisztán és kellően gondozott férfit találtam; a kiváltképen megzabolázandóknak való börtönök vagy lyukak³ üresek.

¹) az 1817. márczius 4-iki 6436. számú rendeletet érti.

²) tulajdonképen fenyítő-mester illetőleg mesternő, Zuchtvater, Zuchtmutter a magister és magistra correctionis. Lásd a 227-ik lapon az 1806-ból való utasítás 8. §-ál.

³) A fegyelmi zárkat érti ez alatt.

A gazdasági dolgokat és a pénztár állapotát, mivel a vizsgálatnak, természeténél fogva váratlanul kell, hogy megejtessék, jövelemről azonban az igazgató előre értesült, ezen okból nem vizsgáltam meg, közelebbről azonban ezen rám bízott tisztemben is el fogok járni. — — — — —

Egy szóval ezen vizsgálatom az igazgatót illetőleg egyebet mint dicséretre méltó igyekezetnek és az előszabott szigorúsággal összeegyeztethető emberiességek bizonyítékát nem szolgáltatva; midőn egyszersmind a vallás gyakorlásáról kérdezősködtem, az isteni tiszteletnek vége lévén,----- az igazgató jelentéséből megtudtam, hogy a legfelsőbb helyről elrendelt utasításnak ez iránt mindenképen eleget tesznek, a helvéthitű rabokat pedig a szomszédos Vásárhely városából meghívott lelki pásztor évente a húsvéti ünnepeken látja el. -----

Horgoson 1818. április 14-én.

Horgost Kárász Miklós
Csongrád megye alispánja.

6., A helyt. t. fölterjesztése 1821-ből ker. fenyítő- és dolgozó-házak létesítése és a szegedi f.-ház megszüntetése tárgyában.

A helyt. t. a Berzeviczy Pál tanácsos 1899-ből való javaslatát, a törv. hatóságoktól beérkezett véleményeket, más ide vonatkozó ügyiratokkal együtt 1821. január 5-én 23493 1820. sz. a. fölterjesztette az udvari kancelláriához 20 ívre terjedő jelentés kíséretében.'

Ebben a jelentésben előadván a kerületi fenyítő- és dolgozó-házak létesítése tervének megszülemlésétől, 1893-tól való történetét, kivonatosan ismereti a törv. hatóságoknak azon tervre vonatkozó véleményét és a félévi rablétszám- tabellákból kimutatja, hogy Magyarországon — Horvát- és Szlavonországot is beleértve — a törv. hatóságok börtöneiben az 1818. évből való félévi kimutatás szerint a férfi rabok létszáma 8900, a női rabok-é 1100 és így összesen 9100 volt. Ezek közt halálra ítélt rab 354 és félévnél hosszabb időre elítélt egyén 1505 létezett.

Rámutat a törv. hatóságok börtönei nagy részének egészségtelen és szűk voltára, a melyek — az elkülönítés bennök nem lévén lehetséges — gyakran a bűn iskoláivá válnak.

Javasolja, hogy a kik a legszörnyűbb büntettek u. m. gyilkosság, rablás, utonállás, szokásos tolvajság és fosztogatás elkövetése által a közbiztonság ellenségeinek tanúsították magukat, a köztörv. hatóságok, a főbenjáró hatalommal bíró uradalmak börtöneiben hagyassanak.

¹⁾ O. l. udv. kancz. 2779/1821.

Hogy a minden fórumon halálra ítélték büntetése ha nem életfogytig» legalább ideig tartó büntetéssel helyettesíttessék¹ és a büntettek a többi raboktól elkülönítsenek illetőleg a köztörv. hatóságok börtöneiből kivétetvén, külön őrizet alatt tartassanak és pedig ezek számára az Ő Felségének jogara alatt levő valamely kikötőben jelöltesék ki biztos hely, a hol a megszökés veszélye nélkül nehezebb, bűneikkel arányos munkával foglalkoztathatók lesznek, a mennyiben pedig a tengeri kikötőkben valamennyi számára nem lenne hely, a fönmaradók erődökbe lennének zárandók s ott katonai őrizet alatt vármunkára alkalmazandók.

A félévnel hosszabb idei büntetésre elítéltek számára való fenyegető-dolgozó-házak fölállítását a helyt, tanács az 1793. évi regnikoláris bizottság által javasolt számban hozza javaslatba, jelesen mindenik magyarországi kerületbe egyet, Horvát- és Szlavonország számára szintén egyet, összesen ötöt ajánl, hogy fölállítsák úgy létesítve, hogy a négy magyarországi intézet egyenként 400, összesen 1600 rab, a horvát- szlavonországi pedig 200 rab befogadására legyen elegendő.

Elhelyezni pedig olyan helyekre kellene ezeket a kerületi intézeteket, a melyek kedvező kereskedelmüknél fogva sokféle iparágban bővelkednek, de ezek közül takarékoságból olyakat kell kiválasztani, a melyek népesek és a melyekben közcélra alkalmas épületek léteznek vagy kevés költséggel létesíthetők.

Javaslatba hozatik e célra a Tiszántúli kerületben N.-Várad, Debreczen, Szeged; N.-Váradon az egykori Ferenczrendi zárda tágas telkével erre alkalmas volna;

a Tiszáninnen való kerületben Kassa, Eperjes és Eger; Kassán a volt jezsuita kollégium, a melyet nagy részben az akadémia használ;

a Dunáninnen kerületben Pozsony, Komárom, Vác és Szokolca; Szokolczán a tágas jezsuita kollégium, a mely iskolai célokra szolgál;

a Dunántúli kerület számára Buda, Székesfehérvár, Pécs és Győr, a melyek közül Buda és Győr előjegyzendők, mivel az előbbiben Mária Czell, ha a katonaságot ki lehet üríteni belőle, a szomszédos katonai gazdasági hivataltól való munkaszerzés miatt is alkalmasnak látszik, utóbbiban pedig egy egykori Ferenczrendi zárda létezik;

Horvát-Szlavonorsz.-ban Pozsega város javasoltatik, tekintettel az ott levő tágas (jezsuita) kollégiumi épületre.

Ezen fenyegető-dolgozó házak létesítéséhez és első berendezéséhez közpénzt a kir. kincstárból volna szükséges rendelni.

¹) rendszeren 2—8, legtöbbször 6 évi szabadságvesztés büntetésre változtatta a kir. kegyelem a halálbüntetést.

Egyéb tartási és fönntartási költségek fődöztetnének:

1., a rabtartási díjakkól, a melyeket a törv. hatóságok és főbenjáró hatalommal bíró uradalmak házi, illetőleg uradalmi pénztáraikból fizetnének,

2., a zálogházak által fizetendő segélyből, a mely czímen a pesti zálogház évenként 3000, a pozsonyi, pedig 1000 frttal járulna a célhoz;

3., a munkadíjakkól.

Végül a helyt. t. azon véleményének ad kifejezést, hogy ha kerületi fenyítő-dolgozó-házak állítatnak föl, egyfelől a szegedi f.-ház további fönntartásának szüksége megszűnik, másfelől pedig, hogy az céljának nem felel meg, az a gyakori szökésekből és a nem csekély kihágásokból és a jelenlegi tölügyelő Kárász alispán jelentéséből bebizonyúlván, azon f.-ház megszüntendő és a rabok abból a törv. hatóságokhoz minél előbb visszaküldendők.

Az udv. kancellária a helyt, tanácsnak a fönnebbi jelentésben foglalt javaslatait 1821. április 28-án a következő vélemény kíséretében terjesztette az uralkodó elé:¹

— — 1792. óta foly az ágitáció ezen f.-háznak céljának megfelelőbb városba való áthelyezése mellett, — — a mi úgy azért mert tapasztalatok, hogy a 'rabok gyakori kihágásai és szökései, de maguknak a ház elüljáróinak súlyos hivatali hanyagság rossz erkölcse, nyilvánvaló gonoszága, sőt a rabokkal való tényleges egy kézre játszás után (a miért a szolgálatból idővel többeket el kellett mozdítani) a jobb szervezés érdekében tett minden intézkedések és kiadott utasítások hatástalanok maradtak, valamint azon helynek egészségtelen, épületeinek szűk volta, azonkívül a rabok — — alkalmas elegendő munkával haszonnal való foglalkoztatásának nehézsége miatt is annál inkább multhatatlanul szükségesnek látszott, mivel annak fölügyelete az igazgató kir. kormányshéktől való távolsága miatt fölötte nehéz. — —

— — Hogy ezen szegedi f.-ház szervezése azóta milyen kévéssé haladt előre, tanúsítják a legújabb példák, melyek részint az említett bünyenyítő pörből, részint a helyt, t.-nak alázattal mellékelt jelentéseiből kitűnnek, a honnan bebizonyúl, hogy ez a ház nem fenyítő-ház, hanem vendégeskedő-lakmározó- és erkölcsrontó helyt, a melyet annyi sikertelen kísérlet után céljával megegyező rendbe szedni többé nem lehet.

Es ezért ezen legengedelmesebb kancellária semmiképen sem tétovázik a kir. helyt, t.-nak ezen Szegeden létező intézet legott való megszüntetésére és az abban levő raboknak, a kiknek száma — — csak 26 főből áll s egyébként is napról-napra apad (mert egy törv. hatóság sem akarja már büntette-seit oda küldeni) a hova valók azon törv. hatóságokhoz leendő visszaküldé-

¹) O. 1. udv. kancz. 8444, 1821.

sére vonatkozó véleményét — — aláírni, annál inkább, mivel -----az épületek helyreállítására 13808 frt lenne szükséges, azon intézet pénztára pedig a napi szükségletekről való gondoskodásra sem képes és úgy ezen tekintélyes összeget, valamint a többi kiadást és azon segítyt, melynek ezen intézet részére való adására a zálogház rendeltetésénél fogva köteles, meg lehetne takarítani s annak idejében jobb volna azt egy vagy több új fenyítő-házra fordítani.

Erre az előterjesztésre az uralkodó 1821. július 4-én rávezettette határozatát, a mely így szól:

A szegedi f.-intézet azonnal való megszüntetésére vonatkozó javaslatnak még most helye nem lévén, a helyt, t.-nak, mivel az ezen intézetben ismételtén fölfödözött súlyos visszaéléseknek köteles igazgatással és fölügyelettel idejében elejét kellett volna vennie, nemtetszésem értésére adása mellett megrendelendő, hogy ezen intézet szüntelen való fölügyeletének tisztét, ha az ahhoz megkb'ántató minden tulajdonsággal bír, állandó biztosi minőségben ruházza Csongrád megye első alispánjára azon kötelezettséggel, hogy az intézet minden fogyatkozásait is bárhonnan eredő és bárkinek tulajdonítandó rendtelenségeit tüzetesen vizsgálja meg, a tisztviselők házi utasítását adassa magának elé, abból azokat a melyeket akár megváltoztatandóknak akár módosítandóknak vél, pontonként terjeszse elő, a raboknak avégett szükséges elkülönítéséről, hogy a javulásra képes egyéneknek a megrögzött gonosztevők által való elcsábítására minden alkalom megelőztessék, hathatósan gondoskodjék, ezen ház tisztviselőinek és szegődvényeseinek tulajdonságairól, képességéről, eljárási módjáról és arról, hogy azok kötelességeiket mennyiben hanyagolták el avagy egy vagy más hibába (mennyiben) estek vagy esnek kellő tudomást szerezvén, véleményét lelkiismeretesen adja elő, a helyi igazgatás és fölügyelet tekintetében fönnforgó és tapasztalendő visszaéléseket és fogyatkozásokat azonnal szüntesse meg, az igazgatásra és kezelésre nézve előszabandó eljárási rendszabályt illetőleg, hogy azt pontosan megtartják-e és hogy az intézet egyes alkalmazottjai szolgálatukat rendesen teljesítik-e időnként váratlanul vizsgálja meg és úgy azokról a mit intézkedett, valamint egyéb segítségről a mihez felsőbb jóváhagyás kívántatik vagy szükséges, jobb szervezés céljára szolgálólag szerkesztendő, minden oldalról kimerítő jelentést tegyen, melyet a helyt. t. útján azonnal beadván, a kancellária köteles lesz véleményének hozzácsatolásával nekem előterjeszteni.

-----Egyébként az országban létesítendő kerületi fenyítő-dolgozó-házakra nézve várom a további javaslatot. — —

Bécsben 1821. július 4-én.

Ferencz s. k.

7., Az udv. kancellária 1823-ból való előterjesztése a kir. fenyítő-dolg.-házak ügyében

1823. febr. 8-án az udv. kancz. újabbi előterjesztést tett¹ a kér. fenyítő-dolgozó-házak létesítése érdekében megismételvén a 6. alatt kivonatossan ismeretett helyt, tanácsi javaslatban foglaltakat és azt indítványozván, hogy addig is, míg költség lesz több olyan intézet alapítására, talán csak egy lenne létesítendő és pedig a Dunáninnen kerültben, N. Szombatban. A szegedi jelenlegi f.-ház szolgáljon jövőre súlyos börtönül, a hol hosszú időre, esetleg életfogytiglan elítéltek töltsék a kaszamatákban büntetésüket.

Az uralkodó erre az előterjesztésre 1825. július 19-én azt válaszolta, hogy a javaslatnak a kir. fenyítő-dolg.-házakra vonatkozó része egyelőre tudomásul vétetik és hogy a karoknak és rendeknek e tárgyban való további javaslatával várni kell a büntető kódex orsz.-gyűlési tárgyalásáig.² A szegedi f.-intézet megszüntetésének, míg az mással nem helyettesíthetetik — helye nem lévén, addig ezen intézet épületeinek súlyosabb büntettekért elítéltek bűnösök elzárására való használata nem engedhető meg.

8., A helyt, tanács főterjesztése 1824-ben a f.-ház megszüntetése iránt.

1824. márczius 16-án a helyt. t. 5972 sz. a. fölterjesztést tett⁵ az udv. kancelláriához, a Kárász Miklós főügyelő véleményes jelentése alapján javaslatba hozván, hogy — miután a szegedi f.-ház saját falain belül való munka elvégzésére a raboknak tért nem nyújt, a külső munka pedig, a mi a nőraboknak nem is való, mindenféle kihágásokra és visszaélésekre szolgáltat alkalmat, miután továbbá a f.-ház minden pénzalap nélkül szűkölködvén, kaszamatáit a dohányhivatalnak illetőleg kereskedőknek bérbeadja és így a munkásoknak és másoknak az intézet napról-napra tárva-nyitva lévén a fegyelem megzavartatik és az idegenekkel való veszélyes összebarátkozásokra nyujtatik tér és miután az erőtlen s jobbára iszákos rokkant katonák a rabok őrzésére nem alkalmasak s mindezeknél fogva ezen f.-ház czéljának egyáltalában nem felel meg, annak további fönntartása a rabok csekély számánál fogva sem kívánatos és teljességgel nem ajánlható, hogy a rabokénál csaknem nagyobb számú személyzet olyan sok költséggel tartassék: — a szegedi f.-ház az 1821. január 5-én és márczius 10-én tett javaslatokhoz képest megszüntettessék és rabjai az illető törv. hatóságokhoz hazaküldessenek addig is, míg a kerületi fenyítő- és dolgozó-házak föllállítása iránt a legfelsőbb rendelkezés megtétetik.

¹) O. l. udv. kancz 10022 1825.

²) Ilyen ker. feny.- és dolg.-házak nem létesültek később sem. Lásd Pulszky-Taufer: A börtönügy múltja sztb. Pest. Emich. 1867. 60.

³) O. l. 5972/1824.

XIX.

A FENYÍTŐ-HÁZ FÖLOSZLATÁSA.

A rabok létszáma, a mint a VII-ik fejezetben láttuk 1811-ben érte el tetőpontját a 96-ot, azóta pedig folyton apadt, 1820-ban 24-re, 1829-ben 4-re, 1831-ben pedig 2-re szállván le.

A létszám hanyatlásának oka a f.-ház igazgatójának 1827. márczius 31-én kelt jelentése szerint a rabtartási díj magasságában keresendő, (akkor 40 kr., előzőleg 1 frt volt napjára). Azt írja az igazgató, hogy: „remélni lehet, hogy ha a tart. díj leszállítatik, akkor többet küldenek ide, mert a törv. hatóságok most olcsóbban látják el rabjaikat, sem adminisztrációra, sem őrzésre, sem az élelmezésen kívül más költségre nem lévén kiadásuk s ezen fölül a rabok munkáját is használhatják.“ A rabok oda küldése ugyanis a törv. hatóságoktól függött, mivel mindig az ítéletben mondatott ki, hogy az illető büntetett „a szegedi f.-házban elszenvedendő ennyi és ennyi ideig tartó büntetésre ítéltetik“ és csak a beutalást eszközölte a helyt. t. az ítélet alapján, a törv. hatóság kérésére.

A tart. díj lejjebb szállítása nem történt meg, mivel a f.-ház így is mindig anyagi zavarokkal küzdött. Így hát napról-napra fogyott a létszám, az örök számát is apasztották, 19-ről lassanként 7-re szállítván azt le, inig 1831-ben, mikor már mindössze csak 2 rab volt a f.-házban: elhatároztatott, hogy a Magyarországra deportálandó olasz foglyokból 200 a f.-házban helyeztessék el, annak helyiségei e célra kiürítettvén.

Az erre vonatkozó első intézkedés 1831. június havában tétetett meg, július 26-án pedig elrendeltetett, hogy a f.-házban levő 2 rabot büntetése hátralevő részének törv. hatósági börtönben leendő kitöltése végett az illető törv. hatóságokhoz szállítsák vissza. A mi szept. 20-án meg is történt. A rabok őrzésére kirendelve volt rokkant katonák bevonása iránt a főhadparancsnokság októb. 25-én megkerestetett.

Az olasz foglyok behozatala az országban abban az évben uralkodó kolera miatt elhalasztatott ugyan, de a helyt. t. azért nov. 29-én akként intézkedett, hogy az igazgató, a lelkész és orvos tiszteletdíját azonnal szüntesse meg s az élelmezőnőt és kulcsárt legott bocsássa el és a szerelvényeket és házi eszközöket árverés útján adja el.

A rokkant katonákat tehát bevonták, a lelkész és orvos tiszteletdíját deczemb. hó végével megszüntették s a f.-ház szerelvényeit a rákövetkező évi január hó 19-én a f.-ház főlügyelője által kiküldött biztos jelenlétében megtartott árverésen 777 frt 5 krért eladták, a szent edények és templomi szerelvények kivételével. Ezek, valamint az intézet helyiségei 1832. július 27-

én az aradi cs. kir. kerületi várparancsnokságnak adattak át bizottságilag, leltár mellett.

Az utolsó számadást Valkovszky igazgató és Pállya ellenőr október 31-én írták alá.

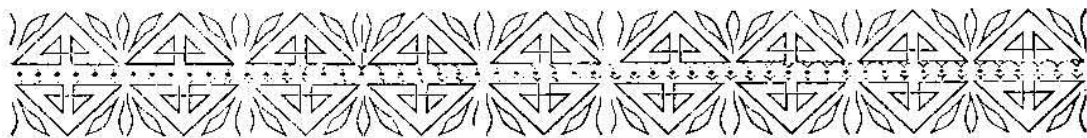
Az igazgatóra és ellenőrré nézve az udv. kancz. 1833. márczius 28-án kelt rendeletével úgy intézkedett, hogy e két tisztviselőnek aktivitásuk megszűnte napjától számítandólag egy évig addigi fizetésük, azután pedig — ha más intézkedés nem tétetik — előbbinek fizetése¹ $\frac{2}{3}$ része azaz 400 frt, utóbbinak fele része 200 frt fizetessék a pesti zálogház által nyugdíj czímen.

Kérésükre azonban az udv. kancellária 1835. január 7-én kelt leirátával engedélyezte, hogy 16 illetőleg 10 ölnyi évi tüzi-failletményüknek 5 váltó frtnyi átlagos árban számított értéke nyugdíjukhoz hozzászámíttassék. Az igazgató nyugdíja evvel 453 frt 20 kr-ra, az ellenőré pedig 225 írtra emeltetett.

*) Fizetésükhöz 100%-nyi pótlékuk is hozzászámíttatott a nyugdíj kiszabásánál.

NEGYEDIK RÉSZ

HAJÓVONTATÁS ÉS CSATORNAÁSZÁS

I. HAJÓVONTATÁS.

„Le-írása.

Azon Nehéz büntetésnek, melly a Hajó-húzásra Sentenziáztattakra háromlik, és az ő Felsege 12-dik Mártii ezen folyó 1787 esztendőbe költ kegyelmes rendelése szerint közönséggé tétetik.’

¹⁾ Ezt a „leírást“ a Hazánk és Külföld 1669-ik évfolyamából vettük, a hol a 493-ik lapon a következő közlemény jelent meg erről:

„Egyik erdélyi t. munkatársunk, Székely Ádám úr, egy 1787-ből eredt, érdekes magyar kis nyomtatványt küldött be szerkesztőségünkhöz, melynek élére félhüvelyknyi nagyságú jelekben 5150 van nyomtatva, valószínűleg az erdélyi kormányzék ügyiratainak folyó száma. E magyar nyomtatvány azt magyarázza meg, hogy miből áll — a hajóhúzás büntetése. -----

Önkénytelenül merül fel azon kérdés is, hogy mi lehetett célja ezen büntetés mi-volta hivatalos közzétételének? Azt hiszszük, egyedül az elrettentés, hogy a honpolgárok megismerkedvén a büntetés iszonyatosságával, visszariasztassanak azon dolgoktól, miket az azonkori „igazságszolgáltatás“ ily büntetésekkel sújtott.“

Ezen barbár bűnletésmód közhírré tételének főczélja csakugyan az elrettentés volt. Leírták és kihirdették, hogy annak borzalmaival a nép megismerkedjék. De a törvényhatóságoknak is szólt a kihirdetés, mert ezek sem voltak afelől kellően tájékozva. Így fordúlhatott elő olyan eset, hogy egy 18 éves s ennél fogva remélhetőleg javítható ifjút szalonna- és ruhalopásért ép úgy elítéltek 3 évi hajóvontatásra, mint más 31 éves javíthatlan gyilkost. A hajóvontatással járó szenvedések „igaz leírását“ tehát 1787. márczius 27-én kelt 12361. sz. a. kelt körrendelettel megküldte az udvari kancellária valamennyi törvényhatóságnak és a fiumei kormányzéknek, a minthogy május 12-én az örökös tartományokban is közzétették azt.

Dr. Maasburg M. Frigyes: Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. Bécs. 1893. Manz. 15. 71. és 72.

Ez az intézkedés Gróf Györynek a győri kér. kir. biztosnak a javaslatára történt. A ki azt jelentette a kancelláriának, hogy a pórnépnek alig van némi fogalma a hajó-

Az Hajó-húzásra ítéltetett Rabok büntetésének súlyos voltát nem képzelheti senki, hanem a ki azon rabokat látta, vagy azok sanyarú állapotjának leírását másoktól halhatta; ugyanis, hogy csak ezen állapotok említették: az Hajó-húzásra ítéltetett Rabok, minekutánna el-sanyargatva, és az éhségtől el-kémszeredve által adattatnak, az Hajókhoz egymás rendiben öszve lántzotattván, Tóókon, s folyó vizeken keresztül, hol övig, hol hunyallig, hol torkig érő vízben gázolni, és egyszersmind az Hajót — is húzni kéntelenítettnek; ha kik közülök annyira el-alélnak, és gyengülnek, hogy meghallyanak, az olyanok az lántzból ki-vétetvén vagy egy gödörbe bevettetnek, s temettetnek, vagy pedig addig, míg valami Törvény-fa, vagy büntetésre rendelt valamely helyhez juthatnak, az Hajóba vitetnek, és ott letétetnek; az nap estvig vizekben gazoltt, és egészen által ázott Rabok estve ugyanazon vizes köntösökben az földre fektetettnek, és letzövekeltetnek; minekutánna pedig éjszakán által a képpen meg-száradoztak, reggel újra az Hajó-húzáshoz fogni kéntelenítettnek, az honnét következik osztán, hogy az Hajó-húzásra ítéltettek közül kevesen vagynak, kik egy néhány esztendőig ezen büntetésnek terhét ki-állhassák, hanem többnyire kevés idő alatt el-halálnak, mint a múlt esztendőben-is történt, hogy 46 Rabok közül, kik Octobernek 14-dik Napján az Hajók húzására által adattak, a Péter-Váradig lótt érkezésekig, Négyen betegen Szegeden el-hagyattak, húszon az úton Péter-Váradig el-haláloztak, és huszonkettőn igen erőtlenedve érkezettek Péter-Váradra azon Holnapnak 26-dik napján.“

Eddig a Hazánk és Külföldből vett leírása a hajóvontatással való büntetésnek II. József császár idejéből. Ezen büntetés intézményét azonban nem József császár léptette életbe. Már 1777-ben, a Mária Terézia idejében, a kínvallatás eltörlése után honosították azt meg, mint a szabadságvesztés-büntetésnek súlyosbitásául szolgáló közmunka legsúlyosabb nemet.' II. József aztán ezt az intézményt tovább fejlesztette és szervezte. Tette pedig azt két okból.

Egyik ok az volt, hogy börtönök elégtelensége miatt már a Mária Terézia uralkodása alatt hova-tovább mind több közmunkára ítélt rabot küldtek a katonai erősségekbe, kivált a határszélen levő magyarországi várakba, tekintet nélkül a távolság miatt fölmerülő tetemes költségekre és a szállítással járó nehézségekre. Végre az udv. hadi tanács az ilyen polgári büntetteseknek a büntetés végrehajtása végett való átvételét határozottan megtagadta abból az

vontatás nehéz voltáról, azt közönséges hajóvontatás munkájának képzei. Gonosztevők, a kiket arra több évre ítélnak, nem is fölebbeznek az ítélet enyhítéséért. A kancelláriának a Gróf György javaslata értelmében 1787. február 26-án tett fölterjesztésére azt írta rá a császár, hogy: „Helybenhagyom a kancz. javaslatát és általános szabályul kell elfogadni, hogy hajóvontatásra csak olyan gonosztevők ítélandók, a kik előbb életüket eljátszották.“

O. 1. udv. kancz. 2763/1787.

¹⁾ Dr. Pauler Tivadar: Büntelőjogtan. Pfeiffer Férd. 1864. 107. II. Lipót 1790-ben szüntette meg, a hajóvontatásra ítélteteket a hatóságok börtöneibe visszaszállíttatván.

Lásd ugyanott.

indokból, hogy befogadásukra, az akkor még épülő félben levő erősségekben nincs hely, de őrzésük is nehézségbe ütközik, meg a tartási költségeiknek megfelelő foglalkoztatásukra sincs alkalom. 1766-ban aug. 1-én kimondta ugyan az udv. kancellária, hogy a polgári foglyokat el kell fogadni, míg az udv. hadi tanács valami más kiegészítő módot fog kieszelni, de addig is megszorította a szállítást. Ez a függőben maradt és csak elodázott kérdés a II. József uralkodásának elején is megoldásra várt még.¹

A másik ok a következő volt:

József császár 1783-ban ismét beutazván Magyarországot tapasztalta a végvidékeken, hogy az élelmi szerek és egyéb cikkek nevezetesen a réz, vas és só szállítása a Dunán és mellékfolyóin milyen nehézséggel jár² és hogy a vizen fölfelé egyáltalában csak különösen arra fölfogadott munkások segítségével lehetséges az, a kik a hajó elé fogva erős kötél segítségével húzzák azt tovább a partról. A hajózás Zimonytól fölfelé a Száván és a Kulpán, továbbá a Dunán és a Tiszán, nem kevésbé Aradnak és Erdélyben a Maroson tényleg nagyon nehéz volt s az a bánági és károlyvárosi végvidékek katonai szükségletének fődözésére valamint a kereskedelem érdekében évenként való szállítások alkalmával részben csupán a vontatás által volt keresztül vihető.

A császár tehát elhatározta, hogy a hajók vontatására rabok alkalmazandók és 1783. aug. 17-én elrendelte, hogy évégett Zimonyban, Szegeden, Bródon, Gradiskán és Sziszekén 50- 50 rab számára tömlőczőkről kell gondoskodni, „a melyek ezen gonosztevőknek való, épen olyan súlyos mint biztos, jelesen földalatt levő és csak szelelő lyukakkal ellátott börtönök legyenek“.

A hajóvontató rabok őrzésével a határőrvidéki ezredek bíztak meg és mivel ez a határőri szolgálathoz nem tartozott, a császár megengedte, hogy a

1) Maasburg idézett műve 8.

2) A rézszállítást provinciális hajómesterek és vállalkozók eszközölték. A sót Szegedtől Zimonyig vitorlás hajókkal szállították, Zimonyon, Bródon és Gradiskán át lovakkal húzták. A réz szállítására Zimonytól Komáromig szintén vontató lovakat használtak.

O. 1. udv. kancz. 7159/1785.

3) 1785-ben a pétervárad-i kaszamatákban 100, Bródon és Gradiskán 50—50, Zimonyban és Mitroviczán szintén ugyanannyi, Sziszekén 103 és Szegeden 123, összesen 523 rab számára volt férő hely.

Lásd ugyanott a 69. és a 105. jegyzetet.

A Szegedre küldött rabok föladata az volt, hogy a hajókat a Maroson fölfelé vontassák és a mikor ott nincs dolog, akkor Szegeden a legnehezebb munkát végezzék. O. 1. 12710/1787.

A hajóvontató rabok létszáma Szegeden 1787. deczemb. 29-én 15 volt.

A szegedi várban az 1785. július 25-én kelt udv. kancz. rendelet szerint 150 férő hely volt.

O. 1. udv. kancz. 9595/1785.

kirendelt kíséretből minden ember napjára 6 kr. díjban részesíttessék. A kísé-
rők száma úgy volt meghatározva, hogy ha a rabok csapatja

	5 főből áll, akkor	1 szabados és 2 közlegény, ha
10	„ „ „	1 káplár, 1 szabados és 5 közlegény, ha
15	„ „ „	1 „ 1 „ 8 „ ha
20	„ „ „	1 őrmester, 1 káplár, 1 szabados és 10 köz- legény, ha
25	„ „ „	1 őrmester, 1 káplár, 1 szabados és 12 köz- legény, ha pedig
30	„ „ „	1 tiszt, 1 őrmester, 1 káplár, 1 szabados és 16 közlegény képezze a kíséretet. ¹⁾

Az első szállítmányt, a mely 100 rabból állott 1784. május havában in-
dították el Bécsből Magyarországra.

Ezt megelőzőleg a császár 1784. április 3-án a következő legfelsőbb
kéziratot²⁾ intézte a magy. udv. kanczellária vezetőjéhez:
„Kedves Gróf Eszterházy! Mivel elhatároztam, hogy a nagy büntettekért
több évre nehéz munkára elitét gonosztevőket innen Magyarországra a
folyókhoz küldjem, hogy ottan hajóvontatásra alkalmaztassanak; Ennélfogva
az udv. hadi tanácscsal és Magdeburg ezredessel egyetértőleg intézkedjék,
hogy a hol az szükséges, a folyók mellett levő vontató utak helyreálltassanak,
és a vízen való sószállítás ezen rabok által kitűnően végeztessék.
Az ilyen rabra, ha szökésre alkalmat találna, kettős fogdíjt tűztem ki, a
mit az országban ki kell hirdetni, a fejüket gyakran meg kell nyírni, hogy
annál könnyebben fölismerhetők legyenek. Őrzésükről és ellátásukról a katonaság
fog akképen gondoskodni, hogy a rab napi élelmezését az a büntető törvényszék
vagy megye kell hogy meghatározandó részletekben fizesse, a mely-
től őt átveszik.“

Ezen utolsó passzus magyarázatául szolgál az udv. hadi tanácsnak az
udv. kancz.-hoz 1784. szept. 23-án intézett jegyzéke,³⁾ mely szerint Ő Felsé-
gének határozata, hogy a katonaság mindabba a mi a nehéz munkára ítélt
gonosztevőket illeti, ne gyakoroljon befolyást s annál kevésbé foglalkozzék
velük és csak is azokra nézve vegye magára a gondoskodást, a kik hajóvon-
tatásra vannak rendelve, ennélfogva a szállítás és az alatt míg az emberek
munkanélkül vannak az illető bűnügyi és f.-házi alap kell, hogy viselje a
költségeket, ellenben a míg az elítéltek katonai vízi szállításkor alkalmaztat-
nak hajóhúzásra — — innen kell, hogy eltartassanak.

Kezdetben, 1784-ben csak az volt utasításul adva az alsó-ausztriai főlebb-
viteli bíróságnak, hogy Magyarországra olyan büntetteseket kell küldeni, a

1) Ugyanazon mű 11 és 67

2) O. 1. Udv kancz. 3410/1784

3) O. 1. Udv kancz. 10990/1784

kik súlyos bűntényért ítéltettek el vagy különös gonoszlelkületet tanúsítanak és a kiknek büntetési ideje az erre alkalmasak közül a leghosszabb. 1786. márczius 22-én kelt leiratával azonban elrendelte a császár, hogy 27 megbélyegzett és életfogytig tartó börtönre ítélt gonosztevőt küldjenek Magyarországra, a kik „életüket különben is eljátszották és a kiknek kímélésre nincs igényük¹.“

Az életfogytig tartó börtönre ítélteknek hajóvontatásra alkalmazását nem-sokára azután rendszeressé tette abból az alkalomból, hogy a halálbüntetést eltörölte. 1786. október 30-án kelt leirata erre nézve ekképen intézkedik:

„Mivel a halálbüntetésnek koránt sincs meg az a hatása, melyet a tartós és nehéz munka előidézni szokott, minthogy amaz gyorsan elmúlik és csakhamar feledésbe megy, ez azonban örökké a szeme előtt lebeg mindenkinek, ennél fogva azok a gonosztevők, a kikre jövőben halálbüntetést szabnak ki, ha különben a büntett rendkívül való nagysága miatt a büntetés enyhítésére nem lenne semmi indító ok, előzetes megbélyegzés után, pálczacsapással fenýíttessenek meg és azután a büntett mértékéhez képest, életfogytiglan hajóvontatásra vagy a szegedi fenyítő-házban való örökös lelánczolásra ítéltessenek².“

A bűnfenyítő eljárás szabályozására 1788. június 17-én kiadott utasítás 188. §-a elrendelte, hogy a férfi rabok, a kik gyilkosság, rablás vagy gyújtás miatt súlyos börtönre és közmunkára bármennyi időre vagy más bűntényért tartós³ időre ítéltettek, hajóvontatás végett Magyarországra küldendők. Mely rendelkezés a hajóvontatással való büntetés eltörléséig mérvadó maradt⁴.

Ausztriában a bíróságoknak nem volt joguk a hajóvontatással való büntetést ítéletileg kimondani, hanem ez iránt csak javaslatot tenni és pedig fölhívásra. Rendesen az év végén kérték be a főlebbviteli bíróságoktól a javaslatokat, melyeket elébb az udv. kancellária, azután az államtanács tárgyalt. A végérvényes elhatározás minden esetben a császárnak volt fönntartva, a ki a javaslatokat nagyon szigorúan megvizsgálta és gyakran azoktól eltérően határozott-

Magyarországon azonban egyszerűbb volt az eljárás. Itt a bíróság kimondta ezt a büntetést és végrehajtása érdekében megtette a szükséges intézkedést⁵.

¹) Maasburg idézett művének 12. lapja.

²) *Introductio in opus collectionis normaium constitorum, quae regnante aug. imperatore et rege apóst. Josepho II. pro regno Hungáriáé et ei adnexis provinciis, magno item principatu Transsilvaniae condita sunt. Autore Josepho Keresztury de Szinerszek, agent, aul. Viennae, typis Josephi nobilis de Kurzbeck, Caes. Reg. Aug. Typogr. et Bibliopolae. 1788. II. rész 88.*

³) 8—15 évre. Lásd a József császár büntető törv.-könyve I. részének 22 §-át.

⁴) Maasburg műve: 13. Dr. Leitmaier Viktor: *Österreichische Gefängnisskunde*. Bécs. 1890. Ud. és állami nyomda. 156.

⁵) Maasburg: 14. és 69.

A hajóvontatásra szánt rabokat az osztrák tartományokból elébb összegyűjtötték Becsbe és Grácba s onnan szállították azután tovább. Galicziából azonban közvetlenül küldték őket rendeltetésük helyére. A végtartományokból a távolság és a szállítási nehézségek miatt nem küldtek hajóvontatókat Magyarországra.

Hogy milyen elbánásban részesültek ezek a szerencsétlenek? láttuk e cikk elején. A császár 1785. márczius 28-án kelt leiratában ismételt megparancsolta, hogy csak is a lehető legszükségesebbekkel lássák el őket és hogy keményen bánjanak velük, mert kifejezett intencziója az volt, hogy ez a büntetés, elrettentő hatású legyen. Mivel azonban annak végrehajtása távol eső, kevésbé látogatott vidéken történt: azért rendelte el, hogy azt leírják és közhírré tegyék¹.

A „kemény bánás módnak“, a túlfeszített munkának, az időjárás viszonyosságainak, a silány táplálásnak és az állomáshelyeken az egészségtelen kaszamatákban való tartózkodásnak a hatása a rendkívül gyakori halálozásokban mutatkozott. Elhalt ugyanis 6 év alatt 1100 rabból 721, tehát közel $\frac{2}{3}$ -ad rész. Két évnél tovább kevesen húzták ki. Az 1784. május 17-én Péterváradra érkezett 100 rab közül 1785. márcziusban halottnak mutattak ki 37-et. 1786-ban két hónap alatt — nov. és decz.-ben — meghalt 75 rab, ezekből egy napon halt meg 38%

Az igazság érdekében kötelességünk megemlíteni, hogy a hatóságok, a magas állású tisztviselők, a melyeknek s a kiknek véleményét a császár megkérdezte: egy vagy más okból mind ellene voltak annak, hogy a hajóvontatásra rabok alkalmaztassanak. A főhajóhivatal³ vezetője ajánlatosabbnak vélte, hogy a közmunkára ítélt gonosztevőket az erdélyi sóbányákban, Vízaknán, Deésen, Tordán, Kolozson és Dobokán foglalkoztassák, mivel sóvágókat nehezen lehet kapni és a földműveléstől sok erő vonatik el. Aggodalmi voltak aziránt, hogy a folyamhajózással ismeretlen és vasra vert rabokkal vontassák a hajókat. Az udv. hadi tanács osztotta a főhajóhiv. aggodalmait és elfogadta javaslatát a sóbányákat illetőleg. Az erdélyi udv. kancellária és az államtanács is magáévá tette azt.⁴

A császár azonban szokása szerint tántoríthatatlanul ragaszkodott elhatározásához és 1783-ban megtette az intézkedéseket tervének könyörtelen módon való megvalósítására.

Azután is következetesen elutasította a túlszigor enyhítése érdekében tett javaslatokat, 1787. márczius 2-án kelt leiratában azt állítván, hogy nem a

1) Maasburg: 14. és 15.

2) Maasburg: 16.

Az oszt. tart.-ból hajóvontatásra beszállítottak 1784—1789. években 1173 rabot. Ebből elhalt 1784—1790-ig 721. Ez több mint 61%· Maasburg: 63.

4) Ez katonai hivatal volt és az udv. haditanács alatt állott.

4) Maasburg 10. és 11.

bánásmód vagy a nehéz munka következtében pusztul el annyi hajóvontató rab, hanem az éghajlat az oka annak, a mely váltólázt idéz elő s a miben nemcsak az idegen rabok, de a lakosok is szenvednek. Sőt ugyanazon évi július hó 5-én kelt leiratában megparancsolta, hogy a súlyos börtönre ítéltet hajóvontatásra el kell küldeni Magyarországra „akár alkalmasak azok arra egészségi állapotuknál fogva akár nem, mert utóbbi esetben az ott levő kaszamatákban fognak maradni.”¹

Július 21-éről keltezett leiratában azt hozza föl intézkedése mellett, hogy ez a munka, melyet az előtt szabad emberek is végeztek fizetésért: egymagában nem igen nehéz. Ismét hangsúlyozta, hogy a rabok között mutatkozó szokatlan nagy halálozást a helyi lázbetegségek okozzák. A melyeknek megszüntetésére vagy enyhítésére azonban semmi sem történt.²

Szóval: ennek a zseniális uralkodónak ezen intézkedéséből is hiányzott a bölcsesség. Mert a bölcsesség: az ész és szív teljes összhangja. Már pedig mikor ezt az eszmét elméjének retortáin át leszűrte, annak kegyetlensége enyhítésére szívéből a szeretetnek egyetlen csöppjét sem vegyítette hozzá.

II. Leopold mihelyt trónra lépett, megszüntette az örökös tartományokból való további rabszállítást. És az 1790. április 29-én, illetőleg a május 10-én kiadott udv. kanczell. leirattal pedig elrendelte, hogy a hajóvontatásra ítélt rabok, a büntetés ezen neme alól fölmentetvén, azon törv.-hatóságoknak, a melyek őket erre ítélték és elszállították — visszaadassanak, büntetési idejük kitöltése végett.³ Az ausztriai rabokat katonai kísérettel Bécsbe szállították. A hajóvontatás büntetését II. Leopold az ugyancsak 1790. évi július hó 19-én kelt udv. rendelettel egészen eltörölte.⁴

¹) Maasburg: 17.

1788. június 6-án kelt leirata szerint azonban a legfelső igazs.-ügyi kormányzék úgy intézkedett természetesen a császár parancsára és bizonyára csak is takarékos-ságból — hogy az olyan rabok, a kik testi állapotuknál fogva hajóvontatásra alkalmatlanoknak találtak: jövőre ne szállíttassanak Magyarországra.

O. I. 25915/1788.

²) Maasburg 18. és 19.

³) O. I. udv. kancz. 5695. és 6149,1793.

⁴) O. I. 15337. és 15816/1790.

Maasburg: 20.

Az ausztriai hajóvontató rabok száma — ezen büntetési nem eltörlésekor — Maasburg szerint a 200-at meghaladta.

A nagy.-országi főhadparancsnokság által a helyt, t.-hoz 1793. május 22-én intézett átirathoz egy kimutatás van mellékelve a „magy. bünyenyítő törvényszékek által hajóvontatásra ítélt és a polit. hatóságoknak átadandó büntettesekről“ — a melyekből azonban a szegeci vontató állomáshoz tartozó rabok hiányoznak.

Ez a kimutatás 33 magyarországi és 5 erdélyi rabról szól.

Elítélte volt őket a

pestmegyei
 heves „
 arad „
 veszprémmegyei
 temes „
 sáros „
 nyitra „
 borsód „, törvényszék
 Komárom—Győr egyesített megyék törv.-széke
 a pestmegyei al-törv.-szék
 a szigeti
 a veszprémmegyei al-törv.-szék
 a sz. fehérvári „ „
 a krassómezei törv.-szék
 a verőczei ispánsági törv.-szék
 a szörémmegyei „ „
 a baranyai ispánsági „ „
 a zombori büntető „ „
 Erdélyből:
 a dévai orsz. törv.-szék
 a m. vásárhelyi „ „
 a n. kikindai (téves, valószínűleg a n. küküllői) törv.-szék

El volt ítélve köztilok:

4 egyén lopásért 1, 3, 5 és 25 évre
 1 „ ismételt lopásért 5 évre
 1 „ ismételt lopás és gyilkosságért 6 évre
 1 „ ismételt lopás és szökésért 5 évre
 1 „ nyilván. lopásért 15 évre
 2 „ lopás, nyilván. erőszak, lázadás és zendülésért 5—5 évre
 1 „ ökrök és lovak ellopásáért 3 évre
 1 „ szökésselsegítés és lopásért 10 évre
 1 „ szökevények és tolvajok bűnpártolásáért 10 évre
 10 „ rablásért 3, 6, 8, 10 és 20 évre
 3 „ rablás és gyilkosságért 7 és 8 évre
 1 „ társaságban elkövetett éjjeli fosztogatásért és gyilkosság kísérletéért 8 évre
 3 „ gyilkosságért 1, 2 és 5 évre
 1 „ feleséggyilkosságért 6 évre
 1 „ feleséggyilk. és gyermekének kegyetlen bántalmazásáért 4 évre
 1 „ atyjának és fiútestvérének dévajságból való megöléséért 5 évre
 4 „ emberölésért 3 és 5 évre
 1 „ orgyilkosságért 10 évre
 1 „ útonállásért 4 évre
 1 „ útonállásért és gyilkosságért 15 évre
 1 „ lázadásért megbélyegzés mellett életfogytiglan.

A rabok életkora 23—52 év.

¹O. 1. 16813 1700.

A törvényszékek a hajóvontatással való büntetést kezdetben nem a császár intenciójának megfelelően alkalmazták ítéleteikben. Erre vall a következő hárem rendelet, a mely tárgyunkra vonatkozólag több intézkedést tartalmaz.

1. Az udv. kancelláriának a helyt, t.-hoz 1786. január 9-én 115. sz. a. intézett leirata:¹

— — Hajóvontatásra olyan büntettesek ítélandók, a kik elkövetett bűntetteiknél fogva életüket egyébiránt eljátszották és a halálbüntetést várhatták volna, következésképen az ilyenek a fenyítő-házba való átadásra semmi esetre sem alkalmasak. A hajóvontatók elhelyezésére Szegeden- kijelölt kaszamaták az ott létező fenyítő-házzal nincsenek semmiféle összeköttetésben, hanem attól teljesen el vannak különítve és ilyen helyiségek vagy tömlöczök a hajóvontatók számára Péterváradon, Zimonyban, Mitroviczon, Sziszeken, Bródon, és Gradiskán is léteznek, a hol ezek az emberek a katonaság által kellően átvétetnek és ellátnak, hogy a főhajóhivatal intézkedése szerint az előforduló vízi szállításra alkalmaztassanak. A hányszor tehát büntettesek az említett módon hajóvontatásra ítéletnek, az illető vármegye vagy más törv. hatóság a helyt, t.-hoz mindannyiszor előzetes jelentést kell hogy tegyen, mire a helyt, t. a magy. főhadparancsnoksággal azonnal értekezni fog, hogy ezeket az embereket mikor és hova kelljen szállítani s következésképen büntetésük kiállása végett átadni. — —

2., A n.-várad kerületi tábla 1787. febr. 21-én a következő rendeletet küldte Szeged v. tanácsához:³

Legfelsőbb helyre jelentés tétetett arról, hogy a törv.-hatóságok különféle büntettekre szabtak ki hajóvontatás-biüntetést olyan esetekben is, a hol a büntett csekélyebb vétekből áll és a hajóvontatás büntetésével semmi arányban sincs vagy pedig az elítéltek még abban a korban vannak, a mikor még nem lehet méltó ok rá, hogy a javulásukhoz való remény teljesen föladassék, következésképen hihető, hogy azoknak, a kik — — — ilyen esetekben olyan minden tekintetben súlyos büntetést szabnak ki néhány évre, mint a milyen a hajóvontatás, a hol az elítélt rossz élelem és a legnagyobb nyomorúság mellett, szakadatlan fájdalmak közt rövid idő alatt nyomorult véget ér — erről a büntetésről nincs valódi fogalmuk, a melyre csak azok a gonosztevők lehetnek alkalmasak, a kik rendkívül való kegyetlenségük és fölötte súlyosbító körülmények miatt a bűneikhez mért legszigorúbb büntetést érdemlik meg. Ennélfogva a f. é. január 29-én 1027. sz. a. ide érkezett magas udv. rendelet folytán — — — utasítatik a T. Tanács, hogy a hajóvontatás büntetésére csak a legnagyobb büntetett elkövetett gonosztevők Ítéltessenek.

¹) O. I. 4188/1786.

²) A várnak északkeleti részében fallal elkülönített helyen, a melyet Schiffzieherhofnak neveztek róluk. Lásd a II. Helyiségek cím alatt.

³) Szeged v. I. 1787. II. 174.

3., A harmadik rendelet a hétszemélyes tábla 1787. márczius 26-án 1888. sz. a. kell nyomtatott körrendeleté¹, melyben meghagyja a törv. hatóságoknak, hogy hajóvontatásra jövőben csak olyan büntetéseket ítéljenek, a kiket eddig halálra kellett ítélni.

Ugyancsak a hétszemélyes tábla² 1787. július 31-én a törv. hatóságokhoz nyomtatott körrendeletét intézett az iránt, hogy a mikor a munkára vagy hajóvontatásra ítélt büntetettek rendeltetésük helyére elküldetnek, akkor oda át kell tenni egyszersmind az előszabott kimutatást és az ellenük hozott ítéletet.¹

A hajóvontatásra ítélt rabok fölött az udv. hadi tanács, illetőleg a főhadparancsiokság rendelkezett, azok a katonai hatóság alá tartoztak. Haller gróf kir. biztos azon kérdésére, hogy a hajóvontatásra a katonaságnak már átadatott büntetettek kaphat-e kegyelmet (a kir. biztostól) és ezen büntetéséből elbocsátható-e? az udv. kancz. 1787. decz. 20-án kelt fölterjesztésében⁴ utasítást kért a császártól, a ki azt írta rá a fölterjesztésre, hogy: — — „minden elitét és a büntetése helyén átadatott büntetettek büntetését ki kell állania és nem tartozik többé a törvény alá, a mely őt elítélte, hanem a katonai bírói illetőség alá, a mely alatt büntetését ki kell állania; ennél fogva az első a büntetetteknek ép oly kevéssé adhat akár kérhet kegyelmet, mint a kir. biztos.“

Daczára annak, hogy katonai őrizet alatt voltak, még is fordult elő szökés. A helyt. t. 1784. szeptember 6-án kelt körözüvényéből tudjuk, hogy a Bécsből május havában Péterváradra hajóvontatásra átszállítani rendelt 100 rab közül július 25-én a Gradiskáról Péterváradra történt puszkapor-vontatás alkalmával, lánczaik és lakatjaik hátrahagyásával 7-en megszöktek, a kik könnyen fölismerhetők arról, mondja a körözüvény, hogy hajuk rendes szokás szerint le van nyírva.

A szegedi f.-ház igazgatójának 1789. deczemb. 29-én kelt jelentésében⁵ azt olvassuk, hogy a hajóvontató rabok mindenikének lába meg van vasalva

¹) Szeged v. I. 1787. II. 287.

²) „melyet II. József császár udvari törv.-székké alakított s börtönökre és javítóházakra fölígyelő hatalommal ruházott föl“. Szlemenits Pál: Magy. fenyítő törvény 4-ik kiadás. Pest, Heckenast 1865. 62.

³) Ez a kimutatás (tabella) olyanszerű okmány volt mint a mai „Értesítő jegyzék“. A törv. hatóságok jegyzője vagy ügyésze állította ki. Rovatai voltak egy 1809-ből való okirat szerint:

Neve, ideje, születése helye, állapotva a rabnak.

Gonosz Tettye.

Az ítéelő Szék helye.

A Gonosztevőnek ítélete.

A Büntetésnek kezdete s ki telése.

Személyes Le írása.

A Rabnak maga viselete.

⁴) O. l. udv. kancz. 154/178 S.

⁵) O. l. 24053/1789.

és nyakuknál fogva ötösével össze vannak bilincselve¹, meg hogy éjjelre a prics-lánczhoz akasztják őket.

Élelmezésük, míg munkába állottak, a szállítás czéljára rendelt alapból történt, menet és jövet pedig, valamint időközben, az illető törv. hatóságok élelmezték őket, költségeiket fölszámítván.¹

A császár azon parancsából, hogy a hajóvontatókat „csak is a legszükségesebbekkel szabad ellátni és keményen kell velük bánni“, valamint a halálzási adatokból láttuk, hogy azoknak a nyomorultaknak testi jólétével mennyit törődtek!

Hogy az időnként a szegedi várban tartózkodó hajóvontató rabok lelki ellátásáról miképen gondoskodtak? megtudjuk az alábbi közleményből.³

„II. József császár mindjárt uralkodása kezdetén a halálbüntetést eltörölte s azon rendeletet adta ki, hogy a halálra érdemes súlyos testi munkára szorítottassék, mi által a természet mintegy maga hajtsa végre az emberi szigorú Ítéletet. Ebből kifolyólag a halálra ítéltet vasnyakgyűrűvel ötönként voltak egymáshoz lánczolva, kiknek állatmódra járomba fogva kellett a Tisza és Száva folyón fölfelé hajókat vontatniok. Semmi tekintet nem lévén korra és időjárásra, kenyéren és vízen tengődve, hajadon fővel, meztelen lábakkal, nyomorult öltözetben, még a pihenésre sem engedve kellő időt, szüntelenül foglalkoztatták e szerencsétleneket, kiket sem földél alá eresztetni, sem azoknak bilincsein könnyíteni szabad nem vala; hanem a ki hol ki merülve összerogyott, ott töltötte hozzá lánczolt társaival a nyugtalan éjszakát.

— — Ily bánásmód mellett ki csodálkozik azon, hogy rakásra hullottak a fegyenczek; a kik pedig elcsigázva félholtan értek állomásaikra, sokszor alig érhették meg azon kegyelmet, hogy az egyház végső vizsgáztatásában részesülhessenek,

¹) A vas lábukra és nyakukra rávált szögecselve, nitolva. A raboknak ötönként való összekötözése szokásos volt a törökvilágban még.

„Az hatalmas budai vezérnek és generálisának minden udvari dolgában főgondviselője és fő Mehemet tihaja és bégje“ 1660. jun. 5-én azt írja a kolozsvári főbírónak, hogy „az vezér urunk ő nagysága fogott rabjait megkötözésekre igen jó köteleket küldjétek, az kötél pedig 30 legyen, mindenik kötél öt-öt öles legyen, az mely kötélben öt-öt rabot köthetnek öszve.“

A lánczrafüzésre is van adatunk a törökvilág idejéből, 1660. május 28-ról, mely szerint „Kolozsvári bíró, kegyelmes vezér urunk tinekők megparancsolta volt, hogy egy lánczot csináltassatok, az mely láncznak az hosszúsága 40 öle legyen, ————— az láncznak pedig hatvan karikája legyen, az mely karikákat az rabok nyakokra vetik.“

Másik adat: Azt is parancsolom te neköd bíró, hogy egy hosszú lánczot is hozzatok, az mely láncznak a hosszúsága negyven öles legyen, az rabokra kölletik az láncz.

Datum táborunkban. Máj. 22 (1660.)

Szilády Áron és Szilágyi Sándor: Török-Magyarkori állam-okmánytár. Pest, 1870. Magy. Tud. Akad. III. kötet 464. és 458. és 470.

²) A helyt, tanácsnak 1784. október 18-án 24230. sz. a. kelt rendeleté.

³) Pap János: A piaristák Szegeden. Szwged 1886. Engel Adolf. 103—110.

A vontató fegyenczek egyik állomáshelye vala Szeged is, hol ezen időben 3 papi társulat létezett, névszerint a piaristák, a szent ferenczrendiek és a minoriták. A fegyenczek, ha munkájuk nem akadt, a várban őriztettek. Ezeket lelki vigasztalással ellátni s a haldoklókat utolsó nagy útjokra elkészíteni minden papnak kötelessége lett volna; a börtönőröket¹ azonban rendszerint a plébániára utasították. A plébános intézkedett, hogy ----- rendtársai közül kik lelkészkedjenek a plébánia lakban is — — kik a felső városban. Ezek megindulván a szerencsétlenek nyomorán, kezdetben a legnagyobb készséggel siettek a haldoklókhöz, később azonban sokféle elfoglaltságuk miatt hol a minoritákhoz, hol a szent ferencziekhez utasították a börtönőröket, mely szerzetesek azonban a rabok gyóntatására magukat illetékteleneknek mondták.

Az ilyféle kötelesség fölötti versengések naponként előfordultak, mely alatt a fegyenczek közül néhányan gyónás nélkül elhaltak. Ebből nagy zaj támadt. — — Föladás tétetett a helytartó tanácshoz.-----A vizsgálat megtörtént; — — Egy titkos kéz intésére a helytartó t. új vizsgálatot rendelt el.

— Rendeletében a helyt. t. egyenesen kimondja, hogy a piaristák rossz administratioja ellen kíván vizsgálatot. Megjelöli a vádpontokat — — nevezetesen igaz-e az, hogy két haldokló ref. vallású fegyencz kath. pap hiánya miatt nem térhetett át a kath. vallásra?“

Ennek kiegészítésül szolgál egy másik közlemény, melyet szintén ide iktatunk

A vontató fegyenczek egyik állomáshelye vala Szeged városa is, lakhelyük a vár vala. 1786. július 25-én II. József császár Szegedre érkezvén, meglátogatta ezen szerencsétlen fegyenczeket is a várban és megboszankodott azon, hogy ezek lelki ellátásban nem részesülnek, helytartó tanácsa által 31044. sz. leirattal azonnal elrendelte, hogy e fegyházban egy szoba kápolnává alakíttassék át és abban a fegyenczeknek naponként sz. mise szolgáltatassék.

Minthogy a várból a tábori lelkész már elköltözött s -----annak állomása is beszünttetett, a várbeli katonaság lelki ellátását a szegedi plébános vállalta magára, de ez úgy látszik nem volt kielégítő, azért 1787. évi márcz. 24-én a Csanádi püspök fölszóllíttatott a helytartó tanács által, hogy Klempay expaulinus barátot vegye föl a csanádi megyébe és azt küldje segítségül a várba a fegyenczek kellő ellátása végett, a püspök megfelelt ezen parancsnak és Klempayt elküldé Szegedre várbeli lelkésznek. — — Miért? miért nem?

Klempay már október hóban felmentetni kérte magát állomásától s a katonai hatóságoktól megnyerve azt, itt hagyta Szegedet s Pesten kapott

¹) illetőleg az őrző katonákat.

Oltványi Pál: A szegedi plébánia és a piarista atyák szegedi krónikája. A Piaristák Szeged 1720 -1886. czimű könyvnek bírálatául. Szeged 1836. Bába Sándor 71—73.

ezredi káplány állomást.¹ A fegyenczek ellátása tehát ismét a szegedi lelkészek gondozására maradt. —

-----A vizsgálat eredményét a püspök nov. 30-án felküldötte a helyt. tanácsnak és azt kérte, hogy a tanúk hit alatt hallgattassanak ki ezen fontos ügyben és a kormányzék által kívánt fölvilágosítás gyanánt megjegyzi, miszerint a becsatolt vizsgálati iratokból világosan kitűnik, hogy nem 3, hanem 30 fegyencz halt meg szentség nélkül, kettő pedig halála előtt pap hiánya miatt nem térhetett át a kath. egyház kebelébe.“

II.

C S A T O R N A Á S Á S .

Csatornaásáshoz tudomásunk szerint két alkalommal használtak föl rabmunkaerőt is, u. m. a Bégacsatornának 1783-ban történt szabályozása és a Ferenczsatornának 1794-ben megkezdett ásása alkalmával.

1.. A Bégacsatorna kiásása.

Erre vonatkozó okmányok:

Első okmány.

A Cseh-Osztrák udv. kancelláriának a magy. udv. kancelláriához 1783. április 4-én intézett átírata:²

Jegyzék.

Méltóztatott Ő cs. kir. Fölsége hozzám intézett legfelsőbb kézjegyzékében a többi pontok közt azon kérdést tenni föl „hogy a hajózás útjának a Tiszától Temesvárig leendő kitisztítására nem lehetne-e az itten levő fenyítő- és dolgozó-házból száz vagy több közmunkára több évre ítélt férfit alkalmazni nagy csolnakokhoz odalánczolva, a hol ők míg a vízi út tart éjjel-nappal ott maradnának és a kiket ottan nappal munkára használnának s éjjel ismét a hajókon bilincseikhez lánczolnának, olyképen azonban, hogy egymás mellett feküdhessenek, a szükséges őrséget velük küldnék vagy őrzésük végett a magy. kancelláriával megegyeznének. Pénzt nem kapnának, hanem étellel ellennének látva; az őrség részéről néhány deszkából összeütött barakkot kellene készíteni, a melyekben aludhatnának és főzhetnének.“

¹) Klempay 1788. július 27-én még lelkésze volt a f.-háznak. Lásd a II. fejezet: Igazgatás 1., alatt. Lehet azért, hogy a várbeli azaz katonai lelkészi állomásától már azelőtt megvált.

²) O. 1. udv. kancz. 3064/1783.

Szerencsés vagyok Nagymélt.-at barátságosan fölkérni, hogy legyen kegyes erre az egész kérdésre úgy a Tisza szándékolt kitisztításához szükséges rabok számára, valamint az őök őrzésére és élelmezésük módjára nézve tüzetes nyilatkozatát és véleményét mielőbb juttassa ide, hogy a továbbiakat ahhoz képest lehessen az itten való városi törvényszékkel fontolóra venni és O Felségéhez egyesített javaslatot tenni.

Bécsben, 1783. április 1-én.

Második okmány.

A helyt. t. által 1783. április 14-én 3363. sz. a. Skerlecz Ferencz tanácsoshoz — a tallói f.-ház fölügyelőjéhez — intézett rendelet¹:

A m. kir. udv. kamarának a kostélyi zsilipnek az újból állandóan hajózhatóvá teendő Temesi Csatornával való összekötése iránt részben már megtett, részben pedig megteendő intézkedésekre vonatkozó alázatos jelentése elfogadtatván, Ő Felsége kegyesen elhatározta a többek közt, nehogy úgy a megye mint a kamarai uradalom által kiállítandó munkások a hirtelen változó időjárás viszontagságának kitéve maradjanak és különféle betegségeknek alávetve legyenek, a katonaság által kiszolgáltató sátrakkal és takarózó pokróczokkal láttassanak el.

Ennélfogva czimzett Uraságodnak a kegyelmes parancs avval jeleztetik, hogy megtudván vájjon a tallói fenyítő-házban mintegy 1200 drb pokrócz milyen minőségben, nagyságban és mely árban volna kapható, arról ezen kir. helyt. t.-hoz tegyen mielőbb jelentést.

Mivel továbbá az adófizetők érdekének megóvására Ő Felsége azt a módot fogja alkalmazni, hogy ezen nehéz, egyszersmind az egészségre ártalmas és minél gyorsabban elvégzendő munkával a bécsi fenyítő-házból, továbbá a temesvári várból való rabok, valamint a legközelebbről börtönbüntetésre Ítélt emberevők és más, a megyei börtönökben és a taliósi f.-házban letartóztatottak foglalkoztassanak, a munka tartamának idejére pedig a nekik szükséges élelelről, a kostélyi zsilip összekötésére rendelt alapból a már utasítva levő m. kir. udv. kamara fog gondoskodni: czimzett Uraságod mielőbb tegyen jelentést arról, hogy az említett f.-házból, tekintettel kitöltendő rabságuk idejére, valamint erejükre és a távolságra meg a szállításra fordítandó költségekre, hány olyan rabot lehetne oda küldeni?

¹) O. 1. 3363 1783.

²) A Béga folyónak egész torontálmegyei folyása óriási posvány volt a múlt században. Merczy Ferencz kezdte 1718. e mocsarakat lecsapolni s a folyót rácsattól Temesvárig szabályozni, hogy rajta fát lehessen úsztatni; egyúttal Temesvártól Klekig 70 l;m. hosszú hajózási csatornát ásott, meghagyván azonban a régi medret is; minthogy azonban az új csatorna száraz időben nem volt hajózható, Mária Terézia idejében kostély mellett 10 km. hosszú tápcsatorna által a Temesse] összekapcsolták, viszont a Béga tavaszi árvizeinek csökkentésére Topolecev mellett a Temesbe árvizapasztó csatornát húztak. A Béga ezáltal hajózhatóvá vált. fPallas Nagy Lexikona.)

Harmadik okmány.

A helyt, t.-nak 1783. április 16-án a tallósi f.- és dolg.-ház igazgatójához Wohlgemuth Dánielhez intézett rendelete*:

— — Miután Ő Felsége legkegyelmesebben megparancsolta, hogy a temesmegyei kostélyi zsilip építéséhez az országban létező és arra testi erejőknél fogva alkalmas összes fogoly gonosztevők oda küldessenek és alkalmaztassanak; ennél fogva Wohlgemuth Dániel mielőbb jelentse be nekem: hogy ezen házból hány ilyen erejénél fogva alkalmas rabot lehetne erre kiadni? (a kik élelmüket az említett munkánál a kostélyi építésre rendelt alaptól fogják kapni.) Ön Wohlgemuth Dániel azonban ezen jelentésében kiválóan azon Hont-megyéből oda szállított emberevőket említse meg és egyzersmind sorolja föl, hogy a kostélyi építéshez javaslatba hozandó mindenik rab hány évi rabságra van ítélve? és a gonosztevőknek Temesmegyébe való szállításának költségei körül-belül mennyire rúgnának?

Végül ön Igazgató tudassa a legsürgősebben, hogy ennek a háznak nincsen-e 1200 drb pokrócza, melyek a kostélyi építésnél alkalmazandó említett gonosztevők használatára megvételnének? ha nincs ennyi, hát mennyi? milyen nagy? és milyen minőségű pokrócz volna kapható?

2.. A Ferencz-csatorna létesítése.

A bácsi vagy Ferencz-csatorna² ásátását a helyt. t. 1794. április 18-án 9038. sz. a. rabok által teljesítendő közmunkának jelölven ki, a hatóságok

¹) O. l. 2555/1783.

²) A bácsi vagy Ferencz-csatorna, Magyarorsz. legjelentékenyebb közlekedési csatornája, Bács-Bodrog megyében, Bezdán és Tisza-Földvár közt. Eredetileg Monostorszegnél ágazott ki a Dunából. Építésének eszméje Kiss József kincstári mérnöktől ered, ki részvénytársulatot alapított s 1793. az udv. kamarával szerződést kötött a Duna és Tiszának hajózható csatornával való összekötésére. A csatorna 1802. nyílt meg s Ferencz király nevét nyerte; építése 3 millió írtba került. Hossza 108 km., szélessége 18* m., mélysége 2 m., vizét öt zsilip tartja. 1841 nov. 1-én ment át a kincstár birtokába. Később a monostorszegi Duna-ág a főágtól elszakadván a csatorna vize tetemesen megapadt, miért is a csatornának Bezdáig való folytatása s ekként a Duna főágával való összekötetése vált szükségessé. A kincstár 1856. Bezdánnál új torkolati zsilipet építtetett s ugyanott nagy kikötőt is létesített, 1869. pedig Tisza-Földvárnál új levezető ágat épített. E csatorna jelentősége főleg akkor volt igen nagy, midőn Bács-Bodrog vármegyének még nem voltak vonatai, ma is nagy rajta a forgalom s különösen a gabona forgalma igen jelentékeny. A csatorna által a Duna -Tisza közti közlekedés mintegy 250 kméterrel rövidült meg. A csatorna mint az áll. kincstár tulajdona az 1870: XXXIV. t. ez. által becikkelyezett engedélyokmány alapján Türr István olaszországi kir. altábornagynak adatott át üzlet és használat végett.

Egész hossza, teljes elkészültével 230 kilometer. Összesen 20 millió koronába került.

Pallas nagy Lexikona VII. kötet 11. lap és a B.-pesti Hírlap 1900. nov. 24-iki száma.

belátására bízta, hogy a bűnösöket saját börtöneik vagy a fenyítő-ház vagy pedig az említett közmunka teljesítésére ítéendőknél tartanak.'

E csatorna ásásához használt rabmunkáról két érdekes okmány létezik Szeged v. levéltárában.

Első okmány:

A hely. t. 1793. április 9-én 8296. sz. a.² leküldi Szeged v. tanácsának közhirrététel végett a Bács megyében létesítendő hajózható csatorna építésénél fizetendő munkadíjakra vonatkozó hirdetményt, melyet a Kiss testvérek, mint a „Kir. magy. szabadalmazott hajós-csatorna igazgatói“ bocsátottak ki.

A Bécsben, 1793. márczius 12-én kelt hirdetmény tartalma a következő:

A csatorna-ásó földmunkások díja.

1., A társulatnak a csatorna-építéshez, a föld kiemelésére és elvitelére május 1 -től kezdve 3 éven át 2—3000 munkásra van szüksége, a kik naponta 24 krt., sőt többet is kereshetnek. A társulat ugyanis egy bécsi köből föld kiemelése és 10—20 öl távolságra való elviteléért 34 krt, ugyanezen munkáért 6-tól 12 láb mélységben 40 krt, és egy köből földnek 12—18 láb mélységből való kiemelése és 10—20 öl távolságra elszállításáért 46 krt fizet.

11., A munkások (bács-megyeiek kivételével) úti költségre mérföldenként 2 krt kapnak és feleségeiket, gyermekeiket magukkal hozhatják, a kik nekik a földmunkában segédkeznek és így naponta 1 Rhénes frtot, sőt többet is kereshetnek.

111., Azok a munkások, kik 6 hónapig vannak munkában 1 frt ajándékot kapnak a társulattól és ha családjukkal dolgoznak, a munkás családtagok mindegyike szintén annyit.

IV., Azok a munkások, kik az egész építés alatt munkában maradnak s a cs.-építés befejezésével biztos keresetre akarnak szert tenni — a társulattól jó alkalmazást nyernek mint felügyelők, napszámosok, béresek, főként pedig mint hajósok a csatornán;

V., Minden szerszámot, csákányt, ásót, talicskát sat. a társulat ad és jó karban is tartja azt.

VI., A munkások nyáron barakkokban, télen házakban laknak és ágyszalma minden 4 hétben ingyen jár ki nekik.

VII., Húsról az ottan való legolcsóbb árban, kenyérről, fontját 1 krtban számítva, valamint főzelékről és italról a legjutányosabb árban a társulat gondoskodik.

1) Dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. 197.

2) Szeged v. 1. 1793/683.

VIII., Betegek a társ. részéről ingyen orvosi segélyben részesülnek és gyógyszerrel is ellátnak.

IX., 1793. május 1-től kezdve minden munkás, kivétel nélkül, bármikor fölvétetik ezen árak mellett, akár egyedül jön, akár többed magával.

A munkás vezetőknek nyújtandó kedvezmények és azok fizetése.

I., Az olyan csoport-vezető a ki 1793. május havában, a fönnebbi árak mellett 100 munkást hoz és azokat ebben a létszámban megtartja, 15 Rhénes frtnyi havi zsolddal az ő emberei mellett fölügyelőnek alkalmaztatik. —

IV., A csoport-vezető, ki 100 munkást hoz, megérkezésekor 25 Rhénes frt úti költséget kap.

V., A csoport-vezetőnek ügyelni kell arra, hogy emberei dolgozzanak, továbbá rendet és fegyelmet kell tartania. Szóval ő a társulatnak 100 munkás mellé alkalmazott, fizetett felügyelője. Joga van neki vagy annak, a kire jogát átruházza, hogy az ő embereinek főzzön. Ha azonban ezek maguk akarnak főzni, vagy más csoporthoz járni kosztba, az szabadságukban áll.

VI., A csoport-vezetők veszik át a társ.-tól a szerszámokat és ők kötelesek azokra ügyelni.

VII., A munkafölmérés legkésőbb minden két hétben megtörténik. A munkadíj a munkás kezébe az irodában vagy pedig egy társulati hivatalnok jelenlétében fizetetik ki. — —

Második okmány:

A kir. magy. helytartó tanácsnak Budán 1793. április 12-én 8297. sz. a. kelt s a törv.-hatóságokhoz intézett körrendeleté:¹

Kiss József és Gábor ezen kir. helyt, tanácshoz javaslatot terjesztettek elő, mely szerint a Tiszát a Dunával Bács megyében összekötendő csatornáknak a következő május hóban megkezdendő építésénél, a törvényhatóságok hasznára és előnyére 800 sőt 1000 rab lesz foglalkoztatható.

Ezen javaslat lényege a következő:

Folyamodók minden köből földért annyit fizetnek a raboknak mint más önkéntes munkásnak, úgy hogy közepes szorgalommal naponta 18 sőt 24 krt bármelyikük megkereshet.

A munkadíj fele a munkásnak kézbesítettik, a ki 3 krt ad aztán fél font húsból, elegendő főzelékből és ugyancsak 3 krt két font kenyérből álló élelmezése fejében. A naponta fönmaradó 4., 5., 6 kr. az ők közvetlen rendelkezésére bocsátatik, munkakedvük ösztönzésére.

Munkadíjaik másik fele, melyről ezen helyt, tanácsnak számolnak el, az őrésre, az azon idő alatt való élelmezésre, mikor nem lehet dolgozni, a betegek ápolására, az ellátásra, végül ruházatra és egyéb szükségekre fordítatik.

¹) Szeged v. 1. 1793. sz: 662.

A rabok őrzésére 90 hajdúnak 60 frt zsolddal, ruhával és lakással, 10 káplárnak 80 frt zsolddal és ruhával leendő ellátása, 2 őrmesternek egyenként 100 frt, 2 hadnagynak két lótartáson kívül 240 frt és 1 kapitánynak négy lótartáson kívül 400 frt fizetéssel, végre egy számtartónak 300 frt fizetéssel és 100 frt irodai átalánnyal való alkalmazása tervezetlik.

És hogy ez a hajdú-csapat némileg állandó legyen, bármelyik megye kirendelhet ahhoz néhányat megbízható hajdúi közül, a többinek bérbefogadás által való kiegészítése, a tiszteknek és a számtartónak kinevezése ezen helytartó tanácsnak ajánlatott föl.

Ez a 90 hajdú nehéz puskával és 20 tölténnyel ellátva tisztjeivel együtt kíséri ki a rabokat munkára és őrzi őket egész nap, éjjel 40 hajdú, 2 káplár és 1 őrmester őrökdi.

De ezen fölül a társulat 100 főnyi katonai assistentiát törekszik Ő Felségétől kieszközölni, a melyből szintén 40 minden éjjel őrizni fogja a börtönöket.

Ez az egész rab-létszám nem fog mind együtt dolgozni, hanem 6 mf. távolságra három csoportban, a 3 fő-zsilipnél és ott is mindig az önkéntes munkásokkal vegyesen.

A börtönök, hova télen bezáratnak, a raktárak lesznek, melyeket a társulat fog mindenik zsilipnél építeni és vas-rostélylyal ellátni. Nyáron pedig szilárd gerendákból összeállított és jó móddal bedeszkázott barakkok, de összeesküvés megelőzése céljából ezek egyikébe sem zárnak be 20 vagy 30-nál többet és ezen fölül minden barakk magas kerítéssel vétetik körül és még teljesebb biztonság okáért a békóvasak karikáján keresztül hosszú láncz fűzetvén a padozathoz, a hol fekszenek egyenként odalánczoltatnak.

A raboknak az év minden napján dolgozni kell, kivéve a vásár- és ünnepnapokat, valamint ha nagy hideg vagy szörnyű záporosó van. A munka nélkül való napokon visszatartott munkadíjaikból élelemre 2 krt és 2 font kenyeret kapnak.

A mi a betegeket illeti, azoknak a társulat gyógyszerert és orvosi segélyt ingyen fog nyújtani. Kórházi kosztra az említett alapból 4 kr. szolgáltatatik ki. Ha valaki ragályos betegségbe esik, számára a társulat külön kórházat fog kijelölni.

A rabok ellátása a katonakéhoz hasonló módon történik; gondoskodva lesz ugyanis gyertyáról és ágyneműről, a mi töltött szalmazsákból, párnából, pokróczból és egy alsóingből¹ áll.

A rabok ruházata évente 2 ingből, ugyanannyi gatyából, 2 pár sáriiból és egy 3 évre való szűrből áll.

¹) interula.

A mi pedig ezen raboknak a munka helyén tartózkodásuk ideje alatt való élelmezését illeti, a társulat minden rab élelmére általában 2 frotot ajánl föl, a melyből mindazok, a kik 10 napnál tovább nem maradnak künn, napjára 6 krt kapjanak tartásdíj fejében, egy forint pedig fejenként a szállítás költségeire maradhat.

Megfontolván, hogy ezen ajánlat a törvényhatóságoknak a rabok tartása által annyira megterhelt házi pénztára helyzetének könnyebbítésére szolgálhat, a helytartó t. elhatározta, hogy mielőtt a dolog érdemébe bocsátkoznék, a városi tanácsnak a következőkre vonatkozó véleményét bekívánja.

1 -*szór.* Hány ezen munkára alkalmas és egy kétévi vagy több idei munkára ítélt rabja van?

2- *szór.* Akarja-e azokat az említett föltételek mellett, hogy a tartás terhetől megszabaduljon, ezen munkára kiadni?

3- *szór.* Vájjon saját körülményeit tekintve nem véli-e megfelelőnek, hogy a súlyosabb büntetettek a helyett, hogy a fenyítő-ház börtönében enyhébben bűnhődnének, jövőre ezen közmunkára ítéltessenek és azon módon mint a hogy a rabok a fenyítő-házba szállítatnak, ide küldessenek. Mindazonáltal ügyelni kell arra, nehogy azon ugyancsak veszedelmes faj, a mely most sem bocsátatik ki a börtönökből munkára, hanem folyton szoros zár alatt kell hogy tartassák, ezen munkára átengedtesék.

4- *sízc.* Hogy vájjon most az első szállítmány alkalmával, ha szükséges lesz, megbízhatóbb poroszlói közül minden 5, 6 vagy 10 rabbal, azok őrzésére egyet kirendelhetne-e, a kit a rabokkal való megérkezés napjától számítva a ruházaton kívül 60 frt zsolddal a csatornaépítő igazgatóság fogna ellátni.

A szegedi f.-házból is küldtek a bácsi csatornaásásához rabokat, jelesen a Tallóson 1772. szept. 4-én megkezdett és Szegeden tovább vezetett törzskönyv szerint 1794. július 9-én Bikarovics Pál lopás miatt 6 évre, Krajcsy Tamás lopás miatt 3 évre és Lehöczky Dániel gyújtással való fenyegetés miatt 2 évre ítélt rabot. (Ezeket tényleg csak a rákövetkező év tavaszán küldték el).

További adataink a csatornaásást illetőleg:

A helyt. t. a Szeged város tanácsához 1796. április 12-én 7726 sz. a. intézett körrendeleté szerint¹⁾ a bácsi csatorna igazgatósága panaszkodik, hogy néhány törv. hatóság a vele kötött szerződés ellenére gyöngye, sőt idült betegségben szenvedő és munkára teljesen képtelen büntetéseket küldöttek a csatornához. Ezért megrendeli a törv. hatóságnak, hogy ezután azon rabokat

¹⁾ Szeged v. 1. 1796. sz: 709.

kiket a bácsi csatornánál végzendő munkára ítélt, előbb orvosilag vizsgálta meg és csak ha biztos tudomást szerzett testük erejéről és nehezebb munkára is alkalmas voltokról — szállította el őket orvosi bizonyítvánnyal ellátva a bácsi csatornához.

A helyt. t. 1797. február 21. 3496 sz. a.¹ közli a törv. hatóságokkal körrendelet alakjában, hogy a Magy. Szabad. Hajóstársaság a Tiszát a Dunával összekötendő bácsi csatornát még abban az évben beóhajtván végezni a nélkül, hogy a munkások létszámának fogyatkozását pótolná, fölkérte a Helyt. t.-ot utasítaná a törv. hatóságokat arra, hogy a csak egy vagy fél évre ítélt rabokat küldjék oda a csatornához munkára.

Ugyancsak a helyt. t. 1800. július 22-én rendeletet intéz Szeged v. t.-hoz, a bácsi csatornához való munkások küldése iránt.

ítélet,

melyben ki van mondva, hogy az elítélt büntetését a bácsi csatornánál töltsé ki:

Anno 1798° die 24^a May sub sede Malefactor Revisoria Districtus Janiggia in oppido Jász Berény celebrata

contra

Inviculatum Josephum Budaj stb.

Jelen álló Budaj Josef azon gonosz tetteiért, hogy az Őrzése alá bízott marhák közül ő Bojtárjaival együtt, kik már büntetésüket ell vették, 5. darab marhákat meg fojtani, és torkossan ell emészteni bátorkodott, terhelttévén még azzal is, hogy Majsai alól egy Tinót, mely azután Ladányon megdőglött, tolvajul a marháival egyit feli hajtott; Ladányi Sebők Andrásnak egy Tehenét hír nélkül ell adván, az árát is ellköltötte, Juhász korában két jójuhott ell szikasztott, ezeken kívül 7 lopott Marháknak Baku Pálal, és Palocz Bandival, akik elől nem állíthatnak tsereberelésében magát vétkessé tévén, mai naptól számítandó egy esztendei rabságra a Bátsi csatornához ítéltetik, e mellett most 40. rabsága végezetével is 40. mindösze 80, érzékeny pálcza ütésekkel fenytetni rendeltetik, köteleztettvén egyszersmind a' lefojtott 5. darab marhák, úgy a Majsai Tinó árának a Bojtárjaival, a Sebők Tehene, és az ell—szikasztott két juh árának pedig maga által leendő megtérítésére. Per. jur. Distlem V: Notarium Petrum Horváth mp.

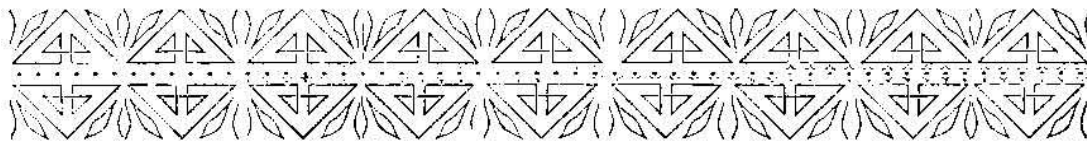
Collat et Extrádat per

Andreám Fazekas mp.²

¹) Szeged v. 1. 1797. 471.

²) Jász-Ladány közs. levéltára.

ÖTÖDIK RÉSZ:
POLITIKAI FOGLYOK.

I.

A GÁLYARABOK

1., A protestáns hitvallók elítéltetése.

A gályarabokat, értvén ezalatt az 1675-ben gályára küldött protestáns papokat, a politikai foglyok közé soroztuk, mert ezeknek vértanukká tételében az alkotmány- és nemzetellenes politikának is volt annyi része mint a vallási fanatizmusnak. Sőt mondhatjuk, hogy a protestántizmus üldözésének és a kiirtására irányuló törekvésnek politikai természetű indító oka volt, az t. i., hogy a magyar szabadság és alkotmány védbástyájának a protestáns is egyházat tartották. És méltán.

Különben akármi lett légyen indító oka ezen üldözésnek, a gályarabság mint büntetés tényleg alkalmaztatott s ennél fogva börtönügyi szempontból foglalkoznunk kell vele valamely czímen. Hogy törvényellenes büntetési mód volt, az nem változtat a dolgon. A József császár büntető törvénykönyve is törvény- és alkotmányellenes módon jött létre, hozatott be és alkalmaztatott, de létezett, behozatott és alkalmazásban volt. Ez a fő. Mi e műben a börtönügy történetével, a tényleges állapotokkal és nem azok jogszerűségével foglalkozunk.

Egyébiránt minket nemcsak azok a büntetések érdekelnek börtönügyi tekintetben, a melyekre a gályarabságra hurczolt hitvallókat a gályákon és a buccari vár börtöneiben kárhoztatták, hanem azon büntetési módok is, a melyekkel őket a hazai börtönökben vármunkával, török-vassal, lelánczolással, kalodába-zárással, veréssel sanyargatták, nem is szólva arról, hogy az a kép, a melyet — kirívó színek használatának szándékos mellőzésével — festeni fogunk, az akkori kor kultúrájának, humanizmusának hű tükre is lesz egy-szersmind.

Mennyire feltűnő jelenség, hogy míg a gályarabság büntetését Ausztriában már 1671-ben eltiltotta I. Leopold, addig azt Magyarországon — a hol ez a büntetésnem nemcsak törvénytelen és szokatlan, de teljesen ismeretlen is volt — 1675-ben a prot. papokra alkalmazták!

De Ausztriában szintén ismeretlen, idegen intézmény volt az, Trieszt, Görz, Gradiska és Fiume kivételével, a hol a XVI. század óta szokásban volt akképen, hogy a csupán testi büntetésre ítélteteket a velencei köztársaságnak gályákra való alkalmazás végett — minden egyes rabért általában megállapított kárpótlásért — átengedték.

Ezt a gyakorlatot az I. Leopold 1671. márczius 22-én kiadott rendelete gáncsolta és eltiltotta ugyan, főként azért, mert a velenczések a nekik átengedett rabokkal nagyon önkényesen bántak s őket büntetési idejükön túl is visszatartották, mindazonáltal fennmaradt az továbbra és a mikor Ausztria 1707-ben Nápolyt meghódítván az ottan levő gályák birtokába jutott s azoknak evezősökkel való ellátása szükségessé vált: legfelsőbb elhatározással 1716. január 2-án elrendeltetett, hogy ha a valamely elbocsátott és kiutasított volt rab abbéli esküvel megerősített fogadalmát, hogy az országba a honnan kiutasított többé a lábát be nem teszi s annál kevésbé áll boszút azon és annak lakóin — szánszándékosan és ismételten megszegné: ez ne kezének vagy ujjának, melylyel esküt tett. a levágásával büntetessék és az által munkaképtelenné tétessék, mint a hogy az eddig történt, hanem büntetésre méltó cselekedetének megfelelő időre gályára küldessék, száműzessék és ismételt eskütételre szoríttassék. Az ugyanazon évi febr. hó 11-én kiadott csász. nyíltparancs szerint Ausztriában azon erőteljes és evezésre alkalmas férfiakat, a kik elkövetett bűntetteikért ha avval életüket el nem játszták, nyilván vészözésre volnának ítéletidők: ehelyett kiutasítással vagy anélkül, megfelelő idejű gályarabságra kell ítélni.

Ezen rendeleteket még abban az évben kihirdették valamennyi német és a cseh örökös tartományban s életbe is léptették. A Bécsbe összegyűjtött rabokat, hátukat G. betűvel megbélyegezván, minden ősszel és tavasszal tömegesen Fiuméba vitték s onnan hajókon Manfredonián át Nápolyba szállították. A bélyegzett helyre, hova a betűt bekarcolták — az 1724. márczius 17-én kelt udv. rendelet szerint — puskaport dörzsöltek be, hogy a jegy megmaradjon, a kezükre békót tettek és hátrakötötték, nyakukra erős vaskarikát alkalmaztak és egy mellékkarikán át aczélezott vaslánczot húzván keresztül, ennél fogva valamennyiüket hozzá kovácsolták a kocsizhoz, a melyen elszállítandók voltak.

A Nápolyba küldött rabok úgy fölszaporodtak, hogy 1727-ben már nem volt hely számukra a gályákon. Ezért az 1728. nov. 10-én kibocsátott nyíltparancs a kormányzókat arra utasította, hogy csak olyan gonosztevőket ítéltessenek gályára-küldésre, a kik egyszersmind mint közveszélyes egyének az összes örökös tartományokból száműzendők.

A hol ez az eset nem forgott fõn, ott úgy kellett ítékezni, hogy más nehéz munka, jelesen a magyarországi bányákba való küldés lépjen a gályarabság helyébe. Annyi munkaerõre azonban nem lévén szükség a magyarországi bányákban, a kormány megengedte, hogy a tiroli büntetéseket az ottani bányákban alkalmazzák, de emellett — az 1727. szept. 13-án kelt császári rendelet tanúsága szerint— azt is engedélyezte, hogy gályarabságra Velenczébe is küldjenek elítélteket.

1734-ben Ausztria elvesztvén Nápolyt s nem sokára azután Sziciliát is: nem volt hova szállítania gályarabokat. A rabok Velenczének való átengedése 1735-ben újólag is szigorúan megtiltatott, de a tilalomnak sem Triesztben sem pedig Fiume és Göröz területén, szóval az osztrák tengerpartvidéken nem volt meg a foganatja. Itt fõnmaradt még sokáig a gályarabsággal való büntetés. 1762. óta azonban nem találjuk többé nyomát.'

A protestáns egyház volt tehát a magyar alkotmány és szabadság erõs vára.

Ezért volt könnyû dolog a bécsi udvartól engedélyt nyerni a protestánsok üldözésére, mert ezen üldözés mögött „a politikai kényuralom, a magyar állam önállósága, a magyarság nemzeti létele ellen támadás rejtõzött.“

Külõnben a protestántizmus ellen indított irtóháború intézõjérõl és vezérérõl Kollonics Lipót gróf gyõri püspökrõl, a késõbbi esztergomi érsekrõl, a ki hitbuzgó² Rákóczy Ferencz tanúsága szerint többször mondta volna, hogy „én Magyarországot rabbá, aztán koldussá, végre katholikussá teszem“³ — jól tudjuk, hogy hitbuzgalma háttérében a magyarság elleni olthatatlan gyûlölete lappangott, mert lám az erdélyi szászokat nem bántotta vallásukban és ismételten mondta nekik, hogy noha eretnekek, szereti õket, jótevõjük lesz, mert németek. Kollonics ugyanis magyar földön született, de német volt, kérelhetlen a magyarok iránt. Ő volta Rákóczy fölkelés tulajdonképeni földözõje.⁴

Szelepcsényi Gyõrgyrõl, a ki 22 év óta szolgálta az udvart mint kancellár, azután mint kalocsai érsek, legutóbb mint esztergomi érsek és kir.

¹) Dr. Maasburg Frigyes: Die Galeerenstrafe in den deutschen und böhmischen Erbländern Oesterreichs. Wien 1885. Manz'sche k. k. Hof-Verlags u. Univ.-Buchhandlung.

²) Pallas nagy lexikona. X. k. 685.

³) Ha nem is mondta, a két elsõt megtette, az utolsót megkísértette.

⁴) Ez a Kollonics bíbornok volt az, a ki a bécsi udvar azon tervének kivitelére, hogy a gyermek Rákóczy Ferenczet elszigetelvén nemzetétõl, érdekeinek megfelelõ német fõúrrá tegye, mint a magyaroknak és szeparasztikus törekvéseinek esküdt ellensége vállalkozott s az lévén szándéka, hogy ha lehet jezsuitává, nénje pedig apáczává neveltessék: az 1688. márczius 27-én Bécsbe érkezett Rákóczy családból Rákóczyt jószágigazgatója lakására vitte s 4 nap múlva anyjától örökre elszakítván a csehországi neuhausi jezsuitakollégiumba küldte, ezt megelőzõleg pedig a 16 éves Júliát személyesen vitte magával az Orsolyák klastormába s mivel ez anyjától már úgy is elszakítva, öcscsétõl nem akart megválni — lábaival rugdosta be a kapun!

Pallas nagy lexikona 15. k. 375.

helytartó¹ és a ki ép oly híven támogatta Kollonicsot a protestánsok üldözésében mint a milyen készségesen bocsátotta e végre rendelkezésre az egész igazságszolgáltatást — tudva van, hogy pénzért kaphatni lehetett nála mindent s hogy csak akkor szállt szembe az udvarral mikor hiúságában, anyagi érdekeiben sértették és hogy a míg az esztergomi érseki székben ült, húsz esztendeig, ő volt az udvar minden törvénytelenységének kész végrehajtója, a polgári háború szítója, az idegen uralom úttörője és megalkotója.² Az ő személyében összpontosult az egyházi és világi hatalom, melyet az udvar és vallásüldözés szolgálatába helyezett s gyakorolt kíméletlenül és kegyetlen önkénnyel.

A Magyarországi protestánsoknak I. Ferdinánd idejében a XVI-ik században megkezdett üldözése I. Leopold uralkodása alatt, a XVII-ik század nyolczadik évtizedében érte el tetőpontját. Addig is napi renden volt üldöztetésük, templomaik erőszakos elvétele, lerombolása, daczára a Bocskay-, Bethlen- és Rákóczy-féle békekötéseknek, a melyeknek föltételei nem tartattak meg. Főként egyes nagyhatalmú főurak féktelenkedtek birtokaikon, a prot. hívőket megöletvén és papjaikat börtönbe vetvén. 1670-től fogva a sz. kir. városokra is rákerült a sor.³

Az üldözés azonban általános és rendszeres nem volt.

A protestánsok ellen az első tömeges megrohanást Kollonics intézte 1672-ben, a pozsonyi protestánsokat nemcsak templomaiktól és iskoláiktól fosztván meg, hanem a primás vértörvényszéke elé idéztetvén, úgy a papokat mint a hitközség összes tagjait.

Erre következett 1673-ban és 1674-ben a tervszerű hadjárat. Esméje a Szelepcsényi agyában született meg, a ki tervbe vette, hogy az országból az összes protestáns papokat kiűzi. Ürügyet az általános üldözésre könnyen és bőven találtak, sőt az 1672-iki kurucz betörés, melyben a protestáns papok tevékeny részt vettek, némi törvényszerűséget adott a tervezett vállalkozásnak.

¹) Kir. helytartót — törvényellenesen — akkor neveztek ki, ha a nádori szék nem volt betöltve. Ez alkalommal nem is egy, hanem két kir. helytartó neveztetett ki a Szelepcsényi primás és a Nádasdy F. orsz.-bíró személyében.

²) Szilágyi Sándor: A magy. nemzet története. Bpest. Athaeneum. 1898. VII. k. Acsády Ignácztól. 228. 230. 231. és 232.

³) Például „Komáromban a komáromi commendans Hofkirker Lajos által Száki János az ejdi ekklesiában és a komáromi papnak özvegye 1671. Szt. Mihály havának első napján megölettek, a papot a körülötte forgoló jezsuita — — az hóhérral megberetváltatta, azután forró olvasztott ónot öntetett fejére ezt mondván: „tölts rá az ő fejére a sz. olajat, mert méltó ő ilyen drága kenetre,“ vásznat viaszban és kénköben és szurokban megmártván a mezítelen testén meggyújtotta, és így sütögette, míg így aztán egészen is megégette, az asszonynak pedig fejét vétette. A törökre indított katonák segítségével által 1670. esztendőből fogva sok száz ártatlanokat öltenek meg, némelyeknek fejeket vétetvén, némelyeket felakasztatván, némelyeket karóba vonatván és sok egyéb úton és módon e világból kioltván.“ Kősziklán épült ház ostroma. Kocsi Csergő Bálint latin munkája után ford. Felső-Csernátori Bőd Péter. Lipcse 1863. Kiadja Köhler K. F. 15.

Először három ág. ev. szuperintendenst és Zólyom, Liptó és Túróc megyék lelkészeit, összesen 32 ág. ev. és 1 ref. lelkészt idézett meg Pozsonyba a saját elnöklete alatti csupán kath. püspökökből és kath. világi urakból alakított bíróság elé s a legtöbb meg is jelent. Fogságba vetették őket és avval vádolták, hogy a királyt elárulták, hogy a törökökkel az ország eladása végett leveleztek, több kath. papot meggyilkoltak, stb.' Addig ijesztgették őket, a inig ennek s a jezsuiták rábeszélésének következtében egy közülük áttért, a többi reverszálist adott arról, hogy kivándorol vagy pedig csak mint magán-egyén marad az országban. Így egész vidékek maradtak prot. pap nélkül.²

Ezen első kísérlet fényes sikere arra ösztönözte Szelepcsényit és Kollo-nicsot, hogy az irtóháborút az egész vonalon megindítva immár nemcsak a közeli vármegyék, hanem az egész ország összes prot. papjait és tanítóit új vértörvényszék elé idézzék. Meg is idézték őket sőt néhány egyházfit és de-ákat is a rákövetkező 1674-ik évben hűtlenség és felségárulás címén Pozsonyba, az erre az alkalomra a Szelepcsényi elnöklete alatt 34 kath. vallásúakból³ nagyobb részt világiakból alakított „rendkívül, delegált bíróságnak“ nevezett vértörvényszék elé. Minő vállalatról volt szó, kitűnik abból, hogy a prot. lel-készek számát egykorúak valami 2600-ra teszik. Méltán mondhatta tehát Széchenyi György kalocsai érsek, hogy immár az összes magyar protestánsok számára „olyan hurok készül, melyet ha nyakukba ránthatnak, soha többé az evangéliumi vallás hazánkban lábra nem áll“⁴

A megidézettek száma 730-ra ment. Ezekből 336 mindenesetre meg-jelent, de lehetek 400-nál is többen. A vádlevél minden képzelhető bűntényt rájuk fogott. A vádak mindazáltal 3 főcsoportba foglalhatók össze: hogy a kath. vallást, intézményeit ócsárolták, hogy lázadásra bűjtogatták a népet s lázadókkal czimboráztak és hogy a töröknél kerestek oltalmat.⁵ A „hurok“ pedig az volt, hogy Nádasdynak, ki a Zrínyi—Frangepán-féle kath. főurak által szervezett összeesküvésben egyik fő-fő ember volt, volt egy Vithnyédi

1) Farkas József: Elbeszélések a magy.-országi prot. egyház hitbajnokainak és vértanúinak életéből. Budapest 1F84. Hornyánszky. 58.

2) Ugyanott a 61 lapon.

3) Ezek között 6 főpap és 5 más egyházi férfiú volt.

4) Szilágyi S. idézett művének 320. 323. 32-1 és 326 lapján.

5) Rácz Károly: „A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben című, 1874-ben Sárospatakon megjelent művében a megidézettek számát 735-re teszi.

6) Kocsi Csörgő Bálint szerint a vádirat summája ez volt: „Hogy a törvénybe idézett papok mindnyájan hátrahagyván az Istennek és az embernek szerelmét és félelmét, az egész pápistaságot és így a királyt is bálványimádónak kiáltották a prédikáló székéből; a b. sz. szüzet, a megholt szenteket és a Krisztusnak képjeit káromolták; a venerabile sacramentumot megtapodták; a rebelliseket és a király ellenségeit tanácscsal, pénzzel, eleséggel segítették; a törököknek Magyarország megvételére utat nyitottak. Azért kívánja a procurator, hogy mind a törvénybe idéztettek, mind kik az Isten és a királyt megbán-tották fejeket és mindeneket elveszessék az ország articulusi szerént.“

István nevű titkára, kinek iratai halála után a főpapok kezébe került s ezek közt találtak ők — állítólag — két levelet, melyből világosan kitűnt volna, hogy a prot. papok mind részeseek voltak az összeesküvésben. Ezek sehogy sem szolgálhattak — ha léteztek is — a vádlottak bűnösségének bizonyítékául, mert ha Vithnyédi meg is írta a leveleket, azokhoz vádlottaknak semmi közük sem volt. Nem hozzájuk intéztettek s tartalmukról csak a pör folyamán értesültek.

Egyébként a bíróság bizonyítani a vádatat meg sem próbálta, de a legborzasztóbb büntetésekkel fenyegette őket, hogy önként bevallják bűnösségüket. Tulajdonképpen csak azért fogták vádlottakat pörbe, hogy önkéntes vallomást csikarjanak ki tőlük, mely alapon egyszerűen száműzni akarták őket, ha ugyan át nem térnek. A kierőszakolt beismerés hurkával szándékoztak őket lábukról lerántani.

A kir. ügyész fej- és jószágvesztés büntetését kérte mindnyájukra. Jellemzi az eljárást, hogy a törvényszék a jelenlevő vádlottak egy részének nevét sem tudta kideríteni. Ha tényleg forgott volna fönn tehát bűntény, az alanyi bűnösséget semmi esetre sem lehetett megállapítani. De a bíróság ilyesmivel nem törődött. A mint valaki bevallotta, hogy prot. tanító vagy pap, veszve volt, ha át nem tért vagy reverszálist nem adott. Sokan megtették, sokan azonban az érsek személyes rábeszélése után is állhatatosak maradtak s április 4-én fej- és jószágvesztésre ítéltettek. A halálbüntetés szigorítva volt; némelyiknek előzetes testcsönkítást, másoknak máglyát vagy agyonkövezést helyeztek kilátásba. Egészen véve reverszálist adott vagy áttért 236, betegség miatt elbocsáttatott 7, halálra ítéltetett 93.

A halálos ítéletet Leopold nem erősítette ugyan meg, de ezzel épen nem cnyhíté az elítéltek sorsát. A 93 áldozat Pozsonyból elhurcoltatván, különböző hazai várakban záratott el, a hol Kollonics rendeletére kegyetlenül bántak velük, ijesztgették, verték, rosszul táplálták, hogy áttérésre kényszerítsék őket. Némelyik megtette, néhányan meghaltak, a többiek Kollonics 1675-ben gályarabságra küldte Buccariba vagy Nápolyba.¹

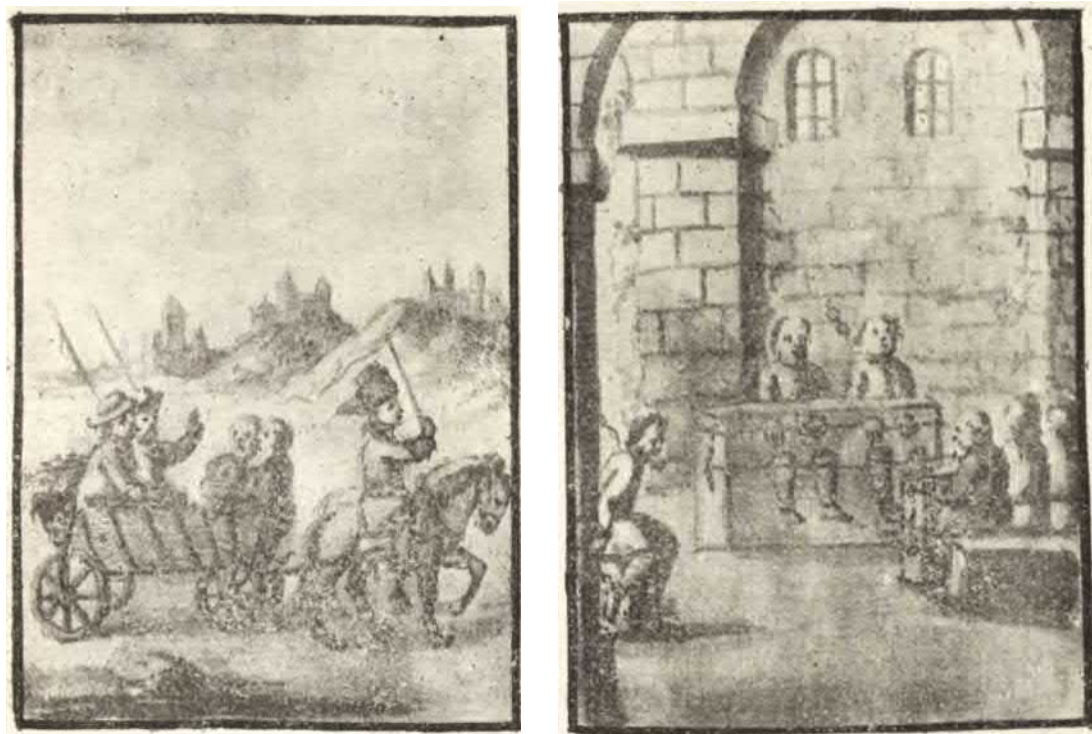
¹) Szilágyi idézett művének 324—327. és Marton Sándor: A gályarabok története. 2-ik kiadás. Bpest 1894. Hornyánszky 10. és Rácz Károly: A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Sárospatak 1874. Steinfeld Béla 211.

Ezután leginkább a „Kösziklán épült ház ostroma“ című művet fogjuk idézni, a melyről annak előszavában, sajtó alá bocsátója, Szilágyi Sándor azt írja: a kösziklán é. h. ostroma nem egyéb emlékiratnál. Eredetileg latin nyelven írta Kocsi Bálint pápai iskolaigazgató s maga is gályarab. Szenvedéseinek s üldöztetéseinek társai hasonlólag szolgáltattak anyagot, sőt átnézték s kijavíták a munkát, melynek aztán kilencz könyvét kiadta Lampe a „Historiae Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transilvania“ 746—919. lapjain 1728-ban. Épen e kilencz könyvet részben, bár több kihagyással fordította, részben átdolgozta Bod. Néhol kihagyott az eredetiből, néhol tett hozzá, de lényegesen sehol sem módosította azt, — úgy hogy az még sem szűnt meg a Kocsi munkája maradni s joggal nevezhetjük azt az ő emlékiratának.

2., a hazai börtönökben való sanyargatás.

A kik a reverszálist május 29-ig nem írták alá, azokat Pozsonyból széthurczolták, a mint mondtuk. Az első szállítmány 52 főből állott. 20-an közülök a komáromi várba, 8-an Sárvárra, 5-en Berencsre, 19-en Lipótvárra vitettek. „Ez utolsók mellé egy poroszlót adtanak vala kötelekkel, a ki a mezőn mikor a törvény-fa mellett mennek vala el, azzal fenyegette őket, hogy mind felakasztja és az épen N.-Szombatig ment utánok, csúfolván, boszantván, s vervén őket“.¹

35.

A prot. hitvallók elfogatása és börtönben való sanyargatása.

Többen eleinte Pozsonyban zárattak el, utóbb ezek is elvitettek. Ez volt a második szállítmány, a mely 20 fogolyból állott. Ezeket Kollonics parancsára szétszötták: 7-et Sárvárra, 7-et Kapuvárra, 6-ot pedig a Prímásnak

Kosci a kiállott szenvedések után nem sokkal, 1676. nov. 25-én fejezte be e munkáját. Még akkor 28 éves volt.

A Bod Péter m. igeni ref. lelkész, egyházi- és történetíró szóban levő fordítása nemcsak törül metszett magyarságánál fogva igen érdekes, hanem azért is becses, mert 1738-ból, a nyelvújítás előtti időből való. Ezen műve — melyet 26 éves korában Nagy-Enyeden írt meg, hol a főiskolai segédtanár volt akkor — kéziratban létezett egészen 1866-ig, mikor Szilágyi Sándor kiváló történészünk kiadta azt nyomtatásban.

¹) Az idéző jel „között levő szöveg mindig a“ „Kősziklán épült házból“ vett idézés.

Pozsony mellett levő eberhardi várába, a hol „felső ruhájoktól megfosztatnak és nehéz nagy vasakba veretnek' és a kastélyon dolgoztatnak szüntelen: gyakorta az érsek Szelepcsényi György, mikor ott mulatott, erőltette a hittől szakadásra; mikor látná, hogy semmire sem mehet vetek, nem félte az Istent a már szintén 80 esztendősen vén ember, kinek fél lába a koporsóban volt, hanem pörölyökkel, csákányokkal verte a szegény rabságot szenvedő istenfélő professorokat, oly kegyetlenül, hogy némelyeket össze is rontotta, mint Némethy Istvánt, a nyárádi praedicator, ki megszabadulása után is holtá napjáig a nyakába kötve hordozta a kezét, úgy elrontotta volt a pörölyvel. Mikor külső vendégei voltak, olyankor felhívatta mindenkor, és háta megállítván őket, nemcsak mocskos szókkal kesergetté lelkeket, és csúfolta, hanem szemek közé pökdösött, s szolgálival is pökdösetett; azután mindenek láttára dologra hajtotta őket, s maga egész udvarával pallérkodott utánnok, kiket úgy megdolgoztatott, hogy a vér is folyt a tenyerekből.“

A harmadik szállítmány, melynek tagjai 21-en voltak, Lipótvárra vitetett.

A komáromi börtönben a 19. ág. ev. és 1. ref. lelkészt éjjeli szállásra a vártömlőcnek egy sötét, piszkos zugába hajtották, napközben pedig a legalávalóbb munkát végeztették velük. Négy hónapi kínos szenvedés úgy megtörte a szerencsétleneket, hogy közülök 17-et sikerült a jezsuitáknak hitűktől eltántorítani. „A más hármát ezeknek elszakadása után nagyobb nyomorúságokkal terhelik vala naponként, sánczokat ásattak, követ, földet hordattak utcákat sepretek, pervátákat tisztítottak velek, mely alávaló szolgálatra eddig a törököket, cigányokat kárhóztatták volt, most a Krisztusnak hív szolgálói viszik véghez;-----reggeltől fogva nap nyugotig melegben, hidegben, esőben, hóban, fagyban hóhéroltatnak, nyugodalmok soha nincsen; megtiltattak hogy senkivel ne szóljanak; egy tenyérszerű ruhát is mezítelenségeknek elfedésére, egy kis fillért is egyéb szükségekre senkitől el ne végyenek.“ Egy év múlva mindhárman Lipótvárra kerültek.

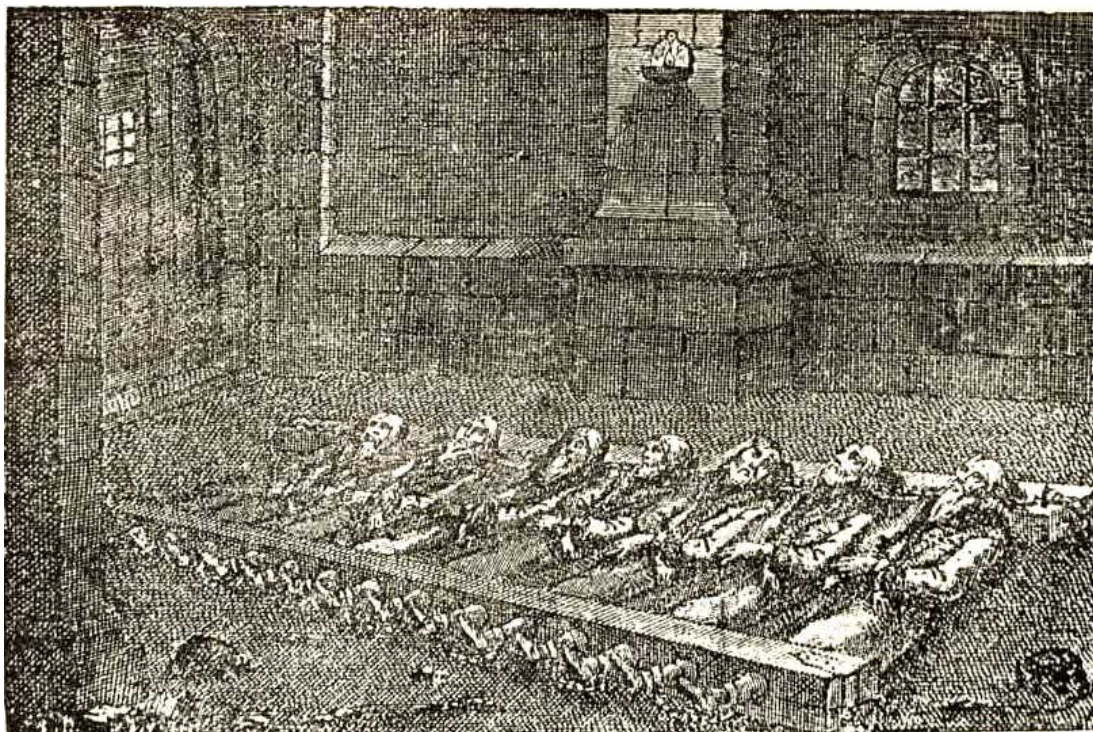
A június 1-én Sárvárra hurczolt foglyokat, számszerint hetet, az előző napon oda érkezett 8 társukkal összekötötték és a legnehezebb török vasra verve börtönbe vetették: a hol ők 7 heten keresztül maradtak kezüknél fogva kézi békóba, nyakuknál fogva nyakvasba éjjel-nappal mindig beleszorítva és ennyi bilincs által akadályozva folyton hanyatt fekvé, helyükből mozdulni sem bírva, czombjaik és egyéb tagjaik megrothadásáig heverni kenyszerítették. A pápai nemesek sok könyörgéssel és sok ajándékkal kivitték a parancsnoknál, hogy a foglyok nappalra föloldoztattak, de a legszolgáibb, aljas munkákra szorítottak. Éjjelre piszkos és sötét börtönükbe visszakísértetve, a míg Sár-

1) „Olyan kemény török vasakba verette, hogy csak valami vékony ruhácskát sem lehet a vas alá tenni, hogy lábukat ne sértse.“

2) Vas megyébe.

várt őriztetek mindig kalodába zárattak, sőt nappal is a munkát félbehagyják megkötöztenek. Csuzi Jakabot, a kapitány megharagudván reá, börtönbe vetteti és több napon át lábán, kezén és nyakán az említett módon megvasalva ott tartja egyedül. A kapitány udvarában dolgozván bizonyos soproni polgár beszédbe elegyedett velük. Látja ezt a kapitány és haragra gerjed s a foglyokat tüstént börtönbe veti, kalodába, nyakvasba szorítja, lánczra és kézi békóba vereti s ott tartja a míg neki tetszik.

A Kapuvárra szánt foglyokat a mezőn mindenüktől kifosztották, kezüket hátrakötve megkötözték, földhöz verték, aztán nem bírván fölkelni a katonák

36.

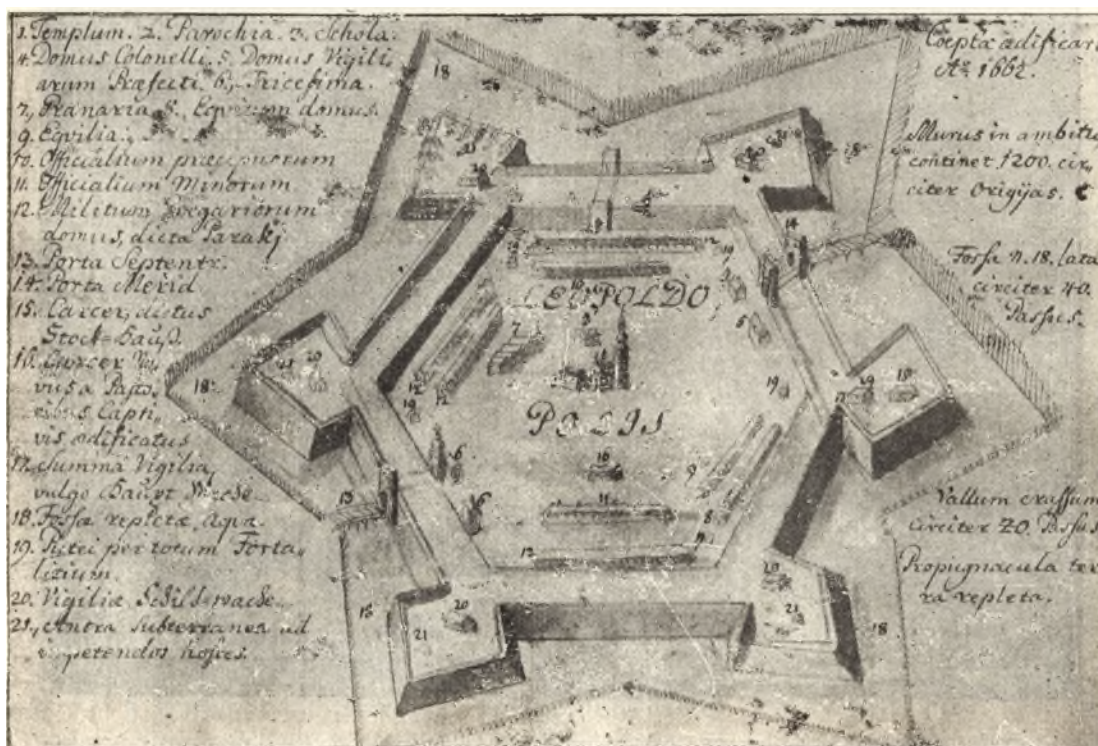
A sárvári börtönben.

ölbe vették őket s mint megannyi tuskót kocsira dobták és így megkötözve Kapuvárra vitték. Sok gyalázatot szenvedtek. Ott föloldoztatván kötelékeikből börtönbe vettetnek, tolvajokkal, gyilkosokkal és méregkeverőkkel közös kalodába záratnak, funius 2-án török vasat tettek mindkét lábukra, a legsilányabb kenyeret adtak nekik eledelül és piszkos, aljas munkára u. m. istállótakarításra favágásra, sánczásásra, vízfordásra, árnyékszéktisztításra, föld, mész, homok és kőhordásra kényszerítették őket.'

¹⁾ Kocsi Csergő Bálint: „Narattio brevis de oppressa libertate Hungaricarum Ecclesiarum“ művének X—XII. fejezete. Kiadta Balog Elemér a „Protestáns szemle“ 1902. évi 6. füzetében 97—102.

A Kapuváron és Sárváron sanyargatott 22-ről 20-ra apadott foglyokat sok tértitgetési kísérlet után, a mint alább látni fogjuk, Buccariba hurczolták el.

Berencsen „az holott a pozsonyi vasakat sokkal nagyobbakkal cserélik el“ a Kollonics parancsára „a commendáns vetteti őket olyan becestelen nehéz tömlöczkbe, melynek a két oldala már régtől fogva, s most is perváta-szék volt, melybe hason, térdeken s tenyereken kellett bemászkálni, oly szoroson volt az ajtója kivágva kőből. Itt mint a disznó-ólba a sok tisztátalan állatok között béka, szúnyog, légy, tetű és egyéb ártalmas bogarak között, sem éjjel, sem nappal semmi nyugodalmok nem volt, soha sem állhattanak; gyakorta e nagy dögben, bűzben — — elájultanak s erejek épen elfogyatkozik, kicsiny-

37.

Lincolnton 1674-ben.

ben múlt el, hogy meg nem vakultanak némelyek, ott elsenyvedtenek, csak épen, hogy meg nem haltak. Vén észre a commendáns ilyen elnyomordásokat az ahhoz nem szokott erőtlén papoknak, levelet ír Kollonicsnak, melyben protestál, hogy hanem ha hamar kivéteti az elfogyatkozott embereket abból a tömlöczből, azok mind meghalnak, oka ne legyen, sem Isten, sem emberek előtt. Melyre azt feleli Kollonics: nem kell néked attól félned, hogy azok meghalnak, ha meghalnak pedig, elég nagy a berencsi határ, ott elérnek.“ — — „Novemberben ment vala Berencsenre egy irgalmasság nélkül

való kő lelkű atya, Radamantushoz hasonló jezsuita, ki míg a várban volt, többet szenvedtek, mint eddig egész fogságoknak idején; mert a kemény hidegben, fagyban, hóban a szegény erőtlenségű foglyoknak kellett felválni minden a vár számára hozott fát, nekik kellett azt a szállásokra elhordani; ismét szüntelen kellett a vizet negyven ölnél mélyebb kútból mérni; a ki ha nem ha elment volna hamar onnan, de nem sokára végét érte volna a foglyoknak.“

Lipótvárt az első és harmadik szállítmánnyal oda küldött 22 év. ref. és 17 ág. hitvallású foglyot egy Kelio Miklós nevű jezsuita fölügyeletére bízták „a kinél kegyetlenebb, Diokletianus természetű ember még a krimiai tatárok között sem termett“ és a ki minden kigondolható módon kínozza őket. Ezek szenvedése állott:

„1. A nagy török vasaknak lábakon való hordozásokban. 2. A minden alávaló tisztátalan dologra való hajtatásban. 3. Az éhezésben, szomjuhozásban s mindennemű szükségben. 4. A tömlöcznek sok nyughatatlanságában. 5. A római vallás ceremóniára való kényszerítésben. 6. A kegyetlen megvertetésekben. 7. A mindenektől való megfosztásban. 8. A tőlök mindeneknek eltiltatásukban. 9. A sok próbákban és ijesztgetésekben. 10. Azok káromoltatás és csúfoltatásban. 11. A tömlöcznek szennyében.“

Lássuk ezeket egyenként:

„1., Vasba vereti másnap a kegyetlen Kelio az ártatlan embereket, még pedig a mint a török pogány rabokat szokták vala, mind a két lábokat, vagy egyik lábokat félkézzel egybe.“

2. A tömlöczet újonnan ásatták vélek,² pervátát tisztítottak a caniculás meleg holnapban; sánczot ástanak a vár körül, meszet kevertek s hordottak

¹) Van Poot „Naauwkeurig Verhaal van de Vervolginge aangerecht tegens de evangelise Leeraaren in Hungarien“ című Amsterdamban 1684-ben Timotheus Hoornnál megjelent művének 55. és 60-ik lapján az áll, „hogy Lipótvárra május 7-én megérkezvén — nemcsak lábukra, hanem a reformátusoknak a nyakára is lánczot vernek. Június 8-án nehéz és szoros vaslánczokkal kötötték meg lábaikat, a törökök lábvasaihoz hasonlókkal, melyekben egészen eltorzítva lehetett járni, úgy mint a tyúkok, melyeknek lábai zsinegbe vagy hálóba akadtak; voltak olyanok, kiknek keze-lába a másikhoz volt erősítve.“ (Marton Lajos bpesti ev. ref. gymnasiumi tanár fordítása.)

²) Junius 3-án történt megérkezésüktől tavaszig olyan szűk börtönben sanyargatták a foglyokat, hogy egymás mellett állani is alig tudtak. Fölváltva ültek, feküdtek. Kályha nem volt benn. Sem könyörgéssel sem pénzzel nem bírták kivinni, hogy e börtönön kívül adjanak nekik árnyékszékét. Ennélfogva majd megfúltak a bűdösségtől. „Galéria Ommium Sanctorum Johannis Simonidae“ című a nemzeti múzeumban levő illusztrált kézirat 15 lapja. E mű, melynek latin és német nyelvű szövege, az abban előforduló dátumokból ítélve 1633. végén vagy 1634-ben készülhetett — 25 tus-rajz illusztrációval és barokk ízlésű szegély-díszítményekkel van ellátva. Szerzője Simonides János breznóbányai ágost. hitv. rektor a kit Thianában a fogságból másod-magával kiváltották 1675. június 14-én. A szerző azokat a sanyarúságokat írja le benne, a melyet ő és a vele Lipótvárra hurczolt s onnan Capra-Cottába hajtott társai szenvedtek az ő kiszabadulásáig. A mű illusztrációiból néhányat közlünk.

— — — a templomnak és parochiának sáros udvarát fővénnyel és kővel meghordották. A vár körül töltést hordottak; mikor egyéb dolgot nekik nem adhattak, akkor ismét elhányatták; néha szoros helyeken a magas föld bástyákban földet hordanak vala targonczákkal; az holott lábokon levő nehéz vas miatt nyakra före lehullanának. Az egész vár utczáit vélek sepretek vala télben nyárban, kivált vasárnaponként télben az hótól — — sőt mikor szélvészcses, zúrzavaros, esős, havas idő volt, akkor hajtották inkább mezítelenek lévén, hogy inkább erőt vegyenek rajtok. Kéri vala egyszer Kéliót Sz. Miklósi János 70 esztendősnél idősb öreg csperesti ember, ne bánják olyan kegyetlenül vele, másképp lehetetlen, hogy meg ne haljon, de azt felelte reá: hát te vén! neked kedvezzek én? ha meghalsz, akkor sem kedvezek; kivonatlak a váron kívül a ganéj dombra, hogy ott a kuttyák egyenek meg. A mi a pallérokat illeti, azok elsőben voltának a katonák, napjában heten, a kiket kegyetlenségre fenyegetéssel, fizetéssel, néha pedig veréssel is annyira reá készítettek, hogy vizes csomóba kötött istrángokkal, kivont fegyverekkel, puskákkal, pálczákkal, néha a vérek kifolyásáig verték és puska-végelték, nyárban árnyékban, télben tűzhez nem bocsátották még mikor ettek is; hanem kün keserves könyhullatással kellett áztatni és rágni a kemény fekete fagyos profontot.

3. Víznel és valami alávaló profontnál egyebet tartásokra semmit nem adtak, még ezt is mérve. Minden 3 napra négy fontos profontot rendeltének, de ezt is sokszor nagy instáncziával nyerik meg; gyakorta pedig a rendelt időre meg nem adják, hanem minden héten, hol egy, hol két napi rendelt kenyereket elvonták. Semmit e felett se venni, se adni nekik szabad nem volt.

— — Az ablakból meglátták, mikor egy szegény asszony mellett elmenvén egy kis sült húst és egy kevés kenyeret vetett a targonczájokba, ezért az asszonyt megfogván a kemény téli napon szintén két óráig a tisztátlan személyek pelengérjekben csapattván, úgy tartották. Szomjúságot nagyot szenvedtek —

— mezítelenséget is szenvedtek, mert jó köntösökből kifosztatván azután a mi megmaradott azt a szenny és a vas megvette, és nem lévén szabad megújítani. hanem mezítláb és fél mezítelen testtel kénytelenítettek hidegben, melegben dolgozni.

4. A tömlöczben való keserves szenvedéseket nincs penna, a mely jól leírhasa: 1) Ez nem utolsó volt, hogy a czégéres latrokkal, átkozódó, káromkodó istentelen emberekkel együtt tartanak vala; az holott azoknak káromló nyelvek miatt Istennek sem szolgálhatnak vala. 2) Kígyók és varasbékák s egyéb csúszó-mászó állatok, ártalmas bogarak miatt soha nyugodalmuk nem volt. 3) Nyárban a kemény melegekben olyan szoros tömlöczekben rekesztetnek vala a föld alá, hogy lélegzetet is a sokaság miatt alig vehetnének és gyakran a nagy meleg bűdösség miatt el is ájulnának, télben pedig a föld színén való fogságban, melynek fedele az ég volt tartatnak vala, a melegedésnek okáért egymás hátára fekütnének, némelyek pedig a szemébe bújtanak. A kik

az ablakhoz közel fekütnének, sokszor puskaporral azoknak oldalokat, szakálltokat, hajókat felsütötték az embertelen s arra megbérlett őrizők, sokszor a természet dolgára is ki nem eresztették őket, hanemha elsőben megfizettek. A

38.
A lipótvári börtön.

fogságnak öt helyei valának, a melyekben néha együtt, néha különösen tartatnak vala. Az első a vár oldalába vala, egy nagy régi romlott omladólag álló ház minden fedél nélkül, melyen patak foly vala keresztül, s mikor esős

idő vala, akkor egészen sárban, fertőben, sertések módjára kellett heverni. A második fogházak tisztán deszkából volt csinálva, a melyben szintén januáriusnak közepéig tartattak négy augustinus atyafiak. A várnak délfelén való oldalán volt a tömlöcz, melyben négy református atyafiak tartatván sokféleképen ijeszgetetnek néha, hogy csak ők maradtak, a többi a római hitre állottak stb. Szüntelen füsttel kinoztatnak vala. Negyedik helyre napkelet felől való várda mellett egyedül rckesztetett vala Újvári János ref. pap. Éhséggel szomnyusággal szintén meg is öletett; a szemét kifüstölték volt, úgy hogy igen rosszul látott, azért is volt, hogy mikor osztán a gályákra vitetnék a többivel vezetetni kellett, estve semmit sem látván. Az ötödik helyen Steller Tamás mezítelen fegyverrel őriztetett egyedül. Azért osztja vala így meg Kelió őket, hogy inkább egymást ne vigasztalhatnák, s könnyebben megejthetné őket.

5. Ritka mise múlt el, hogy hajoknál fogva ne vonatnának oda, ritkán vitték beteghez a venerábilet, hogv keservesen meg ne siratták volna a papok, mert Kelio jól tudván, hogy ők azt a tiszteletet nem szeretik, a katonáknak megparancsolja vala, hogy reá hajtsák erővel is,¹ azok azért néha oly kegyetlenül megdöfölték a puskákkal, hogy csaknem mind egyke romlottanak. — — —

Sokszor a puska végelések miatt a földre lehulván, az hajoknál fogva huzattak a templomig. — — — Eljövén azonban az a Szvecziából elszökött hite szeggett báró parancsolatja, hogy menjenek a templomba: nem akar egy is a tömlöczből kimenni, bemégyen azért maga a tömlöczbe, kérdi, ki nem akar elmenni? Kocsi Bálint mondta: ő sem akar menni. Mindjárt azért leveré báró a földre, s a katonák által kivonatván a templomba berugdosztatá, döfölteti, ott parancsolja, hogy álljon térdre, nem cselekszi, ott ismét a földre leveri, azért hogy szót nem fogadott volna Kelio kivágatja a vasból, s kétszerre nagyobb s terheőbb vasba vereti. — — — Alig lehet kimondani a miket szenvedtenek a venerabilének betegekhez hordoztatásának miatta, Kelió e miatt Masári Dánielt és Korcdi Jánost addig verette vala, míg a földre letagaltatváu a dárdának nyele elromlik. — — — Kocsi Bálintot tüzes fáklyával ugyan szikrázott szélyel a hátán úgy megvereté. Más alkalmatossággal Szilvási Istvánt és Harsányi Istvánt kosztperdel addig vereté, míg elromlék a kosztperd, elájula Harsányi, és 2 óránál tovább fekvék halt számban.

6. Verést felette sokat szenvedtek. A commendans lábával rugdossa, tapodja vala, a kapitányok pálczákkal verik vala, a káplárok lánczokkal, a muskatélyosok muskatélyokkal rontják vala, törik vala egybe; keresik is vala szüntelen erre az alkalmatosságot. Sz. Péteri Mártont, azért hogy a feleségének, melyet hozzá nem bocsátottak vala irt volt holmi szükséges dolgokról, hogy

¹) Imádságos könyveiktől megfosztották őket, imádkozniok, ájtatósan énekelniük — a saját vallásuk szerint — tilos volt. Hallván Kelio, hogy az uralkodóért imádkoznak azt mondta: „A császárnak nincs szüksége ilyen kutyaugatásra. Az Istennek meg épen nem kellemes az.“ Simonides idézett műve. 17.

ködjen, az utca közepén levonatván addig vereti hat katonával, a míg a vére kifoly a azután külön rekeszti a többtől. Steller Tamásnak küldött a barátja egy levelet, melyet elfogtván a commendans magához hívatja, és Kelionak is jelenlétében nem elég, hogy megfogtván hét ember által törökösen megvereti, hanem maga is keményen megrugdossa és hajánál fogva a földhöz vére irgalmatlanul s a többtől is elszakasztá különös tömlöczbe zárván.

Leopoldina Captivitas Das Befängniß in der Leopold-Stadt.

39.

A könyörületes nő büntetése Lipótvárt.

7. Megfosztalak vala mindennap, mert ha pénzekkel valami szükségeket akarták tenni, a katonák ugyan ajánlották magukat, hogy hoznak, s hoztak is, de magok elemésztették s ők keservesen nézték.----- Eféléért Pozsonyban kezdték meg az ő megfosztatásokat és Triesztben végezték el. Itt elvették minden könyörgéses és énekes könyveket is. Nagy summa pénzt praedálnak el ő tőlek, mert egy sem jött vala üresen el a maga eklésiájától tudván, hogy nem lakodalomba hívják. Ennek a praedának egy részéből építették a Leopoldvári templomban a nagy oltárt; más részét elosztották a katonáknak a mint Keliotól ezt kitanulták azután.

8. Hogy pedig inkább meghódoltassák őket, megvitatnak, hogy senkivel ne beszéljenek, senkit hozzájuk nem bocsátnak vala. Atyjok, anyjok, feleségek, gyermekek, atyafiak, patronusok, jóakaróik megszűnnek sok fáradsággal és

40.

Lipótvárt a fogságban. A könyörületes nő büntetése.

költéssel eljönnek vala a szomszédba Galgócra, de onnan sok könyhullatás sál sem nyerték meg, hogy láthassák magok kedveseket.

9. Ez Istenhez ragaszkodott embereknek hittől szakadásokkal akarván Kelió magának hírt és nevet szerezni a püspökök előtt, nem mulat el e végnek elérésére semmi utat és módot, mindenképen ijeszti s nyomorgatja vala őket.

10. A káromoltatásoknak és csúfoltatásoknak semmi rendi, sem módja nem vala, teli torokkal rebelliseknek, hitetlen ebeknek, eretnekeknek, töröknél alább valóknak, minden reformátusokkal együtt pokol fiainak nevezi vala; de a káromkodó praedikatióban ezt is sokszor mondja vala, hogy nem tanította más senki a reformátusok vallását, hanem ludás Iskáriotes.

11. Nem volt szabad, hogy senki is nekik mosson, hanem magok délbén bele mártják vala a vízbe egyetmásocskájokat; de a sem száradhatván meg, ismét elporosodott s mocskolódott jobban. Egy szegény fogoly szabónak a felesége és leánya egy ideig mostanak ugyan, de ezeket is rajta érvén egy hétig a tömlöczbe veték, azután a hóhérrel a tisztátalan személyek pelengérjekre vereték, és az hol a szegény rabok dolgoztak egy nap estig ott tarták.“

Siralmas helyzetüket a foglyok 1674. deczemb. havában, összesen 71-en (mert 4 Lipótvárt, 17 Komáromban hittőlszakadt lett. 1 pedig Kapuváron meghalt) a császárhoz benyújtott folyamodványokban keservesen panaszzolják: a rendkívüli törvényszék vádjait költötteknek, hamisoknak s ítéletét igazságtalannak mondják. Előadják hallatlan kínoztatásukat, hogy t. i. békák, kígyók, tetvek s egyéb undok férgekkel teljes helyre hányattak, nyakukon, kezükön, lábaikon nehéz lánczok vannak, melyek által bizonyos czölöphöz vagy a tömlöcz oldalához voltak kötözve. Mindenökből kifosztatnak, feleségeiket, gyermekeiket, jóakaróikat még csak hozzájuk sem bocsátják, verettetnek, a legiszonyúbb s legundokabb munkákra, istállók s árnyékszékek tisztítására hajtatnak. Térítvények aláírására kényszerítetnek, sőt Kelió azzal fenyegeti őket, hogy eladja 100 tallérért személyenként őket. Végül ügyök megvizsgáltatásáért esedeznek.¹

De hasztalan!

A hazai börtönökben való egy évi sanyargatás után a hitvallókat gályarabságra hurczolták. Útközben vagy rabságuk színhelyén többen elpusztultak vagy áttértek. A megmaradónak azt írták haza, hogy: „Élünk siralomban, rettegetben, minden dolgoknak szükségében.“³

¹) Szilágyi idézett műve. 329.

²) Rácz Károly idézett műve. 223.

Az elszállítás.

41 hitvallónak¹ gályákra vitetése következőképen történt:

Leopold egy csapat katonát küldött Nápolyba a spanyol király segítségére és Kollonics ezen alkalmat fölhasználta, hogy a foglyokat ezen katonaság parancsnokának átadván, általa őket a nápolyi gályákra vitesse, kieszközölván előbb a királytól egy erre őt fölhatalmazó levelet, mert oly nagy befolyása volt, hogy a foglyoknak sokszor mondta egykor: „Ti erősen bíztok a ti királytokba, de az ő gratiája soha nektek nem fog használni, mert adjon rólatok tízszer kegyelmes parancsolatot, én százszor megváltoztatom.“

„1675-ben martiusnak 14-ik napján estve, munka után lopva egy szökő ajtón kivitetnek 36,² kettőt a tömlőczen hagyván, kik a vénség és elromlott erőtlenség miatt épen alkalmatlanok valának az elmenetelre, a vár alatt adatatnak Gemanner György kapitánynak, hogy a gályákra vigye.³ Kivitetvén a várból az hostátban 40 lovas és annyi gyalog némettel környiilvetetnek, megtiltják, hogy még ne is szuszszanjanak, szekerekre rakatnak és elvitetnek, kikkel sem faluba, sem városba be nem mentek, míg Magyarországból ki nem mentenek.“

Márczius 25 -ik napján Bécs mellett hozzájuk csatolták azon 5 más hitvallót is — köztük Séllyei István pápai superintendenst — kiket addig Berencsen nyomorgattak.

Bécsten túl gyalog kellett folytatniok az utat „nagy vasakban fagyon, vízben, sárban hajtának a katonáktól, taszigáltatnak, döföltetnek, pálczákkal verebeinek, nem lévén alkalmasok a menetelre; az elromlott öreg embereket látván annak a helységnek lakói, verik a melleket és sírnak ezen a szomorú tragédián.“ A Stájer hegyeken át Triesztig „hajtják őket oly kegyetlenséggel a vasban, hogy hasonlót senki nem hogy látott volna, de még nem is olvasott; mert a fagyon, kövön mezítláb (minthogy az egyszer elszakadott lábok belit nem vala szabad megújítani) úgy kénytelenítettnek utazni, hogy az elhasadozott s a vastól is elrontatott lábokkal véresen festik vala a köveket; kiknek elsebendezett lábok kötésére nem hogy borbélyt, de még kovácsot sem adtanak vasaiknak levételére, hanem végre megengedék, hogy egymásnak kővel verjék le a vasat lábokról, így az elsebesedett lábakat annál jobban elrontják vala.

¹) A kapuvári 6 és a sárvári 14 foglyot Buccariba vitték, a mint később látni fogjuk.

²) Az 1674. május 29-én Lipótvárra szállított 19 ágost. hitvallót június 7-én követék oda a reformátusok még nagyobb számmal. 1675. márczius 10-én ide hozták a komáromi börtönből még 2 ág. és 1 ref. lelkészt.

³) Kollonics a parancsnokot fölhatalmazta Leopold király levelével, hogy adja el a foglyokat a nápolyi király gályáira evező rabszolgáknak. Marton S. hivatkozott műve 18.

Triestumon kívül egy minden rútsággal teljes istállóba rekesztetének; itt reményük vala, hogy talán nyugosznak valami keveset, de alig pihentek vala meg, mikor Gemanner kapitány más tisztekkel oda megyen, és a mi kevés rongyos köntös esztendeig való fogságokból s sok prédáltatások után a nyakokban volt, abból kifosztja, pénzeket pedig annyira megkereste, hogy még a természetből eltítkolt részeknek sem kedvezett; ezt még el nem végezték vala, mikor tisztességes nagy szakállokat s bajuszokat is elpredálják. Csúfolták a triestumiak az istennek szolgálait, látván ily szomorú állapotokat. — — Nézték a szegény rabok egymást, de meg sem ismerték volna, hanemha a szavakról; mezítelenül hevernek már abban az istállóban, de ott sem nyughatnak, mert egyik szegletből kergetik a másba“. Április 7-én a kapitány rá akarta bírni őket, hogy legyenek katonákká. „Szép szerént semmire nem mehetvén, megfogatja Füleki Istvánt fel akarván öltöztetni katona köntösbe, ő elveti, és nem engedi, ezért a kapitány megrugdossa s másokkal is kegyetlenül megveretvén a többihez vissza megyen. Berekesztetnek az istállóba, és harmad napig nekik semmi enni való egyéb nem adatott, hanem az irgalmasabb katonák titokban adtanak egy-egy falat kenyeret.

8-ik napján áprilisnak az hajó fenekére az adriai tengeren letaszittatnak, az holott el nem lehet hinni, mint megszaporodott volt a tetveknek sokasága körülöttek, hogy majd megemésztelek; Az irtózatos bűdösség miatt is, mely a hajó szemetéből, de kivált a Miskolczy Mihály elrothatt lábából támad vala, sokan kemény betegségbe estenek. Adtanak itt egy kevés kétszer sült profontot, egy kalán rizkását, egy falat sajtot, s néha egy-egy pohár bort¹, a mint mondják vala egy jezsuitának instantiájára.²

Érkezének aztán Piscariába, az holott Korodi Jánost a vállukon, Miskolczy Mihályt pokróczba takarva kell vala vinniek; mikor vinnék a lakosok csúfolják s nevetik vala; a káplár kegyetlenül veri vala. Ezentúl napjára 3 réz fillért adnak vala, a melylyel három falat kenyérnél többet nem lehetett venni. Ez mindenek felett kesergetté lelkeket, hogy mikor azok között az ostoba olaszok között hordoztatának, nigromántoknak, ördögösöknek, törököknek mondják vala.

És hogy semmiképen el nem vihetnék, szükségesképen 6 elromlott beteg és sebes rabokat Teátéban kell hagyniok: a többit, a kikben még valami lélek volt, olyan kegyetlenséggel hajtották, hogy kő volt az agya, vas a lelke, a ki ezt látván meg nem indult rajta; nemcsak az öregek, hanem még az ifjabbak is a sok étlenség miatt úgy erőtlenedtek, hogy nem mehetnek. Séllyeit két felől fogva veszik vala. Kocsi Bálint, hogy az öreg emberektől elfordíthassa a verést hátul marad, mert a ki utóljárt azt verik vala. Mikor

1) Újokat innen gyalog folytatván.

2) Simonides csak a kétszersültről tesz említést, melyből 3 darabka jutott 2 emberre napjára. Vizet keserves könyhullatásokkal is alig bírtak kikönyörögni.

városokban vagy falukban mennének, úgy mutogatják vala őket, mint valami fegyverekkel nyert törököket.

Mikor Pesculopenatarium nevű helyből ki mennének, a betegek szamarakon vitetnek vala, Illyés Gergely, a kit már megemésztett vala a sok vereség, két felől fogva támasztatik vala kettőtől a számaron, de minthogy félkezezzel a vasat kell vala tartani, egy szoros meredek helyen egyik sem segíthetvén leesék a számarról, és mindjárt meghala; levonák a katonák a mi kevés rongyos ruha vagy köntös vala rajta és elveték ott temetetlen. Séllyei Istvánt eleibe vevén a kegyetlen káplár, és minthogy a szamár erősen serényen nem mehet vala, úgy egybe rontá a rajta ülőt, hogy órából, szájából bőven kifolyó vérével megfessené a szamár oldalát.

29-ik napján áprilisnak jutának Capra Cottára, az holott 2 nap hevervén egy bűdös istállóban keservesen éneklék a Dávidnak X. — — soltárit.¹ Onnan három napi járó földre menvén, nem állhatták a sok vereséget tovább 3 augustanus atyafiak, hanem elszökének², ezért is azután a többbit keményebben tárták. Capuában Goes Mihály vevén észre, hogy közel vagyon megosztatásának ideje, elbúcsúzóik szenvedő társaitól, kiket állhatatosságra inte, azután egy parasztszekeren vitetvén meghala az útban, a szekérről leveték s ott hagyták a földszínen. Hogy pedig a tengerpartra érkezének berekeszték egy sáros pinezébe, az elnyomorodott rabokat.“

Vége május 7-én megérkeztek Nápolyba. „41 személyeket indítottanak vala el, de csak 30-at vihetének el Neapolisba; mert 6-ot Teátóban hagytnak vala betegen, 3 elszökött vala, 2 ismét meghalt vala.“

4., A gályarabság.

„Nyolczadik napján májusnak lerakatják ezekkel az ő vasokat, és a gályákra viszik, holott nagy vaslánczokkal kötözik meg, hajókat is elnyírik. Adták vala pedig minden személyt 50 aranyért a gályákra:³ Májusnak kilencedik napján 1675., a rabok lajstromába írák (melyet méltán hívnak a halál lajstromának is) felírák atyjokat, anyjokat, hazájokat; de eladattatásoknak okát, idejét, a mint szokás vala fel nem írák; és minekutánna megbélyegezték volna

1) A X-ik zsoltár: Mire távozol tőlünk Úr Isten! Ily messze, és magad mit rejtéd el. Ez sok ideig való ínségben Miért hogy minket így felejtész el? Im az istentelen kevélységgel Kergeti a szegényt és nyomorgatja. Az önnön nyakába essék hálója.

2) Lányi György korponai iskolaigazgató, Maszniczi Tóbiás illavai pap és Simonides János briznai igazgató. Az első szerencsésen megszabadult s kalandjait leírta. A két utóbbi 4 nap múlva elfogatott ugyan, de 6 hét múlva kiváltatott. (Ennek a Simonidesnek a kéziratából idéztünk több ízben.) Olasz hitsorsosok váltották ki őket fejenként 100 aranyért és hajón Velenczéig küldték. Innen Lombardián, Schweizon, Thüringián át Szászországba utaztak.

3) rabszolganak.

őket eloszták a gályákra¹ elegy az hadban fogott szerencsenekkel, törökökkel, maurusokkal; jóllehet pedig Neápolisban a nemes embert a gályákra adni szabad nem vala, mindazáltal ezeket kik többire születésekre is, de hivatal-

41.

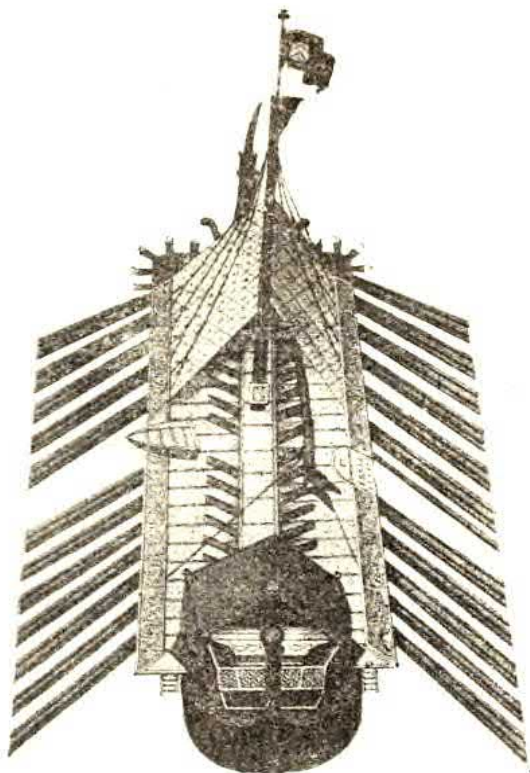
A hitvallók eladatnak gályákra rabszolgául

jókra nézre mind nemes emberek valának, bevéék. Mikor laistromba írják vala, mondák a tiszték: mit csinálunk ezekkel? hiszen csak a bőrök s a csontjok?“

¹) a Szt- Januárius, Szűz Mária, Szt. Klára, Szt. József, Capitaneus nevű spanyol gályákra.

Mielőtt vértanúinknak a gályákon való szenvedéseit leírjuk, lássuk, hogy mi volt tulajdonképpen a gálya és hogy mi volt a gályarabság?

A gálya⁵ a középkornak, legkivált a Középtengeren használt legnagyobb evezős hadi hajója, mely azonban vitorlákkal is föl volt szerelve. A gálya, melynek alakjára nézve némi fogalmat adhatnak a lapos testű dunai gabona-szállító hajók, de különösen a halászhajók, 35—45 méter hosszú, 4—4 méter széles lapos fenekű jármű³ volt, 2 ritkán 3 árboczczal, melyek azonban csak egy-egy aránytalan hosszú és póznarúdra öltött háromszögletes vitorlát hord-

42.

Diszesebb kiállítású gálya.

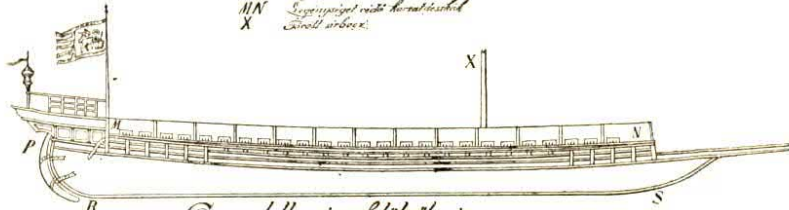
¹⁾ Balogh Elemér művéből az „Evangyéliom vértanúiból“ a 34—33 lapról és a „Pallas nagy lexikona“ VII. kötetnek 805-ik lapjáról vettük ezt a leírást, mely a Ballagj Aladár tollából ered — és kiegészítettük azt Kováts Lászlónak az „Ébresztő“ című ifjúsági prot. lap 1901. április havi 7. számának 108—110 lapján megjelent közleményéből. Az „Evang. vértanúi“ megjelent Pozsonyban 1900. Wigand F. K. könyvnyomdájában.

²⁾ Olaszul galéa vagy galera, franciaul galère. A gályarab olasz neve galeotto, franciaul galériennek mondják.

³⁾ A gálya hosszúságához képest nagyon keskeny lévén, igen gyors járatú, de viharban annál megbízhatatlanabb volt. Ezért nyílt tengeren inkább vitorlás hajót használtak sem mint gályát.

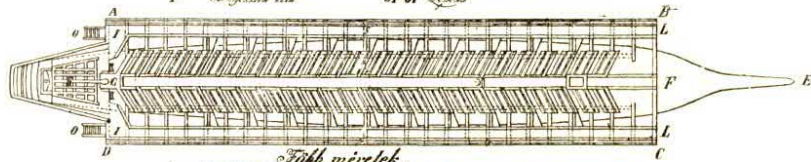
A modell rajza oldalról nézve

- PR Kormány
- RS Rőgronda
- MN Segérszélvél csúcs kerületi pontja
- X Szél árbóc

A modell rajza felülről nézve

- ABCD Csúcsfedélzet az általa feltöltött rész
- AD-BC Csúcs fedélzetének szélességi pontja
- AD Kormány hátsó
- DE Kormány elől
- P Csúcsfedélzet elől
- H Csúcsfedélzet hátsó
- GF Szélárnyék
- E Csúcsfedélzet
- U-U Csúcsfedélzet vízszintes szélességi helye
- 01-01 Szél

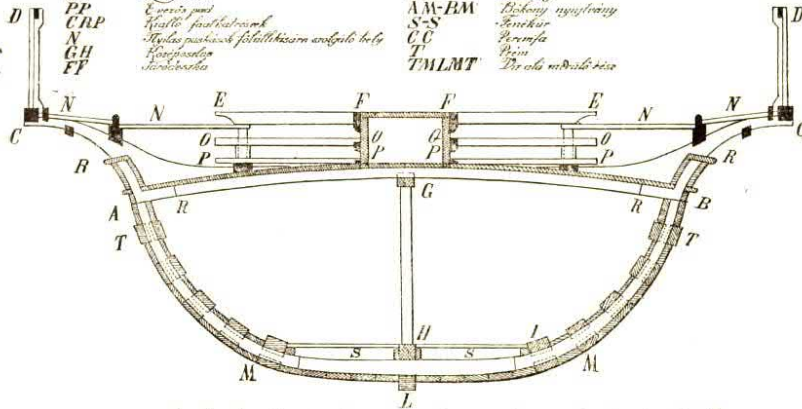
Főbb méretek

Örökcsúcsfedélzet hátsó kerületi pontja M méter mértékű
 Csúcsfedélzet hátsó kerületi pontja N méter mértékű
 Csúcsfedélzet elől kerületi pontja O méter mértékű
 Csúcsfedélzet elől kerületi pontja P méter mértékű

A gálya legnagyobb szélességénél való keresztmetszete

- A GB Csúcsgerenda
- AB-BB Csúcsgerendák közötti vízszintes áramlatok
- CD-CD Csúcsfedélzetek
- EF-EF Belső
- OO Szélárnyék
- PP Éveszta pont
- CRP Kétféle fűzőkötés
- N Ágyúcsúcsok felállítására szolgáló hely
- GH Csúcsfedélzet
- FF Szélárnyék
- IHI' Szélárnyék - padlózat
- H Fűzőkötés
- L Csúcsfedélzet
- I-I' Belső burkolatok
- MM' Burkolat
- AM-BM Belső víznyelő
- S-S' Fűzőkötés
- CC Fűzőkötés
- T Fűzőkötés
- TMLMT Belső víznyelő

Észlel. vételező tábl
 43.
 Közöséges gálya.

tak. A vitorla csak kiegészítő eszköz volt olyan alkalmakra, mikor a rabok már fáradtak voltak és a hajónak gyorsabb menetre volt szüksége. Az aránylag alacsony árbocz ormán alul egy mellvédővel és lőrészekkel ellátott árboczkosár volt alkalmazva, melyben a támadás pillanatában a lövészek állottak. A sarló alakú kormánylapát fölött egy alapjában négyszögletes, hátsó részében azonban mindinkább keskenyebbé váló galéria volt építve, melynek közepén a vezénylő kapitány ívboltozatos kabinja állott. Az ő helyétől a hajó közepén az evezőpadok között, kissé emeltebbén egy fél méter széles padozat vonult végig, mely a hajó fenekén lévő raktárakat takarta s a melyen a hajó elejéig lehetett eljutni, a hol az ágyúütegnek fölállítására szolgáló födélzet kezdődött. A födélzet alatt különféle kamarák és üregek voltak az élelmiszerek és egyéb tárgyak elhelyezésére. Az egy méternyire a víz fölszíne fölött fekvő födélzeten voltak oldalanként — keresztben persze — az evező padok, körül-belül 1 méternyi távolságra egymástól, mindegyik 3 méternyi hosszú. Ezek mindegyikén egytől kezdve hat ember is ült, arczzal a hajó hátulja felé fordulva és legnagyobb része a pádhoz lánczolva, rendszeren minden ruházat nélkül. A nap heve ellen sátorponyvát vontak föl, persze első sorban a tisztek védelmére. A gályáknak oldalanként többnyire 24—24 evezője volt és minden evezőt átlag 4—5 ember hajtott. Az evezőrúd 15 méter hosszú, a melyből 11 méter a hajón kívül volt.

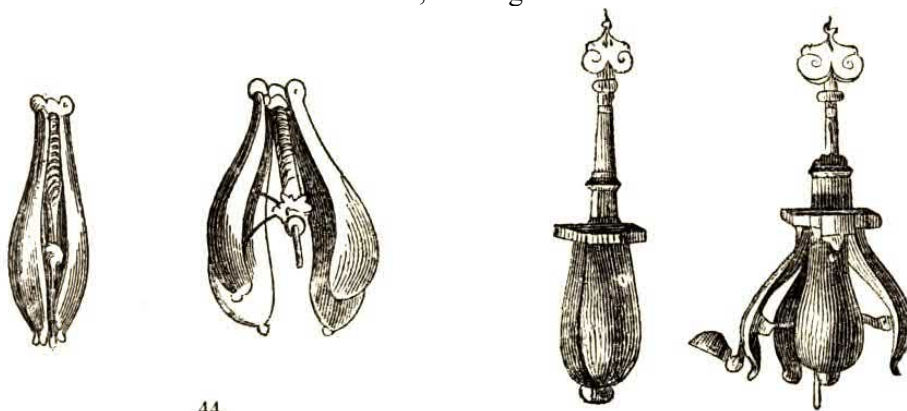
A gálya legénységét a katonaságon és egynéhány tengerészen kívül a következők képezték: a kapitány, az ő alantasai, kikre az evezőknek lánczaverése és a bilincseknek levevése volt bízva, a vezetők, kik az együttes evezést és a hajófordulatokat vezényelték, a felvigyázók, kik a járó-deszkákon állva, botokkal, korbáccsal, bikacsökkel és más ütő eszközökkel buzdították az evezősöket — és végre az evezős emberek, a gályarabok. Egy gályának legénysége megközelítőleg 450 emberből állott és pedig 220 gályarabból és 230 szabad emberből, mely utóbbiak közül 30 matróz a vitorlákot kezelte, míg a többi 200 kizárólag katona volt.

A gályarabság az a meggyalázó büntetés mód, a mely a XIV. század óta a földközi tengerinelléki hatalmasságoknál általános szokássá vált. A gályarabokat, miután vállukon tüzes vassal megbélyegezték, szakállukat, bajuszukat s hajukat leborotválták, török ruhába vagy inkább rongyokba öltöztetve lánczolták az evezőpadokhoz. Amint „dalladzanak“ vagyis vonják az evezőt: egyik lapát sem fölözi a másikat. A súlyos „dalevedző“ minden rántásra majd kitépi karjukat, főkép, ha szemközt kapják a hullámot vagy ha lazán kezelik az evezőrudat.

A dalladás néha 15—20 óra hosszat tart naponkint, mialatt a „hóhérló pallér“ bikacsökkel veri véresre az alélodzó rabokat. Evezés közben a rabok

¹⁾ GÁL (t. i. galérien, a. m. gályarab) betűket sütötték jobb válukra, a végett, hogy ha megszöknének vagy ha kiszabadulásuk után újabb bünt követnének el, felismerhetők legyenek, hogy már büntetve voltak. Pallas nagy lexikona VII. kötet 807.

száját fölpeczkelték, hogy ne jajgathassanak. A rabot torkon ragadták, s a szájába¹ tölték a pöczköt. Etetés idején a hajóstisztek kivették a gályarabok szájából a pöczköt, s ecetes vagy csigerbe mártott kétszersültet tömtek a szájukba. Kikötőben vagy pihenés idején vályúkbán tááltak fel minden evezőpad elé egy kis korpát, kását vagy babot. A kipeczkelt szájú rabok úgyszólván elszoktak a beszéd-től. A hajóra lépő idegent hu-hu-hu! kiáltással üdvözölték, s estenden, miután a hajón levő jézsuita elvégezte a litániát, a lefekvés idejét kutyaszerű egyhangú üvöltéssel jelezték. E szomorú czapistráng után az evezéstől és a folytonos ütlegeléstől elkínzottak kimerültén kuporodtak a pad alá, vagy, hogy saját rondaságukat kikerüljék, a padra, éjjeli álmra. Az emberfeletti munka, a hajón levő rettenetes bűz s a pogánynál pogányabb bánásmód minél hamarább megszabadítá a rabokat e földi pokolból. Amelyik kidőlt, arról hamarosan leverték a bilincseket, s a tengerbe vetették holttestét.

44.
Kinzókörté avagy száipeczek
csukva és nyitva.

45.
Ugyancsak kinzókörté.

A gályarabokat főképp a szájfene vagy skorbut pusztította, mely a rossz táplálkozás miatt mondhatni járványszerűleg dühöngött köztük. A legtöbb gályarab az átkozott gályákról nem is menekült másképp, mint a halál révén, hacsak az isteni kegyelem egyébként ki nem szabadította őket.

„Nagy ínségben valának a hitvallók, — írja Kocsi Bálint — az éhség, a mezítelenség miatt a gályákon, mert ott rendszerint egyebet nem adnak vala valami kétszer sült kenyérenél és víznél. Támasztá az Isten egy kevés idő múlva Neapolisban Welcz Györgyöt (n. b. vallására nézve nem tudom micsoda volt) ki szükségekben felsegíté az öcscsével Filippel, a ki a lánczon

¹) A pöczök vagy fából vagy vasból volt. Ez utóbbit a banditáktól tanulták el; azok használták a „gyötrelmes körtét“, mely gömbölyű vas, a szájba nyomva, magától fölpatant s öblösre pöczkölte ki az illetőnek száját. Pallas nagy lexikona. VII. kötet 808.

levő foglyokat meglátogatta s vigasztalja vala őket; ez minden héten egyszer eledelt küld vala a maga asztaláról a foglyoknak nehogy elvesznének a szűkségben; mezítelenségekben holmi ruhával befedezi vala; a gályákon való tiszteket ajándékkal engeszteli vala, hogy igen keményen vele ne bánnának; a betegeket meglátogatja vala és vigasztalja vala őket. És jóllehet oly nagy ember volna, hogy az egész Neapolis csudálná és tisztelné ötét, mindazáltal ez alávaló és elvetett emberekkel nem szégyenli vala társalkodni, sőt ezt dicsőségének tartotta. Ezenkívül eljöttenek más úri emberek s nemesek is e rabok látogatásokra, mutatták jóakarataikat is. Volt nevezetesen Velenczében egy Zaffius Miklós ott practicus m. doctor a ki az egész Európában lakó református potentátoroknak levelében siralmasan előadta a Krisztus szenvedő

46.

A nápolyi kikötőben.

szolgáinak ezt a siralmas állapotokat, serényen munkálódta szabadulásokat, gyűjtötte mindenfelől váltságokra az alamiznapényt; de irt sokszor vigasztalással teljes leveleket a gályákon nyomorgó papoknak is.

Júliusnak második napján hetet a francziák ellen Siciliába menő gályákon elvisznek a papok közül. Kik közül négyen visszajövének 14-ik napján octóbernek egy Klára nevű hajón. Masari Dániel pedig meghala Siracusánál, ketteje ismét visszajöve 4. napján febr. 1676, de visszajövele után nem sokkal Tinkovitz János elromolván a gályákon, testének romlado sátorát létévé.“

E közben a Nápolyban visszahagyottakat a hajógyárban alkalmazták. „Valamiképen, hogy a gályákon elviselhetetlenül terheltetnek vala — írja Kocsi Bálint — úgy szintén a szárazon annyi terhes munkával nyomorgattattak, hogy azt leírni nagy mesterség volna; a tenger partján vannak szüntelen a mesteremberek, a kik faragják az hajókhoz való nagy gerendákat, ezek mellett kellett a nagy fákat egy helyből a másikba emelgetni, hordozni az erőtlenség embereknek, mely dolog a legerősebbnek is kitekerte volna az izadságot a homlokából. Itt voltak a mesteremberek, kik szüntelen tekerik vala a gályákra tartozó köteleket, kik mellett mennyi fáradságos munka volt, a tudja kimondani csak, a ki próbálta. Lánczolva kellett törökkel, szerecsennel, pogánnyal estig dolgozni; estve pedig nagy lánczokkal a gályákra köttetnek vala. Minthogy épen a gályák mellett való tiszték arra rendeltettek, hogy hóhérságot gyakoroljanak, úgy legkisebb dolgot is verés nélkül véghez nem vihettek. Séllyei Istvánt sokszor kegyetlenül megverék. Turóczi Andrásnak, midőn egy igen-igen nagy gerendát emelnének fel, elejték, és úgy elrontá a lábait, hogy másoknak kelle a fogházba is bevinniek. Így Körmöndi Györgynek is a lábát kegyetlenül megrontá, Újvári Jánosnak a kötéljáró eszköz a fejét erősen megsebzetté vala. — — — Szodai Andrást egy napon négyszer verék meg, még pedig oly kegyetlenül, hogy az ábrázatja is egybe hasadna, és a vére bőven kifolyna. Maga a fő gondviselő a király dolgán ezt látván, inti a hóhérló pallérokat, ne kegyetlenkedjnek így, de ezt felelék: nekik ezt meghagyták a jezsuiták, hogy mindenek felett a magyar praedicatorokat vexálnák. Ezt el is lehet hinni, mert mikor vernék ezt mondják vala: miért nem hisztek a pápába? A sok elviselhetetlen munka miatt meghalnak a gályákon Paulovitz Mihály, Szilvási István, Ftileki István, Borhidai Miklós. Valamiképen az evezők mellett félmeztelenen valának, úgy szintén az ácsok mellett épen csak lábra valójokat hagyták rajtuk, hogy mezítelen testeket inkább verhetnék. Öregbítetté nyomorúságokat az ott velek együtt való embereknek Isten ellen való sok káromkodások, csúfolódások is, kik miatt még isteni szolgálatjokat sem vihetik vala véghez. — — — Ez nem kevés terhekre volt a fáradságok mellett, hogy szüntelen megyen vala rájuk, mint valami ártalmas bogaraknak serege a barátok és jezsuiták szerzetes serege, gyülekezete, kik haszontalan kérdésekkel terhelik vala. Hisztek-e a pápába? Hiszitek-e a purgatoriumot? cs sok káromkodások után szokták vala elhagyni őket.“

5., A gályákról való megszabadulás.

Mielőtt a megszabadulásról szólanánk, lássuk előbb Kocsi Cs. Bálintnak a gályáról Debreczenbe írt levelét eredeti és teljes szövegében:¹

¹) Sárospataki füzetek 1863. évf. 756—758.

„Az úr Isten szerelmes szent Fiáért oltalmazza meg kegyelmeteket szegény megnyomorodott nemzetünkkel, minden siralmas tovább való változástól, hogy minden nyomorúságban levőkkel együtt minket is könyörgéssel és vigasztalásával alkalmas időben segíthessen kegyelmetek.

Tiszteletes uraink, sok nyomorúságok által édes nemzetünk közül való siralmas titkon és erőszak által lett kihurcoltatásunknak utánna, ez siralmasabb nyomorúságoknak helyén, az szerescenek, maurosok, törökök és ez világnak czégéres latrai között minden emberi segítségtől és vigasztalástól megfosztottak lévén, éhségben, szomjúságban, szidalomban, káromlásban, vízen és szárazon még az okatlan barmok természetét is meghaladó kíméletlenül való erőszakos munkában, kegyetlen, mezítelen testünknek minden személyünknek, időnknek és tisztünknek megkülönböztetése nélkül való vereségben, éjjeli nappali rettegésben, testünknek, lelkünknek gyötrelmében, már öt egész hónapokat töltünk el, az urnák szabadítását várván. Az hegyekre vetjük ugyan szemeinket, de onnan is semmi segedelmünk nincsen. És mind ezek az keresztyénség között ez előtt hallatlan példájú nyomorúságink is, nem tölthetik be ellenségeinknek bosszúálló ellenünk való indulatit: honnan lett, hogy in Mensi Augusto harmincznyolcz személyek száma szerint (jöllehet már hetünknek közülünk az urban boldog halála, és hármunk az úton tölünk eltávozása után, annyin életben nem volnának) eladatlanak, minden főre száz tallérokon, mind halálunkig az gályákon való rabságra, ha Istennek úgy tetszik. Ez szertelen nyavalyába és nyomorúságba teljességgel elfogyatkoztunk és elbádogyattunk, úgy annyira, hogy ha Isten arra rendeltett emberek által szabadulást nem nyit, rövid időn a minket háborgatónknak örömeire teljességgel meg kell emésztetnünk, az mint hogy most is, mely nap ezt imám egy becsületes Augustanus Túrócz vármegyéből, Michael Paulovitz nevű atyánkfia, halva fekszik: a törökök és egyéb Isten esméretin kívül valók között temetése lévén, a mint cselekszenek minden megholtakkal közülünk. A nagy Istennek irgalmasságira kérjük azért kegyelmeteket, hogy ez levelünkben értvén hallatlan nyomorúságinkat, keserülje és szánja meg ügyünket, és Istent érettünk való könyörgésével, az méltóságban helyezetttekért pedig szabadulásunk végett való esedezésével, kérni, engesztelni, serkengetni meg ne szűnjék kegyelmetek; az mint hogy életünk táplálására való alamisnát is szerezni és szolgáltatni az időközben, mely Bécsből Johannes Santernik által meglehet jó móddal, ebbeli hozzánk való megmutatandó jó akaratjának, Isten az mi könyörgésünk közben vetésére is bővséges megjutalmaztatója lészen. Itt még élünk 26—haton kik között megvagyon Sellyéi István uram superintendens Ecclesiarum in districtu Papsensi. Köpetsi Balás, Comáromi István, győri, Bátorkeszi István veszprémi, Otrókosi Ferencz rimaszécsi prédikátorok, több becsületes atyafiakkal együtt. Theate nevű városban non longe a Brundusio lábok a vas miatt való meg-

sebesedése miatt tiszteletes Harsányi István rimaszombathi és Miskolczi Mihály fileki praedikátorok, az lévaival és más három atyafiakkal elmaradtanak, kiknek sem halálok sem életek felől semmi bizonyost ez napig nem tudunk. Az Kapuvárból és Sárvárból hozzánk hasonló nyomorúságra hozandó 20 becsületes atyafiak Istennek legyen hála megszabadítanak, az ide jövő német tisztnek az ő vitézit a velencések eloszlatták, és a tisztet a szegény Rab atyafiakkal visszaküldötték Tergestum nevű városban, a hol megsarcoltanak a szegény atyafiak, sok vereségek és kinoztatások után az Tisztel. Már két levelet vettünk tőlük, melyben írják szabadulásoknak útját módját az elsőt 9. septembris, a másikat 1. octobris. Legyen az ur oltalmában kegyelmetek édes nemzetünkkel s minden kedvesivel együtt. Ad Neapolim ex Galera s januári¹ 5 octobris Anno 1675.

Kegyelmeteknek a Christusban atyafia és esmérője
Kótsi Bálint az Christus Jézusnak méltatlan foglya.“

És most idézzük tovább a „Kösziklán épült ház ostromát“, a mely a gályákról való megszabadulásról ekképen ír:

„— — Welcz György minden rendes utat és módot elkövete megszabadulásokban: mindjárt fogságok kezdetében minden országokba Zafiussal együtt megírta ezeknek állapotokat, és siralmas sorsokon való könyöröletességre felindítá. ----- A német főtisztet mindenképen engesztelni kívánja vala ajándékkal, a sarcznak megigérésével és a tisztnek sokszor megvendéglésekkel. Generalis Staremberget sokszor hivatá ebédjére, ki által meg is nyerte vala elbocsátásokat, de vévén észre ezt a mellette lévő confessarius jezsuita, elijeszté.

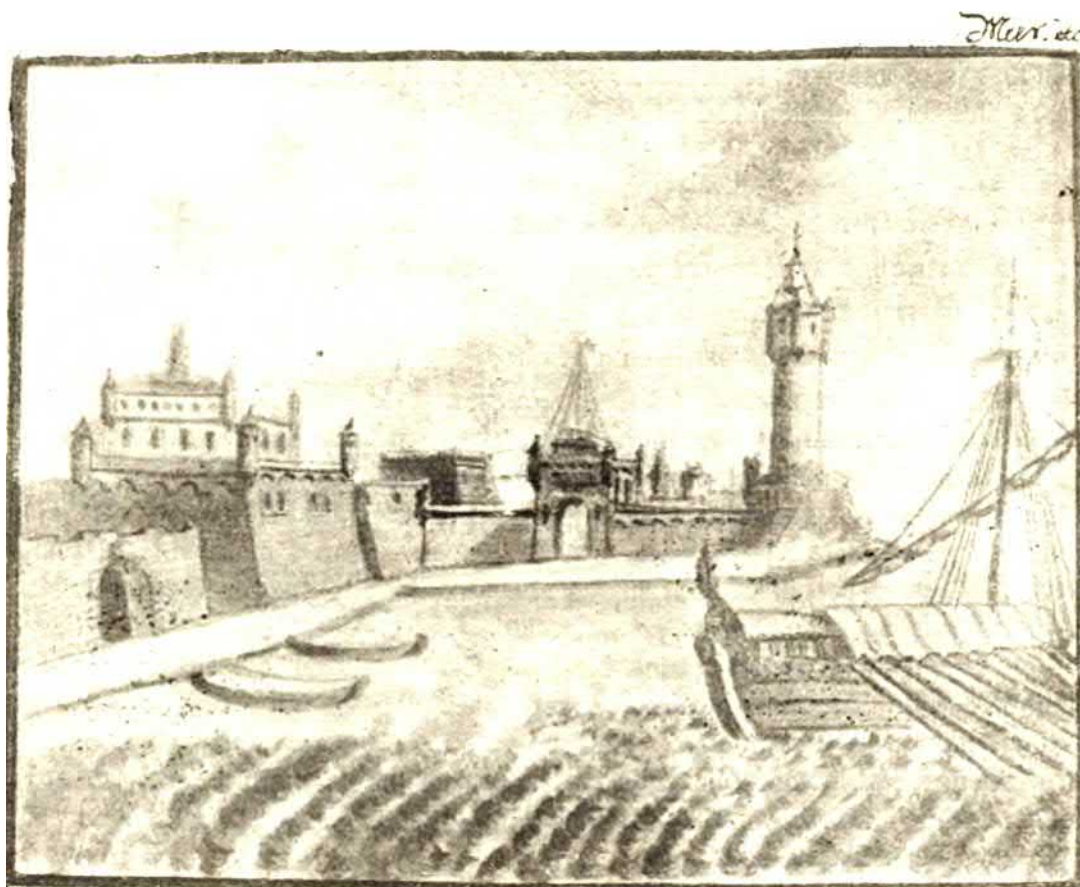
-----Elmenvén a német tiszt Neapolisból, megtudták a foglyok, hogy ők eladattak Don Antonius Petrus Alvarez a neapolisi vice-királynak 50 aranyon. írta azért instantiát a vice-királynak. — — — Ez instantiát, midőn egy juris doctor által beadná, az ígére a foglyokért nagy summa pénzt; de egyebet nem felele: hanem hogy úgy adták el, hogy soha sem cserélés, sem sarcz által meg ne szabadulhassanak.

Az új vice-király succedálván, nagyobb reménységgel kezdi szabadulásokat munkálodni Welcz György. Melléje veszi azért a Neapolisban lévő angliai Littelton tanács urat és a v. királynak a rabokért közönségesen nagy summa pénzt ígér; azután csak az öregekért, minden személyért 100 aranyat; de azokat sem bocsátá el, mert mindenféle szerzetesek, kivált a jezsuiták ijesztik vala Marchesiust.

Azonban elérkezék Neapolisba az hatalmas belgáktól segítségre küldött viceadmirál, Johannes de Haan, 12-dik napján deczembernek 1675-ben. Ki mindjárt papja által meglátogatta a praedikátorokat, szép levelével is vigasz-

¹) azar sancti Januarii. Szent Januárius volt a gálya neve.

talván, és hogy jobb móddal szabadulásokat munkálkodhatná, 10 kérdéseket tőn elejökbe: miért hivattatok egybe Pozsonyba? a császár parancsolatjából? mivel vádoltattatok? hogy jöttetek a gályákra? pénzen adattattatok-e ide? sat. Ezekre írásban minek utána megfeleltének volna a szegény rabok, mindjárt megyen az admirál egynéhány tisztekel a vice-királyhoz a foglyok szabadulások iránt: a ki mindenre ígéri magát. — — Azonközbe Siciliába mene az admirál, minthogy a francziákkal való harcz már szintén elkövetkezők. Don Ferdinánd sem szabaddá el a rabokat.

47.

A hitvallók szabadulása

Írának ez időben a Foederatum — Belgiumi ordok a fő admirál Ruyter¹ Adorján Mihály dicsőségre és örök emlékezetre méltó úri embernek, hogy a rabok szabadítására szorgalmatos gondja lenne, kinek már is nagy vala. Irá-

¹) Olvasd: Røjter.

nak a szegény foglyok is. Ez okáért írta mindjárt Ruyter Mihály a vicekirálynak igen hathatós levelet, elküldi e mellett az Hammel Bruininxtól Bécsből küldött, papok ártatlanságának megmutogatását is. Beadják a vicekirálynak; az adja a neapolitán tanácsnak, az holott examinálja, és ártatlanoknak találván törvény szerint a papok 22. napján januariusnak elvégezik, hogy el kell bocsátani szabadon.

Mikor így várnak már kiszabadulásokat, nagy szomorúságra jutának ismét; mert elméne az híre, hogy az hollandiai hajós tábor haza készül, őket is nem bocsátják ki, hanem egy más szín alatt tartóztatják elsőben; azután a szakállokat, bajokat, melyet már egy időtől fogva nem bántottanak vala, elberetválák, az elébbi terhes munkára, csúfolásokra, vereségekre vissza taszíták.

Mikor már szabadulásokat iránt semmi reménységek nem volna, 11. napján febr. vevék észre a neapolitán tisztek, hogy közelítene a hollandiai classis Neapolishoz, tíz órakor félbe hagyták velek a munkát, vasból kioldozák, és tisztességesebb gályára küldék; későn estve a gályánál lévő főtisztek kényszerítik, hogy sietve menjenek ki, ki is mennének, nem különben mint az izraeliták Egyiptomból sietve; a parton nagy örömmel elejekbe állának az hollandiai hajós tábornak papjai, sok belga hadi tisztekkel, kiket a v. admirál küldött vala, hogy az hollandusok hajójokba vinnék.

A belga tisztek által hajókra ültetének, és mentenek mintegy álomban, beszélnek éneklük az Istennek nagyságos dolgait. Mig az hollandiai hajókhoz jutának örömben, addig éneklük a XLVI., CXXIV. CXXV-dik szoltárt¹.

Bevitetvén v. admirál Haan János hajójába kimondhatatlan szeretettel és örömmel, ily nagy ember örömeiben könnyeket hullat; hol csókolja ezeket az elromlott szolgálókat az Istennek, hol ölelgeti, nem tudván örömeinek nagyságát, hogy adja elő. „A Johova felemeli a szegényt a porból, és a szükölködőt előveszi a ganajból, hogy ültesse a fejedelmek közé, az ő népének fejedelmi közé.“ Másnap 12. február a főadmirál Ruyter Mihály ő exczellentiájához vitetnek, a ki mely nagy örömmel örvendezett ezen a szabaduláson, mely nagy szeretetét, ritka kegyességét és emberségét mutatá hozzájuk, kimondani nem lehet. — — A következő napokban csúfabb öltözetek helyett új tisztességes köntösöket készített Ruyter Mihály ő excellent. Welcz Görgy fáradsága által.

Számok a dicsőségesen megszabadultaknak volt 26, azokkal együtt, kiket Teáiében hagytanak vala; már 41-ből több nem maradt vala.“

¹) A XLVI. zsoltár: Az Isten a mi reménységünk, Midőn reánk tör ellenségünk: Minden háboruságinkban Megtart erős hatalmában. Azért a mi szívünk nem félne: Ha az egész föld megrendülne És a hegyek a tengernek Közepébe bédülnének.

6., A Teátéban hagyottak sorsa.

„Hatan: Miskolczi Mihály, a lábai eldagadozván, az hús rajta megrot-hadván; Harsányi István a vénség miatt és a köszvényben elromolván; Korodi Jánosnak a vas lábát szintén a térdéig elrágván; Czeglédi Péternek hasonlóképen; Huszti Mihály és Szecsei János a vénség és a sok vereség által erőtlenedvén, sem barmokon, annál inkább gyalog el nem hajtathatának; azért Teátéban hagyják őket, kik a Neapolisba menőket minekutánna az Isten oltalmába ajánlották volna, szívesen kérék, hogy ha valami hírt találnának is rólok költeni, el ne hidjék, mert feltött szándékok, hogy ezt a nemes harczot végig Isten kegyelme által megharczolják. A régi istállóban harmad nap múlva minden őriző nélkül valának, éjszaka hozzájuk mene egy vallásokon lévő katona, ki monda: „atyámfiak Isten légyen veletek, és adjon tinéktek állhatatosságot, álljatok keményen, oltalmazzatok a Krisztus ügyét; az Isten bizony titeket nem sokára megszabadít“, ezzel kivészen öt rézforintokat és nekik adja. Elmegyén hozzájuk ama jó kapitány is, a ki Piscariába vitte vala, vivén valami ételt és egynéhány forintot nekik, ezt mondván: jól tudom, hogy elmenetelem után ez között a minden irgalmasság nélkül való nemzetség között éhen haltok meg, ezt vegyétek el, és a míg lehet tápláljátok magatokat vele.

Minek utánna elmentenek volna a katonák, a tömlöczbe nem mehetnek, hanem bémásznak. A tömlöczbe mahumedánusoknak, árménusoknak kiáltják, csúfolják, egybe-gyűlnek, nézik.

Más tömlöczbe vettetnek, az hol annyi csúfolódó nem lévén, háromszor napjában az Istent jobban tisztelhatték; nyolcz hetek alatt annyira kínozza ott a köszvény Harsányi Istvánt, hogy ordítással betöltötte a tömlöczet. Miskolczi Mihályra egyéb nyavalyái mellé reá esék a sok éhezés és szomjúhozásból a vér¹, 1675. 19 máji meghala, e szavakkal hunyt el: „ama nemes harczot én megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam!“ Meghal nem sokkal azután Korodi János is, 47 éves korában. „Nem éhezik többé és nem szomjúhozik többé, és a nap hévsége vagy valami egyéb hévség nem árt neki: mert a Bárány, a ki vagyon a szék közepében, az legelteti őt a vizeknek élő forrásaira viszi őt és eltöröl az Isten az ő szemeiről minden könyhullatást.“ (János: Jelenések könyve, VII. 16—17. versei).² Kiknek minthogy magokat nem tisztogathatják vala, holta után az hideg testéről a mellére igen nagy rakás tetű gyűle. Ezeknek holt testeket mezítelen, a többi félig holtak kivonák a tömlöczből; azután eltemették-e, vagy nem, nem tudhatták meg.

Négyen kik megmaradtanak vala, naponként megépülnének, de nincsen semmi gondviselés reájok, örömetst ennének, de nincs mit. Mikor a czégeres

¹) vérhas valószínűleg.

²) Rác Károly idézett műve. 107.

lator foglyok ennének, ők ott állanak vala, hogy valami czipó haját vagy csontot kaphatnának tőlek; mászkálnak vala a tömlőczben, hogy valami szilva vagy barack magot, penészes czipó haját, hagyma szarát, dinnye haját, halcsontot kaphatnának. Írnak ilyen írségekben a praesesre, bíróra, de semmit nem nyerne. Végre támaszta az Isten nekik egy olasz nemes embert Hyacinthus Morust, ortonai nótáriust, ki valami gyilkosságért abban a tömlőczben tartatik vala; ez sokszor megenyhítette írségeket, mert olyan könyörületességgel viseltetik vala ő hozzájuk, mintha ugyan tulajdon atyjok lett volna; e nemcsak a magából adott, a mit lehetett, hanem ő tanácsolta, hogy a püspököknek, szerzetesek quardjánoknak valami étel iránt írának, kik voltának is sok segítséggel. — — Hyacinthus igen szereti vala Harsányi Istvántól tanulni. -----Vette is ez tanításnak hasznát, mert nemsokára halálos betegségbe esvén, így könyörög vala: irgalmas Isten könyörülj rajtam. Mikor már halálán volna mondá: oh én tömlőczben szenvedő Istvánom! ki visel már reád gondot, ha én meghalok, nézvén könyves szemmel Harsányi Istvánt. Kinek felele Harsányi István, kicsordulván a köny szeméből: gondot visel az Isten barátom Hyacinthe!

Mihelyt meghala Hyacinthus, mindjárt többet kezdének a szegény foglyok éhezni. -----Szemeik az étlenségben meghomályosodnak, erejek elfogy, a lábokról elesnek, kivált hármának állok, hónalyjok alja elpenészedik, s ki kezd rothadni, fogakat szájokból kiköpdösik, hogy még észre sem veszik; már csak épen a halálra készülnek vala. Keserves instantiára nyertek a tanácstól egy kevés kenyeret mindennapra September 2. napjától fogva novemberig; de a kenyeret sem ehetik már a félig meghalt emberek, hanem áztatják és úgy morzsolgatják be a szájokba.

Azonban küldé Neapolisból a ritka kegyességű Welcz György nekik valami summa pénzt, de azzal sem élhetnek, a mint kellene, mert erejek nem vala, ezt a pénzt elvevén, a tanács czipóbeli jóakarátját megvoná.

Végre hozzájuk jöve egy Piccula nevű német kapitány, ki megnézetí a doctorral, melyik életrevaló közülök: Huszti Mihályt és Szecsei Istvánt, kik már halófélben valának, ott hagyá; Harsányi Istvánt és Czeplédi Pétert derékon kötteti vastag kötelekkel, s mint a barmot úgy hajtja Neapolis felé, de minthogy nem mehetnek vala, az útfélen valami szamarakat kaptak, azokra ültették. Neapolisban mene Piccula a vice-királyhoz, hogy ismét hozott 2 embert, a kiket megvegyen, de ott megtudták, hogy azokat már ezelőtt eladták volt, azért nagy szégyennel s pirongással kelle visszatérni. Eljöve azonközben Welcz György hozzájuk és monda: legyetek bátrak, el ne csüggedjetek, már instantiát adtam a vice-királynak, melyre várom a választ. Ad mindeniknek egy-egy aranyat, az őrizőknek is. Hívata borbélyokat is, kik ezeknek egészen sebben levő testeket meggyógyítának, kötöznék.

Azután állíttatának a neapolisi generalis auditor eleibe, a ki kikérdező őket. Küldé onnan a sz. Jakab tömlöczébe. Jóllehet igen munkálódja vala a jó Welcz György, hogy csendesen lehetnének, de még is a többi raboktól sokat szenvedtek, a kik nemcsak szüntelen káromolják vala, hanem éjszaka takaródzókat rólok levonják vala s puskaport tesznek s fellobantják vala alattok, néha egyetmásocskájokat levizelik vala. Tartatások pedig volt bőven az istenfélő Welcz György asztaláról.

Sok veszedelmes térítők jártanak hozzájuk. — — Eljöttek hozzájuk sok-szor politicos nagy emberek s őket vigasztalták, szabadulással biztatták.

Eljőve végre a Ruyter Adorján Mihály s neki ajándékozttatának ezek is többivel együtt. Az tömlöczből kihoztatván a hollandiai tanács ur Vandeln Cornelius által, hintóba ültetettek, és az hollandiai papokkal együtt felviszi őket a vice-királyhoz, az holott kitörlik neveket a halál könyvéből; onnan vitetnek Ruyter ő excellentájához, a ki sok örvendezései után a maga asztalánál megvendégeli. Kinek midőn ennyi jó akaratát megakarná köszönni Harsányi, nem engedi, ezt mondván: nem szükség t. uram, mi itt épen csak eszközei voltunk az Istennek. Itt lön a Pozsonyba citáltatott papok szenvedésének vége.“

7.. A Buccariba hurtzolt foglyok.

A kapuvári 6 és a sárvári 14, összesen 20 foglyot¹ 1675. július 2-án indította el a vadtermészetű Kővér Gábor, Kollonics szolgalelkű satellese. Ezek hosszú és véres fogságuk után Grätzbe és Triesztbe vitettek, hogy onnan Nápoly felé hajtassanak. Útközben egy elszökvén közülök, e miatt a többiek számtalan és kegyetlen verést szenvedtek, noha az elszökött harmadnapra visszavitetett.

Ezeket nem sikerült Nápolyig szállítani, mert a hajó, melyre Triesztben ültek, ámbár katonákkal volt megterhelve, a velenceiektől visszanyomatva, kénytelen volt visszaevetni Triesztbe. Itt a foglyokért 1000 aranyat ígértek s 500-at azonnal lefizettek; a kapitány meg is ígérte a foglyok szabadon bocsátását, ötöt 1100, 15-öt pedig 1500 tallérért sőt Csúzi Cseh Jakabot az 5 fogoly váltságdíja megszerzése végett Bécsbe küldötte, Beregszászi Istvánt pedig Velenczébe, ki a kívánt összeg felét megszerezvén, a kapitány által Csúzi Cs. Jakabbal együtt Triesztből szabadon bocsátatott; mit megtudván Kollonics, szigorúan megparancsolta, hogy a foglyokat Buccariba² vigyék s az ottani

¹) Az Eberhardban nyomorgatott 6 fogoly megszökött volt.

²) Buccari vagy Bakar sz. kir. város Modrus-Fiume horvát-szlavonországi megyében az Adriai tenger partján 1950 horvát lakossal. Közelében van a Frangepánnok, utóbb a Zrínyiek, most már roskadozó várkastélya, a mely Zrínyi Péternek volt utolsó székhelye s a melyre a Nádasdy-Zrínyi-féle összeesküvés alkalmából 1671-ben telte rá kezét az osztrák kormány. Ebben sanyargatták a hitvallókat.

várparancsnoknak adják át. Ez meg is történt, mert a foglyokat csakugyan oda vitték, a tengerparti várba,¹ a hol hallatlanul kínoztattak, nyakuknál fogva összeláncoltattak s így egymást húzva voltak kénytelenek szűk és koromsötét börtönükbe ki s bemászni. Ezeket olyan börtönben, a mely 50 esztendő óta soha nem tisztított annyira sanyargatták, hogy 15 napig egy darab kenyeret sem kaptak és 80 napig oly helyzetben voltak, hogy sem ülni sem állani nem lehetett. Itt szenvedtek 1675. október 12-től május 2-ik napjáig 18-an, kettejük előbb megszabadulván. Sokat munkálkodott ezeknek és gályákon szenvedő társaiknak ügyében Zaffius Miklós velencei orvos és mások is: niindazáltal a kegyetlen bánásmódnak áldozatul eset 3, 10 pedig — hét ágostai és 3 helvéthitvallású — áttért. A többit pedig ügyvédjük Szalontay István császári parancscsal kiszabadította május 2-án. Öten tehát mintegy félholtan kihúztak a tömlőczből s az ügyvédnek átadattak, de ezek közül, Kállai István Velenczében elhalt, kit egy szigeten el is temettek.

Az életben maradt 4, a nápolyi gályákról megszabadult 24, a theátei s utóbb nápolyi börtönben sínylett 2 prédikátor Velenczében összecsatlakozván, az ott levő Beregszászival együtt, tehát összesen 31-en az Alpeseken keresztül, hol azonban egy közülök t. i. Turoczi Végh András útközben elhalt,² több csapatra oszolva május havában Svájcba, Zürichbe utaztak, a hol 1½ évet töltöttek. A Lavater János zürichi tanár kérésére megírták rövid életrajzukat. A prot. országokban szétoszoltak azután, míg az 1681-iki soproni orsz.-gyűlés megengedte nekik, hogy hazatérjenek és lelkészi hivatalukat folytassák.³

Beregszászi István hanvai prédikátor 1675. őszén megszabadulván Velenczében maradt társainak megszabadításában fáradozott mind addig, míg az 1676. május havában bekövetkezett. Sőt ott maradt július 17-éig, mikor többekkel ő is Zürichbe ment. Velenczéből május 30-án levelet írt volt feleségének, a melyet egész terjedelmében közlünk:⁴

1) Rácz Károly a pozsonyi vértörvényszék áldozatai czimű művében a 181. és 182. lapon azt írja P. Tatai Sámuelről a hitvallók egyikéről hogy: a kövek és hegyi utak alkalmatlan volta, a horvátok boszantása, gúnyja és kegyetlensége között, továbbá lábujjairól a körmök, egynek kivételével lehullván, nagy fáradtan és erőtlenül megérkezett Buccariba és ott oly börtönbe vettetett, melyet a szeméttől, mocsoktól és hulladéktól 50 esztendő óta sohasem tisztítottak, a hol nyakvasakkal és lánczokkal keresztül-kasul megkötöztetve tartatott, éjjel-nappal sötétségben — — — 80 napig — — — mely idő alatt, néha valamivel jobb kenyérrel, máskor pedig köles és korpa eledellel tápláltatott és felette igen kevés és rossz vízzel, inyjei megromlottak és scorbut betegségbe esett, a miatt, hogy 15 napig egy falat kenyeret sem evett, egyedül Isten különös kegyelme és a víz táplálta.

2) Halála után öltönyében találtatott meg azon szépen leírott könyörgés, melyet a nyomorult fogoly prédikátorok Leopold császárért számkivetésökben mindennap ismételni szoktak. Rácz Károly műve 1861. „Kösziklán épült ház ostroma“ 34.

3) Rácz Károly idézett műve. 232—234 és a Marton Sándor hivatkozott műve 23.

4) A sárospataki füzetek czimű prot. és tudományos folyóirat 1863. évfolyamának 61 és 62 lapjáról.

Levélczim: „Hanvai prédikátornénak igaz hitves társamnak illendő becsülettel adassák. Hanva.

P. S. édes atyámfia! ezen indusát bizonyos ember által mulasztás nélkül Vályba küldjed. Isten veled!

Hosszas nyomorúságos szomorúságunk után egymásnak látásával ha Istennek kedves, örvendeztessen meg bennünket édes igaz hitvestársam és édes árváimnak gondviselője!

Immár régent kívánt s várt kedves édes velem sokat szenvedett rabtársaimnak hozzám való elérkezésekkel örvendeztetvén szomorita meg a jó Isten. Mert pünkösöd szombatján elérkezének a bukkari égő lángból holt elevenen N. Szalontai uram serény forgolódása által kiragadatatott öt atyámfiai, kik minémű kínban vannak és voltának a Jézus nevéért, tudom imák róla. A többi között idvezült Kállai István komám uram olyan kínban volt, hogy a gazdámval hajót fogadván hozzájok mentünk. Bemenvén a hajóba megölelt ugyan szegény komám, de a szájának rothadása és azon rothadás miatt fogainak kihulások miatt nekem egy szót is értelmesen nem szólhatott. Így azért akkor magát ott hagyván a négyet¹ vitettem a derék városba, éjszaka aztán késő mentünk idv. Kállai uramért, ki nem bírván semmi tagjait, istenfélő gazdám az ölében tette más hajóba és így bevívén a derék városba, ott is ölében vitte fel a palotára és így pünköszt első napján reggel 8 óra tájban boldogul az ő uráért az urban meghalt, kit második nap egy tenger szigetben a szokás szerint eltemetnek, nekem oda ehennem nem lévén sem szabad, sem bátorságos. A négye s annak is a ketteje, úgymint Tatai Sámuel ur és Rimaszombati János úr jobbacsán bírván magokat, de szegény Ladmaczy és Szentpétery István uramék lassabban vannak, kiknek vévén észre hamar időn való szabadulásokat a Bukkari sátán kinzójánál is kinzóbb kapitány mérget fogott adni nekik, hogy mind meghaljanak. Ez innét megtetszik, mert mind egy napon és egy órán romlottanak meg a büdös és setét tömlöcben, nyolczvan egész napokig nem látván napfényt. Melyről tudom bővebben a kinek annyira való ereje lesz fog írni. A szájok rakva fekélylyes dagadással és elsőben az romlott meg. Elérkezvén Isten kegyelméből N. Szalontai István uram hozzájok és nehezen meg ő felsége parancsolatjára kiszabadítván a tömlöczből, pokrócokban kihordatta a városba és így mindjárt orvosdokort és borbélyt hivatván ezen istenfélő ur gyógyította nem kicsiny költséggel a d. 3. May még mostan is a doktorok kúrálják. Így azért ha erőt vehetnek szegények én is velők, Isten velünk lévén útra indulok már valaha. A Neapolisiaikat Isten kegyelméből mind már elbocsátották. De oh mennybeli úr

¹) t. i. a Buccariban szabdlábra helyezett többi négyet.

isten! mely igen megkeserítél minket amaz örök emlékezetben a magyar nemzetnél felmaradó boldog emlékezetű győzedelmeskedő hatalmas fejedelemnek sicíliai harcra való elesésében! Mert Adrianus Rujter Isten kegyelméből minket megszabadító áldott urunk is életét letette igaz van lássa mellett, a franciák ágyúival ellőtték, kiért is szomorúak a mi leli keink, de így tetszett Istennek! Igaz hűves társam! Mi heten voltunk a kapuvári tömlőében, de csak hárman maradtunk, Sárvárbán is hetevoltak vallásunkon való azokból is három maradt. Tizenhat már ez idegen országokban, kik a Jézusért martyromságot szenvedtek. Köszöntöm az urban az egész hanvai szent gyülekezetét, az oda tartozó megyéekkel együtt. Én most mindjárt megindultam volna Velenczéből, de míg szegények jobban nem lesznek nem lehet, azonban szántszándékkal nem illik nagyobb veszedelemben ejteni magamat, míg ő felségétől nem adódik a hazamenetelre való szabadság. Bátyám és öcsém uramékat, hasonlókép édes szüléidét és édes atyádfiáit igen becsülettel köszöntöm és minden igaz jó akaróimat. Idvezült Kállai uram megmaradt özvegyével közöljed ezen levelemet édes atyámfia! és valamennyi levelemet vetted eleitől fogva híven megtartsad, jövendőben is ne láttassam vádoltatni, hogy énnékem csak magamra és nem másra is volt gondom és gondviselésem. Isten legyen veletek tőlem régen elvált házam népe. Adja a jó Isten, hogy még ez életben láthassalak testi szememmel Amen. írtam Velenczében a. d. 1676. 30. May. Az ur Jézus neveért sokat szenvedett igaz hitves férjed

Beregszászi István *mpr.*¹

8., A hitbajnokok nevei.¹

Olasz földre két csoportban szállították a hitvallókat, a mint láttuk. Az első csoport 41, a második 20 személyből állott. Összesen tehát 61-en voltak. Hitehagyó lett közülük 10.

A többi 51-ből

I. Nápolyban érkezésük előtt olasz földön elmenekültek:

1. Láni György korponai tanító
2. Masnitius Tóbiás illavai lelkész
3. Simonides János breznó-bányai rektor. Mindhárman ág. evangélikusok.

II. Kiszabadulásuk előtt elhaltak:

1. Füleki István napradi
2. Huszti Mihály sajókeszi

¹) A Rácz Károly és Balogh Elemér nevezett műveiből kiírva.

3. Kórodi János cseglei
4. Miskólczi Bodnár Mihály füleki
5. Szecei János sági
6. Szendrei György balogi
7. Szentkirályi András sipei vagy zsipei
8. Szilvási István császári
9. Tököli István dobozi ev. ref. lelkész
1. Borhidai Miklós szent-andrási
2. Gócs Mihály kálnói
3. Ilyés vagy Héli Gergely malomsoki
4. Mazári Dániel tamási
5. Trifkovics János lestei ág. avang. lelkész
6. Paulovics Mihály túrócz-szent-mártoni ág. ev. tanító. Együtt 15-en.

III. Szabadulásukat megérték:

1. Alistali György szönyi
2. Bátorkeszi István veszprémi
3. Beregszászi István hanvai
4. Czeglédi Péter lévai
5. Csúzi Cseh Jakab hittudor losonczi
6. Harsányi Mórócz István rima-szombati
7. Jablonczay János bélyei
8. Kállai Péter felső-vályi
9. Kálnai Péter putnoki
10. Karasznai Mihály keleméri
11. Komáromi Sülye István ácsi
12. Köpeczi Haller Balázs szkárosi
13. Körmendi György barsi (esperes)
14. Ladmaczi István szeliczi
15. Mangó Szentpéteri István Simoni
16. Otrókocsi Főríz Ferencz rima-szécsi
17. Rima-Szombati Kis János csoltói
18. Sajó-Szentpéteri Márton hetényi
19. Séllyei István pápi (lelkész és püspök)
20. Szalóczi Mihály zubogyi
21. Szodói Balogh András sárói
22. Szomodi János szendi
23. P. Tatai Sámuel tornaaljai
24. Újvári János mező-őrsi ev. ref. lelkész
25. Kocsi Csergő Bálint pápai ev. ref. tanár
26. Simonyi vagy Simoni Péter simoni ev. ref. tanító

1. Bugány Miklós sajó-gömüri
2. Loporini Miklós poltári
3. Nikléczi Boldizsár alsó-sztrehovai
4. Nikléczi Sámuel új-bányai
5. Turóczy Végh András ftileki
6. Zedényi vagy Zsedényi István boldog-asszony-dörgicsei ág. ev. lelkész.
7. M. Steller Tamás besztercze-bányai ág. ev. tanító.

Tehát: I alatt	3
II „	... 9
„ „	— 6
III „	... 26

összesen —51

I I .

AZ OLASZ FOOLYOK.

I.. kik voltak az olasz foglyok?

A kormány a szegedi fenytőházat 1831-ben föloszlatta, elhatároztatván, hogy a szegedi vár az olasz foglyok letartóztatására szolgáljon.

A rabok ennél fogva az illető törv.-hatóságokhoz szeptember 20-án visszazállítottak s az őrzésükre kirendelve volt rokkant katonák nem sokára azután bevonattak. Az intézet szerelvényeit a rákövetkező évben, januárban elárverezték.

A f.-házat, a melyben akkor csak 2 rab volt, kiürítették tehát, az olasz foglyok odaszállítása azonban a hazánkban grasszáló kolera miatt elhalasztatott¹ s az csak két év múlva, 1833-ban történt meg.²

A foglyok megérkezésének idejét pontosan nem tudjuk. A Szeged város 1833. május 25-én tartott közgyűléséről fölvetett jegyzőkönyvben 68. sz. a. ez áll arra vonatkozólag:

¹) Szeged v. I. A helyt. t. 1831. szeptember 13-án 24527. sz. a. kelt rendelete.

²) 1831-ben november hó végén a lombard-velencei tartományból és Milano vidékéről hoztak be Magyarországra 191 foglyot (precettati). 3 tisz, 3 őrmester, 10 káplár, 10 szabados, 121 közember, 2 börtönmester és 1 dobos képezte a kíséretet. Ezeket a „veszélyes és javíthatlan büntetéseket“ azonban nem a szegedi, hanem a komáromi várba szánták. Komáromban nem lévén hely számukra, az aradi várba szállították őket.

O. I. udv. kancz. 9275
1195 **1831 és** 11091
1311 1832.

„Az idei 936. sz. alá vett s a régi Tiszti Kaszármanak mastani állapotját kimutató Küldöttségi Jelentés, úgy Koch Generál Major ur Eö Méltóságának f. hó 24-kén 399-dik sz. a. költ abbéli Levele, mellyben az Olasz Status foglyainak meg érkezésekről, s ennek következésében a várbeli épületeknek rögtöni kiürítettése szükségéről e Tanácsot tudósítani méltóztatott, az e végre egybe gyiilt Tanács s vközönség előtt felolvastatott — — és e Tanács s vközönség közakarattal abban állapotodott meg, hogy addig méglen a munkában veendő új Katonai Ispitály elkészül, a beteg Katonák azon Tiszti Kaszárnyába által tétessenek.“

Valószínű, hogy még májusban megérkeztek. Hogy júliusban itt voltak az bizonyos, mert július 20-án „az olasz Status foglyainak feö Kormányzója“ megkereste a tanácsot, hogy értesítse a helybéli esztergályosokat arról, hogy „a foglyok Intézete“ számára 100 Pergő Rokka szükséges.

Arra a kérdésre, hogy e foglyok, kiknek száma 1846-ban, a várparancsnok által szept. 5-én kibocsátott árlejtési hirdetmény szerint 461 volt¹ — kik voltak? azt felelhetjük, hogy politikai foglyok voltak.

Szeged v. levtárában létezik egy a felséghez intézett fölterjesztésről szóló fogalmazvány. Nincs rajta dátum, de 1852-ből való. Ez „olasz Carbonaroknak“ mondja őket.

Hogy politikai foglyok voltak, kitűnik a következő okmányból:

„8719.

Értelmes, s Gondos N. N. Fő Biró Polgár Mester, s többi Tanácsbélieknek, Eskütt Polgároknak, és az egész szabad királyi Szeged várossá községének, szokott betsülettel.

Szegedre.

Hivatalból.

8719.

Értelmes, s, Gondosok!

Ő Cs. Királyi Felsége az ezen Városban fogva lévő Olaszok részére a Polgári személyek fenyítő törvény székét fentartani, s első bírósággal a Trieszti fenyítő Törvény székét, második Bírósággal pedig a beisä Austriai tengermelléki Klagenfurti fellyebb vitelbeli törvény székét kegyelmesen megbízni inéltoztatott oly hozzá télel: hogy a visgálat az érintett foglyok ellen a vétségek, és Politiai nehéz áthágásokrul szöllő, s a Lombard Venetiai Országban törvényes erővel bíró törvény könyv

¹) Hogy létszámuk átlag az 500-at megközelítette, arra mutat az a leltár is, melyet 1848. október 31-én állítottak ki, mikor a fogház ágyfölszereléseit a fogházparancsnok átadta a városnak. Ebben a leltárban 491 ágy, 460 szalmazsák, 1168 lepedő, 84 téli és 581 nyári pokrócz szerepel.

értelmében az ezen városban hivatkozó Bósek nevii várórségi ügyész által két polgári állapotú személy közben jöttével intéztessék.

Melly kegyelmes kir: határozott ezen Városi tanátsnak oly utasítással iratik meg: hogy ahoz képest az érintett visgálatban részt veendő személyeket, kik a kebelbéli polgárok közzül is választhatnak: e végre küldjön ki, s azoknak ki nevezéséről a helybéli Dandár (brigade) parantsnokságot értesítse. Költ Budán a Magyar Királyi Helytartó Tanátsnak ezer nyolcz száz harmincz hatodik esztendőben, Böjt más havának huszon kettődik napján tartatott Tanáts üléséből.

Ezen Városi Tanátsnak

Jó akaróji.
Mérey Sándor.
Temesváry Miklós.

48.

Szeged főtere a 30-as évek végén. Balkézőről a vár.

A kérdéses végre Baurneind Ferdinand senior és idősb Vöber György választott Polgárok, és a mennyire ezek közül valamelyik akadályoztatna Pillér Henrik v. Polgár kirendeltettek, és erről a helyben tanyázó Brigadai Kormány tudósíttatni végeztetik. Szegeden 1836-ik észt: Pünkösöd hó 13-án tartott Tanáts - ülésből.“

Az olasz foglyokkal a képviselőház is foglalkozott 1848. október 10-én tartott ülésében. Erről a Pesti Hírlap október 12-én megjelent 185-ik száma a következőkben értesítette olvasóit:

„A képviselő ház oct. 10-iki ülésének részletei: (Kossuth) — — Még egyre van szerencsém a háznak határozatát felkérni: Szegeden 480 olasz fogoly van. Ezen foglyokra nézve a bécsi minisztériummal a volt minisztérium érintkezésbe tette magát, megmondván: hogy teljességgel nem látja át, miért kelljen az olasz foglyokat Magyarországon tartani? Nagyon sajnálom, hogy minden igyekezetem mellett is nem adhatok

a háznak arra nézve felvilágosítást, hogy minémű foglyok ezek, political foglyok-e vagy sem. Mondatik — hanem diplomaticai kútfőkre nem hivatkozom, hogy ezen emberek rendzavarásra való javíthatlan hajlamuknál fogva tartatnak fogságban. Már hajlamért valakit büntetni bajos dolog. Csak tettekért szokták az embereket büntetni, hajlamért számoljon kiki isten előtt.

Kettőt azonban mindenesetre tudok; egyik az: hogy a political foglyoknak maga a király a múlt orsz.-gyűlés alkalmával az egész birodalomban mindenütt amnestiát adott, a másik az: hogy Magyarország nem Ney-Seeland, hova a világnak minden rablót deportálják. Ezen becstelenítését Magyarországnak nem vagyok hajlandó elismerni, hogy más országból a fex

49.

Szeged 1844-ben, középen a várral.

hominum ide küldessék. Nem látszik tehát valószínűnek, hogy 77 operentián-túli országokból rablókat ide küldenek, — annyi mindenesetre áll, miszerint nem látom át, hogy Szeged vára miért foglaltassák el ezen foglyok által, és katonáink, kiknek más destinációjuk van, azoknak őrzésére miért fordítassanak.

Annálfogva a honvéd, bizottmány azt rendelte, hogy ezen olasz foglyok hozassanak ide, s azok holnap itt megérkezendnek. Szükséges tehát intézkedést tenni, hogy velők mi történjék.

Csak arra kérem a háznak határozatát, hogy vagy in specie mondja ki, hogy ezen foglyokat szabadon ereszsziik számosán: (szabadon kell eresztetni) s elki-

sérjük az ország határáig, vagy fegyvert adjunk nekik, s ajánljuk őket a Pozsonyban levő Ceccopieri ezrednek, hogy őket mint hazafiakat vegyék pártfogás alá, vagy általában bízzuk meg az e részbeni intézkedéssel a honvédi bizottmányt, mert ez nem rendes kormányzási tárgy. Ha erre nézve a ház határozott, még egy tárgyban fogok szólani.

Deák. Az olasz foglyokra azon felvilágosítást adja, hogy a volt minisztérium a bécsi minisztériumot a dologban felszólította; Bach bécsi minister erre azt válaszolta, hogy a régi kormány iratai között annak semmi nyomát nem találja, hogy azon emberek valaha bíró elébe lettek volna állítva (zugás), annyival inkább nem azt, hogy ítélet mellett lennének elzárva. Okul, miért ezen foglyok elzárattak, ezt mondja: „wegen unbezwinglichen Hang zu Missetliaten“. Bach minister azt kérte, hogy csak néhány hétig várakozzunk, azután majd elviteti. Sept. elmúlt és nem történt semmi rendelkezés a foglyok iránt, most hát határozhat a ház felettük, legcélszerűbb volna azonban az intézkedést a választmányra bízni.

Halász.-----Mi az olasz foglyokat illeti, miután hitelesen nem tudjuk, miért vannak elfogva, leghelyesebb lesz a bizottmányra bízni.

Elnök. Az elnök a külföldön levő magy. katonaság, a külföldön levő magyarok hazajövele és az olasz foglyok iránt kimondá a ház határozatát.“

Szabadon bocsátásukat Reizner János: „Szeged története“ című műben¹ ekkép írja le:

Kossuth 1848. október 5-én dél felé a várban őrzött olasz foglyokat látogatta meg, a kiknek áthelyezését a város már oly sokszor kérte — — és őket látogatása alkalmával szabadoknak nyilvánította. Leírhatatlan tomboló öröm és sirás tört ki a szerencsétleneken, kik már a szabadulás reményét is elvesztették. Kossuthot térdelve körülkarolgatták s alig bírt közülük kiszabadulni s hálálkodások elől kitérni. Börtöneiket nyomban elhagyták s a városban „Evviva Kossuth!“ kiáltásokkal elszéledtek. Kossuth intézkedésére azután októb. 9-én gőzhajón Szolnokra s onnan Pestre vitettek. A képv.-ház októb. 10-iki ülésében Kossuth indítványára őket teljesen szabadoknak jelentette ki.

2. A fogház szervezete.

Az olasz foglyok fogházának egész szervezetét magában foglalja az a Szeged v. levéltárában levő német nyelvű, szám és aláírás nélkül való, de kétségtelen hitelességű 1839-ik évbéli leírás, a melynek magyarra fordított teljes szövege:

¹) A II. kötet 109. 110. lapján.

Uroquits

der Station obenauf der Festung und der darin vorfindlichen Gebäude war die Lage zur volleren Aufnahme der zu stehenden Anstalt von den italienischen Depottieren einzurichten vorzuschlagen werden.

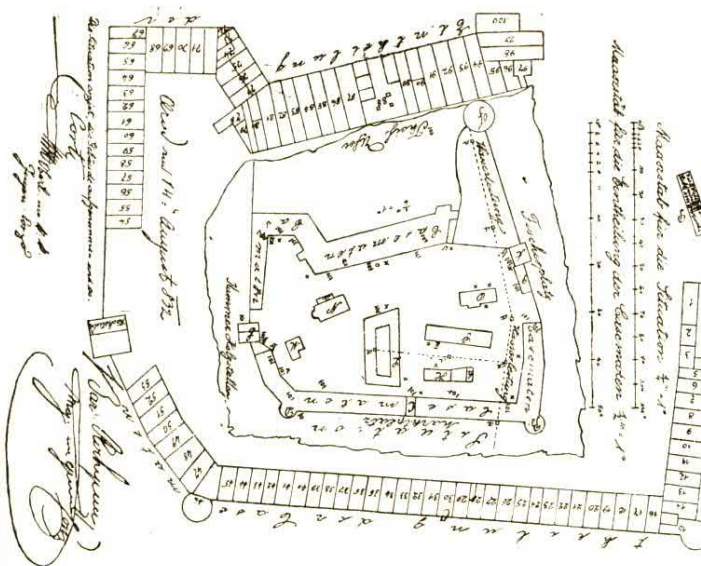

Fig. A. szegedi vár vázrajza 1832-ből.

Beschreibung der Garnison.

Wachung	Wachung	Wachung	Wachung
1. Wachung	2. Wachung	3. Wachung	4. Wachung
...

Beschreibung der Situation.

1. Das ganze Fort besteht aus...
2. Die Mauer ist...
3. Die Bastionen sind...
4. Die Geschütze sind...
5. Die Wassergräben sind...
6. Die Kasernen sind...
7. Die Wachen sind...
8. Die Versorgung ist...
9. Die Verteidigung ist...
10. Die Besatzung ist...

Handwritten signature and notes:
 Die für angegebene Garnierungsmenge
 Major General Meyer

Gebäude O (Bisherige Beamten Wohnung des königl. Leuchthauses)

Vertheilung des oberirdigen Geschosses

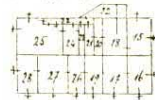
- 1, 2, 3 Wohnung des Sackwerkführers,
- 4, 5, 12, 13, 14. Küche sammt Zugehör
- 6 Vorkaus
- 7 Küche
- 8 Speise-Austheilung
- 9, 10 Speisekammern
- 11 Abort

Obenirdiges Geschoss

Erster Stock

Anmerkung Der ganze erste Stock ist für Weberei und Spinnererei bestimmt

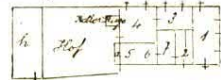

Gebäude H (Bisherige Vermietetes Wohngebäude)

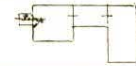
Vertheilung

- a. Spinnstube
- b. bis f. Wohnung des Chefarztes
- h. Kellerei für die Beamten
- a. Abort

Obenirdiges Geschoss

Keller unter 1, 3, 4.

Vertheilung

- 1. Sakristei
- 2, 3, 4. Wohnung der Unterprofessoren

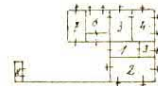
Gebäude D

Gebäude M (Bisheriger Schiffszackhof)

Vertheilung

- 1 bis 6 Oberarztes Wohnung
- 7. Wohnung von 2 Heckerwächtern
- 8. Abort

Gebäude Y (Bisherige Brigadiers Wohnung)

Vertheilung des ersten Stocks

- a Wohnung des Directors
- 28 bis 37 Wohnung des Controllers
- 38 bis 44 Wohnung des Captains
- 45 bis 48 Wohnung des Captains
- a, b. Aborte

Erster Stock

Anmerkung Bei den Gebäuden sind die Thüren mit + und die Fenster mit x bezeichnet. Die Basementen öffnen sich, wie gewöhnlich, gegen den Platz und haben Verichten und Lufelöcher.

Brad. am 14ten August 1832

Gebäude Y (Bisherige Brigadiers Wohnung)

Ebenerdiges Geschoss

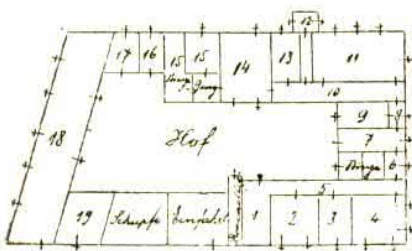

Verteilung des ebenerdigen Geschosses:

- 1 bis 4 Directions-Kavalee
- 5 - 8 Bau-Aufsichters Wohnung
- 9 - 12 Kavalleristen dtt
- 13 und 15 Hobkeller
- 14 dtt unter dem Regenhäuse
- 16 bis 19 Unterarzts Wohnung
- 21 - 23 Magazins Aufsichters Wohnung
- 24 - 27 Brunnenmeisters dtt
- a b Aborte

Gebäude L (Bisheriges Erziehungshaus)

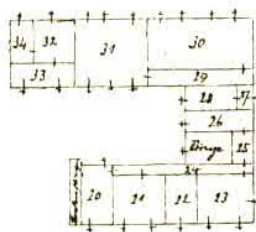
Ebenerdiges Geschoss

Verteilung des ebenerdigen Geschosses:

- 1, 2, 3 Oberprofessors Wohnung
- 4 Wohnung für 2 Krankenschwäger
- 5 Gang
- 6 Vorhaus
- 7 Haupteingang
- 8 Vorhaus
- 9 Aufnahme und Inspektions-Zimmer
- 10 Gang
- 11 Tuchweber
- 12 Abort
- 13, 15 Speisekammern
- 14 Küche für Gesunde
- 16 Wohnung für 3 Kerkerwächter
- 17, 19 Neben- u. Magazins - 18 Spinnstube

Erster Stock

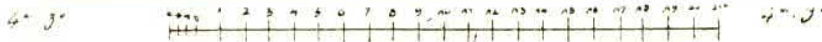
Verteilung des ersten Stocks

- 20 Speiseküche
- 21, 22, 23 Krankensäle auf 21 Betten
- 24 Gang
- 25 Wohnung von 2 Krankenschwägern
- 26 Gang
- 27 Vorhaus
- 28 Wohnung von 5 Krankenschwägern
- 29 Gang
- 30, 31, 32 Krankensäle auf 39 Betten
- 33 Gang
- 34 Depot

Keller unter den Localien 1, 2

Maassstab für das Detail der Gebäude

Rövid leírása a cs. kir. olasz deportáltak intézetének

Szegeden.¹

1. Ferencz császár Ő Felsége 1831. február 18-ról kelt magas parancsával elrendelni méltóztatott, hogy Olaszország polgári nyugalmának és rendjének fönntartása végett Olaszország lombárdiai valamint velencei tartományainak² is valamennyi úgynevezett rossz magaviseletűi egyénei¹ hazájukból Magyarországra a szegedi erősségbe szállíttassanak. Ezen magas parancs következtében az elhagyott szegedi erősség azonnal ismét lakható állapotba hozatott és erre a célra berendeztetett.

Ezen létesített intézetnek célja az olyan egyének erkölcsi javítása, a kik Olaszországban kellő vallásoktatás hiánya vagy szegénység és mesterségnek nem tudása miatt és velük született lustaság és feslettség miatt munkakerülő, erkölcstelen életet folytattak — ezen okból mindenféle bűnre adták magukat, úgy hogy ennél fogva legtöbbször több büntettségben váltak gyanússá, de azok nem bizonyultak reájuk. Ennél fogva az a legmagasabb szándék, hogy szorgalmas vallásitanítás, fáradhatatlan oktatás által ezek az egyének megjavíttassanak, szigorral rendhez és munkássághoz szoktattassanak és hogy oda kell törekedni, hogy ezeket a rossz embereket idővel hazájuknak mint jó és munkás állampolgárokat lehessen visszaadni.

Az intézet berendezése.

Az intézet egy főigazgató-, hadseregbeli kapitány- és parancsnokból áll, a ki az egészet vezeti és személyesen felelős a deportáltak minden szökéséért, valamint minden elszámolandó pénzekért és gyármányokért, melyeket az intézet éven át átalakít és a melyek egészben véve konvencziós pénzben körülbelül 40.000 frtot tesznek.

A második utána következő az aligazgató, a ki hadseregbeli tiszt, a kórház parancsnoka, vezeti a kaszárnya-igazgatást, kezeli a raktár és pénztár ellenzárát, a főigazgató adlátussa és őt távollétében azonnal helyettesíti. — Azután jön

a káplán, a ki csak a vallásoktatással foglalkozik és vásár- és ünnepnapon az intézeti templomban Isteni tiszteletet tart.

A főorvos Medicinae Doctor, és egy alorvos, kik a deportáltak kórházának gondját viselik.

¹) Deportatio (elszállítás) életfogytiglani vagy hosszú ideig tartó szabadságvesztés, büntetés, melyet akként hajtanak végre, hogy az elítéltet távolfekvő vidékre szállítják hogy az anyaországtól állandóan távortartassék. Pallas nagy lexikona V. k. 201.

²) Lombard—Velencei királyságnak hívták az 1815-iki bécsi kongresszus óta Olaszorsz. északkeleti részét, a mely az osztrák császársághoz tartozott. Egy részéről Ausztria a zürichi békében (1859. nov. 10), a többről pedig az 1866. okt. 3-iki bécsi békében kényszerült lemondani. Pallas nagy lexikona XI. k. 632.

³) malvivents.

Egy számvivő — két furir, kik az intézet minden számadását elkészítik.

Egy hadi írnok, a ki mint a főigazgató írnoke végzi az igazgatóság írni valóit.

Egy fő-törzs-foglár, két al-törzs-foglár és 16 fölügyelő, ezek hadi állománybeli altisztek és a deportáltakra fölügyelnek.

A rabok 50 és 60 személyenként szakaszokba vannak beosztva, a kik jelenleg számszerűit 685-ön vannak. — A deportáltaknak kilencz szakasza van, a melyek hármanként egy foglár és 5 fölügyelő alatt állanak. A deportáltak erős berácsozott kaszamátkban laknak és mindeniknek külön ágya van, a mely egy szalmazsákából, egy téli pokróczból, két lepedőből és egy szalmával töltött fejpárnából áll.

A deportáltak kosztja naponta a kincstártól kapandó $\frac{1}{3}$ tt¹ marhahúsból fejenként, azután $\frac{1}{8}$ pint² lisztből, vagy paszulyból, vagy lencséből vagy tarhonyából, azután minden vásár- és ünnepponon $\frac{1}{8}$ pint borból, és 6 lat³ rizsből áll. A levesbe kenyeret vágnak bele és a főzeléket disznózsírral zsírozák meg nekik.

A rabokat ha valami mesterséghez már értenek, a mint megérkeznek, arra alkalmazzák — pl. ha szabók, czipészek, asztalosok, kőművesek vagy más efféle mesterek; ha pedig semmit sem tudnak, a fonóiskolába jönnek, a hol az erre a célra alkalmazott polgári takács- és fonó-mester őket fonásra tanítja.

Az intézet az ő szükséges kézműveseit mind deportáltakból állítja ki, és mindent a mire szüksége van a rabokkal készített el.

A konyha ellátására 9 szakács van.

A fehérműére 12 mosó,

Az asztalosságnál 6 deportált van,

A szabóságnál 24,

Czipőkészítésre 12 czipész.

A lakatos munkát 2 deportált végzi.

Van azután még sok csontműves, kőműves, borbély, kefekészítő, köszőrús, kertész stb. Van 30 tanult takács is, a többieknek számszerint 400-an fölül fanni kell és pedig ezek is be vannak osztva — az első szakaszban 230-an vannak, ezek első minőségű kendert fonnak, körül-belül 100-an fonnak a 2-ik szakaszban második minőségű kendert és a többiek kóczot fonnak zsákvászonnak. Gyakran az az eset, hogy nagy szükség van második minőségű vászonra, ekkor az 1-ső szakaszbeli fonóknak is második minőségű kendert kell fanniok. Az intézet létesítésekor gyapjút is fontak és abból halinaposztót és pokróczot készítettek — mivel azonban a készlet ebből a cikkekéből tetemesen fölhalmozódott és vevők hiányában heverőben maradt,

1) 186 gr. (A rabok ma 154 gr. húst kapnak — hetenként háromszor).

2) O. 1768 L.

3) 105 gr.

ennélfogva ezt a munkát megszüntették és csak is vásznat készítenek három-féle minőségben, u. m. 1-ső minőségűt ingnek, 2-ik minőségűt lábravalónak és lepedőnek és 3-ik minőségűt szalmazsáknak és zsákcsinvatnak, az első két cikket az ezredek is nagyon szívesen veszik.

A deportáltak ruházata.

A raboknak télire spenczerjük és nadrágjuk van kabáttal együtt halinaposztóból, két pár gyapjú harisnyájuk, sapkájuk és kamáslijuk fehér halinaposztóból, meg két ingük, két lábravalójuk és egy törülköző kendőjük.

A meleg idő kezdetével a meleg ruhát elveszik tőlük és nyári ruhát kapnak, u. m. spenczert, nadrágot és kamáslit $\frac{1}{4}$ széles csinvatból — csupán a halinaposztó sapka és a cipő marad a deportáltnál, a gyapjú harisnyát elveszik és kapezát kapnak.

Napi rend.

Reggel $\frac{1}{2}$ 5 órakor jelt adnak a lakó udvaron levő haranggal. Ekkor a deportáltaknak föl kell kelni az ágyból, föl kell öltözni, meg kell mosdani és fésülni. 5 órakor adják a második jelt, akkor kinyitják a kaszamátákat, az emberek kijönnek, kaszamátájuk előtt fölállítják őket három sorba, a fölügyelő által adott jelre kilép egy előimádkozónak és imádkoznak; azután szétmennek és elfogyasztják reggelire való kenyerüket, mert napjára $1\frac{1}{2}$ tt². fél fehér kenyeret kapnak, $\frac{1}{2}$ 6 órakor jelt ad a harang, a deportáltakat sorba állítják és munkára vezetik, a kapu előtt, mely a lakó-udvarból a dolgozó-udvarba vezet, mindeniket egyenként megvizsgálják, hogy nincs-e nála kés vagy valami más tiltott holmi pl. ital vagy hús, a mivel ők szeretnek kereskedni.

Ezután a vizsga után mindenki a maga munkájához megy, mindenki tudja a maga helyét és folytatja munkáját. A fonók a kendert fontszámra kapják a raktárostól és súlyszerint kell nekik egy font kenderért egy font fonalat hozni. — Az összes munkások fizetésére egy saját tarifa van, a mely szerint becsülik meg és fizetik ki az ők munkájukat. Következésképen fizetik őket: pl. egy font első minőségű kenderért jár a tarifa szerint 16 kr. konv. pénzben, ez a pénz tehát három részre osztatik. Felét u. in. 8 krt konv. pénzben levonja a kincstár ruhakoptatás fejében — 4 kr. konv. pénz letétben visszatartatik a rab javára és 4 krt kezéhez kap kifizetve. Munka közben nem szabad beszélni; csak szabad óráikban van megengedve nekik a beszéd, de akkor se hozakodjanak elé erkölestelen és rossz elbeszélésekkel.

Minden dolgozó kaszamáta-osztályban egy fölügyelő van alkalmazva, a ki vigyáz a deportáltak magaviseletére és a hanyagokat munkára és szor-

1) 840 gr., a mi a mai rabkenyér-porczióknak felel meg.

galomra serkenti és szükség esetében följelenti őket — mikor azután katonai módon vezetettnek rapportra, a főigazgató elé, ki a hibásokat megbünteti.

A büntetés áll fogságból, kurta vasra verésből, továbbá szigorított fogságból egy külön arra épített sötét lyukban, kenyeren és vízen való böjtből, végül pálczacsapásból. — Nagyobb büntett esetében a helyőrségi hadbíró és két polgári ülnök által vezetett bünfenyítő vizsgálatból.

A deportáltak rendszeren 6 órától $3/4$ 11 óráig dolgoznak, akkor jelt adnak a haranggal, erre elhagyják dolgozó-kaszamátáikat, rendbe állanak előttük, a szakácsok elhozzák az ételt és mindenik az ő szakasza elé teszi azt, a melyik számára főz. — Most imádkoznak, és aztán mindenki megkapja a szakácstól a fölügyelő jelenlétében a maga porcióját, a melyet ő a saját tálában vesz át. — A kenyeret naponta a foglár osztja ki, a kire tartozik az élelmezési ügy.

Déli 1 óráig szabad idejük van és mozgást tesznek, 1 órakor jelt adnak, a haranggal, mire őket rendszeren fölállítják, és aztán ismét dolgozra mennek a mi a nap hossza szerint 4—5—6 vagy 7 óráig is tart, akkor megint harangoznak és a deportáltakat ismét rendszeren fölállítják dolgozó kaszamátáik előtt, sorban mennek a kapuig, a melyen át a lakó-udvarba kell hogy menjenek, ott megállanak és mindeniket egyenként megvizsgálják, hogy a munkanyagból nem idegenített-e el semmit, vagy nem vett-e magához holmi szerszámot.

Alkonyat előtt egy negyed órával ismét harangoznak és pedig utoljára, a deportáltak erre a jelre lakó-kaszamátáik előtt sorba állanak, imádkoznak, azután az embereket egyenként beeresztik a kaszamátákba és megszámlálják.

Szombaton délután és vasár- és ünnepnapokon az embereknek szabad idejük van.

Vasár- és ünnepnapokon a deportáltaknak reggel 8 órakor és délután 3 órakor a templomba kell menniök. Erre a célra egy templom van és pedig a lakó-udvar közepén.

Minden élelmi cikk árlejtésen és szállítók által biztosittatik és szállittatik be az erősségbe.

Szabály szerint azokat, a kik három évet büntetés nélkül valamennyi főlebbvalójuk meglegedésére töltöttek ki, szabadon kellene bocsátani, eddig azonban 650 deportált közül csak 21-et bocsátottak el. — És e tekintetben az olasz kormánynak saját nézete kell hogy legyen; mert a három évi idő nem tartatik meg.

A deportáltak levelezésben állanak családjaikkal, írhatnak is haza; azonban az igazgatóságnak mindent tudomására kell hozni, és ha a deportáltak magán pénzt kapnak hazulról, akkor azt az igazgatóságnak kell átvennie és ők időnként kézhez kapnak abból valamit, de nem egyszerre. Ezt a pénzt arra fordítják, hogy vegyenek maguknak reggelihez tejet, vagy gyümölcsöt és valamit vacsorára.

A deportáltak magán bevásárlásait fölügyelők teljesítik, ugyanis a kiben megbíznak, annak adják a pénzt és a fölügyelő köteles nekik bevásárolni.

A mindenkori szegedi dandárnok a deportáltak főfölügyelője és szintén felelős az előforduló szökésért.

A deportáltak őrzésére naponként egy tiszt és 150 ember vonul az őrségre, mely az erősség körül, a hol szükséges őrszemeket állít föl. Az öröknek ez a száma nem volna szükséges, ha a börtönök különösen épültek volna és úgy mint Amerikában minden rab számára csiga alakú elkülönített kis kamarákat tartalmaznának, vagy úgy mint Olaszországban 4 vagy 5 emeletes szilárd épületek lennének; de Szeged régi rozoga falai épenséggel nem védenek a szökés ellen, mert a tapasztalás arra tanított minket, hogy a deportáltak, ha egyszer a kaszamátaból künn vannak, mint a macskák úgy szaladnak a falakra s azokon keresztül, ezért van sok őrszemre szükség.

Ha a deportált megkapja a szabadságát, akkor ismét az olasz kormány költségén kocsin szállítják őt hazájába, és csak ott a cs. kir. fő-rendőr-igazgatótól való elbocsátásakor adják neki kezébe letéti pénzét, t. i. napi munkakeresményének negyedrészt. —Jóllehet ez nem jelentékeny, de elegendő arra, hogy kezdetben magának valami mesterséget rendezzen be és így a henyéségtől megvédve rendes alattvalóvá váljék és munkás élethez kezdjen.

Ezek röviden a földolgoz az intézetet illetőleg, ekképen járnak el a cs. kir. deportáltak intézeténél.

Kelt Szegeden, 1839. április 30-án.

3. További adatok.

a) *Herb* telt János¹ *szegedi kereskedő* elbeszélése, illetőleg szíves közlése az olasz foglyokról.

Gyermek koromban, a negyvenes évek elején, 1841-től 47-ig terjedő időben bejáratos voltam a szegedi várba, annak a révén, hogy a várbeli Jäger nevű Rechnungsführer az édes atyám házában lakott, a mióta az eszemet tudom. Jägeren kívül a várban még vagy három czivil ember volt az irodában alkalmazva. Ezek mind ott maradtak a forradalom utánig, pedig az olasz foglyok már 1848-ban kiszabadultak. Ott maradtak, hogy fölügyeljének a szerelvényekre. 1855 körül lehetett, mikor aztán fölmentették őket. Akkor adta el Jäger a két kazamátában fölhalmozott irományokat. Én vettem meg azokat szabad kézből, 8 ezüst húszasért. Volt vagy 8 szekérre való iromány. Számadások lehettek. A miről gondoltam, hogy érdekesebb — megmutattam egy hozzáértő ismerősömnek a ki azt mondta, hogy értéktelen valamennyi. Volt azok közt Mária Theresia idejéből való is, német meg más nyelvű is.

Benfentes voltam tehát a várban, a katonák is ismertek s bármikor

¹) Herbich 1835-ben született. Ezeket az adatokat 1900 őszén mondta el nekem.

beeresztettek oda. Egy század Máriássy s egy század Don Miguel katona volt itt akkor Szegeden. Ezek fölváltva teljesítettek a várban őrségi szolgálatot. Félévig az egyik, félévig a másik század. A melyik nem volt őrségi szolgálatban — a kaszárnyában lakott, abban az épületben, a hol utóbb a katonai kórház volt elhelyezve, a Budapesti, újabb nevén Kossuth Lajos-sugarúton. Ezt a kaszárnyát a 60-as években alakították volt át kórházzá, hozzáépítván a folyosókat a kert felől.

Megjegyzendő, hogy ezek a magyar bakák csak a külső őrséget képezték. Benn a munkatermekben, a konyhában, szóval a belső szolgálatot cserepárok (német ezredbeli katonák) teljesítették.

A vár parancsnoka mindig egy kapitány volt. Az olasz foglyok mindegyikének fa-prics volt a hálóhelye. Olyan volt az ágyuk mint a katonáké. A foglyok kivétel nélkül bilincs vagy békó nélkül jártak-keltek. Én legalább soha egyen sem láttam vasat. A katonák kezében sem volt soha korbács vagy pálcza. Jó magaviseletű emberek voltak azok a foglyok. Úgy emlékezem három volt köztük, a kinek nagy tekintélye volt a többi előtt. Signore-nak szólította ezeket a többi.

A foglyok nyáron sárgás fehér finomabb flanellből, télen pedig abaposztóból készült zubonyt és pantalonot viseltek. Ugyanolyan szövetből volt csúcsos tetejű sapkájuk is, mely elül-hátul lehajtható ellenzővel volt ellátva. Számat nem láttam egynek sem a ruháján vagy sapkáján. Ők maguk készítették ruhájuk szövetét. A nyers gyapjút ők mosták, fonták, szőtték meg. Sőt meg is fehérítették, előbb kemenczében kén-füsttel, azután a napon pázsitra kiterítve. Flanellből sokat gyártottak eladásra is.

Ezen kívül még sok mindenféle ipart űztek, ha nem is olyan nagyban mint a flanell-készítést. A többek közt asztalos-sággal,¹ bútorkészítéssel foglalkoztak. Kiválóan ügyes esztergályosok voltak, igen szép apróbb szíjgyártó munkát, főként pedig nagyon keresett ostorokat készítettek. 6 pengő forintot is megadtak egy-egy négyes ostorért. Faragványok, csontból való feszületek, szűz Máriák készítésében mesterek voltak. Csinos bábukat is láttam, a mit czirokból csináltak. Továbbá harisnyát, keztyűt kötöttek, színes szalmából képrámákat, tükör-kereteket, lószőrből karpereczet, gyűrűt, fogpiszkálóhoz való tokot, tűtartót, kenderből gyermekek számára ostort készítettek.

Egyáltalában sok gyermek játékot produkáltak, olyat a milyen a nürnbergi áru. Kereskedők is vásároltak tőlük. Ők azonban örömebb árultak másoknak, a kik már csak kegyeletből is szívesen megfizették a szép emlék-tárgyakat.

¹) Az asztalos-ipari készítményeknek a városi lakosok részére való eladása az asztalos-czéh panaszára eltiltatott a várbeli parancsnokságnak a városi tanácshoz 1846. febr. 3-án intézett átíratára szerint. Csak a helyőrség személyzete részére engedtetett meg. A szalma-székek eladása is csak vidékiek számára szorítottatott s arról a vevők nevének és lakásának megjelölésével kimutatás vezetett.

Még cukrász is volt köztük. Cukros mandulát, kova-czukrot igen jól tudtak előállítani.

Minden héten kétszer délután 2 órától — télen estig, nyáron 6 óráig a városi közönségnek szabad bemenetele volt a várba, hogy a foglyok készítményeiből vásárolhasson. A vár udvara egy övig érő fallal el volt rekesztve s a fal tetején lécezett volt. E mellett állott a közönség egyfelől, a foglyok árú-asztalai voltak elhelyezve másfelől, 8—10 is egy sorban. A lécek között adták ki az eladott portékát és vették át a pénzt.¹

Volt a foglyoknak egy nagy kazamátájuk, a hol színpad forma podium állott. Itten a karácsonyi ünnepek előtt egész passió-játékokat rendeztek, még pedig bábokkal. Előadták a Jézus életét és halálát. A mintegy ½ méter magas bábokat valami gépezetnek kellett hogy mozgassa, mert az alakok egészen szabadon jártak-keltek. A foglyok beszéltek és énekeltek a bábok helyett. A nézőtér egészen el volt sötétítve, a színpad pedig megvilágítva. A közönség 2 garas (6 kr.) belépő díjt fizetett s csak úgy tolongott mutatványaik megnézésére. 200 ember is befért különben a terembe.

Ezeket a passió-játékokon kívül, nyáron leginkább, más tárgyú ilyen-szerű mutatványokat is produkáltak. A színpadon egész tájkép látszott, de nem festve, hanem valóságban, csakhogy kicsinyítve. A malom kereke járt, víz hajtotta, emberi alakok jöttek-mentek, egész gulyák vonultak föl, meg apró jószág jött elő. Különféle műhelyeket is mutattak be, a melyekben mesteremberek dolgoztak.

Énekelni is nagyon szépen tudtak a foglyok. A vár észak felől levő falánál, a sópajták felé néző ablakok alatt mindig nagy publikum hallgatta a mikor énekeltek esténként.

A várbeli kápolnát belül gyönyörűen földíszítették. Szébb volt az bármelyik szegedi templomnál. Kiváltképen húsvét előtt, a szent napokon, mikor a Krisztus koporsóját állították ki díszesen. A városi közönségnek ilyenkor szabad volta kápolnába a bemenet. Mindig foglyok minisztráltak és énekeltek ottan.

Az alatt a míg én bejáratos voltam a várba, összesen két halálesetre emlékezem. A várkapujáig kísérték a halottat s onnan egy szekeres szállította ki azt a temetőbe, oda, hol most a kholerásokat temetik.

Néha kiengedtek közülök többeket — kellő fölügyelet mellett — halászni

¹) Kontz Antal v. levéltárnok is híven emlékszik arra a falra, mely a várat, illetőleg annak a Tisza felől levő részét keresztben ketté választotta, a pétervárad kapu felé eső területet elkülönítvén az olasz foglyok által használt épületektől. Ez a keresztfa! szerinte is csak mintegy méter magasságú és fölötte fa-rácsos volt, közben-közben kőoszlopokkal. Ezen át — szintén rácsos — kapu vezetett be a belső udvarba. E mellett a rácsos kerítés mellett állottak a foglyok belül és a vásárló városiak kívül.

Herbich emlékszik arra a falra is, mely a bejáratától balra levő emeletes épület mellett hosszában vonult végig és a melyben az emeletes épület mellett ajtó volt. Ez a fal magas volt, nem úgy mint a staketás keresztfái.

a Tiszaparra, vagy kecskebékát fogni a Csöpörke-tóra, mely ott terült el, hol most a rókusi népiskola s a fa- és fémipariskola van. Ez benyúlt a nagy körüttől a Mars-tér közepéig. Olyankor szoktak halászni, mikor sok az apró hal. Hal-élésnek nevezik az ilyen apró halat, mert evvel táplálkozik a nagy hal. Halászni kis merítő hálóval szoktak, melyet négy póznához erősítettek meg. A békát hosszú pálczára erősített spárgával fogták, melynek végére csalétek helyett egy kis piros posztó-darab volt erősítve. Horog nem volt rajta. A mint a béka bekapta a posztót, a fogoly kirántotta azt, tompa hegyű bugyli-bicskájával levágta a czombját s beledobta a hasára kötött négy szegletű födeles kosárba.

A halat, békát azután a várban megsütötték. A sütésnél valamennyi fogoly segédkezett.

Különben is a foglyok maguk főzték ételeiket.¹ Néha 25 foglyot is láttam a konyhában forgolódni, a ki valamennyi egyszerre beszélt!

Szökésre csak egyre emlékezem. Tudom, hogy a szökevény 4 napig lappangott a Kukoricza-városban (a Rókuson.) A nép nem adta ki, mert általában nagyon szerette az olasz foglyokat. A látogatók, a mikor csak lehetett, érlelmi szert, főként pedig dohányt csempészték be nekik.

1848-ban kiszabadultak a foglyok, a kik általában javakorabeli emberek voltak. Sok beállott közülök honvédnek, kivált a halálfejes vadászokhoz. Nehány — vagy 5—6 — a ki beteges volt, vagy a kinek nem volt hova mennie, itt maradt hosszabb ideig.

b) *Vagner* Kiiróig nyug. városi tanácsos adatai az olasz foglyokról.

A foglyok kocsin érkeztek meg ide, Cserepárok kísérete mellett.

A vár északi és keleti részét foglalták el. A nyugati oldal mindvégig, 1848 utáinig üresen maradt.

A belső őrséget sárga hajtókás olasz cserepárok képezték. Mintegy 250-en lehettek. Ezredesük Gerapoldi, kapitányuk Kleinheinz, főorvosuk Minderlein volt. 1848 mindhármukat itt érte.

A foglyok — kik között 2—3 előkelő úr volt — a kazamátákban háltak, 35-an 40-en egy helyiségben és pedig fából való katona-ágyban, a mely szalmazsákkal, pokrócczal rendesen föl volt szerelve.

Főfoglalkozásuk a textil ipar volt, u. m.:

pokrócz-, darócz-, katonaposztó-, vászon-, vitorlavászon-, katonai fehérműnek való szövet-készítés. Saját részükre és a katonaság számára dolgoztak.

Folytatták ezen kívül:

a czipész-, kovács-, asztalos-, esztergályosipart, székfonást, (szalmából és gyé-

¹) A kenyeret részükre vállalkozó szállította. Az 1833. augusztus hó 2-án tartott v. tanácsülésről fölvett jegyzőkönyv az erre vonatkozó árlejtési hirdetmény közzétételéről intézkedik. +

kényből) nádfonást székekre, továbbá az ácsmesterséget, kőművességet, faragászatot; dolgoztak üveggyönggyel, készítettek olvasókat, szárított virágokból virágcsokrokat. Süteményeket is készítettek. Gyöngyből karpereczeket csináltak, azonkívül keféket és lószőr-munkákat produkáltak.¹ Egész bazár volt a várban.

A foglyokkal — kiket az örök mindig nevükön szólítottak — kezdetben szigorúan, később enyhén bántak.

Közülök 1848-ig egy sem szabadult ki. De nem is szaporodott létszámuk az egész idő alatt.²

Szökési kísérlet fordult elő, de szökés nem.³

Kenyeret és élelmi cikkeket vállalkozók szállították részükre. Ételeiket azonban ők maguk főzték.

Békát fogni egyszerre csak egy foglyot engedtek ki a vár árkába 2 örrrel. Nyáron át is fogták és ették a békát.

A madarat bazsalikom-levélbe burkolva belestől sütötték meg.

1848-ban, mikor kiszabadultak, bátyám Vagner János nemzetőr hadnagy kísérte őket századával Szolnokig gőzhajón. 160-180-an lehettek.¹

¹) Rézműves és bádogos munkával is foglalkoztak egy 1846-beli árlejtési hirdetményből kivehetőleg.

²) De szaporodott. Ezt bizonyítja a következő három okmány:

1. Az 1837. Szt.-Mihály hó 25-én tartott tanácsülés jegyzőkönyve: 2487,1594. Olvasott a Nm: Magy. Kir. Helyt. Tanácsnak azon év és hó 19-ről 2914-ik sz. a. költ k. és k. rendelménye, a melyben tudósítatik, hogy Pillér fő Hadnagy és Leonárdi Fő Biztos ügyelletek alatt a helyben levő Várba ismét 72. Olasz foglok késértetendének. Melly K. és K. Rendelmény kellő hiv. használatra a kapitányi hivatalnak előlegessen kiadattatand.

2. 29114. Szeged szab. kir Város általunk betsüendő Értelmes és gondos Fő Birájának, Polgár Mesterének többi Tanácsosainak, hites Polgárainak és egész községének. Szegedre Hiv.-ból.

Betsületre méltó Értelmes s Gondosok!

A Magy. Hadi fő Kormány közelebről jelentvén, hogy ezen Városba rendelt 72. Várbeli Rabok Pillér fő Hadnagy és Leonárdi fő Biztos ügyelete alatt a mellettek lévő őrizettel úgy mint egy strázsamesterrel, öt valóságos és négy ai-káplárral, 48 köz katonával, egy dobossal, 3 tömlőztartóval, egy biztossal, egy Pappal és egy orvossal egyetemben jövő hónap 10-n e Város keblébe megérkeznek. A miről ezen Városi Tanács ezennel tudósítatik. Költ Budán a Afagy. Kir. Helyt. T.-nak 1837-ik esztendei Sz.-Mihály hava 19-ik napján tartott Tanács üléséből.

3. 1843, Évi Mindszent hava 2-án Nemes Szabad Királyi Szeged városában tartott Tanács Üléskor:

3541 1744. A Kebli Dandár parancsnokság f. é. m. ho 25-ről 370-ik számú levelében, — Venecziából e Városba hozandó olasz foglyok mellett jövendő katonai személyzet számára szükséges lakok iránti Intézetek tétele végett megkeresését teszi.

Melyeknek czélerányos eszközésével a Kapitányi tisztség megbizatik.

³) 1838. június 20-án d. e. négyen szöktek meg. Hármat visszahoztak, a negyediket¹ Colleoni Bartolot nem sikerült elfogni. A szeniélyleírás szerint magával vitt: 1 csinvat spenczert és nadrágot, 1 halina sapkát, 1 fekete gyapjú nyakkendőt, 2 inget és gatyát, 1 törülközőt, 1 pár német cipőt és 1 csinvat gamáslit.

⁴) Egy csoportban t. i., mert az elszállítás 3 csoportban történt a honvédelmi bizottság rendeletére.

III.

A POLITIKAI FOGLYOK A XIX. SZÁZADBAN.

A politikai foglyokkal — a függ. harcot megelőző időről szólva — irodalmunk egyáltalában nem foglalkozott. Szándékunk volt ezért mindazon levéltári adatokat összegyűjteni, a mi csak rájuk vonatkozik.

Ebbéli szándékunk kivitele azonban az adott viszonyok között Iegyőzhetetlennek mondható akadályokba ütközött, egyfelől mert abban a korszakban sőt később is egészen a legújabb időkig a polit. foglyokat a közöns. büntetésektől legfőnnebb elkülönítvén, de általában nem különböztetvén meg,¹ a velük való bánásmódra nézve külön utasításokat nem bocsátottak ki s a mi utasítást kiadtak, az mind csak egyes foglyokra vonatkozó, azok személyéhez szabott, esetről-esetre való intézkedéseket tartalmazott, másfelől mert ezen adatok legnagyobb részének birtokába — a bennük megnyilatkozó elvek leszűrése végett — nem lehetett jutnunk. Nem lehetett pedig részint azon adatok forrásának távolsága, részint pedig hozzáférhetlensége miatt.²

A mi följegyzést azonban a polit. foglyokról itt-ott találtunk, azt mind összeszedtük és közöljük az alábbiakban.

1) A hazánkban érvényben volt törvények s köztük az 1852. évi ausztriai ált. büntető törvénykönyv is, az 1878: V. t. cikkbe foglalt és 18-0. szeptember 1-én életbe lépett új büntető-törv. hatályba léptéig, az állam ellen való büntetteket épen olyan büntetéssel súlytották, mint a közöns. büntetteket.

1869. május 1 óta azonban „a pesti esküdtszék által sajtóvétségért elítéltek és a polit. természetű u. n. táblai perekben vádolt vizsg.-foglyok“ részére Váczott fogház létesített, mely Államfogház elnevezést nyert és a váci kir. orsz. fegyintézet igazgatójának fölügyelcte alá helyzetetett (Márkus Dezső: Magv. Jogi Lexikon I. 408), 1871-ben pedig a polit. vétség vagy büntett miatt elítéltekre nézve az igazságügyminisztérium ki-mondván, hogy fogságuk idejét rendszerint a lipótvári fegyintézetnél e célra berendezett külön fogházban töltik ki, számukra külön id. utasítást adott ki.

Ezen id. utasítást hátrább közölni fogjuk.

2) A polit. foglyokat illető utasítások, házi rend, étlapok sál. intézkedések közlése iránt a m. kir. igazságügyminisztérium ajánlatával intézett két rendbeli kéresemre a cs. és kir. közös hadügyminisztérium 1901. márczius 13-án 415/1901. sz. a. azt válaszolta, hogy a hadi levéltárban udv. hadügyi tanácsi ügyiratok csak az 1816-ik év előtti időkből léteznek és azok is sok esetben hézagosa, a mennyiben csak protocollum-kivonatok, a melyek idegen hatóságok ügyirataira utalnak. Egyébként a bánásmód minden egyes állam-foglyot illetőleg, annak rangja és állása, büntényének minősége és az ő ellátására az illető udv. kancellária által utalványozott pénzösszeg szerint különböző volt és mindenik fogolyra nézve különös utasításokat adtak ki, a melyek azonban néhány pontban minden-esetre összhangzók voltak. Tekintve, hogy az erre vonatkozó ügyirat-anyag nagy terjedelmű, a melyet részben a szervi összefüggésből ki kellene venni, nem küldhető el. Ha azonban uraságod egy alkalmas egyént az illető ügyiratok és protokollumok átnézésére a hadi levéltárba akarna küldeni, számára az említett anyag készségesen előkészítenék és a kitézett cél elérésében részére minden tekintetben segítség nyújtatnék.

Az olvasó nem fog megütközni azon, hogy „hazai“ börtönügyet tárgyazó ezen műben „osztrák“ várakban levő f.-házakról is lesz szó, ha tekintetbe veszi azt, hogy a polit. foglyokat a rájuk kiszabott büntetés végrehajtása végett az 1849-ik évet megelőző időkben, sőt még azután is sokszor a katonaságnak adták át, az pedig az erre a célra Ausztriában és Magyarországon kijelölt erősségekbe szállította őket. Hogy a polit. foglyokat lehetőleg deportálni kell egyik országból a másikba: az az abszolút uralomnak nagyon régi, még az ó-korból származó tradíciója. Már pedig hazánk három századon keresztül — hol alkotmányos mezbe öltöztetett, hol a maga egész meztelenségében mutatkozó — abszolút uralom alatt volt, nem ugyan de jure, hanem igenis de facto!

De lássuk a polit. foglyokra vonatkozó följegyzéseket.

I. Munkács, Spielberg és Kufstein.

A munkácsi várról azt olvassuk egy 1827-ből való folyóiratban,¹ Balajthy József cikkében, hogy:

„A Török háború beveződésével II. József császár több Váraknak leronttatásokat meghatározván, a Munkácsi Várra nézve is kiment a vég sententzia; hanem a Fő-Hadi-Tár-Mester Gróf Colloredo javaslására a bölcs és hallhatatlan emlékezetű Fejedelem annak megkegyelmezett s azt a maga valóságában meghagyva, a Státus Rabjai Fenyítő-helyékké rendelte² és a fegyver-házat ezen célra fordíttatni s készíttetni parancsolván, azolta itt szenvedik méltó büntetéseket némellyek azon szerencsétlenek közül, kik a Haza, Király s fennálló Törvények ellen vakmerően vétvén, szent kötelességük megtapodásával magokat méltókká teszik arra, hogy bűnös tetteik miatt rab-igába nyögve, elkövetett kárhozatos cselekedeteikért lakóijának. A Polgári és Katonai karból való Státus rabjain kívül ide küldődnek az alsóbb rendű Katonák közül is némellyek, kik elkövetett tetemesebb vétségeik miatt bilincsbe való várbeli munkára büntetődnek.

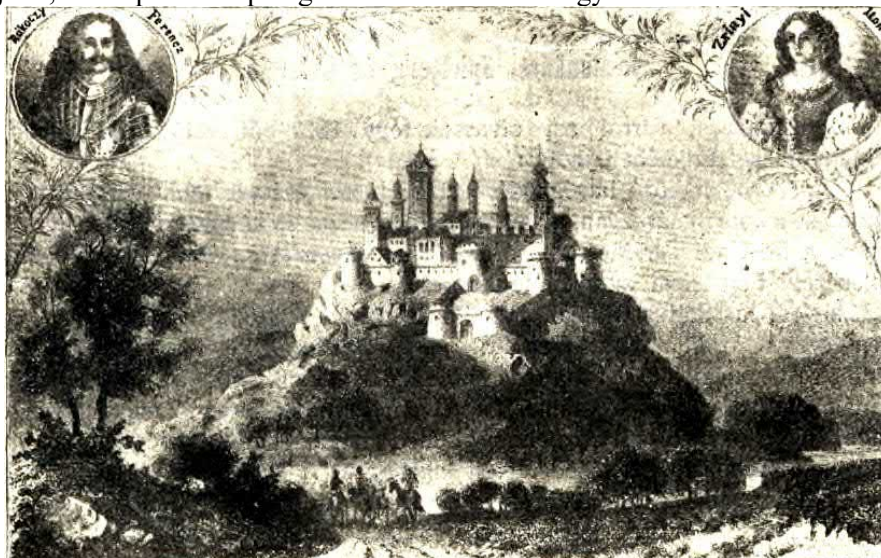
A második, 1901. június 16-án 631 sz. a. kell válaszbán az áll, hogy: az illeni levéltárban található ügyiratok, melyek a polit. foglyoknak magyar erősségekbe az 1816-tól 1848-ig terjedő időben való internálására vonatkoznak, nem tartalmaznak rendszabályokat, hanem csupán különösen terhelt egyéneket illetnek és szigorúan rezervált tartalmuknál fogva betekintésre nem engedhetők át. Ezen ügyiratok összefüggéséből kivehető, hogy az ezen foglyokkal való bánásmód fölötti határozathozatal a minisztérium tisztéhez tartozott, miért az igazgatóság csak is a „cs. és kir. házi udv. és állami levéltár“ által juthatna a kívánt adatok tudomására.

¹) Balajthy cikke: „A munkácsi várról“ megjelent a „Minerva Felső Magyarországi nemzeti folyóírás“ 1827-ik évfolyamában az 1360—62. lapon.

²) Mielőtt a munkácsi vár fogházzá szervezetett, már azelőtt, 1782-ben tartattak benne állami foglyok, lévén akkor első itteni törzsporkoláb Németi János.

Lehoczky Tivadar: „Beregvármegye monographiája.“ 111. k. 527.

A mi a vár mostani elrendeltetését és szerkesztését illeti, e 4 fő osztályokba van felosztva, úgymint a) A Várbeli Fő-igazgatói kormányra, (Festungs-Commando.) b) A Vár őrző-sereg kormányára, (Bewachungs-Cominando,) e) Az Építő intézet osztályára, (Loeal-Fortifications-Direction) és d) Az élelemre ügyelő Hivatal osztályára (Verpflegs-Amt.) A., A Várbeli Fő-igazgatói Kormány áll egy Commendánsból, a ki mindig Stabalis Tiszt; egy Várra felügyelő Tisztból (Platz-Officier,) egy Várbeli Káplánból, (Festungs-Capellan,) a ki mindig a Franciscanus Atyák Szerzetiből való: egy Főorvosból (Ober Arzt) és egy Alorvosból (Unter Arzt.) — — A Fő-porkoláb a Státus rabjaira, az Al-porkoláb pedig a közrendű rabokra vigyáz fel. — —

51.

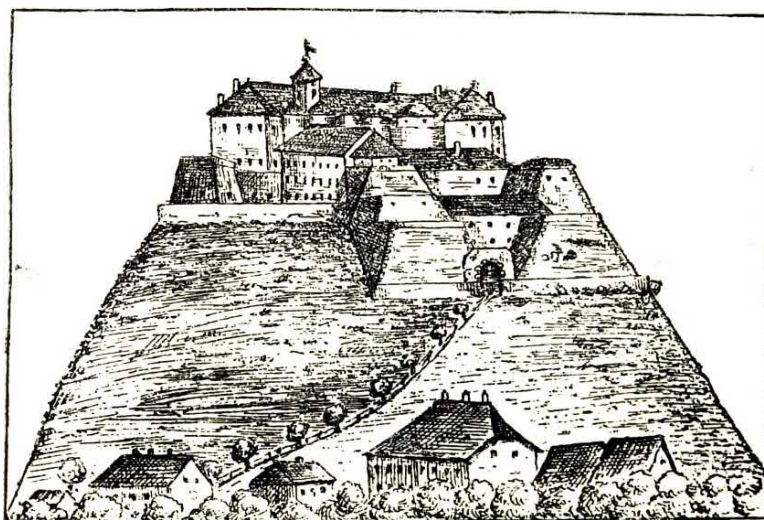
Munkács vára a XVIII. század elején.

A Vár szükségeinek kipótlására s építésére, a Tiszti Karok s Köz emberek Hó-pénzekre s a Státus rabjaira s köz foglyokra megkívántató kölcségre, pengő pénzben esztendőnként — körül-belül mennyi pénz kívántatik megláthatni e következő Tabellából:

1., A Várbeli Fő-Igazgatói Kormány Esztendőnként fel vész	pénzben 5000
2., A Vár-Őrző Sereg	16800
3., A Fortificatio	6000
4., A Verpflegs Hivatal ha készen kapja az életet.....	8000
5., A Rabokra tenni szokott költség	-2000
	Summa 37800“

Ugyancsak Balajthy írja,¹ hogy:

„A régibb időkben is sok szerencsétlenek siratták itt balsorsuk mostohaságát. Nevezetesen Taraszovics Basilius, Munkácsi IX. Orosz Püspök, ki 1640-ben I. Rákóczy György fejedelmet megsértvén, a Klastrom Temploma Oltára mellől erőszakosan elhurczoltatván s szinte 3 évig a rideg tömlőcz minden alkalmatlanságait szenvedni kénytelenített. — — Itt nyomorgattak azok a Helvétziai Vallástételt követett Papok is, kiket 1670-ben Bátori Sofia Fejedelem Asszony, Férje halála után, a Romai szertartási! Vallásra visszatérvén, nagy kiterjedésű Uradalmaiból ide hurczoltatott, s Tisztjei által minden kigondolható módon sanyargattatott. — Itt tartotta fogva II. Rákóczi Ferencz

52.
A munkácsi vár 1848. előtt.

is 1706-ban Forgács Simon Tábornokot, neki tulajdonítván, hogy Bonafona Tábornoktól Esztergom, Stareinberg által elvételét. — Itt töltötte búsan fogsága zordon napjait Kohári István gróf is 1720-ban.“ Tabódy József szerint² „itt bűnhődtek a kormány és trón elleni merényletnek több részesei. 1793-ban Herbenstreit bécsi városkapitány, Kazinczy Ferencz 1800-ban stb.“

¹) „Munkács“ című Debreczenben, 1836-ban, a Tóth Lajos kiadásában megjelent művében a 219—220. és 229. lapon.

²) Lásd „Munkács múltja és jelene“ című munkáját. Pest, 1861. Lauffer és Stolf bizománya. 81. és 82.

Kazinczyt a Martinovics-ügy miatt (mert lemásolta a Szentmarjaytól kapott reformkátét vagyis a magyar jakobinusok számára Gyurkovics Ferencz által szerkesztett forradalmi kátét) 1794-ben elfogták, főbenjáró pörbe fogták. 1795-ben a hétszemélyes tábla pallósra és jószágvesztésre ítélte. E büntetést a király kegyelemből börtönre változtatta. Kazinczy majdnem 7 évig sanyargott Buda, Spielberg, Obrovic, Kufstein és Munkács tömlöczeiben.¹

Lehoczky Tivadar Beregvármegye monográfiájában,² a polit. foglyokról a következőket jegyezte föl:

„Az itt tartott állam-foglyok közül kiemeljük Gzuki ezredest, József korából, kinek szemei gyöngesége miatt zárkájának ablaka a nyugati soron megnagyobbított.

1813. záratott ide Hormayr, nevezetes német történész, 1821-ben pedig kísértetett ide Ypsilanti Sándor görög herceg, orosz császári vezérőrnagy s a

53
A munkácsi vára 80-as évek elején. Nyugati oldal.

czár segédje, öccsével Miklóssal, egy görög hajókapitány és 4 katonatiszttel. E herceg azért fogatott el, mert Moldovában, hol elődei a hoszpodárságot viselték, de a fényes kapu által kivégeztettek, a görögök felszabadítása céljából a lázadás zászlóját kitűzé. Ypsilantinak e tette összefüggésben volt a Konstantinápolyban tervezett forradalommal, mely vállalatban azonban a szerencsétől elhagyatván, sok vérontás után eredmény nélkül menekülni késztetett s így az erdélyi határnál elfogatván, kíséretével együtt ide hozatott, honnan 1823. Terézvárosba szállítottatott s később Oroszország közbenjárására szabadon bocsátatott ugyan, de az osztrák birodalmat el nem hagyhatta.

¹) Pallas Nagy Lexikona X. k. 295.

²) Megjelent Ungvárt, 1881-ben. Pollacsek Miksa nyomása. III. k. 530.

A vár egyik zárkájában csörgette lánczait Reindl Ferencz cs. kir. kapitány is, ki 1832-ben Badenben Ferencz királyra lőtt.“

Munkácsról azt írja Kovách Ernő nyug. fegyintézeti igazgató, fölkérésünkre szívességből közölt följegyzéseiben, hogy: „A Rákoczykorszak után mint vár-erődítményt használta a kormány, melyben azonban várfoglyok mindig tartattak. Mint például az 1846. évi galicziai lengyel felkelés foglyai is itt tartattak, de 1848-ban az új magyar kormány szabadon eresztette őket, a kik közt volt Auffenberg (Ormai) Norbert, ki az előtt katonatiszt volt és szintén mint a felkelésben résztvett egyén lett elítélve. Ez Kossuthnak nagy kedvence

54.

A munkácsi vár bejárata (a 80-as évek elején.)

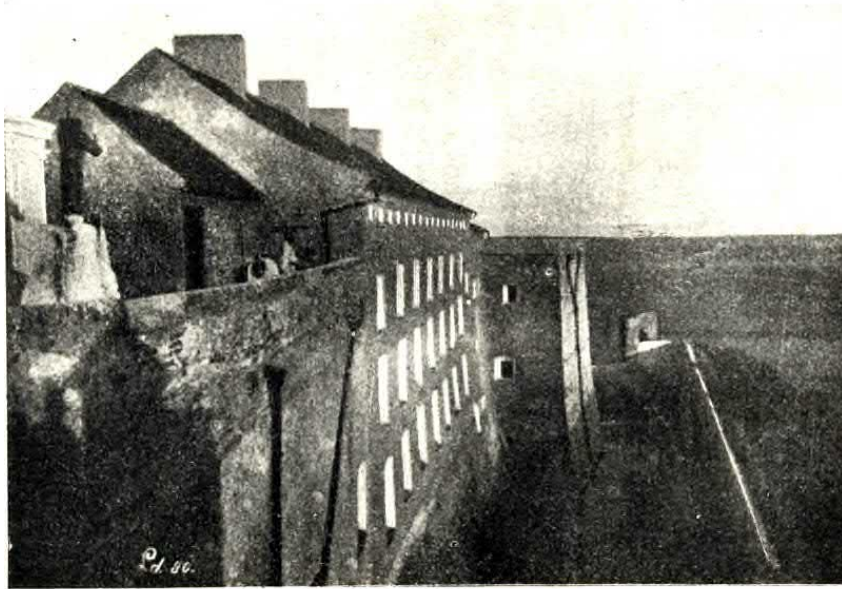
lett és 1849. évben a vadászok ezredese volt és mint ilyen Haynau által Aradon 1849. aug. 22-én minden ítélet nélkül felakasztással kivégeztetett.

Munkács 1848 9 években a magyar kormány által szintén várnak használtatott, melynek parancsnoka Mezősy Pál őrnagy, régi huszártiszt volt, ki azonban 1849. aug. 26-án a várat az oroszoknak átadta, a miért is az ő kötél általi halálról szóló Ítélete 18 évi, vasban kitöltendő várfogságra lett átválttatva.

Ezután az osztr. kormány Munkács várát ismét várfoglyok elhelyezésére használta, hova az aradi várból 49 honfitársunk lett várfogságra oda szál-

lítva.¹ Itt voltak még mint foglyok ugyanakkor a prágai zsendiülésben részt vett csehek is, a kiket a környékbeli magyar úri asszonyok minden jó ellátással elhalmoztak, míg a csehek az ottani josefstadi, Königrätz és theresienstadi várba szállított magyar szabadsághős foglyainkat agyon akarták verni, s a kiket az osztrák katonáknak kellett ellenükben megoltalmazni.“

Hogy az 1848/9-iki függetlenségi harcban való részvétel miatt elitét honfitársaink sorsa milyen volt a munkácsi várban? arra nézve Földvály Mihály csépani birtokos, volt gárdista és honvédtiszt az alábbiakban leírt fölvilágosítást adta:

55.

A Rákóczyház külső része, a vár nyugati oldalán.

„A foglyok saját ruhájukban jártak, 3 fontos katonavasat viseltek, melyet azonban 3 firttal meg lehetett váltani. Faragással foglalkoztak. Levelet hetenként kétszer volt szabad írniok. A látogatókat a beszélgető teremben fogadhatták. Fegyelmi büntetésről nincs tudomásom. A foglyok börtöneit a sánczrabok takarították. Naponta 4 órasi séta volt engedélyezve. Vasárnap templomba mehettek.

¹) 1850. tavaszán.

1857. szept. elején elszállították őket onnan s az osztrák várakban szétszórták.

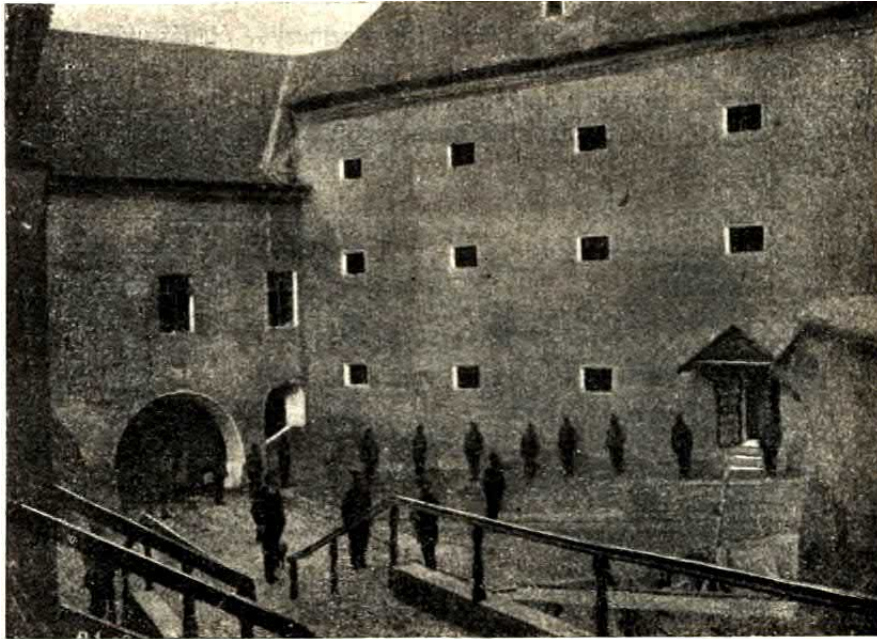
Lónyay Jánosné: „Töredék.“ 1891. Bpest. 37. és 69.

A létszám változó volt. Hol apadt, hol gyarapodott. Az elítélés 3-tól 16 évi, vasban vagy anélkül kitöltendő büntetési időre szólt.

A bánásmód az első két évben szigorú, a várparancsnok boszúálló természetű volt. Utódja humánus, jó ember volt; olvasmányok bevitelét is elnézte.

Egyáltalában a várparancsnok jó vagy rossz indulatától függött a fogoly sorsa.

Proviántot, ruhaneműt küldtek be a vidéki nemes gondolkodású honleányok s annak kiosztása nem volt korlátolva.

56.

A Rákóczyház belső oldala.

A foglyok egy két emeletes épületben egyenként voltak elzárva. Zárkaik ajtaja mind a korridorra nyílt, a hol egész nap szabad volt sétálni és egymással közlekedni.“

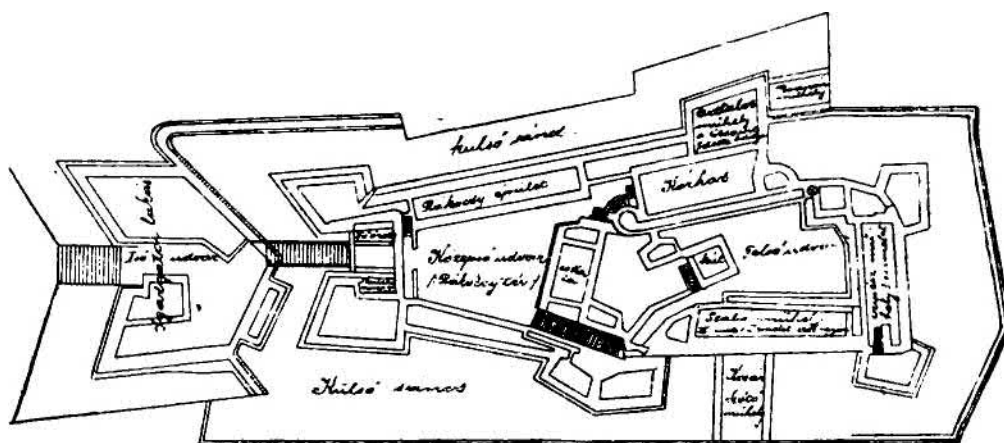
Kazinczy Ferencz, a ki Munkácson is volt fogva, részletesen leírta az ő fogságát naplójában,¹ a mely írójának egyéniségénél fogva egyfelől rendkívül érdekes és föltétlenül megbízható, másfelől pedig egyedül képviseli börtönügyi irodalmunk ezen ágát.

¹) Napvilágot látott a „Vasárnapi Újság“ 1873-ik évfolyamában. Lásd ott a 415. lapon kezdve.

Kivonatosan és tördelve közöljük azt. Közleményünkéből kiderül, hogy az 1795-től 1801-ig terjedő időben milyen bánásmódban részesítették a polit. foglyokat? Megismerjük belőle az akkori rendszert. Az a rendszer pedig a kényuralom hagyományos rendszere volt, a mely nem változott századokon keresztül, teljes bukásának bekövetkeztéig.

Lássuk tehát a naplót, előre bocsátván, hogy Kazinczyt tizennegyedikével öt üveges hintóban s három tiszt fölügyelete alatt 1795. szep. 24-én, 25-én és 26-án, tehát három transzportban indították útnak Budáról Brúnnbe, a hova októb. 7-én érkezett meg.

„A várba, Spielbergbe följutván — írja Kazinczy — átadás után a profosz levitt az alsó sorra. Azon szobát, mely e folyosón 4-ik vala megnyitotta. El-ijedtem, meglátván penésztől annyira általevett ajtaját, mint a pinczéké lenni szokott s a mint benyitván az ajtót, megcsapolt a penész bűze. Mióta a vár

57.

A munkácsi vár alaprajza 1890-ből.

áll, soha ezt ki nem meszelték, a scorbuticus rab gyomorszékén ülén, a falra köpte nyálát, az perpendicularis lineában folyt le, hol sápadtabb, hol véresebb szint hagyván a falon. Irtóztató volt látni. Az egyik oldalfaltól a másikig egy gerenda vala vonva, s arra hídlás mint a lovak alatt az istálókban. Egyszerre léptem föl a hídlásra, ki nem álhatván a bűzt s mentem az ablakhoz: Mit akar nagyságod? — Nyissa ki! elszédülök a bűztől! — Az ablakot nem lehet kinyitni. — Miért? — Itt semmit sem szabad kérdezni.

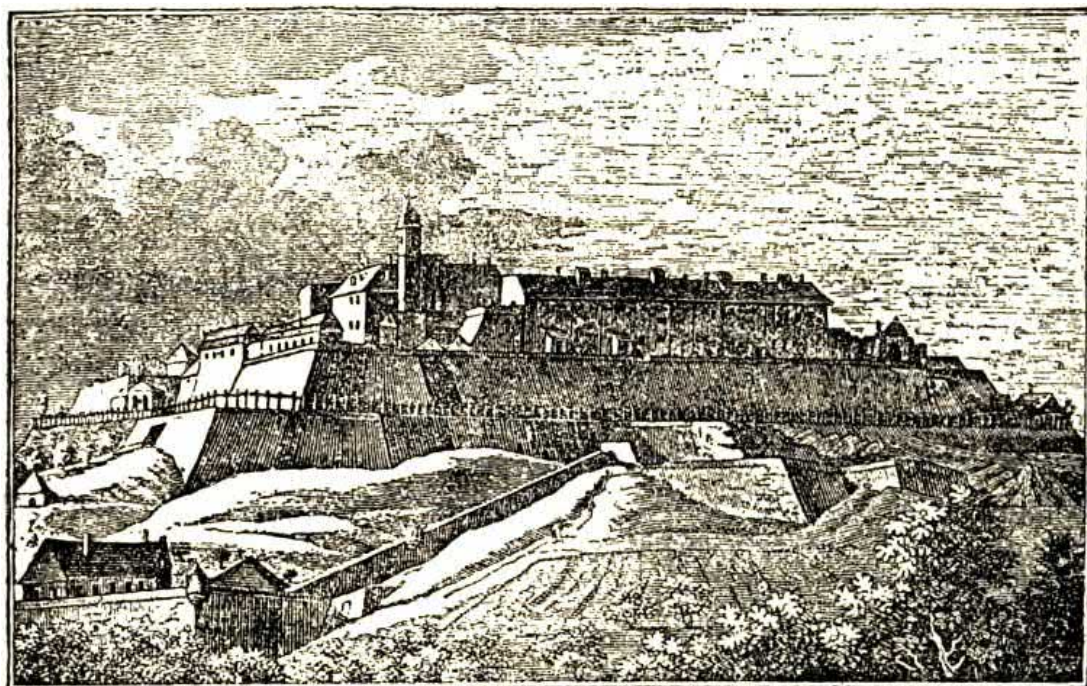
Az említett gerendáról 8 láncz fityege le, egyik végével a gerendába srófolva. A szoba azoknak vala rendezve éjjeli rekeszül, kik nappal az utczákat tisztogatják.

A profosz egy óra múlva jött. Nagysád, becsületszavára, adjon ide minden értékest. Általadván neki erszényemet mely tömve volt, óramat s egy karikagyűrűt. Elment. A hídláson lévén egy párnaszák és egy pokrócz, ráfekvém. Ruhám vala párnám. Kutscherpelczem a paplanom.

Másnap egy csuporral jöve és a csupron tél prófontot hozott. Hol az ételem? — Ez az étele. — Hogyan? hiszen megvan engedve, hogy főzesünk, a mint erszényünk bírja, s az eddigi kíséretünk ezt bizonyosan megmondta önöknek is. - Itt nem szabad kérdezni semmit, felelé s ment.

Egy nap krumpli volt és egy kis szelet tehénhús; másnap galuska s egy kis szelet tehénhús; harmadik nap árpa gersli, s egy kis szelet tehénhús; s ez a három comedentia forga egész deczemberig. II-ik József úgy rendelé, hogy a fogoly, bárki legyen az, napjában ne kapjon többet mint 4 krt, s ebből a profósz ellopa egyet mindennap.

Október 7-ke óta nem volt jobb eledelem, nem jobb ágyam, nem vala semmi könyvem. A tömlöcz búze annyira megdagadtatá gyomromat, hogy

58.

Spielberg 1805-ben.

orvosra szorultam. A szerencsétlen ember barbara-levet itata velem minden ok nélkül, s az még jobban elgyengített. Midőn a Gouverneur november utolsó napjaiban hozzám is bejöve, már fel nem tudtam kelni szalmazsákomról. Mi dolog ez, hogy ez az úr nem áll föl előttem? kérdé a profosztói. — Kegyelmes uram, mondtam, hogy halálra van dagadva. — No, ne féljen majd jobban lesz. Utasításom van, hogy így bánjak a foglyokkal, a mint bánok. Ma kaptam parancsot önök helytartójától a főherczegtől, hogy maguk élelmezhetik magukat, s hogy önöknek ágyneműt, ruháikat s könyveket adassak. Ez holnap meg fog történni. A tévedés onnan ered, mert a tiszték nem hoztak utasítást az itteni bánásmódra nézve.

Megköszöntem s kértem nyitassa meg az ablakomat. Én a mephyticus búznak áldozatja vagyok. Az ablak be vala srófolva.

Jó, mondá, holnap felküldetem a lakatost.

Hogyan, mondám egész tűzzel, excell. még ma sem engedi ide jönni a lakatost?

Az oda le lakik a városban, estve van, mindjárt ránk zárják a kapukat, s ha becsukják, én is itt viradok fel.

Excádunk kezében a pénzem. Én fizetem a fiakkert. Kín ezt a penész-szagot szívni.

Ma lehetetlen.

Engedje hát Excád, hadd üssem ki az ablakot. Gondolkozték, s megengedte, úgy hitte, bevárom, míg kimegyen. Mint a még kevés napú kölyök, melyet nem bírnak lábai: úgy vánszorogtam a hidláson az ablak mellé, hol sarkantus csizmám álla, kiUtém a karikát s orromat az ablakon kidugám. — Ez megillette. — Hallja-e, mondá a profósznak, üres-e fönn a szobám. — Most nem, hanem két hét múlva. — Ne várjon további parancsot rá, vigye akkor azonnal át ezt az urat.

S ezzel elment.

Deczembernek nem közepe táján, hanem 21-én, midőn már nem hittem, hogy által viszen, jött s vitt.

Tüdőm el vala szokva a jobb levegőtől, s a hirtelen változás azt cselekvé, hogy a grádicson elájultam. Felocsolának. Midőn megint menék, ismét elájultam, a profósz szobájában leltem fel magamat.

Egy életes ember ott rastrirozá a papirost a profósz számadásához kilincses kézzel. Ön is szerencsétlen? Én vagyok csak igazán az! Mióta szenved? Harmincznégy év óta! Rettenetes justitia. Ha harmincznégy istent öltél volna meg, még úgy is igazságtalan volna, a mit veled tesznek, kiálta bennem az emberiség szent érzése.

A profósz az 1. Nrus alá vitt által.----- Szomszédom az én kedves barátom, Uza Pál volt. Mig könyveinket meg nem kaptuk, Uzával beszélgettem, általkopogtatván a falon a betűket. — A egy koppanás, b 2, c 3, k 10, p 15 s ezt oly gyorsasággal, hogy egy vasárnap reggeli 7 óra óta 12-ig mindig disserálék a lélek halhatatlansága és feltámadása mellett vagy ellen.

Január 21-én' reggel jöve hozzám a profósz. Készüljön, más szállásra megyünk. — Sietni kell kocsin visznek.

Kiinenvén a városon, kocsisom balra fordult keletnek, Egy klastrom-forma valami fejrteni kezdte előttem. Mi ez? emlékszem, mikor októberben ide hoztak, hallottam, hogy erre felé van az obroviczi fenyítőház. — Úgy van, ez a fegyház.

¹⁾ 1796-ban.

Én vadul kezdék teremtetézni.

Micsoda? mondám, hát nem elég vala szenvednem? még infamiának is kelle ragasztatni szenvedésemhez? Vesztem volna inkább Budán. Az Isten szerelmére, meg ne tudják, hogy megmondottam, hogy ez fegyház, mert áristoinba zárnak. — Az ördög vigye el önt az áristomával együtt, mondám s kocsim megállta a grádics előtt.

A fenyítő házban Obroviczon.

Director Schrámek és Controlleur Grinersperg a grádics végén vártak, amaz egy setét zöld aranyrojtos kutschpeltzben, medvével prémezve, 5 púderes kolbászkával, az egyik s a másik a füle mellett, a Controlleur ugyanannyi papillottal fejr moldon hálórúhájában. Nyájasan fogadtak. Uraim, mondám, az urak megpillantása nekem vigasztalás; a szerencsétlen mindig örvend, mikor miveit lelkű emberek gondviselése alá esik. De inkább oda fönn a várban sanyarogva, mint egy Zuchthausban szelidebben. Hogy ide jutottam, az nekem halálom.

Ellenőr úr, hozza le az irodából a parancsot monda a Direktor, s míg a Controlleur előjött, meg nem nyitá száját.

Olvassa az úr maga, — mondái

Ő Felsége bennünket azért küldte ide, mert úgy akarja, hogy valamikor az idő engedni fogja, a Director kertjébe vitessük ki kiszellőzni magunkat, de itt status rabok categoriájába fogunk tartozni. Oda fenn azt nem merték a Magyarország szomszédsága miatt.

— Ablakunk kicsiny és oly magas, hogy ha oda akarék érní, széket asztalomra kelle feltennem, s ha székemre felállék, alig fére könyököm, az ablakhoz. Azon rostélyvas, de drótozat nélkül. Szobáinknak két ajtajok, két zárok, egyikhez a kulcs a Directornál, másikhöz a Controlleurnél.

Folyosónkon brünni katona, a szolgálatunkra 3 invalidus.

A Director és Controlleur eljárt hozzánk. Tudni akarák, mi történt Budán és én mindent elbeszéltem, a mit hallani vágytak. Azok ismét barátjaiknak, feleségeiknek.“

Az ellenőr egy ízben kis lányát is magával vitte Kazinczyhez. Az elrettent „a lánczot hordó embertől.“ Férje engedelmevel az ellenőrnével is elbeszélgetett az ablakon át, a ki írószert csempészett be neki. A szakácsné gyermekétől pedig, kivel a május óta engedélyezett kerti-séta alkalmával ismerkedett meg, hírlaphoz is jutott. — Egészsége rossz volt. Scorbutban. szenvedett, a mi gyakori orrvérzéssel járt. — Hazulról kapott pénzt, de híreket soha. Az ellenőrné közvetítésével levelet küldött haza és választ is kapott ezen az úton. Szláv polit. fogoly szintén küldhetett volna ekképen levelet, de ő egy leány által tette azt postára, ki a felső emeleten lakott.

Az ő levele, melyben sok meggondolatlanságot összeírt, otthon a bíróhoz, ettől fokról-fokra a nádorhoz került. Nagy vizsgálat lett ebből. A császár

Bécsből küldött ki egy Appellationsrathot és egy titkárt a magy. udv. kancelláriától a vizsgálat megejtésére.

„A Szlávy oktalanságai egy rettenetes napot hozának reánk“ — írja Kazinczy. — „Elviteténk Brünnből.“ 1799. június 22-kén reggel, legfelsőbb parancsra átadták őket katonai kézbe. A kilencz polit. foglyot 3 szekeren katonai fődözet mellett, persze vasban, szállították Kufsteinba, a hova 14 nap múlva érkeztek meg.

„A várba 452 grádics viszen“ — így folytatja a napló — „s a status foglyai ott egy toronyban tartatnak, mely 13 rekeszeket foglal magában.

A Dachstuhl (oszlop, mely a fedél közepét tartja), oly vastag, hogy 3 ember összvefogott kézzel nehezen ölelhetné körül. E körül fut el a folyosó. Minden két szobának egy pitvara van. A szoba alacsony, az ablak nagyocská s párkányát elérheti a térd. Az ablak falában nemcsak rúd van, hanem drótból font rostély is. A szoba ajtaja, s a parányi kemence egészen elfogják a négy fal egyikét (itt báró Wesselényi Nro 7 lakott talán ötödfél esztendeig, egy püspök és egy zsidó közt.) A szoba ajtaja belülről vas pléhvél vala bevonva, s azon egy egy ablak-lyuk, de a melyet kívülről mindég zárva tartottak. Holmit ezen adának be, mert az ajtó csak szombaton nyitattott meg a kapitány jelenlétében, míg a borbély a szenvedőket megborotválá, s a gyomorszék kiürítettet.

Felérvén a folyosóra kérdé Commendánsunk (a vár Commendánsa más vala) Cservenka, egy 70 esztendős, sánta artillerista kapitány: Melyik önök közül Kazinczy? Bevivének, megveték ágyamat s levevék rólam a lánczot, itt s ez nap utoljára. Ha nem viseli jól magát, mondá Cservenka, ehhez a nagy vasgolyóhoz vasaltatom. — Arra nem lesz szükség, kapitány ur, öt éve, hogy szenvedek, de előljáróimnak még nem volt rám panasza. Ránk zárták az ajtót.

Virradatkor kinézek ablakomon.

Elöttem meredezett az egekig a Kaiserberg, alattam fekvék a külvároska s leláttam az ország útjára. Gyönyörű látás! de szabadnak.

Budai és brünni fogságunknak legalább az az öröme volt, hogy a mieink élete felől az által tudhatánk valamit, hogy tőlök pénzt, tokajit, ruhabelit vettünk, Kufsteinban nem vevénk e vigasztalást, már 10-ik hónap múlva is.

Azonban 1800. május 22-kén estveli 7 órakor nyílik belső ajtóm fiókja s Grimmel főprofösz beadja vacsorámat. Ezzel megfordul, s ismét előjövén az ajtó-fiókhoz, jobbával egy conto-forma papírosat, baljával egy oly valamit, mintegy összevajtott könyv, nekem ad be, minden szó nélkül. — — Mint lettem oda, midőn Contó helyett anyám levelét láttam meg. Egyszerre rogytam térdre, s ég felé emelvén a papirost, mint a misemondó az ostyát. Grimmel megrázkódva hallá sikoltásomat, ordításomat. Mit csinál? Hiszen nagyságos asszony anyja él, legyen nyugodt, az ő írása.

A Contónak nézett papiros az anyám adresz nélkül, pecsét nélkül irt levele volt, a nyalábban 6 fejr zsebkendő.

A tokaji bor a Cerberust is megszelidítheti: de a kufsteini Cerberusok vadabb természetűek mint a Rhadamantuséi. Két butelliát magamnak tartottam és társaimnak, a többit ezek ivák.

Müller alprofőszra nincs panaszom. Grimmel pedig szeretett is. De Cservenka vad ember vala, minden érzés nélkül. Minden mutatta, hogy von Pik auf szolgált, szolgálai lélek testestől-lelkestől.

1800. június 30-án elszállították Kufsteinből a magyar polit. foglyokat, a kik kilenczen valának. Mielőtt útnak indították volna őket Kazinczy a szobát akarta látni, hol Wesselényi 1790-ben szenvedett.

„Profőszunk magához vive föl.“ — írja naplójában — „a Sulykovszky szobájába. Melyik itt a jó ur? kérdé itt a vénasszony s reám mutatott a férje. Soha itt a rabot famíliái névén nem neveznek, és midőn a Hofkriegsrathoz megyen a jelentés, nem a nevet írják, hanem a szoba numeroját. Ah, nagyságos ur, el kell önt veszítenünk! Nyakamba borult s sirt.“

Hajón vitték a foglyokat az Inn folyón Rosenheimig, a hol egy francia huszár-ezredes fogoly csatlakozott hozzájuk. Azontúl szekeren szállították őket Salzburgon, Linzen, Prágán át Kremsig. Kremstől Bécsen át megint hajón utaztak inig elérték Pestet, a honnan tengelyen tették meg az utat Munkácsig. Az út Kufsteintől számítva 58 napig tartott.

„Munkácson augusztus 26-kán tehát éjfél tájban felérénk a várba. Az országiás foglyainak külön épületjük van, három sor ablakkal. Mindenik sorban hét szoba.

A felsősorban Nro 1. Dr. Menz Bernből. 2. Hackl szerencse-kerekes. 3. Uza Pál. 4. Én. 5. Báró Riedele Andr. Miklós Oberstlieutenant, nevelője a mostani császárnak az exjezsuita bécsi herczegérsekkel, gróf Hohenwartb Zsigmonddal. 6. Moguntiai consilarius Rill. 7. Ruzicska György cseh híres muzsikus.

A középső sorban 8 9. Hirgeiszt Ferencz. 10. Smetanovics Károly. 11. Jelinek nevelő Bécsből. 12. Angiolini Ferencz orosz követségi titoknok Bécsben.

Itt és az alsó sorban Chiapult francia Óbester. Sigmond.....; Grossinger az író; Szlávy, Laczkovics.

Sulyovszky a profőszhoz szállítattott.

Nagy-profősz Kiesewetter; al-profősz Lissze. A folyóson semmi strázsa. Gyomorszékeinket a rabok üriték ki, s ők fűtöttek. A mozdóvizet, reggel a fölöstökömöt és az ebédet, vacsorát a profősz szolgálója hordá be. Attól az ajtón által veheténk híreket, s társainktól izeneteket.

A Major felkísére szobámba, s nagyon szívemre kötötte, vigyáznék, hogy a falfestékek kárt ne szenvedjenek, s követe, hogy nekem kedvezést nem fog

nyújthatni. Öt esztendeje, mondám, hogy szenvedek, tudom, hogy a kedvezés a felvigyázóra veszélyt von, s így örömeiket nem kérek, hanem lopok; azt fogom tenni itt is, nézzen keresztül ujjain.

A falakon öt kép vala festve, egy bankó-csinálásért itt szenvedő fogoly által. Az vizet önte vaskemenczéjére, s annak rozsdájával dolgozá a képeket. Ecsete seprőből tört vessző vala. Wenzelnek képe is ezek közt lévén, úgy gyanítom magy cseh volt, magy Wenzel keresztnevet visele.

Az új helyre átvitt fogoly egy ideig meg nem szólal, mint az új kalitkába zárt madár. Írtoztató dolog, emberek társaságából kikapattatni, s elevenen eltemetetni. Végre tudni akarnám, ki a szomszédom éjszak felé Nro. 5.

Ki magy? kérdém a falat kopogtatva. Felelet: Riedeles; hát te ki? — Kazinczy. — Ismerlek. — Honnan? — Gréczben tartott társaidról; Kufsteinből engem is oda vittek. Én a császár tanítója voltam számtanban s egyebekben. — Hát a szomszédod ki, a Nro 6-ban? — Azt senki sem tudja; nem beszél senkivel. Csak annyit tudok a cselédektől, hogy elesett, meggörbült aggastyán s már nincs eszénél. Sorba nevezé a többit. Diákul csinosan beszélt, s inte, hogy csak úgy beszéljünk, mert kihallgatják kopogásainkat. Diákul tisztjeink közül senki sem tud, igen minden más nyelveken.

Miért szenved itt Riedeles, soha nem tudakozám, sem ő nem mondotta; annyit azonban ki lehetne vennem szavaiból, hogy republikánusi gondolkozásért, s talán készületeiért. — Feleségem még a bécsi klastromból hozá a hirt, hogy Catechismust az ifjú gróf Hohenwarthnak ez a Riedeles adta. — Mind azért szenvedének a többiek is, Menz, Háckl, Jelinek, Ruzicska. Csak Grosinger nem azért és Sigmond francia Óbester. Ez valamit véthete, s többet mint a haditörvény magy hagyja, tagy engede, s holt híret költvén, a békekötéskor ki nem adák, hogy halálíg tarthassák. Az afféle nem példátlan dolog még a XIX században is.

Angiolini Ferencznek az esete borzasztó. Ez titoknok vala a bécsi udvarnál az orosz követség mellett. Felállítatván a cisalpinai republica, Angiolini oda íra postán a Napoleon által annak igazgatására rendelt tiszthez, s kérte azt, hogy ötöt az orosz udvar szolgálatból reklamálják. Mi könnyű lett volna a gondatlan embernek lemondani hivataláról s Bécsset elhagyni! De ő lármában akara változtatni sorsán és hogy úgy annál magasabbra hághasson. Valljuk meg, az ily lépésekre vetemedő embereket a kevélység nem hagyja vesztegelni. Nagyon szeretnének emelkedni és hamar.

Elfogattatván a levél, a bécsi udvar jelentést teve Pétersburgban, s Angiolinit eleresztetni kíváná titoknoki szolgálatából. Rozumovszky előhivatá Angiolinit.

Nékem az úrnak kedvetlen hírt kell jelentenem, az úr tudja, hogy szeretem, hogy szolgálatjával meg voltam mindig elégedve; kérem legyen bizodalma hozzám; vallja meg, mivel jött kedvetlenségbe udvarunk előtt? Angiolini azt felelé, hogy ő tiszta minden vétectől. — Úgy az ur könnyebben viselheti

minden csapását, az úr el van eresztve szolgálatából. — Esedezem tehát — bizonyosság-levelemért, hogy velem excellentiád meg vala elégedve, Razumovszky azt megíratta s Angiolini ment.

Kevés lépésnyire a háztól előtalálja két szeretett barátja. — De mikor végezzük el hát magunk közt ez s ez dolgot? — Szívesen akár e pillanatban. — Térjünk hát ide a barátunkhoz. — Belépven ehhez, mondja neki a két barátja (!!!), hogy fogva van s kész a szekér, várba fog vitetni. Leültették, s ezt íratják vele feleségének, egy hónnapal későbbre tétetvén vele a dátumot:

„Hamburg, — — — -én duellálék, s meg kell szöknöm Bécsből. Szerencsésen érteni ide, holnap hajóra ülök, s költött név alatt megyek Londonba. Onnan veszed újabbi tudósításomat.“ Minden fél esztendőben iratának vele egy levelet Munkácsról, de a dátumot Londonból, s Angliának más meg más helyeiről, tele hazug hírekkel, hogy az asszony tudhassa, hogy él.

Kevés hetekkel azelőtt, hogy minket Brünnből Kufsteinba elvittek, egy minorita hozatott a fenyítőházba. Az néhány ízben tanítói s feddő levelet íra a császárnak, hogy uralkodjék másképen. A Polizey mindent elkövete, hogy kitanulhassa, ki vetemedett e vakmerőségre? de igyekezetében soha sem boldogult. — Most egy iigyefogyott özvegy Bécsbe jó; ha jól emlékezem Stíriából. Ráismernek az írásra s az esedezőtői kitanulják, hogy azt a minorita írta.

Én, Uza, Szmetanovics, a hoszú útban egy kis becsületes rühöt kapánk, szerencsénkre nem szárazt, nem a csörgőt. Uza és Szmetanovics hamar kintisztulának, de engem fürdettek, a szobámban kenőcsöt adának és minden egyebet, és mégsem tisztulhaték ki. Orvost kelle hozatnom Ungvárról — A ki rám ismert és eltölte kirekkel Kazinczy András és neje felől. Meghagyta, mit csináljak, s ki hagyá nyitvatni ablakom üvegtábláját, külső ajtómat, és a belsőnek a fiókját, hogy szobámban tisztább levegő legyen s főstrázsamester úrral ment.

Alig értek ők le a grádics aljához, midőn én asztalomat a belső ajtó fiókjához vonám, s lesém: kimehetnék-é a valvulán, melyen a profősz italunkat szokta beadni, mikor az ajtót megnyitni restelkedik. A lyuk szűk volt s magosán álla a küszöb felett. Ha rosszul esem ki rajta, nyakamat szeghetem vagy karomat törhetem. De a ki nem mer, nem nyer.

Vállam ki nem fére a lyukon. Ingre vetkezém s kifére. De el is akadék a czipómön. Egyiket ott diagonális intézetbe' feljebb emelém s fejjel esém ki a küszöbön, sérelem nélkül.

Sorba járam társaimat, de némán és lábhegyen. Riedelének, kit küszöbén átlépni soha nem engedtek, mint senkit társai közül (mi magyarok itt is sétálni hordattunk) nyitva volt valvulája, de zárva a belső s külső ajtó, s ő a valvula mellett szívá a tisztább léget.

1) Értsd irányba.

Ott semmit sem hallhatván, szomszédjához menék. Az misét monda magában. Már tovább akarék menni, midőn a tébolyodott öreg moguntiai (mainzi) consiliarius a mise közé exorcizálást szöve: Hazugság lelke! Parancsolom neked — az örök Igazság nevében, — hozz hirt nekem: szeretett nőmről, gyermekeimről, unokáimról és dédunokáimról! Mentem, mintha kergettek volna s a Ruzsicska ajtajához állottam.

Ruzsicska compositor vala és épen egy lengyel tánczot componált. Nem lévén violinje, fortepiánója, énekléssel componálá a tánczot; el-elakadt, igazítá a mi hibásan volt. Macska játék. — Nehezen és veszedelemmel másztam ki, igen könnyen és minden veszedelem nélkül be, mert az ajtón egy deszkapánt volt keresztül vetve, melyen lábam nagy ujját megvethetém, s asztalomon elnyulhaték.

(Riedele rájövén, hogy Kazinczy kimászkál az ajtólyukon, kérte, hogy juttason néki eledelt.)

Szívesen édes barátom! felelte, de mit adjak? Ekkor megtanita, hogy ő el tudja venni keir. enczéje gombját; a fütőlyuk csak egy úgy nevezett sassal, nem kulcsos zárral van bérekeszelve. Nyissam meg a fütőlyuk ajtaját s adjam be az étket.¹

S mit parancsolsz? — Barátom, én már 10 esztendeje, hogy napjába 4 krral élek; adj, a mit adhatsz, de kivált édes tejet.

Én mindent főzheték a mit erszényem elbirt, az pedig mindent elbirt, mert anyám közel volt, s én vele titkos levelezésbe tevém; ha fogyott a pénz, egyszerre izentem, s a pénz jött. — — — Riedele és még 3 fogoly le veheték gomblyaikat, s nekem az a gyönyörűségem volt, hogy ezeket ezentúl minden nap megétettem.

Valamikor a lyukon kibújni akarék, mindig jelt adtam doctor Menznek, kinek szobája épen a grádics mellett álla, hogy legyen ajtaja mellett s ha valaki jön a grádics mellett, adjon hírt, hogy beszökhessem. S kijárkálásaim, s az a szép öröm, hogy 4 krral sanyargatot társaimat jobb főzésű s drágább ételekkel tarthatám, negyedik hónapig folytak. De addig jár vízre a korsó, míg eltörik.

Junius 20-án 1801. szörnyű zápor esék, s én jelt adék dr. Menznek, hogy bújni akarok. Az feleié, hogy már állja a vártát, s én kibúvék, s kiosztám alamizsnáimat. A zápor akkor kezdé ömleni — — — nagy zajjal. Menz jelt ada, hogy jönnek, de a csorgás miatt én nem hallám a jeladást. Elrémülék, midőn fellátám lépni a profószt és utána a Commendánst a grádicsról a folyosóra. Mint a mokus beugrák lyukamba, s asztalom, midőn ajtómhöz érének, már helyén volt. — Gróf Pállfy Ferencz, a Regni báró Leopold fia, itt és Kufsteinban botokat szenvedé, és én meglátván a profószt és a Commendánst, nem vártam jobbat magamra.

¹) Kívülről, a folyosóról fülhető kályhák voltak azok bizonyára.

A Commendáns és a profősz belépnek. Ön künn volt? kérdé a Commendáns s képe és a profőszé úgy vala változva a rémuléstől, mint az enyém. — Igen is, őrnagy úr, künn voltam. — Hogy merete azt cselekedni? — Mint olyan ember, a ki csak úgy lopogatja az örömet. — S mi volt czélja? — Semmi más, mint a folyóson az ablakba állani s onnan embereket láthatni. — Tudják-e társai, hogy künn járt? — Egyikök sem tudja. — Ez oly eset, melyre nem voltam elkészülve, föl kell jelentenem. — Nem szégyenleni megvallani, hogy térdre estem a főstrázsamester előtt, s úgy kértem hallgassa el, senki sem tudja a dolgot, csak ők ketten. Kiesewetter a profősz egyet hunyorított a főstrázsamesternek. Legyen! Ha kitudódik: szerencsétlen vagyok! De megkísértem. — Jó hírt hozok.

Ekkor elővoná a Bujanovics Károly udv. ágens levelét Consiliarius Kazinczy Andrásához. „Ő Felsége az úr öcscsének Ferencznek eleresztése eránt ma Junius tizenhatszadikán irta alá a beadott esedezeit. A parancsolat, vagy staféta által, vagy első postával indul, Consiliarius ur küldjön alkalmatosságot érte.“ — Uram! mondá a Commendáns, ha jelentést teszek, hogy kinn volt, a parancs hiában jó. — Megtévedék oda feljebb: ekkor buktam térdre a Commendáns előtt. Többé nyitva nem hagyom az ajtót, mondá a C., az úr pedig nékem becsületére fogadja, hogy társainak nem mondja mi hírt veve az ágens leveléből. Ment, s ámbár Riedele sajtolgata, sem neki, sem senkinek el nem mondtam.

Június 28-án kopog Riedele, hogy Laczkovics és Szmetanovics eleresztettek. Mi az, hogy nem én? Rettogtem.

Kilencz órakor jó Kiesewetter. A főstrázsamester úr tiszteli és kéreti magához. — Magyar mentemben öltözve menék tánczolva le a grádicson, repülve végig az udvarkán, futva fel a felsőbb vár felé.

A sánta Fitschner felkele székéről, s jött felém. Ő Felsége visszaajándékozza önnek a szabadságát s én azt kívánom, folyjanak boldogabbul napjai, mint eddig! Megköszöném mind ő felségének a kegyelmet, mind a főstrázsamesternek a hírt és a velem bánást, s kértem ezt tegye jelentését, hogy mihelyt egészségem, és erszényem engedik, felmegyek Bécsbe, hogy magamat az ő felsége lábaihoz vethessem.

Fogja-e hinni olvasóm, hogy én Munkácson szerelmes levelek írása által enyhitéin nyomorúságomat? Közel Munkácshoz előtalálánk valamely tisztet, ki nekünk azt beszéllé, hogy Munkácson egy Proviánt-Officiernek oly szépségű leánya van, ki Bécsben is az első szépségek közé számíttatott. En feljövén sétálásomból (a vár árkában) megpillantám a várból lemenő leányt, s ő engemet, s mindketten lángolánk. Ténta speciest és papirost hoztam magammal, s volt mivel és mire írnom. Gyomorszékünkben bődön állott, nem fazék, s midőn azt kiürítve, megmosva felhozák, én a levelet aljába spárgáztam. Az azt kiürítő rab kivette, magához vette, szeretője által, ki a profősznak álla szolgálatában, a szép leányhoz megvitte.

Franz, az én levélhordóm, kiszabadult és felkeresett. Szogálatomba vevém. Meglopta kamarámat, s minden lakatimhoz kulcsa volt. Különben a tűzbe is elment volna érettem.

El kelle csapnom magamtól.“

II. Megint Kufstein.

Kufstein erősség¹ Tirolban, mely az Inn jobb partján egy meredek különálló szikladombon van — — eleitől fogva a jelen ideig kiváltképen államfogyók és katonai rabok őrzésére szolgált. Az 1788. június 17-iki büntető

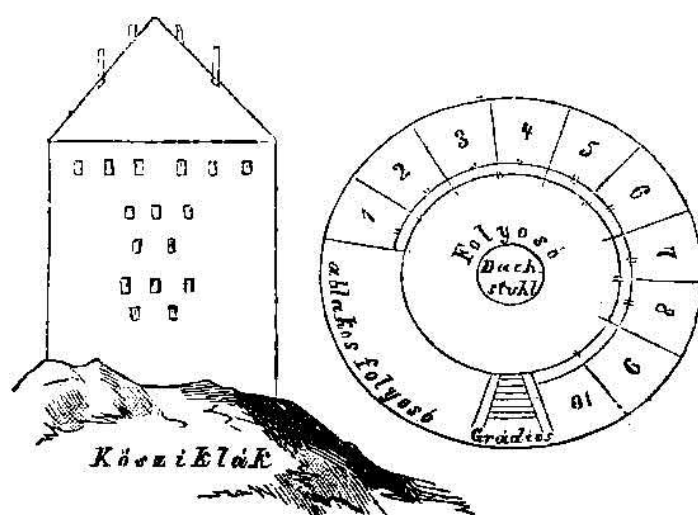

59.
Kufstein és vidéke.

törvényszéki rendtartás határozottan megállapítja ezt az 186 §-ban, amely így szól: „Büntetettek, a kik fölségsértés, fölségárulás, állampapírok hamisítása vagy pénzhamisítás miatt fogságra ítéltettek, büntetésüket a kufsteini erősségben kell, hogy kiállják.“ Ehhez az 1803-iki büntető törvény-könyv megjelenése után is ragaszkodtak, a mennyiben nem Spielberget vagy a magyar erősségeket vették igénybe. Ezen kívül ide hozták az erősség alsó részébe a nehéz büntetéseket, a kik hosszú és tartós fogságra voltak ítélve, valamint a kik sánczmunkára voltak szorítandók, ezek azonban ép úgy mint a többi

¹) Dr. M.Friedrich von Maasburg: Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. Wien. 1890. Manz. 38.

foglyok a várparancsnok felügyelete alatt állottak. Tartásukat a kamarai kincstár fődözte és ennek azt a kufsteini tartományi törvényszék számította föl. Az erősség felső részében az u. n. császártoronyba zárt fölségárukat börtöneikből, a melyeknek a száma 13-ra rúgott — sohasem eresztették ki. Ezekre vonatkozólag a polg. hatóságokat nem illette meg a legkisebb befolyás sem, az őket illető rendelkezéseket és parancsokat közvetlenül az udv. hadi tanács elnöke intézte a várparancsnoksághoz, a mely különben maga is a foglyoknak csupán a vallását tudta és a magaviseletét ismerte és a mely a foglyokat csak is a börtöneik számánál fogva vezette be jegyzőkönyveibe. Egyáltalában Kufstein az ő börtöneivel annyira hozzáférhetetlen volt, hogy 1815-ben a polit. bizottságnak, a mely felsőbb megbízásból jelent meg ott avégett, hogy megállapítsa, hogy az erősség a bajorok elvonulása után főbenjáró büntette-

Gö.

A kufsteini császártorony. Kazinezy Ferencz rajza.

sek elhelyezésére mennyiben alkalmas: a fogházba és a császártoronyba való belépést a katonai parancsnokság megtagadta.

1. Kufsteinről Somogyi József, a ki 1851-ben mint polit. fogoly oda szállított, ezeket írja:

„Nagy-Váradról, egy évi előleges várfogság után 1851. január 2-dikán indítottam el, 9 katona fedezete alatt a Tyrolban levő kufsteini várba, hova vasút nem lévén csak febr. 25-kén jutottam el.

Kufstein az Inn folyó partján, egy sziklacsúcson épült kisdudvár, 70 ölnyi magasságban a víz fölött. A polit. foglyok a kaszárnya épületek szobái-

¹⁾ „Börtön-krónika“ cím alatt a „Vasárnapi Újság“ 1869-ik évfolyamában megjelent cikksorozat egyik közleményében, a 410 lapon.

ban, s az u. n. császártoronyban voltak elhelyezve. Ezeken kívül 37 sáncz-munkára ítélt rab volt a kaszamatában, kik a vármunkákat végezték.

Midőn a várba érkeztem, a várparancsnok Lanzarovich volt, ki a foglyokkal igen rosszul bánt; ezért panaszok adtak be ellene, vizsg. rendeltetett el s annak folytán el is mozdíttatott. Helyére, Nehiba ezredes neveztetett ki, ki épen ellentéte volt elődének s emberi és nemes bánásmódjáért köztisztelet- és szeretetben állott.

61.

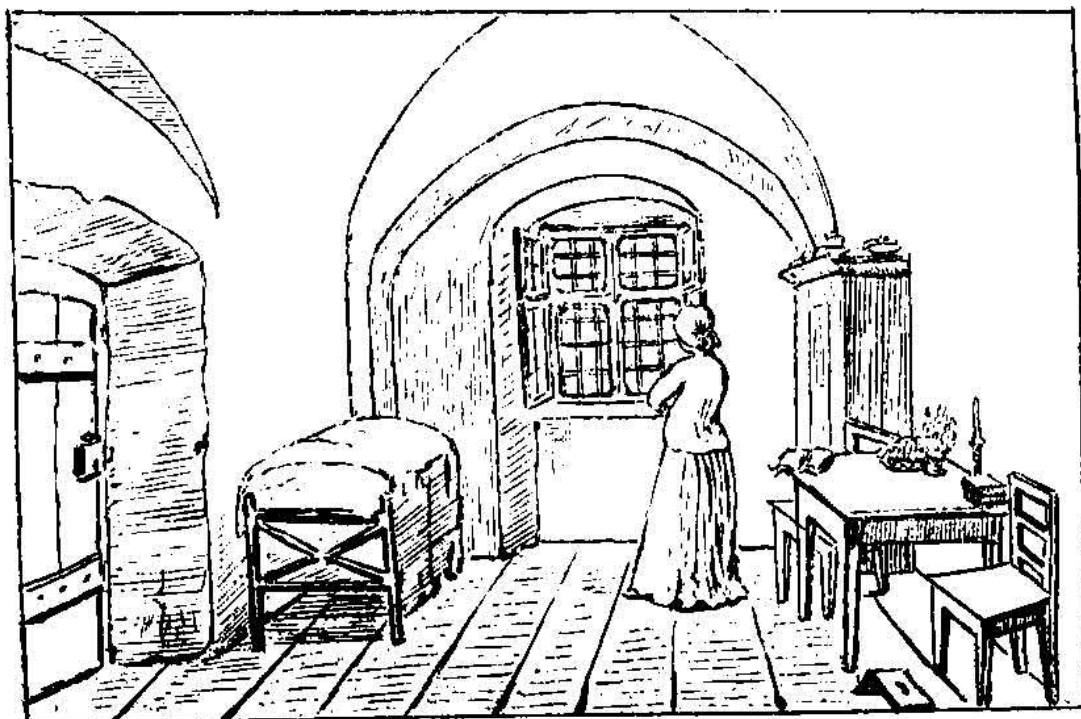
Kufstein vára.

A foglyok közül 17-en, a kiknek egyike magyar volt, a császártoronyban voltak elzárva. Egyikük Thunis Adolf el volt különözve, egyedül bezárva és vele soha senki sem társalognhatott. A többi foglyok, kik egy folyosón voltak, naponként délelőtt is, délután is egy társaságban voltak és együtt sétáltak a bástyákon, Nehiba ezredes parancsnoksága alatt, mert azelőtt csak az egy szobabeliek látták egymást és sétáltak félórát 3—4 katona közt. Hírlapokat szintén ez időben lehetett csak rendelni, valamint kést s egyéb eszközöket tartani-

— A magyarországi jótékony nő-egylet is tartott könyvtárt Dr. Fretsner kufsteinj orvosnál, honnan könyveket kaphattunk, egyszersmind a szegényebb sorsú foglyok havonként 10 frotot kaptak, ezenkívül minden szükséges ruházatot. — Az olvasáson kivül több fogoly különféle kézi munkával, többi közt harrászból és selyemből készített kendők tűzésével rövidítettük a hosszú időt.

2. Teleki Blanka grófnő és Leövey Klára polit. nőfoglyok is Kufsteinban töltötték rabságuk hosszú idejét. Előbbi 10, utóbbi 5 évi várfogságra volt ítélve.

Teleki grófnő, kit a n.-váradai várban és a pesti Új-Épületben 2 évig tartottak vizsgálati fogságban, 1853-ban szállított Leövey Klárával együtt Kufsteinbe¹, miután Albrecht főherceg az ország akkori kormányzója a grófnő

62.

Teleki Blanka grófnő N.-Váradon, a vizsg. fogságban. A grófnő sajátkezű rajza.

ítéletén annyit enyhített, hogy büntetésének bilincsből leendő kitöltését törölte.

A császártoronyba, alacsony, boltozatos és az ajtó felé mindinkább keskenyedő két szobácskába zárták őket, melynek egyetlen előnye abból állott, hogy a két szoba ajtaja egy kis közös pitvarba nyílt és így a két nő legalább nappal társaloghatott, érintkezhetett egymással. Éjjelre elkülönítették őket. Mindenik szobán magas, kicsiny kéményszerű ablak, kettős rostélyzat-

¹) Teleki Blanka akkor 46, Leövey Klára 31 éves volt.

Adatainkat P. Szathmáry Károly „Gr. Teleki Blanka életrajza“ című Bpsten a Révai testv. kiadásában megjelent művéből vettük, melynek szövegét jobbra szó szerint idézzük.

lal ellátva, melyen át csak egy kis ég-foltot s a közelebbi hegyek egy darabját lehetett látni.

A várparancsnok Nehiba nyug. ezredes bácsmegyei derék magyar ember megnyerte a fogolynők szívét nemcsak azért, hogy magyarul beszélt velük, hanem mivel oly nevezetes engedményeket tett, a minőkre az

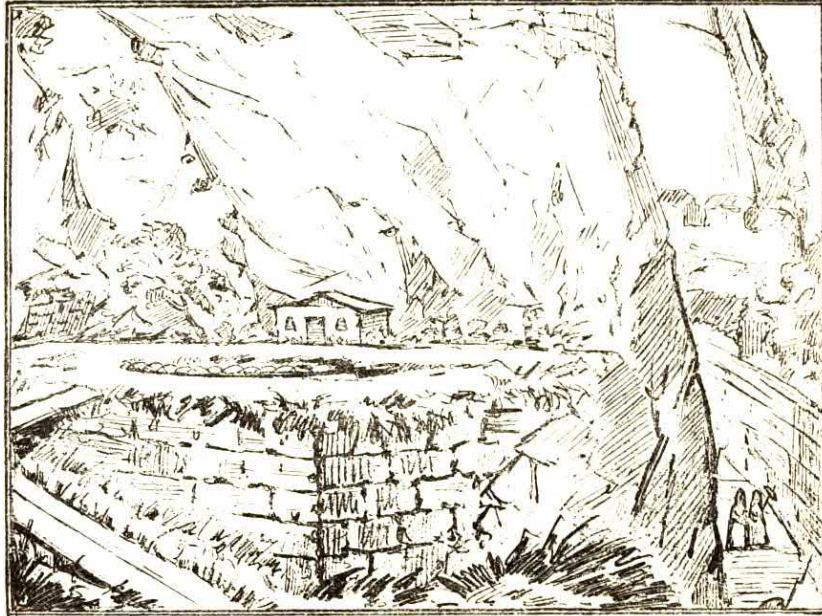

63.
Kufstein 1856-ban.

eddig bántás után nem is számítottak. A legnagyobb jótétemény mindjárt az volt, hogy a két évig eltiltott író és rajzszerket¹ mindkét nőnek engedé-

¹) A grófnő a rajzolásban és festészetben Barabás Miklós vezetése alatt Kolozsvárt, később Münchenben és Párisban jeles mestereknél képezte magát. A műkedvelésnél jóval többre is vitte. Fogságában rajzolt képeiből — azok tulajdonosának Kreith Béla grófnak engedélyével — többet közlünk ezen mű illusztrációjaképen.

lyezte; az élelmezést illetőleg megengedte, hogy a rabkosztot pótolhassák saját költségükön. E rabkosztra egyébiránt rá is fért a pótlék, mert az egész igen szűkén mért gyöngye húslevesből, főtt húsból, nehéz tésztákból és fekete kenyérből állott. Megengedte a parancsnok azt is, hogy a lánczos rab helyett szolgáló járjon be hozzájuk. De a legnagyobb engedélye az volt, hogy a szegény rabnőknek naponként 2 órai sétát engedett a vár legtágasabb udvarán, a „József téren.“

64.

Részlet a kufsteini várból.

A Nehiba-korszak a legkedvezőbb volt a foglynőkre nézve hosszas fogságuk alatt. Nehiba nemcsak azt engedte meg, hogy a foglyok közül némelyek, különösen Csiky Sándor és Szigethy virágokat és madarakat küldjenek ajándékba: hanem egy ízben azt is megengedte, hogy a híres turopoliai gróf Jozipovics, kit azelőtt nemrég fogtak el a Szilágyban, meglátogathassa őket. Midőn már így lassanként beletörődtek balsorsukba s a börtön egyhangúságát olvasással, rajzolással és kézi-munkával enyhítették: egyszerre egy nagy külső csapás érte őket, —a vár derék parancsnoka hirtelen meghalt.

A csere, melytől a fogolynők Nehiba halála miatt előre remegtek, csakugyan a legrosszabb lett: mert az ideiglenes parancsnoksággal csakugyan a szolgálkái Kämpf kapitány bízott meg, egyike azoknak, ki rangja emelését attól várta, hogy a szerencsétlen foglyokon kegyetlenkedjék.

Alig egy hétre Nehiba halála után nagy kardcsörgés között és fenyegető arcczal rohant be a kapitány az óriási profosz kíséretében, kijelentve, hogy Bécsből rendeletet kapott, melyet mint a foglyokra kötelezőt ezennel fölolvass.

65.

A Teleki Blanka grófnő börtöne Kufsteinban.

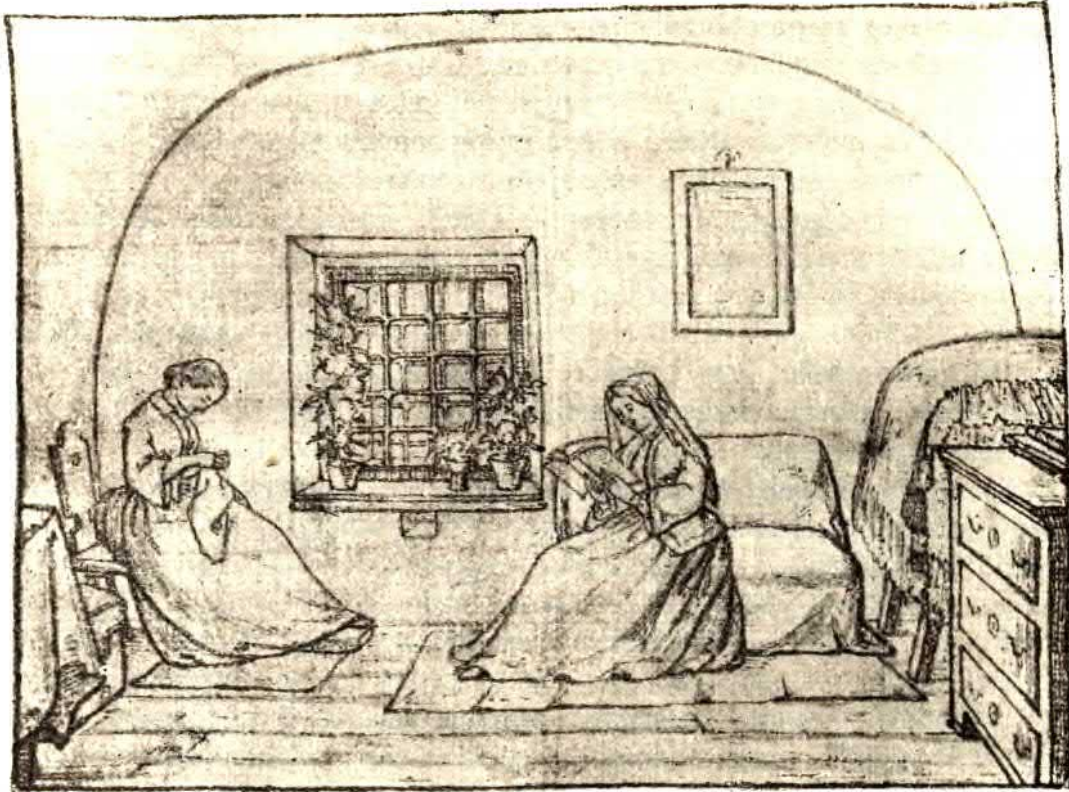
Az irat következő tartalmú volt: „Tudtul esvén, hogy T. Blanka grófnő és L. Klára, nem az ítéletben kimondott harmadik paragrafus szerint tartatnak: ennél fogva szigorúan meghagyatik az ideigl. várparancsnok Kämpf kapitánynak, hogy magát mindenben említett harmadik haditörvényczikkhez tartsa a grófnőt és L. Klárát illetőleg. Ugyanis a fentnevezett fogolynőknek:

1. Nem szabad saját ágyneműjüknek lenni, csak a raboknak rendelt közöns. ágyneművel kell hálniok.

2. Élelmök csak az legyen, mi a rabok általános eledele.

3. Pénzeiknek nem szabad többnek lenni a rendes 10 kr. járandóságnál. Azért a pénznek behozatala eltiltatik.

4. Nem szabad, hogy külön nőcseléd legyen a grófnő szolgálatára.
5. Mindenik fogolynőnek külön szobában, magánosan kell elzáratnia.
6. Semmiféle olvasmányt nem szabad nálok hagyni.
7. Papírt s egyéb író- és rajzeszközöket tilos tartaniok.
8. Semmiféle kézimunkát nem szabad dolgozniok.

LÖVEI KLÁRA

BLANKA

Kufstein. 1853

TELEKI BLANKA BÖRTÖNE

66.

Teleki grófnő és Leövey Klára a börtönben.

9. Szabad levegőre menniük nem szabad.

Arra a kérdésre, hogy miért történik az épen most? az Ion a felelet, hogy ennek mindig így kellett volna lennie, csak Nehiba túlságos gyöngédsége engedte meg e szabályok áthágását.

Ezután hozzáláttak a nők holmijának elkobzásához s minden könyv- és írásfélét elvettek, Leövey Klárának egy német bibliáján kívül, melyre a kapi-

tány a visszaadáskor gúnyosan monda: „nur lesen sie recht fleiszig“. Nagy kegy gyanánt a fogolynők ágyneműit meghagyta; de külön akarta őket zárnai és csak Leövey Klára határozott fellépése következtében maradt el, ki szemében könyekkel jelentette ki, hogy ez az elkülönítés a grófnőre nézve, kinek a szobája csakis az övének keresztül szellőztethető: kétségtelen halál. Pedig, tévé hozzá, a grófnő nincs halálra ítélve.

És pedig Leövey Klárának nagy igazsága volt a toronyi fogság halálos voltára nézve. A fogolynők otléte alatt is többen költöztek el a magas vár-toronyból a még magasabb túlvilági hazába.

A levelezés mindkettőjükre nézve nagyon meg lön szorítva. Csak egyetlen egyénhez írhattak eddig és hónaponként egyszer; most ez is 3 hónapra nyújtatott ki és midőn L. Klára e szigorúság miatt panaszt emelt, azt a választ kapta, hogy ezentúl nem szabad írnia senkinek soha.

A toronyi fogságot ez időben — 1853. végén — Csiky Sándoron és Szigethy Miklóson kívül egy osztrák-német Emperger, egy nagy-német Amsperg, Jozipovics turopoliai gróf és a kit legszigorúbb fogságban tartottak és csak 13. számmal, név nélkül említettek: Beniczky Lajos szenvedte. Később a székely származású Pap Lajos és Lili ugyanide jutottak. Csak egy szoba maradt üresen a grófnő szobája mellett: ugyan az, melyben egykor Wesselényi Miklós szenvedett.

Ez időben történt, hogy egy szegény kún katona a fogolynők elejtett keztyűjét sétájok közben fölvette: jutalma 50 bot-büntetés volt.

Ha Kämpf kapitány brutális bánásmódja által azt akarta elérni, hogy a kufsteini várparancsnokság reá bízassék: a foglyok szerencséjére célzott nem ért, mert az állomást gr. Merkandin alezredes nyerte el, ki véletlenül Blanka grófnőnek egyik rokonával Bécsben ismeretségbe jutván, még ott megígérte, hogy a grófnő sorsának enyhítésére minden lehetőt el fog követni. Meg is tette, habár az ott maradt Kämpf százados által e tekintetben nem kevésbé volt feszélyezve.

Az alezredes a fogolynőket is meglátogatva, minden jót ígért; olvasmányait visszaadta, megígérte, hogy kedvező sétaterről és sétaidőről fog gondoskodni: de egyet sürgetett különösen, hogy a grófnő írjon kegyelmi kérvényt. Úgy látszik, hogy ez lett volna a föltétel a kiszabadulásra nézve: bevallása sohasem ismert vétkeknek s megalázódás a valódi jellem rovására. A grófnő azonban erre sohasem volt rábírható.

A séta engedélyezése és a sétaidő megválasztása azért volt nagyon fontos a fogolynőkre nézve, mert Kufstein havasok közt fekszik s a meredek kőszálra épített vár egyfelől ki van téve a völgy legszilajabb szeleinek, másfelől a hely szűkénél fogva oly csekély terekkel rendelkezik, melyeket igazán csak gúnyból lehet így nevezni. Ezen kívül a talaj általában egyenetlen és köves és az összekötő utak oly meredek, hogy kivált téli időben és nők

számára teljesen járhatatlanok. Hozzá kell ehhez gondolnunk, hogy a foglyoknak legfeljebb csak párjával és mindig őrizet alatt kellvén sétálni, a rövid téli napokon az időből a sétaórák száma sehogyszem telt ki.

Volt rá eset, hogy a fogolynők 29—30° hidegben voltak kénytelenek sétaikat megtenni botosokban és csak úgy tudták útjukat előkészíteni, hogy Leövey Klára dugva elhozta szobájukból a hamut s a meredek jeges lejárón azt szórta végig út jókra. Arra is volt eset, hogy bármint befűtöttek — különös kegyképen engedélyezett belül fűtő kályhájukba — nem voltak képesek 6 foknál magasabb meleget idézni elő, úgy hogy egy ízben az ablaknál dolgozó Leövey Klára ujja elfagyott.

Az új parancsnok különös kedvezményképen megengedte a fogolynőknek, hogy vasárnaponként a vár kápolnájába lemeheessenek a karzatra.

Több mint egy évi keserves fogság után az irtózatot „Császártoronyban“ a fogolynők orvosi tanácsra, mintegy kegyelem útján elhagyták a rettenetes helyet és az u. n. alsó kaszárnijában adtak szállást számukra. De a grófnő szobája oly bűzös és ronda volt, hogy saját költségén kellett azt átalakíttatni, hogy némileg lakhatóvá legyen.

Azonban a grófnő egészsége a toronyi fogság által annyira meg volt rongálva, hogy a valamivel tűrhetőbb szálláson sem tudta magát jobban érezni. Az orvosok kocsizást javasoltak a szabadban; föl is terjesztették Bécsbe az orvosi véleményt: de innen csak 3 hónap múlva érkezett meg a válasz és az is tagadó volt. Különösen akkor szenvedett a grófnő nagy mértékben, midőn a nyári hónapokban a mindent leforrázó sirocco kezdett fűjni; ilyenkor a lecsapódva levő ártalmas gőzök kitörték a csatornákból, a légkör kiállhatatlan volt s a tejet még a leghidegebb pinczében sem lehetett megőrizni a savanyodástól.

Bécsben úgy látszik, nem akarták a grófnő fogságát balvégzetes eredményűvé tenni, már a nagyjelentőségű család iránti tekintetből sem: de rendkívülinek, sőt hihetetlennek tűnt föl ellőttük a grófnő szigorú elvszilárd-sága s ezt akarták minden valószínűséggel megtörni. Hogy e fölfogás jogsult, kitűnik abból, hogy az 1856. év elején, midőn a kufsteini foglyokra néze szigorító szabályok érkeztek, mely szerint: senki egy óránál többet naponként nem sétálhat, egy rendbeli öltözetnél többet nem használhat s a porkolábnál kapható kosztion kívül mást nem elletik, e szabályok ugyan fölolvasztattak a fogolynők előtt; de a tiszt, ki ezt tévé, mintha csak tréfált volna azonnal utánna tette: „Ne féljenek, ez nem igaz; csak megakartam egy kissé ijeszteni“.

Az 1856-ik év nagy csapással sújtotta a grófnőt, a mennyiben ez év júliusának 11-én hű fogolytársnőjének Leövey Klárának 5 évi fogsága letelvéen e naptól kezdve újra a szomorú egyedüli fogság állott előtte. Leövey Klára eltávozásával Blanka grófnő tehát magára maradt!

Úgy látszik maga várparancsnok figyelembe vette a nagy csapást, mely őt ezáltal érte, mert maga tette az ajánlatot, hogy a vár kulcsárának neje pár órára szolgálatára lehessen a grófnőnek.

Eközben Kufstein lassanként elvesztette eddigi jelentőségét annyiban, hogy a polit. foglyok lassanként elhagyták s helyüket valódi erkölcsi bűnösök foglalták el. Talán ebből fejthető meg az az elhatározás is, melyet nagynénjének, Brunswick Teréz grófnőnek a következő szövegű sürgöny adott tudtára:

„A kufsteini várparancsnok Brunswick Teréz grófnő, szerzetes hölgynek Pesten.

Teleki Blanka grófnő a laibachi fellegrvárba lön áthelyezve és kér az útra 400 irtot, mely gyorsan ide küldendő. Mercandin ezredes“.

Ez az áthelyezés a kufsteini parancsnok által, mint a fogság könnyítése lett föltüntetve s meglehet, hogy az is akart lenni, habár az elutazás téli időben a fogolyra nézve nem volt kellemes és azt sem a grófnő, sem hozzátartozói nem kérték. Sajátságos csak az volt a dologban, hogy a grófnőnek nemcsak saját útiköltségeit kellett fődöznie, hanem még az őt kísérő csendőrök költségeit is.

Laibachban a grófnőt az u. n. „Citadellába“ szállították, mely egyideig Magyarorsz. első miniszterelnökének, gr. Batthyány Lajosnak is börtöne volt. A várad parancsnoka, Ghiberti, a foglynőt udvariasan fogadta s egy nagy terembe szállítá, melynek mindkét oldalán 3—3 nagy ablaka volt: egészen ellentéte a kufsteini szűk toronyszobának, de szintoly kedvezőtlen mint amaz: a mennyiben a túlságos világosság a grófnőnek szeméit támadta meg; a nagy termet pedig 10 foknál melegebbre fűteni lehetetlen volt. A hideg még inkább megtámadta a grófnő hanyatló egészségét s hozzájárult ehhez, hogy magát a nagy teremben még inkább egyedül érezte, mint Kufsteinban. Most már egyetlen öröme magával hozott kanári madara volt.

Alkalmas élő lény, kivel társalozhatott volna nem is igen volt, mert nőcseléd helyett egy öreg katonát rendeltek szolgálatára. Az új fogház levegője kétségtelenül egészségesebb volt a kufsteiniénál; a kilátás gyönyörű; de a grófnő egészségét, úgy látszik, már semmi sem adhatá vissza egyéb mint a szabadság.

1857. május havának 11-én az általános amnesztia ki lön hirdelve. De egyes kiváló egyéniségeknek neve kimaradt a megkegyelmezési névsorból. Ez az eset történt Blanka grófnővel is.

Csak két nap múlva, május 13-án érkezett meg kegyelem részére is, épen az napon, midőn fogsága 6-ik évét betölté.

De Blanka grófnő szabadulása után sem teste sem lelke nyugalmát nem tudta többé föllelni. Idegei a hosszú fogság által nagyon meg voltak támadva s e miatt teljesen egészségesnek sohasem érzé magát.

Kétségtelen, hogy azt a férget, mely egészségén és kedélyén egyszerre rágódott, már börtönéből hozta ki, hogy az seholsem hagyta nyugodni és az engedélyek vagy útlevelek, melyeket orvosai tanácsára kieszközölnie kellett, vagy a szokott slendrián eljárás miatt vagy rosszakaratból sohasem érkeztek meg oly időben, hogy a fürdőidénynek hasznát vehette volna. Ha kora tavasszal kérte, szeptember vagy október végén nyerte azt meg. Így történt az 18 ..-ban is, mikor tengeri fürdőre kellett volna mennie. Elkészvén attól, ősszel Leövey Klárával Párisba utazott nőtestvéréhez De Gerando Ágostonéhoz, a hol október 22-én súlyosabbá vált betegsége.

Ott hunyta le örökre szemeit szerettei körében. Lelke utolsó perceiben is a hazáról gondolkozott. „Magyarország!“ susogta távozó lelkének végsőhajával.

III. Spielberg.

1., A spielbergi várban a polit. foglyokkal a múlt század második tizedében még mindig barbár módon bántak. A fenyítő-ház igazgatását Bécsből a császár dirigálta. Szóval osztrák rendszer uralkodott ottan. Klaszikus tanú erre Pellico Silvio hírneves olasz költő, a ki 8 évig sínylődött Spielberg börtöneiben.

Rabságát leírta.¹ Művéből idézzük a következő részleteket.

„Spielbergbe 1822. április 10-én érkezünk meg, a hol akkor körülbelül 300, többnyire tolvaj és zsvány fogoly őriztetett, némelyek kemény, mások igen kemény fogságban.

Kemény börtön azt jelenti: dolgozni, lánczot hordani a lábakon, pusztá

¹) Pellico Silvio, kinek „Francesca da Rimini“ cz. tragédiája ma is műsoron van, 1789-ben született Saluzzoban, Piemontban, meghalt Torinóban 1854-ben. Ifjú korában a katonai árvaházban a francia nyelv tanára lett Milanoban. Később nevelő volt Lambertenghi grófnál s barátságot kötött Stael asszonyai, Schlogellel, Byronnal stb. Ugyanekkor több kiváló olasz romantikussal (Manzonival, Berchettel, Romagnozival stb.) megalapította a „Conciliatore“ ez. folyóiratot, melyet azonban forradalmi iránya miatt már két év múlva (1820-ban) elnyomtak, munkatársai pedig, minthogy most már egészen a carbonárik karjaiba vetették magukat, rövid idő alatt majd mindnyájan fogságra jutottak. Pellico a szerkesztő szintén, kit 1821 végén fogtak el és Velenczéből Torinoba vittek. A következő évi febr. 22-én halálra, majd kegyelem útján 15 évi nehéz börtönre ítélték. Az 1830-iki júliusi forradalom nyomasztó hatása alatt Pellico is kegyelmet kapott s megrongált egészséggel, lélekben megtörve érkezett vissza Torinoba, hol Barolo marchesa házában talált menedéket, kinek titkára és könyvtárosa lett.

Ezt a rabságát „Le mié prigionio“ ez. művében írta le, meghaló egyszerűséggel és megadással. Könyvét, mely méltán keltett föltűnést, minden műveit nemzet lefordította. Magyar nyelvre hárman ültették át: Draxler 1809-ben, Zádori 1879-ben és Erdélyi Károly 1886-ban. Utóbbi fordításának czime: „Börtöneim.“ Megjelent a Franklin társ. kiadásában. Budapesten. Ebből vettük idézeteinket.

Az életrajzi adatok a Pallas nagy lexikonéból valók. XIII. k. 931.

deszkákon feküdni s a képzelhető leggyarlóbb ételt kapni. Mi állami foglyok kemény börtönre voltunk ítélve. Megtörténvén az átszolgáltatás Maroncellit és engem egy földalatti folyosóra vezettek, hol két sötét és nem szomszédos szobát nyitottak. Mindkettőnket ilyen verembe zártak.

Estére a fölügyelő két káplár és két katona kíséretében eljött hozzám, hogy szobámat megvizsgálja. Minden napra 3 ilyen vizsgálat volt előírva: egy reggelre, egy estére és egy éjféltre.

Elhozták rabruhámat. Ez állt: egy nadrágból, mely igen durva posztóból készült s melynek jobb szára szürke, a bal pedig barna volt; aztán ugyanoly színű mellényből és zubbonyból, csak hogy az utóbbinál a jobb oldal barna, a bal pedig szürke volt. A harisnya dlírva gyapjúból készült, az ing pedig szálkás darócból — nyakkendőül egy darab darócot adtak. Lá-bunkon fényesítetlen bakkancsot, fejünkön pedig fehér kalapot viseltünk.

Ezt az egyenruhát lábvasak egészítették ki, melyeket egy láncz kötött össze; a lánczszemeket üllön erősítette össze a kovács.

Az első napokban az a rendelet hozatott, hogy mindegyikünknek legyen hetenként kétszer 1—1 óra séta-ideje. Későbbben minden második nap engedtetett meg ez a fölüdülés; s végre az ünnepek kivételével mindennap. Mindenkit külön vezettek sétálni, két katona kíséretében.

Megbetegedtem, ájulva terültem el. Orvost hívtak, ágyba fektettek. A kormányzót azonnal értesítették, ki egy futárt küldött Bécsbe (!) megtudandó, mily bánásmódban kelljen engem részesíteni. Azt felelték, hogy ne tegyenek kórházba, de a börtönben oly gondnal ápoljanak, mintha kórházban volnék.

A fölügyelő tudatta velem, hogy levelet irhatok szülőimnek. Fogságom hosszú (10 évi) ideje alatt ez volt az egyedüli levél, a melyet szülőim tőlem kaptak. Én sohasem kaptam egyet sem tőlük; az ők hozzám intézett leveleiket mindig visszatartották Bécsben. (!) Szerencsétlen bajtársaim hasonlóképen meg voltak fosztva a családjaikkal való közlekedéstől.

Számtalanszor kérelmeztük, hogy legalább papírt és írószereket adjanak és engedjék meg, hogy pénzünkön könyveket vehessünk. Kérelmünket soha sem teljesítették. A kormányzó azonban tovább is megengedte, hogy könyveinket olvashassuk. Később megfosztottak ismét könyveinktől, a melyeknek használatát a kormányzó ideigl. megengedte. Nehány vallásos tartalmú könyvet a császár későbbben ajándékéi küldött számunkra, de teljesen el voltunk tiltva a szépirodalmi művek használatától.

Ez épületes könyvekből álló ajándékot 1825-ben eszközölte ki számunkra egy dalmát gyóntató Paulovich István atya, a kit Becsből küldöttek volt. Neki köszönhetjük azt is, hogy végre misét hallgathattunk, a melyet mindeddig megtagadtak tőlünk.

A rendőrfőnök egy ízben különös módon adta tudtomra, hogy enyéim jól vannak. Ő Fölsége a császár parancsolja — mondá — hogy önnek jó

híreket mondjak azon rokonai felől, a kik Turinban vannak. Szüléimét, két fivért és két nővért hagytam Turinban, mondám neki. Mindnyájan élnek? Meg kell elégedni avval a mit mondtam. Mindenesetre nagy kegynek a jele az a császár részéről, hogy önnek ama vigasztaló híreket elmondatta. Ezt még nem tette senkivel. És ezzel elment.

Maroncelli leírhatlan, hogy mennyit szenvedett. Végre megengedték, hogy orvosi tanácskozmány tartassék fölötte. A főorvos eljött és azt tanácsolta, hogy lábát amputáltassa. Maroncelli beleegyezését adta, mire a főfigyelő így szólt: Tehát azonnal értesítést fogunk küldeni Bécsbe az egészről és mihelyt megérkezik az engedély az amputációra. . . . Hogyan? kérdé, még engedély is szükséges? Igen uram. Egy hét múlva a várt engedély megérkezett. Az amputációt végrehajtották. A császár azt rendelte, hogy jó ételt adjanak neki a főügyelő konyhájából, mindaddig, míg ereje teljesen helyre nem áll.

A scorbut az előző években nagy pusztítást vitt végbe börtöneinkben. Midőn a kormány megtudta, hogy Maroncelli ebben a rettentő bajban leledzik, attól tartott, hogy újra scorbuticus járvány fog kiütni és az orvos kérésére megengedte, hogy ez lehető keveset legyen a szobában.“

2. Ugyancsak Spielbergől 1847-ből is vannak adatataink.' Ezek szerint: „Egy magaslatra lévén építve, melyet a város és a vidék ural, ennek a tömredék fogháznak a fekvése nagyon egészséges és talán igen is szellős.

A zárkákban 3 ágy és ugyanannyi polit. fogoly van, a kik naponta kétszer sétálnak az udvaron, hol a szabad mezőre való kilátást élvezik. A foglyokat nem kényszerítik semmiféle munkára. Hozzá tartozóik leveleit, melyekbe a hatóság előbb betekint, rendesen átadják nekik.

Táplálékuk fehér kenyérből, húslevesből és húsból áll, főzelékkel vagy gyümölcsessel. Ha pénzük van, azt vehetnek a mi nekik tetszik.

Három javítást kívánnék én a kormánytól ezen foglyok részére: hogy bilincseik levétnének, hogy szabad legyen saját ruháikat viselniük, hogy engedtesék meg nekik, hogy írjanak és hozzá tartozóik leveleit megtarthassák és hogy időnként üdülés végett közös termekben összegyűlhessenek, a míg evvel a kedvezménynyel nem élnek vissza. Ezen három kívánság teljesítése által Spielberg Europa legjobb fogházaival egy sorba volna állítható.

Napi költségeik fejenként 1 frt 30 krt tesznek ki o. é.

Zárkaik kicsiny, de tiszta, szellős és tűrhetően bútorozott szobácskák.“

IV. A komáromi vár 1847-ben.¹

„A lengyel forradalomban való részvétel vagy egyáltalában polit. véték miatt elítéltek itt egviitt vannak a tolvajokkal és gyilkosokkal, jóllehet a tábornok bizonyítása szerint nagyon jó viseletnek. Ezek a szerencsétlenek mint a

¹) Apperl: Die Gefängnisse, Spitäler, Schulen, Civil, und Milit. Anstalten in Oesterreich Baiern etc. 1851. Wien. Leop. Sommer. I. kötet 218. és 219.

²) Appert fönebbi műve. I. kötet 263 -264.

legnagyobb büntetéseket a legsúlyosabb lánczot viselik lábaikon és a várban vagy a városban a legnehezebb munkákra alkalmazzák őket. A rabok matrác és szalmazsák nélkül csupasz tábori-ágyon alusznak mint a gályarabok és a tábornok humanizmusa nélkül takarójuk sem volna.

A katonai rabok a többi elítélttől el vannak különítve, meg vannak lánczolva, de matrácot és kenyeret s kosztot olyat kapnak, mint a helyőrségi katonák.“

Komárom az 50-es évek elején.

A komáromi várbeli foglyok későbbi sorsát saját tapasztalata nyomán leírta Feyerer Károly bécsi író,¹ a ki 1849-ben egyetemi hallgató volt Prágában. Június 10-én tartóztatták őt le és 1850 deczemb. 31-én, tehát 1½ év múlva hirdették ki ítéletét!

Érdekesen adja elő, hogy a vizsg. fogságban miként értekeztek a foglyok egymással, jelek által, a falon át. Ő is bele tanult ebbe. Szomszédja ének közben recitativ módon értésére adta, hogy egy kopogás *a* betűt, kettő *b*, három kopogás *c* betűt jelent s így tovább. Rövid idő alatt nem csak hogy nagy gyorsaságra tettek szert a kopogóbeszédben, hanem rövidítésekre is rájöttek. Idővel ennek a telegrafáló módszernek többféle rendszerét állapították meg.

Végre tehát meghozták az ítéleteket. A Feyereré kötél által való halálra szólott, a melyet azonban kegyelemből 15 évi súlyos börtönre változtattak át és a vas valamint a rabruha viselését elengedték.

Három hét múlva megvasalván őket, fehér katona-köpenyeget és sapkát adtak rájuk, aztán fölolvasták előttük a hadi czikkeket, melyek a szökést megkísértőket főbelövással fenyegetik és katonai földözet alatt gyalogszerrel egy távolabbi vasúti állomáshoz kísérték. Vonaton mentek Pardubitzig. Onnan kocsikon szállították Josefstadtba. A kíséretül kivezényelt huszárok titokban „Éljen Kossuth“ megszólítással üdvözölték őket inegjövetelük alkalmával és így is búcsúztak el tőlük.

Josefstadtban, a hol különben rövid ideig tartózkodtak, jó bánásmódban részesültek. Általában a katonaság humánus módon bánt velük. Az idősebb tiszték gyakran meg épen barátságosak voltak irányukban. A fiatal tisztokről kivált az anyányi hadnagyocskákról azonban ezt ugyancsak nem lehet elmondani!

A foglyok egy részét két hét múlva Josefstadtból Komáromba szállították. A gänsendorfi vasúti állomáson a vasúti személyzet fizette ki, a mit a foglyok elfogyasztottak. A pozsonyi közönség is többszörös jelét adta részvé-

¹) „Aus meiner Festungszeit“ című közleményében. Megjelent az „An der schönen blauen Donau“ nevű szépirod. és zenészed folyóiratban az 1888. évf. 273. és következő lapjain.

tének és rokonszenvének. Érsekújvárt is találkoztak, kik a foglyok több Arai ott tartózkodásuk költségeit a sajátjukból fődözték.

Három napig tartott az utazás. Komáromba a várba való megérkezésükkor egy pár hadnagyocska állott a kapuban. Ezek avval a hangos megjegyzéssel fogadták őket hogy: „Jobb volna ezeket a ficzkókat mindjárt fölkötöni.“

A foglyok közül hatot Munkácsra, tízet Kufsteinba és néhányat Olmützbe vittek. A Munkácsra küldötteket a Komáromban maradtak, ugyancsak irigyelték. Az a vár kicsiny lévén és az országúttól félre esvén nagyon ritkán ment oda „bécsi látogató“ vizsgálat végett. Aztán a parancsnokló ezredes igen humánus ember volt. Komáromba ellenben gyakran ellátogattak Bécsből. Az ilyen látogatásnak pedig mindig a foglyokkal való bánásmód szigorítása volt a következménye.

A munkácsi transzportot Sárospatakon való átutazása alkalmával a diákok kiildöttségileg üdvözölték és mindenféle ovációval fogadták. El is kísérték és tekintélyes összegű útravalóval látták el őket, a melyhez valamennyi diák hozzájárult. Némelyik a ruháját is eladta, csakhogy neki is része legyen az adakozásban.

Komáromban akkor sok volt az államfogoly. Jobbára a magyar hadsereg tisztjei voltak ezek. Köztük magas állami személyek. A Josefstadtból érkezőknek másnap reggel a magyar foglyok üdvözlétül néhány zsák dohányt küldöttek. Akkor csak 2 hónap volt még hátra a monopólium életbeléptetéseig, miért is általános végeladás járta. Dohánylevelet és szivart potom áron lehetett venni. 100 finom szivart 1 írtért adtak.

A foglyoknak egymással szabad volt közlekedni, sőt látogatókat is fogadhattak. Az emeletes kaszárnyának egy osztálya volt számukra fönntartva. Ez az aránylag elég jó állapot azonban nem sokáig tartott. Évről-évre szigorúbb intézkedéseket léptettek életbe, míg végre a régi várba költöztették őket át, hol a kaszamátnak egy magas fallal elzárt részét rendezték be számukra s a külvilággal való minden közvetlen érintkezést megszüntettek. Közvetlen fölügyelőjük kezdetben egy igen szeretetreméltó humánus térkapitány volt, a ki a hozzájuk tartozóikkal való levelezést további ellenőrzés nélkül megengedte. De ez nem sokáig tartott.

Szórakozásról a foglyok maguk gondoskodtak. A prágaiak énekkvartettet alakítottak és saját mulattatásukra egy szépirodalmi heti lapot szerkesztettek, melynek mellékletében érzelmeinek ki-ki a legradikálisabb módon szabad folyást engedhetett, (A tinta tiltott portéka volt, de jó pénzért lehetett szerezni). Heti összefüveteleik élénkítésére énekeltek azután és fölolvasták lapjukat, mellékletét fölolvasták után mindig megsemmisítvén. Színelőadásokat is rendeztek olyankor. A fa-faragászatot megtanulták magyar társaiktól és széliében űzték. Az előállított cikkek mint emlékek jutottak ki a külvilágba.

Ezek a prágai meg máshova való német foglyok 25-en voltak. Közülök

többen kaptak hazulról rendszeresen pénzsegélyt. Ennek bizonyos hányadát közreadták, hogy a segélytelen társaknak is jusson belőle.

Ha a külvilágban valahol összesküvést fődöztek föl, akkor a foglyokkal való bánásmódot mindig szigorították. Mikor az eset feledésbe ment, a szabályok alkalmazásának szigora enyhült.

Legnehezebb volt olvasmányhoz jutni. A parancsnokló uraknak e tekintetben olykor furcsa nézetük volt. Pl. a Schlosser-féle világtörténetet s más ilyes könyvet elvették tőlük. Minden könyvnek, minden darab papírnak a mi birtokukban volt, a térparancsnokság pecsétjével kellett ellátva lennie. Ezt a szabályt úgy játszták ki, hogy megpecsételtek valamely aggálytalan könyvet s a pecséttel ellátott lapot kivágván, más könyvbe ragasztották be czímlapnak. Egy alkalommal egy hadbíró meglátván egyik fogoly asztalán Herodotust, azt mondta neki nagy komolyan: „Hát ezt olvassa? Lássá, ezek az olvasmányok zavarták meg az ön fejét.“

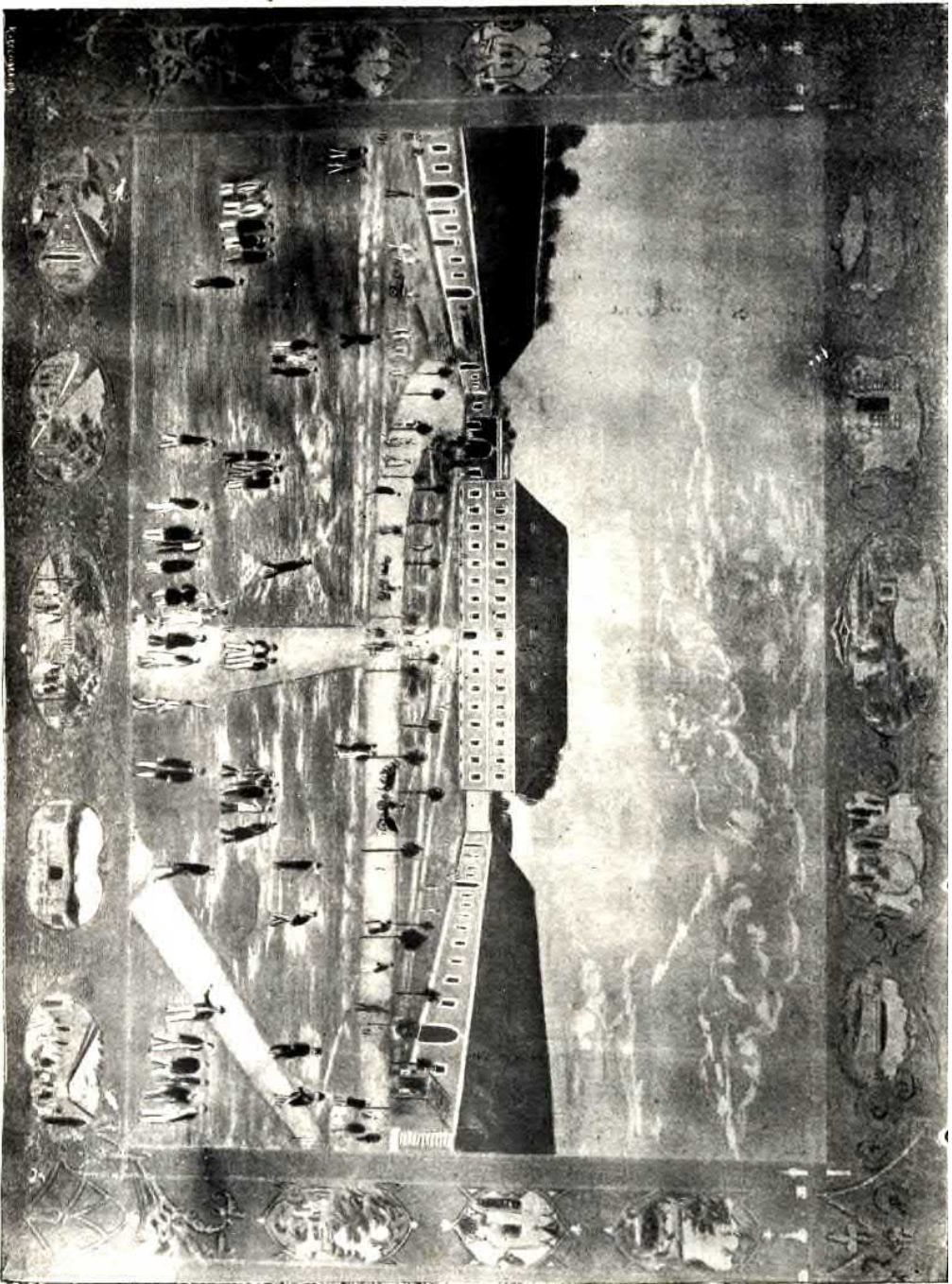
1853. októb. havában alakították volt át a régi vár egy részét nagy költséggel a polit. foglyok számára. Ott aztán az egész világtól el voltak zárva. Nem láttak mást mint a foglárt és a sáncriabokat, a kik kiszolgálták őket. A kaszamáták előtt levő meglehetősen tágas udvar volt az a hely, a hol naponta rövid ideig friss levegőt élvezhettek. A kaszamátákban a világosságnak és levegőnek nagy szűkében voltak, mert a két ablak szélességű kaszamáták mélyen benyúltak a vár falába. Mindegyik 12 fogoly befogadására szolgált. Ez a változás a foglyokra annyiban előnyös volt, hogy itt a világból elkülönítve, helyiségekben azt csinálhattak, a mit akartak. Egy kaszamáta gyalúpaddal és más szerszámokkal felszerelve munkateremnek volt szánva.

Első munkájuk a mihez fogtak, hangszerkészítés volt. Egyikük csakugyan összeállítót egy hegedűt, az énekvezetőjük hegedűjének mintájára. Ezt egy brács követte. Végül bár nagy bajjal, egy bőgőt is sikerült létrehozniok. Evvel aztán kész volt a vonós négyes! A nagy bőgőn, míg húrt hozattak, vastag spárga is megtette a szolgálatot!

1854. április elején látogatták meg a foglyokat hozzátartozóik utoljára; de nem lakó-szobáikban a mint az 3 évvel azelőtt még szabad volt, hanem egy arra rendelt szobában egy térparancsnoksági tiszt jelenlétében és csak egy fél órára.

Április 24-én reggel 7 órakor — a mikor mindenkinek föl kellett kelni a ki nem akarta magát magán- vagy sötét elzárás veszélyének kitenni — belépett hozzájuk a foglár és kiadta a rendeletet, hogy mindenki azonnal készüljön el a templomba-menetelre. A mi rögtön megtörténvén, átvezették őket az új várba, de nem a templomba, hanem a térparancsnoksághoz, hol a parancsnok tudokra adta, hogy szabadok, kegyelmet kaptak!

Egyikük azonban nem nyert teljes kegyelmet, büntetésének csak felét engedték el. Ennek még két évet kellett ott töltenie.

Hietaniemi-merikeskus.

A Hietaniemenkadun vieressä.

67.

V. Theresienstadt.¹

Lakatos Ottó minorita házfőnök fogságából egy évet meghaladó időt a theresienstadti várban töltött ki, számos honfitársunkkal egyetemben. Becsből 1855 őszén szállították oda, onnan pedig egy év múlva Josefstadtba küldték. 1857 elején az általános amnesztia alkalmából bocsátották szabadon, egyelőre Festet jelölve ki tartózkodási helyéül.

Fogságának naplószerű leírásából¹ közöljük azokat a részleteket, melyek börtönügyi szempontból érdekelnek minket.

Mielőtt elítélték volna, Pesten az Újépületben volt letartóztatva. Pár hónap múlva „a zárt szoba bűzhödt levegője, a tétlen, henye életmód, az emésztetetlen tápszerek“ megrendítették egészségét. A vízkórság jelei mutatkoztak rajta.

Bécsbe szállították a várbeli rendőri fogházba, a hol tisztességes ellátásban részesült.

Itt tanulta meg a kopogással való közlekedés módját, melyet ekképpen ír le:

„Este mellettem, fölöttem az emeleten rémes kopogásokat hallottam. A falon inneni és a falon túli kopogást meg lehetett különböztetni. Gyorsított kettős vegyült a kimért, lassú kopogások közé: kurta és hosszú szakaszokban újra meg újra kezdődék a működés. Ez nem czél nélküli játék, ezek társalognak — ez eszme villant át agyamon; hátha e folytonos kopogás az *a be* betűinek számjátéka.

Számítgatni kezdtem a lassú egyes kopogásokat és ime! a láthatatlan ujjak működéséből értelmes szavakat állítottam össze. A még nem ismert, nem észlelt fogdái távirda titkát ellestem, megértettem.

Kopogó távirván így társalognak: Minden egyes betűt, gyorsított kettős (kopogás) előz meg és kettős zár be.

Legyen például a kihívó A) a felhívott B).

A) Kettőt kopog, mire gyorsított kettőst viszonzoz B), annak jeléül, hogy készen áll a társalgásra.

A feltett első kérdés: k i vagy?

A) Figyelmeztető gyors kettőst közbesített egyest s végre gyorsított zárt kettőst ver a falon.

B) Gyors kettőssel tudatja, hogy érti. *k*. betű az a b c tizedik helyét foglalja el.

A) Figyelmeztető kettőst, közbesített kilencz egyest, zár gyors kettőst kopog.

B) Gyors kettőssel felel, hogy érti *i*. kilencedik betű a z a b c sorozatában.

¹) Theresienstadt várát Csehországban az Elbe és Eger összefolyásánál 1778-ban építették a Mária Terézia uralkodása idejében.

²) A mely „Arad története“ című művében látott napvilágot. Megjelent Aradon 1881-ben Gyulai István nyomdájában. Lásd: III. kötet: „Három év egy kompromitált életéből.“ 262 és következő lapjain.

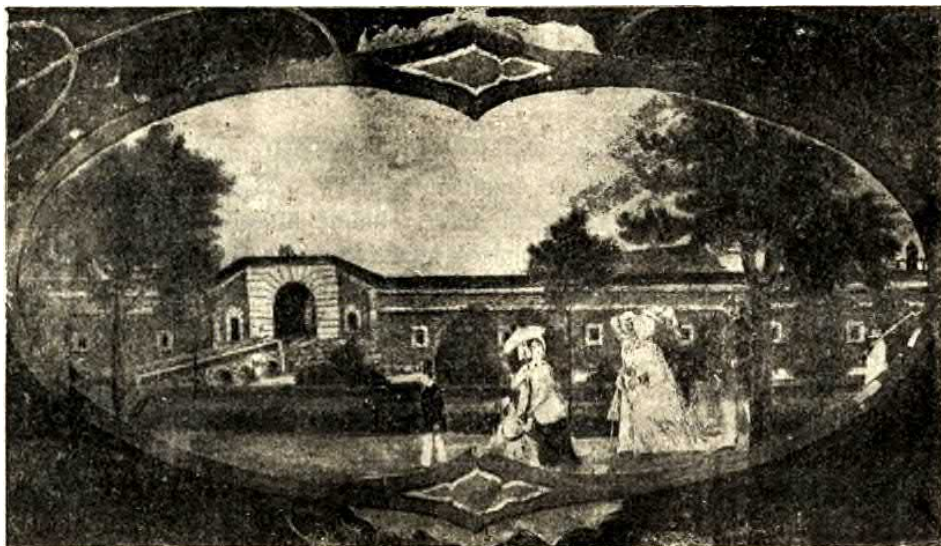
Az első szó értelme: *ki*. Ha a felhívott a kiszámításban megtéved, avagy nem érti a szót, keze tenyerével nagyot simít a falon és a kopogás újra kezdődik a leirt modorban.

Minekutána megértették egymást A) és B) hatalmas ököldörömböléssel végzik a társalgást.“

A vizsg. fogság egy egész évig tartott! Végre meghozták az ítéletet. Felségsértés miatt¹ 14 évi, kegyelemből 7 évre mérsékelt vasban kitöltendő várfogságra szólott az.

Nemsokára — 1855. október 13-án — elszállították negyedmagával Theresienstadtba. Erről azt írja, hogy:

„Terézvár kettős erődítés. A nagy vár és kisdud menedék várból áll. E

68.

A theresienstadti vár kapuja a fölönő hiddal. Kivülről nézve.

kettőt az Elbe választja egymástól. A nagy Terézvár, a hasonnevű és csinnal épült várost zárja falai közé, az ő tágas hosszú utcáival.

A hídon át, a folyam jobb partján, százados hárs és vadgesztenye fasor alatt, messze elterülő ostromárkok közt jutni a menedék várba.

Számtalan ágyúrés tátong a fasor és az ostromárok felé.

A várkapuk mellett vannak a kazamáták, a földfödte bástyák üregében. Ott szenvedte ki számtalan lelkes magyar a hazaszeretetért rá mért ember-telen büntetést.²

¹) Mert tudomása az volt 1852-beli Kossuth-féle proklamációkról és ő is árusított el dollárokat.

²) A kiket t. i. nem várfogságra, hanem sánctrabságra ítélték.

A menedék vár belseje kis négyszög, két egyemeletes épülettel. Tiszti lak az egyik, fogház a másik.

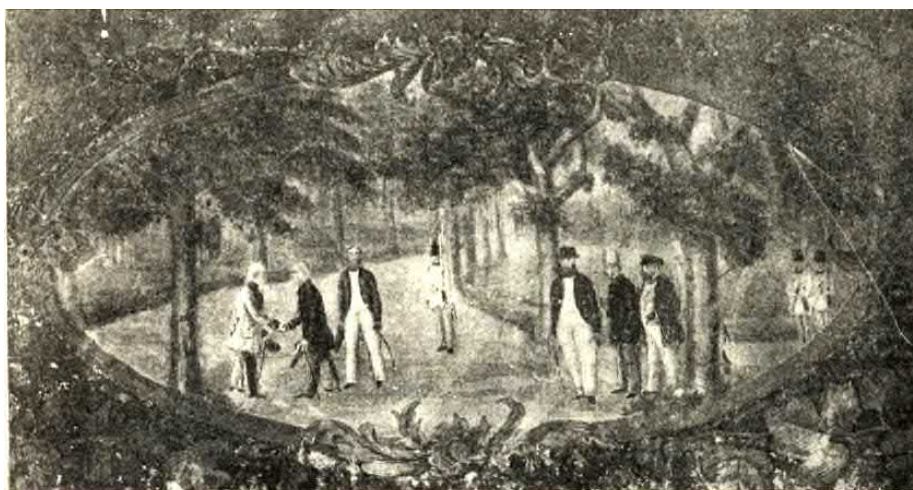
Ennek falai közt kellendett leélnem szorongatott napjaimat, hosszú hét éven keresztül.“

A vár fogság.

„Mint várfogoly a terézvári fogdában leírom annak sorsát.

A szobák világosak, tágasak, az emeleten levők úrilaknak nevezhetők. Ablakai nagyok, bekoszarazva nincsenek. A kilátás tehát szabad, a városon átvonuló prágai útra és a szászországi gyönyörű hegycsúcsokra.

A foglyok szobáját kedve szerint berendezheti úri módon.

69.

Várfoglyok sétája a hársfák alatt.

Reggel hétkor megnyílnak a lezárt ajtók s míg a sánczos a szobát tisztogatja, kitódul a fogoly sereg a bástya alatti udvarra, az üde lég élvezésére. A találkozás várva várt percze ez, a hol ismerősök, barátok szives üdvözléssel nyújtanak kezét egymásnak. Gyors szárnyakon röppen el a fél óra s a mint a foglyár kikiáltja: „Meine Herren einrücken,“ lassú lépésekkel vonul vissza börtönébe a fogoly.

Ekkor történik télen a fűtés, melyhez fontal mérlegelt fenyő tűzi fát szolgáltatnak ki.

A reggeli találkozáson kívül öt, hat egyén bocsáttatik egy órai sétára a prágai kapuhoz sarkalló hársfák közötti útra. Kedélyesen társalognak itt a foglyok egymással. A heves olaszok golyójátékkal — gioco di burelle —

űzék gondjukat, magyarok is vegyültek közbük. Ellenben a mogorva, mély gondokba mélyed, meg-megáll, körülnéz és unatkozik.

Künn a sétán, mint a szobában, szabadságában áll a fogolynak pipálni, szivarozni tetszés szerint.

Kisszerű könyvtár is létezik. Kérőnek válogatott classicus munkák szolgáltak olvasásra.

Palatáblákon, palakövel számolgatni, írni, álmódzásait feljegyezni, nyelvekben, tudományokban, kézművekben magát tökélyesíteni engedélyezve volt. Bárány Lúszenszky Pál felszerelt esztergályos műhelyvel bírt.

70.

A várfoglyok munkaterme.

Alkonyat előtt a sánczos szolga vizet, tejet, vaját, tojást, zsemlyét, gyümölcsöt, borszeszt s több apróságokat hozott.

Minden hó utolsó napján kávé, dohányt, szivart osztott ki a főfoglyár, és a kinek tetszett, naponta a prófont helyett zsemlyét küldött.

Szabadságában állott a fogolynak czukrászsüteménnyel és kalácsal is jól tartani magát.

Bor, sör élvezete szigorúan tiltva volt; kivéve vásár- és ünnepnapot, a melyen pohár sört rendelhetett.

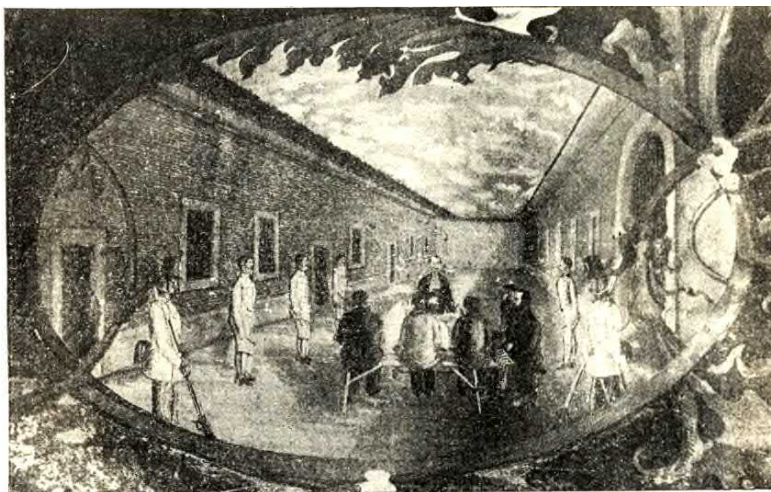
A várfogoly szabályszerű öltözéke szürke posztó, ámde óvakodott mindenki azt elfogadni.

Arany, ezüst, egyéb értékes tárgy, valamint minden pénzösszeg a térkapitánynál volt letételezve. Innen magyarázható a foglyárok havi látogatása, a kik ilyenek után kutatnak.

Maga a várparancsnok báró Perglacz tett néha látogatást a fogdában s ha kérdezősködésére a fogoly panaszt emelt az ételek ellen, sarkán egyet fordulva könnyűden válaszolá: „Hja, én kegyednek 8 krajczárért fázçant nem adhatok.“

A várfogoly kívánsága sose jutott érvényre.

A várfogoly minden hónapban írhatott egy levelet, de csak is egy tüze-

71.

Várfoglyok_étkezése a szabadban. Oldalt állanak a fehér ruhás sánczrabok.

tesen megnevezett egyénnel levelezhetett. A levelet a térkapitány lepecsétlenül vette át. Az érkezett válasz kézbesítettét átolvasás végett.

Egy kazamátában ünnep- és vasárnapokon isteni tisztelet tartatott német hitszónoklattal. A várfogoly csak lelke sugalma után, nem kötelességből látogatta a szent helyet.

Im, a várfogoly Terézvártt!

Üdvös ősi szokás Terézvártt sátoros ünnepeken, barátok s ismerősök üdvözlésére sietni. A többek közt Duschek Ferencz csinosan bútorozott lakába én is betértem. Kedvenczei körében lelétem a debreczeni minisztert. Tán elmulasztottam említeni, hogy Terézvártt a szobákban ketten — ketten valánk beosztva.“

A sánczbörtön.¹

„Párhuzamba véve a sánczbörtönt a várfogsággal, ez boldogságot nyújtó menyország, amaz valódi pokolkin, kivált művelt egyénnek.

Már maga a lak borzadályos helyiség. Várfalakba mélyesztett, földtetőzetű

72.

Várfogoly halászata.

kaszamáta ez, mely már fekvésénél fogva is mephiticus léggel van tele. Ablakai a vár beljébe irányozvák, azokon nyer világítást a kényelmetlen, hosszú üreg.

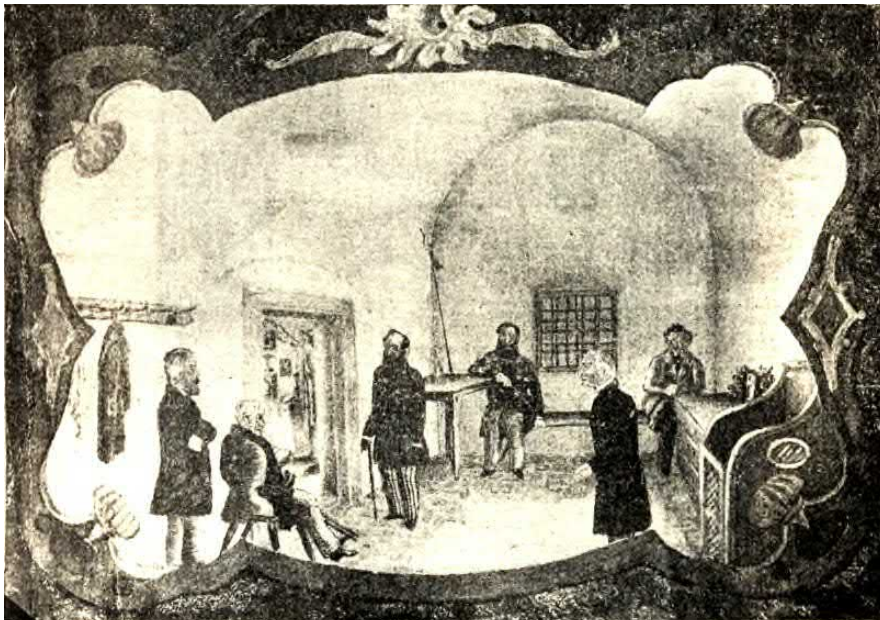
Éjjel mécs ég, hogy az ablak alatt czirkáló ór a rabok minden mozdulatát kilesse.

¹⁾ Lásd ezen mű II. kötetének első részét, mely a katonai büntetésekről szól.

Egy ily kaszamatában közönségesen huszonkét egyént helyeznek el. A tágas terem hosszában végig nyúló fékpad, közepén hosszú asztal. Van ott két víztartó fakanna és egy nélkülözhetetlen edény. Talapzata veres téglával fedett.

A sánczra ítélt átadatván a főporkolábnak, az őt megnyíratja, szakállát leborotváltatja és öltözékétől megfosztja. Durva szövetű két inget, oldalvást gomboló nadrágot, hosszú zekét, egy kucsmát, mind fehér szűrposztóból és egy pár bakancsot nyom kezébe.

Mindkét bokájára, elítéltetéskor ráért könnyű avagy nehéz vas szögeztetik oly módon, hogy az a szabadulás boldog perczében, vagy halálozás esetén a temetőben részletetik le lábáról.

73.

Sátoros-ünnepeken a várfoglyok egymást meglátogatják.

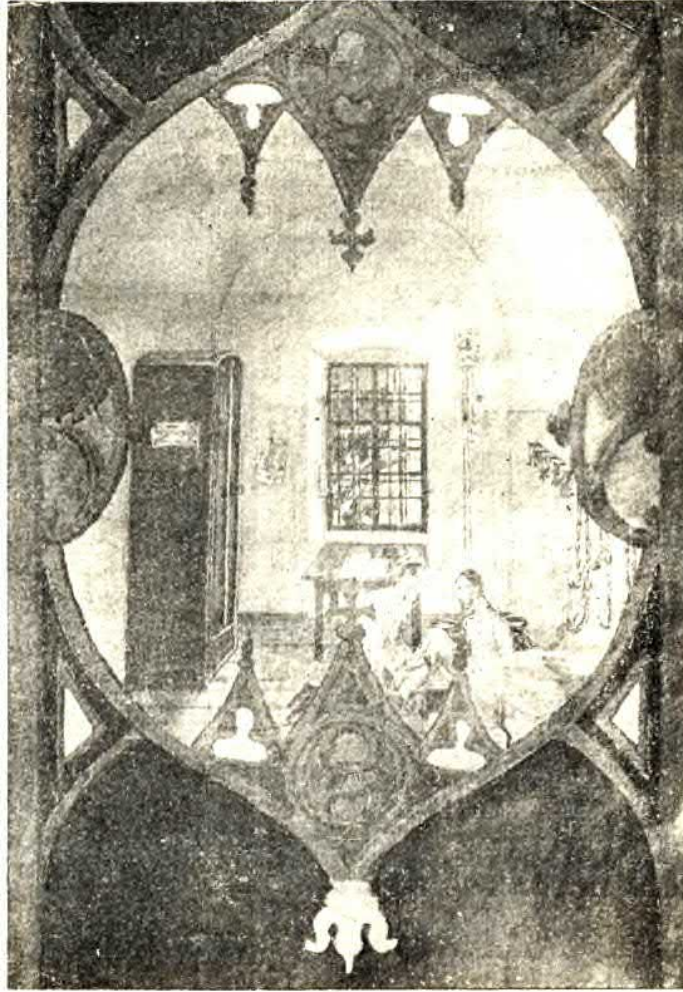
Meglévén lánczolva a sánczrab, a főfoglyár fakanalat és cseréptálat nyújt át körül-belül e szavakkal: „kend megszűnt lenni a világban, itt neve nincs, csak száma van, kendé a kétszáz hetvenhat“.

E szám tulajdonosa a terézvári sánczon a derék hazafi Borbély Sándor hites ügyvéd volt, kinek szíves közlése után minden túlzás nélkül adja író e fejezet alatti sorokat.

„Bevezetve lévén a rab a földfölte lakba, fekhelyet választ magának; az őslakók a belépőt „Zuwachs“ névvel üdvözlik, kiktől kényelmesb helyet vásárol; mi abból áll, hogy a fékpad szélső helyét foglalja el. Egy-egy fekhely 2 deszka

szélességű szűk hely. Szalmazsáknak, lepedőnek, fejbáncosnak nyoma sincs. Takarója nyáron vékony, félen vastag nagy pokrócz. Ha kényelmet óhajt a rab, öltönyeit gyűri maga vagy feje alá a csupasz deszkára.

A tisztaságra nagy gondot fordítanak. A sánczrab maga lévén önmaga szolgálja, a lakhelyet sepreni, vizet, fát hordani tartozik. Minden szombaton

74.

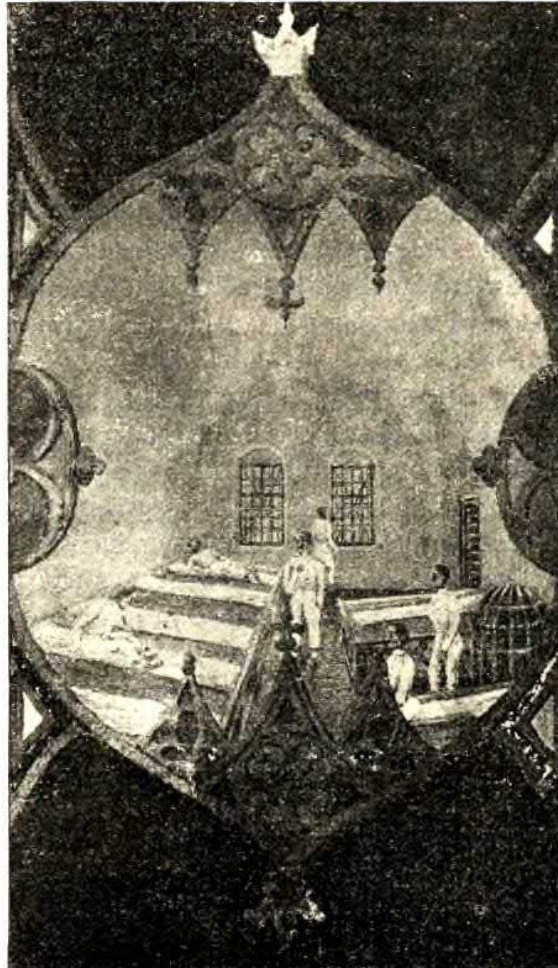
A sánczrabnak békót kovácsolnak a lábára.

tiszta inget vesz át a foglyár kezéből. Nyakra való, zsebkendő, lábra való nincs használatban.

Étele — hajh! mily silány, mily csömört okozó. Vasárnap, csütörtökön üres leves hat lat¹ hússal. Hétfőn, pénteken három gombóc; kedden, szom-

¹) 105 gr.

baton bab vagy kása, gyakran burgonya, a mit a sánczos kés hiányában pléhkanállal tisztogat. Szerdán egy tál árpakása. Leginkább ettől retteg mindenki. Hogy e vaj, zsír nélküli ételek nérikép ízletesek legyenek, egy-egy kanál hideg zsír és fél kenyér adagoltatik naponként a rabnak. Vasárnap,

75.

A sánczrabok kaszamátája. A fal mellett kétfelől pricsek. Jobb kézről vas rostélylyal: körülvelt kemencze.

ünnepeken egy pohár sört vásárolhat a porkolábtól, ha pénze van letéve a térkapitánynál.

A politikai fogoly (sánczrab minőségben sem) szoríttatik kényszer-munkára; de úttöltögetésre, homokhordásra édes örömet vállalkozik, hogy a szabadlég áldásos jótekonyságát élvezze s könnyű munkával egészsége fenntartását

biztosítsa; ellenesetben a sáncz falai közt, zárt ajtók mögött kellene töltenie átkos tétlenségben a borzadályig untató időt.

Könyvek olvasása, kártyajáték, szivarzás, pipálás tiltva van szigorúan. Időtöltésre egyedül a nemes sakkjáték van engedélyezve; ámde az is csak egy példányban van egy-egy kaszamatában.

Kevés szóvita, összezörrenés, durva kihágás esetén, vagy ha kést, készpénzt rejteget, törvényszabta 25—50 botra számíthat.“

VI. Josefstadt.

Josefstadtról a theresienstadi polit. foglyok úgy nyilatkoztak Lakatos Ottó előtt¹ mikor pancsnokuk tudokra adta, hogy oda szállítják őket:

„Itt ketten-ketten lakunk kényelmesen, ott öten, hatan. Itt nyílt, szabad kilátás, ott napfényt kizáró kosárral földvék az ablakok. Itt csekély díjért sánczrabok vannak rendelve szolgálatunkra: ott a fogoly szobát seper, vizet hord, fát vág stb.“

Voltak ellenben kik a josefstadi fogda előnyeit sorolták elé.

„Ott“, mondák, „a szobák ajtai egyszerre nyílnak meg s 200 fogolynál több sétál együtt a tágas bástyafokon, a honnan a kilátás a regényes Poroszországba elragadó; itt négyet, ötöt vezetnek naponta egyszerre a világtól különzárt sáncz közé. Ott hetenként kétszer megy a székesegyházba a városon keresztül a fogoly-csoport és édes anyanyelvén éneklí a magasztos egyházi éneket: „Áld meg országunkat, mi magyar hazánkat;“ itt szűk, sötét kazamatákban némán, buzgóság nélkül nézi az egyházi ténykedést.

Ott lapról választ étkeket; itt: vendéglős hiányában a sánczosok kavargatnak össze csömört okozó ízetlen tápszert.

Ott nyáron az Elbe vizében fürdik a városon kívül az összes fogoly-csoport; itt soha, sehol.“

„Józsefvárt“ — írja Lakatos Ottó — „mindent akként találtam a mint az optimisták regélik a terézvári fogdában.

Noha alkalmatlan vala a házseprés, vízfordás, favágás, fűtés; kellemetlen öt társsal sötétes szobában lakni; azonban, részrehajlatlanul állíthatom, hogy a józsefvári börtön több oknál fogva kedvezőbb a terézvárinál.

Már a térparancsnok is, Várady ezredes, a haladás embere, a házsabályok betűszerinti keresztülvitelében nem volt oly szűkkeblű, mint a félénk Billik kapitány. Nem kutatott a fogoly életmódja után, nem nyomozá annak lépteit. A fogoly nyugalma, megelégedése, bizonyára a térparancsnok józan, okos, belátó rendelkezésétől függ.

A mi a kosztot és lakást illeti, egyáltalában nem mondható inhumánusnak, de nem tehetem, hogy a kormányt a leghathatósabbban ne kérjem, hogy

¹) Lakatos Ottó: „Arad története.“ Arad 1881. Gyulai István. III. k. 347.

a békó alkalmazását, a melylyel az osztrák fogházakban általában találkozni, jelentékenyen korlátozza“.

Appert 1850-ben meglátogatta a polit. foglyok prágai fogházát is¹ a melyet nagyon piszkosnak talált. Azt írja róla, hogy levegője majdnem egyáltalában nincs.

Therezienstadtról ugyanabból az évből azt írja, hogy igen jól bánnak ott a polit. foglyokkal. A békó ezeknél kevésbé gyakori mint különben.

VII. Az aradi vár.³

„A polit. foglyok sorsa itten 1853-ig, a Kastellicz József altábornagy és várparancsnok haláláig kedvező volt.⁴ Ez a komoly, derék, egyenes és nemes-szívű férfiú a magyar polit. foglyok helyzetét helyesen fogván föl, a hol csak lehetett segített rajtuk.

A foglyok az első 3 évben jobbára a zárda lakoszobáiban voltak elszá-lásolva, de miután nagy részét azoknak idegen városokba szállították és pedig Olmützbe 52-öt, Munkácsra 47-et, Königrätzbe 10-et, Kufsteinbe 7-et, There-sienstadtba 7-et, Josefstadtba 7-et, Zárába 3-at, Komáromba 2-öt és Temesvárra 1-et és miután megtörtént 1853-ban a Libényi merénylete a császár ellen: beszorították valamennyit a czvinger kaszamáiba s betiltották az eddig általuk élvezett szabad sétálást a vár egész belső területén, sőt még későbbi években Liebler K. várparancsnok alatt a dohos és nedves kaszamáták ajtai is, naponkénti egy óra kivételével rájuk zárattak, sőt még ruhájuktól is, kivéve az egy testen levőt, meg lettek fosztva, a mi valóságos attentátum volt az egészség ellen. Ekép Libényi merényletét a polit. foglyokon boszulták meg és ez úgy volt mind-anynyszor, valahányszor az osztr. kormány, még ha a diplomáciai téren is szenvedett vereséget — a polit. foglyok sorsát tette sanyarúbbá.

E szerint évek múltával a foglyok sorsa mindig sanyarúbb lett, miről fogalmuk sem volt azoknak, kik már az első években megszabadultak.

A czvinger-féle kaszamáták hossza 14-öl volt, szélessége 3½-öl, elül 2 ablakkal a czvinger udvarába s hátul egy kis mély ablakkal a vár sáncaiba, ennél fogva a kaszamata közepe táján még nappal is oly sötét volt, hogy gyertyavilágnál kellett olvasni. A levegő benne tehát nyáron át oly nedves és

¹) Idézett műve II. k. 259.

²) Idézett műve II. k. 269.

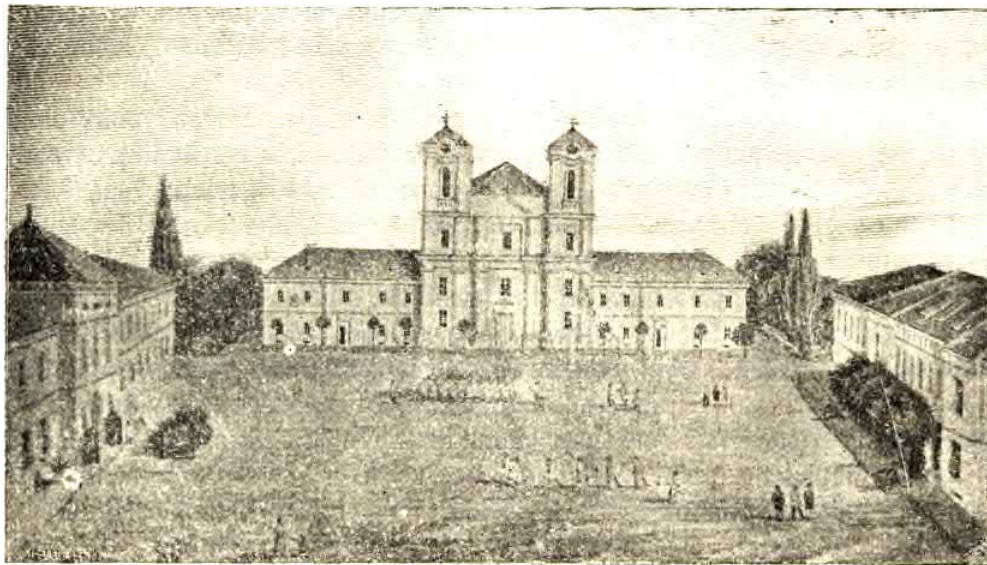
³) Az aradi várról a mit közlünk, azt mind a Galsai Kovách Ernő 1848/49-iki őrnagy nyug. fegyintézet! igazgató által a Kreith Béla gr. ereklye múzeumi kiállításának kathalo-gusa számára írott cikkéből merítettük. 26. és 27.

⁴) Appert is azt mondja 1850-ben tett látogatása alkalmából, hogy az aradi vár polit. foglyainak házi rendjét olyan emberszerető módon kezelik, a hogy csak kívánni lehet és a foglyokról, néhány kivételével, a lánczok, a császár határozott parancsára csaknem egészen eltűntek. Idézett műve III. k. 191.

dohos volt, hogy melegebb nyári időben egy éjszakán át megpenészedtek a csizmák és czipők.

Ilyen helyeken tartották akkor a magyar szabadságharcz férfiai — a mostani kor kívánalmai szerint a közönséges kriminális bűntevőket nem volna szabad hasonló helyiségekben tartani.“

„És így kellett nekem“ — így végzi közleményét a cikkíró — „7 éven túli időt töltenem! melynek káros következményei testemben meg is maradtak, a csúzbántalmak a térdemben s a fogíncsontokban, mind annak marandó emlékei“.

76.

A aradi vár főtere.

Fogságát sokkal tüzetesebben írja le ugyancsak Galsai Kovách Ernő volt honv. őrnagy „Naplóim“ című kéziratában, melyből az ő engedélyével közöljük a következőket:

„A kaszamátába, melyben magamat elhelyeztem, kaptam a porkolábtul egy szalmazsákot a földre téve, egy szalma fejkendő, két lepedőt és egy katona pokróczot: és meg volt szállásom berendezése. Miután ez a kaszamáta meglehetősen üres volt eddig, azért Pestről velem jött bajtársaim közül is többen jöttek ide szállásra.

A foglyok ellátása az állam részéről, míg el nem ítéltettek, egész századosig naponként 2 húszas vagyis 40 kr. s azon fölül a főbb tiszteteknek egy frt vagyis 60 kr. volt. De a mint a foglyok ellettek ítéelve, az ellátás naponként csak 10 kr. volt és 1 fontnyi komisz katonai kenyér-részlet vagy annak fejében a helyett 3 kr. pénz-relutum — a mint nevezték azt.

Miután pedig a foglyoknak egy nagy része úgy volt mint én, hogy semmijük sem volt, bizony éhezettek volna azok nagyon, ha Aradon az áldott emlékéű nőegylet nem alakul a foglyok segélyezésére, mindennemű hivatalos nyomás és ellenzés daczára is! Mikor láttuk, hogy az elítéltek ezentúl nem 1 frtot $\frac{1}{2}$ frtot napi ellátásra, de 10 krt és egy komisz kenyérpörceziót, akkor még sótlant, korpával sőt szalmával is kevertet kapunk, azontúl pedig a jobb időből, megmaradt pénz is naponkint fogy — eszünkbe jött menázsokat alakítani s magunk-magunknak főzni. Ennélfogva összeálltak 10—15-en, a ki jobban értett vagy nagy kedve volt a főzés mesterségéhez, elvállalta a menázsgazda szerepét s a térparancsnokság azon engedményt nyújtotta

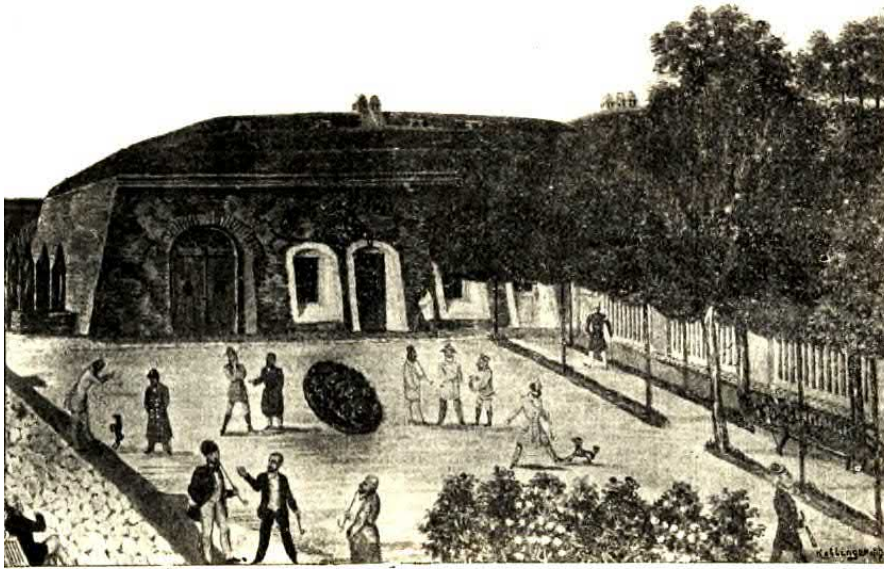
77.

Az aradi vértanúk börtöne.

mint a katonaság menázsának; kaptak egy ordonáncz katonát tűz és vízfordáshoz, kit élelmi szerek bevásárlásával is meg lehetett bízni; továbbá tüzelő fát is kaptak a főzéshez. Egy-egy menázstársaság később szakácsnét is fogadott.

Tehát itt mi másképp kedélyesen megvoltunk egymás közt, csak hogy a kaszamátánkban mikívülünk más mindenféle élőlények is éltek! Első sorban légy annyi volt, hogy a kaszamáta bolthajtása tőlük mintha behintve lett volna. Itt azt állították, hogy ezen milliárdnyi légy mind az oroszokkal jött Oroszországból, kiknek itt azután az élet megtetszett s itt maradtak emlékekben utánnok.

Az egerekkel egész barátságban éltünk, azok a mi szalmazsákjainkban raktak fészket s abban hoztak fiakat a világra. Persze könnyű volt ezt nekik tenni, mert a mi ágyaink csak a földön voltak, eddigelé még annyi katonai kavaletet nem tudott a várparancsnok elértemteni, hogy minden fogolynak jusson; elsők voltak a katonák és azután jöttünk mi a sorban! Az egerek feljöttek az asztalunkra velünk együtt enni s alig hogy a kenyeret a kezünk-ből a tányér mellé letettük s azt ismét kézbe akartuk venni: már egy kis egér rágicsált rajta s elfutott. A mint a szalmazsákunk mellett este lefekvéskor a földre tettük a gyertyatartót s a faggyúgyertyát meggyújtottuk, az egerünk

78.

A Zwinger déli sarka. Háttérben a Kavalier nevű bástya, melynek kaszamátaiban várfoglyok laktak. Jobbfelől rácsos kerítés.

minden feszélyezés nélkül a szalmazsákból előbújt, felmászott a gyertyatartóra és a faggyúgyertyán rágicsált s alig hogy elkergettük onnan, a gyertyára néztünk, már megint rajta volt.

Azután nevezetesek voltak a pókok is a kaszamátában. Éjjelenként mikor csend volt, hallottuk a falakban olyan egyforma kopogást, mint a zsebóra ketyegése. Nem tudtuk sokáig, mit jelentsen ez. Míg végre hosszabb megfigyelés után rájöttünk, hogy ezek a pókok és pedig a nőstény pókok szoktak kopogni s azáltal párzásra hívni a hímneműeket.“

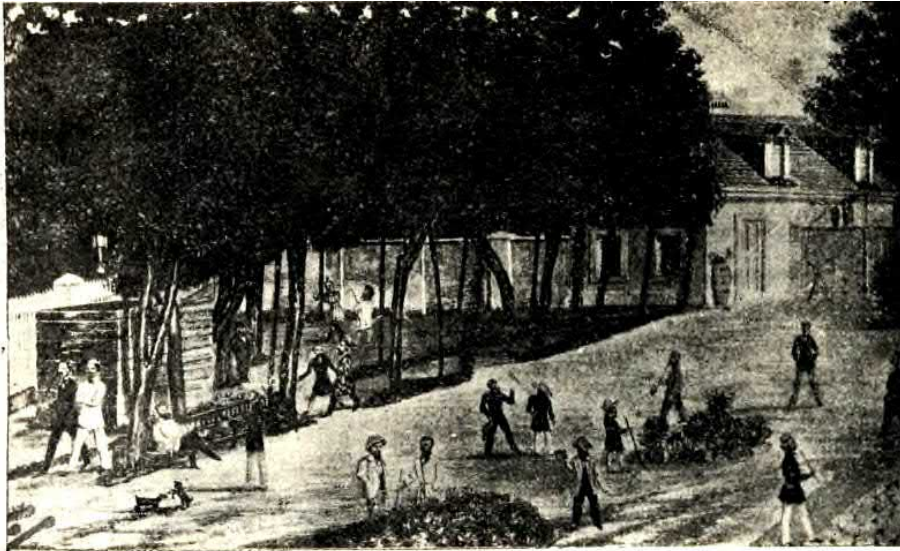
(A hadi törvényszékről, mely elé a foglyokat állították ezeket írja:)

A hadi törvényszék állott a szokásos hadbírószági tagokból: századostól lefelé egész a közlegényig, mindegyik rangosztályból 2—2 és az auditorból vagyis hadbíróból.

Az auditoron kívül az elnöktől kezdve a bíraskodásnál és elítélésnél a hadbírószági tagok csak figuránsok voltak és formalitás volt az egész.

Az auditor kihallgatta a foglyot, annak vallomását jegyzőkönyvbe vette. Ez volt a Verhör! a mely csak az auditor és jegyzőkönyvvezetőből állott. Ezután meghatározta az auditor a hadi törvényszék (Kriegsrecht) napját, a melyre a fent említett figuránsok összejöttek.

Erre az auditor előadta a fogoly vallomását és az ő vádbeszédét és citálta az ő saját belátása szerint a hadi czikkelyeket (Kriegs Artikeln) a szokásos

79.

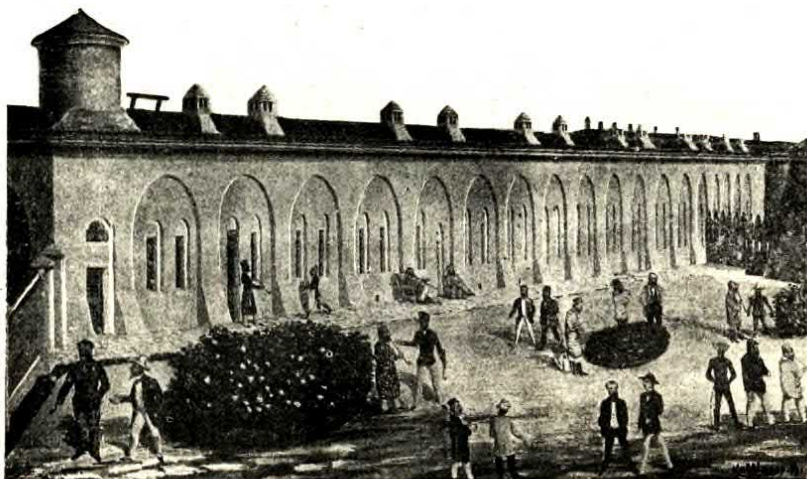
A Zwinger másik vége és sarka. Hátul a várbeli fürdőház kádakkal berendezve. Elöl balfelől a foglyok tulajdonát képezett zuhanyfürdő, deszkakerítéssel.

felségsértést, lázadást, a zászló hűtlen elhagyását, az ellenséghez való átpártolást és a császár mint a legfőbb úr elleni fegyverfogást, a melyek általában valamennyien a mi ügyünkre szóltak, azután tetszése szerint mondott hozzá még nehezítő vagy enyhítő körülményeket s kimondta az ítéletet, mely a Kriegs-artikulusokban mindegyik cselekményre ki volt szabva, mint a péknél a zsemlye.

A bírának okoskodni nem lehetett, csak is az volt a feladatuk, hogy mikor az auditor az ítéletet kimondta és így szólt a hadbírószági tagokhoz, hogy „Wer meiner Meinung ist, ergreife das Seitengewehr“ vagyis a ki az ő véleményén van, nyúljon az oldalfegyveréhez, a kard vagy a közlegénynél

a szuronyhoz és ha a többség ezt tette — a mi mindig így szokott történni! — meg lett a hadi törvényszéki ítélet hozva, mely helybenhagyás végett Haynauhoz lett felküldve. Ennélfogva az elítélésnél a mindenható személy az auditor volt. Ha valaki megtudta nyerni annak részvétét vagy jóakarátát: felhozott a mellett akármilyen képtelen enyhítő körülményeket minthogy: mindig jó császári érzelmű volt, csak a körülmények sodorták a forradalomba, a melytől szabadulni akart volna, de nem tudott, szánja-bánja cselekedetét s kész lenne ismét a császár szolgálatába lépni — és a többi hasonlókat.

Ekkor azután azokért a tettekért, a miért mást halálra ítélték s 16 évi fogságra kegyelmeztek, egy másikat a büntetés alul felmentettek sőt nyugdíjat is adtak neki vagy pedig az előbbi állásába is visszahelyeztek: minden az

80.

A vár főbástyája kaszamátaival, melyekben a várfoglyok legnagyobb része elhelyezve volt.

auditortól függött és a szerencsétől. Az auditortól: a ki egymaga volt a vádló, a védő s a bíró is, az egyedüli törvénytudó a bíróságban.

— — Az elítélés valamennyi volt osztrák hadseregbeli tisztre várfogságra s nagyrészt vasban szólt.

Várfogságra lett elítélve 400, közülök vasra 183.

Ezekből el lett ítélve:

20 évi fogságra	2	14 évi fogságra	8
18 " "	31	12 " "	66
16 " "	93	10 " "	97
15 " "	7	10 éven aluli fogságra	96

A vasbüntetés katonai vasra szólott, mely a jobb kézen és a bal lábra volt karperecczel csatolva, a kézen egy lakattal, melynek kulcsának a várporkolábnál kellett lennie, ki azt minden reggel és este kinyitja, hogy a fogoly felöltözködhessen és levetkőzni tudjon. Ez nagyon terhes állapot volt, mert naponkint senki napközben egy kabátot le és egy másikat magára fel nem vehetett volna, hanem abban a ruhában kellett maradnia egész napon át és éjjel az ágyban is vassal feküdni.

A jó áldott Kasztellitz várparancsnok segített rajtunk: elrendelte, hogy a porkoláb minden fogolynak a vas lakat kulcsát adja át. A vasat otthon nem tartoznak hordozni.'

Ha a fogolyruházatot valaki igénybe akarta venni, az a következő volt: katonai szürke köpeny komisz posztóból, lapos tányértetejű sapka, hosszú kabát felálló gallérral és két sor fehér óngommbal, mellény egy sor fehér óngommbal és pantallón nadrág, közkatonai bakancs, kravátli, fehér ruha.

A várfoglyokon kívül azonban voltak még mint minden várban vár- vagy sánczmunkára ítélt rabok itt is: ez aztán már szigorú rabság volt a melyen enyhíteni nem lehetett!

Ezek fehér darócz szúrposztó ruhába voltak öltöztetve, nagy karikás vasbilincs a lábukon, melyet kovács vert fel és csak akkor vett le, ha szabadultak évek és évek múlva. Éjszaka felöltözve fadeszka fekágyakon (pritsche) a deszkán minden ágyi-ruha nélkül feküdtek és a lábak is egy hosszú lánczczal egymáshoz fűzve és kényszerülve voltak egész nap közmunkát végezni, tereket seperni, csatornákat, árnyékszékeket tisztogatni és ürüléket hordani. Húsételt nem kaptak és a legnyomorultabb étkezést kaptak: elgondolhatni, mikor a közkatonaság is milyen nyomorúságosán volt akkor élelmezve!

Rendesen a sánczmunkára a katonai közönséges bűntevőket a legénységi létszámból szoktak elítélni, de tiszteket nem; azonban most a politikai foglyokat a paraszt, a polgári sőt az úri osztályból is ítélték erre, ha ezek azelőtt nem voltak osztrák cs. k. hadseregbeli tiszték és csak ezekre szólott a várfogság, a mi szerencsénkre!

Eleinte több tekintélyes úri osztálybeli embereket ítélték ezen lealacsonyító és csúnya munkára, köztük gr. Zselinszky Lászlót Újarad földesurát, Beniczky Lajos alispánt és szabadcsapat-parancsnokot, Csutak Kálmán honvéd alezredest stb. kiket azonban néhány hó múlva áthelyeztek várfogságra közibénk.

— — A foglyok családtagjai szabadon járhattak be férjeik és rokonaikhoz. A jótévő asszonyok, leányaik és ismerőseikkel szintén csak úgy jártak be hozzánk látogatóba. Sőt fölügyelet mellett később a városba is kiengedtek minket.

1) A vasbüntetés, a volt császári tisztéknek később kegyelemből elengedtetett.

1852. kezdetén zenekarunk alakítottunk vonóhangszerekből, kis és nagy hegedűből, kis és nagy bőgőből, fuvolából és két gitárból. Később minden csütörtökön koncertet tartottunk a 10. sz. kaszamatában, melyre még a téri őrnagyot és a várporkolábot is meghívtuk családjával együtt.

1853-ban Libényi János a császár élete ellen Bécsben merényletet követvén el, a kamarilla a polit. foglyokon töltötte ki boszúját. Elrendeltetett, hogy a várból mindnyájan a czwingerbe menjenek lakni, a kaszamatákba. A czwinger kapuja elé őrt állítottak s a foglyoknak ezentúl a várban nem volt szabad járni. Fokként még egyéb megszorítások is következtek. Megint menázásokat szerveztünk, a várbeli kantinokban nem lévén többé szabad ebédelni.

81.

Egy kaszamata belseje. A hátul látható csücsüves ablakok és a téglafal egy spanyolfalra vannak festve.

1855- ben a menázst minden ok nélkül megszüntették és a foglyokat kényszerítették, hogy a porkolábtól vegyenek kosztot. Azután elszedték pénzüket. Elrendelték, hogy minden hóban csak egy levelet szabad írniok s azt is csak német nyelven. Minden tiszta papirost elvettek tőlük sőt még a náluk levő könyvekből is kivágták elül és hátul a tiszta lapokat.

1856- ban rendelet jött Bécsből, hogy mi ezután egész napon át zárva tartassunk és délelőtt és délután csak 1 órát tölthessünk a czwinger udvará-

ban. ----- Ebben az évben, a július 5-iki amnesztia után az Aradon eredetileg letartóztatva volt 580 fogoly közül összesen csak 13-an maradtunk még bátra. Deczember 2-án a régen várt amnesztia végre az én számomra is megérkezett!“

Appertől a hírneves emberbarátról is megemlékezik a napló írója ekképen:

„Ezen az év (1851) nyarán jött az aradi várba a foglyokat megnézni egy francia tudós és börtönész Br. Appert, ki engedelmet kapott a kormánytól a polit. foglyok elhelyezését megtekinthetni.

Ez egy alacsony termetű 50 év körüli nyájas arcú ember volt, ki a tértisztekkel és a porkolákkal végig nézte a kaszamátákat a czwingerbcn, de velünk egy szót sem szólt, csak mosolygott és köszöngött és a mellett elhelyezésünkkel meg volt elégedve.

El is hiszem, hogy a meddig mi egész napon át a vár területén szabadon járhattunk, elég jó helyek voltak a kaszamáták letartóztatásunkra: de bezeg ha a szabályok értelmében abba bezárva lettünk volna s bennünket a szabad levegőre csak egy órát eresztenek ki, ezek a dohos és penészes levegőjünkkel mindenki egészségére nézve egy néhány év alatt halált hozó lett volna.

Tehát nem az elhelyezésünk volt jó és helyes, hanem Kasztellitz várparancsnok irántunk tanúsított nemes szive tette ki a mi jó elhelyezésünket.

Sőt a vár kaszamátái nyirkos levegőjének káros behatása az emberi test alkotmányára már régi idő óta volt ismeretes, ennek folytán volt, hogy Kis Szt-Miklós mellett Új-Aradnál már e század elejétől fogva a várórség számára u. n. barakk kaszárnyát építettek, a melyben a várórséget minden nyáron át elhelyezték s a vár kaszamátáit üresen hagyták; pedig ezek katonák voltak s nem foglyok, kik nem voltak azokban folytonosan bezárva, az egészségükre nézve is ártalmasnak találták nyáron át a nyirkos levegőjű kaszamátákban való elhelyezést: de minékünk addig jó volt, még mi is tetszés szerint egész napon át a szabad levegőn lehettünk.“

VIII. Olmütz.

Olmützről és Josefstadról Hajdú Lajos, a ki 1850—52-ben amott, 1852—56-ban pedig emitt volt mint polit. fogoly elzárva azt írja¹ hogy: „Az állami foglyok állapotát illetőleg majd lágyabb, emberibb, majd szigorúbb rendeletek küldettek Bécsből. Kezdetben írás, újságok olvasása is engedélyezve volt; később mindezek, főleg 1852. óta, megtiltvák. Ha mégis valaki valami művön dolgozni akart, külön szobában meghatározott órák alatt, fölügyelet mellett dolgozhatott. Csak oly könyveket lehetett olvasni, melyek a térparancsnokság által megvizsgálva a foglyoknak beadattak.

¹) „Börtönkrónika“ című cikkében, mely a „Vasárnapi Újság“ 1869. évfolyamában jelent meg. 229—242.

Esti 9 órakor a világításnak meg kellett szűnni, a gyertyák eloltattak. Világításra bádoggal mécsben olaj, fűtésre novembertől május 1-ig fa adatott; magok a foglyok fáradoztak a fűtéssel.

Szeszes italok élvezése tilos volt.

Levélírás, de csak egy megnevezett és bejegyzett egyénnek, három hónapban egyszer a térparancsnoki irodában meg volt engedve latin, német, francia nyelven, de magyarul nem.“

Az olomützi várban későbbben, 1865-ben is szenvedtek rabságot magyar honiak és pedig az u. n. Almássy-féle összeesküvés miatt elítéltek.¹

Ezeknek 1865. febr. 5-én hirdették ki a Károlykaszárnyában a katonai-törvényszék által meghozott ítéletet. Mely szerint Nedeczky István és Beniczky Lajos kötél által való halálra, nemességüknek, diplomájuknak elvesztésére és a bűnvádi költségek viselésére ítéltettek, részint önbeismerés, részint összetett bizonyítékok alapján; Gáspár Lajos, Zámბelly Lajos, Klementisz Gábor, Plachy Lajos és Lezsák Lajos a „körülmények egybetalálkozása folytán“ tizennégy évi súlyos börtönre, nemességük, diplomájuk elvesztésére s a vizsgálati költségek viselésére ítéltettek.

Almássy Pál minden indokolás nélkül 20 esztendei súlyos börtönre, Szelestey László azon indokolással, hogy valamit tudhatott az összeesküvésről, hat évi súlyos börtönre, diplomája és nemessége elvesztésére ítéltetett.

A Beniczky és Nedeczky halálos ítélete utólagosan, kegyelem útján 20 esztendei súlyos börtönre lett változtatva.

A foglyokat, a törvénytelen ítélet kihirdetése után visszavezették a börtönbe, a hol nemsokára vasra verték őket, daczára, hogy pár hónappal előbb tétetett közzé a császári rendelet, mely szerint a polit. foglyokra bilincs többé nem alkalmazandó.-

Zámბellyt, Gáspárt, Klementiszt, Nedeczkyt és Szelesteyt még az nap d. u. átszállították a budavári Józsefkaszárnyába. A többi fogoly ideiglenesen a Károlykaszárnyában maradt.

¹) Ezeket 1864 márcz. 15-én fogták el és a Károlykaszárnyában tartották elzárva. A „keztü-nyelvről,“ melynél fogva a foglyok jelek által értesültek a külső hírekről — azt írják, hogy „nem kell hozzá más, csak egy vakmerő ember, aki felöltözik tiszti szolgának, a kaszárnya udvarán kifeszít egy vékony kötelet és arra keztüüket aggat, mintha a tiszt urak kimosott keztüűit szárítgatná. Lehet erre egy igazi tiszti szolgát is fölbérelni. Egy keztüű az A, két keztüű B, de ha össze vannak varrva az ujjainál fogva és úgy csüngnek le a kötélről, akkor C, ha megfordítva csüngnek: akkor D. A másfélpár keztüű az már E, de lehet F és G is, ha különféleképen csüng.“

„Kispipa adomák.“ Bpest 1902. Lampel Róbert. 53. és 59.

²) Szilágyi Sándornak „A magyar nemzet története“ ez. művében az áll hogy: „másnap az ítélet kihirdetése után az elítélteket orvosilag megvizsgálták, hogy elbírák-e a vasat, de ezt azonnal elengedték.“

X. k. 619.

Két hét múlva, a betegen fekvő Klementisz kivételével valamennyit elszállították Olmiitzbe, a hova febr. 23-án érkeztek meg s július 26-ig mind együtt voltak.

Ekkor Almássy Pál távozott, a ki Blandába lett internálva, a hói nőtestvére lakott. 1865. december 6-án Nedeczky István hagyta ott börtönét. Olmützbe internáltatott.

Dezsemb. 24-én valamennyit szabadlábra helyezték: Klementiszt, Kambellyt, Gáspárt és Beniczkyt Josefstadtba, Blachyt, Szelesteyt és Lezsákot pedig Theresienstadtba internálván.

Az olmiitzi börtönben brutálisan bántak a foglyokkal. A durva erőszak mindenféle apró szekatúrát elővett, csakhogy boszanthassa azokat, a kiket jogtalanul fosztott meg szabadságuktól. Így például mihelyt odaszállították a foglyokat, a porkoláb rögtön értesíté őket, hogy az igazgató rendeletéből meg kell borotválkozniuk. Nedeczkyt kivéve mindannyi engedett a kényszernek. O azonban daczára az erőszakoskodásnak kijelenté, hogy inkább a nyakát hagyja levágni, semmint szűz szakállát a borotvával megismertetni. Nagy nehezen engedték meg neki, hogy ne borotválkozzék. A foglyok közül azoknak az arcza, kik sohasem szoktak borotválkozni, kisebesedett. Ezeknek a fogház cseh orvosa azt az ajánlatot tette, persze eredménytelenül, hogyha azontúl németül fognak beszélni, megszünteti a borotválást.

Egy-egy fogolynak havonként csak 32 ffrt 50 krt volt szabad költeni, ha azt képes volt sajátjából kiteremteni. Ellenkező esetben be kellett érnie naponként 27 krral, melyet a kormány fizetett. E szabály alól csak Almássy Pál képezett kivételt. Ő pazarul élt.

Az osztrák-poros háború az internált hazafiakat is kibolygatta önkéntelen fészükből. Az Olmiitzbe, Josefstadtba és Theresienstadtba internáltakat Linzbe szállították.

1866. okt. 6-án egy részüket visszaszállították Josefstadtba. Ezeket 1867. febr. 25-én bocsátották haza. Lezsák Lajos Theresienstadtban 1867. január elején meghalt s ott is temették el.'

A politikai foglyok sorsának — az 50-es évekről szólva — Galsai Kovách Ernő nyug. fegyintézeti igazgató volt 1848 49-iki honvédőrnagy, saját szomorú tapasztalatai nyomán, egyik legalaposabb ismerője. Kérésünkre rövid ismertetést irt arról. Mely itt következik:

„A várfogság — Festungs-arrest — volt a custodia honesta,⁴ melyben

¹⁾ E közlemény Hentaller Lajostól való. Megjelent a „Függetlenség“ ez. napilap 1880-ik évfolyamában a 180. és 181. számában ezen czini alatt: „Adatok az „ügynevezett“ Almássy Pál-féle összeesküvéshez.“

²⁾ Honesta custodiának annyiban volt mondható, a mennyiben az erre ítélt tisztességes bánásmódban részesült. Máskülönb a tisztelnél ez a büntetés mindig rangvesztéssel, a katonai hivatalnokoknál szolgálatból való elbocsájtással járt. Lásd ezen műnek a katonai büntetésekről szóló részének VI-ik fejezetét.

a politikai honoratior foglyok¹ és az elitét katonatisztek részesültek, a következő szabályokkal bírt:

A fogságban saját ruhájukban járhattak és saját bútorokkal és ágyneművel bírhattak, munkára kényszerítve nem voltak és minden foglalkozást űzhettek, mely nem államellenes és a biztonságának megfelelő volt. Könyveket és nem politikai lapokat olvashattak.

Aki írással foglalkozott, számba vett tiszta papírt kapott s melyről a fölhasználás után be kellett számolni és a kapott papír-mennyiséget kimutatni, úgy a könyvek elején és a végén levő tiszta papírt is előmutatni, nehogy onnan kivágva, titkos írásra fölhasználja. Ezekben tehát túlságos, de azért a célnak még is meg nem felelő volt a szigor: mert bizony a folyton változó katona őrséggel, jó pénzért, a csempészkedést mindenre lehetett folytatni.

Pénzt nála a fogoly nem tarthatott, de abból naponként egy-egy forintot élelmezése és ruházata egyéb szükségletére elkölthetett, mit a porkoláb — profosz — kezelte. Abból dohányt és bort vehetett tetszés szerint. A ruháját tisztította, az ágycát maga vetette; de a szobasöpítésre, fűtésre, vízfordás és ürülékek kihordására sánczmunkást (Schanzsträfling) alkalmaztak.

Séta az udvaron délelőtt és délután egy-egy órára volt megengedve és azon kívül a szobaajtó reájok volt zárva. A kinek nem volt saját vagyona vagy pedig maga akarta, annak közkatonai napi díja volt: akkoriban naponkint 6 pengő krajczár és egy katonai napi kenyérelletmény, 1/1 font; vagy pedig ezért kapott naponkint 3 krajczár pénzrelutumot — tetszése szerint! Vagy tetszése szerint a napi 6 krajczárért katonai menázsebédet kapott, mely állott V* font marhahúsból, abból főtt levesből és különféle főzelékből.

Rokonok minden hóban egyszer látogathatták őket egy teremben, egy órára, fölügyelet alatt. Levelet egy hónapban egyet írhattak és pedig csak német nyelven. Egyházi szertartásban részt nem vehettek. Fürdőt csak orvosi rendelésre kaphattak.

A kinek felső ruhája nem volt, azt is kapott, szürke katona köpenyposztóból hosszú kabátot, mellényt és pantalonot, meg tányértetejű sapkát.

Ezen szabályok álltak fönn akkoriban a várakban. Azonban a különféle várakban voltak némi eltérések is a várparancsnokok szeszélyei szerint, kik akkor hatalmas urak voltak a háborús idők után!“

Mindezekből a följegyzésekből az tűnik ki, hogy a polit. foglyokkal való bánásmód mondhatni annyiféle volt a hány fogház s a hány fogház-parancsnok létezett.

¹⁾ A politikai honor, foglyok legtöbbszörre várfogságra, de sok esetben sánczmunkára voltak elítélve. Utóbbi esetben úgy bántak velük mint közönséges gonosztevőkkel — a mint fönnebb láttuk.

De kitűnik az is, hogy 1850-ben mindenütt sőt 1851-ben is részben legalább meg voltak vasalva ezek a foglyok.¹

Ennélfogva a velük való bánásmódra nézve 1849. októb. 28-án kiadott és alább következő szabályzat egy sőt két év múlva se lett volna végrehajtván?

Ez nem valószínű. Úgy kell lenni, hogy ez a szabályzat csak is a lipótvári f.-házbeli polit. foglyoknak szólt. A mi annál valószínűbb, mert akkor osztrák mintára kormányoztak nálunk, Ausztriában pedig ma is minden országos büntető intézetben külön-külön házi-rend és szolgálati utasítás van érvényben.

Miután e mű tulajdonképeni keretéből az 1849. éven innen eső időbeli adatok felsorolásával már úgy is kiléptünk, közöljük az említett 1849. évi és még az 1871. évi szabályzatot is, annyival inkább mert a polit. foglyokkal való bánásmódra vonatkozót e kettőn kívül csak egyet ismerünk, a Szegedre internált olasz foglyokét 1839-ből.

Mielőtt azt tennők idejegyezzük életrajzi adatait az általunk úntalan idézett s főnnebb az aradi várról írott cikkünkben is hivatkozott Appert Benő Miklós Máriának a hírneves francia humanistának, ki a börtönügy terén az angol Howard Jánosnak méltó követője, mondhatni szellemi örökségének utódja volt.

Született 1797-ben Párisban. Már 17 éves korában a tanítói pályára lépett. 1820-ban a montaigu-i katonai fogházban iskolát alapított, melyet két éven át ingyen vezetett. A Saumurféle porbe belekeveredett két fogoly szökésének elősegítésével vádoltatván maga is fogságba került. Fölmentése után 1825-ben beutazta Franciaországot a fogházak, iskolák és nyilv. jótékonyági intézetek tanulmányozása végett és megalapította a „Journal des prisons” című lapot, a melynek 1825-től 1830-ig szerkesztője volt. 1846-tól fogva folyton a külföldön utazott. Meglátogatta a belgiumi fogházakat, 1847-ben a poroszországiakat. Azután a szászországi, bajorországi, az ausztriai és a magyarországi intézeteket. Utazásáról több művében adott számot. 1850 és 1851-ben újból ellátogatott Ausztriába és Magyarországra.

Műveiben a foglyokkal való túlszigorú bánásmód s különösen az elkülönítési rendszer ellen intézett támadást.²

¹) Hajdú Lajos hivatkozott cikkében azt írja, hogy az olmtői várba 1850. januártól 1852. május 27-ig beszállított 57 magyar polit. fogoly közül — a kik 1 -től 20 évre voltak elítélve — vasban töltötte büntetését 33 egyén. A foglyok a vár kaszamátaiban laktak, a nagyobb szobákban 7—8, a kisebbekben 3—4.

Josefstadtban 1852— 56-ban megfordult 205 egytől 20 évre elítélt magyar fogoly. Köztük vasat hordott 82.

²) Brockhaus: Convers. Lexikon 1. k. 780.

Pallas Nagy Lexikona I. k. 767.

IX. Az 1849. évi szabályzat.
Az 1865-iki 10937. sz.-hoz.¹
Szabályzat

a polit. büntettek vagy vétségek miatt elítéltekkel való bánásmódra nézve.

Ő Főlsége 1849. októb. 28-án kelt Legfelsőbb elhatározásával az igazságügyminisztérium indítványára és a miniszt. tanács javaslatára a polit. büntettek vagy vétségek miatt elítéltekkel való bánásmódra nézve a következő szabályzatot méltóztatott jóváhagyni.

1. §.

Polit. foglyoknak csak azok tekintendők és mint ilyenekkel csak azokkal kell elbánni, a kik főlségsértés, az állam közcsendjének háborítása vagy polit. okokból keletkezett lázadás vagy zendülés, a sajtóval való visszaélés ellen a nyíltparancs 23. 27. §-aiban előre látott sajtóvétség miatt ítéltettek el; de semmiesetre sem azok, a kik egyszersmind valamely közönséges büntettségben találtak bűnösöknek.

2. §.

Általában a polit. foglyokkal is a valamennyi többi elítéltek számára fennálló szabályok és a minden egyes f.-házba behozott házi-rend szerint kell elbánni, a mennyiben ezen rendelet által azok alól kivételek kifejezetten nem tétettek. A polit. foglyok ennél fogva azon intézetnek általános fegyelméhez a melyben őriztetnek, vonakodás nélkül alkalmazkodni és ezen intézetnek elüljárói valamint az ottani főlügyelő és őrszemélyzet rendelétének engedelmeskedni tartoznak.

3. §.

A polit. büntettek vagy vétségek miatt elítélteket, a mennyiben ez lehetséges, a f.-ház külön osztályában (pld. egy számukra kijelölt folyosón) kell őrizni. A mennyiben azok egyenként való fogva tartása az intézet viszonyainál fogva nem vihető ki, a börtönökben kettőnként tartandók fogva.

Ha ez is lehetetlen volna, akkor sem szabad négynél többet tartani közös fogságban. A foglyoknak a különböző börtönökbe való beosztásánál úgy azok műveltségének fokára valamint korukra és korábbi életmódjukra tekintettel kell lenni és az ifjú s romlatlan foglyoknak főlnöttekkel és javíthatatlanokkal való közösségét lehetőleg ki kell kerülni.

¹) A lipótvári fegyintézet levéltárából. Szabályrendeletek könyve 1855 1876. 136. sz.

4. §.

A polit. foglyokra, ha súlyos börtönre is vannak ítélve, bilincset csak akkor kell tenni, ha a büntető helyről való megszökést kísérelték meg vagy ha az, erőszakos magukviselése miatt más személyek főként pedig a fölügyelők biztonsága végett szükségesnek mutatkozik.

5. §.

Saját ágyneműjük használata, ha van nekik olyan, valamint saját ruhájuk és fehérneműjük használata megengedett nekik.

6. §.

A börtönökben való tisztaságról vagy a föl ügyelő személyzet vagy pedig az erre kirendelt házi-munkás rabok által kell gondoskodni. Ezek által eszközöndő a polit. foglyok börtöneiben netalán létező gyalogszékek vagy csöbrök kiürítése is.

7. §.

A polit. foglyok részére lámpának az est beálltától a f.-ház előljárója által meghatározandó óráig a tűzveszély ellen szükséges elővigyázat mellett való használata megengedendő.

8. §.

A börtönöket egész napon át zárva kell tartani, a börtönök vizsgálatát az általános szabályok szerint naponta a legnagyobb gondossággal és figyelemmel kell foganatosítani.

9. §.

A polit. foglyok napi ételmezésére a kenyérporcióval együtt 16 krnyi összeg engedélyeztetik konv. pénzben, a miért a foglyok az ételeket a f.-ház részére szerződtetett vállalkozótól kapják. A vagyontalan foglyoknak a dohányt is, a mit fogyasztani akarnak, a fönnebbi összegből kell beszerezniük. Államköltségen való több vagy jobb ételmezés csak annyiban van megengedve, a mennyiben az a f.-házi orvos véleménye szerint a fogoly egészségének fönntartására szükséges.

10. §.

Ha a polit. foglyoknak saját vagyonuk van vagy ha hozzátartozóik job!> ételmezésük költségeit viselni akarják, úgy meg lehet nekik engedni, hogy a f.-ház részére szerződtetett vállalkozóktól jobb kosztol rendeljenek, de az arra fordítandó összeg a fönnebbi 16 kr. betudásával az 1 frtnyi összeget nem

haladhatja meg. A F.-ház elöljárójának azon összeg megállapításánál, melyet a fogoly rá akar fordítani, annak vagyoni viszonyait tekintetbe kell vennie és nem szabad túrnie, hogy az viszonyainak nem megfelelően költsézzék.

II. §.

A burnót és dohány élvezete a polit. foglyoknak, a mennyiben az a fönnebbi összegekből kitelik, megengedendő ugyan, de ügyelni kell arra, hogy a börtönök tisztasága az által ne szenvedjen és hogy a tűzveszély ellen a legnagyobb elővigyázat alkalmaztassák.

12. §.

Hogy a foglyoknak szabad-e hogy hozzátartozóik ételt vagy italt hozzanak és hogy minő szabályok szerint történjék ez, az az intézet elöljárójának belátására bízatik, azonban minden túlzást és mindazt a mi merő lukszus, meg kell neki gátolnia.

13. §.

A polit. foglyokra akarattuk ellenére nem szabad munkát róni ki. Tanulmányos tartalmú könyveknek, a mennyiben az intézet elöljárója által azok aggálytalanoknak találtak, hírlapoknak, melyek vagy valamelyik koronataromány kormánylapjai vagy egyébként az elöljáró belátása szerint aggálytalan tartalmúak az olvasása meg van nekik engedve. Olyan könyveknek és lapoknak a beszerzése a melyek nem az intézet könyvgyűjteményéhez tartoznak, csak is a foglyok költségére történhetik, a minél az intézet elöljárójának belátására bízatik, hogy minden túlzásnak gátat vessen.

14. §.

Írószereket a polit. foglyoknak, a minden visszaélés ellen szükséges elővigyázat mellett meg kell engedni. Levelet azonban csak akkor kaphatnak vagy küldhetnek ha azt az int. elöljárója vagy arra kijelölt tisztviselője elolvasta és aggálytalanak találta.

15. §.

Csak az int. elöljárójának engedélyével szabad látogatást fogadniok és a látogatóval csak egy bírósági személy vagy fölügyelő jelenlétében s csak valamely általa értett nyelven szabad értekezniük. Az int. elöljárója bizonyos napok és órák kijelölése által gondoskodjék arról, hogy a házi rend a sok látogatás által ne zavartassák.

16. §.

Gondoskodni kell arról, hogy a polit. foglyok naponta meghatározott ideig szigorú föl ügyelet alatt, a friss levegőn mozoghassanak. Ezen idő tar-

taina az orvos által határozandó meg. A hol lehetséges gondoskodni kell arról, hogy az egy börtönben fogva levők a séta alkalmával se érintkezzenek a más börtönben őrzöttekkel.

Ha nincs elegendő alkalom arra, hogy a foglyoknak friss levegőn való elégséges mozgásáról gondoskodni lehessen, az egy börtönben őrzötteknek azt is meg lehet engedni, hogy a folyosókon az intézet belsejében fölügyelet mellett mozgást tegyenek; de valamennyi többi börtön ajtaja bezárva tartandó s a folyosón levők közt való minden közlekedés kikerülendő.

17. §.

Az őrző és fölügyelő személyzet a polit. foglyokkal szemben illedelmesen kell, hogy viselje magát. A foglyoknak ellenben kötelességévé tétetik, hogy irányukban szerényen és tisztelettel viselkedjenek, meghagyásaiknak engedelmeskedjenek és a házi rend minden intézkedését megtartsák.

Kiváltképen a börtönszerelvények rongálása az ajtókon vagy falakon való kopogtatás, az ablakra való fölmászás, minden igen hangos s azért való beszéd, hogy a börtönön kívül hallható legyen, valamint minden kiabálás, éneklés, füttyülés vagy láрма, végül a más börtönökben levő foglyokkal való közlekedés szigorúan tiltva van nekik.

18. §.

A házi rendnek vagy ezen szabályzat rendelkezéseinek megsértéséért a polit. foglyok fegyelmi úton a körülményekhez képest dorgálással, böjttel¹ vásra veréssel vagy sötét börtönbe helyezéssel büntetendők.

Bécsben 1849. októb. 28-án.

Az igazs.-ügy miniszter.

X. Az 1871-beli idegül, utasítás.

199. ²⁶⁹
1871.

Ideiglenes utasítás

a politikai vétség vagy büntett miatt elítélt egyének szabadságbüntetésének végrehajtása iránt.'

1. §.

A politikai vétség vagy büntett miatt elítélt egyének, fogságok idejét rendszerint a lipótvári országos fegyintézetnél e célra berendezett külön fogházban töltik ki.

¹) A lipótvári kir. orsz. fegyint. levéltárából. Szabályrendeletek könyve 1855/1876-199 sz. Iktatói sz: 869,1871.

2. §.

Az elítélteknek az intézet ezen fogházába való befogadása a m. kir. igazságügyi Minister rendelete folytán történik.

Erről a fogház igazgatósága azonnal értesítendő s a büntető ítélet s illetőleg fellebezés esetén az ítéletnek s ezek indokainak hiteles másolatai s ha nem magyar nyelven keltek volna, azoknak hiteles magyar fordításai, az elítélt személyes leírását tartalmazó értesítő táblázattal együtt neki megküldendők.

3- §.

A beszállított fogoly a fogház igazgatója vagy helyettese eleibe állíttatik, ki annak személyazonosságát megállapítván, őt a ház szabályainak megtartására figyelmezteti.

4- §.

A fogolynak vezeték- és keresztnéve, életkora, állapota, rendes lak- vagy utolsó tartózkodási helye, az általa elkövetett büntetésre méltó cselekvény neve, a fogházba érkezésének és leendő kiszabadulásának napja, a fogház külön anyakönyvébe, a fogság megkezdésétől számított első 24 óra alatt az igazgatóság által pontosan bejegyzendők.

5. §.

Saját ruháját és magával hozott ruhaneműit, éle- ivó- és öltöző-készületeit, írószereit, könyveit a fogoly magánál megtartja. Pénzt vagy ékszereket azonban nem tarthat magánál, ezek kiszabadulása ideig tőle a fogház igazgatóságának nyugtája mellett elvételnek.

6. §.

Mindenik fogoly a legszükségesebb bútorzattal felszerelt egészséges és világos magánzárkába helyeztetik el.

7- §.

Mindenik fogoly fogságának, megkezdésekor nyilatkozatra szólítandó fel, vajjon külön akarja-e magát élelmeztetni? igenlő esetben a fegyház rendjét nem zavaró módon külön ételekkel és italokkal a mértékletesség határai között élhet. De ezen különélelmezés költségeit előre tartozik biztosítani; különben a fegyházi szabályszerű élelmezéssel láttatik el. Az illetőnek szintén saját költségén a dohányzás és burnótozás és a kellő ellenőrzés, óvatosság és a megkívánt tisztaság és egészséges levegő fenntartása mellett megengedtetik. Minden kiadás mit a fogoly az igazgatóságnál lévő pénzéből a házi rend korlátai között eszközöltetni kíván, az igazgatóság útján rendes elszámolás mellett teljesítettik-

8. §.

A fogoly az intézetben fegyenczektől mindenkor teljesen elkülönítve tartandó.

9. §.

A fogoly a fogház udvarán vagy kertjében naponta három órán át sétálhat.

10. §.

Minden oly foglalkozás mely a házi rendet és csendet nem zavarja megengedhető a fogolynak, olvasmányait szabadon választhatja, kívánatára a fogház könyvtárából olvasmányokkal ellátandó s ezeken kívül könyveket és folyóiratokat saját költségén járathat.

II. §.

Büntetése egész ideje alatt a fogoly hitvesének- gyermekeinek s legközelebbi rokonainak írhat levelet. Idegenekkel csak rendkívüli esetben levelezhet pld. midőn tőle valamely másokat érdeklő fontos ügyben kívántatik felvilágosítás, a hozzá intézett vagy általa írt leveleket az igazgató elolvassa, s ha tartalmukat aggálytalannak tartja, postára adja, illetőleg közvetlenül vagy újra lepecsételve a fogolynak kézbesíti, ellenkező esetben pedig visszaadja, vagy a kir. ügyek igazgatóságának felküldi

12. §.

Közeli rokonai a fogolynak havonként meglátogathatják. Azonban a látogató a fogolynak, vagy ez annak közvetlenül semmit át nem adhat, rokonain kívül mások a fogolyt az igazságügyi Ministerium Írásbeli engedélye mellett látogathatják meg.

A beszélgetés legfeljebb egy óráig tarthat s erre kijelölt szobában egy fogházi hivatalnok jelenlétében s az ez által értett nyelven hangosan folytatandó. Illetlen viselet avagy beszéd meg nem engedtetik.

13. §.

A fogoly személyes kegyelmi kérelmeit az igazságügyi Minister elé a fogházi igazgatósága útján felterjeszheti.

14. §.

Betegség esetén a fogoly a fogház orvos által gyógyíttatik, megengedtetik azonban, hogy saját költségén más orvos segélyével is élhessen.

A fürdőt az egészséges fogoly az igazgató által megállapított rendben és időben használhatja. A beteg fürdéséről az orvos belátása szerint rendel-

kezik. Ha a súlyosan beteg fogoly családját vagy rokonait óhajtáná látni, vagy ezek ápolását kívánná igénybe venni, s az orvos az igazgatóság előtt a beteget csakugyan életveszélyesnek nyilvánítná, akkor a beteg ezen kívánsága is a szükséges elővigyázat mellett teljesítendő, ápolás végett azonban a beteggel addig az ideig míg az veszélyben van, családjának vagy rokonainak egyidőben csak egy tagja maradhat.

Ha a beteg fogoly fegyházi illető rendes lelkészén kívüli más lelkészt is kívánna magához, ez is megengedhető.

15. §.

Az igazgató azon fogolytól, ki a szabályokat szándékosan megsérti s az ezt követő megintására sem hajolván, szabályelleni viseletét folytatja, fegyelmi büntetésképen az utasítás 7., 9. és 11. szakaszaiban engedett kedvezményeket legfeljebb két hétre terjedőleg megvonhatja; ha még ezen túl is rosszul viselné magát a fogoly, vagy a fentebbinél szigorúbb fenyítékei maga után vonható kihágást követne el: ezt az igazgató súlyosabb büntetés kiszabása végett a tényállás körülményes előadásának a Ministeriumnak azonnal köteles feljelenteni.

16. §.

A fegy illetőleg fogház őrizetére rendelt fegyőrök minden szökési kísérletet a szükségesnek mutató eszközökkel megghiúsítani tartoznak.

17. §.

A fogoly ítéletileg kiszabott fogság idejét kitöltvén vagy netalán legf. megkegyelmezés folytán fogsága végét érven, az igazgatóság által igazolvánnyal ellátva szabadon bocsáttatik s egyszersmind az igazgatóságnál netalán letéteményezett pénze, ékszere és egyéb tulajdonai a mennyiben tartozásait megfizette ellennyugta mellett neki kiadatnak.

XI. Függelék.

Függelékül közöljük a szabadságharc vértanúi valamint a Teleki Blanka grófnő és Leövey Klára ítéletét és közöljük kivonatosan az ezen ítéletekben hivatkozott proklainációkat, nemkülönben a haditörvényszékek föllállítása tárgyában 1849-ben kiadott szabályrendeletet.

Haditörvényszéki ítélet:

I., Ellenéri és ittebei Kiss Ernő, temesvári, bánsági születésű, 49 éves róm. kath.: gyermektelen özvegy, volt ezredes és a Hannover huszárezred parancsnoka, az I. osztályú hannoveri királyi rendjel birtokosa, a pápai Krisz-

túsz rend lovagja, saját vallomása által is megerősítve, kétségbevonhatlanul bebizonyodván rá, hogy figyelembe nem véve a cs. kir. bánsági katonai főparancsnokságnak az 1848. okt. 3-iki legfelsőbb rendelete alkalmából, mely a magyar országgyűlés és ministerium törvényes tevékenységét megszüntette s az országot ostromállapotba helyezte, — neki megküldött felhívását, hogy hadsapatával Temesvárra vonuljon vissza, — megmaradt a felkelő sereg soraiban, elfogadta a felkelő kormánytól a tábornokká és altábornagygyá történő előmozdítást, valamint az az által alapított rendjelet, nemkülönben átvette ez évi február hónapban az országos főhadparancsnoki méltóságot s e hivatalt még akkor is folytatta a felkelő kormány érdekében, midőn a debreczeni országgyűlés Kossuth Lajos indítványára Magyarország elszakadását az osztrák birodalomtól sa legfelsőbb uralkodó ház kizárását ez évi ápril. 14-én kimondotta.

2., *Kiss Ernő tehát felségárulást büntény* elkövetése miatt az 5. hadi cikk¹ értelmében kapcsolatban a katonai büntető törvény 61. §-ával s az okt. 3-án és 20-án kiadott legfelsőbb manifesztumokkal, továbbá az 1848. november 6-iki, végül az 1848. nov. 12-iki és 1849. jul. 1. kiáltványokkal, — a haditörvényszék folyó évi szept. 21-én tartott ülésén ezredesi rangjától, rendjeleitől s összes ingó és ingatlan bárhol található vagyonától megfosztottnak nyilvánítván (*jolyő általi halálra ítéltetett*).

Ezt az ítéletet ő excellenciája *Haynau* báró tábornagy s a magyarországi és erdélyi hadak főparancsnoka megerősítette s az illetőn a hozott *halálon ítélet a mai napon végre is hajtatott*.

Az aradi cs. kir. haditörvényszéktől 1849. október 6.

3., *Vécsey Károly gróf* pesti, magyarországi születésű, 42 éves rom. kath. női gyermektelen, előbb őrnagy a Hannover huszárezredben, cs. kir. kamarás, saját vallomása által is kétségbe vonhatlanul megállapított tény lévén, hogy önkényt csatlakozott a királyi hatalom ellen Magyarországon kitört lázadáshoz s mint tábornok és egy hadtest parancsnoka azt a cs. kir. csapatok ellen vezényelte, ostrom alá fogta az ő császári királyi felségéhez hű aradi és temesvári erődöket s ez utóbbinak ostromát egész annak ez évi augusztus hóban történt felmentéséig személyesen vezette s ez által borzasztó pusztításokat vitt végbe úgy a kincstári, mint a magán épületekben.

Miért is vádlottat az ez évi szept. 21-én fölötté megtartott haditörvényszék *felségárulás bünténye* miatt az 5. hadi törvény cikk értelmében s kapcsolatban a katonai büntető törvény 61. §-ával, az okt. 3. és 20-iki, továbbá az 1848. november 6-iki legf. manifesztumokkal, valamint az 1848. nov. 12-iki és 1849. júl. 1-i kiáltványokkal, őrnagyi rangjától s kamarási méltóságától való megfosztása s bárhol található ingó és ingatlan birtokainak elvesztése

¹⁾ szökésre való összeesküvésről szól.

melleit *kötél általi halálra Ítélt* s miután ez ítéletet ő exeellenziája, Haynau báró tábornagy s a magyarországi és erdélyi hadak főparancsnoka megerősítette: *a: illetőn a halál ítélet a mai napon végrehajtatott.*

Az aradi csász. kir. haditörvényszéktől 1849. október 6.

*

4., *Aulich Lajos, Török Ignác, Lahnerr György, Schweidel József, pöltenbergi Pölt Ernő, Nagy Sándor József, Knézich Károly, vvessterburgi Leitungen Károly gróf, Dessewffy Arisztid, Damjanich János, Lázár Vilmos kötél általi halálra*, egyszersmind pedig valamennyien bárhol található ingó és ingatlan vagyonuk elvesztésére ítéltettek.

Ő exeellenziája Haynau báró tábornagy s a magyarországi és erdélyi hadak főparancsnoka ez ítéletet megerősítette, kivéve *Dessetvffy* és *Lázár* fölkelőkét, a kiknél *golyó általi* halálbüntetésre szelídítette az ítéletet, mely e szerint okt. 5-én e helyütt kihirdtetett s a halálra ítéltéken *a mai napon végre is hajtatott.*

Az aradi cs. kir. haditörvényszék 1849. október 6.

*

Haditörvényszéki ítélet.

5., *Batthyányi Lajos gróf* pozsonyi születésű 40 éves rom. kath., nő, részint saját vallomása szerint, részint jogilag bebizonyodván rá, hogy korábbi minőségében mint Magyarország miniszterelnöke oly határozatokat hozott, hajtott végre vagy engedett végrehajtani, melyek Magyarországnak a márcziusi törvények által biztosított közigazgatási viszonyán messze túlmentek, a *pragmatica sanctio* által megállapított törvényes köteleket Magyarország és a császári királyi örökös tartományok között meglazították s az államalkotmány erőszakos felforgatásának fenyegető veszélyeit idézték fel, — valamint, hogy ez évi október hó 3-án miniszteri állásáról lemondván, a felkelők soraiba lépett, folytonosan fegyveres ellenállásra lázított, majd ismét belépven az ő felsége által felosztatott országgyűlésbe, ez által a forradalmi pártot erősítette és támogatta: mindezeknél fogva *felségárulás bűnténye* miatt összes vagyonának az államkincstár kártalanítására történendő elkobzása mellett *kötél általi halálra Ítéltetett, mely ítélet* történt megerősítés és közhírré tétel után *ma végre is hajtatott.*

Pest, 1849. okt. 6.

A cs. kir. haditörvényszéktől.'

*

Haditörvényszéki ítélet.

6., *Széki Teleki Blanka grófnő*, hosszúfalvi, kővárvidéki, erdélyi születésű 46 éves, kath. hajadon, legutoljára pálfalvi családi jószágán Szathmármegyében lakott.

1) A „Függetlenség“ cz. hírlap 1882. októb. 6-án megjelent számából.

Leövey Klára, szigeti mármaros megyei, m. o. születésű 31 éves, reform, liajodon, elhunyt gazda Leövey József leánya, legutólszor b. Sztojka Imre leányának nevelője Szlatinán.

Erdélyi, valádi Uaj Bemvallner Erzsébet, mályi Székesfehérvár megyei, magy. orsz. születésű 17 éves, kath. hajadon, Bernvallner Ferencz, uradalmi erdősz leánya, legutólszor Teleki Blanka szobaleánya — törvényesen megállapított tényállás mellett, sajátkezű irataikból s más körülményekből részint vallo-mások által is reájok bizonyult, hogy a két elsőbbek a magyar forradalomban az 1849. ápril 14-ki debreczeni felségáruló convent határozat előtti és utáni befolyásos részvétüknek folytatásául — mindjárt annak legyőzése után és pedig Teleki Blanka grófnő Párisban a végett a magyar menekültekkel és Ausztria ellenségeivel összeköttetésben állott nővérevel Emmával, de Gerando özvegyével, mint vezető nő, Leövey Klára és az ő általa és a grófnő által szellemi behatás után rábeszélte 13 éves Erdélyi valódilag Bernvallner Erzsébet, a többi még vizsgálat alatt levőkkel, mint szövetkezettek, Magyarországnak az ausztriai koronától erőszakos elszállítására és függetlenségére intézett szándékkal új forradalomnak az országban tervezésén és előmozdításán folytonosan működtek, e célra pedig különböző irányban egyengették az utat:

1. Leányok nevelésével forradalmi elvek szerint, hogy mint anyák stb. hasonló elveket terjeszsenek.

2. Lázító tartalmú könyvek, iratok képeknek a nép közt terjesztésével;

3. A nép hangulatáról tudósítások, kormányellenes hírek és mondák gyűjtésével, azok keringésbe hozásával és Párisba de Gerando Emmának használat végett megküldésével és

4. Magyarország kitűnő forradalmi férfiai életiratainak megszerzésével s azoknak a legújabb múlt minden országbeli forradalmi hősei életrajzáinak nagyszerű gyűjteményéhez, mely Párisban nyomtatás alá készítettett, sorolásával.

E mellett Teleki Blanka grófnő a forradalom számára forma szerint tagokat toborozni igyekezett, Leövey Klára és Bernvallner Erzsébet tudomása mellett.

5. Forradalmi nyomtatványok kiadásához nemcsak tetemes pénzösszeggel járult, hanem ily munkák számára önmaga által készített cikkekkel is szolgáltató: tudva

6. szökevény és felsőbbségileg üldözött, felforgatott párti emiszáriusság erős gyanújában állott személyeknek szállást adott és azokat az elfogatás ellen óvta; végre

7. együletet alakított politikailag kártékony tartalmú könyvek megszerzésére, az ország nyelveire lefordítására és olcsó kiadásokban terjesztésére; Leövey Klára e célra mint tag résztvevőket toborzott és Bernvallner Erzsébet ahhoz járult.

Ezen felül Teleki Blanka grófnónél 770 forint és Erdélyi Erzsébetnél 5 frl magyar törvénytelen pénzjegy találtatott.

Ennélfogva a f. évi május 25-én tartott teljes haditörvénytörvénykezéken ítéltett, miszerint Teleki Blanka grófnő Leövey Klára és Erdélyi valódilag Bernvallner Erzsébet a 3-ik haditörvénykezikk és a magas cs. kir. III. hadsereg parancsnokság 1849. július 1-én kelt hirdeteménye értelmében, *felségárulást bűnért*, a legelői és legutól nevezettnél az 1849. jul. I. proclamatio szerint súlyosbítva úgynevezett Kossuth-bankjegyek eltitkolásával és pedig tekintettel a katonai büntető törvénykönyv 34-ik cikkére — Teleki Blanka grófnő 10 évi, Leövey Klára 5 évi várfogsággal büntetessék, Erdélyi, Valódilag Bernvallner Erzsébetnek pedig a 13 hónapi vizsgálati fogság büntetésül számíttassék be.

Ezen ítélet f. évi június 19-én legfelsőbb megerősítést nyert azon hozzá-tétellel, miszerint Széki Teleki Blanka grófnőnek és Leövey Klárának a vizsgálati fogság a kimért büntetési időbe betudassék, miszerint az f. hó 22. kihirdettetett és végrehajtatott.

Pest, jun. 30. 1853.

A cs. k. pesti haditörvénytörvénykezék¹

*

7., Az 1848. októb. 3-án kelt legf. leirattal a pesti orsz. gyűlés föloszlattott, annak szentesítve nem levő határozatai semmisnek nyilvánítottak, a Magyarországon s annak melléktartományaiban valamint az Erdélyben létező haderő Jellachich bán altábornagy főparancsnoksága alá rendeltetett; ő pedig teljhatalmú kir. biztossá nevezetett ki és Magyarország a hadi törvénytörvénykezék alá rendeltetett.²

8., Az 1848. októb. 20-án kelt legf. proklamáció szidalmazása a magy. országgyűlésnek és annak a „kicsiny pártnak, a mely merészkedik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen túlkapásait az ország törvényes jogaival, a veszedelmes törekvései ellen való küzdelmet az alkotmányos szabadság elnyomásával — szemtelenül azonosítani.“ Mely proklamáció avval a kijelentéssel végződik, hogy „Ezen kir. szózat utolsó fölszólításképen intéztetik mindazokhoz, kik az említett párt által magukat elbolondítani engedték, hogy királyuk és hazájuk iránt való kötelességeikhez haladéktalanul térjenek vissza, hogy a hazának említett ellenségeivel való minden összeköttetésről mondjanak le. Ezen reményben — mondja a királyi szózat — azon kir. szándékunkat nyilvánítjuk ezennel, hogy az elcsábítottakat a csábítóktól kegyesen megakarjuk különböztetni, míg szilárdul el vagyunk tökéelve utóbbiak ellen olyan szigorral járnunk el, a melyet megérdemelnek. —“³

1) P. Szathmáry Károly: „Gr. Teleki Blanka életrajza, Leövey Klára jegyzetei nyomán írva. Bpest, Révai Testv. 86. 89.

2) Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerh. Manifeste u. Proclamationen. Amtliche Ausgabe. 1849. Ofen, aus der Universitäts-Buchdruckerei 6.

3) Idézett mű 11. lapján.

9., Az 1848. novemb. 6-án kelt legf. proklamáció szerint Windischgrätz herceg tábornagy az összes csapatok főparancsnokává neveztetvén ki és minden szükséges fölhatalmazással ellátatván a magyar lázadás fegyverrel való leküzdésére kiküldetik.¹

10., Az 1848. novemb. 12-iki proklamáció Windischgrätz hercegnek Móga altábornagyhoz és valamennyi Magyarországon levő cs. kir. tábornokhoz, törzs- és főtiszthez intézett abbeli fölszólítását foglalja magában, hogy legfőbb novemb. 26-ig térjenek vissza kötelességeikhez, különben lázadóknak tekintetnek és mint ilyenekkel bánnak el velük a hadi törvények szigora szerint.*

11., Az 1849. július 1-én Haynau által kibocsátott proklamáció szerint Magyarországon az előző évi októb. 8-tól és Erdélyben 18-ától fogva minden bűntény és vétség, mely a magy. forradalmárokkal kapcsolatban van, ha polg. állású egyén követte is el, hadi törvényszéki eljárásnak van alávetve.

1. §.

Evégből külön hadi törvényszékek állítottak föl, melyek a főnálló hadi törvények és a főhadparancsnok által kiadott proklamációk alapján sommásan járnak el.

Az ezen hadi törvényszék által ítéletileg kimondandó büntetések:

- a) kötél vagy főbelövés által való halálos büntetés;
- b) deportáció;
- c) szabadságvesztés-büntetés u. m. nehéz vagy könnyű vasban valósáncz-munka, várfogság, vasban vagy anélkül kitöltendő fogház (Stockhaus-Arrest) és fogláráristom;
- d) pénzbírság.

A fölségsértés miatt való elítélés az összes bárhol található vagyonnak elvesztését vonja maga után és az ítéletben kimondatik.

2. §.

Hadi törvényszéki eljárás alá vonatnak különösen:

- a) azok, a kik a magy. országgyűlést föloszlato legfels. manifesztum kihirdetése után annak tárgyalásaiban és határozathozatalaiban részt vettek.
- b) Az u. n. honvédelmi bizottmány minden tagja, a mennyiben abban 1848. októb. 8-ika után működött.
- c) A forradalmi kormány által kinevezett valamennyi kormánybiztos.

3. §■

Rögtönítelő bírósági eljárás alkalmaztatok mind azok ellen, a kik a f. é. április 14-iki debreczeni forradalmi konvent fölségáruló határozatának lioza-

¹) Idézett mű 16 lapján.

²) „ „ 22 „

tálában, melylyel Magyarországnak az osztrák monarchiától való teljes különválása kimondatott, részt vettek.

Rögtönítélő bírósági eljárás alá esik még:

- a) ki a népet zendülésre csábítja;
- h) ki az osztrák cs. kir. vagy az orosz császári hadsereg ellen fegyvert használt, anélkül, hogy a fölkelők valamelyik fegyveres hadtestéhez tartoznék;
- c) ki a lázadó kormánytól, vagy az ez által kinevezett biztosoktól rendeletet fogad el, vagy annak engedelmeskedik;
- d) ki árulásban, ellenséges megrohanás vezetésében részt vesz vagy ebben egyetért;
- e) ki a cs. kir. polgári és katonai hatóságoknak hozzá érkezett proklamációit vagy egyéb rendeleteit, melyek közzétételére hiv. állásánál fogva kötelezve, van, közhírré tenni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja;
- f) ki valamiképen lázadó fegyveres hadtestet toboroz vagy vezérel;
- g) ki a népfölkelést az osztrák cs. kir. vagy az orosz császári hadsereg ellen összehívja, szervezi vagy vezérli;
- h) ki osztrák cs. kir. vagy orosz császári katonákat, habár eredménytelenül is, hitegésre csábít;
- l) ki futárokat, szállítmányokat, egyes kirendeltségeket valamint általában az osztr. cs. kir. vagy orosz csász. hadseregben levő személyeket megtámad vagy nekik bármiképen ártalmukra és akadályukra lesz;
- k) ki személyeknek ő Főlsége a Császár törvényes kormányához való ragaszkodás miatti elítélésében vagy megbüntetésében közreműködik, valamint az is, a ki az ők vagyonának lefoglalásában, zár alá vételében és eladásában részt vesz.

Minden ilyes lefoglalás, zár alá vétel és eladás semmisnek nyilvánítatik, következésképen azok, kik ilyes vagyoni tárgyakat bármiképen megszereznek, azonkívül, hogy ellenük a rögtön ítélő bírósági eljárás alkalmaztatik, ezen tárgyak visszaszolgáltatására és a káros teljes kártalanítására köteleztetnek.

4- §.

Fegyverek és lőszer eltitkolása a körülményekhez képest hadi-törvényi vagy rögtönbírósági elbánásban részesül.

5. §.

Azon cs. kir. tisztek, katonai és polgári tisztviselők, a kik az államtól fizetést vagy nyugdíjat élveznek és a kikre rábizonyul, hogy fiaik beleegyezésükkel a forradalmároknál szolgálnak, vagy hogy fiaikat ottan segélyezik, a forradalom elősegítése miatt hadi törvény szerint való elbánásban részesülnek: hivataluktól és fizetésüktől felfüggesztetnek vagy nyugdíjuk megszüntetetik.

6. §.

Azon helységek, a melyekből több lakos egyesülve merészkedik az osztr. cs. kir. vagy orosz császári hadseregből való futárokat, szállítmányokat, egyes csapatkirendeltségeket, valamint általában szolgálatban levő személyeket megtámadni vagy nekik bármiképen ártalmukra és akadályukra lenni, porrá égettetnek.

7. §.

Zsidóközségek, melyeknek tagjai a forradalmi kormány által elkobozott jószágot szereznek meg, a jószág visszaszolgáltatásán kívül érzékeny pénz-bírsággal sújttatnak; ezen büntetés alá esik a zsidóközség abban az esetben is, ha annak tagjai a forradalmároknak mint kémek tettek szolgálatot, vagy valamiképen segítségükre voltak.

Győri főhadiszállás 1849. július 1-én.

Br. Haynau
áborszernagy és főhadparancsnok.

12., Az 1849. július 2-án kiadott

Szabályrendelet

a Magyarország és Erdély koronatarományokban föllállítandó hadi törvényszékekről.¹⁾

1. §.

A hadi törvényszék föllállítása szükségyszerű következménye a hadi és ostromállapotoknak, melybe Magyarország és Erdély koronatarományok a bennük uralkodó forradalom miatt helyeztetek.

2. §.

A hadi törvényszék célja, hogy a forradalomban részeseknek a lehető leggyorsabb megvizsgálása és megbüntetése által az anarchia elnyomásában közreműködjék.

3. §.

A haditörvényszékek hív. működésének alapját első sorban a főhadparancsnok proklamációi és külön intézkedései, azután katonai büntetőtörvények képezik.

4. §.

A hadi törv.-székek hatáskörét és azoknak a polg. személyekre vonatkozó bírói illetőségét hasonlóképen a főhadparancsnok proklamációi állapítják meg.

¹⁾ A hivatkozott hiv. gyűjtemény 167. lapján.

5. §.

Az eljárás a hadi törv. székeknél sommás.

6. §.

A hadi törv.-szék személyzete, egy törzstisztból mint elnökből és egy vagy a szükséghez képest több hadbíróból áll. Ezenkívül minden hadi törv.-székhez tollnok, egy rendőrtisztviselő és a szükséges segédszemélyzet rendeltetik. -----

7. §.

A haditörv.-székhez tartozó ügyek lényegük szerint

- I. politikaiakra
- II. büntető bíróságiakra oszlanak.

8. §.

Az első osztályba tartoznak:

- a) a forradalmi kormány alatt gyanússá vált magatartású cs. kir. tisztek és hivatalnokok tisztázásának tárgyalása;
- b) az olyan letartóztatottak előzetes vizsgálata, a kiknek bűnössége mindjárt a hadi törv.-székhez való beszállításukkor nem nyilvánvaló.

A második osztályba a hadi és rögtönbíróági eljárás tartozik.

Igazolási (purificatins) eljárás:

10. §.

Ad a) Miután a lázadás Magyarországon és Erdélyben a debreczeni f. é. április hó elsei convent határozatai által — a dinasztianak tróntól való megfosztása és Magyarországnak és Erdélynek az osztrák monarchiától való elválása miatt — fölségsértés büntettévé alakult, a melyben bűnrészessé válnak mindazok, a kik a lázadó kormány által valamely szolgálatra alkalmaztattak, ennél fogva az olyan cs. kir. tisztek, a katonai és polg. hivatalnokok tisztázásáról, a kik a lázadó kormány alatt még f. é. április 14-ike után is szolgálatot teljesítettek, szó sem lehet többé. Sőt ezekkel a f. hó elsei proklamáció alapján a körülményekhez képest haditörvényszékieleg, vagy rögtönbíróságilag kell elbánni.

29. §.

A hadi- és rögtönbíróság által hozott ítéletek közzétételnek.

30. §.

A hadi törvényszék által elítélt minden büntetett fölött való büntetés és megkegyelmezés joga a főhadparancsnokot illeti, a császár Ő Főlsége által részére adott kiterjesztett meghatalmazásnál fogva.

32. §.

Csak rendkívül fontos esetekben és nagyon nyomós oknál fogva szabad a kerületi parancsnok uraknak a hadi törv.-szék által kiszabott ítéleteket a főparancsnoknak enyhítésre vagy megkegyelmezésre ajánlani, kinek az enyhítés és megkegyelmezés joga fönntartva. A főhadparancsnok fönntartja továbbá magának, hogy különösen fontos vizsgálati eseteket megjelöljön és az arra vonatkozó vizsgálati és hadi törv.-széki ügyiratokat az ítélettel együtt, annak kihirdetése előtt jóváhagyás végett magának előterjesztse.

33. §.

A hadi törv.-szék ítélete és egyéb határozata ellen felsőbb hatósághoz való föllebezésnek nincs helye.

— — Főhadiszállás Győrött, 1849. július 2-án.

Haynau

¹⁾ Ugyanott 107—118.

TARTALOM.

	Lapszám.
Előszó —	1—III.
Előzmények	3— 23.

Első rész:

A szempei fenyítőház.

I. Alapítás. Gr. Eszterházy Ferencz. A Nagy-Stíft. Kempelen János.	27— 41.
II. Igazgatás, tisztviselők	41— 42.
III. Őrség	43— 43.
IV. Más alkalmazottak	43— 43.
V. Javadalmazás	44— 44.
VI. Szolgálati utasítások	47— 68.
1. Utasítás az intézet alkalmazottjai számára 1772-ből.	
2. Utasítás a lelkész részére.	
VII. Rabok	69— 70.
VIII. Fegyelem	70— 71.
IX. Vagyoni állapot	72— 82.
X. Iparüzlet	82— 84.
XI. Az intézet áthelyezése	86— 87.

Második rész:

A tallósi fenyítőház.

I. Helyiségek	91—100.
II. Személyzet	101—104.
1. Tisztviselők.	
2. Őrök.	
3. Más alkalmazottak.	
III. Rabok	104—120.
1. Beutalás, beszállítás.	
a) Magyarországi rabok.	
b) Bécsi rabok.	
2. A kiszabott büntetések megváltoztatása.	
a) Halásos büntetésnek időlegesre változtatása.	
b) Az időleges büntetés idejének részben való elengedése.	

c) A büntetés enyhítése.	
d) A büntetési idő meghosszabbítása.	
3. Létszám.	
IV. Szökések	121—123.
V. Rabmunka és az 1783-iki leltár	124—133.
1. Készáruk, leltár, szövészeti eszközök.	
2. Munkakereset, számadások.	
VI. Élelmezés	133—136.
VII. Fegyelem	139—138.
VIII. Vagyoni helyzet	139—142.
IX. Santner igazgató elmozdítása	143—153.
X. A fenyítő-ház Szegedre való áthelyezése	153—161.
IX. Az embelevők gyermekei	161—167.

Harmadik rész:

A szegedi fenyítőház.

I. A fenyítő-ház megnyitása a tallósi rabok megérkezésével	170—173.
II. Helyiségek. A szegedi vár. József császár látogatása a f.-házban.	173—187.
III. Igazgatás	187—216.
1. Tisztviselők.	
2. Tisztviselők fizetése.	
3. Tiszti ovadék, reverszális.	
4. Nyugdíj.	
5. Hivatalos nyelv.	
6. Irodai jelentések, számadások.	
IV. Utasítások különböző időből	210—234.
1. A Szabó Gergely-féle utasítás 1800-ból.	
2. A Rácz igazgató tervezete 1804-ből.	
3. Az 1806. évi utasítás.	
V. Őrség, szolgálószemélyzet	235—254.
1. Az őrök létszáma. A rokkantak.	
2. Az őrökre kiszabott fegyelmi büntetések.	
3. Szolgálószemélyzet.	
4. Az őrség és szolgálószemélyzet javadalmazása.	
5. Az őrök fegyverzete.	
VI. Rabok	254—313.
1. A rabok befogadása.	
2. A büntetési idő kezdete.	
3. A rabok elbocsátása.	
4. A büntetés végrehajtása.	
a) Régi törzskönyvek.	
b) A rabok osztályozása. Nemes és más rabok. A pécsi diákok.	
c) Hadbíróilag elítéltek. Székely alezredes.	
d) Lánczra fűzés.	
5. Büntetés-súlyosítások.	
a) Testi fenyítés.	
b) Bőjtletl vajó súlyosítás.	
c) A büntetésnek kéz- és lábvalással való súlyosítása.	
d) Lelánczolás.	

e) Derékvas.	
f) Magán elzárás.	
g) A szeszes italok élvezetétől való eltiltás.	
h) Megbélyegzés.	
i) Szégyenpolcz.	
k) Közmunka.	
a) Házi-munka.	
b) Külső-dolog.	
c) Vármunka vagy sánczmunka.	
d) Csatornaásás.	
e) Hajóvontatás.	
l) Hajlenyírás.	
VII. Létszámhullámzás	313—316.
1. Létszám.	
2. Beutalások.	
VIII. Szökések	316—327.
IX. Rabmunka és munkakereset	327—339.
X. Étellemezés	339—358.
1. Egészséges rabok étellemezése.	
2. Beteg rabok étellemezése.	
XI. Házi ellátás, ruházat	358—362
XII. Fegyelem	362—398.
XIII. Isteni tisztelet, vallási és erkölcsi oktatás	339—400.
XIV. Egészségügy	401—410.
1. Utasítások, rendeletek.	
2. Kórház.	
3. Betegségek, halálozások.	
4. Gyógyszerek s a beteg rabok étellemezési költségei.	
5. Az intézet egészségügyi viszonyai.	
XV. Kegyelmezések	411—417.
1. A halálos büntetés megváltoztatása.	
2. A szabadságvesztés-büntetés részben való elengedése.	
XVI. Pénztár és vagyoni állapot	417—426.
1. Rabtartási díjak.	
2. Rabkeresetek.	
3. Kaszamaták hasznobére.	
4. Az intézet tőkepénze.	
5. Évi segély.	
6. Vagyoni állapot.	
7. Devalváció.	
XVII. Személyi ügyekkel kapcsolatos fontosabb események	427—460.
1. A Trunzl igazgató bűnpöre.	
2. A Járossy-féle ügy és a Rátt igazgató elmozdítása.	
3. A Füll Sebestyén ellenőr elbocsátása.	
4. A Mollyné és Matiss szökése és a Bokross ellenőr üzelmei.	
5. A várbeli katonaság és a kút meg a dohánybevéltő hivatal. A Litassy igazgató és Hutter számtartó tettlegessége.	
XVIII. A fenyítő-házat érdeklő javaslatok és fölterjesztések	416—526.
1. Javaslatok a f.-háznak 1803-ban megejtett vizsgálata alkalmából.	

2. Javaslatoz az 1807-ben megtartott vizsgálat alkalmából.
 3. A törvényhatóságok véleménye 1808—1812-ből, kerületi fenyítő-dolgozó-házak létesítéséről.
 4. A f.-ház fölügyelőjének az intézet újjászervezésére vonatkozó javaslata 1809-ből.
 5. Fölügyelői jelentés 1818-ból.
 6. A helyt. tanácsnak kir. fenyítő- és dolgozó-házak létesítése és a szegedi f.-ház megszüntetése tárgyában 1821-ben tett fölterjesztése.
 7. Az udvari kancelláriának 1823-ból való előterjesztése a ker. fenyítő- és dolgozó-házak ügyében.
 8. A fenyítő-ház megszüntetése iránt való helyt. tanácsi felterjesztés 1824-ből.
- XIX. A fenyítő-ház feloszlata 527—528.

Negyedik rész:

Hajóvontatás és csatornadátás.

- I. Hajóvontatás 532—543.
- II. Csatornaásás 543—550.
 1. A Bégacsatorna kiásása.
 2. A Ferenczcsatorna létesítése.

Ötödik rész:

Politikai foglyok

- I. A gályarabok 553—591.
 1. A protestáns hitvallók elítéltetése.
 2. A hazai börtönökben való sanyargatás.
 3. Elszállítás Olaszországba.
 4. A gályarabság.
 5. A gályákról való megszabadulás.
 6. A Teátéban hagyottak sorsa.
 7. A Buccariba hurczolt foglyok.
 8. A hitbajnokok nevei.
- II. Az olasz foglyok 591—607.
 1. Kik voltak az olasz foglyok?
 2. A fogház szervezete.
 3. További adatok.
- III. A polit. foglyok a XIX. században 608—681.
 - I. Munkács, Spielberg és Kufstein.
 - II. Megint Kufstein.
 - III. Spielberg.
 - IV. A komáromi vár.
 - V. Theresienstadt.
 - IV. Josefstadt.
 - VII. Az aradi vár.
 - VIII. Olmütz.
 - IX. Az 1849. évi szabályzat.
 - X. Az 1871-beli ideiglenes utasítás.
 - XI. Függetlék.

KÉPEK JEGYZÉKE.

(A képek nagy része a Dobos Dezső gyűjtőfogházi tanító fénykép-főlétele után készült.

Az ábrákat azokhoz jobbra Neumann Arthur rajzolta.

A klisék Koblinger Gyula budapesti fotó-czinkógrafiai műintézetéből kerültek ki.)

1. Gróf Eszterházy Ferencz főkancellár, a szempczi fenyítőház alapítója. Fénykép másolat a gr. Esterházy Mihály tallósi kastélyában levő egykorú olajfestményről.

A kép a főkancellárt, a m. kir. szent István-lovagrend tervezőjét,¹ mint ezen rém nagykeresztés, a rend jelvényeivel és öltönyében ábrázolja. Az öltöny czobolypréme: és arany hímzésű piros bársony ruhából meg kalpagból áll.

Mellette vánkoson az aranygyapjas rend jelvénye látszik.

2. Az egykori szempczi fenyítőháznak, a ma is meglevő u. n. Nagy Stiftnek“; bejárata, két felől a régi, köből épült őrházzal.

3. Az egykori szempczi f.-ház udvarán tevő emeletes épület, melynek földszintje — az árvaház otlétekor — tantermek, emeletét hálótermek foglalták el.

4. A szempczi f.-ház alapító levele. Kiállította gr. Eszterházy Ferencz főkancellár Bécshben 1770. augusztus 20-án. Eredetije az orsz. levéltárban 20596/1785. sz. a.

5. A szempczi f.-ház pecsétje. Egy 1780. április 24-én Tallóson kiállított okmányról

6. A szempczi f.-ház alaprajza 1785-ből, mikor a tallósi árvaház már át volt od; költöztetve. Kisebbített és tollal rajzolt másolata a gr. Esterházy Mihály cseklészi uradalmának levéltárában levő színes eredetinek.

7. A gr. Esterházy Mihály tallósi kastélya, melyben egykor a f.-ház volt elhelyezve Homlokzat.

8. A tallósi kastély az udvarról nézve.

9. A tallósi f.-ház alaprajza 1783-ból. Földszint. Rajzolta Tallher József udv. kamarai építész. Kisebbített és tollal rajzolt másolat. Az eredeti tusrajz az orsz. levéltárban 8194/1783. sz. a. A meglevő falak fekete színnel vannak kitöltve, a tervezett falak kör vonalainak köze pedig sűrű szálvonalakkal van behúzva.

¹) 1764. tavaszán alapította Mária Terézia királynő ezt a rendet. Tagjait 3 osztályra osztották és összes számukat 100-ra határozták.

Szalay—Baróthy: „A Magy. Nemzet Története.“ IV. 173.

10. Ugyanaz emelet.
11. A tallósi f.-ház. Keresztmetszet.
12. A tallósi f.-ház pecsétje egy 1787. április 23-án kelt okmányról.
13. A szegedi vár 1716-ban. Eredetije a bécsi cs. és kir. műszaki és térképtárban,
14. A szegedi vár képe 1805-ben. Kisebített hasonmás „Vedres Istvány hiteles, esküdt földmérőnek A Tiszát a Dunával öszve kaptsoló új hajókázható tsatorna“ című, Szegeden, a Grün Orbán betűivel 1805-ben nyomtatott művéből. Rézmetszet.
15. A szegedi vár helyzetrajza 1812-ből. A f.-ház igazgatója által a helyt, tanácshoz fölterjesztett rajznak hasonmása. Eredetije az orsz. levéltárban.
16. A szegedi vár a halpiaczról vagyis délről nézve. Fametszet. Valami rablóhistoria illusztrációja lehetett. A 70-es évekből való.
17. A szegedi várnak a piaczi (nyugati) oldala, az Alsóváros felől nézve az 1879-iki árvíz idejében.
18. A szegedi vár Tisza felől levő része az árvíz idejében. A Felsőváros felől nézve. Bal kézről a víztorony vagy rondella, jobb kézről a fenyítő-házi czélokra szolgált kaszamáták. Jobb felől az előtérben látszik a — ma is meglevő — u. n. Mária Terézia — kapunak egy része.
(Ezt a kaput a f.-háznak Tallósról áthelyezése előtt vagy áthelyezése alkalmából kaszamátává alakították át).
- A kép közepén, a Tisza és a kaszamáták között levő tér legnagyobb részben pusztán állott a f.-ház idejében, csak a víztorony közelében levő részét fogták föl kertnek az igazgató és ellenőr számára.
19. A szegedi vár alaprajza az 50-es évekből. Katonai munka.
20. A szegedi f.-ház pecsétje, 1783-ból. Egy Szeged v. levéltárában levő okmányról.
21. Német ezredeből való rokkant katonák és katonai árvaházi növendékek az 1780—1840. évekből. Eredetije a bécsi rokkantak házában.
22. Magyar rokkant katonák az 1836—1848. évekből. A Trentschensky-féle műből készült másolat. Tusrajz. Eredetije színes kép.
Az eredeti képen a kalap fekete, kokárdája sárga. A kabát „csuka színű“ (világos szürkés kék), hajtókája piros, gombja fehér. A kard szíja fekete, bojtja sárga. A nadrág kék, a zsinór rajta sárga, a bakkancs fekete.
23. Török békó a Zay grófok zay-ugróczi kastélyában. Zay Ferencz viselte Konsztantinápolyban a XVI. században. Szilágyi Sándor idézett művéből.
24. A Trenck Frigyes képe 1755-ből, 1787-ben megjelent önéletrajzából. A Trenck kezén látható, bilincsből végződő vasrúddal hasonló készülék látható a selmeczbányai és a pozsonyi városi múzeumban. Ilyen vasrúddal összekötött bilincset illetőleg békót a melyei Weiffe-nak, motollának neveztek — nemcsak a kézcsuklóra hanem a bokára is szoktak volt alkalmazni a végből, hogy a megvasalt egyénnek lehetetlenné tegyék, hogy kezét vagy lábát összeértesse avvagy, hogy épen kinyithassa a lakatot.*
De nálunk is szokásban volt a XIX. század első felében még ilyen vasból készült kalodát tenni rabszállítás alkalmával a delikvens kezére.
25. Vasak a selmeczbányai múzeumban. Jelesen: nyak-, derék-és lábvasak s középben az előtérben öt darab kézre való, bilincscsel ellátott vasrúd, vagyis „motolla“.
ügy ezen motollák mindegyike valamint a pozsonyi múzeumban levő is abban különbözik a Trenck képén láthatótól: hogy egy darabból áll, míg a Trenck motolláján a rúd és a két bilincs külön álló darabok, melyeket karika foglal össze.

1) Rud. Quanter: Die Leibes u. Lebenststrafen. Dresden. Dohrn. 419.

Mindenik motolla közepén karika van.

26. „Motolla“ a pozsonyi városi múzeumból.¹ Ennek egyik bilincsnnyaktól a másikig való távolsága 72 cm. Karika nincs rajta.

Úgy ez, mint a selmeczbányai valamennyi motolla kétségkívül kézre és nem lábra való. Lábra nem is menne föl.

27. Dicső-Szent-Mártonban, Kiskiiküllő vármegyében, a vármegye házán két levéltári szekrény létezett, a melynek ajtaján 8, fél méter magas o[^]festésű kép volt látható. Ezek egyikét, a Rés fisci et carceris fölriratút, mely a börtönbüntetést ábrázolja, mutatja a mi illusztráczióink.

A szekrények a XVIII. századból valók. Jelenleg a nemz. múzeumban vannak.

A „háttérben félre fordított arczczal álló alak keresztbe tett két keze, mint valami keskeny niuffba, úgy van egyetlen bilincsbbe bele dugva. A vasalásnak ez a módja elüt az általunk ismert módoktól.

Az előtérben bal felől ülő alaknak a jobb keze és két lába van megvasalva. Ez a módszer szokásos volt a múlt században is úgy a katonai mint a vármegyei börtönökben.

28. Az 1785. febr. 28-án Gyulafehérvárt kerékbetört s azután fölnégeit Hóra és Kloska lázadók a börtönben. A budapesti nemzeti muzeum kéziratárában levő egykorú rézmetszetről készített fénykép-másolat.

29. Békóvasak a budapesti nemz. mnzeumban.

1. sz. Súlya 2·6 kg. 4·7 tt.

A láncz hossza a fogantyú nyakától illetőleg a perezctől perezsig mérve: 35 cm. 13 hüv. Székesfehérvárt találták.

2. sz. Súlya 11 3 kg. 20·5 tt.

A láncz hossza: 77 cm. 29 h.

3. sz. Súlya jelenlegi csonka állapotában: 2 kg. 3·5 tt.

A láncz hossza: 35 cm. 13 h.

4. sz. Súlya 3·5 kg. 6·2 tt.

A láncz hossza: 27·5 cm. 105 h. Nyíregyházán találták.

5. sz. Súlya: 9·6 kg. 17 tt.

A láncz hossza: 43·5 cm. 16*5 h. Szécsényben a Nagy-utca egyik portáján, pincze-ásáskor, egy fa-koporsóban fekvő csontváz lába szárán találtatott.

30. Rablánczok a nemz. múzeumban Budapesten.

1. sz. Kossuth Miklós békóvasa 1652-ből. Esztergomban viselte.⁵ Súlya: 6·6 kg. 11·7 tt.

¹) Perezctől perezsig vagyis bilincsnnyaktól bilincsnnyakig.

²) Kossuth Miklós — a Kossuth Lajos egyenes őse — mint fegyverforgató nemes, a XVII. század közepén a törökök ellen katonáskodott. Úgy látszik érsekujvári vitéz volt s hadi szerencséjének balra fordulásával, az újvári lovagoknak az esztergomi törökökkel 1649—50-ben a Komárom megyei perbetei mezőn vívott csatájában megsebesülve, az elenség foglyává lőn s Esztergomba vitetvén, ott rabul tartatik vala.

Thaly Kálmán: „Kossuth L. három vitéz őse.“ Megjelent a Fejérpataky László által szerk. „Turul“ 1894. évf.-ban. 154.

- A láncz hossza: 41 cm. 15.5 h.
2. sz. Súly: 5 kg, 8 tt. kevés híján.
A láncz hossza: 41 cm. 15.5 h.
3. sz. Polil. fogoly rabláncza u. n. katonavas az 50-es évekből.
Súly: 0-9 kg. P6 tt.
A láncz hossza: 22 m. 1 öl 11 h.
4. sz. A Turtsák Pável Chizsnén talált nyakvasa.
Átmérője 13 cm.
5. Polit. fogoly rabláncza az aradi várból. Katona vas. A kéz-perecz bársony-
nyal van bevonva.
Súly: 0'97 kg. 1 7 tt.
A láncz hossza: 1'55 m. 4 láb 11 h.
31. Régi békóvasak, bilincsek és lakatok a fegyintézetekből.
1. és 3. sz. Bilincs vagyis kézvas.
2. sz. Nyügvas a sz.-ujvári fegyintézetből. Egy földalatti börtönben találták.¹
Súly: 6 kg. 10·7 tt.
A láncz hossza: 45 cm: 17 h.
4. sz. Katona vas a munkácsi fegyint.-ből.
Súly lakat nélkül: 3·25 kg 5·8 tt.
A láncz hossza: P25 cm. 4 láb.
5. sz. Nyügvas a sz.-ujvári fegyint.-ből.
Súly: 120 kg. 2I tt.
A láncz hossza: 61 cm. 23 h.
6. sz. Nyügvas a váczi fegyint.-ből.
Súly: 1M0 kg. - 37 tt.
Lánczának hossza: 72 cm. 27·25 h.
7. sz. Nyügvas a lipótvári fegyint.-ből.
Súly: 9 kg. 16 tt.
Lánczának hossza: 59 cm. 22'4 h.
8. sz. Ugyanaz, ugyanonnan.
Súly: 280 kg. 5 tt.
Lánczának hossza: 48 cm. 18·20 h.
9. Nyügvas a n.-enyedi fegyint.-ből.
Súly: 2 kg. 3.5 tt.
A láncz hossza: 53 cm. 20 h.
- 10 és 12. sz. Katona vasra használt régi lakatok csukva és nyitva.
11. sz. Ugyanarra a célra szolgált újabbkori lakat.
13. sz. Katona vas a n.-enyedi fegyint.-ből.
Súly lakattal: 1.82 kg. 3½ tt.
Lánczának hossza: .37 m. 4-3 láb.
32. Régibb s újabb rablánczok és korbács az eperjesi kir. törvényszéki fogházból.
1. sz. Szíjból font korbács a 70-es éveket megelőző időből.
Nyele 56 cm. hosszú, egész hossza 126 cm.
- 2 és 7. sz. Bilincs, vagyis kézvas.

Ehhez teljesen hasonló békóvasat leltek a szamosujvári vár — ma már nem létező földalatti börtönében. Lásd a következő ábrán 2. sz. a.

¹) Lásd Szongott Kristóf, Vájna Károly és Hodoreán Jánostól: „A Szamosujvári Vár.“ Külön lenyomat Sz.-Ujvár Város Monográfiájából. 1898. Sz.-Ujvár. Todorán E. 24 és 25.

3. sz. Nyűgvas.
Súlya: 2-15 kg. 3.8 lt.
A láncz hossza: 56 cm. 21 li.
4. Nyűgvas.
Súlya: 1.5 kg. 1.8 tt.
Lánczának hossza: 62 cm. 23 h.
5. sz. Nyűgvas.
Súlya: 3.5 kg. - 5.3 tt.
Láncza 66 cm. 25 h. hosszú.
6. sz. Nyűgvas.
Súlya 2.5 kg. 3½ tt.
Láncza: 45 cm. 17 h. hosszú.
8. sz. Katona vas.
Súlya 1.40 kg. 2½tt.
Lánczának hossza: 1.59 m. 5 láb.

33. Két bilincs Soroksárról, a hozzá való kulcsal. A kisebbik gyermekek, a nagyobbik férfiak számára. Kisebb büntetéseknel, pellengérré-állítás és foglyok átkísérése alkalmával használták a 40-es években.

34. Baranya vármegyében Vörösmart község határán a Duna partján egy szőlőföldben mintegy 50 cm. mélységben, épület-törmelék között, földforgatás alkalmával talált nyak- és lábvassal ellátott láncz. Melyre a lakatot ott kellett, hogy rátegyék, a hol most spárgával vannak a lánczszemek összekötve.

Súlya: 457 81 tt.

Bátori Henrik nyug. vasúti irodatiszt ajándékából a szerző tulajdona.

35. A protestáns hitvallók fogságba hurczolása és börtönben való sanyargatása. Tusrajz Simonides János gályarabságot szenvedett prot. hitvalló „Galleria Omnium Sanctorum Catenis Christianae Virtutis Sibi Devinctorum“ című művének, eredeti rajzokkal illusztrált másolatából. Az 1765. évből való illusztrált másolat a nemz. muzeum kézirat-tárában létezik.

36. A sárvári börtönben. Egykorú rézmetszet Balogh Elemérnek: „Az Evangyélium Vértanúi“ ez. művéből.

37. Lipótvár 1674-ben. Tusrajz Simonides Jánosnak fönnebb hivatkozott kézirali művéből.

38. A lipótvári börtön. Rézmetszet Abraham van Poot: „Naauwkeurig Verhaal van de Vervolginge aangerecht tegens de Evangelise Leeraren in Hungarien“ című Amsterdamban 1684-ben Timotheus ten Hoornnál megjelent művéből.

39. A könyörületes nő büntetése Lipótvárt. Tusrajz a Simonides hivatkozott művéből.

40. Lipótvárt a fogságban. A hitvallókon megkönyörült nő büntetése. Abraham van Poot idézett könyvéből.

41. A hitvallók eladatnak a gályákra rabszolgácul. Rézmetszet van Poot idézett művéből.

42. Díszesebb gálya. L. Fincati contro ammiraglio „Le Triremi“ ez. művéből.

43. Közönséges gálya ugyanabból a műből. Az alkatrészek neveit Kotán Dezső, a fumei m. kir. tengerészeti akadémia igazgatója fordította magyarra Stankovich Miklós cs. és kir. sorhajó-zászlós közvetítésével.

44. Kínzókörte avagy szájpeczek csukva és nyitva, mely az illető egyén kiáltásának meggátlására szolgált, a kinek azt a szájába mélyen bedugták és azután rugóját megnyomván kinyitottál}. Kínvallatásnál is használták.

Dr. Rieh. Wrede: „Die Körperstrafen Bei Allen Völkern“ ez. művéből.

45. Ugyancsak kinzóköрте Hang Ferencz: A „Törvényszéki Teremből“ ez. Bpsten 1875-ben Tettey Nándor és társa kiadásában megjelent művéből. II. 44.

Ilyen rugóval ellátott kinzóköрте, mint ez a kettő, látható a Caslan Panopticumában Berlinben és Münchenben a Bajor Nemzeti Múzeumban, a hol „fojtóköрте“ néven szerepel.

46. A nápolyi kikötőben. Rézmetszet a Balogh Elemér idézett könyvéből.

47. A hitvallók szabadulása. Visszatérés a thyrrhenumi tengeren. Tusrajz a Simonides művéből.

48. Szeged főtere a 30-as évek végén. Bal kézről a vár. Könyomat. Tömörkény István írónak és a szegedi Somogyikönyvtár igazgatójának gyűjteményéből.

49. Szeged 1844-ben, közepén a várral. Egykorú rézmetszet Reizner János „Szeged Története“ cziniű művéből.

50. A szegedi vár vázrajza 1832-ből. Kisebbitett hasonmása a bécsi cs. és kir. műszaki és térképtárban levő eredetinek.

51. Munkács vára a XVIII. század elején. Rézmetszet. Hunfalvi: „Magyarország És Erdély“ czimű művéből.

52. A munkácsi vár 1848-at megelőző, de az 1834-iki tűzvész után való időből.¹ Lehoczky Tivadar: „Bereg megye És A Munkácsi Vár“ cz. művéből. 1899. Munkács. Kroó Hugó kiadása. 13.

53. A munkácsi vár a 80-as évek elején. Nyugati oldal. A három ablakos épület az u. n. Rákóczyház. Ebben voltak elzárva 1800-ban — és később is — a polit. foglyok. A felső emelet 4. sz. szobájában töltötte fogságát Kazinczy Ferencz. Ennek a nézővel szemben levő felső emeleti egyik ablakát a Czuki ezredes szemeinek gyöngesége miatt nagyobbították meg. Czuki ezredes még II. József császár idejében került ide fogságba.² Képünkön a Rákóczyépülettől balkézre levő — u. n. hatos számú — bástyán egy terebélyes hársfa látszik. A beteg polit. foglyokat a kórházból oda szokták üdülésre kibocsátani. Azok ültették ezt a „szabadság fáját“ 1848-ban, szabadulásuk emlékére.³

54. A munkácsi vár bejárata. (A 80-as évek elején.)

54. A Rákóczyház külső része. (A vár nyugati oldalán).

56. A Rákóczyház belső oldala. Képünkön a munkácsi vár második udvara az u. n. Rákóczytér látszik. Bal kézre esik a vár második kapuja, jobbra a két emeletes Rákóczyház, melynek folyosóablakai az udvarra néznek.

A Rákóczyház eredetileg földszintes volt és kaszárnyául szolgált. Lorántffy Zsuzsanna emeletet építve rá hatalmas magtárrá alakította át. Homlokzatára, néhai férje tiszteletére és emlékéül „Rákóczy-tér“ feliratot alkalmaztatott.⁴

Ennek az épületnek mind a 21 szobája boltozatos. A bolt a közfalon nyugszik. A szobák szélessége mintegy 4 ni. Némelyik kevéssel szélesebb. Hossza valamennyinek 4.20—4.70 m. Az ajtaja az udvar felől levő folyosóról nyílik mindeniknek és a fal közepére van alkalmazva.

Pinczét egykor ólnak vagy istállónak használták. Most be van töltve.

¹) 1834-ben a vár leégett. Még abban az évben fölépítették, épületeit — melyek az égés előtt zsindelyes födelűek voltak — cseréppel födvén be, de a szép karcsú és magas tornyok (számszerint 6, hetedik volt a templom-é) többé nem építették föl, hanem a külső bástyákkal egyenlő magasságra leromboltattak, a meghagyott templom tornya pedig felényire lecsonkított.

Balogh János: „Munkácsvár Története.“ Munkács. 1890. „Kárpát“ könyvnyomda. 442.

²) Balogh János: „Munkácsvár története.“ Munkács. 1890. 436.

³) Lehoczky Tivadar. „Bereg Vármegye Monogr.“ III. 533. *

⁴) Balogh János. 126,

57. A munkácsi vár alaprajza 1890-ből, Balogh János „Munkácsvár Története“ című művéből.

58. Spielberg 805-ben. Anton Costa- Rosetti Edler v. Rosanegg: „Der Briinner Spielberg“ cím alatt 1903-ban Brlinnben C. Winkler kiadásában megjelent művéből.

59. Kufstein és vidéke. Irónnal rajzolt és szépiával festett kép Richtertől. A gróf Kreith Béla gyűjteményéből,

60. A kufsteini császártorony. Kazinczy Ferencz tollrajza a „Vasárnapi Újság“ 1873. évfolyamából.

61. Kufstein vára. Fametszet a „Vasárnapi Újság“ 1869. évf.-ből.

62. Teleki Blanka grófnő N.-Váradon a vizsg. fogságban 1851-ben. A grófnő sajátkezű irónrajza, a gróf Kreith Béla ereklyegyűjteményéből.

63. Kufstein. Rajzolta Teleki Blanka grófnő. A Kreith gróf ereklyegyűjteményéből.

64. Részlet a kufsteini várból. Teleki Blanka grófnő és Leövey Klára polit. foglyok sétája a Pfauenschweif nevű bástya tövében, a mely bástya tetejét a foglyok a két nőfogoly kedvéért virágos kertté alakították át.

65. A Teleki Blanka grófnő börtöne Kufsteinban. A grófnő sajátkezű rajza.

66. Teleki Blanka és Leövey Klára a börtönben. Tollrajz Teleki grófnőtől. Mikor a papirt elvették tőlük, akkor rajzolta egy vászondarabra, tintával. Mindhárom kép a gróf Kreith Béla gyűjteményéből való.

67. A theresienstadti vár belseje, középen a fogházzal. A várfogságra ítélt politikai foglyok reggeli találkozója.

A polit. foglyok az udvaron szabadon járnak, míg mindenik sánczrabot fegyveres katona őrzi. E képek vízfestésű eredetije egy polit. fogoly műve, valószínűleg a Kufler-é. gróf Kreith Béla azt a Blazsovits Károly vasúti igazgató — egykori theresienstadti politikai fogoly — hagyatékából szerezte meg ereklyegyűjteménye számára.

68. A theresienstadti vár kapuja a fölvonó híddal. Kivülről nézve.

69. Várfoglyok sétája a hársfák alatt. (A várfogoly, ki a tábormokkal kezét fogVay báró, mellette áll Lassberg gróf, távolabb Nádasdy gróf, emellett fehér czilinderrel a a fején Blazsovits).

70. A várfoglyok munkaterme.

71. Várfoglyok étkezése a szabadban. A várfoglyok saját (czivil) ruháikban asztalnál ülnek. Két felől állanak a fehér darócruhás sánczrabok.

72. Várfogoly halászata.

73. Sátoros-ünnepeken a várfoglyok egymást meglátogatják#

74. A sánczrabnak békót kovácsolnak a lábára.

75. A sánczrabok kaszamátája.

76. Az aradi vár főtere. Szemben a vártemplom az egykori zárdával, melyben az 50-es évek elején egy ideig polit. foglyok voltak elzárva. Innen a kaszamátákba helyezték őket át.

Ez és a 78—81. sz. vízfestésű kép a Kreith gróf ereklyegyűjteményéből való Kovách Ernő volt 1848/49-iki őrnagy, a későbbi fegyintézet! igazgató festette őket fogsága idejében, az aradi várban.

77. Az aradi vértanúk börtöne.

A 13 tábormokot a vár közepén emelkedő nagy négyszögű emeletes épületben helyezték fogságba, míg a többi foglyok a kaszamátákba kerültek. Ezt az épületet — mely előző képünkön jobb kézről látható — akkor főörház-négyszögnek nevezték. Nyugati oldalán volt s főőrállomás, déli és északi oldalán szintén kapuval bírt.

A kép Varga Otto „Aradi Vértanúk Albuma“ cz. művéből való. (Bpest, 1890. Franklin, 107. lap.)

78. A Zwinger azaz „várpiacz“ vagyis várudvar déli sarka. Az itt látható virágcsoportokat a várfoglyok ültették és gondozták. Háttérben a Kavalier nevű szegletbástya, melynek kaszamátaiban várfoglyok laktak. Jobb felől rácsos kerítés, mely a várudvart kerítette be. A bal sarokban elől Kovách Ernő várfogoly ül és festi ezt a képet.

79. A Zwinger másik vége és sarka. Hátul a várbeli fürdőház kádakkal berendezve. Elül balfelől a foglyok tulajdonát képezett zuhanyfürdő, deszkakerítéssel.

80. A vár főbástyája kaszamátaival, melyekben a várfoglyok legnagyobb része elhelyezve volt. A háttérben jobb felől a Kavalierbástya sarka látszik.

Megjegyzendő, hogy ez a három kép együtt ábrázolja a vár déli szögletének egy farácsos kerítéssel bekerített részét, a Zwingert, szemben a város felől tevő fővárcapával. „Itt voltak fogva az 1K53—54. években az 1848/49-iki magy. szabadságharcz vagy mozgalomban résztvett honfiak, kik mint polit. foglyok várfogságra lettek ítélve.“¹

81. Egy kaszamáta belseje. A hátul látható csúcsíves ablakok egy papírból készült s a kaszamátát keresztben ketté választó spanyolfalra vannak festve. Ez a foglyok műve volt. A kétfelé osztott kaszamáta egyik részében háltak, a másikban nappal tartózkodtak.

¹) Kovách Ernő leírása a gróf Kreith B. ereklyemúzeumának 1889-iki kiállításakor megjelent katalógusában.